XVI. YY OSMANLI TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ŞUMNU KAZASININ BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

Hasan Hüseyin YILMAZ

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nusret KOCA

Ağustos 2021

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

XVI. YY OSMANLI TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ŞUMNU KAZASININ BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

Hazırlayan

Hasan Hüseyin YILMAZ

Danışman

Prof. Dr. Nusret KOCA (Birinci Danışman)
Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK (İkinci Danışman)

AFYONKARAHİSAR 2021

Bu tez çalışması; Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyonu Birimi (BAPK) Tarafından Desteklenmiştir. Proje No: "11.SOS.BİL.01"

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "**XVI. yy Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası"** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05/08/2021

İmza

Hasan Hüseyin YILMAZ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	**Adı- Soyadı**	HASAN HÜSEYİN YILMAZ
	Numarası	080646001
	Anabilim Dalı	COĞRAFYA
	Programı	COĞRAFYA
	Program Düzeyi	☐Yüksek Lisans ☒Doktora ☐Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		XVI. YY OSMANLI TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ŞUMNU KAZASININ BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI
Tez Savunma Sınav Tarihi		05.08.2021
Tez Savunma Sınav Saati		10.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

XVI. YY OSMANLI TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ŞUMNU KAZASININ BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

Hasan Hüseyin YILMAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Ağustos, 2021

Danışman
Prof. Dr. Nusret KOCA (Birinci Danışman)
Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK (İkinci Danışman)

Geçmişi Traklara kadar uzanan Şumnu, Roma-Bizans dönemi ile I. ve II. Bulgar Devleti zamanında bir kale yerleşmesi, Osmanlı döneminde bir kaza idari birimi, günümüzde ise aynı adla Bulgaristan Cumhuriyeti sınırları dahilinde bir oblast (il) idari birimidir. Bu sahanın geçmişteki coğrafi özelliklerinin aydınlatılmaya başlaması için ilk adımı ancak Türk arşivlerindeki bilgilerle atmak mümkündür. Çalışmamızda genel olarak yatay kesitte XVI. yy tahrir defterleri taranıp kaza idari birimi bu yüzyıldaki en geniş idari sınırlarına göre belirlenmiştir. Tahrir defterlerindeki bilgilere göre lokalizasyon, yerleşme, nüfus ve ekonomik özellikler bölümleri halinde sahanın beşeri ve ekonomik coğrafyası yeniden kurulup bu süreç içindeki değişim tespit edilmiştir. Duyulan ihtiyaca binaen özellikle lokalizasyon ve yerleşme bölümünde XVI. yy dışında kalan tahrir ve diğer defterler de değerlendirmeye alınmıştır. Nitekim gerek çalışma döneminin içinde, gerekse günümüzde Şumnu idari alanında bazı değişiklikler olduğu anlaşılmıştır. Bu sorunun ortadan kaldırılması için esas alınan en geniş idari sınırlara göre yapılan değerlendirmelerde yerleşme, nüfus ve ekonomik özellikler açısından Şumnu ve yakın çevresi için XVI. yy'ın bir dönüm noktası olduğu, bu dönemin etkilerinin yerleşme ve nüfus açısından günümüzde de çok büyük oranda devam ettiği anlaşılmıştır. Kısacası bu çalışma ile ismi zikredilen idari birimin Osmanlı dönemindeki tarihi coğrafyası büyük oranda aydınlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Niğbolu, Şumnu, Tarih, Coğrafya, Tahrir.

ABSTRACT

THE HUMAN AND ECONOMIC GEOGRAPHY OF SHUMEN PROVINCE ACORDING TO THE OTTOMAN TAHRİR REGISTERS OF THE XVI. CENTURY

Hasan Hüseyin YILMAZ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

August, 2021

First Advisor: Prof. Dr. Nusret KOCA
Second Advisor: Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK

It is possible, only with the information in the Turkish archives to take the first step to start to illuminate the past geographical features of Shumen area, which dates back to the Thracians, which was a castle settlement during the Roman-Byzantine period and the Bulgarian State I and II; the center of a county administrative unit in the Ottoman Empire, and today which is an oblast (provincial) administrative unit within the borders of the Republic of Bulgaria with the same name. In this study, the administrative unit of the county has been determined according to itswidest administrative borders in this century by scanning the tahrir books of the 16th century generally in horizontal section. According to the information in the tahrir books, the human and economic geography of the area was re-established in the sections related to localization, settlement, population and economic characteristics, and the change in this process was determined. The tahrir and also other booksexcept for the 16th century, especially their sections of localization and settlement have been evaluated due to the needs. As a matter of fact, it has been understood that there have been some changes in the administrative area of Shumen both during the study period and today.In the evaluations made according to the widest administrative borders, based on the elimination of this problem, it has been realized that the 16th century was a turning point for Shumen and its surroundings in terms of settlement, population and economic characteristics and the effects of this period has continued to a great extent with regard to settlement and population today. In short, the historical geography in the Ottoman period of the administrative unit mentioned in this study has largely been clarified.

Keywords: Bulgaria, Nikopol, Shumen, History, Geography, Tahrirs.

ÖN SÖZ

Osmanlı arşivlerine dayanarak hazırlanan bu çalışmanın hazırlanışı uzun bir süreçte gerçekleştirilebilmiştir. Yüzyıllar içinde meydana gelen idari değişiklikler sorunu çözülerek geçmişle bugünün lokalizasyon üzerinden bağlanmaya çalışılması bu çalışmanın uzamasındaki en önemli sebep olmuştur. Coğrafyaya adanan bir ömür olarak ülkemiz coğrafyasında bir ekol oluşturan, lisans eğitimimizde kendisinden ilmi ve insani boyutta çok şey öğrendiğimiz Prof. Dr. Hayati DOĞANAY'a şükranlarımı sunarım. Çalışmalarımda her zaman desteğini esirgemeyen, kendisinin öğrencisi olmakla onur duyduğum lisans ve doktora hocam Prof. Dr. Hakkı YAZICI'ya; lisansüstü eğitimden hocam, aynı zamanda kurum amirim olan, samimi tavırlarıyla karşılaştığım sorunların üstesinden gelmeme yardımcı olan Prof. Dr. Lütfi ÖZAV'a hususi teşekkürlerimi bildiririm. Bu tezin birinci danışmanlığını ve aynı isimli BAP projesi yürütücülüğünü yapan Prof. Dr. Nusret KOCA'ya bu uzun ve yorucu süreçte yapmış olduğu destek ve fedakarlıktan dolayı teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Defter okumalarındaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. M. Zahit YILDIRIM, Prof. Dr. Saim SAVAŞ'a; kaynak taramasında yardımcı olan Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Doç. Dr. Alper BAŞER'e; veri toplamada yardımcı olan Prof. Dr. Necdet TEKİN'e; saha çalışmasında çok yardımını gördüğüm emekli öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet CEBECİ, Öğr. Görv. Ali Selami BAŞOĞLU ve İsmail Bey'e hususi teşekkür ediyorum. Yüksek lisanstan hocam ve aynı zamanda kurum amirim olan Prof. Dr. Hasan KARA'ya, Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT, Doç. Dr. Tahir GÖNEN ve Doç. Dr. Üzeyir YASAK'a, Araştırmacı Yazar H. Yıldırım AĞANOĞLU'na, vermiş oldukları desteklerden dolayı teşekkür ediyorum. Yakın geçmişte kaybetmenin hüznünü taşıdığımız Bulgaristan Türklerinin sembol ismi, Osmanlı medreselerinin son müderrisi Osman KILIÇ hocamıza ilerlemiş yaşına rağmen yapmış olduğu katkılardan dolayı teşekkür edip rahmetle anıyorum. Çalışmamın sıkıntılı sürecinde yardımına başvurduğum gerek yurt içinde ve gerekse yurtdışında olduğu dönemlerde kendi çalışmalarından ve zamanından fedakârlık ederek büyük destek veren ülkemizin yetiştirdiği önemli tahrir uzmanlarından olan ikinci danışmanım Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK'e müteşekkirim. Yetişmemde en büyük emeğe sahip olan babam merhum Hilmi YILMAZ ve annem Ayşe YILMAZ'a teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç bilmekteyim. Hayatının Balkanlarda geçen kısmını tekrar tekrar dinlediğim ve her dinlediğimde büyük keyif aldığım dedem Dülgeroğulları'ndan merhum Mehmet AKGÜN'ü (Karademirköylü) rahmetle anıyorum. Bu araştırmanın başından sonuna kadar her aşamasında bana destek veren, ailemin sorumluluğunu üstlenen eşim Zehra YILMAZ'a, çoğu kez ilgi ve sevgilerinden feragat eden çocuklarım Hilmi, İsmail, Halil ve Zeynep'e özellikle teşekkürlerimi bildiririm.

Hasan Hüseyin YILMAZ
2021, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa
YEMİN METNİ ..... **ii**
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **xiii**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **xvi**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xviii**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

LOKALİZASYON

1. COĞRAFYA VE LOKALİZASYON İLİŞKİSİ 69
2. XVI. YY'A KADAR SAHANIN EVRİMİ 71
3. İDARİ BÖLÜNÜŞ 85
3.1. OSMANLI ÖNCESİ İDARİ BÖLÜNÜŞ **86**
3.2. OSMANLI DÖNEMİNDE İDARİ BÖLÜNÜŞ **88**
4. YERLEŞMELERİN LOKALİZASYONU 102

İKİNCİ BÖLÜM

YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

1. SAHANIN GENEL YERLEŞME KARAKTERİSTİĞİ 123
2. ŞEHİRLER 133
ŞUMNU ŞEHRİ VE MAHALLELERİ 140
2.1. CAMİ MAHALLESİ **151**
2.2. GEBRAN MAHALLESİ **153**
2.3. YOLCU, ESKİ BAZAR VE SÖĞÜD PINARI MAHALLELERİ **153**
2.4. VELİ KADI MAHALLESİ **158**
2.5. CAMİ-İ CEDİD VE SOLAK SİNAN MAHALLELERİ **160**
3. KASABALAR 168
3.1. ÇALIKKAVAK KASABASI **172**
3.2. ÇITAK KASABASI **175**
3.3. İSMEDOVA KASABASI **176**
3.4. KAZANPINARI KASABASI **177**
3.5. VİRBÜÇE (AYVACIK) KASABASI **179**
4. KÖY YERLEŞMELERİ 179
4.1. KÖYLERİN JEOMORFOLOJİK BİRİMLERE GÖRE DAĞILIMI **196**

4.2 KÖYLERİN HİDROLOJİK HAVZALARA GÖRE DAĞILIMI **204**
4.2.1. Ak Lom Nehri Havzası 205
4.2.2. Deliorman Kapalı Havzası 205
4.2.3. Kamçı Nehri Havzası 206
4.2.4. Kara Lom Nehri Havzası 208
4.2.5. Prevadi Nehri Havzası 208
4.2.6. Yantra Nehri Havzası 208
4.3. BİRDEN FAZLA ÇEKİRDEĞE SAHİP MAHALLELİ KÖYLER **210**
4.4. KIPTÎ NÜFUSUN DAHİL OLDUĞU KÖYLER **215**
4.5. KÖYÜN BAĞLISI YERLEŞMELER **217**
4.5.1. Mezralar 217
4.5.2. Çiftlikler 227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS ÖZELLİKLERİ

1. NÜFUS, TARİHİ DÖNEMLERDE NÜFUSUN ÖNEMİ 235
2. NÜFUS BOYUTU AÇISINDAN TAHRİR DEFTERLERİ 238
3. NÜFUSUN GELİŞİMİ 241
4. NÜFUSUN DAĞILIŞI 250
5. NÜFUS HAREKETLERİ (GÖÇLER) 267
6. NÜFUSUN DİNİ VE ETNİK ÖZELLİKLERİ 287

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1. OSMANLI İKTİSADINA YÖNELİK BAZI TESPİTLER 303
2. TARIM 308
3. TARIM ALANLARI VE BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ 322
3.1. TAHILLAR **331**
3.2. YEM BİTKİLERİ **343**
3.3. SANAYİ BİTKİLERİ **348**
3.4. BAKLAGİLLER **351**
3.5. MEYVECİLİK **354**
3.6. SEBZECİLİK **365**
4. HAYVANCILIK 369
5. ORMANCILIK 391
6. MADENCİLİK 395
7. SANAYİ 398
8. TİCARET 413
9. ULAŞIM 425
10. EĞİTİM 440
11. SAĞLIK 447
12. ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN VERGİLERİN DURUMU 451
12.1 EKONOMİK SEKTÖRLER DIŞINDA KALAN VERGİLER **451**
12.2 EKONOMİK SEKTÖRLER KAPSAMINDA BULUNAN VERGİLER **454**
12.2.1. Primer Sektör Vergileri 454

12.2.1.1 Tarımsal Vergiler 455
12.2.1.2. Hayvancılık Vergileri 459
12.2.1.3. Ormancılığa Ait Vergiler 461
12.2.2. Seconder Sektör Vergileri 462
12.2.3. Tersiyer Sektör Vergileri 463
12.3. VERGİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI **463**
12.4. TEMEL EKONOMİK FAALİYET ALANLARINA GÖRE SEKTÖREL AÇIDAN NEFERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ **466**
12.5. EKONOMİK SEKTÖRLER KAPSAMINDA BULUNAN NEFERLER **468**
12.5.1. Primer Sektör Kapsamında Bulunan Neferler 468
12.5.1.1. Medeni Duruma Göre Belirlenen Büyüklükte Sipahi Arazisi İşleten Ve Raiyyet Vergisi Verenler 468
12.5.1.2. Neseb Özelliklerinden Dolayı İmtiyaza Sahip, Sipahi Çiftliği İşleten Neferler 476
12.5.1.3. Vakıf Raiyyeti Olmalarından Dolayı İmtiyaza Sahip, Sipahi Çiftliği İşleten ve XVI. yy Ortasına Kadar Raiyyet Vergisine Mukabil Vergi Ödeyenler 483
12.5.1.4. Yarı Askeri Hizmetler Dolayısıyla İmtiyaza Sahip, Sipahi Çiftliği İşleten ve XVI. yy Ortasına Kadar Raiyyet Vergisine Mukabil Vergi Ödeyenler 503
12.5.2. Tersiyer Sektör Kapsamında Bulunan Neferler 516
12.5.2.1. Hizmetleri Kaşılığında Vergilerden Muaf Olan Askeri Görevliler 516
12.5.2.2. Çalışma Sahasında Ticaretle Uğraşan Göçerler 523
12.5.3. Neferlerin Sektörel Dağılımı 524
SONUÇ **527**
KAYNAKÇA **530**
EKLER (DİZİNİ) **550**
ÖZGEÇMİŞ **666**

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Yıllık Ortalama Yağış ve Sıcaklıklar 13
Tablo 2. 1479-1642 Yılları Arasındaki Dönemde 1538 Yılı Sınırlarına Göre Belirlenen Şumnu Kazası Sınırları Dahilinde Bulunan Yerleşmeler..... 115
Tablo 3. Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Şehri Hane Sayısı 139
Tablo 4. Şumnu Mahalleleri 149
Tablo 5. Şumnu Şehrinin Kasabalaşma ve Şehirleşme Süreci 164
Tablo 6. Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Nefsi Hane ve Nefer Bilgileri (1479-1642)..... 166
Tablo 7. Kasabalar..... 171
Tablo 8. Kasabalaşma Süreci Geçiren Yerleşmeler 174
Tablo 9. Köylerin Jeomorfolojik Ünitelere Göre Dağılışı (1579 Yılı)..... 199
Tablo 10. Birden Fazla Çekirdeği Olan Mahalleli Köyler 212
Tablo 11. Çiftlik Kaydı Bulunan Tahrirlerde Çiftlik Adedi..... 228
Tablo 12. Askeri Görevli ve Sipahi Çiftlikleri 231
Tablo 13. XVI. yy Anadolusunda Bazı Şehirlerde Yıllık Nüfus Artış Hızları..... 244
Tablo 14. XV. yy Anadolusunda Bazı Kırsal Sahaların Yıllık Nüfus Artış Hızları 244
Tablo 15. XVI. yy Bulgaristan'da Bazı Şehirlerde Yıllık Nüfus Artış Hızları 245
Tablo 16. Yanbolu Kazası Kır-Şehir Nüfus ve Toplam Nüfusun Yıllık Artış Hızları 246
Tablo 17. XVI. yy Bulgaristanda Sağ Kol Kazalarından Silistre Kırsalında Yıllık Nüfus Artış Hızları 246
Tablo 18. Şumnu Kır-Şehir Nüfus ve Toplam Nüfusun Yıllık Artış Hızları 247
Tablo 19. Tahrir Dönemlerine Göre Şehir ve Kırsal Nüfus Artış Hızlarının Dönemler Arası Değişimleri 249
Tablo 20. 1483, 1516, 1538, 1557, 1579 Yılları Şumnu Kazası Nüfusa Sahip Yerleşme Sayısı Ve Nüfus Yoğunluğu 253
Tablo 21. Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Müslim ve Gayri Müslim Nüfusu..... 293
Tablo 22. Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasındaki Etnik Unsurlar..... 297
Tablo 23. Kıptî Tahrirlerine Göre Şumnu Kazasına Tabi Kıptî Cemaatler ve Nüfus..... 301
Tablo 24. Mufassal Tahrir Defterlerine GöreTarımsal Üretim Yaptığı Düşünülen Nefer-Çiftlik Adedi ve Buna Göre Belirlenen Tarım Alanları 326
Tablo 25. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Tahıl Ürünlerinden Alınan Vergiler ve Buna Göre Belirlenen Üretim Miktarları..... 334
Tablo 26. Mufassal Tahrir Defterlerinde Yem Bitkilerinden Alınan Öşür Vergisi Miktarları..... 346
Tablo 27. Mufassal Tahrir Defterlerine Sanayi Bitkilerinden Alınan Öşür Vergisi Miktarları..... 349
Tablo 28. Mufassal Tahrir Defterlerinde Baklagillerden Alınan Öşür Vergisi ve Buna Göre Belirlenen Üretim Miktarı 353
Tablo 29. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Mevyecilikten Alınan Vergi Miktarı ve Bağlık Alanları..... 356

Tablo 30. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Sebzecilikten Alınan Vergi Miktarı 367
Tablo 31. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Domuz Vergisi ve Buna Göre Hesaplanan Domuz Vergileri ... 373
Tablo 32. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Hayvancılığa Bağlı Vergiler ... 377
Tablo 33. 1584-85 Tarihli Celebkeşan ve 1601 tarihli Ağnam Defteri Kayıtları ... 380
Tablo 34. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Arıcılık Vergileri ... 386
Tablo 35. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre İpek Böcekçiliği Vergisi ... 388
Tablo 36. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Ormancılık Vergileri ... 392
Tablo 37. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Küreci Neferleri ... 396
Tablo 38. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şıra Vergisi ve Şıra Üretimi ... 400
Tablo 39. Mufassal Tahrir Defterlerine Asiyab Vergisi ve Buna Göre Değirmen Sayısı ... 403
Tablo 40. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Mengene Vergisi ... 408
Tablo 41. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Saz Vergileri ... 411
Tablo 42. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Ticari Vergiler ... 414
Tablo 43. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Bâc-ı Bazar Vergisinin Görüldüğü Merkezler ... 414
Tablo 44. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasındaki Derbentçi Yerleşmeleri ... 436
Tablo 45. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu'da Eğitimle İlgili Nüfus ... 443
Tablo 46. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Sağlıkla İlgili Veriler ... 448
Tablo 47. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ekonomik Sektörlerin Dışında Kalan Vergiler ... 452
Tablo 48. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ekonomik Sektörlerin Dışında Kalan Vergilerin Toplam Vergi Meblağından Çıkarılması ... 454
Tablo 49. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Tarımsal Vergiler ... 456
Tablo 50. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Hayvancılık Vergileri ... 460
Tablo 51. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ormancılık Vergileri ... 461
Tablo 52. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Sanayi Vergileri 462
Tablo 53. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ticaret Vergileri 463
Tablo 54. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Vergilerin Sektörel Dağılımı ... 464
Tablo 55. Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ekonomik Sektör Dışında Kalan Neferler ... 467
Tablo 56. Tahrir Defterlerine GöreŞumnu Kazasında Sektörel Kapsamda Bulunan Nefer Sayısının Belirlenmesi ... 467
Tablo 57. Tahrir Defterlerinde Raiyyetik Vergisi ... 469
Tablo 58. 1586 Tarihli Mihaloğlu Akıncıları Defterine Göre Çalışma Sahasındaki Köylerde Bulunan Akıncılar ... 473
Tablo 59. Tahrir Defterlerine Göre Seyyidler (Seyyid, Şerif, Al-i Resul, Şerif Ber Muceb-i Berat, Eşrâf, Şecereli Seyyid, Evlad-ı Sadat) Ve Temürhan Şeyh Nesli/ Nefer ... 478
Tablo 60. Tahrir Defterlerine Göre Vakıf Reayası / Nefer ... 484

Tablo 61. Rumeli Yörük Teşkilat Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Yörüklerin Kayıtlı Olduğu Köyler 506
Tablo 62. Yarı Askeri Hizmet Mensupları/Nefer 510
Tablo 63. Askeri Hizmet Mensupları ve Esnaflık Yapan Kıptîler 517
Tablo 64. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Neferlerin Sektörel Dağılımı 524

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 1. Şumnu Kazası (1538 Yılı) ve Şumnu Oblastı (Günümüz) Konumu 7
Harita 2. Şumnu Kazası Fiziki Haritası 9
Harita 3. Eski Çağda Balkan Toplulukları ve Yaşadıkları Bölgeler (M.Ö. XVII.yy-M.Ö.II. yy)..... 74
Harita 4. Orta Çağda Balkanlara Yapılan Göçler (M.S. IV. yy-M.S. XIII. yy)..... 79
Harita 5. Niğbolu Sancağı İdari Alanı 91
Harita 6. XVI. yy İlk Yarısında Niğbolu Sancağı Kazaları Arasında Şumnu Kazasının Konumu..... 93
Harita 7. Şumnu Kazası İdari Alanındaki Nahiyeler 96
Harita 8. Şumnu Kazasından Ayrılan İdari Birimler ve Ayrılma Dönemleri 97
Harita 9. XVI. yy İlk Yarısında Niğbolu Sancağı Kazalarından Şumnu Kazasının Günümüz Şumnu-Razgrad-Eski Cuma-İslimye-Burgaz Oblastları (İlleri) İdari Sınırlarına Göre Konumu 98
Harita 10. Şumnu Kazası Yerleşmeleri Lokalizasyon Haritası 114
Harita 11. Şumnu Şehri..... 140
Harita 12. 1479, 1483 ve 1512 Yılları Defterlerindeki Kayıtlara Göre Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi 151
Harita 13. 1516 ve 1538 Yıllarına Ait Defterlerdeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi 155
Harita 14. 1557 Yılı Defterindeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi 160
Harita 15. 1579 Yılı Mufassal Defterindeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi 161
Harita 16. 1642 Yılı Avarız Defterindeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi 163
Harita 17. Kaza İdari Alanında Bulunan Kasabalar 172
Harita 18. Şumnu Kazası Jeomorfoloji Haritası 198
Harita 19. Şumnu Kazası Hidroloji Haritası..... 209
Harita 20. Birden Fazla Çekirdeği Olan Mahalleli Köyler..... 214
Harita 21. Kıptî Nüfusun Sonradan Dahil Olduğu Köyler 216
Harita 22. Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezralar..... 219
Harita 23. Ekinlik Mezralar 223
Harita 24. Müstakil Mezralar..... 225
Harita 25. Şumnu Kazasındaki Sipahi ve Askeri Görevli Çiftlikleri..... 232
Harita 26. 1483 Tarihli Deftere Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı 254
Harita 27. 1516 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Hazırlanan 1530 Tarihli Muhasebe Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı..... 257
Harita 28. 1538 Yılı Mufassal Tahrir Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı..... 260
Harita 29. 1557 Yılı Mufassal Tahrir Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı..... 263
Harita 30. 1579 Yılı Mufassal Tahrir Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı..... 265
Harita 31. Osmanlıya Tevarüs Eden Yerleşmeler 271

Harita 32. XV. yy'da Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler..... 273
Harita 33. 1512-1516 Yılları Arasında Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler..... 275
Harita 34. 1516-1538 Yılları Arasında Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler..... 276
Harita 35. 1538-1557 Yılları Arasında Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler..... 277
Harita 36. 1557-1579 Yılları Arasında Kaza Sınırları Dışından Gelen Göçlerle Kurulan Yerleşmeler..... 278
Harita 37. 1579-1642 Yılları Arasında Saha Dışından Gelen Göçlerle Kurulan Yerleşmeler..... 280
Harita 38. XV. YY' da Şumnu Kazası Sınırları İçinde Gerçekleşen Göçler 282
Harita 39. XVI. yy'da Şumnu Kazası Sınırları İçinde Gerçekleşen Göçler..... 284
Harita 40. Şumnu Kazası Raiyyet Çiftlikleri Dağılışı / Adet (1579 Yılı) 328
Harita 41. Şumnu Kazası Raiyyet Çiftlikleri Dağılışı/Dönüm (1579 Yılı) 330
Harita 42. Şumnu Kazası Hınta (Buğday) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)..... 336
Harita 43. Şumnu Kazası Şair (Arpa) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)..... 338
Harita 44. Şumnu Kazası Alef ve Mahlud (Yulaf ve Karışık Yem Bitkileri) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı) 340
Harita 45. Şumnu Kazası'nda Üretilen Tahılların (Buğday, Arpa, Yulaf) Öşür Dağılışı/Kile (1579 Yılı)..... 341
Harita 46. Giyah (Ot) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 345
Harita 47. Çayır Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 347
Harita 48. Keten ve Kendür Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı) 350
Harita 49. Baklagiller (Bakla, Mercimek, Bezelye) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)..... 354
Harita 50. Meyve Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı) 357
Harita 51. Ceviz Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı) 359
Harita 52. Dönüm-ü Bağat (Bağlık) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 361
Harita 53. Aveng Engür (Kurutulmuş Meyve-Üzüm) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 362
Harita 54. Dönüm-ü Bağat-ı Müslümanan (Müslüman Bağlıkları) Dağılışı/Dönüm (1579 Yılı)..... 364
Harita 55. Bostan Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı) 367
Harita 56. Hınzır Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı) 374
Harita 57. Kaza Dahilindeki Bazı Yerleşmelerde Bulunan Hınzır Varlığı/Adet (1579 Yılı) 375
Harita 58. Şumnu Kazası Dahilindeki Yerleşmelerden Yıllık Olarak İstanbul'a Gönderilen Celeplik Koyun Sayısı/Baş-Adet (1592-1593 Yılları)..... 381
Harita 59. Şumnu Kazası Dahilindeki Yerleşmelerden Yıllık Olarak Alınan Küçük Baş Hayvan Vergisi Dağılışı/Akçe (1600-01) 382
Harita 60. Alınan Küçük Baş Hayvan Vergisine Göre Kaza Dahilindeki Yerleşmelerde Bulunan Koyun Varlığı/Baş- Adet (1600-01) 383
Harita 61. Kovan Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 387
Harita 62. Gügül Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 389
Harita 63. Hîme (Odun) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 393
Harita 64. Kaza Genelinde Ormancılık Vergisi Alınan Yerleşmeler 394
Harita 65. Kaza Genelindeki Küreci (Madenci) Hanelerin Dağılışı..... 397

Harita 66. Şıra Öşrü Dağılışı (1579 Yılı)..... 401
Harita 67. Asiyab (Değirmen) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 405
Harita 68. Şumnu Kazasında Asiyab (Değirmen) Sayısı Dağılışı/Adet (1579 Yılı)..... 407
Harita 69. Mengene Vergisi Alınan Yerleşmeler ve Buralarda Kurulan Mengene Adedi..... 409
Harita 70. Sazlık Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)..... 412
Harita 71. Kaza Dahilinde Pazar Kurulan Yerleşmeler..... 417
Harita 72. Diğer Ticari Vergiler Bâc-ı Şıra/Bâc-ı Hamr 422
Harita 73. Rumeli Sağ Kolu ve Bu Kola Bağlı Karinabad-Rusçuk Yan Yolu 427
Harita 74. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasındaki Derbentler 438
Harita 75. Dînî-Tasavvufî Eğitim Merkezleri..... 444
Harita 76. 1538 Tarihli Deftere Göre Ta'un (Vebâ) Nedeniyle Ortadan Kalkmış Olduğu Anlaşılan Yerleşme..... 450
Harita 77. Şumnu Kazası Köylerinde Mihaloğlu Akıncı Grubuna Bağlı Akıncıların Dağılışı/Kişi (1586 Yılı)..... 475
Harita 78. Seyyid ve Şeriflerin Dağılışı/Hâne (1557 Yılı) 479
Harita 79. Demir Baba Neslinden Gelen Hanelerin Kaza Dahilindeki Dağılışı (1557 Yılı)..... 482
Harita 80. Şumnu Kazasındaki Yerleşmelerde Bulunan Müslim Nüfusun Kayıtlı Olduğu Yörük Grupları..... 509

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa

Fotoğraf 1. Tarihi Şumnu Kalesi 141
Fotoğraf 2. Tarihi Şumnu Kalesi'nin Konumu ve Kale Dışında Gelişen Şehir 144
Fotoğraf 3. Geleneksel Kıyafetleri ile Şumnu'da Müslüman Türk Kadını 146
Fotoğraf 4. 1877 Yılında Köşkler Vadisinden (Boğaz) Eski Şumnu'yu 148
Fotoğraf 5. Camî-i Şerif Mahallesine İsmini Veren Yahya Paşa Camii (Eski Camii) 152
Fotoğraf 6. Şaban Halife Mahallesi'nde Yeniçeri Ağası Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi 157
Fotoğraf 7. Şaban Bey Camii (Saat Camii) ve Saat Kulesi 158
Fotoğraf 8. Eski Şumnu Yerleşim Alanı Ve Bu Yerleşim Alanındaki Mahallelere İsmini Veren Camiilerden Görünüm (1900 lerin başı) 162
Fotoğraf 9. Çalıkkavak Derbendi 173
Fotoğraf 10. Çıtak Derbendi (Çatak) 176
Fotoğraf 11. Kazanpınarı Derbendi 177
Fotoğraf 12. Deliorman Platosunda Geleneksel Kârgir Türk Evi 186
Fotoğraf 13. Hüseyin Andolu köyü- Ali Bey Çiftliği 229
Fotoğraf 14. 1579 Yılı Tahririne Göre Sığır Alanı köyü 279
Fotoğraf 15. Karye-i Dalgaç-ı Büzürk, tabi-i Şumnu 283
Fotoğraf 16. Karye-i Miline, tabi-i Şumnu 283
Fotoğraf 17. Karye-i Gradişte, tabi-i Şumnu 283
Fotoğraf 18. Karye-i Küpelüler, der Senebirlik tabi-i Şumnu 286
Fotoğraf 19. Karye-i Küpeliler maa Bağçeciler 286
Fotoğraf 20. Karye-i Rubiçe 321
Fotoğraf 21. Demürciler Köyünde Raiyyet ve Şerif Haneleri ile Ödemiş Oldukları Vergiler 324
Fotoğraf 22. Tarım Ürünlerinden Alınan Vergi Miktarı 333
Fotoğraf 23. 1538, 1557 ve 1579 Tarihli Defterlerde Giyah ve Hîme Vergisi Kayıtları 344
Fotoğraf 24. 1538,1557 ve 1579 Tarihli Defterlerde Mercimek maa Grah Vergisi 352
Fotoğraf 25. 1579 Tarihli Defterlerde Görülen Bakla Öşrü 352
Fotoğraf 26. Mufassal Tahrir Defterlerinde Görülen Meyve Vergileri 355
Fotoğraf 27. Mufassal Tahrir Defterlerinde Görülen Bağcılıkla İlgili Vergi Kayıtları 362
Fotoğraf 28. Mufassal Tahrir Defterlerinde Görülen Sebze Vergileri 366
Fotoğraf 29. Mufassal Tahrir Defterlerinde Ormancılık Vergileri 392
Fotoğraf 30. Mufassal Tahrir Defterlerinde Küreci Kayıtları 396
Fotoğraf 31. Mufassal Tahrir Defterlerinde Şıra Vergisi Kayıtları 399
Fotoğraf 32. Resm-i Asiyab 403
Fotoğraf 33. Mufassal Tahrir Defterlerinde Asiyab-ı Seyl Vergisi Kayıtları 404
Fotoğraf 34. Mufassal Tahrir Defterlerinde Sazlık Vergisi Kayıtları 410
Fotoğraf 35. Eski Cuma, Tarihi Pazar Yeri Çevresinin Günümüzdeki Görünümü 415
Fotoğraf 36. Tarihi Şumnu Bedesteni 418
Fotoğraf 37. 1579 Tarihli Mufassal Tahrir Defterinde Osman Pazarı'na Ait Kayıtar 420

Fotoğraf 38. 1579 Tarihli Defterde Eski İstanbulluk Kasabasında Mariya Ana Manastırı Kaydı 447
Fotoğraf 39. Karye-i Çıkrıklı Pınarı Nâm-ı Diğer Benkal 449
Fotoğraf 40. Çift İşleten Müslim ve Gayri Müslim Raiyyetlerin (Müslim Mu'tak, Müslim Hane, Müslim Mücerred, Müslim Akıncı, Gayri Müslim Hane, Gayri Müslim Gayri-ez Derbentçi, Gayri Müslim Bîve, Gayri Müslim Mücerred) Defterlerdeki Kayıtları 469
Fotoğraf 41. Hz. Muhammed'in Soyundan Gelenlerin (Seyyid, Şerif, Al-i Resul, Şerif Ber Muceb-i Berat, Eşrâf, Şecereli Seyyid, Evlad-ı Sadat) Mufassal Defterlerdeki Kayıtları 477
Fotoğraf 42. Nesl-i Temürhan 481
Fotoğraf 43. Süleyman Paşa Vakfı Kayıtları - Türbesi 485
Fotoğraf 44. Sultan Yıldırım Han Vakfı Kayıtları ve Camii 486
Fotoğraf 45. Sultan Murad Han Raiyyeti, Sultan Murad Han İmareti Yağcıları Kayıtları ve İmaretin Günümüzdeki Panoroması 489
Fotoğraf 46. Sultan Bayezid Han Raiyyeti Kaydı – Edirne Sultan Bayezid Han Külliyesi 491
Fotoğraf 47. Sultan Selim Vakfı Kaydı, Sultan Selim Türbesi 492
Fotoğraf 48. Evrenos Bey Vakfı Kaydı ve Evrenosoğulları Vakfı Kalınıtları 493
Fotoğraf 49. İbrahim Paşa Kayıtları - Razgrad İbrahim Paşa Camii 494
Fotoğraf 50. Rüstem Paşa Kayıtları ve İstanbuldaki Rüstem Paşa Camii 496
Fotoğraf 51. Eyyub El Ensari Vakfı Kayıtları ve Eyyub El Ensari Camii ve Türbesi 498
Fotoğraf 52. Medine-i Şerîf Vakıfları Kayıtları ve Medîne Şehri 499
Fotoğraf 53. Niğbolu Medine-i Şerif Vakıfları Kaydı 500
Fotoğraf 54. 1579 Tarihli Mufassal Deftere Göre Genç Baba Zaviyesi Kaydı 502
Fotoğraf 55. 1579 Tarihli Mufassal Deftere Göre Eşkinci ve Ellici Kayıtları 505
Fotoğraf 56. Çirkovne Köyünde Momçil veled-i Mihail'in Baştinesi 512
Fotoğraf 57. 1538 Tarihli Defterde KayıtKellefiye, Çiftlikçi, Çiftlikçi Mazul Kayıtları 515
Fotoğraf 58. 1579 Tarihli Defterde Müsellem-i Kal'a Kaydı 520
Fotoğraf 59. Merd-i Kal'a 521
Fotoğraf 60. Toviçe Mazul Kaydı 522

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Tuna Havzasına Dökülen Akarsuların Rejimleri Aylık (%)..... 11
Şekil 2. Karadeniz Havzasına Dökülen Akarsuların Rejimleri Aylık (%) 12
Şekil 3. Şumnu Ortalama Yıllık Sıcaklık (C°) ve Yağış (mm) Grafiği 14
Şekil 4. Razgrad Ortalama Yıllık Sıcaklık (C°) ve Yağış (mm) Grafiği 14
Şekil 5. Adli Yönetim Alanları Şeması 17
Şekil 6. Askerî Yönetim Alanları Şeması 18
Şekil 7. Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Nüfus Artışı..... 249
Şekil 8. Şumnu Kazasında Şehir ve Kırsal Nüfus Oranları 252
Şekil 9. Mufassal Defterlerin Tahrir Yıllarına Göre Tahıl Üretimi/Ton 342
Şekil 10. Vergilerin Sektörel Dağılımı 465
Şekil 11. Neferlerin Sektörel Dağılımı 525

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
çev. : Çeviren
Çif. : Çiftlik
d. : Defter
drl. : Derleyen
Ev. : Evkaf
ed. : Editör
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
K. : Köy (Karye)
M. : Miladi
Mah. : Mahalle
MAD :Maliyeden Devredilen
Mez. : Mezra
MD :Mühimme Defteri
NBKM : Bulgaristan Kiril-Metodievo Milli Kütüphanesi (National Bibliotika Kiril-Metodi)
Nr. : Numara
OAK : Doğu Arşivleri Katoloğu (Oryantalistika Arshive Katolok)
S. : Sayı
s. : Sayfa
TADB : Tapu Arşiv Daire Başkanlığı
TKGM : Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TS. MA. : Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi
TT. d. : Tapu Tahrir Defteri
Vb. : Ve benzeri
yy : Yüz yıl

GİRİŞ

Tarih ve coğrafya gündelik hayatta insanlar tarafından sıkça kullanılan popüler terimlerdendir. Bunlar birbirine yakın disiplinler olduğundan ifade edilirken genel olarak ikisi birlikte kullanılmaktadır. Ülkemizde temel düzeyde eğitim alan bir kişiden bu terimler hakkında yorum yapılması istenildiğinde tarih için geçmişte yaşanan savaşları; coğrafya için ise yeryüzü şekillerini incelediği cevabını almak kuvvetle muhtemeldir. Bunun sebebini kişilerin temel eğitimde kazanmış oldukları öğrenim düzeyine, bu disiplinlerin sosyal hayatta çokça kullanılmasına, insanlar tarafından ilgi çekici bulunmasına bağlamak mümkündür. Tarihi coğrafya terimi ise yakın zamanlara kadar ülkemiz ilmi çevrelerinde bile duyulmamıştır. Bu terimin neyi ifade ettiği ise tarih ve coğrafyanın popülerliğine bağlı olarak gelişmektedir. Buna göre tam olarak ifade edilemese de olaylar ve olayların yaşandığı yerlerin araştırılması olduğu anlaşılmaktadır.

Tarih ve coğrafya terimlerinin en kısa bilimsel tanımları ise şöyledir: "Tarih, toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı"[1]; Coğrafya ise "Yeryüzünün tamamında ya da bir bölümünde meydana gelen fiziki olaylar ile, bu olayların beşerî ve ekonomik etkilerini dağılış, karşılaştırma ve nedensellik ilkelerine bağlı olarak araştırıp inceleyen ve sonuçlarını bir sentez olarak ortaya koyan bilimdir[2]." Bu tanımlamalara göre coğrafyanın kapsamı tarihten daha geniştir. Nitekim bir olayın tarih olabilmesi için üzerinden belli bir süre geçmesi gerekmektedir. Eğer olayın üzerinden belli bir süre geçmemişse o olayı ortaya çıkaran sebepler henüz ortadan kalkmamıştır. Bu durum ise olayın objektif olarak değerlendirilmesine engel teşkil etmekte anlatılan tarih olmayıp ancak bir haber niteliği taşımaktadır. Coğrafya için böyle bir sınırlama söz konusu değildir. Zira insan ve çevre ilişkileri günümüzde mevcut olduğu gibi geçmişte de yaşanmış, insanın varlığıyla kâim olmuş, ilk insanla birlikte başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Yani coğrafyanın bir geçmişe dönük yönü, bir de modern dönemlerdeki insan-çevre ilişkilerini araştıran günümüze bakan yönü bulunmaktadır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde coğrafyacılar ağırlıklı

[1] Mustafa Fayda; "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 30.
[2] Ali Meydan, "Coğrafya Nedir?", *Genel Coğrafya,* ed. Hakkı Yazıcı, Nusret Koca, Pegem Akademi, Ankara 2017, s. 5.

olarak modern çalışmalara yöneldiğinden geçmişteki insan-çevre ilişkilerinin araştırılması sürekli olarak ihmal edilmiş ancak bunun eksikliği hem tarihçiler hem de coğrafyacılar tarafından sürekli olarak hissedilmiştir.

Bahsedilen eksikliğin giderilmesi için XX. yy'ın ilk yarısında bazı tartışmaların ve girişimlerin olduğu görülmektedir. Fransa'daki Annales Tarih okulu mensuplarından Fernand Braudel, tarihi çalışmalarında coğrafyanın dağılış ve koreleasyon ilkelerini kullanarak tarih disiplinini, coğrafyaya yaklaştırmıştır. Amerikan coğrafyacılarından Sauer'in ise geçmişte yaşayan insanların çevre ile ilişkilerini araştıran çalışmalar yaptığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak tarih ve coğrafya disiplinlerinin sınırlarında gerçekleşen bu çalışmalar, XX. yy'ın ikinci yarısında çıkarılan uluslararası bilimsel dergi *Jornal of Historical Geography* ile *Tarihi Coğrafya* olarak isimlendirilmiştir. Bu dergide tarihi coğrafya: "geçmişin yeniden kurularak, zaman içinde mekânda meydana gelen değişikliklerin tespit edilmesi" olarak tanımlanmıştır [3].

Ülkemiz coğrafyacılarının bu alandaki tartışma ve çalışmaları ise çok daha geç zamanlarda gerçekleşmiş olup ilk örnekleri Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Elibüyük'e aittir. Nitekim Elibüyük, tarihi coğrafyayı: "Geçmişten günümüze veya geçmişte bir zaman diliminde dünyanın tamamının veya bir parçasının, coğrafya ilke ve yöntemlerine uygun olarak yapılan coğrafyasıdır" [4] şeklinde tanımlamıştır. Elibüyük'ün tarihi coğrafya tanımlaması; ülkemizde kabul görmüştür. Gümüşçü ve Bayartan ise yapmış oldukları çalışmalarla ülkemiz tarihi coğrafyasının gelişmesine katkı sağlamışlardır[5].

Coğrafya, kendi içinde fiziki, beşerî ve ekonomik, bölgesel olmak üzere başlıca üç alt dala ayrılmaktadır. Bunlardan fiziki coğrafya; yeryüzünün canlı ve cansız ortamını oluşturan ögeleri arasındaki ilişkileri inceler. Beşerî ve ekonomik coğrafya; insanın ortam üzerindeki etkinliklerini ve ekonomik faaliyetlerini araştırırken bunların dağılışını ve bu dağılışta etkili olan unsurları incelemektedir. Bölgesel coğrafya ise,

---

[3] Hasan Hüseyin Yılmaz, "Tanım, Kapsam ve Amaç", *Tarihi Coğrafya,* ed. Osman Gümüşçü, Anadolu Üniversitesi Yayını No:3046, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1995, 2013, s. 94.

[4] Mesut Elibüyük, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufasal Defterler" *Coğrafya Araştırmaları,* C.I, Ankara 1990, s. 12.

[5] Osman Gümüşçü, "Tarihi Coğrafyanın Coğrafya İçindeki Yeri ve Önemi", *Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya,* ed.Osman Gümüşçü, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s.385-408. Mehmet Bayartan, "Tarihi Coğrafya", *Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,* ed. Mesut Doğan- Özlem Sertkaya Doğan, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2018, ss. 147-160.

coğrafya kapsamına giren konuları dünya, ülke, bölge, bölüm ve yöre ölçeğinde sınırlandırarak incelemektedir [6]. Bu durumda fiziki, beşerî ve bölgesel coğrafyanın bir modern bir de geçmişe dönük yönü bulunmaktadır. Araştırmacı, tarihi kaynakları esas alarak yeryüzünün fiziki unsurları ile insanlar arasındaki ilişkileri incelediğinde tarihi fiziki coğrafya; tarihi kaynakları esas alarak coğrafya kapsamına giren konuları dünya, ülke, bölge, bölüm ve yöre ölçeğinde sınırlandırarak araştırma yaparsa tarihi bölgesel coğrafya çalışması yapmış olur. Araştırmacı tarihi kaynakları esas alarak insanın ortam üzerindeki etkinliklerini ve ekonomik faaliyetlerini araştırıp bunların dağılışını ve dağılışta etkili olan unsurları ele aldığında tarihi beşeri ve ekonomik coğrafya çalışması yapmış olacaktır. Elinizdeki bu çalışma tarihi kaynaklar (tahrir defterleri) esas alınarak XVI. yy'da Osmanlı idari yapısında Niğbolu sancağı idari alanında bulunan Şumnu kazasında insanın ortam üzerindeki etkinlikleri ve ekonomik faaliyetlerini araştırıp bunların dağılışını ve dağılışta etkili olan unsurları inceleyen bir tarihi beşerî ve ekonomik coğrafya çalışmasıdır. Diğer bir ifade ile tarihi kaynaklara göre Şumnu kazasının beşerî ve ekonomik coğrafyası çalışılmıştır. Bu çalışmada coğrafya disiplininin temel ilkelerine (nedensellik, dağılış ve koreleasyon) ve yöntemlerine bağlı kalınmış, başta arşiv çalışması olmak üzere tarih disiplininin yöntemlerinden de yararlanılmıştır.

Tarihi coğrafya çalışmalarında genel olarak geçmişin coğrafyası yeniden kurulmaya çalışıldığı için bu alan modern coğrafya çalışmaları ve tarih çalışmalarına göre daha zor ve meşakkatlidir. Ancak zor olduğu kadar da lüzumludur. Zira modern coğrafya çalışmaları bugünü araştırmakta, geçmişe uzanamamaktadır. Oysa özellikle bugünün beşerî ve ekonomik coğrafyasının bir de tarihsel süreci bulunmakta, bu süreç aydınlatılmadan günümüzün coğrafyası iyi anlaşılamamaktadır. Tarih çalışmalarına bakıldığında ise kaynaklardaki bilgiler aktarılırken genelde saha araştırması ve dağılışı yapılmadığı için mekanla fazla bir bağlantı kurulamamaktadır. Bu konu; çalışma sahamıza indirgenip bazı örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bir coğrafyacı günümüz Şumnu şehri idari alanının beşerî ve ekonomik coğrafyasını çalıştığında sahanın günümüz şartlarındaki insan-çevre ilişkilerini yerleşme, nüfus ve ekonomik

[6] İbrahim Atalay, *Genel Fiziki Coğrafya (Genişletilmiş 6. Baskı)*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir 2005, ss. 2-5; Hayati Doğanay, *Türkiye Beşerî Coğrafyası,* Pegem Akademi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Ankara, 2004, ss. 4-5.

özellikler bağlamında tespit edecek, geçmişine nüfuz edemeyecektir. Bu ise çalışılan sahanın geçmişindeki insan-çevre ilişkilerinin eksik kalması anlamına gelecektir. Bu eksikliklerin başında çalıştığı idari alanın tarihsel süreçteki gelişimini anlayamaması gelmektedir. Nitekim tarihsel süreçte Şumnu kazası idari alanı daha genişken günümüz Şumnu idari alanı geçmişe göre batı ve kuzeybatı yönünde daralmış doğu yönünde genişlemiştir. Bu daralma ve genişlemeler sahanın yerleşme, nüfus ve ekonomik özelliklerini de etkilemiştir. Bir diğer önemli eksiklikse çalıştığı sahada bulunan yerleşmelerin kuruluş ve gelişme sürecini takip edememesi sadece güncel bilgilere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu sahada bulunan yerleşmeler çok büyük oranda XVI.yy'da kurulmuş, bazıları ortadan kalkarken bazıları başka yerleşmelerle birleşmiş, büyük çoğunluğu ise günümüze ulaşmıştır. Nüfus özellikleri yönünden dikkate değer eksiklik ise çalışma sahasında bulunan nüfusun geçmişteki gelişimi, dağılışı, hareketleri, dini ve etnik özellikleri iyi anlamamasına neden olmaktadır. Ekonomik olarak ise günümüz şartlarında ekonomik faaliyetler konusunda bilgi sahibi iken geçmiş dönemin tarım, hayvancılık vb. ekonomik özellikleri konusunda bilgi sahibi olunması ve bu bilgileri aktarması beklenemez.

Bir araştırmacının çalıştığımız döneme ait kaynaklara dayalı klasik bir tahrir çalışması yaptığı düşünüldüğünde ise bu çalışmadaki en önemli eksikliğin saha araştırması ve lokalizasyon çalışmasının yapılmaması olacağını tahmin etmek mümkündür. Bunların yapılmaması neleri kaybettirir? Öncelikle tahrir defterlerinde kullanılan harfler Arap harfleri, yazı çeşidi siyakat olduğu için özellikle yerleşme isimlerinin okunmasında güçlük yaşanır, hatta yanlış okumalar olabilir. Bu yanlışlıklar ancak saha çalışması ile düzeltilebilir. Nitekim defterlerde kayıtlı olan köylerin timar sırasına dikkat edildiğinde yaklaşık olarak konumu belirlenebilir, bu belirlendikten sonra yapılacak saha çalışması ile köylerin ismi doğru şekilde tespit edilebilir. Çalışma sahasının yurtdışında olması ve bu sahada bulunan isimlerin Osmanlı hakimiyetinden sonra Bulgarcaya çevrilmiş olması, saha çalışmasının önemini daha da arttırmaktadır. Zira mevcut güncel haritalar Bulgarca olduğu için yerleşme isimlerinin okunması çok daha zorlaşmaktadır. Bunun yanında geçmişten kalan mekâna ait izleri ihtiva eden mezar taşları, mevkii adı ya da bir türbe mekâna ait çok şey anlatmaktadır. Özellikle sahada sahipsiz mezar taşları o yerin yakın çevresinde geçmişte insanların yaşadığı bir mekânın olduğunu gösterir. Defterlerdeki bilgiler kıyaslandığında o mekânın hangi

köye ait olduğu tespit edilebilir. Bu durum sahadaki yerleşmelerin lokalizasyonuna yardımcı olur. Ancak tarihi çalışmalarda yerleşme isimleri okunduktan sonra bu isimlerin sahadaki karşılığını bularak dağılışını göstermeye yönelik çalışmalar oldukça azdır. Bu durumda araştırmadaki bilgiler ile sahadaki gerçekler birbiriyle uyuşmayabilmekte ve çalışmanın bilimsel fayda değeri düşebilmektedir.

Araştırma dönemi olarak neden Osmanlı tarihi ve neden tahrir defterleri seçilmiştir? Osmanlı arşivleri başta Türkler olmak üzere birçok milletin tarihi hafızasını saklamaktadır. Arşiv kayıtlarından coğrafi olarak yararlanılabilecek en kapsamlı bilgiler ise tahrir defterlerinde bulunmaktadır. Bu defterler daha sonra da açıklanacağı üzere ağırlıklı olarak Osmanlı klasik dönemi olan XVI. yy'da hazırlanmıştır. Bu sebeple bahsedilen defterler çalışmamızda temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Balkanlar olarak da adlandırılan Rumeli toprakları, Osmanlı erken döneminden itibaren Türk hakimiyetine girmiş ve uzun yıllar bu hakimiyet fasılasız olarak devam etmiştir. Bahsedilen dönemde bu yerlere önemli miktarda nüfus iskân edilerek Türkleşmesi sağlanmıştır. Hatta bazı çalışmalarda "European Turkey" yani "Avrupa Türkiyesi" olarak adlandırıldığı da vâkîdir[7]. Dolayısıyla bu yerlerin tarihi, tarihimizin bir parçasıdır. Balkanların doğusunda, idari olarak günümüz Bulgaristan'ının kuzeydoğusunda yer alan Şumnu da bu yerlerden birisi olup 520 yıl Türk hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı son dönemleri ve hakimiyetinin sona ermesine müteakip sahada çok sayıda trajedi yaşanmış olmasına rağmen burası günümüz Bulgaristan'ında Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir sahadır. Ayrıca bu sahadan ülkemize göç etmiş çok sayıda insan ve bunların ahfadı bulunmaktadır. Bu sahayı konu alan bir tarihi coğrafya çalışması niteliğindeki bu araştırma ile gerek sahada yaşayan nüfus, gerekse ülkemizde yaşayıp bu bölge ile tarihi bağları olan insanlara bilimsel yöntemlerle elde edilmiş sahih bilgiler sunulacaktır.

Araştırma Sahasının Doğal Coğrâfî Özellikleri

Bulgaristan'ın temel belirleyici coğrafi faktörünü Balkan Dağları oluşturmaktadır. Güneydoğu Avrupa'da tüm yarımadaya ismini veren *Balkan* sözcüğü etimolojik olarak Kıpçak Türkçesi'nden gelmekte olup, "Ormanlarla Kaplı Dağ"

[7] Yılmaz Öztuna, *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Bâb-ı âli Kültür-BKY, İstanbul 2006.

anlamına gelmektedir[8]. Bu dağ silsilesi, oluşumu yönüyle Alp Dağları oluşum sisteminin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Balkanlar'ın fiziki haritası incelendiğinde Balkan ve Karpat Dağları'nın bir bütünlük arz ettiği görülmektedir . Bu bütünlük Tuna Nehri'nin açmış olduğu *Demir Kapı Boğazı'yla* bozulmuş, güneyde kalanlar, *Balkan*; kuzeyde kalanlar ise *Karpat* olarak adlandırılmıştır. Balkan Dağları Sırbistan üzerinden Bulgaristan siyasi sınırları içine girmekte ve güney yönünde bir yay çizerek doğu yönünde uzanmakta, İslimye (Sliven) yakınlarında kuzeybatıya yönelmektedir. Bu dağların Sırbistan sınırından girerek Sofya'ya kadar uzanan kısmına *Batı Balkan;* Sofya-Kotel arasında uzanan kısmına *Orta Balkan-Koca Balkan;* Kotel'den itibaren kuzeydoğuya doğru alçalan kısmına ise *Doğu Balkan-Küçük Balkan* denilmektedir. Küçük Balkan silsilesinde birbirinin devamı olarak *Kazan Dağı* ve *Vırbitsa Dağı;* bahsedilen silsilenin içinde olmakla birlikte bu silsileye dik olarak uzanan kısımları *Sakar Balkan* ve *Eski İstanbulluk Dağları* olarak adlandırılmıştır (Bkz. Harita 1, 2)[9].

[8] Sahanın toponomik adlarında Kıpçakların etkisi oldukça açık ve anlaşılır bir durum göstermektedir. Nitekim Doğu Tuna Ovaları üzerinde *Deliorman* bir yöreyi teşkil etmektedir. Deliorman yöresi sadece Tuna'nın güneyinde değil, kuzeyinde de mevcut olup, burası *Teleorman* olarak adlandırılmaktadır. Nitekim Kumanların sözlüğü olan Codex Cumanikus'ta bu, açıkça belirtilmiştir. Jirecek ve Kovalski'nin görüşleri de bunu doğrular niteliktedir. Dolayısıyla bu yörenin ismi Kumanlardan kalmış olup, Kuman Türkçesindeki *Tele*, Oğuz Türkçesindeki karşılığı olan *Deli* ye çevrilmiş ve sahaya Deliorman denilmiştir. Osmanlı kayıtlarında bu yöre Deli'nin Farsça karşılığı olan Divane Orman ya da Ağaç Denizi olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Bkz. Zehra Kaderli, "Deliorman Türk Sözel Kültüründe Adam Odaları ve Oda Geleneği", *Türkbilig,*2010/20, s. 107. Embiya Ulusoy, *Deliorman,* İstanbul 2003, s. 21; *Kuman Lehçesi Sözlüğü (Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini),* (Haz. K. Grönbech), çev. Kemal Aytaç, /Kültür Bakanlığı Yayınları/1396, Türk Dünyası Edebiyat Dizisi/27, 1992, s. 147, 182.

[9] Konteva *a.g.e.,* s. 11.

Harita 1. *Şumnu Kazası (1538 Yılı) ve Şumnu Oblastı (Günümüz) Konumu*

Kaynak:Hasan Hüseyin YILMAZ tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Balkan Dağları, Bulgaristan'ı genel olarak ikiye ayırmaktadır. Bu dağların kuzeyinde kalan topraklar Kuzey Bulgaristan; güneyinde kalanlar ise Güney Bulgaristan olarak adlandırılmıştır. Kuzey Bulgaristan arazisi üzerinde Tuna Platosu yayılış göstermekte ve bu plato 31500 km² ile Bulgaristan topraklarının yaklaşık %28' ine tekabül etmektedir. Jeolojide Misya platformu olarak adlandırılan bu arazi, Neojen ve Kuvaterner jeolojik dönemlerinde meydana gelen tektonik aktivitelerle son şeklini almıştır. Bahsedilen platformun ortalama yükseltisi 178 m olmakla birlikte sahadaki yüksek alanların 500 m'yi geçmediği görülmektedir. Bu platoda Avrupa buzul dönemlerinden olan *Mindel* döneminden kalan *Lössler* geniş bir yayılış göstermektedir[10]. Tuna Platosu'nun bir kısmı (Deliorman Platosu) sahamız içinde kalmakta bu alanın ortalama yükseltisi 330 m, en yüksek noktası *Terbi köy Tepesi-Petrov Kamık* 501 m'dir [11]. Bahsedilen platonun doğusunda ise Dobruca Ovası yer almaktadır (Bkz. Harita 1).

[10]*Landscape, Vegetation and Habitats in Northern Bulgaria, Organized by Department of Phytocoenology & Ecologyat, the Institute of Botany, Sofia*, ss. 1-17. (Anonim 2010).

[11] Plato sahasındaki tepelere yerel olarak *sırt*, tepelerin eğimli yüzeylerine ise *koyak* ya da *kulak* denilmektedir. Bkz. Ulusoy, *a.g.e.*, 2003, ss. 36-37.

Kuzey Bulgaristan, Holosen boyunca (1,5 milyon yıl-günümüz) yarı çöl görünümündedir. Tuna ve Karadeniz kıyısı boyunca ormanlar gelişmiş, iklim değişikliğiyle birlikte bitki örtüsü de hızlı bir gelişme göstermiştir. Bulgaristan'ın güney ve kuzeyi arasında iklimsel farklılaşmayla birlikte vejetasyonda da farklılaşmalar görülmektedir. Bulgaristan'da genel olarak yaprağını döken ormanlar geniş yayılış alanına sahiptir. Kuzey Bulgaristan bitki örtüsünün genel karakteristiğini ise meşe ormanları *quercus cerries* oluşturmaktadır. Sahadaki dağlık alanlarda, topoğrafik yükseltilere göre 3 değişik bitki kuşağı bulunmaktadır. Bunlardan 500 m-600 m'ye kadar *meşe-quercu*; 600 m - 800 m arası *meşe* ve *gürgen-caprnusduinensis*; 800 m – 1500 m arası *kayın-facussilvalica* ormanları görülmektedir. Bahsedilen kayın ormanları Avrupa'nın en geniş ve bozulmamış kayın ormanları olup özellikle Balkan Dağları'nın kuzey yamaçlarında yayılış göstermektedir. Sahada geniş bir yayılış alanına sahip olan alçak platolarda meşe, Sakar Balkan Yüksek Platosunda *meşe-gürgen* formasyonları görülmektedir. Neolitikten itibaren ormanlar tahrip edilmiş olup bu tahribatın temelinde ormandan tarım arazisi kazanılması ve hayvancılık faaliyetleri bulunmaktadır [12].

Çalışma sahasının merkezi ve kuzey kısmında genel olarak *çernozyumlar* görülmektedir. Çernozyum, Slavca *çerni-kara* sözcüğünden türemiş ve *kara toprak* anlamına gelmektedir. Bunlar siyah renkli olup holosenden itibaren kalker ve löslerin üzerinde gelişmiştir. Deliorman Platosu'nun merkezi ve güney kesimlerinde ise bunlar kalkerlerle karışık halde görüldüğü için renkleri daha açıktır. Bu topraklarda yoğun bir humus birikintisi görülür. Sahanın dağlık alanlarında ise *kahverengi orman toprakları* yaygındır[13]. Akarsu vadi tabanlarında ise *alüvyal topraklara* rastlamak mümkündür [14].

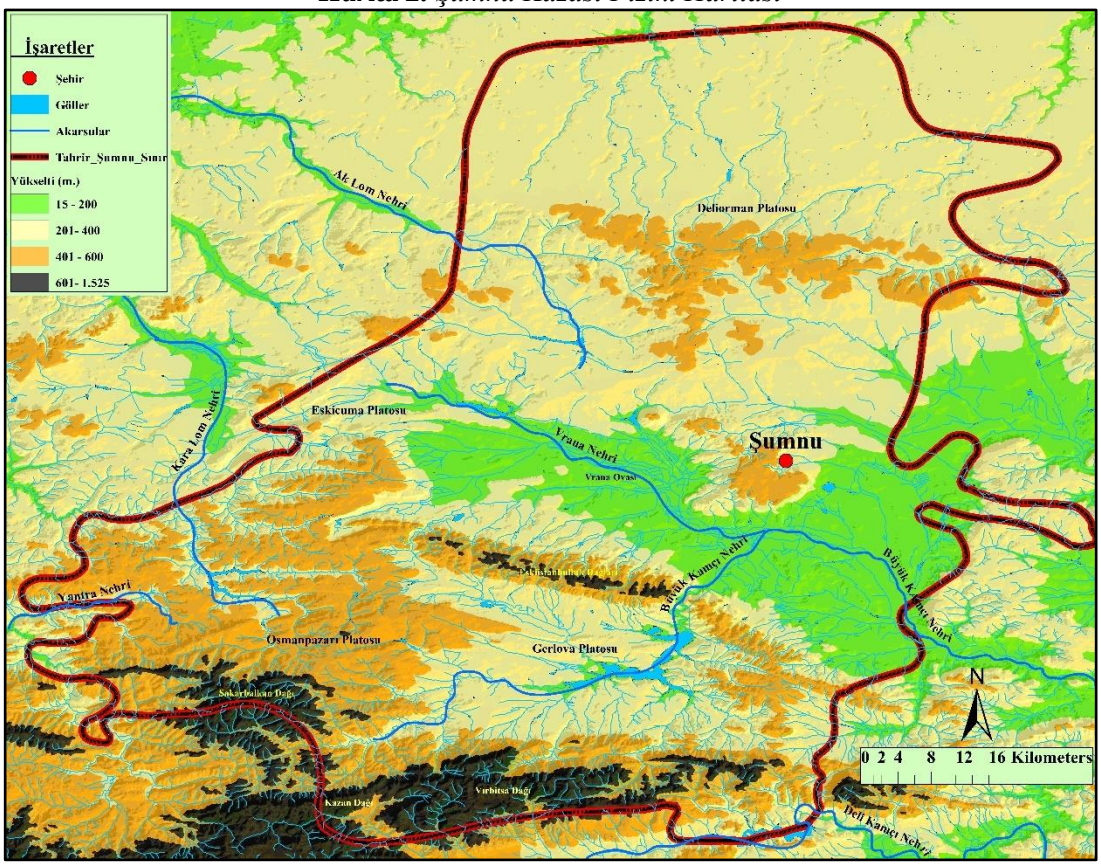
Çalıma sahası ile ilgili elimizdeki en eski mufassal tahrir defterine göre tespit edilen XVI. yy Şumnu kazası idari alanı, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Doğu Balkan Dağları'nın kuzey kesimleri, Tuna Platosu'nun bir bölümü olan Deliorman Platosu ve Vrana Ovası'nı kapsamaktadır. Buna göre XVI. yy Şumnu kazası idari alanı,

---

[12] Tenyo Meshinev, "Vegetation and Phytogeography: A Brief Characteristic" *Biogeography and Ecology of Bulgaria*, ed. Victor Fet ve Popov Alexi, Published by Springer, P. O. Box 17,3300 AA Dordrecht, Netherlands 2007, ss. 581- 588.
[13] Toma Shiskov-Nikola Kolev, *The Soils of Bulgaria*, ed. Alfred E. Hartemnik, Springer Netherlands, 2014.
[14] Konteva, vd., a.g.e., s. 9.

günümüzde Kara Lom bölgesi hariç Eski Cuma idari alanını; günümüzde Kaspiçan, Yenipazar ve Civel ilçeleri idari alanı hariç Şumnu ili idari alanının tamamını; günümüzde Razgrad idari alanının güneydoğu ve doğu bölümünü (Işıklar, Kubadın ve Kemaller ilçesi idari alanında kalan yerler) içine almaktadır. Bu saha, yaklaşık olarak 4.300 km²'lik bir alana sahip olup bu da günümüz Bulgaristan topraklarının %3,9'una karşılık gelmektedir (Bkz. Harita 1, 2).

Harita 2. *Şumnu Kazası Fiziki Haritası*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Çalışma sahasının jeomorfolojik özelliklerine bakıldığında ovalar (50 m - 200 m), plato alanları (200 m - 600 m), alçak dağlık kuşak (600 m -1000 m), olduğu görülmektedir. Eski Cuma şehri civarından başlayıp güneydoğu istikametinde dar bir koridor olarak Eski İstanbulluk kasabasına kadar uzanarak buradan itibaren doğu yönünde genişleyen Vrana Ovası yukarı kesiminin ortalama yükseltisi 150 m; aşağı kesimi ise 100 m civarındadır. Sahanın güneybatısında yer alan Kirilova Alçak Platosu ortalama 250 m yüksekliğe sahip olup merkezi kısmı yaklaşık 200 m civarındadır. Dağlık alanları, güney ve güneydoğuda Eski İstanbulluk, Kotel, Vırbitsa;

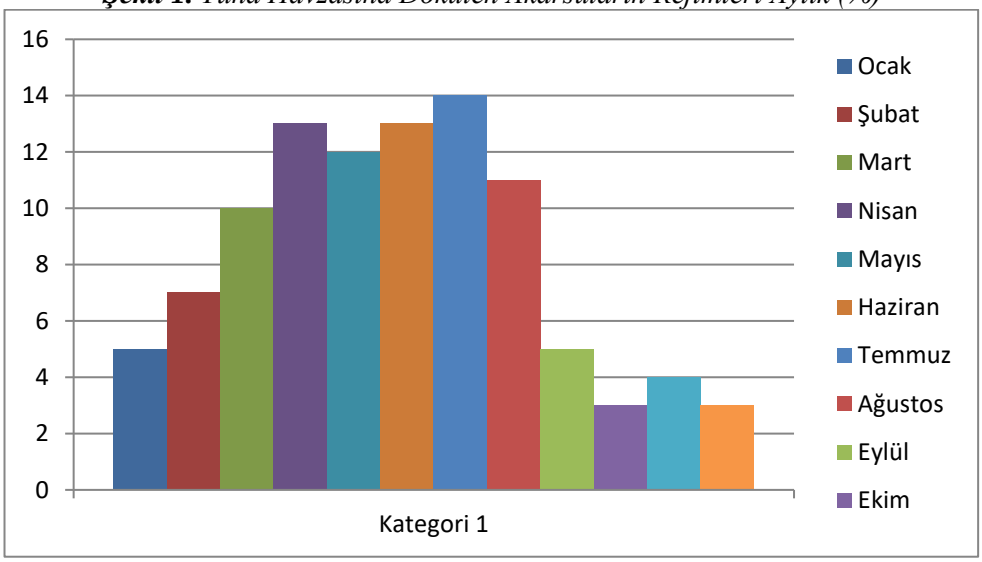
güneydoğuda Sakar Balkan Dağları oluşturmaktadır. Eski İstanbulluk Dağlarını bir antesedant boğazla güneybatı kuzeydoğu yönünde ikiye bölen Kamçı Vadisi tabanının yükselti farkı ise 475 m'dir. Eski İstanbulluk Dağlarının en yüksek noktası olan Derviş Tepesi'nin yükseltisi 700 m; Sakar Balkan'ın zirvesi 1000 m; sahanın güneybatısında yer alan Kotel Dağı'nın en yüksek noktası ise 1100 m civarındadır. Bahsedilen dağlık alanlar zaman zaman doğal geçitler vermiş olup bunların en önemlileri Kazan, Çalık Kavak, Eski İstanbulluk geçitleridir. Bu geçitler sayesinde Tuna Platosu ve Trakya Ovaları arasındaki bağlantı sağlanmıştır (Bkz. Harita 2, 18).

Çalışma alanının kuzeyi, merkezi ve batı kısımları akarsuların aşındırmasıyla plato özelliği kazanmıştır. Sahanın merkezi, doğusu ve güneyi Kamçı; batısı Yantra; kuzeybatısı ise Lom Nehri'nin su toplama havzasında bulunmaktadır. Kamçı Nehri'nin Kotel ve Vırbitsa Dağı'nın güney eteklerinden kaynağını alarak doğu yönünde akış gösteren koluna *Deli Kamçı;* bahsedilen dağların kuzey etekleri ile Sakar Balkan'ın doğu; Eski İstanbulluk Dağı'nın ise batı eteklerinden kaynağını alarak güneydoğu istikametinde akış gösteren koluna *Büyük Kamçı*; Eski Cuma Platosu'nun doğu kesimi ile Eski İstanbulluk Dağı'nın doğu eteklerinden kaynağını alarak güneydoğu istikametinde akış gösterip Eski İstanbulluk civarında Büyük Kamçı Nehri ile birleşen kuzeydeki kolu ise *Vrana* olarak adlandırılmıştır. Büyük Kamçı ve Deli Kamçı akarsuları Varna ili idari alanında *Tzonevo Barajı-Tzonevo Yazovir*'inin kuzeydoğusunda birleşerek Kamçı Nehri adıyla doğu yönünde akış göstererek sularını Karadeniz'e boşaltmaktadır. Lom Nehri'nin sahamızın kuzeybatısındaki ana kolları ise Ak Lom, Küçük Lom ve Kara Lom akarsuları olup bunlar Eski Cuma Platosu'nun batısı ile Deliorman Platosu'nun güneybatısından kaynağını alarak kuzeybatı yönünde akış gösterip sahamızın dışında Rusçuk şehri idari alanında birleşerek *Lom Nehri-Reka Lom* adıyla, sularını Tuna Nehri'ne boşaltmaktadır. Sakar Balkan Dağı'nın batı eteklerinden kaynağını alan *Kocasu Deresi-Golyama Reka* ise sahamızın içinde kuzeybatı yönünde akış göstererek Tırnovi şehri idari alanında Yantra Nehri'yle birleşerek sularını adı geçen nehir vasıtası ile Tuna'ya ulaştırmaktadır. Çalışma sahasının kuzeyinde kalan ve *Deliorman Platosu* olarak adlandırılan saha ise karstik yapısından dolayı akarsu kaynakları açısından son derece sınırlıdır. Bahsedilen platodaki akarsuların başında dönemlik akış ve kapalı havza özelliği gösteren *Tekke*

Dere ve *Sazlı Dere* gelmektedir [15]. Bu platonun güneydoğusundan kaynağını alan *Bulanık Dere, Kayalı Dere, Eğri Dere* isimli dereler ise sularını Pravadi Nehri vasıtasıyla Karadeniz'e ulaştırmaktadır (Bkz. Harita 2, 19).

Sularını Tuna Nehri'ne boşaltan akarsuların akış rejimleri ilkbahar aylarından itibaren yükselmekle birlikte en fazla akım değerine yaz aylarında ulaştıkları görülmektedir. Nitekim Şekil 1'de görüldüğü üzere bu akarsular, akışının %38'ini yaz aylarında; %10'unu ise kış aylarında taşıdıkları anlaşılmaktadır. Akım değerinin yaz aylarında yükselmesinin temel nedeni, Balkan Dağları'nın bakı [16] olarak kuzey yamacında bulunan kar erimeleri ile açıklanabilir. Kış mevsiminde yağışların genelde kar olarak düşmesi ise bu mevsimde akarsuların akış değerlerinin düşmesine neden olmuştur.

Şekil 1. *Tuna Havzasına Dökülen Akarsuların Rejimleri Aylık (%)*

Kaynak: Mimoza Konteva vd., *Geografski Atlas Na Bulgaruya* 10. Klas, Sofia 2013, s.8.

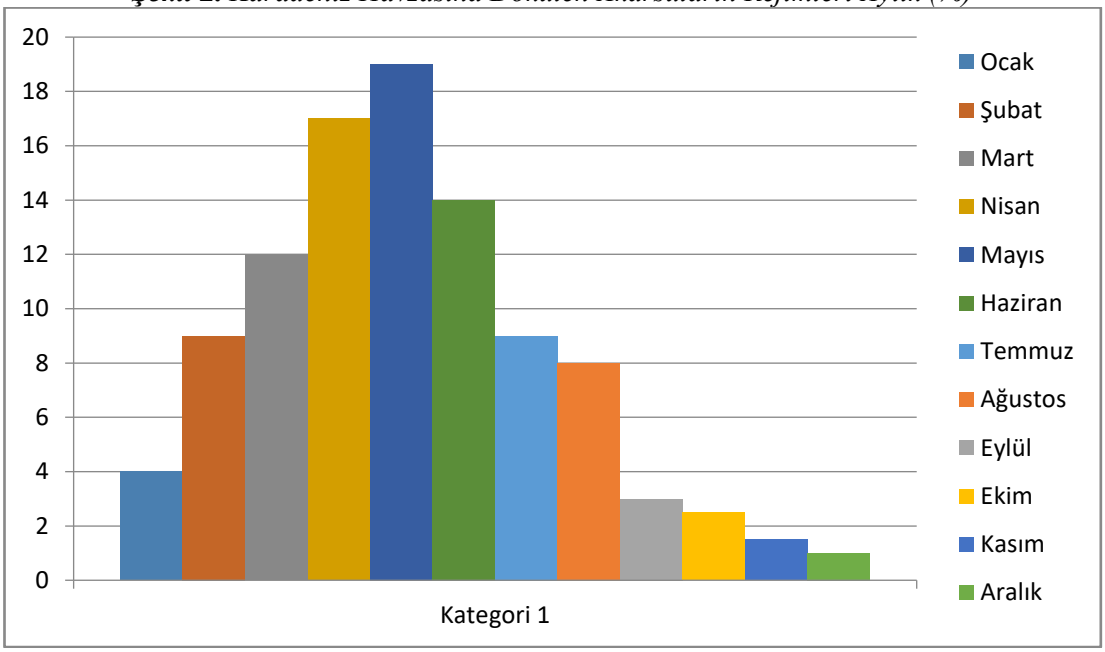
Karadeniz'e dökülen akarsularda ise en fazla akımın ilkbahar aylarında, akışın en fazla olduğu ayın ise Mayıs ayı olduğu anlaşılmaktadır. Akım değerinin en düşük

[15] Bu durum burada yaşayan halkı bazı yapay önlemler almaya zorlamış *Gölcük* ve *Azmak* ad ile göletlerin önem kazanmasına neden olmuştur. Gölcükler, genelde bir köyün yakın çevresinde hatta içinde, köylüler tarafından yağmur sularının doğal akış yönü istikametinde bunların toplanabileceği bir sahada akış yönüne set çekilmesi yöntemiyle oluşturulmuş, jeolojik yapının aşınıma elverişli yerleri ise kayaçlarla örülmüş böylece su kaçakları en aza indirilerek suyun birikmesi sağlanmıştır. Bahsedilen gölcükler sulama şebekelerinin olmadığı zamanlarda özellikle hayvanların su ihtiyacı için kullanılmıştır. Bunlar genelde inşa edenlerin veya oradaki mevki adı ile isimlendirilmişlerdir. Azmak ise, arazide yapay müdahale olmadan kendiliğinden oluşan su toplanma alanlarıdır. Bkz. Ulusoy, *a.g.e.*, 2003, ss. 49-54.

[16] "Özellikle dağlık yörelerde bir yamacın güneş ışınlarına, güneye veya kuzeye karşı konumunu belirleyen, bunun sonucu olarak da doğal şartlarını tespit eden durumu". Bkz. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 06.0

olduğu mevsim ise kıştır. Nitekim bunların yıllık akım değerinin %48'i ilkbahar; %6,5'inin ise kış aylarında olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 2). Lom Nehri havzasında bulunan akarsuların akış rejimi ile karşılaştırıldığında ise burada güz mevsiminde akış değerindeki düşüş çok daha belirgindir.

Şekil 2. *Karadeniz Havzasına Dökülen Akarsuların Rejimleri Aylık (%)*

Kaynak: Mimoza Konteva vd., *Geografski Atlas Na Bulgaruya* 10. Klas, Sofia 2013, s.8.

Balkan Dağları, jeomorfolojik bir engel olarak ülkeyi Kuzey Bulgaristan ve Güney Bulgaristan olarak ikiye ayırırken bu yerlerin ikliminin de farklılaşmasına sebep olmuştur. Kuzey Bulgaristan, güneye göre daha karasal olup yıllık ortalama sıcaklığı 11°C'dir. Yılın en soğuk ayı -1,5°C ortalama ile ocak; en sıcak ay olan temmuz ayı ortalaması ise 22°C'dir. Kış ve yaz sıcaklık ortalamaları arasındaki fark 23,5°C'dir [17]. Kuzeydoğu Bulgaristanda kalan araştırma sahası Balkan Dağları'nın doğusunda Trakya Ovası, Tuna Platosu ve Dobruca Ovası'nın birbirine en fazla yaklaştığı sahada yer almaktadır. Bu saha, Balkanlar'ın kuzeyinde kalan yerlere göre daha ılıman olmasına rağmen genel olarak *karasal iklim* etkilidir. Buna göre ilkbahar aylarında başlayan yağışlı devre yaz mevsiminin ortalarına kadar devam etmekte,

[17] *Landscape, Vegetation and Habitats in Northern Bulgaria, Organized by Department of Phytocoenology & Ecologyat, the Institute of Botany, Sofia*, s.8. (Anonim 2010).

bundan sonra da kurak devre başlamaktadır. Yıllık yağış miktarı 600 mm/m² civarı olup hâkim rüzgâr yönü Kuzeybatı, Batı ve Kuzeydoğu yönlüdür [18].

Sahanın üç değişik yerinde sıcaklık ve yağış istasyonu bulunmaktadır. Bunlar Karadeniz havzasına dökülen akarsuların bulunduğu Şumnu ve Eski Cuma; kuzeybatısında ise Tuna Nehri'ne dökülen akarsuların havzasında bulunan Razgrad istasyonlarıdır. Bahsedilen istasyon verilerine göre sahanın doğusundan batısına doğru karasallığın arttığı buna bağlı olarak ortalama yağış ve sıcaklık miktarında da azalmalar olduğu görülmektedir (Bkz Tablo 1, Şekil 3,4). Karasallığın artmasındaki temel neden ise Karadeniz iklimi etkisinden uzaklaşmaktan kaynaklanmaktadır.

Tablo 1. *Yıllık Ortalama Yağış ve Sıcaklıklar*

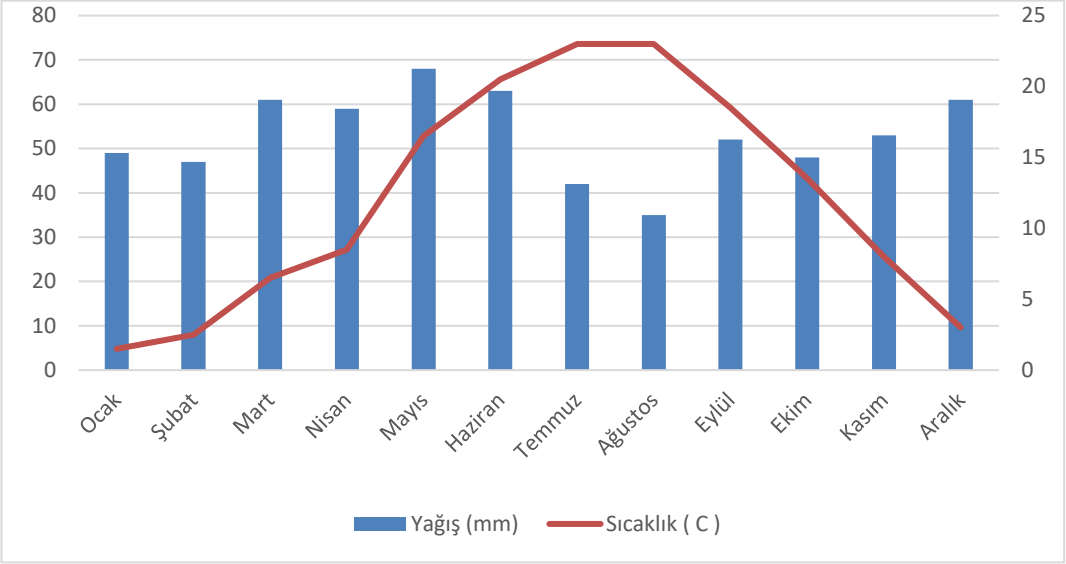
İstasyon Adı	Yıllık Yağış (mm)	Yıllık Ortalama Sıcaklık (^{0}C)
Şumnu	638	12
Eski Cuma	638	12,6
Razgrad	516	11,7

Kaynak:https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/razgrad_bulgaristan_727696.
https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/%c5%9eumnu_bulgaristan_727233

Sahanın Karadeniz Havzası sınırları içinde bulunan bir şehir olan Şumnu istasyonunda, sıcaklık ve yağış istasyonu verilerine göre karasal iklim koşullarının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. En düşük ortalama sıcaklıklar ocak ayında olup yaklaşık 1,5 ºC; yılın en sıcak ayı olan temmuz sıcaklık ortalamasının ise 23 ºC civarında olduğu görülmektedir. Ortalama sıcaklıklar arasındaki fark ise 21,5 ºC'dir. Yağışın en fazla olduğu mevsim ilkbahar olmakla birlikte, mayıs ayı ortalama 68 mm yağışla yılın en yağışlı ay olup, bunu 63 mm ile haziran ayı takib etmektedir. Ağustos ayı 35 mm yağış değeriyle yılın en kurak ayıdır. Kısacası bu yerlerde sahanın kuzeybatısında bulunan Lom Nehri Havzasına göre Karadeniz ikliminin etkisi ile karasallık zayıflarken, ilkbahar yağışlarında yaz mevsimine doğru bir kayma olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 3).

[18] Selma Akay Ertürk, "Şumnu Şehri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Süha Göney'e Armağan),* ed. M. Bayartan, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 5150, Edebiyat Fakültesi Yayın No. 3452, İstanbul 2013, s. 284.

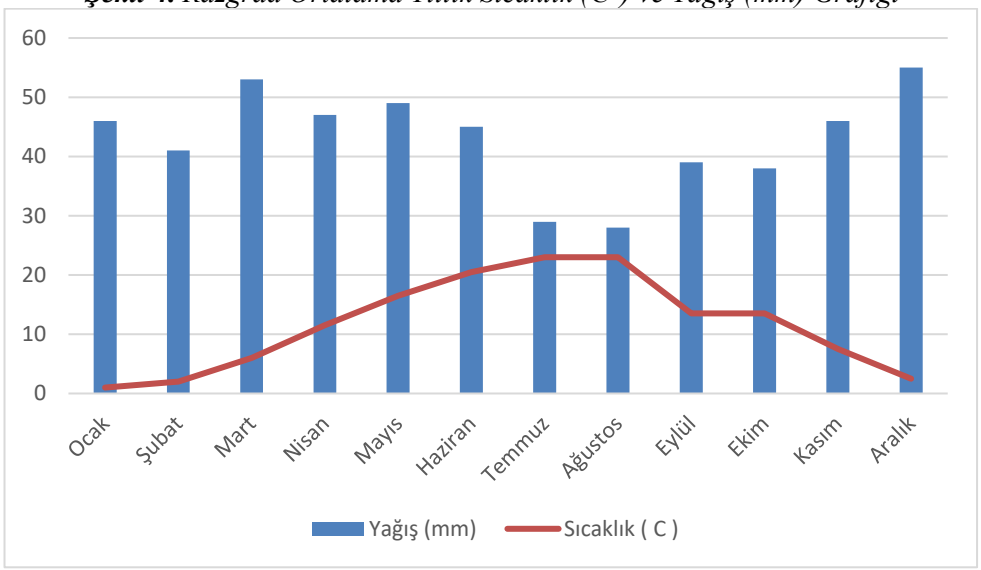
Şekil 3. *Şumnu Ortalama Yıllık Sıcaklık (C°) ve Yağış (mm) Grafiği*

Kaynak:https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/%c5%9eumnu_bulgaristan_727233

Tablo 1'de görüldüğü gibi Eski Cuma yağış istasyonu verileri de Şumnu ile hemen hemen aynı olduğu için ayrıca değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla çalışma sahasının kuzeybatısı hariç diğer yerlerinde burada belirtilen yağış ve sıcaklık şartlarının hakim olduğu görülmektedir. Buna göre ortalama yıllık 638 mm yağış ve 12 ^{o}C yıllık ortalama sıcaklık değerlerinin mevcut olduğu görülmektedir.

Şekil 4. *Razgrad Ortalama Yıllık Sıcaklık (C°) ve Yağış (mm) Grafiği*

Kaynak:https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/razgrad_bulgaristan_727696.

Çalışma sahasının bir bölümü günümüzde Razgrad şehri idari sınırlarında ve Ak Lom Nehri Havzasında bulunduğu için bahsedilen şehrin istatistiki verilerinin değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Nitekim Ak Lom Nehri Havzası'nda bulunan Razgrad Sıcaklık ve Yağış İstasyonu verilerine dikkat edildiğinde yağışların kış ve ilkbahar aylarının başlarında arttığı ondan sonra azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Yağışın en fazla olduğu ayların ise aralık ve mart ayları olduğu görülmektedir. Temmuz ve ağustos ayları ise yağış açısından yılın en kurak devresini oluşturmaktadır. Yıllık ortalama yağış miktarında çalışma sahasının diğer yerlerine göre 122 m; ortalama yıllık sıcaklık değerinde ise 0,9 ^{o}C'lik bir azalma olduğu dolayısıyla bu sahanın karasallığının daha şiddetli olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 4).

Kavramsal Çerçeve

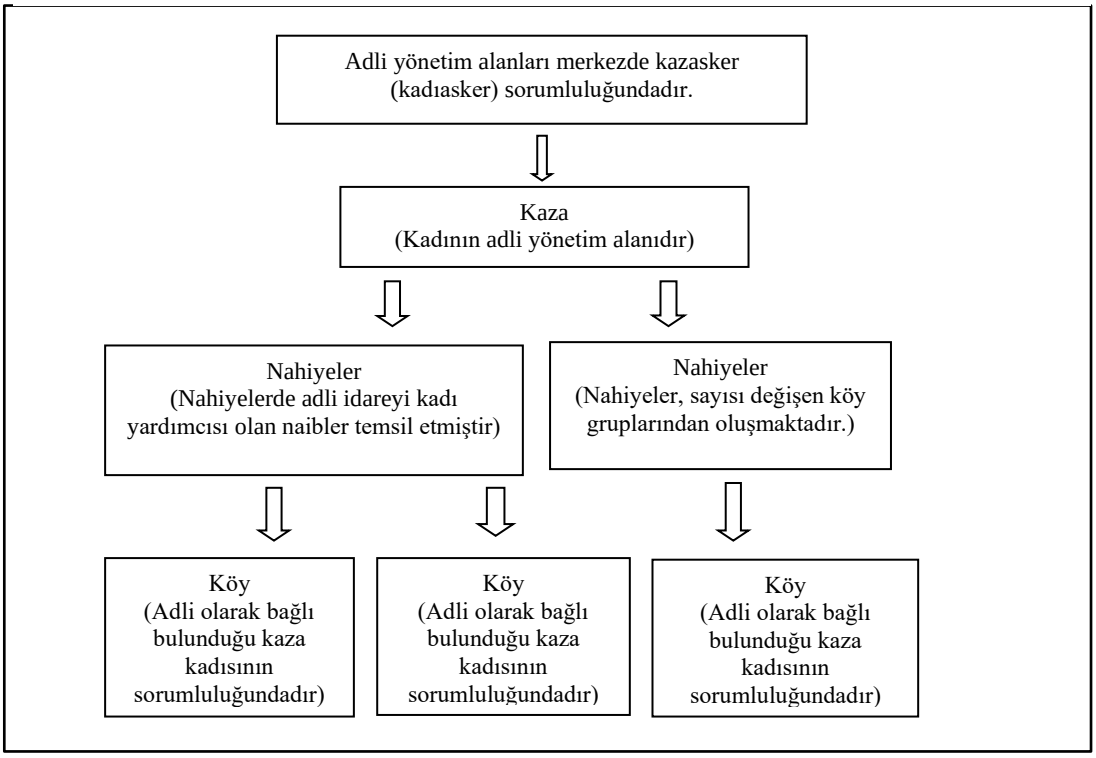
Sancak: Türkçe bir terim olan sancak, bayrak ve tuğ gibi toprağa dikilen sembol anlamına gelmektedir. Kullanılıştaki manası ise bayrağı temsil eden askeri birlik anlamına gelmektedir. Bu terim Arapça'da *liva* terimine karşılık gelmekte olup tahrir defterlerinde sık sık kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde sancak teriminden ziyade subaşılık teriminin kullanıldığı görülmekte, bu terim Osmanlı timar sisteminin içinde idari bir ana birim özelliği taşımaktadır. Sancak terimi XIV. yy ortalarına doğru subaşılığın yerine kullanılmaya başlamış, böylece askeri teşkilatın yanında idari bir birim anlamı da yüklendiği anlaşılmaktadır. XV. yy'da ise idari bir bölge anlamına gelmiş, Osmanlı timar sistemi içinde hem bir gelir dilimi ve askeri birlik hem de sancağa bağlı timar askerlerinin bulunduğu bölgeyi tanımlamaya başlamıştır. Sayıca değişen sancakların bir araya gelmesiyle eyalet birimleri oluşmuştur. Sancakların en yüksek dereceli görevlisi sancak beyi (Mîr-i Liva); eyaletlerin sorumlusu ise beylerbeyi (Mîr-i Mîrân) dır [19].

Kaza: Osmanlı'da kadının idari ve hukuki sorumluluk alanı olup bir idari birimi tanımlamaktadır. Bu kavram Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinde bulunmayıp Osmanlı döneminde kullanılmaya başlamıştır. Nitekim Selçuklular döneminde kadılar subaşılıklarda (sancak) bulunur, sorumluluk alanları da subaşılıkların sınırları dâhilinde kalmıştır. Başlangıçta sadece Osmanlı sancak merkezlerinde bulunan kadılar XV. yy'dan itibaren Osmanlı sınırlarının genişlemesine bağlı olarak, sancağın geneline yetişememişler, bunun üzerine sancak sınırları içinde kaza merkezleri oluşturulmuştur. Kadılar idari ve hukuki işlerini buradan yürütmeye başlamışlardır. Böylece sancak sınırları içinde birden fazla kaza merkezi (kadı idari alanı) oluşmuştur. XVII. yy'dan itibaren timar sisteminin önemini kaybetmesiyle kaza, idari birim olarak ön plana çıkmıştır. Bu şekilde kazalar idari ve hukuki yönden sancak beyinden tamamen bağımsız olarak doğrudan merkeze bağlanmıştır. Kaza, günümüz idari teşkilatında ilçeye tekabül etmektedir. Kadı ise idari yönetici olarak kaymakama

[19] İlhan Şahin, "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 97-99; John Deny- Metin Kunt "Sandjak", *The Encyclopedia of İslam (New Edition),* ed. C.E. Bosworth, E van Danzel, W.P. Heınrıchs and G. Le Comte, Volume IX, Leidin Brill 1997, ss. 11-13.

karşılık gelmekte ise de kaymakamdan farklı olarak hukuki yetkileri de bulunmaktadır (Bkz. Şekil 5)[20].

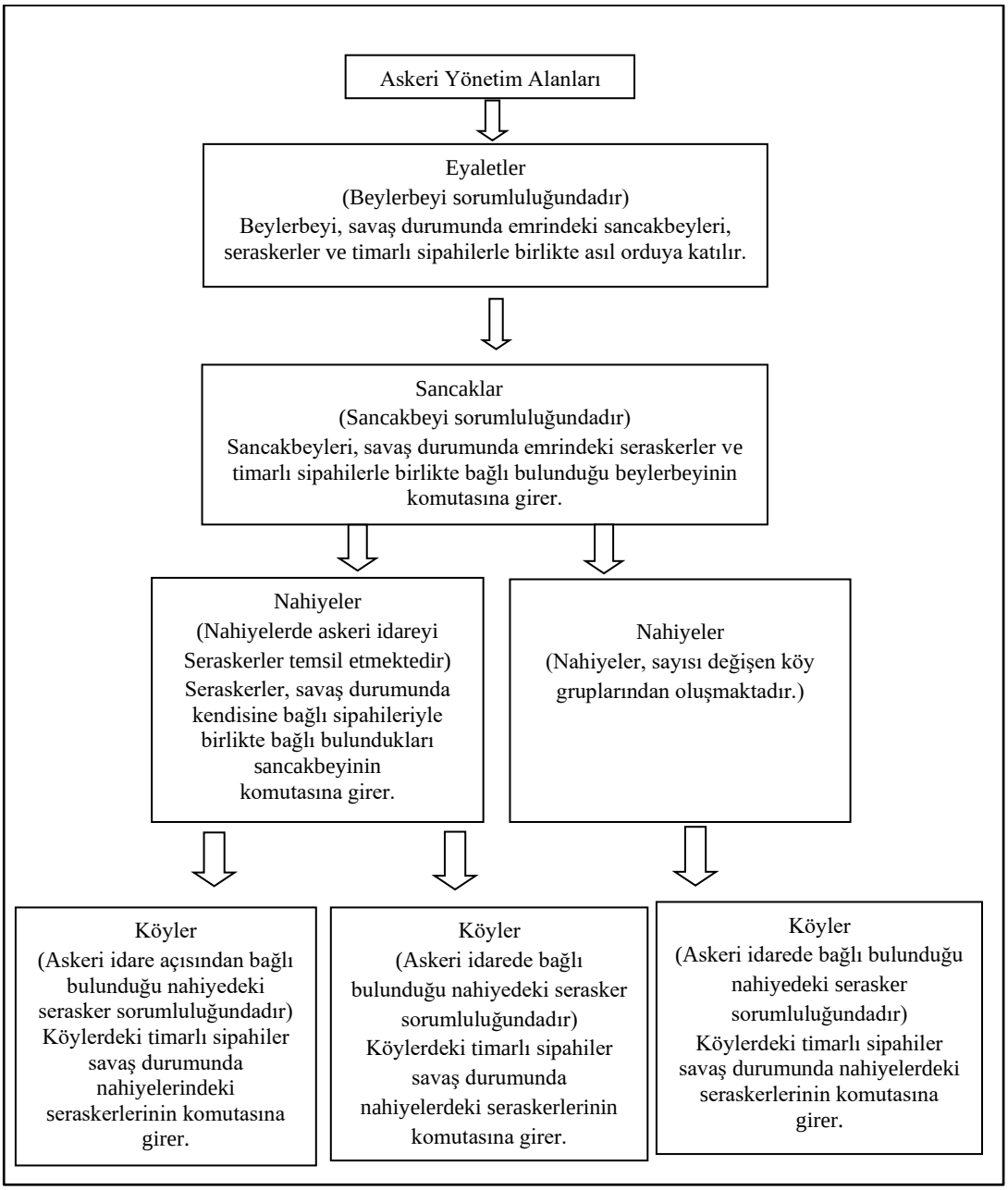
Şekil 5. *Adli Yönetim Alanları Şeması*

Nahiye: Sözlük anlamı olarak *taraf, cihet, yöre, kenar, bölge* anlamlarına gelmektedir. Bu terim Osmanlı taşra teşkilatında XV.yy'dan itibaren kullanılmaya başlamış, sancak olarak bilinen askeri ve idari birimlerin alt bölümünü ifade eden bir anlam kazanmıştır. Nitekim, idari olarak sancak beyinin yönetiminde bulunan livalarla bir kadının görev sahası olan kazalar idari ve coğrafi açıdan değişik sayıda köy, mezra ve aşiret gruplarının bulunduğu bölgelere ayrılmış ve bu bölgeler nahiye olarak adlandırılmıştır (Bkz. Şekil 6)[21].

[20] Tuncer Baykara,"Kaza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 119-120.
[21] İlhan Şahin "Nahiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 306-308.

Şekil 6. *Askerî Yönetim Alanları Şeması*

Osmanlı idari sisteminde yönetim alanları adli ve askeri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan adli yönetim alanları, kadı sorumluluğunda bulunan kazalardır. Askeri yönetim alanları ise, başında beylerbeyinin (mir-i mîran) bulunduğu eyaletler, sancak beyinin (mir-i liva) bulunduğu sancaklar (liva), serasker sorumluluğundaki nahiyelerdir. Osmanlı idari yapısında nahiye tanımı fonksiyon açısından farklı dönemlerde değişik şekillerde de kullanıldığı için bunun üzerinde durulması gerekmektedir. Klasik dönemde sancak "liva" adlı idari birimin bir alt

bölümü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim XV. ve XVI. yy tahrir defterlerinin önemli bir kısmında kadının adli yönetim alanı olan kaza bütünlüğü esas alınmamış, askeri idarenin aracı olan timar sistemi mantığına göre hazırlandığı için nahiyeler esas alınmıştır. Bu nedenle kaza idari alanı ve nahiye idari alanı birbirine karıştırılmaktadır.

Osmanlı askeri ve idari yapısının anlaşılabilmesi için nahiye ve kaza ayrımının iyi yapılması gerekmektedir. Bunlar arasındaki temel fark ise yukarıda da bahsedildiği gibi nahiye, bir askeri birimi ifade etmekte askeri yapının sancaktaki devamlılığını göstermektedir[22]. Nahiye, bir yerleşme değil sancaktan sonra gelen bir idari birimdir. Bunlar, birkaç köyün merkezi durumunda *Nefs* olarak kaydedilmiş bir köy merkezi etrafında toplanmışlardır. Ancak nefsi olmayan nahiyeler de bulunabilmektedir. Kaza ise kadının adli ve hukuki yönetim alanıdır[23]. En kısa ifade ile kazalar kadının bulunduğu ve adalet dağıtmakla yükümlü olduğu mahal ve bölgenin adı iken, nahiyeler[24] timar tevcihlerine göre timar dağıtımı için kurulmuş askeri idare alanlarıdır[25].

XV ve XVI. yy'a ait sancak tahrir defterleri incelendiğinde timar sistemine göre hazırlandığı için bunların sancağa bağlı olan nahiyelere göre hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu esasa göre kaydedilen nahiyeler kazalara karşılık gelmekte olup çalışma sahamız olan Şumnu kazası da Niğbolu sancağına bağlı olan Şumnu nahiyesine tekabül etmektedir. Sancağa bağlı olup kazaya karşılık gelen nahiyeler incelendiğinde ise bunların kendi içinde de küçük bazı nahiyelere ayrıldığı görülmektedir. Bu durum sancak tahrir fihristinde görülmez iken sancağa bağlı olan yerleşmeler tek tek incelendiğinde görülebilmektedir. Nitekim çalışma dönemimizde Şumnu nahiyesi içinde kayıtlı olan Kirilova ve Alakilise nahiyeleri de bu özelliklere sahip yani Şumnu kazasına bağlı nahiyeler durumundadır.

Köy: Coğrafi bir kavramı ifade eden köy, sürekli iskanın en küçük birimi anlamına gelmektedir. Bunların toplu yerleşim birimleri olarak neolitikten itibaren var

---

[22] Bkz. Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15-16. Yüzyıllar),* Bosna Hersek Dostları Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 30.
[23] Bkz.Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400-1900*, University of Washington Pres Seattle , USA 1983, s. 20.
[24] Nahiyelerde kadıların yardımcısı olan *"naibler"* kadı adına hukuki işlemler yürütmüşlerdir. Nahiyeler, bazen konar-göçer grupların yerleştiği belli sayıdaki köy gruplarını da ihtiva etmiştir. Savaş esnasında nahiyelerdeki timarlı sipahiler seraskerlerinin komutasında toplanarak Sancak beyinin birliğine, oradanda Beylerbeyinin komutasına katılmışlardır. Bkz. Şahin a.g.m., 2006, s. 307.
[25] Bkz. Rositsa Gradeva, *Rumeli Under The Ottomans, 15th-18th Centuries: Instıtutions and Communities*, The Isıs Pres, İstanbul 2004, s. 45.

oldukları bilinmektedir. Köylerin en önemli ayırt edici özellikleri ekonomisinin genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanması, burada bulunan insanların cemaat ruhu ve geleneksel bir yaşam tarzına sahip olmasıdır. Nitekim köy toplumunda toplumsal değişim daha yavaş gelişmektedir. Köylerin kendine ait adı, coğrafi sınırları bulunmaktadır. Bunlar kırsalda yer almakta, kendilerine ait sosyal ve fiziksel çevreleri bulunmakta, bu yönleriyle şehirlerden farklı özellikleri mevcuttur. Köyler çevredeki yerleşmelerin uzağında, kendilerine ait otlak, yaylak, mera ve tarım arazileriyle çevrilmiş; meskenler, sınırlar; meskenlerle sınırlar arasındaki ekonomik faaliyet sahaları olmak üzere üç unsurun bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır. Osmanlı döneminde tarım alanlarının tamamı geleneksel köy topluluklarından oluşmakta, köylerin her birinin toprakları, sosyal ve mali yapısıyla bir birimi ifade etmektedir. Bu dönem köylerinin büyük kısmı timar sistemi içinde kalmakta, timarlar ise sipahi denetimi ve gözetimi altında bulunmaktadır. Timar sistemine dahil olan köyler, devlet arazilerinde tarım ve hayvancılık yapıp devlete raiyyet vergileri ödemişler, bir kısım köyler ise vakıflara bağlı olup vergilerini bağlı olduğu vakfa vermişlerdir. Bunların haricinde özel hizmet görevi bulunan köyler (derbentçi vb.) devlete yapmış olduğu hizmetler mukabilinde bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır [26]. Çalışmamızda bunların hepsini görmek mümkündür.

Mezra: Mezra terimi Arapça *zer* kökünden gelmekte olup geçmişte olduğu gibi günümüzde de ziraat alanları için kullanılmaktadır [27]. Başka bir ifade ile geniş arazilerin ziraat için kullanılmasını tanımlamaktadır [28]. Bu terim Osmanlı'dan günümüze intikal etmiş olup isim ve fonksiyon olarak ülkemizde kullanılmaya devam edilmektedir. Nitekim ülkemiz mezralarıyla ilgili kapsamlı çalışmasıyla tanınmış bir coğrafyacı olan Tunçel, bunların bölge ve yörelere göre değişik tanımlamalarına ulaşmış, "kırsal kesimde yürütülen ekonomik faaliyetlerin sonucunda adeta onun zorlamasıyla ortaya çıkmıştır" ifadesini kullanmıştır [29]. Günümüzde hal böyle olmakla birlikte Osmanlı'da *mezra* teriminin tanımlamasını anlamak için tahrirlerdeki işleyişi

[26] Osman Gümüşçü, "Köy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, ss. 85-87.
[27] İlhan Şahin "Mezraa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 546-547.
[28] *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Haz. Mehmet Zeki Pakalın), C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 529.
[29] Harun Tunçel, "Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5 Ayrıbasım, Ankara 1996, s. 92.

gösteren ilgili kanunnamelere bakmak gerekmektedir. Kanunnamelerde bu terim üç değişik şekilde tanımlanmıştır. İlki "bir köyün dağılması sonucu kaza idari alanındaki muhtelif köyler tarafından işletilen yer" tanımlamasıdır. Bunlar için *müstakil mezralar* ifadesi kullanılmış, bunların eski harabeleri, suyu ve mezarlığının bulunduğu belirtilmiştir. Bir diğeri ise "çevredeki yakın bir köyün ahalisi tarafından işletilen ve bu köyün ekinliği olan yerler" tanımlamasıdır. Bunların dışında "hariçten gelen haymane, Yörük ve hariç raiyyetin gelip işlediği ziraat alanları" tanımlamasıdır[30]. Tahrire dayalı çalışma yapan bazı araştırmacılar tarafından da mezralarla ilgili bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Nitekim Hütteroth, mezralarda nüfusun bulunmadığını, Topçu ise 3-5 haneden 100 kişiye kadar nüfusun bulunduğunu ifade etmektedir[31].

Çiftlik: Çiftlik terimi farsça "cuft" köküne Türkçe "–lik" ekinin eklenmesiyle oluşmuştur [32] . Çiftlikler tıpkı mezralar gibi ülkemizde mevcudiyetini koruyan, mezralardan daha küçük kırsal yerleşmelerdir. Nitekim kırsal yerleşmeler üzerine araştırma yapan Tunçdilek, "Bir veya birkaç ailenin geçim ve iskân alanı, genişçe bir toprak mülkiyeti içinde teşekkül etmiş, ufak bir iskân şekli" olarak tanımlamakta, çiftliğin eklentilerinin sürdürülen ekonomik faaliyete göre değiştiğini ifade etmektedir [33].

Çiftlik terimi Osmanlı zirai ekonomisinde dört değişik şekilde kullanılmıştır. Bunlardan ilki miri arazi sistemine göre toprağın bir çift öküzle işlenebilecek ve bir aileyi idame ettirecek parsellere ayrılması ve köylüye verilmesi usulüne dayanan "raiyyet çiftliği" olup Osmanlı köylülerinin köy sınırları dâhilinde işledikleri araziler genel olarak bu kapsama girmektedir. Raiyyet çiftliği, timar sistemi bahsinde ayrıntılı olarak anlatılmış olup burada işlenen çiftlikler raiyyet çiftliği kapsamına girmediğinden bunun üzerinde durulmayacaktır. Bir diğeri ise sipahiler tarafından

---

[30] Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraa-i Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Birinci Cilt Kanunlar Tıpkı Basım*, Yay. Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No:4302, İktisat Fakültesi Yayın No:568, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Mekerzi Yayın No:4, İstanbul 2001, s. 53, 133, 190, 282; Halil İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. XXIX.

[31] Emel Topçu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih Dönemi Kamu Yönetimi Yapısı*, Ocak Yayınları, Ankara 1988, s. 59 ; W. D. Hütteroth, *Landliche Siedlungen im Südlichen Inneralatolien*, in den Letzten Vierhundert Jahren. Im Selbstverlag des Geographiscen Instituts der Universitat Göttingen 1968, s. 169.

[32] Halil İnalcık, "Çiftlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 313-314.

[33] Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskân Coğrafyası (Köy-Altı İskanı)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:1283, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 49, İstanbul 1967, s. 121.

işlenen "hassa çiftlikler" olup bunların Osmanlı'da ağırlıklı olarak XIV. ve XV. yy'larda nüfuzlu ailelere ya da sipahilere verilen geniş arazi parçaları, bahsedilen kişiler tarafından işletilen mülkleri ifade etmektedir. Fatih'le birlikte bunların nüfuzlu kişilerin ellerinden alınarak timara tevdi edildiği bilinmektedir. Bir diğeri sipahi timarında "yaya, müsellem, doğancı" gibi bazı askeri görevlilere verilmiş "kılıç yeri" olarak tabir edilen çiftliklerdir ki bunları işletenler reaya vergileri vermemişlerdir. Bunların dışında timar sisteminin bozulmasıyla oluşan büyük mukataalı mülk çiftlikleri de mevcut olup bunların XVI. yy sonlarından itibaren ortaya çıktığı bilinmektedir[34].

Literatürün Değerlendirilmesi

Bu başlık altında değerlendirilecek olan eserler kronolojik olarak, yani eserin yayın tarihine göre yapılacaktır. Bu kronolojide ise geçmişten günümüze doğru bir sıralama esas alınmıştır.

Tarihte *93 Harbi* olarak ta bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Plevne müdafii Gazi Osman Paşa'nın uzun süren savunma savaşlarından sonra Ruslar güney yönünde ilerleyerek Orta Balkan Dağları üzerinde bulunan Şipka geçidini geçerek Trakya topraklarına inmek istemişlerdir. Bahsedilen geçitte Rus ve Osmanlı askerleri arasında şiddetli çatışmalar olmuştur. Bu faciaya tanık olanlardan birisi de Eski Zağra Müftüsü ve Cemaati İslamiye reisi olan Hüseyin Raci Efendi'dir. Hüseyin Raci Efendi'nin hatıralarının ilk kez 1910 yılında oğlu Necmi Raci tarafından Osmanlıca olarak neşredildiği bilinmektedir. Tarihi bilgilerin yanında edebi kıymeti de bulunan bu eser ilk neşrinden 80 yıl sonra M. Ertuğrul Düzdağ tarafından Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çevrilerek yeniden neşredilip ülkemiz ilmi çevrelerinin istifadesine sunulmuştur. Eserde olaylar, yer ve zaman gösterilerek anlatıldığı için, sahanın tarihi ve coğrafyasına ait önemli bilgiler bulmak mümkündür [35].

Ömer Lütfi Barkan tarafından hazırlanan ve ilim aleminde *Kolonizatör Türk Dervişleri* olarak bilinen çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun fethettiği yerlerdeki iskân politikasının anlaşılması için bir müracaat eseri olma özelliği göstermektedir. Bu çalışmada imparatorluğun özellikle Rumeli'deki yayılmasına müteakip fethedilen

[34] Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C.3, Ankara 1994, ss. 393-397.
[35]M. Ertuğrul Düzdağ, *Tarihçe-i Vakıa-i Zağra (Zağra Müftüsünün Hatıraları),* Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

toprakların Türk yerleşmesine açılmasında vakıfların rolü ile sûfi dervişlerin vakıflar yoluyla kurmuş olduğu tekye ve zaviyelerin iskandaki rolü üzerinde durulmuştur. Çalışma sahasında bahsedilen tekye ve zaviye örneklerini görmek mümkün olup bunlardan bazıları Barkan'ın çalışmasında da verilmiştir. Adı geçen çalışma sahadaki bu tür müesseselerin anlaşılması için son derece önemli olup bu çalışmada istifade edilen bir eser olmuştur [36].

Tahrir defterlerinin neşri, araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu defterlerle ilgili ilk neşir çalışması 1943 yılında Macar araştırmacı L. Fekete'nin *1570 tarihli Estergon Sancağı* defterini Macarcaya çevirmesiyle başlamıştır. Ülkemizde ise 1947 yılında TTK tarafından Osmanlı arşivlerinde bulunan sancaklara ait tahrir defterlerinden bir kısmının seri halinde basılması için yerli ve yabancı araştırmacılardan oluşan bir komite kurulmuştur. Bu komitenin içinde yer alan Ömer Lütfi Barkan, M. Tayyib Gökbilgin ve Halil İnalcık sonraki dönemlerde tahrirlerle ilgili ilk çalışmaları yapan araştırmacılar olmuştur. Nitekim İnalcık'ın o dönemde üzerinde çalışmakta olduğu *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Sancak-ı Defter-i Arvanid* defterinin de bu seriler içinde basılmasına karar verilmiştir. Bir icmal defter özelliği taşıyan bu defter, İnalcık tarafından neşredildikten sonra ilk baskısı 1954 yılında yapılmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bahsedilen defterin en önemli özelliği ise hazırlandığı tarih itibariyle (H. 835/M. 1432) Osmanlı arşivlerinde mevcut olan en eski tahrir defteri olmasıdır. Bu eserin giriş kısmında defterin menşei, neşredilen defter ve aynı sahaya ait sonraki dönem defterlerine göre sahanın idari taksimatı, defter hazırlanırken kullanılan yazı stili, yazılış tarihi, muharriri, tahriri, tertibi, timar nevileri hakkında geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Defterle ilgili bu bilgiler verilirken, başka sancakların defterlerinde karşılaşılan benzer örneklerle desteklenerek tahrir defterlerinin hazırlanma usulü ve muhteviyatı hakkında değerli bilgilerin mevcut olduğu görülmektedir. Çalışmanın sonuna eklenen 1/200.000 ölçekli Arnavutluk haritası ile 1432 tarihinde mevcut yerleşmelerin lokalizasyonu yapılarak dağılışı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu durum ise çalışmanın ilmi değerini arttırmıştır. Bu özelliğinden dolayı bahsedilen çalışmada coğrafi yöntemlerin kullanıldığını; çalışma sahası itibari ile ülkemizde tahrir defterlerine dayalı ilk Balkan çalışmaları

[36] Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, Temlikler I", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, İstanbul 1942, ss. 281-365.

arasında olduğunu söylemek mümkündür [37]. Yine Halil İnalcık tarafından hazırlanan *Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu* isimli çalışma, tahrir çalışmalarında bir müracaat eseri olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışma ilk olarak 1959 yılında Belleten dergisinde, daha sonra ise İnalcık'ın toplum ve ekonomi ile ilgili çalışmalarının bulunduğu kitapta bir bölüm olarak yayınlanmıştır[38]. Bu eserde tahrir defterlerinde geçen raiyyet (şahsi) vergiler hakkında bilgiler verilmiştir [39]. Bahsedilen bilgilerden bu çalışmanın nüfus ve ekonomi bölümlerinde yararlanılmıştır.

XIX. yy'ın yarısında Sorbonne Üniversitesi tarih bölümünde mekana bütünsel yaklaşımı savunan ve kendilerinden Annales Okulu olarak bahsettiren yeni nesil tarihçilik anlayışı, tarihi coğrafya çalışmaları açısından bir devrim niteliği taşımaktadır. Nitekim bahsedilen dönemde Sorbonne tarih bölümünde lisans öğrencilerine coğrafya dersleri de verilerek burada yetişen araştırmacıların zamana mekân boyutunu da ekleyerek bütüncül bir yaklaşıma ulaşmaları hedeflenmiştir. Bu okulun mensuplarından Fernand Braudel'in Alman esir kamplarında hazırlayarak 1947 yılında savunduğu ve 1949 yılında kitap olarak basılan *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* başlıklı çalışması da başta tarih, coğrafya ve iktisat olmak üzere değişik disiplinlerden yararlanılarak hazırlanan Akdeniz ve çevresini bir bütün olarak ele alıp değerlendiren interdisipliner bir çalışmadır. Bu eser üç bölümden oluşmakta; ilk bölüm Akdeniz coğrafyasının değişmeyen ya da çok az değişen unsurları olan dağlar, yollar, kıyılar, iklim v.s.; ikinci bölüm ekonomi, devlet ve toplum; üçüncü bölüm ise birey ve onun faaliyetlerine ayrılmıştır. Bahsedilen bu bölümler üç cilt halinde kitap olarak basılmış ve Tükçe'ye tercüme edilerek baskısı yapılmıştır. Bahsedilen üçüncü bölümde o zamana kadar yaygın tarih anlayışının aksine ilk defa belli bir kesimin tarihi değil toplumu meydana getiren fert ve onun hayatı üzerinde durulmuştur. Bu eserin ilk bölümünde Akdeniz ve onu çevreleyen üç eski kıtanın uzantısı olan yarımadaların siyasi hakimiyet açısından önemi üzerinde durulmuş ve bu sahada büyük imparatorlukların kurulması ile fiziki coğrafi özellikler arasında ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim Osmanlı idaresinde bulunan Anadolu ve Balkan Yarımadası'nın da bunlar arasında zikredildiği görülmektedir.

---

[37] İnalcık, *a.g.e.*,1987. s.VII-XXXVI.
[38] Halil İnalcık, "Raiyyet Rüsumu", *Belleten XXIII,* S.92, 1959, ss. 575-610.
[39] Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum Ve Ekonomi Üzerine İncelemeler,* Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1993, ss. 31-63.

Dağların insanlar için bir engel olduğu kadar aynı zamanda iskânın ilk başladığı ve ovaları nüfus olarak besleyen alanlar olduğu tesbiti de oldukça dikkat çekicidir. İstanbul'un iaşesinde Balkanlardan yapılan hayvan ve ziraai ürün sevkiyatı, Balkan ticaretinde Raguzalıların etkisi üzerinde durulması önem arzetmektedir [40].

Araştırmacı XVI. yy boyunca Akdeniz dünyasında yaklaşık iki katı bir nüfus artışı olduğunu, buna göre yüzyıl başında bu alemin 30-35 milyonluk bir nüfusa sahipken yüzyıl sonunda 60-70 milyona ulaşmış olduğunu ifade etmektedir. Akdeniz dünyasında nüfusun en hızlı artış göstermiş olduğu dönemin 1450-1550 yılları, arasında olduğu, 1550-1650 yılları arasında da bunun azalmasına rağmen devam ettiği vurgulanmaktadır. XVI. yy sonunda 60-70 milyonluk Akdeniz dünyasının bir parçası olan Osmanlı'nın yakalşık 20-22 milyonluk nüfusa sahip olduğunu bunun 8 milyonunun Anadolu, 8 milyonunun Balkanlar, 2-3 milyonunun da Kuzey Afrika'da bulunduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde gerçekleşen göçlerin de nüfus artışının bir sonucu olduğu iddia edilmiştir. Ekonomide tarımın büyük sektör olduğu ifade edilmektedir [41].

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Tayyib Gökbilgin ülkemizde Balkan çalışmalarında arşiv kaynaklarına dayalı araştırmalar yapan ilk akademisyenler arasındadır. Nitekim 1957 yılında yayınlanan *Rumelide Yürükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan* başlıklı çalışması bu alanda klasikleşmiş eserlerdendir. Adı geçen çalışmada Osmanlı'nın Balkanlardaki hâkimiyeti devrinde kurulan teşkilatlardan olan *Yürük Teşkilatı,* arşiv vesikaları ve özellkle de XVI. yy'a ait *Yörük Defterleri* ile XVIII. yy *Evlad-ı Fatihan* kayıtları incelenmiş, bunların teşkilat yapısı, hukuki statüleri, görevleri belirlenerek bazı Yörük gruplarının yaşadığı yerleşim yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda sahadaki Yörük gruplarından *Kocacık Yörükleri*'nin bulunduğu yerler ile, bu grupların kazalardaki dağılışını gösteren haritalar bulunmaktadır. Bu çalışma ile Yörükler ilk defa bir teşkilat yapısı içinde ele alınıp değerledirilmiştir [42].

---

[40] Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı, C. I, Ankara 2017, ss. 1-507.
[41] Braudel, *a.g.e.*, 2017, ss. 81-111.
[42] M. Tayyib Gökbilgin, *Rumelide Yürükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.748, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957.

Cengiz Orhonlu tarafından hazırlanan *Osmanlı İmparatoğluğu'nda Derbend Teşkilatı* isimli çalışmada, imparatorlukta özel görevleri olan ve üyelerinin imtiyazlı sınıf arasında olduğu derbendçi teşkilatı incelenmiştir. Eserde bu teşkilata bağlı olan yerleşmelerin Anadolu ve Rumeli'deki örnekleri üzerinde durulmuştur. Yerleşme sayısı ve derbentçi nüfus açısından Şumnu idari alanında önemli bir ağırlığı olan bu teşkilat, adı geçen çalışmadan da yararlanılarak incelenmiştir [43].

Bulgaristan'da yerleşme isimleri ile ilgili ülkemiz ve Bulgar araştırmacıların yapmış olduğu bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunların kronolojik sırasına dikkat edildiğinde ilk çalışmanın 1973 yılında Nikolay Miçev ve Peter Koledarov, tarafından hazırlanan *Promenute v Umenata u Statuta Na Seliştata v Bulgariye 1878-1973 (Bulgaristan'da Yerleşim Merkezlerinin Adlarında ve Statüsünde Değişiklikler 1878-1973)* isimli eser olduğu görülmektedir [44]. Bulgarca hazırlanan ve kendisinden sonra sahayla ilgili yapılan araştırmalara da kaynaklık eden bu eserde yerleşme isimleri alfabatik sıraya göre verilirken isimlerdeki değişiklikler değişikliğin olduğu tarihe göre belirtilmiştir.

Cevdet Türkay tarafından hazırlanan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler* isimli çalışmada, imparatorluğun temel nüfus kitlesi olan Oğuzlara ait nüfusun cemaat adlarına göre Anadolu ve Rumeli'de bulunduğu sahalar ve iskân oldukları yerlere ait bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmadaki bilgilere göre Şumnu idari alanında cemaat adı taşıyan yerleşim yerleri hakkında bazı çıkarımlar yapılmış, bu durum Halaçoğlu'nun eseri ile de desteklenerek sahadaki Türk nüfusunun Anadolu'yla olan bağlantısı daha somut delillerle anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır [45].

Tarihin kaynaklarından, coğrafyanın yöntemlerinden yararlanarak hazırlanan tarihi coğrafya çalışmaları interdisipliner (disiplinlerarası) araştırmalardır. Bahsedilen özellikteki çalışmalar doğal olarak tarihi coğrafya niteliği taşımaktadır. Defter çalışmalarında coğrafyadan faydalanılması olayı Hütteroth'la ortaya çıkmıştır.

---

[43] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1967.
[44] Nikolay Miçev-Peter Koledarov, *Promenute v Umenata u Statuta Na Seliştata v Bulgariye 1878-1973,* Nauka i İzkustvo, Sofia 1973.
[45] Cevdet Türkay, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler,* Tercüman Kaynak Eserler Serisi: 1, I. Basım, İstanbul 1979. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009.

Hütteroth yerleşim birimlerinin, nüfusu, zirai üretim ve diğer üretimleriyle ilgili bilgileri haritalara yerleştirerek aralarındaki bağları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu tür çalışmalarda belli bir idari sınıra sahip olan coğrafi sahanın tüm defterlerine bakılarak defterlerin kapsadığı dönem boyunca meydana gelen değişmeler gözlenmeye çalışılmıştır. Bunları Nejat Göyünç, İsmet Miroğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Sıddık Çalık gibi ülkemiz tarihçilerinin çalışmalarında görmek mümkündür [46] . Sonraki dönemlerde bunlara bazı coğrafyacıların çalışmaları da eklenmiş olmakla birlikte, bahsedilen iki disiplinde araştırma yapan akademisyenlerin ortak çalışmaları da görülebilmektedir. Nitekim Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük'ün çalışması buna örnek teşkil etmektedir[47].

Balkan çalışmalarında önemli isimlerden birisi olan Machiel Kiel'in aynı zamanda doktora tez çalışması olup Osmanlı idaresinde Bulgar toplumu ve sanatını konu aldığı *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period,* isimli eseri 1985 yılında basılmıştır. Adı geçen eserde Orta Çağ ve Bizans döneminde Bulgar toplumu hakkında genel bilgiler verildikten sonra Osmanlı'nın Balkanlardaki siyasi hakimiyetine yönelik teorilerden milliyetçi ve duygusal önyargılarla yapılan araştırmaları kapsayan *Katastrofik Teori* ile *Modern Yaklaşımlar*'dan bahsedilmiştir. Sonraki bölümlerde Bulgarlar'ın Osmanlı idaresinden önceki durumları, Osmanlı idaresindeki durumları ve bu sistem içindeki teşkilatlarda almış olduğu görevler hakkında arşiv kaynaklarına dayalı bilgiler verilmiştir. Çalışmada Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesiyle birlikte Bulgar kültürü ve sanatının yok olmadığı sadece canlılığını yitirerek mütevazı bir şekilde varlığını devam ettirdiği, canlılığını yitirmesindeki sebebin Osmanlı hakimiyetinin başlarında meydana gelen 1444 Katolik Haçlı seferinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır [48].

---

[46] Fatma Acun, "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, İstanbul 1999, s. 330; Çalık, *a.g.e.*; Bahaeddin Yediyıldız- Ümit Üstün, *Ordu Yöresi Tarihi'nin Kaynakları I - 1455 Tarihli Tahrir Defteri,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992; Bahaeddin Yediyıldız- Ümit Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II - 1485 Tarihli Tahrir Defteri* , Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2002; Bahaeddin Yediyıldız-Mehmet Öz-Ümit Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları III -1520 Tarihli Tahrir Defteri,*Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2002; İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sacağı,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991; Osman Gümüşçü; "Osmanlı Mufasal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1999.

[47] Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560),* Gazi Üniversitesi, Ankara 1983.
Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563),* Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No.1, Ankara 1988.

[48] Machiel Kiel, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period,* Printed by Van Gorcum , Asen Netherlands, 1985, ss.19-25."Bu haçlı seferinin Niğbolu'dan Varnaya kadar olan sahada büyük bir yıkıma sebep olduğu, bu sahada özellikle kalelerde bulunan Müslüman nüfusun yanında, Ortodoks Bulgar yerleşmeleri ve nüfusunun büyük

Çalışma sahasına ait ilk araştırma tarih alanında Halil İnalcık danışmanlığında Nuray Ocaklı tarafından Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan *Demographic Structure and Settlement Patterns of North Eastern Bulgaria: A Case Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483)* başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Sofya Kiril Metodievo kütüphanesinde bulunan ve Niğbolu'ya ait en eski icmal defterleri incelenmiştir. İngilizce olarak hazırlanan çalışmada Niğbolu sancağı'nın XV. yüzyıldaki idarî yapısı, sosyal ve demografik durumu ile yerleşim yerleri hakkında bilgiler verilmiş, değerlendirmeler yapılmıştır[49]. Bu defterlerle ilgili Bulgar araştırmacıların da çalışmaları bulunmaktadır. Nitekim Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü tarafından yayınlanan *Turski İzvori za Bılgarskata İstoriya* adlı külliyatın XV ve XVI. ciltleri Nikolai Todorov ve Boris Nedkov'un editörlüğünde iki kitap halinde yayınlanmıştır. Birinci kitapta NBKM OAK 1479 tarihli defterin tıpkı basımı yapılırken, ikinci kitapta bu defterin Osmanlıca matbu harflere dönüştürülmüş şekli ve Bulgarca transkripsiyonu bulunmaktadır[50]. Rumen Kovachev tarafından hazırlanan *Opis na Nikopolskiya Sandjak ot 80-te godini na XV vek* adlı çalışmada da bahsedilen defterler tarih metodolojsine göre incelenerek transkripsiyonları yapılmıştır [51].

Rumeli Yörükleri ile ilgili arşiv kaynaklarına dayalı yapılmış olan araştırmalar arasında Halime Doğru danışmanlığında Nuray Ocaklı tarafından hazırlanan ve 1999 yılında tamamlanan *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu* başlıklı doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde Balkanlar, Osmanlının Balkanları fethi ve Türk nüfusunun sahada iskanı hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Anadolu Yürükleri ile Rumeli Yürükleri ayrı ayrı ele alınarak bunların sosyal yapısı, ekonomik yaşamları ile hukuki statüleri açıklanmıştır. Çalışmanın başlığını oluşturan Naldöken Yürük grubu ise üçüncü bölümde ele alınarak bunların idari yapıları, yayıldıkları alanlar, nüfusları, görevleri

---

bir yıkım yaşadığı tahrirlerdeki bazı bilgilerden mevcutken daha sonra hazırlanan eserlere de konu olmuştur". Bkz. Halil İnalcık- Mevlüt Oğuz, *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehmed Han İzladi ve Varna Saşları (1443-144) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, ss. 1-120.

[49] Nuray Ocaklı, *Demographic Structue and Settlement Paterns of North-Eastern Bulgaria: Acase Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The Institute of Economic and Social Sciencesof Bilkent University, Ankara 2006.

[50] Rusi Stoikov, "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol", *Turski İzvori za Balgarskata İstorija, Serija XV-XVI,* ed. Nikolai Todorov, Boris Nedkov, Academia Litterarum Bulgarica, Vol. II, Sofya 1966, ss. 160-297.

[51]Rumen Kovaçev, *Opis na Nikopolskiya sancak ot 80-te godini na XV vek Sofya [1480'li Yıllara Ait Niğbolu Sancağı Tapu Tahrir Defteri],* National Biblothek Hll. Kyrill und Methodius Press, Sofya 1997.

ve sosyal statüleri hakkında bilgiler verilmiştir [52]. Adı geçen eserde Naldöken Yürükleri'nin yaşadığı yerleşmelerin isimlerine yer verildiği halde bu yerleşmelerin sahada yayılışını gösteren tematik bir harita bulunmamaktadır.

Halime Doğru'nun çalışması olan *XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası* isimli çalışmada, başlangıçta Silistre sancağına bağlı bir köy iken daha sonraki dönemlerde kaza vasfı kazanan Kozluca ve bu kazaya bağlı yerleşmelerin temelde arşiv kaynakları olmak üzere, kronikler ve saha ile ilgili çalışmalardan yararlanılarak nüfus ve ekonomik özellikleri klasik bir tarih metodolojisiyle ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada saha ile ilgili yapılmış olan Bulgar araştırmacılarının eserlerinden de yararlanıldığı görülmektedir. Araştırmacının incelemiş olduğu dönem çalışma dönemimiz dışında olmasına rağmen araştırmış olduğu saha genelde Şumnu çevresinde bulunduğu için bu çalışma için önem arzetmektedir [53].

Ülkemizde tarihi coğrafya çalışmalarında metod üretilmesine yönelik Osman Gümüşçü tarafından hazırlanan *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus* başlıklı çalışma etkili olmuştur. Daha sonra kitap olarak ta basılan bu çalışmada tahrir defterleri kaynak olarak kullanılmış, temel coğrafi ilkelere bağlı kalınarak tarihi coğrafya yöntemleri uygulanmıştır [54]. Bahsedilen eser yerleşmeler, idari bölünüş ve nüfus bölümlerinden oluşmaktadır.

Alexander Fol editörlüğünde Bulgarca ve İngilizce olarak hazırlanan ve 2001 yılında yayınlanan *Bılgarite Atlas /The Bulgarians Atlas/Bulgarların Atlası* başlıklı eser Bulgarların ana yurdu, göçleri, kurmuş oldukları devletleri değişik araştırmacılar tarafından hazırlanan bölümler ve haritalar eşliğinde açıklayan bir tarih atlası niteliği taşımaktadır. Çalışmamızda Atanas Stamatov'a ait olan *Bulgarların Anavatanı ve Gen Özellikleri* bölümünden yararlanılmıştır [55].

---

[52] Sema Altunan, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1999.
[53] Halime Kozlubel Doğru, *XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.7, Eskişehir 2000, ss. 1-158.
[54] Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.
[55] Atanas Stamatov, "Biblical Genealogy of Peoples and The Place of Bulgarians According to Scrıptural Exegesis" *The Bulgarian Atlas*, ed. Alexander Fol, Sofia 2001.

Balkanlarla ilgili tahrir çalışmalarının genelde defterlerin neşri şeklinde olduğundan bahsetmiştik. Melek Delilbaşı ve Muzaffer Arıkan tarafından hazırlanan bir başka neşir çalışması ise 2001 yılında yayınlanan *Hicri 859 Tarihli Suret-i Sancak-ı Defter-i Tırhala* başlıklı çalışmadır. Bahsedilen defter H.859- M.1454-1455 tarihli olup Osmanlı arşivlerinde mevcut en eski defterler arasındadır. Bu eser iki cild olarak basılmış, ilk cildinde müellifler tarafından bir giriş bölümü, akabinde ise sancağa bağlı vilayetlere ait kayıtların neşri bulunmaktadır. İkinci cildinde ise defterin tıpkı basımı yer almaktadır. Giriş bölümünde defter, tahrir terimleri ve sancakla ilgili genel bilgiler verildikten sonra sancağa bağlı vilayetlerin nüfus ve vergi gelirlerine ait tablo ve grafikler hazırlanmıştır. Bundan sonra gelen metin kısmında ise sancağa bağlı vilayetler ve bunlara bağlı köylerin neşri yani bire bir çevirisi yer almaktadır. Tıpkı basımın yapıldığı ikinci cildin sonunda sancağın idari alanını ve Teselya Yarımadası içindeki konumunu gösteren bir harita bulunmaktadır. Eserde Rumeli sol kolda fetih faaliyetleri, fethedilen yerlerde timar sisteminin kurulması ve özellikle Saruhan'dan bölgeye yapılan iskânla ile ilgili önemli ip uçları bulunmaktadır [56].

Fikret Adanır ve Suraiya Faroqhi'nin editörlüğünde İngilizce ve Almanca olarak hazırlanarak 2002 yılında yayınlanan *The Ottomans and The Balkans:A Discussion of Historiography* isimli eser farklı araştırmacılar tarafından hazırlanan 9 bölümden oluşmaktadır. Genel olarak bu çalışmanın en önemli özelliği Osmanlı ve Balkanlar konusunda batılılar tarafından oryantalist; Balkan kökenli araştırmacıların romantik ve ulusçu bakış açısı ile yapmış olduğu tarih yazımının dışında çağdaş araştırmacılar tarafından daha subjektif çalışmalara yer vermesidir. Bu durum editörler tarafından çalışmanın giriş kısmında uzun bir şekilde ele alınıp değerlendirmiştir. Eserde Osmanlı ve Balkanlar bazı konularda yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunlardan birisi de Osmanlı döneminde Balkanlarda meydana gelen İslamlaşma, yani ihtida hareketlerinin yeniden değerlendirilmesidir. Bu konu Antonina Zhelyazkova tarafından hazırlanan *İslamization in the Balkans as a Historiographical Problem: The Southeast European Perspective* başlığı ile

[56] Melek Delilbaşı-Muzaffer Arıkan, *Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

çalışmanın 6. bölümünü oluşturmaktadır. Adı geçen çalışmada XVI ve XVII. yy'a ait Balkanlarla ilgili değerlendirmeler de mevcuttur [57].

Emekli öğretmen ve yerel araştırmacı Embiya Ulusoy tarafından hazırlanan ve ilk baskısı 2003, ikinci baskısı 2016 yılında yapılmış olan *Deliorman- Ludogorie* başlıklı çalışmada sahanın kuzeyinde bulunan Deliorman yöresinin doğal ve beşerî özellikleri açısından ele alındığı görülmektedir. Bu eserde yazılı ve basılı kaynakların yanında sözel kaynaklardan da yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, bahsedilen eserin yerleşmeler başlığı altında verilen bilgilerinden zaman zaman yararlanılmıştır [58].

Ülkemizde yakın dönemde tarihi coğrafya alanında çalışma yapan tarihçilerden birisi de daha önce bahsedildiği gibi Sıddık Çalık olmuştur. Bahsedilen araştırmacının Çirmen sancağı tahrir defterlerinden yararlanarak hazırlamış olduğu doktora tezi, daha sonra *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15.-16. Yüzyıllar)* başlığı ile kitap olarak basılmıştır [59.] Sıddık Çalık'a ait bahsedilen çalışma bizim için iki noktada önem arzetmektedir. Birincisi, tarihi coğrafya çalışması olması, ikincisi ise bizim sahamızın da içinde bulunduğu Balkan sahasına ait olmasıdır. Nitekim bizim çalışmamızda Balkan sahasındaki bir idari birimin tarihi coğrafyasının araştırılmasını ve yeniden kurulmasını ihtiva etmektedir. Bu sebeplerden dolayı, bu çalışmanın üzerinde biraz durulması gerekmektedir.

Çalık, eserinde Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethedilerek iskân edildiğini dolayısıyla buradaki iskanın Selçuklu'ya has olduğunu, Osmanlı düzeninin anlaşılması için ise Balkanların araştırılması gerektiğini, buradaki düzenin Osmanlı'ya has özellikler taşıdığını ifade etmekte, dolayısıyla çalışmasının Balkanlar'da Osmanlı düzeninin anlaşılması için önemli olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmacı, tarihi coğrafya çalışmalarının yapılabilmesi için, belli dönemler içinde bir idari birime ait tüm arşiv kaynaklarından yararlanılması gerektiğini, zira o birimin askeri, idari, sosyal ve iktisadi yapısının ancak bu şekilde anlaşılabileceğini, adı geçen çalışmasında da bu özelliğe dikkat edildiğini ifade etmektedir [60]. Bu görüş doğru olmakla birlikte bir

[57] Antonina Zhelyazkova, "İslamization in the Balkans as a Historiographical Problem: the Southeast European Perspective", *The Ottomans and The Balkans*, ed. Adanır, Fikret- Faroqhi, Suraiya, Brill, Leiden, Boston, Köln , 2002, ss. 223-267.
[58] Embiya Ulusoy, *Deliorman,* İstanbul,2003. Embiya Ulusoy, *Deliorman,* İstanbul 2016.
[59] Çalık, *a.g.e.*
[60] Çalık, *a.g.e.*, ss. 1-3.

noktada eksik kalmıştır. Bu ise çalışmanın tarihi coğrafya olması için çalışılacak sahanın sadece idari bir birimle sınırlandırılamıyacağıdır. Zirâ bu saha bölge, bölüm, yöre, havza gibi bir coğrafi birim de olabilir.

Çalışma temelde XV.-XVI. yy'larda Çirmen sancağına ait tapu tahrir defterlerine dayanmakla birlikte Mühimme ve şer'iye sicillerinden de istifade edildiği anlaşılmaktadır. Eser, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde *Çirmen Sancağının Genel Durumu* başlığı altında*, Çirmen Sancağının Tarihi Coğrafyası*, *İdari ve Askeri Yapı, İktisadi Yapı* alt başlıkları bulunmaktadır. Burada görüldüğü üzere sancağın tarihi coğrafyası ayrı bir alt başlık olarak verilmiştir. Bu alt başlık incelendiğinde bunun altında Coğrafi Tasvir, Traklar, Makedonlar, Roma ve Bizans, Slavlar ve Türkler başlıklarının olduğu görülmektedir. Aslında burada sancak sınırları içinde kalan yerlerin değişik dönemlerde geçirdiği evrim, yani yerleşmenin evrimi konusu üzerinde durulmuştur. Bundan sonra ise Osmanlı döneminde sahanın idari, askeri ve iktisadi yapısı üzerinde durulmuş, tablolarla verilen sayısal veriler değerlendirilmiştir. İkinci bölümde sahada bulunan şehir, kasaba ve köylerin iskanı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise sahada bulunan şehir, kasaba ve köylerin nüfus özellikleri üzerinde durularak tablolarda verilen sayısal verilerin değerlendirildiği görülmektedir. Kaynakçanın ardından nahiyelere tabi yerleşmelerin nüfus bilgilerini içeren tabloların, ekler kısmında verilmiş olduğu görülmektedir. Çalışmanın sonunda ise XV-XVI. yy'larda Çirmen sancağının idari bölünüşünü gösteren bir harita ve Çirmen sancağı çevresinin günümüzdeki durumunu gösteren tıpkı basım Bulgarca bir adet harita olmak üzere toplam iki adet harita bulunmaktadır [61]. Burada şundan bahsetmek gerekmektedir ki verilen bu haritalar bir tarih çalışması için önemli, bir tarihi coğrafya çalışması için ise yetersizdir. Çünkü çalışmada yerleşmeler ve nüfusu gösteren tematik dağılış haritaları bulunmamaktadır. Bununla birlikte gerek saha ve gerekse klasik dönem Osmanlı idari yapısı ve araştırmacının kendi deyimiyle Osmanlı düzeni açısından çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Tekür Dağı nahiyesinde olduğu gibi idari olarak Sancak dahilinde olan bir sahanın sancakla coğrafi bir bütünlük göstermemiş olmasıdır.

Bulgaristan'da yerleşme tarihinin Traklara kadar uzandığı bilinmektedir. Traklardan sonra yerleşme isimleri üzerinde Yunanlı kolonizatörler, Makedonya

[61] Çalık, *a.g.e.*, ss. 3-339.

Kırallığı ve Romalılar etkili olmuştur. Slavlar ise kendilerinden önce var olan yerleşme isimlerini kendi dillerinin ses ve biçim yapısına göre düzenlemişlerdir. Slavlardan sonra sahaya gelen Bulgarlar döneminde kurulan yerleşmelerin Slavca ve Türkçe olarak mevcut olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise yeni kurulan Türk yerleşmelerine Türkçe adlar verilirken, daha önce mevcut olup Slavca olarak ismlendirilen yerleşmelerin ise Türkçe'nin ses yapısına uygun hale getirildiği anlaşılmaktadır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra meydana gelen siyasi değişiklikten itibaren ise Türkçe yerleşmelerin sayısında giderek bir azalma olmuştur [62].

Colin İmber tarafından hazırlanan ve 2006 yılında yayınlanan *Crusade Texts in Translation About the Volume: The Crusade Of Varna, 1443-1445* başlıklı çalışma, Balkanlar ve çalışma sahasının tarihinde bir dönüm noktası olan Varna Savaşı hakkında Osmanlı kronikleri ve sefere katılan ülkelerin tarihi kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Macarların öncülüğünde gerçekleşen ve tarihte son haçlı seferi olarak da bilinen bu seferin ilki Osmanlı kuvvetleri tarafından Balkan Dağlarındaki geçitlerden olan Zlatitsa Geçidinde; diğeri ise Varna'da yapılan savaşla durdurulabilmiştir. Adı geçen eserde haçlıların ilerleyişi sırasında bu bölgede yaptıkları kuşatma ve yıkım faaliyetleri hakkında bilgiler bulunmakta olup çalışmamıza konu olan Şumnu'nun da bu yerleşmeler arasında olduğu anlaşılmaktadır [63].

Osman Karatay ve Bilgehan Pamuk editörlüğünde hazırlanan ve 2006 yılında basılan *Balkanlar El Kitabı* isimli eserin I. cildi genel olarak Balkan Tarihine ayrılmış olup Balkanların Coğrafyası, Eski Çağ, Orta Çağ, Osmanlı Dönemi ve Milliyetçilik dönemlerinde Balkan tarihiyle ilgili uzmanlar tarafından hazırlanan çok sayıda bölüm bulunmaktadır. Bu eserde Balkanlar'da Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar bölümü, Mualla Uydu Yücel; Bulgarlar'ın Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti, II. Bulgar Kırallığı bölümleri Ayşe Kayapınar; Osmanlılar Döneminde Bulgaristan bölümü, M. Alaaddin Yalçınkaya; 1878-1908 Bulgar Devletinin Gelişmesi bölümü ise Nuray Ekici tarafından hazırlanmıştır. Bu eserde Balkanlar ve Bulgaristan tarihiyle ilgili genel

---

[62] Türker Acaroğlu, *Bulgaristanda Türkçe Yer Adları Kılavuzu,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII, Dizi, S. 200, Ankara 2006, s. XI.

[63] Colin İmber, *Crusade Texts in Translation (The Crusade Of Varna, 1443-45),* Published Ashgate Publishing Limited Gower House Croft Road Aldershot , Hampshire GU11 3HR, Humpshire-England, 2006.

bilgilere ulaşmak mümkün olup sahanın evrimi konusunda Mualla Uydu Yücel tarafından hazırlanan bölümden yararlanılmıştır [64].

Bulgar araştırmacı Slavka Draganova'nın Sofya Kiril Metodievo Kütüphanesi Arşivi'ndeki kaynaklara göre Bulgaristan'la ilgili yapmış olduğu çalışmalar dikkate değerdir. Bunlardan birisi de *Tuna Vilayeti Köy Nüfusu* başlıklı çalışma olup bu eser 2006 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçe olarak basılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde Tuna vilayetinin kuruluşu ve idari yapısı ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra nüfus, temettuat ve salname defterlerindeki kayıtlarda vilayet idari alanındaki kazalarda bulunan nüfus ve ekonomik veriler tablolaştırılarak bu tablolar değerlendirilmiştir. Bahsedilen çalışmada günümüz Bulgaristan'ının büyük kısmını içine alan Tuna vilayeti idari alanındaki yerleşmelerin XIX. yy'ın ikinci yarısının beşerî ve ekonomik durumu ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır [65].

Bulgaristanda yerleşme isimlerine dair en önemli çalışma ise ülkemiz araştırmacılarından Türker Acaroğlu'na ait olup genişletilmiş ikinci baskısı 2006 yılında basılmış olan *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu* isimli derleme çalışmasıdır. Bu eserin Miçev ve Koledarov gibi Bulgar araştırmacıların çalışmaları ve sahada yapılmış olan derleme çalışmalarına göre hazırlandığı anlaşılmaktadır. Eserde ülkede bulunan yerleşmeler alfabatik sıraya göre eski ve yeni isimleri ile birlikte verilerek, bunlara ait genelde bir paragrafı geçmeyen açıklamalar yer almaktadır. Çalışmada sahadaki yerleşmelerin lokalizasyonunda bu esere sıkça başvurulmuştur [66].

Veselin Bozhikov'un 2008 yılında basılmış olan *Naselenite Mesta v Tsarstvo Bulgariya Spravoçnik 1878-1944 (1878-1944 Bulgar Kırallığı Döneminde Yerleşim Yerleri Rehberi)* başlıklı çalışmasında, bahsedilen dönemde yerleşmeler, bağlı olduğu idari teşkilatlanmaya göre verilmiştir. Buna göre idari yapının oblast (il-vilayet), okolye (kaza-ilçe), obiştine (belediye) ve selişte (köy) olarak teşkilatlandırıldığı görülmektedir. İdari yapının en üst birimini oblastlar oluşturmakta olup bu dönemde

---

[64] Mualla Uydu Yücel, "Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar", *Balkanlar El Kitabı,* C.1., drl. O. Karatay; B. Gökdağ , Karam&Vadi, Çorum 2006, ss. 185-214.
[65] Slavka Draganova, *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
[66] Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu,* Türk Tarih KurumuYayınları, VII. Dizi, S. 200, Ankara 2006, ss.1-1076.

ülke genelinde 7 oblast olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma sahamız olan Şumnu'ya ait bilgilere bu eserin 80-92. sayfaları arasında rastlanmıştır. Buna göre Şumnu, 7 oblastından biri olup Eski Cuma, Osman Pazarı ve Razgrad bu merkeze bağlı Okolye merkezlerini oluşturmaktadır. Sahamızda bunların haricindeki yerleşmelerin bir kısmının obiştine, büyük kısmının ise selişte statüsünde oldukları görülmektedir. Kiril Alfabesi ile Bulgarca olarak hazırlanan çalışmada süreç içinde ismi değişen yerleşmelerin eski isimlerinin de verildiği görülmektedir. Bu ise bahsedilen eserin bizim için önemini arttırmıştır [67].

Ülkemiz coğrafyacıları tarafından modern dönem Balkan coğrafyası ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Emin Atasoy tarafından hazırlanarak 2010 yılında yayınlanan *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan* isimli çalışma ise bahsedilen sınırlı çalışmaların başında gelmektedir. Adı geçen çalışmada bu ülkenin genel coğrafi özellikleri ile ilgili bölümde sahanın coğrafyası ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Bu eserin en önemli eksikliği ise bir modern beşerî coğrafya çalışması olmasına rağmen yerleşme konusuna yer verilmemiş olması, nüfusun ise daha çok dini ve etnik özellikleri üzerinde durulmuş olmasıdır [68].

Nikolay Antov'un Chıcago Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde hazırlamış olduğu *Imperial Expansion, Colonization, and Conversion to Islam in the Islamic World's 'Vild West': The Formation of the Muslim Community in Ottoman Deliorman (n.e. Balkans), 15th-16th CC (Emperyal Genişleme, İslam Dünyasının Vahşi Batısında Kolonizasyon ve İslamlaştırma: Kuzeydoğu Bulgaristan'da Yer Alan Osmanlı Deliormanındaki Müslüman Toplumun Yapısı)* başlıklı doktora tezi araştırma sahası ile ilgili yabancı araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalar arasındadır. Bu çalışma Ağustos 2011 yılında hazırlanmış yani yakın dönemde yapılmış olmasına rağmen başlığı, sanki bazı ön yargıların ispatlanmaya çalışıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Balkanları'nda Müslim toplumunun tarihsel gelişimi, yapısı ve saha ile ilgili yapılmış mevcut çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ilk önce Osmanlı'nın yayılması ile ilgili genel bilgiler verilerek Türk ve yabancı araştırmacıların çalışmalarından yararlanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bundan sonra Osmanlı Balkanlarındaki

[67] Veselin Bozhikov, *Naselenite Mesta Fe Tsarstvo Bulgariya 1878-1944*, Sofya 2008.
[68] Emin Atasoy, *Beşerî ve Kültür Coğrafyası Işığında BULGARİSTAN*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010.

Müslüman toplumun yapısına ait teoriler ele alınmıştır. Bunlardan ilki kılıç zoruyla Müslümanlaştırmak teorisidir. Bunlardan en önemlisi Rodoplarda yaşayan Hristiyan halkın 1668-1670 yılları arasında zorla Müslümanlaştırıldığı görüşüdür. Buradaki en büyük tutarsızlık ise bu olayın I. Selim zamanında gerçekleştirildiği görüşüdür. Araştırmacı bu kısımda milliyetçi tarih anlayışı ile çalışma yapan Bulgar araştırmacıların görüşlerine yer vermektedir. I. Selim yani Yavuz Sultan Selim'in saltanat yılları 1512-1520 yılları arası olduğuna göre bu olayın tarihleri arasında bir tutarsızlık bulunmaktadır. Bu konuda ikinci teori ise Barkan ve Gökbilgin gibi ülkemiz araştırmacılarının savunduğu Balkanlarda Türkmen Kolonizasyonu görüşüdür. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında ise Kuzeydoğu Bulgaristan'da Müslüman toplumun günümüzdeki yapısı üzerinde durulmaktadır [69].

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak Türklerin orijini açıklanmaya çalışılmış, Osmanlı öncesi Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara, Ön Asya'dan Anadolu'ya, Selçuklular zamanında Balkanlara yapılan göçler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Ankara Savaşı öncesi Balkanlarda Osmanlı hakimiyetinin kurulması üzerinde durulduktan sonra XV. yy sonlarına ait Sofya'daki icmal defterler ve XVI. yy başlarına ait Topkapı Sarayındaki icmal defterden yararlanarak hazırlanan tablolarda nahiye isimleri ve buradaki Müslim ve Gayri Müslim oranları verilerek XV. yy sonlarında Niğbolu'nun sosyo-ekonomik gelişimi gösterilmiştir [70].

Dördüncü bölümde ise XVI. yy'da Kuzey Bulgaristan'da gerçekleşen Anadolu kökenli Türk iskanı üzerinde durulurken, beşinci bölümde nahiye bazında kasaba ve kırsala yerleşen nüfusa ait sayısal veriler tablolarla gösterilerek değerlendirilmiştir. Araştırmacının hazırlamış olduğu tablolarda bu dönemde Anadolu'dan büyük oranda Türk nüfusunun sahaya iskân edildiği çok açıktır. Yazar çalışmanın altıncı bölümünde ise Deliorman şehirlerinin Osmanlı dönemindeki gelişimi ve bu şehirlere ait mufassal defterlerde bulunan ve babasının ismi Abdullah olanların din değiştirerek Müslüman olduğunu iddia etmekte, bunu da tezinin dayanak noktası olarak göstermektedir. Araştırmacının tabloları hazırlarken nahiyeler dahilindeki köylerin sadece sayısını

---

[69] Nikolay Antov, *İmperıal Expansıon, Colonızatıon, And Conversıon To İslam İn The Islamıc World's Wıld West': The Formatıon Of The Muslım Communıty In Ottoman Delıorman (N.E. Balkans), 15th-16th cc*, A Dıssertatıon Submıtted To The Faculty Of The Dıvısıon Of The Socıal Scıences İn Candıdacy For The Degree of Doctor of Phılosophy Department Of Hıstory, Chıcago, İllınoıs, 2011, ss. 1-7, 49.

[70] Antov, *a.g.e.*, ss. 50-93.

vermesi, bu köylerin isimlerini gösteren tabloların hazırlanmaması önemli bir eksikliktir. Zira XV.yy'a ait yerleşme isimleri sahada o dönemde bulunan Türk nüfuzunu açıkça gösterecektir. Şehirlerde baba ismi Abdullah olanların tamamının (bunların sayısı da şehrin hanelerinin içinde büyük bir oran teşkil etmemekte) Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçen yani ihtida edenleri gösterdiğinin savunulması kesin bir hüküm olarak kabul edilemez: Çünkü Abdullah ismi gerek tahrirler döneminde ve gerekse günümüzde Türkler tarafından yaygın olarak kullanılan bir isimdir. Çalışmada Kuzey Bulgaristan'ın önemli bir kısmını kapsayan Niğbolu sancağı üzerinde durulmuş, çalışmasının sonunda Deliorman ve Dobruca'yı gösteren basit bir harita verilmiş, yerleşmelerin dağılışı tam olarak gösterilmemiştir [71].

Ülkemiz Balkan çalışmalarında önemli bir isim olan Halime Kozlubel Doğru tarafından hazırlanan ve 2011 yılında basılan *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Yapısı* başlıklı çalışmada, sağ kolda bulunan 10 kazaya ait XIX. yy'a ait nüfus ve temettuat defterlerindeki veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Eserde çalışma sahası içinde bulunan Şumnu, Hrazgrad ve Eski Cuma kazalarına ait defterlerin de incelendiği ve değerlendirildiği görülmektedir[72].

Hasan Yakub'un 2013 yılında Bulgaristan Yer Adları Dergisi'nde yayınlamış olduğu *Nikoi Predpolojeniya Za Preimenuvaneto Na Seliştata v Obiştina Omurtag Prez 1934 Godina (Osman Pazarı Belediyesinde 1934 Yılında Değiştirilen Yerleşme İsimleri İle İlgili Bazı Görüşler)* isimli çalışmasında, bazı Türk yerleşmelerinin isimleri ile ilgili saha ve arşiv kaynaklarına dayalı araştırma yapılmış olduğu görülmektedir. Adı geçen araştırmacının araştırma sahası, XVI. yy'da Şumnu sınırları içinde kalması nedeniyle bizim için önem arzetmektedir. Nitekim bu sahanın tahrirlerde *Alakilise nahiyesi;* son defterde ise *Osman Pazarı kazası* olarak kaydedildiği görülmektedir [73].

Martin İvanov editörlüğünde Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Plamen Mıtev, Stephan Andrev isimli geniş bir araştırma ekibi tarafından hazırlanan

---

[71] Antov, *a.g.e.,* ss. 93-350.
[72] Halime Kozlubel Doğru, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, IV/A-2-2.5. Dizi-S. 2, Ankara 2011.
[73] Hasan Yakub, *Nikoi Predpolojeniya Za Preimenuvaneto Na Seliştata v Obiştina Omurtag Prez 1934 Godina, Sistornie i Problemi Na Bılgarskata Onomastika 12*, Veliko Tırnovo 2012.

ve 2013 yılında yayınlanan *Reçnik Na Selişti İmane İ Nazvaniya na Administrativno Teritorialni Edinitsi (Yerleşim Yeri ve İdari Bölge İsimleri)* başlıklı çalışmanın ise arşiv kaynakları esas alınarak hazırlandığı görülmektedir. Bu çalışmada yerleşim yerlerinin tasnif edilmesi Arap harfleri alfabetik sırasına göre (ا- ى) yapılmıştır. Yani Osmanlı arşivlerinde bulunan defter ve belgelerde bir yerleşmenin ismi Arapça hangi harfle başlamışsa ona göre yapılmış, değişik defter ya da belgelerdeki isimler mümkün olduğunca verilmeye çalışılmıştır[74]. Bu çalışmada bahsedilen eserden de yararlanılma yoluna gidilmiştir.

Ülkemizin tanınmış iktisat tarihçilerinden olan Mehmet Genç tarafından hazırlanan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* başlıklı çalışmada, imparatorluğun iktisat felsefesinin dayandığı temellere ait önemli bilgiler bulunmaktadır. Uzun yıllara mâl olan arşiv mesaisiyle meydana gelmiş olan bu eser, imparatorluğun ekonomi anlayışının değişik bir perspektiften yeniden düşünülmesine imkân sağlamıştır. Bu çalışmanın ekonomi bölümünde bahsedilen çalışmadaki yeni fikirlerden istifade edilmiştir [75].

Bulgaristan orta öğretim kurumları için hazırlanmış, atlaslarda ülke genelinin fiziki ve beşerî özellikleri ile ilgili çok sayıda harita bulunmaktadır. Bu haritalarda bahsedilen konularla ilgili sayısal bilgiler bölge bazında şekil ve grafikler kullanılarak görselleştirilmiştir. Çalışmaya ait fiziki konularda bu haritalardaki bilgilerden yararlanma yoluna gidilmiştir [76].

Araştırma sahasıyla ilgili en kapsamlı çalışmayı tarih alanında Mehmet İnbaşı danışmanlığında Selçuk Demir tarafından 2014 yılında *XVI Yüzyılda Niğbolu Sancağı* başlığıyla tamamlanan doktora tezi oluşturmaktadır. Bu eserde sahaya ait tahrir defterleri başta olmak üzere diğer arşiv kaynaklarından yararlanılmıştır. Demir'in çalışması tarih alanında hazırlanan klasik bir tahrir çalışması özelliği göstermekte ve 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sancağın idari yapısı, idarecileri ve kalelerinden bahsedilmiştir. İkinci bölüm *Nüfus ve Yerleşme* başlığı altında verilmiş, sancakta bulunan şehir ve kır nüfusu üzerinde durulmuş ancak bu ayrımın neye göre

[74] Vasil Güzelev v.d. *Reçnik Na Selişti İmane İ Nazvaniya na Administrativno Teritorialni Edinitsi,* ed. Martin İvanov, Sofia 2013.
[75] Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
[76] Konteva vd., Sofia 2013.

yapıldığı belirtilmemiştir. Ayrıca Sofya Kiril Metodievo kütüphanesinde bulunan OAK 217-8 nolu vakıf defterinden yararlanılmadığı için sahanın önemli şehirlerinden olan Hrazgrad şehrinin nüfusu ile ilgili bilgiler eksik kalmıştır. Üçüncü bölümde vakıflar, sosyal hayat ve güvenlik başlığı altında sahada bulunan camiler, zaviyeler ve tekyeler hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü Bölüm, *Sanayi ve Ticaret* başlığını ihtiva etmektedir. Yararlandığı kaynaklar bakımından zengin olan bu çalışmanın bir tarihi coğrafya çalışmasına göre en önemli eksikliği ismi geçen yerleşmelerin lokalizasyonu ve dağılışının olmamasıdır. Zira çalışmada ismi geçen yerleşmelerin XV. yy'ın son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta ya da sonrasında bir kısmı ortadan kalkmış, bir kısmı başka yerleşmelerle birleşmiş ve bir kısmı da günümüze ulaşmış durumdadır. Defterlerdeki yerleşme isimleri genel olarak doğru okunmuş olmasına rağmen bunlar yerleşmelerin tahrirler döneminde sahip olduğu isimler olup Bulgaristan'ın Osmanlı hakimiyetinden ayrılmasından itibaren ise bunların resmi isimleri değiştirilmiştir. Dolayısıyla tahrirlerde isimleri bulunanların günümüzdeki durumlarına ait yani lokalizasyonuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Sanayi ve Ticaret başlığı altında verilen dördüncü bölümde, sahanın ekonomik gelir kaynakları arasında olan mezra ve çiftliklerden bahsedilmemiş olup gerçekte bunlardan alınan vergiler sahadan alınan vergiler arasında azımsanmayacak bir orana sahiptir [77].

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mustafa Alkan danışmanlığında Fatih Özdemir tarafından hazırlanan *TD 382 Numaralı Tahrir Defterine Göre Kanuni Devri Şumnu Nahiyesi* başlıklı yüksek lisans tezi 2015 yılında tamamlanmıştır. Başlığından da anlaşıldığı gibi bu çalışma sahamıza ait 1557 yılına ait defterin incelenmesi ile hazırlanmıştır. Çalışma 8 bölümden oluşmaktadır. Bunlar, Giriş, Şumnu'nun tarihçesi, idari yapı, Şumnu nahiyesi, nüfus ve yerleşme, iktisadi yapı, zirai üretim ve vergiler bölümleridir. Bu çalışma Demir'in çalışmasının tek defter incelenerek yapılan tekrarı niteliğindedir. Sonuç olarak bahsedilen çalışma tarih alanında hazırlanan klasik bir tahrir çalışması olup bir tarihi coğrafya çalışmasına göre en önemli eksikliği mekân bilgileri yani lokalizasyon ve dağılışa ait bilgilerin

[77] Selçuk Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı , Erzurum 2014.

bulunmamasıdır [78] . Mustafa Alkan danışmanlığında Senem Karagöz tarafından hazırlanan ve 21019 yılında tamamlanan *XV-XVI. Yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattında Osmanlı Yerleşmesi (Fetih, İskân Ve Nüfus)* başlıklı doktora tezi 2015 yılında tamamlanmıştır. Bu tezde Deliorman-Tozluk hattı olarak belirlenen Niğbolu sancağı kazalarından Niğbolu, Rusçuk, Hezergrad ve Şumnu kazalarına ait tahrir kayıtları incelenerek tarih metodolojisine göre değerlendirilmiştir. Buna göre kaza merkezlerinin isim menşei; idari yapısı ve askeri teşkilatı; XV.-XVI. yy'da bu hatta iskan; toprak sistemi, kırsaldaki nüfusa ait bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bahsedilen çalışmada bir öncekinde olduğu gibi klasik bir tahrir çalışması özelliği göstermektedir[79].

Sahayla ilgili yapılan çalışmalardan bazıları defter neşri şeklindedir. Bunların içinde akıncı defterleri dikkati çekmektedir. Osmanlı'nın Rumeli sınırında teşekkül eden akıncı kuvvetleri bir teşkilat çatısı altında olduğu için bunların tahriri yapılarak ayrı defterleri hazırlanmıştır. Bu defterlerden üç tanesinin günümüze ulaştığı bilinmektedir. Saha ile ilgili yapılan defter neşirleri arasında Ayşe Kayapınar ve Emine Özünlü tarafından neşredilen *1472 ve 1560 Tarihli akıncı Defterleri* ve *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli akıncı Defteri* adıyla iki ayrı eser Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Bu defterlerden 1472 tarihli olan orta kol kazalarında bulunan yerleşmelerde Mihaloğullarına bağlı akıncılar kaydedilmiş, 1560 tarihli defter parçasında ise Rumeli sol kol kazalarında Turhanoğlularına bağlı sınırlı sayıda akıncı kayıtlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. 1586 tarihli defterde ise Rumeli'nin orta ve sağ kol kazlarındaki yerleşmelerde bulunan akıncıların kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu defterde daha önceki defterlerin haricinde sağ kolda bulunan Niğbolu ve Silistre sancağındaki kazalara bağlı yerleşmeler de bulunmaktadır. Bunlardan Niğbolu sancağındaki kazalar arasında Şumnu, Hrazgrad, Eski Cuma ve Tuzluk ta yer almaktadır. Yani bahsedilen defterlerde çalışma dönemi ve çalışma sahasındaki yerleşmelerde kayıtlı olan akıncı nüfusu görmek mümkündür. Bu defterlerin neşrinde yerleşmelere ait lokalizasyon çalışmasının da yapıldığı görülmektedir [80] . Yapılan

[78] Fatih Özdemir, *TD 382 Numaralı Tahrir defterine Göre Kanuni Devri Şumnu Nahiyesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
[79] Senem Karagöz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattında Osmanlı Yerleşmesi (Fetih, İskân Ve Nüfus)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
[80] Ayşe Kayapınar-Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defterleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015. Emine Erdoğan Özünlü - Ayşe Kayapınar, *1472 ve 1560 Tarihli Akıncı Defterleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

incelemede 1586 tarihli defterde kayıtlı akıncıların önemli bir kısmının çalışma sahasına tekabül eden bölgede bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu defterdeki akıncı olarak kaydedilenlerin bu çalışmada yararlanılan 1579 tarihli mufassalda reaya olarak kayıtlı olduğu anlaşılmış, bu yüzden de çalışmada bahsedilen defterdeki akıncı nüfus reayadan ayrılarak kaydedilmiş ve buna göre değerlendirilmiştir. Ayrıca bu defterin kayıtları ile bundan yedi yıl önce hazırlanmış olan mufassal tahrirdeki yerleşme isimleri karşılaştırıldığında bazı köylerdeki isim değişiklikleri de tespit edilebilmiştir.

Amaç

Akademik çalışmalarda, yapılan çalışmanın bir sorunu çözmeye yönelik olması yani temel bir gayesinin bulunması gerekmektedir. Zira amaçsızca yapılan bir çalışmanın bilimsel fayda değeri sorgulanmalıdır. Tarihi coğrafya çalışmalarında genel olarak çözülmek istenen problem; fiziki coğrafya birimi olarak bir havza ya da beşerî coğrafya birimi olarak bir idari birimin geçmişteki coğrafi özelliklerinin tespit edilmesidir. Gerek ülkemizde ve gerekse yurtdışında yapılan tarihi coğrafya çalışmalarına bakıldığında ise çalışmaların beşerî coğrafya ağırlıklı olduğu ve bunların da yerleşme ve nüfus özellikleri üzerinde dururken ekonomik coğrafya bölümünün yetersiz ve hatta eksik olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yabancı tarihçilerin ülkemizle ilgili tarihi coğrafya olarak tanımlayabileceğimiz araştırmaları mevcutken ülkemiz araştırmacılarının günümüz Türkiye'si sınırlarının dışındaki yerlerle ilgili tarihi coğrafya çalışmasının çok az olduğu bilinmektedir.

Sahip olduğu *Ekonomik Özellikler* bölümü ile bu çalışmanın bir taraftan tarihi coğrafya literatüründeki önemli bir eksikliği gidermesi diğer taraftan da tarihimizin bir parçası olup günümüzde ülke sınırları dışında kalmış olan Balkanlarla ilgili çalışmalara yön vermesi amaçlanmaktadır. Bahsedilen bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın temel problemi ülkemiz tarihi coğrafya çalışmalarındaki metodoloji ve Balkan çalışmalarının eksikliğidir. Bu bağlamda belli bir süreç içinde Şumnu kazasının geçmişteki beşeri ve ekonomik coğrafyasının belirlenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel problemlerinden olan lokalizasyon, yapılan tarihi çalışmalarda genelde göz ardı edilmiştir. Çalışma sahasında son 135 yıllık süreçte siyasi-idari, kültürel açıdan büyük değişiklikler olmuş bu durum ise buralara ait tarihi

kayıtlardaki yerleşmelerin lokalizasyonunu neredeyse içinden çıkılmaz bir vaziyete sokmuştur. Nitekim bu saha 113 yıl önce Osmanlı sınırları içinde yer almaktayken, sonraki dönemde Bulgaristan; yerleşme isimleri Türkçe iken sonraki dönemde Bulgarca; buralara ait tarihi kayıtlar Arap harfleriyle Osmanlıca olarak, sonraki dönemde ve günümüzde Kiril harfleriyle kayıtlıdır. Bu şartlar altında yapılacak sağlıklı bir lokalizasyon, çalışmanın önemli bir bölümünü teşkil ederken bahsedilen lokalizasyonun ise bu tür çalışmalarda karşılaşılan lokalizasyon problemlerinin çözümüne ışık tutması amaçlanmaktadır. Yerleşme problemi ise doğrudan lokalizasyon problemi ile bağlantılıdır. Lokalizasyon çalışması gerçekleştirildiğinde yerleşmelerin şehir, kasaba, köy olarak tasnif edilmesi gerekmektedir. Bu tasnif günümüz kriterleri ile olmayıp çalışılan döneme ait ilgili kaynaklardan elde edilen ilgili yerleşme kriterleri ile yapılmalıdır. Bu durumda yerleşmelerin statülerinde zaman içinde meydana gelen değişikliklerin anlaşılması problemi, kısacası yerleşmelerin köy, kasaba ve şehir olma sorunu çözülebilir.

Yüzyıllar içinde meydana gelen siyasi-idari değişiklikler tıpkı lokalizasyonda olduğu gibi çalışılan yerin o dönemdeki nüfus özellikleri olan nüfusun gelişimi, dağılışı, hareketleri, dini ve etnik özelliklerinin anlaşılmasında da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bahsedilen nüfus özelliklerinin anlaşılması sorunu ise ancak ilgili kayıtların incelenmesi ile çözülebilecektir. Bu kayıtlar ise günümüzün modern sayımlarında olduğu gibi kişi sayısı olarak değil hane sayısı olarak kayıtlıdır. Bu durumda toplam hane sayısı üzerinden o dönemle ilgili demografi çalışmalarından elde edilen hane halkı katsayısı ile yaklaşık olarak bir nüfus tahmini ve nüfusun özellikleri hakkında bir değerlendirme yapılabilir.

Çalışmanın problemleri arasında yer alan ekonomik problem ise çalışılan dönemin ekonomik faaliyetlerine ait olan kayıtların günümüz ekonomik sektörleri açısından değerlendirilmesi sorunudur. Sanayi öncesi toplumlarında tarımsal faaliyetlerin ön planda olması inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak o dönemin şartları içinde sanayi faaliyetleri kapsamına giren üretim ve ticari faaliyetler de mevcuttur. Defterler incelendiğinde bunların varlığı ve gelişimine yönelik değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Yöntem Ve Kaynaklar

Yöntem

Araştırma sahası günümüzde Balkan coğrafyasında yer almakta, çalışma döneminde bu sahanın Rumeli Eyaleti olarak adlandırıldığından idari bölünüşte bahsedilmiştir. Çalışmada aydınlatılmak istenen büyük resim Balkan coğrafyası olup bu, genel evrenimizi oluşturmaktadır. XVI. yy'ın Rumeli Eyaleti, yani günümüzün Balkan coğrafyasına alansal olarak bakıldığında günümüz Türkiye'sine yakın bir yüz ölçüme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadar geniş bir sahayı ele alıp değerlendirmek, özellikle arşiv verilerine göre değerlendirmek oldukça ulaşılması güç bir durumdur. Bu durumda genel evrenin içinde kendimize bir araştırma evreni belirlemenin gerekliliği kendiliğinden zorunlu hale gelmektedir. Yapılan araştırmalarda Rumeli Eyaleti evreninin içinde Niğbolu sancağı ulaşılabilen evren olarak seçilmiştir. Zira bahsedilen sancağın Rumeli Eyaleti'nin genel evrenini temsil edebilecek özelliklere sahip olduğu, tahrir kayıtlarının da genelde aynı isimli sancağın ciltleri halinde tutulmuş olduğu görülmüştür. Bu durum adı geçen sancakla ilgili bilgilere ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

Niğbolu sancağı çalışma evreninin içinde bu sancağı temsil edebileceği düşünülen Şumnu kazası da örneklem olarak seçilmiştir. Şumnu'nun çalışma örneklemi olarak seçilmesinin yani onu diğer yerlere göre cazip hale getiren bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri çalışma alanı gereği coğrafi ve tarihi özellikler olarak ele almak mümkündür. Saha jeolojik, jeomorjolojik ve demografik özellikleri ile coğrafi açıdan numune teşkil edebilecek bir karaktere sahiptir. Nitekim ilgili jeomorfoloji haritasında da gösterildiği üzere bu sahada değişik jeomorfolojik birimleri, bu birimlerle nüfus, yerleşme ve ekonomi arasındaki ilişkileri gözlemlemek mümkündür. Şumnu ve içinde bulunduğu sahanın Traklardan itibaren yerleşim için tercih edilmesi, Osmanlı topraklarına Anadolu'daki bir çok yerden önce katılması, Osmanlı döneminde Balkanlardaki ana ulaşım güzergahlarından olan sağ kolu Tuna Nehri'ne bağlayan yan kol üzerinde önemli bir merkez olması, Balkanlarda büyük yıkıma sahne olan 1877-78 Osmanlı Savaşı'ndan diğer yerlere göre daha az etkilenmesini her alanda geçmişinden bir çok iz taşıyan ve çalışılması için burayı cazip hale getiren tarihi sebepler olarak göstermek mümkündür.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden genel olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmış bunun yetersiz kaldığı yerde saha çalışması ve insanlarla görüşmeler yapılmıştır. Doküman çalışması, çalışılacak zamana ya da döneme ait kalıntılardan yararlanarak bunlar arasında ilişkiler kurmak ve çalışılan dönem için bir senteze ulaşmaya çalışmaktır. Bu yöntemin *dökümanlara ulaşma, özgünlüğü kontrol etme, dökümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma* aşamaları olup, çalışmada bu aşamaların takip edilmesi gerekmektedir [81].

Bu çalışmaya ait doküman incelemesinin nasıl yapılmış olduğuna bakıldığında çalışılan dönem Osmanlı klasik dönemi olduğundan öncelikli olarak bu döneme ait kaynaklar üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bunların bir kısmına internet ortamından bir kısmına ise kütüphane ortamından ulaşılarak incelenmiş ve notlar alınmıştır. Bunlar içerisinde özellikle timar sistemi, tahrir defterleri ve saha ile ilgili çalışmalara özel önem verilmiştir.

Çalışmanın en önemli kısmını arşiv çalışmaları oluşturmaktadır. Bu yüzden İstanbulda bulunan Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi değişik zamanlarda ziyaret edilip sahanın çalışma dönemi ile ilgili kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmış, önemli bir kısmına da buradan ulaşılmıştır. Bunlar arasında tahrir defterleri, evkaf defterleri, mühimme defterleri bulunmaktadır. Bir adet icmale ise Topkapı Sarıyı Müzesi Osmanlı Arşivi Fonu'ndan ulaşılmıştır. İkinci olarak Ankara'da bulunan Kuyud-ı Kadime Arşivi ziyaret edilerek burada bulunan saha ile ilgili defterler kurumdan talep edilmiş ve bu talep doğrultusunda kayıtlar dijital ortamda tarafımıza ulaştırılmıştır. Sofya Kiril Metodievo Kütüphanesi'nde bulunan iki icmal deftere ise internet ortamında ulaşılmıştır. Sofyadaki kütüphanede olduğu anlaşılan ve internet ortamında bulunamayan bir evkaf defteri ise talebimiz doğrultusunda ilgili kısımları araştırmacılar vasıtasıyla tarafımıza ulaştırılmıştır. Ulaşılan bu defterler okunarak excel programında listeler, yazım aşamasında kullanılmak üzere bu listelere göre tablolar oluşturulmuştur.

Doküman incelemesi sonucunda saha ile ilgili birçok problemin var olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine saha çalışması tez projesinden alınan maddi destek ile

[81] Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 10. Baskıdan tıpkı 11. Baskı, Ankara 2018, ss. 189-200.

2014 Ağustos ayında 15 gün olarak gerçekleştirilmiştir. Bu süre içerisinde sahanın güneydoğusu hariç diğer kesimlerinde arazi çalışması yapılmış, değişik köyler ziyaret edilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında özellikle defterlerde ismi olup günümüzde mevcut olmayan bazı yerleşmelerin lokalizasyonu yapılmış, defterlerde ismi yanlış okunan yerleşmelerin isimleri ise düzeltilmiştir.

Araştırma sahasında yetişmiş ve birçoğu da 1989 yılında Türkiye'ye göç etmiş kişiler arasında saha ile ilgili amatör araştırmalar yapanlar da mevcuttur. Araştırmada bu kişilerin eserlerinden yararlanıldığı gibi kendileri kaynak kişiler olarak çalışmaya katkı sağlamışlardır. Nüvvab medresesinin en son vefat eden müderrisi merhum Osman KILIÇ ve Gazi Üniversitesi emekli öğretim üysei Ahmet CEBECİ'den sahanın beşeri özellikleri; merhum Embiya ULUSOY'dan ortadan kalkmış olan Kopuzcu ve Çavuş köy; Ali GANUZ'dan ise ortadan kalkmış olan Balçıkhisarı isimli Kale; Dr. Ahmet YÜCETÜRK'ten ortadan kalkmış olan Karalar köyü; Nasıf MUTLU'dan ise Kirilova; Kara Çufalar köyünün eşrafından olan İsmail Bey'den Kırklar; Selahattin AHMEDOVA'dan Sadıklar ve Yağcılar köyleri ve çevresi hakkında bilgiler alınmıştır.

Sahaya ait topoğrafya haritalarına Filibe-Plovdiv Üniversitesi (web.uni-plovdiv.bg/vedrin/index.html#section2.) sitesinden ulaşılmıştır. Bu sitede bulunan ve Bulgarca 1/50.000 ölçekli olarak hazırlanan 24 pafta topoğrafya haritası üzerinde Arcgis 10.2.2. programı vasıtası ile sayısallaştırma yapılmıştır. Bu şekilde sahanın sayısal fiziki haritaları üretilmiş ve elde edilen verilerin dağılışı ise bunların üzerinden yapılmıştır. Yerleşmelerin lokalizasyon çalışmasında zaman zaman XIX. yy başlarında Avusturya-Macaristan devleti tarafından hazırlanan 1/200.000'lik Balkan Yarımadası haritasından da yararlanma yoluna gidilmiştir. Bahsedilen veriler ve kaynaklar aracılığıyla toplanan bilgiler içerik analizi ile yorumlanarak planlı bir şekilde yazıya geçirilmiştir.

Arşiv Kaynakları

Tahrir Defterleri (Mufassal-İcmal-Evkaf-Ağnam-Avarız)

Tahrir, terim olarak yazma, kayda geçme anlamına gelmektedir. Osmanlı'da vergi ve nüfus kayıtlarını içeren kayıtların bulunduğu defterler *Tahrir Defterleri* olarak

ismlendirilmiştir [82]. Bunlar mufassal ve icmal olarak hazırlanmış olup Osmanlı timar sistemi içindeki defterler arasındadır. Timar sisteminin anlaşılması için yararlanılması gereken diğer kaynaklar ise timar tevcih defterleri ve tahrire ilişkin kanunnamelerdir [83]. Osmanlı Devleti'nde genellikle yeni fethedilen bir toprakta fetihten hemen sonra ve diğer topraklarda yeni padişah tahta geçtiğinde arazi tahrirleri yani kayıtları yaptırılmıştır. Tahrir bittikten sonra her bölgeye ait örf ve adetlerle alınacak vergi kuralları kanunname halinde defterin başına yazılmıştır. Bu gelenek ve kurallarda Karakoyunlu, Artuklu, Celayir, Timur, Mısır Memlukluları gibi değişik devletlere ait özellikleri bulmak mümkündür [84].

Tahrirler, timar sisteminin uygulandığı eyaletlerde nüfus ve vergilendirilebilir kaynakların tespiti için yapılan sayımlardır. Tahrir işlemi sırasında sayımlara ait kâğıtlar bir araya getirilerek tahrir defterleri meydana gelmiştir. Tahrirlerle o zaman için eyaletlerin nüfusu, vergilendirilebilir gelir kaynakları tespit edilmiştir. Tespit edilen gelir kaynakları devlet görevlilerine, şahıslara ve vakıflara hizmetleri mukabilinde gelir ya da mülk olarak tahsis edilmiştir. Bu kayıtlar 10-30 yıllık aralıklarla XV.yy'dan XVII.yy'a kadar tekrarlanarak devam etmiştir [85].

Tahrir defterleri *kütük* olarak'ta isimlendirilmişlerdir. Osmanlı arşivlerinde günümüze ulaşan defterlerden 1000 tanesi tahrir defteri niteliğindedir[86]. Bu defterlerde imparatorluğun timar sistemi uygulanan yerlerindeki erkek nüfusu, onların işlettiği araziler, tâbi oldukları vergiler, vergi verenlerin isimleri ve babalarının isimleri, köylerin timar sahibi, vakıflar ve mülkiyet durumu, gelir kaynakları, kısa tarihleri, tarımsal örf ve adetlerle vergi sistemlerini gösteren kanunnameler yer almaktadır. Bunlarda geçit, pazar, maden, tuzla, dalyan, panayır ve gümrüklere ait bac ve resimler, yolların güvenliği, bakım ve onarımını sağlayan derbent teşkilatı, doğancı, çakırcı, şahinci, güherçileci, şapçı, tuzcu, yağcı, ortakçı gibi özel hizmet gruplarına ait bilgiler de bulunmaktadır. Çağdaşı olan Avrupa sayımlarına göre çok daha ayrıntılı olan bu kayıtlar, içerdiği nüfus ve vergi kayıtları yanında zirai bilgilerle bir çeşit zirai sayımları

---

[82] *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* (Haz. Mehmet Zeki Pakalın), C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul1983, s. 376.
[83] Nicoara Beldiceanu, *XIV. yy'dan XVI. yy'a Osmanlı Devleti'nde Timar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Teori Yayınları, Ankara, 1985, s. 3.
[84] Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, ss. 546-547.
[85] Acun, *a.g.e.*, ss. 321-322.
[86] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I. Kitap*, Osmanlı Arşatırmaları Vakfı, İstanbul 1991, s. 11.

ve sosyal gruplara ait bilgileri de içermektedir. Bunlar idari, mali ve askeri zorunluluklardan doğmuştur. Ömer Lütfi Barkan ülkemizde tahrir defterlerine dayalı ilk çalışmaları yapanlar arasında olup bu defterleri *"*Osmanlı arşivlerinin en kıymetli hazinesi" olarak tanımlamaktadır [87].

Defterhanenin üç temel serisini mufassal, icmal ve ruznamçe defterleri içermektedir. Mufassal ve icmal defterler timar sistemini ihtiva ederken ruznamçe defterleri timara ilişkin muamelatı içermektedir. İcmal defterler pratik kullanım amaçlıdırlar. Mufassal defterlere bazen evkaf ve Yörük tahrirleri de eklenmiş olup bu duruma Kanuni döneminde rastlanmaktadır. Mufassal ve icmal türü defterler, Osmanlı Devleti'nin tüm ana mali kaynaklarını yansıtmaktadır [88].

1593-1606 Osmanlı Avusturya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni 13 yıl gibi uzun bir süre uğraştırmış olup hem Balkanlar ve hem de Anadolu da sosyal ve ekonomik düzeni derinden sarsmıştır [89]. Uzun süren savaşın ekonomik giderleri de devleti olağanüstü zamanlarda alınan vergilere başvurmaya zorlamış olup bunların da genel adı *Avarız-ı Divaniyye* dir.

Avarız vergisinin tahsili, XVII. yy'a kadar yıllık olmayıp olağanüstü durumlarda yapılmıştır. XVI. asrın sonlarından itibaren timar sisteminin çökmesi ve uzun süren savaşlar nedeni ile değişen ekonomik şartlar, *Avarız-ı Divaniye ve Tekâlif-i Örfiye* olarak adlandırılan bu verginin XVII. yy başlarından itibaren yıllık olarak alınmasına ve düzenli vergi haline gelmesine neden olmuştur. Bu vergi ile yükümlü olmak için emlak ve arazi sahibi olmak şartı konularak vergi muafiyetlerinin kapsamı da daraltılmaya çalışılmıştır. Bu yeni durumda reayayı fazla zorlamamak için de gelir durumuna göre *Avarız Hanesi* sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Avarız haneleri gerçek haneler olmayıp itibari hanelerdir. Bu sistem hanelerin maddi durumuna göre sınıflanarak gruplar oluşturulmasına ortam sağlamıştır. Bahsedilen Avarız hanelerinin tespit edilerek yazılması ile *Avarız Defterleri* oluşturulmuş, tespit edilen bilgilerin güncellenmesi için zaman zaman avarız tahrirleri yapılmıştır. Bu tahrirlerden en geniş kapsamlı olanı 1640'lı yıllar ile 1700'ün başlarında yapılanlardır. XVII. yy'dan önce

[87] Ö.Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 3.
[88] Feridun M. Emecen, "Mufassaldan İcmale", *The Journal Of Ottoman Studies, XVI*, İstanbul 1996, ss. 37- 42.
[89] Suraiya Faroqhi, "1590-1699, in an Economic and Social History of the Ottoman Empire", *Crisis and Change*, ed. Halil İnalcık with Donald Quatraert, Part II, Cambridge Universşty Pres, 1994, ss. 424-434.

kaza düzeyinde ve genellikle kadılar tarafından yapılan Avarız tahrirleri, XVII. yy'dan itibaren defterhane tarafından görevlendirilen memurlar tarafından yapılmıştır [90].

Avarız kayıtlarından Barkan'dan itibaren faydalanılmaya başlanmıştır. Bunlardan yararlanma yöntemi, aynı klasik tahrirlerde olduğu gibi ya doğrudan neşir şeklinde ya da onlara dayalı çalışmalar şeklinde gelişmiştir. Bunlar tahrirlerin bir devamı gibi kullanılmaya çalışılmış ancak yararlanmada yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı aynı metodu kullanmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Onun için de bunlardan nasıl yararlanılacağı konusundaki sorun, araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla giderilmeye çalışılmıştır. Bu konuda yabancı araştırmacılardan McGowan, Linda Darling ve özellikle de Machiel Kiel'ın çalışmaları; Türkiye'de ise Oktay Özel ve Mehmet Öz'ün çalışmaları dikkat çekmektedir [91].

Avarız defterleri, kronolojik olarak timar tahrirlerinden sonra hazırlandığı için bunların kullanılması konusunda tereddütler mevcuttur. Bunlardan 1642 yılında hazırlanmış olup çalışma sahasını da ihtiva eden bir defter incelenmiş, deftere ait sorunlar tam olarak giderilemediğinden kısmen faydalanılması yoluna gidilmiştir. Nitekim 1642 tarihli avarız defterinden incelemiş olduğumuz defterlerdeki yerleşmelerin lokalizasyonu ve Şumnu'nun mahallelerinin lokalizasyonunda yararlanılmış, bu defterdeki nüfusa ait kayıtlar değerlendirilmeye alınmamıştır. Bahsedilen defterde ekonomik verilere ait kayıtlar olmadığı için bunların ekonomik açıdan değerlendirilmesi zaten mümkün değildir.

Ağnam, Arapçada koyun anlamına gelen *ganem* sözcüğünün çoğulu olarak kullanılmıştır [92]. "Âdet-i Ağnam: Miri arazide beslenen koyun ve keçilerden alınan şer'i bir vergi özelliği taşımaktadır [93]." Bunun şer'i olmasından zekâtı ikame etmek için alınmış olduğunu anlamak mümkündür. Bahsedilen vergi klasik dönemde genelde tahrir defterleri içindeki vergi birimleri arasında görülmekteyken, çalışma sahasında bu verginin tahsiline yönelik ayrı defterlerin hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bu

[90] Turan Gökçe, "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından 'Mufasal-İcmal' Avarız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazası Örnekleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. XX; S. I, Temmuz/July 2005, ss. 74-77.
[91] Gökçe, a.g.m., ss. 76-77.
[92] *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Haz. Mehmet Zeki Pakalın), C. 1., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 25.
[93] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006, s. 185.

defterler vergiye yönelik hazırlandığı için tarafımızdan tahrir verileri kapsamında değerlendirilmiştir. Zira hayvancılık tarım sektörü içinde değerlendirildiğinden, bu defterlerdeki bilgilerle tahrir defterlerinde küçükbaş hayvancılık faaliyetleri hakkındaki eksikliği gidermek mümkün olacaktır.

Şumnu Kazası Kayıtlarını İhtiva Eden Tahrir Defterleri

Çalışmamıza konu olan Şumnu kazası, XV-XVII. yy'larda idari olarak Niğbolu sancağına bağlı bulunduğu için, tahrir kayıtları da Niğbolu sancağı tahrir defterleri içinde bulunmaktadır. Bunlardan iki adet icmal defter Sofyada bulunan Bulgaristan Kiril Metodievo Milli Kütüphanesinde, bir adet icmal timar İstanbul'da bulunan Topkapı Sarayı Arşivi'nde, bir adet icmal muhasebe defteri ile iki adet mufassal timar ve bir adet mufassal avarız defteri İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, bir adet mufassal timar defteri ise Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu defterlerin kronolojik sırasına göre muhteviyatı aşağıda verilmiştir.

NBKM., OAK. nr. 45-29: Çalışma sahasına ait yararlandığımız en eski defter olma özelliğine sahip olan bu defter Bulgaristan Sofya'da bulunan *Kiril Methodious Ulusal Kütüphanesi (Bulgaristan Narodna Biblioteka Kiril i Metodi)* 'nin Oryantalistika bölümünde OAK 45-29 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Defter toplam 81 varak olup ilk üç sayfası çok büyük oranda, sonraki iki sayfası ise kısmen bozulmuş ve okunamaz durumdadır. Defterin okunan kısımlarında hazırlanma tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ülkemiz araştırmacıları ve Bulgar araştırmacılar tarafından bu defterin şekil ve muhtevası üzerinde yapılan çalışmalarda, 1479 yılı yani II. Mehmet (Fatih)'in son dönemlerine ait olduğu ileri sürülmüş, tarafımızdan da bu şekilde kabul edilmiştir [94].

1479 tarihinde hazırlandığı kabul edilen defter timar esasına göre hazırlanmış bir icmal defteri olmasına rağmen normal icmal defterlerden farklılık gösterir. Nitekim normal icmallerde aynı timara bağlı olan köylerin isimleri ile vergi meblağları bulunmakta, hane kayıtları yer almamaktadır. Bu defterde ise yerleşmelerin hane kayıtları da bulunmaktadır. Bu yönüyle 1530 tarihli Rumeli İcmal Muhasebe defteriyle benzerlik gösterir. Zîra muhasebe defterinde de kazalara bağlı köylerin hane kayıtları

[94] Ocaklı, *a.g.e.*; Demir, *a.g.e.*, s. 5.

görülebilmektedir. Bahsedilen benzerliğin yanında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Bunların başında ise muhasebe defterinde yerleşmeler kaza idari bütünlüğü içinde yani aynı kazaya bağlı olan yerleşmeler birlikte kaydedilmesine rağmen bu defterde, buna dikkat edilmemiş, timar esasına göre yani aynı timara bağlı olan yerleşmeler birlikte kaydedilmiştir. Bahsedilen defterde timar kayıtlarının sonunda aynı timar içinde bulunan yerleşme ve hane sayıları verildikten sonra sipahinin almış olduğu toplam vergi meblağı hâsıl olarak kaydedilmiş, bu meblağın ne kadarının *asıl* ne kadarının *ziyâde* olduğu da açıklandıktan sonra timar sahibinin kendisiyle birlikte savaşa getirmekle yükümlü olduğu *cebelü, gulam*, *çadır* sayısı belirtilmiştir. Ayrıca Gayri Müslim köylerinin vergi gelirlerinin *İspenç* ve *el baki* "diğer gelirler" olarak ayrıldığı dikkati çekmektedir.

Bahsedilen defterin ilk üç sayfasının büyük oranda bozulmuş ve okunamaz durumda olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bunlardan ikinci sayfanın çok az bir bölümü okunabilmekte olup burada defterin fihristinin kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü sayfanın okunabilen çok az bir kısmında ise bir manastıra ait kayıtların olduğu anlaşılmıştır. Defterin okunabilen sayfaları gerçekte dördüncü sayfadan başlamakla birlikte, bu defterin tasnifinde dördüncü sayfa, üçüncü sayfa olarak kaydedilmiş olup tarafımızdan da bu tasnife bağlı kalınmıştır. Buna göre okunabilen ilk sayfa olan üçüncü sayfada Tırnovi nefsinin de içinde bulunduğu İskender Bey'in hasları kayıtlıdır. Bundan sonra ise sırasıyla zeamet ve timar kayıtları verilmiştir. Defterin 14-20 sayfaları arasında *Vilayet-i Çernovi* kayıtları yer almaktadır. Bu kısımda ilk önce Emirgazi oğlu Bali Bey'e tahsis edilen Çernovi zeameti, daha sonra ise diğer timarlar kaydedilmiştir. Defterin 20-34. sayfaları arasında *Vilayet-i Şumnu;* 34-36 sayfaları arasında *Vilayet-i Niğbolu;* 36-42 sayfaları arasında *Vilayet-i Maramorniçe;* 42-50 sayfaları arasında *Vilayet-i İvraca;* 50-58 sayfaları arasında *Vilayet-i Lofça;* 58-80 sayfaları arasında ise *Vilayet-i Gigan* kayıtları yer almaktadır. Gigan vilayetinin son kısımlarında bazı cemaat kayıtları yer almakta olup bunların herhangi bir timara kaydedilmeden sadece neferlerinin kaydedildiği tespit edilmiştir. Bahsedilen defter toplam 81 varaktan oluşmaktadır [95].

[95] NBKM., OAK. nr. 45/29, ss. 1-81.

NBKM., OAK. nr. 12-9 : Bulgaristan Sofya'da bulunan *Kiril Methodious Ulusal Kütüphanesi*'nin *(Bulgaristan Narodna Biblioteka Kiril i Metodi)* Oryantalistika bölümünde OAK. 12-9 numarasıyla kayıtlı bulunan bu defterin hazırlanma tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak defter üzerinde yapılan çalışmalarda bunun II. Bayezid'in saltanatının ilk yılları olan 1483 tarihine ait olduğu öne sürülmüş, tarafımızdan da bu tarih kabul edilmiştir [96]. Bunun ilk icmalden 4 yıl gibi kısa bir süre sonra hazırlanmış olması düşündürücüdür. Bu kadar kısa bir süre sonra yeni bir defterin hazırlanması ihtiyacını ise ancak padişah değişikliği ile açıklamak mümkündür. Zira bu defterde timarların dağıtımında değişiklikler olduğu görülmektedir. 42 varaktan oluşan bu defter, fiziki olarak iyi korunmuş ve okunamayan kısımları bulunmamaktadır [97].

Bahsedilen defterin hazırlanma yöntemi ve içinde kayıtlı olan bilgiler 1479 tarihli defterle büyük benzerlik göstermektedir. Nitekim bu da 1479 tarihli defterde olduğu gibi timar esasına göre hazırlanmış bir icmal defter olup normal icmallerden ve 1530 tarihli icmal muhasebe defterinden bazı farklılıklar göstermekte olup bu durum bir önceki defterin tanıtımında açıklanmıştır.

1483 tarihli defterin ilk sayfasından 9a sayfasına kadar genel olarak Tırnovi'ye tabi timarlar verilmiş, bu kısımda zaman zaman Niğbolu ve Kurşuna'ya ait timarların da bulunduğu dikkati çekmektedir. 9a-15b sayfaları arasında İvraca timarları görülmektedir. 15b-20b sayfaları arasında genel olarak Lofça'ya tabi timarlar verilmiş bunların arasında İzladi timarları da yer almaktadır. 21a sayfasında Nahiye-i Gigan kaydı bulunmakta, İsa Bey oğlu Mustafa Çelebi'nin Gigan zeametine bağlı kayıtları görülmekte, bu kısım 26b sayfasına kadar devam etmekte, Karguşeniçe ve İzladi'ye tabi bazı timar kayıtları da yer almaktadır. 26b-30a sayfaları arasında Çernovi zeameti ve Krepçe timraları mevcuttur. Çernovi zeameti içinde Şumnu'ya tabi bazı köylerin de bulunduğu dikkati çekmektedir. 30a sayfasında Şumnu nefsinin bir bölümünün de içinde bulunduğu Şumnu zeameti; bundan sonra 36b sayfasına kadar Şumnu çevresindeki timarlar verilmiştir. 31a sayfasında Şumnu nefsinin bir kısmının Divane Osman oğlu İsa'ya timar olarak verilmiş olduğu Şumnu timarı görülmektedir. 39b sayfasında Vilayet-i Niğbolu kaydı bulunmakta, burada merhum Sultan Mehmed Han

[96] Ocaklı, *a.g.e.*; Demir, *a.g.e.*, s. 5.
[97] NBKM., OAK. nr. 12/9, ss. 1-42.

tarafından Çukadar Mahmud Bey'e verilen Niğbolu voynuk zevaidlerinin kaydının olduğu zeamet bulunmaktadır. Bundan sonra 42a sayfasına kadar Niğbolu, Tırnovi ve Ziştovi Kalesi'nin mustahfızlarına ayrılan timar kayıtları bulunmaktadır.

TS. MA. d. nr. 167: Bu defter Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Defter Fonu'nda TS.MA. d. 167 numara ile kayıtlıdır. Defter, fiziki olarak bozulmamış ve kayıtları okunabilir durumdadır. Birinci sayfasında yer alan *Defter-i Livâ-ı Niğbolu Tahriren fi Evâil-i Muharremü'l-Harâm Sene 918* kaydından 1512 yılı mart ayının sonlarında tamamlandığı anlaşılmaktadır. 103 sayfadan oluşan bu defter, timarların dağılışı hariç 1479 ve 1483 tarihli defterlere, hazırlanma usulü ve yer alan bilgiler açısından büyük benzerlik göstermektedir [98].

Defterde tarih kaydından hemen sonra *Hashâ-ı Sultan Selim tâbe bekâhu* başlığı altında Şehzade Selim haslarına bağlı olan yerler verilmiştir. Daha sonra diğer zeamet ve timar sahiplerine geçilmiştir. 2. sayfada İvraca zeameti; 3. sayfada Tırnovi zeameti; 4. sayfada Ziştovi zeameti; 5. sayfada Lofça; 7. sayfada Tırnovi Zeameti; 10. sayfada Kirilova zeameti; 11. sayfada Rahova zeameti; 12. sayfada Krepçe zeameti; 13. sayfada Niğbolu dizdarlarının zeameti; 17. sayfada Nahiye-i Niğbolu'ya ait timarlar; 24. sayfada Nahiye-i Tırnovi'ye tabi timarlar; 41.sayfadan itibaren İvraca timarları; 46. sayfada Lofça timarları; 49. sayfada Nahiye-i Gigan'a tabi bazı timarlar; 55. sayfada Çernovi zeametine bağlı bazı timarlar; 57. sayfada Rus zeametine bağlı timarlara ait kayıtlar bulunmaktadır. 60-64. sayfalar arasında ise Şumnu'ya tabi timar kayıtları bulunmaktadır. 78. sayfadan itibaren Niğbolu, Halonik, Ziştovi, Yergöğü Öte Yaka, Çernovi, Tutrakan kalesi mustahfızlarına ait timar yerleri verilmiştir. 98. sayfadan itibaren ise bazı imaretlerin vakıf gelirleri kaydeilmişitr. Son sayfada ise Niğbolu voynuklarına ait kayıtlar bulunmaktadır. Şumnu'ya tabi kayıtlar genel olarak 60-64 sayfaları arasında olmakla birlikte, diğer kayıtlar arasında da görülebilmektedir [99].

MAD. D. 11, TT. d, nr. 370: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv'inde TT.d. 370 numarayla kaydedilmiş olan defter H. 937/M.1530 tarihli olup Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından 2001 yılında

[98] TS. MA. d. nr. 167, ss. 1-103.
[99] TS. MA. d. nr. 167, ss. 1-103.

birinci cildi, 2002 yılında ikinci cildi olmak üzere II cilt halinde tıpkı basım olarak hazırlanmıştır. Bunlardan birinci cilt Paşa (Sofya) livasının sol kol kazalarını kapsamaktadır [100]. İkinci ciltte ise Niğbolu sancak kanunnamesi ile birlikte Niğbolu, İvraca, Lofça, Tırnovi, Şumnu ve Çernovi kazalarının timar tahrirleri mevcuttur. Bu defter MAD. d 11 no, H. 922/ M.1516 tarihli mufassal deftere göre hazırlanmıştır. Ancak bahsedilen MAD.d 11 nolu defterde Niğbolu'nun Şumnu ve Çernovi kazalarına ait kayıtları mevcut olmayıp bunlara ait bilgiler eksiktir. 1530 tarihli icmal muhasebe defteri genel olarak MAD.d 11 no 1516 tarihli mufassal deftere göre hazırlandığı için 1530 tarihli icmal muhasebe defterinde mevcut Şumnu kazası bilgilerinin de 1516 tarihli mufassal deftere göre derc edildiği anlaşılmış ve bu bilgilerin gerçekte 1516 tarihli veriler olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bunlardan 1516 tarihli defter mufassal, 1530 tarihli muhasebe icmal olup tüm yerleşim birimlerinin nüfusu ve alınan vergi miktarı aynı iken sadece iskele gelirlerinde farklılık olduğu görülmüştür. 1530 tarihli muhasebe defterinde Niğbolu ile ilgili kayıtlar 2002 yılında basılan muhasebe defterinin II. cildinde bulunduğundan bu defter esas alınmıştır [101].

Bahsedilen muhasebe defterinin II. cildi iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 1-163 sayfaları arasında bulunmakta 1-10 sayfaları arasında giriş bölümü bulunmaktadır. Burada Çirmen livası, Müselleman-ı Çingene livası, Müselleman-ı Kızılca livası, Voynuğan-ı Istabl-ı Amire livası, Silistre livası, Kefe livası, Niğbolu livası, Vidin livasının idari- yerleşim birimleri, nüfus ve demografik yapısına ait tasnif ve bilgiler verilmiştir. 11-24. sayfalar arasında ise bahsedilen livalar ve bu livalara ait idari birimlere ait tahrir defterleri ve bunların varak numaraları verilmiştir. Bu kısmın 21-23. sayfaları arasında Niğbolu sancağı tahrir defterlerine ait bilgiler verilmiştir. Bunlardan ilk verilenler 9 adet mufassal deftere ait bilgi olup bunların 8 tanesinde Şumnu'ya ait kayıtların bulunduğu varak sayfaları verilmiştir. 22. sayfada ise Niğboluya ait 8 adet vakıf defteri verilmiş, bunlardan 6 tanesinde Şumnu'ya ait kayıtların bulunduğu varak sayfaları belirtilmiştir. 22. sayfada 7 adet icmal defter kaydı bulunmakta, bunlardan 5 tanesinde Şumnu'ya ait kayıtların bulunduğu varak sayfaları verilmiştir. 22. sayfada iki adet yoklama defteri bulunmakta, bunlardan bir tanesinde Şumnu'ya ait kayıtların bulunduğu varak sayfaları belirtilmiştir. 22-23.

[100] BOA., TT. d, nr. 370.
[101] BOA., TT. d, nr. 370.

sayfalarda 11 adet cizye defteri bulunmakta, bunlardan 6 tanesinde Şumnu ve Hrazgrad'a ait kayıtların bulunduğu varak sayfaları belirtilmiştir. 23. sayfada 3 adet Avarız defterine ait bilgiler verilmiş, bunlardan üç tanesinde Şumnu'ya ait kayıtların bulunduğu varak sayfaları belirtilmiştir. 23. sayfada iki adet Âdet-i Ağnam Defterine ait bilgiler bulunmaktadır. 25-30. sayfaları arasında ise bahsedilen livalara ait defterlerin tablosu verilmiş 29-30. sayfalarında ise Niğbolu livasına ait kayıtlar bulunmaktadır. 31-53. sayfalar arasında livalar ve bu livalara bağlı olan kazaların yekûn cetvelleri bulunmaktadır. Bunun 45-51 sayfaları arasında Niğbolu livası ve kazalara ait kayıtlar bulunmaktadır. 49. sayfada ise bu livaya bağlı olan Şumnu kazası kayıtları bulunmaktadır. Burada ilk önce padişah hasları, daha sonra İbrahim Paşa, Mir-i liva hasları, zeamet ve evkaf kayıtları verilmiştir. Son kısmında ise Şumnu kazasına ait nefs, kura (karyeler), hane, muaf sınıf ve vergi gelirlerine ait kayıtlar verilmiştir. Eserin 57 - 67 Sayfaları arasında Rumeli'deki livaların kişi ve cemaat adları dizinine yer verilmiştir. 68-119 sayfalar arasında ise livalara ait yer adları dizini verilmiştir. Bunun 97-111. sayfaları arasında ise Niğbolu livasına ait yer adları dizini verilmiş olup Şumnu'ya ait kayıtlar da burada yer almaktadır. Eserin 143-153 sayfaları arasında ise livalara ait haritalar bulunmakta 152. sayfasında Niğbolu livasının Tırnovi, Şumnu ve Çernovi kazlarına ait kayıtlar bulunmaktadır. Eserin 155-163. sayfaları arasında ise tıpkı basımdaki livalara ait kazaların metin fihristi, 161. Sayfada ise Şumnu kazasına ait bilgiler verilmiştir [102].

Eserin ikinci kısmı 319-608. sayfaları arasında bulunmakta, burada 370 nolu defterin tıpkı basımı bulunmaktadır. Bu bölümün 499-563. sayfaları arasında sancak kanunnamesinin de bulunduğu Niğbolu'ya ait kayıtlar; 549-555. sayfaları arasında ise Niğbolu livasına bağlı Şumnu kazası kayıtları yer almaktadır.

BOA., TT. d, nr. 120: Rumeli vilayetindeki değişik kazlarda yer alan Kıptî cemaatlerine ait kayıtlar birleştirilerek, *Çingene Livası- Rumeli Kıptî Sancağı* idari birimi ve bunlara ait ayrı tahrir defterleri oluşturulmuştur. Bu defterlerden en eskisi İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde TT.d.120 numara ile kaydedilmiş olup sonu eksik olmakla birlikte fiziki olarak iyi korunmuş ve okunabilmektedir. Defterde 339 sayfa bulunmaktadır. Bahsedilen defter, 1530 tarihli muhasebe defterinde H. 929

[102] BOA., TT. d, nr. 370.

tarihiyle kaydedilmiş olup bu da M. 1522-1523 yıllarına, yani Kanuni döneminin ilk yıllarına tekabül etmektedir. Bu defterinin 333-339 sayfaları arasında ise Şumnu kazası idari alanında bulunan Kıptî cemaatlerinin (5 adet) kayıtlı olduğu görülmektedir [103].

NBKM., OAK. nr. 217-8: Bulgaristan Sofya'da bulunan *Kiril Methodious Ulusal Kütüphanesi*'nin *(Bulgaristan Narodna Biblioteka Kiril i Metodi)* Oryantalistika bölümünde OAK 217-8 numarasıyla kayıtlı bulunan bu vakıf defteri toplam 80 sayfadan ibarettir. Bazı sayfalarında kısmi bozulmalar olduğundan yazılar okunamaz durumdadır. Defterin M.1537-1538 yıllarında hazırlandığına ait bilgiler bulunmakta olup tarafımızdan da bu tarih kabul edilmiştir [104]. Adı geçen defterin 10-17. sayfaları arasında vergileri Hrazrgrad nefsinde bulunan vakıflara aktarılan yerleşmeler kayıtlıdır. Belirlenen idari alana göre araştırmada bu defterden de yararlanma yoluna gidilmiştir [105].

BOA., TT. d, nr. 416: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde TT.d 416 numara ile kayıtlı olan mufassal defterin, başında kanunnamesi bulunmamakta olup toplam 714 sayfadan oluşmaktadır [106]. Fiziki olarak iyi korunmuş, okunabilir durumda olup hazırlanma tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Defterin ikinci sayfasında *Defter-i Mufassal-ı Vilayet-i Niğbolu* kaydı bulunmaktadır. Niğbolu, vilayet olarak; İvraca, Lofça ve Tırnovinin nahiye olarak, kendi içlerinde ise has, zeamaet ve timar sırasına göre kaydedildikleri görülmektedir. Bu defter üzerinde daha önce yapılan araştırmalarda özellikle has geliri olan devlet erkanının görevde bulunduğu süreler esas alınarak 1538 tarihinde hazırlanmış olduğu kanısına ulaşılmış, bu tarihlendirmenin tutarlı olduğu tarafımızdan kabul edilmiştir [107]. Bahsedilen defterde sahamızla ilgili bilgiler aynı tarihte hazırlanan TT.d. 439 nolu defterin verilerine eklenerek değerlendirmeye alınmıştır.

---

[103] BOA., TT. d, nr. 120, ss. 333-339.
[104] Machiel Kiel, "Hezergrad Maddesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul 1998, ss. 297-300.
[105] NBKM., OAK. nr. 217/8, ss. 1-40.
[106] BOA., TT. d, nr. 416, s. 1-714. Bu mufasal defter, BOA., TT. d, nr. 370 nolu Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defterinin 21. Sayfasında BOA., TT. d, nr. 382 no lu defterin ilk cildi olduğu belirtilmiş olmasına rağmen incelemeler sonrasında bu defterin BOA., TT. d, nr. 439 no lu defterin ilk cildi olduğu anlaşılmıştır.
[107] Demir, *a.g.e.*, s. 6.

Defterde klasik dönem Niğbolu'ya tabi nahiyelerden genel olarak Çernovi ve Şumnu'ya ait kayıtlar bulunmamakla birlikte, 192-218 sayfaları arasında Niğbolu vilayetine tabi kazalarda kayıtlı Kıptî cemaatler, bunlar arasında Şumnu nahiyesinde bulunan Kıptî cemaatlerin ise 209-211 sayfaları arasında kaydedildiği görülmektedir. Bu kayıtlarda yukarıda ifade edildiği üzere 1522 yılında hazırlandığı bilinen TT.d 120 nolu Kıptîyan defterinde Şumnu'ya tâbi olan beş Kıptî cemaatin tahririnin tekrarlandığı görülmektedir. Bu iki defterde kayıtlı bilgiler kıyaslandığında ise TT.d. 416 nolu defterin 1522 yılında hazırlandığı bilinen TT.d. 120 nolu defterden daha sonra hazırlandığı açıktır. TT.d. 416 nolu defterin çalışmamızı ilgilendiren bir diğer özelliği ise defterin 705. sayfasından itibaren görülen Receb isminde bir sipahiye tevdi edilen timar kayıtları arasında (707. Sayfa) Şumnu'ya tabi iki adet mezranın bulunmuş olmasıdır. Çalışma sahamızın nüfus ve ekonomik bütünlüğünün sağlanması için bu kayıtların toplanarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür[108].

BOA,. TT. d, nr. 439: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 439 numara ile kayıtlı olan bu mufassal defterin başında kanunnamesi bulunmamakta, toplam 340 sayfadan oluşmaktadır. Fiziki olarak iyi korunmuş, okunabilir durumda olup hazırlanma tarihiyle ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Defterin 148-319 sayfaları arasında Şumnu'ya ait timar kayıtları; 339-341 sayfaları arasında ise değişik kalelere ait mustahfızanların Şumnu kazası dahilinde bulunan timarlarının kaydedildiği görülmektedir. Bahsedilen defterin 416 nolu defterle aynı tarihte yani 1538 yılında hazırlandığını söylemek mümkündür. Nitekim bu defteri kullanan araştırmacılar tarafından da bu tarihin esas alındığı görülmüştür[109]. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde TT.d 126 no ile kaydedilen defter her ne kadar muhasebe defterinde 922 tarihli (1524-25) gösterilmiş olsa da, bahsettiğimiz 439 nolu defterin sureti olduğu anlaşılmıştır. Bu defter 109 varak, 222 sayfadan ibaret olup aşırı bozulmadan dolayı kullanılamaz durumdadır[110].

BOA. TT. d, nr. 382: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 382 numara ile kayıtlı defterin başında Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir tuğra bulunmakla birlikte, hazırlanma tarihine ilişkin herhangi bir tarih kaydı mevcut değildir. Defter

[108] BOA., TT. d, nr. 416, ss. 209- 211, 707.
[109] BOA., TT. d, nr. 439, ss. 1-341; Demir, *a.g.e.*, s. 6.
[110] BOA., TT. d, nr.126, ss. 1-222; Demir, *a.g.e.*, s. 7.

toplam 909 sayfadır. 5. sayfada bulunan fihriste göre Çernovi, Hrazgrad, Şumnu, Yanbolu, Yenice-i Zağra ve Zağra-ı Eskihisar kazalarının tahrirleri ile Niğbolu, Tırnovi, Lofça, Çernovi, Hrazgrad, Şumnu, Yanbolu, Zağra-i Eskihisar ve İzladi nahiyelerinin evkaf ve emlak kayıtlarını içermektedir. Bu defterin 186-373 sayfaları arasında Hrazgrad nahiyesi has, zeamet ve timarları; 376-614. sayfaları arasında Şumnu nahiyesi has, zeamet ve timarları; 869-870 sayfaları arasında Şumnu vakıf kayıtları bulunmaktadır[111]. Çalışmada bu defterde bulunan Şumnu ve Hrazgrad has zeamet, timar ve vakıf kayıtları değerlendirilmeye alınmıştır.

BOA. TT. d, nr. 0452: Bu defterin başında *Defter-i Kıptîyan-ı Liva-i Niğbolu, elan Sancak Begi Haslarındandır* bilgisinden bu defterde Niğbolu sancağındaki Kıptîlerin kaydedildiği anlaşılmaktadır. Defterde 48 sayfa bulunmaktadır. Bahsedilen defterin 38-48. sayfaları arasında Şumnu nahiyesi idari alanında bulunan Kıptî cemaatlerinin (5 adet) kayıtlı olduğu görülmektedir[112]. Defter iyi korunmuş ve okunabilir durumdadır. Rüstem Paşa'nın vezir-i âzam olarak görüldüğü defterde, Mehmed Paşa (Sokullu), Ali Paşa (Semiz), Pertev Paşa, Lütfü Paşa ve Mustafa Paşa'nın (Rumeli Beylerbeyi) adları geçmektedir. Bu durum ise defterin Rüstem Paşa'nın ikinci sadareti sırasında tutulduğunu anlamamıza neden olmaktadır. Sonuç olarak bu aralıkta olmak üzere TT.d. 382 nolu defterin 1557 yılında hazırlandığı kabul edilmiş, dolayısıyla defterdeki veriler 1557 tarihli mufassala göre hazırlanan verilere eklenerek değerlendirilmiştir[113].

TKGM., TADB. TT. d, nr. 58: Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nde bulunan bu defter 437 sayfa olarak numaralandırılmıştır. Defterin kapağında *Mufassal-ı Liva-i Niğbolu* kaydı bulunmaktadır. III. Murad Dönemi'nde *Evâsıt-ı Safer sene seb'a ve semanin ve tıs'a mie H. 987*- M.8-18 Nisan 1579 tarihinde Dergâh-ı Âli kâtiplerinden Zaim Ali ve Kâtib Hüseyin tarafından hazırlanmıştır. Fiziki

---

[111] BOA., TT. d, nr. 382, ss. 4-908.
[112] BOA., TT. d, nr. 452, ss. 38-42.
[113] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, C. I., 5. Baskı, Ankara 1988, ss. 547-552. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lügatı*, Kurtuba Kitap, 2015, ss. 289-295; Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, ss. 288-290; Erhan Afyoncu, "Semiz Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 495-496; Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 354-357; İdris Bostan, "Pertev Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 235-236; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, İstanbul 2000, ss. 459-472; Demir, *a.g.e.*, s. 7.

olarak iyi korunmuş ve okunabilir durumda olan defterin 3-14 sayfaları arasında kanunnamesi bulunmaktadır. 16. sayfasında bulunanan *Fihrist-i Nevahi-i Mezkurin* başlığı altında *Nahiye-i Niğbolu, Nahiye-i Rahova, Nahiye-i Plevne, Nahiye-i Ziştovi, Nahiye-i İvraca, Nahiye-i Lofça, Nahiye-i İzladi, Nahiye-i Tırnovi, Nahiye-i Şumnu, Nahiye-i Hotaliç, Cemaat-i Zevaid-i Voynuğan, Cemaat-i Şahinciyan maa Ağcacıyan, Müselleman-ı Kal'a-i Tırnovi* kayıtları yer almaktadır. Defterin 17. sayfasında *Defter-i Mufassal-ı Liva-ı Niğbolu* başlığı ile giriş yapıldıktan sonra yukarıda bahsedilen nahiyelerden Şumnu hariç diğerlerinin has, zeamet, timar kayıtları verilmiştir. Voynuk, Şahinci ve Müsellem kayıtları ise livada bulunan tüm sancakları ihtiva etmektedir [114]. Adı geçen defterin Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu 718 numarada kayıtlı kanunnamesiz bir sureti bulunmaktadır [115].

TKGM., TADB. TT. d, nr. 42: Tapu Kadastro Arşivi'nde bulunan bu defterin kapağında *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Niğbolu İkinci Cild* kaydı bulunmaktadır. Birinci cildi ise TKGM TADB TT.d. 58 nolu defter olup bu defterin aynı tarihte yani 1579 yılında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Defter 281 sayfa olarak numaralandırılmış olup 1. sayfasında bulunan fihristte *Nahiye-i Çernovi, Nahiye-i Hrazgrad, Nahiye-i Şumnu, Nahiye-i Eski Cuma, Nahiye-i Yanbolu, Nahiye-i Zağra-ı Eskihisar, Nahiye-i Zağra-ı Yenice, Evkaf maa Emlak-ı Liva-i Niğbolu* kayıtları bulunmaktadır. Hrazgrad kazasına ait kayıtlar 78-162; Şumnu kazasına ait kayıtlar 163-277 sayfaları arasında bulunmaktadır. Bir önceki defterde Şumnu kazasının batısında bulunan bazı yerleşim yerlerinin bu defterde Eski Cuma nahiyesi adı altında ayrı bir idari yapılanmaya gidildiği anlaşılmakta, bu nahiyeye ait kayıtlar defterin 247-261 sayfalara arasında bulunmaktadır (Bkz. Harita 8). Bahsedilen Eski Cuma nahiyesi 1538 yılı Şumnu kazası idari sınırlarının içinde bulunması nedeniyle bu çalışmaya dahil edilmiştir. Defterin 281. sayfasında Niğbolu livasında bulunan bazı vakıfların fihristi verilmiş, ancak üzeri çizilmiştir [116]. Genel itibariyle iyi korunmuş olup yazısı okunaklıdır. Defterin hazırlanmasından sonraki dönemlerde, bazı sayfa ve derkenarların ilave edildiği anlaşılmaktadır.

[114] TKGM., TADB. TT.d. nr. 58, ss. 1-437.
[115] BOA., TT. d, nr. 718, ss. 1-810.
[116] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, ss.1-280.

TKGM., TADB. TT. d, nr. 559: Büyük ölçüde timar ve vakıflara göre hazırlanan ve Osmanlı klasik dönemi çalışmalarının en önemli kaynağı niteliğinde olan tahrir defterlerindeki bilgiler yatay eksende yani aynı dönemde hazırlanmış saha ile ilgili diğer defterlerle desteklenebilir ki bunların başında vakıf defterleri gelmektedir. Sahadaki bir köyün bir kısım reayasından alınan vergi timar sistemine aktarılırken, diğer kısmının vergileri de bir vakfa kanalize edilmiş olabilmektedir[117]. Bazen vakıf defterlerinde, mufassal timar defterlerde ismi geçmeyen ama aynı sahada bulunan farklı bir köy de bulunabilmektedir. Çalışmada bu tür eksikliklerin giderilmesi ve yerleşmelerin nüfus ve ekonomik bütünlüğünü sağlamak için TT. d, nr. 559 numaralı Niğbolu Vakıf Defteri, TT. d, nr. 788 İbrahim Paşa Vakıfları Defteri, 1125 numaralı Paşa Livası Vakıfları defterlerindeki Şumnu idari alanındaki yerleşmelerle ilgili bilgiler de ana kaynak olan timar tahrir defterlerindeki verilere eklenip aynı katagoride değerlendirilmiştir. Vakıf defterlerinin haricinde Çingene Livası tahrirleri, Bab-ı Asafi ve Mühimme Defterleri de yatay eksende yararlanılan diğer defterler arasındadır.

Ankara'da Kuyud-ı Kadime Arşvi'nde bulunan TT. d, nr. 559 nolu defterde Niğbolu ve nevahisinde bulunan vakıf ve mülk yerleşmelerinin kayıtları bulunmaktadır. Defterin ilk sayfasında bulunan vakıf kaydı H.1063 (M.1592) olarak tarihlenmiştir. Ancak fihristin bahsedilen kayıttan sonra verilmesi ve ilk sayfası hariç genel itibariyle yazım stilinin 58 ve 42 nolu defterlerle aynı olması bu defterin 58 ve 42 nolu defterlerin devamı olduğu yani 1579 yılında hazırlandığını, ilk sayfadaki kaydın ise sonradan eklendiğini göstermektedir. Defter 132 sayfa olarak numaralandırılmış olup iyi korunmuş ve okunabilir durumdadır. İkinci sayfasından itibaren ilk önce burada bulunan vakıflar ile bunlara ait karyelerin fihristi verilmiştir. Fihristten sonra vakıflar ve bu vakıflara bağlı olan yerleşmeler tıpkı mufassal tahrirlerde olduğu gibi önce hane kayıtları ve sonrada vergi kalemleri sırası ile

[117] BOA., TT. d, nr. 439, M. 1537-38 tarihli defterde Kuru Dere, Dalgaç, İsmedova gelirlerinin bir kısmının Tanrıvirmiş Beyin Çernovi'deki vakıflarına; İsmedova Köyü gelirlerinin bir kısmı, Dalgaç gelirlerinin 1000 akçesi ve Kuru Dere Köyü gelirlerinin tamamı ile Genç Baba Zaviyesi öşür gelirleri, Dur Beg vakıflarına; İzlatar, Kuru Dere, Dalgaç, Şumnu nefs, Novasil, Osmar, Çirkovne, Çenger, Dobrofça, Mamine, Çenger, Giriş Derbendi köyleri gelirlerinin bir kısmının Yıldırım Bayezid in Edirne'deki vakıflarına; Uzun İsmail, Yağcıoğulları gelirlerinin bir kısmının Sultan Selim Hanın Ayasofya camii yakınlarındaki vakıflarına; Yahya Paşanın Şumnu merkezdeki dükkan, mukataa, bac-ı şıra ve mevadı gelirlerinin bu şahsın Üsküp'teki vakıflarına; Şumnu nefsteki gelirlerin bir kısmının Hüseyin Çavuş vakıflarına aktarıldığı anlaşılmaktadır. İzlatar Köyü gelirlerinin bir kısmı Tanrıvermiş Beyin Çernovi'deki vakıflarına verildiği halde daha sonra iptal edilerek Şumnu kadısı Mevlâna Abbas, Mevlâna Bedreddin, Mevlâna Sinan ve Mevlâna Hüseyin'in tasarrufuna verildiği, Giriş derbendi yakınlarında bulunan Yusuf Baba zaviyesi gelirlerinin ise bu köydeki zaviyenin evlatlık vakıflarına aktarıldığı anlaşılmaktadır.

verilmiştir. Vakıf yerleşmelerinden sonra ise mülk yerleşmelerine ait kayıtlar bulunmaktadır. Bahsedilen defter incelendiğinde çalışma sahası olan 1538 yılı Şumnu idari alanında vergi gelirleri vakıflara aktarılan yerleşmelere ait bazı kayıtlar tespit edilmiş ancak mülk kayıtlarına rastlanmamıştır. Vakıflara kayıtlı olan yerleşmelerden bir tanesi (İsmedova) hariç diğerlerinin vergi gelirlerinin tamamının kayıtlı olduğu vakfa aktarıldığı anlaşılmıştır [118]. Bu defterin bir sureti de İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi TT. d, nr. 713 numarada kayıtlıdır [119]. Bahsedilen defterde Şumnu kazası idari alanında bulunan 15 yerleşmenin vakıflara kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere 58, 42 ve 559 nol'u defterler 1579 yılı Niğbolu tahririnin farklı ciltlerini ihtiva etmektedir. Bunlardan çalışma sahası olan Şumnu kazası Voynuk ve Şahincilerini ihtiva eden kayıtlar 58 nolu defterde; has, zeamet ve timarları ihtiva eden kayıtlar 42 nolu defterde; vakıflara ait kayıtlar ise 559 no'lu defterde bulunmaktadır. Bahsedilen kayıtlar tarafımızdan değerlendirilerek 1579 yılı için kazanın genel nüfus ve ekonomik bütünlüğüne ulaşılmaya çalışılmıştır.

BOA., MAD. d. nr. 1558: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 1558 numara ile kayıtlı olan bu defter, çalışma sahasında bulunan ağnam vergisi kayıtlarını ihtiva etmektedir. Defterde Niğbolu sancağı kazalarından Şumnu ve Eski Cuma'ya ait kayıtlar bulunmakta olup bunlar, H. 1009/ M. 1601 tarihine aittir. Defterde 20 ve üzerinde koyuna sahip şahısların kayıtlı olduğu görülmektedir. Bahsedilen defter 42 sayfa olup iyi korunmuş ve okunabilir durumdadır. Bu defterde 1538 yılından sonra Hrazgrad idari alanında kalan sahada bulunan bir kısım yerleşmelerin ağnam kayıtları bulunmamaktadır. Bu bilgiler D.HSK.AAG.d.25939 numaralı Ağnam Defterinden tedarik edilerek bahsedilen eksiklik giderilmiştir.

D. HSK. AAG. d. 25939: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defterin başında *Defter-i Âdet-i Ağnam ve Resm-i Ağıl, Kaza-i Hrazgrad an Evvel-i April El-vâki fi 14 şehr-i Muharremilharam sene 987* bilgileri bulunmakta, bundan da defterin M.1579 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen bilgilerden sonra kayıtlar Hrazgrad kazasına bağlı *Karye-i Konak'*tan başlamakta ve 35. sayfaya kadar bahsedilen kazanın köylerine ait bilgileri ihtiva etmektedir. Köylere ait son kayıtlardan

[118] TKGM., TADB. TT. d, nr.559, ss. 1-132.
[119] BOA., TT. d, nr. 713, ss. 1-251.

sonra *yekun* olarak köydeki toplam koyun adedi yazılmıştır. Bazı Müslim köylerinde yekunun ne kadarının reaya ve ne kadarının eşkinci ve ellicilere ait olduğu ayrıca verilmiştir. Bu defterdeki bilgiler 1601 tarihli defterde Şumnu'ya ait kayıtlardaki eksikliklerin giderilmesi için kullanıldığından kaynak lokalizasyonu tablosunda 1601 tarihli sütunda verilmiştir. Bu defter 60 sayfadan ibaret olup iyi korunmuş ve okunabilir durumdadır.

BOA., TT. d, nr. 0771: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 771 no ile kayıtlı olan bu defter 775 nolu defterin ikinci cildi olup 320 sayfadan oluşmaktadır. Bu defterin hazırlanma tarihi 775 nolu defterin 3. sayfasındaki kayıttan anlaşılmaktadır. Nitekim bahsedilen sayfada *fî 12 Muharrem sene 52* kaydı bulunmaktadır. Bu bilgiden *H. 1052 (M.1642-43)* yıllarında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Defterin 1. sayfasında Türkçe defter numarası bulunmakta, 2. sayfası ise boştur. 3. sayfada 7; 4. sayfada ise Varna'ya bağlı 4 yerleşmenin kaydı bulunmaktadır. 4-23 sayfalar arasında derbendçi, menzilci ve vakıflara kayıtlı yerleşmelerdeki nüfusun kaydedildiği görülmektedir. Bunlar içinde çalışma sahasının sınırları içinde kalan derbendçi yerleşmeleri de mevcuttur. Bu kayıtların yazım stili incelendiğinde defterin genelinden farklı olduğu, yani defterin hazırlanmasından sonraki dönemlerde eklendiği anlaşılmaktadır. Bu sebepten bu kısımda kayıtlı olup saha sınırları içinde bulunan derbend köylerine ait verilerin tarafımızdan değerlendirilip değerlendirilemeyeceği düşünülmüş, bu verilerin sonraki dönemlere ait ve tarihsiz olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamasının daha doğru olacağına karar verilmiştir. Bu defterin 82-152 sayfaları arasında Hrazgrad kazası; 188-246 Şumnu kazası; 259-285 Osman Pazarı kazası; 290-308 Eski Cuma kazasına ait kayıtlar bulunmaktadır.

Bahsedilen defterde avarız vergisi veren yerleşmelerde nüfusun mufassal kayıtları bulunmakta iken genel olarak avarız kayıtlarında olduğu gibi ekonomiye ait herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Avarız defterleri genel olarak timar tahrirlerine göre daha özensiz ve düzensiz biçimde hazırlanmış olup bahsedilen durumun bu defter için de geçerli olduğu görülmektedir. Ayrıca avarız tahrirlerinde kayıtlı olan ve nefer olarak kaydedilen nüfusun eksik olması ve bu eksikliğin nasıl giderilmesi gerektiği ile ilgili sorunların araştırmacılar tarafından tam olarak çözülememiş olması, bahsedilen defterden nüfus açısından yararlanılmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenden dolayı da 771

no'lu defterdeki nüfusa ait veriler değerlendirmeye alınmamıştır. Tüm eksiklikleri ile birlikte bu defter incelediğimiz diğer tahrirler arasında günümüze en yakın kayıt olduğu için yerleşme isimlerine ait köy ve mahalle isimlerine ait kayıtları da daha önceki defterlerdeki isimlerle karşılaştırarak günümüzdeki mevcut durumuna ait projeksiyonlar yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Bahsedilen sebeplerde dolayı bu defterden araştırmanın lokalizayon çalışmasında (yerleşmelerin lokalizasyonu, Şumnu mahallelerinin tespiti ve lokalizasyonu) yararlanılması yoluna gidilmiş nüfus ve ekonomi bölümlerinde ise değerlendirmeye alınmamıştır.

Hizmete Mahsus Teşkilat Defterleri
(Akıncı- Celebkeşan)

Osmanlı'da bazı özel hizmet gruplarına ait ayrı defterler hazırlanmış ve bunların tahrirleri de zaman zaman yenilenmiştir. Bu teşkilatlara kayıtlı isimlerin aynı zamanda mufassal timar tahrir defterlerinde de kayıtlı olması bahsedilen teşkilatların yarı askeri bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Yani Akıncı, Bazdar, Celebkeşan, Voynuk, Yörük Teşkilatı Defterleri'nde bulunan isimler aynı zamanda mufassal defterlerde de bulunmaktadır. Bunlardan Bazdar defterlerinde kayıtlı olan isimler mufassal tahrirlerde *Doğancı, Şahinci, Çakırcı, Ağcacı*; Voynuk defterlerinde kayıtlı olan isimler, mufassal defterlerlerde *Voynuk;* Yörük defterinde kayıtlı olan isimler, mufassal defterlerde *eşkinci, ellici* olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Akıncı ve Celepkeşan defterlerinde kayıtlı olan isimler mufassal tahrir defterlerinde de mevcut olmasına rağmen bunlara ait isimlerin üzerinde akıncı veya celebkeşan olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durumda mufassal tahrir defterlerindeki kayıtlardan bahsedilen hizmet gruplarından Bazdar, Voynuk ve Yörük teşkilatına kayıtlı olanların sayısı tespit edilebilirken, Akıncı ve Celepkeşan defterlerine kayıtlı olanların sayısını tespit etmek mümkün değildir. Bu sebepten sahamızda bulunan akıncı ve celeb sayısını tespit etmek için aynı isimli teşkilat defterlerinin sahamızla ilgili kayıtları incelenerek değerlendirilmiştir. Bazdar, Voynuk ve Yörük defterlerinde kayıtlı olanlar, mufassal defterlerde de belirtildiği için bunlar incelenerek doğruluğu mufassallardaki bilgilerle kıyaslanmış ancak değerlendirmeye alınmamıştır. Bu sebepten bahsedilen defterlerden Akıncı ve Celebkeşan Defterleri tanıtılmış, diğerleri ele alınmamıştır.

Osmanlı hafif süvari birliklerinden olan akıncı teşkilatının Osman Gazi döneminde Köse Mihal tarafından kurulduğu, Orhan Bey tarafından düzenli askeri birliklerin kuruluşuna kadar bunlardan yararlanıldığı bilinmektedir. Yani bunlar bahsedilen dönemde beyliğin merkezi kuvvetleri durumundadır. Merkezi orduyu oluşturan Yeniçeri Ocağının kurulmasının ardından bunlar Rumeli'de sınır boylarına kaydırılmıştır. Akıncılar bazı vergilerden muaf olup ganimetle geçinmişlerdir. Herkes akıncı olamaz, bunun için bazı şartların olması gerekmektedir. Bunlar genç ve güçlü yiğitlerden seçilmekte, kendilerinin bu işi hakkıyla yerine getireceğine dair köy imamı veya kethüdasının kefil olması gerekmektedir. Bunların başında devlet tarafından atanan akıncı beyleri bulunmaktadır. Bazı aileler uzun süre reisi oldukları akıncı grubunun beyliğini babadan oğula devam ettirmişlerdir. Bunlardan Evrenosoğulları Arnavutluk'ta; Turhanoğulları Mora'da; Mihaloğulları Sofya civarında, Malkoçoğulları Silistre civarında faaliyet göstermişlerdir. Akıncılar akın emri olmadığı dönemlerde kendi işleri ve talimle meşgul olmuşlardır. Bunlar tarafından yapılan bir harekatın akın olarak adlandırılması için bu harekata Akıncı Beyinin katılması gerekmektedir. Akıncı katılımı sayısının 100'den az olduğu seferler *Çete*; 100'den fazla akıncının katıldığı harekatlar ise *Harâmilik* olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin çıkarmış olduğu akıncı kanunlarında belirtildiğine göre bunların onluk sisteme göre onbaşı, sûbaşı, binbaşı rütbesindeki komutanlarının olduğu bilinmektedir. Toyça isimli komutanları ise akın haricinde bunların çeribaşısı, akınlarda ise alaybeyi statüsündedir. Bunlar normal zamanlarda akınlar yaptıkları gibi savaş zamanlarında da ordudan birkaç günlük ileride gitmekte, ordunun güvenliğini ve istihbarat sağlamaktadırlar. Bunların zaman zaman imparatorluğun Anadolu'daki seferlerine de iştirak ettikleri bilinmektedir. Akıncılık, Osmanlı'nın 1595 yılında gerçekleşen Eflak seferine kadar önemli bir yardımcı kuvvet olarak varlığını sürdürmüş, bu tarihte Eflak kıralının pususu sonucu akıncılar ve atları büyük zarar görmüş, bu olaydan sonra teşkilat zayıflayarak önemini yitirmiştir. Bu teşkilat 1826 yılında resmen kaldırılmıştır [120].

Celep sözcüğünün terim anlamı *mal ya da koyun getiren kişi*; kullanımdaki anlamı *kasaplık hayvanları ve koyun sürülerini kasaplara ulaştıran kişiler*;

[120] Abdülkadir Özcan, "Akıncı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 248-249.

Osmanlı'da ise *İstanbul'un et ihtiyacı için koyun getiren ve İstanbul kasaplarına satan* şahısları tanımlamak için kullanılmıştır. *Celeb-keşan Teşkilatı* da İstanbul'a koyun getirme faaliyetinin merkezi idarenin kontrolünde, sistemli ve düzenli yürütülmesinden sorumlu teşkilatın adıdır [121].

XVI.yy'da İstanbul'un nüfusu 700.000 kişiye ulaşmış olduğundan buranın nüfusunun ihtiyaçları, geniş bir coğrafyadan karşılanmak zorunda kalmıştır. Burada et ihtiyacının karşılanması gereken yerlerin başında ordu kışlaları ve saray mutfakları gelmektedir. Bu ihtiyaç Rumeli ve Anadolu'dan getirilen hayvanlarla giderilmeye çalışılmış, İstanbul'a getirilen yıllık hayvan sayısı ise 500-600 bin koyunu bulmuştur. İstanbul'un et gereksiniminin sağlanmasıyla görevli olan devlet görevlisi ise *koyun emini* dir[122]. Rumeli'de en fazla koyunu sağlamak zorunda olan kol ise çalışma sahamızın içinde yer aldığı sağ kol[123] olup buradan gönderilen koyun sayısının yıllık 233.460'a kadar ulaştığı görülmektedir. Celepkeşanlar normalde avarız vergisinden muaf olup yükümlü olduğu koyunu temin edemezse bu vergi onlardan talep edilmiştir.[124] Bunlar topladıkları koyunlar ve ellerindeki defterleriyle birlikte her yıl belli aylarda İstanbul'a gelmektedirler [125]. Koyunların İstanbul'a getirilme işlemi bahar, yaz, sonbahar ve kış olmak üzere yılda dört dönemde gerçekleştirilmektedir. Çalışma sahamızın koyunları, Deliorman dönemi denilen yaz mevsiminde İstanbul'a sevk edilmiştir[126].

---

[121] M. Sait Türkhan, "Celep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul 2016, ss. 255-257.

[122] Faroqhinin ifade ettiği gibi XVI. yy dan sonra başta İstanbul olmak üzere Osmanlı kentleri giderek ihtiyaç ve tüketim maddeleri açısından başka bölgelere bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bkz.Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2. Baskı, İstanbul Ekim 1994, ss. 271-369.
Karşılanması gereken ihtiyaçların başında buğday ve et gelmektedir. Sahadan et gereksinimi ihtiyacını karşılamanın yanında İstanbul zahiresi için mahsul toplandığı görülmektedir.
BOA., *6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Özet-Transkripsiyon ve İndeks, Yayın No:28, C. 2, Ankara 1995, s. 953.

[123] Balkanlardan Osmanlıya koyun akışı, Rumeli yol güzergâhının (sağ, orta, sol) belirlenmesinde de etkili olmuştur. Balkanların koyunu saray tarafından özel tercihler arasındadır. Çünkü buranın koyununun Anadolu koyunu gibi büyük yağlı kuyruğu bulunmamakta, ona göre daha lezzetlidir. İstanbulun et ihitiyacının başlıca temincisi durumunda olan celepkeşanların sağ kolda en yoğun örgütlenme alanları Yanbolu- Burgaz- Karinabad hattıdır. Bkz. İrfan Kokdaş, *Celeps, Butchers, And The Sheep: The Worlds Of Meeat in The Sixteenth-Seventeenth Centuries*, Submitted to the faculty of Arts and Social Sciences in Partial Fullfillment of the Requirements fort the Degree of Master of Arts, Sabancı University Spring 2007, ss. 18-53. Sahadan İstanbula gelen koyunun sayısının düşmemesi için zaman zaman halkın koyun kesmesi yasaklanarak keçi kesmeye yönlendirildiğide anlaşılmaktadır. Bkz. Faroqhi, *a.g.e.,* 1994, ss. 271-278.

[124] Kokdaş, a.g.e., 2007, ss. 54-63.

[125] BOA., *12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Özet Transkripsiyon ve İndeks Yayın No:33, C. I, Ankara 1996, s. 223.

[126] Türkhan, a.g.m., ss. 255-257.

Şumnu Kazası Kayıtlarını İhtiva Eden Hizmete Mahsus Teşkilat Defterleri

BOA., TT. d, nr. 625: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde TT. d, nr. 625 no ile kayıtlı H. 994 1586 tarihli akıncı defterinde Lofça, Hotaliç, Niğbolu, Tırnovi, Ziştovi, Plevne, İzladi, Çernovi, Kara Lom, Hrazgrad, Şumnu, Cuma Pazarı, Gerilova, Tuzluk, Alakilise, Rahova'nın Niğbolu sancağının nahiyeleri olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu defterdeki bilgilere göre çalışma sahası olan Şumnu'daki Müslim köylerin hemen hepsinin akıncı defterinde akıncı kayıtlarının olduğu görülmektedir. Nahiyelerin akıncı sayılarına bakıldığında Niğbolu sancağı içinde Şumnu nahiyesinin en fazla akıncıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen defterden çalışmanın lokalizasyon ve ekonomi bölümünde yararlanılmıştır.

BOA., MAD. d, nr. 1774: İstanbul Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 1774 numara ile kayıtlıdır. Bu defterde Niğbolu'nun kazalarından devlet için koyun temin etmekle yükümlü olup celebkeşan olarak isimlendirilen şahıslar ve bunların yerleşmelerden temin ettiği koyun sayısı kaydı bulunmakta olup 87 sayfadan oluşmaktadır. Defterde kayıtlı Niğbolu kazalarının H. 991-999, yani 1583-1591 yılları arasındaki dönemde kazalar bazında peyderpey hazırlandığı anlaşılmaktadır. Defterdeki kayıtların hazırlanma tarihlerindeki farklılık bunun hazırlanma usulüne de yansımıştır. Nitekim 991-993 yılları arasında yapılmış olan ve Tırnovi, Hrazrgrad, Eski Cuma Pazarı, Ziştovi, Niğbolu, Lofça, Hotaliç, İvraca, Plevne kazalarının tahrirlerinin kayıt usulünün 998-999 yılları arasında tahriri yapılan Şumnu, Yergöğü, İzladi ve Rusçuk kazalarının kayıt usulünden farklılık gösterdiği görülmektedir. 1538 yılı Şumnu nahiyesi idari alanının bu defterde Şumnu ve Eski Cuma Pazarı kazaları idari alanınının tamamı ile Hrazgrad kazası idari alanının bir kısmına tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan Hrazgrad ve Eski Cuma kazaları Celep tahririnin H. 991/ M. 1583'te yapıldığı, Şumnu'nun da H. 991/ M. 1583'te yapıldığı ve H. 998/ M. 1591 yılında tekrarlandığı görülmektedir. Nitekim, H. 993 yılı ve önceki tahrirler bu defterin 2-49 sayfaları arasında olup bu bölümde celeblerin bulunduğu köyler celeb isimlerinin üzerinde kayıtlı iken, 49-87 sayfaları arasında ise celeb isimleri köylerin isminin altında verilmiştir. Bahsedilen defterde çalışma sahasındaki yerleşmelere ait en fazla kaydın Şumnu kazasında bulunması ve çalışmanın yeknesak olması için sahaya ait yerleşmelerdeki celebkeşan tahriri verilerinin tamamı için 1591 tarihi esas alınmıştır. Ayrıca 1538 yılında sahanın sınırları içinde bulunan ve sonradan Hrazgrad kazası

sınırlarına dahil olan yerleşmelerdeki eksiklikler MAD.d 4452 H. 991/ M.1583 Tarihli Celebkeşan Defterinden tamamlanmıştır. Bahsedilen defterlerden çalışmanın lokalizasyon ve ekonomi bölümünde yararlanılmıştır.

Mühimme Defterleri

Mühimmelerin kesin olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte en eskileri XVI. yy'a aittir [127]. Bunlar Divan-ı Hümayunda alınan kararların bir örneğinin kaydedilmesi ile ortaya çıkmıştır. Divanda tartışma sonucu alınan kararların örneği divan kâtipleri tarafından gözden geçirilir, bunlar reisülküttab tarafından temize çekilip hüküm haline getirilerek tuğrası basılmıştır. Günümüzde tespit edilebilen Mühimme Defteri 267 adet olup bunlardan bazıları yurtdışında bulunmaktadır. XVI. yy'ın ikinci yarısından itibaren var olan Mühimme Defterlerinin bazıları eksik, bazılarında da tarih atlaması vardır. Eğer bu boşluklara ait defterler doldurulabilirse Mühimmelerin tasnifinde değişikliğe gidilmesi kaçınılmazdır. Mühimme zeylleri de bazılarının var olan sayıların arasına eklenmesi ile oluşturulmuştur. Mühimme kayıtlarının XVI. yy öncesine ait olanlarının bulunamayışı sorunu, günümüzde ortaya çıkmış bir sorun olmayıp bazı Osmanlı kayıtlarında o zamanlarda da bunların eksik olduğu anlaşılmaktadır [128] . Çalışma döneminin içinde bulunan 1-90 numaralı Mühimme Defterleri incelenmiş ve çalışma sahasıyla ilgili kayıtlar değerlendirilmiştir. Bahsedilen defterlerden çalışmanın lokalizasyon, yerleşme ve ekonomi bölümünde yararlanılmıştır.

Sınırlılıklar

Çalışmada karşılaşılan en büyük sınırlılık sahanın yurtdışında bulunmasıdır. Nitekim XIX. yy sonlarından itibaren meydana gelen siyasi değişikliklerle birlikte bu saha kısmen; XX. yy başlarında meydana gelen oldu bittiye İttihat Terakki yönetiminin kayıtsız kalması sonucu tamamen Osmanlı'dan ayrılmış ve ayrı bir siyasi teşekkül olan Bulgaristan devleti içinde kalmıştır. 1934 yılından itibaren ise Bulgaristan genelinde Türkçe isimlerde yapılan değişiklikler sahada da yapılmış ve Türkçe isimler Kiril Alfabesi ile Bulgarcalaştırılmaya başlanmış ve belli bir süreç içinde bu işlem

[127] İhsan Keskin, "Osmanlı Arşivciliğinin Teorik Dayanakları Hakkında", *Türk Kütüphaneciliği*, 21, 3, Trabzon 2007, s. 289.
[128] Feridun Emecen, "Osmanlı Divanında Ana Defter Serileri: Ahkam-ı Miri, Ahkam-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkamı Şikâyet", *TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C.3, S. 5, İstanbul 2005, ss. 107-119.

tamamlanmıştır. Bu durumda sahaya ulaşım zorluğuna isim değişikliği ve farklı alfabe zorluğu da eklenmiştir. Bahsedilen ülke Avrupa Birliği sınırları içinde yer alması nedeni ile vize almadan gitmek mümkün olmamaktadır. Bunlara ek olarak bazı farklı durumlarla da karşılaşılmaktadır. Nitekim tarfımızdan Afyon Kocatepe Üniversitesi Erasmus Doktora Staj Hareketliliğine başvurularak bu programdan yararlanmaya hak kazanılmış, bu kapsamda Sofya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü'nden alınan davetle, 2013 güz döneminde bu kuruma 3 ay süre ile doktora kapsamında gitmeye karar verilmiştir. Ancak konsolosluğun vize onayını geç vermesinden dolayı bu programdan yararlanılamamıştır. Bu yüzden de saha çalışması sınırlı kalmıştır.

Arşiv kaynakları olan tahrir defterlerinin bazılarında zaman içinde meydana gelen bozulmalara bağlı olarak bazı yazıların silinmesi nedeniyle değerlendirilememiştir. Bu durum, defterler için genel bir durum olmayıp yalnızca 1479 tarihli defterde rastlanan bir sorudur. İncelenmiş olan icmal defterlerde nüfus ve ekonomi ile ilgili çok genel bilgiler (hâne ve hâsıl yekunları) bulunmakta olup, bu bilgiler bahsedilenler konusunda ayrıntılı analizler yapılmasına imkan vermemektedir. 1538, 1557 ve 1579 yıllarına ait olan mufassal tahrir defterlerinde bu bilgilerin ayrıntılı (mufassal) olduğu görülmekle birlikte nüfus ve ekonomiye ait bazı bilgilerin eksik olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan nüfusun hane sayısı ve hane reisi erkeklerin ismi baba isimleri ile birlikte verilmekteyken, kadın ve çocuklara (13 yaşından küçük olanlar) ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Diğer taraftan ekonomik verilerde yeleşmelerden alınan vergi hasılatı ve bunun hangi ürünlerden alındığına dair bilgiler bulunmaktayken, bunların içinde büyük başlara ait herhangi bir kayıt mevcut değildir [129] . Bunun ise sahada büyükbaş bulunmamasından değil kanunnamelerden anladığımıza göre büyükbaşların *vesait-i ziraat* ve *vesait-i harb* kabul edilmesi yani üretim ve savaş aracı olmasından kaynaklandığı anlaşılmakta olup önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

[129] Küçükbaşlara ait bilgiler ise ayrıca hazırlanan ağnam ve celeb defterlerinden yararlanılar ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LOKALİZASYON

1. COĞRAFYA VE LOKALİZASYON İLİŞKİSİ

Herhangi bir çalışmanın coğrafya çalışması olabilmesi için coğrafi ilkelerden nedensellik, korelasyon-karşılaştırma ve dağılış ilkelerine göre hazırlanmış olması gerekmektedir. Özellikle dağılış; bir coğrafi çalışmayı diğerlerinden ayıran temel ilke olma özelliği gösterir. Nitekim bir tarihi coğrafya çalışmasını herhangi bir tarihi çalışmadan ayıran temel farklılık *dağılış-haritalama* özelliğidir. Dağılışı göstermenin temel şartı ise lokalizasyonunun yapılması [130] yani çalışma sahasının sınırları belirlenerek bu sahadaki yerleşim yerlerinin tespit edilmesidir. Bu tespitler yapılırken başvurulacak temel kaynaklar ise belge niteliği taşıyan tarihi kayıtlardır. Lokalizasyon ile yapılmak isteneni, bir veri tabanına; dağılışla yapılmak isteneni ise bunun üzerinde oluşturulan ara yüzlere benzetmek mümkündür. Bu da demek oluyor ki lokalizasyon, dağılışın gösterilebilmesi için bir veri tabanı özelliği göstermekte, dağılışla da bu veri tabanının gerek bir dönem içinde gerekse dönemler arasındaki değişikliği görselleştirilebilmektedir.

Modern coğrafi çalışmalarda lokalizasyon çalışması tarihi coğrafya çalışmalarına göre daha kolay olup saha çalışması ile aranan unsura ulaşılabilmektedir. Buna karşılık tarihi çalışmaların genelde arşiv boyutu ön plana geçmekte, buradaki çalışmalardan elde edilen bilgilerin sahadaki lokalizasyonu eksik kalmaktadır. Tarihi coğrafya çalışmalarında ise lokalizasyon doğal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır [131]. Bunun için ilk önce arşiv çalışması yapılmakta, daha sonra da yerleşmelere ait bilgiler saha çalışması ile birleştirilmektedir. Bu durum gerek modern coğrafya ve gerekse tarihi çalışmalara göre oldukça meşakkatli bir özellik göstermektedir. Nitekim bu çalışmalar yapılırken değişik sorunlarla karşı karşıya gelinebilmektedir. Bunu, şu şekilde de ifade etmek mümkündür. Lokalizasyon için yapılan bir tarihi çalışmada lokalizasyonda esas alınacak olan belgeler, eğer yakın

---

[130] "Kuruluş Yeri Seçimi"
Bkz.www.tdk.gov.tr/index.php? option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS. 594059994075c9.63528038
"Bir şeyin yerinin belirlenmesi" *Oxford Dictionary of English (Third Edition)*, Edited by Angus Stevenson, Oxford University Pres, New York, s. 1037.
[131] Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya,* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 296.

tarihe aitse yanılgı ihtimali düşmekte, yakın dönemden uzaklaştıkça yanılgı ihtimali artmaktadır. Çünkü yakın geçmişe ait bir yerleşmenin veya ona ait izlerin günümüze ulaşma ihtimali fazla; uzak dönemlerde var olan bir yerleşmenin ya da ona ait kalıntıların günümüze ulaşma ihtimali ise daha azdır. Bahsedilen durumda yerleşme günümüzde varlığını devam ettirse bile ismi değişmiş, uzak geçmişten günümüze kadar değişik zamanlarda aynı yerde birden fazla yerleşme kurulmuş ya da ortadan kalkmış olabilmektedir. Bu durum özellikle köy yerleşmelerinde sıkça görülen bir husustur.

Tarihi coğrafya çalışmalarında dağılış ilkesi gereği lokalizasyon yapılırken mekânda zamanla meydana gelen coğrafi değişimin tespit edilme zorunluluğu doğmaktadır. Bu özellik eski zamanlardan beri başta tarih olmak üzere geçmişi konu alan bilimlerden sürekli beklenmişse de bu beklenti tam olarak karşılanamamış, sürekli bir eksiklik olarak kalmıştır. Nitekim ünlü sosyal bilimci İbn-i Haldun'un bunun gerekliliğini daha XIV. yy'da dile getirdiği görülmektedir. Haldun, müverrihlerden, yani tarihçilerden olayları zamana göre anlatmanın yanında, mekâna da eğilmelerini ve zaman içinde mekânda meydana gelen değişimlerin de tespit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir [132]. Haldun'un bu tespitinden itibaren zamanla bazı gelişmeler olsa da XX. yy ortalarına kadar fazla bir ilerleme olmadığı anlaşılmaktadır. Literatürün değerlendirilmesinde de bahsedildiği üzere modern tarih okullarından Fransa'daki *Annales Okulu,* yetiştirdiği yeni nesil tarihçilerle bu eksikliği gidermeye çalışmıştır. Nitekim bu okulun öncülerinden olan Braudel'in çalışmaları tarih alanında bu konuda bir çığır açmıştır. Bahsedilen ekolün Türkiye'deki temsilcisi ise ünlü iktisat tarihçimiz Ömer Lütfi Barkan olmuştur. Onun çalışmalarında yerleşmelerin lokalizasyonuyla ilgili örnekler görülebilmektedir. Ülkemiz tarihçileri arasında Barkan'la başlayan Annales geleneği yani tarihi çalışmalarda yerleşme yerlerinin tespit edilerek haritalarla dağılışının gösterilmesi işlemi, Göyünç, Emecen ve Doğru tarafından devam ettirilmiştir. Adı geçen tarihçilerin çalışmalarında lokalizasyonla ilgili yer tespitlerinin %50'ye yaklaştığı, görülmektedir. Tarihi çalışmalarda lokalizasyon çalışmalarına ülkemiz coğrafyacılarının da eğilerek ülkemiz tarihi coğrafyasına önemli katkılarda bulundukları görülmektedir. Nitekim bu oranın İlker Yiğit ve Musa Salan'ın

[132] İbn-i Haldun, *Mukaddime I,* çev. Turan Dursun,Onur Yayınları, Ankara 1977, s. 20.

çalışmasında %67; Elibüyük'ün çalışmalarında %72; Hüseyniklioğlu ve Aslan'ın çalışmalarında %73; Gümüşçü'nün çalışmalarında ise %85'e ulaştığı anlaşılmaktadir[133]. Coğrafyacıların bu konudaki başarıları, ülkemiz klasik dönem tarihçiliğinin önemli isimleri tarafından takdir edilmiştir[134]. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi gerek ulusal ve gerekse uluslararası platformda tarihi coğrafya çalışmaları ile zamana mekân boyutu eklenerek tarihi bakış açısı belli oranda genişletilmiştir.

Çalışma sahası, Osmanlı öncesinde de Balkanlarda eski bir yerleşme sahası olup tarih öncesi dönemde siyasi teşkilatı olmayan, tarihi dönemlerde ise siyasi teşkilata sahip değişik toplulukların yaşadığı önemli bir yerleşim alanı olma özelliği göstermektedir. Lokalizasyon özelliklerinin daha iyi anlaşılması için genel olarak Balkanlar ve özel olarak da içinde bulunulan Doğu Balkan sahasının çalışma dönemine kadar geçirmiş olduğu evrimin gözden geçirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

2. XVI. YY'A KADAR SAHANIN EVRİMİ

Anadolu'dan Avrupa'ya ilk geçiş her ne kadar M.Ö. 20000-12000 yılları arasında Balkan Yarımadası üzerinden yapılmışsa da M.Ö. 4000 yıllarında Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki koridoru takiben Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa topraklarına ulaşan ikinci bir gurubun da var olduğu bilinmektedir. Bahsedilen bu grubun bir kısmının Avrupa'ya, Eski Kelt dili, Germen dilleri ile İtalyan dili konuşanlar; diğer kısmı olan Aryanlar ise Hindistan'ın güneyine inmişlerdir. Avrupa dillerinin çoğunun Hint dilleriyle benzerlik (Hint-Avrupa) göstermesi de bu nedene dayanmaktadır[135].

Balkanlarda Geç Mezolitik ve Erken Neolitik M.Ö. 6500-5500 yılları arasında yaşanmıştır. İklimdeki yumuşamaya bağlı olarak su seviyelerinde yükselmeler olmuş, denizler günümüzün -9 m seviyesine ulaşmıştır. Bulgaristan topraklarında ise insan izine Neolitik dönemde rastlanmaktadır. İlk yerleşimciler Anadolu'dan Balkan yarımadasının Batı ve Kuzey Ege kıyılarına geçerek, buradan Trakya vasıtasıyla Orta

---

[133] İlker Yiğit- Musa Salan, "XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu ve Toponimik Analizi", *Turkish Studies-İnternational Periodical For Thhe Languages, Literatüre and History of Turkish or Turkic*, V. 8/6 Spring 2013, Ankara- Turkey, ss. 825-852.

[134] Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi,* C. 1, S. 1, 2003, ss. 267-286.

[135] Rayna Bailey, *Global Isues: Immigration and Migration*, Infosable Publishing, New York, 2008, ss. 10-11.

Tuna bölgesine ulaşmıştır. Tuna'nın güneyinde araştırma sahası sınırları içinde kalan Lom Nehri civarında Neolitik başlarına ait birçok yerleşme birimi görülmektedir. Bu dönem, tarımsal faaliyetler ve insan yerleşmesi açısından dünyada olduğu gibi Balkanlarda da bir milat olma özelliği gösterir. Kuzey Bulgaristan'da tarımsal faaliyetlerin başlaması da M.Ö. 6. bin yılın başlarına rast gelmektedir. İnsanların tarımla uğraşmaya başlamasına paralel olarak, yerleşmelerin de ovalara doğru yöneldiği anlaşılmaktadır [136].

Balkanlarda M.Ö.4500-M.Ö.3200 yılları arasında Kalkolitik dönem görülmektedir [137]. Bu dönem, Doğu Balkanların iç kesimlerinde yerleşmelerin kurularak iskânın daha fazla geliştiği bir dönem olmuştur[138]. Bahsedilen dönemde iklimin daha da ılımanlaşması ile deniz seviyelerinin yükselişi devam etmiş, çiftçi yerleşmeleri kıyı bölgelerinde hızla yayılmıştır[139]. Kullanılan aletlerin Anadolu ile benzerliği, buradaki halkın Anadolu ile sıkı bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Doğu Balkanlarda yerleşmelerin kurulması tesadüfî değildir. Ulaşım, güvenlik, tarım ve su kaynakları açısından bölgenin cazip oluşu bunun başlıca etkenleridir. Kalkolitikten Bronz Çağına geçiş, M.Ö. 4000-M.Ö.3000 arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde toprak kapların yerini tunç kaplar alırken, insan gruplarının Balkanların kuzeyine yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Yapılan kazılardan anlaşıldığına göre kabileler birbiriyle mücadele etmiş, bazıları yok olurken bazılarının da hâkimiyeti genişlemiştir. *Cherna Voda* kazılarından anlaşıldığına göre Aşağı Tuna Havzası, M.Ö. 3500'lerde Bronz Çağı'nın başladığı alan olarak kabul edilmektedir[140]. Tuna Platosu'nu Trakya Ovalarına bağlayan doğal geçitler sayesinde

---

[136] Bkz. Nerisa Russel, *Hunting herding and feasting: Human Use Of anaimals in Neolithic Southeast Europe*, University Of California, Berkeley 1993, ss. 46-47.

[137] Maria Gurava, *Establishing the Identity of Bulgaria's First Farmers –a New Perspective*, Archeologıa Bulgarica, XVI, 2012, ss. 5-18.

[138] Maria İvanova, *Tells, İnvasion Theories and Warfare in Fifth Millenium B.C. Noerth-Eastern Bulgaria*, Offprint Of: War and Sacrifice (Studies in the Archeology of Conflict, Edited by Tony Pollard and Iain Banks, Brill, Leiden-Boston 2007, s. 35-365. Bu bölgede kaolin ve kuvars yatakları bulunmaktadır. Bkz. Ulusoy, *a.g.e.*, 2003, s. 48; Araştırma sahamızın doğusunda yer alan Pravadi'de yapılan kazılara göre buranın bu dönemde önemli bir tuz üretim merkezi olduğu buradan Balkanlar'ın güneyine tuz gönderildiği anlaşılmaktadır. Bkz. İvo D. Cholakov-Krastyu Evtimov Chukalev, "Archeology in Bulgaria", *American Jorunal of Archeology,* V. 114, No:4, 2010, s. 731.

[139] A. Valentin Dergachev- Pavel M. Dolukhanov, "*The Neolithızation of The North Pontıc Area and The Balkans In The Context of The Black Sea Flood*", ed. Yanko-Hombach et al., The Black Sea Flood Question, 2007, ss. 489-514.

[140] Bkz. Radu Bajenaru, "Cultural identities, structures of power and military conflict in northern Balkan Peninsula during 4th-3rd millennia BC, Identități culturale, structuri de putere şi conflict. Militarin nordul Peninsulei Balcanice in mileniile" *IV-III a. Chr,* Fondul Social European Programul Operational Sectorial Dezvoltarea Resuselor Umanemilitarîn nordul Peninsulei Balcanice în mileniile, Bucureşti, 2007-2013, ss. 284-291.

bu yerler yüzyıllar boyunca toplumların ilgisini çekmiş ve sahip olmak istenilmiştir. Bahsedilen geçitler sayesinde Balkan Dağlarının kuzey ve güneyindeki toprakların güvenliği kontrol altına alınabilmiş, Tuna, Kamçı, Pravadi Nehirleri havzalarındaki akarsular, insan yaşamını ve faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Balkan Dağlarının ise bölgeye yerleşip tarım yapan insanlara doğal bir barınak sağladığı anlaşılmaktadır.

Balkanların en eski sakinlerini Batı Balkanlarda *Proto İllirler-Arnavut*; Doğu Balkanlarda *Proto Traklar*, güneyde *Helenler*; kuzeyde *Proto Daco-Misyalılar* olarak tespit etmek mümkündür. Dobruca, Eski Yunan ve Bizans kaynaklarında *Küçük İskitya* olarak adlandırılmıştır (Bkz.Harita 1)[141]. Burada miladın öncesi dönemlerde (M.Ö. 1600-1200) Hellenler tarafından İskit hayvan yetiştiricilerinin emeğinden yararlanmak amacıyla Karadeniz sahillerine yakın olan yerlerde ticaret kolonileri kurulmuş, özellikle maden, hububat ve kürk ticareti yaptıkları bilinmektedir[142]. İskit medeniyeti çöktükten sonra ortaya çıkmış olan Traklar, M.Ö.500'lü yıllara kadar kabileler halinde yaşamışlardır. Bunlar, Balkan Dağlarından Ege Denizi'ne kadar yayılmışlardır. Trakların Balkan Dağlarının kuzeyindeki koluna *Daçlar-Dacians* denilmiştir. Daçlar, Balkanlardan Transilvanya'ya kadar yayılmışlardır. Trakların tarihteki en büyük siyasi varlıklarının Odrisian Kırallığı (M.Ö. V-IV. yy) ve Dacia Kırallığı (M.Ö. II-I. yy) olduğu kabul edilmektedir. Odrisian Kırallığı ağırlıklı olarak günümüz Bulgaristan topraklarını içine almakta; Dacia Kırallığı ise Balkanların kuzeyi ve günümüz Romanya topraklarını kapsamaktadır. Traklar, M.Ö. 281 yılında Büyük İskender ve akabinde Kelt hâkimiyetine girmişler[143], M.Ö. 188 yılında ise, Romalılar tarafından ilhak edilmişlerdir. Tarihte bunların kendilerine ait yazıları olmayıp,

---

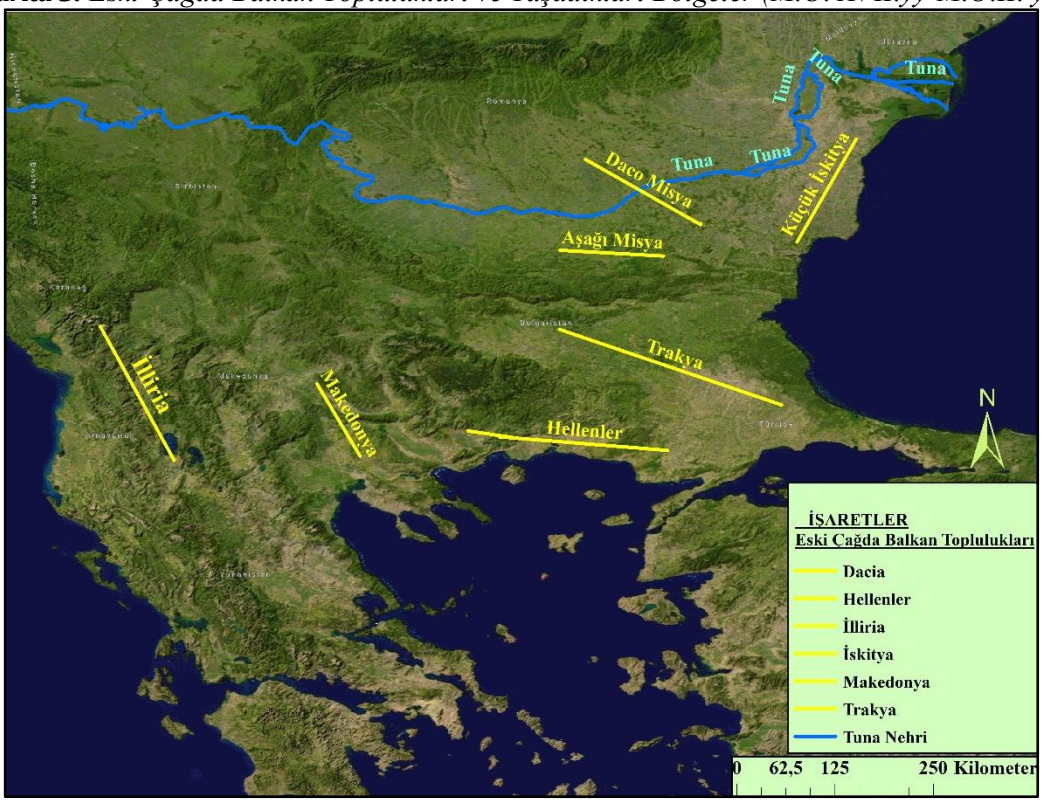
[141] Dobruca, genel olarak Silistre'nin güneydoğusunda kalan topraklara verilen addır. Sınırları doğuda Karadeniz; Kuzeyde Kili, batıda; Tuna Nehri şeridi ve Ak Lom Vadisi, güneyde ise Kamçı Nehridir. Bkz Anca Popescu, "The Region of Dobrudja Under Ottoman Rule (Osmanlı İdaresi'ndeki Dobruca Bölgesi)". *Encyclopaedia of the Hellenic World*, Black Sea,.2008.
URL:http://blacksea.ehw.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12392. (Erişim Tarihi: 11.11.2019).
Balkanlarda Geç Bronz çağında başlıca dört çeşit kültürel gruba rastlanmıştır. Bunlar, yarımadanın doğusunda Traklar; batısında İllir, güneyinde Hellen; kuzeyinde ise Dac-Misya' kültür gruplarıdır. Bkz. Elenora Petrova, "Bryges and Phrygians: Paralellism Between The Balkans and Asia Minor Through Archeological", *BALCANICA XXVIII*, Belgrad 1997, ss. 45-47.

[142] İvan Vranic, "The Clasical and Hellenistic Economy and the "Paleo Balkan" Hinterland: A case Study of the Iron Age Hellenized Settlements", *BALCANICA XLIII*, Belgrad, 2012, ss. 29-50

[143]*Landscape, Vegetation and Habitats in Northern Bulgaria, Organized by Department of Phytocoenology & Ecologyat, the Institute of Botany, Sofia,* s. 7. (Anonim 2010)

dillerinin İndo-Avrupa diline ait olduğu düşünülmektedir. Daçlara ise Roma İmparatoru Trojan son vermiştir[144].

Harita 3. *Eski Çağda Balkan Toplulukları ve Yaşadıkları Bölgeler (M.Ö. XVII.yy-M.Ö.II. yy)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Çalışma sahasında XX. yy başlarında yapılan kazılarda çok sayıda tümülüs gün ışığına çıkarılmıştır. Bunlar, ait olduğu döneme göre üçe ayrılmaktadır. Aşağı Tuna'da bulunanlar, Demir ve Bronz Çağlarına; Yukarı Trakya'da bulunanlar, Traklara; diğerlerinin ise Orta Çağ Bulgar kültürüne ait olduğu tespit edilmiştir[145].

Balkan toprakları, ilki Makedonya İmparatorluğu'nun erken kolonizasyonu dönemi, ikincisi ise Roma İmparatorluğu olmak üzere milattan önceki yıllarda iki defa üstün bir gücün kontrolünde bulunmuştur. Bölgede, Trak soyu ve dilinin Romalılar'ın etkisi altında kaybolması da bu döneme rastlamaktadır. Romalılar, Trak topraklarının

---

[144] Gordon N. Bardos, v.d.,"Entangled Histories of Balkans", ed. Zoran Milutinoviç, *Balkan Studies Library*, s. 11 https://www.scribd.com/document/346399864/Entangled-Histories-of-the-Balkans-Volume-Three-Shared-Pasts-Disputed-Legacies (Erişim Tarihi: 27.03.2020).

[145] S. Alexandrov, "Prehistoric Graves Between The Danube And The Balkan Range: Stratigraphy and Relative Chronology" *Ancestral Landscapes: Burial Mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe-Balkans- Adriatic- Aegean, 4th-2ud Millenium), Centre National De La Rechercne Scientifique, Archeorient* (UMR 5133 du CNRS, Lyon) Universite Lumiere-Lyon-,1998, ss. 307-320. https://www.persee.fr/issue/mom, 2259-4884, 2012, act, 58, 1.

işgalinden sonra her ne kadar başta Karadeniz kıyıları olmak üzere değişik yerlerde ticari koloniler kursalar da bölgede kendilerinden önceki Traklar ve kendilerinden sonraki Bulgarlar kadar etkili olamamışlardır. Bunun altındaki temel neden ise onların bölgedeki hâkimiyetinin M.Ö. III. yy'dan başlayarak M.S. XIV. yy'a kadar (M.S. I-III. yy hariç) kısmi aralıklarla devam etmiş olması, bu esnada kendi tebaasını yerleştirerek yurt edinme çalışmalarından ziyade, bu toprakları tampon bölge olarak kullanmayı tercih etmiş olmaları bulunmaktadır[146].

Antik Çağda Misya ve Trakya olarak isimlendirilen bölgeler, Roma yönetiminde Misya *Eyaleti* ve *Trakya Eyaleti* olarak adlandırılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun M.S. IV. yy sonunda ikiye ayrılması ile Misya ve Trakya toprakları, Doğu Roma İmparatorluğu, yani Bizans sınırları içinde kalmıştır. Bu dönem kuzey akınlarının görüldüğü bir dönem olduğu için bölgenin fiziki ve beşerî yapısı 1000 yıl boyunca bu hareketlilikten sürekli olarak etkilenmiştir[147]. Nitekim Hunlar M.S. 375'te Transilvanya'dan güneye inmişler, bunların Balkanlardaki aktiviteleri ise M.S. 453'te Attila'nın ölümüne kadar devam etmiştir. M.S. 6. yy'da sahada Polonya bölgesinden gelen Slavlar görülmektedir. Bunlar, M.S. 518-27 yılları arasında Tuna'yı geçerek Yunanistan'a kadar yayılmışlardır. Bu yy'da görülen bir diğer kavim ise Avarlar olup bunlar M.S. 559 yılında İstanbul'a kadar ulaşarak burayı kuşatmışlardır. Yarımadada Bulgarların görülmesi ise M.S.7. yy'a rastlamaktadır. Bulgarların M.S. 100 yıllarında Batı Hindikuş Dağları'nın Pamir Yaylası civarında yaşadıkları ve 12 hayvanlı takvim kullandıkları günümüzde kendi araştırmacılarının çalışmalarında ifade edilmektedir[148]. Nitekim Bulgarların Türk kavimlerinden olduğu konusunda çağdaş araştırmacılar tarafından uluslararası bir uzlaşma büyük oranda sağlanmıştır. Balkan tarihi konusunda bir otorite olarak kabul edilen Jelavich'in bu konudaki çalışmaları ise ayrıca dikkate değerdir[149].

Türklerin On-Ogur olarak isimlendirilen kolundan olan Bulgarlar, Hun İmparatorluğu'nda önemli görevlerde bulunmuşlardır. Avarlar döneminde onlarla

---

[146] Bkz. Çalık, *a.g.e.,* s. 16.
[147] R.J. Crampton. *The Bulgarian Lands From Prehistory to the arrival of the Bulgarians*, Second Edition, Cambridge Concise Histories. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University 2005, ss.1-5.
[148] Stamatov, a.g.m., 2001, ss. 27-51.
[149] Barbara Jelavich; *Balkan Tarihi (18 ve 19. Yüzyıllar)*, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 29;
Machiel Kiel, "The İncorporation of the Balkans into the Ottoman Empire 1353-1453", Cambridge History of Turkey, V. 1, Byzantium to Turkey 1071-1453, Cambridge 2009, ss.138-139.

beraber Avrupa'ya akınlar yapmışlar, Avar devleti yıkılınca, 583 yılında Karadeniz'in kuzeyinde Kubrat idaresinde bir hanlık kurmuşlardır. Tarihe *Büyük Bulgar Devleti* olarak geçen bu siyasi birlik Han Kubrat zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Büyük Bulgar Devleti, Hazar saldırıları sonucunda yıkılmış, Bulgarların bir kısmı İtalya, Makedonya, Kafkasya, Volga Nehri civarına, diğer bir kısmı da kral Asparuh idaresinde Bizans imparatoru'nun müsaadesiyle 660 yılında Tuna'yı geçerek günümüz Dobruca topraklarına yerleşmiştir. Bunlar Bulgaristan Bulgarlarının ataları olup günümüze kadar değişik tarihlerde üç farklı devlet kurmuşlardır[150].

XI. yy ortalarından itibaren bazı Türk kavimlerinin Karadenizin kuzeyinden gelip Tunayı geçerek Balkanlara ulaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki 1040'ta Turak Han komutasında gelen Peçeneklerdir. Peçenekler, Kaşgarlı Mahmut tarafından 22 Oğuz boyu arasında gösterilmektedir. Bunlar VIII. yy'dan itibaren sürekli olarak batıya göç ederek yer değiştirmişler, 860-880 yılları arasında Volga Nehri batısında görülmüşlerdir. Bu yıllarda Volga'yı geçerek Don Nehri civarına gelmişler, 943-972 yılları arasında Macaristan topraklarına yerleşerek buradan güneye doğru yayılmışlardır. Peçenek Başbuğlarından Turak Han ve Kegen arasındaki mücadelenin Turak lehine sonuçlanmasından sonra, Kegen Bizans'a sığınmış, Bizans tarafından kendisine Tuna Nehri kenarında kaleler verilmiştir. Kegen ve Turak Han arasındaki mücadeleler burada da devam etmiş olup Turak Han 1048 yılı kışında Tuna'yı geçerek Bizans topraklarını yağmalamış, karşısında Kegen-Bizans birleşik kuvvetlerini bulmuştur. Yapılan savaşı Kegen-Bizans birleşik kuvvetleri kazanmış, esir alınan Peçenekler Sofya-Niş arasındaki topraklarla Makedonya'ya yerleştirilmişlerdir. Bizans kontrolünde olan Peçeneklerin bir kısmı Bizans tarafından Selçuklu ile yapılacak mücadelelerde kullanılmak istenmiş, bunun için Boğazdan Anadolu yakasına geçirilmişlerdir. Anadolu'ya gönderilen Peçenekler tekrar Bulgaristan'a dönmek istemişler Bizans'ın gemi vermemesi üzerine efsaneye göre atlarıyla denizden boğazı geçmişler, Kuzey Bulgaristan topraklarına ulaşıp *Yüz Tepeler-Deliorman Yöresi*'ni işgal ederek yerleşmişlerdir. Bu tarihten sonra da zaman zaman Bizans-Peçenek mücadelesi devam etmiş, 1067 yılında Bizans'a yapılan akında mağlup olmuşlardır. Esir alınan Peçenekler 1071 yılında Bizans'la Selçuklu arasındaki savaşta kullanılmak istenmiş, bunların savaş esnasında saf değiştirerek Alpaslan'ın tarafına

[150] Stamatov, a.g.m., 2001, ss. 7-21.

geçmeleri, Bizansın yenilgisinde etkili olmuştur. Bulgaristan topraklarında bulunan Peçeneklerle Bizans arasındaki mücadeleler 1122 yılına kadar kısmi aralıklarla devam etmiş, bu tarihte Bizans-Kuman birleşik kuvvetleri ile yapılan savaşta ağır bir yenilgi almışlar, 1171 yılından sonra tarih sahnesinden çekilmişlerdir[151].

Balkanlara 1065 yılında 24'lü Oğuz boy sistemine tabi olmayan Uzlar'ın geldiği bilinmektedir. Bunlar Oğuz boylarının batı kolunu oluşturmakta, Bizans kaynaklarında *Uz* olarak isimlendirilmişlerdir. Uzlar 860-870 yıllarında Volga'nın batısındaki Peçenekleri kovarak onların yerlerine yerleşmişler, 1060 yılında Orta Dinyeper boyunda gruplar halinde yaşamışlardır. Bu topraklarda Ruslarla yaptıkları mücadeleyi kaybederek Peçeneklerin ardından 1065 yılında Tuna'yı geçerek tıpki Peçenekler gibi Trakya ve Makedonya topraklarına akınlar düzenlemişler, ancak şiddetli kışa mağlup olmuşlardır. Bu olayın ardından bir kısmı Bizans hâkimiyetini tanıyarak Bizans'ın muhtelif yerlerine yerleştirilmişlerdir. Diğerleri ise Orta Dinyeper'deki eski yurtlarına geri dönerek Rus Kınezliği hâkimiyeti altında 1224 yılına kadar burada yaşamışlardır. Bahsedilen tarihte Ruslar Moğol kuvvetlerine yenilince bunlar tekrar göç ederek Dobruca topraklarında bulunan Silistre, Mankalya, Kavarna, Balçık, Varna gibi yerlere yerleşmişlerdir. Bunların yerleştikleri topraklara Bizans kaynaklarında *Karvun Yurdu* denilmiş, burada Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Uzlar, Anadolu'dan İzzettin Keykavus önderliğinde aynı bölgeye gelen Selçuklu Türkleriyle temasa geçmişlerdir. İzzettin Keykavus ve Sarı Saltuk önderliğini takip eden Balık liderliğinde tarihteki ilk bağımsız Gagavuz Devleti bu topraklarda kurulmuştur. Balık'tan sonra gelen Dobrotiç ve İvanko idaresinin ardından 1386 yılında bu devlete Yıldırım Bayezid tarafından son verilmiştir[152].

Kumanların Balkanlara göçü iki aşamada gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi 1185 yılından itibaren gruplar halinde gelenlerin özellikle 1223 yılında Bulgar ve Bizans topraklarına yerleşmeleriyle sonuçlanmıştır (Bkz. Harita 2). İkinci ve büyük Kuman göç dalgası ise 1236 yılında Volga Bulgar Devleti'nin yıkılıp Tatarların Kıpçak steplerinde Kuman prensliklerine saldırısıyla meydana gelmiştir. Bu olaydan sonra Kıpçaklar bulundukları yerden sürülüp kuzeyden Tuna'yı geçerek Güney Bulgaristan'a doğru hareket etmiş, Edirne'ye kadar ilerlemişlerdir. 1240 yılında Latin

[151] Yücel, a.g.m., ss. 185-215.
[152] Yücel, a.g.m., ss. 200-203.

İmparatoru II. Boldovin Kumanlarla ittifak kurarak Trakya kalelerini tekrar ele geçirmiştir. Kumanların ardından Nogay Tatarları 1291-1292 yılları arasında, Reisleri Nogay liderliğinde Balkanlar'a, Trakya'ya, Makedonya'ya akınlar düzenlemişlerdir. Nitekim 1292 yılında II. Tuna Bulgar Devleti kıralı Terter'in Tatar tehdidinden kaçması ile Bulgar hanedanlığı boş kalmış, 1299 yılında bunlar, Bulgaristan topraklarında yağma yapmışlar, Reisleri Nogay'dan itibaren ise Müslüman olmaya başlamışlardır. Nitekim Nogay, han ünvanını; oğlu Ceke'nin ise, sultan unvanını kullandığı bilinmektedir. Ceke'nin oğulları daha sonra Ceke'nin kardeşleriyle mücadeleye girişmiştir. Ceke'nin büyük oğlu Karakesek, maiyetindeki 3000 kişiyle birlikte Bulgarlar'ın Vidin despotu Şişman'a sığınmıştır. Nogay'ın ölümü ve Ceke'den sonraki mücadeleler Nogay'ın kardeşi olan Altınorda hükümdarı Toktamış Han'ın Balkanlardaki Tatarlar üzerinde nüfuz sağlamasına sebep olmuştur. Tuna'nın güneyindeki Tatarlar arasında yine de Nogay'ın etkisi var olmaya devam etmiş ve Nogay taraftarları Altınorda'ya tam olarak uyum sağlayamamışlardır. Konar-göçer olarak yaşayan Tatar grupları 1322'den sonra Dobruca ve Bucak'a yerleşmişler, bunlara Bucak ya da Nogay tatarı denmiştir. Bu tarihten sonra Tatarlar, Bulgarların Bizans'a karşı yaptığı mücadelelerine destek veren paralı yardımcı kuvvet olma özelliği kazanmışlardır. Bizans'a karşı son tatar akını 1337 yılında gerçekleşmiştir[153]. Bahsedilenlerin dışında bölgede XIV ve XV. yüzyıllarda Romen ve Macar voyvodalarının baskıları bulunmaktadır ki, bu baskılar yerel halkı, üstün bir gücün koruyuculuğuna hazır hale getirmiştir[154].

Peçenek, Uz ve Kumanlarda din olarak önceleri Şamanlık yaygınken sonraki yıllarda Peçenekler Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Hristiyanlığı kabul edip Slavlaşan Peçeneklere *Şop*; Müslümanlaşanlarına ise *Gacal* denilmiştir. Kumanların büyük bir kısmı İslamiyeti; diğer bir kısmı ise Hristiyanlığı seçmişlerdir. Kumanların Peçenek ya da Uzlarla karışımından ise *Çıtak*lar türemiştir[155].

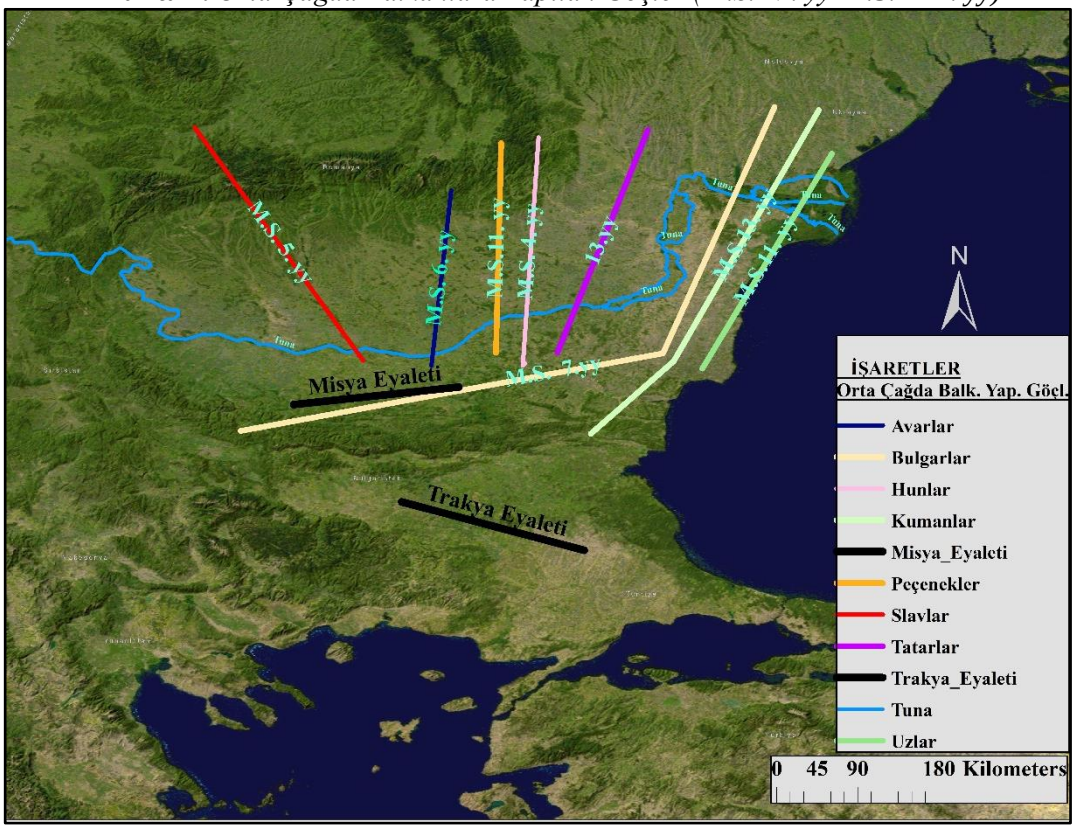
---

[153] Istvan Vasary, *Cuman and Tatars (Oriental Military in the Pre Ottoman Balkans, (1185-1365)*, Cambridge Uiversity Pres, New York 2005, ss.64-66. Kuman ismi doğu kaynaklarında 'Kıpçak, İmek, Kimek' olarak geçmektedir. Günümüzdeki 'Kazan Türkleri' nin oluşmasında Kumanlar etkili olmuşlar ve günümüzde Romanya'da yaşayan *Çango* ların atalarını oluşturmaktadır. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, ss. 70-71.

[154] M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müeseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayaınları No: 2272, İstanbul 1977, s. 41.

[155] Ahmet Hasan Cebeci, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagauzlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, Ankara 2008, s. 23-31; Kurat, *a.g.e.*, s. 104-105; Kiel, a.g.e., 2009, ss. 138-140.

Harita 4. *Orta Çağda Balkanlara Yapılan Göçler (M.S. IV. yy-M.S. XIII. yy)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

XII. yy sonlarında Bizans hâkimiyetini Kumanlar başta olmak üzere kuzeyden gelen Türk kavimleri ve salgın hastalıklar oldukça sarsmıştır. Bizans'ın zayıflamasıyla eş zamanlı olarak 1185 yılından itibaren Macarlar, Balkanlarda yayılma politikası izlerken, Sırplar ve Bulgarlar imparatorluğa karşı bağımsızlık mücadelesine girişmişler, Tırnovi merkezli II. Tuna Bulgar Devleti kurulmuştur. Misya bölgesi olarak adlandırılan Balkan Dağları'nın kuzeyi, Orta ve Yukarı Meriç Vadisi, Doğu Trakya, bu devletin yayılış alanını oluşturmuştur. Yeni kurulan bu devletin yönetiminde, Bulgarlar kadar Kumanlar da etkili olmuştur. Bu dönemde Bulgarlar daha çok Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasında bulunmaktayken, Kuman ve Vlahlar bu dağların güneyinde de yayılış göstermiştir. II. Bulgar Devleti'nde Bulgar Kralı Boril Asen komutasında Bulgar-Kuman birleşik kuvvetleri ile İstanbulun Latin Kralı arasında Ağustos 1208 tarihinde Filibe Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşın neticesinde Trakya ve Rodop kaleleri Latinlerin kontrolüne geçmiştir. Bahsedilen olaydan birkaç yıl sonra Bulgar boyarları Macarlardan destek alarak Vidin'de devlete karşı isyan etmişler, bunun üzerine Bulgar Kralı Boril Asen, Vidin kalesini ele geçirmiştir.

Bundan sonra Macar-Bulgar yakınlaşmasına karşılık olarak, Kuman-Bizans yakınlaşması sahada farklı kutupların doğmasına neden olmuştur. Bulgar Kralı II. İvan Asen döneminde Bulgar kuvvetleri ile Selanik Latin İmparatoru Teodoros arasında 1230 yılında Haskova Savaşı gerçekleşmiş bu savaşta Latin kıralı yenilmiştir[156].

Antik Çağdan Osmanlı fethine kadar Balkanların temel etnik yapısı dikkate alındığında en önemli unsuru Slavonik unsurlar oluşturmaktadır. Bunlara güney Slavları anlamına gelen *Yugo-Slavlar* da denilmekte, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler bu gruba girmektedir. Bazı araştırmacılar aslen Türk orijinli olmakla birlikte zamanla Slavlaştıkları için Bulgarları da bu gruba dâhil etmektedirler. Yarımadanın diğer sakinlerini ise batıda, İllir orijinli olan Arnavutlar; merkezde ve güneyde Yunanlar, kuzeyde Romenler; güney ve doğuda Türkler oluşturmaktadır[157]. Türklerin büyük bir kısmı XI. yy'dan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden gelmiştir ki, bunlar daha önce bahsedilen Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Uzlardır. Diğer kısmını ise XIII. yy Selçuklu Anadolusu'ndan II. İzzeddin Keykavus önderliğinde gelip önderlerini kaybettikten sonra baskılara maruz kalarak Hristiyanlaşan Gagavuzlar oluşturur. Bu konuda değişik görüşler olsa da Gelibolulu Yazıcıoğlu Âli'nin verdiği bilgiler son derece önemlidir. Nitekim Wittek ve Kiel'in görüşleri de Yazıcıoğlu'nun verdiği bilgileri destekler niteliktedir. Buna göre Selçuklu şehzadelerinden İzzettin Keykavus 1263-64 yıllarında maiyetiyle birlikte zaten anne tarafından akrabası olan Bizans İmparatoru'na sığınmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un maiyetinde Sarı Saltuk da vardır. İmparator, bunları devletin kuzey sınırlarında tampon bölge oluşturmak için Dobruca bölgesine yerleştirmiştir. Daha sonraki gelişmeler neticesinde II. İzzeddin Keykavus, Bizans tarafından hapsedilmiş, bu esaret Kıpçak hakanı Nogay'ın baskıları sonucu son bulmuştur. Kıpçak hakanı Nogay'ın ölümünden sonra ise Keykavus'un maiyetindekiler Bulgar ve Kıpçakların baskısına maruz kalmıştır. Bu nedenle bazıları 1309 yılında *Karesi-Balıkesir*'e göç etmiş, kalanlar ise Hristiyanlaşarak Keykavus'un milleti anlamına gelen *Gagavuz* ismiyle isimlendirilmişlerdir. Bu olay bazı araştırmacılar tarafından Anadolu Selçuklularının Balkanlardaki başarısız

[156] Vasary, *a.g.e.*, s. 63.
[157] Nevil Forbes, v.d., *The Balkans: A History of Bulgaria-Sırbia-Greece-Rumania-Turkey*, Oxford: Clorondon Pres, Toronto, 1915, ss. 7-8.

kolonizasyonu olarak ta tanımlanmaktadır[158]. Asıl ve büyük Türk nüfusunun sahaya ulaşması için Osmanlı fetihlerinin beklenmesi gerekecektir.

Osmanlı kuvvetleri 1354 yılında, Rumeli'ye geçtikten sonra Süleyman Paşa tarafından eski bir Türk geleneği olan uç teşkilatı kurularak Rumeli fetihleri üç koldan sürdürülmüştür[159]. Sultan Orhan'ın büyük oğlu, aynı zamanda Rumeli fatihi olarak da bilinen Süleyman Paşa, Rumeli'de sancak beyliği elde eden ilk ve son şehzadedir. Süleyman Paşa, uç beyliğini Rumeli'ye taşımış ve orada önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Emrindeki topraklara daha sonraki zamanlarda *Paşa (e) ili* denilmesi ve Rumeli beylerbeyliğinin merkezine *Paşa sancağı* isminin verilmesi de onun adına izafeten vuku bulmuştur. Nitekim Türkçe literatürde Paşa ismi ilk olarak Rumeli fatihi Süleyman Paşa için kullanılmıştır. Bu dönemde sınırlardaki uç beylerinin aynı zamanda akıncı birliklerinin de komutanlığını yaptığı anlaşılmaktadır. Bunun asıl anlamı ise devletin uçlarda yani sınırlardaki güçlerinin her daim mücadele halinde olmasıdır[160]. Süleyman Paşa'nın ani ölümünden sonra Rumeli fetihlerini devam ettirenler onun halefleri olmuştur. Nitekim Bulgaristan topraklarının fethini 1363 yılında I. Murat başlatmış, 1371 yılında bahsedilen devlet üzerinde vasallık kurulmuş,[161] 1388 harekâtında Şumnu başta olmak üzere Bulgaristan'ın Tırnovi ve Pravadi kaleleri ile önemli Balkan geçitleri İvan Şişman'ın elinden alınmıştır. Bahsedilen yerlerin kuzeyindeki topraklar ise anlaşma ile Şişman idaresine bırakılmıştır. Daha sonra İvan Şişman'ın anlaşmaya sadık kalmayarak Silistre Kalesi'ni Osmanlı'ya bırakmaması üzerine, Çandarlı Ali Paşa, geniş yetkilerle Şişman'ın Balkan Dağlarının kuzeyindeki ülkesini ve saklandığı Niğbolu kalesini kuşatmıştır. Bu esnada Şişman teslim olmuş, böylece Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasındaki topraklar 1393 yılında Osmanlı ülkesine katılmıştır. 1396 yılında ise

---

[158] Machiel Kiel, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", *Türk Dünyası Araştımaları Dergisi,* Yıl:2, S.3, çev. Fikret ELPE, 1980, ss. 26,27; Vasary, *a.g.e.,* ss. 77-78.

[159] M.Münir Aktepe; "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası* C. X, İstanbul 1953, s. 308.
Halil İnalcık, *Osmanlı Sultanı Orhan, (1324-1362) Avrupa'da Yerleşme*, Öncü Basımevi, Ankara 2009, s. 80-89.

[160] Hüdai Şentürk, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* S. 11, Yıl:2, C.:2, Nisan 1981 ss. 94, 95.

[161] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),* çev. Ruşen Sezen, Yapı Kredi Yayınları, 1825, Tarih 20, I. Baskı İstanbul, Mayıs 2003, S. Baskı, İstanbul Ağustos 2004, s. 17; Doğru, *a.g.e.,* 2011, s. 46; Çalık, *a.g.e.,* ss. 19-20; Todorov, *a.g.e.,* 1983, s. 22.

Yıldırım Bayezit'in Tuna'ya kadar ulaşmasıyla günümüz Bulgaristan topraklarının fethi tamamlanmıştır [162].

Osmanlı, Bulgaristan topraklarının kuzeyini genel itibari ile seyrek nüfuslanmış olarak bulmuştur. Yakın geçmişin ideolojik bakış açısıyla yapılan çalışmalarında, XIV. ve XV. yy'da sahanın seyrek nüfuslanmasının sebebi olarak Osmanlı'nın bölgedeki askeri faaliyetleri gösterilmeye çalışılsa da günümüzün objektif araştırmacıları tarafından bunun bahsedilenlerin ötesinde, fetih öncesi ve sonrasında meydana gelen gelişmelerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bunların ifadesine göre X. yy'dan itibaren gerçekleşmiş olan Peçenek, Uz ve Kuman akınları sonucu, Yukarı Trakya 200 yıl boyunca bir askeri zon olmuştur. Bizansın Bulgar Krallığı ve Sırplara karşı sayısız askeri girişimleri sahayı istikrarsızlaştırırken, *kara ölüm* denilen *vebâ salgını* toplu ölümlere neden olarak nüfusu yok etmiştir [163]. Bahsedilen olumsuz şartlardan dolayı Gayri Müslim halk korunaklı yerlere göç ederken, tarım alanlarının boşaldığı anlaşılmaktadır. Fetih dönemi Bulgaristanı'nda Bogomilizm sorunu da bulunmaktadır. Pop Bogomil'in öğretisi olan Bogomilism Bulgaristan'da Hristiyanlık karşıtı Bulgarlar tarafından geniş bir destek bulmuş ve bunlar *Pavlikani* olarak adlandırılmıştır. Bunlar Hristiyanlığın erken dönemlerine geri dönülmesini isteyerek Ortodoks kilise hiyerarşisine karşı çıkmışlar farklı bir mezhep durumuna gelmişlerdir. Bu anlayışları onların baskıya maruz kalmasına, toplum içinde uç noktalara kaymasına neden olmuştur. Bahsedilen durum Bulgar toplumunun kültürel ve siyasal bütünlüğünü sarsmıştır. Osmanlı, bölgeyi fethettiğinde Pavlikanlar[164] Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak görmüşler ve zamanla İslamlaşmaya başlamışlardır[165]. Bunların ötesinde bir de Bulgaristan köylülerinin Bulgar asilzadeleri

---

[162] Johann Wılhelm Zınkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu,* çev. Nilüfer Epçeli, Tarihi-1 ed. Erhan Afyoncu, 1. Baskı, Topkapı-İstanbul 2011, s. 192.
"Ali Paşa, Aydostan Dikenlik boğazı yolu ile Şimali Bulgaristan'a geçerek Pravadi, Şumnu, Razgrad ve Tırnoviyı fethederek Niğboluya sığınan Şişmanı kuşatmış, daha sonra onunla anlaşıp, Sofya'da kendisini bekleyen Murad Hüdavendigarın yanına dönerek birlikte Kosova'ya hareket etmişlerdir". Bkz. Osman Nuri Peremeci, *Ecdad Tarihi,* Şumnu Matbaası,1340 (1924), s. 25. Ocaklı, *a.g.e.,* s. 30.

[163] Ole J. Benedictov, *The Black Death (1346-1353),* The Boydel Pres, Woodbridge, Wiltshire 2004, s. 74.

[164] Çıkış menşelerinin Anadoluda Sivas çevresi olduğu ve bunların başta üçlü teslisi reddetmek olmak üzere Hristiyan itikdaında Paulus'un öğretilerini savundukları, bu yüzden de Paulusçu anlamına gelen Paulucian ismi ile adlandırılmış olup dilimize Pavlikan olarak geçtiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Selcen Özyurt Ulutaş, *XIV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Alevî-Bektaşî Toplulukların Oluşumu ve Merkezi Yönetim İle İlişkileri (Sivas-Dobruca Örneğinde Karşılaştırmalı İncelenmesi),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDA-Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2004, ss. 101-104.

[165] Havva Selçuk, "Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Dfterlere Göre Rumeli'de İhtida Hareketleri (1432-1482)", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 12, yıl: 2002, ss. 93-94; Ocaklı, *a.g.e.,* s. 34.

olan boyarlarla yaşamış olduğu toprak sorunu bulunmaktadır ki, bu durum sahanın Osmanlı öncesindeki ekonomik şartlarını oldukça ağırlaştırmıştır. Boyarlar, askeri sınıfa dâhil olan büyük toprak sahipleri olup Osmanlı hâkimiyeti öncesinde geniş arazilerinde Bulgar köylülerini adeta serfler gibi çalıştırmışlardır [166]. Osmanlı, Bulgaristan'ı fethettikten sonra Bulgar boyarlarını ortadan kaldırmış, onların mülkiyetinde bulunan geniş arazileri timar sistemine dâhil ederek köylülere dağıtmıştır. Böylece Bulgar köylülerinin toprak sorunu da ortadan kalkmıştır[167].

Osmanlı kuvvetlerinin sahada kontrolü sağlayıp Bulgar Boyarlarının gücünü kırdığı dönemin akabinde meydana gelen bir takım olumsuz gelişmeler de zaten fetih öncesinde yerleşme ve nüfus açısından sıkıntılar yaşayan saha şartlarının daha da ağırlaşmasına sebep olmuştur. Bunların başında; XV. yy'ın ilk yarısında meydana gelen Şeyh Bedrettin olayı (1413); yy ortalarında meydana gelen Varna Savaşı ve Kazıklı Voyvoda'nın faaliyetleri gelmektedir. Nitekim Varna Savaşı öncesi Haçlıların Vidin ve Ziştovi'den güneydoğu istikametinde ilerlemeleri esnasında en fazla zarar gören yerleşmelerden birisi de Şumnu ve çevresi olmuştur. Bu ilerleme esnasında Macar askerlerinin gerek Bulgar ve gerekse Müslüman nüfusa büyük zarar verdiği bilinmektedir[168]. Bu dönemde Haçlıların sergilemiş olduğu mezalimin izlerini tahrir defterlerinde de görmek mümkündür. Nitekim sahamız sınırlarına yakın olan bir Gayri Müslim köyü olan Rubiçe ile ilgili 1479 tarihli defterde şöyle bir kayıt bulunmaktadır. "Karye-i Rubiçe aslen kadı timarı imiş, kâfir Varnaya gelenden berü dağılmış şimdi hâlidir. Yusuf oğlu Mehmed işlemek ve şenletmeğe mültezim olup bundan gayri talep olmadığı sebepten üzerine kayd olundu bâki ferman dergâh-ı muallânındır"[169]. Eflak İsyanı olarak adlandırılan Kazıklı Voyvoda'nın Fatih döneminde sahadaki olumsuz faaliyetleri, şartları ağırlaştıran sâikler arasına eklenebilir. Bu konuda tahrir defterlerinde karşılaşılan bir bilginin verilmesi uygun düşecektir. Sonuç olarak Osmanlı, bölgeye vardığında harab olmuş, nüfusu azalmış ve kalelerin dışına çıkamayan bir yerleşme sahası bulmuştur ki bu durumu 1071'de Malazgirt'ten Anadolu'ya giren Alpaslan'ın Anadolu'da karşılaştığı manzaraya benzetmek mümkündür. Bu istikrarsız durum Osmanlı'nın sahada tam hâkimiyet kurduğu XV.

[166] *Historical Dictionary of Bulgaria*, (Haz. Raymon Dertez), Published by Rowman &Littlefield, Maryland 2015, s. 84.
[167] Barkan, *a.g.e.*, 1980, s. 769.
[168] Zınkeisen, *a.g.e.*, ss. 508-509.
[169] NBKM., OAK. 45/59, s. 38.

yy'ın ilk yıllarından itibaren yerini, aşağıda açıklanacağı üzere *Osmanlı Barışı-Pax Ottoman* olarak adlandırılan uzun bir barış ve istikrar dönemine bırakmıştır[170].

Nitekim Balkanlarda Osmanlı fethini takib eden üç yüz yıllık bir dönem için yerli ve yabancı araştırmacıların üzerinde birleştiği bir nokta vardır ki o da bu dönemde sahada huzur ve barışın hâkim olmuş olmasıdır. Bahsedilen dönemi yabancı araştırmacılar *Pax Ottoman* yani *Osmanlı Barışı Dönemi* olarak isimlendirmekte ve bunu ideolojik tartışmaların asgari düzeye indiği günümüzde yüksek sesle söylemekten çekinmemektedirler[171].

Osmanlı'nın Balkanlarda fetih yıllarını takip eden dönemde bölgeye gerçek anlamda bir devlet gücünü getirmesi, ilk olarak o bölgenin eski sakinlerini rahatlatmış bunların yerel güçler arasında kalarak zarar görmesinin önüne geçmiştir. Nitekim çağdaş tarihçiler arasında devamlı tartışılan, şaşkınlık ve hayretle karşılanan bir durum vardır. O da 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin 1413 yılına kadar 11 yıl başsız kaldığı bir dönemde Batı Anadolu'da sağlanan Türk birliği büyük bir sarsıntı geçirip dağılma tehlikesi geçirmiş olduğu halde, henüz yeni fethedilmiş ve nüfusunun ekseriyeti Gayri Müslimlerden meydana gelen Balkanlardaki Osmanlı toprakları'nda böyle bir tehlikenin yaşanmamış olmasıdır[172]. Hâlbuki normal şartlar altında bunun tam tersi bir durumun gerçekleşmesi beklenmekteyken böyle bir

---

[170] Grigor Boykov, "Balkan City or Ottoman City: A Study on the Models of Urban Development ın Ottoman User Thrace, From the Fifteenth To the Seventeenth Century", *Proceedings of the Third International Congres on the Islamic Civilisation in the Balkans,* 1-5 November 2006, Bucharest Romania, Istanbul IRCICA, 2010, ss. 72-76. Yücel, a.g.m., 2006, s. 1262; Valeri Stoyanov; "Bulgar Tarihinde Kumanlar (XI-XIV. yylar)" *Türkler,* C. 3, Orta Çağ ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 798-810.

[171] XV ve XVI. yy larda Balkanlarla ilgili Venedik ve Habsburglu seyyahların, yazmış olduğu eserlerinde, Hristiyan ön yargılarına rağmen bölgede görmüş oldukları düzenin etkisinde kaldıkları anlaşılmaktadır. Hatta bazı Balkan topluluklarının kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını söylemekten de geri durmamışlardır. Bu çalışmalarda, Osmanlı yönetiminin mevcut sisteme baş kaldırmadığı müddetçe Balkan milletlerine dokunmadığı açıkça belirtilmiştir. Bkz. Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, 2003, ss. 166-236. Osmanlı döneminde Balkanlarda genel olarak barış dönemi yaşanmakla birlikte özel olarak bazı isyanlar olduğu görülmektedir. Bu durumu ideolojik tarih anlayışıyla değerlendirme gayreti içine girenler, yanılgıya düşmüştür. Marksist düşünceye göre toplumlar sürekli bir gelişme ve değişme içinde olup, sanayi toplumuna geçişi tarım toplumundaki huzursuzluklar ve isyanların beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Bu bakış açısı formatını Osmanlı devletine uygulamaya kalkınca, devlete karşı yapılan her hareket köylü kitlelerinin hareketi, yani çok geniş çaplı bir huzursuzluk olarak değerlendirme yanılgısına düşülmüştür. Nitekim bahsedilenler, Şeyh Bedreddin Simavni nin ayaklanmasını böyle bir kalıba oturtmaya çalışmışlardır ki bu, olayın özüne nüfuz edilememesinin bir sonucudur. Çünkü Şeyh Bedreddin ayaklanmasının sebebi iktisadi nedenlerle değil itikadi nedenlerden ortaya çıkmış bir olaydır. Hatta bahsedilen ideolojik görüşün eski temsilcilerinden birisi olan Slavoj Zizek'in Osmanlı toplum düzeni hakkındaki son değerlendirmeleri ayrı bir öneme sahiptir. Bkz.Slavoj Zizek; "Dikkat Ufukta Yeni Bir Apartheid tehlikesi Var!" (http://www.metiskitap.com/catalog/interview/5785) 1-2 Ekim 2011. Şeyh Bedreddin vakıası gazi devlet anlayışından merkezi imparatorluk düzenine geçişin ağrılı hikâyesi olmuştur. Selahattin Döğüş, "Şeyh Bedreddin ve Rumeli Gazileri", *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.18, 2005, ss. 71-96.

[172] Uzunçarşılı, *a.g.e.,* ss.325-327.

durumun hâsıl olmasının altında yatan en önemli sebep, bölge halkının halinden memnun olması, yani Osmanlı'ya karşı isyana gerek duymamasıdır.

Bundan da anlaşılmaktadır ki halkını mutlu edemeyen bir yönetimin ayakta kalma şansı yönetenlerin gücü ile doğru orantılı olduğu halde, eğer halk mevcut düzenden memnun ise bahsedilen dönemdeki zor şartlarda olduğu gibi devletin dışında kalmayı düşünmemektedir. Günümüz siyaset bilimcilerinin de sosyal huzuru sağlamanın temel gereksiniminin adaleti sağlamaktan geçtiğini ifade etmeleri, bu durumun zamanı aşan genel bir özellik olduğunu gösterir.

Osmanlı'nın Balkanlardaki iskân siyasetine bakınca, ilk aşama olarak sahanın fethinde görev almış komutanlar-uç beyleri eliyle özellikle Batı Anadoluda biriken nüfusun nakledildiği görülmektedir. Osmanlı padişahları yeni fethedilen yerlere, fetihte etkili olan yardımcı kuvvetlerin geniş yetkilerle sahaya yerleşmesine ve birtakım ayrıcalıklar kazanmasına imkân sağlamıştır. İmparatorluğun ilk yıllarında bu komutanlara, *uç beyi -sınır komutanı* statüsü verilerek devlet emrindeki bir askerden ziyade, müttefik ve konumları yüksek insanlar statüsü verilmiştir. Bahsedilen ayrıcalıklar yanında, iskânı teşvik için oralara akrabalarıyla göç edenlere, yurtluk ve timar gibi imtiyazlar da verilmiştir[173]. Bu durum, komutanların yeni yerler fethetme arzusunu da sürekli olarak canlı tutabilmiştir. Fetih yıllarından sonraki zamanlarda uç beylerinin maiyetinin dışında devlet, iskân edeceği konar-göçer nüfusu, yerleşmeye teşvik etmiş ya da zorunlu olarak yerleştirerek iskânın ikinci aşamasını gerçekleştirmiştir. Çalışma sahası olan Kuzeydoğu Bulgaristan toprakları da bahsedilen iskân sahası içinde yoğun yerleşme faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu yerlerdeki değişik Oğuz oymaklarına ait yer isimleri ile bu yerleşmelerde meskûn olan Müslüman Türk nüfus, bunun başlıca delilidir[174].

3. İDARİ BÖLÜNÜŞ

İdari bölünüş, bir ülkenin kendi sınırları içinde idareyi kolaylaştırmak için oluşturduğu yönetim alanlarıdır[175]. Genel olarak ülkelerin siyasi sınırları genişledikçe

---

[173] Barkan, *a.g.e.*, 1980, s. 18.
Karen Barkey, "Scheduling and Social Kontrol in the Ottoman Empire, 1550 to 1650", *Comperattive Studies and Society and History*, V.38, No.3, Cambridge University Pres, 1996, s. 463.
[174] Enver M. Şerifgil, "Rumeli'de Eşkinci Yörükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1981, ss. 64-65;
Ahmet Cebeci, *XVI. Yüzyılda Silistre Sancağı Vakıfları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1994, s. 84.
[175] Ali Özçağlar, "Türkiye'de İdare Bölümlerin İdari Coğrafi Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2005, 3 (1), s. 5.

ara idare alanları da fazlalaşmakta, dolayısıyla idare daha da yerelleşmektedir. Ülke sınırları daraldıkça bu durum bir zaruret olmaktan çıkmakta, yönetim merkezileşmektedir. Nitekim aşağıda da bahsedileceği üzere Roma ve Bizans İmparatorluğu'nda eyalet olarak teşkilatlanan sahaların daha sonra bağımsız merkezi devlet haline geldikleri görülmektedir.

Doğal engeller idari sınırların belirlenmesinde önemli faktörlerdir. Zira bir sahada hakimiyetin sağlanması ve devam ettirilmesi için o yerin kontrolünün kolay olması gerekmektedir. Nitekim birbirine yakın olan bölgeler arasında bazı engeller vardır ki bu sahaları farklı dünyalar haline getirmiştir. Bu engellerin başında dağlar ve nehirler gelmektedir. Nasıl ki Karpat Dağları Romanya topraklarını Transilvanya ve Eflak olarak birbirinden ayırmışsa; Balkan Dağları da günümüz Bulgaristan topraklarını genel olarak kuzey- güney yönünde birbirinden ayırmıştır. Gerek geçmişte ve gerekse günümüzde en büyüğünden en küçüğüne kadar idari yapılar oluşturulurken bu durumun dikkate alınması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziki engeller dikkate alınarak oluşturulan idari yapılar, sonraki dönemlerde siyasi hâkimiyet değişse de genel olarak benzer şekilde devam etmiştir. Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasında kalan ve çalışma sahasının da içinde bulunduğu bölge buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.1. OSMANLI ÖNCESİ İDARİ BÖLÜNÜŞ

Çalışma sahası günümüz Bulgaristan Cumhuriyeti siyasi sınırları dâhilinde genel olarak Balkan Dağları'nın kuzeyi ile Tuna Nehri arasında kalan bölgede ve özel konumu ile bu bölgenin doğusunda yer almaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere bu sahada tarih öncesi dönemde genel olarak bir siyasi yapıya sahip olmayan Trak kabilelerinin yayılış gösterdiği bilinmektedir. Balkanların ilk olarak kontrol altına alınışı Makedonya imparatorluğunun erken kolonizasyonu döneminde M.Ö. 358'de Büyük İskender in babası Philip tarafından gerçekleştirilmiştir[176]. Bu sahanın Miladın 6. yılında Roma hakimiyetine girmesiyle birlikte Balkan Yarımadasında kesintisiz 300 yıllık Roma hâkimiyeti başlamıştır. Antik dönemde bu bölgeye Romalılar tarafından *Aşağı Misya* adı verilmiş ve eyalet olarak teşkilatlanmış, Roma İmparatorluğu ikiye

[176] Frank Huerta Jr., *The Cıtıes Of Phılıp And Alexander: Early Macedonıan Colonızatıon*, A Thesis Submitted İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts İn History İn The School Of Social Sciences California State University, Fresno December 1996, s. 33.

ayrıldıktan sonra ise bu saha Doğu Roma-Bizans sınırları içinde kalırken aynı isim ve statüsünü korumuştur. Bahsedilen topraklar için bu ismin Orta Çağda'da kullanılmaya devam ettiği ve orijininin *Mekdonca* olduğu kabul edilmektedir[177].

Bulgarlar, Bizans'la yapılan ilk mücadelelerini 679 yılında kazanmışlardır. Bu zaferden sonra başkent Pliska (Ağboba) olmak üzere batıda İskar Irmağı; güneyde Balkan Dağları, kuzeyde Tuna; doğuda Karadeniz'le çevrili olarak I. Tuna Bulgar Devleti 681 yılında Kral Asparuh tarafından kurılmuştur. Bunlar Han Kurum zamanında M.S. 811 yılında Balkan geçitlerinde Roma İmparatorluğu ile kanlı çarpışmalar gerçekleştirmişler, 813 yılında Edirne'ye kadar ulaşarak, 815 yılında İstanbul'u kuşatmışlardır. Bu olaylar üzerine devletin batı sınırları Timok Irmağına, kuzey sınırları ise Romanya içlerine kadar genişlemiştir. 822 yılında *Preslav-Eski İstanbulluk* kurularak başkent, *Pliska-Ağboba*'dan buraya nakledilmiştir. Kral Boris döneminde Bulgarlar, Hristiyanlığı kabul ederek Slavlaşmaya başlamışlardır. Bahsedilen kıralın desteğiyle Kiril ve Metodievo isimli Selanik Yunanlıları'ndan iki Hristiyan din adamı tarafından Kiril Alfabesi oluşturularak, Slavonik inanç sistemi kurulmuş, böylece Slavlar ortak inanç temelinde birleştirilmiştir. Bundan sonra sahada Papa sponsorluğunda Katolik Macarlar görülmektedir. Nitekim M.S.893 yılında Macar saldırıları ile Slavonik inanç birliği bozulmaya çalışılmıştır. Bulgar kıralı Simeon M.S. 924 yılında Makedonya ve Trakyayı talan ederek İstanbul'a ulaşmıştır. Bu olayı takip eden yıllarda Bulgarlar üzerinde Bizans etkisi artmış, 927 yılında başkent Preslav, İstanbul'un küçük bir kopyası numunesi durumuna getirilmiş, ancak 972 yılında bu şehir Bizans tarafından yakılmıştır. 1014 yılında Batı Bulgaristan, Bizans kıralı *II.Basil-Bulgar Kıran* tarafından, 1018'de ise, Doğu Bulgaristan toprakları, Bizans tarafından ilhak edilerek I. Tuna Bulgar Devleti'ne son verilmiştir. Bu olaylar nedeniyle 1018-1186 yılları arasında Bulgarlar Bizans hâkimiyetinde kalmıştır[178]. Bizans hâkimiyeti döneminde bu bölgede Bulgar ve Slav nüfusu ağırlıklı olarak varlığını korumuş, bunların birbirine fiziki yakınlaşmaları zamanla kültürel kaynaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Bizansın zayıflamasıyla eş zamanlı olarak Bulgarlar, Macarların da desteğini alarak 1186 yılında *Misya* bölgesi, yani çalışma sahasında yer alan *Preslav'da*

[177] Ronald Syme, "Lentulus and the Origin of Moesia", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 24, 1934, ss. 113-137.
[178] Forbes v.d.; *a.g.e.*,1915, s.7-33; Acaroğlu, *a.g.e.*, 1999, s. 22.

(Osmanlı kayıtlarında bu yerleşme *Eski İstanbulluk* ismiyle kayıtlıdır.) Kuman soyundan gelen Peter ve Asen kardeşler öncülüğünde isyan başlatmış, sahada bulunan Kuman ve Vlahlar da bu isyana destek vermişlerdir. Bizans'ın müdahalesi, sonucu değiştirmemiş, Tırnovi merkezli II. Tuna Bulgar Devleti kurulmuştur. Hâlihazırda çalışma sahası olan Misya bölgesinde kurulan bu devlet daha sonra, Orta ve Yukarı Meriç Vadisi ile Doğu Trakya topraklarını da içine almıştır [179]. Bu devletin İvan Aleksandır isimli son kıralının ölümünden sonra ülke toprakları çocukları arasında paylaşılmış ve Misya toprakları İvan Şişman'a düşmüştür. Başkent Tırnovi olmak üzere *Tırnovi Kırallığı* ismiyle bu topraklar Osmanlı fethine kadar İvan Şişman idaresinde kalmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse bu bölge Roma ve Bizans döneminde (M.S.6-M.S.681 ve M.S.1018-M.S.1181) *Misya Eyaleti*; Bulgar idaresinde (M.S.681-M.S.1018) *Bulgar Devleti (I.);* (M.S.1181- M.S.1396) yılları arasında *Bulgar Devleti (II.)* olarak bilinmektedir. Bu sahada kurulup genişlemiş olan II. Bulgar Kırallığı'nın son kıralı İvan Aleksandır'ın ölümünden sonra ülke topraklarının paylaşılması ile çalışma sahası sınırları dahiline tekabül eden eski Misya topraklarının İvan Şişman idaresine tahsis edilerek *Tırnovi Kırallığı* ismini aldığı anlaşılmaktadır.

3.2. OSMANLI DÖNEMİNDE İDARİ BÖLÜNÜŞ

Osmanlı idari yönetiminin en üst birimi beylerbeylik (eyalet-vilayet) olup çalışma sahasının da içinde bulunduğu Rumeli Beylerbeyliği[180] Edirne'nin fethinden sonra Edirne merkezli kurulmuştur. Edirne başkent olduktan sonra beylerbeyliğin merkezi Filibe, daha sonra Sofya'ya intikal ederek burası uzun süre beylerbeylik merkezi olarak kalmış, sonraki dönemlerde Rumeli'deki sınırlar genişledikçe yeni eyaletler kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan Bosna Eyaleti; Kanuni döneminde kurulan Budin eyaleti bunlar arasındadır[181].

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk saltanat yılları olan 1522 yılında imparatorlukta 7 beylerbeylik (eyalet) mevcuttur. Bunlar: Rum ili, Anadolu, Karaman,

---

[179] Vasary, *a.g.e.,* s. 63.

[180] "Osmanlı devletinde Rumeli fetihleri devam ederken Rumeli Beylerbeyliği teşkilatlanmış bunun başına Lala Şahin Paşa, Uç Beyliğinin başına ise Evrenos Bey getirilmiştir. Bahsedilen beylerbeylik Anadolu Beylerbeyliğinden 32 yıl önce 1361 yılında kurulmuş olup Osmanlıda kurulan ilk Beylerbeylik olma unvanına hâizdir. Bu beylerbeylik Fatih zamanı ve sonrasında Vezir-i Âzamlıkla birleştirilmiş, Beylerbeyi, Rumeli seferlerine Serdar-ı Ekrem olarak katılmıştır". Bkz. Doğru, *a.g.e.,* 2000. ss. 53, 54.

[181] Osman Yavuz Saral, *Kaybettiğimiz Rumeli*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1974, ss. 38-43.

Rum, Diyarbekir, Şam ve Mısır beylerbeylikleridir. Ayrıca bahsedilenlere ek olarak Eyalet-i Mekke ve Eyalet-i Medine de bulunmaktadır. Eyaletler, sancaklara (liva); sancaklar, kazalara; kazalar ise karyelere (köy) ayrılmıştır. Eyaletlerde mülki idareci olarak beylerbeyi (mîr-i mîran), sancakların başında da aynı zamanda bir askeri görevli olan sancakbeyi (mîr-i liva) görev yapmaktadır. Osmanlı dîvan toplantılarındaki protokol sırasında en başta Rumeli Beylerbeyi sonrasında ise sırasıyla Anadolu, Diyarbekir, Şam, Karaman ve Rum (Sivas) beylerbeyleri gelmektedir[182]. Klasik dönemde imparatorlukta toplam 115 sancak (liva) bulunmaktadır. Niğbolu[183], Rumeli vilayetinin 29 sancağından birisidir. Bu sancağın sınırları batıda Belgradçık ve İvraca Dağları'ndan başlayıp, doğuda Silistre'ye kadar uzanmaktadır (Bkz. Harita 3). Bahsedilen sancağın güney sınırını doğal bir sınır oluşturan Balkan Dağları, kuzey sınırını ise yine aynı şekilde doğal bir sınır olma özelliği gösteren Tuna Nehri oluşturmaktadır[184]. Bu tarihte Osmanlı sınırları içinde 169'u Rumeli vilayetinde olmak üzere toplam 506 kaza idari birimi mevcuttur. Kaza, şehir veya kasaba merkezli bir yerleşme ile çevredeki birkaç nahiyeden oluşan, kadıların adli yönetim alanıdır. 1522 yılında Niğbolu sancağının altı kazasından birisi olan Şumnu, bir kaza merkezi olup

---

[182] Enver Çakar, "Kanuni sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, Elazığ 2002, s. 264.

[183] Fatih Sultan Mehmed'in saltanatı döneminde Mahmud Paşa, Kanuni döneminde Makbul İbrahim Paşa, Vezir-i Âzamlık görevlerini, Rumeli Beylerbeyliği göreviyle birlikte yürütmüşlerdir. Bkz. İnalcık, *a.g.e.*, 1995, s. 549.
"Kuzeyden gelen Rus Kazaklarını engellemek için Rumeli beylerbeyliğinden bazı sancaklar ayrılarak 1593 yılında Özi Eyaleti kurulmuştur. Bu eyalete, Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bender, Akkirman, Kili sancakları bağlanmıştır. Burada bulunan Özü kalesi 1559 yılında tamir edilmiş, tamir işini de Yörükler yapmıştır". Bkz. M. Murat Öntuğ, *Özü İle İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hükümleri ve Kalesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Balıkesir 1995, ss. 7-52."1800 lerin başlarında Özi eyaletinin sınırları kuzeye kaydırılarak Silistre Eyaleti kurulmuş ve Şumnuda, Silistre Sancağına bağlanmıştır. Şumnu'nun 1800 lerin ortalarında askeri karargâh merkezi haline gelmesiyle birlikte 1850 li yıllarda bu şehir sancak merkezi statüsüne yükseltilmiş bu durum 1865'te Tuna Vilayetinin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Tuna Vilayeti kurulduktan sonra ise Şumnu, Rusçuk Sancağına bağlı bir kaza merkezi statüsüne düşürülmüştür". Bkz. Osman Köksal, *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası ŞUMNU***,** Araştırma Yayınları, Ankara 2006, s. 43. Karlofça antlaşması, Kırım hanları için büyük bir kayıp olmuştur. Çünkü buna göre Kırım hanları Rusya içlerine akın yapamayacaklardı. Divan-ı Hümayun tercümanları terfi ettikten sonra Eflak ve Boğdan Voyvodalığına terfi etmişlerdir. Bundan sonraki dönemlerde Ruslar aynı mezhepten oldukları Boğdan beyliği üzerinde çalışmaya başladılar. Osmanlı devleti Karlofçadan sonra merkezi Bender olan Özi valiliği ile Boğdan'ı denetim altında tutmaya çalışmıştır. Eflak ın Avusturya, Boğdan ın ise Rusyanın nüfuzuna girmemesi için büyük çaba harcamıştır.Bkz. Hilmi Selim Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 14, 2007, ss. 57,58.

[184] Todorov, *a.g.e.,* 1983, ss. 23-31.
Balkan Dağları ve Tuna Nehri doğal sınır oluşturmakla birlikte bu sınırın bazı yerler ve zamanda aşıldığı görülmektedir. Zira günümüz Rusçuk şehrinin kuzeyinde Tuna Nehrinin Romanya kıyısında kalan tahrirlerde *Yergöğü Öte Yaka* ve günümüzde Romanyanın Grigori şehrini ihtiva eden yerleşmenin Niğbolu tahrirlerinin tamamında Niğbolu Sancağının Çernovi (Rusçuk) kazası sınırları içinde kaldığı anlaşılmıştır. Bu da sancağın kuzey sınırlarının Tuna nın kuzey kıyısındaki kale yerleşmelerini de içine alabildiğini göstermektedir. Eski Zağra ve Yanbolu kazalarının da bazı tahrilerde Niğbolu sancağına bağlı olması sancağın güney sınırlarının zaman zaman Balkan Dağlarını aşarak genişlediğini göstermektedir. Bkz. TKGM TADB TT.d nr. 42, s. 22.

kadısı 35 akçe yevmiyelidir[185]. 1585-1586 tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznamesine göre ise yevmi 150 akçelik bir kadı tarafından yönetilmiştir[186].

Osmanlı idari sisteminde daha önce de bahsedildiği üzere yönetim alanları *adlî* ve *askerî* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan adli yönetim alanları, kadı sorumluluğunda bulunan kazalardır. Askeri yönetim alanları ise, başında beylerbeyi-mir-i mîranın bulunduğu eyaletler; sancak beyinin mir-i livanın bulunduğu sancaklar (liva) ve serasker sorumluluğundaki nahiyelerdir (Bkz. Şekil 5, 6). Osmanlı idari yapısında nahiye tanımı fonksiyon açısından farklı dönemlerde değişik şekillerde kullanıldığı için bunun üzerinde durulması gerekmektedir[187]. Daha önce de bahsedildiği üzere XV. ve XVI. yy'a dikkat edildiğinde iki tür nahiye görülmektedir. Bunlardan ilki sancaklara (liva) bağlı iken ikincisi ise kazalara bağlı olan nahiyelerdir. Bunlardan sancağa bağlı olan nahiyeler genel itibari ile kadının idari alanı olan kaza ile örtüşmektedir. Bu durumun sonucunda karışıklığın giderilmesi için klasik dönemde kaza ve sancağa bağlı nahiyelerin eşitlendiği anlaşılmaktadır[188]. Bir kaza ya da sanacağa bağlı nahiyenin idari alanında coğrafi bir bütünlük oluşturan 10-15 köyün bağlı olduğu bir nahiye oluşturulabilmektedir. Bunlar sancak tahrirlerinin başında bulunan fihristte kaza ya da sancağa bağlı nahiyelerle birlikte verilmezken bağlı olduğu kaza ya da sancağa bağlı nahiyenin mufassal tahririnin içinde belirtilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun adli ve askeri yönetim alanları dikkate alınarak idari bölünüşü hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa büyükten küçüğe, beylerbeylik (eyalet-vilayet), sancak (liva), kaza, nahiyeler ve köyler olarak sıralamak mümkündür[189].

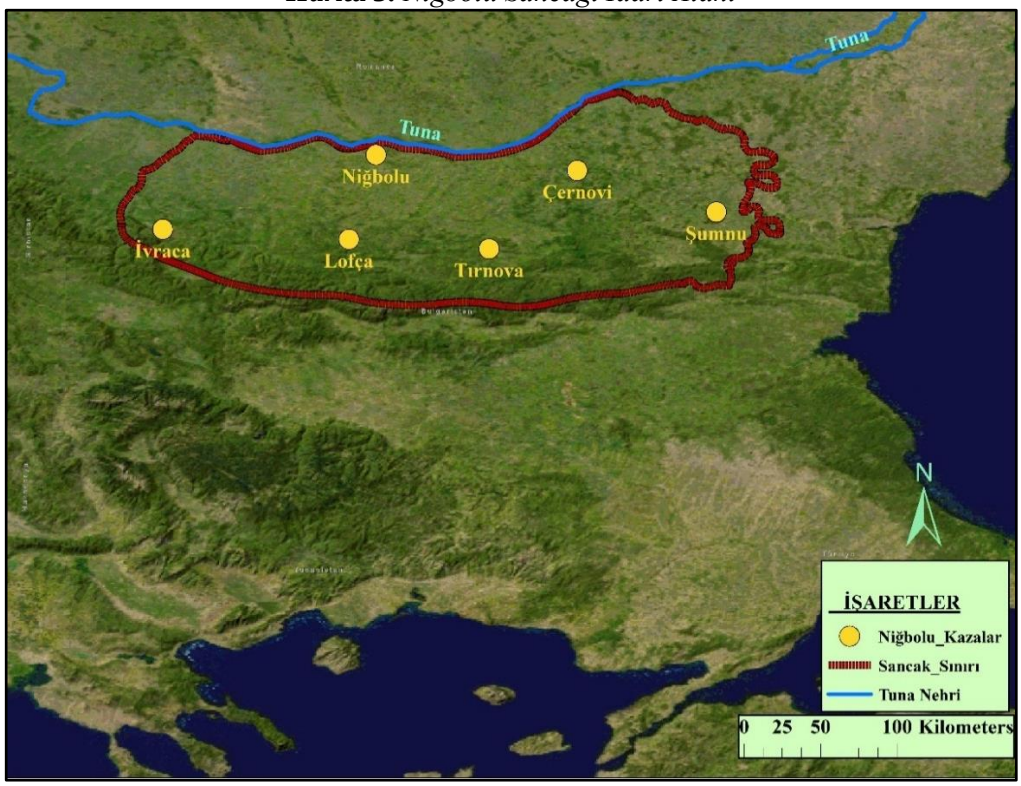
Niğbolu sancağı topraklarının fethi I. Murat döneminde başlamış, Yıldırım Bayezid döneminde tamamlanmıştır. Fetih tamamlandıktan sonra Niğbolu, XIV. yy sonlarında sancak merkezi olarak teşkilatlandırılmış, sancak beyi olarak da II. Bayezid'in damadı olan Nasuh Bey atanmıştır. Nasuh Bey'den sonra yerine Rüstem

---

[185] "Şumnu 4 zilhicce sene 993-994 tarihli 1585-1586 tarihli deftere göre yevmi 150 akçelik bir kadılık tarafından yönetilmiştir". Çakar, a.g.e., s. 269.
[186] Ertuğrul Oral, *993-995 (1585-1586) Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznamesi (İstanbul Şer'i Siciller Arşivi, Rumeli Kadıaskerliği nr.3)*, İstanbul Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müeseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980, ss. 24-25.
[187] Bkz. Çalık, *a.g.e.*, s. 30.
[188] Gradeva, *a.g.e.*, s. 45.
[189] Bahtiyar Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1999, ss. 128-139.

Paşa'nın geçtiği bilinmektedir[190]. Niğbolu sancağının idari bölünüşü hakkında daha fazla bilgi edinmek için XVI. ve XVII. yy tahrir defterlerine bakmak gerekmektedir. Nitekim Osmanlı tahrir defterlerinde Niğbolu sancağı kayıtlarına bakıldığında idari bölünüşle ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Harita 5. *Niğbolu Sancağı İdari Alanı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Niğbolu sancağı ile ilgili en eski kayıtlar, kaynaklar başlığı altında da belirtildiği üzere XV. yy sonlarına ait olan 1479 ve 1483 tarihli icmal defterlerdir. Bunların haricinde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 1512 tarihli bir icmal defter daha bulunmaktadır. Bunlardan 1479 tarihli defterin ilk sayfasında bulunan fihrist çok büyük oranda silindiği ve defterin içindeki incelemede sancak içindeki bazı idari birimlerin vilayet bazılarının ise nefs olarak kaydedildiği görülmüştür. 1483 ve 1512 tarihli icmal defterlerin başında idari yapılanmayı gösteren fihrist bulunmamakta ve

[190] "Osmanlı, bir bölgeyi fethedince başlıca iki devlet görevlisi atamıştır. Bunlardan birincisi beylerbeyi ya da sancak beyi olup, bunlar askeri kökenden gelmekte hükümdar adına idaresi altında bulunan yerde otoriteyi sağlamakla yükümlüdür. Diğeri ise ulemadan gelen ve hükümdar adına onun hukuki yetkisini kullanmakla görevli olan kadı'dır". Bkz. Pervin Sevinç, *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevcih Defteri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul, 1994, s. V.

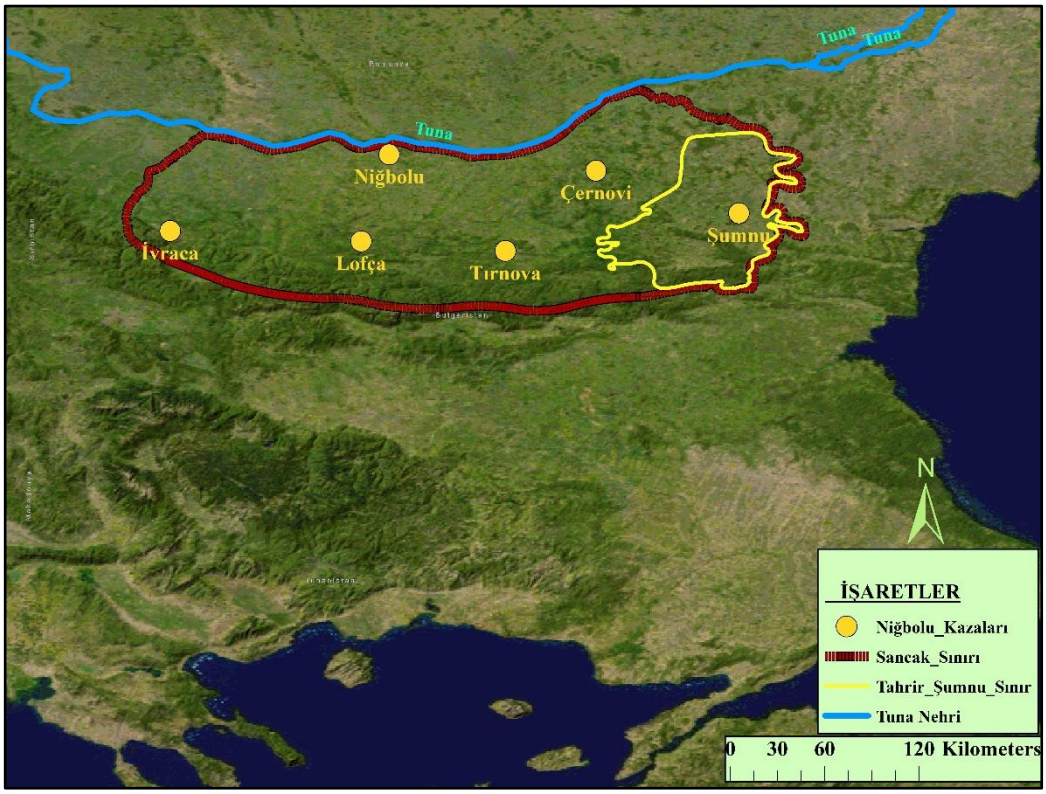
idari açıdan ilk defterde görülen durum bunlarda da tekrar etmektedir. Bahsedilen sebeplerden dolayı ilk üç icmal defterde sancağın idari yapısı tam olarak anlaşılamamıştır[191].

MAD.d.11 nolu H.922, M.1516 tarihli Niğbolu mufassal tahrir defterine göre hazırlanan 1530 tarihli Rumeli muhasebe defterinde idari birimler kaza esasına göre hazırlanmıştır. Buna göre Niğbolu sancağı idari alanında Niğbolu, İvraca, Lofça, Tırnovi, Şumnu ve Çernovi isimli toplam 6 kaza mevcuttur (Bkz. Harita 27).

Niğbolu sancağına ait TT.d nr. 439 ve TT.d. nr. 416, M. 1537-38 olarak tarihlendirilen mufassal defterlerde toplam 6 idari birim görülmekte olup bunlardan Niğbolu, İvraca, Tırnovi'nin kaza ve nahiye; Lofça, Çernovi, Şumnu'nun ise sancağa bağlı nahiye olarak kaydedildiği görülmektedir. Bunlardan nahiye olarak kaydedilenlerin sancağa bağlı nahiyeler olduğu yani onların da kaza olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan TT.d nr. 439 nolu defter, tahrirler içinde en geniş Şumnu kazası sınırlarını ihtiva etmekte olup çalışma sahasının sınırları bu defterde Şumnu'ya tabi olan yerleşmeler esas alınarak belirlenmiştir. Bahsedilen defterde Şumnu nahiyesi sınırları dahilinde 275 sürekli ve geçici yerleşme bulunmaktadır. Aynı dönemde hazırlanan ve TT.d. 439 nolu defterin ikinci cildi durumunda olan TT.d 416 nolu Niğbolu mufassalında ise Şumnu kazası sınırları dahilinde bulunan 2 Mezra ve 5 Kıptî cemaati tespit edilerek kayıtlara eklenmiştir. Ayrıca aynı dönemde hazırlanan ve Sofya'da bulunan NBKM OAK 217-8 nolu İbrahim Paşa vakıfları defterinde de yine 1538 tarihli defterde Şumnu nahiyesi sınırlarına tekabül eden sahada bir vakıf köyünün mevcut olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Harita 6, 28).

[191] Bahsedilen durum XV. yy a ait İnacık'ın hazırlamış olduğu Arvanid Sancağı; Delilbaşı ve Arıkan tarafından hazırlanan Tırhala defterlerinde de görülebilmektedir. Bkz. İnalcık, *a.g.e.,* 1987; Delilbaşı ve Arıkan, *a.g.e*.

Harita 6. *XVI. yy İlk Yarısında Niğbolu Sancağı Kazaları Arasında Şumnu Kazasının Konumu*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Miladi 1557 yılı olarak tarihlendirilen TT.d 382 no.lu mufassal ve bunun icmali olan TT.d 467 no.lu defterlerde ise Niğbolu idari alanında 8 idari birim görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bunlar sancağın nahiyeleri olarak kaydedilen ancak gerçekte kazaya karşılık gelen Niğbolu, Çernovi, Hrazgrad, Şumnu, Lofça, İzladi, İvraca, Tırnovi isimli yerleşmelerdir. Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan ve H.987 M. 1579 yılına ait Niğbolu sancağı tahrirlerinin farklı cildleri olan TT.d 58, TT.d 42 nolu mufassallar ile TT.d 559 nolu evkaf defterinde toplam 13 idari birimin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar son defterde kaza olarak görülen Çernovi, Hrazgrad, Şumnu, Eski Cuma, Niğbolu, Tırnovi, Lofça, İvraca, Rahova, Plevne, Ziştovi, İzladi ve Hotaliç nahiyeleridir. Silistre sancağına tabi olan Yanbolu, Eski ve Yeni Zağralara ait bazı yerleşmelerin de bu defterde Niğbolu sancağına tabi kazalar olarak kaydedildiği görülmekte olup bunlar kaza toplamına dahil edilmemiştir.

MAD.d. 1774 no. ve H. 991-999, M. 1583-1591 tarihli Celebkeşan Defterinde Niğbolu sancağı idari alanı kaza esasına göre tasnif edilmiş olup bu defterde 14 kaza

idari biriminin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar, Tırnovi, Hrazgrad, Eski Cuma Pazarı, Ziştovi, Niğbolu, Lofça, Hotaliç, Plevne, Şumnu, Yergöğü, İzladi, Rahova, İvraca ve Rusçuk kazalarından müteşekkildir. MAD.d 1558, H. 1009- M. 1600-1601 yıllarına ait olan bu defterde yalnızca Şumnu ve Eski Cuma Pazarı kazası idari alanında bulunan yerleşmelere ait ağnam kayıtları bulunmaktadır.

TT.d. 771 ve TT.d. 775 nolu H.1052 M.1642 tarihli Özi Avarız defterleri kaza esasına göre hazırlanmış olup Niğbolu sancağı idari alanında 17 kaza idari biriminin olduğu görülmektedir. Bunlar, Rusçuk, Şumnu, Hrazgrad, Osman Bazarı, Tutrakan, Ziştovi, Yergöğü, Niğbolu, Plevne, Rahova, Cibri, İvraca, Lofça, Hotaliç, Tırnovi, İzladi, Çernovi kazalarından oluşmaktadır. Çalışma sahasında bulunan yerleşemelere ait kayıtlar bunlardan TT.d. 771 no'lu defterde bulunmaktadır.

Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere XVI. yy'ın ilk yarısından itibaren sancak idari alanındaki kaza saysının süreki olarak arttığı görülmektedir. Nitekim 1516 yılı mufassal timar tahririne göre hazırlanan 1530 yılına ait icmal muhasebe defteri ile 1538 yılına ait mufassal tahrir defterlerinde 6; 1557 yılı mufassal tahrir defterinde 8; 1579 yılı mufassal tahririnde 13; 1591 tarihli Celebkeşan Defterinde 14; yine kaza esasına göre hazırlanan 1642 tarihli avarız defterinde ise 17 kaza kaydına rastlanmıştır. İlk defterden itibaren Niğbolu sancağı kazaları arasında tamamında Şumnu kaydı görülmektedir. Dolayısıyla Şumnu kazasının Niğbolu sancağının en eski kazalarından olduğu anlaşılmaktadır.

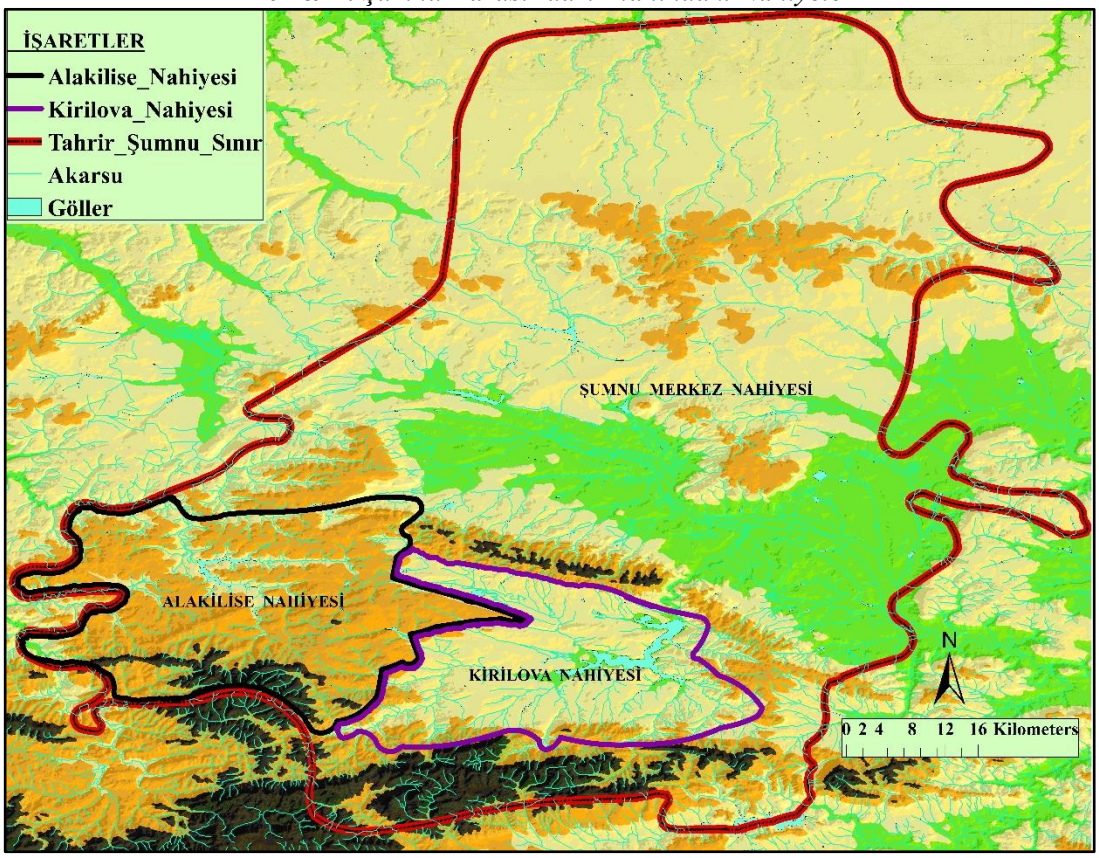
Osmanlı mülki idaresinde sınırların belirlenmesinde genelde doğal sınırlar olan akarsu, göl, sıralı ve tek dağlar, su bölümü çizgileri, tepe, koru, doru, dere vs. esas alındığı bilinmektedir. Zira, bunlar sınırın kalıcılığını sürekli hale getirmiş hatta günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Çalışma sahası olan Şumnu kazasının 1538 tarihli deftere göre güney sınırlarını Doğu Balkan Dağları silsilesi içinde yer alan Kotel ve Vırbitsa Dağları, güneydoğu sınırlarını Kamçı Nehri; güneybatı sınırlarını ise Sakar Balkan Dağı'nın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu sınırlarda XV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yy'ın son çeyereğine kadar olan periyotta önemli değişiklikler olmuş, son tahrir esas alındığında ise doğu ve güneybatı yönündeki değişiklikler haricinde hemen hemen değişmeden günümüze ulaşmıştır. Kazanın kuzey ve doğusunda doğal engeller olmadığı için bu yönlerdeki sınırların yapay unsurlara göre

belirlendiği anlaşılmaktadır[192]. 1538 yılı tahririne göre Şumnu kazasının komşularını batıda Tırnovi; güneyde İslimye, Yanbolu, Zağra-i Eskihisar; doğuda Prevadi; kuzey ve kuzeydoğuda Silistre; kuzeybatıda ise Çernovi kazaları oluşturmaktadır. Köylerin sınırları vergi toplama alanını gösterdiği için sürekli olarak sipahilerin gözetimi ve denetimi altında bulunmuştur. Nahiye, kaza ve sancak sınırları da köy sınırlarına göre belirlenmiştir. Köylerin sınırları içinde kalan tarım arazileri reayaya belli genişlikte topraklar olarak çift, nim çift, caba, kara, bennak, zemin olarak dağıtılmış, köy reayası dışında kalanlar tarafından işlenen araziler ise ayrıca kaydedilerek vergileri alınmıştır. Tahrir defterlerinde zaman zaman köy idari sınırları ile ilgili bilgiler de görülebilmektedir. Nitekim, 1579 yılı tahririnde "Karbunpınarı Derbendi için Zikr olan karyenin ibtida sınıru Ulu Yol Haravelpova Deresi'nden Karakoza, andan Taşlıca Pınarına, andan Balkan dorusundan Kartal Öyüğüne andan Galik Deresine, andan Kozman yurduna, andan Balkan Dorusundan …. Voyvoda şehid olduğu yere andan dülbendyolu … deresine andan İzlatar sınıruna müntehi olur" kaydının yer aldığı görülmektedir. Bunda da görüldüğü üzere *ulu yol, Kartal Öyüğü, Kozman Yurdu*[193], sınır belirlemede insanlar tarafından oluşturulmuş yapay unsurlar olarak görülürken; *Haravelpovo Deresi, Taşlıca Pınarı, Balkan Dorusu* terimleri doğal unsurları ihtivâ etmektedir.

Osmanlı idari yapısında nahiyelerle ilgili daha önce bahsedilen genel durum özelde Şumnu kazası için de geçerlidir. Nitekim sahayla ilgili defterlerin bazılarında Şumnu kazası idari alanında bulunan Kirilova ve Alakilise'nin de nâhiye olarak kayıtlı olduğu görülmektedir[194]. Yapılan incelemede bunların Şumnu kazasına bağlı nahiyeler olduğu anlaşılmış buna göre lokalize edilerek haritalanmıştır (Bkz. Harita 7).

[192] Sınırların belirlenmesinde doğal ve yapay sınırların esas alınması aynı devletin siyasi hakimiyet alanındaki idari yapılanmasında olduğu gibi, devletler arası sınırların belirlenmesinde geçerli bir metoddur. Bkz. Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya (İnsan ve Mekân Yönetimi)*, Pegem Akademi, Ankara 2010, s. 97.
[193] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 178.
[194] BOA., TT. d, nr. 625, ss. 100-106, 110-113.

Harita 7. *Şumnu Kazası İdari Alanındaki Nahiyeler*

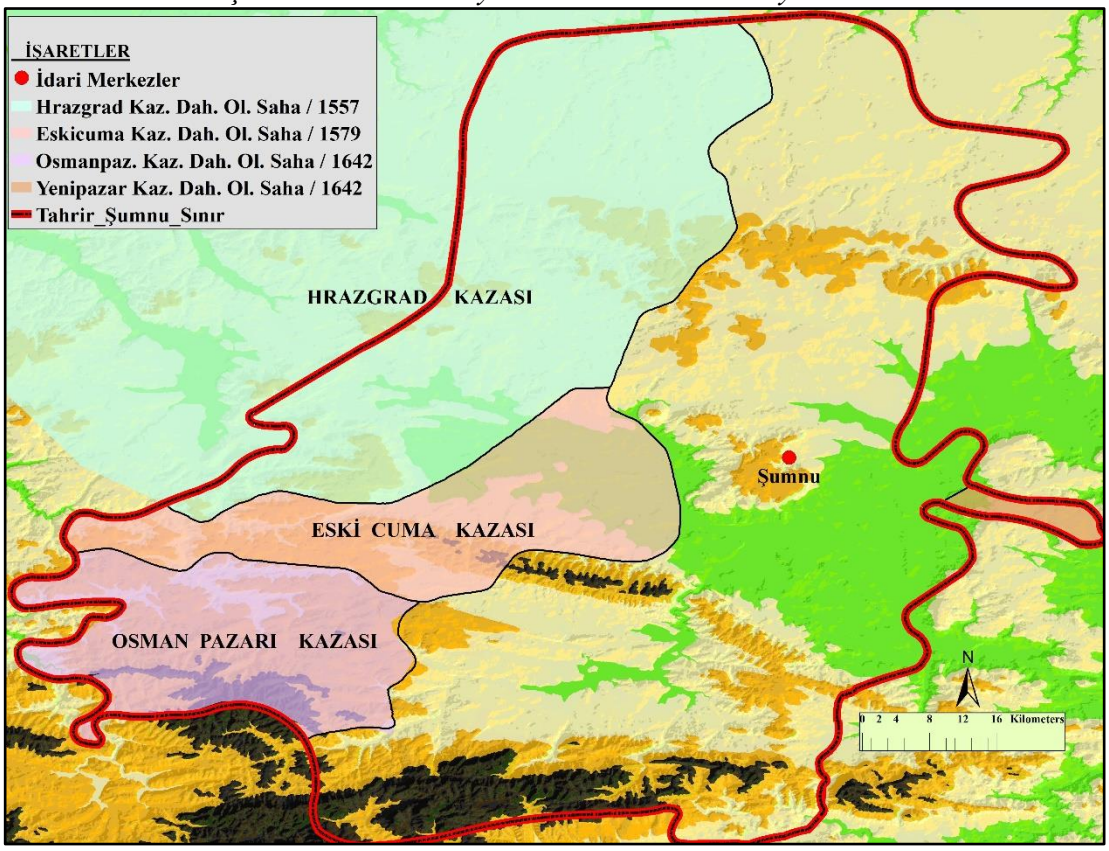
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

XVI. yy Şumnu kazasının lokalizasyonunda bazı sıkıntılar çıktığı bunun temelinde de bu yy'da kaza idari alanında meydana gelen idari değişikliklerin bulunduğu daha önce ifade edilmişken, konu itibariyle bunun üzerinde kısaca tekrar durulması gerekmektedir. Şumnu idari sınırlarındaki ilk daralma 1538-1557 yılları arasında çalışma sahasının kuzeybatı sınırlarında Hrazgrad isimli bir kazanın kurulması ile gerçekleşmiştir. Bizzat devlet görevlileri eliyle yapılan vakıflar ve planlı iskânla birlikte sahanın kuzeybatı sınırlarında Ak Lom Nehri Yukarı Havzasında, Eski Hrazgrad Köyünün batısında Çernovi kazası idari alanında "Yenice, nam-ı diğer Hrazgrad-ı Cedid",[195] ismiyle kurulan şehir, 1538 yılından sonraki tahrir kayıtlarına "Nefsi Hrazgrad" olarak kaydedilmiştir. 1557 tarihli deftere bakıldığında ise bu şehrin bir önceki defterde Şumnu idari alanının kuzeybatısında yer alan bazı yerleşmeler ile Çernovi kazası idari alanının güneyinde yer alan bazı yerleşmelerin merkezinde bir kaza olarak teşkilatlandırıldığı anlaşılmaktadır. Böylece Şumnu idari alanının

[195] NBKM., OAK. 217-8, s. 11.

kuzeybatısında bir kısım Şumnu ve Çernovi toprakları üzerinde yeni bir adli ve idari merkezin oluştuğu görülmektedir (Bkz. Harita 8).

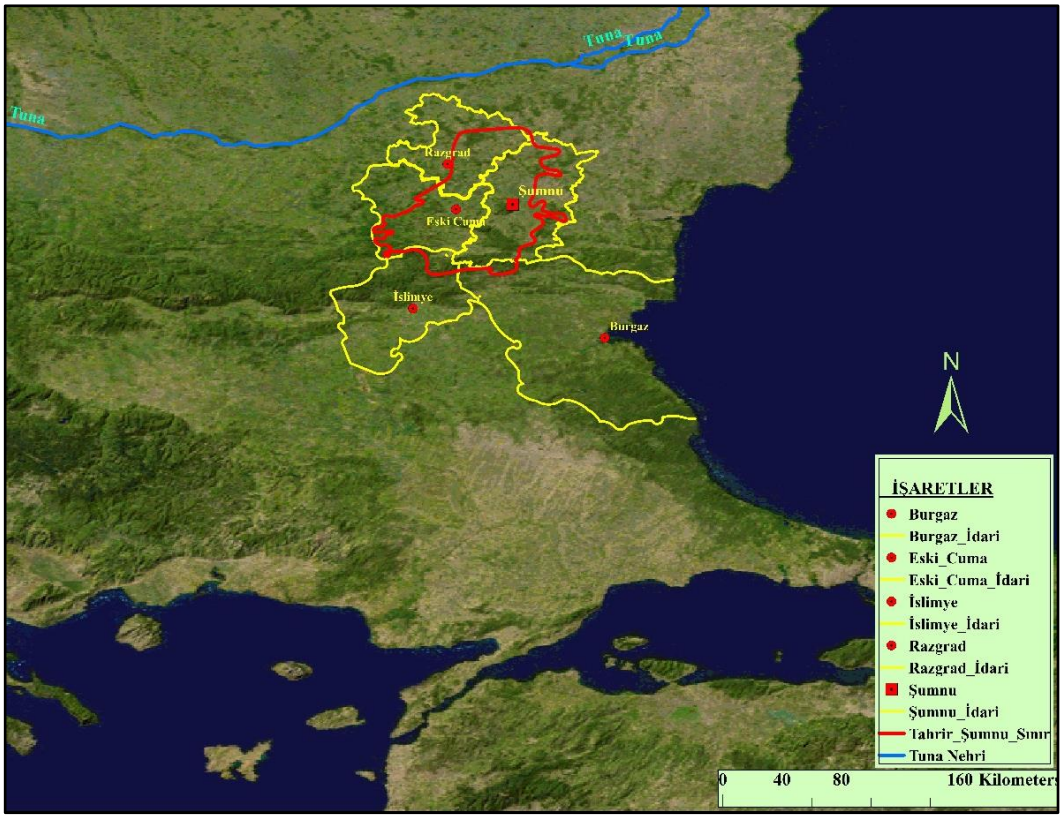
Harita 8. *Şumnu Kazasından Ayrılan İdari Birimler ve Ayrılma Dönemleri*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Şumnu kazası idari alanında görülen sonraki daralma ise Eski Cuma kazasının kurulması ile meydana gelmiştir. Bu yerleşme XVI. yy başlarında *Cumalu* isminde bir Türk köyü iken, özellikle cuma günü konar-göçer Yörüklerin kurmuş olduğu hayvan pazarı sayesinde bir ticari merkez haline gelerek hızla büyümeye başlamış, 1579 tarihli defterde ise kazaya karşılık gelen *Eski Cuma* isimli bir nahiye statüsü kazandığı görülmektedir (Bkz. Harita 8). Sahadaki son idari değişiklik 1579-1642 tarihleri arasında gerçekleşmiş, Eski Cuma kazası ile Şumnu kazasından bazı köylerin aynı idari merkez altında teşkilatlanmalarıyla merkezi Arabacı Osman köyü olan *Osman Pazarı Kazası* doğmuştur (Bkz. Harita 8). XVI. yy Şumnu kazasının büyük bölümünün günümüzde Şumnu, Eski Cuma (Tırgovişte), Razgrad; diğer kısmının ise İslimye (Sliven) ve Burgaz Oblastları idari alanında geliştiği anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 9).

Harita 9. *XVI. yy İlk Yarısında Niğbolu Sancağı Kazalarından Şumnu Kazasının Günümüz Şumnu-Razgrad-Eski Cuma-İslimye-Burgaz Oblastları (İlleri) İdari Sınırlarına Göre Konumu*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışma beşerî ve ekonomik konuları esas alan bir tarihi coğrafya çalışması olduğu için çalışma sahasının sınırlarının belirlenmesi havza sınırlarına göre değil idari alan esasına göre yapılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, XV. yy sonlarında hazırlanan icmallerde görülen ve timar tevcihlerine göre belirlenen vilayet idaresinde coğrafi bütünlüğün esas alınmaması, bu kayıtlardan yararlanılmasını zorlaştırmıştır. İdari birimin oluşturulmasında coğrafi bütünlüğe dikkat edilmemesi durumu XVI. yy tahrirlerinde görülmemektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu defterlerde de XVI. yy ortalarından itibaren Şumnu nahiyesi idari alanında daralma olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda Şumnu nahiyesi idari sınırlarının XVI. yy'da hazırlanan hangi deftere göre belirlenmesinin daha doğru olacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun cevabını verebilmek için yapılan incelemelerde başta yerleşmelerin lokalizasyonunda isim karışıklıklarının engellenmesi vb. sebeplerle bunun en geniş Şumnu kazası idari sınırlarının mevcut olduğu deftere göre yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan incelemede XVI. yy tahrirlerinde en geniş

Şumnu idari sınırlarının 1538 yılı tahririnde mevcut olduğu anlaşılmış, bu çalışmada bahsedilen defterde Şumnu nahiyesine tâbi yerleşmelere göre kaza idari alanı belirlenmiş, sonraki tahrirlerdeki daralmalar dikkate alınmamıştır. Bahsedilen 1538 yılına ait defterde çalışma sahasında Niğbolu sancağına bağlı Şumnu nâhiyesi bulunmakta iken Kirilova ve Alakilise nahiyelerinin ise Şumnu nahiyesinin alt birimleri olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 7).

1538 yılı Şumnu nahiyesi idari sınırları belirlendikten sonra bu sınır bir şablon gibi kullanılmış, öncesinde ya da sonrasında bulunan değişik defterlere bu şablon uygulanmıştır. Bu işlem esnasında 1538 yılı defterinden önce hazırlanan defterlerde bir sorun yaşanmazken, sonraki dönemde hazırlanan defterlerde idari alanda görülen daralmalar nedeniyle bu işlem zorlaşmıştır. Bahsedilen durumu aşağıdaki açıklamalarla somutlaştırmak mümkündür.

1479 yılı defterinde 1538 yılı Şumnu sınırları dahiline tekabül eden sahada olduğu anlaşılan toplam 49 sürekli ve geçici yerleşme tespit edilmiş, bunlardan 45'i timar (Ravna ve Orşaniç karyeleri parçalanmış timardır.); 3'ü zeamet; 1 tanesinin de hassa kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. 1483 tarihli defterde ise 1538 yılı Şumnu sınırları dahiline tekabül eden sahada olduğu anlaşılan toplam 80 sürekli ve geçici yerleşme tespit edilmiştir. Bunlardan 68'i timar; (Aladağlu, Eski İstanbulluk, Çerançe, Nefsi Şumnu parçalanmış timar) 12 tanesi ise zeamete kayıtlıdır. 1512 tarihli defterde ise 1538 yılı Şumnu sınırları dahiline tekabül eden sahada olduğu anlaşılan toplam 104 sürekli ve geçici yerleşme tespit edilmiştir. Bunlardan 100'ü timar (Nefsi Şumnu ve nefsi Kirilova parçalanmış timar); 4'ü ise zeamete kayıtlıdır.

H.922, M.1516 tarihli MAD.d 11 nolu deftere göre hazırlanan 1530 tarihli muhasebe defterinde Şumnu kazası idari alanında bir tanesi Şumnu nefsi olmak üzere toplam 183 sürekli ve geçici yerleşme kaydı bulunmaktadır. Bunların 149'u timar, 33'ü has, 1 tanesinin de vakfa kayıtlı olduğu görülmektedir. 1538 yılı Şumnu kazası idari sınırlarına tekabül eden sahada olan 4 yerleşmenin bu defterde Çernovi kazası idari alanında olduğu anlaşılmış ve bunlar da Şumnu kazasına dahil edilmiştir. Böylece 1516 yılına ait defterde 1538 yılı Şumnu kazası sınırlarına tekabül eden sahada toplam 187 sürekli ve geçici yerleşme tespit edilmiştir.

1538 yılı defterlerinde Şumnu kazası idari alanında 278 sürekli ve geçici yerleşme ile 5 Kıptî cemaatine rastlanmıştır[196]. Bu yerleşmelerden 1 tanesi İbrahim Paşa vakıflarına; 22 tanesi padişah haslarına; 23'ü zeamet; 232 tanesi ise timara kayıtlıdır. Timara kayıtlı köylerden 5 tanesi arpalık olarak kaydedilmiştir.

1557 yılı defterinde 1538 yılı mufassal defterine göre belirlenen Şumnu kazası sınırları içinde toplam 426 sürekli ve geçici yerleşmenin ve 5 Kıptî cemaatinin mevcut olduğu anlaşılmıştır[197]. Bahsedilen defterde Şumnu kazası dahilinde kaydedilen yerleşmeler 327 adet olup bunların tamamı 1538 yılı sınırları dahilinde kalmaktadır. Bu sayının 290'ı timar, 21'i has, 13'ü zeamet, 3 tanesi ise vakıflara kaydedilmiştir. 1557 yılı defterinde Hrazgrad kazasına tâbi 99 sürekli ve geçici yerleşmenin 1538 yılı Şumnu kazası sınırları dahilinde kaldığı anlaşıldığından bunlar da yerleşmeler listesine eklenmiştir. Bu yerleşmelerden 79'u timar; 10'u has, 8 tanesi zeamet, 2 tanesi ise vakıflara kayıtlıdır.

1579 yılı defterlerinde 1538 yılı Şumnu idari alanına tekabül eden sahada toplam 396 sürekli ve geçici yerleşme ile 5 Kıptî cemaatin mevcud olduğu anlaşılmış olup, 268'i bu defterlerde Şumnu idari alanında bulunmaktadır[198]. Bunlardan 6 tanesi TT.d 58 nolu vakıf defterinde; 262 tanesi ise TT.d 42 nolu mufassal defterde kayıtlıdır. Bahsedilen TT.d 42 nolu mufassal defterdeki yerleşmelerden 17 tanesi has, 35 tanesi zeamet, 210 tanesi ise timara kaydedilmiştir. TT.d 559 nolu defterde ise TT.d 42 nolu defterde Şumnu idari alanındaki yerleşmelerden 15 tanesinde kayıtlı olan Voynuk ve Şahinci nüfusu bulunmaktadır. 1579 yılı defterlerinde Hrazgrad kazasına tabi köyler arasında bulunmakla birlikte 1538 yılı Şumnu nahiyesi idari alanına tekabül eden sahanın içinde kalan toplam 83 sürekli ve geçici yerleşme kaydına rastlanmıştır. Bunlardan 4 tanesi TT.d 58 nolu vakıf defterinde vakıflara; 79 tanesi ise TT.d 42 nolu mufassal defterde kayıtlıdır. TT.d 42 nolu mufassal defterdekilerden 10 tanesi has, 11 tanesi zeamet, 58 tanesi ise timara kayıtlıdır. 1579 yılı defterlerinden TT.d 42 nolu

[196]Bu dönemde Bükülmük Köyü ve Kara Dirlik Mezrası idari olarak Şumnu'ya bağlı olmasına rağmen coğrafi olarak Şumnu kazası sınırlarının dışında Bükülmük Köyü, Eski Zağra kazası; Kara Drilik Mezrası ise Çernovi kazası sınırları dahilinde kaldığı anlaşılmıştır.

[197] Bu dönemde Bükülmük Köyü, Bükülmük Mezrası ve Kara Dirlik Mezraası idari olarak Şumnu'ya bağlı olmasına rağmen coğrafi olarak Şumnu kazası sınırlarının dışında Bükülmük Köyü ve mezrası, Eski Zağra; Kara Drilik Mezraası ise Çernovi sınırları dahilinde kaldığı anlaşılmıştır.

[198] Bu dönemde Bükülmük Köyü ve Kara Dirlik Mezrası idari olarak Şumnu'ya bağlı olmasına rağmen coğrafi olarak Şumnu kazası sınırlarının dışında Bükülmük Köyü, Eski Zağra kazası; Kara Drilik Mezrası ise Çernovi kazası sınırları dahilinde kaldığı anlaşılmıştır.

mufassal defterde Eski Cuma kazasına tabi bulunan toplam 45 yerleşmenin tamamının 1538 yılı Şumnu nahiyesi idari alanına tekabül eden sahanın içinde kaldığı anlaşılmıştır. Bunlardan 3 tanesi has, 8 tanesi zeamet, 34 tanesi ise timara kayıtlıdır.

1586 tarihli akıncı defterinde Şumnu kazası idari alanında 69; Kirilova nahiyesi idari alanında 41; Cuma Pazarı nahiyesi idari alanında 24; Alakilise nahiyesi idari alanında 24 ve Hrazgrad nahiyesi idari alanında 52 olmak üzere 1538 yılı Şumnu nahiyesi idari alanına tekabül eden sahada toplam 210 yerleşme kaydı tespit edilmiştir.

MAD.d. 1774 no, H. 991-999, M. 1583-91 tarihli defterde Şumnu ve Eski Cuma Pazarı kazası idari alanında bulunan yerleşmelerin tümü ki Şumnu'da 137 yerleşme; Eski Cuma Pazarı kazasında ise 28 yerleşme 1538 yılı Şumnu kazası sınırları dahilinde olduğu anlaşılmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Bahsedilen defterde Hrazgrad kazası dahilinde bulunan bir kısım yerleşmelerin (68 adet) 1538 yılı Şumnu kazası sınırları dahilinde olduğu anlaşılarak bunlar da değerlendirmeye alınmıştır.

MAD.d 1558, H. 1009- M.1601 yıllarına ait bu defterde yalnızca Şumnu ve Eski Cuma Pazarı kazası idari alanında bulunan yerleşmelere ait ağnam kayıtları bulunmaktadır. Bunlardan Şumnu'da 161; Eski Cuma Pazarı kazasında ise 28 yerleşmenin 1538 yılı Şumnu kazası sınırları dâhilinde olduğu anlaşılmış ve değerlendirmeye alınmıştır. D_HSK_AAG_D_25939 nolu H. *987* M. 1579-80 tarihli defterde Hrazgrad kazası dahilinde bulunan bir kısım yerleşmelerin (65 adet) 1538 yılı Şumnu kazası sınırları dahilinde olduğu anlaşılmış, aralarında bir zaman farkı olmasına rağmen konu bütünlüğünün sağlanması için bu veriler 1601 tarihli defterin verilerine eklenerek değerlenedirmeye alınmıştır. Bahsedilen defterlerde 1538 yılı Şumnu nahiyesi idari alanına tekabül eden sahada bulunan 254 yerleşmenin ağnam kaydı bulunmaktadır.

TT.d. 771 no, H.1052, M.1642 yılına ait olan defterde 1538 yılı Şumnu nahiyesi idari alanına tekabül eden sahada toplam 289 yerleşmenin kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Bunların 128 tanesi Şumnu kazasında; 32 tanesi Eski Cuma Pazarı kazasında; 39'u ise Osman Pazarı kazasında; 90 tanesi ise Hrazgrad kazasında kayıtlı olduğu anlaşılmıştır.

4. YERLEŞMELERİN LOKALİZASYONU

Bu çalışmada sahayla ilgili temel kaynaklar olan XVI. yy tahrirlerinde geçen ve 1538 yılı tahririne göre Şumnu kazası idari sınırları içinde kaldığı anlaşılan tüm yerleşmeler (sürekli, geçici-mevsimlik) lokalizasyon, yani yerleşim yerlerini tespit çalışması kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Defterlerde kaydı bulunan yerleşmelerin büyük çoğunluğu *karye* yani köy olarak kayıtlı olup, bunun haricinde *nefs* yani şehir merkezi, mezra, çiftlik, tekye ve zaviye olarak kaydedilmiş olanlar da mevcuttur. Köy olarak kayıtlı olanların büyük bir kısmı tek çekirdekli müstakil yerleşmeler olduğu halde bir kısmında ise mahallelerinin mevcut olduğu anlaşılmıştır.

Lokalizasyon çalışmasında bazı köylerin isimleri lokalize edilememiş, hâlihazırda mevcut olan bazılarının ise tahrirlerde olmadığı anlaşılmıştır. Bu sorunların aşılması için başlıca iki metod kullanılmıştır. Bunların ilki Şumnu kazası çevresinde bulunan kazaların aynı dönemde hazırlanan kayıtlarının incelenmesidir. Nitekim köyler genel olarak 1538 yılı defterine göre belirlemiş olduğumuz Şumnu kazası sınırları içinde kalmaktayken avarız defterinde olduğu gibi bazılarının ise (Markova köyü) Silistre sancağı sınırlarındaki kazalara dahil olduğu anlaşılmıştır. Bir diğeri ise aynı sahaya ait dikey eksende yani XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyottan sonra hazırlanan defterlere müracaat edilmesidir. Bu şekilde yapılan araştırmalarla sonradan ismi değişen yerleşmelerin bir kısmı tespit edilebilmiştir.

Tahrirler bir şablon olarak düşünüldüğünde bu şablonun değişen ve değişmeyen unsurlarının mevcut olduğu görülür. Bunların iyi anlaşılması için bu defterlerin hazırlanmasında kullanılan dil, bu dilin alfabesi ile defterlerin hazırlanma mantığının iyi bilinmesi gerekmektedir. Tahrirlerin dili genel olarak Osmanlı Türkçesi olmakla birlikte, teknik terimlerde Arapça ve Farsça ibarelerin de kullanıldığı görülmektedir. Yerleşmelerde, Müslümanların yaşadığı yerlerdeki yerleşme isimleri Türkçe; Bulgarların boşalttığı ve Müslüman Türklerin yerleştiği bazı köylerde Bulgarca ve Türkçe; Gayri Müslimlerin yaşadığı köylerin isimleri genel olarak Bulgarca olmakla birlikte Türkçe isimlerin de kullanıldığı görülmüştür.

Sahaya yapılan göçlerin yapmış olduğu etkileri öncü ve artçı sarsıntıları olan bir depreme benzetmek mümkündür. Zira büyük nüfus hareketleri, göç alan ve veren

yerlerde önemli bir sarsıntı oluşturarak mevcut düzeni etkilemekte, değiştirmekte, hatta bu sarsıntılar sonraki dönemlerde de devam edebilmektedir. Çalışma sahasında bunun bariz örneklerini görmek mümkündür. Nüfus hareketleri başlığı altında da açıklanacağı üzere çalışma sahasında ilki çalışma dönemine tekabül eden Osmanlı hâkimiyetinin başlangıç dönemi, diğeri ise bu hâkimiyetin sonunda olmak üzere iki farklı büyük nüfus hareketi olmuştur. Bahsedilen ilk hareketin tahrirlere göre Anadolu'dan sahaya yapılan göçlerle XV. yy'da başladığını söylemek mümkünken bunun XVI. yy ilk yarısında şiddetlendiği ve bundan sonra da azalarak XVII.yy'a kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kurulan yerleşmeler, genel itibariyle Osmanlı hâkimiyetinin sonlarına kadar gelişme evresi geçirmiştir. İkincisi ise çalışma dönemi dışında tarihte 93 harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşını müteakip çalışma sahasından Anadolu'ya yapılan göçlerle başlamış, krallık dönemi Bulgaristan'ı ve Komünist Dönem Bulgaristan'ında da devam ederek 1990'lı yıllara kadar uzanmıştır. Bunlardan ilki sahadaki yerleşme kesafetini müspet; ikincisi ise menfi yönde etkilemiştir. Çalışmanın niteliği gereği bahsedilen sarsıntılar bu çalışmanın bir bölümü olan lokalizasyon çalışmasını doğrudan etkilemiştir. Burada şu da belirtilmelidir ki Osmanlı döneminde kurulup günümüze kadar varlığı devam eden yerleşmelerin bir kısmı bahsedilen ikinci sarsıntıda demografik değişime uğramış (Mirahor, Kara Mihal, Küçük Kokarca v.b.), yani kurucularının nesebi köyü boşaltırken, diğer taraftan farklı demografik unsurlar göç veren köylere yerleşmiştir. Ayrıca nüfus açısından boşalmayan bazı yerleşmelere de Balkan Savaşlarından sonra ve özellikle komünist dönemde belli oranda farklı nüfusun yerleştirildiği anlaşılmıştır.

Yerleşmelerden kararlılık gösteren yani kuruluştan itibaren varlığı devam edenler Acaroğlu'nun çalışması başta olmak üzere, Bozhikov, İvanov, Miçev ve Yakub'un çalışmalarından yararlanarak 1/50.000 ölçekli topoğrafya haritası paftaları üzerinde lokalizasyonu yapılmaya çalışılmıştır [199] . Topoğrafya haritalarından faydalanmanın bir müspet bir de menfi sonucu olmuştur. Müspet tarafı bunlarda komünist dönem öncesinde ve sonrasında ortadan kalkan bazı yerleşmeler hakkında bilgilerin bulunmasıdır. Menfi etkisi ise, bunlarda yerleşme isimlerine ait güncel

[199] web.uni-plovdiv.bg/vedrin/index.html#section2.

isimlerin bulunmaması, daha çok krallık dönemi Bulgaristan'ına ait isimlerin yer almasıdır.

Osmanlı hâkimiyeti sonrası yerleşme isimleri değişik dönemlerde müteaddit defalar değiştiğinden dolayı güncel isimleri bulabilmek için Google Maps programından da yararlanma yoluna gidilmiştir. Bahsedilen programda sahanın topoğrafyası genel olarak görülebildiği için, topoğrafya paftalarında yer alan yerleşmelerin Google Maps'teki lokalizasyonuyla karşılaştırılıp yerleşmenin güncel ismi, eğer varsa idari değişiklikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yerleşim yerlerinin tespitinde çeşitli zorluklarla karşılaşılmıştır. Bu zorlukların başlıcaları, kaza idari sınırlarının değişimi, değişen siyasi durumlara bağlı olarak çalışılan dönemde ya da sonraki dönemde bazı köylerin ortadan kalkması, bazılarının çalışma dönemi ya da sonraki dönemde isimlerinin değişimi, zamanla defter tasnifi, defterlerin nicelik ve niteliklerindeki değişikliklerdir. Osmanlı siyasi hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte, yerleşme isimleri ve alfabe değişikliği, dilin canlılığından ve bazı özel durumlardan kaynaklanan sorunları da bunlara eklemek mümkündür.

Bu zorlukların başında, çalışılan dönemin ilk ve son tahrirleri arasında idari sınır değişikliğinden kaynaklanan sorunlar gelmektedir. Nitekim XVI. yy başlarında Şumnu idari sınırları içinde bulunan Eski Cuma ve Osman Pazarı'nın daha sonraki defterlerde Şumnu'dan ayrılarak müstakil kaza statüsü kazandıkları anlaşılmaktadır. Bazı yerleşmelerin ise sahanın kuzeybatı sınırlarında yeni bir idari merkez haline getirilen Hrazgrad'a bağlandıkları görülmektedir.

Lokalizasyon çalışmamızda 1538 tarihli deftere göre belirlenen en geniş Şumnu idari sınırları esas alındığından, sonraki dönemlerde saha içi ve çevresinde yeni kazalar kurulmasıyla farklı kazalara bağlanan yerleşmeler tek tek incelenip çalışmamıza dâhil edilerek bahsedilen sınırlara ulaşılmaya çalışılmış olup bu durum daha önce de ifade edilmiştir. Bunlardan Eski Cuma ve Osman Pazarı kazaları tüm yerleşmeleri ile Şumnu'dan ayrıldığı ve diğer kazalardan yerleşme almadığı için çalışmayı zorlaştırmazken; Hrazgrad kazasının ise doğu, güney ve güneydoğusundaki köyleri (günümüz Kemaller, Işıklar, Kubadın ilçesi idari alanı) Şumnu'dan; batı ve kuzeyindeki köylerinin Çernovi'den alınarak kurulması bu çalışmada bahsedilen kazalara ait yerleşmelerin de gözden geçirilmesini gerektirmiş bu ise lokalizasyon

çalışmasını zorlaştırmıştır. 1538 tarihli deftere göre belirlenen Şumnu kazası idari alanı yaklaşık 4.300 km² olup bu ise günümüz Bulgaristan devleti yüz ölçümünün %3,9'una tekabül etmektedir [200].

Yerleşmelerin bazılarının çalışma döneminde kurulup yine çalışma dönemiminde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. XV. yüzyılın son çeyreğinden XVII. yüzyıl ortalarına kadar olan periyotta kurulup sonraki yüzyıllarda ortadan kalkan yerleşmelerin lokalizasyonu konusunda ise saha çalışması önemli bir safhayı oluşturmuş, bu çalışmalarda elde edilen birtakım ipuçlarından faydalanılmıştır. Saha çalışmalarında hata yapılmaması için dikkat edilen hususların başında ortadan kalkan yerleşmelerin lokalizasyonunda bunların Roma ve Proto Bulgar döneminden kalan kalıntılarla karıştırılmamasıdır. Osmanlı döneminden önce ortadan kalkan yerleşim yerleri, sahada genel olarak üzeri örtülü tepecikler olan höyükler şeklinde görülmekte iken Osmanlı döneminde kurulup XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta ya da daha sonra ortadan kalkan yerleşmelerin eski yerleşim yerlerinde genelde maddi ve kültürel kalıntıların mevcut olduğu anlaşılmıştır. Bahsedilen maddi kalıntıların başında mezarlıklar gelmekte iken, kültürel kalınıtların başında ise mevki isimleri gelmektedir.

Tahrir defterinde köy olarak kaydedilen yerleşmelerin önemli bir kısmının kuruluş aşamasında genel olarak nüfusu az ve birbirine yakın Yörük obaları şeklinde iskân oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim tahrir defterlerinde, bahsedilen yerleşmelerin kurulduktan sonraki ilk kaydında genelde aynı babanın erkek çocuklarının kayıtlı olduğu görülmektedir. Çalışma döneminde bunların yerleşikliği henüz kökleşmediği için nüfusları kolayca yer değiştirebilmiştir. Bahsedilen dönemde kurulan köylerdeki Yörük cemaatinin başka yere hareket etmesi, ya da birbirine yakın köylere göç ederek birleşmesi olayı genelde kaza bütünlüğü içinde gerçekleşirken kaza dışına göç ve kaza dışından gelen göçlerin de olduğu, bu esnada köy nüfusunun bir kısmı ya da tamamının bu göçe iştirak ettiği anlaşılmaktadır. Küpeli, ve Sığır Alanı köylerini buna örnek olarak vermek mümkündür.

[200] Şumnu Oblastının günümüzdeki idari alanı 3390,3 km² lik bir alana sahiptir. Bkz. Osman İsmail, *Şumnu ve Tarihte Bıraktığı İzler*, İzmir 2014, s. 15.

Osmanlı klasik döneminde kurulmuş varlığı günümüzde de devam eden yerleşmelerin lokalizasyonunun, ortadan kalkanlara göre daha kolay yapılması beklenirken bunun da kendine has bazı zorlukları olduğu görülmüştür. Nitekim yerleşme nüfusundaki hareketliliğe benzer bir hareketlilik yerleşme isimlerinde de mevcut olup bu durum yer tespitlerinin yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu isim değişikliklerinin bir kısmı çalışma döneminde meydana gelirken sonraki dönemlerde gerçekleşenler de mevcuttur. Bahsedilen sorunun çözümü için ilk önce isim benzerliğine dikkat edilerek ipuçları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların bazılarının isimlerinde ufak değişiklikler olmakla birlikte bazılarında ise büyük değişiklikler olduğu görülmektedir. Örneğin 1538 tarihli defterde *Bulgarine* olarak kayıtlı olan yerleşmenin, 1557 ve 1579 tarihli defterde *Karye-i Bulgarine nâm-ı diğer Kayalı Geren;* Avarız defterinde ise *Karye-i Geren* olarak kaydedildiği, yakın zamana kadar sahadaki Türkler arasında da *Geren* ismini devam ettirerek Eski Cuma şehri ile birleştiği anlaşılmıştır. Bunun yanında mufassal tahrirlerde *Karye-i Yakub Fakih* isminin mufassallardan sonra *Karye-i Yörükler* ismine tevdi edildiği ve günümüzde de bu isimle mevcut olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Ek 1, Satır: 63, 445).

Yakub Fakih-Yörükler isminde görüldüğü gibi isminde büyük değişiklikler olan köy ya da köylerin eşleştirilmesinde hanelerde kayıtlı olan şahıs isimlerinin karşılaştırılmasının en etkili ve doğru yöntem olduğu anlaşılmıştır. Bu yöntemin geçerli olabilmesi için kıyaslanacak olan tahrir defterlerinin mufassal ve hazırlanma tarihlerinin birbirine yakın olması gerekmektedir. Nitekim çalışmada 1579 tarihli mufassal tahrir ve 1586 tarihli akıncı defterinde kayıtlı olan köylerdeki şahıs isimleri karşılaştırılarak oldukça etkili sonuçlara ulaşılmıştır. Zira bahsedilen defterlerin hazırlanma tarihleri arasında 7 yıl gibi oldukça kısa bir zamanın olması bazı yerleşmelerin yeni isimle kaydedildikten sonra hanelerdeki isimlerin değişmeden kaydedilmiş olmasını sağlamıştır. Zîra bu süre zarfında yerleşmelerde nesil değişmemiştir. Bahsedilen şartların hâiz olmadığı yani her ikisi de mufassal olmayıp hazırlanma tarihleri de birbirine yakın olmayan defterlerdeki lokalizasyonda başka yöntemlere de başvurulmuştur. Hane sayıları ve vergi hâsılları başta olmak üzere herhangi bir tahrir döneminde bir yerleşmeye ait sayısal verilerin bir sonraki tahrirden daha az olacağı mantığı uygulanarak kıyaslama yapılmıştır. Bunun yanında vergisi alınan ürünler ile o köyde askerî ya da yarı askerî olarak tanımlayabileceğimiz

kayıtların da timara göre hazırlanan defterlerde tekrar edildiği görülmektedir. Nitekim, bazı vergilerin ve ürünlerin belli köylerden alındığı görülmektedir. Örneğin *ispenç, hınzır, bojik, bâc-ı hamr* vergileri Gayri Müslim köylerine has vergilerdir. Bunun yanında her köyde meyvecilik yapılmadığından, çok yıllık bir ürün olan meyve üretiminin tahrir dönemlerine göre devamlı olduğu düşünülmüştür. Müslüman köylerinde *ellici, eşkinci, yağcı, küreci* sıfatıyla kayıtlı hizmet sınıfları ise değişik tahrirlerde sürekli tekrar edilmiştir. Bunun yanında çalışma döneminde su değirmenlerinin yaygın olduğu bilgisinden hareketle köyde *Âsiyab-ı Dolab,* yani Dolap değirmeni vergisi varsa akarsuya yakın olacağı düşünülmüştür. Kısacası bu özellikler eğer ismi değişen köyde ya da lokalizasyonu yapılmaya çalışılan köylerde varsa değişik tahrir dönemlerinde hazırlanan farklı kayıtlarda da olması gerektiği düşünülmüş, önceki ve sonraki defterler arasında uzamsal bir devamlılık kurulmaya çalışılmıştır.

Tahrir defterlerinin yüzyıllar öncesinde hazırlanması dolayısıyla defterlere has bazı problemlerin olduğu görülmektedir. Nitekim dört yıl gibi kısa bir süre sonra hazırlanmış olmasına rağmen 1479 tarihli defterin baş tarafının silik ve bazı kayıtların eksik olması dolayısıyla 1479 ve 1483 tarihli defterler arasında yerleşme ve nüfus açısından farklar bulunmaktadır. Ayrıca adı geçen defterlerde bazı Müslim köylerinin tâbi olduğu kazalar belirtilmemiş, farklı kazalara ait köyler karışık olarak verilmiştir. Bu da lokalizasyonda onların hangi kazaya dâhil edileceği ile ilgili sorunlara yol açmıştır. Defterlerden kaynaklanan zorluklardan bir diğeri ise XVII. yy'dan itibaren devletin timardan elde ettiği gelirlerin yerini avarız vergisine tevdi etmesine bağlı olarak vergi ve tasnif sisteminin değişmesidir. Nitekim mufassal tahrirlerle avarız defterlerinde farklılıklar bulunmakta, bu da özellikle avarızlardan yararlanılmasını zorlaştırmış, daha öncede ifade edildiği üzere 1642 tarihli avarızdan sınırlı olarak faydalanılmıştır[201]. Ayrıca mufassal tahrirlerde köy olarak görülen bazı yerleşmelerin, avarız defterinde mahalle olarak kayıtlı olduğu görülürken avarız vergisi alınmayan bazı yerleşme ve nüfusun ise kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Defterlerin niteliğine bağlı olarak Çingene defterlerinin ayrı kaydedilmiş olmasından dolayı bu defterler incelenerek Şumnu idari sınırları içinde bulunanlar tespit edilmiş olmakla birlikte

[201] Oktay Özel, "Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2000, ss. 35-50.

bunlar göçebe cemaatler halinde yaşadığı için yerleşim yerleri tespit edilememiştir. Ayrıca tahrir defterlerinin bazılarının sonunda tahriri yapılan kazada gelirleri vakıflara aktarılan köylerin kaydedilmiş olmasına rağmen bazılarında ise bu durum gözlenmemektedir.

Osmanlı sonrası değişen siyasi hâkimiyete bağlı olarak, alfabe ve yerleşme isimlerinde meydana gelen değişiklikler, saha çalışmasıyla birlikte sahaya ait modern çalışmalardan yararlanılmasını zorlaştırmıştır. Bulgaristan'ın özerkliği esas alındığında Osmanlı, sahada 490 yıl kalmış[202], bu süre zarfında yapılan iskân sayesinde saha Türkleşmiştir. 1878 yılından itibaren Osmanlının sahadaki siyasi hâkimiyetinin giderek zayıflaması, 1908 yılında tamamen ortadan kalkması ile sahadaki Türkçe yerleşme isimleri de değiştirilmeye başlanmıştır. Özellikle 1911-12 Balkan Savaşları'ndan sonra bu süreç hızlanmış, 1934 yılında zirveye ulaşmış, 1944'ten sonraki komünist dönemde ise bu süreç tamamlanmıştır. Hâlihazırda resmi olarak Bulgarca isimler kullanılmaya devam etmektedir. Yerleşme isimlerinin değiştirilmesi sürecinde bazılarına farklı isimler, bazılarına ise Türkçe anlamının doğrudan Bulgarca karşılığının verilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Türkçe anlamının doğrudan Bulgarca karşılığı verilenler araştırmaya kısmen yardımcı olması beklenirken bunda da hatalar olduğu görülmektedir. Nitekim sahada bulunan bir Türk köyü olan *Bekirli*, Bulgarcaya *At Ahırı* anlamına gelen *Konevo*; *Kara Evhadlar* köyüne ise *Kara At* anlamına gelen *Vrani-Kon* isimlerinin verildiği görülmektedir. Çeviriyi yapan Bulgar resmi komisyonu muhtemelen bunlardan ilkini *Beygirli*, ikincisini ise *Kara At* olarak anlamış olmalıdır. Sınırlı olan Türkçe ve Bulgarca çalışmalarda bahsedilen problemlerin olması bu kaynaklardan yararlanılması zorluklarını ortaya çıkarmıştır. Bahsedilen çalışmalardan en önemlileri Acaroğlu'nun Türkçe olarak hazırladığı eseri ile İvanov, Bozhikov, Miçev ve Koledarov, ile Hasan Yakub'un, Bulgarca olarak hazırlamış oldukları eserleridir[203]. Ancak bunlarda da dilin canlılığından kaynaklanan benzer çeviri hataları olduğu görülmektedir. Özellikle

---

[202] Bulgaristan Prensliği 1878 yılında kurulmuş, 1908yılında bağımsız olmuşturr. Bulgaristan'ın bağımsızlığı esas alındığında bu süre 520 yıldır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu "Bulgaristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 06, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 399-401; Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan Bağımsızlık Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 06, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, ss. 396- 399.

[203] Acaroğlu, *a.g.e.*; Martin İvanov, *Reçnik Na Selişti İmane İ Nazvaniya na Administrativno Teritorialni Edinitsi*, 2013; Bozhikov, *a.g.e.*; Miçev ve Koledarov, *a.g.e.*, 1973; *Reçnik na Seliştata i seliştniti imena (Yerleşim Yerleri ve Yerleşim Adları Sözlüğü)*, (Haz. N. Miçev ve P. Koledarov), Sofia, 1989; Yakub, *a.g.e.*

Bulgarca kaynaklardan yararlanılması sürecinde alfabe değişikliğinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmıştır. Nitekim yerleşme isimleri tahrir defterlerine Osmanlı Türkçesi ile kaydedilirken, Osmanlı'dan sonraki kaynaklarda ise Bulgarca olarak görülmekte olup Kiril Alfabesi ses yapısının, Latin ve Arap harfleriyle uyuşmaması ise bu kaynakların kullanımını zorlaştırmıştır.

Yukarıda bahsedilenlerin haricinde lokalizasyonu zorlaştıran özel durumlar da mevcuttur. Bunlardan ilki, Şumnu kazasına bağlı olan bazı yerleşmelerin harita çalışmalarında ve saha çalışmasında kaza idari sınırları içinde bulunamamasından hareketle bunların farklı kazalar dâhilinde yer aldığının tespit edilmiş olmasıdır. Nitekim Voynuk hizmeti olan *Bükülmük köyü,* coğrafi olarak *Eski Zağra* dâhilinde bulunmakta iken bir kısmının idari olarak Şumnu kazası defterine kaydedildiği anlaşılmıştır. Benzer şekilde coğrafi olarak Çernovi sınırları içinde olup Haydar köyü yakınlarında olduğu anlaşılan *Kara Dirlik Mezrası* da aynı şekilde 1538 yılı defterinde Şumnu'ya tâbi olarak görülmektedir (Bkz. Ek 1, Satır: 49, 212).

Timara göre hazırlanan defterlerde birbirine yakın köyleri genel olarak aynı timar grubunda görmek mümkünken, bazı durumlarda ise bu yakınlığı takip etmek mümkün olamamaktadır. Bahsedilen durumların ötesinde sahadaki yerleşmelerle ilgili çok farklı durumlar da söz konusudur. Bunlardan birisi de Çavuş isimli yerleşmelerde görülmüştür. Arşiv kayıtları ve saha çalışması ile bu köyün lokalizasyonu yapılmaya çalışılırken hâlihazırda mevcut olan Çavuşköyün defterlerdeki kayıtlarda olması gereken tahmini yeri ile günümüzdeki konumunun birbiriyle uyuşmadığı anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalarda tahrirlerde geçen *Karye-i Çavuş* un sonraki zamanlarda ortadan kalktığı, buna karşılık tahrirlerde *Karye-i İsmilofça* olarak geçen yerleşmenin ise daha sonra *Çavuş Pınarı* ismini aldığı anlaşılmıştır. Yani mufassal defterlerde ismi geçen Çavuşköy sonraki dönemde ortadan kalkmış, bahsedilen yerleşmenin ortadan kalktığı dönemde ise farklı bir yerleşme, ortadan kalkan köyle aynı ismi almıştır. Bu tür karışıklıkları çözmek yoğun mesai gerektirmiştir (Bkz. Ek 1, Satır: 80, 193).

Tahrir defterlerindeki bazı kayıtlar ise lokalizasyon çalışmalarını kolaylaştıran âmiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunları; timarların dağılışı, topoğrafik çalışmalar, sınırlı olmakla birlikte isim benzerlikleri, yakınlığı ifade eden terimler, ortak kullanım alanları başlıkları altında toplamak mümkündür. Timar gelirlerinin

devlet görevlileri arasında dağıtımına bakıldığında bazı istisnalar haricinde aynı timarlarda kayıtlı olan yerleşmelerin genel olarak birbirine yakın köyler olduğu anlaşılmıştır. Yani devlet görevinde bulunan bir kişi için genel olarak vergisi toplanacak olan köylerin aynı yol güzergahında ve birbirine yakın olan yerleşmelerden seçildiği görülmektedir. Bu durumun coğrafî bir gereklilik olduğu ve vergilerin toplanması açısından kolaylık sağladığı anlaşılmaktadır. Timarların dağılışındaki bir diğer özellik ise genelde nüfusu fazla olan yerleşmelerin yakın çevresiyle birlikte has veya zeamet olarak kaydedilirken, nüfusu az olan yerleşmelerin timar olarak kaydedilmiş olmasıdır. Nitekim ilk defterlerde Şumnu nefsi zeamet; Şumnu Platosu eteklerinde yer alan yerleşmelerin has; sonraki defterlerde ise Şumnu nefsi ve yakın çevresindeki yerleşmelerin padişah hassı olarak kaydedildiği görülmektedir. Aynı şekilde Gayri Müslimlere ait nüfusu fazla olan yerleşmelerle derbent yerleşmelerinin Padişah ya da Niğbolu Beylerbeyi'nin hassı; sahamız sınırları içinde kalan Hrazgrad şehri yakın çevresindeki köylerin ise İbrahim Paşa Hassı olarak kaydedildiği görülmüştür. Genel durum böyle olmakla birlikte şunu da ifade etmek gerekmektedir ki bazen has ve zeamet vergisi grupları oluşturulurken coğrafi yakınlıktan ziyade köyün vergi meblağının büyüklüğüne dikkat edilmiş yani aralarında coğrafi yakınlık olmayan büyük köylerin aynı has veya zeamete kaydedildiği de görülmüştür.

Tahrir defterlerinde geçen *"...der,... der kurbü, ... der nezdi,.. der meyanı,...maa mahalle-i"* yani "*...içinde,... yanında, ...karşısında... birlikte; …Müslim,...Gebran; küçük, uzun, sagir, büzürk, köse, sarı, kara* gibi sıfatlar yerleşim yerlerinin lokalizasyonu konusunda önemli kolaylıklar sağlamış, özellikle aynı isimli köylerin birbirine karıştırılmaması konusunda yardımcı olmuştur. Son defter olan avarız defterinde birbirine yakın olan yerleşmeler genelde *maa* vasıta ekiyle belirtilmiştir. Yapılan incelemede bu tür yerleşmelerin günümüzde birbirine ya çok yakın ya da birleşmiş olduğu anlaşılmıştır. Nitekim 1642 tarihli avarız defterinde *Karye-i Elbasanlu maa Kara İbrahim* ifadesinden bu iki köyün birbirine yakın olduğu düşünülmüş, yapılan incelemede bunların günümüzde *Elbasan-Karalar, Panoyot Hitovo* olarak varlığını devam ettirdiği, yani iki köyün birleşerek tek köy olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Ek 1, Satır 180, 301). Verilen örnekte böyle olmakla birlikte benzer şekilde yazılan bazı köylerin ise birleşmediği, ancak birbirine yakın oldukları görülmektedir. Yerleşme isimlerinin önünde geçen *aşağı-yukarı, büyük-küçük* sıfatları

da lokalizasyon açısından son derece önemlidir. Nitekim, Şumnu kazasına bağlı *Âşık* ismine sahip dört farklı köy bulunmaktayken bu köylerin *Aşağı Âşıklar, Yukarı Âşıklar, Uzun Âşıklar* ve *Küçük Âşık* olarak kaydedilmesi, pratikte tahrirlerin yazılması için kolaylık sağladığı gibi, çalışmalarımızda yerleşim yerlerinin tespitine de yardımcı olmuştur (Ek 1, Bkz. Tablo 2, Satır: 25, 264, 298, 461). Köy isimlerinin önemli bir kısmında ikinci isimler *nâm-ı diğer, dahî derler* bağlacıyla kaydedilmiş, bazen üçüncü ismin de kullanıldığı görülmüştür. Bu isimlere dikkat edildiğinde bazılarına ilk önce şahıs ismi ve ardından ikinci ad olarak coğrafi bir ismin verildiği, bazılarına ise Türkçe olmayan isimlerden sonra Türkçe adlar verildiği görülmektedir[204]. Müslüman Türklere ait yerleşme isimlerinde aynı sıfatların kullanıldığı bazı yerleşmelerin ise birbirine yakın köyler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim buna *Yörük Sinan* ve *Yörük Salih* köylerini örnek vermek mümkündür. Bunlar birbirine yakın muhtemelen de kan bağı olan küçük obalar iken daha sonra *Yörükler* ismi altında birleştiği anlaşılmıştır (Bkz. Ek1 , Satır: 459, 460).

Bazı mezraların, çevredeki köylerin ortak zirai kullanım alanları olduğu anlaşılmakta, ortak kullanan köylerin birbirine yakın olacağı düşüncesinden hareketle bu mevkiide olduğu anlaşılıp isim karışıklığı ya da bulunamayan yerleşmeler, mezra yakın çevresinde araştırılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Mezralar başlığı altında bu durum daha tafsilatlı açıklanacaktır.

Kaza sınırları içinden ve dışından yapılan hareketliliğe katılan nüfusun yeni iskan yerleri tahrir yazıcıları tarafından bazı yakın köyler baz alınarak belirtilmiştir.

---

[204] Arablu Arabacı Şeca'a Köy dahi derler; İzlatova Mez. nam-ı diğer Akpınar; Mehmed Karyesi nam-ı diğer Maraş; Veled Fakih Mez. nâm-ı diğer Sarı Kadı; Ayvaluca nâm-ı diğer Virbiçe; Karaca İbrahim Güzlesi nam-ı diğer Hüseyin Dede Pınarı, Balabancı Karyesi nam-ı diğer Kokarca, Kopuzcu Karyesi nam-ı diğer Kızılca Danişment, Arabacı Osman Karyesi nam-ı diğer Öksüz Hasan, Markova Karyesi nam-ı diğer Resene, Cumalı Karyesi nam-ı diğer Çavuş, Çoban Mustafa Karyesi nam-ı diğer Bıyıklı, Kara Mustafa Karyesi nam-ı diğer Durali Fakih, Bey Pınarı Karyesi nam-ı diğer Düşbudak, Umurca Karyesi nam-ı diğer Başayiğit, Yenice-i Müslim Karyesi nam-ı diğer Sersemlü, Yörgüce Karyesi nam-ı diğer Şucaat, Dalgaç-ı Müslim Karyesi nam-ı diğer Çoban Yurdu, Dobrikova Karyesi nam-ı diğer Sığırcı, Hoşkadem Karyesi nam-ı diğer Rakovniçe, Kayacık Karyesi nam-ı diğer Uruşlar, Çıkrıkçılar Pınarı Mez. nam-ı diğer Benkak, Yörükler Karyesi nam-ı diğer Kestane Pınarı, Kuşhasan Mez. nam-ı diğer Temürbaba, Kara Evhadlar Karyesi nam-ı diğer Hırsızlarpınarı ve nam-ı diğer Karakapı, Hafızoğlu Mehmed Dede Zaviyesi nam-ı diğer Armudlupınarı, Balluca Balaban Karyesi nam-ı diğer Rahmanoğuları ve Karagözoğulları ve Murad oğulları, Hacı Salih Karyesi nam-ı diğer Yağcılar, Köse Ahmed Karyesi nam-ı diğer Saru Göllüler, Hasanca karyesi Beyli Hacı ve nam-ı diğer Hasan Kulu, Kayacık Karyesi nam-ı diğer Sulu Turhan, Yenice Köy Karyesi nam-ı diğer Maden Geçidi, Hızırca Karyesi nam-ı diğer Divane Mahmud, Kireçlik Karyesi nam-ı diğer Uzun Âşık, Balabancı Karyesi nam-ı diğer Topçu, Zaviye-i Doyuran Dede Karyesi Karyesi Nam-ı diğer Çoban Pınarı, İslam Fakih Karyesi nam-ı diğer Gökçe Su, Nebi Fakihler nam-ı diğer Arslanköy, Sultan Ana Karyesi nam-ı diğer Sait baba, Oraşniçe Karyesi nam-ı diğer Ortaköy, Boynu Eğri Karyesi nam-ı diğer Duraklar, Gedik Çakır Karyesi nam-ı diğer Karaisaoğulları, Yörgüce Karyesi nam- ı diğer Karagöz, Bakacak Karyesi nam-ı diğer Fırun Sekisi Karakaşlıköy dahi derler (Bkz. Ek 1, Satır: 23-456).

Alakilise nahiyesi sınırları dâhilinde yer alan Kılavuzlar köyü çevresinin bunların başında geldiği görülmektedir. Osman Pazarı Yüksek Platosu'nda bulunan bu sahanın topografik olarak Şumnu ve Kirilova nahiyesine göre daha sorunlu olmasına rağmen göç alma nedeni düşünüldüğünde bu alanın diğerlerine göre daha az nüfuslanmış olması akla gelmektedir. Nitekim konar-göçerlikten henüz yerleşikliğe geçen nüfusun buralara hareket etmesi zor olmamıştır. Bu faaliyetlerle, özellikle boş alanlar nüfuslandırılarak ekonomik ve siyasi açıdan sahaya daha fazla hâkim olmak istenmiştir. Nitekim ilk tahrirlerde bu saha, oldukça seyrek nüfuslanmış durumdayken yapılan tüm bu faaliyetler sonucu XVII. yy ortalarına gelindiğinde bu civarda yerleşme ve nüfusun arttığı görülmektedir. Bahsedilen durumda bizzat devlet görevlileri tarafından kurulan vakıflar da önemli rol oynamıştır.

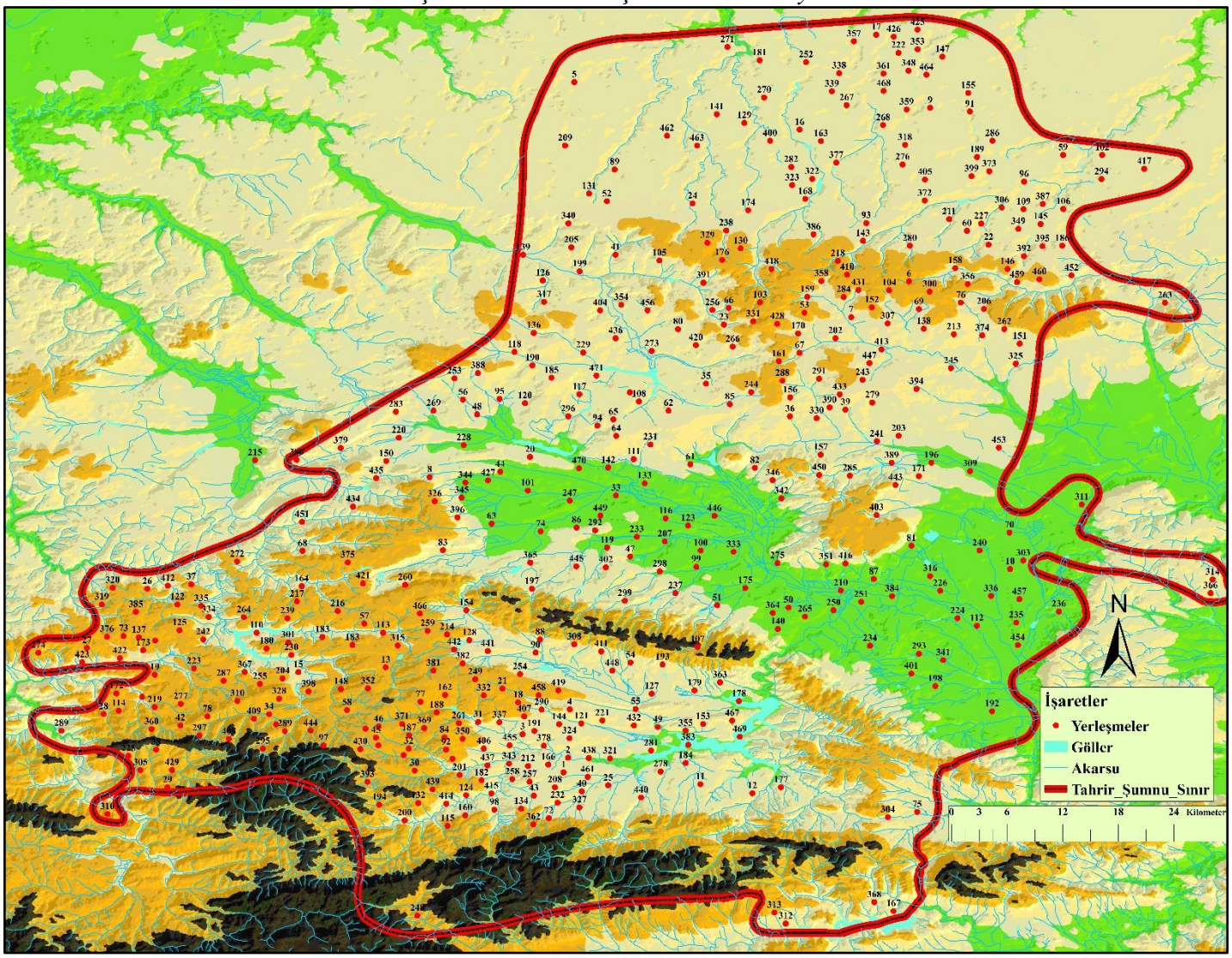
Osmanlı fethi ile beraber Bulgaristan'da uzun zamandan beri devam eden karışıklıklar yerini sükûnete bırakmış, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte Müslüman Türk iskânı gerçekleşen *Trakya* ve *Aşağı Misya* toprakları önemli oranda nüfus almıştır. Yeni iskân birimleri boşalan yerlerle birlikte genelde ıssız yerler olma özelliği göstermektedir. Nitekim Bulgaristan'da birçok coğrafi ismin Türkçe olması bunun en önemli delilidir. Boşalan yerleşmelere ya da bu yerleşmelerin çevresine Müslüman Türk nüfusu iskân edildikten sonra buraların isimlendirilmesi konusunda üç faklı durum görülmektedir. Bunlardan ilki eski ismin yeni dönemde kullanılmaya devam etmiş olmasıdır ki *İzlatar, Bulgarine, Kaluger, Dalgaç, Podayva, Kalova* isimli yerleşmeleri buna örnek vermek mümkündür (Bkz. Ek1, Tablo2 , Satır: 63,99, 198, 209, 210, 359). İkincisi ise Müslüman Türk isimlerinin ikinci isim olarak bir süre kullanıldığı ve belli bir süre sonra yerini Türkçe isme bıraktığı görülmekte olup *Dobrika nam-ı diğer Sığırcı, Sırnova nam-ı diğer Balcı Ahmet* isimleri de buna örnek olarak verilebilir (Bkz. Ek1 , Satır: 41, 121). Üçüncü ve en yaygın olan ise *Zekeriyya, Zağralı, Köse Durmuş* gibi iskân olan nüfus tarafından kurulan yerleşmeye nüfuzlu aile reislerinin isminin verilmesi yani Türkçe isimler verilmiş olmasıdır (Bkz. Ek1, Tablo 2, Satır: 285, 470, 471).

Sahadaki yerleşmelerin lokalizasyonuyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra bunlardan XVI. yüzyılda nüfus açısından şehir statüsü kazanan 1 yerleşme (Şumnu Nefsi) ve tarafımızdan kasaba olarak tanımlananlar hariç diğerleri ilk kayıtlarında

geçen *köy, mahalle, tekye-zaviye, mezra, çiftlik* statülerine göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Çalışma dönemine ait kaynaklarda 1538 yılı Şumnu kazası idari alanında bulunan yerleşmeler konu bütünlüğünün sağlaması amacıyla metin içinde verilen Tablo 2'nin ilk sütununda alfabetik sıraya göre numaralandırılarak verilmiştir. Lokalizasyonu yapılan yerleşmeler 1/50.000 ölçekli 24 topoğrafya paftasının sayısallaştırılmasıyla elde edilen harita üzerinde yerleşmeleri temsil eden numaralarla gösterilmiştir (Bkz. Harita 10, Tablo 2). lokalizasyon haritası olan Harita 10'da yerleşim yerini temsilen gösterilmiştir. Lokalize edilemeyen 6 yerleşme (Aladağlu K., Çaruk Ali Mez., Emir Doğan Mez. İstiyan Mez., Sülemi K. Uğurpınarı Mez.) ise Tablo 2'de numarası verildiği halde lokalize edilemediği için Harita 10'da gösterilmemiştir (Bkz. Tablo 2, Satır: 79,135, 195, 397, 424). Metin haricinde çalışmanın sonunda Ek 1 olarak verilen kaynak lokalizasyonu tablosu ile, yerleşmelerin lokalizasyonunun dayandığı çalışma dönemi kaynakları ve güncel kaynaklar verilmiştir. Nitekim Ek 2'nin ilk sütununda yerleşim yelerinin sıra numarası, ikinci sütunda yerleşmelerin defterlerdeki ilk kaydında mevcut olan isimleri, sonraki sütunlarda ise sırasıyla 1479, 1483, 1512, 1516, 1538, 1557, 1579, 1586, 1591, 1601, 1642 tarihli defterlere göre toplam 11 defterde yerleşmelerin ismi, statüsü, bağlı bulunduğu birim ve kaydının bulunduğu defterdeki sayfa numaraları verilmiştir. Güncel kaynaklar başlıklı son sütunda ise bunların günümüzdeki lokalizasyonu, yani yerlerinin hangi kaynak ya da kaynaklara göre tespit edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Yerleşim yerleri tespit edilemeyenler ise bahsedilen bu son sütunda "*lokalize edilememiştir"* şeklinde belirtilmiştir.

Harita 10. *Şumnu Kazası Yerleşmeleri Lokalizasyon Haritası*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Tablo 2. *1479-1642 Yılları Arasındaki Dönemde 1538 Yılı Sınırlarına Göre Belirlenen Şumnu Kazası Sınırları Dahilinde Bulunan Yerleşmeler*

Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı
1	Abderrezak Çif./Balabanlar	26	Aydın Fakih	51	Beşpınar	76	Çamurlu	101	Davudlar
2	Abdi	27	Aydın Fak. Mah./Türkeşler	52	Beypınarı	77	Çanakçılar	102	Deli Hasan
3	Abdi Fakih Mah./Tekyeler	28	Azizler Mez.	53	Beyli Hacı	78	Çark Sebili	103	Delice Mah./ Mürseller
4	Abdüssamed Baba Tekyesi/Sığırcılar	29	Bağçeciler	54	Bolana	79	Çaruk Ali mez./Ala Dağlu	104	Demircioğlu
5	Ada	30	Bahadırlar	55	Bolulu Süleyman Yurdu Mez.	80	Çavuş	105	Demürciler
6	Ahioğulları	31	Bahşioğlu	56	Borazanlu	81	Çenger	106	Deniz Fakih
7	Ahmed Hâce Mah./ Köse Bazergan	32	Bahşioğulları	57	Bostan Baba/ Mahalle-i Divane Ahmed	82	Çerançe	107	Derv Hüseyin D.Tekyesi
8	Ak Mehmedi	33	Bakacak	58	Boynu Eğri Halil	83	Çıkandınova	108	Derzi Ali Mez.
9	Akça Gebeşler	34	Balaban mah./ Yunuslar	59	Bozca İnebeg	84	Çıkrıkçılar Mah./Yağcılar	109	Derziler
10	Akçörek Mez. / Küçük İncik	35	Balabancı	60	Börklüce	85	Çıkrıklar	110	Desbodlular
11	Akdere-i Gebran	36	Balabancı Mez.	61	Buhlar-ı Büzürk	86	Çıkrıklı Pınarı	111	Devlethan
12	Akdere Yakası	37	Balabanlar mah./Tomine	62	Buhlar-ı Küçük	87	Çireşofça Derbendi	112	Devlethan
13	Alakilise	38	Balb. Mah./ Urum Ahmed	63	Bulgarine	88	Çirkovne	113	Divane Ahmed
14	Ala Dağlu	39	Barçınlar	64	Burhan Dede	89	Çirkovne	114	Dîvane Hamza
15	Alanlı	40	Balcı Balaban	65	Burhan Dede Zaviyesi	90	Çirkovne Mez.	115	Divane Hamza
16	Ali Mah./Tuğrul Obası	41	Balcılar	66	Burhanlar	91	Çiroka	116	Divane Hızır
17	Ali Mah./Podayva	42	Baltalı Hüseyin	67	Burhanoğulları	92	Çitak Mustafa Mah/ Yağcılar	117	Divane Köpek
18	Ali Sipahi Çif.	43	Barak Mah./ Topuzlar	68	Burhanoğulları	93	Çoban Mustafa	118	Divane Mustafa
19	Alpullar Mah. / Karaisaoğulları	44	Başa Yiğit Mez.	69	Büyük Ekizce	94	Çukurkışla	119	Divane Mustafa Çif.
20	Alyadın	45	Bayban Sinan Çif./B. Sinan	70	Büyük İncik	95	Çukurova	120	Divane Şakir
21	Anadolu Hüseyin	46	Baybani Sinanlar	71	Bükülmük	96	Çulha İnebegi	121	Dobrika
22	Arabacıoğlu	47	Bayezidce	72	Cafer Dede / Balcı Balaban	97	Dağ Âlisi	122	Dobrucalılar Mah./Tomine
23	Araplar	48	Bazergan Hızır	73	Cansız Ahad	98	Dağ Mah./ Topuzlar	123	Doğancılar
24	Arnavud Hırsova	49	Bekirli	74	Cumalu	99	Dalgaç	124	Doğancılar Mah./Topuzlar
25	Aşağı Âşıklar	50	Beş Evli	75	Çalıkkavak Derbendi	100	Dalgaç-ı Büzürk	125	Doğanoğulları

Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı
126	Doymuşlar	151	Genç Baba[205] Zaviyesi	176	Honya Pınarı	201	Kademler	226	Karaağaç
127	Draganofça	152	Genç Dede Zaviyesi	177	Hoşkadem	202	Kadı	227	Karabaşlu Mez.,
128	Ducine	153	Geyikli Mah./Hasanca	178	Hoşkadem	203	Kadı	228	Karaca Doğan
129	Durakçı	154	Giriş Derbendi	179	Huyvan	204	Kadı Fakih	229	Karaca Hayrededin
130	Dülbend Alanı Mez.	155	Göçbeyi	180	Hüseyin Dede Pınarı	205	Kalaycı	230	Karaca İbrahim Güzlesi
131	Düşbudak Pınarı Mez.	156	Gök Davudlar	181	Hüseyin Demirci	206	Kalkancı Doğan	231	Karaca Nasuh
132	Eğlence Mah./ Üveysler	157	Gradişte	182	Hüseyin Fakih Mez.	207	Kalaycı Durak	232	Karagözoğulları Mah./ Balcı Balaban
133	Elvanoğlu	158	Gürgenlü	183	Hüseyinler	208	Kalaycı Salih	233	Karalar
134	Elvanoğlu Mah./Topuzlar	159	Habibler	184	Hüsrev Bey Çif./A. Âşıklar	209	Kalova	234	Karamancı
135	E. Doğan Mez./Ala Dağlu	160	Hacı Hamza	185	İdris	210	Kalugerovo Mez. nâm-ı diğer Maraşoğlu	235	Karapınar Mez.
136	Emirce Ali	161	Hacı İsa	186	İlyas Mah./ Senebirlik	211	Kanagöl Mez.	236	Karbunpınarı Derbendi
137	Enbiya	162	Hacı İskender	187	İlyas Yurdu Mez.	212	Kara Ahadlar	237	Karlı
138	Erikli	163	H. Kılıç Mah./ Tuğr. Obası	188	İsalar Mah. /Yağcılar	213	Kara Ahmed	238	Kasım Bey
139	Eski Hrazgrad	164	H. Kulfal Mah. /K. Hızırlar	189	İskender	214	Kara Cüllahlar	239	Kasırga Mah./ Kara Hızırlar
140	Eski İstanbulluk	165	Hacı Salih	190	İslam Fakih	215	Kara Dirlik Mez.	240	Kassablu
141	Eskice Mah./Mürseller	166	Hafz. Mehmed Dede Zav.	191	İsmail D. Mah./ Tekyeler	216	Kara Hasan Mah./ Kara Hızırlar	241	Kavaklı
142	Evhadlar	167	Halil Viranı	192	İsmedova Derbendi	217	Kara Hızırlar	242	Kayacık
143	Evrenos	168	Hasan Dede Zaviyesi	193	İsmilofça	218	Kara Hüseyin	243	Kayacık
144	Eymirhan	169	Hasan Derzi	194	İstanislav Mez.	219	Karaisaoğulları Mah./ Gedik Çakırı	244	Kayacık
145	Faryaloğ. Mah./ Senebirlik	170	Hasanca	195	İstiyan Mez.	220	Kara Mustafa	245	Kayalu Dere
146	Ferhadça Yurdu Mezı	171	Haşiga Mez. /İstraja	196	İstraja	221	Kara Mustafa Pınarı	246	Kaygıcılar
147	Ferhadlar	172	Helvacı Bahadır	197	İstratice	222	Kara Sait Mah./Podayva	247	Kaygılar
148	Gâni Fakih	173	Helvacı Musa Yurdu Mez.	198	İzlatar	223	Kara Salihler	248	Kazanpınarı
149	Gedik Çakır	174	Hırsova Pınarı	199	Kabakulak	224	Kara Selman	249	Keçililer
150	Gedük Öreni Mez.	175	Hızırca	200	Kabroviçe	225	Kara Veli	250	Kel Yörük

[205] "Bu dönem dervişlerinin ortak özelliği başında bulunduğu Yörük kitne manevi önderlik yaparken aynı zamanda yerleştikleri yerlerde bizzat tarım ve özellikle de hayvancılık bağ ve bağçecilikle uğraşan insanlar olara karşımıza çıkmaktadırlar. Bu da demek oluyor ki bu dervişler bu dönemde bir devlet memuru özelliği göstermeyip ictimai hayatın bizzat içinde olup irşad faaliyetlerini yürütürken bedenen de çalışan ve üreten insanlardır. Şumnu'ya bağlı Mirahor Köyü'ne gelip yerleşen ve Genç baba namıyla bilinen dervişin oğlu Hüseyin Dede ve 5 oğlu zaviyelerinde gelene geçene hizmet vermişlerdir." Bkz.Barkan, a.g.e. 1942, 294.

Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı
251	Kelânik	276	Kovancılar	301	Küçük Enbiya Pınarı	326	Momine	351	Osmar
252	Kemal	277	Kovanlar	302	Küçük Hacı Yurdu / Baybani Sinanlar	327	Muradoğulları Mah./ Balcı Balaban	352	Öksüz Hasan
253	Kenezler	278	Kovanlık Mez./Çıtak	303	Küçük İncik	328	Musa İlyas	353	Öyüklü
254	Kestane Pınarı	279	Kozpınarı Mez.	304	Küçük Kozluca	329	Mü'min Dede	354	Palancılar
255	Keşkekçi Kulfal	280	Köklüce	305	Küpeli	330	Mürsel	355	Parmaksız Hasan
256	Kınalu	281	Kölemen Mah./ Bekirli	306	Küpelüler	331	Mürseller	356	Petirdiç
257	Kırca Musa	282	Köse Ahadlar	307	Kütükçü Alagöz	332	Müsellem	357	Pir Ahmed Mah/ Podayva
258	Kırcaoğulları maa Musaoğulları Mah./Kara Evhadlar	283	Köse Ahmed	308	Lirofça	333	Nadır	358	Piri Fakih
259	Kırklar	284	Köse Bazergan	309	Makaklar	334	Narpaşa	359	Podavye
260	Kırtıllı	285	Köse Durmuş	310	Makaklar	335	Narpaşa-i Küçük	360	Popine
261	Kızılca Hamza Mah./ Yağcılar	286	Köse Mustafa mez.	311	Mandıra	336	Nasrat Sekisi	361	Rahim Mah./ Podayva
262	Kızılkaya	287	Köse Salih mah./ Urum Ahmed	312	Manoliç-i Gebr	337	Nebi Dede-Elhanlar mah./ Tekyeler	362	Rahmanoğulları Mah. / Balcı Balaban
263	Kilisecik	288	Köseler	313	Manoliç-i Müslim	338	Nebi Fakihler	363	Rakovniçe
264	Kireçlik	289	Kulağuzlar	314	Markova	339	Nebiler	364	Ravna
265	Kirilova	290	Kulaklı Davud	315	Meçükçiler	340	Nedoklan	365	Razboyna
266	Kocacıklar	291	Kulfallar	316	Mehmed	341	Novaçka Mez.	366	Resene
267	Koçak	292	Kurt Bey	317	Mehmed Dede Pınarı Mez.	342	Novosel	367	Resuller
268	Koçak Mah. maa Mustafa Mah/ Kovancılar	293	Kuru Dere	318	Mehmedi Mah., Dursun Mah., Ahmed Mah./Kovancılar	343	Odul Mah./Kara Ahadlar	368	Rupçalar
269	Koçaşlu	294	Kuskunoğlu	319	Mestanlar	344	Okçu Pınarı	369	Rüstem Mah. /Yağcılar
270	Kokarca-i Kebir	295	Kuş Hasan	320	Mestanlar Mah./Tomine	345	Okçular	370	Sâdık
271	Kokarca Pınarı	296	Kutbeddin	321	Mezidçe	346	Oraşniçe	371	Sâdıklar
272	Konak Derbendi	297	Küçük Açan Pınarı	322	Mihal Bey	347	Oraveş	372	Sağırlar
273	Kopuzcu	298	Küçük Âşık	323	Mihal Bey Çiftliği	348	Osman Halife Mah/ Podayva	373	Sakallı Mustafa Mah., Musaoğulları Mah., Hüseyin maa Samed Mah../ Köse Musa
274	Kopuzcu	299	Küçük Dalgaç	324	Miline	349	Osmancı Mah./ Senebirlik	374	Sakçı Pınarı
275	Koteşova Derbendi	300	Küçük Ekizce	325	Mirahor	350	Osmanlar	375	Saltıklar

Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı	Sıra No	Yerleşme Adı
376	Samedler	401	Şeyh	426	Umur Fakih	451	Yenice -i Diğer		
377	Sarı Habibler Mah./ Kara Mihal	402	Şuaybçe	427	Umurca	452	Yenice-i Gebr		
378	Sarı Yusuflar	403	Şumnu	428	Umurhan	453	Yenice-i Müslim		
379	Sarıyar	404	Taşçı	429	Urum Ahmed	454	Yenice		
380	Sarnıç	405	Taşkun Abdal	430	Uruz Obası	455	Yolkulu Dede Zaviyesi		
381	Saruca Bazergan	406	Taşlık Pınarı Mez.	431	Uz (Oğuz) Mah./ Köse Bazergan	456	Yörgüce		
382	Saruca Bazergan Çiftliği	407	Tekyeler	432	Uzun Barak	457	Yörük Kasım		
383	Sazlıgöl Mez.	408	Temür Baba Mezrası	433	Uzun İsmail	458	Yörük Sadi		
384	Selişte	409	Temürlenk	434	Uzun Sefer Mah. / Akçayar	459	Yörük Salih		
385	Semeciler	410	Terbi Fakih	435	Uzunlar	460	Yörük Sinan		
386	Senkova	411	Tırnofça	436	Ütükler	461	Yukarı Âşıklar		
387	Seydi Ali	412	Tomine	437	Veledler	462	Yunus Abdal		
388	Seydioğlu	413	Topçu /Balabancı	438	Veli Bey Çif./ Yukarı Âşıklar	463	Yunus Mah./ Mürseller		
389	Sığır Alanı	414	Topuzlar	439	Veyseller	464	Yunus Mah. / Podayva		
390	Sindel Mez.	415	Topuzlar Mah./ Topuzlar	440	Virbüçe	465	Yunuslar		
391	Sofular	416	Toroviçe	441	Virdun	466	Yusuf Baba Zaviyesi		
392	Solak Ali Mah. / Senebirlik	417	Toyuran Zaviyesi	442	Virdun-u Köhne Mez/ Virdun	467	Yusuf Cüllahlar		
393	Söbüceler Mah. /Uruzlar	418	Tuğrul Obası	443	Visrof	468	Yusuf Mah./ Podayva		
394	Söğütlü	419	Turhan	444	Yağcıoğulları	469	Yüklüler		
395	Subirler	420	Turhançi	445	Yakub Fakih	470	Zağralı		
396	Sultan Ana	421	Turhanoğulları Mah./ Kırtıllı	446	Yalımlar	471	Zekeriyya		
397	Sülemi	422	Türkeşler	447	Yalman Mah./ Kayacık				
398	Şah Geldi	423	Türkeşler Mah./ Türkeşler	448	Yamna				
399	Şahinoğulları	424	Uğur Pınarı Mez.	449	Yavaşlar				
400	Şehriman	425	Umur	450	Yenice				
401	Şeyh	426	Umur Fakih	451	Yenice-i Diğer				

Yerleşmelerin Lokalizasyonuna Dair Tespitler

Çalışma dönemi kaynaklarından 1538 yılı Şumnu idari sınırlarına göre belirlenen çalışma sahasında mevcut olduğu anlaşılan 471 sürekli ve geçici yerleşmeden 1 tanesi (Şumnu nefsi) şehir, 5 tanesi kasaba (Çalıkkavak, Çıtak, İsmedova, Kazanpınarı, Virbüçe) olmak üzere toplam 6 yerleşme şehir ve kasaba statüsünde değerlendirilmiştir. Bunların toplam yerleşmeye oranı % 1,2 olup tamamının günümüzde mevcut olduğu anlaşılmış ve lokalizasyonları yapılarak haritada gösterilmiştir (Bkz. Tablo 2; Harita 11,17; Ek1, Satır: 75, 192, 200, 248, 440).

Tahrirler incelendiğinde sahadaki mevcut yerleşmeler arasında nüfus ve ekonomik faaliyetler açısından köy özelliği gösterenlerin sayısal olarak en fazla orana sahip olduğu görülmektedir. Köylerin büyük kısmı tek çekirdekten oluşan yekpare yerleşmeler iken dönemin kendi şartlartı gereği bazılarının birden fazla çekirdeğe sahip olduğu defter kayıtlarında ve saha çalışmasında anlaşılmış olup bu durum daha önce de ifade edilmişti. Birden fazla çekirdeğe sahip olan köylerde genelde köyün ismini taşıyan bir merkez çekirdek, merkez çekirdeğinin haricinde de diğer yerleşme çekirdeği ya da çekirdekleri mevcut olup bunlar birbirine yakın olmakla birlikte aralarında fiziki mesafe bulunmaktadır. Merkez çekirdeğin haricindeki diğer çekirdekler genelde köy kaydının altında köye bağlı olan mahalleler şeklinde kaydedilmişlerdir. Ancak birden fazla çekirdeğe sahip olan bazı yerleşmelerde ise merkez çekirdeğin haricindeki yerleşme çekirdekleri mahalle olarak kaydedilmemiş *nâm-ı diğer* ya da *dahi derler* bağlaçları ile belirtilmiştir. Bu durum defter kayıtlarına göre yapılan saha ve topoğrafya haritası çalışması ile tespit edilmiştir. Çekirdekli yerleşmelerde genel durum böyle iken mahalle kaydı olan bazı büyük yerleşmelerin ise gerçekte birden fazla çekirdeğe sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bahsedildiği üzere bunlar daha ziyade büyük yerleşmeler olup, bunlar yerleşim açısından yekpare olduğu halde yönetim açısından kolaylığı sağlamak için bu şekilde bir isimlendirmeye gitmiş olabilecekleri anlaşılmaktadır.

Çalışma sahasında bulunan toplam 471 yerleşmenin 94 tanesi (%,19,9) defterlerdeki çekirdekli yerleşmeler grubuna girmektedir (Bkz. Tablo 2, Harita 10, Ek 1). Bunlardan 29 tanesi yerleşmenin merkez çekirdeği durumunda iken 65 tanesinin

ise merkez çekirdeğe bağlı mahalleler olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma döneminde bahsedilen çekirdekli yerleşmelerde merkez çekirdek durumunda olan 29 yerleşmenin tanesi günümüzde mahalle; 2 tanesi ortadan kalkmış, 24 tanesinin ise köy satatüsünde olduğu görülmektedir. Defterlerde köy olarak görülen 1 yerleşmenin ise (Mürseller) merkez çekirdeği olmayan mahalleler grubunun ortak ismi olduğu anlaşılmıştır. Merkez çekirdeklere bağlı 65 mahalleden 28 tanesi çalışma döneminde ya da sonraki dönemde köy statüsü kazanmış olup günümüzde de aynı şekilde köy; 22 tanesi mahalle; 15 tanesi ise ortadan kalkmış durumdadır. Çekirdekli yerleşmelerin (merkez çekirdek ve mahalleler) tamamı saha ve harita çalışması ile yerleri tespit edilerek lokalize edilmiştir.

Çalışma sahasında bulunan toplam 471 yerleşmenin 317 tanesinin (%67,3) defterlerde tek çekirdekli köy olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 2, Ek 1, Harita 10). Bahsedilen 317 tek çekirdekli köyün 315 tanesinin (%99,3) lokalizasyonu yapılmış, 2 köyün ise (%0,7) lokalizasyonu yapılamamıştır. Lokalizasyonu yapılan 315 köyden 241 tanesinin (%76,5) günümüzde fiziki varlığının devam etmekte olduğu, 74 tanesinin (%23,5) ise çalışma dönemi ya da sonraki zamanlarda ortadan kalktığı anlaşılmıştır. Sonradan ortadan kalktığı anlaşılan lokalizasyonu yapılmış olan 74 köyün 30 tanesinin ise yakınındaki bir başka yerleşme ile birleşmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Defterlerde karşılaşılan tekye ve zaviyelerde hane kaydı ile bazı muafiyetlerle birlikte üretilen ürünler üzerinden vergi kayıtları bulunmaktadır. Buralardaki haneler incelendiğinde ise tekye ve zaviyelerin şeyhleri ile hıdmedkarlarına ait oldukları anlaşılmaktadır. Yine defterlerden anlaşıldığına göre bu görevlilerin menşeinin Anadolu'daki tasavvuf ocakları olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası buradaki tekye ve zaviyeler Anadolu'daki tasavvuf ocaklarının birer şubeleri durumundadır. Bu ise onların tıpkı menşelerinde olduğu gibi sahaya dini ve sosyal hizmetler sağlamak için geldiğini anlamamıza neden olmaktadır. Nitekim bahsedilen kurumlar genelde ıssız ve hâli yerlerde bir sivil karakol görevi görerek oranın güvenlik problemini çözmüşler ve bu sahaların iskana açılmasına ve hızla nüfuslanmasına öncülük etmiş iskan merkezleri özelliği taşımaktadırlar. Ulaşım ve dini özellikler başlığı altında bu konu üzerinde ayrıca durulacaktır.

Sahada bulunan 471 yerleşmenin 10 tanesinin (%2,1) *tekye* ya da *zaviye* olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 2, Harita 10, Ek 1,). Bahsedilen tekye ve zaviyelerden 2 tanesi günümüzde köy; 2 tanesi mahalle satatüsünde bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesinin çalışma dönemimizden sonraki süreçte ortadan kalkmış olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde köy ya da mahalle olanların lokalizasyonu tam olarak yapılmıştır. Ortadan kalkanların 4 tanesi saha çalışmasıyla tespit edilen kalıntılara göre; 2 tanesi ise yakınında bulunduğu anlaşılan yerleşme baz alınarak yapılan araştırmada tespit edilen mevki isimlerine göre belirlenmiştir.

Çalışma sahasıda bulunan 471 yerleşmenin 36 tanesinin (%7,6) defterlerdeki ilk kaydında mezra olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir[206]. Bunların 32 tanesinin (%88) lokalizasyonu yapılmış, 4 tanesinin (%12) çalışma sahasının neresinde ya da nereye yakın olduğu anlaşılamamış dolayısıyla lokalizasyonu yapılamamıştır (Bkz. Tablo 2, Ek 1, Harita 10, 22, 23, 24). Lokalizasyonu yapılan 32 mezranın 8 tanesinin üzerinde sonraki dönemde tek çekirdekli köy; 1 tanesinde birden fazla çekirdeğe sahip köy; 1 tanesinde ise mahalle kurulmuş olduğu tespit edilmiştir. Lokalizasyonu yapılan mezralardan 22 tanesinin ise sonraki dönemlerde ortadan kalkmış olduğu anlaşılmaktadır. Ortadan kalkan 22 mezranın bir kısmı saha çalışmasıyla yaşayan mevki adlarına göre bir kısmı Avustuya-Macaristan Devletinin XX. yy başlarında hazırlamış olduğu 1/200.000 ölçekli harita ve topoğrafya haritasındaki isimlendirme ve işaretlere göre diğer kısmı ise bağlı olduğu ya da yakınında bulunduğu yerleşmeye göre yaklaşık olarak yeri belirlenmiş ve buna göre lokalize edilmişlerdir.

Şumnu'nun 1538 yılı sınırlarına göre belirlenen idari alanında bulunan 471 yerleşmenin 8 tanesinin (%1,7) ilk kaydında *çiftlik* olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Sonraki dönemde bu çiftliklerin 1 tanesi üzerinde köy kurulmuş 7 tanesi ise ortadan kalkmıştır (Bkz. Tablo 2, Harita 25, Ek 1). Defter, saha ve harita çalışması ile üzerinde köy kurulmuş olan çiftliğin yeri lokalize edilmiş, ortadan kalkmış olduğu anlaşılan 7 çiftlik ise defterlerde bağlı bulunduğu, ya da yakınında

[206] Tablo 2 ve Ek1'de adı geçen 75 mezranın 36 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Üzerinde aynı isimle köy kurulan 28 mezra ise zaten köy ismi ile lokalize edildiği için değerlendirilmeye alınmamıştır.

bulunduğu anlaşılan yerleşme esas alınarak o yerleşmenin çevresindeki tarım arazileri üzerinde işaretlenmiş, yani yaklaşık olarak yeri belirlenmiştir.

Buraya kadar verilenlerden genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde Tablo 2, Ek 1, Harita 10'da görüldüğü gibi sahada bulunan 471 sürekli ve geçici yerleşmenin 465 tanesinin (%98,7) lokalizasyonu yapılmış yani o dönemdeki yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Yerleşmelerden 6 tanesinin (%1,3) ise lokalizasyonu yapılamamış olup, bunların 2 tanesi köy yerleşmesi; 4 tanesi ise mezra yerleşmesi özelliğini taşımaktadır. Lokalizasyonu yapılan yerleşmelerin 333 tanesi (%70,7) tarihsel süreçte kesintiye uğramadan devam etmiş ve bunların varlığı müstakil olarak günümüzde de devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

1. SAHANIN GENEL YERLEŞME KARAKTERİSTİĞİ

Arapçada *İskân*; Eski Türkçede *Yurd*; İngilizcede *Settlement* terimlerine karşılık gelen yerleşme sözcüğü, dar anlamda *oturulan, barınılan yer*; geniş anlamda ise *yararlanma ve ekonomik faaliyetlerde bulunma bölgesi* olarak tanımlanmaktadır. Bahsedilen bölge bir coğrafi bölge olabildiği gibi, köy, kasaba, kent gibi bir idari bölge de olabilmektedir[207]. Nitekim bu çalışmada incelenen yerleşmeler bir kaza idari alanını kapsamaktadır.

Yerleşmelerin kurulması ve gelişmesi için bazı temel şartların yerleşilecek yerde mevcut olması lazımdır. Bunların başında yerleşim yerinin güvenli olması gelmektedir ki bunun var olmaması durumunda diğerlerinin varlığı bir anlam ifade etmemektedir. Güvenlik sorununun ön planda olduğu fetih dönemlerinde yerleşmeler genelde yükseklerdeki kale içlerinde kurulurken bunların ziraat alanları olarak ise vadi içi ve yol kenarları tercih edilmiştir. Bu yerlerde yalnız ekim ve hasat zamanı ziraat alanlarına inilmiş, diğer zamanlarda kale içinde kalınmıştır. Güvenlik sorunu ortadan kalkınca bu yerleşmeler kale dışına doğru bir yayılma göstermiştir[208]. Bunun için özellikle Orta Çağ yerleşmelerinde güvenliğin kolayca sağlanabileceği alanlar yerleşme için özel tercih alanları arasında yer almıştır. Doğal engeller güvenlik için en kolay ve etkili unsurlar olmakla birlikte, bunun mevcut olmadığı ya da yetersiz olduğu yerlerde ise yapay engellere başvurulma gereksinimi doğmuştur. Güvenlikten hemen sonra aranan unsurlar ise insanların yaşamını idame ettirebilmek için gerekli olan kaynaklara, verimli havzalara ve ulaşım yollarına yakınlıktır. Bu şartlar olgunlaştığında belli ekonomik faaliyet alanları içinde yerleşmeler doğal olarak

[207] Hayati Doğanay, v.d., *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya,* Pegem Akademi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 10.
[208] Ali Tanoğlu, "İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *İstanbul Üniv. Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası,* Osman Yalçın Matbaası, C. XI, İstanbul 1954, ss. 27-28.

kurulmaya ve genişlemeye başlamıştır. Yerleşmelerin bu süreçte bazılarının planlı bazılarının ise plansız bir şekilde kurulduğu anlaşılmaktadır [209].

Geleneksel üretimin hâkim olduğu tarım toplumlarında yerleşmeler genelde yüksek yerlerde kurulma eğilimindedir. Avrupa'da tarihi araştırmalarda mekana eğilerek coğrafyayı da ön plana çıkaran Annales ekolü temsilcilerinden Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* isimli ünlü eserinde "Akdeniz'de yerleşme, dağlardan başlamıştır"[210] ifadesini kullanarak bu durumu en güzel şekilde açıklamıştır. Bahsedilen araştırmacının da ifade ettiği gibi bunun temel sebebi, çevresine göre alçak yerler o zamanın şartlarında durgun suların toplanma alanı, dolayısıyla başta malarya olmak üzere hastalık yuvası iken çevresine göre yüksek yerler ise hava hareketliliğinin fazla olduğu insan yaşamı için daha temiz ve sağlıklı yerlerdir. XX. yy'da ise ovalardaki durgun suların drenaj kanallarıyla tahliye edilmesi bu bataklıkları kurutmuş, hatta eski bataklık yerlerinin yeni tarım ve yerleşim alanlarına çevrilmesinde etkili olmuştur. Bu durum bahsedilen dönemde orta kuşaktaki tüm ülkelerde görülen bir özelliktir.

Yerleşmeler, fiziki görünüş ve temel iktisadi faaliyete göre sınıflandırılmaktadır. Fiziki olarak *toplu, dağınık, yol boyu yerleşmeleri*; ekonomik fonksiyonlarının yıl içindeki süresine göre ise *sürekli* ve *geçici* yerleşmeler olarak tasnif edilmektedir. Bunlardan yılın tamamında faaliyette olan yerleşmeler s*ürekli yerleşmeler;* yılın belli bir süresinde faaliyette bulunan yerleşmeler ise g*eçici yerleşmeler* olarak tanımlanmıştır. Sürekli yerleşmeler *şehir, kasaba, köy*; geçici yerleşmeler ise *yayla, kışla, kom, oba, dam, ağıl vb.* dir. Gümüşçü tarafından yerleşmelerin fonksiyonları 3'e ayrılmış olup bunların temelinde insan ihtiyaçlarının giderilmesi bulunmaktadır. Bahsedilen 3 fonksiyonun temel bileşeni ikamet sağlamasıdır. Nitekim tüm yerleşmeler aynı zamanda bir ikamet yeridir. Bir diğer bileşen ise buralarda üretim yapılmasıdır. Yapılan üretimi hammadde ve mâmül madde olarak sınıflandırmak mümkündür. Sonuncusu ise hizmet üretimi olup ayrı bir fonksiyon olarak ele alınmaktadır. Üretim aynı kalmakla birlikte üretim şeklinde

[209] Osman Gümüşçü, "Ulaşım Şartlarının Ortaya Çıkardığı Şehir: Karapınar'ın Kuruluş Öyküsü", *Konya-Karapınar Belediyesi Karapınar Sempozyumu,* Konya 2001, s. 53.
[210] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay., DOĞUBATI, Ankara 2017, ss. 89-92.

zamana göre değişiklik meydana gelebilmektedir. Yerleşme merkezleri bu fonksiyonların en az ikisine sahiptir [211].

Yerleşmeyi etkileyen temelde iki faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan iktisadi faktörler, insanın hayatta kalabilmesi için geliştirdiği geçim şekli, onun yerleşmesinin devamlı ya da geçici olmasını ya da konutunun eklentilerini belirlemiştir. İkinci faktör kültürel özellikler olup aynı ekonomik faaliyetle geçinen toplumların değişik yerlerde değişik yerleşme özelliklerine sahip olabilmesi durumudur [212].

Çalışma sahasındaki yerleşmeler kuruluşuna göre ele alındığında iki farklı özellik göstermektedir. Bunlardan ilki sahada Osmanlı'dan önce kurulan yerleşmeler olması özelliği taşımaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti Şumnu'yu fethettiğinde burada bazı yerleşmeleri hazır bulmuştur. Bunlar başta Bulgar yerleşmeleri olmak üzere Hristiyanlaşmış Peçenek yerleşmeleri olma özelliği göstermektedir. Peçeneklerin sahada yerleşmesi Bizans döneminde paralı asker olması münasebetiyledir ki bunun örnekleri Anadolu'da da mevcuttur [213].

Bölgeyle ilgili ilk tahrirlere bakıldığında bahsedilen Hristiyan Bulgar ve Peçenek yerleşmelerinin Prevadi-Şumnu-Tırnovi hattı boyunca sıralandığı, bu hattın kuzeyindeki arazilerin ağırlıklı olarak boş olduğu anlaşılmaktadır. Hristiyan yerleşmelerin sıralandığı bu hattın bir ucu Karadeniz limanı olan Varna'ya, diğer ucu ise II. Bulgar Devleti'nin başkenti olan Tırnovi'ye uzanmaktadır [214]. Bunlar genel olarak toplu yerleşme özelliği göstermektedir. Jeomorfolojik olarak bir tanesi kale (Şumnu Kalesi) yerleşmesi iken diğerleri başta yamaç (birikinti konisi) üzerinde olmak üzere, vadi ve alçak platolarda kurulmuş ve gelişmiş toplu yerleşmeler oldukları anlaşılmaktadır.

---

[211] Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, *Beşerî Coğrafya (İnsan- Kültür-Mekan)*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 385-392; Gümüşçü, a.g.m., 2001, ss. 22-24.
[212] Atalay, *a.g.e.*, 2005. ss. 43- 45.
[213] Jelavich, *a.g.e.*, ss. 4-10; Kiel, *a.g.e.*, 2009.
[214] Machiel Kiel, "The Heart of Bulgaria Populztion and Settlement History of the District of Provadia, Novi Pazar and Shumen from the Late-Middle Ages till the end of the Ottomsn Period", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Eskişehir, 2005, s. 23.

İkinci durum ise Osmanlı fethini takip eden dönemde kurulan yerleşmeler olma özelliğine sahiptir. Osmanlı fethi ile birlikte sahada yoğun bir iskân faaliyeti gerçekleşmiş, çok sayıda Türkçe isimli yeni yerleşmeler kurulmuştur. Arapça *sükûn* kökünden gelen ve Türkçede *yerleştirme* anlamına gelen *iskân* [215] olayı, iskân çekirdeğinin oluşması ile başlamaktadır. Bunların aslı aile olduğu için, ailenin genişlemesine orantılı olarak iskân grupları oluşmuştur. Bu gruplar arasında sosyal ve ekonomik ilişkiler geliştikçe değişik iskân grupları mahalleyi meydana getirmiştir. Sürekli yerleşmelerin çeşitli iskân gruplarının bir araya gelmesiyle, yani mahallelerle başlayıp köye doğru bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Mahalle, köyün bağlıları yerleşmelerden sürekli yerleşmeler sınıflamasına girmekte ve sürekli yerleşmelerin temel taşını oluşturmaktadır. Bunlar fiziki olarak dağınık, gevşek ve toplu dokulu yerleşmeler özelliği gösterebilmektedir. Tunçdilek, Türkiye kır iskânı çalışmasında Anadolu için kuytu sahalarda kurulan yerleşmelerin günümüze ulaştığını, açık sahalarda kurulanların ise günümüze ulaşamadığından bahsetmektedir [216]. Bu durum çalışma sahasına uyarlandığında da benzer özellikler gösterdiğini görmek mümkündür. Nitekim gerek Peçenek, Uz, Kuman nüfusunun, gerekse Varna Savaşı öncesi Niğbolu ve Vidin'den Varna'ya hareket eden haçlıların çalışma sahasına geldiği dönemde Gayri Müslim yerleşmelerinden açık alanlarda bulunanların önemli bir kısmının ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Bir kısım Gayri Müslim nüfusun ise Osmanlı nüfusunun sahaya geldiği dönemde korunaklı derbentçi köylerine göç ettiği tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Osmanlı kuvvetleri sahaya geldiğinde Gayri Müslim yerleşmeleri genelde kuruluş ve gelişmesini tamamlayan büyük yerleşim yerleri iken, Osmanlı'nın nüfus iskânıyla kurulmaya başlayan yerleşme çekirdeklerinde ise asıl olan Müslüman Türk aileler olup sahada bunların, *Yörük Obaları* şeklinde olduğu anlaşılmaktadır [217] . Hatta ilk defterlerde köy olarak kaydedilen yerleşmelerin bir kısmının birbirine yakın birden fazla obanın ortak idari yapı altında birleştirilmesi ile meydana geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu özelliğe

---

[215] Ferit Devellioğlu, "İskân" *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013, s. 218.
[216] Tunçdilek, *a.g.e.,* 1967, ss. 20,105-114.
[217] Doğu Rumeli'deki köylerde Müslüman ve Gayri Müslimleri ayırd etmenin en bilinen yolu şahıs ve yerleşme adlarıdır. Müslüman köyler genelde Gayri Müslimlere göre fakir ve nüfusu az olan köylerdir."Bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar", *GAMER*, 2012, ss.7-8.

sahip olan yerleşmeler yani aynı isim ya da nâm-ı diğer bağlacıyla iki isim kullanılanların bir bölümünde sonraki süreçte her obanın bir köye dönüştüğü görülebilmektedir. Buna Gani Fakih ve Bahadırlar isimli yerleşmeler verilebilecek en güzel örneği teşkil etmektedir. Bunlardan Gani Fakih Obasının ilk kayıtlarda Durkalar; Bahadır Obasının ise Bahşioğulları köyünün içinde bulunduğu anlaşılmış, fiili olarak kuruluştan itibaren farklı olan bu yerleşmeler, daha sonra ise resmi olarak ta farklı yerleşmeler özelliği kazandıkları anlaşılmaktadır (Bkz. Ek 1, Satır 30, 148). Bahsedilen ikinci durumda bunların jeomorfolojik dağılışına bakıldığında ise ileride de bahsedileceği üzere sahanın genel karekteristiğini gösteren plato ve ovalık alanlarda yer aldıkları görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı, Balkan fetihlerine müteakip bir devlet politikası olarak fethedilen topraklara nüfus nakletmiş ve orada ilk başta askeri olmak üzere yeni bir siyasal, ekonomik ve sosyal sistem kurmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti Balkanlara ulaştığında sahada otorite boşluğundan kaynaklanan güvensizliğin, nüfus ve ekonomiyi olumsuz etkilediği gayet açık bir şekilde görülebilmektedir. Bölgeye gönderilen nüfus ise buraların her alanda ihyası için önemlidir [218]. Osmanlı, devlet otoritesini tesis etmek için Türk İslam geleneği doğrultusunda Rumeli'de iskân faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Devlet, iskân edeceği insanları uygun yerlere teşvik ya da zorunlu olarak yerleştirmiş, bu şekilde bir nüfus dengesi sağlanmaya çalışılarak devletin iktisadi gelirleri ve bölgedeki otoritesi arttırılmıştır. İskân mahallerinin kurulması ve gelişmesinde üst düzey devlet görevlilerinin yapmış olduğu vakıflar ve dervişlerin zaviyeleri önemli rol oynamıştır. Rumeli'ye varıldığında yeni yerleşmeler kurulmakla birlikte, bir kısım nüfusu boşalan Gayri Müslim yerleşim yerlerine ya da var olan Gayri Müslim yerleşmelerinin mezralarına da iskân yapıldığı anlaşılmaktadır. Bölgenin fethinde yararlık gösteren akıncı aileler ve diğer gruplara mülk ve vakıf yolu ile araziler verilmiştir. Rumeli'deki büyük ve verimli araziler Batı Anadolu'ya sıkışan konar-göçer Türk unsurları için bir cazibe alanı oluşturmuştur. *Derbent, menzil, konak, doğancılık, kürecilik, çeltikçilik* gibi hizmetlerin de yerleşim yerlerinin kurulması ve

[218] Halil İnalcık, "The Emergence Of Big Farms, Çiftliks:State, Landlords And Tenants", C*ontributions al histtorie Economique At Sociale de I' Empire Ottoman,* Peeters Pres, Louvain,1984. ss. 108-109.

gelişmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Bunlar zikredilen özel hizmetler için görevlendirilmiş olan nüfustur [219].

Rumeli'nin *Sağ Kol* ve *Orta Kol* yolları üzerinde yer alan Bulgaristan toprakları, Osmanlı'nın Orta ve Doğu Avrupa'ya ulaşması için adeta bir basamak rolü oynamıştır. Bunun için de Bulgaristan topraklarına önemli oranda Türk nüfusu yerleştirilmiştir [220] . İskânla birlikte Trakya Ovalarında ve Balkan Dağlarının kuzeyinden Tuna'ya kadar olan platoda Türk yerleşmeleri oluşmuş, Türkçe isimler yerleşme isimleri ve coğrafi unsurlara verilmeye başlamıştır. Tahrir defterlerine bakıldığında yerleşme isimleri o yerin sakinleri, yani kimler tarafından kurulduğu konusunda fikir vermekteyken fethedilen yerlerde zamanla Türkçe yerleşme isimlerinin çoğalması da takib edilebilmektedir. Kurulan bu köylerde başlangıçta hayvancılık ve tarım birlikte yürütülürken zamanla tarımsal faaliyetler ön plana geçmiştir [221].

Bulgaristan'da Türk iskânı güney-kuzey doğrultusunda gelişmiştir. Bu iskân esnasında göçler Trakya ovalarından Tunca Nehri vadisini takip ederek Balkanlara doğru sokulmuş, Balkan geçitlerinden geçerek Kirilova[222] üzerinden kuzeydeki Tuna Platosuna yayıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Eski İstanbulluk Dağları ile Sakar Balkan Dağları arasında kalan ve Kirilova olarak isimlendirilen saha, *Yörüklerin* Tuna Platosu'na ulaşmak için kullandıkları bir geçiş alanı özelliği taşımaktadır [223] . Rumeli'ye ilk yerleşenler Anadolu yayaları [224] , akıncıları, dervişleri ve timarlı sipahilerdir. Özellikle 1388 kış harekâtıyla Çandarlı Ali Paşa'nın komutasında harekâtı gerçekleştiren akıncılardan bazıları il ve boylarıyla Rumeli'ye geçerek burada

---

[219] Çalık, *a.g.e.*, ss. 70-73.
[220] D.P. Hupchick., *The Bulgarians in the Seventeenth Century (Slavic Orthodoks Society and Under Otoman Rule*, Mc Farland& Company, Publishers Jefferson, North Carolina, and London 1993, s. 7.
[221] Necdet Tunçdilek, "Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Gelişimi ve Evrimi", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1980, s. 6.
[222] Moşkov, Gerlovayı, Preslav Dağları ile Ana Balkan Dağları arasında kalan bölge olarak tanımlamaktadır. Valentin A. Moşkov, *Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri*, çev. Elena İvanova, Manas Yayıncılık, 1974, s. 23.
[223] Antov, *a.g.e.*, s. 221.
[224] Balkanlar, Oğuz Türkleri için Anadolunun bir adım, Horasan'ın ise iki adım sonrasıdır. Oğuzların göç yolları üzerindeki bazı merhaleler, onların daha sonraki yerleşecekleri yerler üzerine etkide bulunmuştur. İskân, askeri ve idari yapılanma, İslamlaşma ve kurumsallaşmada coğrafi zorunluluktan dolayı Anadolu öncelik arz ederken, Balkanlara ise Anadolu vasıtasıyla ulaşılmıştır. Bu sebepten aynı siyasi yapının hakimiyet alanı ve aynı dönem olması itibari ile Anadolu ve Balkanlarda benzer ekonomik ve sosyal kurumlar görülmektedir. Bkz. Anton Minkov, *Conversion to İslam in the Balkans: Kisve Bhasi Petitions and Ottoman Social Life*, 1670-1730, by Kroninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands, Leiden, Boston 2004.

iskânı fiili olarak idare etmişlerdir. Bu boylar, beylerinin gözetiminde kendilerine ait olan yerlere yerleşmişlerdir. Araştırma sahasının da içinde bulunduğu sağ kolda iskâna öncülük eden akıncı komutanları, Paşa Yiğit Bey, Korkud Bey ve Köse Mihal'dir. Balkanlardaki uç bölgelerinin şenlendirilmesi için bahsedilen komutanlara önemli miktarda temlikler verilmiştir [225].

Osmanlılar tarafından iskân edilen Türkçe isimli yerleşmelerin sayısı XV. yy sonlarından itibaren hızlı bir artış göstermiş, bu artış XVI. yy ortasından itibaren azalsa da genel olarak XVII yy'a kadar devam etmiştir. Bu durum 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra tersine dönmeye başlamıştır. Nitekim 1885 yılından itibaren yeni siyasi yapı tarafından Türkçe yerleşme isimleri değiştirilmeye başlanmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu faaliyet 1934 yılından sonra hız kazanmış, Komünist ihtilalden sonra ise tamamlanmıştır[226]. Çalışma sahasında Türkçe yerleşme isimleri günümüzde resmi olarak kullanılmazken halk arasında kullanılmaya devam etmektedir.

Modern coğrafi çalışmalarda kullanılan yerleşme tasnifi, mufassal tahrirlere uygulandığında mufassallardaki yerleşmeleri de sürekli ve geçici yerleşmeler olarak ayırmak mümkündür. Buna göre Şumnu'daki sürekli yerleşmeler; şehirler, kasabalar, köyler, mahalleler; geçici yerleşmeler ise mezra ve çiftliklerden oluşmaktadır. Diğer geçici yerleşme türleri olan kışlak, güzle, oba isimleri kayıtlarda geçmekle birlikte bunların geçici yerleşme olarak değil önlerindeki karye terimi ile birlikte yazıldığı görülmektedir. Bahsedilen durum ise bunların geçmişte geçici yerleşme iken tahrire yazıldığı dönemde köy vasfını taşıdığını, geçici yerleşme sıfatının köy olduktan sonra asıl isimle bütünleştiğini göstermektedir. Karye-i Kışla, Karye-i Karaca İbrahim Güzlesi, Karye-i Karlı Obası isimlerini bunlara örnek vermek mümkündür (Bkz. Ek 1, Satır:230, 237, 443). Mufassal defterlerde yerleşmelerin isminden önce yerleşme türü

[225] Plevne civarında boş arazilerin bir kısmını Sultan Yıldırım Han, Mihaloğlu Ali Bey'e yapmış olduğu yararlıktan dolayı temlik olarak bağışlamıştır. Bu arazide aynı zamanda vergileri toplama hakkına da sahiptir. Bkz. Barkan, *a.g.e.,*1980, s.256."Şumnu çevresinde etkili olan nüfuz sahibi iki aile görülmektedir. Bunlardan ilki Şumnu'nun fethinde görev almış ve Turhanoğulları ailesine mensup Saruhan (Manisa) dan ahfadıyla birlikte sahaya göç ederek yerleşmiş olan Paşa Yiğit ailesidir. Bir diğeri Yıldırım Bayezit zamanında kenidlerine verilen temlikler üzerinde köyler kurmuş olan Mihalbeyoğullarıdır". Bkz. Zınkeisen,. *a.g.e.*, s. 192. Çalışma sahamıza yapılan ilk iskân için 1444 Varna Savaşı önemli bir tarihtir. Bahsedilen savaşta bölge her açıdan büyük zararlar görmüş olduğundan Osmanlı devleti sahadaki yıkımı gidermek için nüfus iskânı yaparak yerleşmeleri canlandırmaya çalışmıştır. Şumnu ve çevresi'de ihya edilmeye çalışılan yerler arasındadır. Bkz. Kiel, *a.g.e.,* 2009, s.152.Nitekim bu tarihten sonra akıncı komutanı Paşayiğit Bey ve oğlu Turahan beyin komutasında Saruhan (Manisa) dan getirilen konar-göçer Yörüklerin yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Doğru, *a.g.e.,* 2000, ss. 69-71.

[226] Acaroğlu, *a.g.e.*, s. I-XV.

verilmekte ve Arapça tamlama şeklinde *Karye-i ....* şeklinde okunmaktadır. Tahrirlerde nahiye merkezi ve şehir merkezlerini belirtmek için *Nefs* teriminin kullanıldığı görülmektedir. Geçici yerleşmeleri ifade eden mezra ve çiftlik terimleri de tıpkı köy yerleşmeleri gibi yerleşme isimlerinin önünde *Mezra-i ..., Çiftlik-i ....* şeklinde yazılarak bunların yerleşme türü belirtilmiştir.

Çalışmaya konu olan 1538 yılı mufassal tahrir defterinde Şumnu idari alanına tekabül eden sahada XV. yy sonlarına ait olan 1479 yılı icmal defterinde 40 sürekli, 9 geçici yerleşme olmak üzere toplam 49 yerleşme merkezinin olduğu görülmektedir. Sürekli yerleşmelerden 39 tanesi köy, 1 tanesi ise Şumnu nefsidir. Bahsedilen 9 geçici yerleşmenin ise tamamı mezra statüsündedir. 1483 yılına ait icmalde ise 70 sürekli yerleşme, 10 geçici yerleşme olmak üzere toplam 80 yerleşme merkezinin olduğu görülmektedir. Sürekli yerleşmelerden 68 tanesi köy, 2 tanesi ise Şumnu ve Kirilova nefsleridir. Bu defterde Alakilise nahiyesinin nefs olarak değil *Nahiye-i Alakilise, etrafta perakende Yörükler oturur* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. 1512 yılına ait icmal defterde ise 98 sürekli, 6 geçici yerleşme olmak üzere toplam 104 yerleşme kayıtlı bulunmaktadır. 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 tarihli muhasebe defterinde 182 sürekli yerleşme, 1 geçici yerleşme olmak üzere toplam 183 yerleşmeye ait kayıt bulunmaktadır. Sürekli yerleşmelerden 182 tanesi köy, 1 tanesi ise Şumnu nefsidir. 1537-1538 tarihli mufassal defterlerde 256 sürekli yerleşme, 22 geçici yerleşme olmak üzere toplam 278 yerleşme kaydı olduğu görülmüştür. Sürekli yerleşmelerden 255 tanesi köy; 1 tanesi ise Şumnu nefsi olarak kayıtlıdır. Geçici yerleşmelerden 17 tanesi mezra; 5 tanesinin ise çiftlik olduğu görülmektedir. 1557 yılına ait olan mufassal defterde 401 sürekli yerleşme, 25 geçici yerleşme olmak üzere toplam 426 yerleşmenin bulunduğu tespit edilmiştir. Sürekli yerleşmelerden 400 tanesi köy, 1 tanesi ise Şumnu nefsidir. Geçici yerleşmelerin 24 tanesi mezra, 1 tanesi ise çiftlik statüsündedir. 1579 tarihli defterde 370 sürekli yerleşme, 26 geçici yerleşme olmak üzere toplam 396 yerleşmenin olduğu görülmektedir. Sürekli yerleşmelerin 369 tanesi köy; 1 tanesi ise Şumnu nefsidir. Geçici yerleşmelerin 22 tanesi mezra; 4 tanesi ise çiftlik statüsündedir.

Çalışma sahasında yerleşme açısından XVI. yy başı ve ortası arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Nitekim XV. yy sonları ile XVI. yy başlarında sahada toplam

80-90 civarında yerleşme mevcutken bu durumun XVI. yy ortasında 400'e yükseldiği, XVII. yy ortasında ise 300 olduğu görülmektedir. XVII. yy ortasında bu sayının 300 civarına düşmesinin temel nedeni bazı yerleşmelerin ortadan kalkmasından ziyade avarız defterinde bunların kaydedilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim avarızlarla ilgili başka çalışmalarda da mufassal defterlerde var olan yerleşme ve hanelerin %30-40'ının kaydedilmediği ifade edilmekte olup bu durum da bizim tesbitimizi doğrulamaktadır[227]. Yani bahsedilen özellik köylerin ortadan kalkmasından değil defter hazırlama usulünün değişmesi, kısaca avarız defteri hazırlanma mantığından kaynaklanmaktadır.

Sahada köy yerleşme sayılarında XV. yy'dan itibaren genel olarak görülen astronomik artışı doğal nüfus artışıyla açıklamak mümkün değildir. Bunun sebebi nüfus hareketleri başlığı altında da bahsedileceği gibi çalışma sahasının saha dışından sahaya yapılan göçler ve buna bağlı olarak kurulan yeni yerleşim merkezleri ile açıklanabilir ki bunun da menşei Anadolu'dur.

Osmanlı'nın XV. ve XVI. yy'larda Anadolu'dan önemli oranda nüfus getirip çalışma sahasının da içinde yer aldığı Rumeli'de çok sayıda yerleşme kurarak başarılı bir iskân gerçekleştirmesi yerli ve yabancı araştırmacıları bu konuda düşünmeye sevk etmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlisi Ömer Lütfi Barkan, diğeri ise Machiel Kiel'dır. Barkan, bu olayın müsebbibinin arkasında devlet desteği olan *Kolonizatör Türk Dervişleri* olduğunu ifade etmekteyken, Kiel ise iskânın sonucu olarak sahada Tekke ve Türbelerin ortaya çıktığından bahsetmektedir [228]. Kiel'ın tespitlerini, aslında Barkan'ın görüşünün değişik bir versiyonu olarak kabul etmek mümkündür. Konunun ehemmiyeti dolayısıyla bunun üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

---

[227] Oktay Özel XVII. yy avarız kayıtlarına bakıldığında bir önceki tahrirle nüfus açısından bunların %30-40'ının kayıp olduğunu ifade etmektedir. Bu nüfus açısından bir kriz olarak tanımlanabileceğini açıklamaktadır. İmparatorluğun ana eyaletlerindeki vergi vern nüfusun ise %50-80'ininde kayıp olduğunu bildirmektedir. Özellikle raiyyet rüsumu vergilerinin %80'inin kayıp olduğunu ifade etmektedir. Ömür Şans ve Göksal Baş, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kriz ve Dönüşüm Yüzyıl Krizi", 2014, ss. 3-6 https://www.academia.edu/7074186/17 (Erişim Tarihi: 25.03.2020).

[228] Barkan, a.g.m., 1942, s. 281, 282, 283; Machiel Kiel, "The Origin and Spread of the Türbe in Islamic Architecture: Old Theories, New Synthesis. " *İslam Mimarisinde Türbelerin Ortaya Çıkışı ve Yayılması: Eski Teoriler, Yeni Sentezler,* (10.12.2012, saat 14:00-15:00) te Uşak Üniversitesi Mustafa Kemal Paşa Amfisinde vermiş olduğu konferans.

Fetih yıllarını takip eden dönemde bölgeye giden Türk dervişleri genel olarak Rumeli kırsalında yeni yerleşmelerin kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Bu gönüllü dava adamları tekkelerini en ıssız yerlere kurup orada ziraat yaparak devlete artı değer üretmişler, aynı zamanda din ve dil ayrımı yapmadan insanlara hizmet sunmuş yerli halk üzerinde de derin bir saygı kazanmışlardır. Sahada bulunan türbeler ise genelde bu tekkelerin çevresinde gelişmiştir. Bahsedilen tekkelerin çevresinde günümüzün sosyal hizmet kurumları diyebileceğimiz, gelip geçen halkın, buna belgelerde *ayende vü ravende* denilmekte, din ve dil gözetmeden yararlanabileceği müştemilatlar kurulmuştur. Bunlardan geriye kalan türbeler, mevkii adları v.s. günümüzde de mevcuttur [229].

Anadolu ve Balkanlarda yayılış göstererek Orta Avrupa içlerine kadar ulaşan tekkeler birbirinden bağımsız değildir. Onları harekete geçiren enerjinin menbaı Türkistandan gelmekte, o enerji farklı şahsiyetlerde özünden bir şey kaybetmeden değişik yoğunluklarda yayılma imkânı bulmuştur. Bunun için de türbelerdeki şahsiyetlerin ortak özelliği üzerinde düşünmede fayda vardır. Çünkü bunlar bulundukları yerde adeta bir maya özelliği göstermiş, çevresinde nüfus kesreti sağlayarak bulundukları yerlerin kısa sürede Türk yurdu olmasına imkân sağlamışlardır. Menbaını Türkistan'dan alan bu mayanın özelliği nedir? Bunlar bilinçsizce hareket eden insanların yapmış olduğu bir hareket olabilir mi? Yoksa bilinçli şuurlu bir hareketin gönüllü neferleri midir? Barkan'ın ilmi çevrelerde önemli etki bırakan *Kolonizatör Türk Dervişleri* ismiyle bilinen çalışması bunun bilinçsiz bir hareket olmadığının anlaşılmasını sağlamaktadır[230]. Eğer bilinçli bir hareketin içinde

---

[229] Machiel Kiel, "Deliorman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 09, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss. 141-144. Sahada bunların başında Kirilova nahiyesi dâhilinde bulunan Tekyeler (Obitel) Köyü gelmektedir. XVI. Yy ortasında burada birbirine yakın 4 tekye yerleşmesinin olduğu anlaşılmaktadır.Nitekim burası Kirilova'nın merkezinde sahaya hâkim bir konumda bulunmaktadır. Giriş Köyü'nde bulunan Seyyidgazi ocağından Yusuf Baba zaviyesi ise Kirilovayı kuzeye bağlayan derbent üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca sahada bir de Kütahya sancağının Gediz kazasının Gürleyik köyünden gelmiş olan Genç Baba ve Genç Dede Zaviyeleri bulunmaktadır ki bunlar çalışma sahasının kuzeyinde konumlanmışlardır.

[230] İslam dünyasında tekkelerin ve türbelerin ortaya çıkışı ve yayılmasının Türklerle başladığı görülmektedir. Tekke ve türbelerin yayılışı aslında Müslüman Türklerin yayılışını da bildirmekte, ilk örneklerini Türklerin İslamiyetle tanıştıkları ve kabul ettikleri yerler olan Türkistan topraklarına kadar götürmek mümkündür. Arapların Maveraünnehir olarak adlandırdığı Türkistan toprakları, Türklerin islamiyeti tasavvufi yolla kabul ettikleri topraklardır. Bunların öğreticileri ise Arap yarımadasından çıkarak İran üzerinden Türkistan topraklarına ulaşan özellikle "Âl-i Resul" soyundan gelen din kutuplarıdır. Bu din büyükleri Türkistanda genelde konar-göçer olarak yaşayan Türklere onların yaşam tarzına uygun olarak İslamiyeti tasavvufi yolla öğretmişler ve Türkler arasında çok sevilmişlerdir. Bunlar sayesinde kabul edilen tasavvufi din anlayışı, bu bölgeden değişik nedenlerle hareket eden Türklerin gittikleri yerlere götürülmüştür. Bahsedilen Türkistan toprakları bir çember olarak kabul edilirse, Türkler

yer almışlarsa bunlar gibi çalışan başka gruplar da var mıdır? Bu sorunun cevabı olmaya aday sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır ki Aşıkpaşaoğlu'nun *Tevarih-i Âl-i Osman* isimli eseri bunlardan birisi hatta en önemlisidir. İsmi zikredilen eserinde Aşıkpaşaoğlu, Anadolu'nun iskânında ve Türkleşmesinde rol oynayan birtakım teşkilatlardan bahsetmektedir. Bunlar *Ahiyan-ı Rum -Rum Ahileri*; *Baciyan-ı Rum-Rum Bacıları; Gaziyan-ı Rum-Rum Gazileri* ve *Abdalan-ı Rum- Rum Dervişleri* dir. Burada *Rum* ismiyle ifade edilmek istenen ise o dönemin batı kaynaklarında *Küçük Asya* da denilen *Anadolu*'dur. Müslüman Türkler ve Araplar buraya Roma ülkesine izafeten Romalı manasına gelen *Diyar-ı Rum* demişlerdir. Bu isim Anadolu'nun Türkleşmesinden itibaren Balkan toprakları için kullanılmaya başlanmış ve buraya da *Rum-e(i)li* denilmiştir [231] . Yukarıda bahsedilen Aşıkpaşaoğlu'nun ifade ettiği Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında etkili olan teşkilatların Anadolu'dan sonraki durağı Rumeli olmuş, arkalarında devletin desteği, ellerinde tahta kılıçları ve yanlarında ise konar-göçer Yörüklerle birlikte bu sahada da faaliyette bulunmuşlar, bulundukları yerlerde yerleşme ve nüfus kesafeti sağlayıp iskânın yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır. Bu durum yerleşme açısından Osmanlı öncesinde sahada mevcut olan olumsuzlukları ortadan kaldırmıştır.

2. ŞEHİRLER

Şehir sözcüğü Farsçadan gelmekte olup *Büyük Kent* anlamında kullanılmaktadır[232]. Bu terim, Arapça *Medine, Belde, Mısr*; Türkçe *Balık, Kent*[233] sözcüğüne karşılık gelmektedir. Şehirlerin en önemli özelliği çalışma çağındaki nüfusun çoğunluğunun tarım dışı faaliyetler olan sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmiş olmasıdır. Buralar sermayenin toplandığı, yoğun kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yürütüldüğü yerler olma özelliği taşımaktadır.

İslamiyeti kabul ettikten sonra çemberin merkezinden dışına doğru önemli bir nüfus hareketi olmuş, göç eden nüfus içinde bulunan mutasavvıflar gittikleri yerlere tekkelerini yaymışlar, vefatlarından sonra ise tekkelerinin yanında bulunan türbe yerlerine defin edilmişlerdir. Bunlara Türkistan topraklarında "Yusuf Hemedani, Şâh-ı Nakşibend vb.", Anadolu'da, "Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli v.b." Balkanlarda ise "Demir Baba, Genç Dede v.b." verilebilecek örneklerdir.

[231] Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi,* Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, K. Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 571.

[232] Alpasalan Aliağaoğlu ve Abdullah Uğur. *Şehir Coğrafyası*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, Yay. No: 302, 2. Basım, Ankara 2012, s. 1.

[233] İslamiyetten önce özellikle Göktürk ve Uygurlarda büyük nüfus toplanma merkezlerine *Balık;* İlamiyetten sonra Selçuklularla beraber *Kent* denilmeye başlandığı bilinmektedir Süha Güney, *Şehir Coğrafyası II,* ed. Mehmet Bayartan, 4. Baskı, Beta, İstanbul 2017, s. 87.

Şehirlerde ferdlerin kâbiliyetine göre mesleği, birlikte yaşamanın gerektirdiği bir sorumluluğu bulunmaktadır. Ünlü sosyalbilimci İbn-i Haldun, göçebe ve konargöçerliği *Bedeviyet*; yerleşikliği ve şehirleşmeyi ise *Hadariyet* olarak tanımlamaktadır. Ona göre insanlık, bedeviyetten hadariyete doğru bir dönüşüm ve değişim çabası içinde olup hedefinde ise hadariyete ulaşmak bulunmaktadır. Haldun'un Hadariyet olarak isimlendirdiği yerleşik yaşam ve şehirleşme hareketlerini *Medeniyet* olarak tanımlamak ta mümkündür [234].

Balkanlar ve Avrupa'nın ilk ve en eski medeniyeti daha öncede bahsedildiği gibi yarımadanın güneyinde Ege Denizi ada ve sahillerinde M.Ö. 1600-1200 yılları arasında yaşamış olan *Hellen Medeniyeti*dir. Bu medeniyet, dağıldıktan sonra Yunan şehir devletlerinde varlığını devam ettirmiş, mensuplarının bir kısmı Anadolu ve Balkan'lara göç etmiş buralarda ticaret şehirleri kurmuşlardır. Bunlardan bölgemize yakınlığı nedeni ile bahsedilmesi gerekenler *Odessos-Varna* ve *Misivri* şehirleridir. Yunanlıların dışında Arnavutların ataları olan İllirler, bu günkü Romanya'da yaşayan Daçyalılar ve Traklar da milattan önceki dönemlerde Balkanlarda yaşamasına rağmen kabile halinde yaşadıkları için bir siyasi birlik ve medeniyet, yani şehirler kuramamışlardır. Makedonyalı Filip'in oğlu olan Büyük İskender tarafından kurulmuş olan İskender İmparatorluğu döneminde Balkanlardan Hindistan'a kadar siyasi bütünlük sağlanmış, Hellen kültürü bu yerlere yayılmış ve şehirler kurulmuştur. Bu dönemin başlangıcında Balkanlarda kurulan en önemli şehir, Filibe'dir[235]. İskender'in ölümünden sonra Balkanlarda Roma yayılması başlamış, Romalılar da Via Egnitia ve Via Militaris yolları üzerinde şehirler kurmuşlardır. Günümüz Bulgaristanı'nın başkenti olan *Sofya- Serdica* ismiyle bu dönemde kurulmuş olan şehirlerdendir[236].

Bizans şehirciliği Roma mirası üzerinde gelişmiş, imparatorluğun doğusunda Konstantin'in kurduğu Konstantinapolis şehri, imparatorluğun doğudaki başkenti

---

[234] Süha Güney, *Şehir Coğrafyası I,* Ed. Mehmet Bayartan, 4. Baskı, Beta, İstanbul 2017, ss. 6-7; Mustafa Sabri Küçükaşçı "Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, ss. 441-446; Süleyman Uludağ, *İbn Haldun (Hayatı-Eserleri-Fikirleri)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yaınları, Ankara 1993, ss. 63-81. Şehir sözcüğünün Grekçedeki karşılığı "polis" tir. Bkz. İlhan Kutluer, "Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 296-297.

[235] Bu şehir Büyük İskender'in babası II. Filip tarafından kurulmuştur. Bkz. Machiel Kiel, "Filibe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.13, Ankara 1996, s. 79.

[236] İlhan Şahin, "Sofya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, s. 344.

olmuş ve adeta Bizans ismiyle bütünleşmiştir. Bizans etkisinde kalarak Hristiyanlaşan Bulgarlar, şehircilik anlayışında da Bizansın etkisine girmişlerdir. Orta Çağ Bulgar kültürünün yaygın olarak görüldüğü başlıca şehirler, Tırnovi, Lofça, Çerven ve Şumnu'dur[237].

Osmanlı şehirciliğini anlayabilmek için onun dayandığı temel unsur olan İslami şehircilik anlayışını bilmek gerekmektedir. Bahsedilen şehircilik anlayışı ilk olarak bizzat İslam Peygamberi tarafından Medine'de başlatılmıştır. Nitekim Hicret olayından sonra Hz. Muhammed, daha sonra *Mescid-i Nebevi* olarak adlandırılan mescidini inşa etmiş, bu mescidin etrafında *Baki Mezarlığı* ve *Medine Çarşısı* kurulmuştur. Bu durum daha sonra Müslümanlar tarafından fethedilen ve kurulan şehirlere de örnek teşkil etmiştir. Nitekim Selçuklular Anadolu'da, Osmanlılar Balkanlarda fethettiği veya yeniden kurduğu şehirleri Medine şehrine benzetmeye çalışmışlardır [238].

Osmanlı kanunnameleri ve belgelerinde zaman zaman şehir tanımlamalarına rastlanabilmektedir. Bunlardan birisinde *Cuma kılınur, bazarı durur yer* olarak tanımlanmıştır. Değişen şartlar nedeniyle günümüz yerleşmelerinin nüfus açısından şehir olma kriterleri ile tarihteki yerleşmelerin tasnifinde büyük hatalar oluşacağı gerekçesi ile şehir tarihçileri tarihteki şehirler için farklı sınıflamalar getirme gereği duymuşlardır. Buna göre Osmanlı'da 400 vergi hanesi bulunan, idari yönden sancak beyine, kaza merkezi statüsünde ise kadı ve subaşı ile ticaret ve sanat ehline sahip olan yerlerin *şehir* olarak tanımlanabileceği ifade edilmiştir [239].

Şehirler, insanlar gibi canlı mekânlar olup içinde yaşayan insanların kültürünü yansıtmakta, geçmiş ve günümüzden izler taşımaktadırlar. Şehir tarihçileri bunları, *Akdeniz, Arap, Anadolu, Balkan Şehirleri*; Osmanlı şehir tarihçileri ise *Erken Dönem Osmanlı Kenti, Tahrirler Dönemi Osmanlı Kenti* olarak tasnif etmektedirler. Dönemlere göre tasnif edilme olayında, şehirlerin kurulma ve fethedilme zamanına dikkat edilmiştir. Nitekim, Anadolu, Rumeli'den daha önce fethedildiği için, bu

---

[237] Kiel, *a.g.e.,* 1985, s. 37.
[238] Küçükaşçı, a.g.m., Ankara 2010 ss. 442- 446.
[239] İlhan Şahin, "Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 446.

dönemler Anadolu'da daha erken, Rumeli'de daha geç olmuş, ama sonuçta yaşanmıştır. Yani Anadolu'nun erken dönem kentlerinden bahsederken, bunun Rumeli'den daha önceki yüzyıllara ait olduğu unutulmamalıdır. Gerek Anadolu ve gerekse Rumeli'de erken dönem kentlerin kurulmasında; akıncı beyleri, hanedan üyeleri, hanedana yakın olan Türk aileleri, yönetici sınıflar ve tarikat mensupları etkili olan unsurlardır. Osmanlı erken dönem şehirlerinin bir diğer ayırıcı özelliği ise kale dışında, zaviyeli camiler ve ticari yapıların etrafında gelişmesidir. XV. yy ikinci yarısından itibaren şehrin merkezinde bedestenlerin görülmesi, şehirlerde ticaretin gelişmeye başlamasının açık bir göstergesidir. Buralarda âyan, eşraf, hükümet mensupları, esnaflar, tüccarlar, işçiler ve çıraklar sosyal grupları oluşturmaktadır. XVI. yy tahrir defterlerinin yoğun olarak hazırlandığı dönem olup bu döneme ait kayıtları bahsedilen defterlerden bulmak mümkündür. Nitekim tahrir defterleri kendi sistematiğine göre şehirler hakkında bazı bilgiler vermektedir [240].

Osmanlı şehirleri günümüzdeki şehirler gibi devlet otoritesinin taşrada en fazla hissedildiği yerler olduğu için buralarda merkezi otoritenin birimlerini bulmak mümkündür [241]. Şehirlerdeki başlıca devlet görevlileri *kadı* ve onların yardımcıları olan *naib* lerdir. Naibler nahiyelerin yönetiminde görevlendirilmişlerdir. Muhtesipler ise kadıların diğer yardımcıları olup bunlar da vergilerle ilgilenmişlerdir [242]. *Eşraf ve âyan*, şehrin sözü geçen insanları olup bunlar tüccar, zaviye şeyhi, derviş, ulema, imam ve hatiplerden oluşmaktadır. Bunların kuvvet kaynağı servet ve dinden gelmektedir. Bahsedilenler Osmanlı şehir ahalisi ile devlet arasında bir aracı durumunda olup ahaliyi devletin karşısında temsil etmiş, devlet emirlerinin uygulanmasında resmi görevlilere yardımcı olmuşlardır [243]. Bu şahısların tahrir defterlerinde yerleşim yerlerinin ilk haneleri olarak kaydedildiği görülmektedir.

Osmanlı'nın Balkan'lara gelişinin arefesinde bölgenin en parlak şehirleri *Konstantinapolis* yani *İstanbul* [244] ve *Selanik*'tir. Osmanlı'nın Balkan şehirlerini

---

[240] Yunus Koç, "Osmanlıda Kent İskanı ve Demografisi, (XV-XVIII. Yüzyıllar)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, ss.161-174.
[241] Faroqhi, *a.g.e.*, 1994, s. 576.
[242] Todorov, *a.g.e.*, 1983, ss. 96-98.
[243] Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 149-152, 1974, ss. 671-673.
[244] İmparatorluğun payitahtı olan İstanbul, Osmanlı'nın Rumeli teşkilatlanmasının içinde bulunması dolayısıyla, Balkan şehirleri içinde değerlendirmek mümkündür. Osmanlı İstanbul'u almadan Rumeli şehirlerinin çoğunu

fethetmesiyle birlikte şehirlerin normal yaşamında bir değişiklik olmamış, değişen ise şehirlerin görünüşü olmuştur. Şehrin merkezinde bir ulu cami ve ulu camiye uzanan bir ana cadde, caddenin kenarında sıralanmış alışveriş merkezleri, Müslim ve Gayri Müslimlerin ayrı ayrı yaşadıkları mahalleler, Osmanlı şehirlerinin tipik özelliğini yansıtmaktadır. Şehrin ekonomik hayatında belli bir serbestiyet mevcut olup bu durum ekonomi felsefesinin dayanmış olduğu temellere göre zaman zaman merkezi gücün direk müdahalesine de sahne olmuştur[245]. Osmanlı öncesi Balkan şehirlerinde ticaret ve yerleşim alanları birlikte bulunmaktayken, Osmanlı hâkimiyetinden sonra bunların farklı mahallerde yer aldığı görülmektedir. Bu dönem şehirlerinin askeri/idari, ticari ve sanayi alanları bulunmaktadır. Şehirlerin önemli üretim merkezleri olan tabakhanelerin (debbağhane) bulunduğu yerler, kentin dış sınırının belirlemesi açısından önemlidir[246].

Balkan şehirleri konusunda çalışan araştırmacıların başında Todorov gelmektedir. Todorov'un genelde şer'iye sicillerine dayalı olarak hazırlamış olduğu *The Balkan City* isimli eseri, bize Balkan şehirlerinin kapısını aralar nitelikte bazı bilgiler vermektedir. Oryantalist tarihçiler Osmanlı döneminde Balkanlar için *Katastrophic Teoriyi* savunsalar da bahsedilen araştırmacı bu dönemin değerlendirmesinde Türk araştırmacıların ve özellikle de Barkan'ın çalışmalarına önem vermektedir. Todorov, Balkanlarda güvenliğin sağlanmasında ve hatta Balkan şehirlerinin gelişmesinde Türk fetihlerinin öneminin yadsınamaz olduğunu, Osmanlı ile birlikte Balkan şehirlerinin kuvvetli bir hâkimiyetin altına girerek gelişimlerini sürdürdüklerini ifade etmektedir [247]. Nitekim Osmanlı kenti, Orta Çağ şehirciliğinin

---

topraklarına katmış olmakla birlikte, İstanbul alındıktan sonra diğer şehirler onun gölgesinde kalmıştır. Todorov, *a.g.e.*, 1983, s. 56.

[245] Todorov, *a.g.e.*, 1983, s. 3-11. İstanbul, Roma İmparatorluğu'nun doğusu için yönetim merkezi olma özelliği kazanınca, 451 yılında yapılan Kadıköy Konsili ile, patrikliğe çevrildi. 1054 yılında İstanbul ve Roma arasındaki ilişkiler tamamen ortadan kalktı. Latinler, 1204 yılında İstanbulu ele geçirince Ortodoks patrikliği İznik'e taşındı ve 1261 yılına kadar burada kaldı. Bizans ortadan kalktıktan sonraki ilk patrik ise Patrik Gennadios olmuş ve buna tacı verilmiştir. Patrikler protokolde vezirliğe eşit sayılmıştır. Bahsedilen patrikliğin yönetim alanları başta Rumeli ve Anadolu Ortodoksluğu olmak üzere, Mısır, Suriye, Filistin ve Rusya Hristiyanları 'da buna bağlanmıştır. İstanbul patrikliğinden başka Kudüste'de bir Ortodoks patrikliği bulunmaktadır. Ermeni patrikliğinin Roma'dan ayrılması ise 506 Dvin Konsilinden sonra olmuştur. Yani Roma'nın dini otoritesinden önce Rumlar, daha sonra da Ermeniler ayrılmıştır. Bkz. Yavuz Ercan, "Türkiye'de XV ve XVI. yy larda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu", *Belleten Dergisi*, C. XLVII, S.1143, Ankara, 1983, ss. 1132-1133.

[246] Faroqhi, *a.g.e.*, 1994, s. 44.

[247] "Balkan şehirleri Osmanlı hâkimiyetiyle beraber gelişimlerini sürdürdüler ancak bu gelişim farklı tempoda ve farklı şartlar altında olmuştur. Yeni şartlarda Balkan Yarımadası etnik ve dini olarak çeşitlenmiştir." Todorov, *a.g.e.*, 1983, ss. 15- 21, 79.

tersine surların dışında cami, bedesten ve imaretlerin etrafında gelişmiş, güvenlik bir problem olmaktan çıktığı için bunların surlar içine alınmasına gerek kalmamıştır. Osmanlı Balkan şehirciliği, vakıflar vasıtası ile yeni kentlerin kurulması ya da eskilerin ıslahı şeklinde gelişmiştir [248]. Osmanlı Balkan şehrinin gelişmesinde o günün meslek örgütlenmeleri ve sivil toplum örgütleri arasında bulunan loncaların da etkisi olmuş, şehirlere Müslüman iskânında önemli rol oynamışlardır. Buralarda yeni yönetim merkezlerinin kurulması yeni şehirlerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Yönetim merkezlerinin oluşmasında özellikle staratejik konuma dikkat edilmiştir. Nitekim bu dönemde askeri alanlar, limanlar, yolların kesiştiği noktaların olağanüstü bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu serbest ve güvenli ortam, ticareti ve ekonomiyi canlandırmış, o zamana kadar olan yaygın Balkan Şehri tabusunu yıkmıştır [249].

Şehirlerde evlerin bölümleri variyetin bir göstergesi olup sicillere göre Balkan şehirlerindeki bir Türk hanesinde *oda evi, kiler evi, aş evi, sofa evi, soba (şit) odası, çardak odası, kömür odası, hayat, sayfi oda* bulunmaktadır. Evlerin eklentileri ise *avlu, hayat, matbah (aş evi), bahçe (meyve bahçesi ve onun haricindeki bahçe olarak ayrılmakta), mahzen (kiler), ahır, sayban, ambar, sofa* ve çardakların olduğu *kâgir* yapılardır. Evlerin çatıları sap ya da saman kaplı, örtülü pencereleri ve pınar denilen kuyuları vardır. Ev fiyatlarının belirlenmesinde evin bulunduğu şehir, büyüklüğü ve malzemesi fiyatı arttıran ya da düşüren bir özelliktir [250].

---

[248] Güney, *a.g.e. II,* 2017, s. 93. Osmanlı'nın ıslah ettiği şehirlere bakıldığında bunların da kale dışına çıkarıldığı ve serbestçe yayıldığı görülmektedir. Doğru, a.g.e., 2011, s.47. Ticari hareketlilik batıda XIV. yy'da başlamış olup buna "ticaret devrimi" denilmektedir. Bu dönemde şehirlere kale dışında alışveriş yerlerinin eklenme gereksinimi doğmuştur. Bu durum sahamızda XV. yy'da görülmeye başlamıştır. Bu yy dan önceki şehirler genelde kalelerin içinde olup bu yydan sonra kalelerin dışına çıktığı görülmektedir. Şehirlerin kalelerin dışına çıkmasının en önemli nedeni ise XIV. yydan itibaren artık ticaretin iyiden iyiye gelişmesi ve şehirlere Bedestenlerin eklenme gereksiniminden doğmuştur. Bkz.Tanoğlu, *a.g.e.,* s. 28; Sercan Yıldırım, "Osmanlı Kentini Okumak; Osmanlı Rumeli Kentlerinin Düşündürdükleri" *Yeni Türkiye*, Yıl 6, S. 34, Ankara 2000, ss. 498-501; Genç, *a.g.e.,* 2013, s. 334. Osmanlı fetihlerinden itibaren fethedilen şehirlere Osmanlı ruhu verilirken aynı zamanda yenilerinin kurulması da ihmal edilmemiştir. Osmanlı ruhunun verilmesinden kastedilen ise şehirlerin, merkezde bir cami ve külliye etrafında gelişmesidir. Ayverdi'nin çalışmalarında Balkanlarda Osmanlı döneminde inşa edilen 15.787 adet yapının 3339 tanesi Bulgaristan'da bulunmaktadır. Bunlardan günümüzde Bulgaristan'da ayakta kalan mimari eser sayısı 150 dolayındadır. Bkz. Mehmet İbrahimgil, "Balkanlarda Osmanlı Mimarisi", *Yeni Türkiye*, Yıl 6, S. 34, Ankara, 2000, ss. 491-492.

[249] Osmanlı şehirlerinde zanaat erbabının yanında tarımsal faaliyetler'de yürütülmektedir. Kırsaldan şehre göçen köylü eğer 10 yıldan fazla şehirde kalmışsa şehirli, eğer kişi bir şehirde 50 yıldan fazla kalmışsa eklemeli şehirli olarak kaydedilmiştir. Bkz. Todorov, *a.g.e.,* 1983, ss. 74-75.

[250] 1700'lü yılların başında Sofya'da 6 odalı bir ev 100 kuruş, Rusçuk'ta bahçeli tek odalı ve çatısı samanla kaplı bir ev 8 kuruşa satılmıştır. Bkz. Todorov, *a.g.e.,* 1983, ss. 167-172.

Osmanlı klasik döneminde şehir tasnifi yapılmak istendiğinde Faroqhi şehirlerle ilgili ünlü eserinde Osmanlı Anadolusu'ndaki şehirleri vergi hanelerine göre sınıflandırdığında şehir olmanın alt sınırını 400 hane yani yaklaşık 2000 nüfus olarak kabul etmiştir. Bunlardan 400-1000 hane arasındaki yerleşmeleri küçük şehirler; 1000-3000 hane arasında nüfusa sahip olanları orta büyüklükte şehirler; 3000 hanenin üzerinde nüfusa sahip olanları ise büyük şehirler olarak tasnif etmektedir[251]. Todorov'un Balkan şehirleri çalışmasında kullandığı kriter ise 2000 nüfusa yani 400 haneye kadar olanları küçük şehirler, 2000-10.000 nüfus arasında olanları orta büyüklükte, 10.000-100.000 nüfus arasında olanları ise büyük şehir olarak kabul etmiştir. Todorov şehir olmanın alt sınırını her ne kadar belirlememiş olsa da hane sayısı ve dolayısıyla nüfus olarak gelen kabule göre bahsedilen rakamların (400 hane-1000 kişi) üzerine çıkan yerleşmeler şehir olarak kabul edilmiştir[252] (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. *Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Şehri Hane Sayısı*

Şehir	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579
Şumnu	88	107	34	201	216	404	402

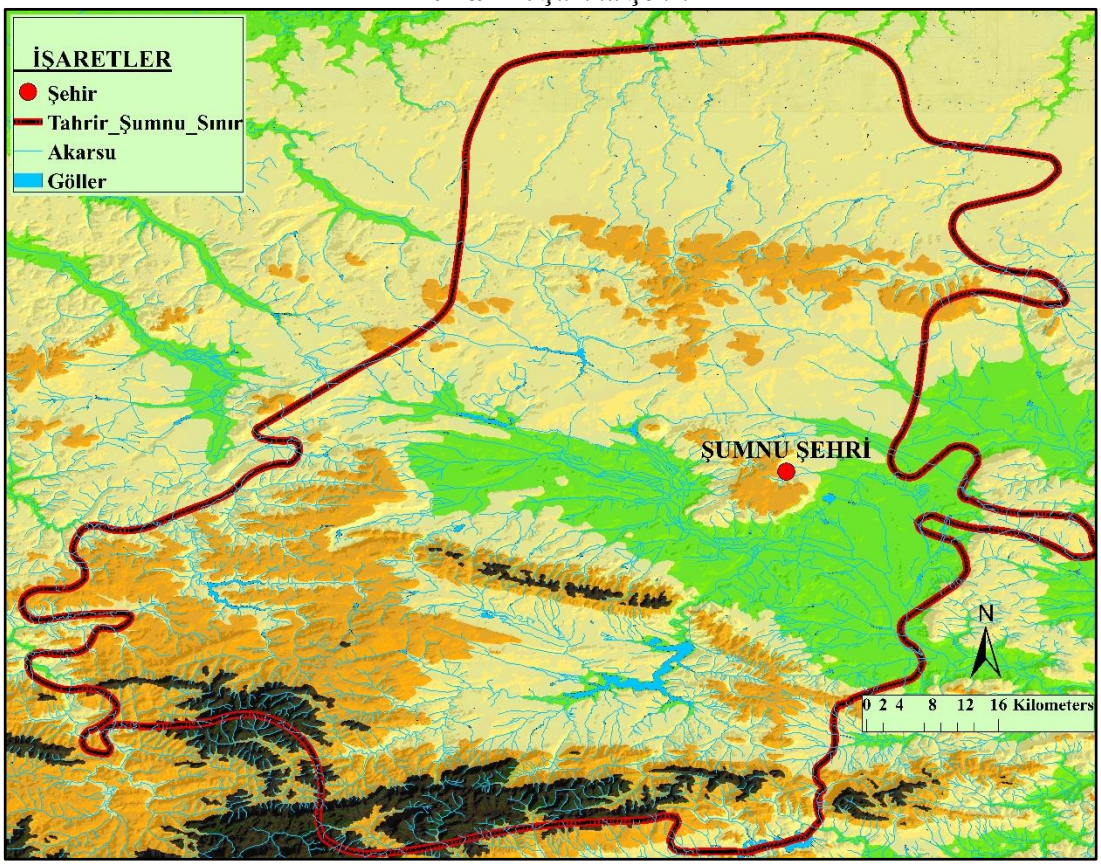
Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d. 167, TT.d.370, TT.d.439, TT.d.382,TT.d.42.

Tahrirlere göre Şumnu kazası idari alanında 400 hane kriterine göre 1479-1579 yılları arasında şehir özelliği taşıyan 1 yerleşme tespit edilmiştir. Çalışma sahası adli ve idari merkezi olan bu yerleşmenin şehir özelliği kazanmasının ise 1557 yılında gerçekleştiği görülmektedir (Bkz. Tablo 3, Harita 11).

[251] Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler,* çev. Neyyir Berktay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.12.

[252] Dünyanın değişik yerlerinde şehir için nüfus kriteri farklılık göstermekteyken ülkemizde 2000 ve üzeri nüfusa sahip olan yerler şehir olarak kabul edilmektedir. Güney, *a.g.e. I,* 2017, s. 8; Koç, a.g.m., 2005, s. 183; Todorov, *a.g.e.,* 1983, s. 28.

Harita 11. *Şumnu Şehri*

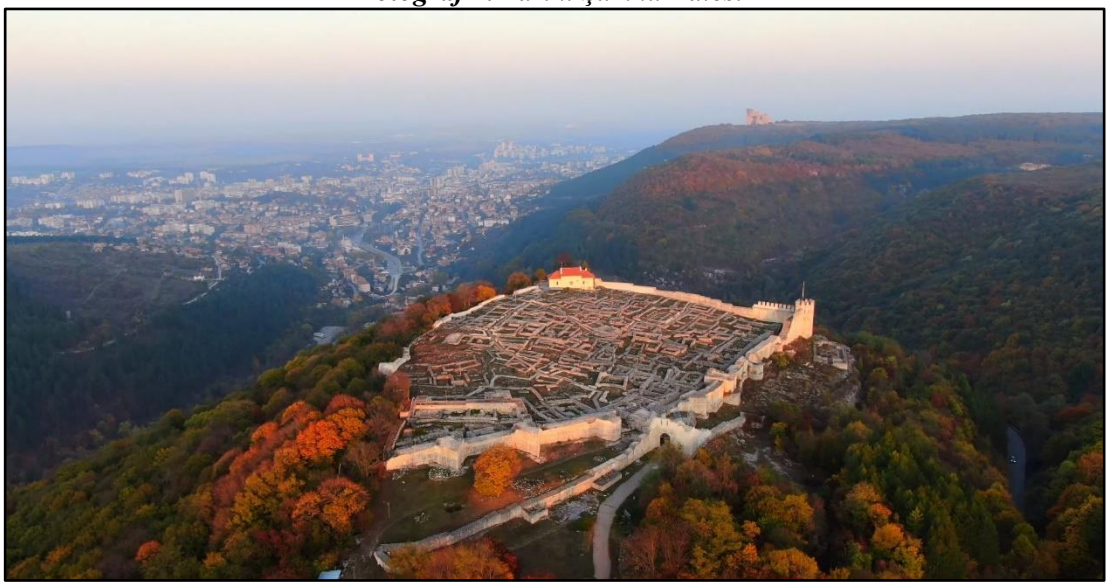
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

ŞUMNU ŞEHRİ VE MAHALLELERİ

Şumnu, kuzeydoğu Bulgaristan'da kale içinde kurulmuş olan bir yerleşmedir. Bu yerleşmenin her ne kadar Traklar tarafından kurulmuş olduğu görüşü yaygın olsa da yapılan kazılarda M.Ö. XII. yy Bronz Çağına ait kalıntılara ulaşılması buranın kuruluşunu daha da gerilere götürmekte, Trakların ise M.Ö. V. yy'da bu kaleye hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen yerleşmenin Traklar zamanındaki ismi *Kogedermen* iken, M.S. I. yy'da Romalılar tarafından işgal edilerek *Missionis* olarak değiştirildiği bilinmektedir. Roma işgali sırasında zarar gören Şumnu kalesi, bunlar tarafından yenilenmiş, M.S. IV. yy'da gerçekleşen Gotik saldırılarıyla tekrar zarar görmüş, bunun üzerine M.S.V. ve M.S.VI. yy'larda Bizans tarafından tekrar yenilenmiştir. Bölgeye M.S. VI-VII. yy'larda yapılan Slav akınları sonucu kale tekrar tahrip edilmiş bu sefer de sahanın yeni hâkimi Bulgarlar tarafından yenilenmiş, MS XI. yy'a kadar Bulgarların elinde kalmıştır. MS XI. yy'da Bizans idaresine geçen Şumnu kalesi, MS XII. yy sonlarında tekrar Bulgar idaresine geçerek, 1388 yılına

kadar Bulgarların idaresinde kalmış, bu dönemde askeri, idari ve aynı zamanda bir üretim merkezi haline gelmiştir. 1388 yılında gerçekleşen Osmanlı fethi esnasında ise Şumnu, kalesi tahrip edilmeden Osmanlı idaresine geçmiştir[253] (Bkz. Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. *Tarihi Şumnu Kalesi*

Kaynak:https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/4932516540137922/

Roma ve Bizans dönemindeki ismi Misionis olan bu yerleşmenin Şumnu ismini almasına yönelik değişik üç görüş mevcuttur. Bunlardan ilki I. Bulgar Devleti'nin kıralı olan *Simeon* (892-927) isminin fonetik olarak değişikliğe uğramasından geldiği görüşüdür[254]. Bir diğeri ve yaygın olarak kabul edilen görüş ise bunun II. Bulgar Devleti'nin son hâkimi olan İvan Şişman'a izafeten Şişman'ın şehri anlamına gelen *Şumengrad*'tan geldiği görüşüdür[255]. Yakın dönemde Şumnu kalesinde yapılmış olan kazılardan çıkan tabletlerde ise bu ismin *Uğultulu Şehir* anlamına gelen *Şum* sözcüğünden geldiğine yönelik bulgulara rastlanmıştır [256]. Osmanlı döneminde

---

[253] Ertürk, a.g.m., s. 287.

[254] X. Yy Arap Seyyahı İdrisi'nin bu yerleşmeden Simionis olarak bahsetmesi bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bkz. Machiel Kiel, "Şumnu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 227-230.

[255] Antov, *a.g.e.*, ss. 310, 311.
Neşrinin Cihannümasında Şumnudan Sosmanoz'un (Şişman'ın) 30 kalesinden bir tanesi, münbit ve şenlikli yerler olup bal, yağ ve koyunun aleme bundan gittiğinden bahsedilmektedir. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Mehmed Neşri, "*Kitab-ı Cihannüma" Neşri Tarihi*, C. I., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s. 245.
Neşri, Pravadinin Timurtaş oğlu Yahşi Bey tarafından fethedildikten sonra Şumnı ve Madara kalesinin Ali Paşa'ya teslim edildiğinden bahsedilmektedir. Bkz. Neşri, *a.g.e.*, s. 247.

[256] Bkz. Leslie Strnadel, Patrick Erdley, *Bulgaria (Discover the Real Bulgaria),* Other Places Publishing, 2012, s. 172.

bu şehrin *Şumnu, Şumna, Şumena, Şumlar, Şumla, Şumni* olarak tesmiye edildiği bilinmektedir. Tahrir defterlerinde ise genel olarak *Şumni* şeklinde kayıtlıdır. Şumnu, verimli bir tarım sahası olan Kamçı Nehri'nin yukarı havzasında yer almaktadır. Şumnu kalesi, Traklardan itibaren Balkan Dağlarındaki önemli geçitlerin güvenliğini sağlamıştır. Bu özellikleri sayesinde şehir, tarihi dönemlerde önemli bir merkez olma özelliği gösterir. Bu havza, Şumnu ve yakın çevresinden başlayarak güneybatı yönünde Kamçı Nehri kollarını takip ederek Preslav, Küçük Balkan ve Sakar Balkan Dağları'nın arasında yer alan Kirilova Alçak Platosu ile bu dağların kuzey, güney ve iç kesimlerine doğru genişlemektedir. Bu bilgiler ışığında Şumnu şehrinin kuruluş yerinin seçilmesi açıklanmak istendiğinde şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Balkan Dağlarının Dobruca Ovası'na en fazla yaklaştığı sahada, yükseltisi 250 m'yi geçmeyen verimli ovalar içinden Kamçı ve Prevadi nehirlerinin kollarının geçtiği, yine Kamçı Nehrinin kolları tarafından dağlık alanlarda açılan vadiler vasıtasıyla Trakya ve Misya topaklarını birbirine bağlayan ağa yakın olması kuruluş yerinin seçilmesinde başlıca faktördür. Ayrıca Roma'da sağ kol Via Pontica üzerinde bir Karadeniz limanı olan Varna'yı, Tuna Limanı olan Rusçuk ve Orta Çağ Bulgar başkenti Tırnovi'ye bağlayan yolların üzerinde, Trakya'ya inen yolların ise kontrol noktasında olması tarihteki stratejik önemini arttırmıştır [257].

Şumnu ve çevresi Büyük Bulgar birliğinden ayrılarak kurulan I. Tuna Bulgar devletinde Proto Bulgarlara ait Pagan kültürün hâkim olduğu merkezlerden birisidir. Bu döneme ait diğer merkezlere ise *Pliska* ve *Madara*yı örnek vermek mümkündür. Nitekim yerleşmenin kuzeydoğusunda bulunan Pliska şehri, ilk Bulgar Devleti'ne başkentlik yapmıştır. Doğusunda bulunan Madara kayalıklarında Şaman resimleri ve Şaman ibadet yerlerinin olduğu bilinmektedir [258]. Kiel, Madara'daki yazıtlar ile Türklerden kalan en eski yazıtlar olma özelliği gösteren Orhun kitabeleri arasında benzerlik olduğunu ifade etmektedir [259].

---

[257] "Tarihte 93 harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı- Rus savaşından sonra bu şehir Bulgar Prensliği sınırları içinde kalmış, 1878'de ismi Şumen olarak değiştirilerek 1950 yıllına kadar bu isim devam etmiştir. 1950-1965 yılları arasında ise komunist dönem başbakanı Casil Kolarov'a izafeten Kolarovgrad olarak adlandırılmış, bundan sonra tekrar Şumen' e tevdi edilmiştir". Ertürk, a.g.m., s. 287.

[258] İvanova, a.g.e., ss. 126-127.

[259] Kiel, *a.g.e.,* 1985, ss. 208-210.

Kuruluşundan itibaren Trak, Roma, Bizans ve Bulgar hâkimiyetinde kalan bu şehir, Osmanlı'nın Balkan fetihleri esnasında Bulgar Kralı İvan Aleksandır hâkimiyetindeyken onun ölümünden sonra Tırnovi Kırallığı toprakları bünyesinde varislerinden İvan Şişman'a geçmiştir. Bulgar Kralı İvan Aleksandır daha 1366 yılında Osmanlı vasallığını kabul etmiş, ölümünden sonra varisleri olan İvan Şişman da bu vasallığı devralmıştır [260] . Ancak Osmanlı'nın 1386 yılında yaşadığı Ploşnik mağlubiyetinden sonra, yeni varisin Osmanlı'ya karşı tutumu değişmiştir. Bu durum Osmanlı'nın Şişman'a karşı tavrını değiştirmiş Kosova Savaşı için hareket eden I. Murat, orduyla Filibe'de bekleyip bu orduda görevli olan Çandarlı Ali Paşa'yı, emrine verdiği birliklerle Şişman'ın üzerine sevk etmiştir. Ali Paşa'nın emrindeki Timurtaş Paşazade Yahşi Bey, Çalıkkavak geçidinden geçerek Prevadi'yi kuşatmış ve almıştır. Asıl kuvvetlerin başındaki Ali Paşa ise Nadir Derbendi (Çenge Hisarı) geçidinden geçerek 1388 kışında Şumnu'yu kuşatmış, bu kuşatmada şehir direniş göstermeden teslim olmuştur. Böylece Şumnu'da Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır [261]. Bu sahanın idari olarak Osmanlı merkezine bağlanması ise Yıldırım Bayezid zamanında gerçekleşmiştir [262].

---

[260] Bulgaristan toprakları 1388'e kadar 22 sene Dobrotiç, Stratsşimir ve Şişman tarafından Osmanlı vasallığında yönetilmiştir. Bkz. A.S. Atiya ve E. Uras, *Niğbolu Haçlılar Seferi*, Güney Matbaası, Ankara 1956, ss. 4-5.

[261] Ali Paşa'nın harekâtı devam ederek Tırnoviyı kuşatmış, silahlı mücadele ile alınarak devletin merkezi ele geçirilmiştir. Böylece olası bir haçlı ittifakına karşı Şişman saf dışı edimiştir. Şumnu ise halkının aman dilemesi ile sulhla teslim edildi. Bundan sonra ise şişmanın sığındığı Niğbolu kalesi anlaşma ile teslim alındı. Şişman bu seferde affedildi ve töre gereği kaleler elinden alındı toprakları zapt edildi, oysa daha öncekilerde toprakları kendisine bırakılmıştır. Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih I,* (Yayınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu) T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/ 301 Yayımlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi 5, Ankara 1999, ss. 167-172.

"Bu harekâtta Ali Paşa'nın 30.000 kişilik ordusunda Anadolu'daki yaya-müsellem teşkilatından yararlandığı görülmektedir. Seferde Timutaş paşazade Yahşi Bey, Saruhan ve Aydın Yaya başısı (Anadolu Beylerbeyi) Saruca Paşa, yayabaşı Pazarlı Kara Mukbil ve Pazarlı Togan, Sekbanbaşı Kutlu Bey, Kutluca Şahin, Papazoğlu Şahin ve Paşa Yiğit Bey bulunmaktaydı. Yancı Bey ve Kutlu Boğa adlı uç beyleri de kendileri bizzat sefere katılmamalarına rağmen asker desteğinde bulunmuşlardır". Doğru, *a.g.e.,* 2000, s. 40.

Osmanlı'nın 1388 harekâtında Bulgaristan'ın Balkan Dağları'ndaki Şumnu başta olmak üzere Tırnovi ve Pravadi kaleleri ile önemli Balkan geçitleri İvan Şişman'ın elinden alınmış, kuzeydeki topraklar ise anlaşma ile yine "Şişmanın elinde kalmıştır. İvan Şişman'ın daha sonra anlaşmaya sadık kalmaması ve Silisitre kalesini Osmanlı'ya bırakmaması üzerine bu sefer Çandarlı Ali Paşa geniş yetkilerle Şişman'ın Balkan Dağları'nın kuzeyindeki ülkesini ve saklandığı Niğbolu kalesini kuşatmış, Şişman teslim olmuş böylece Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasındaki topraklarda 1393 yılında Osmanlı ülkesine katılmıştır".Bkz. Zınkeisen, *a.g.e.,* s. 192.

"Ali Paşa, Aydostan Dikenlik Boğazı yolu ile Şimali Bulgaristan'a geçti. Pravadi, Şumnu, Razgrad ve Tırnoviyı fethetti, Niğboluya sığınan Şişman'ı kuşattı. Daha sonra onunla anlaşarak, Sofya'da kendisini bekleyen Murad Hüdavendigara katılarak Kosova'ya hareket etmiştir". Bkz. Nuri, *a.g.e.,* s. 25; Ocaklı, *a.g.e.,* s. 30.

[262] Doğru, *a.g.e.,* 2011, s. 61.

Fotoğraf 2. *Tarihi Şumnu Kalesi'nin Konumu ve Kale Dışında Gelişen Şehir*

Kaynak:https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/663451737044445/

Şumnu, Osmanlı hâkimiyetine kadar 200x115 m^2 alana sahip bir kale yerleşmesidir. Osmanlı kuşatmasında teslim olduğu için kalesi zarar görmemiştir. Kaleye, fetihten sonra Osmanlılar tarafından, bir askeri birlik yerleştirilmiş, bu birlik Varna Savaşı'na kadar kalenin muhafazasını sağlamıştır. Ancak 1444 yılında Tırnovi üzerinden Varna'ya[263] giden haçlıların kuşatması sonucu kale büyük zarar görmüş burada görevli olan 100 Osmanlı askeri şehid edilmiştir. Şumnu Kalesi'ndeki Osmanlı askerlerinin haçlılara karşı yapmış olduğu kahramanca savunma Türk savaş tarihine geçmiştir [264].

[263] "Varna Savaşı'ndan Vidin, Lom, Niğbolu, Şumnu, Pravadi, Madara, Maglis, Petriç, Kaliakra (Dobrotiç in başkenti) da başta Müslüman nüfus olmak üzere büyük zarar görmüş, bu felaketten sonra Niğbolu ve Vidin tekrar canlanabilmiş Madara, Şumnu, Çerven ve Kaliakra tekrar canlanamamıştır. Bundan sonra Şumnu, yıkılan kalesinin aşağısında yeni bir yerleşim yeri haline geldi. Buranın yeniden inşası için Osmanlı önemli oranda Bulgar kökenli yardımcı askeri kuvveti görevlendirmiştir. Bunların içinde değişik mesleklere sahip askerler mevcuttur." Bkz. Kiel, *a.g.e.,* 1985, ss. 47-48.

[264] İhsan Ilgar, "Şumnu Kalesinin Mehmedi", *Deniz Mecmuası*, S. 418, İstanbul 1957.

1444 Varna Savaşı'ndan sonra kale, stratejik önemini kaybetmiş yerleşme kale dışında gelişmeye başlamıştır[265]. Nitekim bu savaştan sonra Şumnu Platosu'ndan (İlço Bayırı) kaynağını alan Poroyno Deresi kenarlarında 220 m rakıma sahip, kuzey, kuzeybatı, batı yönünde adı geçen plato ile çevrili, plato yamacı ile ovanın birleştiği yerde yeni bir yerleşim birimi kurulmuştur. Kurulan bu yeni yerleşmede Türk-İslam formatına uygun cami merkezli Müslüman mahallesi, Gayri Müslimler için de ayrı bir mahalle oluşturulmuştur [266](Bkz. Fotoğraf 2, 4).

Evliya Çelebi'nin sahaya yaptığı seyahatinin Hotin seferi esnasında gerçekleştiği belirtilmektedir. Seyahatnamede şehrin ismi *Şumnı* olarak yazılmış, bu ismin ona verilme sebebinin Çandarlı Ali Paşa'nın fetihte çekmiş olduğu meşakkatten kaynaklandığı, şehrin banisinin belli olmadığı, kalesinin harap olduktan sonra kale dışında aşağıda yeni yerleşim yeri kurulduğu ifade edilmektedir. Evliya, şehirde sâdât ve müteseyyidin çokluğundan bizzat kendisinin şahit olduğu bir olayda 47 hane müteseyyidin sahtekârlığının ispat edildiğini ve 7'şer yıllık tekâlifi vermek zorunda kaldıklarını; şehre yakın 7'ler ziyaretgahında yatan şehidlerin Süleyman Paşa ile Rumeli'ye geçen ilk komutanlar olduğunu ve bunlara ait şehid mezarlarındaki olağanüstülükleri anlatmaktadır. Şehirde *yeniçeri serdarı, sipahi kethüdası, muhtesib,*

Bu olay Sultan Murad Gazâvatnâmesinde *Muhasara-i Kal'a-i Şumlu* başlığı altında daha detaylı anlatılmaktadır. Yakın dönemde bulunan ve sahamız için çok önemli bilgiler veren bu esere göre haçlıların sahada Gayri Müslim ve Müslim nüfusa yapmış oldukları mezalim çok açıktır. Nitekim muhasara altına alınan Şumnu kalesinde iç kaledeki kuleye sığınan Müslüman askerlerin, kule ateşe verilmesi ile bir kısmının yanarak, kuleden aşağıya atlayanların ise kılıç ve mızraklar üzerine düşerek şehid edildikleri ifade edilmektedir. İnalcık ve Oğuz, *a.g.e.,* 1989. s. 53. Kroniklerde Varnaya ilerleyen haçlıların Şumlu ve Madaraya büyük zarar verdiğine ait bilgiler mevcuttur. Bkz.*Tevarih-i Al-i Osman (Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512)*, Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 79.

[265] Antov, *a.g.e.,* s. 313. İmber' in kroniklere göre yapmış olduğu çalışmada Macar ağırlıklı olarak Tuna yoluyla gelen haçlı birliklerinin Tırnovi üzerinden Şumnu'ya ulaştıktan sonra o zaman kale içinde yaşayan Osmanlı askerleri ve şehrin Müslim tebaasını tamamen kılıçtan geçirdiğini hatta şehrin hayvanlarınında öldürüldüğünü ifade etmektedir. Şumnu kalesi kuşatıldıktan sonra halk kalabalık haçlı kuvvetlerine karşı direniş göstermiş ancak güçleri yetersiz olduğundan katliamdan kurtulamamışlardır. Şumnuda yaşananlar daha sonra Yeni Pazar, Pravadi ve Varnada yaşanmış Kuzeydoğu Bulgaristan büyük bir katliam ve yağmaya sahne olmuştur. Haçlıların Varnadan sonraki hedefi Edirne olduğu halde tahtı henüz 11 yaşında oğlu II. Mehmet' e bırakan Sultan II. Murat, Çandarlı Halil Paşanın gayretleri ile tekrar ordunun başına geçmiş, Pera daki Cenevizlerle anlaşarak Osmanlı toplarını karşı yakaya geçirmiş ve hızla Edirne'ye ulaşarak Rumeli askerlerini toplamıştır. Edirne'ye inmeyi hayal eden haçlılar ise ansızın II. Murat'ı karşılarında bulmuşlar ve başlangıçta Anadolu ordusuna karşı elde ettikleri üstünlük II. Murat'ın ve Rumeli birliklerinin gayretleri sonucu Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanmış, haçlılar Varnada büyük bir yenilgi almıştır. Bkz. İmber, *a.g.e.,* ss. 29-30. Varna Savşından önce Macar kuvvetleri Dobrucaya geçerken Şumnu kuşatılmış ve buradaki Müslümanlar katledilmiştir. Bkz.Gürol Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazavatnameler", *International Periodical For the Languages, Literatureand History of Turkish or Turkic*, V. ¾, Summer, 2008, ss. 609-610.

[266] Machiel Kiel, "Şumnu" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, ss. 227-230.

bacdar ve *şehir kethüdasının* bulunduğunu, şehrin emîrinin hoşa gitmeyen tavırları olduğunu ifade eden Evliya, dört tarafının dağlarla çevrili, 10 mahalle, bağlı ve bahçeli 2000 ev, yirmi adet mesiregah, evlerinin şındıra tahtani, fevkani kiremitli ve tahta örtülü olduğunu belirtir ve ayrıca 10 adet camisi olup bunlardan çarşı içindeki caminin meşhur olduğunu, köprü başında 1 tekye, 1 han, 1 hamam ve 300 dükkân, 7 aded sıbyan mektebi vakfı olduğunu söyler. Evliya Çelebi, halkının cümlesinin tüccar olup çuha eğirdiklerini, kadınlarının beyaz dülbend bürüyüp siyah aba ferace giydiklerini (Bkz. Fotoğraf 3); üzüm ve kavununun meşhur olduğunu, cümle halkının ehli tevhid, yakın dost ve kerem sahibi insanlar olduğunu, gelene geçene ikramda bulunduklarını belirtir. Seyyah buradan bir Müslüman zeamet köyü olan Durhançi köyüne hareket ettiklerinden bahsetmektedir [267].

Fotoğraf 3. *Geleneksel Kıyafetleri ile Şumnu'da Müslüman Türk Kadını*

Kaynak:https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/2871520559570874/

[267] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Ahmed Cevdet Paşa Baskısı, Dersaadet İkdam Matbaası, C. 3, İstanbul 1314 (1898), ss. 309-310.

Bartınlı İbrahim Hamdi ise 1755 yılında hazırlamış olduğu *Atlas* isimli eserinde Şumnu'dan bahsederken bu şehrin eski camilerinin içinde Solak Camii'nin meşhur olduğunu ifade ederken 1159 seneleri (M.1746/1747) hilalinde Şerif Halil Efendi'nin yaptırmış olduğu cami üzerinde durmaktadır. Şehrin okuryazarları olan kültürlü bir şehir olduğunu, özellikle Toylu Ahmed Efendi'nin yetiştirmiş olduğu öğrencilerden bahseden yazar, ayrıca içinde hamamı, hanı etrafında zengin bağları olduğunu, Şumnu tepelerinden inen sular toplanıp şehir içinde değirmen çevrilerek buğday öğütüldüğünden bahsetmektedir [268].

İnciciyan'ın hazırlamış olduğu *Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası* isimli çalışmada araştırmacı, genel olarak Cihannüma'dan yararlanarak Rumeli'deki yerleşmelerin XVIII. yy'a kadar tarihinden bahsetmekte, bu yy'da tasviri bir şekilde fiziki, beşerî ve ekonomik özellikleri üzerinde durmaktadır. Şumnu kasabasının fiziki olarak iki dağ arasında, hidroğrafik olarak zengin su kaynaklarına sahip bitki örtüsü yönünden fakir, iklim olarak havasının sıhhatli olmadığını ifade etmektedir. Türk, Rum, Bulgar ve Ermenilerin yaşadığı şehirde Müslümanlara ait otuz civarında caminin, Ermenilere ait bir kilisenin varlığından bahseden yazar, ekonomik özellikleri açısından tütün, bal, bal mumu, tereyağı, ipek ve yün üretildiğini belirtmektedir. İnciciyan, çalışmasında Trabzon limanı vasıtasıyla şehre, Anadolu'dan ham bakır getirildiğini işlenip mutfak malzemesi ve gereçler olarak Varna limanı vasıtasıyla İstanbul'a gönderildiğini ifade etmektedir. Yazar, Şumnu yakınlarındaki Köprüköy'de geniş bir ovanın, Eski İstanbulluk şehrinde ise İstanbul'a benzeyen ve ondan daha eski olan surların varlığından bahsetmektedir [269].

Osmanlı şehri, var olan Balkan şehirlerinin yapısını değil görünümü değiştirerek, bunu İslam formatına uygun hale getirdiğinden daha önce bahsedilmişti. Bunun en önemli göstergelerinden biri de şehirlerin mahallelere bölünmesidir [270]. Mahalle, Arapça *hall-hulûl* kökünden gelmekte, geçici veya sürekli yerleşim için

[268] Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, Suleymaniye Kutuphanesi, Esat Efendi Kitaplığı, No. 2044, s. 182.
[269] İnciciyan ve Andereasyan, a.g.m., ss. 130-132.
[270] Todorov, *a.g.e.*, 1983, s. 9.

oluşturulan küçük yerleşme birimlerini tanımlamaktadır. Bu terim İslam'ın yayılması ile birlikte Müslüman toplumlarda geniş bir kullanım alanı bulmuştur [271].

Fotoğraf 4. *1877 Yılında Köşkler Vadisinden (Boğaz) Eski Şumnu'yu Tasvir Eden Bir Gravür (Üstte). Eski Şumnu Yerleşim Alanının 2000'li Yıllarda Köşkler Vadisinden (Aynı Yerden) Görünüşü (Altta).*

Kaynak:https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/789728434416774/

[271] Ali Murat Yel- Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mahalle" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 323-326.

Tablo 4. *Şumnu Mahalleleri*

Sıra No	Mahalle Adı Defter/ Tarih	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579	1642	Kaynak[272]
1	Camî-i Şerif	+	+	+	+	Mahalle-i Camii Şerif (s.157)	Mahalle-i Camii Şerif (s.382)	Mahalle-i Camii Şerif (s.166)	Mahalle-i Camii Şerif (s.244)	Kaynak ve Saha Çalışması
2	Camii Cedid	-	-	-	-	-	-	Mahalle Camii Cedid (s.166)	Mahalle-i Dündar zade (s.245)	Çömlekçi Mahallesi (İsmail, a.g.e., 2014, s.54)
3	Ermeniyan	-	-	-	-	-	-	-	Mahalle-i Ermeni yan (s.246)	Ermeni Mahallesi
4	Eski Bazar	-	-	-	+	Mahalle-i Eski Bazar (s.158)	Mahalle-i Eski Bazar (s.383)	Mahalle-i Eski Bazar (s.166)	Mahalle-i Şaban Halife (s.245)	Kaynak ve Saha Çalışması
5	Gebran (Varoş)	+	+	+	+	Mahalle-i Gebran (s.161)	Mahalle-i Gebran (s.383)	Mahalle-i Gebran (s.168)	Mahalle-i Nefsi Varoş (s.188)	Kilise Mahallesi
6	Solak Sinan	-	-	-	-	-	-	Mahalle-i Solak Sinan (s.166)	Mahalle-i Solak Sinan (s.243)	Kaynak ve Saha Çalışması
7	Söğüd Pınarı	-	-	-	+	Mahalle-i Söğüd Pınarı (s.158)	Mahalle-i Söğüd Pınarı (s.380)	Mahalle-i Söğüd Pınarı (s.166)	Mahalle-i Kadı-i Mehme di (s.245)	Dolupınar Mahallesi (Kaynak: KK 6328, s.98)
8	Veli Kadı	-	-	-	-	-	Mahalle-i Veli Kadı (s.381)	Mahalle-i Veli Kadı (s.166)	Mahalle-i Veli Efendi (s.244)	Tekke Mahallesi (HilmiEmbiev,*Şumnu'da Türk Kültürü (Camiler, Sivil Yapılar ve Aydınlar)*, Razgrad, 2014, ss. 43)
9	Yolcu	-	-	-	+	Mahalle-i Yolcu (s.159)	Mahalle-i Yolcu (s.381)	Mahalle-i Yolcu (s.166)	Mahalle-i Şaban Bey (s.245)	Orta Mahalle (İsmail, a.g.e., ss.54)

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d. 167, TT.d.370, TT.d.439, TT.d.382,TT.d.42, TT.d.771.

Osmanlı'da mahalleler, şehirlerde yaşayan insanların kendi içlerindeki benzerlikleri dikkate alarak bir iç örgütlenmeye gitmesi ile oluşmuştur. Buralarda aynı dinden ya da etnik kökenden insanlar yaşarken kadı, imam vasıtasıyla her an varlığını

[272] Not: Defterlerin hazırlanma tarihine göre belirlenen sütunlarda mevcut olan mahalleler (+); mevcut olmayanlar ise (-) işareti ile gösterilmiştir.

hissettirmiştir. Mahallenin merkezinde imaret, meydan, mescit, cami, çeşme,[273] hamam, bedesten[274] gibi sosyal tesisler ile aile konutları yer almaktadır. Osmanlı'nın fethettiği şehirlerdeki Türk mahallelerinin ortak özelliği ise şehre ait kalenin dışında gelişmiş olmalarıdır[275]. Mahalleler, Müslim ve Gayrimüslim mahalleleri olarak ayrılırken işyerlerinde böyle bir ayrım olmamıştır[276]. Şumnu mahalllelerinin lokalizasyonunda tıpkı diğer yerleşmelerdeki lokalizasyon çalışması gibi 1642 tarihli Avarız defterinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bunun temel sebebi bahsedilen kayıtlardaki bilgilerin lokalizasyon çalışmasına sağlamış olduğu kolaylıktır.

Şumnu ile ilgili 1479, 1483, 1512 yıllarına ait olan defterler icmal-özet defterler olduğu için bu defterlerde mahalle kayıtlarına rastlanamamıştır. Bu durumda bahsedilen defterlerdeki Müslim ve Gayri Müslim hane kayıtlarına bakarak bazı değerlendirmeler yapılabilmiştir. Nitekim bu yerleşmede 1479 yılı defterinde 11 Müslim haneye karşılık, 79 Gayri Müslim hane; 1483 ve 1512 yılı defterlerinde ise 19 Müslim haneye karşılık, 69 Gayri Müslim hanenin kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle bu yıllarda Şumnu'da en fazla 1 Müslim mahallesinin bulunduğu kabul edilmiştir. Bu dönemde Gayri Müslimler ise sonraki defterlerde *Mahalle-i Gebran* ismiyle kayıtlı olan mahallede yaşıyor olmalıdır. Kısacası XV. yy'da ve XVI. yy'ın ilk 10 yılında Şumnu merkezinde 1 Müslim ve 1 Gayri Müslim mahallesi bulunduğu tespitini yapmak mümkündür. Şumnu Kalesi 1444 Varna Savaşı'ndan sonra terkedildiğinden bu dönemde kale içinde nüfus bulunmamaktadır. Aşağıda daha iyi anlaşılacağı üzere kale dışında bahsedilen bu ilk Müslim Mahallesine daha sonra Yahya Paşa tarafından kendi adıyla anılan bir cami yaptırılmıştır. Gayri Müslim Mahallesinin ise 1444 yılından sonra Şumnu kalesinden ayrılarak yeni Şumnu'ya yerleşen Bulgar nüfusu ihtiva ettiği yorumunu yapmak mümkündür. Nitekim haritada da görüldüğü üzere Şumnu'nun ilk mahallelerinin Köşkler Vadisi (Boğazı) doğusunda Poroyno Deresi kenarında kurulmuş olduğu görülebilmektedir (Bkz. Harita 12).

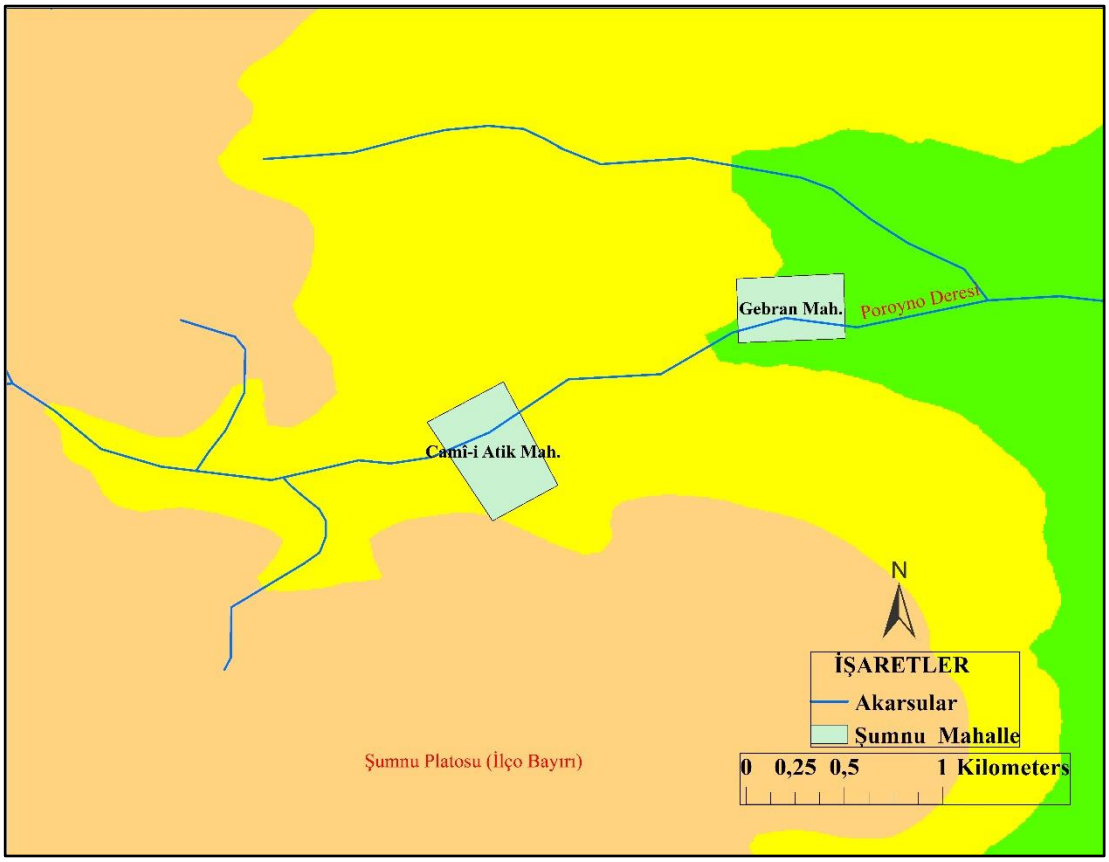
[273] Bu dönemden kalan Çilli Baba Çeşmesi (1584), sonraki dönemden Fatmacık Çeşmesi (1671), Sulu Mağara Çeşmesi (?) günümüze ulaşabilmiştir. Bkz.İsmail, a.*g.e.*, ss. 48, 49.

[274] Yahudi mahallesi girişinde bulunan Ormanaltı Hamamı (1584) ve Bedestenin hemen yakınlarındaki Köprübaşı Hamamı bu dönemin hamamları olup, Ormanaltı Hamamı günümüzde ortadan kalkmıştır, İsmail, *a.g.e.*, s. 50.

[275] Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, S.13, ss.97-101. Türk-Osmanlı şehirlerinde uzun yüzyıllar mahalledeki camii imamları bu mahallenin yöneticisi konumunda kalmışlardır. Bkz. Güney, *a.g.e.* 2017, s. 96.

[276] Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, ss. 580-581.

Harita 12. *1479, 1483 ve 1512 Yılları Defterlerindeki Kayıtlara Göre Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

2.1. CAMİ MAHALLESİ

Şumnu'da kurulmuş olan ilk ve en eski Türk mahallesi olup kesin kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte 1444-1479 yılları arasında kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Kale dışında gelişen yerleşmenin mamur olması için yeni Şumnu'nun bânisi olarak kabul edebileceğimiz Yahya Paşa tarafından yaptırılan vakıfların bir parçası olarak bu mahalleye 1506 yılında bir cami yaptırılmıştır (Bkz. Fotoğraf 5). Bundan sonra da mahalle bu camiin adıyla keydedilmeye başlamıştır. Nitekim 1538 yılı mufassal defterinde *Mahalle-i Cami-i Şerif* ismiyle kaydedilen bu yerleşme, 1557 yılı mufassalında da aynı isimle; 1579 tarihli mufassal ve 1642 tarihli avarız defterlerinde ise *Mahalle-i Cami-i Atîk* ismiyle kayıtlı olduğu görülmektedir. Atîk Arapça bir kelime olup *eski* anlamına gelmektedir. Bunun sebebi ise bu dönemde yani 1557-1579 yılları arasında şehre başka bir cami *Cami-i Cedid (Dündarzade Cami)*

yapılmasıyla Yahya Paşa'nın yaptırmış olduğu camiin eski sıfatına haiz görülmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Cami inşa edilirken Yahya Paşa tarafından caminin müştemilatı olarak bir de medrese inşa edilmiş olup bu medrese şehrin ilk medresesi olma vasfını taşımaktadır[277] (Bkz. Harita 12, Tablo 4, Satır: 1).

***Fotoğraf* 5.** *Camî-i Şerif Mahallesine İsmini Veren Yahya Paşa Camii (Eski Camii)*

Kaynak:MachielKiel(1975YılıÖncesi)(https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/3618937808162475/)(https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/3618937808162475/)

Defter kayıtlarından anlaşıldığına göre bu mahalle 1516 yılına kadar Şumnu' nun tek Türk mahallesi olup bu dönemde mahalledeki hane sayısının 20'yi geçmediği anlaşılmaktadır. Bahsedilen mahalle Eski Şumnu Kalesi'nin doğusunda Poroyno Deresi kenarında kurulmuş olup bu dönemde şehrin bir diğer mahallesi olan *Gebran Mahallesi* ile arasında alansal mesafe bulunmaktadır. Eski Cami mahallesinin Poroyna deresinin kenarında kalan kısmı *bâlâ*; güneydeki kısmı ise *zîr* olarak adlandırılmıştır. Bahsedilen mahalle günümüzde yerleşim alanı iken demografik yapısı değişmiştir. Bu

[277] Yahya Paşanın vakfı olan camiin müştemilatı içinde olan bu medrese halk arasında *Eski Camii Medresesi* olarak bilinmekte, kurulmuş olduğu 1505 yılından komünist rejimin baskısını arttırmış olduğu 1950 lere kadar Müslim ahaliye hizmet vermiştir. Bu dönem içinde *Şumnu Nüvvab Medresesi'*nin kurulmuş olduğu 1920 li yıllarda yapısında bir değişiklikle *Medrese-i Âliye* ismiyle Nüvvaba öğrenci yetiştiren hazırlık okulu durumuna getirilmiştir. Bağımsız Bulgaristan döneminde Müslümanların en yüksek eğitim kurumu olarak 1920 li yıllarda kurulan *Şumnu Nüvvab Medresesi* Müslüman ahaliye hizmet verdiği 1920-1950 yılları arasında, öğrencilerini genel olarak *Medrese-i Aliye* olarak isimlendirilen *Eski Camii Medresesi* mezunlarından almıştır. Bahsedilen medresenin öğrencileri leyli (yatılı) olup Saat Camii müştemilatında bulunan odalar öğrenci pansiyonu olarak kullanılmıştır. Bahsedilen Eski Camii Meedresesinin son dört müderrisi Selman köylü Hüseyin Efendi, Hocazade Mehmed Muhyiddin Efendi (Hüseyin Efendinin oğludur), Yılık Hoca ve Osman Kılıç'tır. Burası Osman Kılıç'ın atandığı ilk eğitim kurumu olup, resmi olarak bu medresede görevli iken Şumnu Nüvvab Medresesinde de tutuklanmış olduğu 1948 yılına kadar İslam Tarihi ve Edebiyat-ı Cedîd-i Türki (Yeni Türk Edebiyatı) derslerini vermiştir. Kaynak: Osman Kılıç ile mülakat: 03.03.2020.

mahalleye ismini veren Yahya Paşa Camii ise 1984 yılında yıkılarak yerine *Katolik Kilisesi* inşa edilmiştir [278].

2.2. GEBRAN MAHALLESİ

Gebran terimi tahrir defterlerinde Gayri Müslimleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Defterlerde *Cami-i Şerif Mahallesi* ile birlikte, Şumnu'nun eski bir diğer mahallesi de *Mahalle-i Gebran* dır. Kiel bu yerleşmenin 1444'te Varna'ya giden haçlı ordusunun Şumnu Kalesini tahrib etmesinden sonraki dönemde kurulmuş olduğunu ifade etmektedir[279]. Kısacası bu mahalle Şumnu Kalesi içindeki Gayri Müslimlerin kalenin yaklaşık 4 km doğusuna taşınarak Poroyno Deresinin kenarına yerleşmesi ile kurulmuştur. Cami Mahallesinin yaklaşık 1 km doğusunda yer almaktadır. Bu mahalle 1642 yılı avarızında *Nefs-i Varoş* ismiyle kayıtlıdır (Bkz. Harita 12; Tablo 4, Satır: 5).

2.3. YOLCU, ESKİ BAZAR VE SÖĞÜD PINARI MAHALLELERİ

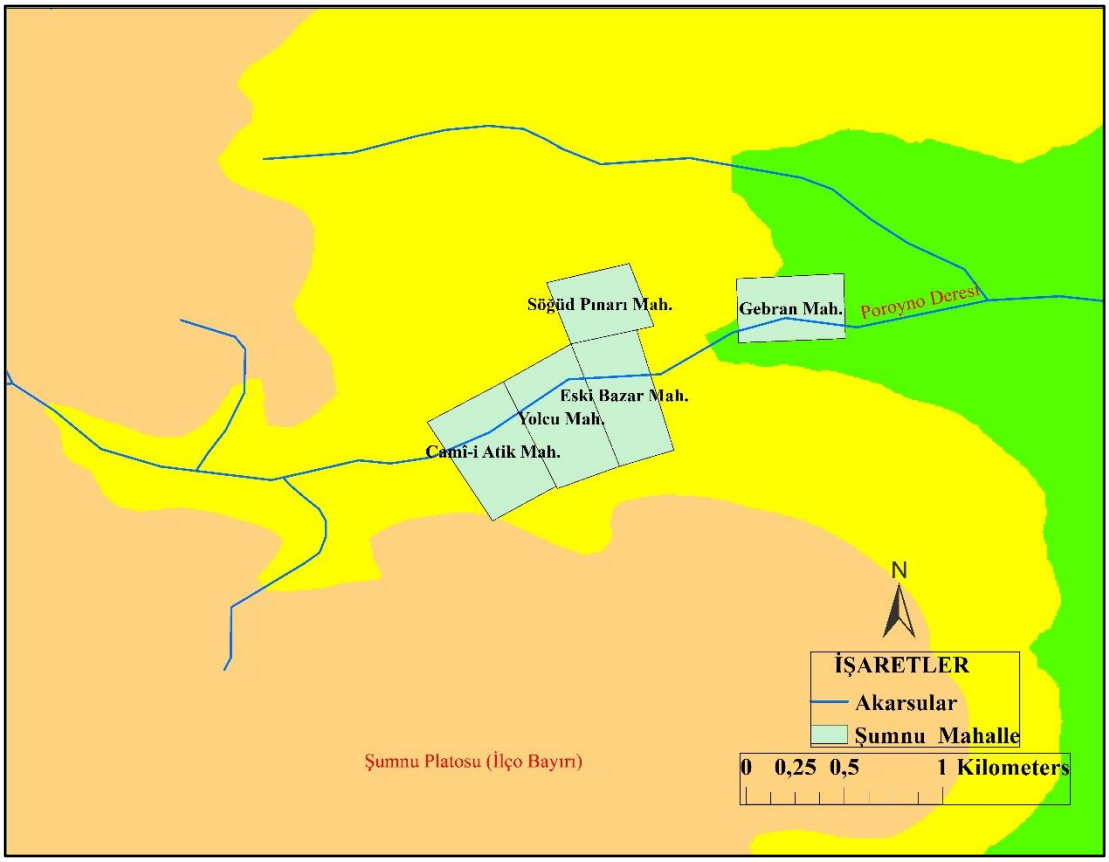
1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterinde Şumnu'da 94 Müslim haneye karşılık 107 Gayri Müslim hane olmak üzare toplam 201 hane kaydı bulunmaktadır. Bu defterde 94 Müslim hanenin kayıtlı olması yani Müslim hane sayısının bir önceki defter olan 1512 yılı defterine göre yaklaşık 5 katlık bir artış göstermesini şehre 1512-1516 yılları arasında iskân edilen Türk nüfusuyla açıklamak mümkündür. Sonraki bölümlerde de bahsedileceği üzere bu dönemde sadece Şumnu şehrinde değil kaza genelinde Anadolu'dan gelen ikinci göç dalgasına bağlı olarak yoğun nüfus artışı görülmüş, bu durum XVI. yy ortasına kadar devam etmiştir. 1538 yılından itibaren mufassal defterlerde mahalle ismi kayıtlarına rastlanabilmiştir. Buna göre Türklerin yaşadığı mahallelerin cami, mevki, meslek, ticari mekân, şahıs ve resmi görevli isimleriyle kaydedildiği görülmektedir. 1538 tarihli defterde Mahalle-i Cami 19 hane; Mahalle-i Söğüd Pınarı 36 hane; Mahalle-i Eski Bazar 23 hane; Mahalle-i Yolcu 35 hane olmak üzere 4 Müslim mahallesinde toplam 113 Müslim hanesinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Aynı defterde Mahalle-i

---

[278] Osman Keskioğlu, "Bulgaristan'da Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri", *Vakıflar Dergisi*, S.VII, Baha Matbaası, İstanbul 1968, Tıpkı Basım PYS Vakıf Sistemi Matbaası, Ankara 2006, ss. 129-139. İsmail, *a.g.e.*, ss. 54-55.
[279] Machiel Kiel, "Şumnu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, ss. 227-230.

Gebran ismiyle 106 Gayri Müslim hanesi kaydının yer aldığı görülmektedir ki bu sayı bir önceki defterdeki hane sayısıyla aynıdır.1538 yılı defterindeki kayıtlarla 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal kayıtları karşılaştırıldığında, 1516 ve 1538 yılları arasındaki durumun hemen hemen aynı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1538 yılı defterinde 113 Müslim hanesi 4 Müslim mahallesinde yaşıyorsa, 1516 yılında kayıtlı olan 107 Müslim hanesinin de bahsedilen bu 4 mahallede yaşadığını söylemek mümkündür. Durum Müslimler için böyle iken Gayri Müslimler için de aynı olmalıdır. Nitekim 1538 yılında 106 Gayri Müslimin bulunduğu *Gebran Mahallesi*, 1516 yılında kayıtlı 107 Gayri Müslimin yaşadığı *Gebran Mahallesi*'nde yaşıyor olmalıdır. Buna göre 1538 yılı mufassal defterinde Şumnu'da kayıtlı olan *Mahalle-i Cami*, *Mahalle-i Söğüd Pınarı*, *Mahalle-i Eski Bazar*, *Mahalle-i Yolcu* isimleriyle 4 Müslim mahallesi; *Mahalle-i Gebran* ismiyle de bir Gayri Müslim mahallesinin 1516 yılı defterinde mevcut olduğu söylenebilir. Bahsedilen mahallelerden Camii mahallesi ve Gebran mahallesinin ilk üç icmalde de bulunduğu bilgisinden hareketle *Söğüd Pınarı, Eski Bazar* ve *Yolcu* isimli Müslüman mahallelerinin 1512-1516 yılları arasında kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Harita 13; Tablo 4).

Harita 13. *1516 ve 1538 Yıllarına Ait Defterlerdeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Mahalle-i Söğüd Pınarı, Mahalle-i Eski Bazar ve *Mahalle-i Yolcu* isimlerine 1516, 1538, 1557 ve 1579 tarihli tahrir defterlerinin haricinde rastlanmamıştır. 1642 tarihli avarızda da bunların isimleri görülmezken, diğer taraftan Şaban Bey, Şaban Halife ve Mehmed Kadı isimli üç yeni mahalle ismine rastlanmıştır. Son defterde mevcut olan bu isimlerden iki tanesi adına Şaban Bey ve Şaban Halife'nin cami isimleri, Mehmed Kadı adına da bir mescid olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilerden bir önceki defterde mevcut olup son defterde ismi olmayan (*Söğüd Pınarı, Eski Bazar, Yolcu)* mahallelere 1579-1642 yılları arasında cami yapılıp sonraki dönemde bu camiin ismiyle kaydedilmiş olabileceği fikri hasıl olmuştur. Nitekim, 1833 tarihli nüfus defterinde Şumnu mahalleleri arasında *Mahalle-i Kadı Mescidi, nâm-ı diğer Dolupınar* kaydına rastlanmış ve 1642 tarihli defterde *Mahalle-i Mehmed Kadı* ismiyle kayıtlı olan mahallenin sonraki dönemlerde *Dolupınar Mahallesi* adını almış olabileceği anlaşılmış ve buna göre kaynak ve harita lokalizasyonu

yapılmıştır[280]. Nitekim Osman İsmail'in eserinde bu mescidin Bitpazarı ve Dolupınar mahalleleri arasında kurulmuş ve bunun etrafında da *Kadı Mahallesi* olduğu bilgisi bulunmaktadır[281]. Bahsedilen Dolupınar mahallesinin 1579 yılı mufassallarında kaydı olup 1642 avarızında ismi bulunmayan mahallelerle karşılaştırıldığında önceki defterlerde *Mahalle-i Söğüd Pınarı* ismiyle kaydedilen mahalle ile eşleşebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre 1512-1516 yılları arasında kurulmuş olan *Söğüd Pınarı Mahallesi* yakınlarına 1579-1642 tarihleri arasında Mehmed Kadı tarafından bir mescid yapılmış ve bu mescidin mahallenin ismiyle birlikte anılmaya başladığı anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 13; Tablo 4).

1642 yılı defterinde kendi isimlerine aynı zamanda cami olan *Şaban Bey* ve *Şaban Halife* mahallelerine ait günümüzde pek bir bilgi bulunmazken arşiv kaynaklarının birinde "Şumnu'da Şaban Halife Mahallesi'nde Yeniçeri Ağası Vezir Mehmed Paşa'nın bina eylediği çeşmenin su yollarına Tekke mahallesi ahalisinin zarar vermesinin engellenmesi" [282] ifadeleriyle belgeye dayalı bir bilgiye rastlanmıştır. Buna göre yapılan çalışmada Yeniçeri Ağası Vezir Mehmed Paşa'nın bina eylediği çeşmenin günümüzde mevcut olduğu anlaşılmıştır (Fotoğraf 6). Belgeye göre bu çeşme civarının çalışma döneminde Şaban Halife mahallesi olduğundan hareketle Şaban Halife mahallesinin Yukarı Pazar ve Bit Pazarının güneyinde bulunduğu, Şaban Halife Camii'nin ise sonraki dönemde *Bitpazarı Camii* ya da *Çarşı Camii* ismiyle maruf cami olduğu anlaşılmış ve buna göre lokalize edilmiştir. Bahsedilen mahallenin 1642 yılından önceki defterlerde ise *Mahalle-i Eski Bazar* ismiyle kaydedilmiş olabileceği sonucuna ulaşılmış, tabloda da buna göre tasnif yapılmıştır (Bkz. Harita 13; Tablo 4).

[280] BOA., KK. d. nr. 6328, s. 98.
[281] İsmail, *a.g.e.*, s. 54, 55.
[282] Bkz. BOA., AE. SABH.I.., 290, 19512.

Fotoğraf 6. *Şaban Halife Mahallesi'nde Yeniçeri Ağası Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi*

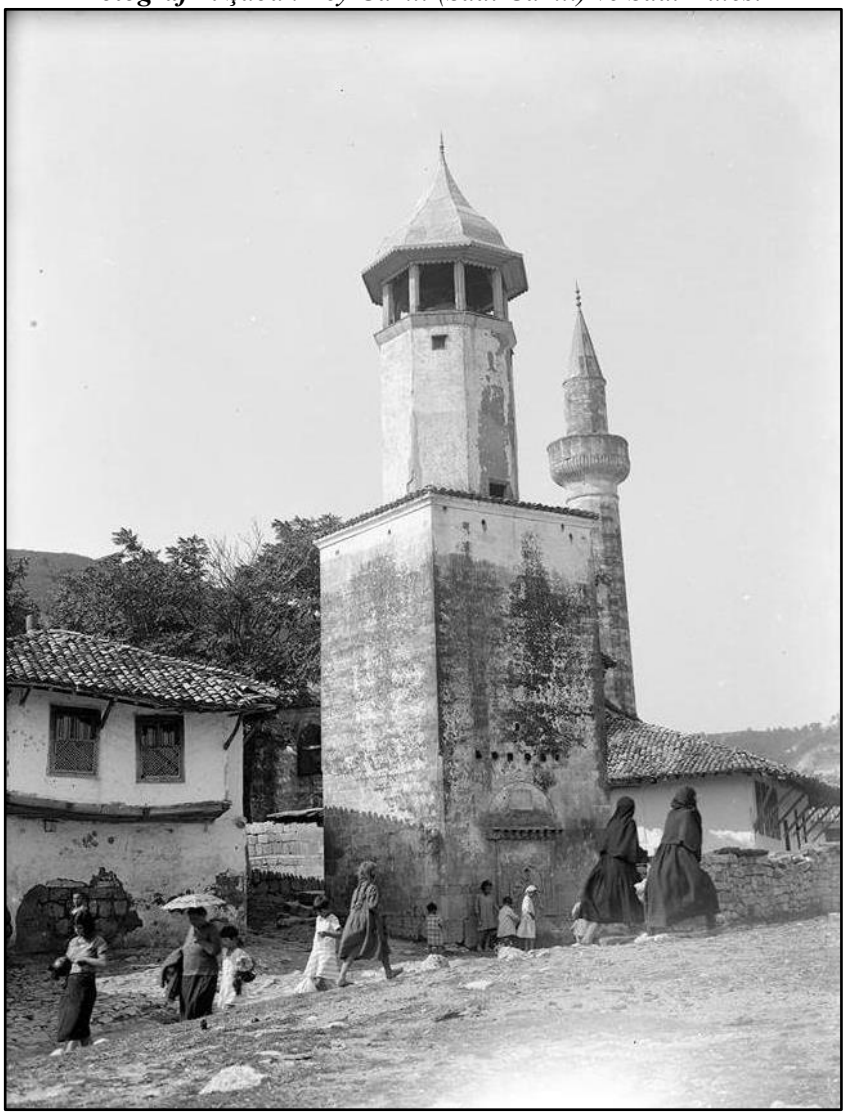

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Fotoğraf Arşivi

1642 tarihli avarızda *Mahalle-i Şaban Bey* ismiyle kaydedilen yerleşmenin ismi günümüzde mevcut değildir. Ancak saha ile ilgili çalışma yapanlardan *Embiev*, 1580 yılında inşa edilen *Şaban Bey Camii* yakınına 1604 yılında saat kulesi yapıldığı ve bundan sonra da bu camiin *Saat Camii; Şaban Bey mahallesinin* ise *Orta mahalle* ismiyle tesmiye edilmeye başlandığını ifade etmektedir (Bkz. Fotoğraf 7)[283]. İsmail ise eserinde Orta mahallenin Bitpazarı (Eski Bazar) ile Eski mahallenin arasında eski Şumnu'nun ortasında bulunduğunu ve saat kulesinin de burada inşa edildiğini ifade etmektedir[284]. Şaban Bey mahallesi, 1579 yılı defterinden sonra ismi görülmeyen mahallelerle ve bunların defterlerdeki kayıt sırasına göre kıyas edildiğinde *Mahalle-i Yolcu* isimli mahalle ile eşleştirilebileceği anlaşılmış ve buna göre lokalize edilmiştir (Bkz. Harita 13; Tablo 4).

[283] Ayrıca Embiev, eserinde ismine camii bulunan Şaban Bey'in, Şerif Halil Paşanın dedesi olduğu ve *Madara Köyü (Mandıra) da* timarı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Hilmi Embiev, *Şumnu'da Türk Kültürü (Camiler, Sivil Yapılar ve Aydınlar),* Razgrad 2014, ss. 21-60.
[284] İsmail, *a.g.e.*, s. 54.

Fotoğraf 7. *Şaban Bey Camii (Saat Camii) ve Saat Kulesi*

Kaynak:https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/859061630816787/

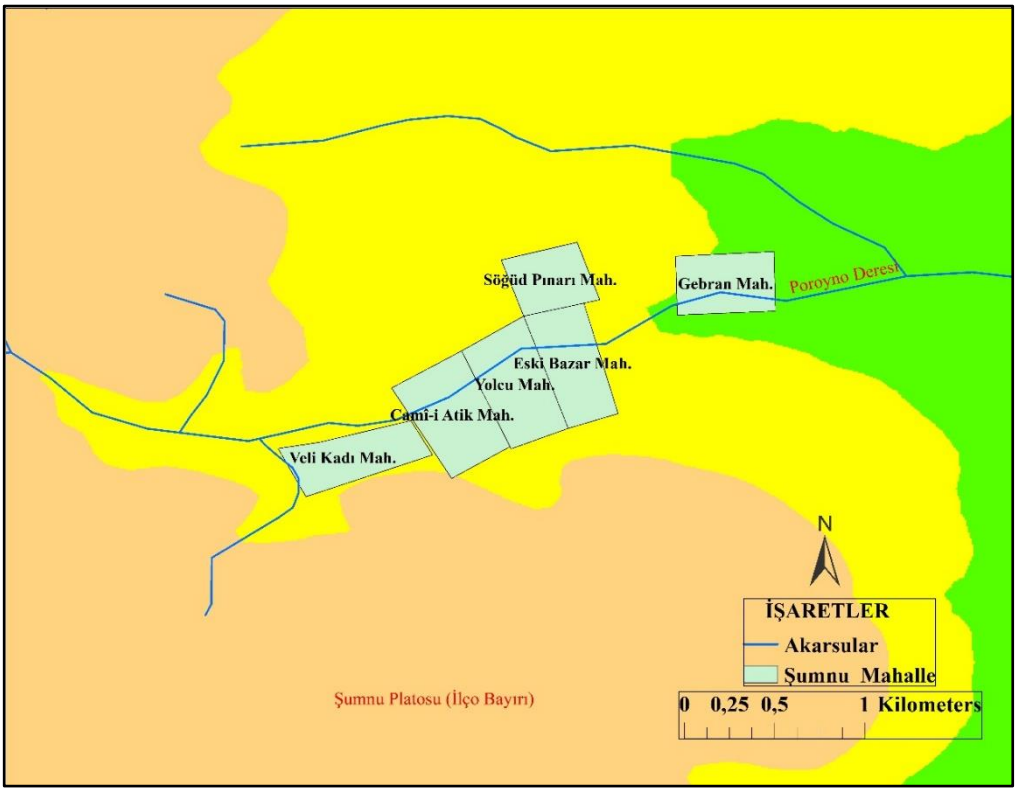
2.4. VELİ KADI MAHALLESİ

1557 yılı mufassal tahrir defterinde şehirde bulunan Müslim mahallesi sayısı 5'e, toplam mahalle sayısı ise 6'ya çıkmıştır. Bu defterde şehre bir önceki defterdeki kayıtlarda bulunmayan *Mahalle-i Veli Kadı* isimli yerleşmenin eklendiği anlaşılmaktadır. Bu mahallenin XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta hep aynı isimle kaydedilmiş olduğu görülmekteyken, günümüzde Şumnu'da bu isimde bir mahallenin mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine çalışma derinleştirilmiş, miladi 1833 tarihli nüfus defterinde *Mahalle-i Veli Efendi nâm-ı diğer*

Tekye Mahallesi ifadesiyle bir kayıt bulunmuştur[285]. Bundan da bahsedilen mahallenin XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyottan sonra *Tekye* ismini aldığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen *Tekye,* Şumnu ile ilgili yerel araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda *Gelberi Sultan Tekkesi* olarak geçmekte, Gel Beru Sultan'ın Şumnu'nun fethinde şehit düştüğünden ve şehit olduktan sonra bazı olağanüstü durumlar görüldüğünden bahsedilmektedir. Bu tekyenin Osmanlı döneminden sonra da halk için bir toplanma merkezi iken Bulgar idaresi döneminde yıkılarak yerine bira fabrikası yapıldığı ifade edilmiştir[286].Yapılan kaynak ve saha çalışmasında bu mahallenin ilk Türk mahallesi olan Eski Cami mahallesinin batısında bulunan *Köşkler Vadisi (Boğazı)'*nde Poroyno deresinin güneyinde yer aldığı anlaşılmış ve buna göre lokalize edilmiştir . Tahrirlerden sonraki dönemde bu mahallenin kuzeyinde bulunan vadi yamacına Yahudi mahallesi kurulmuştur (Bkz. Tablo 4, Satır: 8; Fotoğraf 4; Harita 14).

[285] BOA., KK. d. nr. 6328, s. 100.
[286] Embiev, *a.g.e.*, s. 43.

Harita 14. *1557 Yılı Defterindeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi*

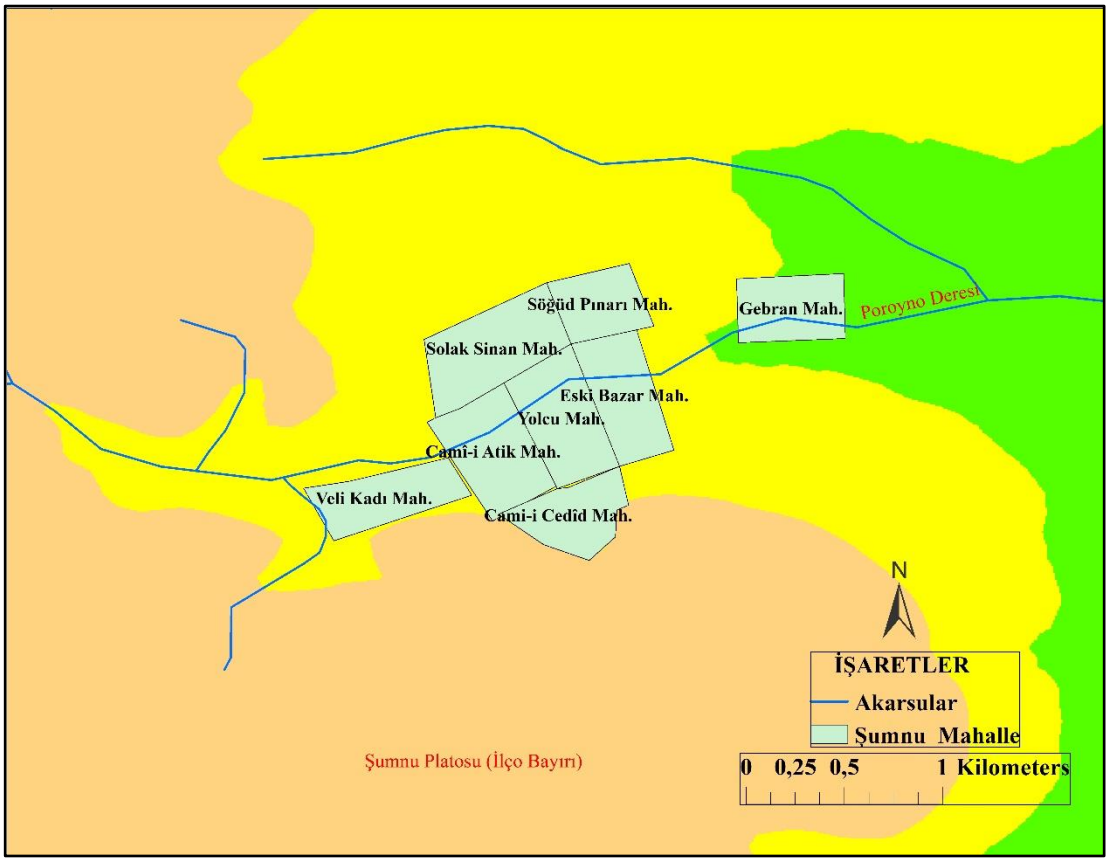
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

2.5. CAMİ-İ CEDİD VE SOLAK SİNAN MAHALLELERİ

1579 yılı defterinde Müslim mahallesi 7; toplam mahalle sayısı ise 8 olmuştur. Bu dönemde Şumnu'ya eklenen mahalleler ise *Mahalle-i Cami-i Cedid (Yeni Camii)* ve *Mahalle-i Solak Sinan'*dır (Bkz. Tablo 4, Satır: 2). 1579 yılı mufassal tahririnde Gebran mahallesinin içinde de 7 hanelik *Cemaat-i Latinyan* ve 4 hanelik *Cemaat-i Kayacıyan-ı Şahin* kaydına rastlanmıştır[287]. Yani Latinler, Bulgarların yaşadığı mahalde yaşamakla birlikte Katolik oldukları için ayrı bir cemaat oluşturmuşlardır. Kayacıyan-ı Şahin cemaati ise devlete karşı özel görevi olan Gayri Müslimleri ihtiva etmektedir.

[287] Bunlardan Latinyan cemaati, Dubrovnik'ten gelen Katolik tüccarlardır. Bahsedilen Latinlerin buraya yerleşmesi 1557-1579 tarihleri arasındaki bir döneme denk gelmekte, bu dönem aynı zamanda Şumnu'ya Bedestenin yapıldığı, yani ticaretin arttığı dönem olma özelliğini göstermektedir. Bkz. İsmail, *a.g.e.*, ss. 26-42.
1572 tarihli defterde şehirdeki Müslim hane sayısının 271 olması burada Müslim nüfusunun normal artış seyrine girdiği, dolayısıyla dışarıdan alınan göçlerin sona erdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde "Camii-i Cedid" ve "Solak Sinan" ismiyle iki mahallenin eklenmesi ise, daha önce var olan mahallelerde yeni camiler kurularak bu camilerin etrafındaki hanelerin camilerin ismini taşıyan mahalle isimlerini almasından kaynaklanmaktadır.

Harita 15. *1579 Yılı Mufassal Defterindeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Cami-i Cedid mahallesinin ilk kaydına 1579 tarihli mufassal defterde rastlanmıştır. Bu bilgilerden bahsedilen *Cami-i Cedid* yani Yeni Cami'nin 1557-1579 yılları arasında kurulmuş olabileceğini söylemek mümkündür. Buna *Cami-i Cedîd* denmesinin sebebi ise Yahya Paşa Camii'nden sonra yapılmış olması münasebetiyledir. Zira aynı defterde Yahya Paşa Camii de *Cami-i Atik* yani *Eski Cami* olarak kayıtlı bulunmaktadır. Bu tarihten sonraki en kapsamlı defter olan 1642 tarihli avarızda bu camiin ismi bulunmazken bu defterde ismi ilk defa görülen *Mahalle-i Dündarzade* isimli yerleşme ile eşleştirilebileceği anlaşılmıştır. Diğer taraftan yukarıda da bahsedilen 1833 tarihli Şumnu ile ilgili kayıtta *Mahalle-i Dündar, nâm-ı diğer Çömlekçi,* isimli bir bilgiye ulaşılmış, buna göre Dündar mahallesinin XVII. yy'dan sonra *Çömlekçi mahallesi* ismini aldığı anlaşılmaktadır[288]. Bu mahalle Şaban

[288] BOA., KK. d. nr. 6328, s. 103.

Bey Camii (Saat Camii) nin güneyinde plato yamacında bulunmaktadır (Bkz. Harita 15.; Tablo 4. Satır: 2; Fotoğraf 8.).

Fotoğraf 8. *Eski Şumnu Yerleşim Alanı Ve Bu Yerleşim Alanındaki Mahallelere İsmini Veren Camiilerden Görünüm (1900 lerin başı)*

Kaynak:Şumnu Mahallelerine İsimi Veren Camiler
https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/2871521166237480/

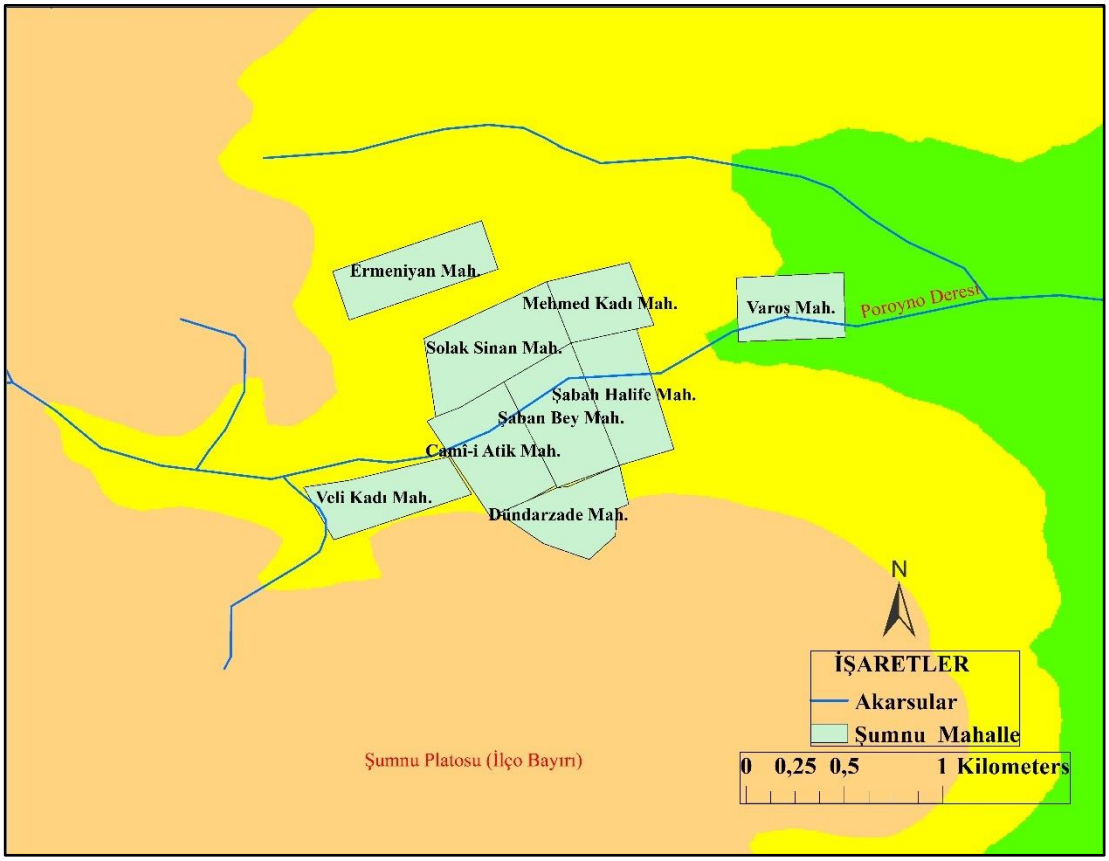
Solak Sinan mahallesinin ilk kaydına 1579 tarihli mufassal defterde *Mahalle-i Solak Sinan* ismi ile rastlanmaktadır. Bu mahallenin yerleşim alanı kuzeybatıdan Ermeni mahallesi, güneyden Poroyno Deresi, güneydoğudan ve doğudan Yukarı Pazar ile çevrilmiştir [289]. Bu mahalle, ismini Solak Sinan tarafından yaptırılan camiden almış olup bu cami sonraki dönemlerde ortadan kalkmıştır (Bkz Bkz. Harita 15.; Tablo 4. Satır: 6; Fotoğraf 8.).

1642 tarihli avarız defterine bakıldığında ise Gebran mahallesinden ayrı olarak 25 nefer Gayri Müslim Ermeninin kayıtlı olduğu *Mahalle-i Ermeniyan* kaydı görülmekte, bu ise şehre bahsedilen dönemde gelen Ermeniler için, Bulgarlardan ayrı bir mahallenin kurulduğunu göstermektedir [290]. Son deftere kadar böyle bir mahallenin

[289] İsmail, *a.g.e.,* s. 55.
[290]Machiel Kiel, "Şumnu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 227-228. Bulgaristan Ermenileri ile ilgili yapılmış olan bir çalışmada bunların varlığının XIX.

olmaması bu mahallenin 1579-1642 yılları arasında kurulduğunu göstermektedir. Yapılan kaynak ve saha çalışmasında bu mahallenin çalıştığımız dönemde güneydoğudan Solak Sinan mahallesi; batıda Şumnu Platosu'nun dik yamaçları ile çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde ise bu mahallenin kuzeybatısında *Çingene Mahallesi'* nin kurulduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 16.; Tablo 4. Satır: 3; Fotoğraf 8.).

Harita 16. *1642 Yılı Avarız Defterindeki Kayıtlara Göre Hazırlanan Şumnu Mahallelerinin Taslak Krokisi*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

yy sonları ile Ermenistan'ın Rus işgaline uğramasına dayandığı ifade edilmiştir. Mufassal defterlere bakıldığında ise bu genellemenin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu defterlere göre Bulgaristan'daki Ermeni varlığını XVII. yy başlarına kadar götürmek mümkündür. Bkz. Kader Özlem, "Bulgaristan Ermenileri Ve 1915 Olayları'na İlişkin Ermeni İddiaları Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir Değerlendirme (2005–2014)", *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak 2015, s. 223. Şehir büyüdükçe yeni camilerin etrafında yeni mahalleler gelişmiştir. Nitekim 1730'da Hacı Ahmed el Acem tarafından Kılak Camii yaptırılmış bunun etrafında Kılak Mahallesi; 1744 de Şerif Halil Paşa tarfından yaptırılan camiin etrafında Şerif Halil Paşa mahallelerinin eklendiği görülmektedir. Genel durumun aksine XVIII. yy'da kilise ve yabancı isimlerle de yeni mahallelerin eklendiği görülmektedir. Nitekim 1751 tarihli mufasal avarızıda kayıtlı olan Kilise ve Kosta mahallelerini buna örnek vermek mümkündür. Kiel, a.*g.e.,* 2010 s. 228. Şumnu'nun asıl gelişimi XIX. yy'da karargâh merkezi olmasından sonra gerçekleşmiş bu yy ortalarında mahalle sayısı 33'e ulaşmıştır. Doğru, *a.g.e.,* 2011, s. 101.

Çalışma dönemimindeki defterlerde Şumnu şehrine kayıtlı toplam mahalle sayısı 9'dur (Bkz. Tablo 4, Harita 16). Tablo 4'e dikkat edildiğinde Müslüman mahallelerinin isimlerinde bir kararlılık olmadığı, aynı mahallelerin son defterde farklı isimlerle kaydedidiği görülmüştür. Bu durum genelde, yeni kurulan camilerin, mahalleye isim olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Müslümanların yaşadığı yerlerde oluşturulan mahallelerde kayıtlı hane sayıları tahrirler boyunca 19-100 hane arasında değişmektedir.

Buraya kadar verilenlerden genel bir değerlendirme yapmak gerekirse ilk defterlerden itibaren Şumnu'daki Müslim mahalleleri içinde cami isimleri dikkati çekmektedir. Nitekim 1538 tarihli defterde 3 Müslim mahallesinden 1 tanesi (1/3); 1557 tarihli defterde 5 Müslim mahallesinden 1 tanesi (1/5); 1579 tarihli defterde 7 Müslim mahallesinden 2 tanesi (2/7); 1642 tarihli defterde 8 Müslim mahallesinden 2 tanesinin (2/8) cami ismiyle adlandırıldığı görülmektedir. Şumnu mahalleleri arasında şahıs isimleri de görülmektedir. Bunlardan ilki *Solak Sinan*'dır ki bu isim yukarıda da bahsedildiği gibi aslında *Solak Sinan Camii*'nden gelmektedir. Dolayısıyla bu ismi de cami isimli mahalleler kapsamına sokmak mümkündür. Diğer taraftan 1642 tarihli defterde *Dündarzade* olarak kaydedilen bir mahalle görülmektedir. Şehirde yakın zamanlara kadar var olan *Dündar Camii* bilgisinden hareketle bunun da defterlerde *Cami-i Cedid* ismiyle kaydedilmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. *Şumnu Şehrinin Kasabalaşma ve Şehirleşme Süreci*

Tarih	Yıl Farkı	Hane	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1479	-	88	440	-
1483	4	107	535	48
1512	33	34	170	-28
1516	37	201	1005	22,3
Şumnu Kasabasının Şehirleşme Süreci				
1538	59	216	1080	15,2
1557	78	404	2020	19,5
1579	100	402	2010	15,1

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42.

İlk tahrirlere bakıldığında Şumnu'nun kasaba özelliği dahi göstermeyen, 90 hanelik bir yerleşme olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 5). Bu yerleşmenin

nüfusunun, defterlere göre 1483 yılında 100 hanenin üstüne çıktığı sonra 1512 yılı defterinde bir azalma olduğu görülmektedir. Bahsedilen yerleşme 1512-1516 yılları arasında hızlı bir kasabalaşma süreci geçirmiş, 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 tarihli muhasebe defterinde 201 haneye ulaşarak kalıcı bir şekilde kasaba özelliği kazanmıştır.

Yukarıda verilen bilgilere göre Şumnu'nun kasabalaşma süreci 37 yıl sürdüğü halde şehirleşme sürecinin 41 yılda tamamlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim yerleşmenin hane kayıtları 1516 yılında 201 iken 1557 yılında 404 olduğu görülmektedir. Bu dönemde görülen nüfuslanma 1479-1557 yılları arasındaki 78 yıllık süreçteki nüfus artış hızının ‰19,5'e ulaşmasına sebep olmuştur. 1557'den sonraki dönemde de yerleşmedeki genel nüfus artışı devam etmiş olmasına rağmen yıllık nüfus artışı hızının giderek azaldığı dikkati çekmektedir. En nihayetinde Şumnu, kasabalaşma sürecini XVI. yy ilk yarısında, şehirleşme sürecini ise XVI. yy ortalarında tamamlamış, 100 yıllık sürecin sonunda ise ‰15,1'lik nüfus artış hızı ile hane ve nüfus sayısının 4,5 katlık bir artış gösterdiği görülmüştür (Bkz Tablo 5).

Şumnu'da Müslüman hanelerin sayısı tahrir dönemlerine göre sürekli artış göstermiştir. Müslüman mücerred nüfusun ise 1557 yılına kadar arttığı sonra da azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Şehirde ilim tahsil eden nüfusa ait bilgileri de bulmak mümkündür. Nitekim *talib-i ilim*[291], *danişmend*[292] kayıtları bunları ihtiva eder. Bahsedilen bu terimler, medrese tahsili gören öğrencileri tanımlamakta olup bu ise yerleşmede medresenin bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu medrese *Yahya Paşa-Eski Camii Medresesi* olmalıdır (Bkz. Tablo 6).

---

[291] "Medrese Öğrencileri", *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (Haz. İlhan Ayverdi), Kubbealtı Lûgatı, MAS Matbaacılık, İstanbul 2008, s. 3053.

[292] "Genellikle icazet alma seviyesine gelmiş, medresede oda sahibi talebeler için kullanılan terim." Bkz. Mehmet İpşirli "Danişmend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, ss. 464-465.

Tablo 6. *Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Nefsi Hane ve Nefer Bilgileri (1479-1642)*

Tarih[293]	Hane-	Mücerred	Yörükan	Talib-i İlm	Muhassıl[294]	Danişmend	Ehli Berat	Küttab-ı Mukataat	İmam	Kayyum-u cami Emin-i Berat	A' ma	Ma' lul	Pir-i Fani
1479	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	26	7	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512	7	26	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1516	84	41	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-
1538	87	67	-	2	2	-	3	1	-	1	1	1	3
1557	215	130	-	-	1	1	12	-	3	1	-	1	1
1579	219	123	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-

Tarih	Eşkinci ve Ellici	Pir-i na tüvan	Naibüşşer	Yağcıyan-ı İmareti Muradiye der Edirne	Müezzin	Küreci	Mutak	Tekyenişin	Hıdmetkarı Tekye	Hafız Beratlı	Veledi Kul	Al-iResul Ba Berat	Şerif
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1516	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1538	-	1	1	2	-	3	-	-	-	-	-	-	3
1557	-	-	-	-	-	6	10	1	1	1	1	1	-
1579	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tarih	Sipahizade	Raiyyet-i Vakf	Askeri (Doğancı)	Hane-i Gebran	Hane-i Gebran Mücerred	Hane-i Gebran Bîve	Latinyan	H. Gebran Kayacıyan-ı Şahin	H. Gebran Raiyyeti Sultan Yıldırım Han	H. Gebran Küreci	H. Gebran Ama
1479	-	-	-	74	-	5	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	68	15	1	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-
1516	4	-	-	107	45	-	-	-	-	-	-
1538	-	-	-	90	20	-	-	1	13	-	1
1557	-	-	-	118	95	-	-	9	9	11	-
1579	1	10		141	87		4	7	16		

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42.

[293] Bu tabloda 1479, 1483, 1512, 1516, 1538, 1557 ve 1579 yıllarına ait sayısal veriler haneleri ifade etmektedir.
[294] "Tanzimat öncesi vergi tahsildarı". Ayverdi, *a.g.e.,* s. 2149. Bu terimin bazı tahrir çalışmalarında, medrese öğrencisi olduğuna dair bilgiler mevcut olsa'da, çalışma sahamızdaki kayıtlarda "vergi tahsdildarı" anlamında kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Devlet tarafından berat verilip bir devlet görevine atananların gösterildiği *Ehl-i Berat*[295] kayıtlarına 1538 ve 1557 yılı defterinde rastlanmakta olup bunların sayısında da artış olduğu gözlenmektedir. Bir diğer devlet görevlisi olarak *Küttâb-ı Mukataat'* ın görevi devlete ait mukataaların kâtipliğini yapmaktır. Defterlere göre Şumnu'da imam ve cami görevlisi olan *Kayyum-u Camii Emin-i Berat*[296] görülebilmektedir. 1538 yılındaki deftere göre Şumnu'da 1 tane gözleri görmeyen *A'ma*, 1 tane hastalıklı *Ma'lül*, 4 tane de ileri yaşta bakıma muhtaç kişi *Pîr, Pîr-i Natüvan*[297] nüfusu bulunmaktadır. 1557 yılında da 1 bakıma muhtaç kişi M*a'lul* 1 tane de ileri yaşta *pîr* olduğu görülmekte bundan sonraki dönemlerde ise bunlara rastlanmamaktadır. *Naibü'ş-Şer*[298] kaydı buranın kaza olmasına bağlı bir adli merkez olduğunu göstermektedir. 1538 yılında Şumnu merkezinde vergisini Edirne'deki Sultan Murad külliyesi vakıflarına gönderen yağcı olarak kaydedilen hanelerin olduğu görülmektedir. Madencilikle uğraşanlar *Küreci*[299] olarak kaydedilmiş olup bunların sayısının 1538 yılında 3; 1557 yılında ise 6 hane olduğu görülmektedir. 1557 yılındaki deftere göre 10 hane *Mu'tak* yani savaş esiri iken, "serbest bırakılmış ve Müslümanlarla evlenen kişi"[300] kaydına rastlanmaktadır. 1557 tarihli defterde Şumnu'da tekke olduğu anlaşılmaktadır ki burada 1 *Tekyenişin*[301] ve 1 *Tekye Hıdmedkarı*[302] bulunmaktadır. Defterlerde kayıtlı olarak görülen *Şerîf, Âl-i Resul*[303] kayıtları ise Hz. Muhammed'in soyundan gelenleri göstermektedir. Osmanlı toprak sisteminin memurları olan Sipahileri işaret eden 1 *sipahizade*[304] yani sipahioğlu

---

[295] "Berat: Osmanlı Devleti'nde bir kimseye nişan, rütbe, imtiyazverildiğini bildiren ferman. Beratlı: Kendisine berat verilen kimse" Ayverdi, *a.g.e.,* ss. 340- 341.

[296] "Arapçadan gelen bu terim dilimize kayyum olarak geçmiştir. İcraa eden, yürüten kişi anlamına gelmektedir. Camide temizlikle görevli, eşyayı koruyan, kandilleri yakmakla görevli kişidir." Ayverdi, *a.g.e.,* s. 1643.

[297] Sözlük manası ihtiyar, yaşlı anlamına gelirken, tasavvufta mürşid manasına gelmektedir. Safî Arpaguş, "Pîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Ankara, 2007, ss. 272-273.
Ancak burada sözlük manasında yani "ihtiyar, yaşlı" anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

[298] Kadı yardımcısı olup, şer'i mahkemelerde hakimlik yapan kişidir. Ayverdi, *a.g.e.,* s. 341.

[299] Küre: "Madenci Ocağı, toprak ocak." Bkz. Şemseddin Sami, "Küre", *Kâmûs-ı Turki*, Çağrı Yayınları2, Lügatlar Dizisi 1, İstanbul, 2010, s. 1198. Tahrirlerde kullanılan "küreci" kaydıyla kastedilen ise, Orduya metal savaş malzemesi üretenleri işaret etmektedir.

[300] Ayverdi, *a.g.e.,* s. 2184.

[301] Nişin: Farsça bir kelime olup, sonuna eklendiği kelimelere "oturan" anlamı vermektedir. Ayverdi, *a.g.e.,* s. 2386. Tekyenişin ise Tekkenin postunda oturan şeyh anlamına gelmektedir.

[302] "Bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân." Mustafa Kara, "Tekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 368-370.

[303] Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenler için kullanılan bir terimlerdir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 40-43.

[304] "Sipahi: Timar adıyla kendilerine verilen araziden aldıkları öşür ve rüsuma karşılık yetiştirdikleri asker ve hayvanlarla birlikte savaş zamanı orduya katıldıkları için timarlı sipahi'de denilirdi." Ayverdi, *a.g.e.,* s. 2842.

olduğu görülmektedir. Osmanlı vakıf sisteminde bazı yerlerin gelirleri, kutsal yerlerdeki vakıflara aktarılmış olup 1579 tarihli defterde Şumnu'da Medine Vakıflarının Raiyyeti[305] olduğu anlaşılan 10 hane kaydedilmiştir. Osmanlı'da saraya avcı kuşlar yetiştiren bir teşkilat olup bunların Anadolu ve özellikle de Rumeli'de teşkilatlanması mevcuttur. Bu teşkilatta, eğitilen kuşun cinsine göre d*oğancı, şahinci, ağcacı*[306] gibi isimlendirmeler yapılmakta ve defterlerde bunlar belirtilmektedir. 1642 yılı defterine göre bunlardan Şumnu merkezde doğan yetiştirmekle görevli 3 Müslüman neferin kayıtlı olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 6).

Şumnu'nun Gayri Müslim hanelerine bakıldığında, ilk tahrirden sonra bunların nüfusunda ufak bir düşüş olduğu sonraki dönemde sürekli olarak arttığı görülmektedir. Gayri Müslimlerin *mücerred,* yani bekârlarının durumuna bakıldığında bunun Müslimlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Nitekim ilk defterden itibaren mücerred sayılarında artış gözükmekteyken 1579 yılı tahririne bakıldığında, bu artışın durduğu bundan sonra ise azalma olduğu görülür. Ayrıca 1579 yılı tahririnde Şumnu Gayri Müslim tebaanın içinde *Latin-Dubrovnikli* tüccarların görülmesi onların bu yıllardan itibaren Şumnu'daki ticari faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Şumnu merkezde Müslümanlarda olduğu gibi Gayri Müslimler arasında da saraya avcı kuş yetiştirenler bulunmaktadır. Gayri Müslimler içinde Yıldırım Bayezid vakıflarına kayıtlı hanelerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu haneler 1557 yılı istisna olmak üzere sürekli artış göstermiştir. 1557 yılında Gayri Müslimler içinde madencilikle görevli olan 11 hane *küreci* nüfus mevcut olup diğer kayıtlarda bu nüfusa rastlanamamıştır. 1538 yılı kaydında Gayri Müslimler içinde gözleri *a'ma* olan 1 kişinin olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 6).

3. KASABALAR

Şehir tarihçileri Osmanlı klasik döneminde bir yerin şehir (kent) sayılabilmesi için gerekli olan şartları (tarım dışı faaliyetler, ticaret), minumum vergi hanesi (400 hane) ve nüfus (2000 kişi ve üzeri) sınırını genel olarak belirlemiş ve kabul etmiş bulunmaktadırlar. Bir yerin *kasaba* olması için ise fonksiyon olarak şehre benzer

[305] "Raiyet: Bir hükümdarın yönetimi altında olan, vergi veren ve devlet tarafından korunan halk" Ayverdi, *a.g.e.,* s.2583. Medine-i Münevvere Raiyeti terimi ise vergileri Medine vakıflarına aktarılan raiyyet anlamına gelmektedir.
[306] "Osmanlı Devleti'nde padişahın av kuşlarını yetiştirmekle görevli kimse." Ayverdi, *a.g.e.,* s. 743.

fonksiyonlarının olması gerektiği belirtilmiş, ancak tam manasıyla bir nüfus sınırlaması konulmamıştır. Bu nedenle bahsedilen terimin menşei ve Osmalı'daki uygulamasına bakmak ta faydalı olacaktır.

Kasaba, terimi menşei itibari ile Arapça'dan gelmekte olup, şehirlerde şehrin surlarla çevrili olan kısmını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kavram Emevilerden itibaren İslam devletlerinde kullanılmıştır. Osmanlı kaynaklarında ise bununla ilgili net bir tanımlama bulunmazken halk arasında da resmi kayıtlarda da kullanıldığı görülmektedir. Devletin uygulamada kullanışına bakıldığında ise farklılıklar olduğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise nüfusunun çevredeki ya da aynı idari alandaki diğer yerleşmelerden daha büyük olan yerler için kullanılmış olduğu bilinmektedir. Bu yerlerin büyüklüğündeki kıstas ise şer'i Hanefi fıkhına göre namaz kılabilecek çağdaki nüfusu o yerin en büyük mescidine sığmayacak kadar kalabalık olan yerlerin şehir sayılmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir tasnifte nüfusun en büyük mescide sığması ya da sığmaması durumunun kıstas alınması cuma namazı dolayısıyladır. Çünkü Osmalı döneminde köylerde camiden ziyade mescidler bulunmakta, bu mescidlerde minber ve minare bulunmamakta olup bunun anlamı o yerde cuma namazının kılınmamasıdır. Bu durumda köylüler cuma namazı kılmak için o yörenin en büyük camiine gitme gereksinimi duymaktadır. Ancak büyük köylere ki daha önce da ifade edildiği gibi namaz kılabilecek olanların en büyük mescide sığmayacak kadar fazla olan yerlere ihtiyacı karşılayak büyüklükte bir mabed yapılması ve burada cuma namazı kılınması için resmi icazet verilip bir hatib görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir. İşte bu durumda köyden büyük şehirden küçük, cuma namazı kılma yeri ve müsaadesi olan yerler örfi olarak köy sayıldıkları halde şer'i olarak şehir kabul edilmiştir. Bu tür yerlerin tanımlanmasında *şehir-köy* ya da *kasaba* isimlerinin kullanıldığı bilinmektedir[307].

Bu çalışmada incelenen defterlerdeki yerleşmeler arasında yukarıda da açıklandığı üzere nüfus (400 hane) ve fonksiyon açısından şehir vasfı taşıyan 1 yerleşme (Şumnu nefsi) bulunmakta olup, isim olarak kasaba adıyla tanımlanan bir

[307] Tuncer Baykara,"Kasaba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 525-526. Turan Açık, "Şehirköy; Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Hükmünde Köyler" *History Studies, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* Journal of History 13/1, Şubat-February, 2021, ss. 51-68.

yerleşmeye de rastlanmamıştır. Eğer kasaba tanımlamasında nüfus kriteri şehirlerde olduğu gibi 400 hane esas alınırsa bu sahada kasaba olarak tanımlayacağımız bir yerleşme bulunmamaktadır. Bu durumda şehirleri ve kasabaları ayrı ayrı tanımlamanın da manası kalmayacaktır. Diğer taraftan kasabalar için ülkemizin önemli tarihçilerinden olan Baykara'nın *köyden büyük, şehirden küçük* tanımlaması, yine onun açıklaması ile nüfus açısından dört köy büyüklüğü esasına göredir.

Kasaba tanımlamasında nüfus kriteri olarak köyden büyük ve şehriden küçük bazı yönleriyle şehre benzemesi kriteri esas alındığında köylere ait nüfus kriterinin de belirlenip ona göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Nüfus kriteri açısından köy ele alındığında en kısa tanımı ile nüfusu en fazla binlere ulaşan geleneksel üretim tarzını sürdüren yerler olarak tanımlanmaktadır[308]. Bu bilgi çalışmada nüfus açısından 1-200 vergi hanesi arasındaki yerleri köy; 201-399 vergi hanesine (1005-1995 kişi) sahip olan yerleri de kasaba olarak değerlendirmeye imkan sağlamaktadır. Baykara'nın kasabalar için dört köy büyüklüğü esası ise tarafımızdan mufassal defterlerin hazırlanması dönemine göre çalışma sahasındaki ortalama köy büyüklüğüne göre belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Buna göre 1516 yılı mufassal tahririne göre hazırlanan 1530 yılı defterinde çalışma sahasındaki yerleşmelerdeki (Şumnu hariç) nüfusun toplamı yerleşme sayısına bölündüğünde köylerdeki hane ortalaması 18,3; bu durum 1538 yılında 19,4; 1557 yılında 24,6; 1579 yılında ise 31,4 olduğu anlaşılmıştır. Tablo 7 incelendiğinde burada verilen yerleşmelerin hane sayısı Şumnu şehri hariç yıllara göre hane ortalamasının çok üzerinde olduğu, dalgalanmalar olsa da dört katına ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ilgili tabloda hane sayıları verilen yerleşmelerin tamamı defterlerde derbentçi yerleşmesi vergi kayıtlarında ise bu yerlerde ticaretin olduğunu gösteren *bâc* vergisinin varlığı dikkati çekmektedir (Bkz. Harita 72).

Buraya kadar verilen bilgiler doğrultusunda aşağıda ismi verilmiş olan yerleşmelerin, vergi hanesi dolayısıyla nüfus açısından köyden büyük (201-399 hane) şehirden küçük olma özelliğine sahip, sayım dönemlerine göre kazadaki köylerin hane

[308] Osman Gümüşçü, Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Köy", *DİA*, C.2 (Ek), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019, ss.85-87.

sayısı ortalamasının dört katına ulaşmış olduğu anlaşılmıştır. Tarım dışı faaliyetler olarak bu yerleşmelerin derbentçilik hizmeti verdiği ve bu yerlerleşmelerde ticari faaliyetler olduğu anlaşılmış ve bu yüzden de çalışma döneminde sahada bulunan kasabalar olarak tasnif edilmiş ve değerlendirilmişlerdir (Bkz.Tablo 7).

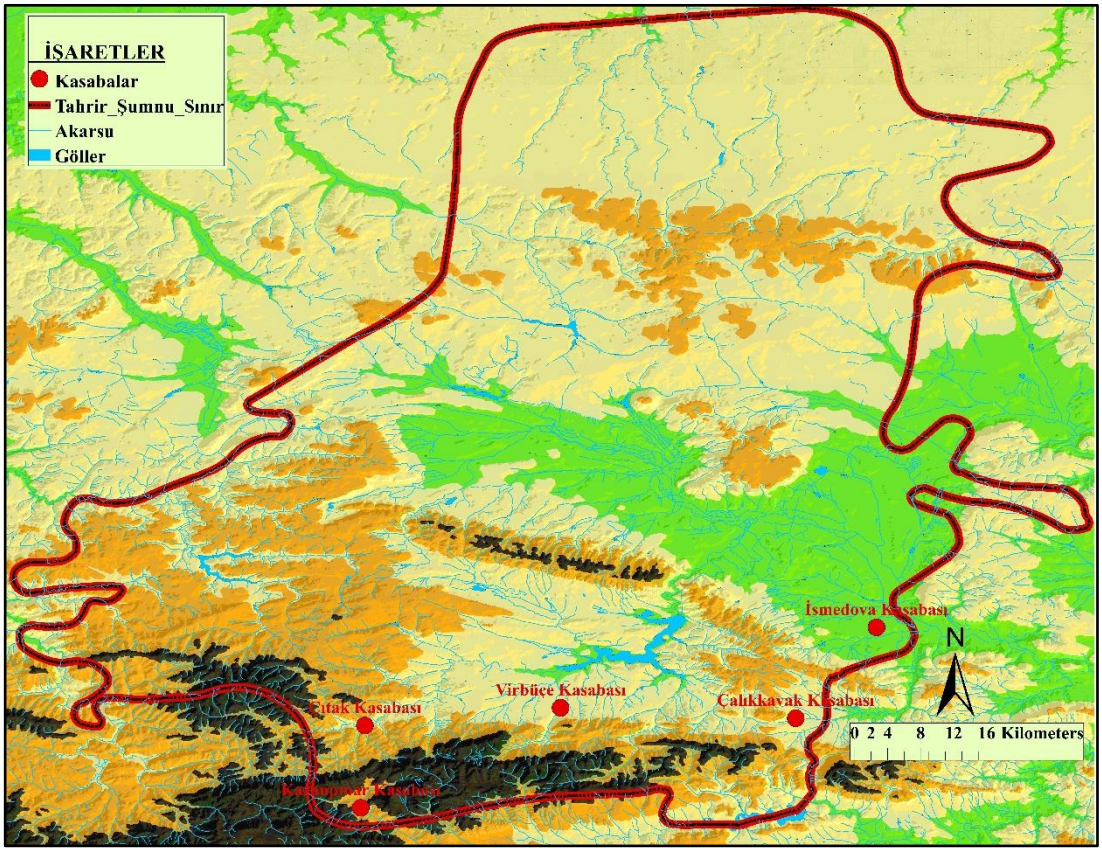
Tablo 7. *Kasabalar*

Kasabalar	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579
Çalıkkavak	-	140	-	128	147	223	149
Çıtak (Tiça)	-	40	40	72	171	213	314
İsmedova	-	-	-	148	224	316	345
Kazanpınarı	-	53	53	138	104	183	241
Virbiçe (Ayvacık)	100	-	-	143	153	240	307

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

Tablo'da görüldüğü üzere nüfus kriteri açısından bahsedilen yerleşmelerin bir tanesi 1538, üç tanesi 1557, bir tanesinin ise 1579 yılında kasaba özelliği kazandığı anlaşılmaktadır. 1557 yılında kasaba özelliği kazananlardan bir tanesinin 1557-1579 yılları arasında nüfus kaybetmesi nedeni ile bu özelliğini kaybetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 17. *Kaza İdari Alanında Bulunan Kasabalar*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Hane sayısı ve şehire benzeyen yönleri ile kasaba olarak tasnif edilen yerleşmeler Harita 17'de görüldüğü üzere kazanın güney kesimlerinde yer almaktadırlar. Bu yerler Balkan Dağları'nın Trakya Ovası'na açılan vadilerinde onlara derbent hizmeti görevi verilmesine sebep olmuştur. Bahsedilen hizmet dolayısıyla bu yerleşmelerdeki derbentçi nüfus bazı vergi ayrıcalıklarına sahip olmuş ve bu ise bahsedilen yerleşmeleri nüfus çekim merkezi haline getirmiştir. Çalışma sahasında kasabalar aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

3.1. ÇALIKKAVAK KASABASI

Çalıkkavak, çalışma sahamızın güney sınırında, Doğu Balkan Silsilesi içinde yer alan Vırbitsa Dağı ile Eski İstanbulluk Dağı arasında yer alan alçak platoda bulunmaktadır. Defterlerdeki kayıtlara göre burası çalışma sahası ile Trakya Ovalarını birbirine bağlayan en kısa yol üzerinde bir kontrol noktası durumundadır. Nitekim güneyden Karinabad üzerinden gelen karayolu Çalıkkavak geçidi ile kuzey; kuzeyden

gelen yol ise Çalıkkavak üzerinde Karinabad'a ulaşarak burada Rumeli sağ koluna vâsıl olmaktadır.

Fotoğraf 9. *Çalıkkavak Derbendi*

Kaynak: Necdet TEKİN - Fotoğraf Arşivi

Bahsedilen yerleşme, 1483 tarihli deftere göre 140 hanelik bir derbent yerleşmesi olarak görülmektedir. Hane sayısı bakımından XV. yy sonlarında sahadaki yerleşmelerle kıyaslandığında en fazla nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusu XVI. yy ilk yarısında koruyamamış, 1516 yılına gelindiğinde 33 yıllık sürecin sonunda 12 hanelik bir azalmayla ‰2'lik bir düşüş göstermiştir. Bahsedilen azalmada bu dönemde bir kısım nüfusun bu yerleşmeden ayrılarak kuş uçuşu yaklaşık 10 km kuzeydoğuda bulunan sahada İsmedova ismiyle yeni bir yerleşmenin kurulmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1538 yılına gelindiğinde yerleşme nüfusunun artış gösterdiği, 1557 yılında ise 200 haneyi geçerek kasaba özelliği kazandığı görülmektedir. Bu yerleşmeyi diğer kasabalardan ayıran en önemli özellik ise 1557-1579 yılları arasında nüfusunda 74 hane azalma göstererek belirlediğimiz kriterlere göre 1579'da kasaba özelliğini kaybedip tekrar derbentçi köyü statüsüne gerilemiş olmasıdır. 96 yıllık sürecin sonunda bahsedilen yerleşmenin ‰ 0,6'lik nüfus artış hızı gösterdiği görülmektedir (Bkz. Tablo 8; Harita 17; Fotoğraf 9; Ek 1 Satır: 75).

Tablo 8. *Kasabalaşma Süreci Geçiren Yerleşmeler*

Çalıkkavak Yerleşmesinin Kasabalaşma Süreci				
Tarih	Yıl Farkı	Hane	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1479	-	-	-	-
1483	-	140	700	-
1512	-	-	-	-
1516	37	128	640	-2
1538	55	147	735	0,8
1557	74	223	1.115	6
1579	96	149	745	0,6

Çıtak (Tiça) Köyünün Kasabalaşma Süreci				
Tarih	Yıl Farkı	Hane	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1479	-	-	-	-
1483	-	40	-	-
1512	29	40	-	0
1516	33	72	360	17
1538	55	171	855	26
1557	74	213	1065	22
Çıtak (Tiça) Kasabasının Şehirleşme Süreci				
1579	96	314	1570	21

İsmedova Köyünün Kasabalaşma Süreci				
Tarih	Yıl Farkı	Hane	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1479	-	-		
1483	-	-		
1512	-	-		
1516	-	148	740	
1538	22	224	1.1	18,8
İsmedova Kasabasının Şehirleşme Süreci				
1557	41	316	1.580	18,5
1579	63	345	1.725	13,4

Kazanpınarı Yerleşmesinin Kasabalaşma Süreci				
Tarih	Yıl Farkı	Hane	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1479	-	-	-	-
1483	-	53	265	-
1512	29	53	265	0
1516	33	138	690	28
1538	55	104	520	12,2
1557	74	183	915	16,7
1579	96	241	1205	15,7

Vırbitsa (Ayvacık) Köyünün Kasabalaşma Süreci				
Tarih	Yıl Farkı	Hane	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (‰)
1479	-	100	500	-
1483	4	-	-	-
1512	33	-	-	-
1516	37	143	715	9,6
1538	59	153	765	7
1557	78	240	1200	11
Vırbitsa (Ayvacık) Kasabasının Şehirleşme Süreci				
1579	100	307	1535	11

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42.

Çalıkkavak kasabasının defterlere göre hane ve nüfusunda görülen iniş çıkışların temelinde daha önce de bahsedildiği üzere boş olan sahalara derbendçi yerleşmesi kurulması için yapılan iskanın etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum 1516 yılı defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterinde oldukça açık olup 1579 yılı defterinde açıkça belirtilmemiştir. Ancak bu dönemde de benzer bir durumun yani nüfusun bir kısmının başka yerlere naklinin rol oynamış olabileceği düşünülmektedir.

3.2. ÇITAK KASABASI

Halk arasında *Çatak* olarak ta bilinen bu yerleşme, Büyük Kamçı Nehri yukarı havzasında Kirilova Alçak Platosu'nun batı sınırlarında Sakar Balkan Dağı'ndan kaynağını alan Kamçı Nehri'nin ana kollarından Tiça Nehri Vadisinde yer almaktadır. Defterlerde *Derbend* olarak kaydedilmiş olup yerleşmede 1538 yılından itibaren üç yerde derbent beklemekle görevli 90 hanelik derbendçi nüfusun varlığı dikkat çekmektedir. İlk icmallerde 40; 1516 tarihli mufassal deftere göre hazırlanan 1530 tarihli icmal muhasebe defterinde 72 hanelik bir köy iken bundan sonra hızlı bir kasabalaşma süreci geçirerek ilk kaydından 74 yıl sonra 200 haneyi aşıp XVI. yy ortalarında kasabalaşma sürecini tamamlayıp bu tarihten itibaren şehirleşme sürecine girmiş olduğu görülmektedir. Bu süreçte (1516-1538) nüfus artışı hızı seviyesinin ‰26'ya ulaştığı görülmektedir. XVI. yy'ın ikinci yarısında ise artış hızının azalmasına rağmen genel olarak nüfus artışı devam etmiştir. Nitekim 1557-1579 tarihleri arasındaki 21 yıllık süreçte 101 hane artış göstererk 314 haneye ulaştığı görülür. Defter kayıtlarından hane sayısını takib edebildiğimiz 96 yıllık sürecte genel olarak ‰21'lik nüfus artış hızıyla bu yerleşmenin 1579 yılında 314 haneye ulaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 8; Harita 17; Fotoğraf 10; Ek 1 Satır: 200).

Fotoğraf 10. *Çıtak Derbendi (Çatak)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ – Fotoğraf Arşivi

3.3. İSMEDOVA KASABASI

Halk arasında *İsmet köy* olarak ta bilinen bu yerleşme Vrana Ovası'nda bu ovanın ise güney sınırı yakınlarında, çevresindeki büyük yerleşmelerden Çalıkkavak yerleşmesinin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Kirilova Alçak Platosu'ndan yükseltisi 400-600 m arasında olan sırtlarla ayrılmaktadır. Kamçı Nehri'nin kollarından olan Büyük Kamçı Nehri ile Vrana Nehri bahsedilen yerleşmenin kuzeyinde birleşmektedir. 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı muhasebe defterinde bahsedilen yerleşmenin kuruluş amacının çevresine göre ıssız olan bu yerde kış günlerinde (eyyâm-ı şitâ) nehir üzerinden geçişlerin güvenliğini sağlamak olduğu ifade edilmiştir.

İsmedova yerleşmesine 1516 yılı mufassal tahrir defterine göre hazırlanan 1530 yılı muhasebe defterinde 148 hanelik büyük bir derbendçi köyü olarak rastlanmıştır. Bahsedilen ilk kayıttan sonra ‰18,8'lik yoğun bir nüfus artışı hızıyla 22 yıllık bir kasabalaşma süreci geçirerek 1538 yılında kasaba özelliği kazandığı görülmekte olup bahsedilen tarihte Şumnu kazası idari alanında en fazla nüfusa sahip yerleşmedir (Bkz. Tablo 6). Bahsedilen tarihten sonra şehirleşme sürecine giren kasabada nüfus artışı hızı XVI. yy ortalarına kadar yüksek iken bundan sonra azalma gösterdiği görülmektedir. Nitekim bir önceki tarih olan 1538 ile 1557 yılları arasındaki 19 yıllık süreçte yerleşmede 112 hane artış görülmekte ve 41 yıllık artış hızının ‰18,5;

1579 yılına gelindiğinde yerleşmenin hane sayısının 345'e yükselirken nüfus artış hızının ‰13,4'e gerilemiş olduğu görülmektedir. Bahsedilen kasabanın çalışma döneminde şehirleşme sürecini tamamlayamadığı yani 400 haneye ulaşamadığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 8; Ek 1 Satır: 192). Bu yerleşme günümüzde *İsmet köy-İsmedova* ismiyle Şumnu iline bağlı bir ilçe mekezi durumundadır.

3.4. KAZANPINARI KASABASI

Kazanpınarı yerleşmesi, çalışma sahasının güneybatısında Doğu Balkan silsilesi içinde yer alan Kazan (Kotel) Dağları'nın merkezinde bulunan ve kaynağını bu dağlardan alan Kazan Deresi yukarı vadisinde 570 m rakıma sahip bir alanda bulunmaktadır. Bu özelliği ile kaza idari alanında bulunan yerleşmeler arasında en yüksek rakıma sahip yerleşmedir (Bkz. Fotoğraf 11). Yerleşme isminin bazı defterlerde Kazganpınarı olarak kaydedilmiş olduğu da vâkîdir. Bu yerleşme XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta Şumnu kazasına bağlı bir derbendçi yerleşmesi iken günümüzde ise İslimye iline (Sliven oblastı) bağlı bir ilçe merkezi (obiştina) durumundadır.

Fotoğraf 11. *Kazanpınarı Derbendi*

Kaynak:https://www.google.com/search?q=kotel+municipality&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir...

1483 tarihli defterde adı geçen yerleşme 53 hanelik bir köy ve *hâli derbend,* yani boşalmış bir derbent yerleşmesi olarak kaydedilmiştir. Bahsedilen kayıtta burada

bulunanların Şumnu-Yanbolu yolunda güvenliği sağlayan derbentçiler oldukları ifade edilmiştir [309]. Bu yerleşmenin XV. yy'da derbentçi nüfusunun olduğu ve sonradan boşaldığı için bu görevlerinin ortadan kalktığı, 1538 yılında ise tekrar bu görevlerinin tevdi edildiği anlaşılmaktadır. 1557 tarihli defterde bunların Kazan Nehri üzerinde inşa ettikleri köprünün iki yerinde güvenliği sağladıkları belirtilmektedir[310]. Defterlere göre bu yerleşmenin Çalıkkavak'la birlikte en eski derbentçi yerleşmesi olduğu anlaşılmıştır.

1483-1516 yılları arasındaki 33 yıllık süreç sonunda ‰28'lik bir nüfus artış hızıyla yerleşmenin 1516 yılında 138 haneye ulaştığı görülmektedir. Bu tarihten sonra nüfusunda bir azalma olduğu görülen bu yerleşmenin 1538 yılından itibaren tekrar yoğun nüfuslanma dönemine girdiği fark edilmektedir. Bu nüfusun 60 hanesini de yol güvenliğini sağlamakla görevli olan derbentçi nüfus oluşturmaktadır. Bu tarihten 19 yıl sonra 1557 tarihine ulaşıldığında ‰16,7 lik nüfus artışı hızıyla 183 haneye ulaştığı ve hızlı bir kasabalaşma süreci geçirdiği görülür. 1579 yılına gelindiğinde ise ‰15,7 lik artış hızıyla hane sayısının 241'e ulaştığı görülmektedir. Defterlerde hane kayıtlarına bakıldığında Kazanpınarı yerleşmesinin kasabalaşma sürecini defter kayıtlarını takib edebildiğimiz 96 yıllık bir süreçte tamamladığı anlaşılmaktadır. Nüfus açısından kasaba özelliği kazanmış olduğu 1579 yılı defterinde buradaki derbent görevi olan hanelerin 60'tan 90'a çıkarıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bahsedilen yerleşme bu tarihten sonra şehirleşme sürecine girmiş olsa da bu süreci çalışma döneminde tamamlayamamıştır (Bkz. Tablo 8; Harita 17; Fotoğraf 11; Ek 1 Satır: 248). Bu yerleşme günümüzde K*azan-Kotel* ismiyle *İslimye-Sliven* iline bağlı bir ilçe mekezi durumundadır

[309] "Hâli derbend hıfz ve hıraset mahalli olunmağın Şumnudan Yanboluya giden yolda iki yerde derbend bekler" Bkz. NBKM., OAK. 12-9, s. 36a.

[310] "Mezkur karye-i Kazan … olup muhavvef ve muhatarlu yerde oturup tarik-i am olduğundan ve karye-i mezburun mukabelesinde cari olan Kazan Nehri üzerine bina itdikleri köprünün lazım olan mühimmatı eytdikleri içün iki yerde derbend bekleyüp ellerine hükmü şerif verilmiş ki nüzuldan ve kürekçiden ve cem-i avarız-ı divaniden ve tekalif-i örfiyeden muaf ve müsellem olup altmış hanesi derben adeti üzere ispençlerin on ikişer akçe ve …hane birer kile buğday ve bir kile arpa vireler deyü meşruh ve mukayyed olunmak haliya dahi arz olunduk hıdmetleri mukabelesinde kemakan altmış hanesi derbend adetinceispençlerin on ikişer akçe ve bir kile arpa ve bir kile buğday vireler ve altmış haneden zidesi ispençlerin vesair rüsumların bittemam eda itmek ferman olmağın defter-i cedide kayd olundu." Bkz. BOA., TT. d, nr. 382, s. 447.

3.5. VİRBÜÇE (AYVACIK) KASABASI

Virbüçe, Büyük Kamçı Nehri yukarı havzasında Kirilova Alçak Platosu ile Doğu Balkan Silsilesi içinde yer alan Vırbitsa Dağı ile Kirilova Alçak Platosu sınırında yer almaktadır. Bu yerleşme ilk kaydının bulunduğu 1479 tarihli icmal defterde 100 hane nüfusa sahip büyük bir köy durumundadır. 1516 tarihli mufassal deftere göre hazırlanan 1530 tarihli muhasebe defterinde ise burasının bir derbentçi köyü *Karye-i Ayvaluca, derbend-i kadim* bilgisi ile 143 hanelik bir derbent yerleşmesi olarak kaydedilmiştir. XVI. yy ortalarına ait 1557 yılı defterinde ise 78 yıllık süreçte ortalama ‰11'lik bir nüfus artış hızıyla sahip olduğu 240 hanelik nüfusla bu yerleşmenin kasaba özelliği kazanmış olduğu görülmektedir. XVI. yy ikinci yarısında bu yerleşmede nüfus artışı devam etmiştir. Nitekim 1579 tarihli mufassal defterde sahip olduğu 307 hane kaydıyla defterlerde ilk kaydının görülmüş olduğu 100 yıllık süreçte ortalama ‰11'lik nüfus artışı hızıyla hane sayısının 307'ye ulaştığı görülmektedir. Bu yerleşme günümüzde Vırbitsa ismiyle Şumnu iline bağlı bir ilçe mekezi durumundadır (Bkz. Tablo 8; Harita 17; Ek 1 Satır: 440).

4. KÖY YERLEŞMELERİ

Köy, Farsça kökenli olup *kuy* teriminden gelmekte, "yerleşik hayatın en küçük toplum birimi" [311] olarak tanımlanmaktadır. Tahrir defterlerinde köyler, *karye* [312] ismiyle kaydedilmiştir. *Karye-i Abdaloğulları, Karye-i Kara Hızırlar* vb. kayıtlarda gördüğümüz karyelerin nüfusunda kararlılık görülmemekte fazla ya da az olabilmektedir. Köylerin ekonomik faaliyetlerine bakıldığında ise tarımsal faaliyetlerin diğer sektörlere göre kıyaslanamayacak şekilde yüksek olduğu görülür. Köylerdeki timar arazileri ve köy sınırlarının sürekli olarak timarlı sipahilerin gözetimi ve denetimi altında olduğunu daha önce ifade etmiştik. Nitekim bunların merkezle olan ilişkisi de timarlı sipahi üzerinden sağlanmıştır [313].

---

[311] *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* (Haz. İsmail Parlatır), Yargı Yayınevi, Ankara 2006, s. 927.

[312] Arapça kökenli bir terim olup çoğulu "kurâ" dır. Köy, belde, yerleşim bölgesi anlamlarına gelmektedir. Parlatır, *a.g.e.,* s.852.

[313] Timarlı Sipahi, taşrada, devlet adına timar tasrruf eden askeri zümrelere verilen isimdir. Bunlar Kapıkulu ocağının süvarilerini oluşturan sipahi ocağından farklı olup onlarla karıştırılmamalıdır. Bunlar, ocaktan gönderilmemiş bilakis taşradan görevlendirilmişlerdir. Bkz. Erhan Afyoncu, "Sipahi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, ss. 256-258.

Köylerin, genelde işlenilen toprakların merkezinde kurulduklarını söylemek mümkündür. Tarım arazilerinin dışında çoğunlukla hayvanlarının otlak alanı olan meralar, bazılarında ise savaş atlarının yayılım alanı olan has çayırlar bulunmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerindeki bilgilere göre köy sınırlarıyla ilgili çalışmasında Gümüşçü, köyü "Geçimlerini hammadde üreterek sağlayan insanların yaşadığı nispeten küçük yerleşme merkezleri ile adı geçen faaliyetlerin yapılması için gerekli arazinin oluşturduğu birlik" olarak tanımlamaktadır. Araştırmacı buna ek olarak ister tarım ister hayvancılık faaliyeti ön planda olsun bunların hammadde üretimi yaptıklarını ifade eder. Mezkur çalışmadan hareketle Osmanlı köyleriyle ilgili şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Köylerin koruları, otlakları, ağaçlıkları, bağçeleri, meyvelikleri ve tarlaları bulunmaktadır. Bir kısmı şahsi ve bir kısmının ise ortak olduğu bu varlıklar kadılar tarafından ayrıntılı olarak kayda geçirilmiştir. Hem yönetim hem de sosyo ekonomik ünite durumunda olan köylerin sınırları belirlenirken genelde doğal sınırlara göre belirlendiği görülmektedir. Bunda ise göller, nehirler, sulama kanalları, dağ silsileleri veya onların zirveleri esas alınmıştır. Doğal sınırların yanında *dikilitaş, tek çalı, üç kuyu* gibi yapay belirleyici faktörlerin de kullanıldığı görülmektedir. Köy sınırları Osmanlı zamanında kadılar tarafından verilen *sınırname* ile belirlenmiştir. Köylerin gelirleri genelde tarım sektöründen olmakla birlikte bazı köylerde tarım dışı vergi kayıtları da görülmektedir. Bunlar genelde, *bad-ı heva* ve *arusiye* vergileridir. Bazılarında ise sanayi sektörü kapsamına giren vergilerden olan, *asiyab, tahunhane, bezirhane, debbağhane vb.* vergilere de rastlanmaktadır. Köylerde hizmet sektörüne dâhil edebileceğimiz vergi ise, *deştbani* vergisidir. Köylere bağlı olan tarlalar ve arazilerin yanında dağlar, otlaklar, mağaralar da bulunabilmektedir.

Köylerin arasında mezra ya da mera bulunduğu zaman köy sınırları kesinleşememektedir[314].

Çalışma dönemi Şumnu kazası köylerini daha iyi anlamak için öncelikle ilk tahrirlerdeki yerleşmeleri ele almak gerekmektedir. Zira bu kayıtlar sahadaki köylerin oluşumu, demografik değişimi ve gelişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

[314] Osman Gümüşçü, "The Concept Of Village Boundary ın Turkey", *Archıvum Ottomanicum,* Harrasowitz verlag-Wiesbaden, 2007, ss. 37- 46.

1479, 1483 ve 1512 tarihli defterler sahadaki yerleşmelerle ilgili bilgi veren en eski kayıtlardır. Adı geçen defterler incelendiğinde bu dönemde kaza genelinde yerleşmelerin önemli bir kısmının üzerinde nüfus kaydı olan mezralar olduğu anlaşılmaktadır. Mezraların geçici yerleşmeden sürekli yerleşmeye geçişin ilk aşaması olması, bir kısmında nüfusun bulunması nedeniyle bu dönemdeki mezraları köylerle birlikte ele almak gerekmektedir. Nitekim mezralar başlığı altında bunların büyük kısmının XVI. yy'da üzerinde köy kurulmuş olduğu açıklanacaktır.

Sahadaki köylerin önemli bir kısmı geçici yerleşmeden sürekli yerleşmeye geçişin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Bölgede Osmanlı öncesinde kurulan yerleşmelerin nüfusunun Osmanlı Türklerinin bölgeyi fethiyle kurulan yerleşmelerden oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu yerleşmelerde bazı şehirsel fonksiyonların da geliştiği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde kurulan yerleşmeler ise oba da diyebileceğimiz yerleşme nüvesi özelliği gösterir. Bu yerleşmelerden, kuruldukları yerlerde uygun şartlar bulanlar gelişebilmişlerdir.

İlk tahrirler olan XV. yy'a ait kayıtlarda sahada yerleşme sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Nitekim 1479 yılına ait defterde sahada 39 köy, 1 nefs (Şumnu), köy, 9 mezra; 1483 yılı defterinde köy sayısının 68, 2 tanesi nefs (Şumnu, Kirilova), 10 mezra; 1512 tarihli defterde ise 96 köy, 2 tane nefs (Şumnu, Kirilova) ve 6 mezranın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı muhasebe defterine bakıldığında ise köy sayısının bir önceki icmal deftere göre iki kata yaklaşan bir artışla 185; nefs 1; mezra sayısının da 1olduğu anlaşılmaktadır. 1538 yılı defterinde ise köy sayısının bir önceki deftere göre %40 oranında artış göstererek 256'ya yükseldiği, mezra sayısının 17, çiftlik sayısının 5 olduğu görülmektedir. 1557 yılı defterinde ise köy sayısı bir önceki deftere göre yaklaşık %60 oranında artış göstererek 400'e ulaşırken nefs sayısının 1 yani aynı kaldığı mezra sayısının 24; çiftlik sayısının ise 1 olduğu görülmüştür. 1579 tarihli defterde ise köy sayısının 369; 1 tane nefs, mezra sayısının 22 ve çiftlik saysının 4 olduğu anlaşılmıştır. XV. yy sonraları ve XVI. yy başlarına ait 1479, 1483 ve 1512 yıllarına ait icmal defterlerde köylerin genel olarak Kirilova nahiyesinde yoğunlaştığı görülmekteyken, 1512 tarihli icmal muhasebe kaydından sonra kurulduğu anlaşılan köylerin genel olarak sahanın

kuzeyindeki Deliorman Platosu ve batısında yer alan Osman Pazarı Yüksek Platosu'nda yayılış gösterdiği anlaşılmaktadır.

İlk defterlerde kayıtlı olan az sayıdaki köyün önemli bir kısmının sahanın Osmanlı iskânından önceki sakinleri olan Gayri Müslim köyleri olduğu, diğer kısmının ise fetihten sonra Osmanlı Türkleri tarafından kurulan yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Türklerinin yaşadığı köylerin bir kısmında hanelerin tamamı, bir kısmında ise bazı hanelerin *Yörük* olarak kaydedilmesi bunların sonradan yerleşikliğe geçtiğini, dolayısıyla sonradan kurulan köyler olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu dönem Gayri Müslim köylerini Türk köyleri ile karşılaştırmak gerekirse bunların genel olarak isimlerinin yabancı, nüfuslarının Osmanlı Türklerinin yaşadığı köylere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemin mezra kayıtlarına bakıldığında tamamının Osmanlı Türkleri tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bunlardan üzerinde nüfus kaydı olanlar *Hane-i Yörükan;* hane kaydı olmayanlarda ise *Yörükler ekerler* bilgisi bulunmaktadır.

1479 ve 1483 tarihli defterlerdeki mezra isimlerinde görülen *nâm-ı diğer* ifadeleri yerleşmelerin geçirdiği evrime ait ipuçları verebilmektedir. Bu kayıtların bazısında bir yerin ilk olarak Osmanlı iskânından önceki ismi verilmiş, *nâm-ı diğer* ifadesi kullanılarak iskândan sonraki ismi belirtilmiştir[315]. Bazılarında ise ilk önce iskândan sonra verilen ismi, daha sonra ise Osmanlı Türkleri tarafından verilen ismi verilmiştir [316]. Bu ise eski yerleşmenin nüfus kaybetmesine paralel köy statüsünden mezra statüsüne düşürüldüğü, Osmanlı iskânıyla gelen Türklerin boşalan Gayri Müslim köylerine yerleşerek bunlara yeni isimler verildiğini göstermektedir [317].

---

[315] "İzlatova Mez. nam-ı diğer Akpınar" bkz. NBKM OAK 45-29 s. 19; "Bulgarine Mez. nam-ı diğer Kayalı Geren " bkz. NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 33; "Dalgaç mz. Hacı Bayram yeri demekle meşhurdur." NBKM., OAK. nr. 45-29 s. 78; "Kaluger mz. nam-ı diğer Mirasoğlu" bkz. NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 31b; "Hoşkadem nam-ı diğer Rakovniçe k." bkz. BOA., TT. d, nr. 382, s. 547, "Dobrikova k. Nam-ı diğer Sığırcı " bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 270; "Markova k. Nam-ı diğer Resene " bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 215 "Oraşniçe k. nam-ı diğer Orta Köy" bkz. BOA. TT. d, nr. 382.s. 185.

[316] "Yenice k. nâm-ı diğer Raklum" bkz. BOA., TT. d, nr. 382, s. 81; "Çark Sebili Mez. nam-ı diğer Selişte" bkz. NBKM., OAK. nr. 45-29 s. 31; "Çıkrıklı Pınarı mz. nam- ı diğer Benkal" bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 274; "Ayvaluca k. nam-ı diğer Virbiçe" bkz. BOA., TT.d nr. 439, s.192; ; "Beypınarı k. Nam-ı diğer Dospodova " bkz. BOA., TT. d, nr. 439,s. 256.

[317] Her iki durumda da ortak olan şey yerleşmelerin eski adı, Osmanlı iskânından sonra verilen Türkçe isimlerle birlikte bir süre varlığını devam ettirmiş olmasıdır. Bu sürenin sonunda ya Türkçe isim ya da eski isim o yerin sonraki dönemlerdeki adı olmuştur. Nitekim 1483 yılı defterindeki nüfus bilgilerine göre Osmanlı iskânından önce ismi "İzlatova" olan köyün bölgeye yapılan iskânla birlikte Gayri Müslim nüfusunun boşaldığı ve mezra statüsüne düşürüldüğü, boşalan bu yerleşmeye Osmanlı Türklerinin yerleşerek (Hane-i Müslim 6, Hane-i Yörükan 6),

Bahsedilen durumda XV. yy'da mezra statüsüne düşen Gayri Müslim köylerinin nüfusunun nereye ya da nerelere gittiği sorusunu akıllara gelmektedir. Bazı köylerin nüfusunun nereye göç ettiği ile ilgili bilgileri 1479 ve 1483 tahrirlerindeki kayıtlardan doğrudan bulmak mümkünken diğerlerinde herhangi bir bilgi olmadığından eldeki verilerden hareketle bazı yorumlar yapmak gerekmektedir. Bu durum nüfus hareketleri başlığı altında açıklanacaktır.

XVI. yy tahrirlerinde kayıtlı olan köylere bakıldığında köy sayısında bir önceki yy'a göre olağandışı bir artış olduğu görülmüştür. Bunun temelinde iki neden bulunmaktadır. İlk ve en önemli neden bu yy'ın ilk yarısında sahada yoğun olarak yeni köylerin kurulmasıdır. Bu durum nüfus hareketleri başlığı altında daha iyi açıklanacağı üzere sahaya Anadolu'dan yapılan göçlerin doğal sonucudur. İkinci neden ise bir önceki yy'da mezra olarak kaydedilen bazı yerleşmelerin bu dönemde üzerlerinde köylerin kurulduğu anlaşılmaktadır. XV. yy'da sahaya Anadolu'dan gelmiş olan Osmanlı Türklerinin bu dönemde yerleşikliğe hemen geçmemesine rağmen, XVI. yy'da gelenlerin çok kısa sürede yerleşik yaşama geçmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bu dönemde yeni kurulan köyler genelde az nüfuslu Türk yerleşmeleri iken, bir önceki yy'da olduğu gibi bu dönemde de Gayri Müslim köylerindeki nüfus fazlalığı dikkat çekmektedir.

XV ve XVI. yy köyleri genel olarak üzerinde nüfus bulunan yerleşmeler olmakla birlikte, defterlerde kayıtlı bazı köylerin nüfusunun olmadığı görülmektedir. Bunların ortak özelliği ise sonraki defterlerde üzerinde nüfusu olan köyler haline gelmiş olmalarıdır. Nitekim Devlethan Karyesinde 1479 yılı tahririnde nüfus bulunmazken, 1483 yılı tahririnde nüfus görülmektedir[318]. Aynı şekilde Kara Ahmed köyü 1538 yılı tahririnde hanesi olmayan bir köy olarak görülürken, 1557 yılı tahririnde üzerinde hane kaydının olduğu görülmektedir [319]. Bu şekilde yazılmaları ise

"Akpınar" ismini verdikleri anlaşılmaktadır. Sonraki defterlerde bu yerleşme için "Zlatar" isminin kullanılması ise bahsedilen isimlerden eskisinin yaşadığı, yeni ismin ise ortadan kalktığını göstermektedir. Bunun yanında 1483 yılı defterindeki nüfus bilgilerine göre Osmanlı iskânından önce ismi "Bulgarine" olan yerleşmenin bölgeye yapılan iskânla birlikte Gayri Müslim nüfusunun boşaldığı, boşalan bu yerleşmeye Osmanlı Türklerinin yerleşerek (Hane-i Müslim 43), "Kayalı Giran" ismini verdiği anlaşılmaktadır. Bu yerleşme için ise sonraki defterlerde "Geren" isminin kullanıldığı görülmektedir. Yani bunda da iskândan sonra verilmiş olan isim benimsenmiş diğeri kaybolmuştur.

[318] Bkz. NBKM., OAK. nr. 45-29 s. 30, 36; NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 6a, 38a.

[319] Bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 295; BOA., TT. d, nr. 382, s. 554.

bazı ipuçlarına bakarak açıklanmaya çalışılabilir. Nitekim Devlethan köyünün 1479 yılı kaydında *Yörükler ekerler* ifadesi bulunmaktayken, Kara Ahmet köyüne ait 1538 yılı kaydında *etrafta ziraat ederler* bilgisi bulunmaktadır. Bu bilgilerden ise bunların sakinlerinin yerleşik yaşama geçtikten ve köy statüsü kazandıktan sonra bu yaşamı tam olarak benimseyemediği ve konar-göçerliklerini belli bir süre daha devam ettirdiğini anlamak mümkündür.

Üzerine hane kaydı olan yerleşmelerdeki hane sayısı ise köylere ve dönemlere göre farklılık gösterir. Nitekim 1479 yılı defterinde Razboyna[320] karyesinde 1 hane bulunmaktayken aynı defterde Çenger[321] karyesinde 72 hane görülmekte olup aynı defterdeki diğer köylerdeki hane sayısı değeri ise bu iki rakam arasında değişmektedir. Diğer taraftan 1538 yılı defterinde Boynu Eğriciler köyünde 1 hane[322] Bulgarine köyünde[323] 43; Kılavuz köyünde ise 56[324] hane olduğu görülmektedir. Yapılan harita ve saha çalışmasında bu dönemde müstakil köy gibi kaydedilen Kılavuz köyünün XVI. yy'da bir yerleşmeden ziyade sahada dağınık yaşayan birden fazla Yörük Obasını tanımladığı sonucuna ulaşılmıştır. Zira daha sonraki dönemde ve günümüzde buralarda birbirine yakın küçük yerleşimler mevcut görülmektedir. 1557 tarihli defterde İlyas Yurdu köyünde[325] 1 hane; Konak Derbendi'nde[326] 112 hane olduğu tespit edilmiştir. 1579 tarihli defterde ise Sultan Ana köyünde[327] 2; Abdi Fakih köyünde[328] 3; Konak Derbendinde[329] 128 hane kayıtlıdır. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Osmanlı'da bir yerin köy olabilmesi için nüfusun alt sınırı bulunmamaktadır. Bahsedilen köylerin vergileri incelendiğinde bunların ekonomisinin genel olarak toprak veya topraktan üretilen ürünlere dayandığı anlaşılmaktadır. Toprak vergilerinin dışında sayılabilecek *asiyab*, *bac*, *orman*, *bad-ı heva* ve *arusiye* vergileri olmakla birlikte bunlar genelin içinde cüz'i bir oranı teşkil eder.

---

[320] NBKM., OAK, nr. 45-29, s. 75.
[321] NBKM., OAK, nr. 45-29, s. 4.
[322] Bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 275.
[323] BOA., TT. d, nr. 439, s. 148.
[324] BOA., TT. d, nr. 439, s. 209.
[325] BOA., TT. d, nr. 382, s. 609.
[326] BOA., TT. d, nr, 382, s. 266.
[327] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 194.
[328] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 243.
[329] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 104.

Köy meskeninin inşasında çevreden temin edilen malzeme etkili iken, şekillenmesinde sosyo-ekonomik faktörler etkili olmaktadır. Meskenlerin ilk ve öncelikli görevleri barınmayı sağlamak olduğu halde bundan sonra ise ekonomik yönü öne çıkmakta, ona göre eklentilere sahip olmaktadırlar [330]. Sahadaki köylerin ev ve eklentilerinde coğrafi şartların etkisini görmek mümkündür. Bu etki günümüzde azalmasına rağmen, geçmişe gidildikçe fazlalaşır. Yapılan saha çalışmasında geleneksel yaşam ve bununla birlikte köy yerleşmelerindeki değişikliğin 1950 öncesinde pek görülmediği, 1950'lerden sonra başlayan kooperatifleşme hareketlerine bağlı olarak köy konutlarının malzeme ve mimarisinde de değişiklikler meydana geldiği anlaşılmıştır. Nitekim bu olaydan önce köylüler mahsullerini kendi ambarlarında, hayvanlarını da kendi ahırlarında (saya, dam) bulundurmakta iken bundan sonra görülen devletleştirmeye paralel olarak, ürün ve hayvanlar *kolhoz* denilen devlete ait büyük ambarlar ve hayvan çiftliklerinde toplanmaya başlamıştır. Böylece geleneksel ev eklentilerinden ambarlara ve hayvan ahırlarına fazla ihtiyaç kalmamıştır. Aynı şekilde eklentilerden hayvan ahırları da ayrılmıştır.

Çalışma dönemimiz olan XVI. yy'daki köy konutlarına ait bilgiler defterlerde mevcut değildir. Yukarıda da bahsedildiği gibi 1950'lerden önce inşa edilmiş evler ve eklentileri kır yerleşmelerinin geçmişine ışık tutar niteliktedir. Nitekim XVI. yy'dan 1950'lere kadar kır yerleşmeleri tekâmül etmiş olabilir ancak bu tekamüle rağmen mutlaka geçmişten izler taşımaktadır. Buna göre dağlık ve plato alanlarında geleneksel meskenlerin iki katlı olduğu görülmektedir. Yapı malzemesi olarak ahşap kolon ve kirişlerin arası ince çubuklarla ve kerpiçle örülmüş, üzeri yalıtım malzemesi olarak toprak sıva, sonrada kireçle sıvanmıştır. Bu tür yapıların ilk katının yarısı zeminin içinde kalmaktadır. Burası kış günlerinde hayvanların barındığı ahırlar olma özelliği göstermekte, aynı zamanda meskenin ısınmasında da etkili olmaktadır. Bu katın diğer yarısı ise insan ve hayvan yiyeceklerinin saklandığı yer olarak kullanılmaktadır. Köylerin çevresinde Serenli Pınar denilen su kuyuları, içinde ise çıkrıklı kuyular açılmıştır. Evlerin çevresi avlu sistemiyle çevrilmiştir [331] (Foto 12).

[330] Tunçdilek, *a.g.e.*,1967, s. 36, 78.
[331] Ulusoy, *a.g.e.*, 2003, s. 95.

Fotoğraf 12. *Deliorman Platosunda Geleneksel Kârgir Türk Evi*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Fotoğraf Arşivi

Ova köylerinde evler genelde tek katlı ahşap yapılar şeklinde inşa edilmişlerdir. Bunlarda hayvan ahırları evin eklentisi şeklindedir. Sahada ovalarda bulunan ve yer problemi olmayan meskenlerde görülen ortak özellik ise ev ve eklentilerinin yanında kullanım alanlarıdır. Nitekim buradaki meskenlerde iç avlu, dış avlu ve hayvanlar için ekilen arazinin bulunduğu *yasak* denilen bölümler mevcuttur. İç avlu, dış avlunun içinde yer almakta ve burada kişilerin özel kullanım alanı, sebze ve meyve yetiştirilen bir bahçe bulunmaktadır. Dış avluda ise hayvan barınakları ve tahıl ambarları yer almakta olup bu ikisi birbirinden ufak duvarlarla ayrılmıştır. Dış avlunun bir bölümünde ise hayvanlara yiyecek yetiştirilen dış avluya göre genişçe olup bahsedilen *yasak* adlı küçük tarım arazileri bulunmaktadır. Burasının sınırları bir duvarla belirlenmiştir. Sahada kerpiç evler genelde akarsu kenarlarında ve özellikle de Kamçı Nehri havzasındaki köylerde mevcuttur. Bunlarda toprak, yapı ve yalıtım malzemesi olarak kullanılmış olup ambar ve ahırlar evlere eklenti şeklindedir. Tek katlı evlerin çatısında ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Sahamızda taş malzeme ile inşa edilen geleneksel yapılar bulunmamaktadır [332].

[332] Kaynak: Osman Kılıç ile 29.09.2017 tarihinde yapılan mülakat.

Yer adları, araştırma yapılan yerin beşerî ve fiziki coğrafyası hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çünkü bu isimler genelde insan-çevre etkileşimi ile ortaya çıkmıştır[333]. İlk tahrirlerden itibaren sahadaki köy isimlerinin Türkçe veya Bulgarca olduğu görülmektedir. Bazı köylerin isimlendirilmesinde ise *nâm-ı diğer* ifadesi kullanılarak Türkçe ve Bulgarca isimlerin birlikte kullanıldığı, bunların genel olarak boşalan Bulgar yerleşmelerine Osmanlı iskânından sonra bu şekilde isimlendirilidiğinden daha önce bahsetmiştik. İlk defterlerdeki Türkçe isimlerde sahadaki konar-göçer Türklerin henüz yerleşik hayata geçmedikleri ve obalar halinde yaşadıklarına dair izler görülmektedir. Nitekim *oba* isimli yerleşmeler bunun açık bir göstergesi olup bunlar oba beyinin, obanın bulunduğu yer, ya da obanın bağlı bulunduğu aşiretin ismiyle tesmiye edilmişlerdir [334].

İlk defterlerde yer isimleriyle ilgili görülen bir diğer özellik ise bölgenin fethinde görev alan komutanların ismine rastlanmış olmasıdır [335]. XV. yy'da sahaya gelen Türklerin nereden göç ettiğine dair bazı izler bulunmakta,[336] ilk kayıtlarda aşiret, boy, oymak isimlerine de rastlanmıştır[337]. Yerleşme isimlerinde şahıs isimlerinin de bulunması yaygın bir özellik olup bunlar genelde oba beylerini veya o köyün vergisini toplayan sipahiyi temsil etmektedir [338]. Nitekim XVI. yy ilk yarısında meydana gelen büyük göçten sonraki defterlere bakıldığında en fazla göze çarpan özellik o yerleşmeyi

---

10.08.2014- 21.08.2014 tarihleri arasında yapılan saha çalışmasında edinilen gözlemler.

[333] Bu konuda Bahaeddin Yediyıldız' ın çalışmaları önemlidir. Yediyıldızın önemli bir çalışması olan "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri" isimli eserinde ülkemizin değişik yerlerinden alınan örneklerde boy, oymak, aşiret, şahıs, topografik durum, su isimleri, iklime dayalı olanlar, yerleşmenin tarihi ile ilgili adlar, meslek adları, dini müesese adlarının bulunduğu görülmektedir. Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 11-13 Eylül-1984, ss. 26-29.

[334] Aydın Obası, NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 19; NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 12; Kulfal Obası, NBKM., OAK. nr. 45-29, s.19.

[335] Başa Yiğit., bkz. NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 10; Devlethan, NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 30 (Bunların bölgenin fethinde görev almış Saruhanlı komutanlarının isimleriyle aynı olması dikkati çekmektedir.)

[336] Bolulu Süleyman Yurdu, NBKM., OAK. 12-9, s. 7b-8a; Mehmed nam-ı diğer Maraş, BOA., TT. d, nr. 439, s. 180.

[337] Cemaat-i Kıdır Ağcıyan, M. NBKM., OAK. 45-29, s. 4; Kulfal Obası, NBKM., OAK. 45-29, s. 19; Mezra-i Araplar, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 34 a, Karabaşlu, M. NBKM., OAK. nr. 45-29 s. 77.

[338] Gök Hamza, NBKM., OAK. nr. 45-29 s. 77; Hisar Bey, NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 33; Hüseyin (Kuşlu Viran dahi derler), NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 29; Bıyıklı Bayezid, NBKM., OAK. nr. 45-29, s.77; Öksüz Ali, NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 78; Parmaksız Hasan, NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 78; Veysel, NBKM., OAK. nr. 45-29, s.79; Balabancı, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 30b; Çarık Ali nam-ı diğer Selişte, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 31a; Emir Doğan, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 30a; Gedik Çakır, NBKM., OAK. 12-9, s. 35b; Hasan Kulu, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 32a; Hayreddin, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 31a; Hüseyin Fakih, NBKM., OAK. nr. 12-9, s.33b; Karaca Orhan, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 32a; Karaca Nasuh, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 32a; Karaca Oğulları, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 32a; Karahan, NBKM., OAK. 12-9, s. 28a; Kalaycı Salih, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 34a; Köse Mustafa, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 32a; Köse Bahşi, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 32 b; Urum Ahmed, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 35a; Veledli, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. Yolunca İlyas, NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 35b;

kuran obanın reisinin isminin verilmiş olmasıdır. Örneğin 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı muhasebe defterinde 9 hanelik bir Yörük obası olan *Yakub Fakih köyü*nün tahrirdeki ilk kaydı *Bilal Veledi Yakub* yani *Yakub oğlu Bilal* olup bu ismin aynı zamanda yerleşme ismi olduğu anlaşılmakta olup bunların sayısını arttırmak mümkündür [339]. Bu defterlerde bazı şahıs isimli yerleşmelerin ise ismini aldığı şahıs, köy kaydının ilk sırasında olmamasına rağmen yerleşmedeki isimlerden bir tanesi olduğu, bunun ise genelde devlet tarafından beratlı (görevli-imtiyazlı) kişiler olduğu anlaşılmaktadır [340]. Bazı şahıs isimli köylerde yerleşmeye adını veren şahsın hane ismine rastlanamamış olup baba ismi ya da mücerred (bekar) olarak rastlanmıştır [341]. Bu ise ismi verilen oba beyinin tahrirden önce vefat ettiği ancak oğulları ve torunlarının mevcut olduğunu göstermektedir. Örneğin Abdülmecidoğlu Köyünde, Abdülmecid üzerine kayıtlı hane olmamasına rağmen Abdülmecid oğlu Ali ve Ali oğlu Abdülmecid (Mücerred) kaydına rastlanmıştır[342]. Bu durum Türklerin dede ismini, toruna vermesi geleneğinin bahsedilen dönemde de mevcut olduğunu, bu ise bazı isimlerin kuşaktan kuşağa aktarılarak geldiğini göstermektedir.

---

[339] BOA., TT. d, nr. 439, s. 161, 201, 204, 205, 206, 213, 234, 245, 246, 249, 254, 264, 268, 269, 273, 274, 275, 278, 299, 301, 303, 308, 316, 318.

[340] Divane Ahmed, (şerif ber muceb-i hüccet nakibül eşraf) bkz BOA., TT. d, nr. 439, s. 185; Kutbediin (Toviçe ber muceb-i Berat), bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 212; Burhanoğulları (Burhan veledi Ali-Bağcıyan-ı imareti Muradiye); Divane Hızır (Hızır veledi Abdal-Ellici), BOA TT.d nr. 439, s. 254; Hüseyin Anadolu, (Küreci), bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 279; Karye-i Turhan (Küreci), bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 286; Köse Ahmed (Ellici), BOA., TT. d, nr. 439, s. 310; Azizler, Deli Nasuh dahi derler (Küreci), bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 91.Şahıs isimleri ile yer adları arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalar da yapılmıştır. Bkz. Saim Sakaoğlu, "İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız", *Yer Adlarımızın Dili,* Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1965, Ankara 1966, ss. 155-165.

[341] Zekariyya, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 162; Kara Selman, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 163; Nasırlı, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 179; Kasaplu, bkz BOA., TT. d, nr. 439, s. 180; Mehmed, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 180; Veled Fakih, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 187; Kara Salihler, BOA., TT. d, nr. 439, s. 200; Divane Hamza, BOA., TT. d, nr. 439, s. 196; Emirce Oğlu, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 213; İdris, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 214; Murad Viranı, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 216; Mihal Bey, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 243; Seydioğlu, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 253; Karaca Doğan, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 255; Umurca, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 257; Nar Paşa, bkz BOA., TT. d, nr. 439, s. 261; Doğancı, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 262; Ak Mehmedi, bkz.. BOA., TT. d, nr. 439, s. 263; Uruz Obası, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 267; Rum Ahmed, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 267; Kara Veli, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 275; Hüseyin Anadolu, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 279; Turhan, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 279; Abdülmecidoğu, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 280; Burhanoğulları, bkz BOA., TT. d, nr. 439, s. 289; Nebi Fakihler, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 283; Evhadlar, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 283; Şuaybçe, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 285; Kara Ahmed, BOA., TT. d, nr. 439, s. 295; Kara Evhadlar, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 355; Bekirli, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 301; Sarı Yusuflar, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 303; Balluca Balaban, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 305; Köse Ahmed, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 310; Davudllar, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 340.

[342] Tomine Abdülmecioğlu dahi derler, bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 280.

Köylerin isimlendirilmesinde topoğrafya, meslek, etnik özellikler ve bitki isimlerinin de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Topoğrafya isimlerinden kaynaklananlar *Akdere Yakası, Giriş, Çukur, Çamur, Kışla, Kaya*; meslek isimleri olarak; *Kassaplu, Meçikçiler, Doğancı, Kuşçu, Bezirgan, Derzi, Kadı, Çanakçı, Cüllah, Kılıççı, Yağcılar, Ahi*[343]*, Çavuş, Çoban, Demirci;* yerleşme tarihi ile ilgili, *Yenice, Eski Cuma;* dini terimler ve müessese adları olarak, *Piri Fakih, Ala Kilise, Kilisecik, Tekyeler, Abdallar, Beyli Hacı*; etnik özellikler, *Araplar, Araplu, Türkeşler*; bitki adları, *Söğütlü, Gürgenlü, Düşbudak, Armudlu, Erikli*; yakınındaki su kaynağından alanlar ise, *Bey Pınarı, Çoban Pınarı, Düşbudak Pınarı, Armudlu Pınarı, Harami Pınarı, Küçük Açan Pınarı* isimlerine rastlanmıştır.

Sahada bulunan Gayri Müslim köy isimlerine bakıldığında Türk köylerinin isimlendirilmesine benzeyen isimlendirmeler görülmektedir. Bunların başında boy-aşiret ve şahıs isimleri gelmektedir. *Hırsova; Hrazgrad*, Eski Bulgar boyarlarından yani asil ailelerinden *Hrısz ların yaşadığı yer-şehir* anlamına gelmektedir. Şahıs isimleriyle adlandırılmış olan *Markova, Marko'nun yaşadığı yer*; meslek ismine göre yapılmış olan isimlendirmeye *Zlatar* köyünü örnek vermek mümkün olup *Kuyumcu* anlamına gelir. Dini terimlere göre isimlendirmede *Çerkovna, Küçük Kilise*; *Kaluger, Papaz Yardımcısı*; *Popine, Papazın köyü*; isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında az da olsa coğrafi yer adlarını bulmak da mümkündür. Nitekim *Kirazlı* anlamına gelen *Çireşofça* bitkilere göre; *Düz Ova* anlamına gelen *Ravna* ise topoğrafyaya göre adlandırmaya örnektir. Köylerin kuruluş tarihine göre isimlendirilen yerleşmelere *Novosel* örneğini vermek mümkün olup *Yeniköy* anlamına gelmektedir. Bulgarca isimlerin sonuna gelen *işte, ofça, ika,* kelimeleri sıfat olarak ismi nitelemiş ve *küçük, ımtrak* anlamlarını vermiştir. Bu durum köy isimlerinde sıkça görülen bir özelliktir. *Selişte, Köycük*; *Gradişte, Kasabacık; Dobrova, Dobrika, Dobrofça, İyice* anlamlarına gelmektedir. Bunların dışında ve Türkçe

[343] "Ahi" Arapça bir terim olup, "kardeş" anlamına, "Ahilik" ise "kardeşlik" anlamına gelmektedir. Fonksiyonel olarak Osmanlı sosyal yapısında Müslüman esnafların oluşturduğu bir teşkilatın adıdır. Bu teşkilat Anadoluda XIII. Ve XV. yy larda görülmektedir. Bu isim daha sonra "Lonca" ya tevdi edilmiştir. Loncaların devletle yakın ilişkisi bulunmakta üretimi, satışları ve fiyatları denetlemektedirler. Kendi içlerinde denetim mekanizmasına sahiptiler. Ahilikle Loncaların ayrıldığı noktaların başında ise Loncalara Gayri Müslimlerin de üye olabilmesidir. Bkz. Onur Yıldırım, *Ottoman Guilds in the Early Modern Era*, International Instituut voor Sociale Geschiedenies, 2008, s. 78.

isimlendirmelerden çok farklı olarak şekle göre matematiksel terimlerin de kullanıldığı görülmekte olup *Toroviçe, Üçgen* ismini buna örnek olarak vermek mümkündür. Bu isim üzerinde bulunduğu ve Δ biçiminde olan birikinti konisinden almış olmalıdır.

Yerleşmelerin kuruluş ve gelişiminde şehirler ve köyler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Balkanlarda şehirlerin gelişmesi cami ve mescitler etrafında olmaktayken, kırsal kesimde yerleşmelerin gelişmesinde bu görevi tekyeler ve zaviyeler üstlenmiştir [344]. Bu farklılığın temelinde şehirlerde devletin görevlilerinin kurmuş olduğu vakıflar önemli rol oynayıp şehrin gelişimini teşvik ederken, kırsalda ise devletin direk bir müdahalesi olmadığı halde dolaylı olarak desteklediği dervişler eliyle olmuştur. Bu dervişler fethedilen yerlerde, gönüller fethederek devletin ve tarikat akidelerinin kökleşmesi için uğraşmışlardır. Dolayısıyla tekye ve zaviyeler kırsalda toplumsal bir maya, demir tozlarını çeken mıknatıs gibi bir çekim merkezi olma özelliği taşımaktadır. Bu yerler geçen yolcunun konaklayabileceği ve mutfağında her daim vakıf çorbasının kaynadığı hizmet müesseseleri, bu insanlar söylevleri ile çevrelerindekileri etkileme gücüne sahip sevilen ve idealist insan tipleridir. Bunların en önemli özelliği içinde bulundukları halkın özellikle de konar-göçerlerin manevi dünyasını etkileyerek onların kalplerini her an için diri tutmaya çalışmasıdır. Çünkü yaşam şeklinden dolayı o dönemde halkın geneli düzenli bir medrese eğitimi alamamakta iken, bu eksiklik yaşam şekline uyumlu olan tasavvufi terbiye ile giderilmeye çalışılmıştır. Çevredeki insanlar tarafından din, okuyarak değil dervişlerden dinlenilerek öğrenilip yaşanmaya çalışılmıştır.

Çalışma sahasında bulunan tekye ve zaviyelerin bir kısmı müstakil ve bağımsız yerleşim birimleri iken bir kısmı ise köylerin içinde bulunmaktadır. Tekye ve Zaviye isimli müstakil yerleşim birimlerine 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterinden itibaren rastlanmaktadır. Bunlar sahanın geneline dağılmış durumda olup ağırlıklı olarak Kirilova nahiyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan en önemlisi *Tekyeler-Obitel* köyü olup bu köy, birbirine yakın birden fazla tekye yerleşmesinin ortak ismidir. Kirilova'da köye dönüşen bir diğer tekye ise *Bali Bey-Manastirisko* Tekyesidir. Defterlerde Zaviye ismiyle kayıtlı

[344] Filiz Kaya, *Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti (XV. XVI. Yüzyıllar),* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2006, s. 68.

olanların ise küçük yerleşim birimleri olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma alanındaki zaviyelerin bir kısmı köye dönüştüğü halde, bazılarının mahalle olarak yakın bir köye bağlandığı, diğerlerinin ise ufak yerleşim birimleri olarak kaldığı ve sonradan ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Köye dönüşenlerin en önemlisi *Doyuran Dede Zaviyesi-Doyrantsi* olup çalışma sahasının kuzey sınırlarında yer almaktadır. Yolkulu Dede Zaviyesi XVI. yy ortasından XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta Tekyeler köyüne yakın farklı bir yerleşme iken günümüzde bu köyün bir mahallesi *Tekyeler-i Kebir-Golyamo Tsarkvişte* ismiyle mevcuttur. Burhan Dede zaviyesinin ise *Çukurkışla-Manastiritsi* köyünün bir mahallesi haline geldiği anlaşılmaktadır. Genç Baba, evkaf defterinde Mirahor Köyünde olduğu belirtilmekteyken saha çalışmasında Kızılkaya ve Kalaycı köyleri yakınlarındaki Tekke mevkiinde ortadan kalkan ayrı bir yerleşim biriminin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genç Dede Zaviyesi'nin Karalar köyü yakınlarında bulunan ve ortadan kalkmış olan *Selim Dede Tekyesi; Hafızoğlu Zaviyesi*nin de *Kara Evhadlar-Vrani-Kon* köyü yakınlarında ayrı bir yerleşim birimi iken daha sonra ortadan kalktığı anlaşılmıştır. *Yusuf Baba Zaviyesi* defterlerde Giriş Derbendinde olduğu kayıtlı olup saha çalışmasında *Kırtıllı-Bojurka* köyü yakınlarında ayrı bir yerleşim birimi olduğu ve sonradan ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerinde tekye ve zaviyelerin bazıları ise köylerdeki hane kayıtlarından bunların köy nüfusuna dahil olduğu, tekye ve zaviyelerinin köylerin içinde ya da çok yakınında olduğu, anlaşılmıştır. Başayiğit-Ralitsa köyünde *Hayreddin Dede Tekyesi*; Davudlar-Davidevo köyünde *Mustafa Dede Tekyesi*; Emirce Ali-Gradina köyünde *Durak Dede* ve *Murat Dede tekyeleri*; Küçük Açan Pınarı-Kınino köyü yakınlarında *Cafer Dede Tekyesi*; Kulağuzlar-Kraypole da *Aydın Dede* ve *Hızır Dede tekyeleri*; Küçük Aşık-Pevets köyü yakınlarında *Derviş Hüseyin Dede Tekyesi*; Küçük Enbiya Pınarı-Elbasan Karalar köyünde *Armağan Dede Tekyesi*; Bakacak-Probuda köyünde *Musa Dede Tekyesi*; Oğuz Pınarı-Dennitsa'da *Hacı Dede Tekyesi*; Yunus Abdal-Yonkovo köyünde *Yunus Abdal Dede Tekyesi*'nin bulunduğu görülmektedir. Bazı köylerde ise tekyelerin küçüğü olan zaviyelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Divane Mustafa köyünde, *Mecnun Dede Zaviyesi*; *Hasan Dede Zaviyesi- Golyamo Vodo*; bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki tasavvuf erbabının bazıları Müslüman nüfusun iskân olduğu yerlere onlarla birlikte

yerleşmişlerdir [345]. Sahada özellikle *Âşık* ve *Abdal* isimli yeleşmelerin hepsinde derviş kayıtlarına rastlanmıştır. Bundan da dervişler için halk arasında *âşık* ya da *abdal* sıfatının kullanıldığı anlaşılmaktadır. XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta *âşık* olarak kaydedilen isimlerin bir kısmının günümüzde *ışık* a dönüştüğü de dikkati çekmektedir.

Bölgede Türk köylerinin kuruluş yerleri açıklanmak istendiğinde *kışla*[346] ve *yurtluk* alanlarının üzerinde durulması gerekmektedir. Bunlardan kışlalar köyün ilk kuruluş yeri iken yurtluklar ise köyün ilk ziraat alanı, yani mezraları durumundadır. İlk defterlerde kayıtlı olan mezraların büyük kısmının köy olma süreçlerini takip etmek mümkünken, XVI. yy'da kurulan köylerin kuruluş sürecini takip etmek mümkün değildir. Bunun nedeni ise ilk defterlerdeki Türk yerleşmeleri normal gelişim sürecini tamamlayarak oluşurken, XVI. yy'da kurulanların sahaya geldikten çok kısa bir süre sonra yerleşikliğe geçmelerinden ya da yerleşikliğe geçmek zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır [347]. Yapılan çalışmada sahada bulunan Türk köylerinin hemen hepsinde kışla ve yurtluk alanlarının günümüzde mevki ismi olarak varlığını devam ettirdikleri anlaşılmıştır. Yine saha çalışmasında tespit edilen bir başka özellik ise köyün çekirdeği kışlada oluştuktan sonra plato-tepelik alanlarda gelişim evresine girdiğinin anlaşılmasıdır. Yani köylerin ilk kurulduğu çukur yerlerden dışarı ve özellikle yüksek ve geniş alanlara taşındığı anlaşılmakta olup bu özelliği gösteren yerleşmeler daha çok *Deliorman Platosu*'nda mevcuttur [348]. Bu konuda şunu da

---

[345] Haşim Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler (1299-1402),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, ss. 316-317.

[346] "Kışlaklar çadır köyleri ihtiva etmektedir ki sürekli kışlaklar köyleri meydana getirmiştir. Bunlar otlakları bol, kar'ı az, güneş gören yerlerdir. Burada kar'ın çok olmamasının yanında don olayının da olmaması gerekmektedir." Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara),* C. I, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara,1991, ss. 3-10.

[347] Konar-göçerlikten yerleşik hayata geçmek bir süreçtir. Çünkü insan yaşamının ve onun temel ekonomik faaliyetlerinin değişmesi için belli bir zamana ihtiyaç vardır. Bu süreç konar-göçerlerin hâkim ekonomik faaliyeti olan hayvancılığa zirai faaliyetlerin eklenmesi ile başlamakta, konar-göçerler bu ziraat alanı, yani mezralar çevresinde yaylak ve kışlak faaliyetlerini devam ettirmekte, bir süre sonra mezraya yakın bir kışlaya zirai ürünlerini saklamak için bir ambar ve kendi barınmaları için barınaklar yapmaya başlamışlardır. Bundan sonra kışlada bulunan barınakları kışın kalınacak yer olmuş, tarımsal faaliyetler giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bir süre sonra ise yazın yürütülen yaylacılık kendiliğinden terk edilmiş, tarım ise en önemli ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Tarımsal faaliyetler genelde konar göçerlerin yayla ve kışlalarının arasında ve özellikle de kışlalarına yakın olan alanlardır. Bu nedenledir ki kışlalar ilerleyen zamanlarda kuracakları yerleşmenin çekirdeğini oluşturmuş daha sonra yerleşim çekirdeğinin kabuğunu kırarak daha geniş bir alana doğru genişlemiştir. Kaynak: 10.08.2014- 21.08.2014 tarihleri arasında yapılan saha çalışmasındaki gözlem ve incelemeler.

[348] Genişleme engebeli alanlarda, genelde güney yönünde kuytusuna saklanılan yükseltinin güneşe bakan yüksek yamaçlarına doğru olmuştur. Bu şekilde yerleşmenin kuruluş evresi tamamlanmış ve genişleme evresine geçilmiştir. Kuruluşun gerçekleştiği yerin şahitleri ise orada kalan mezarlık ve bazen de o mezarlık yakınında

belirtmek gerekmektedir ki yakınında bulunan daha büyük bir köyle birleşen bazı küçük köy ya da mahalle yerleşmelerine ait eski yerleşim yerlerinin de *kışla* olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu konuyu bazı örneklerle somutlaştırmak faydalı olacaktır. Defterlerde Karamancı ismiyle kayıtlı olan yerleşmenin mufassal defterlerin tümünde *Mahalle-i Durmuş* isimli bir mahallesi mevcutken günümüzde bu mahalleye ait herhangi bir bilgi bulunmamakta, yapılan saha çalışmasında bahsedilen köyün yakınlarında bu köylüler tarafından *eski köy yeri* ismiyle isimlendirilen bir yer olduğu tesptit edilmiştir. Bu bilgi doğrudur, ancak burası *Karamancı-Karamitsa* köyünün mahallesine ait eski yerleşim yeridir. Bu mahalle, haneleri muhtemelen *Karamancı* köyüne göç etmesi nedeni ile ortadan kalkmış olmalıdır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

XV. yy ve XVI. yy'da kurulan Türk köylerinin yerleşikliği çalışma döneminde henüz kökleşmemiş olduğu için bunlar her an terk edilmeye müsait adeta küçük çadır köyler durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sahadaki yerleşmelerde nüfus hareketliliğini etkilemiştir. Bu nedenle bunlar az nüfuslu olduğu için kolayca terk edililip dağılabilmektedirler. Nitekim defterlerde yeni kurulan köylerden terk edilenleri görmek mümkündür. Bunların dağılmalarına neden olan sebeplerle ilgili bir tanesi hariç diğerlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1479 tarihli defterde yerleşik nüfusu olmamasına rağmen 1483 tarihli defterde sahanın büyük Türk köylerinden olduğu anlaşılan *Devlethan* isimli iki farklı köye XVI. yy'da rastlanmamış, XVI. yy tahrir kayıtlarındaki malumatlarda ise bu köylerin arazilerinin

---

bulunan bir türbedir. Genişleme evresine giren köy bazen genişlemesini birinci evrede de gerçekleştirememiş ve tekrar genişleme ihtiyacı duymuştur. Bu yeni yer arayışı da birinci evrenin gerçekleştiği yerin birkaç yüz metre ile 1 km arasında değişen uzağında kalmaktadır. Birinci evrede platonun yamaçlarına çıkılmışken bu evrede ise platoluk alanlarda platonun ve dağlık arazinin en geniş alanına ulaşılmıştır. Burada yerleşme olgunlaşma evresine girmiş olup birinci evreden günümüze kalanlar ise, genelde mezarlıklar ve köy korularıdır. Olgunlaşma evresine giren yerleşmenin genelde kuruluşun olduğu kışla ile arasına mesafe girmişken bu sefer birinci genişleme evresinin yaşandığı alanla arasında boş alan ve mesafe olmayabilir ve ikinci evrenin gerçekleştiği yerleşim alanı, üçüncü evrede bir mahalle olarak varlığını devam ettirebilmektedir. Çalışma sahamızda plato alanlarında görülen bu gelişim evreleri bütün yerleşmeler için yaşanması gereken kesin bir kural olmamakla birlikte sıkça görülen bir özelliktir. Nitekim bazı yerleşmeler bunu iki evrede tamamladığı gibi bazıları da bunu üç evrede tamamlamayabilmiştir. Defterlerdeki kayıtlara bakıldığında birinci gelişim evresinde bulunan bazı yerleşmelerin ikinci evreye girmeden kaybolduğu görülmektedir. Bahsettiğimiz bu gelişim evreleri sahamızda bulunan plato ve dağlık alanlardaki yerleşmeler için geçerliyken düzlük alanlardaki kurulan yerleşmelerin genişlemesi yatay yönde gerçekleşmiş olduğundan bahsedilen süreçleri birbirinden ayırmak oldukça zordur. Buradaki evreleri en iyi takip etme yöntemi de yine mezarlıklardır. Nitekim en eski mezarlık, yine kışlanın ilk kurulduğu yere yakın olup, mevki adında geçen kışla ve yurtluk ifadeleri de sürecin düzlük alanlarda takibi açısından önemlidir.
Kaynak: 10.08.2014- 21.08.2014 tarihleri arasında yapılan saha çalışmasında edinilen gözlemler.

Nasuhca ve *Elvanoğlu* köyleri tarafından işletildiği anlaşılmıştır. Bu durum ise bahsedilen iki yerleşmenin sahaya XVI. yy ilk yarısında Anadolu'dan gelen büyük nüfus göçü esnasında görülen hareketlilikte ortadan kalktığını akıllara getirmektedir. Yani Anadolu'dan gelen büyük nüfus kitlesi sahada halihazırda mevcut olan yerleşme yapısını etkilemiş ve hareketlendirmiştir. XVI. yy ilk yarısında kurulmuş ve yine bu yüzyılda dağılan yerleşmeleri de görmek mümkündür. Bunlardan birisi de *Çıkrıklı Pınarı köyü* olup *Ta'un* yani veba salgınında dağıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu yüzyıllarda veba salgınının Balkanlarda etkili olduğu, başka yerleşmeleri de yok ettiğine dair bilgiler mevcuttur [349]. Bazılarının ise ortadan kalktığı *perakende olmuştur* ifadesinden anlaşılmakta, bunların yeni defterlere *mezra* olarak kaydedildiği görülmektedir. Mezralar başlığı altında da açıklanacağı üzere 1538 yılı defterinde *Divane Mustafa, Bolana, Kalaycı Durak* mezralarını bunlara örnek olarak vermek mümkündür. Diğerlerlerinde ise terk ettikleri yerleşim mezra olarak kaydedilmiş, bu Mezralarda *der kurbü……, …da bulunmuştur* ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu şekilde kaydedilenlerden bazılarının bir kısım hanelerinin başka köylere göç ettiği ya da başka yerlerde terk ettikleri köyün ismiyle yeni köyler kurdukları anlaşılmaktadır. 1538 yılı defterinde nüfusunun tamamı göç ederek ortadan kalkan *Yörük Sinan köyü* sonraki defterlerde, *Yörük Salih köyü* yakınlarında görülmüş, lokalizasyonda kullanılan son defter olan 1642 tarihli kayıtta Yörük Salih köyüyle birleştiği anlaşılmıştır. Kısacası bu dönemde bir kısım köylerin salgın hastalıklar nedeniyle yok olduğu anlaşılırken, diğer kısmının ise güvenlik, kan bağı, nüfusun artmasına bağlı olarak yeni yerleşim ve otlak alanlarının aranması sebepleriyle terk edildikleri yorumunu yapmak mümkündür [350]. Bu durum Tarih, coğrafya, tıp, sosyoloji gibi disiplinlerin birlikte yapacağı interdisipliner çalışmalarla daha iyi açıklanabilir.

---

[349] Mesut Ayar-Yunus Kılıç, "Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 17/2 Kış, İzmir 2017, s. 169; A.Latif Armağan, "XVII. Yüzyılın Sonu ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu ve Balkanlarda Görülen Veba Salgınlarının Sosyo-Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma" *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı,* ed. N. Sarı, Ali Haydar Bayat, Yeşim Ülman, Mary Işın, C. III, Ankara 2005, ss. 907-914. "Yörük taifesinin ta'undan zarar görmesi ve çoğunun vefat edip hizmete yarar eşkinci ve yamak sayısının azalması sebebiyle defter harici Yörüklerin ve haymanelerden her ocağa 5 er nefer yamak kaydedilmesi" Bkz. BOA., 12 Numaralı Mühimme 978-979 (1570-1572), sayfa:504 hüküm: 916.

[350] Daha geniş bilgi için bkz. Yılmaz ve Koca, a.g.m., 2016, ss. 77-97.

Sahadaki Gayri Müslim köylerinin ise genel olarak Türk yerleşmelerinden daha eski yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bunların büyük kısmının 1479 ve 1483 tarihli icmal defterlerde mevcut olup Türk köylerine göre daha fazla nüfusa sahip olmaları bunun en önemli delilidir. Örneğin 1479 tarihli icmal defterde *Markova* isimli Gayri Müslim köyünde 94 hane mevcutken, Karlıobası isimli Müslim Türk köyünde ise 7 hanenin mevcut olduğu görülmektedir. Bu durum Gayri Müslim köylerinin Müslim köylerinden daha önce kurulduğunun açık bir göstergesidir. Kısacası bunlar Osmanlı'nın sahayı fethinde mevcut olup varlığını Osmanlı hakimiyetinde de devam ettirmişlerdir. Defterlerdeki bilgilere göre Gayri Müslim köylerinin genel olarak Şumnu Platosu çevresi ile Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde bulunan birikinti konileri ile vadi ya da akarsuların geçit yerlerinde toplandığı anlaşılmaktadır. Bunların dışında az da olsa *Vrana ovası* ve *Kirilova Alçak Platosunda* bulunanlar da mevcuttur. Vrana Ovası ve Kirilova Alçak Platosu'nda bulunan bazı Gayri Müslim köylerine ait nüfusun ise sahanın içinde ya da dışında bulunan Gayri Müslim köylerine göç ederek yerleşim yerlerini terk ettikleri anlaşılmakta olup bu durum nüfus hareketleri başlığı altında daha geniş açıklanacaktır.

Araştırma alanının kuzeyinde bulunan *Deliorman Platosu* ve kuzeybatısında bulunan *Eski Cuma Platosu*'nda Gayri Müslim köyleri yok denecek kadar azdır. Nitekim Deliorman Platosu'nda Osmanlı fethinden önce mevcut olup XV. yy son çeyreğinden XVI. yy ortalarına kadar olan periyotta varlığı devam eden sadece bir tane *(Eski Hrazgrad)* Gayri Müslim köyünün mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda XVI. yy'da ilginç bir durum görülmekte olup bu ise bahsedilen platolarda iskanla birlikte Türk köylerinin sayısı hızla artarken, Gayri Müslim köylerinin sayısında da artış olduğunun görülmesidir. Kısacası bu dönemde sahaya Türk nüfus iskân edilirken, yer yer Gayri Müslim nüfusun da iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bu iskanların en önemlisi sahanın merkezi ve kuzeybatısına yapılmıştır. Nitekim sahanın kuzeybatısına bu dönemde Gayri Müslim Arnavud nüfusun iskân edildiği anlaşılmaktadır. Aynı durum sahanın merkezi kısmında bulunan Eski Cuma Platosu'nda da görülmekte olup burada da sınırlı sayıda Gayri Müslim köylerinin kurulduğu görülmektedir. Nitekim *Yenice-i Gebr-Aleksandrovo* örneğinde olduğu gibi sonradan kurulmuş olması ismine de yansımıştır. XVI. yy'da özellikle *Kirilova Platosu'*nun güneyinde bizzat devlet

tarafından iskân edilen Gayri Müslim nüfus tarafından bazı Gayri Müslim derbent köylerinin kurulduğu anlaşılmakta olup bu durum kasabalar ve şehirler başlığı altında açıklanmıştır. 1642 tarihli avarıza göre sahaya Gayri Müslim nüfusun iskanı ve Gayri Müslim köylerinin kurulmasının XVII. yy'da da devam ettiği anlaşılmaktadır. Osman Pazarı Platosu'nda ise Gayri Müslim yerleşmesine rastlanmamıştır.

4.1. KÖYLERİN JEOMORFOLOJİK BİRİMLERE GÖRE DAĞILIMI

Çalışma sahasının jeomorfolojik özelliklerine bakıldığında alçak dağlık kuşak (600 m - 1000 m), vadi-plato (200 m - 600 m), ova ve birikinti konileri (50 m-200 m) ünitelerinde olduğu görülmektedir. Sahanın fiziki yapısını etkileyen en önemli olay bir dağ oluşum sistemi olan Alp orojenezidir. Bu orojenezle jeolojik olarak kretesa yaşlı olan yapı yükselerek *Balkan Dağlarını* oluşturmuştur. *Balkan Dağları* Bulgaristan'ın kuzeybatısından ülkeye girerek *Asıl Balkan* ve *Anti Balkan* Dağları olarak iki sıra halinde doğu yönünde uzanış göstermektedir. Asıl Balkan Dağları; Batı, Orta ve Doğu olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Araştırma alanındaki dağlık alanlar, Doğu Balkan Dağları silsilesi içinde bulunmaktadır. Bu dağlar, Orta Balkan Dağlarından Stara Nehri ile ayrılarak *Kotel, Vırbitsa, Sakar Balkan* ve *Emine Dağı* ismiyle doğuda Karadeniz sahilinde Emine Burnuna kadar devam etmektedir. Pliosen sonlarındaki yükselmeye bağlı olarak Eski İstanbulluk Dağları oluşarak Balkan Dağlarına eklenmiştir. Eski İstanbulluk Dağları daha önce yatağına yerleşmiş olan Kamçı Nehri tarafından aşındırılarak bir Atesedant[351] Boğaz Vadi (Eski İstanbulluk Boğazı) oluşmuştur (Bkz. Harita 18).

Sahanın güney ve güneybatısında yer alan bu dağlardan Eski İstanbulluk Dağları'nın tamamı araştırma alanı içinde kalırken Sakar Balkan, Kazan ve Vırbitsa Dağları bu alanın güney ve güneybatı sınırlarını belirleyen doğal engeller durumundadır. Emine Dağı ise çalışma saha dışında kalmaktadır. Bu dağların

[351] "Akarsuyun çığırı üzerinde oluşan yerkabuğu faaliyetleri çok yavaş, buna karşılık akarsuyun aşındırma gücü fazla olduğu durumda, göllenme olmaz. Akarsu, yükselen kısım üzerinde tektonik harekete ayak uydurarak yatağını derinleştirir ve bu şekilde o kısımda boğaz oluşur." Sırrı Erinç, *Jeomorfoloji I,* Güncelleştiren Ahmet Ertek- Cem Güneysu, Der Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2000, s. 460.

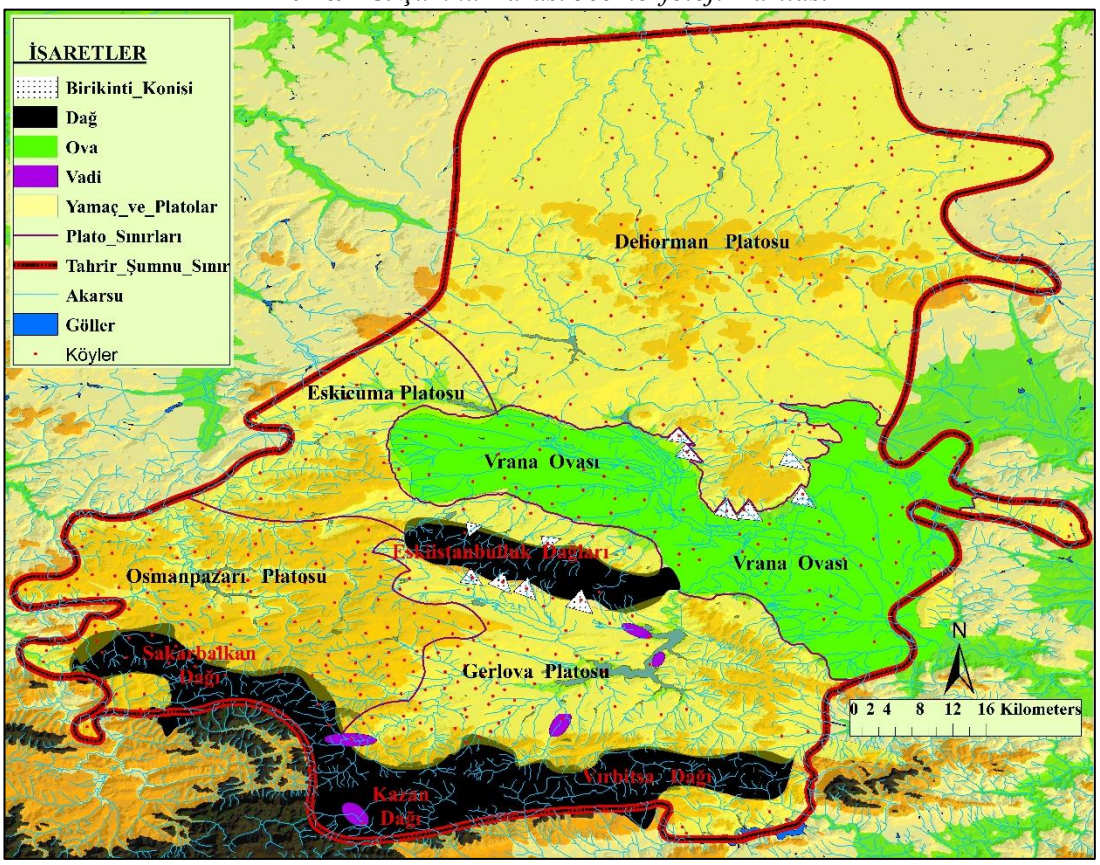
kuzeyinde yer alan aynı yaştaki Misya Platformu ise Tuna Nehri'ne doğru eğimlenmiştir [352].

Tersiyer dönemi sedimentleri sahada geniş bir kalker tabakası oluşturmuştur. Bu tabaka doğal süreçlerle aşınıma uğramış, platolar ve mağara sistemleri gelişmiştir [353]. Çalışma sahasının kuzeyinde yer alan ve Tuna Platosu'nun bir parçası olan Deliorman Platosu işte bu aşınmaya elverişli yüzeylerde gelişmiştir. Bahsedilen platoya Bizans döneminde *Yüz Tepeler* denilmesinin sebebi de aslında karstik yapının aşındırılması sonucu oluşan görünümden kaynaklanmaktadır. Alp orojeneziyle oluşan Balkan Dağları'nın kuzeydoğusunda akarsular tarafından fazlaca aşındırılan bu bölgeyi yükselti ve aşındırma durumuna göre *plato alanları, ova, dağlar, birikinti konileri* ve *vadiler* olmak üzere beş morfolojik üniteye ayırmak mümkündür (Bkz. Harita 18).

[352] Tetis Denizinde biriken çökellerin etkisiyle Romanya'daki Apuseni dağlarından başlayıp Banat vasıtasıyla Sırbistan Timok ve oradan Bulgaristan'ın Srednegoria bölgesine uzanan geç Kratese yaşlı bir ABTS kuşağı oluşmuştur. Afrika temelli Paleojen bloğuyla Avrupa kıta bloğunun Vardar Denizi altında çarpışması sonucu Avrupa bloğu Paleojen bloğun üzerine çıkmış, çarpışma yerlerinde günümüz Arnavutluk- Yunanistan dağları olan *Dinaricler* ve *Hellenidler* oluşmuştur. Normalde kuzey-güney yönünde olan bloklar meydana gelen bu çarpışma nın etkisiyle saat yönüne dönmüşlerdir. Bölge, ABTS kuşağınında içinde yer aldığı 7 tektonik bölüme ayrılır. Bunlar; Misya Platformu, Niş-Trojan Ünitesi, Balkan- G. Karpat dağları, ABTS kuşağı, Rodop-Sırp Makedonya Kuşağı, Vardar Denizi, Dinar ve Hellenid Dağlarıdır. Misya Platformu Dobruca bloğu vasıtasıyla Geç Kratese de Avrupa platformuna kabuk ünitesi üzerinden bağlanarak bütünleşmiştir. Bknz. Aaron Zimmerman v.d., "Tectonic configuration of the Apuseni–Banat–Timok–Srednogorie belt, Balkans-South Carpathians", *Miner Deposita* 2008, ss.1-21.

[353] Jane M. Reed, v.d., *The Physical Geography of the Balkans and Nomenclature of Place Names*, Edited by Huw I. Griffiths, Boris Krystufek and Jane M. Reed, Balkan Biodiversity in the European Hotspot, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, 2004, ss.11-17. Şumnu Platosu çevresindeki mağaralardan Osmanlı döneminde ve daha sonraki dönemlerde askeri amaçlı olarak yararlanılmıştır. Bölge yer yer karstik kaynaklar bulunmakta, bu kaynak eğer mağara sistemlerinin içindeyse bu *Ayazma* olarak adlandırılmaktadır.Kaynak: Saha çalışması.

Harita 18. *Şumnu Kazası Jeomorfoloji Haritası*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Köylerin en fazla bulunduğu jeomorfolojik birimin başında plato alanları gelmektedir. Plato alanları 3.035 km² yüz ölçüme sahip olup sahanın toplam yüz ölçümüne oranı %70,5'tir. Bunun %50,5'ini alçak platolar; %20'sini ise yüksek platolar oluşturmaktadır. Plato alanları sahanın kuzey, güney ve batısında geniş bir yayılış alanına sahiptir. Bunların 200 m - 600 m'ler arasında geliştiği görülmektedir. Yükseltisi 200 m - 400 m'ler arasında değişen yerlerde ufak tepecikler halinde alçak plato özelliği gösterirken; 400 m - 600 m arasında ise akarsular tarafından derin yarılmış yüksek tepeler olarak görülmektedir. Sahada bulunan plato alanlarını konumuna göre kuzeyde Deliorman Platosu; batıda Eski Cuma Platosu; güneybatıda Osman Pazarı Platosu; güneyde ise Kirilova Platosu olarak dörde ayırmak mümkündür. Araştırma alanında bulunan köylerin 295'i bahsedilen plato alanlarında bulunmakta olup bu da toplam yerleşmenin %80'ine tekabül etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse saha yüzölçümünün %70'ini plato alanları kaplamakta, sahada

bulunan köylerin de %80'i bu alanlarda bulunmaktadır (Bkz. Tablo 9; Harita 18). Bunu ova, birikinti konisi, dağ ve vadi yerleşmeleri takip etmektedir.

Tablo 9. *Köylerin Jeomorfolojik Ünitelere Göre Dağılışı (1579 Yılı)*

Köyün Bulunduğu Morfolojik Ünite	Yüz ölçümü/ km²	Toplam Yüzölçüme Oranı %	Yerleşme Sayısı[354]	Toplam Yerleşmeye Oranı %
Alçak Plato	2060	47,9	155	42,1
Yüksek Plato	955	22,3	140	37,9
Ova	665	15,5	53	14,3
Dağ	548	12,8	5	1,4
Birikinti Konisi	42	0,9	11	2,9
Vadi	30	0,6	5	1,4
Toplam	4300	%100	369	%100

Kaynak: TT.d., nr. 2.

Çalışma sahasındaki plato alanları bulunduğu mevkiye göre Deliorman, Eski Cuma, Osman Pazarı ve Kirilova olmak üzere dört birime ayrılarak incelenmiştir. Deliorman Platosu'nun 4/5'ü alçak plato alanlarıyla kaplı olup bu nedenle genel olarak alçak plato özelliği göstermektedir. Bahsedilen plato, sahanın kuzeyinde bulunmakta, geniş bir yayılış alanına sahip tersiyer sedimentlerinin kuzeyde kapalı havza özelliği taşıyan dereler (Sazlı dere, Tekke dere, Lunda deresi, Çayırlık deresi, Tzaratsar deresi, Kanagöl deresi); batıda Ak Lom Nehri yukarı havzası; doğuda Pravadi'ye dökülen dereler (Eğri dere, Bulanık dere, Kayalı dere) tarafından aşındırılmasıyla oluşmuş genel görünümü alçak plato özelliği taşıyan sahadır. Çalışma döneminde Deliorman Platosu'nun Şumnu kazası sınırları içinde kalan alanı yaklaşık olarak 1685 km²'dir. Platonun yayılış alanında yaklaşık 155 köy bulunmaktadır. Platonun yükseltisi çevreden merkeze doğru artmakta, merkezi kısmında yüksekliği 400 m'yi aşan yani yüksek plato özelliği gösteren tepeler görülmektedir. Bu alan batıda *Işık köy-Samuil'*den başlayıp, doğuda *Çamurlu-Kalino* köyüne kadar devam etmektedir. En yüksek noktası Terbi köy (475 m) ve Yeni köy tepeleri olan bu yüksek plato alanı; merkezde doğu batı yönünde bir sırt oluşturarak Tuna ve Karadeniz havza sınırını oluşturan su bölümü çizgisini belirlemektedir. Deliorman Platosu'nun güneydeki parçası olarak değerlendirebileceğimiz Şumnu Platosu, (İlço Bayırı) 503 m ile sahada adeta bir şahit tepe konumunda yüksek plato özelliği gösteren bir diğer merkezdir. Genel olarak alçak plato özelliği gösteren Deliorman Platosu'nun içinde kalan ve

[354] Burada verilen yerleşme sayısına mahallesi olan köylerin mahalleleri de dahil edilmiştir.

yüksek plato özelliği gösteren yerlerin alanı yaklaşık 300 km²'lik bir alanı kaplamakta bu da Deliorman Platosu'nun %18'ine tekabül etmektedir (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Deliorman Platosunda yerleşme yoğunluğu platonun yüksek alanlarında daha fazla iken alçak alanlarda daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu ise sahanın merkezinde yer alan ve yüksek plato özelliği gösteren alanların su kaynakları açısından daha zengin olmasından kaynaklanmaktadır. Zira açık ve kapalı havza özelliği gösteren akarsular kaynağını (Terbi köy-Işıklar arası) bu sahadan almaktadır. Deliorman Platosu'nun yüksek sahalarında 1579 yılı defterlerindeki verilere göre köy başına 9,3 km²; alçak alanlarda ise 11 km² alan düşmekte olup bu da yüksek alanların yerleşme için daha fazla tecih edilmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

Çalışma sahasının batısında, Eski Cuma Platosu bulunmaktadır. Bu plato kuzeydoğuda Deliorman Platosu; doğudan Vrana Ovası; güneyden Osman Pazarı Platosu ile çevrilidir. Bahsedilen plato tersiyer sedimentlerinin Büyük Kamçı ve Kara Lom akarsularına bağlı kollar tarafından aşındırılmasıyla oluşmuş olup Çıkandın tepeleri yüksek plato özelliği gösterirken, bunun haricinde kalan yerler ise alçak plato özelliği göstermektedir. Çıkandın yükseltileri Büyük Kamçı ve Kara Lom akarsularının su bölümü çizgisini belirlemekte, Tuna ve Karadeniz'e dökülen akarsuların havzasını birbirinden ayırmaktadır. Çalışma sahası sınırları içinde Eski Cuma Platosu'nun alanı yaklaşık olarak 200 km² olup 1579 yılı verilerine göre burada 25 yerleşim yeri lokalize edilmiştir. Bahsedilen platonun alçak sahalarında köy başına düşen alan yaklaşık 5 km²; yüksek alanlarda ise 45 km² alan düşmekte olup bu da alçak alanların yerleşme için daha fazla tecih edilmesinin sonucudur. Bu durum Deliorman Platosu ile tam bir tezat oluşturmaktadır. Bunun asıl sebebi ise Deliorman Platosunda yüksek alanlarda su kaynakları fazla iken alçak sahalarda sınırlı olması yerleşme için yüksek sahaların daha fazla tercih edilmesine sebep olmuş, Eski Cuma Platosu'nun alçak ve yüksek sahaları arasında su sorunun olmaması yüksek alanların daha fazla tercih edilmesine engel olmuştur.

Sakar Balkan dağının Yantra ve Kamçı Nehri kolları tarafından aşırı şekilde aşındırılması, buna bağlı olarak bazı yerlerin dağ özelliğini kaybederek plato özelliği kazanması sonucu Osman Pazarı Platosu gelişmiştir. Bu plato 400 m üzerindeki

yüksek tepeler ve bunların arasındaki vadilerden oluşmuş olup genel olarak yüksek plato karekteri göstermektedir. Platonun yükseltisi sahanın güneybatı sınırlarına yaklaştıkça artmakta ve giderek dağ özelliği kazanmaktadır. Osman Pazarı Platosu yaklaşık 580 km² alana sahip olup 1579 yılında bu alanda yaklaşık 77 yerleşme mevcut olup bunların tamamı yüksek alanlarda bulunmaktadır. Bu alanda yerleşme başına ortalama 7,5 km² alan düşmektedir (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Kirilova Platosu, doğu ve kuzeydoğuda Eski İstanbulluk Dağları; güneyde Vırbitsa ve Kazan Dağı; batıda ise Osman Pazarı Platosu ile çevrilmiştir. Kirilova Platosu'nun alanı yaklaşık 520 km² olup bu alanda yaklaşık 42 yerleşme bulunduğu tespit edilmiştir. Bu alanın 3/4'ü alçak platolarla kaplı olup genel olarak alçak plato özelliği göstermektedir. Sahip olduğu 42 yerleşmenin 1/9'i yüksek plato, 8/9'i ise alçak plato alanlarında toplanmıştır. Yüksek plato alanlarının sahip olduğu yerleşim biriminin az olmasından dolayı bu alanlarda köy başına düşen arazinin, alçak plato alanlarına göre 3 kat daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bunu ise sahadaki alçak alanların tarıma elverişli olup su kaynakları bakımından (Kamçı Nehri kolları) oldukça zengin olmasının sonucu olarak kabul etmek mümkündür (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Alçak plato alanları sahanın %48'ini kaplamakta, sahada bulunan toplam yerleşmenin ise %42'si bu sahalarda yer almaktadır. Alçak platolar arasında yerleşme yoğunluğunun en fazla olduğu saha Eski Cuma Platosu'dur. Nitekim bu platonun üzerinde köy başına 5 km²'lik alan düşmekte olup bu alan Kirilova'da 9,5 km², Deliorman'da ise 11 km²'ye çıkmaktadır. Osman Pazarı ise genel olarak yüksek plato özelliği göstermektedir (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Çalışma alanında bulunan yerleşmelerin %37'si sahanın %22'sini kaplayan yüksek plato alanlarında bulunmaktadır. Yüksek plato alanlarında görülen bu yüksek yerleşme yoğunluğu farklı birimlere göre değişiklik arzetmektedir. Nitekim genel olarak yüksek plato karekteristiği gösteren Osman Pazarı yüksek Platosu üzerinde 77 köy mevcut olup yerleşme başına düşen alanın 7,5 km²'ye kadar düştüğü görülmektedir. Bu oranın Deliorman Platosu'nun yüksek alanlarında 9,3 km², Kirilova'da ise 26 km², Eski Cuma'da 45 km²'ye yükseldiği görülmektedir. Kısacası Osman Pazarı ve Deliorman platolarındaki yüksek alanlar bu dönemde yoğun bir

yerleşime sahne olmuştur. Plato yüzeylerinde kurulan yerleşmelere bakıldığında buralardaki yerleşmelerin ova yerleşmelerine göre birbirine daha yakın ve kümelenmiş olduğu görülmekteyken, ova yerleşmelerinin birbirine daha mesafeli ve düzgün bir dağılış gösterdiği görülmektedir (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Sahamızda bulunan yerleşmelerin %79'unun sahanın %70'ini kapsayan plato alanlarında bulunduğu görülmektedir. Bu konuya biraz açıklık getirmek gerekmektedir. XV. yy sonlarında hazırlanan ve 1479 ve 1483 tarihli en eski defterler incelendiğinde yerleşmelerin daha çok Vrana Ovası ve Kirilova Alçak Platosu'nda yoğunlaştığı görülmekteyken, XVI. yy ilk yarısında gelen göçlerle yeni kurulan yerleşmelerin kuzeyde bulunan Deliorman Platosu'na yayıldığı, bu bölgelerde iskânın büyük oranda tamamlandığı görülmektedir. XVI. yy ortası ve ikinci yarısında ise sahaya dışarıdan gelen nüfusla Osman Pazarı yüksek Platosu'nda yoğun bir iskân faaliyetinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunu bazı örneklerle somutlaştırmak konunun anlaşılır hale gelmesi için yerinde olacaktır. Nitekim defterlerde Osman Pazarı Platosu'na yapılan göçler *Kılavuzlarda bulunmuştur* ifadesiyle kaydedilmiştir. Kılavuzlar köyü Osman Pazarı yüksek Platosu'nun merkezinde bulunan en eski yerleşim yerlerinden olup günümüzde *Kraypole* resmi adıyla varlığı devam etmektedir. Kayıtlarda bu sahaya Osman Pazarı Yüksek Platosu'na göç edenler *Kılavuzlarda bulunmuştur* ifadesi kullanılarak, bu köyün civarındaki boş alanlara iskân edildikleri anlatılmak istenmiştir. İlk defterlerde yerleşme açısında oldukça seyrek olduğu anlaşılan bu sahaya nüfus iskânı, boş yerlerin şenlendirilmesi açısından devlet tarafından desteklendiği yorumunu yapmak ta mümkündür. Bunun Deliorman Platosu'ndaki örnekleri de ….. *Senebirlikten bulunmuştur, ...Esenkovadan bulunmuştur* ifadeleriyle karşılığını bulmaktadır. Nüfus hareketleri başlığı altında da bu konu üzerinde ayrıca durulacaktır (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Araştırma alanında platolardan sonra yerleşmelerin en fazla yayılış gösterdiği bir diğer jeomorfolojik birim ise ovalardır. Sahada ova özelliği gösteren alanlar yükseltisi 200 m'yi geçmeyen düzlükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu jeomorfolojik birim saha merkezinin kuzeyinde bulunan Eski Cuma yerleşmesi civarından başlayarak güneydoğu yönünde ince ve dar bir şerit olarak uzanmakta, Velibey köyü civarında genişleyerek sahanın doğu sınırında yer alan Madara Platosu

eteklerine kadar ulaşmaktadır. Bu saha kuzey ve kuzeybatı yönünde Deliorman Platosu; güneybatıda Eski İstanbulluk Dağları; doğuda ise kaza sınırlarında bulunan Madara Platosu tarafından çevrilmiştir. Bahsedilen ova, Büyük Kamçı Nehri'nin bir kolu olup Eski Cuma Platosu sınırlarından kaynaklarını alarak güneydoğu yönüne akış gösterip Şumnu Platosu'nun güneyinde Büyük Kamçı Nehri'yle birleşen Vrana Nehri'nden ismini almış ve Vrana Ovası olarak adlandırılmıştır. Vrana Ovası, Eski Cuma Platosu ile Eski İstanbulluk Dağlarından kaynağını alan Büyük Kamçı Nehri kollarının alüvyonlarıyla kaplı olup bu durum tarımsal verimliliği olumlu yönde etkilemiştir. Ova arazileri üzerinde dokusal olarak toplu yerleşme özelliği gösteren büyük köyler görülmektedir. Çalışma sahamızın %15'i (665 km²) ve toplam yerleşmelerin %14,3'ü (53 adet) Vrana Ovası sınırları içinde bulunmaktadır. Bu saha tarıma oldukça elverişli olmasına rağmen yerleşme yoğunluğunun düşük olmasının temel sebebi çalışma döneminde yerleşme için alçak ve durgun suların bulunduğu alanların tercih edilmemesidir (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Dağlar, çalışma sahasının güney ve güney batısında adeta bir duvar gibi sıralanmakta, Kamçı ve Yantra nehirlerinin yukarı havzasında bulunan akarsulara kaynaklık yapmaktadır. Daha önce de ifade etdildiği gibi bu saha, Doğu Balkan silsilesinin kuzey bölümünde yer almakta, bu sahada bahsedilen silsilenin içinde kalan Sakar Balkan, Kazan, Vırbitsa ve Eski İstanbulluk dağları bulunmaktadır. Bunlardan Sakar Balkan Dağı oluşumundan itibaren akarsular tarafından fazlaca aşındırılarak çoğu yerde yüksek plato özelliği kazanmıştır. Eski İstanbulluk Dağlarının oluşumu diğerlerine göre daha geç olup pliosen de oluşmuş olup üzerinde daha sonra pleistosen bir vadi gelişmiştir. Eski İstanbulluk Dağlarının plato ile birleştiği alanlarda izohipslerin seyrelmesine bağlı olarak yükseltide görülen ani düşüşler plato ile dağın birleşme yerlerinde faylanmaların olabileceğine işaret etmektedir. Çalışma sahası sınırları içinde kalan dağlık alanlardaki yerleşme sayısı 1579 yılında 5 civarındadır. Bunlardan üzerinde yerleşme bulunanlar Sakar Balkan, Kazan ve Eski İstanbulluk dağlarıdır. Sakar Balkan Dağı'nın saha içinde kalan kısmı yaklaşık 128 km²'dir. Eski İstanbulluk Dağı ise 120 km² alana sahip olup XV. yy son çeyreğinden XVII. ortalarına kadar olan periyotta bu dağların zirvesinde 1 tekye yerleşmesinin bulunduğu tespit edilmiştir. Nitekim bu sahada görülen ani yükselti değişimleri, dağdan inen akarsuların

biriktirme yaparak birikinti konilerinin gelişmesine neden olmuştur. Kazan Dağı ise çalışma sahası içinde 96 km² alanı kaplamakta, üzerinde bulunan yerleşme sayısı ise 1'dir. Vırbitsa Dağı sahamız içinde 204 km² alana sahip olup bu dağda yerleşim birimi bulunmamaktadır. Başta tarım olmak üzere insan faaliyetlerinin kısıtlı olmasından dolayı çalışma sahamızın %12,7'sini (548 km²) dağlık alanlar oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Sahada Eski İstanbulluk Dağı'nın kuzeydoğu, batı ve güneybatı etekleri ile Şumnu yüksek Platosu'nun Vrana ovası ile birleşme yerlerinde ani yükselti değişimine bağlı olarak akarsuların birikinti konileri oluşturduğu görülmektedir. Burada yer alan 42 km² alana sahip 12 birikinti konisi, üzerinde toplam 12 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunlarda bulunan köy sayısının sahadaki toplam köy sayısına oranı ise %3,2'dir. Bu yerlerin verimli olması yerleşmelerin de buralarda yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Buralar sahada meyvecilik, özellikle de bağcılığın yoğun olduğu yerler olup tarımsal faaliyetler başlığı altında bu konu üzerinde durulacaktır (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

Kapladığı alan ve üzerinde bulunan yerleşme sayısı bakımından sahada yerleşmelerin en az bulunduğu (5 adet) jeomorfolojik birim ise vadi yerleşmeleridir. Bu yerleşmeler, platoların dağlarla birleşme yerinde veya platoların akarsular tarafından fazlaca aşındırıldığı yerlerde tespit edilmiş olup saha genelinde ‰2'lik bir alanı kaplamakta, buralarda bulunan yerleşmelerin (5 adet) toplam yerleşmeye oranının %1,3 civarında olduğu görülmektedir. Vadilerde yer alan yerleşmelerden üç tanesi derbent yerleşmesi olup yol güvenliğinin sağlanması için bizzat devlet tarafından bazı imtiyazlar verilerek yerleşme devamlılığının sağlanması teşvik edilmiştir. Bu yerlerin su kaynakları bakımından zengin olması derbent görevi olmayan yerleşimlerin de kurulmasını sağlamıştır. Buralarda yer alan bazı yerleşim birimlerinin (Karademir ve Yüklüler) yakın dönemde yapılan barajların su toplama havzasında kalarak ortadan kalktığı anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 9; Harita 18).

4.2 KÖYLERİN HİDROLOJİK HAVZALARA GÖRE DAĞILIMI

Çalışma sahasının kuzeyi hariç diğer yerlerindeki akarsuları *açık havza* özelliği göstermektedir. Araştırma alanı Prevadi Nehri, Ak Lom Nehri, Kara Lom Nehri,

Yantra Nehri ve Kamçı Nehri'nin yukarı havzasında bulunmaktadır. Dağlık ve yüksek plato özelliği gösteren sahalardan kaynağını alan çok sayıda dere dandritik bir drenaj tipi göstererek saha sınırları içinde ya da dışında bahsedilen nehirlerin ana kollarıyla birleşmektedir. Deliorman Platosu'nun kuzey yönünde eğimli yamaçlarından kaynağını alan akrsular ise kapalı havza özelliği göstermektedir.

4.2.1. Ak Lom Nehri Havzası

Ak Lom Nehri, çalışma sahasının kuzeyinde *Deliorman Platosu,* merkezi kısmında bulunan yüksek plato alanının güneybatı yamaçlarından kaynağını alarak saha sınırları içinde kuzeybatı yönünde yaklaşık 20 km'lik bir akış gösterip Razgrad kazası idari alanına girmektedir. Adı geçen havzanın çalışma alanı sınırları içinde kalan kısmı yaklaşık 225 km²'lik bir alanı kapsamakta ve bu alanda çalışma dönemimizde 28 köyün bulunduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 19).

4.2.2. Deliorman Kapalı Havzası

Çalışma sahasının kuzeyinde bulunan *Deliorman Platosu,* merkezi kısmında doğuda Sakar Tepe köyünden batıda Nedoklan köyüne kadar uzanan ve yükseltisi 400 m - 480 m arasında değişen Yüksek plato karekterli tepeler tarafından adeta bir duvar gibi kuzey güney yönünde ikiye ayrılmıştır. Kuzeyde bulunan *Deliorman kapalı havzası* 750 km² alana sahiptir. Bu saha su kaynakları açısından oldukça farkir olup bunda sahanın karstik yapısı etkili bir faktördür. Çalışma döneminde bu alanda 70 köy bulunmakta, bu köylerin 15 tanesi ise bahsedilen yüksek platonun su kaynakları açısından diğer yerlere göre daha zengin kuzey eteklerinde yer almaktadır. Deliorman kapalı havzasının güney sınırlarında bulunan yüksek alanının kuzey yamaçlarından kaynağını alarak *Dendritik Drenaj Ağı* ile kuzey yönünde akış gösteren mevsimsel akışlı az sayıdaki akarsu ise *kapalı havza* özelliği göstermektedir. Bunlardan doğuda bulunan *Kanagöl deresi,* kaynaklarını Köklüce ve Bıyıklı köyünün güneyinde bulunan platonun yüksek yaçamlarından almakta, kuzeydoğu yönünde akış göstererek Aydoğdu köyü güneyinde bulunan ve gideğeni olmayan gölete sularını boşaltmaktadır. 1512 yılına ait icmal defterde bu sahada *Kanagöl* isimli bir mezra olduğu tespit edilmiş, dolayısıyla bu ismin menşeinin o dönemden geldiği de anlaşılmıştır. *Sazlı Dere* isimli akarsu, kaynaklarını bahsedilen yüksek platonun kuzey

yamaçlarında bulunan Yeni köy ve Esenkova yakınlarından almakta, kuzey yönünde yaklaşık 20 km'lik bir akış göstererek Büyük Kokarca köyünün doğusunda sularını gideğeni olmayan gölete boşaltarak son bulmaktadır. Yüksek plato alanının batısında Hırsova ve Işıklar yakınından kaynağını alan dereler ise yine kuzey yönünde akış göstererek Hüseyinler köyü yakınında birleşip *Tekke Dere* ismini almakta, kuzey yönünde akış gösterip sahanın kuzeyinden Silistre arazilerine uzanmakta ve burada Tuna'ya vasıl olmadan kaybolmaktadır. Bahsedilen derenin Işıklar köyü yakınlarındaki kaynaklarına defterlerde *Büyük Honya Pınarı* ve *Küçük Honya Pınarı* ismiyle rastlanmıştır. Nitekim günümüzde *Işıklar-Samuil* isimli ilçe merkezi, XVI. yy'da Honya Pınarı köyü ismi ile kayıtlıdır. Hırsova yakınlarındaki kaynağına ise *Hırsova Pınarı* ismiyle rastlanmıştır. Saha çalışmasından *Pınar* isimli su kaynaklarına her ne kadar insanlar tarafından açılan kuyular olduğu bilgisine ulaşılsa da tahrirlerde bu ismin akarsu kaynağı için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu sahanın batısında bulunan bir diğer akarsu ise Düşbudak köyü yakınlarından kaynağını alarak kuzey yönünde yaklaşık 15 km'lik bir akış göstererek saha sınırlarının dışına çıkıp Silistre arazisinde kaybolan *Çayırlık dere*dir. Bu derenin Düşbudak köyü yakınlarındaki kaynaklarına ise tahrir defterlerinde *Düşbudak Pınarı* ve *Bey Pınarı* ismiyle rastlanmıştır. Deliorman kapalı havzasının kuzeydoğusunda Aydoğdu-Öyüklü köyleri arasında kalan saha ile kuzeybatısındaki Kalova ve Büyük Adaköy çevresi bu kapalı havzanın akarsu kaynakları açısından en fakir sahası olup burada mevsimsel akarsular da bulunmamaktadır. Karstik yapı bahsedilen yerlerde varlığını daha fazla hissettirmekte olup yer altı su seviyesi daha da derinlere inmiştir. Nitekim bu çevredeki köylerde geçmişte su tedariki için açılmış olan çıkrıklı kuyuların derinliği -50 m'nin aşağısına inmektedir. Bahsedilen sorunun çözülmesi için sahada insanların bir takım pratik çözümler ürettiği görülmüştür. Nitekim Gölcük ve Azmak olarak isimlendirilen sınırlı su birikim alanlarında sular biriktirilerek ya da birikerek gerekli ihtiyaçların çözümü yoluna gidilmiştir (Bkz. Harita 19).

4.2.3. Kamçı Nehri Havzası

Çalışma alanında geniş bir yayılış alanına sahip olan Kamçı havzasının kaplamış olduğu alan yaklaşık 2475 km² olup çalışma döneminde bu alanda yaklaşık 160 köy bulunmaktadır. Kamçı Nehri'nin saha sınıları içinde üç ana kolu

bulunmaktadır. Bunlar; Vrana, Büyük Kamçı ve Deli Kamçı akarsularıdır. Vrana Nehri, kaynağını çalışma sahasının batı sınırlarında Ak Lom ve Kara Lom yukarı havzaları arasında, Küçük Lom Nehri'nin ise sınırında bulunan Eski Cuma Platosu'nun doğu yamaçlarından almaktadır. Bu nehir kendi ismiyle anılan ovanın merkezinde güneydoğu istikametinde akarken Eski İstanbulluk Dağlarının kuzeydoğu etekleri ile Şumnu Platosu'nun batı eteklerinden kaynaklanan dereleri dandtritik drenaj sistemiyle bünyesine katmakta ve Eski İstanbulluk ilçesi doğusunda kendisi de aynı drenaj ağı ile Büyük Kamçı Nehri'ne vasıl olmaktadır (Bkz. Harita 19).

Büyük Kamçı Nehri ise Eski İstanbulluk Dağlarının güneybatı yamaçlarından kaynaklanan dereler güneydoğu yönünde, Sakar Balkan dağının doğu ve kuzeydoğu eteklerinden kaynaklanan dereler güneydoğu yönünde, Vırbitsa Dağı ve Kazan Dağı'nın kuzey eteklerinden kaynaklananlar kuzeydoğu yönünde akış gösterip Gerlovo Alçak Platosu'nun merkezinde birleşmesiyle meydan gelmiştir. Bahsedilen derelerden en önemlileri *Tiça, Elestitsa* ve *Virdun* dereleridir. Büyük Kamçı Nehri doğu yönünde akış gösterip Eski İstanbulluk Dağları üzerinde pleistosende oluşturmuş olduğu Antesedant vadiden (Eski İstanbulluk Boğazı) geçerek Veli Bey köyü yakınlarında Vrana Nehri'yle birleşmekte ve Büyük Kamçı adıyla güneydoğu yönünde akış göstererek çalışma sahasının sınırları dışına çıkarak Varna ilinin Prevadi ilçesi idari alanını batı-doğu istikametinde geçerek sularını Karadeniz'e boşaltmaktadır (Bkz. Harita 19). Kamçı Nehri'nin bir diğer kolu olan Deli Kamçı Nehri kaynağını sahanın güneyinde doğal sınırlar oluşturan Kazan ve Vırbitsa dağlarının güney eteklerinden alarak doğu yönünde bir akış gösterip Manoliç köyü ile Rupçalar köyü arasındaki sahada XVI. yy'da Niğbolu sancağı ve Silistre sancağının sınırlarını oluşturmaktadır. Bahsedilen akarsu Rupçalar köyünü geçtikten sonra kuzeydoğu yönünde akış göstererek günümüzde Varna ilinin idari alanında bulunan Prevadi ilçesinin güneyinde bulunan Dılgapol köyü yakınlarında Büyük Kamçı Nehri'yle birleşmektedir. Bundan sonra Kamçı ismiyle doğu yönünde akış göstererek Karadeniz sahilinde bulunan Kamçı köyünün güneyinde Karadeniz'e ulaşmaktadır (Bkz. Harita 19).

4.2.4. Kara Lom Nehri Havzası

Kara Lom Nehri, kaynağını sahanın batısında Eski Cuma Platosu'nun yüksek kesimlerinin batı yamaçlarından almaktadır. Bu havzanın sahamız sınırları içinde kalan alanı 150 km² olup çalışma döneminde bu sahada yaklaşık olarak 15 köy bulunmaktadır. Bu havzanın doğusunda Kamçı Nehri yukarı havzası; güneyinde Yantra Nehri yukarı havzası bulunmaktadır. Çalışma dönemi sonrasındaki süreçte bu havza sınırları içinde kalan yerleşmelerin Kara Lom nahiyesi ismiyle ortak idari yapı altında toplandıkları anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 19).

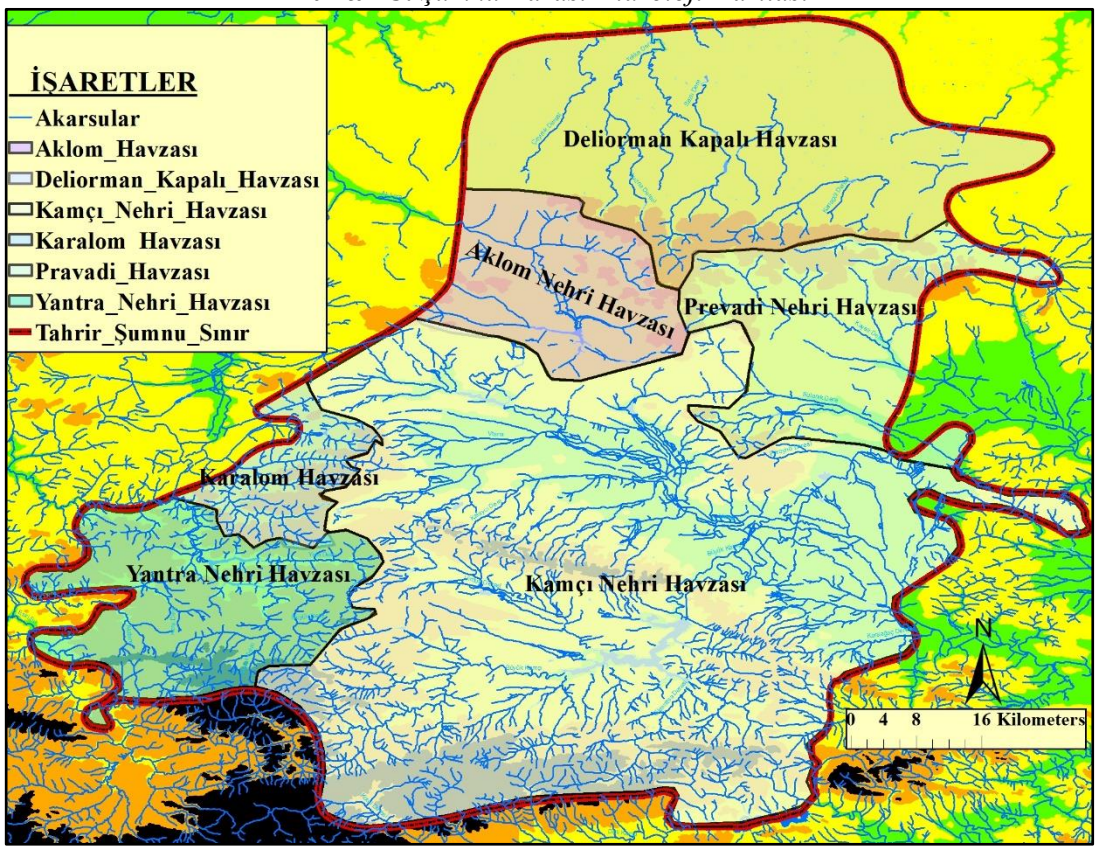
4.2.5. Prevadi Nehri Havzası

Deliorman Platosu nun *merkezinde* bulunan yüksek plato karekterli sahanın güneydoğu yamaçlarından kaynağını alan *Eğri dere, Kayalı dere* ve *Bulanık dere* isimli akarsular ise Prevadi Nehrinin sahadaki kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu saha yaklaşık 300 km²'lik bir alanı kapsamakta ve çalışma döneminde bu alanda 50 köy bulunmaktadır. Sahada bulunan yerleşmelerin önemli bir kısmı bahsedilen akarsuların kaynağını aldığı yüksek platonun güneydoğu yamaçlarında bulunmaktadır. Bahsedilen sahada bazı köylerin ismini akarsulardan almış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çalışma sahasında bu derelerin havzasında Kayalı Dere isminde köy, Bulanık ve Eğri Dere ismindeki köyler ise komşu kaza olan Yeni Pazar kazası yerleşmeleri arasında görülmektedir (Bkz. Harita 19).

4.2.6. Yantra Nehri Havzası

Çalışma sahasının güneybatısında bulunan Osman Pazarı Yüksek Platosu genel olarak Yantra Nehri yukarı havzası sınırları içinde kalmaktadır. Bahsedilen platonun batı yamaçlarından kaynağını alan Büyük dere, Ak dere ve Kara dere isimli dereler saha dışında Tırnovi sınırları içinde Yantra Nehri ismi altında birleşmektedir. Bahsedilen havzanın çalışma alanı sınırları içinde kalan alanı 400 km² olup çalışma dönemimizde bu alanda yaklaşık 75 köy bulunmaktadır (Bkz. Harita 19).

Harita 19. *Şumnu Kazası Hidroloji Haritası*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Sahanın batısından kaynağını alan Ak Lom ve Kara Lom nehirleri sahanın batısında Çernovi kazası sınırları içinde yaklaşık 40 km kuzeybatı yönünde akış göstererek Rusçuk şehrinin güneyinde bulunan *Bojinets köyü* yakınlarında birleşerek *Lom Nehri* adını almaktadır. *Lom Nehri* bahsedilen noktadan itibaren yaklaşık 5 km kuzey yönünde akış göstererek Rusçuk şehri yakınlarında Tuna'ya dökülmektedir. Ak Lom ve Kara Lom nehirleri arasında bulunan ve çalışma alanının batı sınırlarının dışından Çernovi kazası sınırlarından kaynağını alan Küçük Lom Nehri ise bu nehirler arasındaki bölgede bulunan vadisinde yaklaşık 35 km'lik bir akış göstererek Rusçuk'a bağlı Nisovo köyü yakınlarında Ak Lom Nehri'ne vasıl olmaktadır.

Buraya kadar verilenlerden çalışma alanında bulunan akarsulardan en geniş havzaya sahip olanların Karadeniz'e akışı olan akarsular olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içinde Kamçı havzası en geniş havzaya sahip olup, sınırları içinde en fazla yerleşmeye sahip olan havza konumundadır. Sahada genişlik bakımından ve üzerinde yer alan yerleşmelerin sayısı bakımından ikinci sırada yer alan havza ise Tuna Nehri

havzasıdır. Tuna Nehri'ne akışı olan akarsular Yantra ve Lom nehirlerine bağlantısı olan akarsulardır. Sıralamada üçüncü sırada ise kapalı havza özelliği gösteren Deliorman kapalı havzası gelmekte olup, bu havza sahadaki karstlaşmanın somut örneğini teşkil etmektedir.

4.3. BİRDEN FAZLA ÇEKİRDEĞE SAHİP MAHALLELİ KÖYLER

Osmanlı yerleşme terminolojisinde "mahalle" teriminin genel olarak şehir yerleşmelerinde kullanıldığı görülmekteyken, çalışma sahasındaki yerleşmeleri ihtiva defterlerde bazı köylerde de mahalle kayıtlarının olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi tahrir defterlerinde bir yerleşmenin köy olabilmesi için nüfus açısından alt sınırının bulunmamasına rağmen yazıcılar tarafından bunların mahalle olarak kaydedilmiş olması son derece ilginçtir. Tunçdilek, ülkemizdeki köy altı iskânını incelemiş ve bazı yerlerde buna benzer durumları tespit etmiş, bunların ya aynı kökten geldiği ya da yazlık ve kışlık kullanım alanları olduğu görüşünü savunmuştur. Tunçdilek'in bu durumu açıklayan tespitleri şu şekildedir. İskân olayı iskân çekirdeğinin oluşması ile başlamaktadır. Bu çekirdekte ise aslolan aile olup ailenin genişlemesiyle orantılı olarak iskân grupları oluşmaktadır. Bu gruplar arasında sosyal ve ekonomik ilişkiler geliştikçe değişik iskân grupları bir mahalleyi oluşturmuşlardır. Sürekli yerleşmeler çeşitli iskân gruplarının bir araya gelmesi olan mahalleyle başlayarak köye doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Kırsalda bu şekilde kurulan mahalleler, sürekli yerleşmelerin temel yapı taşını oluşturmuşlardır. Bunlar dağınık, gevşek ve toplu dokulu yerleşmeler özelliği gösterebilmektedir. Mahalleler geliştiğinde köye dönüşmekte ya da köy özelliği kazanma yolunda olan birkaç mahalle birleşerek köy haline dönüşebilmekte ve bunların içinde en fazla gelişen ise köyün merkez mahallesi olmaktadır. Bunlar arasında eğer mesafe varsa oluşturulan bu köyün mahalleleri arasında bir bütünlük söz konusu olmayıp, bu durumda diğer mahalleler merkez mahallenin çekim alanına girmektedir[355]. Osmanlı döneminde bazı aşiret parçalarının da mahalle olarak kaydedildiği görülür[356].

---

[355] Tunçdilek, *a.g.e.,* 1967, ss. 117-120.

[356] Saim Savaş, "Temettuat Defterleri Işığında Uşak/Eşme Yöresinde Harmandalı Aşireti", Tuncer Baykara Armağanı, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını*, Ankara 2011, ss.273-304.

Saha ile ilgili defterlerde görülen mahalle yerleşmelerinde yıl boyunca sürekli nüfusun olduğu anlaşıldığından bu mahallelerin yazlık ve kışlık kullanım alanları olamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumda bunları aynı köke dayanan ailelerin oluşturmuş olduğu farklı yerleşim mahalleri yani obalar olarak açıklamak mümkündür. Çalışma alnında dağınık ve gevşek dokulu olan, yani parçalı mahallelerden oluşan köyleri *Birden Fazla Çekirdeğe Sahip Mahalleli Köyler* başlığı altında vermeyi uygun görmüş bulunmaktayız. Defterlerde mahalle kaydı bulunan yerleşmelerden 26 tanesinin XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta gevşek dokulu birden fazla çekirdeği olan yerleşme olduğuna karar verilmiş, bunlar tespit edilerek lokalizasyonları yapılmıştır (Bkz. Tablo 10, Harita 20).

1479, 1483, 1512 ve 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterinde mahalle kayıtları bulunmamaktadır. 1538 yılı mufassal tahrir defterinde ise mahalle kaydı olarak sadece Şumnu merkezdeki mahallelerin isimleri görülmekte, köylere ait mahalle kayıtları bulunmamaktadır. 1557 ve 1579 tarihli mufassal defterlerde ise mahalle kayıtları açıkça görülebilmektedir. Lokalizasyonda kullanılan son defter olan 1642 tarihli avarız defterinde mahalle kayıtları bulunmasına rağmen, bunlarda mahalle olarak kaydedilenlerin önemli bir kısmının daha önceki defterlerde köy olarak kaydedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bahsedilen son defterden yararlanmayı güçleştirdiğinden bu defterdeki bilgiler doğrudan değerlendirmeye alınmamış, gerektiğinde bilgilerin kıyası için kullanılmıştır.

Mufassal defterlere göre çalışma sahasında bulunan 43 köyde mahalle kaydına rastlanmış olup yapılan saha ve harita çalışmasında bunlardan 31 tanesinin birden fazla çekirdeğe sahip olduğuna dair güncel bilgilere ulaşılmıştır. Geriye kalan 14 köyün ise yakın geçmişte ve günümüzde tek çekirdekli olduğu anlaşılmıştır. Bu köylerde merkez çekirdeğin haricinde mahalleye rastlanmaması ise bu durumun XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyotta da aynı yerleşmede farklı mahalleler olarak isimlendirilmiş olabileceğini anlamamıza yol açmıştır. Nitekim bahsedilen yerleşmelerin lokalizasyonu incelendiğinde bunların bir kısmının ortadan kalkmış olduğu, bir kısmının ise tarihsel kesintiye uğramadan günümüzde varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu mahallelerden ortadan kalkmış olanların

nüfusunun genelde bağlı olduğu köyün merkez çekirdeğine ya da yakınındaki başka bir mahalle veya köye göç etmesi ile ortadan kaltığı anlaşılmaktadır. Bunlar içinde varlığını devam ettirenler ise günümüzde müstakil köyler durumundadır.

Tablo 10. *Birden Fazla Çekirdeği Olan Mahalleli Köyler*

No	Köy Adı	Mahalle Adedi						
		1	2	3	4	5	6	7
1	Balabancı	Mahalle-i Topçu	-	-	-	-	-	-
2	Baluca Balaban	Mahalle- i Cafer Dede	Mahalle-i Karagözler	Mahalle-i Balabanlar	Mahalle-i Rahmanlar	-	-	-
3	Baybani Sinan	KüçükHacı Yurdu	-	-	-	-	-	-
4	Bekirli	Mahalle-i Kölemen	-	-	-	-	-	-
5	Divane Ahmed	Mahalle-i Divane Ahmed (Bostan Dede)	-	-	-	-	-	-
6	Gedik Çakırı	Mahalle-i Kara İsaoğulları	Maa mahallat (Alpullar)	-	-	-	-	-
7	Hacı Salih/ Yağcılar	Mahalle-i Çıtak Mustafa	Mahalle-i Çıkrıkçılar	Mahalle-i Kızılca Hamza	Mahalle-i Rüstem	Mahalle-i İsalar		
8	Kara Ahadlar	Mahalle-i Kırcaoğulları ve Musaoğulları	Mahalle-i Odul	-	-	-	-	-
9	Kara Hızırlar	Mahalle-i Hacı Kulfal	Mahalle-i Kara Hasan	Mahalle-i Kasırga	-	-	-	-
10	Kayacık	Mahalle-i Yalman	-	-	-	-	-	-
11	Kırtıllı	Mahalle-i Turhanoğulları	-	-	-	-	-	-
12	Kovancılar	Koçak Mah. maa Mustafa Mah.	Mahalle-i Mehmedi, Dursun, Ahmed	-	-	-	-	-
13	Köse Bazergan	Mahalle-i Ahmed Hâce	Mahalle-i Uz	-	-	-	-	-
14	Köse Musa	Mahalle-i Sakallı Mustafa, Musaoğulları, Hüseyin maa Samed	-	-		-	-	-
15	Markova	Mahalle-i Resene						
16	Mihal Bey	Mahalle-i Sarı Habib maa Sa'dullah	-	-	-	-	-	-
17	Mürsel	Mahalle-i Barçınlı						
18	Mürseller	Mahalle-i Yunus	Mahalle-i Eskici	Mahalle-i Delici	-	-	-	-

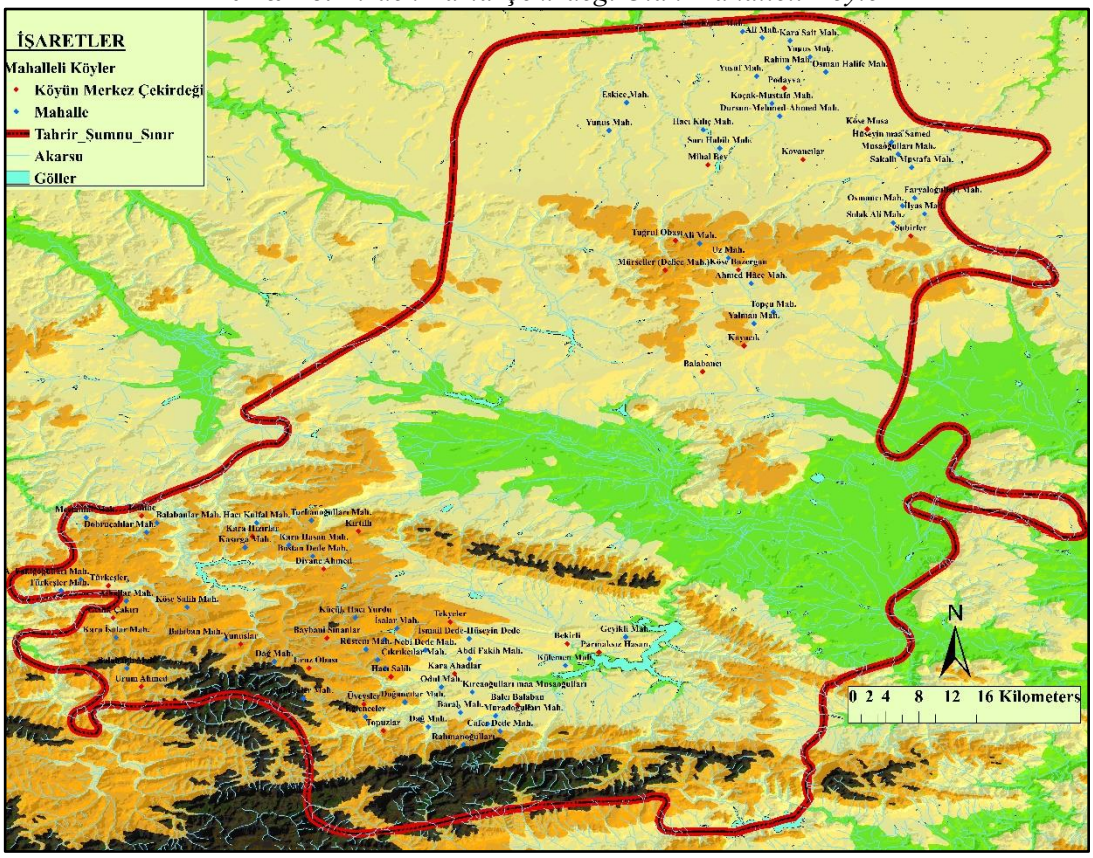
19	Parmaksız Hasan	Mahalle-i Geyikli	-	-	-	-	-	-
20	Podayva	Mahalle-i Ali	Mahalle-i Kara Sait	Mahalle-i Osman Halife	Mahalle-i Pir Ahmed	Mahalle-i Rasim	Mahalle-i Yunus	Mahalle-i Yusuf
21	Senebirlik	Mahalle-i İlyas	Mahalle-i Faryaoğul-ları	Mahalle-i Solak Ali	Mahalle-i Osmanca	-	-	-
22	Tekyeler	Mahalle-i Abdi Fakih	Mahalle-i İsmail Dede	Mahalle-i Nebi Dede ma Elhan	-	-	-	-
23	Tomine	Mahalle-i Balabanlar	Mahalle-i Dobrucalıl ar	Mahalle-i Mestanlar	-	-	-	-
24	Topuzlar	Mahalle-i Barak	Mahalle-i Dağ	Mahalle-i Doğancılar	Mahalle-i Elvanoğlu	- Mahalle-i Topuzlar	-	-
25	Tuğrul Obası	Mahalle-i Ali	Mahalle-i Hacı Kılıç	-	-	-	-	-
26	Türkeşler	Mahalle-i Aydın Fakihoğul-ları	Mahalle-i Türkeşler	-	-	-	-	-
27	Urum Ahmed	Mahalle-i Balabanlı	Mahalle-i Köse Salih	-	-	-	-	-
28	Uruzlar	Mahalle-i Söbüceler	Mahalle-i Dağ	-	-	-	-	-
29	Uzunlar	Mahalle-i Uzun Sefer	-	-	-	-	-	-
30	Üveysler	Mahalle-i Eğlence						
31	Yunuslar	Mahalle-i Balabanlar	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

Defter ve saha çalışmasına göre sahadaki birden fazla çekirdeğe sahip köylerden 13 tanesinde 1 mahalle; 5 tanesinde 2 mahalle; 4 tanesinde 3 mahalle; 4 tanesinde 4 mahalle; 2 tanesinde 5 mahalle; 1 tanesinde 6 mahalle; 1 tanesinde ise 7 mahalle kaydı bulunmaktadır (Bkz Tablo 10). Bunların sahadaki dağılışına bakıldığında en fazla bulundukları alanın kuzeyde bulunan Deliorman Platosu olduğu görülmektedir. Defterlere göre bahsedilen platoda 10 köyün birden fazla çekirdeğe sahip olduğu ve bu köylere bağlı toplam mahalle sayısının ise 27 olduğu anlaşılmaktadır. Bunların Deliorman Platosu'nun kuzeydoğusunda ve merkezi kısmında kümelenmiş olduğu görülmektedir. Birden fazla çekirdeğe sahip olan yerleşmelerde merkez çekirdek ile mahalleler genel olarak alansal yakınlık göstermekte iken bu sahadaki bazı köylerde farklı bir durum görülmektedir. Ortadan kalkan ve Kınalı köyü yakınlarında olduğu anlaşılan Mürseller isminde bir köy bulunmaktadır. Defterlerde Mürseller köyüne bağlı olduğu anlaşılan Eskice isimli mahallenin, bu köyün 14 km kuzeybatısında; yine aynı köye bağlı olan Yunus mahallesinin ise bu köyün 16 km kuzeybatısında bulunduğu anlaşılmıştır. Bahsedilen mahalleler ve bağlı olduğu merkez çekirdek arasında başka köylerin de bulunduğu

anlaşılmış, bu ise durumun anlaşılmasını oldukça zorlaştırmıştır. Benzer durumu Tuğrul Obası köyü ile bu köye bağlı mahalleler; Podayva köyü ile ona bağlı olan mahallelerde de görmek mümkündür. Çalışma sahasında kendisine bağlı olan 7 mahalle ile en fazla mahalleye sahip olan köy Podayva köyüdür[357]. Bu mahallelerin önemli bir kısmı günümüzde müstakil köyler iken bir kısmının da yakınında bulunan başka mahalle ya da köylerle birleşmiş olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bunlardan Balcı mahalle nüfusunun Işıkköy'e göç etmiş olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Bkz. Harita 20).

Harita 20. *Birden Fazla Çekirdeği Olan Mahalleli Köyler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Osman Pazarı Platosu ve Kirilova Platosu ise çalışma sahasında bu özelliğe sahip olan yerleşmelerin bulunduğu diğer jeomorfolojik birimlerdir. Bunlardan Osman Pazarı Platosu'ndaki mahalleli yerleşme yapıları genel olarak bu platonun kuzeyinde

[357] Sahada halk arasında bir deyim haline gelmiş olan "Poadyava mahalleleri gibi yayılmak" tabiri yerleşmenin çekirdekli yapısını açıklar niteliktedir.

toplanmış durumda iken batısında bulunan az sayıdaki mahalleli yerleşme yapılarında yukarıdaki örneğe benzer durumların yani mahalle ile bağlı bulunduğu merkez çekirdek arasında alansal bir bütünlük olmadığı görülmüştür. Kirilova Platosu'nda bulunan mahalleli yerleşme yapıları daha çok platonun güneybatısında yoğunlaşmış olup Hacı Salih (Yağcılar) köyü ve buna bağlı olan mahallelerin yukarıda bahsedilen özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır. Nitekim defterlere göre Yağcılar'ın köylerinden biri olan *mahalle-i Rüstem* günümüzde Yağcılar köyünün 7 km kuzeybatısında bulunan *Sadıklar* isimli köyün yakınlarında ve bu köyün mahallesi (Urustanlar Mahallesi) durumundadır. Çalışma döneminde araştırma alanının kuzebatısından güneydoğusuna uzanan hatta yani Vrana ovasında ve Eski Cuma Platosu'nda bahsedilen mahalleli yerleşme yapılarının bulunmadığı anlaşılmıştır.

4.4. KIPTÎ NÜFUSUN DAHİL OLDUĞU KÖYLER

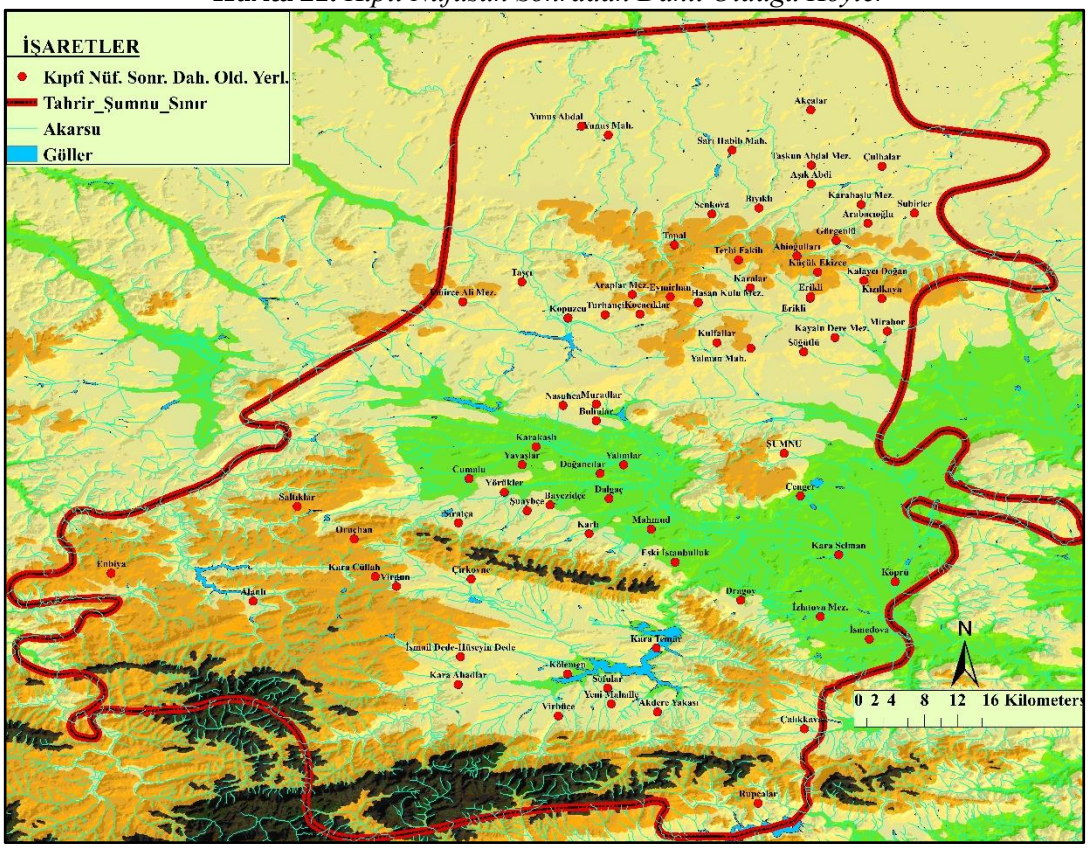
Osmanlı toplumunu köylüler, konar-göçerler ve şehirliler olarak başlıca üç ana gruba ayırmak mümkündür [358]. Çalışma sahasında bu grubun dışında *göçerler* olarak dördüncü bir grup olan Kıptîler vardır ki bunlar çalışma dönemimizde cemaat halinde yaşamaktadırlar. XVI. yy'da hazırlanan Kıptî defterleri incelendiğinde bunlardan Şumnu kazası dâhilinde kanunnamelerde *katuna* olarak da adlandırılan 5 cemaate rastlanmıştır. Bahsedilen defterde bunların kaza sınırları dâhilindeki yerleşim yerleri belirtilmemiş olmasından, bu dönemde bunların göçebe olduğu anlaşılmaktadır. Bu deftere göre kıptilerin genelinin Gayri Müslim olduğu anlaşılmakta, içlerinde az sayıda Müslüman olanlar da görülebilmektedir. Müslüman olanlar defterlerde *Müsellem* olarak kayıtlıdır [359].

Çalışma dönemi sonrasında Hicri 1834'lerde hazırlanan Kıptî Cizye Defterlerine bakıldığında ise Kıptîlerin büyük çoğunluğu Müslüman olarak kayıtlı olup çalışma sahasındaki köylere dağılmış halde oldukları görülmektedir. Cizye defterleri normalde Gayri Müslim nüfustan alınan vergileri ihtiva etmesine rağmen Kıptî defterlerinde Müslüman Kıptîlerden de *Tahsil, Mücerred, Şopar* isimleriyle üç

[358] Osman Gümüşçü, "Internal Migrations in sixteenth century Anatolia", *Journal of Historical Geography,* 30/2, s. 233.
[359] Emine Dingeç, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2004, ss. 59-67.

nev'î olarak vergi alındığı görülmektedir. Defterlere göre *Tahsil,* Kıptîlerin hanelerinden; *Mücerred,* Kıptîlerin büluğ çağına ulaşan bekar erkekleri; *Şopar* ise Kıptîlerin büluğ çağına ermemiş erkek çocuklarından alınan vergi türü olduğu anlaşılmaktadır [360].

Harita 21. *Kıptî Nüfusun Sonradan Dahil Olduğu Köyler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi defter bilgilerine göre çalışma sahamızda Kıptîler tarafından bir köy kurulmamış, bunlar var olan köylere küçük gruplar halinde sonradan dahil olmuşlardır. Gerek defterlerdeki bilgiler ve gerekse yapılan saha

[360] "Eski Cuma Kazasında mutavattın Kıptiyan taifesinin esnâf-ı selâse itibariyle üzerlerine edâsı lazım gelen cizye-i maktu'alarının müfredat defteri. Ba's ve defter olundu ki işbu ikiyüz ellidokuz senesine mahsuben Eski Cuma kaza ve kasabasında mutavattın kıptiyan taifesinin esnâf-ı selâse itibariyle üzerlerine edâsı lazım gelen cizye-i maktu'alarının müfredat defteri". Bkz. ML_VRD_CMH_D 262 , s. 1-6 "İşbu altmış senesine mahsuben nefsi Şumnu ve kurrasında mütemekkin kıptiyan taifesinin isim ve .. mübeyyin ve tahsil olunan cizyenin mikdarını mübeyyin defter. Şumnu kazasında mütemekkin kıptiyan taifesinin üç nevi üzere viregeldikleri cizye-i mahsusları olarak işbu altmış senesi …beher nevi neferden ber mucebi bala 40392 guruş … ve çeribaşıları marifetitle yerlü yerinde cem ve tahsil oldunduğunu mübeyyin ve kıptiyan ı mezburanın isim ve şöhretlerini mübeyyin bir kıta defter …tahrir ve imla …istar olunmuşdur. Ol babda emrü fermen hazreti menlehül emrindir. 14 Cemazie Ca, sene 260". Bkz. MLVRD, CMH 327, ss. 1-16.

çalışmasında bunların sahadaki köylere genelde birkaç hane, bazı köylerde ise mahallelere sahip olduğu görülmüştür (Bkz. Harita 21).

Defter kayıtlarına göre bunlar esnaf olarak kabul edilmekte ve sahada Eski Cuma kazası köylerinde *mutavattın* (vatan edinmiş) Şumnu kazası köylerinde *mütemekkin* (iskan olmuş) oldukları kayıtlı olup ikisinde de bahsedilen kazalardaki köylerde yerleşikliğe geçtikleri anlaşılmaktadır. Cizye defterlerine göre bunlar köylerde başlarında Çeribaşılarının bulunduğu gruplar halinde görülmektedir. Bu grupların sayısı değişken olup belli bir sayı esasına göre oluşturulmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kulfallar karyesinde İbrahim Usta Çeribaşının neferatı Hasanca, Ekizce, Kalaycı, Kızılkaya, Kayalı Dere, Karagözler, Eğerci, Karalar, Timar Kayacık, Mirhanlı, Şüce'a ve Söğütlü köylerinde bulunduğu ve bu köylerde toplam 40 tahsil, 16 mücerred ve 16 şoparın kayıtlı olduğu görülmektedir. Divane Orman nahiyesinde bulunan Esenkova, Sarı Habib, Bıyıklı, Mirahor, Erikli, Senebirlik, Ahiler, Akçalar, Çulhalar, Işık Abdi, Karabaşlı, Gürgenlü, Topallar köylerinde Kapucuoğlu Mustafa Çeribaşının Neferatları bulunmakta olup bunlarda ise 360 tahsil, 16 mücerred ve 1 şopar kaydının bulunduğu görülmektedir. Kıptîlerin yerleşmelerdeki nüfus dağılışı genelde yerleşme nüfusuyla doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Yani nüfusu az olan yerleşmelerde ortalama 2-5 hane arasında, fazla olanlarda ise 30 kayda kadar ulaşmaktadır. Nitekim yapılmış olan saha çalışmasında bunların bazı köylerde mahalle kuracak kadar nüfusa sahip oldukları anlaşılmıştır. Bahsedilen cizye defterine göre çalışma sahasında bunların en fazla bulunduğu yerleşmeler ise Şumnu ve Eski Cuma şehir merkezleri olduğu anlaşılmıştır[361].

4.5. KÖYÜN BAĞLISI YERLEŞMELER

4.5.1. Mezralar

Tanoğlu, iskânla ilgili çalışmasında, mezraların çevrede daha korunaklı yerlerde bulunan, nüfus tarafından ziraat yapılan ve köye dönüşme ihtimali yüksek ziraat alanları olduğunu belirtmektedir[362].Tunçdilek, ülkemizde köyün ekonomik

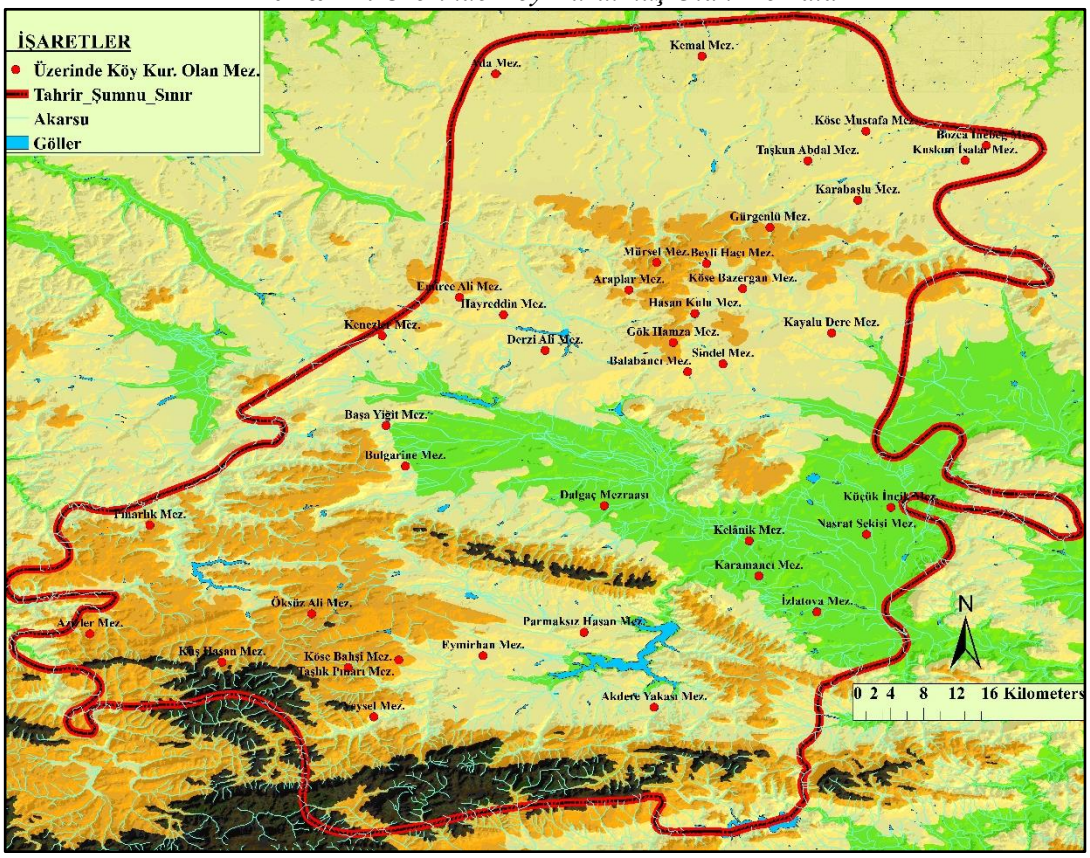
[361] ML_VRD_CMH_D 262; MLVRD, CMH 327
[362] Tanoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

faaliyet alanı dışında ve o sahadan genelde bir reliefle (coğrafi birim, dağ, tepe, akarsu) ayrılan alanlar olarak tanımlamış, köylerin geçim sahası daha geniş olduğu halde mezraların onlara göre daha dar, arazilerinin ise köyün ortak malı değil, bir veya birkaç kişiye ait olduğunu belirtmiştir [363]. Osmanlı döneminde timar sisteminin uygulandığı merkeze bağlı eyalet topraklarından olması nedeniyle bahsedilen bu kırsal geçici yerleşme tipinin çalışma sahasında da yaygın olduğu görülmüştür. Çalışma döneminde, sahadaki mezraları Osmanlı belgelerindeki tasniflere göre değerlendirmek gerektiğinde burada bahsedilen üç mezra türünü (hariç raiyyet tarafından işletilenler - köye geçişte ilk aşama, ekinlik mezra, yerleşmenin dağılması ile oluşmuş müstakil mezra) görmek mümkündür. Sahada bunlardan sayısal olarak en fazla olanın ise hariçten raiyyetin gelip işlettiği mezralar olduğu anlaşılmıştır.

Sahada hâriç raiyyet tarafından işletilen mezraların önemli bir kısmı XV. yy'a ait olup bunların XVI. yy'da üzerinde köy kurulduğu anlaşılmıştır. *Mezra-i Akdere Yakası tabi-i Kirilova, hariçten Yörükler ekerler* örneğinde olduğu gibi bunların genelinde nüfusun olmadığı, burayı işletenlerden 600 akçeye kadar vergi alındığı görülmektedir. Bu tür mezralarda nüfusun kaydedilmemiş olması hariç raiyyet, yani mezra dışından insanların gelip işletmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır[364]. Bu dönemde nüfusa sahip olan mezra kayıtlarında ise *Mezra-i Kulfal Obası,* örneğinde olduğu gibi *hane-i Yörükân* olarak kaydedildiği görülmüştür. Bundan da bu tür mezraların henüz yerleşikliğe geçmemiş olan konar-göçerler tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Bazılarında ise *Mezra-i Başa Yiğit, Yörükler oturur* örneğinde olduğu gibi konar-göçerlerin henüz yerleşikliğe geçtiği, mezralarını benimsediği ve köy kurma kararlılığının doğduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bahsedilenler için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse bu dönemdeki mezraların önemli bir kısmı konar-göçer Yörüklerin ziraat alanı, yerleşikliğe geçme çabaları, henüz yerleştikleri yerler olduğu değerlendirmesini yapmak mümkündür. Nitekim bunların üzerinde sonraki kayıtlarda aynı isimli köyler olarak görülmektedir (Bkz. Ek 2.).

[363] Tunçdilek, *a.g.e.,* 1967, s.125.
[364] İnalcık, *a.g.e.,* 1987, s. XXIX.

Harita 22. *Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezralar*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Hariç raiyyet tarafından işletilen ve XV. yy son çeyreğinden XVI. yy ortalarına kadar olan periyotta üzerinde köy kurulan mezraların sahanın jeomorfolojik durumuna göre dağılışına bakıldığında bunların 18 tanesinin (%46) Deliorman Platosu'nda, özellikle platonun merkezi kısmında bulunan çevresine göre yüksek alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunu 5 yerleşme (%12,8) ile Osman Pazarı Platosu; 8 yerleşme (%20,5) ile Vrana Ovası; 5 yerleşme (%12,8) ile Kirilova Platosu 3 yerleşme ile (%7) Sakar Balkan Dağı takip etmektedir (Bkz. Harita 22; Ek 2).

Konar-göçerler yaşayış tarzları icabı hayvan sürülerini beslemek ve hayvancılığı destekler mahiyette ziraat yapmak için küçük gruplar halinde yaşamışlardır. Mezralarına ise genelde ileri gelen şahsiyetlerin isimlerini veya elkablarını verdikleri anlaşılmaktadır[365]. Ek 2'ye dikkat edildiğinde hariçten gelen raiyyet tarafından işletilen ve sonradan köy vasfı kazanan mezralar 39 tanedir.

[365] Gökbilgin, *a.g.e.*, 1957, s. 99.

Bunlardan 28 tanesi XV. yy sonlarında mezra iken, XVI. yy'da üzerinde köy kurulduğu; 11 tanesinin ise XVI. yy'da kurulduğu ve bu yy'da üzerinde köy kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sahaya XV. yy'da başlayan ve XVI. yy'da yoğunlaşarak artan göçlerle gelen nüfus tarafından kurulan farklı yerleşmelerden kaynaklanmaktadır. Nitekim tahrir dönemlerine göre köy sayıları da esas alındığında XV. yy'da sahaya Anadolu'dan göç eden ilk grupların, mezralarında ziraat yaparken konar-göçerliklerini bir süre daha devam ettirerek XVI. yy'da buralarda yerleşikliğe geçtikleri anlaşılmaktadır.

Hariç raiyyet tarafından işletilen mezralar konar-göçerlerin ekonomik olarak hayvancılıktan tarıma geçmeye başladıkları yerler olup buralarda ekonomiye bağlı olarak yaşam tarzlarında da değişiklikler olduğu görülmektedir. Zamanın şartları içinde yerleşikliğe geçiş devlet tarafından da desteklenen bir durum olma özelliği gösterir. Zira yeni durumda nüfus toprağa bağımlıdır ve bu durum onun siyasi olarak kontrol edilebilirliğini kolaylaştırmaktadır. Nüfusun kontrol edilebilirliği oranında da devletin vergileri artmıştır. Nitekim yerleşik olmayan nüfustan en fazla dört kalemden vergi alınırken, yerleşiklerde bu rakam çok daha fazladır. Bu nedenle yerleşikliğe geçen nüfus aslında devlet ağacının kökleri olup bunlarla toprağın tutulması sağlanır. Toprağı sıkıca tutması da onun sabitliğini arttırmaktadır. Konar-göçer nüfusa dayanan devletler bu yüzden kurumsallaşma açısından geri kalmışlardır. Kurumsallaşmadaki zayıflık ise devletin ömrünü etkilemektedir. Osmanlı nüfusunun da genel olarak kuruluşta her ne kadar konar-göçer bir karakter gösterse de zamanla yerleşikliğe doğru bir evrim geçirdiği görülmektedir. Bu dönüşüm ise mezraların çevresinde cereyan etmiş olup yurtluk olarak da adlandırılan bu yerler onların çevrede yerleşik yaşama geçmiş olduğu yerlerdir. Osmanlı Devleti'nin kurucu tebaasının konar-göçer olması ve kurucu çekirdek unsur Kayı aşireti olmakla birlikte bilhassa Moğol istilası sebebiyle bütün Orta Asya-Türkistan, Azerbaycan ve İran coğrafyalarından çok farklı mesleklerdeki unsurların Osmanlı Devleti'nin büyümesinde etkili olduğu bilinmektedir. Yerleşikliğe geçilmesi sıradan bir durum olmayıp onun da ihtiyaca binaen arttığını söylemek mümkündür. Nitekim konar-göçer cemaatler de aslında devletin hayvansal üretim kaynağı olduğu için, bu geçiş zamana göre hızlanmış ya da yavaşlamıştır. Balkanlarda konar-göçerlik XVI. yy'da ortadan kalkmakla birlikte,

Anadolu'da bunun XIX. yy'a kadar uzandığı bilinmektedir. Yerleşikliğe geçişle birlikte yeni kurulan yerleşmelerde nüfus artışına binaen yeni ziraat alanları elde etme gereksinimi doğmuş, artık ziraat alanlarının genişlemesine bağlı olarak tarım yapılabilecek alanların da çevreye doğru genişlediği görülmüştür. Bu durumda tarım dışında kalan ve tarımda kullanılabilecek alanların tarıma kazandırılması faaliyetinin arttığı anlaşılmaktadır. Buna arşiv kayıtlarında *genden tarla açmak* tabiri kullanılmış, sahada ise yerel olarak *köklük* olarak karşılığını bulmuştur. Nitekim sahadaki yerleşmelerde ve yerleşmelerin arazilerinde mevki ismi olarak bu terimin kullanıldığı bilinmektedir[366]. Yani bunlar ormanlık alandaki ağaçların insanlar tarafından kesilip köklerinin çıkarılması ile tarım arazisi vasfı kazandırılan yerlerdir.

Üzerinde köy kurulmuş olan mezralar genel olarak mezra ismini köyde de devam ettirmiş olmakla birlikte, XVI. yy'da isimlerinde bazı değişiklikler olduğu da görülmektedir. Bu değişiklikler isimlerde tamamen ya da dilin canlılığından kaynaklanan kısmi değişiklikler şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim *Sindel* Eski Türkçede şahıs ismi olarak kullanılan bir isim olup bu isimde Anadolu'da görülen bir konar-göçer Yörük cemaati de mevcuttur. Sahada 1483 yılı kaydında bu isimle (*Sindel mezrası)* kayıtlı olan yerleşme sonradan *Barçınlar*; *Bulgarine Mezrası, Geren*; *Köse Bazergan Mezrası* ise XV. yy son çeyreğinden XVII. ortalarına kadar olan periyottan sonra *Orta köy* ismini almıştır. Bazı isim ve sıfat tamlamalarında ise tamlayan ya da tamlanandan bir tanesinin *Düşbudak Pınarı*, *Düşbudak* gibi sonraki dönemlerde isim olarak benimsendiği, diğerinin ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Sahada hariç raiyyet tarafından işletilen mezralardan sonra en fazla bulunan mezra (25 adet) ekinlik mezraalardır (Bkz Ek 3; Harita 23). Ekinlik mezralarda nüfus bulunmamakta, vergisine dâhil olduğu köyler tarafından işletilen ziraat alanları özelliği taşımaktadır. Nitekim bunların bir kısmı vergisine dâhil olduğu köyün ismi ile kayıtlı iken bir kısmının ise farklı isimlerle kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Bahsedilenlerden bazılarına ait kayıtlarda ise üzerinde ziraat yapan köylere ait bilgiler

[366] Yerel araştırmacı Nasıf Mutlu tarafından Doğancılar (Sokolartsi) Köyü ile ilgili çalışmada verilen mevkii adlarında bu durum görülebilmektedir. "Kök Tarla, Fettah'ın Köklüğü, Çavuşun Köklüğü" Bkz. Nasıf Mutlu, *Doğancı Çobanın İzinde*, Stüdyo Star Ajansı Ltd. Şti, Bursa, 2016, s. 22. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim, Ağmaç Köy, Köklüce mevkii; Dişbudak Köyü, Kök Yeri; Hasan Mahalle, Köklükler mevkii vb. Bkz. Ulusoy, *a.g.e.,* 2003, s. 158, 236, 77. Sahada "Köklüce-Venets" isimli bir yerleşme de bulunmaktadır.

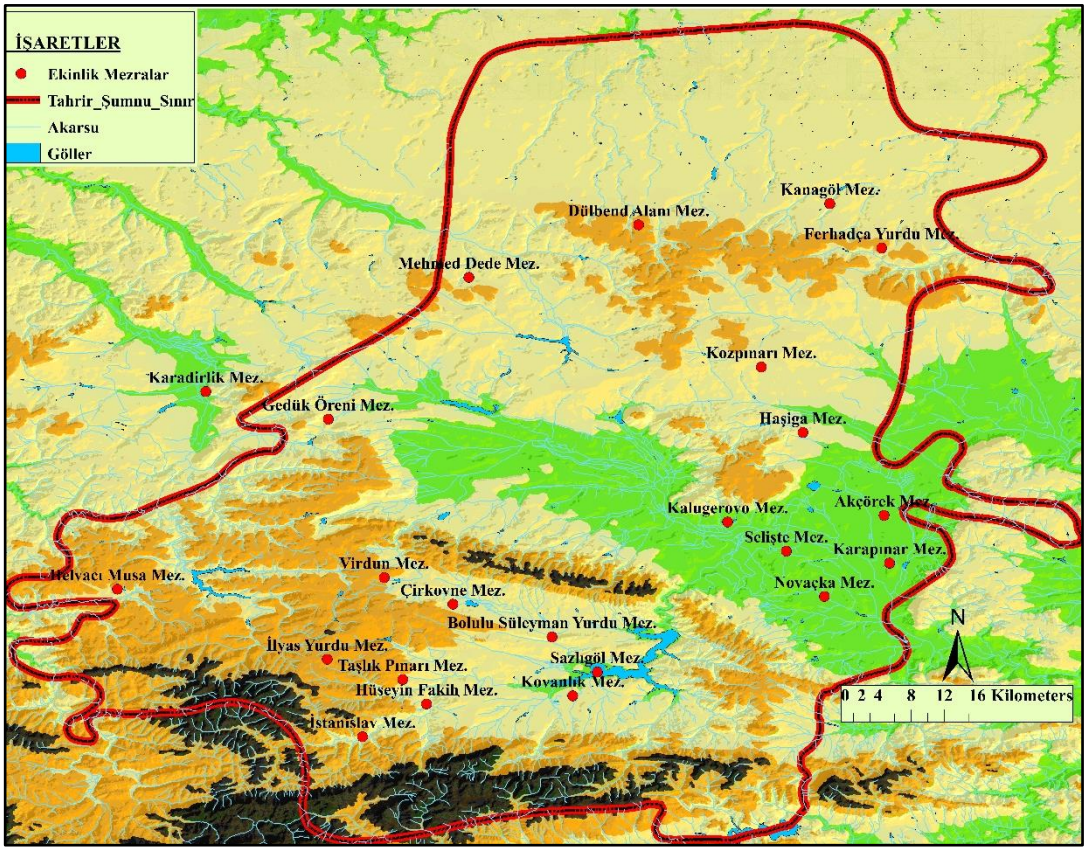
mevcuttur. Nitekim "Mezra-i Ferhadça Yurdu, mezkur mezra-i mezburede Ferhadça'nın evladı ziraat idüb öşrünü Yörük Salih sipahisine öderler"[367]; "Mezra-i Akçörek der kurbü Karye-i Küçük İncik, mezkur karyenin ekinliğidir"[368]*;* "Mezra-i Karapınar, Maden Geçidi Derbendinin ekinliğidir"[369] kayıtlarında bu köyler açıkça belirtilmiştir. Ekinlik Mezralar XV. yy sonlarında da görülmesine rağmen genel olarak XVI. yy'da özellikle de bu yy'ın ortalarından itibaren görülmektedir. Bunun nedeni ise sahada XV. yy ve XVI. yy'da kurulan köylerin nüfus olarak artması, köylerde artmış olan nüfusa yeni tarım arazileri kazanma çabası ile açıklanabilir. Tahrir defterlerinde bu görüşü destekleyecek sayısal veriler de mevcuttur. Nitekim 1538 yılında *Karye-i Küçük İncik* 16 haneye sahipken bu rakamın 1557 yılında 35 haneye yükseldiği ve aynı dönemde *Akçörek Mezrası'*nın bu köyün ekinliği olarak kaydedildiği görülmektedir. Aynı şekilde *Karye-i Hassı* 1557 yılında 8 haneye sahipken, 1579 yılında 47 hane bulunmaktadır. Aynı dönemde *Mezra-i Kozpınarı'*nın bu köyün ekinliği olarak kaydedildiği görülmektedir. Yani bahsedilen dönemdeki nüfus artışının yeni tarım alanlarına olan ihtiyacının, sonradan kurulan bu mezralar vasıtasıyla giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Ekinlikler, köy yöneticisi olan sipahi tarafından köy halkının birisine ya da bazılarına işlettirilmiş ve bunlardan maktu vergi alınmıştır. Defterlerdeki kayıtlara bakıldığında bunların önemli bir kısmının eski defterlerde kayıtlı olmadığı "hariç ez-defter" ifadesinden ve bunların yeni deftere yani defter-i cedide son tahrirde yazıldığı anlaşılmaktadır. Bütün bunlardan, bahsedilen ekinlik mezraların üzerine kayıtlı bulunduğu köylüler tarafından son zamanlarda tarıma kazandırıldığını anlamak mümkündür. Bu ise ancak hâli yani boş bir arazinin tarıma açılması şeklinde olacağı gibi, ormandan tarım arazisine çevrilmiş bir yer de olabilmektedir. Boş olan tarım arazilerinin tarıma açılması ya da ormanlık alandan tarla kazanılması, timar sistemine yeni araziler ekleyeceği ve devlete verilen vergileri arttıracağı için devlet tarafından olumlu karşılanan bir durumdur. XVI. yy kayıtlarında ekinlik mezralara oranla daha az olmakla birlikte görülen bir diğer mezra türü tahrir literatüründe *"müstakil mezra"*

[367] TKGM., TADB. nr. 42, s. 223.
[368] TKGM., TADB. nr. 42, s. 220.
[369] TKGM., TADB. nr. 42, s. 184.

olarak geçen tarım arazileridir. Mevcut durumda ekinlik mezralarda, nasıl ki bir köy halkı tarafından boş ya da ormanlık arazi tarım arazisine çevrilmişse, müstakil mezralarda birkaç köy halkı tarafından tarıma açılmış, ya da terk edilen bir köy arazisinin ortaklaşa kullanılıp vergilerinin de maktu olarak bunlar tarafından ödendiği yerler olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Harita 23. *Ekinlik Mezralar*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Ekinlik mezralardan *Çaruk Ali mezrası* hariç diğerlerinin lokalizasyonu vergisine tabi olduğu köye yakınlık durumuna göre yapılarak lokalizasyon bölümünde tablo ve haritada gösterilerek metinde de açıklanmıştır[370]. Ekinlik mezraların sahanın jeomorfolojik durumuna göre dağılışına bakıldığında Deliorman Platosu'nda 6; Kirilova Platosu'nda 8; Osman Pazarı Platosu'nda 2; Vrana ovası'nda 6; Eski Cuma Platosu'nda ise 1 tane bulunduğu görülmektedir (Bkz. Harita 23).

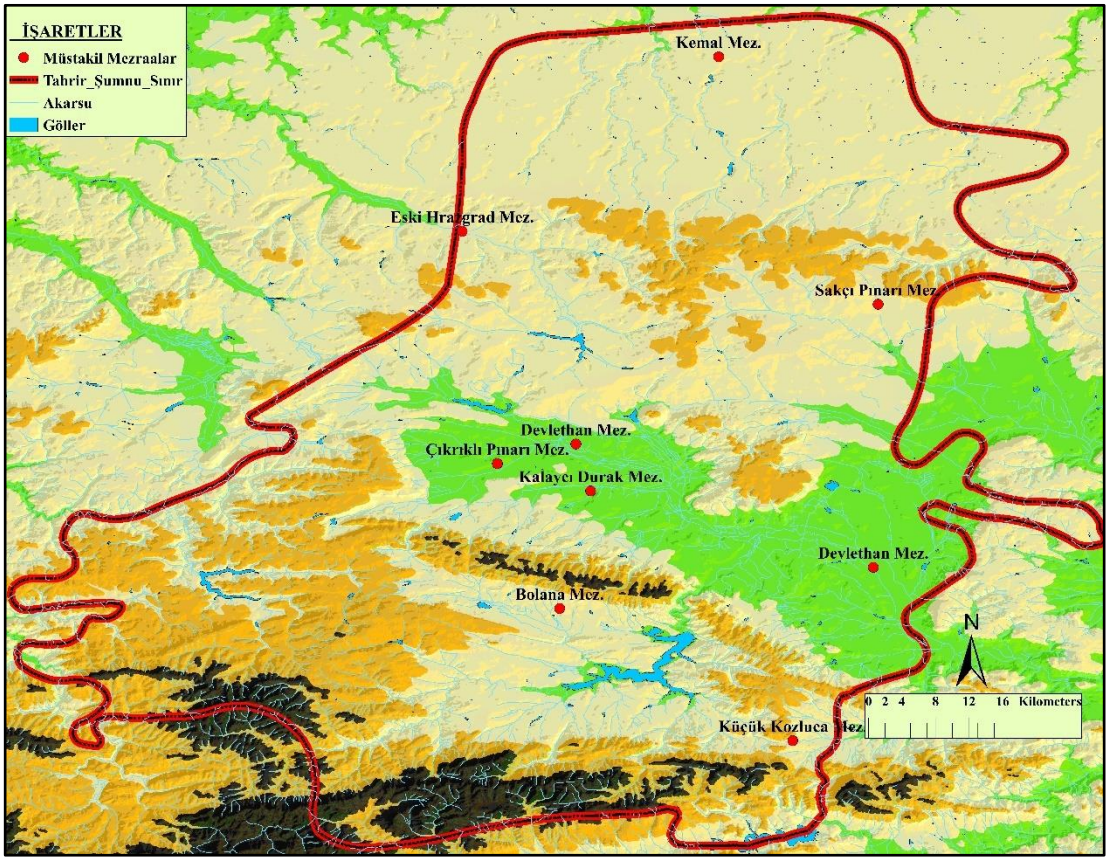
[370] Hassa Mezrası Bükülmük köyü vergisine dâhil olup, bu yerleşmede çalışma sahamız dışında Eskizağra kazası sınırları içinde bulunmaktadır. Bahsedilen sebepten dolayı bu mezranın lokalizasyon haritasında gösterilememiştir.

Çalışma alanında bulunan 10 mezra ise birkaç köy tarafından işletilen *Müstakil Mezralar* sınıflamasına girmektedir (Bkz. Ek 4; Harita 24). Bu duruma bir örnek vermek gerekirse 1538 yılına ait mufassal defterde "Mezra-i Hüseyin Fakih, Aşağı Âşıklar ve Hacı Ahmed ve Hacı Salih ve Yukaru Âşıklar nam kuralar ziraat iderler ve dahi etraftan bile ekerler öşür virürler"[371] şeklinde kaydedilmiştir. Bunların ortak özelliği ise geçmişte köy iken, daha sonra nüfuslarının dağılması sonucu bu özelliklerini kaybederek mezraya dönüşmüş olmalarıdır. Bu durumda nüfusu dağılmış olan yerleşmeye ait olan ziraat alanlarının, çevredeki yerleşmeler tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Bunların mezraya dönüşme nedeni ile ilgili en açık bilgi Çıkrıklı Pınarı isimli mezrada bulunmaktadır. Nitekim bu köye ait kayıtta "Karye-i Çıkrıklı Pınarı, nam-ı diğer Benkal, mezkûr karye Ta'unda harab olup bir ferd kalmayup haliya ziraat-i mezru' olup etraftan ziraat edenler öşrün verirler"[372] kaydından da anlaşılacağı üzere bu köyün "ta'un" yani "veba" nedeniyle dağıldığı anlaşılmaktadır. Diğerlerinin dağılma nedenine ait açık bilgiler bulunmazken, Devlethan örneğinde olduğu gibi bunların dağılışıyla ilgili farklı bir görüşe daha ulaşmamız mümkündür.

İlk defterler olan 1479, 1483 ve 1512 yılı icmal defterlerde *Devlethan* isminde iki farklı yerleşme mevcutken bunlara ait bilgiler sonraki defterlerde görülmemektedir. Diğer taraftan ilk kayıtlarına 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterinde rastlanan Kara Selman ve Nasuhca isimli köylerin 1538 yılına ait mufassal tahrirdeki kayıtlarında "Karye-i Nasuhca Devlethan Mezrasında otururlar"[373]*;* "Karye-i Kara Selman Devlethan Mezrasına maliklerdir"[374] bilgileri yer almaktadır. Bu durum ise sahaya 1512-1516 yılları arasında gelen nüfusun, daha önce bu bölgede var olan yerleşmelerdeki nüfusu hareketlendirerek bazı yerleşmelerin ortadan kalkmasına neden olduğunun anlaşılmasına yol açmaktadır (Bkz. Ek 4; Harita 24).

[371] BOA., TT. d, nr. 439, s. 307.
[372] BOA., TT. d, nr. 439, s. 274.
[373] BOA., TT. d, nr. 439, s. 292.
[374] BOA., TT. d, nr. 439, s. 163.

Harita 24. *Müstakil Mezralar*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Müstakil mezraların sahanın jeomorfolojik durumuna göre dağılışına bakıldığında Vrana Ovası'nda 4, Kirilova Platosu'nda 3, Deliorman Platosu'nda 3 mezra bulunmaktadır. Osman Pazarı Platosu'nda bu tür mezralara rastlanmamıştır. Bunun ise Osman Pazarı Platosu'nda yerleşmelerin daha geç kurulması ve coğrafi olarak nüfus hareketliliğini gerektirecek bir etkiye kapalı olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bundan da üzerinde mezra kurulan köylerin sahada ova ve alçak platolarda yani açık alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. Harita 24). Bu ise bahsedilen sahalardaki yerleşmelerin veba salgını ve sahaya gelen göçlerden daha fazla etkilendiğinin anlaşılmasına yol açmaktadır.

Yukarıda da görüldüğü gibi çalışma sahasındaki mezralardan çalışma döneminin başlarında görülenlerden bazıları Topçu'nun açıklamalarına; dönemin tamamındaki mezralar ise genel olarak Hütteroth'un tespitine uygun düşmektedir. Nitekim sahada ilk defterlerdeki mezraları, konar-göçer Yörük obalarının kontrolünde, yerleşmek için hareket ettikleri ya da yerleşmeye niyet ettikleri yerler olarak

değerlendirmek mümkündür. Hâkeza bunların etrafında konar-göçerler hareket halinde olmasına rağmen ondan uzaklaşmamakta, dikkatleri o yerin üzerinde olup kendi kontrollerinden çıkmasını istememekte hatta oradaki ziraat alanını genişletmenin düşüncesi ve kaygısı içinde olduklarını söylemek mümkündür. Daha sonraki kayıtlarda ise bu mezraların büyük bir kısmının köy olduğu, bunların yerine ise yenilerinin kurulduğu görülmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere mezralar nüfusun iskân dönemleriyle, iskân tamamlanıp yerleşmelerin gelişme evresine girdiği dönemlerde farklı özellikler göstermektedir [375].

Mezralarla ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerektiğinde tahrirlerde ismi geçen toplam mezra sayısı 75 tanedir. Bunlardan 39 tanesini (%52) hariç raiyyet tarafından işletilen ve sonraki dönemlerde üzerinde köy kurulmuş olan mezralar; 26 tanesini (%34,6) ekinlik mezralar; 10 tanesini ise (%13,4) müstakil mezralar oluşturmaktadır. Köy vasfı kazananlardan 20 tanesinin (%52) 1479-1538 arasında üzerinde köy kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise hariç raiyyet tarafından işletilen mezraların XVI. yy başlarında yerleşikliğe geçişte bir ara evre olduğunu göstermektedir. Ekinlik mezralar daha öncede bahsedildiği gibi özellikle 1557'lerden itibaren yerleşmelerdeki nüfus artışına bağlı olarak artan nüfusun ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmuş tarım alanlarıdır. Müstakil mezralar, XVI. yy'da görülmekte olup başta veba salgını ve bu yüzyılda saha dışından gelen nüfusun sahadaki nüfusu hareketlendirmesi sonucu bazı yerleşmelerin dağılarak mezra statüsüne düşmesiyle oluşmuşlardır.

Mezraların bir kısmında hane kaydı görülmekteyken önemli bir kısımında ise görülmemektedir. Nüfusu olmayan mezralardan genel olarak (hâsıl) olarak kayıtlı maktuu, yani götürü vergiler alındığı görülmekte, içeriğine ait bilgiler yer almamasına rağmen bunların zirai vergiler olduğu tahmin edilmektedir. Bazılarında ise alınan vergi dökümleri verilmiş ve bunların zirai ürünler olduğu görülmüştür. Nitekim 1557 tarihli

[375]Tanoğlu, Konar-göçerlikten yerleşikliğe geçişin hemen gerçekleşmediğini bunun belli aşamalardan geçerek gerçekleştiğini ifade eder. Bunlardan birisinin de konar-göçerlerin ziraat yapmaya başlaması olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde konar-göçer, hayvancılıkla beraber çiftçiliğe de başlamış olur. Ama bu çiftçilik daha çok geçimlik değil hayvancılığı desteklemek için yapılan bir faaliyettir. Konargöçerliğini de ziraat yapılan yerin çevresinde dağ ve ova arasında devam ettirmektedir. Burada konargöçer yerleşmeye başlamışsa da tam olarak yerleşememiştir. Bkz. Ali Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme,* İstanbul Üniversitesi Yayınalrı No. 1183; Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı No. 45, İstanbul 1969. ss. 249-250.

defterde Akçörek mezrasından *Hınta (Buğday), Şair (Arpa), Alaf* vergilerinin alındığı görülmektedir. Nüfusu olmayan mezraların bazılarında görülen bir diğer durum ise zirai vergilerle birlikte hayvancılık vergisi diyebileceğimiz *öşr-i kovan* vergisinin alınmış olduğu anlaşılmaktadır.

Üzerinde hane kaydı olan mezralardan ise zirai vergilerin dışında, hayvancılık, sanayi ve raiyyet vergilerinin alındığı görülmektedir. Nitekim 1538 tarihli defterde üzerinde Gayri Müslim hane kaydı olan Virdun mezrasından *Resmi Hınzır* (Domuz), *Resmi Asiyab* (Değirmen), *Öşr-i Kovan*, *Makiyan* vergileri alınmış olduğu görülmektedir. Yine 1538 tarihli defterde 4 hane Müslüman nüfusun kayıtlı olduğu Karamanlıca mezrasından ise raiyyet ve zirai vergilerin yanında *Resm-i Kovan* vergisinin alındığı görülmektedir. Bütün bunlardan hareketle mezralarda tarımsal üretim hâkim ekonomik faaliyet olmakla birlikte bazılarında hayvancılık, hatta sanayi faaliyetlerinin de yapıldığını söylemek mümkündür.

Bundan da anlaşılıyor ki sahaya XV. yy ve XVI. yy'da gelen ve köy olarak kayda geçen yerlerdeki nüfusun içinde henüz yerleşik hayata yeni geçmiş, geçmek üzere ya da bir kısmının geçip diğerlerinin de geçme aşamasında olduğu konar-göçer Yörük nüfusu bulunmaktadır. Konar-göçerlikten yerleşik hayata geçmek bir süreçtir. Çünkü insan yaşamının ve onun temel ekonomik faaliyetlerinin değişmesi için belli bir zamana ihtiyaç vardır. Bu süreç konar-göçerlerin hâkim ekonomik faaliyeti olan hayvancılığa zirai faaliyetlerin eklenmesi ile başlamış, bu ziraat alanları, yani mezralar çevresinde tarımsal faaliyetler giderek önem kazanmıştır[376].

4.5.2. Çiftlikler

Çiftlik teriminin anlamı ve Osmanlı'da çiftlik türleri kavramsal çerçeve başlığı altında verilmiş olduğundan burada tekrar değinilmeyecektir. Tahrir dönemlerinde çiftliklerle ilgili kayıtlara 1538 ve 1579 yılı defterlerinde rastlanmıştır. 1557 yılı tahriri her ne kadar mufassal olsa da gerek nüfus ve gerekse ekonomik verilerin ayrıntılı

[376] "Konar-göçerler yerleşik hayata geçiş aşamasında mezra, yaylak, kışlak, güzle, ağıl gibi köyün bağlıları yerleşmelerini oluşturmuşlardır. Bunlar yerleşikliğe geçiş aşamasında hemen yaylakları terk etmemişler, yaylakta hayvancılık; kışlakta ise ziraat yapmaya devam etmişlerdir. Bahsedilen aşamada bunlar 10-50 hanelik gruplar halinde ya da ayrı ayrı aileler halinde yaylak ve kışlak mahallerine meskenler yaparak yerleşikliğe geçmeye başlamışlardır. Bunlar ilk zamanlarda çadırlar, daha sonra yurd adını verdikleri ibtidai tarzda meskenler kurmuşlardır. Bazen de terk edilmiş bir yerleşim yerine yerleştikleri anlaşılmaktadır". Bkz. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 33.

olarak verilmediği ve çiftliklerin de kaydedilmediği görülmektedir. Bu defterde çiftliklerin kaydedilmemiş olması, onların olmadığı anlamına gelmemekte, bilakis tahrir yazıcısının bunları kaydetmemiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sahadaki çiftlik sayılarının tahrir dönemlerine göre dağılışı incelendiğinde, çiftlik kayıtlarının bulunduğu değişik dönemlere ait defterlerde farklılık olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 11). Buna göre çiftlik sayılarının XVI. yy'da oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

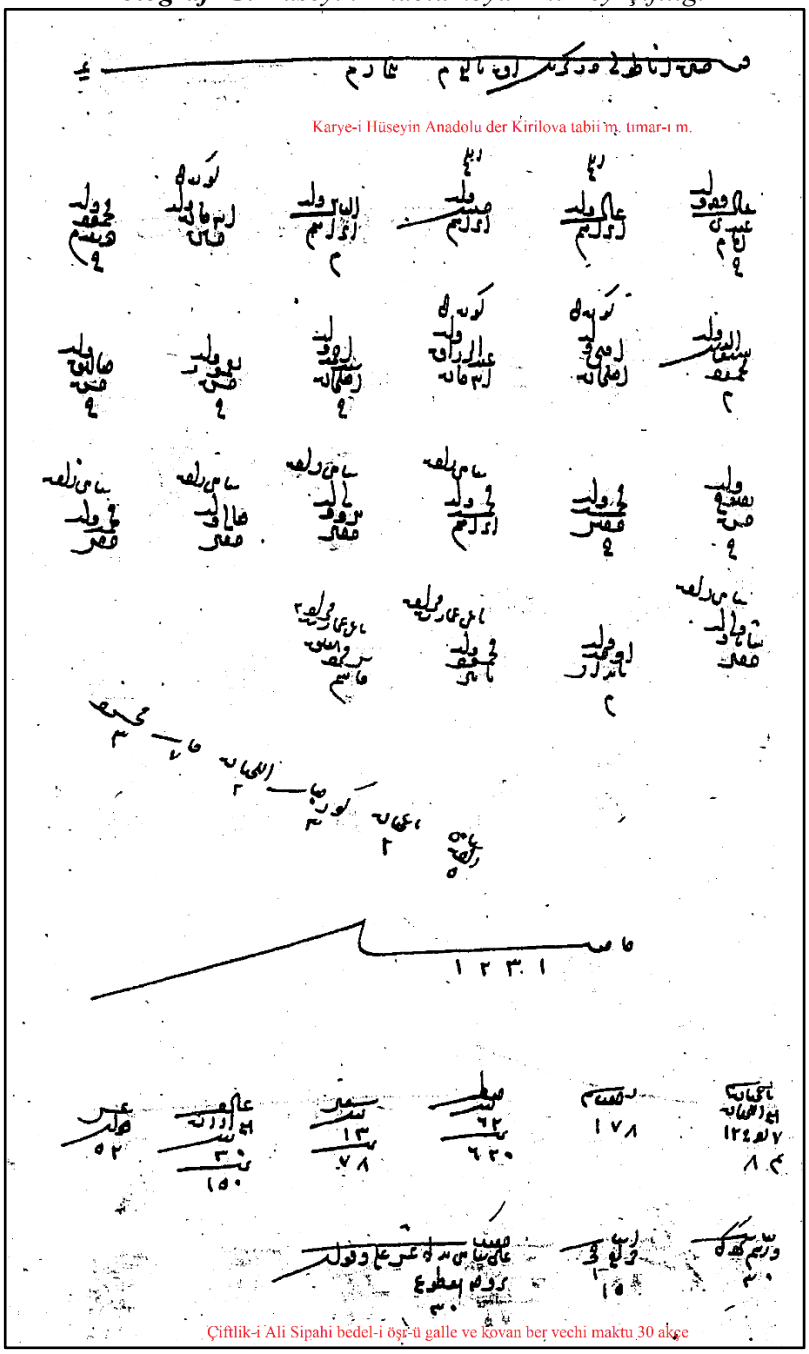
Tablo 11. *Çiftlik Kaydı Bulunan Tahrirlerde Çiftlik Adedi*

Yılı	Adet
1538	5
1579	3

Kaynak: TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382.

Tahrir defterlerinde yerleşmelerin vergi kalemleri arasında raiyyet çiftliklerinden *Resm-i Çift* vergisi alınmışken bunların haricindeki çiftlikler; ki onlar sipahi çiftlikleri ve askeri görevli çiftlikleri olup tasarruf eden kişinin adına yazılmakta ve bu kategoriye giren çiftlik sayısı toplamının 8 olduğu görülmektedir. Bunlardan 4 tanesi sipahi çiftliği; 4 tanesinin ise askeri görevleri bulunan erkanın tasarruf ettiği çiftlikler olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 11, 12; Ek 4; Fotoğraf 13, Hrarita 25). Bunlardan sipahi çiftlikleri olanlar; Ali Sipahi çiftliği, Divane Mustafa çiftliği, Hüsrev Bey çiftliği, Veli Bey ve Mihalbey çiftlikleridir. Bahsedilenlerden 1538 yılında "Hüseyin Anadolu köyü" vergisine dahil 30 akçe maktu vergiyle kayıtlı *Çiftlik-i Ali Sipahi* isminde bir yerleşme görülmektedir. Bu çiftliğin vergisine tabi olduğu köyün hane kayıtlarına bakıldığında ise Pirlü veledi Hızır, Kamalı veledi Hızır, Mehmed veledi Hızır ve Şahveli veledi Hızır isimleri *sipahizade* yani sipahi oğulları olarak kayıtlıdır. Hızır'ın oğulları sipahizade olarak kaydedildiğine göre Hızır, kendisi sipahi olmalıdır. Bu şahsın oğulları 1557 yılı defterinde de görülmekte olup 1642 yılında ise *Hızır Sipahi* isminde yerleşme adı olduğu görülmektedir (Ali Sipahi ise Hızır'ın babası olması kuvvetle muhtemeldir) (Bkz. Ek 4).

Fotoğraf 13. *Hüseyin Andolu köyü- Ali Bey Çiftliği*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 279.

Ali Sipahi çiftliğine benzer bir durum da Velibey Evladı çiftliğinde görülmektedir. Nitekim 1579 yılı defterinde Yukarı Âşıklar köyü vergisi dahilinde *Çiftlik-i Evlad-ı Velibey* isminde bir çiftlik yerleşmesi görülmektedir. Yukarı Âşıklar köyünün hane kayıtlarına dikkat edildiğinde Veli oğlu Hasan ve Veli oğlu Ali isminde iki hane görülmektedir. Defterde bunların sipahizade olduğu kaydından ise Veli isimli

şahsın sipahi olduğu anlaşılmaktadır. 1642 tarihli defterde ise bu çiftliğin *Velibey* ismiyle kaydedildiği anlaşılmış olup günümüzdeki ismi *Veli Bey köy-Veliçka* olduğu anlaşılmıştır. Bu köyün 1579 yılında vergisine dahil olduğu *Yukarı Âşıklar* köyü ise 1642 yılı defterinde görülmemekte, yapılan incelemede bu yerleşmenin 1579-1586 yılları arasında yakınındaki çiftliğin adını almış olduğu sonucuna varılmıştır (Bkz. Ek 4).

1538 yılı mufassalında Karalar köyünün vergisine tabi olan *Çiftlik-i Divane Mustafa* olarak kaydedilen Divane Mustafa isimli sipahiye 1557 yılı mufassal defterinde Mestanlar ve Kalova köylerinin timarı; 1579 yılı mufassal defterinde ise Küçük Âşık, Kutbeddin ve Cansız Ahad köyleri timarlarının kayıtlı olduğu görülmektedir. Ayrıca 1579 yılı mufassal tahrir defterinde "Zikr olan karye-i mezburun sınırunda nefsi Eski Cumalı ve Bayezidçe köyü ve Yörükler köyü halkı ziraat idüp öşrün karye-i mezbure sipahisine virürler"[377] burada zikr olan karye-i mezbur ile ifade edilen Karalar köyü anlatılmak istenmektedir. Karalar köyü sınırlarında bulunan bu çiftliğin bu çevrede bulunan Eski Cuma şehri halkı ile Bayezidçe köyü ve Yörükler köyü halkı tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Hüsrev Bey çiftliği ise 1538 yılı mufassal defterinde sahada Kirilova nahiyesi sınırları içinde bulunan Aşağı Âşıklar köyü idari alanında bulunduğu anlaşılmış, sonraki kayıtlarla kıyaslandığında vergisine tabi olduğu köy, Durarca ismini almış ve bu çiftliğin arazilerinde ise Sofular isimli bir köyün kurulmuş olduğu anlaşılmıştır. Yani bu çiftlik sonraki dönemde bağlı olduğu köyden ayrılarak müstaik bir köye dönüşmüştür.

Çalışma sahasında Kara Mihal köyü vergisi dahilinde görülen *Mihal Bey Çiftliği* ile ilgili bir yorum yapmak gerektiğinde bunun üzerinde durmak gerekmektedir. Mihaloğulları'nın, Balkanlarda Plevne'ye yerleşerek ilk fetih yıllarından itibaren buralarda faaliyet gösteren önemli bir akıncı ailesi olduğu bilinmektedir. Çalışma döneminde araştırma alanındaki 200'den fazla köyde bunların 1500'den fazla akıncısı bulunmaktadır.[378] Bu yönüyle Şumnu ve çevresi Mihaloğulları açısından önemli bir merkezdir. Çalışma sahasında görülmekte olan Mihal Bey köyü

[377] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 215.
[378] Bkz. Tablo 58.

ve çiftliği ise kayıtlara göre 1516-1538 yıllları arasında kurulmuş olan bir köy olup, 1538 yılı defterinde bu köyde 4 Müslim hane görülmekte olup, bunlardan Abdulhamid oğlu Bilal isminin üzerinde *sipahizade* kaydı bulunmaktadır. Buna göre bahsedilen çiftliğin Abdulhamid tarafından işletilen ve sonra da oğluna geçen bir sipahi çiftliği olduğunu düşünmek mümkündür. Burada yer alan köy ve çiftliğe Mihalbey isminin verilmesi ise buradaki ailelerin Balkanlarda büyük akıncı ailelerden olan Mihaloğulları ile bağlantısı dolayısıyla olması kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 12. *Askeri Görevli ve Sipahi Çiftlikleri*

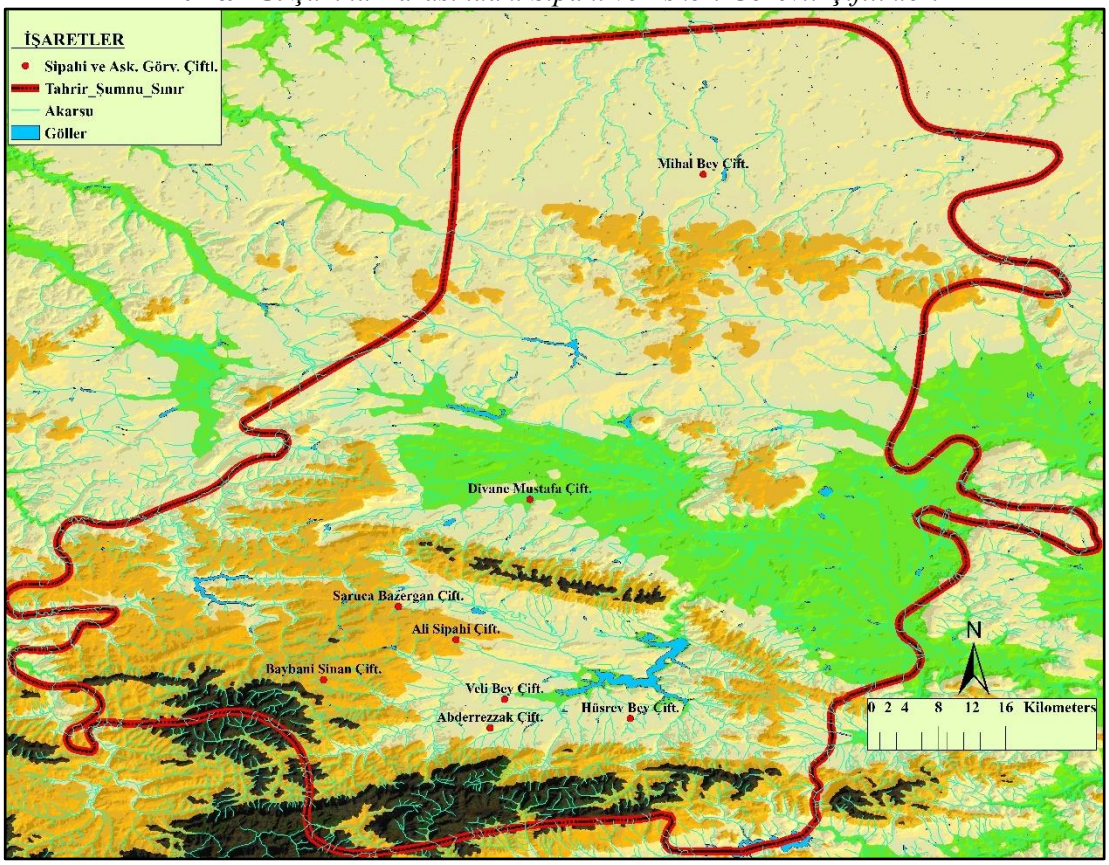
Sıra No	Çiftlik İsmi	1538	1579	Vergisine Dahil Olduğu Köy
1	Abdürrezzak Çiftliği	Abdürrezzak Çif. s.306		Ballı Balaban
2	Ali Sipahi Çiftliği	Ali Sipahi Çif. s.279		Kıdır Sipahi
3	Baybani Sinan Çiftliği		Baybani Sinan Çif. Şumnu'ya tâbi, s.235	Sadıklar
4	Divane Mustafa Çiftliği		Divane Mustafa Çif. s.215	Eski Cuma-Türbe Karalar
5	Hüsrev Bey Çiftliği	Hüsrev Bey Çift. s.302		Yukarı Âşıklar
6	Saruca Bazergan Çiftliği	Saruca Bazergan Çift. s.268		Bezigan köy
7	Mihal Bey Çiftliği	Mihal Bey Çiftliği s.243		Kara Mihal
8	Velibey Evladı Çiftliği		Velibey Evladı Çif. s.245	Velibey köy (Veliçka) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.1001

Kaynak: TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 42.

Bir diğer çiftlik türü olan askeri görevli çiftliklerine dikkat edildiğinde sipahi, çavuş ve kâtip gibi resmi görevliler olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi sipahiler devletin sahadaki görevlileri iken, çavuş ve katiplerin saray memurları olduğu bilinmektedir. Nitekim mufassal tahrirlerde de sahada dergâh-ı âli çavuşlarının timarları görülebilmektedir. Bunlara misal olarak Abdurrezzak çiftliği ve Baybani Sinan çiftliğini vermek mümkündür. Bunlardan Abdurrezzak isimli çiftliğin üzerine kayıtlı olduğu Abderrezzak isimli şahıs *kain-i şakird-i Hafızzade bedel-i öşrü kovan bervechi maktu* olarak kayıtlıdır. Bu ise bahsedilen çiftliğin, vergisine tabi olduğu Ballı

Balaban köyü ile Kara Evhadlar köyü arasında bulunan Hafızzade zaviyesinin şakirdi olan Abdürrezzak isimli şahsa kayıtlı olduğunu göstermekte, bu bilgiden zaviye görevlilerine de çiftlik tahsis edilebildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Baybani Sinan çiftliği ise Baybani Sinan köyü vergisi dahilinde verildiği halde *hariçten Piri veled-i Abdurrahim tasarrufundadır* kaydından, bu çiftliği köy dışından bir şahıs ki bunun hangi köyden olduğu belitilmemiş olup, onun tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişi kuvvetle muhtemel devlette resmi hizmeti olan bir görevli olmalıdır. Aynı durum Saruca Bazergan çiftliği için de söz konusudur (Bkz. Tablo 12; Ek 4; Harita 25).

Harita 25. *Şumnu Kazasındaki Sipahi ve Askeri Görevli Çiftlikleri*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Ziraate elverişli yerler olmalarından dolayı sahada çiftliklerin dağılışı ile jeomorfolojik birimler arasında uyum görülmektedir. Nitekim Harita 25'te görüldüğü üzere bunlar alçak plato, yüksek plato ve ovalarda yer almaktadır. Bunların başında Kirilova Alçak Platosu gelmektedir ki kaza idari alanında bulunan 3 çiftlik bu birimde toplanmıştır. Bunlardan Veli Bey ve Hüsrev Bey çiftlikleri sipahi çiftliği; diğeri ise Hafızzade tekyesinin şakirdine verilmiş olan çiftliktir. Bahsedilen çiftlikler Büyük

Kamçı Nehri'nin kollarını oluşturan akarsu boylarındaki alüvyal topraklarda yer almaktadır. Sahada Osman Pazarı Yüksek Platosu'nda ise 3 çiftlik bulunmaktadır. Bunlardan sipahi çiftliği olanlar Ali Sipahi çiftliği ve Saruca Bazergan çiftlikleri, Kirilova Alçak Platosu ile Osman Pazarı Platosu sınırlarında olmakla birlikte genel olarak Osman Pazarı Platosu'nda kalmaktadırlar. Bahsedilen çiftlikler bu bölgeden güneydoğu yönde akış gösteren Büyük Kamçı Nehri kollarının bulunduğu mevkide yer almaktadır. Divane Mustafa çiftliği sahanın merkezi kısmında kuzeybatı-güneydoğu yönünde yayılış gösteren Vrana ovasının Eski Cuma Platosu sınırları yakınında bulunmaktadır. Bu saha Eski İstanbulluk Dağlarından kaynağını alan Vrana Nehri kollarından Kalaycı dere civarında yer almaktadır. Mihal Bey çiftliği ise sahanın kuzeyinde bulunan Deliorman Platosu'nda yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS ÖZELLİKLERİ

1. NÜFUS, TARİHİ DÖNEMLERDE NÜFUSUN ÖNEMİ

Nüfus, İngilizcede *population* olarak karşılığını bulmuş olup belli bir yerde belli bir zamanda var olan toplam insan sayısını tanımlamak için kullanılmaktadır [379]. Bu terim, doğrudan insanın varlığı ile alakalı bir durum olup insan dışındaki canlıların sayısı için kullanılmamaktadır. Coğrafi manada da doğrudan doğruya coğrafyanın belirleyici bir elemanı olan insanı ifade eder. Nitekim insan-çevre ilişkilerinde insan, çevreye uyum sağlamak için sürekli olarak çevreyi etkilerken aynı zamanda da çevreden etkilenmektedir.

Nüfusun bilinmesi gereken özelliklerinin başında gelişimi, yani artış hızı, bunun yatay ve dikey olarak dağılışı, hareketleri, yaş ve cinsiyet özellikleri, eğitim durumu, dini ve etnik özellikleri, dil özellikleri, bağımlı nüfus, medeni durumu, ekonomik özellikleri, hane halkı büyüklüğü gelmektedir[380]. Nüfus, coğrafyanın dışında da çeşitli bilimlerin araştırma alanlarına girmekte, coğrafyanın bu bilimlerden farkı ise nüfusu çevre ile birlikte ele alıp değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır[381].

Nüfus siyasi tarih boyunca devletler açısından önemli bir güç kaynağı olarak görülmüştür. Eski siyasi yapılarda güçten kastedilen ise öncelikli olarak savaş gücü ve sonra vergi kaynağı, yani siyasi ve ekonomik güçtür. Zira savaş meydanlarında savaşabilecek güç ve ekonomisi tarıma dayandığı için vergi kaynağının temeli de erkek nüfusa dayanmaktadır. Bunun için de tarihi dönemlerde siyasi yapılar özellikle savaşabilecek ve vergi verebilecek olan erkek nüfusu tespit etmek için buna yönelik kayıtlar hazırlamış olup bu da tahrirlerde açıkça görülebilmektedir. Bu durum günümüz bakış açısı ile değerlendirildiğinde farklı olabilir. Onun için tahrirlerdeki nüfus kayıtlarını değerlendirirken o günün şartlarına göre değerlendirmek, durumu daha iyi kavramak için yararlı olacak ve yanılgılara düşmeyi engelleyecektir.

---

[379] *Nüfus Bilim Sözlüğü*, (Haz. Sunday Üner), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-17, Ankara 1972, s. 11.
[380] Tümertekin ve Özgüç, *a.g.e.*, 1997, s. 210.
[381] Salih Şahin, *Geçmiş, Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, Gazi Kitabevi, Beşevler, Ankara 2010, s. 1.

Bir yerde nüfusun gelişmesi için gerekli olan ilk özellik ortamın doğal koşullarının insan yaşamına uygun olmasıdır. Bu, aslında insan organizmasının varlık şartı, bunun olmaması durumunda insanın varlığı da da düşünülemez. Doğal şartların insan yaşamına uygun olduğu yerler arasında da optimum koşulları taşıyan yerler insanlar tarafından en fazla tercih edilen alanlardır. Optimumdan uzaklaştıkça bulunulan yerde yaşama isteği azalmaktadır. İbn-i Haldun'un iklim tasnifinde dünyada bu şartlara uygun olan yerler 3. ve 4. iklim kuşağına tekabül etmektedir ki, bu da özellikle Akdeniz havzası ve çevresine karşılık gelir[382]. Mezopotamya, adeta insanlık nehrinin kaynağını aldığı yer olup insanlık buradan doğarak dünyaya yayılmıştır. Bu nehrin ilk döküldüğü yerlerin başında Akdeniz havzası gelmektedir. Mezopotamya'dan kaynağını alan insanlık nehrinin bir koldan Akdeniz'e akarak buradan havza çevresi başta olmak üzere Balkanların güneyinden kuzeyine doğru yayıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu havzada dünyanın kadim medeniyetlerinin var olduğu bilinmektedir. Braudel'in Akdeniz Dünyası[383] ile ilgili çalışması da aslında bu havza ve çevresinin özelliklerini belirten bir çalışmadır. Çalışma sahası olan Doğu Balkanlar, Akdeniz havzası içinde yer almamakla birlikte coğrafi yakınlığı nedeni ile ondan soyutlanamaz. En eski zamanlardan beri nüfus hareketlerinin Akdeniz havzasından çevreye doğru ışınsal olarak yayıldığı bilinmektedir. Nitekim yerleşmenin evrimi konusunda da değinildiği gibi Balkanlara yapılan en eski insan göçleri bu havzadan yapılmış, insanlar Ege kıyılarından giriş yaparak kuzeye doğru yayılmışlardır.

Nüfusun bu günkü özelliklerini anlayabilmek için geçmişteki özelliğinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Nitekim Baker, modern beşerî coğrafyacılar için tarihin bir laboratuvar özelliği taşıdığını, tarihi kökleri bilinmeyen bir modern beşerî coğrafyanın günümüzle ilgili değerlendirmelerinde de sapmalar olacağını ifade etmektedir[384]. Tarihi dönemlerde fiziki coğrafyada çok az değişiklik olmasına rağmen beşerî ve ekonomik coğrafyadaki değişiklikler oldukça fazladır. Bunun temelinde nüfus

---

[382] İbn-i Haldun, *a.g.e.,* 1977, ss. 215-303.
[383] Braudel, *a.g.e., I-II-II,* 2017.
[384] Alan R.H. Baker, "The Dead Don't Answer Questionnaires: Researching and Writing Historical Geography", *Journal of Geography in Higher Education,* 1997, s. 241.

hareketleri olarak tanımlanan doğumlar, ölümler ve göçler yatmaktadır. İnsan ömrünün oldukça kısa olmasına rağmen, insan nesli binlerce yıldan beri devam etmektedir. Nesillerdeki devamlılık sayesinde insanoğlu bugüne ulaşmış ve normal şartlar altında dünya var oldukça bundan sonraki zamanlara da ulaşacaktır. Baker'ın da ifade ettiği gibi tarihi kayıtlar ışığında modern beşerî ve ekonomik coğrafyanın geçmişi aydınlatılarak onun uzamsal olarak değişik yönleriyle daha iyi anlaşılmasını sağlamak mümkündür.

Ülke nüfusunun geçmişteki özelliğini aydınlatmak için temsil kabiliyeti olan yerlerde araştırma yapıldığı takdirde, yeni bir puzzle oluşturularak ya da var olan bir puzzle'nin bilinmeyen yönleri doldurularak sonraki çalışmalarla eksik kalan yerleri tamamlanabilir. Bu amaçla yapılacak ilk çalışmalar aynı zamanda yeni yolların açılmasını sağlayacaktır. Bunun için de coğrafi metodolojiye uygun olan çalışmaların önemi artmaktadır. Bu alanda Braudel'in II. Felipe döneminde *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* isimli eseri geniş Akdeniz dünyasını tek bir puzzle olarak ele almış ve ülkeler bazında nüfus değerlendirmesi yapmıştır. Bu ülkelerden birisi de bu havzada yer alan Osmanlı Devleti'dir. Braudel, XVI. yy Osmanlı Devleti nüfusu için genel bir değerlendirme yapmış, özele inmek ise ülkemiz araştırmacılarına kalmıştır. Nitekim ülkemiz araştırmacıları arasında Braudel'in açmış olduğu yolda Barkan'ı görmekteyiz. Barkan'ın tarihi coğrafya metodolojisine uygun olarak yapmış olduğu çalışmalar, geçmişte ülkemizin kendi içinde hücreleri olan bir organizma olarak değerlendirilmesinin yolunu açmıştır. Bu anlamda geniş Osmanlı coğrafyası nüfusu organizmasının ilk hücresini dolduran Barkan olmuştur. Ondan sonra da Hütteroth, İnalcık, Elibüyük ve Gümüşçü gelmektedir. Yapılacak olan çalışmalarda çalışılacak olan yerin bir temsil yeteneğinin olması ve bir örneklem özelliği göstermesi gerekmektedir. Nitekim Gümüşçü'nün XVI. yy Larende kazası ile ilgili yapmış olduğu çalışma, Karaman eyaleti için temsil yeteneğine sahip önemli bir idari birim olan Larende kazasını konu alması, sonuçları itibari ile tüm sancağı yansıtmaktadır. Benzer şekilde kendi çalışma sahamız olan Şumnu, Rumeli'de önemli bir idari birim özelliği taşımakta, bundan elde edilecek sonuçların Niğbolu sancağı geneli başta olmak üzere özellikle Rumeli'de sağ kol kazaları için temsil kâbiliyeti bulunacaktır.

Dünya ve ülkemiz açısından nüfus sayımlarını değerlendirdiğimizde bunları klasik ve modern olarak tanımlamak mümkündür. Klasik olanlar, toprak sistemine göre hazırlanmış olup Osmanlı'da bir toprak sistemi olan timara göre hazırlanan tahrirleri bu kategoriye dâhil etmek mümkündür. Bu kayıtlarda reayaya ait genel bilgilere ulaşılırken vergi mükellefi erkek nüfus tespit edilebilmektedir. Bunlarda kadın ve çocuk nüfustan bahsedilmemiştir. Osmanlı döneminde tam anlamıyla modern olmasa bile, klasikten moderne geçiş aşaması olarak değerlendirilebilecek sayımlar 1831, 1844, 1874 nüfus tespitleri ve salnamelerdeki kayıtları göstermek mümkündür [385].

2. NÜFUS BOYUTU AÇISINDAN TAHRİR DEFTERLERİ

Tahrir defterleri, Osmanlı klasik döneminden kalan en eski ve en önemli kayıtlardır. Nitekim Barkan, bunlar için "Osmanlı arşivlerinin en değerli hazinesi" [386] ifadesini kullanmaktadır. Tahrirlerdeki veriler ham veriler olduğu için işlenip kullanılmaya hazır hale getirilmelidir. Bunun için de *defteroloji* defterlerin sırrını çözüp onların dilinden anlaşılması için mücadele etmektedir. Çünkü mevcut durumuyla değerlendirildiğinde bazı eksikliklerin olduğu açıktır. Bahsedilen eksiklikler yüzünden onlardan yararlanılamayacağı düşüncesi defterlerin değerini azaltmaktan ziyade araştırmacıların acziyetini gösterir. Geçmiş açısından son derece önemli olan bu kayıtlardaki bilgilerin güçlü ve zayıf noktaları tespit edildiğinde, yapılması gereken zayıf yönlerinin güçlendirilmesi olacaktır. Bu güçlendirmeden sonra ise kıyas yöntemi ile gerçeğe yaklaşıp yaklaşılmadığı sınanabilir. Nitekim gerek yerli ve gerekse yabancı araştırmacılar tarafından yapılan tahrir çalışmalarında bunların güçlü ve zayıf noktaları tespit edilmiş ve mevcut durumda eksikliklerin giderilmesi için bazı metotlar geliştirmiştir. Bahsedilen durum Barkan'la başlamış, Mc Gowan, İnalcık, Newson'la devam etmiş ve Emecen ile günümüzdeki durumuna ulaşmıştır. Gelinen noktada bahsedilen araştırmacıların tahrirlerle ilgili geliştirdikleri genel metotlardan yararlanıp çalışılan yerin başta sancak kanunnameleri olmak üzere özel şartları da dikkate alınarak bir nüfus tespiti yapılabilir. Bunun doğruluğunun sınanması, çalışmanın gerçeğe ne kadar yaklaştığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

---

[385] Gümüşçü, a.g.m., 2001, s. 145.
[386] Barkan ve Meriçli, *a.g.e.*, ss. 3-4.

Nitekim hassasiyetler dikkate alınarak yapılacak olan çalışmalar araştırmacıyı gerçeğe yaklaştıracaktır.O zaman tahrirlerin değerini bilenler için bunların bir hazine olmaması için bir neden de kalmayacaktır.

Mufassal tahrirlerin en önemli eleştiri konusu bunlarda askeri nüfusa ait kayıtların olmaması, dolayısıyla nüfusun eksik olduğudur. Askeriler; Ümera ve Ulema olarak ikiye ayrılmakta, umera olanlar beylerbeyi, sancakbeyi, dergâh-ı âli çavuşları, kapıkulu süvarileri ve yeniçerilerden oluşmaktadır. Dergâh-ı Âli çavuşları, merkezin timar tevdi ettiği yüksek rütbeli görevliler arasında olup merkezle taşra arasındaki iletişimde oldukça etkilidirler [387]. Ulema ise müftü, kadı, müderris, naib, mülazım, imam ve hatiplerden oluşmaktadır. Bunlar toplumu yönetmek, eğitmek ve aydınlatmakla yükümlüdürler. Bunların yanında padişah beratıyla imam, hatip, mütevelli, doğancı, derbentçi, seyyid, şerif, şehir kethüdası gibi görevliler de askeriler arasında sayılmıştır. Bahsedilenler toplumun en üst katmanını oluşturmaktadır [388]. Sahayla ilgili mufassal tahrirlerde onlarla ilgili kayıtların da var olduğunu görmekteyiz. Bunların dışında bir de Gayri Müslim askeriler olan Voynuklar bulunmaktadır. Balkan milletleri değişik şekillerde yönetime dâhil olmuş hatta Voynuk ve Martolos gibi küçük asiller sınıfından askeri hizmetlerde yararlanılmış, bunlara timar verilmiştir. Bu Hıristiyan sipahiler genellikle Bulgar, Sırp, Arnavut, Rum asillerinden gelmekte, bazı kurumlar ise Sırpların ünlü kahramanı Stefan Duşan İmparatorluğu'ndan direk alınmıştır [389]. Şumnu tahrirlerine bakıldığında Voynuklara ait kayıtların olduğu görülmektedir. Gerek mufassal gerekse icmal defterler daha çok vergi kaynaklarının tespit edilmesi amacına yönelik hazırlandığı için yerleşme yeri ile ilgili vergi veren ve muafiyeti olan haneler kayıtlı olduğu halde o yerleşmenin nüfus toplamı ile ilgili kayıtlar bulunmamaktadır. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi tahrir defterleri klasik döneme açılan bir kapıdır ve araştırmacı bu kapıdan içeriye kendisi girip onun içindeki hazineyi tespit edecektir.

---

[387] Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C..12, S.2, Elazığ 2002. ss. 395-413.
[388] Yücel, a.g.m., 1974, ss. 662-663.
[389]Halil İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na (XVI. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri)", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, ss. 207-208.

Tahrirlerdeki nüfusla ilgili sorunlardan bir diğeri de hane ve nefer sayısının gerçekte kaç nüfusa karşılık geldiği ve neferin haneye karşılık gelip gelmediği, belirlenecek olan katsayının her yer için geçerli olup olmadığıdır. Mufassal ve icmal tahrirlerde vergi birimi olarak *hane, mücerred* ve *bive* adıyla temelde üç birim olduğu görülmektedir. Hane, bu defterlerin temel vergi birimi olup daha önce de ifade edildiği gibi bir aileyi tanımlamaktadır. *Mücerred* ise akıl baliğ olan bekâr erkek nüfustur ki bu bir vergi birimi olmakla birlikte haneden ayrı değerlendirilemez ve nüfusa harici olarak eklenemez, genel nüfus hesaplanırken dikkate alınmaz. Bunların dışında Gayri Müslim yerleşmelerinde *Bive* ismiyle vergi birimi bulunmakta olup bu terim Gayri Müslim dul kadınları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu birimde Gayri Müslim kadının kocası olmadığı halde ondan kalan çifti işletmekte ve devlete vergisini ödemektedir. Lowry, bivenin kocası olmadığı için bunu 4 katsayısı ile çarpmanın doğru olacağını savunmaktadır. Bunların dışında genelde avarız kayıtlarında geçen *nefer* ise ayrı bir tartışma konusu olup bunun katsayısı hakkında da itilaflar devam etmektedir. Hane hesaplamasında değişik katsayılar kullanılmış ancak en çok kabul edilen ise Barkan'ın metodu olmuştur. Ona göre haneler 5 katsayısı ile çarpılıp buna %10 askeri nüfus ilave edilmelidir. Gümüşçü'nün Elibüyük'ten aktardığı gibi bunların dışında hane sayısını Göyünç ve Lowry 5, Sümer 7, Cohen-Lewis 6, Russel 3.5, Jennings 3 ya da 3.5, Cook 4.5, neferin ise 3 rakamı ile çarpılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Faroqhi, Elibüyük ve Arıkan ise katsayı kullanmayıp vergi nüfusunu dikkate almışlardır. Daha önce de ifade edildiği gibi haneye dâhil edildiği için mücerredler ayrı hesap edilmemiştir. Balkanlarda Adriyatik kıyı şeridinde hane büyüklüğü 5'in altında, kuzeydoğu Bulgaristan'da Gayri Müslimlerde 4,4; Müslimlerde ise 4,9; merkezi Bulgaristan'da ise bunun 5,4 olduğu ifade edilmektedir. Yapılan çalışmaların bazılarında hane sayısı yukarıdaki belirtilen katsayıların biriyle çarpılmakta, çıkan sonuç ise nüfus olarak hesaplanmaktadır. Bazıları buna mücerred sayısını ekledikten sonra toplam nüfus olarak hesaplamakta, bazıları ise yukarıda belirtilenlerden birisiyle çarptıktan sonra %10 veya %15 ekleyip ondan sonra toplam nüfusa ulaşmaktadır. Hesaplamalardaki bu farklılık henüz giderilememiş olduğundan araştırmacılar ortak bir anlayış geliştirememiştir. Bu çalışmada Barkan'ın öne sürmüş olduğu hane sayısının 5 kat sayısı ile çarpılarak gerçek nüfusa yaklaşılabileceği görüşü

kabul edilmiş, incelenilen tahrirlerde askeriler de olduğu için toplam nüfusa %10 askeri nüfusun eklenmesi lüzumunun da olmadığı anlaşılmıştır[390].

3. NÜFUSUN GELİŞİMİ

XVI. yy dünya nüfusu açısından bir milat olmuştur. Bu dönemde başta Osmanlı olmak üzere diğer dünya ülkelerinde yüzyılın başı ve sonu arasında hissedilebilir oranda bir nüfus artışı olduğu bilinmektedir. Bu artış bir çan eğrisine benzetilirse 1450 yılında başlamış, 1557'de zirve yapmış ve bu dönemden sonra 1650'ye kadar azalarak da olsa devam etmiştir[391]. Bu demografik artış, sonuçlarını XVII.yy'da hissettirmiştir. Nitekim bu artışın özellikle Anadolu için tarımsal istihdamda sorunlar oluşturduğu herkes tarafından bilinmekte olup mevcut siyasi gücün hâkim olduğu topraklarda yönetme zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Ancak çalışma sahası için böyle bir durumun söz konusu olmadığı ilerleyen bölümlerde ifade edilecektir. Tahrirler incelendiğinde bu yüzyılın ilk yarısında Şumnu kazası idari alanına kaza dışından önemli oranda nüfus geldiği anlaşılmaktadır. Bunlar aslında Anadolu'daki insan fazlalığından kaynaklanmakta olup buraya iskân olmak üzere gönderilmişlerdir. Şumnu kazasında XV.yy'da başladığı tahmin edilen, XVI. yy başlarında zirveye ulaşan kaza dışından göç hareketliliğinin XVI. yy ortalarından itibaren yerini doğal nüfus artışına bıraktığı anlaşılmaktadır. Şumnu idari sahasında kurulan bu yeni yerleşmelerin nasıl genişlediğini XV.- XVI. ve XVII. yy tahrirlerinde açıkça görmek mümkündür.

Konar-Göçer Yörükler, imparatorluğun belkemiğini oluşturan asli bir unsurdur. Bunlar hızlı hareket kabiliyetine sahip olduğundan fethedilen yerlere süratle hareket ettirebilmişler ve konar-göçerlikleri sayesinde geniş alanlar arasında kışlak ve yaylaklar kurarak bu alanlarda imparatorluğun hâkimiyetini sağlamışlardır. Bu faaliyet aynı zamanda yerli güçlerin hâkimiyetinin zayıflamasına da yol açmıştır. Bunlar sahada XVI. yy'da yerleşikliğe geçmelerine rağmen, devlet *Yörük Teşkilatı* ismiyle kurmuş olduğu teşkilatla bu şekilde hareket kabiliyeti olan, her an kullanmaya hazır

---

390 Bekir Kemal Ataman, *Ottoman Demographic History (14th-17th Centuries)*, Journal Of Economic and Social History of the Orient, Vol. 35, No.2 1992. ss. 189-190. (http://www.jstor.org/stable/3632409) (Sources fort he history of the Population of the Otoman Empire).

391 Aslan, *a.g.e.*, 2001, s. 108.

savaşçı birlikleri bir teşkilat altında istihdam etmiş olup bunlar XVII. yy sonlarına kadar ülke sınırlarının genişlemesine paralel olarak görevlerini bi hakkın yerine getirmişlerdir. Bahsedilen yy sonlarından itibaren bu kurum *Evlad-ı Fatihan* taşkilatına tevdi edilmiştir [392].

XVI. yy'da konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmelerinden sonra meydana gelen nüfus artışının sebepleri araştırılmıştır. Bu araştırmadan İbn-i Haldun da referans gösterilerek göçebelerin yaşam tarzı gereği kendilerini hastalıklardan koruyamadıkları, dolayısı ile bunlarda çocuk ve genç ölümlerinin fazla olduğu, oysa yerleşikliğe geçince bunun yavaşlamış olduğu görüşü öne çıkmıştır [393].

XVI. yy nüfusu hakkında Braudel'in Akdeniz Dünyası ile ilgili çalışmasındaki tahminler ve bu döneme ait Osmanlı tahrirlerindeki kayıtlara yönelik tespitler arasında fark bulunmaktadır. Tahrirlerdeki kayıtlardan yola çıkarak XVI. yy başlarında tahmini Osmanlı nüfusu 12 milyon, yy sonlarında ise 22 milyon civarındayken, Braudel'in tespitlerine göre bu rakam yy sonunda 38 milyon civarındadır. Yüzyılın başında ve sonunda tahmin edilen nüfusun yarısının yani başında 5,5-6 milyon, sonunda ise 8 milyon nüfusun Rumeli topraklarında yaşadığı bilinmektedir. Rumeli topraklarında Müslüman Türk nüfusu özellikle sağ kolda genelde kırsal alanlarda yayılış göstermektedir. Gayri Müslim nüfus ise sağ kolda genelde kasaba ve şehirlerde toplanmış olup bunlar genelde zanaat erbabından oluşmaktadır. Türk nüfus ise genelde asker ya da hayvancılık ve tarımla meşgul olmuştur. Batı Anadolu, Marmara ve Rumeli'nin Türklerin eline geçmesi ile Anadolu'daki ekonomik sıkıntılar da azalmıştır [394].

XVI. yy Şumnu kazası'nda nüfusun gelişimi konusuna girmeden önce bu dönemde bazı mekânlarla ilgili yapılmış olan çalışmalara bakmak son derece faydalı olacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi XVI. yy nüfusu ile ilgili çalışmaların başında bu yy için adeta bir klasik eser haline gelen Fernand Braudel'in *II. Felipe*

---

[392] Reşat Kasaba, *Do States Always Favor Stasis? The Changing Status of Tribes in The Ottoman Empire,* Boundaries and Belonging, edited by: joel s. mıgdal Cambridge University Pres, 2004, ss. 31- 35.
[393] Leila Erder, "The Measurement of Preinustrial Population Changes: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century", *Middleeast Studies,* XI/3, 1979, s. 293.
[394] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay., DOĞUBATI, Ankara, 2017, ss. 83-86. Aslan, *a.g.e.,* 2001, ss. 94-95.

Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası adlı eserini görmekteyiz. Braudel'in ismi geçen araştırması incelendiğinde bu yy boyunca Akdeniz ve ona komşu olan ülkelerde yy başı ve sonu arasında %100'e varan bir nüfus artışının olduğu ifade edilmektedir [395]. Braudel'in bu tespiti, bölgeyle ilgili yapılacak olan çalışmaları etkilemiş olup nüfus değerlendirmelerinde onun bakış açısıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Ülkemizde bunun öncüsü ise Annales okulunun ülkemizdeki temsilci olan Barkan olmuştur. Barkan, hocası Braudel'in Akdeniz nüfusuyla ilgili nüfus artış tespitlerini bazı Osmanlı şehirlerindeki artışı hesaplayarak doğruluğunu ifade etmiş; Braudel ise nüfusla ilgili kendi tezinin doğruluğunu ispatlamak için Barkan'ın tespitlerini kullanmıştır [396].

Çalışmada ulaşılacak sonuçlar, klasik dönemde Osmanlı'daki nüfus artışının Akdeniz dünyası nüfus artışıyla karşılaştırılması bakımından önemlidir. Bu bağlamda imparatorluğun Anadolu ve Balkan toprakları arasındaki nüfus artışı karşılaştırılırken, havzaya komşu olan Osmanlı'nın farklı bölgelerindeki artış oranıyla havza genelinin karşılaştırılması da sağlanacaktır [397]. Bu düşünceden hareketle Anadolu ve Balkanlarla ilgili mümkün olduğunca fazla örneklem kullanarak, nüfus artış hızı $P = P_o \cdot e^m$ formülüyle hesaplanmaya, örneklem genişletilerek şehir ve kırsal nüfus artış hızları karşılaştırılmaya çalışılmıştır (Bkz. Tablo 13, 14, 15).

---

[395] Nüfus artışı XVI. yy'dan itibaren küresel bir olgu olup, aslında sadece Akdeniz dünyası ile de sınırlamak mümkün değildir. Nitekim 1650-1750 yılları arasındaki 100 yıllık periyotta dünya nüfusunun 465 milyondan 650 milyona ulaştığı anlaşılmaktadır. Bkz. Tunçdilek, *a.g.e.,* 1967, s. 11.

[396] Braudel, *a.g.e. II,* 2017, ss. 80-100.

[397] Klasik dönemde Balkanlar'ın nüfusu ile ilgili çalışmalar yapan isimlerin başında Barkan ve Todorov gelmektedir. Gümüşçü'nün Anadolu için karşılaştığı duruma benzer bir duruma Todorov'un Balkan şehirleri ile ilgili çalışmasında karşılaşmaktayız. Nitekim Todorov da bu şehirlerle ilgili çalışmasında Barkan ve Braudel gibi bazı şehirlerdeki nüfus artışını hesaplamış ve tüm Balkanlar için genel sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Barkan, Rumeli genelinde Müslümanların Gayri Müslimlere oranının %20 civarında olduğunu ifade ederken, Todorov bu oranın %40 olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***,** Konya 2007, s. 637; Todorov, *a.g.e.,* 1983. s. 56.

Tablo 13. *XVI. yy Anadolusunda Bazı Şehirlerde Yıllık Nüfus Artış Hızları*

Şehir	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰
Erzincan	1516	701	1530	684	14	-1.8
Kütahya	1512-13	1192	1570-71	1885	58	7.9
Larende	1500	701	1584	2048	84	12.8
Manisa	1530-31	1356	1575-76	1995	45	8,6
Trabzon	1523	1473	1585	2122	62	5.9

Kaynak: Gümüşçü, a.g.e. 2001, s.151.

XVI. yy Anadolusunda bazı şehirlerin yıllık nüfus artış hızına bakıldığında Erzincan hariç diğerlerinde genel olarak yükselme yönünde olduğu görülmektedir. Bunu özelleştirmek gerektiğinde Orta ve Batı Anadolu şehirlerinin nüfusu artmıştır. Bu artış Orta Anadolu'da bulunan Larende'de ‰12,8'ler civarındayken, Batı Anadolu'da bulunan Kütahya ve Manisa şehirlerinde ‰8'ler civarında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu veriler yüzyıla genellendiğinde bahsedilen şehirlerin 2 katını geçen bir nüfus artışına sahip olduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Tablo 13).

Tablo 14. *XV. yy Anadolusunda Bazı Kırsal Sahaların Yıllık Nüfus Artış Hızları*

Şehir	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰
Erzincan	1516	1590	1530	1534	14	-2.6
Harput	1518	2297	1566	11232	48	33.6
Larende	1500	4730	1584	12762	84	11.8
Manisa	1530-31	4594	1575-76	6013	44	6.1
Niksar	1525	2181	1575	6100	50	20.5

Kaynak: Gümüşçü, a.g.e. 2001, s.152.

Klasik dönem Anadolusunda bazı kırsal alanların yıllık nüfus artış hızına bakıldığında yine Erzincan hariç diğerlerinde genel olarak artış olduğu görülmektedir. Bunu özelleştirmek gerektiğinde Doğu Anadolu'da bulunan Harput'ta bu oran ‰33'lere ulaşmış, Karadeniz'de yer alan Niksar'da %20,5, Orta Anadolu'da bulunan Larende'de ‰11,8, Batı Anadolu'da bulunan Manisa kırsalında ‰6,1 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yy Anadolu kırsalında nüfus genel olarak artmış bazı yerlerin kırsal nüfusunun 5 kata yakın bir artış göstermiştir. Veriler 100 yıla

genellenebildiğinde ise Tablo 14'te görülen şehirlerin kırsalında Erzincan hariç diğerlerinde bu yy boyunca iki kat ve altı kat arasında bir nüfus artışı olabileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 15. *XVI. yy Bulgaristan'da Bazı Şehirlerde Yıllık Nüfus Artış Hızları*

Şehir	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰
Orta Kol Şehirleri						
F ilibe	1525	987	1575	1226	50	4,3
Sofya	1525	1291	1575	1638	50	4,7
Vidin[398]	1525	650	1575	2152	50	23,9
Sağ Kol Şehirleri						
Razgrad[399]	1538	328	1579	437	41	6,9
Rusçuk	1525	668	1575	1699	50	18,6
Silistre[400]	1530	464	1570	1462	40	28
Yanbolu[401]	1530	369	1595	631	65	8,2
Varna[402]	1525	568	1575	1748	50	22,4

Kaynak: Todorov, *a.g.e.*, 1983, s. 67.

Tablo 15'te görüldüğü üzere XVI. yy Bulgaristan şehirlerinin yıllık nüfus artışı hızlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Şehirlerde genel olarak artış olmakla birlikte bu artışlar arasında önemli farklar olduğu görülür. Durumu daha iyi anlayabilmek için sağ ve orta kol şehirlerini kendi içinde değerlendirmek faydalı olacaktır. Genel olarak bakıldığında orta kol şehirlerinden Filibe ve Sofya'da artışın ‰4'ler civarında kaldığı anlaşılmakta bu durum yüzyıllık sürece genellendiğinde toplam nüfusta %50'lere yaklaşan bir nüfus artışı anlamına gelmektedir. Orta kolda Tuna sahilinde bulunan Vidin ise, askeri özelliğinden dolayı istisna oluşturmaktadır. Nitekim bahsedilen şehrin nüfus artış hızının ‰23,9 olduğu görülmektedir ki bu da yüzyıllık süreçte 3 kattan fazla bir nüfus artışı anlamına gelmektedir. Sağ kolda bulunan şehirlerden Razgrad ve Yanbolu hariç diğerlerinde artış hızının ‰18-28

[398] Todorov, *a.g.e.*, 1983, s. 67.
[399] NKM., OAK. 217-8, s. 11; BOA., TT. d, nr. 382, s. 847-854 (Kayacıkpınarı G. Müslim mahalleleri ile beraber)
[400] BOA., TT.d, nr.370, s. 383; BOA TT.d, nr.483, ss. 239-260.
[401] BOA., TT.d, nr.370, s. 451-452; Selcen Özyurt Ulutaş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Yanbolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDA-Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2006, s. 21.
[402] BOA., TT. d, nr. 370, s. 432.

arasında seyrettiği görülmektedir. Bu ise yüzyıllık süreçte 2,5- 4 kat arasında bir nüfus artışı anlamına gelmektedir. Yanbolu'da ise artış oranı ‰8'ler seviyesinde kalmıştır. Durumun daha iyi anlaşılması için Yanbolu'nun XVI. yy nüfus kayıtlarına göre değerlendirilmesi doğru olacaktır (Bkz. Tablo 15).

Tablo 16. *Yanbolu Kazası Kır-Şehir Nüfus ve Toplam Nüfusun Yıllık Artış Hızları*

Tarih	Yıl Farkı	Köyler Hane	Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰	Şehir Hane	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰	Toplam Hane	Yıllık Nüfus Artış Hızıı ‰
1530	-	2283	-	369	-	-	2652	-
1595	65	2820	32	631	65	8,2	3451	40,5

Kaynak: Özyurt Ulutaş, *a.g.e.* 2006, s.131-132.

Yanbolu kazasının tek şehri olan Yanbolu nefsi ve kırsalına ait veriler Tablo 16'da görüldüğü üzere 1530-1595 yılları arasında şehir merkezindeki nüfus artışı kırsalın çok gerisinde kalmaktadır (Bkz. Tablo 16). Diğer taraftan Tablo 15'e bakıldığında sağ kolda bulunan Varna, Silistre ve Rusçuk şehirlerinin nüfusunda XVI. yüzyılda önemli artışlar olduğu görülmektedir.

Tablo 17. *XVI. yy Bulgaristanda Sağ Kol Kazalarından Silistre Kırsalında Yıllık Nüfus Artış Hızları*

Şehir	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰
Silistre	1530	2194	1570	9730	40	37

Kaynak:, TT.d, nr. 370.

Tablo 15'te görüldüğü gibi 1530'lu yıllarda Silistre şehrinde ‰28'ler seviyesinde görülen yıllık nüfus artış hızının Tablo 17'de görüldüğü üzere Silistre kırsalında ‰37'lere yükseldiği anlaşılmaktadır. Genel olarak ifade edilmek istendiğinde XVI. yy'da Rumeli sağ kol şehirlerinde orta kol şehirlerine göre daha fazla nüfuz artışı olduğu, Anadolu ile kıyaslandığında ise şehir ve kır nüfusu artışının Anadolu'dan çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

***Tablo 18**. Şumnu Kır-Şehir Nüfus ve Toplam Nüfusun Yıllık Artış Hızları*

Tarih	Yıl Farkı	Köyler Hane	Köyler Nüfus	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı ‰	Şehir Hane	Şehir Nüfus	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Oranı ‰	Toplam Hane	Toplam Nüfus	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı ‰
1479	-	841	4.205		-	-	-	-	841	4.205	-
1483	4	2091	10.455	227	-	-	-	-	2091	10.455	227
1512	33	1823	9115	23	-	-	-	-	1823	9115	23
1516	37	3606	18.030	39	-	-	-	-	3606	18.030	39
1538	59	5.915	29.575	33	-	-	-	-	5.915	29.575	33
1557	78	10.819	54.095	32	404	2020	-	-	11.223	56.115	33
1579	100	13.188	65.940	27	402	2010	22	-0,2	13.590	67950	27,8

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42.

Tablo 18'de görüldüğü gibi Şumnu kazası nüfusunun 1479'dan itibaren sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir. 1479 tarihli defterle aralarında 4 yıl gibi az bir zaman olmasına rağmen diğer defter olan 1483 tarihli defterde toplam hane sayısında yaklaşık 1000 haneden fazla bir artış görülmektedir. Bu artış 4 yıllık süreçteki yıllık nüfus artış hızının ‰227 olarak görülmesine sebep olmuştur. Defterler incelendiğinde bu kadar kısa sürede bu oranda bir artışın görülmesi, 1479 yılında hazırlanan icmal defter tahririnin tamamlanamadığını düşünmemize yol açmıştır. Ayrıca bahsedilen defterin baş tarafının yazıları silik olmasından dolayı bu defterden tam olarak yararlanılamamıştır. Bütün bu eksikliklere rağmen bu dönemde sahaya dışarıdan göçlerin yapılmış olması da imkân dâhilindedir. 1512 tarihli icmal defter incelendiğinde ise bu defterde bir öncekine göre 200 haneden fazla eksiklik görülmektedir. 1479 ve 1512 yılı defterinde görülen sıkıntıları bertaraf etmek için bundan sonraki değerlendirme için 1483-1516 yılları arasındaki değerler karşılaştırıldığında bahsedilen 33 yıllık süreçte toplam hane sayısında iki katına yaklaşan önemli bir artış olduğu görülmektedir (Bzk. Tablo 18) . Bunun güvenilir olup olmadığının tespit edilmesi için aynı tarihler arasında, Şumnu çevresinde yer alan Tırnovi ve Çernovi kazalarının haneleri incelenerek kıyaslanmıştır. 1483 tarihli icmalde Tırnovi'nin bu dönemde 20 Müslim, 43 Gayri Müslim ve 5 tane de Müslim ve Gayri Müslimlerin birlikte bulunduğu toplam 68 köyü bulunmakta iken, 1516

tarihli mufassala göre hazırlanan 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli defterine göre yerleşme sayısının 295'e yükseldiği görülmektedir. Diğer taraftan 1483 tarihli icmalde Çernovi kazasında 13 Gayri Müslim, 4 Müslim ve 1 tane de Müslim ve Gayri Müslimlerin birlikte yaşadığı toplamda 18 yerleşmesi mevcutken 1516 tarihli muhasebe defterine göre hazırlanan 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli defterine göre bu sayının 141'e ulaştığı görülmektedir [403]. Görüldüğü üzere bahsedilen tarihler arasında yerleşme rakamlarının artışı şaşırtacak derecede birbirine benzemektedir. Bütün bunlardan bu dönemde meydana gelen artışın sadece Şumnu'da değil onun çevresinde de meydana geldiği anlaşılmakta, bu da tahrir verilerinin güvenilirliğini arttırmaktadır.

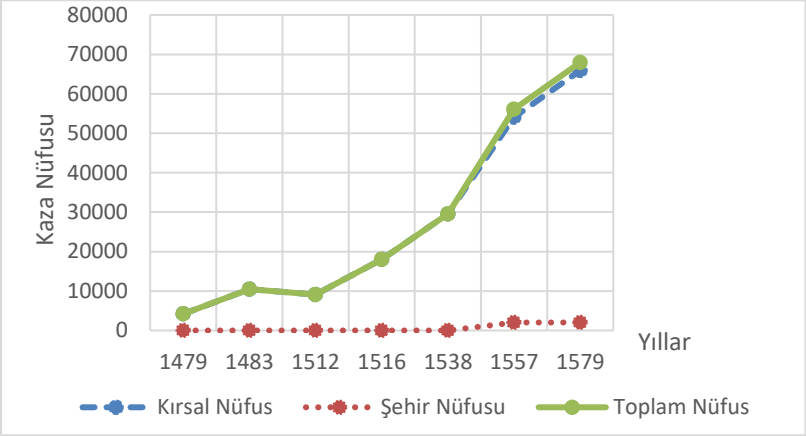
Bahsedilen tabloda 1516-1538 yılları arasındaki duruma bakıldığında ise 22 yıllık bir süreçte nüfus 2309 hane artarak bu süreçte toplam nüfusta %64'lük bir artış görülmektedir. Bahsedilen artış 59 yıllık toplam nüfus artış hızını ise ‰33'ler seviyesinde belirlemiştir. Bu durum 1538-1557 yılları arasında da artarak devam etmiştir. Nitekim bu dönemde kırsal nüfustan 404 hane şehir nüfusunun ayrılmış olmasına rağmen toplamda kırsalda 4904 hanelik bir artışın olduğu görülmekte bu ise kırsal nüfusun 19 yıllık süreçte iki katına yaklaşan bir oranda artmasına sebep olmuştur. Genel olarak yoğun nüfus artışının 1579 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1557-1579 yılları arasında kırsal nüfus toplamında 2369 hanelik bir artışın olduğu görülmektedir.

Tablo 18'de görüldüğü gibi XV. yy ikinci yarısından XVI. yy ikinci yarısına kadar (1479-1579) 100 yıllık süreçte Şumnu'nun kırsaldaki nüfusu yıllık ortalama ‰27'lik artış hızı ile 15 katına ulaşmıştır. Bu süreç verilerin daha güvenilir olduğu 1483 yılından başlatıldığında ise (1483-1579) 96 yıllık süreçte bu artışın 6,3 kat olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen yıllar arasındaki nüfus artışını doğal nüfus artışıyla açıklamak mümkün olmayıp bunu ancak kaza sınırları dışından sahaya gelen

[403] Bkz.NBKM., OAK. nr. 45-9, s. 1-81; NBKM., OAK. nr. 12-9, s. 1a-42b; BOA., TT. d, nr. 370.
Osmanlı Devleti fetihle beraber Tuna'nın güneyinden Akdeniz'e, Trakya'dan Adriyatik'e kadar olan Balkan topraklarına önemli oranda Türk nüfusu iskân etmiştir. Bu şekilde bölge yeni göçlerle imar edilip bir Türk yurdu haline gelirken, Orta Avrupa seferlerinde ordunun gerisinde kalan yerler emniyet altına alınmıştır. Eğer bu yapılmasaydı ordunun Balkanları geçerek orta Avrupa içlerine kadar sefer yapma imkânı muhtemel çok daha zor olacaktı. Bölgeye iskân edilen Türk nüfusunun ekseriyetini oluşturan konar-göçer Yörükler teşkilatlandırılıp, muharip ve geri hizmet birlikleri olarak kullanılmıştır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten*, LIII/207-208, Ankara 1989, s. 638.

göçlerle açıklamak mümkündür. Toplam hane sayısındaki artışa bakıldığında XVI. yy ortalarına kadar şehir nüfusunun olmamasından dolayı kırsalla aynı olduğu, bu tarihten sonra Şumnu şehrinin görülmesiyle ufak bir değişiklik olduğu görülmektedir.

Şekil 7. *Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Nüfus Artışı*

Şekil 7'de görüldüğü gibi sahada toplam nüfus ilk defterlerden itibaren sürekli bir artış göstermiştir. Şehir nüfusu ise 1557 yılına kadar mevcut olmayıp bu tarih ve sonrasında sınırlı miktarda (400 hane 2000 kişi civarı) görülmektedir.Toplam nüfus bahsedilen sürecin başında 1479 yılı defterine göre 841 hane (4205 kişi); 1483 yılı defterine göre 2091 hane (10455 kişi) civarında iken 1579 yılına gelindiğinde toplam 13590 haneye (67955 kişi) yaklaştığı görülmektedir. Toplam nüfus ilk verilerin daha güvenilir olduğu 1483 yılı ile 1579 yılları arasında karşılaştırıldığında 96 yıllık süreçte 6,5 katlık bir nüfus artışı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 19. *Tahrir Dönemlerine Göre Şehir ve Kırsal Nüfus Artış Hızlarının Dönemler Arası Değişimleri*

Tarih	Yıl Farkı	Kırsal Nüfusun Yıllık Artış Hızı ‰	Şehir Nüfusun Yıllık Artış Hızı ‰	Toplam Nüfusun Yıllık Artış Hızı ‰
1479-1483	4	227	-	227
1483-1512	29	-4	-	-4
1512-1516	4	170		170
1516-1538	22	22,4	-	22,4
1538-1557	19	31,7	-	31,7
1557-1579	22	9	-0,2	9

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42.

Nüfus artış hızının dönemler arası değişimine dikkat edildiğinde artışın en fazla XV. yy sonlarından XVI. yy ortalarına kadar olan dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Bunun sebebinin ise bu dönemde sahanın kaza dışından yoğun göç almasından kaynaklandığını daha önce açıklamıştık. XVI. yy ortalarından yani 1557 yılı tahririnden sonra göçlerin azalmasına bağlı olarak nüfus artışı ve artış hızı da düşmüştür. Tablo 19'da görüldüğü üzere nüfus kriterine göre Şumnu nefsinin şehir olarak değerlendirildiği 1557 yılı ile bundan sonraki kaydının bulunduğu 1579 yılları arasındaki 22 yıllık süreçte nüfusunda çok az da olsa bir azalma (2 hane=10 kişi) görülmektedir (Bkz. Tablo 19).

XVI. yy Balkanlarında bazı şehirler ve kırsal alanlardaki nüfus artış hızlarına bakıldığında sağ kol kazalarından olan Yanbolu hariç Şumnu, Rusçuk ve Silistre'nin Akdeniz ve Anadolu'ya uymadığı ve farklılıklar arzettiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde 1530-1570 yılları arasındaki 40 yıllık süreçte Silistre şehir nüfusu ‰28'lik nüfus artış hızıyla 3 kat; 1530-1570 yılları arasındaki 40 yıllık süreçte ‰37'lik nüfus artış hızıyla Silistre kırsal nüfusu 4,4 kat; Varna şehir nüfusu 1525-1575 yılları arasındaki 50 yıllık süreçte ‰22,4'lük artış hızıyla 3 kat artış göstermiştir. Şumnu merkez nüfusu ise 1516-1557 yılları arasındaki 41 yıllık süreçte ‰17'lik artış hızıyla iki kat; aynı dönemde kırsalda ortalama ‰26'lık nüfus artışı hızıyla yaklaşık 3 kat artış görülmüştür.

Buraya kadar verilenlerden çıkarılacak sonuç ise Bulgaristan'da çalışma sahası olan Şumnu'nun da içinde bulunduğu sağ kol kazalarının kır ve şehir nüfusundaki artışın Akdeniz dünyası ve Anadolu'dan çok daha fazla olmasıdır. Nitekim Akdeniz dünyasında XVI. yy nüfus artışının ‰7 olduğu Braudel tarafından ifade edilmekteyken, Anadolu şehirlerinde -‰1,8 / ‰12.8; Anadolu kırsalında ise -‰2,6 / ‰33 arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 13, 14). Anadolu kırsalında bu dönemde ‰33'lük nüfus artışı ile Harput'u bir istisna olarak görmek mümkündür.

4. NÜFUSUN DAĞILIŞI

Nüfus dağılışını belirleyen faktörlerin başında coğrafi faktörler gelmektedir. Coğrafi faktörlerin en önemlileri ise iklim ve topografyadan kaynaklanmaktadır. Dünya nüfusu, orta kuşak karalarının insan yaşamına uygun olan yerlerinde genelde

ovalarda toplanmıştır[404]. Doğal çevre faktörlerine su kaynakları, toprak, yüzey şekilleri ile maden kaynakları da dâhildir. Bir diğer faktör olan beşeri faktörler ise toplumsal ve ekonomik örgütlenme, teknolojik durum, coğrafi konum ve tarihsel faktörler olarak sıralanabilir[405]. Yeryüzünün insanlar tarafından yerleşilmiş olan alanlarına uluslararası coğrafi terim olarak *ekumene* denilmekte, ulusal coğrafya literatüründe ise iskân edilmiş yer anlamına gelen *meskun mahal* terimiyle tanımlanmaktadır. Yeryüzünün her yeri insanlar tarafından aynı oranda yerleşilmemiş olup ekumen alanlar arasında da önemli farklılıklar olduğu gibi, herhangi bir iskân bölgesinin de kendi içinde farklılıklar bulunabilmektedir [406]. Nitekim yerleşme alanları içinde çeşitli nedenlerle nüfus toplanma bölgelerinde, köyler, kasabalar ve şehirler oluşmuştur.

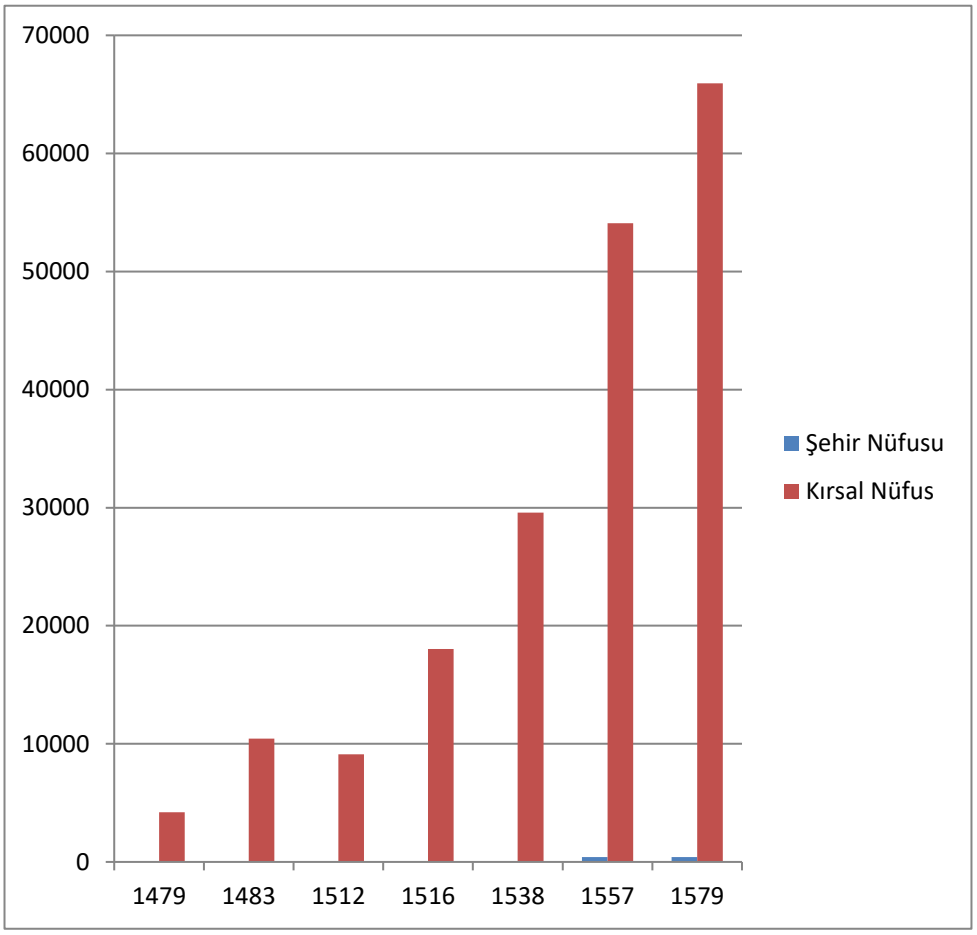
Bir yerleşim alanının her yerinde nüfus eşit dağılmamıştır.Yukarıda bahsedilen coğrafi faktörlere bağlı olarak bazı yerlerde nüfusun daha fazla, bazı yerlerde ise daha az olduğu görülmektedir. Coğrafi manada nüfus dağılışı sınırları belirli olan en küçük idari birimin nüfusunun incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır [407]. XVI. yy Şumnu kazasında en küçük idari birim olan köylerin sınırları belli olmadığından bu sorun yapılan çalışmalarda uygulanan metodla aşılmaya çalışılmıştır. O da toplam nüfusun kaza sınırları içindeki dağılışının incelenmesidir.

Dünya genelinde sanayi devrimine kadar devletlerin ekonomisinin temeli genelde tarıma dayandığından kırsal nüfus her zaman fazla olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da bir tarım devleti olmasından dolayı sınırları içindeki idari birimlerde kırsal nüfus fazlalığı dikkati çekmektedir. Nitekim çalışma dönemi Şumnu kazasındaki şehir ve kırsal nüfusunun gösterildiği Tablo 18 ve Şekil 7'ye dikkat edildiğinde 1557 yılına kadar herhangi bir şehir yerleşmesi mevcut değil iken bu tarihten sonra ise Şumnu'nun şehir vasfı kazanmasına bağlı olarak şehir nüfusu görülmektedir. Nitekim 1557 yılında şehir nüfusu kaza nüfusunun %3,7'sini oluşturmaktayken kırsal nüfusun ise %96,3 olduğu görülmektedir. Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşıldığına göre XVI. yy Şumnu kazasında yaşayan nüfusun

[404]Tanoğlu, *a.g.e.*, 1954.
[405] Tümertekin, E., Özgüç, N., a.g.e., 1997, s. 312.
[406] Gerorge Pierre, *Nüfus Coğrafyası*, İletişim Yayınları, çev. Tanju Gökçöl, Pres Universıtaires De France, İstanbul 1991, s. 9.
[407] Gümüşçü, a.g.m., 2001, s. 167.

çok büyük bir kısmı köylerde bulunmakta olup bu da o zamanın şartlarında gayet tutarlı ve geçerli bir durumdur. Ticaret açısından kasabaların şehirlerle benzer yönleri olsa da yukarıdaki tasnifte onlar da kırsal kesim yerleşmeleri içinde değerlendirilmiştir. Şehir nüfusunun ise XVI. yy ortalarından itibaren gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 8).

Şekil 8. *Şumnu Kazasında Şehir ve Kırsal Nüfus Oranları*

Çalışma döneminde göçlerle oluşan yoğun nüfus hareketliliği yaşandığından dolayı değişik tarihlerde hazırlanan defterlerdeki yerleşme ve nüfus verileri yani nüfusun dağılışı farklılık arzetmektedir. Yerleşme ve nüfusun doğal seyrine kavuşması için bahsedilen göçlerin durması ya da en azından yavaşlaması gerekmektedir. İncelenen defterlerde bu duruma en yakın kayıtların 1579 yılı defterinde mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bunun için de çalışma döneminin başlarında hazırlanan 1483 yılı defteri nüfus verileri; çalışma dönemi içinde Anadolu'dan yapılan göçlerin en yoğun yaşandığı dönemde hazırlandığı anlaşılan bir defter olan 1516 yılı

mufassal defteri ile bundan sonraki mufassal defterlerdeki nüfusa ait bazı sayısal ve görsel değerlendirmeler yapılacaktır. Bunlardan görsel değerlendirmeler yerleşmelerin idari sınırları bilinmediği için genel ölçü kaza sınırlarına göre belirlenmiş, nüfusun dağılışı ve yoğunluğu da jeomorfolojik birimlere göre yapılmıştır (Bkz. Tablo 20 ; Harita 26, 27, 28, 29, 30).

Tablo 20. *1483, 1516, 1538, 1557, 1579 Yılları Şumnu Kazası Nüfusa Sahip Yerleşme Sayısı Ve Nüfus Yoğunluğu*

Jeomorfolojik Birimin Adı	Alanı/ km²	Nüfusa Sahip Yerleşme Sayısı[408]					Yerleşme Nüfusu/ Toplam Kişi[409]					Nüfus/km²				
		1483[410]	1516	1538	1557	1579	1483	1516	1538	1557	1579	1483	1516	1538	1557	1579
Deliorman Platosu	1685	10	66	84	145	145	1130	4650	7600	18600	23175	0,7	2,7	4,5	11,3	13,7
Eski Cuma Platosu	200	5	9	13	23	25	620	855	1145	3615	4340	3,1	4,2	5,7	18	21,7
Kirilova Platosu	550	11	26	31	34	40	2590	3395	5980	6295	10915	4,7	6,1	10,8	11,4	19,8
Osman Pazarı Platosu	580	6	28	36	76	76	710	1225	2535	7565	8340	1,2	2,1	4,3	13	14,3
Vrana Ovası	665	12	28	38	46	46	1505	2725	4520	8380	10505	2,2	4	6,7	12,6	15,8
Birikinti Konisi	42	8	11	10	10	6	2625	3305	3065	4935	6155	62,5	78,6	72,9	117,5	146,5
Vadi	30	2	4	5	5	5	475	1815	2220	3325	4505	15,8	60,5	74	110,8	150
Dağlar	548	0	3	3	5	5	0	80	205	435	485	0	0,1	0,3	0,8	0,9

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42.

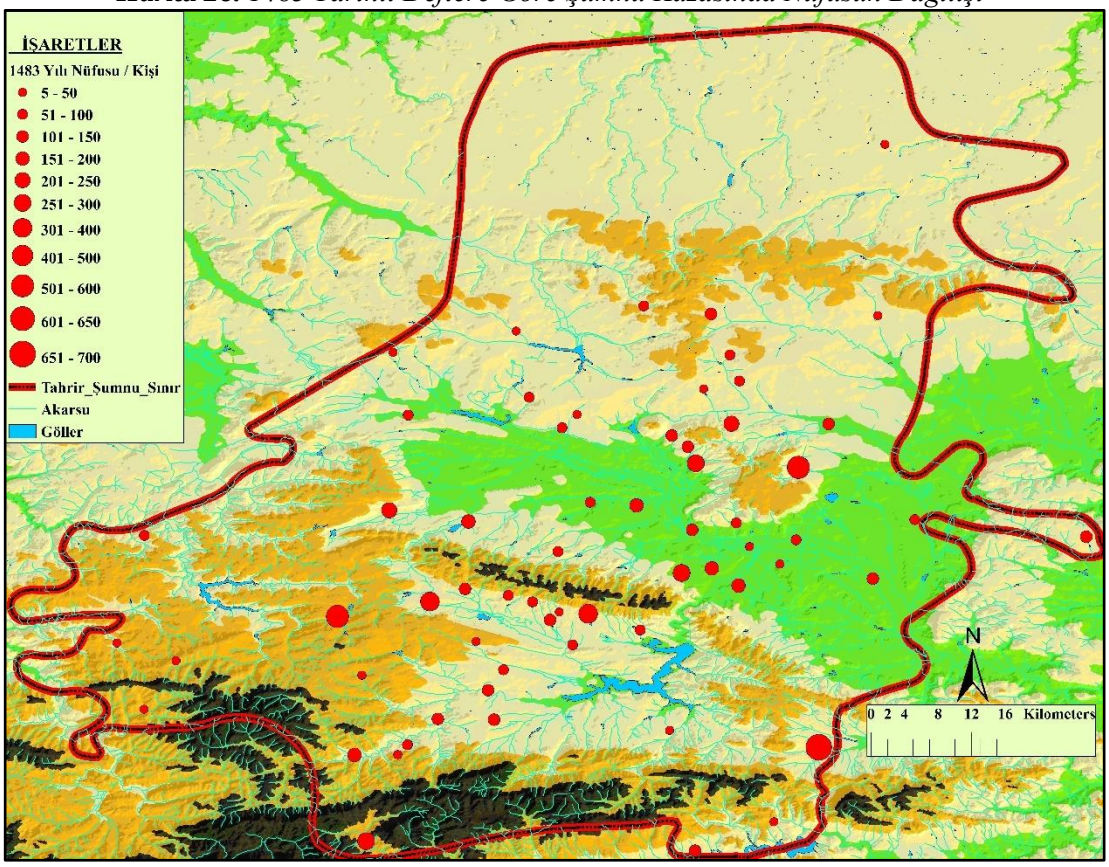
[408] Bu tablodaki yerleşme sayıları daha önce verilen yerleşme bilgilerinden daha azdır. Bunun sebebi ise bu tabloya nüfusu olmayan yerleşmelerin kaydedilmemiş olması, mahalle yerleşmeerinin nüfusu bağlı bulunduğu köyün nüfusu içinde gösterilmesi, bazı yerleşmelerin çalışma sahası dışında (Eski Zağra, Çernovi) kalması sebepleriyle bu haritada dağılışlarının yapılmaması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

[409] Bu tablodaki yerleşmelere ait nüfus daha önce verilen ytoplam nüfus bilgilerinden daha azdır. Bunun sebebi ise bazı yerleşmelerin çalışma sahası dışında (Eski Zağra) kalması ve Kıptî nüfusunun yerleşim yeri olmadığından yerleşmelere göre nüfus dağılışının gösterilememsi sebeplerinden kaynaklanmaktadır.

[410] 1479 yılı defterinde kayıtlı olup, 1483 yılı defterinde kayıtlı olmayan ve bundan sonraki defterlerde mevcut olan bazı yerleşmelerin 1483 yılı defterine yazılmadığı ya da bu defterin tahrif olan yerlerinde olduğu düşünülmüştür. Bahsedilen eksikliğin giderilmesi için bahsedilen yerleşmeler 1483 yılı defterinin nüfus ve yerleşme sayısına dahil edilerek değerlendirilmiştir.

İlk defterlerde çalışma sahasında mevcut olan az sayıdaki yerleşme ve nüfusun güneyde Kirilova Platosu ve merkezde Vrana Ovası'nda toplandığı görülmektedir. Bunlardan Kirilova Platosu'nda, nüfusu bulunan 11 köy ve mezrada yaklaşık 2590 kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların nüfus büyüklüğüne bakıldığında ise 5-365 kişi arasında yani 1-73 hane arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Bu verilere göre Kirilova Platosunda bu dönemde nüfus yoğunluğunun 4,7 kişi/km² olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen platoda bu dönemde 1 hane, yani 5 kişinin kayıtlı olduğu Akdere Yakası mezrasında, bu mezrada yalnızca bu kadar nüfusun bulunduğu anlamı çıkarılamaz, zira daha önce de ifade edildiği gibi bunlar bahsedilen defterlerde bu mezrada kayda geçen nüfus iken, konar-göçerliklerinden dolayı nüfusun bir kısmının kayda geçmediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu mezranın 1479 ve 1512 yılı defterlerinde hane kaydı bulunmazken, 1516 yılı mufassal defterinde ise 24 hane, yani 120 nüfusun bulunduğu ve köy olarak kaydedildiği görülmektedir. Yani 1512-1516 yılları arasında mezra nüfusunun yerleşik hayata geçtiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20).

Harita 26. *1483 Tarihli Deftere Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1483 yılı icmal defterinde çalışma sahasında diğer nüfus toplanma alanları ise sahanın merkezi kısmında kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan Vrana Ovası ile kuzeyinde bulunan Deliorman Platosu olduğu görülmektedir. Deliorman Platosu'nda bu dönemde toplam nüfusu 1130 kişi olan 10 köy ve mezra bulunmakta olup bu yerlerin nüfusu 5-107 hane, yani 25-535 kişi arasında değişmekte olup, ortalama nüfus yoğunluğunun ise 0,7 kişi/km² olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Deliorman Platosu'nun merkezi kısmındaki yüksek plato alanları ile kuzey kesimlerinin nüfussuz olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 26).

Vrana Ovası'nda bu dönemde nüfus 6-58 hane yani 30-290 kişi arasında değişen 12 yerleşmenin hane kaydı bulunmakta olup bu yerleşmelerde toplam 1505 kişi bulunmaktadır. Bahsedilen ovanın ortalama nüfus yoğunluğunun ise 2,2 kişi/km² olduğu görülmektedirr. Diğer jeomorfolojik birimlerde olduğu gibi bahsedilen ovada I. Bulgar Devleti döneminde kurularak Osmanlı'ya tevarüs eden eski yerleşmeler nüfus açısından daha fazla iken, Anadolu'dan XV. yy'da gelenler tarafından kurulan yerleşmelerin ise az nüfuslu yerleşmeler olduğu görülmektedir. Nitekim *Mezraa-i Kalugerovo nâm-ı diğer Maraşoğlu* yerleşmesi bu dönemde Anadolu'dan gelen Türkler tarafından kurulmuş 6 hane yani 30 kişilik nüfusuyla en küçük yerleşme iken ilk Bulgar devletinin ikinci başkenti olan Eski İstanbulluk ise 290 kişilik nüfusuyla bu sahanın en büyük yerleşmesi durumundadır (Bkz. Tablo 20, Harita 26).

1483 tarihli deftere göre çalışma sahasında Deliorman Platosu'nun güney sınırlarını oluşturan Şumnu Platosu etekleri ve Eski İstanbulluk Dağlarının kuzey ve güneybatı eteklerinde birikinti konisi üzerinde toplam 2625 nüfusa sahip 8 yerleşmenin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bahsedilen birikinti konilerindeki ortalama nüfus yoğunluğunun 62,5 kişi/km² olduğu tespit edilmiştir. Bundan da bahsedilen birikinti konilerinin yoğun nüfuslanmış yerler olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 20, Harita 26).

1483 yılı kaydında Osman Pazarı Platosu'nun toplamda 710 nüfusu bulunan 6 yerleşmeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen platoda nüfus yoğunlu ise 1,2 kişi/km² olduğu görülmektedir. Bu dönemde sahadaki en fazla nüfusa sahip olan yerleşmenin ise Alakilise nahiyesi olduğu görülmekte, Alakilise nahiyesine ait kayıtta

Nahiye-i Alakilise, etrafta perakende Yörükler oturur, ziraat ederler kaydı bulunmaktadır. Bu ise bahsedilen nahiyede yani çevrede Yörük nüfusunun dağınık yaşadığını göstermektedir. Alakilise nahiyesi adı altında topluca verilen hanelerin mevcut olduğu yerleşmelerin isimleri ayrı ayrı yazılmazken, sonraki defterlerde başta Arabacı Osman köyü olmak üzere sahada birçok küçük köyün 1483 tarihli defterde topluca kaydedilen bu nahiyeden neş'et ettiği anlaşılmaktadır. 1483 tarihli defterde Eski Cuma Platosunda 620 kişinin bulunduğu 5 köy bulunmakta olup bu alan 3,1 kişi/km² nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bu dönemde Eski Cuma Platosu'nun en büyük yerleşmesi ise Çekendin köyüdür (Bkz. Tablo 20, Harita 26).

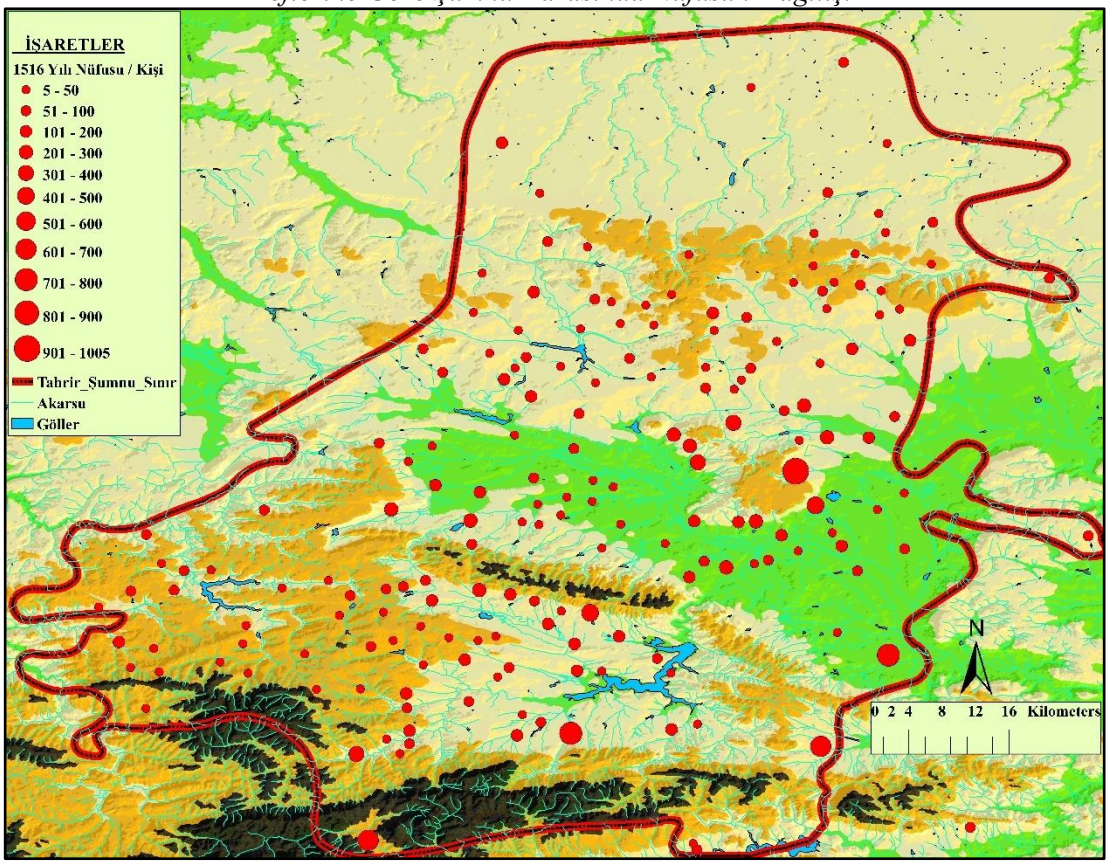
1483 tarihli icmal defterdeki kayıtlara göre çalışma sahasında vadi yerleşmesi olarak tanımlayacağımız 2 yerleşme (Kabroviçe (Çıtak), Kazanpınarı) bulunmaktadır. Bu yerleşmelerde toplam 95 hane mevcut olup takribi olarak 475 kişinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu yerleşmeler bulundukları yerlerden dolayı derbentçi yerleşmeleri olarak belirlenmişlerdir. Bu dönemde dağlık alan olarak addedebileceğimiz 600 m ve üzerinde herhangi bir yerleşmenin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 26).

1483 tarihli deftere göre araştırma alanında nüfusun daha çok merkezi kısmında toplandığı, diğer yerlerin ise genel olarak seyrek olduğu, hatta bazı sahaların nüfussuz olduğu görülmektedir. Sonraki dönemlere ait olan kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Anadolu'dan devam eden göçlererle bunların sayısı XVI. yy'ın ilk yarısında hızla artacak ve bu artış genel olarak sahanın nüfus yoğunluğunun da artmasına neden olacaktır.

Deliorman Platosu'nda 1516 yılında 1483 verilerine göre nüfusu olan köy sayısı 56 artarak 66'ya; platodaki toplam nüfusun ise bir önceki sayım dönemine göre 3520 kişi artarak 4650'ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde sahadaki yerleşmelerin nüfusu 5-1000 kişi, yani 1-200 hane (Şumnu 200 hane) arasında olduğu görülmektedir. Ortalama nüfus yoğunluğunun ise 0,7 den 2,7 kişi/km² ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Bir önceki defter olan 1483 tarihli defterde yerleşme ve nüfus yoğunluğunun genel olarak Şumnu Platosu'nun (İlço Bayırı) da bulunduğu Deliorman Platosu'nun güney sınırında toplanmış olduğu halde, 1516 yılı defterinde ise bir önceki

defterde var olan yerleşmelerin nüfusunun arttığı buna ek olarak kaza dışından gelen nüfusun kuzeye doğru yayılarak yeni yerleşmelerin kurulduğu görülmektedir. Nitekim bu dönemde yani 1483-1516 yılları arasında Deliorman Platosu'nda kurulmuş olan 56 yerleşmenin büyük kısımının platonun merkezi kısmında bulunan ve batıda Işıklar (Samuil), doğuda Yörükler (Stanovets) çizgisinde yüksek plato özelliği gösteren sahanın güney eteklerinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen yüksek sahanın kuzeyindeki sahada ise yerleşme ve nüfusun diğer yerlere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

Harita 27. *1516 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Hazırlanan 1530 Tarihli Muhasebe Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1483-1516 yılları arasında Eski Cuma Platosu'nda yerleşme sayısının 5'ten 9'a; toplam nüfusun 620'den 855'e yoğunluğun ise 3,1 kişi/km² den 4,2 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Var olan yerleşmelerin nüfus büyüklüğü ise 55-280 kişi arasında değişmektedir. Bu dönemde var olan yerleşmelere eklenen 4 yeni

yerleşmenin Anadolu'dan gelen nüfusun iskanıyla kurulan yeni ve küçük yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

Kirilova Platosu'nda 1483 yılı defterinde var olan yerleşmelerin 1516 yılı defterinde nüfus açısından artış gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde Anadolu'dan gelen göçlerle kurulan yeni yerleşmeler sayesinde Kirilova Platosu'nda yerleşme sayısının bir önceki deftere göre 15 köy artarak 26'ya; nüfusun ise ağırlıklı olarak bahsedilen göçler sayesinde yaklaşık 805 kişi artarak 3395'e; nüfus yoğunluğunun 4,7 kişi/km² den 6,1 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Kirilova Platosu'nda 1516 yılında yerleşmelerin nüfus büyüklüğü ise 15-715 kişi arasında yani 3-143 hane arasında değişmektedir. 1483 yılı defterinde sahada var olan yerleşmelerin önemli bir kısmı mezra olarak görülmekteyken 1516 yılı defterinde yerleşmelerin tamamının köy olarak kaydedildiği görülmektedir. Bundan ise bahsedilen dönemde konar-göçer olan bir kısım nüfusun yerleşikliğe geçerken, Anadolu'dan gelen nüfüsun ise doğrudan yerleşikliğe geçtiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen dönemde yeni kurulan yerleşmelerin ise Kirilova Platosu'nun güney ve güneybatısında yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

1483-1516 yılları arasında Osman Pazarı Platosu'nda yerleşme sayısının 6'dan 28'e; toplam nüfusun 710'dan 1225 kişiye; nüfus yoğunluğunun ise 1,2 kişi/km²'den 2,1 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Var olan yerleşmelerin nüfus büyüklüğü ise 10-95 kişi arasında değişmektedir. Defterlerde nüfusun özelliklerine dikkat edildiğinde bir önceki defterde var olan yerleşmelere bu defterde eklenen 22 yeni yerleşmenin bir kısmının 1483 yılı defterinde Alakilise nahiyesi olarak kaydedilen idari birimi içinde mevcut olması gerekmektedir. Diğer kısmının ise yine bu dönemde Anadolu'dan gelen nüfusun iskanıyla kurulan yeni yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

Vrana Ovası'nda 1483 yılından itibaren yerleşme sayısının 16 artışla 1516 yılında 28'e yükseldiği; bahsedilen ovadaki toplam nüfusun ise 1220 artışla yaklaşık 2725 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen dönemde 1483 yılında var olan yerleşmeler nüfus açısından artarken kaza dışından gelen nüfusla özellikle kuzeybatı kısmında Eski İstanbulluk Dağları ile Deliorman Platosu arasındaki sahada yeni

yerleşmelerin kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu dönemde bahsedilen ovada yerleşmelerin nüfusunun ise 10-415 kişi, yani 2-83 hane arasında değiştiği görülmektedir. Az nüfuslu yerleşmelerin yeni kurulan yerleşmeler iken nüfusu fazla olan yerleşmelerin ise sahadaki eski yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. 1483-1516 yılları arasında nüfus yoğunluğunun ise 2,2 kişi/km²'den 4 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

Çalışma alanında nüfusun en fazla toplandığı yerler olma özelliği gösteren birikinti konilerindeki yerleşme sayısı bu dönemde 11'e; buralarda meskun insan saysısının 3305; nüfus yoğunluğunun ise 78,6 kişi/km²'ye yükselmiş olduğu görülmektedir. Daha önce de değinilmiş olduğu gibi bunlar plato ve dağlık alanların yamaçlarında kurulmuş köyler olup, tarım ve özellikle de meyveciliğin oldukça geliçmiş olduğu yeler olma özelliği göstermektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

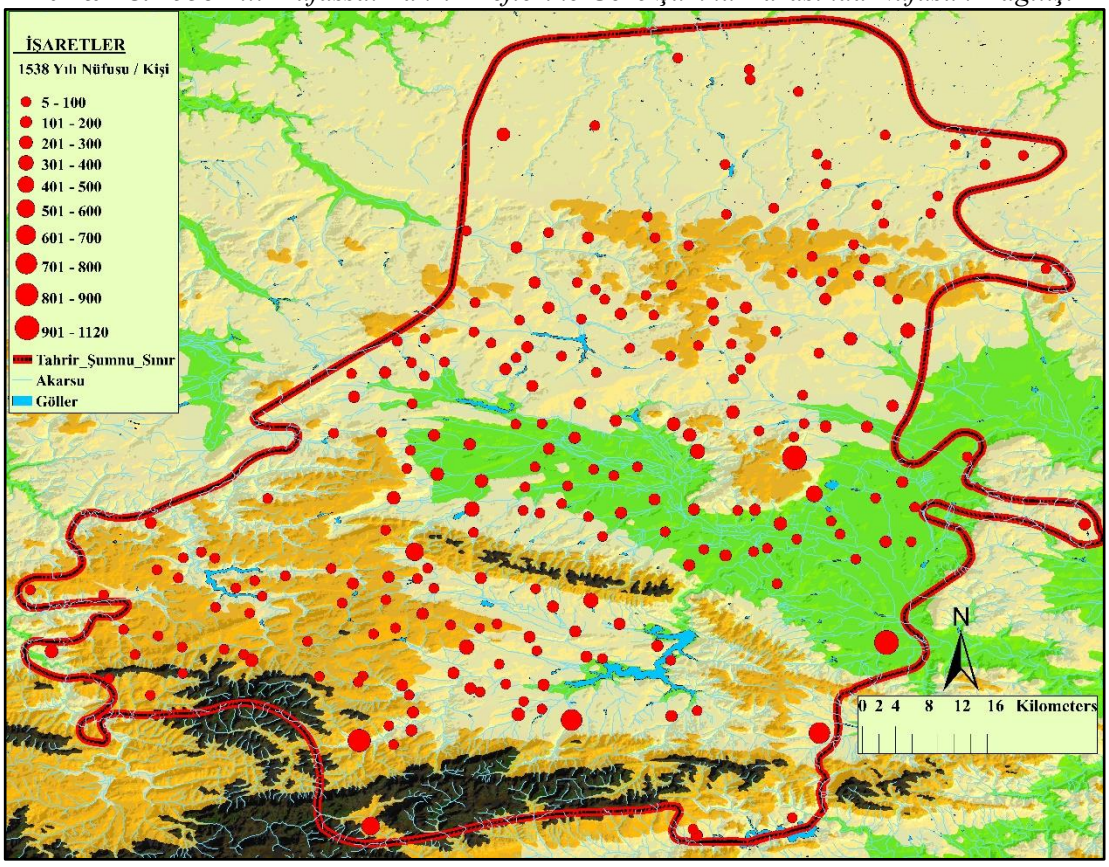
Sahada bulunan vadi yerleşmelerine ise 1483-1516 yılları arasında 2 yerleşme eklenerek toplam vadi yerleşmesi sayısının 4'e, bu köylerde yaşayan nüfusun ise 1815'e, buralardaki ortalama nüfus yoğunluğunun ise 60,5'e ulaştığı görülmektedir. Bahsedilen dönemde az sayıda vadi yerleşmesinin önemli oranda nüfusa sahip olmasının temel nedeni ise buraların derbentçi yerleşmeleri olmasıyla, Gayri Müslim nüfus için nüfus toplanma merkezleri durumuna gelmiş olmalarıdır (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

1516 yılı defterinde Osman Pazarı Platosu ve Kirilova Platosu'nun güneybatısında 600 m yükseltinin üzerinde Sakar Balkan dağlık sahasında 3 yerleşmenin bulunduğu tespit edilmiştir. Bahsedilen yerleşmelerin toplam nüfusu yaklaşık 80 kişi civarında olup bu nüfus yaklaşık 128 km² alana sahip olan Sakar Balkan dağlık sahasının 0,6 kişi/km²; 548 km² alana sahip tüm dağlık alanların 0,1 kişi/km²; gibi çok düşük bir nüfus yoğunluğuna sahip olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 27).

Deliorman Platosu'nda 1538 yılında köy sayısı 1516 yılına göre 18 artarak 84'e; platodaki toplam nüfusun ise bir önceki sayım dönemine göre 2950 kişi artarak 7600'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 2,7'den 4,5 kişi/km²'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Harita 27 ve 28 karşılaştırıldığında 1538 yılında bir önceki kayıt

dönemi olan 1516 yılına göre yerleşmelerin Işıklar (Samuil)-Yörükler(Stanovets) hattında bulunan yüksek platonun kuzeyinde kalan su kaynakları bakımından sınırlı ve kapalı havza özelliği gösteren sahanın yerleşme bakımından çoğaldığı dikkat çekmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 28). Bu durumun sahada yeni kurulan yerleşmelerden kaynaklandığı ise gayet açıktır.

Harita 28. *1538 Yılı Mufassal Tahrir Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1516-1538 yılları arasında Eski Cuma Platosu'nda yerleşme sayısının 9'dan 13'e; toplam nüfusun 290 kişi artarak 1145'e, yoğunluğun ise 4,2 kişi/km²'den 5,7 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Yerleşme isimleri ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre bu dönemde var olan yerleşmelere eklenen 4 yeni yerleşmenin Anadolu'dan gelen nüfus tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 28).

Kirilova Platosu'nda 1538 yılı kaydında 1516 yılına göre yerleşme sayısında 5; nüfusta 2585 kişilik artış olmuştur. Ortalama nüfus yoğunluğu ise 6,1'den 10,8'e yükselmiştir. İsimlerinden ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre sahada

kurulmuş olan 5 yeni yerleşmenin sahaya Anadolu'dan gelen Müslüman nüfus tarafından teşkil edildiği anlaşılmaktadır. Sahada artan nüfus sadece yeni kurulan yerleşmelere iskan olan nüfus tarafından değil var olan yerleşmelerin nüfusunun artış göstermesi ile de ilgili bir durum olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 28).

1516-1538 yılları arasında Osman Pazarı Platosu'nda yerleşme sayısının 28'den 36'ya; toplam nüfusun ise iki katı geçen oranda (1310 kişi) artış göstererek 2535 kişiye; nüfus yoğunluğunun ise 2,1 kişi/km²'den 4,3 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Nüfusun özellikleri incelendiğinde bu artışa neden olan nüfusun Anadolu'dan göç eden Müslüman Türklere ait olduğu gayet açıktır. İlgili haritada da görüldüğü üzere bu dönemde kurulan yerleşmeler nüfus açısından küçük yerleşmeler olduğu halde, bir önceki defterde var olan yerleşmelerin nüfusunda bu dönemde artış meydana geldiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20; Harita 28).

Vrana Ovası'nda 1516 yılından itibaren yerleşme sayısında görülen 10 artışla 1538 yılında toplam yerleşme sayısının 38'e yükseldiği; bahsedilen ovadaki toplam nüfusun ise 1795 kişilik bir artışla yaklaşık 4520; ortalam nüfus yoğunluğu ise 6,7 kişiye ulaştığı görülmektedir. Harita 28'e dikkat edildiğinde bu dönemde ovanın güneydoğusu hariç diğer yerlerinde yerleşme sayısının ve var olan yerleşmelerin nüfuslarında artış olduğu anlaşılmaktadır. Vrana Ovası'nın güneydoğusunun ise ilk defterlerden itibaren nüfus açısından ıssız olduğu bu bölgedeki tek yerleşmenin ise bu ıssız yerin güvenliğini sağlamak için kurulmuş olan İsmedova yerleşmesi olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 28).

Çalışma alanında nüfusun en fazla toplandığı yerler olma özelliği gösteren birikinti konilerindeki yerleşme sayısının bu dönemde bir önceki deftere göre 1 azalarak 10'a; buralarda meskun insan saysısının ise yaklaşık 230 kişi azalarak 3065'e; nüfus yoğunluğunun da 72,9 kişi/km²'ye düştüğü görülmektedir. Daha önce de değinilmiş olduğu gibi bu yerler meyveciliğin gelişmiş olduğu yerler olup bu durum sahanın ilk mufassalı olan bu defterde (1538 tahriri) açıkça görülebilmektedir. Bunun en açık delili ise *öşr-i meyve* ve *aveng-engür* vergileridir (Bkz. Tablo 20, Harita 28).

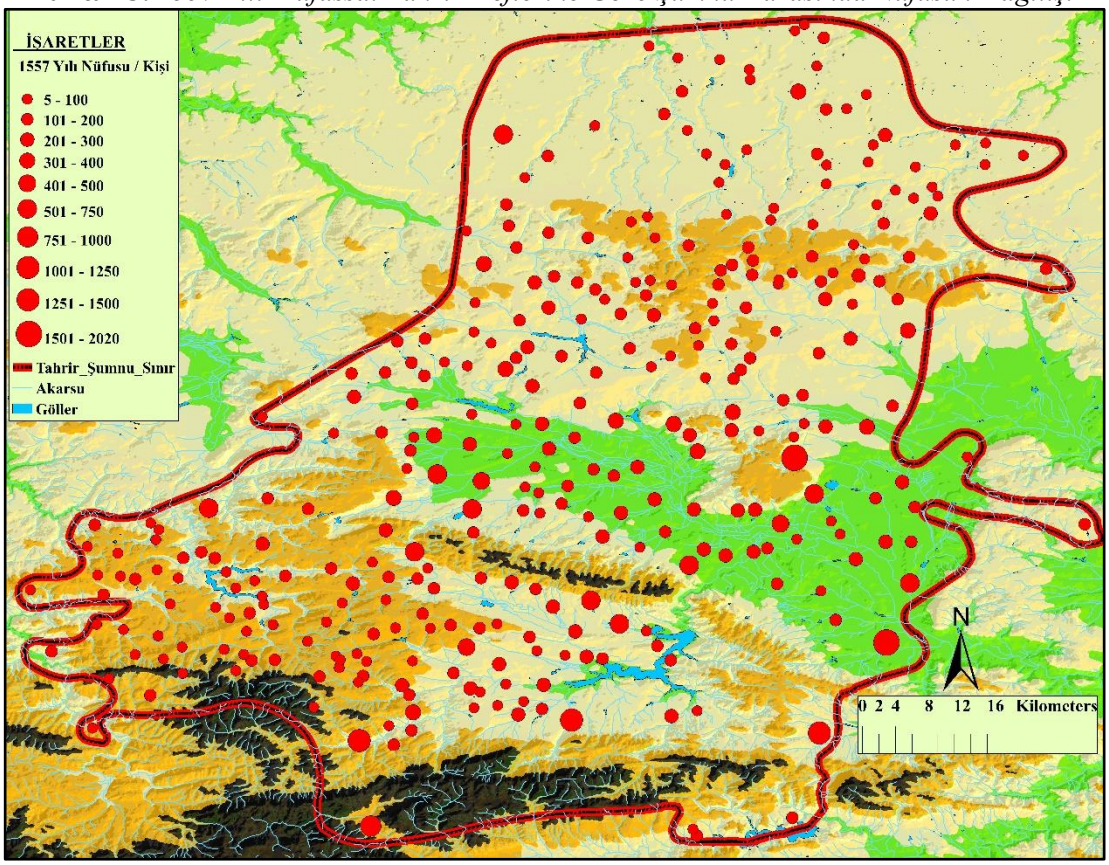
Sahada bulunan vadi yerleşmelerine ise 1516-1538 yılları arasında 1 yerleşme eklenerek toplam 5'e; toplam nüfus 220'ye; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 74'e

yükseldiği görülmektedir. Buralar, yolların geçit yerlerinin güvenliğini sağlamak için önemli nüfus toplanma merkezleri olmaya devam etmektedir. Sahanın dağlık bölgelerinde bu dönemdeki yerleşme sayısının 3 yani aynı kaldığı (bir kısmı dağınık mahallelere sahiptir); bu yerlerin nüfusu 205; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 0,3 civarında olduğu hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 20, Harita 28).

Deliorman Platosu'nda 1557 yılında köy sayısı 1538 yılına göre 61 artarak 145'e; platodaki toplam nüfusun ise bir önceki sayım dönemine göre 11000 kişi artarak 18600'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 4,5'ten 11,3 kişi/km²'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Harita 28 ve 29 karşılaştırıldığında 1557 yılında bir önceki kayıt dönemi olan 1538 yılına göre yerleşmelerin Işıklar (Samuil)-Yörükler (Stanovets) hattında bulunan yüksek platonun kuzeyinde kalan, su kaynakları bakımından sınırlı ve kapalı havza özelliği gösteren sahada yerleşme sayısının daha da arttığı, bu hattın güneyinde kalan sahada ise yerleşmelerin sıklaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 29). Bu durumun genel olarak sahada yeni kurulan ve Anadoludan gelen Müslüman Türk nüfus tarafından kurulan yerleşmelerden kaynaklandığı ise gayet açıktır.

1538-1557 yılları arasında Eski Cuma Platosu'nda yerleşme sayısının 10 artarak 13'ten 23'e; toplam nüfusun ise 2140 kişi artarak 3615'e, yoğunluğun ise 5,7 kişi/km²'den 18 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Yerleşme isimleri ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre bu dönemde var olan yerleşmelere eklenen 4 yeni yerleşmenin Anadolu'dan gelen nüfus tarafından kurulduğu, diğer taraftan var olan yerleşmelerin nüfus açısından büyüdüğü anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 29).

Harita 29. *1557 Yılı Mufassal Tahrir Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Kirilova Platosu'nda 1557 yılı kaydında 1538 yılına göre yerleşme sayısında 3; nüfusta 315 kişilik artış olmuştur. Ortalama nüfus yoğunluğu ise 10,8'den 11,4'e yükselmiştir. İsmilerinden ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre sahada kurulmuş olan 3 yeni yerleşmenin sahaya Anadolu'dan gelen Müslüman Türk nüfus tarafından teşkil edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 29).

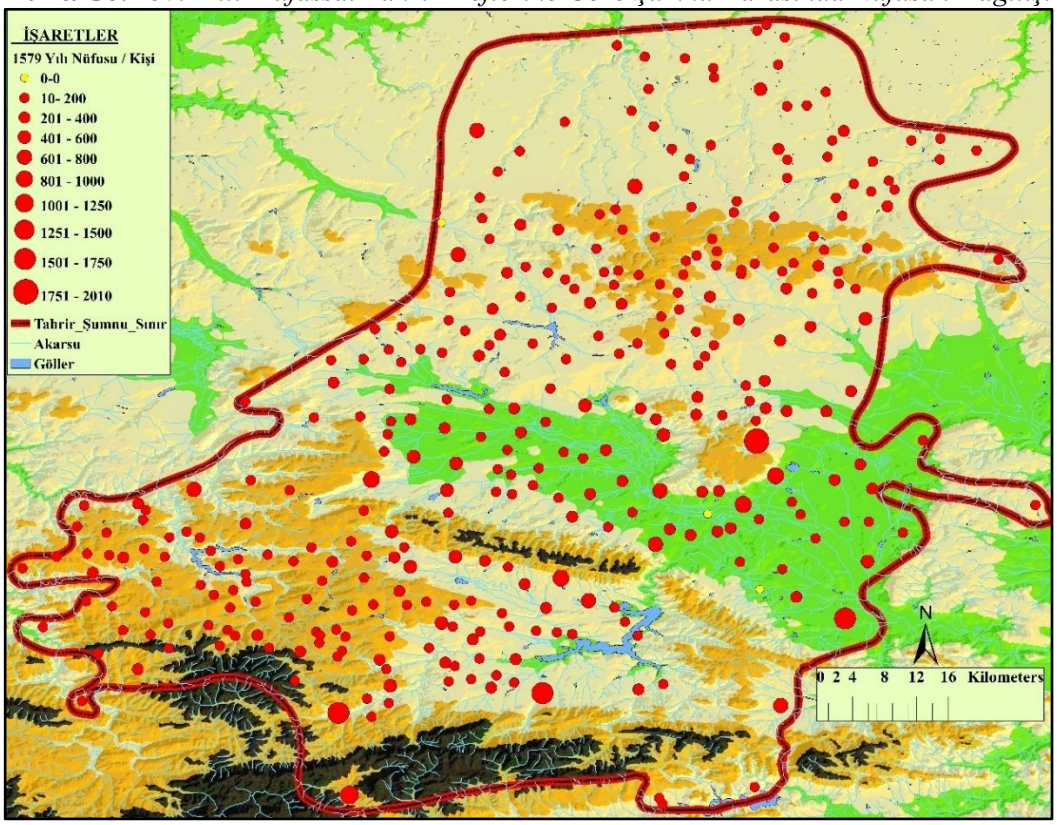
Osmanpazarı Platosu'nda 1557 yılı kaydında 1538 yılına göre yerleşme sayısının 40 artış göstererek 76'ya; nüfusun 5030 kişilik artışla 7565 kişiye; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 4,3'ten 13 kişiye yükseldiği görülmektedir. Bahsedilen sahada bu dönemde rakamlardan da anlaşıldığ üzere yerleşeme ve nüfus açısından muazzam bir artış meydana gelmiştir. İsimlerinden ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre sahada kurulmuş olan yeni yerleşmeler Anadolu'dan gelen Müslüman Türk nüfus tarafından teşkil edilmiştir (Bkz. Tablo 20, Harita 29).

Vrana Ovası'nda 1538-1557 yılları arasında yerleşme sayısında görülen 8 artışla bu dönemde yerleşme sayısının 46'ya; bahsedilen ovadaki toplam nüfusun ise

3860 kişilik artışla 8380'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 12,6 kişi/ km² ulaştığı görülmektedir. Yerleşme sayısında görülen ufak bir artışa rağmen nüfusta Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler tarafından gerçekleştirilen büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. Nüfusta görülen artışın yeni kurulan yerleşme sayısına yansımaması ise nüfus artışı ile, ya da yakınlarına yeni mahallelerin eklenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.Yerleşmelerin mahallelerine ait nüfus, yukarıdaki dipnotlarda da belirtildiği üzere bazı zorunluluklar nedeniyle var olan yerleşmelerin merkezindeki yerleşme nüfusuna eklendiği için dağılış haritasında mahalleler gösterilememiş bu ise yerleşme saysısındaki artışın sadece köy bazında sınırlı kalmasına neden olmuştur.1538 ve 1557 yıllarına ait defterlerde var olan yerleşmelerin nüfusunda önemli artışlar meydana gelirken ovanın güneydoğusunda bulunan ıssız sahada da yerleşme sayısı ve nüfusun arttığı dikkati çekmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 29).

Birikinti konilerindeki yerleşme sayısı bu dönemde bir önceki deftere göre aynı kalırken buradaki yerleşmelerdeki nüfusta yaklaşık 1850 kişilik bir artış olduğu bu artışın ise nüfus ortalamasını 117,5 kişi/ km²'ye çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu ise bahsedilen yerlerin tıpkı derbentçi yerleşmeleri gibi önemli bir nüfus toplanma ve çekim merkezi olduğunu göstermektedir. Benzer durum derbentçilik görevi olan vadi yerleşmelerinde de görülmektedir. Sahanın dağlık bölgelerinde bu dönemdeki yerleşme sayısının 5'e (bir kısmı dağınık mahallelere sahiptir); bu yerlerin nüfusunun 435'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 0,8 kişi/ km²'ye yükseldiği hesaplanmıştır. Yeni kurulan yerleşmelerin tıpkı diğer jeomorfolojik birimlerde olduğu gibi Anadolu'dan gelmiş olan Müslüman Türk nüfusa ait olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 29).

Harita 30. *1579 Yılı Mufassal Tahrir Defterine Göre Şumnu Kazasında Nüfusun Dağılışı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Deliorman Platosu'nda 1579 yılında köy sayısında bir önceki kayıt olan 1557 yılına göre değişme olmazken; platodaki toplam nüfusun bir önceki sayım dönemine göre 5115 kişi artarak 23175'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 11,3'ten 13,7 kişi/km²'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Yerleşme sayısında artış olmamasına rağmen yerleşmelerdeki nüfusta görülen yaklaşık %30 oranındaki artışın sebebi ise artan nüfusun var olan yerleşmelerde meydana gelmesidir. Nitekim var olan yerleşmelerde meydana gelen artış harita 29 ve 30 karşılaştırıldığında dağılış değerlerinden açıkça anlaşılabilmektedir. Bu dönemde sahanın en fazla nüfusa sahip yerleşmelerinin ise Şumnu nefsi başta olmak üzere Kalova köyü olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 30).

1557-1579 yılları arasında Eski Cuma Platosu'nda yerleşme sayısında görülen 2 artışla toplam yerleşme sayısının 23'ten 25'e; toplam nüfusun ise 725 kişi artarak 4340'a; yoğunluğun ise 18 kişi/km²'den 21,7 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Yerleşme isimleri ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre bu dönemde var olan yerleşmelere eklenen 2 yeni yerleşmenin Anadolu'dan gelen nüfus tarafından

kurulduğu, diğer taraftan var olan yerleşmelerin nüfus açısından büyüdüğü anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 30).

Kirilova Platosu'nda 1579 yılı kaydında 1557 yılına göre yerleşme sayısında 6; nüfusta ise 4620 kişilik artışla toplam nüfusun 10915'e yükselmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama nüfus yoğunluğu ise 11,4'ten 19,8'e yükselmiştir. İsimlerinden ve nüfus özelliklerinden anlaşıldığına göre sahada kurulmuş olan 6 yeni yerleşmenin sahaya Anadolu'dan gelen Müslüman Türk nüfus tarafından teşkil edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 30).

Osmanpazarı Platosu'nda 1579 yılı kaydında bir önceki tahrire göre yerleşme sayısında bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde nüfusun 775 kişilik artışla 8340 kişiye; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 13'ten 14,3 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. Bahsedilen sahada bu dönemde meydana gelen artışın daha önceki tahrirlerde var olan yerleşmelerde gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 20, Harita 30).

1557-1579 yılları arasında Vrana Ovası'nda yerleşme sayısının değişmediği ancak bu dönemde ovadaki nüfusun 2125 kişi artarak 10505'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 12,6 kişiden 15,8 kişi/km²'ye yükseldiği görülmektedir. İlgili haritadaki nüfus değerlerinde de görüldüğü üzere bu dönemdeki nüfus artışı, var olan yerleşmelerde meydana gelen artış sayesinde olmuştur (Bkz. Tablo 20, Harita 30).

Birikinti konilerindeki yerleşme sayısı 1557 yılı ile karşılaştırıldığında 1579 yılı kaydına göre azalma olduğu görülmektedir. Sonraki defterler incelendiğinde ise bu sahada olup ta 1579 yılında kayıtlı olmayan köylerin ortadan kalkmamış olduğu anlaşılmıştır. Bunun ise bahsedilen köylerin 1579 yılı defterinde kaydedilmemiş olmasından kaynaklanmış olduğu, anlaşılmakta olup bu durumun bahsedilen dönemde toplam yerleşme sayısında da azalma olduğunun gösterilmesine neden olduğu anlaşılmıştır. Birikinti konileri üzerindeki yerleşmelerde bir önceki tahrire göre 1190 kişilik artışla toplam nüfusun 6155'e; ortalama nüfus yoğunluğunun ise 146,5'e ulaştığı tespit edilmiştir. Bu sahada bazı yerleşmelerin bu defterde kayıtlı olmadığı halde toplam nüfusta görülen artışta, var olan yerleşmelerdeki doğal nüfus artışının etkili olmasının yanında yerleşme dışından göç aldığını anlamamızı sağlamaktadır. Bu

dönemde vadi ve dağlık alandaki yerleşmelerin sayısında bir önceki deftere göre farklılık görülmezken nüfus ve nüfus yoğunluğu bakımından bir önceki kayıtta olduğu gibi benzer durum derbentçilik görevi olan vadi yerleşmelerinde ve dağlık alanlardaki yerleşmelerde de görülmektedir (Bkz. Tablo 20, Harita 30).

Buraya kadar verilen bilgilerden çalışma döneminin başında hazırlanan 1483 yılı defterinde kaza idari alanında bulunan yerleşme ve nüfusun genel olarak kazanın güneyinde bulunan Kirilova Platosu; Deliorman Platosu'nun güneyinde Vrana Ovası merkezine doğru uzanan Şumnu Platosu etekleri ile Vrana Ovası'nın merkezi kısmında bulunan sahada yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde birikinti konilerinin en yoğun nüfuslu alanlar olduğu görülmekteyken dağlık sahalar tamamen, Deliorman Platosu'nun merkezi ve kuzey kesimleri ile Osman Pazarı Platosu'nun genel olarak, Vrana Ovası'nın ise kuzeybatı ve güneydoğusunun nüfussuz ve boş olduğu anlaşılmaktadır. 1516 , 1538 ve 1557 yılı defterlerinde ise var olan yerleşmeler nüfus olarak büyürken, Anadolu'dan alınan göçlerle yukarıda bahsedilen nüfussuz ve boş sahaların da nüfuslanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen nüfuslanma Deliorman Platosu'nda güney-kuzey yönünde; Osman Pazarı Platosu'nda doğu-batı yönünde yayılma göstererek yerleşmelerin Sakar Balkan Dağı'na kadar ulaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bir önceki defterde yerleşmelerin bulunduğu sahaların bu dönemde daha da sıklaştığı anlaşılmaktadır. 1579 yılı defterindeki bilgilere göre yapılan dağılışta bir önceki deftere göre var olan yerleşme sayılarında önemli bir değişiklik olmamış hatta kısmi bir azalma olduğu görülmüştür. Harita 30'da görüldüğü üzere bu dönemde sahanın genel olarak nüfus ve nüfus yoğunluğunun artması ile yerleşmelerin nüfus değerlerinin artmış olduğu, yani büyüdüğü anlaşılmıştır.

5. NÜFUS HAREKETLERİ (GÖÇLER)

Nüfus hareketleri denildiğinde coğrafi manada akla doğumlar, ölümler ve göçler gelmektedir. Arşiv belgelerinde bunlar içinde en açık bilgiler göçlerle ilgili olanlardır. Göçlerin tarihi insanlık tarihi kadar eski olup insanın varolduğu zamandan beri dünyada devamlı bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Bu hareketlilik zaman zaman insanlık tarihini etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. En eski göçlere dikkat edildiğinde ise bunların belli mekânlardan dışarıya doğru olduğu görülmektedir. Nasıl ki insan

kalbi insan vücuduna kan pompalıyorsa, bazı yerlerden de dünyanın değişik yerlerine sürekli olarak göç dalgaları olduğu anlaşılmaktadır[411].

İnsanların bulundukları yerden ayrılmaları için herhangi bir sebebin olması gerekmekte, sebepsiz olarak bir yeri terk etmeleri ise mümkün değildir. Göç ettikleri yere gitmeleri için de orayla ilgili birtakım ön bilgilerinin, yani oraya çeken sebeplerin olması gerekmektedir. İşte bunlar nüfusu harekete geçiren itici ve çekici sebeplerdir. Göçler ülke içinde ya da ülke dışına olabilmektedir. Bunları doğuran sebepler siyasi, ekonomik, sosyal ve insanın dışında kalan doğal nedenler olabilmektedir. Bunların içinde gerek geçmiş ve gerekse günümüzde ülekeler arası göçlerde en önemli pay, siyasi ve ekonomik sebeplerden kaynaklanmaktadır[412]. Bu ikisini birbirinden ayırmak ta oldukça zordur. Nitekim, bir yerde nüfus arttığında oradaki insan grupları arasında özellikle oranın yönetilmesi ve faydalanılması açısından sorunlar çıkabilmekte, bunun sonucunda tutunamayanlar göç etmek zorunda kalmaktadır. Dünya genelinde özellikle sanayi öncesi dönemler için göçlerin kayıtlarına ulaşmak oldukça zordur. Bunun temelinde ise bahsedilen döneme ait nüfus kayıtlarına ulaşmanın zorluğu ve tutulan kayıtların niteliği gelmektedir. Çalışma dönemine ait tahrirler Osmanlı klasik dönemini ihtiva eden tek ve en önemli kayıtlar olup bunlardaki bilgilere göre nüfus hareketlerine yönelik bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Çalışma sahasına ait tahrirler incelendiğinde ilk defterlerden itibaren bu sahada yerleşme isimleri ve nüfus açısından iki farklı demografik grubun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İlk defterler olan 1479, 1483 ve 1512 tarihli defterlere dikkat edildiğinde bunlardan ilk grubun genel olarak yerleşme isimleri Türkçe olmayan ve nüfusu da Gayri Müslim olanlar; diğerinin ise yerleşme isimleri genel olarak Türkçe, nüfusu ise Müslim olan yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Bir Türk İslam devleti olan Osmanlı'nın sahayı 1388 yılında fethettiği akla geldiğinde bunlardan Müslüman ve Türk olan nüfusun sahanın Osmanlı fethinden sonra Anadolu'dan göç edenler ve bu nüfusun iskân olduğu yerleşmelerin de fetihten sonra kurulduğunu söylemek mümkündür. Zaten sonraki defterler yani XVI. yy defterleri incelendiğinde sahada

[411] Hasan Hüseyin Yılmaz., "Tarihi Coğrafyanın Yapısı" *Tarihi Coğrafya*, ed. Osman Gümüşçü, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, ss. 326-330.
[412] Doğanay, *a.g.e.*, 2004, ss. 193-200, 225.

Müslüman Türk nüfusu ve yerleşmelerinin aşırı oranda artması fetihten sonra başlayan göçlerin devam ettiğinin açık delilidir. Defterlerdeki kayıtlara göre bunları ayrı ayrı değerlendirerek sahaya yapılan göçleri daha anlaşılır hale getirmek mümkündür.

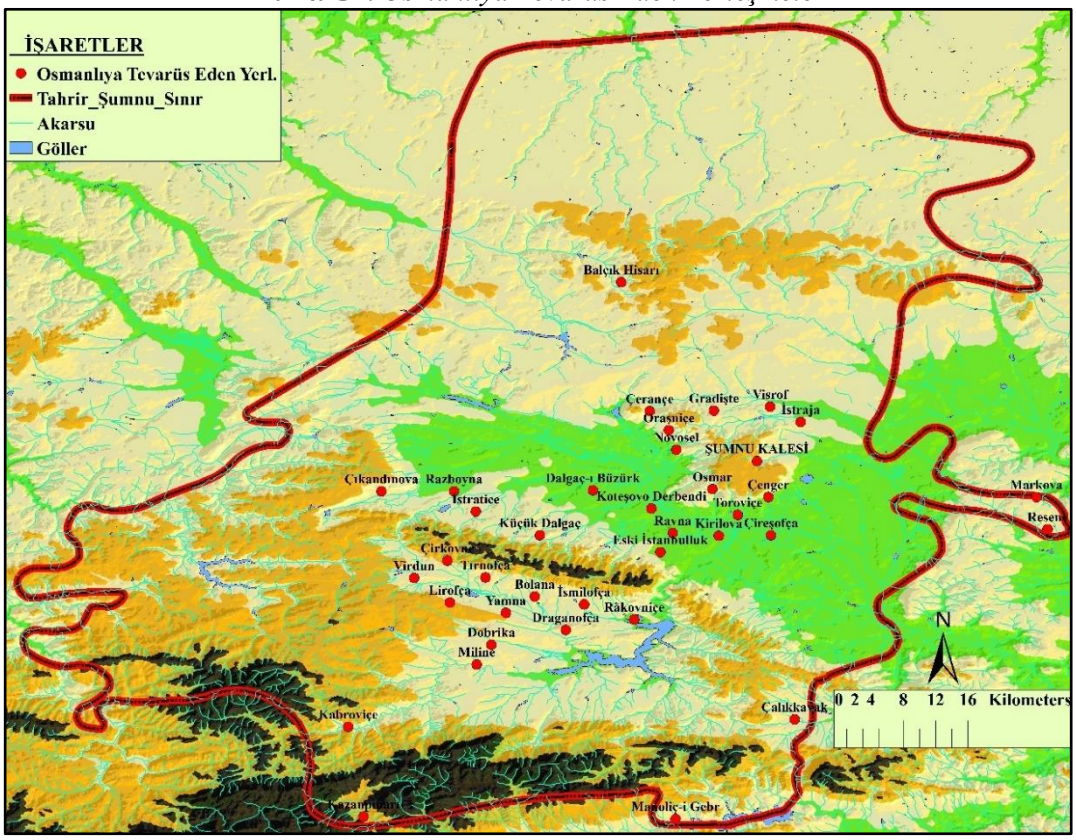
Bahsedilen bilgilere göre sahaya ait ilk defterlerde ismi geçen yaklaşık 38 yerleşmenin Osmanlı fethi öncesi sahada mevcut olup fetihle birlikte Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmeler olduğunu söylemek mümkündür (Bkz Harita 31). Haritaya dikkat edildiğinde bu yerleşmelerin Şumnu Platosu etekleri ile Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde verimli toprakları ihtiva eden birikinti konileri ile bu iki jeomorfolojik birimin arasında bulunan ovada toplandıkları görülmektedir. Bu yerleşmelerin sakinlerinden bir kısmının Osmanlı fethinden sonra özellikle de sahaya Anadolu'dan gelen göçler esnasında genel olarak saha içinde farklı yerlere göç ettiği, bunlardan boşalan köyler ve bu arazilerin ise göçle Anadolu'dan gelen nüfus tarafından doldurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Karye-i Dalgaç-ı Büzürk* yani Büyük Dalgaç köyünün ilk defterlerdeki kayıtlarında 42 Gayri Müslim hane görülmekte "bu köy kafirleri Balçıkhisarı adlu yerde otururlar"[413]*;* aynı defterlerde *Karye-i Miline* isimli köyde 26 Gayri Müslim hane kaydı görülmekte ve "bu köy küffârı Küçük Balçıkhisarı adlu yerde oturur"[414] kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlarda geçen *Balçıkhisarı* ya da *Küçük Balçıkhisarı* olarak bahsedilen yerin sonraki defterlerde Hrazgrad kazasının Kınalı köyü yakınlarında bulunduğu anlaşılmış, yapılan saha çalışmasında yaklaşık 20 km² alana sahip ve günümüzde halkın *Toprak Kale* olarak isimlendirmiş olduğu eski kale bölgesi olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bahsedilen Büyük Dalgaç ve Miline köyünün Gayri Müslim halkının XV. yy'da sahaya ilk gelen Müslüman Türk göçlerinden sonra bahsedilen kalenin bulunduğu bölgeye göç ettiğini anlamak mümkündür. Bu köylerden Büyük Dalgaç köyünün boşalmış olan eski yerleşim yeri mezraya dönüşmüş, bu mezraya Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler iskân olmuştur. XVI. yy defterlerinin bazılarında bu mezranın *Hacı Bayram Yeri* olarak da kaydedildiği görülmekteyken, sonraki kayıtlarda ise tekrar eski isminin kullanılmaya devam ettiği ve üzerinde köy kurulmuş olduğu

[413] NBKM., OAK, nr. 45-9, s. 20.
[414] NBKM., OAK, nr. 12-9, s. 30b.

anlaşılmaktadır. Günümüzde ise bu yerleşmenin Eski Cuma iline bağlı Dalgaç, Dılgaç köyü olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Ek 1, Satır 99; Harita 31).

Balçıkhisarı isimli kaleye nüfusu göç eden bir diğer yerleşme olan *Miline* köyünün eski yerleşim yerinde ise yine Müslümen Türkler tarafından *Sarı Yusuflar* isimli köy kurulmuş ve arazileri de bu köye kalmıştır (Bkz. Ek 1, Satır 144, 324). Bahsedilen köylerin nüfusunun göç ettiği kale olan *Balçıkhisarı* isimli yer 1538 yılı defterine göre belirlenen Şumnu kazası sınırları içinde bulunmaktadır. XVI. yy defterlerinde bu sahada bahsedilen Büyük Dalgaç ve Miline isimli köylere rastlanmazken bu kalenin batısında halkı Gayri Müslim olan *Karye-i Eski Hrazgrad* isimli bir köye rastlanmış olup bu köyün de kayıtlara göre 1569 yılında ortadan kalktığı anlaşılmıştır. Cizye defterlerinde bulunan bir kayıtta ise göç etmeden önce Gayri Müslim Büyük Dalgaç köyünün diğer isminin *Hrazgrad* olduğuna dair bir kayıt görülmektedir. Bu bilgiden hareketle bahsedilen köylerin Balçıkhisarı'na göç ettikten sonra bu kalenin batısında XVI. yy'da yukarıda bahsedilen *Eski Hrazgrad* köyünü kurmuş olabilecekleri yorumunu yapmak mümkündür. Zira bu sahada, yani Balçık Hisarı isimli kalenin civarında XVI. yy'da başka Gayri Müslim yerleşmesi bulunmamaktadır (Bkz. Ek 1, Satır 139; Harita 31).

Harita 31. *Osmanlıya Tevarüs Eden Yerleşmeler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

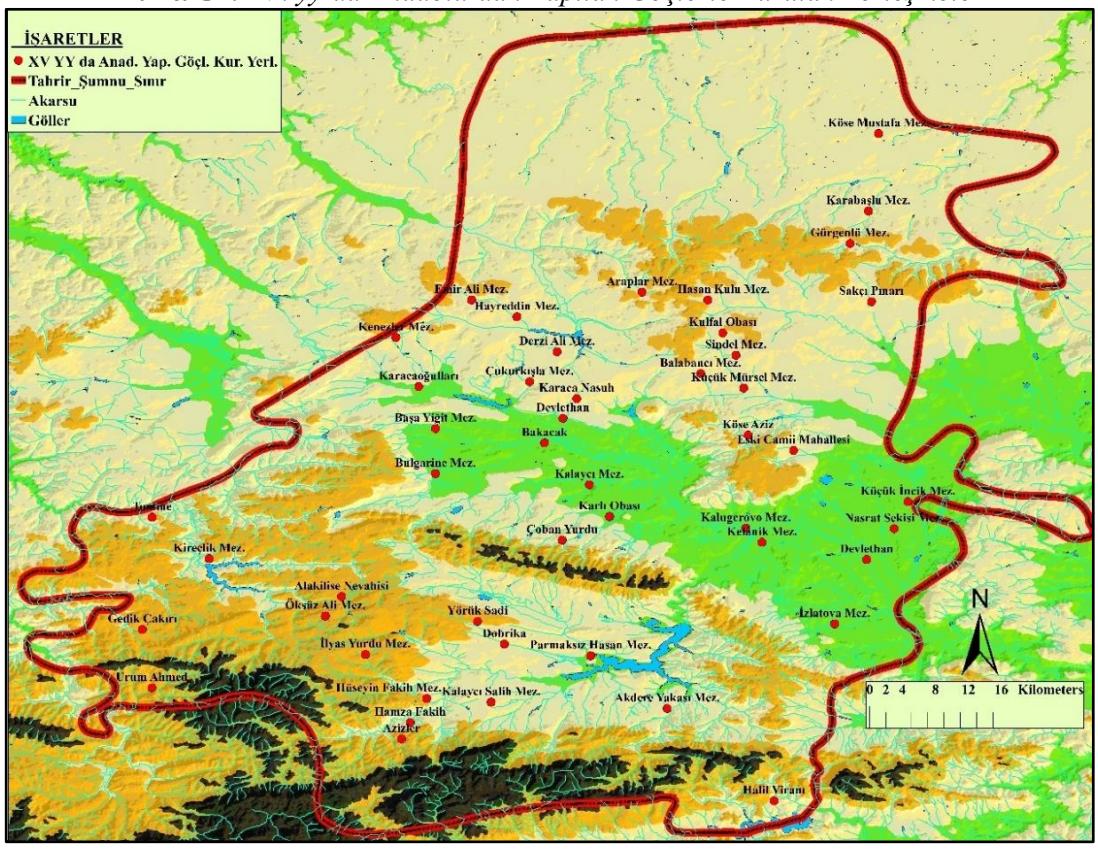
Bahsedilen defterler incelendiğinde XV. yy'da sahaya Müslüman Türk nüfusun gelmesi ile saha içi nüfus hareketliliğine katılan yerleşik nüfusun ise Küçük Dalgaç, Rakovniçe, Dobrika, Bolana ve Visrof köyleri halkı olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 31). Bunlardan Küçük Dalgaç köyünün ilk defterlerdeki kayıtlarda nüfusunun göç ettiği ve bu nüfusun iskanıyla Gradişte köyünün vücuda geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilk defterlerde Gradişte köyüne ait kayıtta "Küçük Dalgaç üzerinden gelüp bunda oturmuşlardır"[415] bilgisi bulunmaktadır. Yine kayıtlardaki bilgiler yorumlandığında bahsedilen Küçük Dalgaç köyünün eski yerleşim yerine Anadolu'dan gelen Müslüman Türklerin iskanıyla *Çoban Yurdu* isimli bir yerleşme kurulmuş olup günümüzde bu yerleşme Eski Cuma ili idari alanında bulunan *Çobandere-Ovçarovo köyünü* ihtiva etmektedir (Ek 1, Satır 299). Yine ilk defterlerde Kirilova Platosunda ve birbirlerine yakın olduğu anlaşılan Bolana, Rakovniçe ve Dobrika isimli yerleşmeler 1516 yılından itibaren kayıtlarda görülmemekte, diğer

[415] NBKM., OAK, nr. 45-9, s. 21.

taraftan bu sahada 1516 yılından itibaren *Karye-i Huyvan* isimli bir derbendçi köyüne rastlanmaktadır. Buna göre ulaşımda önemli bir geçit olan Eski İstanbulluk Antesedant Boğazının güneyden giriş noktasını kontrol etmek için bahsedilen köylerin nüfusunun bizzat devlet tarafından bu yerlere iskân edilerek burada bir derbentçi yerleşmesi kurulmuş olabileceği yorumunu yapmak mümkündür. Yapılan defter çalışmasında nüfusu göç eden Rakovniçe köyünün eski yerleşim yeri ve arazilerine yerleşen Müslüman Türkler tarafından *Hoşkadem*; nüfusu göç eden Dobrika köyünün eski yerleşim yeri ve arazilerine yerleşen Müslüman Türkler tarafından *Sığırcı* isimli köyler kurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim XVI. yy kayıtlarında *Karye-i Dobrika, nâm-ı diğer Sığırcı; Karye-i Hoşkadem nâm-ı diğer Rakovniçe* kayıtları da görüşümüzü doğrular niteliktedir. Yapılan saha çalışmasında Tırnofça köyü yakınlarında bulunan eski yerleşim yerinin ise bahsedilen yerleşmelerden Bolana köyüne ait olabileceği anlaşılmıştır. Bu dönemde nüfus hareketliliğine katılan bir diğer yerleşme olan Visrof köyü halkı ise muhtemelen yakınında yer alan Şumnu merkezine göç etmiş olmalıdır. Yapılan defter ve harita çalışmasında ise bu köyün arazileri ve eski yerleşim yerinin Kışla köyüne tevdi edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Ek 1, Satır 54, 121, 177, 443; Harita 31).

Bahsedilen ilk defterlerde ismi ve nüfus özelliğinden Müslüman ve Türk olduğu anlaşılanlar ise Osmanlı fethinden sonra, özellikle de 1444 Varna Savaşı'ndan sonra sahaya ilk olarak gelip yerleşenler olduğunu söylemek mümkündür**.** İlk defterlere bakıldığında Anadolu menşeli bahsedilen nüfus tarafından bu sahada üzerinde hane kaydı olan yani nüfusu olan yerleşme sayısının da 36 civarında olduğu anlaşılmış olup bunlardan 34 tanesinin lokalizasyonu yapılarak haritada gösterilebilmiştir (Bkz Harita 32).

Harita 32. *XV. yy'da Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Haritaya bakıldığında bahsedilen yerleşmelerin Şumnu kazasında Harita 31'de görülen ve fetihten önce var olan eski yerleşim yerleri yakınları ile bu yerleşmelerin kuzeyindeki sahaya dağılmış olduğu görülmektedir. XV. yy göçleri ile kurulan bir nahiye olan Alakilise, defterlerde nahiye olarak kaydedilmiş ve bu nahiyede 114 hanenin dağınık olarak çevrede bulunduğunu belirtilen "Nahiye-i Alakilise, etrafta perakende Yörükler oturur" bilgisiyle ifade edilmiştir [416].

[416] Osmanlı'nın Rumeli'yle ilgili bazı tahrir defterlerinde *Yörük* terimi açıkça ifade edilmiş olduğu görülmektedir. Rumeli'de Yörüklük teşkilatı kurulduktan sonra bunun Oğuzboylarının bir yaşam biçiminden çıkıp, orduya destek sağlayan bir geri hizmet teşkilatı haline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Çalışma sahamızla ilgili tahrirlere bakıldığında XV. yy'a ait olan ilk tahrirlerde Müslim yerleşmelerinin bazı hanelerinin "hane-i Yörükan" olarak isimlendirildiği görülmektedir. XVI. yy'dan itibaren hazırlanmış olan mufasal defterlerde ise bu kayıtlar görülmemektedir. Bu durum bir sorunsal olarak ele alınıp incelendiğinde Harun Yeni isimli araştırmacının "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl Batı Trakyası'nda Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar" başlıklı çalışması tarafımızdan incelenerek giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim, araştırmacının ilgili eserde de benzer bir sorunsal üzerinde durmuş olduğunu görmekteyiz. Buna göre defterlerdeki hanelerin üzerindeki *Yörük* ibaresine iki şekilde yaklaşılmıştır. Bunlardan birisi ilk defterle sonraki defterin karşılaştırılması olmuş ve bunlardan bazıları için ilk defterde geçen *Yörük* ibaresi, sonrakilerinde reayaya dönüşmüş olup vergilerinde artış olduğu, dolayısıyla bunların ilk defterde konar-göçer olduğu fikrine ulaşılmıştır. Bu yerleşmelerden diğer bazılarının kanunnamelerine bakıldığında bunların reaya

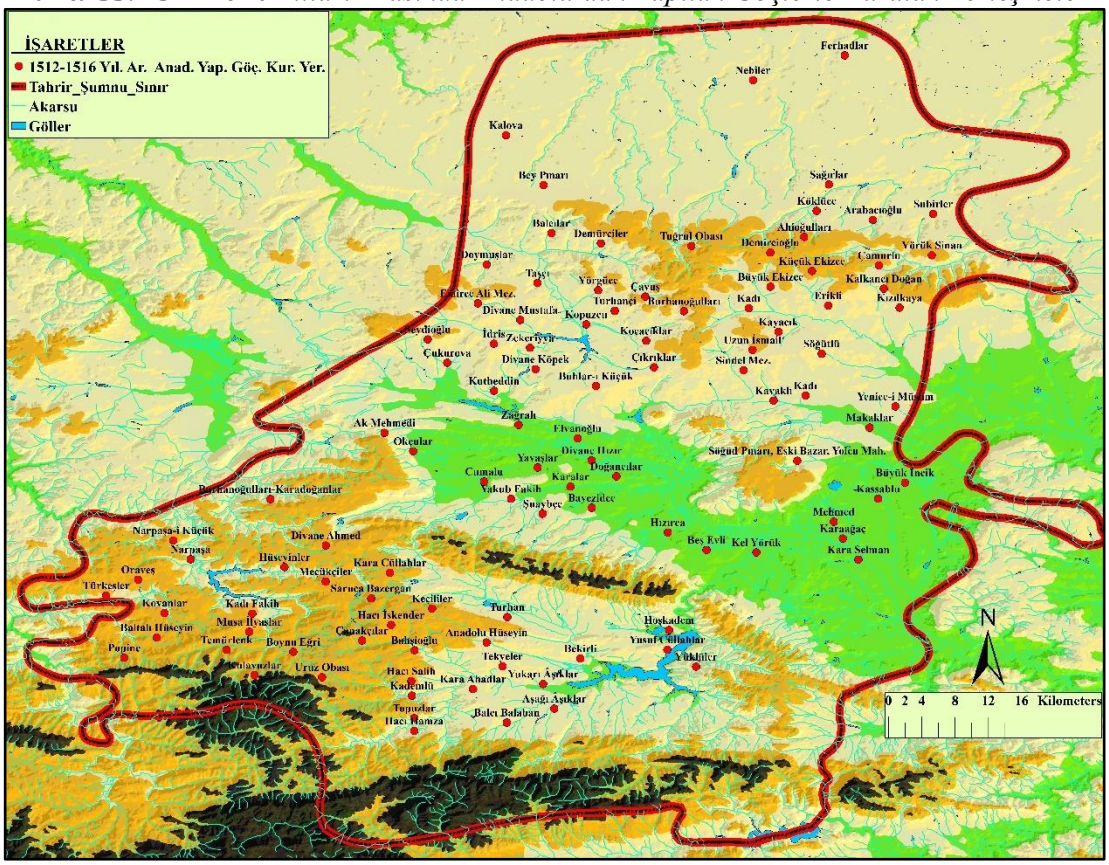
Bu dönemdeki Müslüman Türk yerleşmelerinin genelde birkaç hanelik obalar şeklinde olduğu bilindiğinden bahsedilen 114 hanenin (570 kişi) Alakilise nahiyesinin sınırları içinde bulunan çok sayıda konar-göçer obayı ihtiva ettiği anlaşılmaktadır ki bunlar sonraki defterlerde Alakilise nahiyesinin köyleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu dönemde Şumnu merkezi de göç almış ve şehrin ilk Müslüman yerleşim alanı oluşmuştur. Bu mahalle sonraki zamanda Eski mahalle ya da Eski Cami mahallesi olarak isimlendirilmiştir. Çalışma sahası ve çevre kazalardaki bu kayıtlardaki yerleşme isimleri üzerinden sahaya Anadolu'dan gelen nüfusun o dönem ve öncesinde Kastamonu ve çevresinde bulunan eski İsfandiyaroğulları, Manisa ve çevresinde bulunan eski Saruhan beyliği toprakları ile Maraş ve çevresinden gelenler olduğu yönünde bir yorum yapmak mümkündür (Bkz. Ek 1, Satır 55, 111, 112, 210, Harita 32;).

Daha önce de ifade edildiği gibi bu dönemde kurulan yerleşmelerin önemli bir kısmının mezra olarak kaydedildiği görülmektedir. Mezralar genel olarak nüfusu olmayan yerleşim birimleri olduğu halde ilk defterlerde görülen mezraların bir kısmında hane, yani nüfus kaydının bulunduğu görülmektedir ki bunlar Harita 32'de gösterilmiştir. Bu dönemdeki yerleşmelerin nüfus özelliklerine bakıldığında Dobrika ve Miline isimli yerleşmelerde demografik değişiklik olmuş, ancak yeni yerleşenler bu köylerin eski ismini bir süre devam ettirdiği için ilgili haritada gösterilmiştir.

1530 tarihli icmal muhasebe defteri incelendiğinde sahadaki nüfus ve yerleşme sayısında astronomik bir artış meydana geldiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde yani 1512-1516 yılları arasında Anadolu menşeli göçlerle gelen nüfusun iskânıyla 100 civarında yeni yerleşme kurulduğu görülmektedir (Bkz Harita 33). Bu rakam çalışma döneminde Anadolu'dan sahaya yapılan en yoğun göç hareketini ihtiva etmektedir.

olanlarının "resmi çift" vergi matrahının hane başına 22 akçe iken, askeri Yörük teşkilatının üyesi olanların ise 12 akçe olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bkz. Harun Yeni "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl batı Trakyası'nda Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar" Bu açıklamalar da göz önüne alındığında XV. yy sonlarındaki icmal defterlerde görülen *Hane-i Yörük* kayıtlarının askeri teşkilatın üyeleri değil, bir yaşam tarzını ifade etmek için kullanıldığını yani konar-göçerliği ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bkz. Harun Yeni, "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl Batı Trakyası'nda Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar", *Kebikeç, 2013*, ss. 143-149.

Harita 33. *1512-1516 Yılları Arasında Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler*

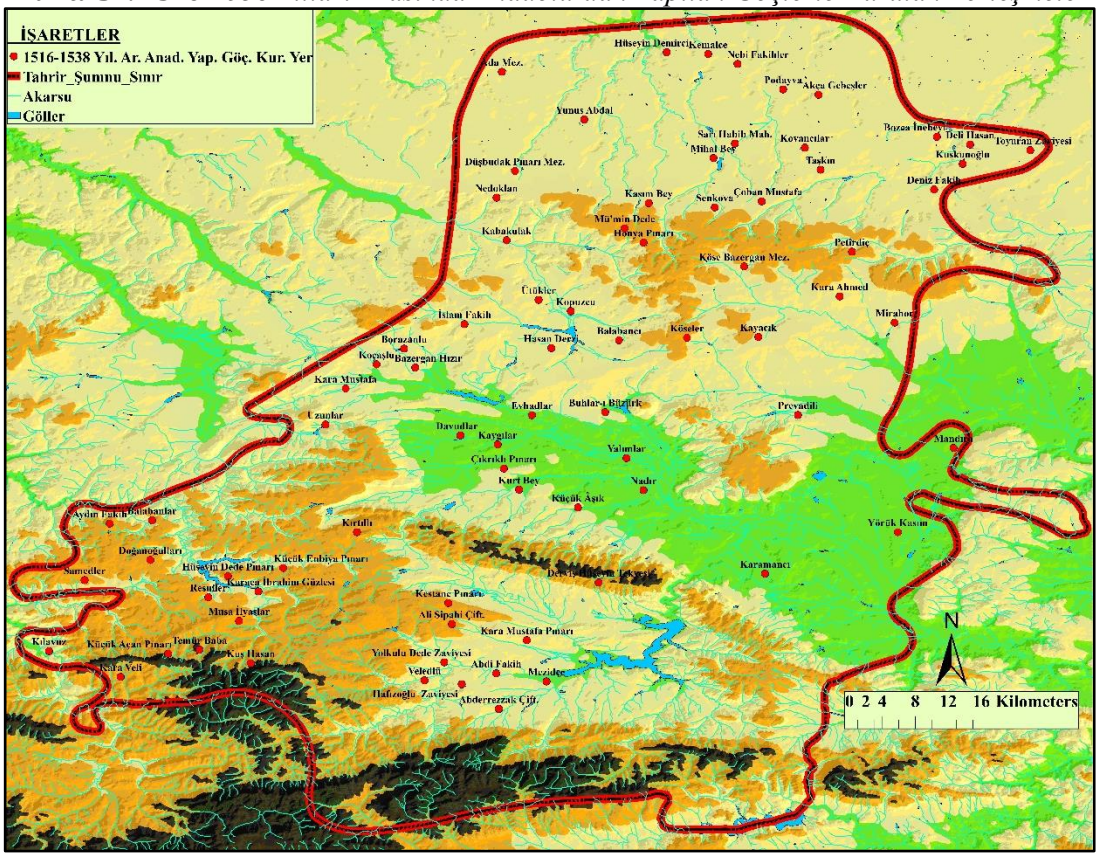
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Defterlere göre Şumnu merkezinde bulunan Söğüd Pınarı, Eski Bazar ve Yolcu mahallelerinin bu dönemde kurulduğu yani 1512-1516 yılları arasındaki Anadolu'dan gelen yoğun göçlerden Şumnu merkezinin de etkilendiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen dönemde sahaya gelen nüfusun Anadolu'nun neresinden geldiğine dair defterlerde açık bir bilgi bulunmazken, yerleşme isimlerinden bu konuda bazı yorumlar yapmak mümkündür. Nitekim *Karye-i Mehmed* isimli yerleşmenin, 1538 yılı defterinden itibaren *Karye-i Mehmed, nâm-ı diğer Maraş* ismiyle kaydedildiği görülmektedir. Diğer taraftan bu civarda bulunan bir mezra (Kalugerovo Mez.) isminin nâm-ı diğer Maraşoğlu olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir (Bkz. Ek 1, Satır 210). Eğer burada Maraş, şahıs ismi değil de mekan ismi olarak kullanılmışsa, ismi geçen yerin Anadolu beyliklerinden Dulkadrioğulları Beyliği'nin Osmanlı'ya katılmadan önceki (1522 yılı öncesi) merkezine işaret ettiği anlaşılabilmektedir [417].

[417] Refet Yinanç; "Dulkadiroğulları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 553-557. Ancak şu da belirtilmelidir ki daha önceki defterlerde ismi geçen Kalugerovo

Bundan sonraki kayıtlar olan 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassal defterlere bakıldığında sahaya yapılan göçlerin bundan sonra da azalarak ta olsa devem ettiği, görülmektedir. Bu dönemde hazırlanan kayıtlarda göçlerle gelen nüfus tarafından kurulan yeni yerleşmeler *hâriç ez-defter* ismiyle kaydedilmiştir. Nitekim 1538 yılı defteri incelendiğinde bu dönemde yani 1516-1538 yılları arasında sahaya gelen göçlerle yaklaşık 60 yerleşmenin kurulmuş olduğu görülmektedir (Bkz Harita 34).

Harita 34. *1516-1538 Yılları Arasında Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

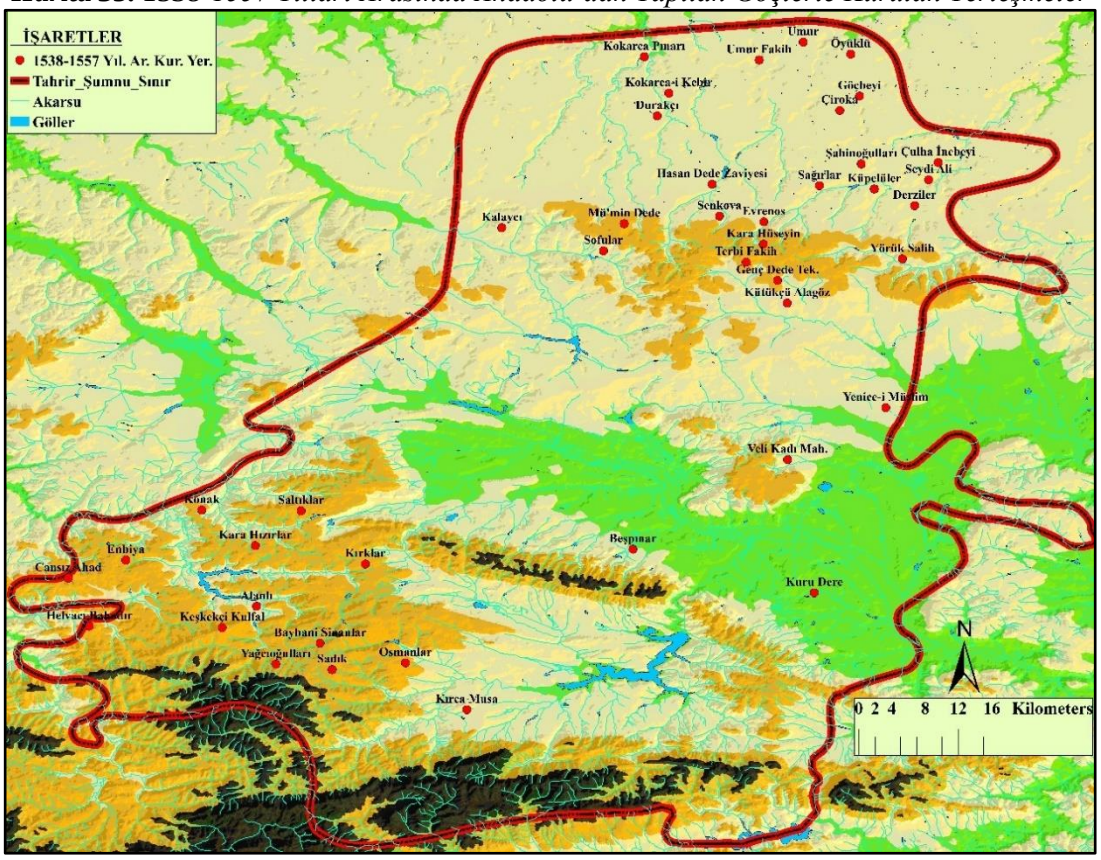
Yerleşme isimlerine dikkat edildiğinde Şumnu şehrinin güneyinde bulunan *Karey-i Karamancı* isimli yerleşme isminden hareketle 1516-1538 yılları arasında sahaya gelen nüfusun Anadolu beyliklerinden eski Karamanoğulları Beyliği olup Osmanlı fethiyle Karaman sancağına tevdi edilen yerlerle bağlantısı olabileceği yorumunu yapmak mümkündür. Ancak bu nüfusun bir kısmının mı yoksa tamamının

mezrasının *nâm-ı diğer Maraşoğlu* olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu durum sahaya gelen nüfusun Maraş ile olan bağlantısını daha öncelere götürmesi bakımından önemlidir (Bkz. Ek 1. Satır 210).

mı bahsedilen yerlerden göç ettiği konusunda bir yorum yapmak mümkün değildir (Bkz. Ek 1, Satır 234; Harita 34).

1538-1557 yılları arasında sahanın görece daha az nüfuslu olan yerlerine Anadolu menşeili göçler ve bu göçlere bağlı yeni yerleşmelerin kurulmaya devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde saha dışından gelen nüfus tarafından yaklaşık 40 yerleşmenin kurulduğu anlaşılmakta olup gelenler arasında Genç Dede'nin Kütahya'dan geldiği ve aslen Germiyanoğullarıyla bağlantılı oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Şumnu merkezinde ise bulunan Veli Kadı Mahallesi kurulmuştur (Bkz. Harita 35).

Harita 35. *1538-1557 Yılları Arasında Anadolu'dan Yapılan Göçlerle Kurulan Yerleşmeler*

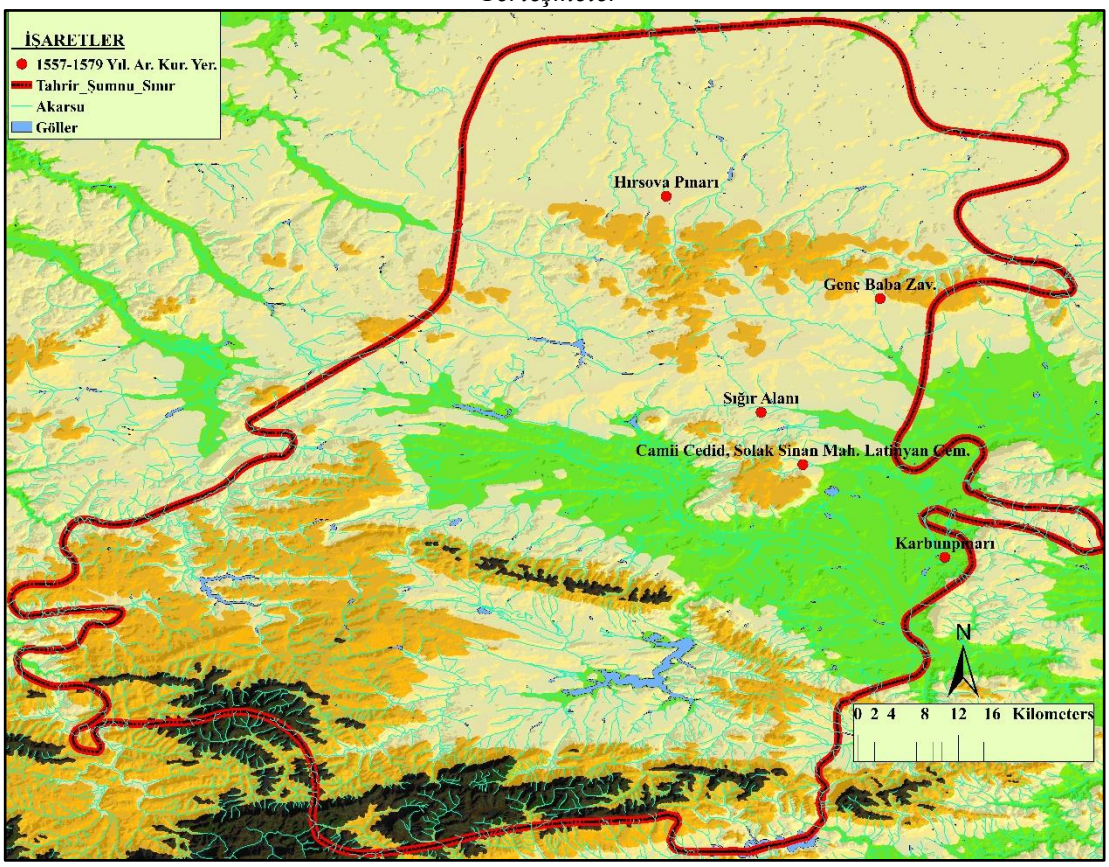

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Harita 32, 33, 34 ve 35'te görüldüğü gibi XV. yy'da başlayıp XVI. yy ortalarına kadar sahaya kaza dışından göç eden nüfusun ortak özelliği Anadolu'dan gelen Müslüman Türkleri ihtiva etmiş olmasıdır. Aşağıda görüleceği gibi sahaya kaza dışından gelen göçlerin 1557 yılından sonra da devam ettiği ancak genel olarak çıkış kaynağı açısından farklılık gösterdiği görülmektedir. Nitekim bu dönemden itibaren

sahada görülen ilginç bir durum ise sahaya kaza dışından Gayri Müslim nüfusun da göç etmesi ya da ettirilmesidir. Zira 1579 yılı defteri incelendiğinde sahada 1557-1579 yılları arasında 2 Gayri Müslim köyünün kurulmuş olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 36). Bunlardan Hırsova Pınarı isimli mahalde Tırnovi kazasında Rüstem Paşa'nın mülk arazisi olan *Karye-i Baylova nâm-ı diğer Arnavudlar* isimli köyden getirilen 60 hanenin iskân edilmesi ile *Karye-i Hırsova Pınarı* isimli bir yerleşmenin teşekkül ettiği ve bu yerleşmenin Rüstem Paşa vakıflarına bağlandığı anlaşılmaktadır [418]. Bu bilgilerden de sahanın şenlendirilmesinde dolayısıyla nüfus hareketlerinde askeri görevlilerin de önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu dönemde kurulan yerleşmelerden *Karye-i Karbunpınarı* 37 hane yani 185 kişilk bir derbend yerleşmesi olarak görülmektedir[419] (Bkz. Ek 1, Satır 236).

Harita 36. *1557-1579 Yılları Arasında Kaza Sınırları Dışından Gelen Göçlerle Kurulan Yerleşmeler*

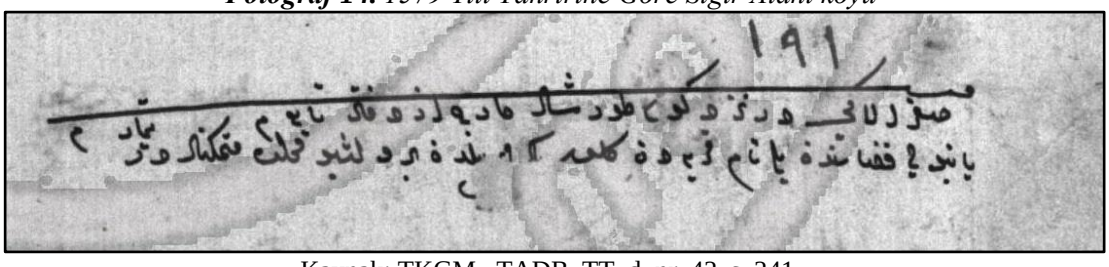
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

[418] TKGM., TADB. nr. 559, s. 59.
[419] TKGM., TADB. TT. d, nr. 559, s. 42.

Bu dönemde kurulmuş Müslüman yerleşmelerinden Genç Baba Zaviyesi "Zaviye-i Genç Baba, der karye-i Mirahor Vilayet-i Anadolu'da velayeti zahir olmuş Genç Baba nam dervişin oğlu Hüseyin Dede gelüp Şumliya tabi merkum Mirahor nam karyede bir zaviye bina edüp ayende ve revendeye hıdmet itdüğü mukabilce cemi rüsumdan muaf olup ancak öşrün karye-i mezbur sipahisine eda iderken vefat itdikten sonra mezkurun Nefvec ve Mürüvvet ve Mustafa ve Sahib Kerim ve Abdal Mustafa nam dervişler evladdan olmağla hala zaviye-i mezburei vech-i meşruh üzere tasarruf idüp ayende ve revendeye hıdmet itdikleri mukabilce rüsumdan muaf olup öşürlerin karye-i mezbur sipahisine eda idüp dua-yı devam-ı devlet-i padişahımız iştigaline olalar deyü defteri cedide kayd olundu. An evkaf-ı merhum Tanrıvirmiş bey" bilgileriyle sahamızda Mirahor köyü yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmada çalışma döneminde Şumnu'ya bağlı Mirahor ve Kütükçü Alagöz köylerinde bulunan Genç Baba zaviyesi ve Genç Dede tekyesinin Kütahya sancağının Gediz nahiyesinin Gürleyik (Gürlek) köyünde bulunan Gençabdal zaviyesi dervişlerinin göç ederek kurmuş olduklarını vakıf kayıtlarına dair bilgilerden çıkarmak mümkündür [420].

1579 yılı defterinde Şumnu merkezinde *Cami-i Cedid* ve *Solak Sinan* ismiyle nüfusu Anadolu'dan gelmiş olan Müslüman mahalleleri kurulmuş olup Gebran mahallesinin içinde görülen 4 hanelik Latinyan cemaatinin ise sahaya Dubrovnik'ten gelen tüccarları ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kurulan bir diğer yerleşme ise halkı Yanbolu kazasından aynı isimli köyden gelip Köse Durmuşlar köyü yakınlarında kurulmuş olan Sığır Alanı köyüdür (Bkz.Harita 36 ; Fotoğraf 14).

Fotoğraf 14. *1579 Yılı Tahririne Göre Sığır Alanı köyü*

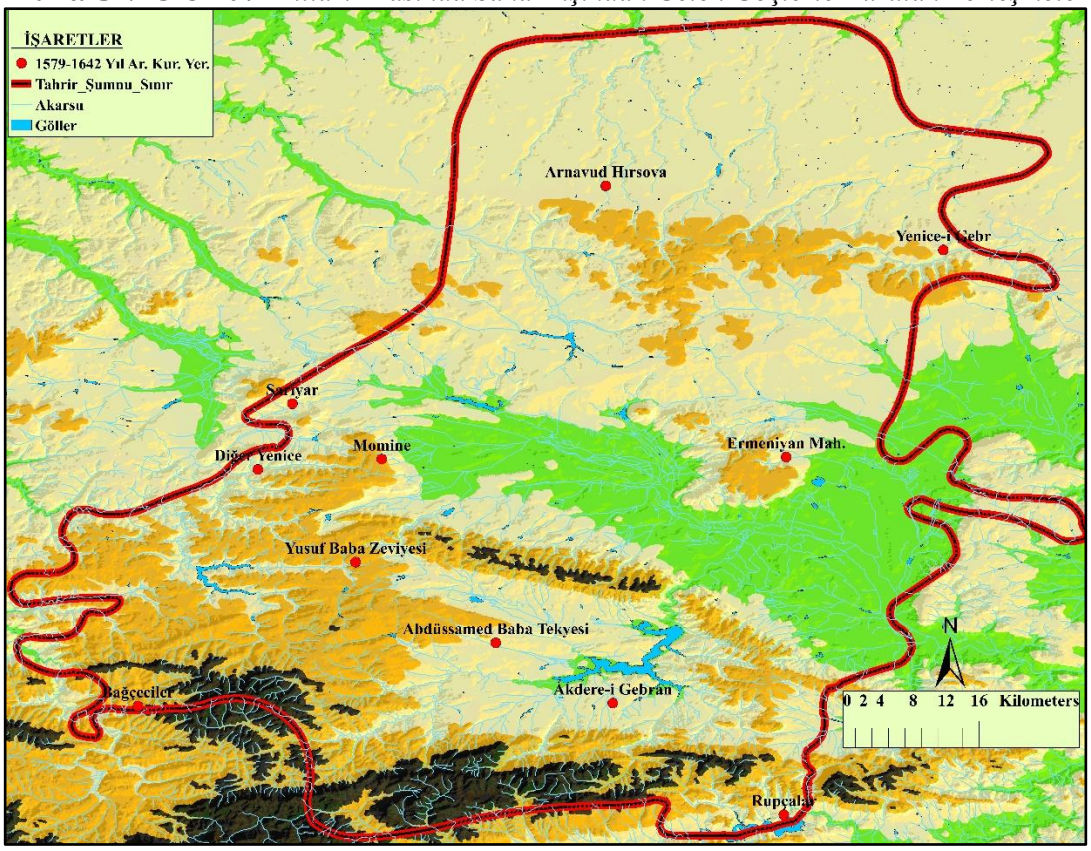

Kaynak: TKGM., TADB, TT. d, nr. 42, s. 241.

[420] Vedat Turgut, "Germiyanoğullarının Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu 'nun Türkleşmesi Üzerine" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD),* C. /V. III, S/Issue:4, Yıl/Year 2017, s. 53, 81.

Lokalizasyonda kullanılan son defter olan 1642 tarihli avarız defterine bakıldığında sahaya göçlerin 1579-1642 yılları arasında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan iki tanesi zaviye ve bir tanesi de köy olmak üzere toplam üç olup bunlar *Zaviye-i Yusuf Baba, Zaviye-i Abdüssamed Baba, Bağçeciler* isimli yerleşmelerdir. Bahsedilenler Anadolu kökenli Müslüman Türk nüfus tarafından kurulan yerleşmeler iken bunların haricindekilerin Balkanların diğer yerlerinden getirilen nüfus tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nüfusu Anadolu'dan geldiği anlaşılan yerleşmelerden Yusuf Baba zaviyesi kaydında "Sultan Seyyid Gazi ocağındandır"[421] bilgisi bulunmakta olup bu da bahsedilen şahsın yine Sultanönü (Eskişehir) sancağının Seyidgazi kazasından bölgeye intikal etmiş olduğunu anlamamıza neden olmaktadır (Bkz. Bkz. Ek 1, Satır 4, 29, 466; Harita 37).

Harita 37. *1579-1642 Yılları Arasında Saha Dışından Gelen Göçlerle Kurulan Yerleşmeler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Bu dönemde Balkanların diğer yerlerinden gelen nüfus tarafından kurulmuş olan *Karye-i Arnavud Hırsova* isimli yerleşmenin isminde aynı zamanda etnik

[421] BOA., TT. d, nr. 771, s. 308.

kimliğine dair bilgi mevcuttur. Bahsedilen köy günümüzde de *Kara Arnavud-Golyam İzvor* ismiyle mevcut olup bahsettiğimiz 1579-1642 yılları arasında sahaya getirilerek iskân edilen ve geliri vakıflara aktarılan bir köy yani vakıf köyü olarak karşımıza çıkmaktadır ki bir önceki defterde görülen Hırsova Pınarı köyü yakınlarında iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bu köyün halkının nereden getirildiğine dair bir bilgi bulunmazken, yukarıda da bahsedildiği gibi Hırsova Pınarı köyüne getirilen nüfüsun Şumnu kazasının batısında bulunan Tırnovi kazasının *Karye-i Baylova nâm-ı diğer Arnavud* isimli köyünden Rüstem Paşa tarafından getirilen nüfusun iskan edildiğine dair bilgi bulunmaktadır. Bundan da sahada o dönem Şumnu kazası idari alanında iskân edilen bu iki köyün yani *Karye-i Hırsova Pınarı* ve *Karye-i Arnavud Hırsova* köylerine getirilen ve yerleşme isimlerine göre Arnavut olduğu anlaşılan nüfusun Tırnovi idari alanından getirilerek iskân edildiğini anlamak mümkündür (Bkz. Bkz. Ek 1, Satır 24; Harita 37).

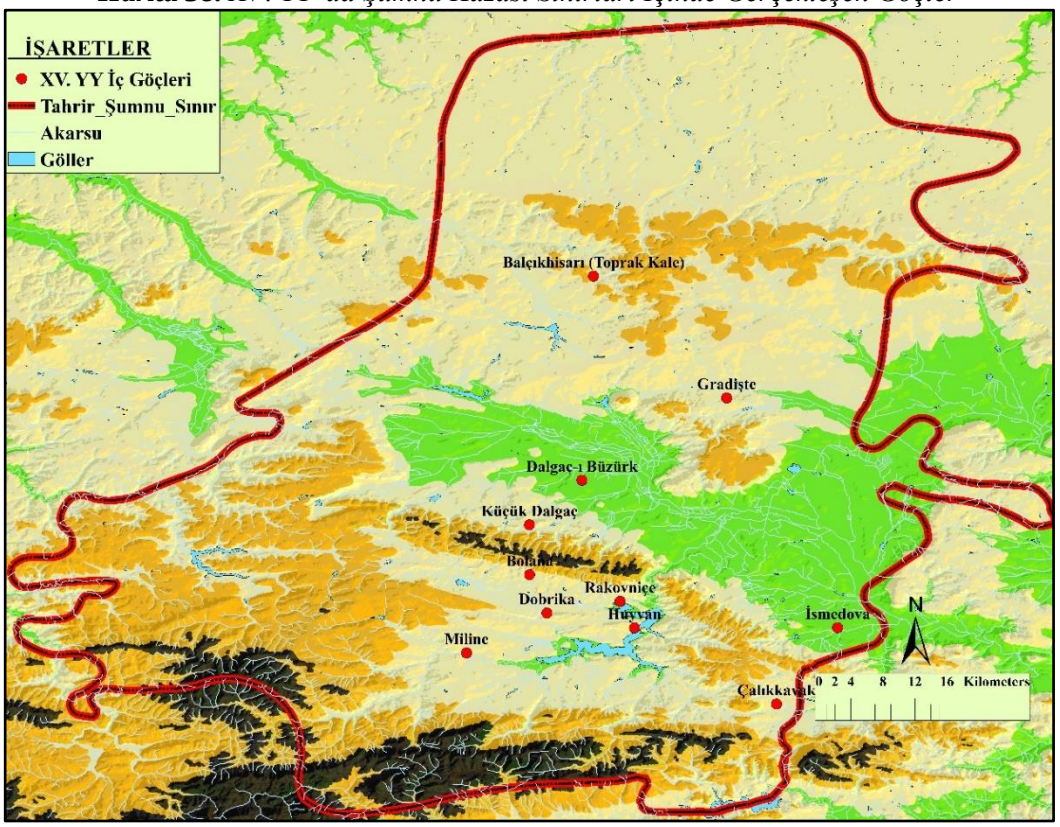
Bu dönemde çalışma sahasının idari merkezi olan Şumnu şehrinde Gayri Müslim Gebran mahallesinin haricinde 25 hâne, yani yaklaşık 125 kişilik bir Ermeni Mahallesi kaydı yer almaktadır. O dönemde Balkanların diğer şehirlerinde de görülen Ermeni mahallelerinin, XVI. yy sonunda İran şahlığından kaçarak Osmanlı'ya sığınan Ermeni nüfus olup Osmanlı'nın bunları şehir merkezlerine iskân ettiği konusunda bilgiler mevcuttur (Bkz. Harita 37). Bahsedilen Ermeni Mahallesi Şumnu merkezinde günümüzde de mevcut olup yukarıda Şumnu şehri mahalleleri hakkında bilgi verilirken bu mahalleden de bahsedilmiştir.

Defterlerdeki bilgilere göre çalışma döneminde çalışma sahası sınırları dahilinde gerçekleşen iç göçlere ait yorumlar yapabilmek mümkündür. Zira defterlerdeki bazı bilgilerde göçlerin nereden nereye yapıldığına ait doğrudan bilgiler bulunmaktayken diğer bazıları yorumlarla tespit edilebilmiştir. Yorum yapılabilecek bilgileri ilk defterlerde bazı yerleşmeler ortadan kalkarken yenilerinin kurulmuş olması, sonraki defterlerde ise *....da bulunmuştur;...dan bulunmuştur* bilgisinin yer almasına dayandırmak mümkündür.

Harita 38'de görülen yerleşmelerden Dalgaç-ı Büzürk ve Miline köyü nüfusunun kuzeyde bulunan Küçük Balçıkhisarı isimli kale civarına; Küçük Dalgaç

köyü nüfusunun Gradişte köyüne; Çalıkkavak nüfusunun ise bir kısmının kaldırılarak kış günlerinde bu sahanın güvenliğinin sağlanması için yakınında yer alan başka yere iskân edildikleri ve burada İsmedova isimli bir yerleşmenin kurulduğunu ifade eden doğrudan bilgiler bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf 15, 16, 17; Harita 38).

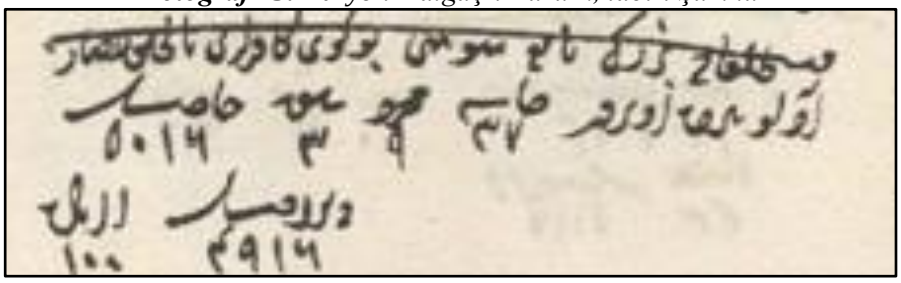
Harita 38. *XV. YY' da Şumnu Kazası Sınırları İçinde Gerçekleşen Göçler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

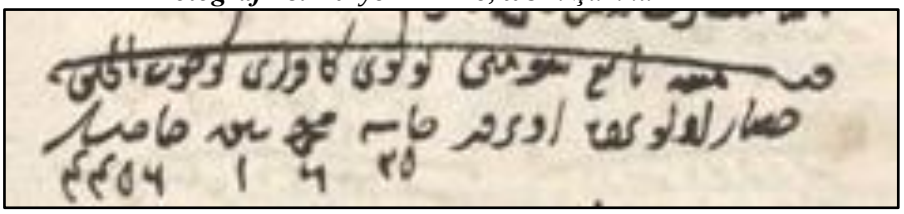
Aynı dönemde yani 1479 ve 1483 yılı icmal defterlerinden sonra Bolana, Dobrikova ve Rakovniçe köyleri ortadan kalkarken bu bölgede 1516 yılı defterinde Huyvan isimli bir derbendçi köyü görülmektedir. Bundan da bahsedilen köylerin nüfusunun bu bölgede stratejik bir noktada toplanarak Huyvan isimli bir derbendçi köyünün kurulmuş olduğu yorumunu yapmak mümkündür (Bkz. Ek 1, Satır 54, 121, 363)

Fotoğraf 15. *Karye-i Dalgaç-ı Büzürk, tabi-i Şumnu*

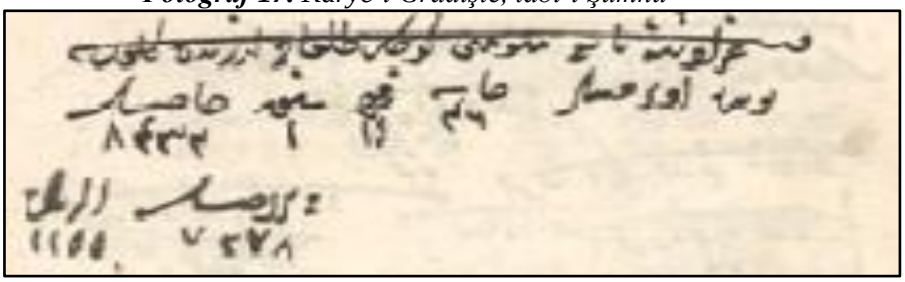
Kaynak: NBKM., OAK. NR. 12-9, s. 30a.

Fotoğraf 16. *Karye-i Miline, tabi-i Şumnu*

Kaynak: NBKM., OAK. 12-9, s. 30b.

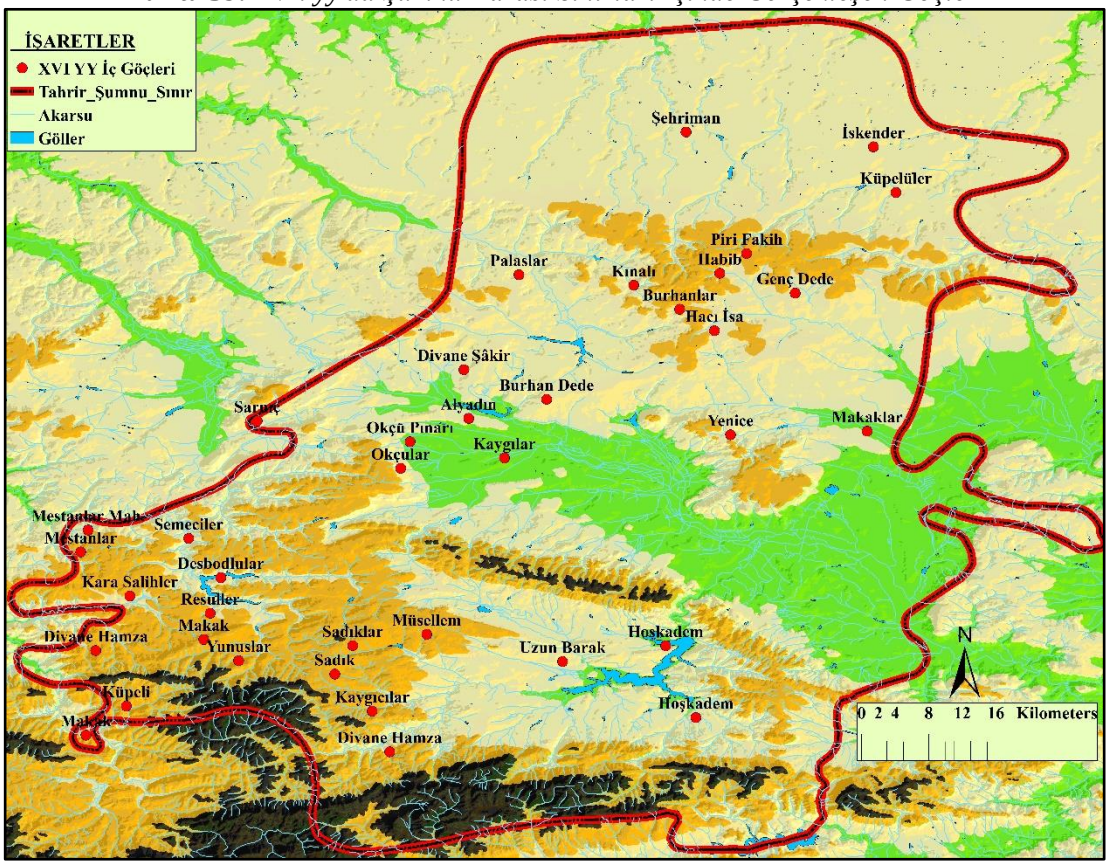
Fotoğraf 17. *Karye-i Gradişte, tabi-i Şumnu*

Kaynak: NBKM., OAK. 12-9, s.34b.

XVI. yy defterlerinde bazı yerleşmelerin *....da bulunmuştur; ...dan bulunmuştur* yani köy veya mevki dışından gelen nüfus tarafından sonradan kurulan yerleşmenin yeni yerinde, yakınında bulunduğu yerleşmeye göre ifade edildiği görülmektedir. Yapılan incelemede bunlardan bazılarında yerleşmenin tüm nüfusunun göçe katıldığı, bazılarında ise bir kısım nüfusun göçe katıldığı anlaşılmaktadır. Cemaat isimli yerleşmelerden nüfusunun bir kısmı göçe katılanların, yeni yerlerinde aynı isimle yerleşme kurdukları görülürken, diğerlerinden göç edenlerin farklı isimlerle yeni yerleşmeler kurduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan cemaat isimli yerleşmelerden göç edenlerin göç ettiği yerleşmeyi tespit etmek mümkünken, diğerinin göç ettiği yerleşmeyi tespit etmek mümkün olmamıştır.

Harita 39. *XVI. yy'da Şumnu Kazası Sınırları İçinde Gerçekleşen Göçler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Defter bilgilerine göre bahsedilen kaza içi göçlerden Küpeliler haricindekilerin 1538-1557 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılmakta olup bunların oluş sırasına göre üzerinde durulması yerinde olacaktır. Nitekim Şumnu şehri yakınlarında bulunan ve bir Yörük cemaati isimli yerleşme olan Makaklar köyü nüfusunun bir kısmının kazanın güneybatısında Osman Pazarı Platosu'nda bulunan Rum Ahmed köyü civarına göç ettiğini ifade etmek için "Karye-i Makak, Urum Ahmed'den bulunmuştur"[422] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ise bahsedilen yerleşmenin yeni yerinde iki yerleşme kurdukları, bunlardan bir tanesinin daha sonra Kuru Veli ismini aldığı, diğerinin ise Makak ismini koruduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 39). Bir diğer Yörük cemaati ismi olan Kaygılar, XVI. yy'a ait ilk defterlerde Eski Cuma kasabası yakınlarında görülmekte iken 1538-1557 yılları arasında bu yerleşmeye ait bir kısım nüfusun kazanın güneyine göç ederek Bahşiler ve Bahadırlar köyü arasındaki bölgeye yerleştikleri

[422] BOA., TT. d, nr. 382, s. 463.

anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum "Karye-i Kaygıcılar, Uruzlardan bulunmuştur"[423] şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bazı defterlerde bu yerleşme *Kaygı Bahadır* şeklinde de ifade edilmiş olup lokalizasyon bölümünde de bahsedildiği üzere adı geçen yerleşmenin günümüzdeki *Bahşiler-Başlar köyü-Aşağı Mahalle* olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Bkz. Ek 1, Satır 246; Harita 39).

Bazı yerleşmelerin bir kısım nüfusunun yakınında bulunan başka bir yere göç ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bunlardan Tomine köyünün bir mahallesi olan Mestanların bir kısım nüfusu bu mahallenin yakınlarında başka bir sahaya göç etmiş ve 1557 yılı mufassal defterinde "Karye-i Mestanlar, Kılavuzlarda bulunmuştur"[424] şeklinde ifade edilmiştir. Bunların günümüzde Aşağı Mestanlar ve Yukarı Mestanlar isimleriyle mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Hoşkadem köyü nüfusunun bir kısmının aynı dönemde "Karye-i Hoşkadem, Akdere'de bulunmuştur"[425] şeklinde ifade edilerek bu köyün yakınlarında bulunan Akdere köyü arazilerine göç ettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan göç veren Hoşkadem köyünün, sonraki dönemlerde *Kara Temür* ismini almış ve 1960'lı yıllarda baraj sahası olması nedeniyle ortadan kalktığı anlaşılmıştır. *Akdere köyü* yakınlarına göç edenlerin kurmuş olduğu *Hoşkadem köyü*nün ise günümüzde *Tuşovitsa* ismiyle mevcut olan köy olabileceği anlaşılmıştır (Bkz. Bkz. Ek 1, Satır 177, 178; Harita 39).

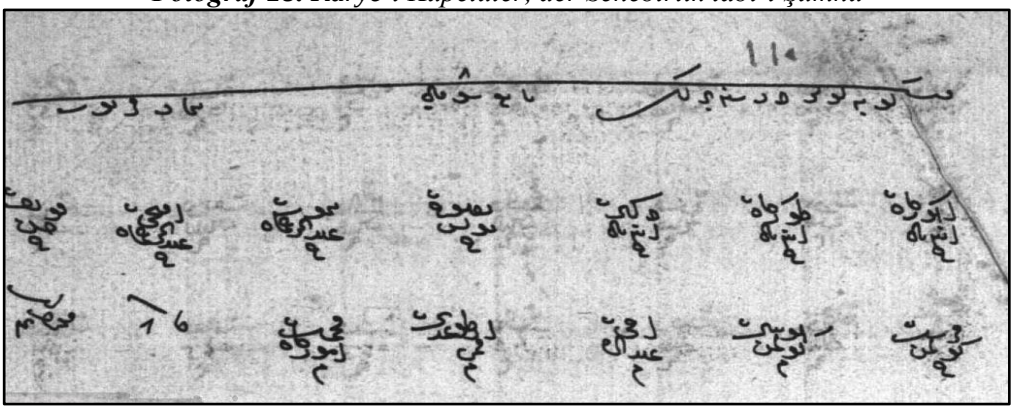
1557 yılı defterinde "Karye-i Sadık, Nazar Ağacı dahi derler"[426], ismiyle kayıtlı olan bir kısım nüfusun bu köyün doğusunda yer alan yakın bir sahaya göç ederek burada "Karye-i Sadıklar, Yağcılar'da bulunmuştur"[427] şeklinde ifade edilen başka bir yerleşme kurdukları anlaşılmaktadır. Lokalizasyon bölümünde de bahsedildiği gibi bu yerleşmelerden göç veren Sadık köyünün, daha sonra *Göç Mahalle* ismini almış ve sonraki zamanlarda ortadan kalkmış olduğu anlaşılmıştır. Yağcılar'da bulunduğu ifade edilen Sadıklar köyünün ise günümüzde aynı isimle mevcut olduğu tespit edilmiştir. Benzer durum Divane Hamza köyünde de mevcut

[423] BOA., TT. d, nr. 382, s. 470.
[424] BOA., TT. d, nr. 382, s. 476.
[425] BOA., TT. d, nr. 382, s. 603.
[426] BOA., TT. d, nr. 382, s. 476.
[427] BOA., TT. d, nr. 382, s. 604.

olup yerleşmelerin loklizasyonunda etraflıca açıklanmıştır (Bkz. Ek 1, Satır 370, 371; Harita 39).

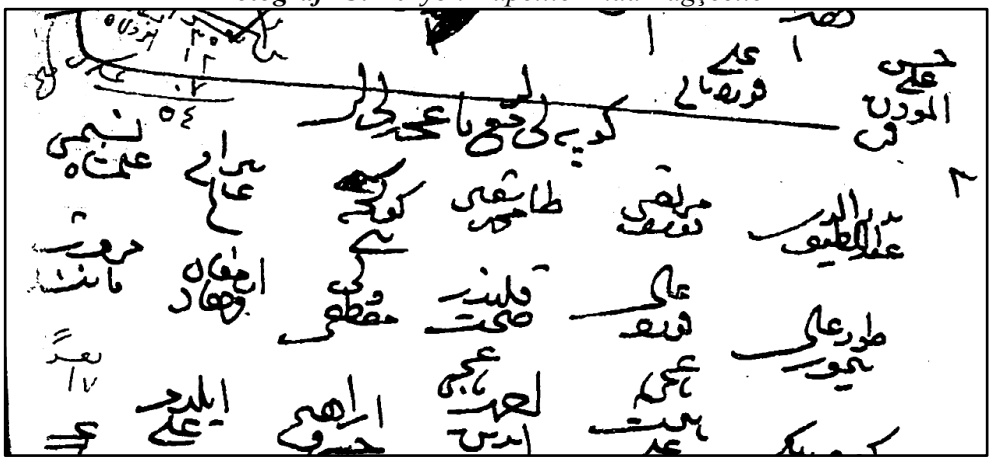
Küpeliler köyü ise yukarıda verilen yerleşmelerden farklı olarak tüm nüfusunun 1579-1642 tarihleri arasında kaza sınırları dahilinde saha içi hareketliliğe katıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1642 tarihli defterden önceki kayıtlarda Senebirlik köyü yakınlarında olduğu anlaşılmakta iken lokalizasyonda kullanılan son defter olan 1642 tarihli avarız defterinde ise Senebirlik köyü yakınlarında bu isimde bir yerleşme mevcut olmayıp sahanın güneydoğusunda bulunan Osman Pazarı Platosu üzerinde Bağçeciler köyü yakınlarında aynı isimde bir yerleşmenin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu ise bahsedilen köyün nüfusunun bu yıllar arasında Şumnu kazası idari alanının kuzeyinden güneybatısına göç etmiş olduğu yorumunu yapmamıza neden olmaktadır (Bkz. Bkz. Ek 1, Satır 305,306; Harita 39, Foto 18, 19).

Fotoğraf 18. *Karye-i Küpelüler, der Senebirlik tabi-i Şumnu*

Kaynak: TKGM., TADB, TT. d, nr. 42, s. 218.

Fotoğraf 19. *Karye-i Küpeliler maa Bağçeciler*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 771, s.218.

Harita 39'da görülen Yenice isimli yerleşmenin bu dönemde saha içi nüfus hareketliliğine katıldığını, "Karye-i Yenice, Oraşniçe nam karyeden bulunmuştur"[428] kaydından anlaşılmaktadır. Bu yerleşmeyi diğerlerinden ayıran özellik ise halkının Gayri Müslim olmasıdır. Lokalizasyon kısmında da ifade edildiği gibi bahsedilen sahada günümüzde bu isimde bir yerleşme olmayıp, yapılan incelemede bu yerleşmenin yakınında bulunan bir Müslim köyü olan Köse Durmuş köyü ile birleşmiş olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim günümüzde Durmuş köyünde mevcut olan Gayri Müslim nüfusun bunların ahfadı olabileceği anlaşılmıştır. Harita 39'da görülüp buraya kadar verilenlerin haricinde kalan yerleşmelerin de saha içi hareketliliğe katılmış olduğu anlaşılmakta iken bunların saha içinde nereden nereye göç etmiş olduğu tespit edilememiştir[429].

6. NÜFUSUN DİNİ VE ETNİK ÖZELLİKLERİ

Din, insanların üstün bir güce inanma ve güvenme ihtiyacından doğan manevi bir gereksinimdir. Bu, aslında insanoğlunun dünyadaki ve evrendeki acizliğinin bir göstergesi olup kendisi için üstün bir gücün koruyuculuğuna sığınmasıdır. Dinleri semavi ve ilkel dinler olarak ayırmak mümkündür. Semavi olanları diğerlerinden ayıran en önemli özellik, onlara kitap inmiş olmasıdır. Tahrir defterlerinde de nüfusun *Müslim* ve *Gayri Müslim* olarak bir tasnife tutulduğu görülmektedir[430]. Bu tasnif temelde dini bir ayrım olup; nüfusun Müslüman ve Müslüman olmayanlar olarak kaydedilmesidir. Bunlar çalışma sahasında görülen İslamiyet ve Hristiyanlık semavi

[428] BOA., TT. d, nr. 382, s. 490.

[429] Bahsedilen yerleşmeler eğer kaza sınırları dışından gelmiş olsaydı Sığır Alanı köyü örneğinde olduğu gibi hangi kazadan gelmiş olduğuna dair açıklamanın bulunması gerekirdi. Köksal, *a.g.e.,* s. 105,121.

[430] İslamda Gayrimüslimlerin hukuki durumu İslam peygamberinin Medineye göç ettikten sonra onlara karşı uyguladığı yöntemle belirlenmeye başlamıştır. Daha sonraki uygulamalar ise *zimmet* hukukunu oluşturmuştur. İslam hukuku dünya insanlarını temelde ikiye ayırmaktadır. Bunlar; *Müslimler* ve *Gayri Müslimlerdir*. *Gayri Müslimler* de kendi içinde ikiye ayrılmakta bunlar; *Ehl-i kitaplar* ve *Müşriklerdi*r. Ehl-i kitaplar içinde en büyük grup *Hristiyanlar* ve ondan sonra'da *Museviler, Mecusiler* ve *Sabiiler* gelmektedir. Bkz. Ercan, a.g.m., s.1125.
Osmanlıda Gayrimüslimlerin etnik dağılışına bakıldığında ise bunlar: Rumlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Pomaklar, Sırplar, Hırvatlar, Karadaağlılar, Bosnalılar, Arnavutlar, Romenler, Türkler (Gagauzlar), Macarlar, Polonyalılar, Çingeneler, Ermeniler, Gürcüler, Süryaniler, Kildaniler, Araplar (Maruni, Melkit), Yahudiler, Kıptiler, Habeşlerdir. Bunların içinde Bosnalılar ve Pomakların önemli bir kısmı ihtida etmişler ve daha sonraki dönem içinde Müslim nüfus içine girmişlerdir. Bkz. Ercan, a.g.m., ss.1131- 1132.

dinlerinin mensuplarıdır[431]. Müslüman olmayanların hepsi *Gebran* yani Gayri Müslim dairesi içine alınmıştır [432].

Din, toplum tarafından onun sonraki kuşaklarına bir şekilde aktarılmaktadır. İslamiyet'e göre doğan her çocuk İslam fıtratı üzerine doğar ve sonradan ailesinin dinine ya da diğer dinlere dâhil olmaktadır. Hristiyanlıkta ise doğan çocuklar vaftiz edilerek Hristiyan olmaktadır. Böyle olmakla birlikte her ikisi de kendi mensuplarına inanç akidelerinin öğretilmesini bir zorunluluk olarak görmekte olduğundan dini eğitim kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Sonraki bölümde eğitim başlığı altında da belirtildiği gibi temel eğitim ve dini eğitim Müslümanlar için medreslerde verilirken ilerleyen zamanlarda ise, camilerin yanında açılan mekteplerde cami görevlileri tarafından verilmeye başlanmış, medreseler eğitimin bir sonraki aşamasını oluşturmuştur. Edirne ve İstanbul'daki medreseler ise bu dönemde Müslüman eğitimi için üst düzey eğitim kurumlarıdır. Hristiyanlarda da benzer bir durum görmek mümkündür. Nitekim onlarda da XVI. yy sonlarına kadar eğitim sadece manastırlarda verilirken bu yüzyıl sonlarından itibaren kiliselerde de verilmeye başlanmış, manastırlar ise eğitimin bir sonraki aşaması, özellikle Rila ve Athos manastırları bunun en son üst aşamasını oluşturmuştur[433].

Çalışma sahasında bu dönemde Anadolu'dan göç eden Müslüman Türkler içinde tasavvufi anlayışın kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır[434]. Tasavvuf anlaşılmadan

---

[431] Günümüzde Şumnu merkezinde Yahudi mahallesi'de bulunmakta olup, bunların çalışma döneminden sonra sahaya geldiği anlaşılmaktadır.

[432] Labib, Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin Anadolu ve Avrupa içlerine kadar taşınan ilerleyişini Hz. Muhammed'in kurmuş olduğu devletin Abbasiler zamanında zayıflaması ve bu devleti siyasi baskıları sona erdirerek onun başlatmış olduğu mücadelenin devamının sağladığını ifade etmektedir. 1444 de bu güç Balkanların tek hâkim gücü haline gelmişti. Bkz. Subhi Labib., "The Era of Süleyman the Magnificient: Crisis of Orientation", *International Journal of Middle East Studies*, V.10, No.4 (Nov,1979) Published: Cambridge University Pres, ss. 436- 438.

[433] Kiel, *a.g.e.*, 1985, s. 1985; Denis P. Hupchick., *a.g.e.*, ss.55, 90- 107.

[434] "Tasavvuf düşüncesi ile zaviyelerin ortaya çıkışıyla arasında bağlantı olup bu düşüncenin ilk ortaya çıkışı H. II. Yy sonları ve III. Yy başlarında, ilk zaviye kuranın ise ebu Haşim b. Şerik in Şam yakınlarındaki Remledeki zaviyesinin kurucusu olarak bilinir. Bu şahıs "sufi" ismini kullanmıştır. Tasavvufun sistemleşmesini sağlayan ise İmam Gazali olmuştur. Tasavvufi düşünce III. Yy da bir taraftan Mısır üzerinden Mağribe diğer taraftan İran üzerinden Maveraünnehre ulaştı. Bunlara Osmanlıda zaviye, imaret, tekye, haikah, medrese, asitane, dergâh gibi isimler kullanılmıştır. Hepsinin ortak özelliği ise belli bir tarikate mensup derviş ve şeyhlerin yaşadığı, gelene geçene ücret talep etmeden hizmet verdiği yerler olma özelliği taşımaktadır. Zaviyeler vasıtasıyla tarikalar gelişmiş ve yol güvenliği sağlanmıştır. Bunlar Anadoluda XIII. Yy danitibaren fethedilen topraklara yerleşmişler, Maveraünnehr, Harezm, Horasan, Azerbaycan ve Suriyeden göç eden derviş ve şeyhler olup geneli Türk olmakla birlikte Farısi ve Arap olanlar da vardır". Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi XII*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Mars Matbaası, Ankara 1978, s. 254.

bölgeye Anadolu'dan gelen nüfusun dini yapısını anlamadan hatalardan kaçınmak mümkün değildir. Zira bunu anlamaya çalışanların da hatalar yaptığı görülmüştür. Her ne kadar kendi içlerinde tarikat eğitimi verilmiş olsa da bu noktada tekke ve zaviyelerden bahsetmeden geçmek mümkün değildir. Türkler arasında tasavvufun temelleri Maveraünnehr'e kadar uzanmaktadır. Nitekim hicretin II. asrından itibaren bölgede İbrahim bin Edhem, Şakik-i Belhi, Hallac-ı Mansur un faaliyetleri Türklere İslamı ve tasavvufu tanıtmış olup Hoca Ahmet Yesevi'yle de tasavvuf bölgede kökleşmiş, yeni öğrenciler yetiştikten sonra bu bölgeden taşarak genişlemiştir [435]. Nitekim bu mutasavvıfların arasında *Evlad-ı Resul* yani Hz. Muhammed'in soyundan gelen seyyid ve şerifler de bulunmaktadır. Bahsedilen bu mutasavvıflar, konar-göçer Oğuzlar tarafından sempatiyle karşılanmış, bunların kendi obaları arasında kurmuş oldukları tekke ve zaviyeler vasıtasıyla İslâma girerek inançlarını ilahi sevgiye dönüştürmeye çalışmışlardır [436].

Türklerin Maveraünnehir ve Horasan'da İslamiyeti kabulünden itibaren artık bu tekke ve zaviyeler onların oymaklarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Nitekim konar-göçer Yörüklerde obalar arasında X. yy'dan itibaren sürekli olarak tekye veya zaviye görmek mümkündür. Bu durum Maveraünnehir'de başlamış, kuzey İran, Azerbaycan ve Anadolu üzerinden Balkanlara hatta Orta Avrupa'ya kadar uzanmıştır. Nitekim Kiel, bu tekke, zaviye ve türbeleri Türklerin yayılış alanlarındaki izler olarak görmektedir. Zaviye şeyhleri aynı zamanda çevresindeki obaların dini

---

[435] Zamira Ahmedova, *Türkler Arasında İslamiyetin Yayılmasında Tasavvufun Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, ss. 39-57.

[436] Türk budunları arasında Oğuzların İslamiyete girişi Karluk budunundan sonra olmuştur. Oğuzların İslamlaşması 900-1000 yani X-XI. Yy lar arasında gerçekleşmiştir. 900-920 arasında 1000 çadır İslamiyete geçmiş, 960'ta bu rakam 200.000 çadıra ulaşmış, XI. YY da ise Oğuzlar arasında hâkim din haline gelmiştir. Bu da Karahanlı idaresindeki müstakil Oğuz Yabgu devleti zamanında olmuştur. Aynı dönemde güneydeki komşuları olan Samani yönetimindeki Maveraünnehir ise İslam aleminin o dönem için ilim ve refah düzeyi en yüksek yeri olup İslam alimleri bu bölgeden çıkmıştır. Bu bölge 992 de Karahanlılar tarafında Samaoğullarının elinden alınmış, burada da Oğuzlar yaygın şekilde yaşamışlardır. 900 lerin sonunda Karahanlı hâkimiyetindeki müstakil Oğuz Yabgu deveti yıkıldıktan sonra, Oğuzların bulunduğu yerlerden hareketlenmeye başladığı görülmektedir. Bunlardan bir kısmı 1050 li yıllarda Karadenizin kuzeyine hareket etmişlerdir. Bunlara tarihte Uzlar denilmiş, Kıpçaklarla olan münakaşaları sonucunda 1064-1065 yılında Tuna'yı geçerek Balkanlara inmişlerdir. Bu taife bir süre Balkanlarda Tunadan Selaniğe kadar faaliyette bulunmuşlar, yerli halk ve diğer bir Türk Budunu olan Peçeneklerin saldırısıyla zayıflamışlar başta Makedonya olmak üzere değişik yerlere Bizans eliyle yerleştirilmişlerdir. Bunlar varlığını uzun süre koruyamayarak kaybetmişler ve asimile olmuşardır. Bizans Malazgirt savaşında sol kolda Peçenek ve sağ kolda uzları Oğuzlar'dan çıkmış bir hanedan olan Selçuklulara karşı kullanmak istemiş ancak bunlar bu savaşta Selçuklu tarafına geçerek savaşın akıbetinde önemli rol oynamışlardır. Bkz. Bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 170, Ankara 1967, ss. 49-59.

lideri durumunda olup ona olan saygı her zaman derindir[437]. Nitekim Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye nasihati, Türklerin bu şeyhlere karşı göstermiş olduğu saygı ve sevginin aslında açık bir ifadesidir. Amerikan olimpiyatlarına katılarak dünya şampiyonu olan ve *Terrible Türk* olarak güreş tarihine geçen Koca Yusuf'un sahanın sınırları içinde kalan Karalar köyü yakınlarında bulunan tekkedeki dervişe göstermiş olduğu saygı, aslında Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'den Edebali için istemiş olduğu saygının devamından başkası değildir [438].

Konar-göçer Yörük obaları içinde yaşam tarzına uygun olarak onların obaları arasında var olan ve oluşumu Maveraünnehir ve Horasan'da tamamlanarak İran, Azerbaycan ve Anadolu üzerinden Balkanlara uzanan bu tekye ve zaviyeleri çalışma sahasına ait defterlerde açıkça görmek mümkündür. Bu zaviyelerin her biri belli bir tarikata mensup olup bu yolda seyri sülukunu tamamlamak için mensubu olan müridlerine tarikat eğitimi vermektedirler. Zaviyelerin idaresi vakıflara dâhil olup işleyişinde idari ve mali özerklikleri vardır. Bahsedilen tekyelerin kuruluş yerlerine dikkat edildiğinde Barkan'ın da bildirdiği gibi buraların genelde o zamanın şartlarında boş ve ıssız yerler olma özelliği taşıdıkları görülmektedir. Dışarıdan görünümleri adeta bir mülk çiftliği izlenimi uyandırmaktadır. Nitekim buralarda, zirai faaliyetlerle birlikte bahçıvanlık, meyvacılık, fırıncılık, değirmencilik ve hayvan yetiştiriciliği gibi ekonomik faaliyetler yürütülmüş, mensuplarına tarikat eğitimi verilirken din farkı gözetilmeksizin kendilerine gelen herkese yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Sonraki zamanlarda bunlardan köy hüvviyeti kazananlar olduğu gibi bir köye mahalle olarak eklenenler ya da ortadan kalkanlar görülmektedir. Bunların din farkı gözetmeksizin göstermiş oldukları sempatik tavırları, Müslüman olmayanların, İslamiyete karşı

---

[437] Machiel Kiel, "The Origin and Spread of the Türbe in Islamic Architecture: Old Theories, New Synthesis" (İslam Mimarisinde Türbelerin Ortaya Çıkışı ve Yayılması: Eski Teoriler, Yeni Sentezler), (10.12.2012, saat 14:00-15:00) te Uşak Üniversitesi Mustafa Kemal Paşa Amfisinde vermiş olduğu konferans.

[438] Çalışma sahamızın sınırları içinde kalan Şumnu- Karalar Köyü, kaynaklarımıza göre Hüsrev Hâce Köyünün sonraki dönemlerdeki ismi olup, 1934 ten sonra resmi ismi Bulgarca Çerna ya çevrilmiştir. Bu köy Koca Yusuf'un doğduğu ve yaşadığı köy olarak bilinmektedir. Rivayete göre Koca Yusuf antrenman için köyün kuzeyinde Saya Meşelerinin bulunduğu ormana ya da başka köylerdeki güreş müsbakalarına gidip gelirken, bu köy yakınlarında bulunan tekkeye uğrayarak burada ibadet etmekte, o dönemde tekkede bulunan Selim Dede simli şeyhe saygı ve hürmet göstererek ondan dua istemektedir. 1940 lı yıllara kadar harabeleri mevcut olan bu tekke, günümüzde içinde bulunduğu ağaçlık araziyle beraber, tarlaya çevrilmiş, ağaçları sökülmüş bir tarla görünümünde olup geriye bir iz kalmamıştır. Geriye kalan tek şey ise halk arasında mevkii olarak *Tekye* isminin yaşamasıdır. Mülakat.20.07.2014 İsmail Ebazer, (Karalar-Çerna Köyü Muhtarı). Bahsedilen tekyenin, çalışma döneminde Kütahyadan gelmiş olan Genç Dede Tekyesine ait olabileceği düşünülmektedir.

olumlu düşünceler kazanmalarına ve yaklaşmasına neden olmuş olup buna da *İsmtimâlet* yani *Meylettirme* denilmiştir. Barkan'ın ifadelerinin dışında çalışma sahası için söylenmesi gereken bir başka özellikse bazı tekye ve zaviyelerin yerleşim yeri yakınlarında ya da bazı yerleşmelerin içinde de görülebilmeleridir[439].

Osmanlı klasik dönemine açılan bir kapı olan tahrir defterleri, çalışma sahasındaki nüfus ve onun değişik özellikleri hakkında bilgi vermekte olup bunlardan bir tanesi de dini özeliklerdir. Tahrir defterleri ağırlıklı olarak XVI. yy'a ait olmakla birlikte, bunların XV. yy'a ait örneklerini ve XVII. yy'da devamı niteliğindeki defterlerle birlikte değerlendirilmesi, yapılacak çalışmaya daha geniş bir bakış açısı kazandırmaktadır. Defterlerdeki nüfus bilgilerinden hareketle kaza sınırları içinde bulunanları Müslümanlar, Ortodokslar, Katolikler ve Gregoryanlar olmak üzere dört başlık altında incelemek mümkündür. Tahrir defterlerinde topluluklar genel olarak mensubu olduğu dine göre kaydedilmişler, bazen bunların ait olduğu etnik unsur da belirtilmiştir. Tahrir defterlerinde Türklerin, Müslim; Ortodoksların, Gebran; Ermeni Gregoryanların, Ermeniyan; Katoliklerin ise Arnavud Gebran ve Latinyan olarak kaydediği görülmektedir.

Sahaya Türkler gelmeden önce dini yapının genel olarak Ortodoks olduğu anlaşılmaktadır[440]. Bulgarlar, Osmanlı hâkimiyetinden önce Ortodoks kilisesine, daha sonra da Bulgar kilisesine bağlanmışlardır. Çalışma dönemi olan XVI. yy'da bunların Ortodoks kilisesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır [441].

---

[439] Barkan, a.g.m., 1942, ss. 297- 304.

[440] Günümüz Bulgaristan Bulgarları 681 yılında Ana Bulgar grubundan ayrılarak Asparuh komutasında güneye hareket edip, Tunayı geçmişler Pliska ilk başkent olmak üzere 681 de I. Tuna Bulgar Devletini kurmuşlardır. Bunlar 880 li yıllarda Hristiyanlığı kabul ederek Savlaşmaya başlamışlardır. Tuna Bulgarlarının torunu günümüz Bulgaristanında yaşayan Bulgarlardır. Ana grupta bulunan diğer grup ise İdil (Volga) Nehri boylarına yerleşmiş 910'lu yıllarda İslamiyeti kabul etmişlerdir. Günümüzde Müslüman Kazan Türkleri, İdil (Volga) Bulgarlarının torunudur. Bkz. Kurat, *a.g.e.,* ss.109-118. İdil (Volga) İbn-i Fadlan'ın 921 yılında İdil (Volga) Bulgarları Hanı İlteper'in halifeden yardım ve din adamı isteğine karşılık, halife tarafından görevlendirilerek bunlar arasına yapmış olduğu seyahati her şeyi açıklar niteliktedir. Bu seyahatnameye göre Volga Bulgarlarının Fadlan'ın bölgeye seyahatinden 9 ya da 10 yıl önce takriben 910 lu yıllarda Müslüman olduğu ve bu günkü Kazan şehrinin güneyinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bkz. Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe, İstanbul, 2010, ss. 20-44.

[441] Justin Mccharty, *The Population of Ottoman Anatolian the End Of the Empire,* Newyourk University Pres-Newyork and London 1983, ss. 101-104. Bulgarlar, küçük bir yönetici grup olarak kendilerini Slavların içinde bulmuşlardır. Diğer tarafta Hıristiyan dünyası bulunmaktadır. Boris Han, Hristiyanlık aleminin içinde Bulgar devletini koruyabilmek için Hristiyanlığı kabul etmiştir. Boris zamanında 869-870 de İstanbul kiliseler toplantısında batı Ortodoks kilisesi toplantısı gereği Katolik kilisesi temsilcileri tarafından Ortodoks Bulgar Başpiskoposluğu kabul edilmiştir. Boris Han'ın ismi Boristen Mikhael e, *Han* ünvanı yerine ise *Çar* ismi

Osmanlı, sahaya geldiğinde bu bölgede etkili üç unsur bulunmaktadır. Bunların başında Bizans, diğerleri ise Stefan Duşan'ın Sırp Devleti ve Katolik Macarlardır. Osmanlı bölgeye gelmeden önce sahada bulunan Ortodokslar üzerinde, Macarların baskısı kendini hissettirmektedir. Nitekim bunlar, adı geçen unsur tarafından Katolikleştirilmeye çalışılmıştır. Macarların bölgedeki etkisi Osmanlı'nın bunlara karşı kazandığı Varna Savaşı'na kadar devam etmiş, bu savaştan sonra sahada bulunan Ortodokslar üzerinde Macar etkisi, dolayısıyla Katolik etkisi kırılmıştır [442].

Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayanlarla ilişkileri özellikle Balkanlarda fetihler yapılıp Osmanlı tebaası olan Hıristiyanların sayısı artınca netleşmeye başlamıştır [443]. Nitekim ceza ve mâli hukuk açısından tüm tebaaya İslam hukuku uygulanırken medeni hukukla ilgili konularda Gayrimüslimler kendi içinde tamamen serbest bırakılmıştır. Gayri Müslim tebaanın hukuki durumu fetihlerden sonra belirlenmiş ve 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı'na kadar hemen hemen aynı şekilde devam etmiştir [444]. Bunlar, imparatorluğun uzun yüzyıllarında devlete karşı herhangi bir isyanda bulunmamışlar varlıklarını Müslüman Türklerle birlikte devam ettirmişlerdir. Nitekim 1402-1413 yılları arasında devletin başsız kaldığı 11 yıllık fetret döneminde Osmanlı'nın Balkan topraklarında Gayri Müslim sekenenin herhangi bir ayaklanma gerçekleştirmemesi daha önce de ifade edildiği gibi araştırmacılar tarafından yeni düzenden duyulan memnuniyetin bir ifadesi olarak görülmektedir. Kısacası mevcut durumda eski düzenin vaatlerinin yeni düzenin getirdiklerinin çok gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır.

---

kullanılmaya başlamıştır. İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985, ss. 31-32.

[442]Bkz. Doğru, *a.g.e*., 2000, s. 57.

[443] "Osmanlı devletinde Gayrimüslimlerin içinde Hıristiyanlar Katolik olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Katolikler: Latinler (Bunların ibadet ve ayin dili Latincedir) Katolik Ermeniler, Katolik Gürcüler, Katolik Süryaniler, Kildaniler, Maruniler, Kıptiler, Katolik Rumlardır. Katolik olmayanlar ise: Ortodokslar, (Pavlaki, Thondraki, Selikian, Bogomiller), Gregoryenlar, Nasturiler, Yakubi Süryaniler, Melkitler, Mandeiler dir". Ercan, a.g.m., s. 1127. Balkanlarda Osmanlı fethinden itibaren fethedilen topraklarda Katolik ve Ortododks manastırların varlıkları devam etmiştir. Bunlardan Bulgaristana din adamı yetiştirenler; Rila, Pasterski, Sofya, Melnik ve Köstendil manastırlarıdır. Bkz. Kiel, *a.g.e.,* 1985, ss. 147-162.

[444] Ünver Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo- Kültürel Yapı, Din ve Değişme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 14, Yıl 2003/1, ss. 34-35. Osmanlıda Gayri Müslimler konusunda bazen İslam hukukunun dışına çıkıldığı anlaşılmaktadır. Bunun de en önemli göstergeleri arasında gayrimüslimlerin askere alınmaması konusuna rağmen orduda Hıristiyan askerlerin olması gösterilebilir. Bu, askerlikle de kalmamış devletin çeşitli birimlerinde önemli görevler aldıkları da görülmektedir. Bkz. Ercan, a.g.m., ss. 1124-1144.

Tablo 21. *Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Müslim ve Gayri Müslim Nüfusu*

Tarih	Müslüman					Ortodoks			
	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus	Köy	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus
1479	10	-	24	176	880	15	-	667	3335
1483	20	-	29	677	3385	31	-	1135	5675
1512	20	-	48	851	4255	36	-	972	4860
1516	150	-	3	1834	9170	30	-	1772	8860
1538	211	-	23	3513	17565	42	2	2402	12010
1557	290	78	20	7449	37245	38	-	3694	18470
1579	294	37	26	8434	42170	37	-	4544	22720

Tarih	Katolik				
	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus
1479	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	-	-
1516	-	-	-	-	-
1538	-	-	-	-	-
1557	1	-	-	80	400
1579	2	-	-	290	1450

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT. d, .nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

1538 yılı Şumnu kazası idari alanı esas alınarak sahadaki nüfusun dini özelliklerini ilk defterlerden itibaren takip etmek mümkündür. Daha önce de ifade edildiği gibi 1479 yılı icmal defterinin gerek fiziki olarak korunması ve gerekse bilgilerin eksiliği yani tamamlanamaması sorunu bulunmaktadır. Tablo 21'de 1479-1483 yılları arasında hem Müslim ve hem de Gayri Müslim nüfus ve yerleşme açısından görülen önemli farkı, 1479 yılı tahririnin tamamlanamadığı ve defterin bazı yerlerinin bozulmuş olması ile açıklamak daha doğrudur. Bu bilgilere göre 1479 yılı defteri tam olarak sağlıklı bilgiler vermemesine rağmen bunun eksiklikleri açıklanarak ondan yararlanma yoluna gidilmiştir.

İlk üç deftere göre genel bir değerlendirme yapmak gerektiğinde Müslüman yerleşmelerinin, kaza genelinde Gayri Müslim yerleşmelerine göre daha fazla, nüfusunun ise daha az olduğu görülmektedir. Müslümanların sahadaki yerleşme

sayısının fazla olmasına rağmen toplam nüfusunun az olması, Müslüman yerleşmelerinin Gayri Müslim yerleşmelere göre daha az nüfusa sahip olduğunu anlamamıza neden olmaktadır. 1483 yılı icmal defterinde Müslim nüfusu, bu dönemde sahanın en büyük dini grubu olan Gayri Müslim Ortodoks nüfusun yaklaşık yarısı iken, aralarındaki sayısal ve oransal farkın 1512 yılı icmal defterinde oldukça azaldığı (M.%46, G.M. %54) görülmektedir (Bkz. Tablo 21).

1516 yılına gelindiğinde ise sahadaki Müslim nüfus ve yerleşme sayısında büyük bir artış görülmektedir. Aynı dönemde Gayri Müslim yerleşme sayısında artış olmazken toplam Ortodoks nüfusta da önemli bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Sahada yeni Ortodoks yerleşmeleri görülmezken bu durum var olanların 1512-1516 yılları arasında göç alarak nüfus açısından büyüdüğünü göstermektedir. Sahaya XV. yy'da Anadolu'dan göçlerle gelmiş olan Müslüman Türk nüfusuna 1512-1516 yılları arasındaki dönemde yaklaşık 1000 hane (5000 kişi) eklenerek sahadaki nüfus dengesinin Müslimlerin lehine değişmesi bu dönemin en bariz özelliğini oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 21).

Bundan sonraki defter olan 1538 tarihli kayıtlarda Anadolu'dan sahaya yapılan göçlere bağlı olarak Müslim nüfüsla Ortodoks nüfus arasındaki sayısal ve oransal farkın Müslimler lehine arttığı görülmektedir. Nitekim bu deftere göre Şumnu kazası idari alanında Müslim nüfus 17565 kişi olarak, Gayri Müslim nüfus ise yaklaşık 12010 kişi olarak tahmin edilmiş, bunlar arasındaki sayısal farkın 5500'e; oran olarak ise Müslim %60, Gayri Müslim %40 olduğu yani Müslimlerin Gayri Müslimlerle arasındaki nüfus farkının arttığı görülmektedir. Tablo 21'de görüldüğü gibi bu dönemde Müslimlerin yerleşme saysısının 234'e ulaştığı yani bir önceki deftere göre yaklaşık 80 yerleşmenin kurulduğunu göstermekte olup bunların da Anadolu'dan gelen Müslüman Türk nüfusunun iskanıyla oluşan yerleşmeler olduğu gayet açık şekilde anlaşılabilmektedir. Aynı dönemde Ortodoks nüfusun ve bunların yaşadığı yerleşmelerin de sayısal olarak arttığı, ancak bu artışın Müslüman yerleşmelerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

Sahada Müslim nüfusta görülen en büyük artış, 1538-1557 yılları arasında görülmektedir. Nitekim bu dönemde Müslim nüfusun iki katını geçen oranda bir artış

göstererek 1557 yılında 37.245; Ortodoks nüfusun ise bu dönemde yaklaşık %50 oranında bir artış gösterek 18.470'e ulaştığı görülmektedir. Bu tarihte yani 1557 yılı defterinde sahanın nüfus bileşenlerine Katolik nüfusun da dahil olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen Katoliklerin sahada 1 köyde mevcut olup toplam 80 hane yani 400 kişi civarında oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar arasındaki orana bakılacak olduğunda Müslimlerin toplam nüfusunun %66,3; Ortodoksların %33; Katoliklerin ise ‰7'sini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 21'de görüldüğü üzere 1579 yılı mufassal tahrir defterine bakıldığında 1557-1579 yılları arasındaki 22 yıllık dönemde artış hızı azalmasına rağmen Müslüman nüfusun artmaya devam ettiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde Müslüman nüfusun bir önceki döneme göre 4925 kişi artarak 42170 kişiye; Ortodoks nüfusun ise yaklaşık 4250 kişi artarak 22270 kişiye ulaştığı görülmektedir. Bunların yerleşme sayılarında bir artış olmaması bu dönemde Müslüman ve Ortodoks nüfusta görülen artışın doğal yoldan yani doğumlarla gerçekleşmiş olma ihtimalinin yüksek olduğunun anlaşılmasına neden olmaktadır. Çalışma sahasında var olan Katolik yerleşmelerine bu dönemde 1 Katolik yerleşmesinin daha eklendiği toplam Katolik nüfusunun ise 1050 kişi artarak 1450'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasındaki orana bakılacak olduğunda Müslim nüfus %63,5; Ortodoks nüfus %34,2; Katolik nüfusun ise %2,3'ünü oluşturduğu anlaşılmaktadır. Saha ile ilgili 1579 yılı defterinden sonraki mufassal nüfus kayıtları 1642 tarihli avarız defterinde bulunmakta ise de daha önce de bahsedildiği üzere bu defterlerde yer alan nefer-hane problemi çözülemediği için bu defterlerdeki nüfusla ilgili veriler değerlendirilmeye alınmamıştır.

Buraya kadar verilenler de göstermektedir ki sahada nüfus artışına sebep olan temel saikin bahsedilen süreçte Müslüman nüfusunun artışı olduğu anlaşılmaktadır. Nüfus hareketleri başlığı altında da ifade edildiği gibi bahsedilen dönemde Müslüman nüfusta görülen bu muazzam artışın en önemli sebebini Müslüman kimliğe sahip Anadolu'dan sahaya göçlerle gelen Türk nüfusu oluşturmaktadır.

Tahrir kayıtlarından hareketle çalışma sahasındaki nüfus etnik olarak Türk, Bulgar, Çıtak, Arnavud, Kıptî ve Latin olarak tasnif edilmiştir. Türklerin bulunduğu yerleşmelerin ismi çok büyük oranda Türkçe (Podayva, Kalova, Bulgarine, Esenkova

hariç) bu yerleşmelerdeki nüfusun da Müslüman olduğu görülmektedir. Yani burada Türk olarak tasnif edilenler Anadolu'dan göç ederek gelip yerleşen Müslüman Türklerdir.

Bu hususta şu da belirtilmelidir ki Harita 31'de gösterilen ve Osmanlı'ya tevarüs etmiş olduğu anlaşılan 38 yerleşmenin bazılarında az da olsa 1538 yılı defterinden itibaren Müslüman nüfus görülmektedir. Bu durumun ilk görüldüğü 1538 yılı defterinde 8 köyde toplam 11 Müslim hane, 3 Müslim mücerred [445]; 1557 yılı defterinde 12 köyde 46 Müslim hane, 21 Müslim mücerred; 1579 yılı defterinde 22 köyde 89 Müslim hane ve 20 Müslim mücerred şeklindedir. Hane reisi olarak kaydedilen bu şahısları hanedekilerin nüfusunu hesaplamada kullanılan kat sayı olan 5 ile çarptığımızda 1538 yılında 55; 1557 yılında 230; 1579 yılında 445 kişi olarak hesaplamak mümkündür. Osmanlı'ya tevarüs ettiği anlaşılan bu yerleşmelerde 1538 yılından itibaren görülen bu hane ve mücerredlerin önemli kısmı ilk kaydında baba adı Abdulah olarak görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda baba ismi Abdullah olanların ihtida etmiş olduğuna dair bazı değerlendirmeler bulunmaktadır[446]. Abdullah isminin Türkler tarafından da sıkça kullanılmasından dolayı bu bilgiler ihtiyatla yaklaşılması gereken bir durumdur. Bahsedilen köylerde bazı Müslim hanelerin ilk kayıtlarında baba isimlerinin Anadolu, Kurd, Bâli, Karaca olarak yazılanlar da mevcuttur. Bu durum ise bahsedilen köylere Anadolu'dan gelen Müslüman Türk nüfusunun da yerleşmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Bu sahanın XVII. yy demografisi ile ilgili Kiel'ın araştırmalarında ise bahsedilen köylere XVII. yy da Anadolu'dan gelen Müslüman Türk nüfus yerleşirken bu köylerin bazı Gayri Müslim nüfusunun ise başka yerlere göç etmiş olduğu bilgileri bulunmaktadır[447].

---

[445] TT.d. 439, s. 164, 177, 182, 186, 236, 241, 277, 313.
TT.d. 382, s.247, 266, , s. 388, 421, 429, 436, 450, 483, 498, 582, 594.
TT.d. 42, s. 91, 104, 169, 170, 171, 179, 184, 185, 187, 192, 193, 198, 200, 210, 213, 249, 250, 256,

[446] Musa Sezer, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Köstendil (Ilıca) Mahalleleri", *Journal of History and Future*, April 2017, V. 3, İssue 1, s.147.

[447] Machiel Kiel; "Eskicuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 396-397.

Tablo 22. *Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasındaki Etnik Unsurlar*

Tarih	Türk					Bulgar			
	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus	Köy	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus
1479	10	-	24	176	880	14	-	568	2840
1483	20	-	29	677	3385	28	-	902	4510
1512	20	-	48	851	4255	33	-	739	3695
1516	150	-	3	1834	9170	26	-	1295	6475
1538	211	-	23	3513	17565	38	2	1828	9140
1557	290	78	20	7449	37245	33	-	2767	13835
1579	294	37	26	8434	42170	33	-	3543	17715

Tarih	Çıtak					Arnavud				
	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus
1479	1	-	-	99	495	-	-	-	-	-
1483	3	-	-	233	1165	-	-	-	-	-
1512	3			233	1165	-	-		-	-
1516	4	-	-	477	2385	-	-	-	-	-
1538	4	-	-	574	2870	-	-	-	-	-
1557	4	-	-	847	4235	1	-	-	80	400
1579	4	-	-	1001	5005	2	-	-	270	1430

Tarih	Kıptî					Latin				
	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus	Köy	Mahalle	Mezra (Nüfuslu)	Hane	Nüfus
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512							-	-		
1516	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1538	-	-	-	316	1580	-	-	-	-	-
1557	-	-	-	350	1750	-	-	-	-	-
1579	-	-	-	344	1720	-	-	-	4	20

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT. d, nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

XVII. yy'a ait Nakibü'l-eşraf defterleri incelendiğinde bu köylerde seyyîd, şerîf kayıtlarının dahi olduğu görülmektedir[448]. Buraya kadar verilen bilgilerden Osmanlı'ya tevarüs eden bu yerleşmelerde bazı ihtida hareketlerinin olabileceği gibi, bu yerleşmelerin yerleşme dışından da Müslüman göçü almış olduğu gayet açıktır. Çalışma sahasında Osmanlıya tevarüs eden yerleşmelerde yukarıda rakamları verildiği

[448] MŞH., Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri, nr. 24, vr. 21a (Çavuşköy sâdâtı)

üzere sınırlı sayıda olan bu Müsüman nüfus tablo 22'de Türk nüfusa dahil edilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 22'de görüldüğü gibi etnik gruplar içinde Türkler 1512 yılından itibaren sahada çoğunluk sağlamışlar ve bu durum sonraki dönemlerde de artarak devam etmiştir. Müslüman nüfus bahsinde de ifade edildiği üzere ilk defterlerde Türk nüfusun bir kısmı mezralarda kayıtlı olup sonradan mezraların üzerinde köy kurulduğu, yine ilk defterlerde köylere kayıtlı nüfusun bir kısmının *Yörük* olarak kaydedildiği görülmüştür. Bu da sahaya ilk gelenlerin konar-göçer bir yaşam tarzına sahip olup sonradan yerleşikliğe geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 22'deki verilerde görülen Bulgar nüfusuna, Ortodoks nüfustan Çıtak ve Kıptî nüfus çıkarılarak ulaşılmıştır. Buna göre Bulgarların sahanın etnik yapısı içinde 1512 yılına kadar çoğunluğu oluştururken, bundan sonra Türk nüfustan sonra en büyük ikinci etnik unsuru oluşturdukları görülmektedir. Bulgar yerleşme sayısına ise Ortodoks yerleşmelerinden Çıtak yerleşmeleri çıkarılarak ulaşılmıştır. Bahsedilen nüfusun ilk defterlerde yoğun olmakla birlikte bazı yerleşmeleri ortadan kalkmış olup bunlara ait nüfusun Şumnu Platosu eteklerindeki köyler ile derbentçi köylerine göç ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca 1579 yılından itibaren sahaya çalışma sahası dışından da Bulgar göçünün olduğu anlaşılmaktadır.

Balkanlarla Türklerin tanışıklığı miladın ilk yıllarına kadar gitmektedir. Bölgeye ilk olarak Karadeniz'in kuzeyi yolu ile intikal etmiş olan Hun, Avar ve Bulgarlar gelmişlerdir. Bunların dışında da X. yy'dan itibaren Uz, Peçenek ve Kumanların geldiği bilinmektedir. Bu ikinci gruptan Doğu Balkanlarda en çok iz bırakanlar ise Kumanlar olmuştur. Kuman boyarları özellikle II. Bulgar hanedanlığının kurulmasında etkili olmuşlardır. Nitekim Bulgaristan'da hüküm sürmüş olan Şişman hanedanı da aslında Kuman soyundan gelmektedir. Çıtakların, Kumanların Peçenek ya da Uzlarla karışımından türemiş oldukları konusunda bilgiler bulunmaktadır. Çalışma sahasın ait defterlerde doğrudan Çıtak isimli yerleşmelere rastlandığı gibi halkı Gayri Müslim olup ismi Türkçe olan ve genelde Derbentçi olarak kaydedilen *Çalıkkavak, İsmedova, Kazanpınarı, Ayvacık-Virbiçe* isimli yerleşmelerin de bu etnik

unsurun mensubu olduğu anlaşılmaktadır[449]. Çalışma sahasında Çıtak nüfusun, Türk ve Bulgarlardan sonra üçüncü büyük etnik unsuru oluşturduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 23).

Tablo 22'de görüldüğü üzere Arnavud etnik yapısı 1557 tarihli defterden itibaren görülmekte olup sonraki defterlerde bunların yerleşme sayısı ve nüfusunun giderek arttığı görülmektedir. Bunların etnik kimliği yerleşme isimlerine göre tespit edilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi Katolik Arnavudların sahaya Tırnovi kazası idari alanından getirilerek vakıf köylerine iskân edilmiş oldukları bilinmektedir. Bahsedilen tabloda görüldüğü gibi çalışma döneminde sahada Kıptî ve Arnavud nüfusunun sayısal olarak birbirine oldukça yakın olduğu görülmekte olup bunların, Türk, Bulgarlar ve Çıtaklardan sonra dört ve beşinci büyük etnik unsurları oluşturdukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, imparatorluktaki her unsuru sistemin büyük çarkının bir dişlisi haline getirmeye çalışmıştır. Onun için de tüm etnik unsurlar sistemin bir tamamlayıcısı durumundadır. Bu dişlilerden birisi de hiç şüphesiz Kıptilerdir. Çingeneler olarak ta adlandırılan Kıptîler, farklı ülkelerde kendilerine ait sırlarla yaşamışlar ve hala yaşamaktadırlar. Bunların en yoğun yayılış alanlarının başında da Balkanlar gelmekte, nerelerden geldiğiyle ilgili yaygın görüş, Roma İmparatorları Sezar ve Trojan zamanında bir kısmının Mısır'dan köle olarak (Kıptî) ve bir kısmının da Hindistan'dan paralı asker olarak getirildiği yönündedir. Osmanlı zamanında Balkanlardaki bir kısım Çingeneler Müslüman olmuş, halk arasında Türk Çingenesi olarak tesmiye edilmişlerdir [450].

Osmanlı kayıtlarında Çingeneler Rumeli idari sisteminin içinde bulunmaktadır. Bunlar, Osmanlı Rumeli'siyle adeta özdeşleşmişlerdir. Rumeli idari sistemi kurulurken 90 kadılıkta bulunan Çingeneler, Kırkkilise Çingene sancağına; 14 kazadaki Müslüman Çingeneler ise Eski Zağra müsellem sancağına bağlanmışlardır. XVI. yy ilk yarısındaki Çingene sancağı kayıtlarına göre Rumeli'de 40 bin civarında

[449] Gayri Müslim sekenenin içinde bir diğer unsur ise Çıtaklar olup, bunlar da Kumanların Peçenek ya da Uzlarla karışımından türemişlerdir. Bkz. Cebeci, *a.g.e.*, 2008, ss. 23-31.
[450] Elena Marushievko, *Gypsies in the Otoman Empire,* University of Hertfordshire Pres Printed in Great Britain by J.W. Arrowsmith Ltd. Published 2001, ss. 468-470.

Ortodoks Çingene, 4 bin civarında da Müslüman Çingene bulunmaktadır. Müslüman Çingenelere bakıldığında genelde sağ kol üzerindeki kadılıklarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Bunlar kendi çeribaşıları vasıtasıyla Vize Yörüklerinin subaşısına bağlıdırlar. Müslüman Çingeneler devlet tarafından kendilerine verilen müsellem topraklarını işletmişler ocaklar halinde teşkilatlanmışlar, kale ve hisarların onarımı, maden hizmeti, gemi yapımı, gemilere malzeme yüklemek, koyun hizmeti (celeplik), kara ve deniz seferlerine katılmakla görevlendirilmişlerdir. Bunlar, çalışma sahasının da içinde bulunduğu sağ kolda ordu hizmetinden çok İstanbul'un buğday, et ve tuz ihtiyacını karşılamak için çalıştırılmışlardır. Müslüman olan Çingeneler genelde yerleşik yaşama geçtiği halde, Müslüman olup da yerleşik yaşama geçmeyenlerin de varlığı anlaşılmaktadır. Müslüman Çingenelerin Rumeli Çingenleri içindeki oranı %23 civarındadır. Ortodoks olanlar ise cemaat halinde göçebe olarak yaşamışlardır [451].

Kıptî sancağı defterleri incelendiğinde ise XVI. yy'da 5 farklı Çingene cemaatinin Şumnu kazasına tâbi olduğu yani bu kazanın sınırları içinde bulunduğu anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 23). Defterlerde bunların Ortodoks ve göçebe olduğu görülmekle birlikte, ihtida edenlerinin yani din değiştirenlerinin de olduğu görülmekte olup bunlar Müslim olarak kayıtlıdır. Tablo 23'te görüldüğü gibi bunların 1579 yılında yaklaşık %10'unun Müslüman olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bunların ihtida edenlerinin henüz cemaatinden ayrılmamış olup Ortodoks Çingenelerle birlikte göçebe olarak yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu cemaatlerden Kulağuzlu cemaatinin Tekye Kozlucasında olduğu belirtilmiş diğerlerinin bulunduğu yerlerle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır [452].

---

[451] Müslüman olmayan Çingeneler cemaat halinde yaşamakta olup bunların içinde Müslüman unsurlara da rastlanmaktadır. Çingeneler başlarındaki çeribaşıların isimleriyle anılmaktadır. Müsellem olan Çingeneler İspenç, Rüsum-u Örfiye ve Avarız-ı Divaniyeden muaf tutulmuşlardır. Kıptiyan kanunnamesine göre kafir Çingenelerden ve mücerredlerden 25 akçe, Bivelerden 6 akçe alınmaktaydı. Müsellem teşkilatı dâhilindeki Çingeneler Niyabet ve bad-ı heva (cürüm, cinayet, arus, adet-i deştibani, yave ve kaçgun) asayiş vergileri, öşürler, resmi haymane (göçebe), asiyab ve kışlak vergisi ödemekteydiler. Ayrıca Çingenelerden kaftanlık, kesim (oyun eğlence ile uğraşan kadınlardan) vergileri alınmaktaydı. XVI. yy ikinci yarısından itibaren Çingene müsellem teşkilatı kaldırılmaya başlanmış olup toprakları ise has, zeamet ve timar toprağına çevrilmiştir. Emine Dingeç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, S. 20, ss. 89-102.

[452] H. Çetin Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Bölgenin İmarına Katkıları (1300-1451)*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 240.

Tablo 23. *Kıptî Tahrirlerine Göre Şumnu Kazasına Tabi Kıptî Cemaatler ve Nüfus*

	Cemaati/Katuna Adı	Gayri Müslim Hane	Müslim Hane	Nüfus
TT.d, nr. 120	Cemaat-i Rayoz	141	0	705
	Cemaat-i Kulauz, an Eflak, Tekye-i Kozlucada mütemekkindir	3	0	15
	Cemaat-i Aydın veledi Mirakola	6	0	30
	Cemaat-i Koca veledi Drağan	44	0	220
	Cemaat-i Çavlı veledi Rad	122	0	610
	Toplam	316	0	1580
TT.d, nr. 416	Cemaat-i Rayoz	139	19	790
	Cemaat-i Kulauz, an Eflak, Tekye-i Kozlucada mütemekkindir.	5	0	25
	Cemaat-i Aydın veledi Mirakola	11	0	55
	Cemaat-i Koca veledi Drağan	52	0	260
	Cemaat-i Çavlı veledi Rad	111	13	620
	Toplam	318	32	1750
TT.d, nr. 452	Cemaat-i Rayoz	137	17	770
	Cemaat-i Kulauz, an Eflak, Tekye-i Kozlucada mütemekkindir	5	0	25
	Cemaat-i Aydın veledi Mirakola	12	0	60
	Cemaat-i Koca veledi Drağan	49	3	260
	Cemaat-i Çavlı veledi Rad	109	12	605
	Toplam	312	32	1720

Kaynak: TT.d, nr. 120, TT.d, nr. 416, TT.d, nr. 452.

Tablo 23'ten anlaşıldığı üzere Şumnu idari alanında bulunan ve kazaya tabi olan Kıptîlerin sayısı XVI. yy'da 316-350 hane arasında olduğu görülmüş yani 1580-1750 kişi arasında değiştiği hesaplanmıştır. Yerleşme bölümünde de bahsedildiği üzere bunların çalışma döneminde *katuna* olarak da adlandırılan cemaatleriyle göçebe olarak yaşadıkları anlaşılmaktadır. Göçebeler, köylerin kenarlarında güney ve güneydoğu bakılı yamaçlar üzerine yerleşerek köylerin misafirleri olmuşlar, tespit edildikleri yerlerde yazılmışlardır. Bunlar içinde Kulağuzlu cemaatindeki kayıtlara bakarak, cemaat halinde yaşayanların Eflak'tan gelen *Ulah Çingenesi* olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Ulah Çingeneleri sahada genel olarak *Romi* olarak adlandırılırken özel çalışma alanlarına göre ise kaşıkçı, tarakçı ve eliğiceler/eliğiciler olarak adlandırılmışlardır. Yakın zamanlara kadar, bunların kireç satıcılığı ve

çalgıcılık yaptığı, Müslüman olanlarının ise nalbant ve demirci ustası olarak çalıştığı bilinmektedir [453].

Latinler 1579 yılı defterinde 4 hane - 20 kişi olarak Şumnu merkezinde Gebran Mahallesi kayıtları içinde görülmektedir. Daha önce Katolik nüfustan bahsedilirken ifade edildiği gibi bunların da sahaya ticaret yapmak için gelen Raguzalılar olduğu ve Şumnu bedesteninde ticarethanelerinin olduğu bilinmektedir.

Genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde çalışma sahasının etnik panoramasında 6 farklı unsur bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Türk, Bulgar ve Çıtak yerleşmelerine ilk defterlerden itibaren rastlanmış olup bunların bu sahada daha önceki dönemlerde de mevcut olduğu açıktır. Kıptîlerle ilgili ilk kayıt 1522 yılına ait olup daha önce hazırlanan defterler bulunmamaktadır. Çingene sancağının kuruluşunun ise II. Bayezid zamanında gerçekleştiği bilinmektedir [454]. Bu ise sahadaki Çingenelerin tahririnin o dönemde de ayrı yapılmış olabileceğinin anlaşılmasına neden olmaktadır. Sahada bulunan diğer etnik unsurlardan Arnavudlar 1557 yılından itibaren görülmeye başlamıştır. Bahsedilen etnik unsurlar arasında Türkler ve Bulgarların sayısal olarak diğer etnik unsurlarla kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu görülmektedir. Bunlardan Bulgarlar ilk defterlerde nüfus olarak Türklerden fazla iken daha önce de ifade edildiği üzere 1512'den itibaren Anadolu'dan sahaya göç eden Türkler sayesinde sayısal nüfus üstünlüğü Türklerin lehine gelişmiş ve bu tarihten itibaren sahada diğer etnik unsurlara ve hatta en büyük ikinci etnik unsur olan Bulgar nüfusa kıyaslanamayacak derecede çoğunluk durumuna gelmişlerdir. Sahada bulunan Çıtak ve Arnavud nüfusunun da genel olarak artış gösterdiği Arnavudlar için bu artışta saha dışından gelen göçlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1522, 1538 ve 1579 yıllarına ait üç tahrir kaydı bulunan Kıptî nüfusun ise bu süreç boyunca kayda değer bir nüfus artışı görülmemekle birlikte genel olarak var olan sayının korunduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarına 1579 yılı mufassal defterinde rastlanan Latinlerin bu dönemde Şumnu şehrinde 20-25 kişilik ufak bir ticaret kolonisi oluşturdukları anlaşılmaktadır.

---

[453] Ulusoy, *a.g.e.,* 2003, s. 80.
[454] Emine Dingeç, "Ottoman Gypsies and The Head Tax Collection: A Cese Study of the Gypsies Living in 1843", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2007, s. 228.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1. OSMANLI İKTİSADINA YÖNELİK BAZI TESPİTLER

Lügatte *ev idaresi* anlamına gelen ekonomi, Yunanca bir terim olan *Oikonomia* dan gelmektedir. Bu terim İslam aleminde *İlm-i Servet* ya da *İktisat* olarak adlandırılmış olup değişik tanımlamaları bulunmaktadır. Bu tanımlardan en sık kullanılan ve *biçimselci tanımlama* olarak adlandırılan tanımda "kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçları karşılamak üzere değişik kullanım alanları arasında dağıtımıyla ilgili faaliyetlerin ortak adı"; özselci tanımlama olarak adlandırılan diğerinde ise "insanla çevresi arasında, insanların isteklerini karşılayan maddi araçlar arzının sürekliliğini sağlayan, insanlarca kurulmuş bir süreçtir" [455] şeklinde tanımlanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin ekonomisini anlayabilmek için onun iktisadi zihniyetinin dayandığı temel felsefeyi bilmek gerekmektedir. Nişancı, bunu *madde, çevre ve zaman'a karşı tutum* olarak tasnif etmektedir. Maddeye karşı olan tutumda maddenin hiçbir zaman bir amaç değil aksine bir araç olması söz konusudur. Maddeye tek başına değer verilmez, onun kıymeti çokluğuyla ölçülmez, o ancak insanın ihtiyaçlarını karşılama değeriyle vardır. Bu zihniyetin kökleri yukarıda söylediğimiz gibi aslında İslam tasavvuf anlayışına dayanmaktadır. İnsana lazım olacağı kadar olan madde gerekli, ondan daha fazla elde edip onu bir güç olarak kullanmak ise sağlıklı değildir. Bunu şu şekilde somutlaştırmak daha faydalı olacaktır. Osmanlı çiftçisinin temel gereksinimi ailesinin ve hayvanlarının yıllık ihtiyaçlarını karşılamaktır. İhtiyaç fazlalığını ise paraya çevirip o parayı sermaye yapıp kullanmaktan ziyade, ihtiyaç sahibi olacak komşular ya da akrabaları için kullanma eğiliminde olup bu, onun maddeye karşı tutumunu göstermektedir. Osmanlı ailesi kilerine ununu, ambarına ise hayvanlarının yemini ihtiyacının biraz fazlasını koymaya çalışır. Bu, şartların olumsuz geçmesi endişesinden ziyade komşularının olası ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Üreticiler genelde kendi meslek şuurlarını oluşturmuş, üretici gruplar içinde

[455] Mehmet Nuri Güler, "Günümüzdeki İktisat (Ekonomi) Bilimi'nin Adlandırılma Problematiği", *İslami Araştırmalar Dergisi,* C. 18, S. 4, 2005, ss. 374-386.

rekabetten ziyade dayanışma öne çıkmıştır. Üreticilerin kendi gruplarının dışındaki üreticilerle, yani çevreyle bağlantıları yoktur. Sosyal grupların gelir düzeyleri arasında çok fazla bir farkın olmaması da buna ortam hazırlamıştır. İktisadi olarak daha çok içinde bulunulan zamanın gereçlerinin düşünülmesi onun zamana karşı olan tutumunu belirlemiştir [456].

Devlet ekonomisinin dayandığı temel felsefeyi öğrendikten sonra, bahsedilen felsefenin dayandığı ilkelerin anlaşılması faydalı olacaktır. Bu konuda iktisat tarihçilerimizden Mehmet Genç'in Osmanlı arşivine dayalı çalışmalarında ulaştığı sonuçlar son derece önemlidir. İktisadi çevrelerde geniş bir yankı uyandıran bu çalışma Osmanlı ekonomisinin temelde şu üç ilkeye dayandığını savunmakta olup bunlar; *İâşe, gelenekçilik ve fiskalizm*dir. İaşe, üretilen üründe üreticiden ziyade tüketicinin korunmaya çalışılması olup bu, günümüz ekonomi anlayışına taban tabana zıt bir özellik göstermektedir. Günümüz pazar ekonomisinde üreticinin etkinliği o derece artmıştır ki bu etki siyasi otoritenin karar verme sürecinde bile etkili olmaktadır. Hükümetler gerek yerli ve gerekse yabancı yatırımcıyı ülkelerinde tutmak ve ülkelerine çekmek için ülkelerini yatırıma cazip hale getirmeye çalışmaktadırlar. Oysa Osmanlı ekonomisi devrin şartları gereği olabildiğince bol, kaliteli ve ucuz ürünü halka sunmaya çalışmış, bunun için de dış ticaret dengeleri pek gözetilmeyerek olabildiğince temel ihtiyaç malzemelerinin piyasada bol olması sağlanmaya çalışılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere mikro düzeyde nasılki bir köylü komşusunu düşünüyorsa, makro düzeyde de bir kaza birimi, üretmiş olduğu ürünleri ilk önce kaza sınırları içindeki halkın ihtiyaçlarının karşılanması için sunmakta, eğer artarsa sırasıyla ordu, saray, İstanbul[457] ve imparatorluk içindeki diğer yerlerin ihtiyacının karşılanması için sarf etmiştir. Bahsedilenlerin olmadığı durumlarda üretim fazlası ürünler ecnebi

---

[456] Şükrü Nişancı, *14-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Yayıncılık ve Hizmetleri, İstanbul 2002, ss. 42-50.

[457] XVI. yy'da İstanbul'un nüfusu 700.000 kişiye ulaşmıştı ve bu şehrin nüfusunun ihtiyaçları, geniş bir coğrafyadan karşılanmak zorundaydı. Şehrin karşılanması gereken ihtiyaçların başında buğday ve et gelmektedir. Bkz. Antony Greenwood, *İstanbul's Meat Provisioning: A Study Of The Celepkeşan System*, A Disertation Submitted, Chıcago, Illınois, 1988, ss. 4-8. Güney Bulgaristan, Dobruca ve Tuna prensliklerinden yoğun şekilde İstanbul'a hububat nakli yapılmıştır. Şehirlerde her fırıncı en az bir ay yetecek kadar un bulundurmakla ve temiz şartlarda ekmek yapmakla yükümlüdür. Diğer gıda üreticileri ve mamul madde üretenlerin talimatnamesi olup buna göre gıda üretimi yapılmaktadır. Muhtesip, fiyatları kontrol etmekte, mevsim meyvelerinin fiyatları kadı tarafından belirlenmektedir. Giyecekler kalitesine göre ucuz, vasat ve iyi olarak üç kalite ve üç değişik fiyat üzerinden satılmıştır. Todorov, *a.g.e.*, 1983, ss. 99-103.

tüccarlar vasıtasıyla yurtdışına ihraç edilmektedir [458]. İhracat bu aşamalardan geçerken ithalatın yapılmasında ise bir engel bulunmamaktadır. Bu, Osmanlı maliyecilerinin ekonomiden anlamamasından değil, devletin temel iktisadi politikasından kaynaklanmakta, temelinde de dönemin şartları gereği olası bir kıtlık ya da karaborsacılığın önüne geçmek bulunmaktadır. Bunun içinde fiyatlar sürekli olarak dengede tutulmaya çalışılmış, bu dengeleri korumak için de *narh* belirlenerek üretici ve tüccarın kâr oranı sabitlenmiştir. Kâr marjının genelde %15'i geçmemesine de dikkat edilmiştir. Bahsedilen denge sağlandıktan sonra bu denge korunmaya çalışılmış olup bu da g*elenekçilik* ilkesini ortaya çıkarmıştır [459]. Hazine gelirlerinin arttırılması ve mevcudun altına düşmesinin engellenmeye çalışılması da *fiskalizm* ilkesini doğurmuş ve tüm bu bahsedilenler arasında ahenkli bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Bu denge her ne kadar ülkede beynelmilel kapitalizmin gelişmesinde bir engel olsa da aynı oranda gerilemenin önünde de bir engel oluşturmaktadır. Kurulan ekonomik düzen, bu düzeni kuran zihniyete göre ideal olan ve olması gereken düzen olup Osmanlı maliyecileri bu düzeni korumayı kendilerine adeta bir görev bilmişlerdir [460].

Bir ülkenin ekonomik yapısı ile o ülkenin yönetim sistemi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Geçmişe bakıldığında ekonomisinin temeli tarıma dayanan devletlerde monarşi ya da feodal yapının etkili olduğu görülmektedir. Balkanlarda

---

[458] Osmanlı imparatorluğunda üretilen ürünlerin ana tüketim bölgesi, ait oldukları kaza sınırlarının içidir. Kaza, 40-60 km çapında merkezde 3000-20.000 arasında bir nüfusa sahip yerleşmeler ve etrafındaki yerleşmelerin oluşturmuş olduğu yönetim alanıdır. Genç, *a.g.e.*, 2013, s. 46.

[459] İzmir İktisat Kongresinden sonra yeni kurulan devletin iktisadi politikaları 1923 yılında yeniden belirlenmesine rağmen, Osmanlı tarım tekniklerindeki geleneksellik 1950'li yılların başında traktörün Türkiye tarımında kullanılmaya başlamasına kadar devam etmiştir. Geleneksel tarım tekniğinin temel özelliği ise kuralları şer'i kaidelere göre belirlenen aile işgücü ile hayvan gücüne dayanmasıdır. Bkz. Halil İnalcık, "İslamization of Ottoman Laws on Land and Land Tax", *Festgabe an Josef Matuz: Osmanistik*, C. Fragner and K. Schwarz, Berlin 1992, ss. 155-157.

[460] Genç, *a.g.e.,* 2013, s. 43-79. Kapitalist ekonomik modelin refah paylaşımındaki adaletsizliği, uzun yılların tartışma konusu olmuştur. Bazı kesimler tarafından büyük umutlar bağlanan Sosyalist Ekonomik Düzen ise, uygulandığı yerlerde dahi başarılı olamamıştır. Bu durum ise kapitalizmin XX. yy sonlarında daha yaygın bir ekonomik model olmasını sağlamıştır. XXI. yy başları olan 2009 yılında Amerika'da başlayan ve giderek Avrupa ve diğer dünya ülkelerine yayılan ekonomik kriz ise rakipsiz durumda olan kapitalist ekonomik modelin, bunu en sert uygulayan ülkelerde bile sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. Bu sorgulamanın yıllarca kaynakları sömürülen, zenginliği taşınan ve açlık içinde bulunan ülkeler tarafından gündeme getirilemediği halde, zenginlerin kapitallerinin sarsılmaya başlaması ile gündeme gelmesi ilginçtir. Bu durum, ekonomik anlamda bazı etik kuralların olmaması ve kapitalizmin beynelmilel hale gelmesinin, bir gün bu sistemi dünyaya ihraç eden ülkeler içinde bir tehdit oluşturabileceğini göstermiştir. Hâlihazırda mevcut durum, Osmanlı ekonomik modelinin temelindeki ilkelerin tekrar gündeme gelmesine imkân sağlamaktadır. En kısa ifadesiyle Sosyalist ve Kapitalist ekonomik modelin yerine yeni bir ekonomik modele olan ihtiyaç her geçen gün kendisini daha çok hisettirmektedir. Buna Keynezyen politikalar da denilmektedir. Bkz. "Dikkat! Ufukta Yeni Bir Apartheid" Radikal-01/10/2011 (Slavoj Zizek ile röportaj).

Osmanlı'nın varlığıyla zuhur eden ve altı yüzyıl devam eden sisteme *Osmanlı Modeli* denmiştir. Bu model özel mülkiyetçi, kuvvetli bir merkezi yönetime sahip, çeşitli etnik özellikleri bünyesinde barındıran aşırı merkeziyetçi, dini bir karakter göstermektedir [461].

Bahsedilen Osmanlı Modeli, Osmanlı klasik döneminde uygulanma imkânı bulmuştur. XVI. yy, Akdeniz dünyasında olduğu gibi Osmanlı nüfusu ve ekonomisinde de artış ve gelişme dönemidir. Bu gelişme artan nüfus için yeni üretim alanları ararken, şehirleşmenin de gelişmesine sebep olmuştur. Devlet, kuvvetli bir merkeziyetçi yönetime sahip olup ordusunun ağırlık merkezi taşrada timar sistemini düzenleyen sipahiler ve onların askerlerinden oluşmaktadır [462]. Bu özellik XVI. yy sonlarına kadar bu şekilde devam etmiş, bahsedilen dönemin sonlarından itibaren, timarlı ordusu önemini yitirerek merkezi ordu önem kazanmaya başlamış, bunun için de vergilerin merkeze aktarılması gerekmiştir. Bu durum timar sisteminin çökmesine,

---

[461]Osmanlı'da değişik dini gruplara dini, hukuki ve kültürel bağımsızlığı içeren millet sistemi uygulanmıştır. Bu dönemde Balkanların kuzeybatısında lokal aristokrasi ve feodel sistemden oluşan, Habsburgların temsil ettiği modele *Avrupa Modeli*; Tuna Prensliklerinde uygulama alanı bulan feodal sistemde lokal balyorların etkili olduğu modele ise *Doğu Avrupa Modeli*; kasaba aristokrasisi ile yönetilen, toplumsal yapının şehirli ve köylülerden oluştuğu Balkanların Ege Denizi, Adriyatik sahilleri ve bazı İtalyan şehirlerinde uygulama imkânı bulan bir diğer model ise *Akdeniz Tipi Model* olarak tanımlanmıştır. Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, "Ottoman State Finances in European Perspective 1500-1915", *The Journal Of Economic History,* V. 70, No. 3. September 2010, ss. 596, 597. Osmanlı toplumu temelde sosyal sınıflar, onun üzerinde sosyal gruplar ve grupların üzerindeki kurumlardan oluşmaktadır. Bu kurumların birleşmesi ile sosyal sistem oluşmuştur. Her grubun diğerinden ayrılan ve ondan ileride bazı özellikleri bulunmakta, devlet bu özelliklere göre de ondan yararlanma ihtiyacı duymaktadır. Devletin sistemi sosyal, siyasal ve ekonomik alanda mevcuttur. Bu sistemi belirleyen temel faktörler ise Eski Türk Kültürü, İslam Dini, Anadoluda devr alınan kültürel miras ve devrin şartları olmuştur. Bkz. Gülfettin Çelik. "Osmanlı'da İskan Tarihi ve Ömer Lütfi Barkan, Osmanlıda Nüfus ve İskan Politikaları", *Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi,* 10, İstanbul, 2009 Mart, ss. 5-9.

[462] Bu dönemde sipahi olmaya en önemli adaylar ise savaş meydanlarında büyük yararlıklar gösteren savaşçı yiğitlerdir. Bunlar halkın içinden seçilmiş insanlar olup bunlara başta akıncılar olmak üzere yaya, müsellem ve sipahi cebelüleri dâhildir. Osmanlı Devleti fethedilen yerlerin fetihten önceki asillerine de sipahilik vermiştir. Nitekim ilk fetih yıllarında Hıristiyan asillerin de sipahi yapıldığı bilinmektedir. Bkz. Barkan, *a.g.e.,* 1980, ss. 843-845. Yerli asiller sınıfının elindeki toprak varlığını devlet çeşitli zamanlarda özellikle padişah değiştiğinde yapılan tahrirlerle kontrol etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan İslam toprak hukuku asillerin varlığını devam ettirmesine imkân vermemektedir. Bunun içinde evlatlık vakıflarla toprak sahipleri zenginliklerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Bahsedilen evlatlık vakıflar diğer amme vakıflarından farklıdır. Bkz. Barkan, *a.g.e.,* 1980, ss. 183-189. Alınan önlemlerle kırsalda devletin bir nevi vergi görevlisi olan sipahinin derebeyi olmasının önüne geçilmiş ona askeri bir memur görevi verilmiştir. Nitekim sipahi, maaşını toprak gelirinden toplamak için eline bir havalename verilmiş olan bir memur konumundadır. Kuruluş devirlerinde imparatorluğun büyük nüfus kütleleri yer değiştirmiştir. Bu sayede Anadoluda biriken nüfusun dağılması ve yayılması için ortam hazırlanmıştır. Bunların bir kısmı kendiliğinden olduğu gibi bir kısmıda sistemli bir şekilde olmuştur. Bu sistemli yer değiştirme işi köylüyü yerli güçlerin etkisinden kurtarıp devletin etki alanına sokmuştur. Bu tür kendiliğinden ya da sistematik iskân faaliyetleri sonucu hedef arazilerde kendine bağlı yerleşmeler oluşturulmuş ve devletin istediği ufak toprak işletmeleri hukuku kendiliğinden gelişmiştir. İskân edilenler asker yerleştirilir gibi yerleştirilmişler, ailelerin işleteceği büyüklükte toprakları işleme hakkına sahip olmuşlardır. Bu ise köylülerin hem bir hakkı hem de bir görevi mesabesindedir. Bahsedilen aile işletmeleri oluşturulduktan sonra bunun bozulmamasına özen gösterilmiştir. Bunların satılması, mirasçılar arasında paylaşılması ve kiraya verilmesi yasaklanmış olup, bu da miri topraklar rejiminin gereklerini oluşturmuştur Bkz. Barkan, *a.g.e.,* 1980, ss. 288-290.

iltizam, yani vergilerin peşin satılarak nakdi olarak merkeze aktarılması sistemini geliştirmiştir. Bahsedilen yeni durumun ortaya çıkmasında coğrafi faktörlerin etkili olduğunu savunanlar da bulunmaktadır[463]. Kısacası XV. yy ve XVI. yy'da Osmanlı'da devlet, kuvvetli bir merkezi yönetim ve taşrada kuvvetli bir timarlı ordusuna sahipken, XVII. yy başlarından itibaren merkezi ordu kuvvetlenmiş, merkezi yönetimse zayıflamıştır [464].

İncelenen deferlerden icmal ve mufassal tahrirler yukarıda bahsedilen ilk dönem olan Osmanlı Klasik dönemine ait defterler olup XV. ve XVI. yy'ı kapsamaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere bu dönem Osmanlı Ekonomik modelinin yoğun şekilde uygulandığı bir dönem olmuştur. Bunun içinde tahrirlerin düzenli olarak yapıldığı dönem Kanuni Sultan Süleyman dönemidir. İmparatorluk düzeni Kanuni döneminde mükemmelliğe ulaşmıştır. Daha sonraki dönemler için ise bu durum sürekli olarak ulaşılmak istenilen bir hedef olmuştur [465]. Sahayla ilgili incelenen ilk defterler olan 1479, 1483, 1512 yıllarına ait icmal; 1516 yılı mufassal tahririne göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterlerinde ekonomik verilerde toplam *hâsıl* verilirken vergi kalemleri ayrı ayrı belirtilmemiştir. 1586 tarihli akıncı, 1591 Tarihli Celebkeşan ve 1601 Tarihli Ağnam Defterleri ve son defter olan 1642 Tarihli Avarız Defterleri'nde ise ekonomik veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunlardaki bilgilere göre ayrıntılı ekonomik analiz yapılamazken incelenen kaynaklardan 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassal tahrirlerde ise isminden de anlaşıldığı üzere mufassal-ayrıntılı ekonomik veriler bulunmakta olup bunlardaki bilgilere göre sahanın ekonomik analizini yapmak mümkün olmuştur.

Ekonomi disiplininin çalışmalarından coğrafyanın da yararlanması sonucu bu disiplinin alt dalı olan *Ekonomik Coğrafya* araştırma alanı gelişmiştir. Coğrafya disiplininin içinde bir alt dal olan Ekonomik Coğrafya, "insanların hayatlarını

---

[463] XVI. yy sonlarına doğru imparatorluğun yapısını temelden sarsan bir dizi gelişmeler yaşanmıştır. Bu olumsuzlukların tetikleyici unsuru ise 1597-1603 yılları arasında yaşanan ve küresel ölçekte sıcaklık azalmalarından kaynaklandığı görüşü de ayrıca dikkat çekici olup bu döneme *Küçük Buzul Çağı* da denilmiştir Bkz. Sam White, *Climate, and Crisis in the Ottoman Near East,* Submitted in Partial of the Ruirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy İn The Graduate School Of Arts And Sciences, Columbia University 2008, ss. 250-373.
[464] Nişancı., *a.g.e.*, 2010, ss. 596-597.
[465] Halil İnalcık., "State and Ideology under Sultan Süleyman I", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire-Esays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s. 91.

kazanmak için yapmak zorunda oldukları üretim, tüketim, değiştirme ve hizmet faaliyetlerinin lokasyonları ile alanlar arasındaki ilişkileri incelemektedir"[466]. Nitekim bir coğrafi birimin ekonomisinin daha derinlemesine anlaşılabilmesi için mevcut ekonomik durum, sektörler esas alınarak belirlenmeye çalışılmaktadır. Bahsedilen sektörler birtakım kriterlere göre *Birincil (Primer), İkincil (Seconder), Üçüncül (Tersiyer)* ekonomik sektörlerden oluşmaktadır. Bunlardan *Birincil (Primer) Ekonomik Sektör,* temel maddelerini doğrudan ya da dolaylı olarak doğal çevreden alan üretim şekli olarak belirlenmiş olup *Avcılık ve Toplayıcılık, Tarım ve Hayvancılık, Ormancılık ve Kerestecilik, Balıkçılık, Madencilik* faaliyetlerini kapsamaktadır. *İkincil (Seconder) Sektör,* hammaddeleri insanın kullanacağı mamül madde duruma getiren faaliyetler olan *Sanayi Faaliyetleri*ni kapsamaktadır. *Üçüncül (Tersiyer) Sektör* ise *Ticaret, Ulaşım, Eğitim, Hizmet* gibi birincil ve ikincil sektörün kapsamı dışında kalan tüm ekonomik faaliyetler olarak belirlenmiştir [467].

Çalışmamızın bölümlerinden olan Ekonomik Coğraya Bölümü de bahsedilen kriterlere göre hazırlanmıştır. Arşiv verilerine göre yapılan çalışmalarda birincil sektörde tarım, hayvancılık, ormancılık, madencilik; ikincil sektörde sanayi; üçüncül sektörde ise ticaret, ulaşım, eğitim, izmet faaliyet alanları kapsamına giren veriler tespit edilerek bunlar çevresel ilişkiler bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. TARIM

Günümüzde her ne kadar tarımın tanımı genişlemiş olsa da, tarımsal faaliyetlerin amacı, insanın hayatını idame ettirebilmesi için temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olup bu hiç değişmemiştir [468]. Temel ihtiyaçları karşılamaktan kastedilen ise, yaşamak için gerekli olan protein ve gıdaların üretilmesi esasına dayanmaktadır. Bunun için toprağa yönelmiş olan insanoğlu, onu işleyerek birtakım

[466] Nusret Koca, *Ekonomik Coğrafya (Genel Coğrafya),* ed. Hakkı Yazıcı, Koca Nusret, Pegem Akademi, Ankara 2018, ss. 229-230.
[467] Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya (Küreselleşme ve Kalkınma)*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2018, ss. 115-118.
[468] İhsan Bulut, *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2006, s. 1.

ürünler üretmiştir. Tarım coğrafyası, çevrenin doğal ve beşerî koşullarıyla tarımsal üretim arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır [469].

Daha önce de bahsedildiği üzere milletlerin sahip olduğu ekonomik yapılar onların siyasal yapılarının şekillenmesinde de etkili olmuştur. İnsanlık tarihini etkileyen önemi olaylardan birisi *Tarım Devrimi* olmuştur. Verimli Hilal'den dünyaya yayıldığı düşünülen tarımsal faaliyetler farklı yerlerde değişik zamanlarda başlamıştır. Nitekim eldeki bilgilere göre bu, Anadolu için M.Ö. 8000'lere, Balkanlar için M.Ö. 6000'lere kadar uzanmaktadır. Bu da demek oluyor ki tarımsal faaliyetler Balkan yarımadasında Anadolu'dan 2000 yıl sonra başlamıştır. Bu devrim küresel ölçekte toplumsal ve siyasal yapılar üzerindeki etkisini XVIII. yy ortalarına kadar devam ettirmiştir. Tarım ekonomisinin hâkim olduğu bu uzun süreç boyunca ülke ekonomileri ve siyasal yapıları tarımsal üretim ve tarım gelirlerine göre düzenlenmiştir. Bu uzun tarihi sürecin içinde sessiz olarak gerçekleşen bir devrim daha vardır ki aslında bu giderek sanayi devrimini hazırlamış olan *Ticaret Devrimi* dir. Bu devrim Avrupa'da XIV. yy sonlarında, Osmanlı'da ise XVI. yy'da görülmeye başlamıştır. Bu devrimle birlikte ticaret gelişmiş orta sınıf da denilen burjuva sınıfı yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Tacirler bu dönemde, ilk önce tarımsal üretimin ticaretini yapmış, sonraki zamanlarda ise başta coğrafi keşifler olmak üzere uluslararası ticarete başlamışlar ve yeni gelişmelerin sponsoru olmuşlardır [470].

Tahrir defterleri incelendiğinde Osmanlı Devleti'nde sanayi öncesi toplumunun tüm özelliklerini görmek mümkündür. Nitekim bu dönemde Osmanlı nüfusunun yaklaşık %80-90'ının çiftçilikle uğraştığı anlaşılmaktadır. Genel olarak kuru tarımla arpa ve buğday üretilmekte, temel üretim aracını ise bir çift öküzle çekilen saban oluşturmaktadır. Klasik dönemde tarımda üretim için gereken emek, aile reisi olan erkeğe aittir [471].

---

[469] Hayati Doğanay, *Ekonomik Coğrafya 3, Tarım Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 8.
[470] Genç, *a.g.e.*, 2013, s. 334; Yıldırım, *a.g.m.*, 2000, ss.498-504. Tanoğlu, *a.g.e.*, 1954, ss. 1-28.
[471]Mehmet Öz, *Osmanlı Klasik Döneminde Tarım,* Osmanlı-III İktisat, Yeni Türkiye Yayınları, ed. Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, c.III, s. 66. http://yunus. hacettepe.edu.tr/~mehoz/osmanliklasikdonemindetarim.html (Erişim Tarihi: 25.03.2020).

Osmanlı Devleti'nde tarım topraklarının mülkiyeti, *mîrî* (devlet), *mülk* (şahıslar) ve *vakıflar* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan devlete ait olan mîrî araziler tarım topraklarının içinde en büyük kısmı oluşturmaktadır. Bu topraklar sipahi aracılığıyla köylülere tapulu ya da mukataalı olarak kiraya verilerek işlettirilmiştir. Mîrî tapulu sistemde toprak, çiftçilere belli bir tapu bedeli karşılığında toprağın verimliliğine göre farklı büyüklükte çiftlikler olarak dağıtılmış ve vergisi toplanmıştır. Bu sistemde toprağın mülkiyeti devlete ait, işletme hakkı ve sorumluluğu ise kendisine tahsis edilen üretici köylüye aittir. Parsellerin oranı bir ailenin geçinebileceği büyüklükte olup bu oran toprağın verimlilik derecesine göre değişmektedir [472]. Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesinde çiftlik parsellerinin büyüklüğü has, yani verimli yerlerde 70-80; evsat yani orta halli yerlerde 100; ednâ yani verimi düşük olan yerlerde ise 130-150 dönüm olarak belirtilmektedir [473]. Dönüm, eni ve boyu 40 adım olan alandır [474]. Toprak sisteminin kontrol edilmesinin en büyük aracı ise sahanın tapu kadastrosu diyebileceğimiz, belli aralıklarla hazırlanan tahrir sayımları vasıtasıyla olmuş, mevcut durum gözden geçirilerek aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu şekilde devlet, timar sistemini kontrol ederek çiftliklerin lağvedilmesinin ya da meyve ve sebze bahçesi haline dönüşmesinin önüne geçmeye çalışmıştır [475]. Bu ise topraktan alınan vergilerin akâmete uğramaması, dolayısıyla ülke ekonomisinin herhangi bir ekonomik krizle karşılaşmaması için bir gereklilik arz etmektedir. Mîrî tapulu sistemin genel olarak defterlerde geçen vergi birimleri *resm-i çift, resm-i*

---

[472] Barkan, *a.g.e.,* 1980, ss.789-791.
Mehmet Öz, *Osmanlı Klasik Döneminde Tarım,* Osmanlı-III İktisat, Yeni Türkiye Yayınları, ed. Güler Eren- Kemal Çiçek-Cem Oğuz, c.III, s. 66 http://yunus. hacettepe.edu.tr/~mehoz/osmanliklasikdonemindetarim.html (Erişim Tarihi: 25.03.2020). Osmanlı Devleti'nde reayanın kullandığı miri arazi verimlilik durumuna göre 60-180 dönümlük parsellere ayrılarak onların işlemesine sunulmuştur. Bunlar sancakların kanunnamelerinde belirtilmiştir. Verimlilik durumu âlâ, evsat, edna, gayet edna olarak sınıflandırılmıştır. Buna karşılık reayadan Müslümansa 22 – 70 akçeye kadar çift resmi, Gayri Müslim ise Müslümanların çift vergisinin karşılığı olarak 10-50 akçaye kadar değişen oranlarda *ispençe* vergisi alınmıştır. Bkz Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri III,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006, s. 416. Reaya ayrıca malının öşrünü yakınlardaki şehir veya anbara götürmek, elindeki araziyi üst üste mazeretsiz olarak üç yıldan fazla boş bırakmamak, araziyi satmamak veya bir vakfa bahşetmemekle mükelleftir. Arazisinde bir zarar veya afet olmuşsa başka bir timarda bulacağı boş timarı işletir ve vergisini o timarın sipahisine vermek zorundadır. Bkz.Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayanın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları", *IV. Türk Tarih Kongresi,* Ankara 1948, ss. 427-431. Gayri Müslimler, birtakım hizmetler sonucu ispençe vergisini tamamen veya kısmen ödemeyebilirdi. Nitekim voynuk ve akrabaları ile doğancılar ispençe ödemez. Derbentçi, pahsan, ases, keştiban, tuzcu ve köprücüler ispençeyi 10 veya 12 akçe olarak ödemişlerdir. İnalcık, a.g.m., 1993, ss. 61-62.
[473] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006, s. 391.
[474] Akgündüz, *a.g.e. I. Kitap,* 2006, ss. 174-175.
[475] Halil İnalcık, "Village, Peasant and Empire," in idem, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Esays on Economy and Society*" Bloomington, 1992, s. 148.

bennak, resm-i nim çift, resm-i kara, resm-i caba, resm-i mücerred vergileridir. Şumnu'ya ait kayıtlarda bunlardan *resmi nim çift, resmi kara, resmi caba* kayıtlarına rastlanmamıştır. Kanunnamede de belirtildiği üzere "Ve defterde esami tahtında olan "cim" müzevvece ve "mim" mücerrede işaretdir çifte işaret değildir. Gerek müzevvec gerekse mücerred olsun gerek sehv ile mim yerine cim ve cim yerine mim yazılsun çift dutub ziraat idenler 22 akçe resmi çif vireler zira defterde mücerred yazılan giderek müzevvec olur ve müzevvec yazılan kah olur mücerred olur bir hal üzere durmaz heman itibar çiftedir"[476] bahsedilen hükümden de anlaşıldığı üzere resmi çift Vergisi hane kayıtlarının altında ج "cim"; Resmi Mücerred vergisinin ise isimlerin altında م "mim" harfi bulunan kayıtlardan tahsil edildiği anlaşılmaktadır.

Raiyyet vergilerinden olan *Resmi Mücerred* vergisi bazı araştırmacılara göre büluğa ermiş bekar erkeklerden bazılarında ise 20 yaşına ulaşmış bekar erkeklerden alınan bir vergi olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda da bashedildiği üzere ölüm vb. durumlardan dolayı Müzevveclerin de Mücerrede düşürülebildiği anlaşılmaktadır. Bu vergi Osmanlı sancaklarının bazılarında alınmış, bazılarında ise alınmamıştır. Alınan yerlerin genelinde 6 akçe olarak tahsil edilmiştir. Yine bu verginin alındığı yerlerden bazısında bahsedilen verginin alınma şartı *kisbe kadir olmak* yani gelir sahibi olmaya bağlı olduğu bilgisi yer almaktadır [477]. Bu konuda yapılan bazı araştırmalarda ise *Resm-i Mücerred* vergisi verenlerin *nîm çiftten az* arazi işlettiği bilgileri yer almaktadır [478]. İncelenen defterlerde kanunnamede de belirtildiği üzere çalışma sahasında Müslümanların mücerredlerinden 8 akçe *Resm-i Mücerred;* Gayri Müslimlerin mücerredlerinden ise 25 akçe İspençe vergisi alındığı görülmektedir[479]. Kanunnamelere göre bunların raiyyet çiftliği işletmedikleri kesindir. İncelenmiş olan

---

[476] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları No:1 İlmi Araştırmalar Serisi No:1, İstanbul 1994, s. 714.

[477] "Ve dahi nesl-i reaya ki mücerred olub kesbe kadir olursa, mikdarınca alınur. Mücerred kayd olunan kimesne evlense bennak resmin vere". Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* İstanbul 1994, s. 11.

[478] İnalcık, a.g.m., 1993, s. 41.

[479] "Ve Müslümanlar müzevveclerinden yirmi ikişer akçe resm-i çift ve mücerredlerinden sekiz akçe ve keferenin müzevveclerinden yirmi beşer akçe ispençe ve on ikişer akçe resm-i hime ve kiyah ve mücerredlerinden ancak yirmi beşer akçe ispençe alınur". Bkz. Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* İstanbul 1994, s. 486; Çağatay, a.g.m., s. 42-46; Barkan, *a.g.e.*, 1980, s. 789-791; İnalcık, a.g.m., 1993, ss. 42-44.

Niğbolu kanunnamesinde mücerredlerle ilgili tek hüküm Gayri Müslimlerden Voynuk mücerredleri ile ilgili "Ve mücerred olub kar-u kisbe kadir olub ve ispençe vermeğe kabil olan voynuk oğlu 25 akçe verür; artuk nesne vermez"[480] hükmünden Niğbolu sancağındaki mücerredlerin de gelir sahibi oldukları yani arazi işlettikleri anlaşılmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere mücerredlerin nim çiftten az yeri olduğu bilgisi, sahada resmi çift vergisinin 22 akçe; resmi mücerred vergisinin 8 akçe olması bilgisinden hareketle bunların ne kadar arazi işletmiş olabilecekleri konusunda tarafımızdan bir yorum yapılmıştır. Buna göre müceredlerin 8/22; yani raiyyet çiftliğinin %36'sı oranında bir arazi işletmiş olabilecekleri düşünülmüştür. Sahada raiyyet çiftliklerinin minimum 70 dönüm olduğu bilgisinden hareketle bunların da yaklaşık 25 dönüm civarında sipahinin çift olarak vermediği bir tarım arazisini işletmiş olabileceği yorumu yapılmış ve buna göre değerlendirilmişlerdir.

Mîrî Mukataalı sistemde ise devlete ait bazı topraklar, ihale ile belli bir bedel üzerinden çiftçi olma şartı ve çift olarak belirlenen arazi genişliği şartları aranmadan, özellikle de boş olan araziler belli bir bedel karşılığında bazı insanlara kiralanmıştır. Bundaki temel mantık ise gelir getirebilecek arazilerin boş bırakılmaması düşüncesidir[481]. Çalışma sahasında mukataalı topraklar açıkça görülebilmektedir. Bunlar ilk defterlerde tarıma açılan yeni yerler iken sonrakilerde büyük köylerin tarım arazilerinin dışında boş kalan yerlerdeki arazilerin işletilmesi için kurulan mezra ve çiftlikler olduğu anlaşılmaktadır [482].

---

[480] Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 507.

[481] Halil İnalcık., "Köy Köylü ve İmparatorluk" *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1993, ss. 5, 6.

[482] "Mezraa-i Pınarlık, nam-ı diğer Taşlık der İdris Fakih" Bkz. BOA TT.d, nr. 439, s. 197, Buralarda *çiftlik, mezraa* yerleşmeleri kurulmuştur. Bu yerler geçici yerleşmeler olabildiği gibi birkaç kişinin yerleşmesi ile müstakil yerleşmeler de olabilmektedir. Bu gibi yerlerin daha sonra boşalmasıyla *hâli* çiftlikler oluşmaktadır. Bkz. İnalcık., a.g.e., 1992, s. 151. Bu yerlerin üzerinde genel olarak nüfus olmamakla birlikte bazen nüfusa da rastlanmıştır. Nitekim 1538 tarihli deftere göre Hüseyin Fakih Mezraası üzerinde oturan Yolkulu Dede evladından maktu vergi alındığı "Karye-i Yolkulu dede tabii mezbur, timar-ı Yusuf veledi Kurt, Hüseyin fakih mezraasına otururlar zikr olan karyede mütemekkin olan 11 neferan-ı kimesneler yolkulu dede evladından olup defter-i atikte iki yüz akçe maktu yazılmış bulunup arz olunup gerü ber karar-ı sabık iki yüz akçe virmek üzere defter-i cedide kayd olundu" bilgisi bulunmaktadır. Bkz. BOA., TT.d nr. 439, s.234. Bahsedilen köyde Yolkulu Dede evladından ayrı olarak kaydedilen diğer isimlerden öşür alındığı "Bundan aşağı yazılan esamiler karye-i mezkurda sakin olup ..maktu virmeyüp öşürlerini ve sair rüsumlarını tamam eda idenlerdir" bilgisi yer almaktadır. Bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 234.

[482] "Zaviye-i Hafızoğlu Mehmed Dede, nam-ı diğer Armudlupınarı tabii Şumnu, mezkur Armudlu Pınarı hıdmedi içün Mevlana Şumnu kadısı Mehmed dededen ellerinde hüccetleri olup ve kimesne dahl eylemeye deyü ahkam-ı hümayunları vardır. An öşrü galle ve bağ ve bağat an Armudlupınarı ber vechi maktu". BOA., TT.d nr. 439, s. 303.

Toprak, fetheden güç göz önünde bulundurulmadan devletin toprağı sayılmış, fethedene sadece ömür boyu işletme hakkı verilmiştir. Fatih döneminde bunun daha da ilerisine geçilerek önceden timar, vakıf ya da mülk toprağı olan yerlerin miri araziye dönüştürüldüğü bilinmektedir[483].

Osmanlı ekonomisinin temeli tarıma dayandığı için devletin tarım topraklarını çok iyi kontrol etmesi gerekmiştir. Bunun için de toprak mülkiyetinin çok büyük bir kısmı devlete aittir. Devletin elinde bulundurduğu topraklar, tarım topraklarının %87'sine tekabül etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi devletin kurmuş olduğu düzenin devamı için bunun bu şekilde olması gerekmektedir[484]. Devlet mümkün olduğu kadar toprakların işletilmesi ve boş kalmamasını istemekte onun için de çeşitli tedbirler almaktadır. Nitekim Osmanlı toprak idaresinde kocası ölen Gayri Müslim kadının erkek evladı olmaması halinde elindeki arazi alınıp, hak sahibi olup ta toprağı yetersiz olanlara verilmektedir. Eğer kadının oğlu olup ta toprağı işleyecek yetişkinliğe sahip oluncaya kadar onu parasıyla çalıştıracağı kişilerle idare edebilecekse deftere *bive* olarak kaydedilerek vergisi daha az alınmaktadır [485]. Çünkü işlenen araziler

---

Yani, Yolkulu Dede ve Hafızzade Zaviyesi toprakları, şenlendirmeleri için maktu olarak verilmiştir. Bunun dışında hasılatı ve varidatı değişebilen bağ, gümrük, pazar yerlerinden de maktu olarak vergi tahsili yapılmıştır. Bkz. Tayyip Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müesesesinin Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1942, ss. 434-435.

[483]Ahmet Şahinöz-Teoman Özgür, "Osmanlı Tarımında Bir Sistem Tartışması: Timar'", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Ankara 2002, ss. 80-83. "Osmanlı devletinde Fatih zamanına kadar bir takım soylu ve elit ailelerin kendi mülk arazileri üzerinde mutlak hakimiyeti söz konusu iken Fatihle beraber bunlar timara dâhil edilerek devlet kontrolü sağlanmış ve bahsedilen kişilerin devlet yönetimindeki nüfuzu kırılmıştır. Fatih zamanında bir takım vakıf arazilerinin de devlet arazisi haline getirildiğine dair bilgiler vardır. Fatihten sonra ise II. Bayezit zamanında'da bu kamulaştırılan mülklerin eski sahiplerine birtakım şartlarla geri verildiği anlaşılmakta, verilen araziler üzerinde elitlerin Fatihten önceki zamanlarda olduğu gibi tam mülkiyet hakkı olmayıp geçici mülkiyet hakkı tanımıştır. Geçici mülkiyet hakkının en iyi tanımı ise *Malikane-Divani* sistemle yapılmıştır. Yani bu araziden devlet birtakım vergileri alırken bir kısmını da mülk sahibine bırakmıştır. Bu da demek oluyor ki II. Bayezit, babası Fatihin tam devletleştirme sistemini kaldırmış onun yerine yarı devletleştirme sistemini uygulamıştır. Bu da mülklerini kaybeden elitler için önemli bir kazanımdır". Bkz. Barkey, a.g.m., s. 470. Fatih Sultan Mehmet, vakıf ve mük arazilere eşkinci gönderme şartı getirmiş ve bunlar eşkincili vakıf ve mülk haline gelmişlerdir. Çeltikçi, küreci, tuzcu ve ortakçılar daima avarızdan bazen raiyyet rüsumundan muaf olmaktadırlar. İnalcık., a.g.m., 1993, s. 53; Yücel, a.g.m., 1974, s. 657-661. Timara tevdi edilmiş vakıf topraklarını sahamızda da görmek mümkündür. "Karye-i İzlatar an evkaf-ı merhum Sultan Bayezid han tabe serahu tabi-i Şumnu. Mezkur karye-i vakıf evvelden fesh olunup timar verilmiş imiş alan Mevlana Abbas kaza i mezbur kemakan vakıfın üzerine menhuruf olalar deyü defter-i köhnede mestur bulunup haliya berat-ı hümayun ile Seyyid Mehmed nam vukuu üzere ber karar-ı sabık kayd olunmuş haliya dahi seyyid abdi çelebini berat-ı şerifle …ola deyü vukuu üzere defter-i cedide kayd olundu". BOA., TT. d, nr. 382, s. 869. Çalışma sahamızda XVI. Yy da mülk topraklarına rastlanmamakla birlikte bazı köylerin vergilerinin bir kısım ya da tamamının vakıflara aktarıldığı anlaşılmıştır.

[484] Barkey, a.g.m., ss. 464-467.

[485] İnalcık, a.g.e., 1992, s. 142.

devlete vergi getirmektedir. Bu durum Müslimler için olduğunda Mücerred olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı klasik döneminde çiftçiler, bir çift öküzle sürülebilecek, bir ailenin geçimini sağlayabilecek ve *çift* olarak adlandırılan toprağı, devletin miri araziye memur olarak atadığı sipahiden *bedel-i tapu* adı altında bir bedelle kiralayıp, onun üzerinde bazı haklara sahip olmuşlardır. Bir çeşit mukavele kaporası olan bu tapu bedeli ile çiftçi, bazı yükümlülükleri kabul ederken bazı haklara da sahip olmuştur [486]. Eğer bu yükümlülükleri yerine getirmezse toprak üzerindeki haklarından mahrum olacak ve toprağı elinden alınacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere bu durum devletin toprak üzerindeki hâkimiyetini devam ettirmesini sağlayarak yerel derebeylerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Nitekim çiftçinin toprak üzerindeki kiracılığı kendi erkek çocuklarına devamlı olarak intikal etmiş, oğlu yoksa erkek kardeşine ya da kız kardeşine tekrar tapu bedeli alınması şartı ile geçirilmiştir [487]. Ayrıca kanunnamede görüldüğü üzere "Çiftbozan resmi dahi bir raiyet çiftini bıragub arabacılık veya aher sanat ihtiyar eylese eğer Müslüman ise bedel-i öşür elli akçe ve yiğirmi iki akçe resm-i çift vire cümle yetmiş iki akçe olur. Ve eğer kafir ise bedel-i öşür altmış iki akçe ve hem yiğirmi beş akçe ispençe vire cümle seksen yedi akçe olur" [488]. "Ve dahi raiyyet ziraat olınu-gelen yerden bilâ-mâni üç yıl boz kosa, sipahiye zarar olduğı içün sahibinin elinden alub ahera tapuya vermek kanundır. Amma sahib-i arz il

[486] Reaya, mîrî araziyi mahsulü kendine ait olmak üzere bazı şartlar altında işletmektedir. Müslümansa kira bedeli olarak 22 akçedan 70 akçaya kadar değişen *çift resmi* ödemek zorundadır. Eğer Gayri Müslim ise 10 akçadan 50 akçaya kadar değişen *İspenç Resmi* ödemek zorundadır. Bunun haricinde mahsulün öşrünü timar sahibinin ambarına götürmek zorundadır. Bu, yakın bir köy veya şehir olabilmektedir. Mazeretsiz olarak üst üste üç yıl boş bırakamaz, elindeki araziyi satamaz, vakfedemez, hibe ve rehin veremezdi. Kendi arazisine bir afet olduğu takdirde başka bir timardan bulduğu araziyi işleyebilir ve vergisini de o timarın sahibine verirdi. Kendi arazisini bırakıp başka bir timarda işlerse birisi asıl timar diğeri başka sipahide işlediği timar için olmak üzere iki vergi vermek zorundadır. Çiftbozan resmi olarak tam çiftlik terk edenden 300, nim çiftlik terk edenden 150, nim çiftlikten daha az yer terk edenden ise 75 akça alınmaktadır. Çiftbozan resmi mahsul olarak alındığı yerlerde tam çift için iki kile buğday, bir kile arpa olmak üzere toplam üç kile, elindeki arazinin bir kısmını terk ederse boş bıraktığı kısmın öşür ve rüsumu kadar öşür veya çift bozan resmi alınmıştır. Eğer boş bırakılan yerin talibi olup işlenip vergisi verilmişse, bırakandan çift bozan resmi alınmazdı. Bu şartlara uymak kaydı ile köylü arazisine istediğini ekebilmektedir. Bkz. Çağataya, a.g.m., 426-429. Mehmet Arslan Cumalının *Ağmaç Köyü (Balcı Ahmet)* başlıklı eserinde bu köyde *öşür ambarı* denen taş temeller üzerinde, meşe ağaçlarıyla bir ambarı olduğunu, ve köylülerden gelen sözlü bilgilere göre, Osmanlı zamanında vergisi az olan köylülerin bu ambara vergisini koyduğu, çok olanlar ise öküz arabalarıyla Varnaya götürdükleri yönünde bilgiler bulunduğunu ve bu ambarın 1950 yılına kadar var olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Mehmet Arslan Cumalı, *Ağmaç Köyü (Balcı Ahmet)*, Anadolu Matbaası, İzmir 2002, s. 60.

[487] Barkan, *a.g.e.*, 1980, ss. 126-130.

[488] Akgündüz, *a.g.e. 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 723.

verdüğü tapuyı ben verürün derse ana vereler"[489] köylünün, toprağını dinlendirme haricinde üç sene üs üste boş bırakması yasaklanarak cezai müeyyide olarak *çift bozan vergisi* adıyla bir ceza verilerek gerektiğinde elinden toprağının alındığı anlaşılmaktadır. Toprak siyasetini takip etmek için devletin her köyde bir sipahisi bulunmakta, bununla köylünün köleleştirilmesi ve toprağın en verimli şekilde kullanılmamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır [490].

Osmanlı, Timar Sistemi[491] sayesinde tarıma dayalı vergi kaynaklarının nakdi değere dönüştürüp kullanmanın güçlüğünden doğan sorunları, askeri harcamaların bir kısmını vergi kaynağının yerinde yaparak maliyenin yükünü hafifletmiştir. Nitekim XVI. yy'da tarımdan gelen vergi kaynakları timarlara bölünmüş, bunlardan merkezi hazineye ve bölgesel hazineye pay ayrılmıştır[492]. Bu sistemle devlet, vergilerin toplanması ve dağıtımını mahallinde hallettikten sonra, bu dağıtımdan arta kalan gelirlerin bir kısmı merkeze nakdi olarak ulaştırılmış, bunun haricinde kalanlar ise sancaklarda devlet görevlilerine tahsis edilmiştir. Timar sisteminin uygulandığı yerlerde alınan vergilerden merkeze gönderilen oran %37 civarındadır. Bu da demek oluyor ki toplanan vergilerin %63'ü verginin toplandığı mahalde sarf edilmiştir. Eğer vergiler merkeze ayni olarak nakil edilmek istenseydi bunların taşıma maliyeti ürün değerini geçecek bu işlem ise devlete gelir yerine mali yük getirecektir. Merkezde görevli bazı görevlilerin timarı merkez tarafından tevcih edilirken, sipahi timarları ise beylerbeyinin tezkeresi ve saraydan alınan beratla tevcih edilmiştir. Bazı düşük meblağlı timarlar ise direk beylerbeyi tezkeresi ile dağıtılabilmiştir [493].

---

[489] Akgündüz, *a.g.e. 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 117.
[490] Barkan, *a.g.e.*, 1980, ss. 294-295.
[491] Farsça bir sözcük olan *Timar* ın, Türkçe karşılığı olarak *Dirlik* terimi kullanılmıştır. Dirlik, yaşamı idame ettirme manasına gelmektedir. Bu sistemle taşra askerî birlikleri idare edilirken devlet arazilerinin işleyişi, temel üretim birimi olan toprak üzerinde çalışan çiftçilerin statüleri ve vergileri düzenlenmiştir. Timar sistemi büyük bir sistemdir ve bu kendi içinde başka sistemleri'de bulundurmaktadır. Nitekim bunun dayandığı temel sistem de İnalcık tarafndan *çift-hane sistemi* olarak adlandırılmıştır. Bkz. Halil İnalcık; "Timar", *The Encyclopaedia İslam* , Volume I A-B, Prepared By A Number Of Leading Orientalists, Leıden, E. J. Brill 2000, ss. 502-506. Osmanlı'da Timar Sistemi XVI. yy'dan sonra soysuzlaşmış, bu sistem ilk defa 1703 tarihinde Girit Adasında kaldırılmış, 1812'den sonra ülke çapında timarlar verilmemeye başlanmıştır. 1839 yılında Tanzimat'la beraber ise tamamen kaldırılmıştır. Aktan, a.g.m.,1998, s. 77.
[492] Metin Coşgel vd.; "Tax Collection in History: Public Institutions and Institutional Change in the Ottoman Empire", *For Presentation at the International Economic History Congres*, Helsinki 2006, s. 29.
[493] Yücel, a.g.m., 1974, ss. 675-676.

Çalışma döneminin de içinde bulunduğu XV-XVI yy'lar arasındaki klasik dönemde Osmanlı devlet gelirleri içinde timar gelirlerinin oranı Mısır Eyaleti vergisi hariç %49,8; Mısır Eyaleti vergisi dâhil %37'sini oluşturmaktadır. Klasik dönemde timarlı sipahiler kendilerine vergisi verilen toprakların gelirleriyle *cebelü* adı verilen askerlerden 70-80 bin kişilik bir ordu oluşturmuşlardır. Bu dönemde İstanbul'daki kapıkulu ordusunun sayısının 27000 olduğu gerçeğinden hareketle bu ordunun devlet için önemi daha iyi anlaşılmaktadır [494].

Bir tarım devleti olan Osmanlı Devleti'nde vergiler üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlardan dini vergiler, *Rüsum-u Şer'iyye*; örfi vergiler, *Rüsum-u Örfiyye*; olağanüstü durumlarda alınan vergiler ise *Avarız-ı Divaniyye* [495] ile duruma göre gelişen ve değişen *Niyabet ve Bad-ı Heva* vergileridir. Şer'i vergiler, kaynağını İslâm'dan almakta olup Hz. Muhammed zamanından itibaren İslam toplumlarında mevcut olmuştur. Bunlar: *öşür, haraç, cizye* ve *zekâttır*. Bunlar arasında üründen alınan vergi *öşür*[496] olarak tanımlanmış, üretilen üründen genelde 1/10 oranında tahsil edilmiştir. Zekât kapsamına giren vergiler ise defterlerde *âdet-i ağnam, resm-i ağıl, resmi otlak, resmi yaylak* ve *resmi kışlak* isimleriyle kayıtlıdır. Bahsedilen öşür ve türevi vergiler merkezi hazineye aittir. Örfî vergiler ise çıkarılan padişah fermanları ile değişik bölgelerde değişik miktar ve oranlarda *harac-ı muvaddaf* kapsamında alınmıştır [497]. Defterlerde geçen *Resm-i Çift,* yani çift resimleri örfi vergiler kategorisi içinde yer almaktadır [498]. Bunlar kişisel vergiler olup Raiyyet Rüsümu olarak ta adlandırılmıştır

---

[494] Barkan ve Meriçli, *a.g.e.,* s. 5-6 .
[495] Bkz. Karaman ve Pamuk., a.g.e. 2010, ss. 600-602.
[496] Timarın oluşmasına ortam hazırlayan temel vergi olan *Öşür,* İslam vergi sisteminde *harac-ı mukaseme* olarak adlandırılmıştır. Kanuni kanunnamesine göre Rumelide öşür kileden alınırsa %10, ketende yüz demeden 10 demed şeklindedir. Bkz. Akgündüz, *a.g.e. IV,* 2006, s. 380. Hınta, şair, erzen, çavdar, penbe, keten ve burçaktan hem öşür hem salariye alınması, öşür müdde iki kile, ve buna yarım kile de salarlık eklenmesi. Diğer bir deyişle 8 kilede bir kile ve yarım kile de salarlık. Salariyenin daha önce Müslümanlardan alınmadığı halde şimdiden sonra alınması lazım geldiği belirtilmektedir.Bkz. Akgündüz, *a.g.e. III. Kitap,* 2006, s. 417. "Öşür genelde ayni olarak, 1/10 oranında devlet tarafından toplanmıştır. Devlet, bu vergiyi o günün şartlarında kendi eliyle merkezden, kendisinin kurduğu bir teşkilat ile yaptırma yoluna gitmiştir. Timar sahibi olan sipahi bu işte bir aracı durumundadır. Osmanlı'nın toprağa ve raiyete bağlı olan vergilerini yerinde tahsil eden bir memur olan timarlı sipahilerin kılıç hakkı dedikleri çekirdek timar gelirleri bulunmaktadır. Yani bu, aslında ek ödemesi bulunmayan temel bir gelirdir. Nitekim sipahilerin yararlıklarına paralel olarak bu net gelirin üzerine yeni gelirler eklenebilmekte olup buna *terakki* denilmektedir. Sipahinin yetişkin oğlu varsa babasının ölümünden sonra timarı çekirdek timar, yani kılıç hakkı olarak oğluna geçebilmekte, yurtluk timarı varsa aynen geçmektedir". Bkz. Ö. Lütfi Barkan, *a.g.e.*, 1980, s. 848, 849.Timarın Askeri zorunluluğu ise, yukarıda ifade edildiği gibi sipahilerin gelirlerine göre asker besleyerek devletin taşrada hazır bir orduya sahip olmasını sağlamasıdır. Bkz. Şahinöz ve Özgür; a.g.m., ss. 69-70.
[497] İnalcık, a.g.e., 1992, s. 158.
[498] Beldıceanu, *a.g.e.*,1985, ss. 25-27.

[499]. *Raiyyet* terimi, XV-XVI. asırda padişahın tebaası; *rüsumu* ise, vergileri anlamına gelmektedir. Bu vergi kişisel vergi olmakla birlikte, şahısların işlediği tarım arazisi genişliğinin de esas alındığı anlaşılmaktadır. Raiyyet vergilerinden ilki, çift resmi olup bir çiftlik genişlikte olan araziden alınmıştır[500]. Bu verginin ne kadar olduğu sancak kanunnamelerinde belirtilmiş olup XVI. yy'da Rumeli'nin diğer sancaklarında olduğu gibi Niğbolu sancağında da 22 akçe olarak Mart ayında tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Çiftçilerin işlediği tarım arazilerinin yani raiyyet çiftliklerinin büyüklüğü ise verimlilik durumuna göre değişmektedir. Nitekim Kanuni kanunnamesine göre bir çiftlik büyüklüğü, has yerden 70-80 dönüm, evsat yerden 100 dönüm, edna yerden ise 130-150 dönümden ibarettir [501]. Bir çiftin yarısı kadar toprağa sahip olanlar *Nim Çift* yazılmış ve bunun yarısı kadar vergi alınmıştır. Nim çiftten az toprağı olanlar ve topraksızlar, *ekinlü bennak, çiftlü bennak, caba, kara veya mücerred* olarak yazılmışlardır [502]. İspençe ise Gayri Müslimlerden alınan ve Müslimlerden alınan resmi çifte tekabül eden örfî verginin adıdır. Bu vergi evli, bekar, köylü, şehirli ayırt etmeksizin Gayri Müslimlerin tamamından alınmıştır [503]. Bahsedilen resmi çift ve türevi vergilerin bir kısmı sipahinin bir kısmı ise sancakbeyinin hakkıdır. Duruma göre değişen vergiler olan niyabet ve bad-ı heva vergileri sipahinin, cürm-ü cinayet vergisi ise eğer timar serbestse sipahinin serbest değilse yarısı sipahinin ve yarısı da sancakbeyinin hakkı olarak belirlenmiştir [504].

---

[499] Coşgel vd.; a.g.m., 2006, ss. 3-6; İnalcık, a.g.m., 1993, ss. 56-58.

[500] Eğer raiyyet ziraatla uğraşıyorsa Müslümanlar 22 akçe resmi çift, Gayri Müslimler ise 25 akçe ispenç vermelidir. Bkz. Akgündüz, *a.g.e.III. Kitap,* 2006, s. 417; İnalcık, a.g.e., 1992, ss. 144-147. *Caba*, toprağı olmayan topraksız köylüler olup eğer bunlar evliyse caba-bennak denilmiştir. *Mücerred*, evli olmayanlardan, *Kara*, ise toplumun alt sınıfı olup düşük statüdeki lerden alına vergilerdir. XVI. asırda Kara ve Mücerredlerden genelde 3 er akçe alındığı bilinmektedir. Mücerredler evlenince *bennak* adıyla yeni bir mali durum kazanmakta olup bunların ya hiç yeri yoktur ya da nîm çiftten az yerleri vardır. Nîm çiftten az yeri olanlara *ekinlü (çiftlü) bennak* denilmekte bunlar *dönüm resmi* ödemektedir. Ödedikleri dönüm resmi ise her 2-5 dönüme karşı 1 akçe dönüm vergisi vermekte, 4-10 dönümden 24-60 dönüme kadar tapu ile arazi tasarruf etmektedirler. Bunlar genelde verimli yerlerde 30 verimsiz yerlerde 60 dönüme kadar arazi işletmekte bunu geçince *nim çift* ödemeye başlarlar. Bennak ve mücerredler başka yerde çalışabilmekte fakat raiyyet vergilerini kendi sipahilerine vermek zorundadırlar. Gayrimüslim Müslüman olursa ispençe yerine bennak resmi öder. Bennak çift, nim çift ya da dönüm olarak arazi tasarruf ederse hem işlettiği arazinin resmini hem de bennak resmini ödemektedir. Fatih kanunnamesinde 6 akça caba bennak, 9 akçada ekinlü bennaklardan alınması gerektiği belirtilmiştir. Bkz. Bkz. Çağatay, a.g.m., ss.42-46.

[501] Akgündüz, *a.g.e., IV,* 2006, s. 391.

[502] Coşkun C. Aktan vd., *Osmanlı Vergi Sistemi ve Anayasal İktisat Perspektifinde Bir Değerlendirme*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 1-7.

[503] İnalcık, a.g.m., 1993, ss. 56-58.

[504] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* , 1994, s. 721; Yücel, a.g.m., 1974 s. 672.

Osmanlı Devleti'nde bazı şahıslar için vergilerden muafiyet uygulanmış olup bu durum üç aşamada gerçekleşmiştir. Vergi muafiyeti uygulamalarında ilk ve en fazla muafiyet avarız vergisinden olmaktadır. Bundan sonra raiyyet rüsumu ve en sonunda şer'i vergilerden muafiyet uygulanmaktadır. Çalışma sahamızda bu muafiyetlerden avarız vergisinden muaf olanlara sık sık rastlanmıştır. Askeri sınıf ise raiyyet rüsumu'ndan muaf tutulmuştur [505]. Bunlar, devletten ulufe ve timar alan hizmetliler, saray halkı, ulema ve ümerayı içermektedir [506]. Devlet erkânı, kapıkulları, timarlı sipahiler, kadı ve müderrisler, medrese talebeleri ve mezunları da askeri sınıfa dâhil olup bunlar da padişah beratıyla devlet hizmetine girmiş olanlar yani *ehl-i berat* lardandır. Bunların dışında padişah beratıyla hizmet yüklenen d*oğancı, yuvacı, yağcı, at çeken, voynuk, yaya, müsellem, tatar, cambazlar* da askeri sınıf sayılmış raiyyet rüsumu ve avarız vergisinden genel olarak muaf tutulmuşlardır[507]. Padişah beratıyla hizmet yüklenenlerde genel durum böyle olmakla birlikte çalışma sahamızda çalışma dönemimizin başında bunların resmi çiftten muafiyet ve imtiyazları var iken XVI. yy ortasından itibaren kaldırıldığı görülmekte olup aşağıda bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti, timar sisteminin içinde bir sistem olan *Çift-Hâne* sistemine timar sisteminin devam etmesi için çok önem vermiş, çiftlerin korunması için önlemler almıştır. Nitekim Ebussuud kanunnamesine göre *çiftler parçalanamaz* hükmü yer almaktadır [508]. Böylece devlet, tek ve en önemli üretim kaynağı olan toprağı çok iyi denetlemiş, küçük aile çiftlikleri halinde kullanımını sağlamış, kontrolünü elinde tutarak kendi gücünü belli güç odaklarıyla paylaşmamaya ve halkını toprak kölesi haline dönüştürmemeye gayret etmiştir. *Çift-Hâne* siteminde köylü, devlet toprağının daimî ve ırsi kiracısı olup onu kullanma hakkına sahipken, satma hakkına sahip

---

[505] Osmanlı Devleti timar sistemini kuruluşundan itibaren XVI yy'ın sonlarına doğru bozuluncaya kadar uygulamıştır. Bu sistem bozulduktan sonra iltizam usulü oluşturularak vergilerin toplanması mültezime verilmeye başlandı. Mültezimlerle halkın arasında çıkan anlaşmazlıktan XVIII. yy'ın ikinci yarısından itibaren halkın seçtiği *ayan* larla; 1839 yılından itibaren ise *muhassıl* denilen devlet memurları tarafından toplanmaya başlanmıştır. Bkz. C. Can Aktan. "Osmanlı İltizam Sistemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 71, 1991, ss. 73-79.

[506] XV. yy'da raiyyetlikten askeriliğe geçme oranı asker ihtiyacı olduğundan dolayı oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bunlar askeri hizmete alınmış raiyyetlikten ve kulluktan feragat etmişlerdir. Yayalar, Müsellemler, Yörük ve Tatarlar bu şekilde askeri olmuşlardır. Bunlar eşkinci yazılarak her yıl sefere giden hazır asker durumuna gelmişlerdir. Bkz. İnalcık, a.g.m., 1993, s. 50.

[507] İnalcık, a.g.e., 1993, ss. 49-52.

[508] İnalcık, "İslamization of Ottoman Laws on Land and Land Tax", 1992, s. 163.

değildir. Eğer devlet bu kontrolü kaybetseydi bu sistemin bozulması çok daha kolay olurdu. Bu sistemde bir ailenin geçimini sağlayabilecek çiftlikler köylüler tarafından sipahiden tapu bedeli mukabilinde kiralanmıştır. Timar sisteminde tapu devrediliriken kullanma hakkı devrolup mülkiyet hakkı devredilmemiştir. Yani çiftçi sahip olduğu toprağı istediği gibi el değiştiremezdi. Osmanlı'nın çift-hane sistemine dayalı olarak yeni getirmiş olduğu *Timar Sistemi* Balkan halklarının yaşamını eskisine göre kolaylaştırmış ve bu sayede mevcut sisteme ve otoriteye daha kolay alışmalarına imkân sağlamıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinden sonra genel olarak uzun bir süre köylü hareketlerinin olmaması, özel olarak ise 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra yaşanan Fetret Devrinde Anadolu'daki siyasi birlik tehlikeye girmesine rağmen Rumeli'de herhangi bir olumsuzluğun yaşanmamış olması çoğu araştırmacı tarafından Osmanlı'nın yeni getirmiş olduğu sistemin başarısına bağlanmaktadır [509]. Kısaca ifade etmek gerekirse başta Osmanlı Toprak Sistemi olmak üzere yeni düzenin getirdikleri eski düzenin vaatlerinin çok ötesine geçtiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen çift-hane sistemi Anadolu ve Balkanlarda devlet tarafından dikkatli bir şekilde XVI yy'ın sonlarına kadar uygulanmıştır. Nitekim çalışma dönemi de bu döneme rastlamakta olup daha önce de ifade edildiği üzere incelenen kaynaklar olan tahrir defterleri de bu sistem tarafından hazırlanan defterler olma özelliği taşımaktadır.

XVI. yy'da Osmanlı Devleti'nde küçük-büyük 37.521 timar bulunmakta olup bunların 6620'si Rumeli'dedir. Nitekim timarlar Rumeli vilayetinin tüm vergi

[509]Bu sistemin sağlanması Balkan uluslarını senyörün elinden kurtararak uzun zamandır hasret bulundukları huzur devirlerine ulaştırmıştır. Bkz. Barkan, *a.g.e.*, 1980, s. 405. "Anadolu toprakları Bizans ve Osmanlı zamanında oldukça yoğun şekilde kullanılmış ve tahrip edilmiş olup bu topraklar gerek tarım arazileri ve gerekse otlak ve yaylaklar açısından Osmanlı'nın iaşesini sağlamaktan uzak olduğu için, Osmanlı İmparatorluğu toprak sistemine bağlı askeri yapılanmasında Balkanlar önemli rol oynamıştır. Bu yüzden de Balkanlardaki timar uygulamalarının Anadolu'da olmadığı kadar başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Burası timar gelirleri açısından devlet için önemli bir gelir kaynağı durumundadır". Bkz. Tunçdilek., *a.g.e.,* 1967, s. 17; İnalcık, a.g.m., Ankara 1999, s. 6; Barkan, a.g.e., 1980, ss.126-130. Osmanlı toprak yönetimi ile ilgili belgelere göre Bulgaristan'ın Osmanlı dönemindeki toprak yönetim siyasetinin, Osmanlı öncesindeki feodal döneme göre oldukça ileri olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Barkan, *a.g.e.*, 1980, s. 28. Bizzat Bulgar araştırmacılar tarafından Osmanlı'nın Bulgaristan'ı fethederek Bulgar boyarlarını ortadan kaldırması ile Bulgaristan köylüleri arasında toprak meselesi kalmadığı ifade edilmektedir. Bkz. Barkan, a.g.e., 1980, s.769. Nitekim Osmanlı ile gelen yeni düzen kendisinden önce var olan kilise ve asillerin sahip olduğu giderek köylüleri serfleştiren *baştina* yani fetih öncesinin mülk toprakları sistemini kontrol altına almış, bunların beynelmilel genişlemesini ve köylülerin serfleştirilmesinin önünü kapatmıştır. Baştinaların genişleme alanlarının sınırlandırılması köylüyü rahatlatmış ve daha önce de ifade edildiği gibi onu devlet topraklarının kiracısı durumuna getirmiştir. Bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgar ve Voynuklar*, Türk Tarih Kurumu Ankara Basımevi, Ankara 1989, ss. 84-85; Barkan, *a.g.e.*, 1980, ss. 404-405.

gelirlerinin %46'lık kısmını oluşturmaktadır. Bu dönemde Niğbolu ve Silistre sancaklarında ise 73 timar bulunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere timar işleten sipahiler Osmanlı ordusunun temel birimini oluşturmakta, askeri harcamaların %30-40'ı timar tevcihleri sayesinde sağlanmaktadır[510]. Günümüzde dahi gerek çalışma sahamızda gerek Rumeli'nin diğer yerlerinde ve gerekse Anadolu'da isimlerinde *has, timar, sipahi* terimleri olan yerleşmeler bulunmakta olup bu durum bahsedilen sistemin o yöredeki tarihi izlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Timar sistemi XVI. yy sonlarında bozulduktan sonra iltizam usulü oluşturularak vergilerin toplanması mültezime verilmeye başlanmıştır. Mültezimlerle halkın arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle vergiler XVIII. yy'ın ikinci yarısından itibaren halkın seçtiği *âyanlar* vasıtasıyla toplanmaya başlamıştır. Bu durum 1839 Tanzimatın ilanına kadar devam etmiş, bundan sonra ise devletin vergileri *muhassıl* olarak adlandırılan devlet memurları vasıtasıyla toplanmıştır [511]. Bu da demek oluyor ki vergiler aslında her dönem var olmuş ama devrin şartlarına göre toplayanlar değişmiştir. Nitekim devlet adına bunları toplayanlar klasik dönemde *sipahi,* daha sonra *mültezim, âyan* ve *muhassıllar* olmuştur.

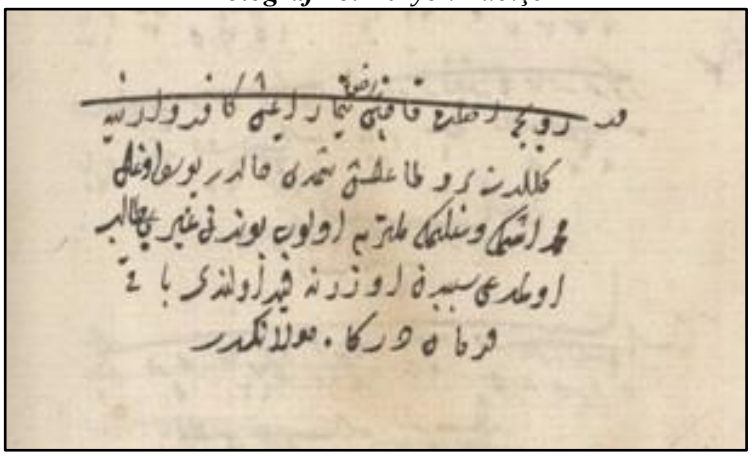
Ekonomisinin temeli tarıma dayanan toplumlarda tarım toprakları, ülkenin temel zenginlik birimini oluşturmakta, tarımsal alanların genişliği aynı zamanda ekonomik varlığın ölçüsü durumunda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yeni yerler fethederek sınırlarını genişletmesi aynı zamanda yeni tarım ve üretim alanlarının imparatorluk topraklarına dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi Balkan toprakları Osmanlı öncesinde nüfus ve ekonomik olarak durgunluk, hatta çöküş yaşamıştır. İmparatorluk, fethettiği yerlerde kendi kurallarını uygulamak için şenlendirme ve ihya adıyla birtakım tedbirler alarak bu durumun olumlu manada değişmesine zemin hazırlamıştır. Bu tedbirlerle fethedilen yerlere nüfus yerleştirilip üretim alanlarının bakım, onarım ve ıslahı sağlanmaya

[510] Barkan, *a.g.e.,* 1980, ss. 806- 812, 868.
[511] Aktan., *a.g.m.,* 1991, ss.73-79.

çalışılmıştır[512]. Nitekim yeni fethedilen yerlerde geniş otlaklar ve boş alanların olması sahaya dışarıdan nüfusu çeken bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır [513].

Bu faaliyetler nüfus açısından boş alanlara uygulandığı gibi, çeşitli nedenlerle nüfusu boşaltılmış alanlara da olabilmektedir. Nitekim Fotoğraf 20'de 1479 tarihli defterde sahanın güney sınırlarına yakın "Karye-i Rubiçe, aslen kadı timarı imiş, kafir Varna'ya geleliden berü dağılmış şimdi hâlîdir. Yusuf oğlu Mehmed eşmek ve şenletmeğe mültezim olup bundan gayri taleb olmadığı sebepden üzerine kayd olundu, bâki ferman dergâh-ı muallanındır" aslen kadı timarı olan Rubiçe köyünün Varna Savaşı'na giden Haçlılar tarafından nüfusunun dağıtılması nedeniyle buranın yani nüfusu dağılmış eski bir yerleşim alanının şenletilmesi görevinin bazı kişilere tevdi edildiği anlaşılmaktadır [514] (Bkz. Fotoğraf 20). Diğer taraftan boş alanların Anadolu'dan gelen Yörükler tarafından işletilmesi ile sahadaki birçok mezranın vücuda geldiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 20. *Karye-i Rubiçe*

Kaynak: NBKM., OAK. nr. 45-29, s.38.

Osmanlı timar sisteminin en büyük toprak grupları olan has ve zamet araziler çalışma sahamızda yaygın olarak görülmektedir. Bunlardan raiyyet vergileri padişah ve vezirlere tahsis edilen has araziler genel olarak Şumnu Platosu yakın çevresinde bulunmaktadır. Zeamet arazilerin ise genel olarak Eski İstanbulluk Dağlarının Kirilova

[512] İnalcık., a.g.m.,1984, s. 109.
[513] Arslan., *a.g.e.,* 2001, ss. 253-257.
[514] NBKM., OAK. nr. 45-29, s. 38. Nitekim sonraki dönemde burada "Rupçalar" isimli bir Türk köyünün kurulduğu, bu köyün de 1877-78 Osmalı-Rus Savaşından sonra nüfusunun Türkiyeye göçmesiyle ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Alçak Platosu ile birleştiği yerlerdeki delta köylerinde bulunduğu ve vergilerinin Dergâh-ı Âli Çavuşları'na tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Sipahi ve diğer askerilerin üzerine timar olarak kayıtlı olan araziler ise sahamızdaki tarım arazilerinin ekseriyetini oluşturmaktadır. Sahamızda bulunan has, zeamet ve timar gruplarının çiftlik olarak hanelere dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen hanelerin bir kısmı imtiyazssız raiyyet durumunda iken bazılarının imtiyaz sahibi yani birtakım muafiyetleri olan haneler olduğu görülmektedir. Bu ise işlenen arazi miktarını değil, alınan vergileri etkileyen bir durum olduğundan, imtiyazlı ailelerden alınan vergiler kendi içinde değerlendirilmiştir. Bahsedilen imtiyazlı ailelerin işlediği tarım arazileri tespit edildikten sonra, normal raiyyet arazileri ile toplanarak sahadaki toplam tarım arazileri hakkında birtakım tespitler yapmak mümkündür. Bunun için değişik tarihlerde hazırlanan defterlerde vergi ve defter tutma usulündeki değişikliklerden kaynaklanan bazı farklılıklar giderilerek bahsedilen eşleştirmelerin yapılması gerekmektedir. Aşağıdaki açıklamalarda bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

3. TARIM ALANLARI VE BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ

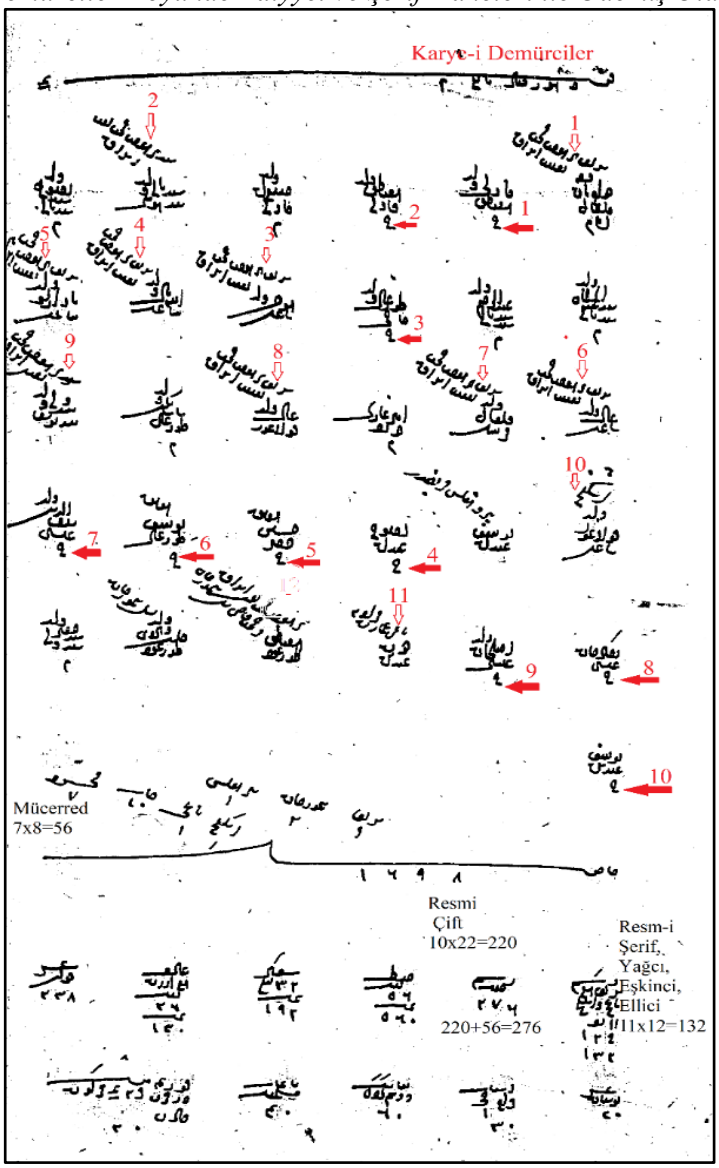
Mufassal tahrir defterlerindeki başta *resm-i çift* olmak üzere raiyyet vergilerine bakılarak çalışılan yerin tarım alanları ile ilgili bazı çıkarımlara ulaşmak mümkündür. Çalışma sahamızla ilgili değişik tarihli defterler incelendiğinde genel kurallar kanunnamede belirtildiği şekilde olmakla birlikte gerek raiyyetlerin yazım usulü ve gerekse alınan vergilerde bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. 1538 tarihli defterde Müslümanlarla ilgili raiyyet vergilerinin başında *Resm-i Çift maa Bennak* olarak kayıtlı olan vergi gelmektedir. Yapılan incelemede çift hanelerinin raiyyet çiftliği işletenler; Bennakların ise *mücerredlere* karşılık geldiği anlaşılmıştır[515]. Kanunnamede de belirtildiği üzere çift hanelerinden 22'şer akçe[516]; bennak ve mücerredlerden ise 8'er akçe, toplamda 34.164 akçe vergi alındığı anlaşılmaktadır. Çift haneleri ile bennak ve mücerredleri birbirinden ayırmak için defterde geçen 1.310 Müslüman mücerredin ne kadarının resm-i çiftle birlikte *bennak* olarak kaydedildiği

[515] "Mücerred kayd olunan kimesne evlense bennak resmin vere". Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 11.
[516] "Ve andan gayrı Müslüman ise yirmi iki akçe resmi çift vire". Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 3.Kitap, Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri, FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1*, İstanbul 1991, s. 417.

araştırılmış ve yapılan incelemede 81 mücerredin vergisinin ayrı, 1229 mücerredin ise vergisinin resm-i çiftlerle birlikte yani *Resm-i Çift maa Bennak* olarak kaydedildiği görülmüştür. Bu durumdan dolayı, çiftlerle birlikte yazılan 1229 *mücerred* sayısı *bennak* olarak verilen 8 akçe ile çarpılmış ve çıkan 9.832 akçe bennak vergisi, *resm-i çift* vergisi toplamı olan 34.164 akçeden çıkarılmış, çıkan 24.334 rakamı ise hane başına 22 akçe olan resmi çift birimine bölünmüştür. Buna göre Müslümanların sipahi raiyyeti olanlarının 1.106 adet raiyyet çiftliği işlettiği anlaşılmıştır. Bu rakam bu dönemde Müslümanların işlettiği toplam çiftlik adedini göstermemektedir. Zira Müslümanların bir kısmı sipahi raiyyeti olsa da büyük kısmının bazı hizmet teşkilatlarına kaydedilmesi, neseb ve sağlık gibi özel durumlarından dolayı çift resminden kısmen ya da tamamen muaf oldukları anlaşılmaktadır.

Nitekim 1538 tarihli defter incelendiğinde Müslim haneler içinde kayıtlı olan *eşkinci, ellici, yağcı, şerif, seyyid, âl-i Resûl* olarak kaydedilenlerin bu isimler altında resm-i çift vergisinden kısmen; kale muhafızları, vakıf raiyyetleri, Timurhan neslinden gelenler, *küreci, görünceci, kellefiye?, çiftlikçi?, doğancı, şahinci, çakırcı, atmacacı, toviçe, sipahi, sipahizade, yamak, ehl-i berat, pir ve natüvan* olarak kaydedilenlerin toplam nefer içinde önemli bir orana sahip olup resmi çift vergisinden tamamen muaf tutuldukları anlaşılmaktadır. Fotoğraf 21'de görüldüğü gibi bu durumda olanların defterlerde isimlerinin altında da ج harfi bulunmamaktadır.

Fotoğraf 21. *Demürciler Köyünde Raiyyet ve Şerif Haneleri ile Ödemiş Oldukları Vergiler*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 224.

Ekonomisinin temeli tarıma dayanan bir toplumda *resm-i çift* adıyla vergi vermemesinden dolayı nüfusun önemli bir kısmının tarımsal faaliyetlerde bulunmadığının düşünülmesi hatalara sebep olacaktır. Bu yüzden de defterlerde değişik özellikler ve statülerde kaydedilen neferler kanunnamelerdeki bilgilerle karşılaştırılarak bunların tarımsal üretim yapıp yapmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bahsedilen durum Gayri Müslimler için İspençe vergisi vermeyenlere de uygulanmıştır. Kısacası tarımsal alanlar, devletin almış olduğu çift vergisine göre değil, tarımsal üretim yaptığı anlaşılan toplam nefer sayısının çift vergisi veren bir

raiyyetin işlettiği düşünülen tarımsal alan miktarıyla çarpılarak hesaplanmaya çalışılmıştır. Bir çiftten az ve takriben bir çiftin 1/3'i oranında arazi işleten *mücerred* ve *bennak*lerin toplamı ise 3'e bölünerek çıkan rakam raiyyet çiftliği adedi olarak kabul edilmiştir. Bu metodla tarımsal alanların hesaplanması sadece mufassal defterlerle sınırlı kalmamış icmal defterlere göre de hesaplama yapılabilmiştir.

Yapılan araştırmada incelenen icmal ve mufassal defterlerde neferlerin statüleri hakkındaki bilgilerinin standart olmadığı görülmüştür. Bunun için de bazı kriterler belirlenerek her defterin kendi içinde değerlendirilmesi zarureti doğmuştur. Nitekim yapılan incelemede toplam nüfustan askeriler, yaşlılık-sağlık durumundan iş göremeyecek durumda olanların üretime katılmadığı, ayrıca ilk üç icmalde *Yörükan* ve mufassal defterdeki nüfusa dahil edilen Kıptî nüfusun yaşam tarzından dolayı tarımsal üretime katılmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bahsedilen neferlerin toplamı, defterlerdeki toplam nefer sayısından çıkarıldığında kalan nüfusun zirai üretim yapmış olduğu ve kendi geçimini sağlayacak genişlikte çiftlik işletmiş olabileceği yorumu yapılmış olup bu rakam Tablo 24'ün ikinci bölümünde gösterilmiştir (Bkz. Tablo 24).

Zirai üretim yapan neferler arasında ilk defter olan 1479 yılı icmalinde mücerred nüfus kayıtlı değildir. Diğer defterler olan 1483, 1512 yılına ait icmaller, 1516 yılı mufassalına göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defteri ile 1538, 1557, 1579 yılı defterlerinde Müslim ve Gayri Müslim nüfus içinde mücerred kayıtları bulunmaktadır. Bunlar arasında 1538 tarihli defterde mücerredlerin haricinde bennak kayıtlarına da rastlanmıştır. Bahsedilen defterlerde mücerred ve bennak olarak kaydedilenler zirai üretim yapan neferlerden çıkarıldığında çift işleten nefer sayısı tespit edilmiş ve bu durum Tablo 24'ün ikinci kısmında verilmiştir (Bkz. Tablo 24).

Tablo 24. *Mufassal Tahrir Defterlerine GöreTarımsal Üretim Yaptığı Düşünülen Nefer-Çiftlik Adedi ve Buna Göre Belirlenen Tarım Alanları*

Defterlerde Kayıtlı Toplam Nefer Sayısından Zirai Üretim Yapmayan Neferler Çıkarılarak Zirai Üretim Yapan Nefer Sayısının Tespit Edilmesi						
Yıllar	Toplam Nefer	Zirai Üretim Yapmayan Nefer				Zirai Üretim Yapan Nefer Sayısı
		Yörükan	Askerî	Ma'lul	Kıptî	
1479	843	98	-	-	-	745
1483	2436	431	1	-	-	2004
1512	2094	496	4	-	-	1.594
1516	5144	-	65	1	-	5.078
1538	8594	-	263	65	316	7.950
1557	17635	-	209	77	348	17.001
1579	19352	-	221	26	373	18732
Ziarai Üretim Yapan Toplam Neferden Bennak ve Mücerred Arazisi İşletenler Çıkartılarak Çift İşleten Nefer Sayısının Tespiti						
Yıllar	Zirai Üretim Yapan Nefer Sayısı	Bennak Arazisi İşleten Nefer Sayısı		Mücerred Arazisi İşleten Nefer Sayısı		Çift İşleten Nefer Sayısı
1479	745	-		-		737
1483	2004	-		624		1.380
1512	1.594	-		271		1.323
1516	5.078	-		1508		3.570
1538	7.950	81		2612		5.257
1557	17.001	-		6428		10.573
1579	18732	-		6255		12.477
Bennak ve Mücerred Arazilerinin Çifte Dönüştürülerek Bu Sayının Çift İşleten Nefer SayısınaEklenmesi Sonucu İşletilen Toplam Çift Adetinin Tespit Edilmesi, Buna Bağlı Olarak İşletilen Toplam Tarım Arazisi Alanının (Dönüm) Tepit Edilmesi						
Yıllar	Bennak ve Mücerred Arazilerinin Çifte Dönüştürülmesi (1/3)	Çift İşleten Neferler		İşletilen Toplam Çift Adeti		İşletilen Toplam TarımArazisi/Dönüm
1479	-	737		737		51.590
1483	208	1.380		1588		111.160
1512	90	1.323		1413		98.910
1516	502	3.570		4072		285.040
1538	897	5.257		6154		430.780
1557	2142	10.573		12.715		890.050
1579	2085	12.477		14.562		1.019.340

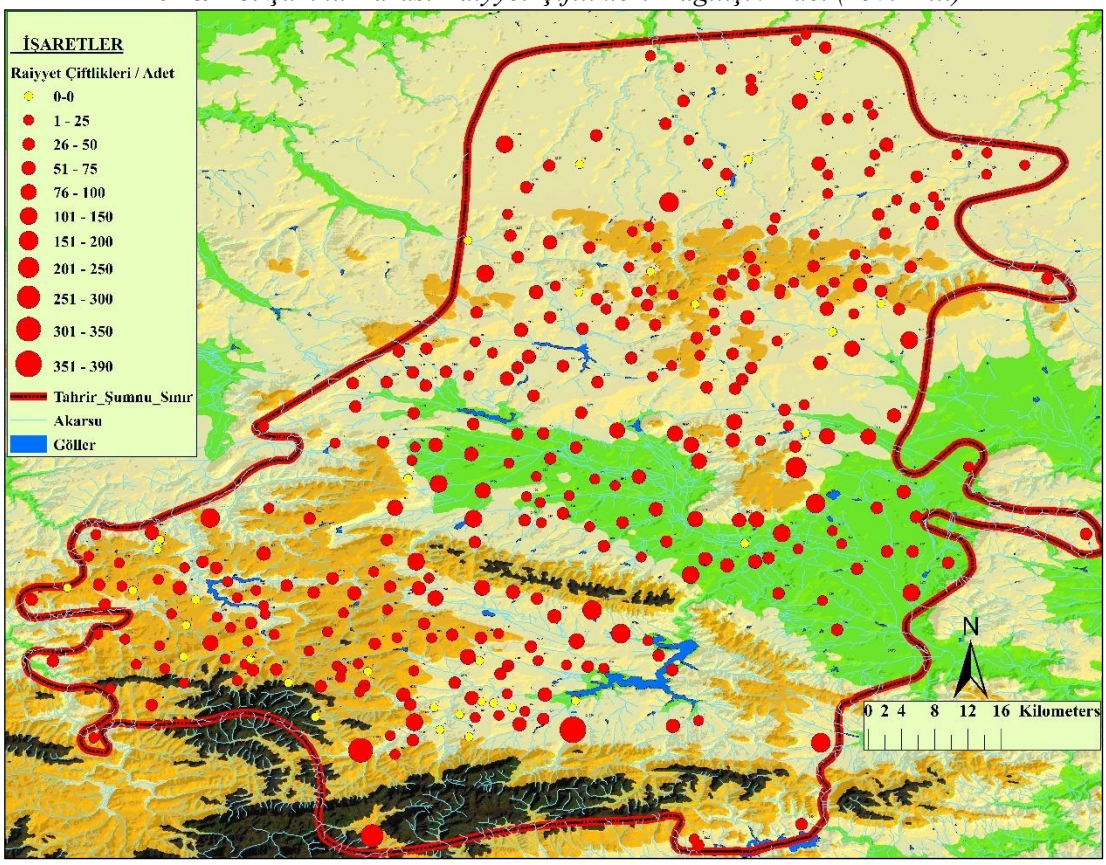
Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT. d, nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Kanunnamelerde belirtildiği üzere mücerred ve bennakların bir raiyyet çiftliğinin yarısından daha az arazi işlettikleri anlaşılmıştır. Sahada raiyyet çiftlikleri

âlâ yerden sayılıp 70 dönüm kabul edildiğinde, defterlerde bennak ve mücerred olarak kaydedilenlerin bunun 1/3'ü yani 23 dönüm arazi işlettiği yorumunu yapmak mümkündür. Dolayısıyla bennak ve mücerredlerin sayısı üçe bölündüğünde çıkan rakam bunlar tarafından işletilen arazinin kaç raiyyet çiftliğine tekabül ettiği bilgisini vermektedir. Bennak ve mücerredlerin çifte dönüştürülmesi ile elde edilen rakamlar çift işleten neferlerle toplandığında çıkan rakam işletilen toplam çift adedini göstermektedir. İşletilen çift adedi 70 ile çarpıldığında ise sahada yıllara göre işletilen minimum arazi miktarına ulaşılmıştır. Bu bilgiler Tablo 24'ün üçüncü kısmında verilmiş bu bilgilerden en son kayıtlar olan 1579 yılı defterine göre hesaplanan çiftlik adedi'nin (raiyyet çiftliği) yerleşmelere göre dağılışı Harita 40; arazi miktarının (dönüm) yerleşemelere göre dağılışı ise Harita 41'de gösterilmiştir (Bkz. Tablo 24; Harita 40, 41).

Bahsedilen tablo genel olarak incelendiğinde ilk defterden itibaren zirai üretim yapanların sayısının sürekli olarak artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Mücerred sayılarına dikkat edildiğinde 1512 yılı icmal defteri hariç kayıtlı oldukları ilk icmal olan 1483 yılı defterinden itibaren sürekli artış gösterdikleri görülmektedir. Mücerredlerin evlenmeleri ile kazandığı statü olan Bennak kaydının ise yalnız 1538 tarihli mufassal defterde mevcut olduğu görülmüştür. Aynı şekilde işletilen toplam çift miktarı arazi sayısı ve miktarının da 1512 yılı defteri haricinde genel olarak yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu yükselmenin en fazla olduğu dönemin ise 1538-1557 yılları arasında gerçekleşmiş olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 24).

Harita 40. *Şumnu Kazası Raiyyet Çiftlikleri Dağılışı / Adet (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

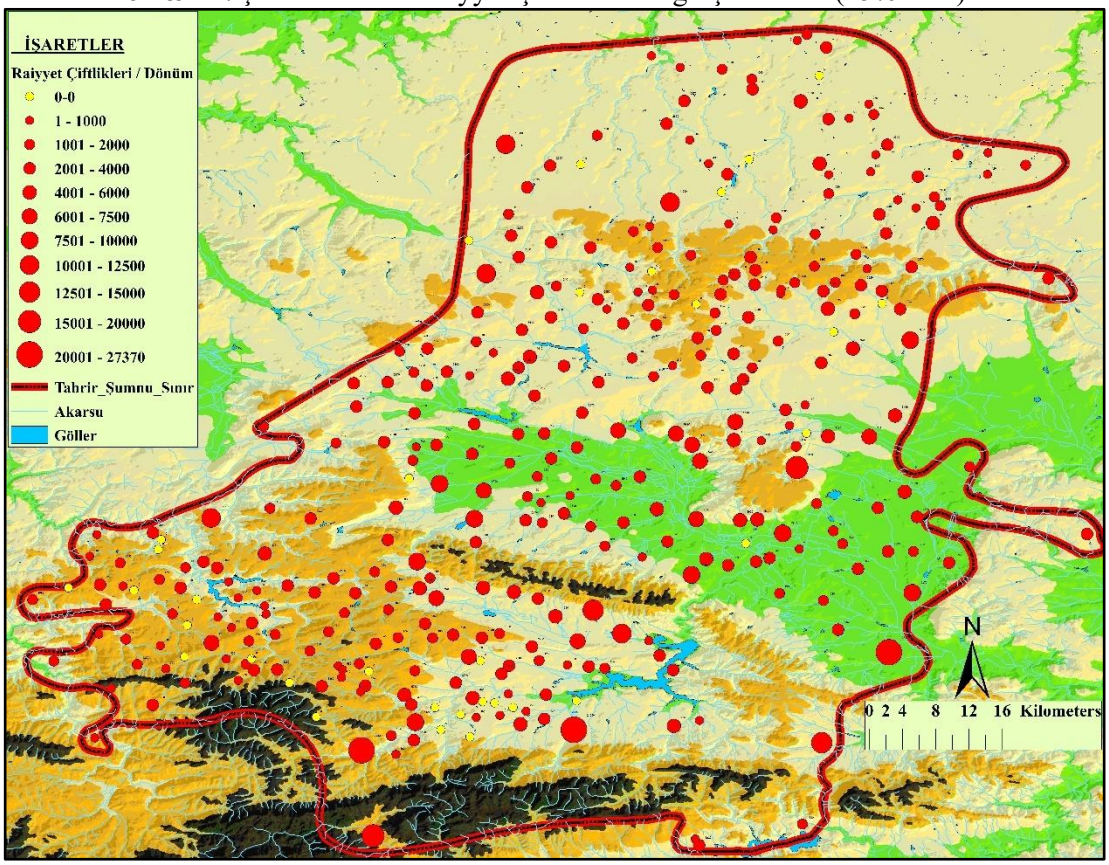
Daha önce de bahsedildiği üzere timar gelirleri açısından imparatorluğun Rumeli topraklarının payı yüksektir. Çalışma sahasında jeomorfolojik olarak yerleşmelerin büyük kısmı alçak plato ve ovalarda bulunmakta ve bu yerler kendi içinde bazı farklılıklar gösterse de arazileri genel olarak verimli alanlardır. Kanuni kanunnamesinde has yerlerde çiftlik büyüklüğünün 70-80 dönüm olduğu bilgisinden hareketle buradaki çiftlik büyüklükleri kanunnamede verilen minimum rakam yani 70 dönüm olarak kabul edildiğinde bu dönemde Şumnu kazasında tarımsal faaliyet alanı olan arazilerin asgari miktarı hesap edilerek 1579 yılı kayıtlarına göre bunun dağılışı yapılmaya çalışılmıştır (Bkz. Tablo 24; Harita 40).

Bu durum da göstermektedir ki XVI. yy ortalarında meydana gelen nüfus artışıyla uyumlu olarak hanelerin işletmiş olduğu tarım arazilerinde de artış meydana gelmiştir. Nitekim 1579 yılı nüfus dağılışının gösterilmiş olduğu Harita 30 ile 1579 yılı raiyyet çiftliklerinin dağılışını gösteren Harita 40 karşılaştırıldığında yerleşmelerdeki nüfus ve raiyyet çiftliği büyüklüklerinin uyum gösterdiği

görülmektedir. İlgili harita incelendiğinde saha yerleşmelerindeki çiftlik sayısının 22-390 arasında değiştiği, sahanın güneydoğu ve kuzeybatısı hariç diğer yerlerlerinde çiftlik adedinin yoğun bir dağılış gösterdiği görülmektedir. Yerleşmelerin nüfusu ile raiyyet çiftliği sayısı arasında doğru orantı olması, sahadaki tarım arazilerinin nüfus ihtiyacını karşılayacak miktarda yani sipahinin yeterli toprak arzında bulunabildiği anlaşılmaktadır. Sahanın yüksek plato özelliği gösteren yerlerinde küçük adetli çok sayıda çiftliğin olması, buraların su kaynaklarının daha bol ve jeomorfolojisinin büyük yerleşim yerleri kurmaya izin vermemesi ile açıklamak mümkündür. Diğer taraftan su kaynaklarının kısıtlı ve kapalı havza özelliği gösteren Deliorman Platosu'nun kuzeyindeki alçak plato özelliği gösteren alandaki daha az sayıdaki yerleşmede nüfusa bağlı olarak daha fazla miktarda raiyyet çiftliği olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Bu sahanın 1579 yılı kayıtlarına göre en fazla raiyyet çiftliğine sahip olan yerleşmeleri nüfus açısından da büyük olan Kalova ve Demirciler köyleri olup bunları Podayva köyü takip etmektedir (Bkz. Harita 40).

Sahada bulunan mezra, çiftlik ve tekye yerleşmelerinden maktu vergi alındığı için vergi değerine bakarak çift adedi ve arazi miktarı hesab edilememiş olup, bu yerler Harita 40 ve 41'de (0) değerine sahip olan sarı dairelerle gösterilmiştir (Bkz. Harita 41). Çalışma sahasında bulunan yerleşmelerdeki raiyyet çiftliklerinin dönüm olarak sahip olduğu toplam arazi miktarına dikkat edildiğinde bu oranın genel olarak 1000-27300 dönüm arasında değiştiği görülmektedir. Sahip oldukları nüfusa bakarak bunların büyük kısmının sahip olduğu arazi miktarının ise 1000-10.000 dönüm arasında değiştiği anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 41).

Harita 41. Şumnu Kazası Raiyyet Çiftlikleri Dağılışı/Dönüm (1579 Yılı)

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Sahip olduğu tarım arazisi genel olarak 10.000 dönüm ve üzerinde olan yerleşmelerin genel olarak plato ve dağ yamaçlarında birikinti konileri üzerinde kurulmuş olan ve önemli miktarda nüfusa sahip yerleşmelerle, bu dönemde bir nüfus toplanma merkezi durumuna gelmiş olan derbentçi yerleşmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Kirilova alçak Platosu'nun kuzey ve güney kesimlerinde bu tür yerleşmelerin fazlalaştığı görülmektedir. Aynı şekilde Deliorman Platosu'nun kuzey kesimlerinde de güneye ve diğer yerlere göre yerleşme sayısının daha az olup bu yerleşmelerin sahip olduğu arazi miktarının ise diğer yerlere göre fazla olduğu anlaşılmaktadır. Sahaının kuzeybatısı ve güneydoğusunda yerleşme sayısının azalmasına bağlı olarak tarım arazisi miktarında da azalma olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 41).

Osmanlı idaresinin başta un ve et olmak üzere günlük ihtiyaçları Batı ve Orta Anadolu ile Doğu Rumeli'den sağlanmıştır[517]. Mühimme ve Celeb Defterlerinden Balkanların, tahıl ve hayvancılık açısından İstanbul'un ihtiyacının karşılanmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Klasik dönemden sonraki dönemlerde çalışma sahası içinde yer alan Deliorman Platosu'nda üretilen tahılların bir kısmının zaman zaman Rusçuk iskelesinden Avrupa'ya ihraç edildiği de bilinmektedir [518].

İncelenmiş olan defterlerden XVI. yy'a ait olan 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassal defterlerde vergisi alınan tarımsal ürünler ayrı ayrı belirtilmiştir. Bunlar: *hınta, şair, alaf, erzen, fiğ, çayır, otlak, kiyah, keten, kendir, grah, bakla, mercimek, piyaz, bağat, aveng-engür, ceviz, meyva, bostan, sebze* olarak toplam 20 çeşit tarımsal ürün vergisi kaydına rastlanmıştır. Bahsedilen tarımsal ürünler *tahıllar, yem bitkileri, sanayi bitkileri, meyvecilik, bağcılık, sebzecilik,* başlıkları altında toplanarak ekonomik coğrafya açısından değerlendirilmiştir.

3.1. TAHILLAR

Besleyici bitkilerden olan buğday, arpa, mısır, pirinç, çavdar ve yulafın ortak adı olan *tahıllar*[519], tarım devriminden beri dünyada en yaygın ekiliş alanlarına sahip olup Osmanlı klasik döneminin temel tarım karakteristiğini de bunlar oluşturmuştur. Günümüzdeki ekiliş alanları genel olarak geçmişteki oranına göre gerilemiş olsa da hâlihazırda tarım topraklarının yaklaşık %50-55'inde bunların tarımı yapılmaktadır. Tahılların her zaman en fazla üretilmesinin temel sebebi, insan ve hayvan besini olmasından kaynaklanmaktadır [520].

İncelenen defterlerde de tahılların vergi kalemleri içinde üst sırada yer aldığı görülmekte olup bunlardan alınan vergiden hareketle sahadaki üretim oranları hakkında bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Ancak bunun için tahıllardan alınan

---

[517] Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 353.

[518] İhraç ürünlerinin başında ham ve yarı mamül yünler gelmektedir. Bu ticarette Venedik ve Fransızların etkili olduğu bilinmektedir. Venedik ve Fransız tekstil endüstrisindeki hızlı gelişmeye paralel Balkanlardan elde edilen yünlere ihtiyaçta artmıştır. Özellikle *aba* denilen yarı mamül yünlüler açısından, çalışma sahamız oldukça mümbit olup, sahanın güneyinde bulunan Yanbolu kazası bu üretimin Bulgaritandaki merkezi durumundadır. Avrupaya yapılan ham madde ihracatı Avrupada hızla gelişen ticari (merkantalist) ekonomi politikasını göstermesi bakımından da önemlidir. Bkz. Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, ss. 455-475.

[519] *Coğrafya Terimleri Sözlüğü Almanca, Fransızca, İngilizce Karşılıkları Eski ve Yeni Şekilleriyle*. (Haz. Reşat İzbırak), Ankara: Doğuş Matbaası, 1964, s. 299.

[520] Bulut, *a.g.e.*, ss. 35-37.

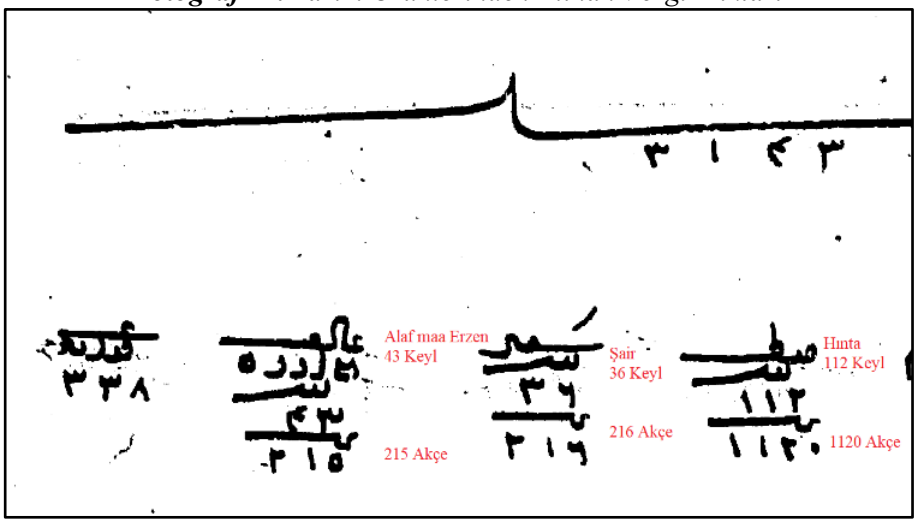
öşür oranı ve kullanılan ölçü birimlerinin bilinmesi gerekmektedir[521]. Nitekim bunlardan alınan öşür oranı ve kile ölçüsü değişik yerlere göre farklılık göstermektedir. Yapılması gereken ise defterlerde tahıl vergi birimi olarak kullanılan öşür oranı ile ağırlık ölçüsü olarak geçen kilenin ağırlık cinsinin bilinmesidir. Bunun için de ilk önce sancak kanunnamelerine bakmak gerekmektedir. Nitekim Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Niğbolu sancağı kanunnamesinde "Ve hububatdan hınta ve şa'ir ve erzen ve çavdar ve penbe ve ketan ve burçak kısmından hem öşür hem salariye alalar. Öşür ve salarlık müdde iki buçuk kile olur. Sekiz kilede bir kile öşür alınmak hisabı üzere müdde iki kile öşür ve buçuk kile sâlâriye olur. Eğer raiyyet terekesin harmana getürmeden öşrün sipahisine demed idüb virse yüz demedden on demed öşür ve üç demed sâlâriye vere. Mâ-hasıl yüz demedin on üçün sipahi ala, seksenyedisin ra'iyyet ala" [522]. Bu kural III. Murad dönemine ait Niğbolu sancağı kanunnamesinde de eynen tekrar edilmiştir[523]. Kanunname metninden de anlaşıldığı üzere devletin hububat, sanayi bitkileri ve yem bitkilerinden sekiz kilede bir kile vergi aldığı bilgisinden hareketle şu durumda sahada kullanılan kilenin ağırlık cinsinden biriminin belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim III. Murad dönemine ait olan Niğbolu sancağı kanunnamesinde "Nahiye-i Hezergrad'da mütearef olan keylin ki, altmış vukıyyedir, hintanın keyli 8 ve şairin keyli altışar ve mahlutun keyli beşer akçeye ve Nahiye-i Şumnu ve Eski Cuma'da mütearef olan keyl ki altmış vukıyyedir"[524] ifadeleri ile çalışma sahası olan Şumnu ve çevresinde bir kilenin altmış vukıyye yani okka olduğu anlaşılmaktadır. İmparatorluk toprakları içinde ölçü birimi olarak kilenin değeri değişse de ağırlık birimi olarak vukiyye, yani okkanın ağırlığı değişmemekte olup 1 okka günümüzün 1.282 gramına denk gelmektedir [525]. Şu hâlde 1 kilenin 60 vukiyye (okka) yani yaklaşık 77 kg olduğu anlaşılmaktadır. Kanunnamede 8 kilede 1 kile vergi

---

[521] "Tahıl ölçü birimleri olarak "yük, kile ve müd" kullanılmakta bunların büyüklükleri bölgeden bölgeye değişmektedir*".* Bkz. İnalcık, "İslamization of Ottoman Laws on Land and Land Tax", 1992, s. 165.
Nitekim çalışma sahamızdaki halk arasında 1 kile karşılığı olarak; 24 şinik, 16 şinik, 12 şinik, 8 şinik, 4 şinik olarak kullanıldığı bilinmektedir. Osman Kılıç ile mülakat 15.11.2015. Şinik, kilenin ¼ üne tekabül etmektedir. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 2. Kitap II. Bayezid Devri,* FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1, İstanbul 1990, s. 511.
[522]Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 417.
[523]Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 485.
[524]Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 509.
[525] Pakalın, *a.g.e.,* C. 2., 1983, s. 723.

alındığından hareketle çiftçi üretmiş olduğu hububatın 1/8'ini yani %12,5'ini öşür olarak devlete vermektedir. Bu da demek oluyor ki devlete vergi olarak verilen hububatın toplam kilesi hesab edildikten sonra bu rakam 60 ile çarpıldığında devletin aldığı verginin okka olarak ağırlığı; çıkan okka 1,282 ile çarpıldığında ise kg cinsinden değerini bulmak mümkündür.

Fotoğraf 22. *Tarım Ürünlerinden Alınan Vergi Miktarı*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.148.

Defterlerde tahıllarla ilgili verilere bakıldığında ürün ismi, vergi olarak alınan kile miktarı ve bunun akçe olarak karşılığı verilmiş olup bunlar ilgili tablolarda üçüncü ve dördüncü sütunda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 25, Fotoğraf 22). Bu bilgilere göre incelenen defterlerde tahıllardan alınan vergiler kile üzerinden alınmış olduğundan bahsedilen oran esas alınarak toplam üretim miktarını tahmin etmek mümkündür. Nitekim alınan vergi ilk önce yıllara göre değişen kile akçesi değerine bölünerek kile ölçüsüne ulaşılmış, bu oran 8 katsayısı ile çarpılarak üretilen ürünün kile cinsinden toplam değeri bulunulmuştur. Üretilen ürünün kile cinsinden toplam değeri 77 kg ile çarpıldığında toplam kg cinsinden değerine; 1000 ile bölünerek ton olarak değerine ulaşılmıştır[526]. Bunlar da tablonun 5, 6, 7 ve 8. sütunda gösterilmiştir.

[526] İlgili tablonun karışık hele gelmemesi için okka değeri verilmeden doğrudan kg a çevrilmiştir.

***Tablo 25**. Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Tahıl Ürünlerinden Alınan Vergiler ve Buna Göre Belirlenen Üretim Miktarları*

Hınta (Buğday)								
Yıllar		1 Kile Buğdayın akçe cinsinden değeri)	Vergi Olarak Alınan Toplam Öşür (Akçe)	Vergi Olarak Alınan Toplam Öşür (Kile)	Kazada Üretilen Toplam Buğday (Kile)	Kazada Üretilen Toplam Buğday (Kg.)	Kazada Üretilen Toplam Buğday (Ton)	Artış Oranı %
1538	Şumnu	10	138.515	13.851	110.808	8.532.216	8.532	-
1557	Şumnu	9	121.008	13.445	107.560	11.068.288	11.068	29
	Hrazgrad	6	27.141	4.523	36184			
1579	Şumnu	8	100.552	12.569	100.552	7.742.504	13.586	22
	Eski Cuma	8	32.192	4.024	32.192	2.478.784		
	Hrazgrad	11	60.093	5.463	43.704	3.365.208		
Şair (Arpa)								
Yıllar		1 Kile Arpanın akçe cinsinden değeri)	Öşür (Akçe)	Alınan Vergi (Kile)	Üretilen Toplam Ürün (Kile)	Üretilen Toplam Ürün (Kg.)	Üretilen Toplam Ürün (Ton)	Artış %
1538	Şumnu	6	34008	5668	45344	3.487.860	3.487	-
1557	Şumnu	6	33759	5626	45.008	4.561.480	4.561	30
	Hrazgrad	5	8897	1779	14.232			
1579	Şumnu	7	42357	6051	48.408	5.869.248	5.869	28
	Eski Cuma	7	7637	1091	8728			
	Hrazgrad	6	14316	2386	19.088			
Alef (Yulaf ve Çavdar)								
Yıllar		1 Kile Arpanın akçe cinsinden değeri)	Öşür (Akçe)	Alınan Vergi (Kile)	Üretilen Toplam Ürün (Kile)	Üretilen Toplam Ürün (Kg.)	Üretilen Toplam Ürün (Ton)	Artış %
1538	Şumnu	5	32.105	6421	51.368	3.955.336	3.955	
1557	Şumnu	5	35.430	7.086	56.688	4.364.976	5.257	32
	Hrazgrad	5	7.250	1.450	11.600	893.200		
1579	Şumnu	6	50.514	8.419	67.352	5.186.104	8.361	59
	Eski Cuma	6	12.516	2.086	16.688	1.284.976		
	Hrazgrad	5	15.350	3.070	24.560	1.891.120		

Kaynak: TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

Buğday ticareti Osmanlı ekonomik hayatında tek bir özellik göstermekte, o da devletin bunu tekelinde bulundurmadığı halde sıkı bir kontrolle denetimi altında tutmasıdır. Osmanlı'da istisnai durumlar dışında yurtdışına tahıl satmak yasaktır. Bu sayede temel gıda üzerinden spekülasyon yapılması engellenmeye çalışılmıştır [527].

[527] Todorov, *a.g.e.*, 1983, s. 98. Faroqhi, *a.g.e.*, 1994, s. 98.

Buğday günümüzde de tahılların içinde en fazla ekim alanına sahip olup dünyada ekili alanların 1/6 sını kapsamaktadır [528].

Tablo 25'te görüldüğü gibi sahada tahıllar içinde en fazla üretimi yapılan buğday olup, üretimi yıllara göre sürekli olarak artış göstermektedir. Bu durum, sahada nüfus artışına bağlı olarak buğdaya olan ihtiyacın artmasıyla açıklanabilir. Nitekim 1538-1579 yılları arasındaki 41 yıllık süreçte nüfus iki katı geçen oranda bir artış gösterirken bu dönemde buğday üretiminin de %50'yi geçen oranda arttığı anlaşılmaktadır. Buğdayın kile fiyatına dikkat edildiğinde kaza idari alanlarına göre farklılık görülmektedir. Genel olarak dikkat edildiğinde ise XVI. yy'ın ortasında kile fiyatında bir düşüş görülmekteyken ikinci yarısında tekrar arttığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 25).

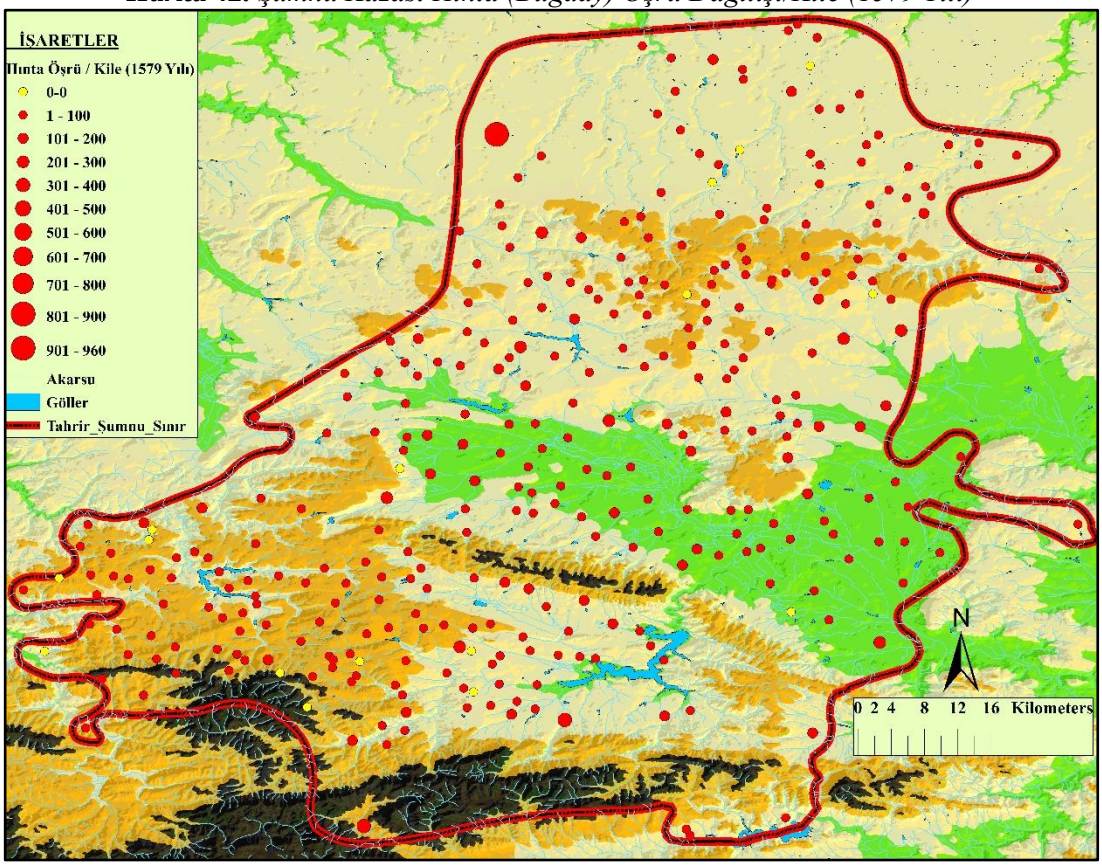
Üretilen buğdayın bir kısmı, vergi olarak sipahiye verilirken diğer bir kısmı da çiftçinin ihtiyacını karşılamak için ayrılmaktadır. Çiftçinin ihtiyacının karşılanması ise iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birisi doğrudan tüketim, yani değirmenlerde öğütülerek un yapılması ile sağlanmaktayken diğer bir kısmı ise genelde mübadele yöntemiyle çiftçinin diğer ihtiyaçlarını karışılaması bakımından önemlidir. Osmanlı çiftçisi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik alışverişini genelde nakdi meblağ üzerinden olmayıp ayni olarak karşılamaktadır. Daha açık bir ifadeyle ev ihtiyaçlarının karşılanmasından kendi özel ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar çoğu gereksinimi tarım ürünlerinin mübadelesiyle sağlanmıştır. Bunlar içinde özellikle buğday Osmanlı çiftçisinin parası konumunda olup bu durum kırsal kesimde yakın zamanlara kadar da böyle devam etmiştir. Bu nedenle buğday ilk önce çiftçinin ondan sonra da kazanın ihtiyacını karşılamaya yönelik kullanılmıştır. Bundan kalanlar ise merkez yani İstanbul ihtiyacı için kullanılmaktadır. Bu, Mehmet Genç'in Osmanlı iktisadının dayandığı temel ilkelerle ilgili görüşlerinden *iaşe* ilkesine uymaktadır.

1538 yılı mufassal tahririnde kaza idari alanında kalan yerleşmelerin bu defterdeki vergi miktarı baz alınıp 1579 yılı mufassal tahrirrindeki vergi dökümleri hesap edilerek tahıl vergilerinin bu yılda kaza idari alanındaki dağılışını gösteren haritalar üretilmiştir. Bu haritalarda alınan öşür miktarı büyüklük oranı değişen kırmızı

[528] Bulut, *a.g.e.*, ss. 35-37.

dairelerle gösterilmiştir. Bahsedilen haritalara dikkat edildiğinde yukarıda da bahsedildiği gibi bunlarda bazı yerleşim yerleri (0) değerine sahip sarı dairelerle gösterilmiş olup bu yerler zirai üretimin yapılmadığı yerler olmayıp zirai vergilerin maktu yani toptan alındığı yerler olma özelliğine sahiptir.

Harita 42. *Şumnu Kazası Hınta (Buğday) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

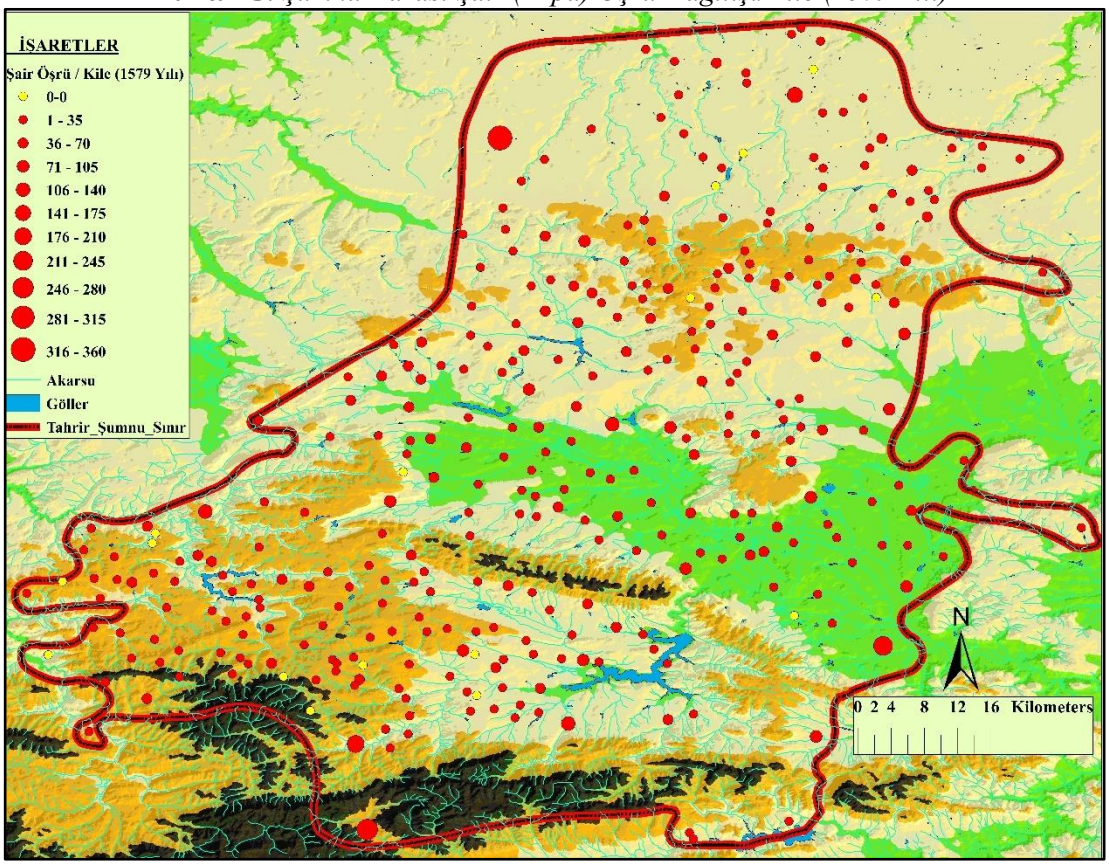
Üretimi tahrir dönemlerine göre sürekli olarak artış gösteren buğdayın üretiminin en üst düzeye ulaştığı 1579 yılı defterinde devlet tarafından alınan öşür değerlerine bakıldığında sahadaki hemen hemen bütün yerleşmelerden alındığı görülmektedir. Bu, aynı zamanda bahsedilen ürünün sahadaki yerleşmelerin tamamında üretildiğini göstermektedir. Bu dönemde Şumnu kazası idari alanındaki yerleşmelerden devletin almış olduğu öşür miktarı 1-960 kile arasında değiştiği görülmektedir. Bu dönemde çalışma sahasında en fazla buğday öşrünün alındığı yerleşmenin Deliorman Platosu köylerinden olan Kalova köyüdür. Yine haritaya dikkat edildiğinde alçak ve yüksek plato alanlardan alınan buğday vergisinin ovadaki yerleşmelerden daha az olduğu görülmektedir ki bu durum, ovalık sahadaki

yerleşmelerde diğer yerlere göre buğday ekiminin daha fazla tercih edilmesi ile alakalıdır (Bkz. Harita 42).

Arpa bitkisinin yetişme koşulları son derece geniş ve yetişme mevsiminin kısa olması nedeniyle ekim alanları da geniştir. En iyi yetişme alanı ise buğday bitkisinin yayılış alanlarıdır. Günümüzde her ne kadar hayvancılık faaliyeti dışında kullanılma olanağına sahip olsa da geçmişte sadece hayvan yemi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle dönemin en etkili ulaşım aracı olan atın temel yiyeceği olmasından dolayı önem arz etmektedir [529]. Tablo 25'e göre çalışma döneminde sahada arpanın kile fiyatının kaza idari alanlarına göre farklılık göstermekte olduğu görülmektedir. Buna göre arpanın kilesi Şumnu'da genel olarak diğer kazalara göre 1 akçe daha fazla olduğu görülmektedir. Aynı tabloda bu ürünün üretiminin yıllara göre sürekli artış gösterdiği 41 yıllık sürecin sonunda iki kata yaklaşan bir üretim artışı olduğu anlaşılmıştır. Arpanın üretim miktarına bakarak çalışma sahasındaki hayvancılık faaliyetinde yüzyıl içinde sürekli bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür.

[529] Doğanay, *a.g.e.*, 2007, s. 138.

Harita 43. *Şumnu Kazası Şair (Arpa) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1579 yılında araştırma alanında arpa üretiminin en yüksek noktaya ulaştığı anlaşılan ayni verginin (öşür) dağılışı Harita 43'te gösterilmiştir. Buna göre sahadaki yerleşmelerin hemen hepsinde üretimi yapılmakta olan arpanın yerleşmelerden alınan öşür miktarının 1-360 kile arasında değiştiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 25, Bkz. Harita 43).

Yulaf, "hayvanlara yedirilen uzun ve hafif yem bitkisi"[530] olup mufassal tahrirlerde *alaf* olarak kayıtlıdır. İlk tahrirlerde bu, *alaf maa erzen*, diğerlerinde ise *alaf maa mahlud* olarak görülmektedir. *Erzen, darı'*nın karşılığı olarak; *mahlut* ise *karışık* anlamında kullanılmıştır [531]. Yulaf ve darının en önemli ortak özelliği bahar aylarında ekilmesi ve yaz mevsimi başlarında hasadının yapılmasıdır. Yulaf bitkisi arpanın yerini ikame etmesi açısından önemli ve daha fazla verimli olduğundan dolayı tarımı

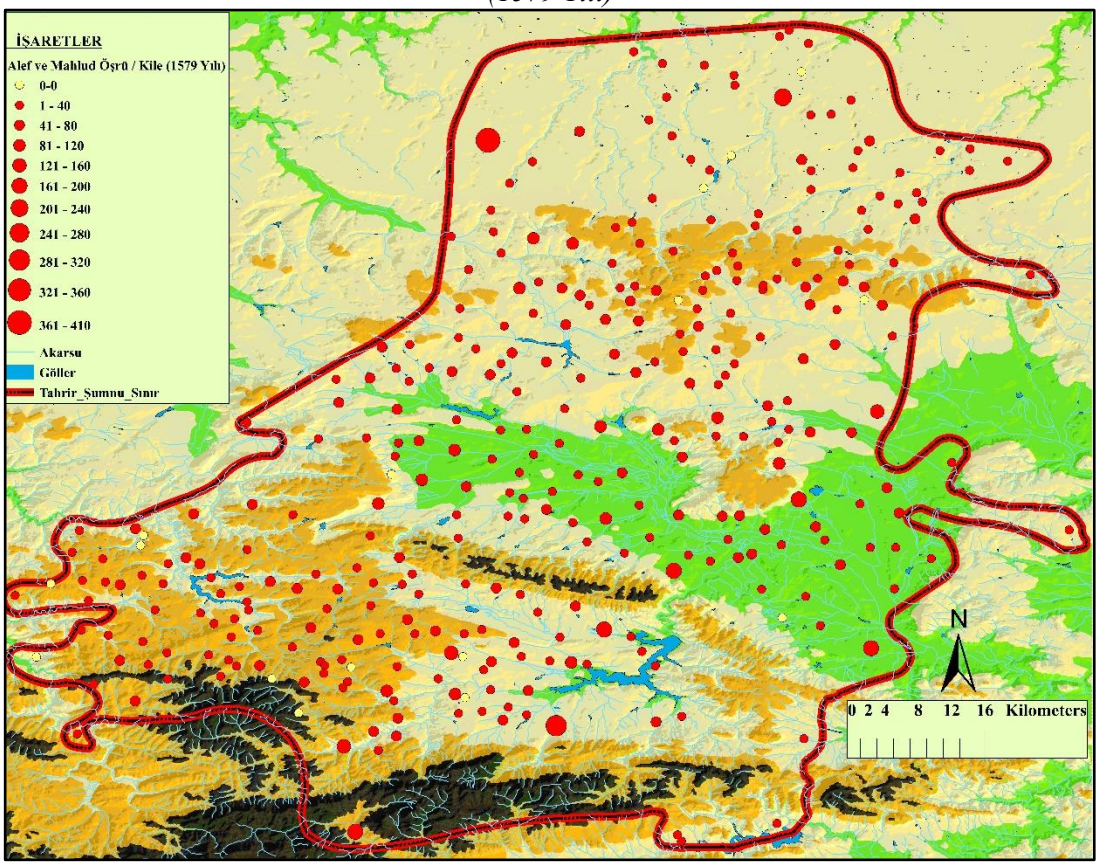
[530] Bkz. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1844.
[531] Bkz. Parlatır, *a.g.e.*, ss. 412, 996.

tercih edilmektedir [532]. Nitekim dönemin şartları gereği arpa, genelde atın yiyeceği olarak kullanılmakta olup bunun ayrı bir önemi varken yulaf ise atın yavrusu olan tayların beslenmesinde kullanılmıştır. Tahrirlerde kullanılan *erzenin* ise *darı*ya karşılık geldiğinden yukarıda bahsetmiştik. Yapılan araştırmada sahada geçmişte tarımı yapılan iki çeşit darı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *akıllı darı* olarak adlandırılmakta tahılların biçim zamanında meydana gelen dolu v.s. doğal afetlerde, ortadan kalkan tahılın yerine ekilerek eylül ayında biçilip insanların karbonhidrat ihtiyacının karşılanmasında yani un elde edilerek ekmek yapımında kullanılmıştır. Böylece buğdayın yerini ikame etmiş olmaktadır. Ayrıca Balkanlarda önemli bir içecek olan boza da akıllı darıdan elde edilmektedir. Yetiştirilen bir diğer darı çeşidi ise *deli darı* olup bu, yeşilken biçilip toplanmakta ve özellikle büyükbaşlara yiyecek olarak verilmektedir.

Yulaf ve karışık yem bitkilerinin de XVI. yy içinde kile fiyatlarında kaza idari alanlarına göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu ürünün kile fiyatının çalışma döneminde Şumnu ve Eski Cuma'da Hrazgrad'a göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Üretimine bakılacak olursa 41 yıllık süreçte iki katı geçen miktarda üretim artışı olduğu görülmektedir. Bu artışın en fazla olduğu dönem yy'ın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Bu durum genel olarak yem bitkileri olması hasebiyle sahadaki hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesi ile yakından alakalıdır (Bkz. Tablo 25).

[532] Doğru, *a.g.e.*, 2011, s. 110.

Harita 44. *Şumnu Kazası Alef ve Mahlud (Yulaf ve Karışık Yem Bitkileri) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)*

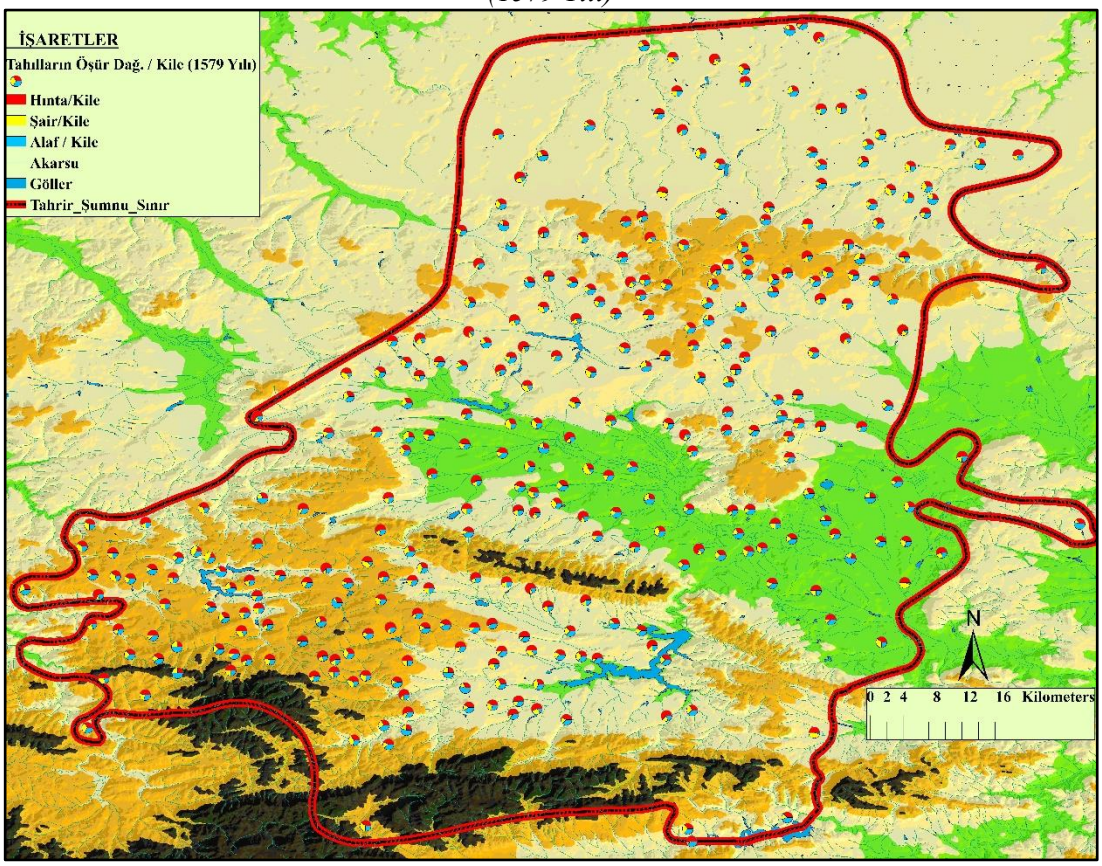

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Alaf ve karışık yem bitkilerinin üretim ve dolayısıyla alınan öşür miktarı değişiklik gösterse de tıpkı buğday ve arpa gibi 1579 yılı kaydında kaza idari alanındaki yerleşmelerin tamamına yakınında üretildiği anlaşılmaktadır. Bu kalemde alınan öşrün kaza idari alanındaki yerleşmelerde 1-410 kile arasında değiştiği görülmektedir (Bkz. Harita 44).

Mufassal tahrirlerin hazırlanmış olduğu 1538, 1557 ve 1579 yıllarına ait kayıtlarda 1538 yılı sınırlarına göre belirlenen Şumnu kazası idari alanındaki yerleşmelerin pek çoğunda üretim oranları değişmekle birlikte yukarıda bahsedilen tahıl türlerinin hepsinin üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların içinde buğdayın 1579 yılında çoğu yerleşmede üretilen tahıllar arasında %50 ve üzerinde bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu da çiftçilerin işlettiği arazilerinin önemli bir bölümünü insanın temel gıda maddesi olan buğday üretimine ayırmış olduklarını göstermektedir (Bkz. Harita 45).

Harita 45. *Şumnu Kazası'nda Üretilen Tahılların (Buğday, Arpa, Yulaf) Öşür Dağılışı/Kile (1579 Yılı)*

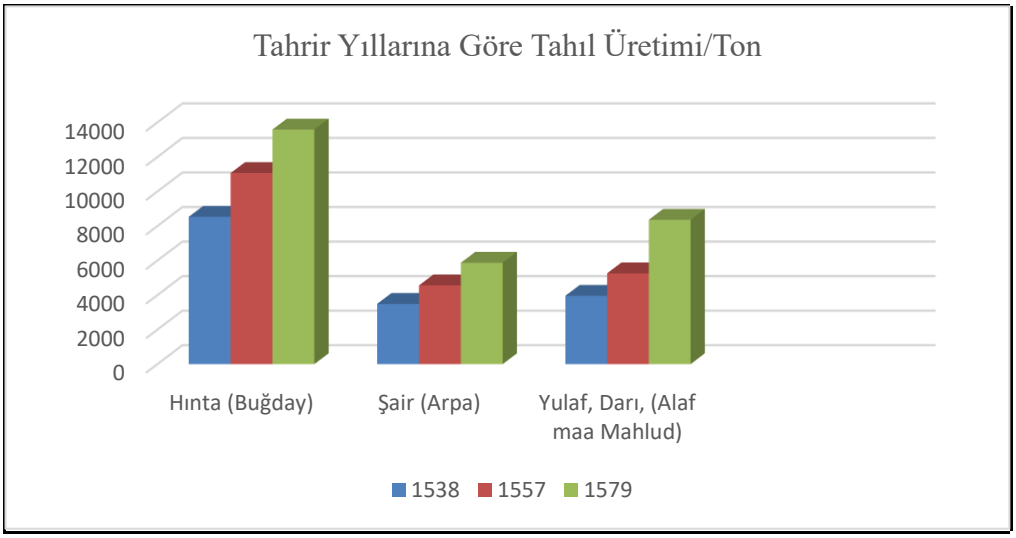
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Çalışma sahasında 1579 yılı verilerine göre buğday gibi diğer tahıl ürünleri olan arpa ve yulafın da sahadaki yerleşmelerin pek çoğunda üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların yerleşmelerdeki üretim oranlarında bir kararlılık göstermemektedir. Nitekim bazı yerleşmelerde bunlardan (arpa, yulaf) bir tanesinin üretimi yapılırken diğerinin çok az ya da hiç yapılmadığı anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse dağılış haritalarının baz alındığı 1579 yılında kaza idari alanının güneydoğusunda bulunan Çalıkkavak ve Köprüköy'den alaf vergisinin alınmaması bahsedilen köylerde bu dönemde yulaf ekiminin yapılmadığını; Kirilova köylerinden Tırnofça'da ise arpa öşrünün alınmamış olması burada arpa üretiminin yapılmamış olduğunu anlamamıza neden olmaktadır. Bu konuda genel bir değerlendirme yapılacak olursa sahanın pek çok yerleşmesinde buğday üretiminin diğer tahıl ürünlerine göre en az %50 oranında bir üretim oranına sahip olduğu bilgisinden hareketle, tahıllara ayrılan diğer %50'lik kısmın ise değişen oranlarda arpa ve yulafa

ait olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olup, ilgili harita da bunu göstermektedir (Bkz. Harita 45).

Tahıllarla ilgili genel değerlendirmeler yapılmak istendiğinde bunların içinde tartışmasız en fazla üretim buğday bitkisine aittir. Buğdayın çalışma sahasında 1538 yılında yaklaşık 8500 ton civarında bir üretiminin olduğu tahmin edilmekteyken bu miktarın 1557 yılına gelindiğinde 11000 ton; yüzyılın ikinci yarısında ise 13500 tona yükseldiği hesap edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu durum aynı dönemde sahadaki nüfus artışıyla uyum göstermektedir (Bkz. Şekil 9).

Şekil 9. *Mufassal Defterlerin Tahrir Yıllarına Göre Tahıl Üretimi/Ton*

Çalışma sahasında üretimi yapılan tahıllar arasında buğdaydan sonra en fazla üretim yulaf ve karışık yem bitkilerine ait olduğu görülmektedir. Bunların üretim miktarının daha önce de belirtildiği üzere 1538-1579 yılları arasında 4000 ton civarından 83000 ton civarına yükselerek iki katı geçen bir artış gösterdiği anlaşılmıştır. Alınan verginin ayrıntılı olarak belirtlmemesi sebebi ile bunun ne kadarının yulaf ve ne kadarının darı olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Eğer öyle bir imkan olsa kuvvetle muhtemel arpanın üretimde ikinci sırayı alması söz konusu olacaktır.

Bahsedilen üç mufassal tahrir kaydından nüfus ve ekonomik açıdan en son bilgileri içeren 1579 yılı verilerine göre tahıl öşrü ve dolayısıyla tahıl üretiminde arpa üçüncü sırada yer almaktadır. Nitakim ilk mufassal tahrirdeki devletin öşür gelirlerine

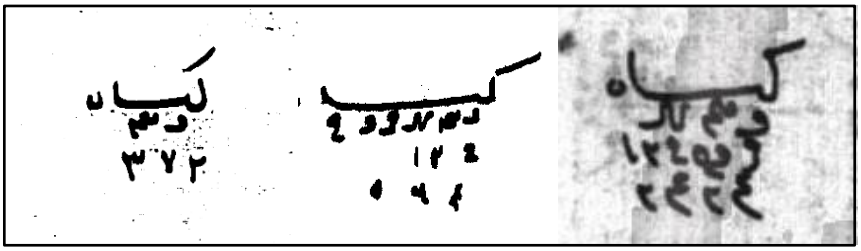
göre yapılan hesaplamada Şumnu kazası idari alanında arpa üretimi 3500 ton civarında iken bu mikrtarın yüzyılın ortasında 4500 ton, yüzyılın ikinci yarısında ise 6000 ton civarına yükseldiği tahmin edilmektedir. Tahıllarla ilgili veriler göstermektedir ki bunların ayrıntılı kayıtlarının tutulduğu 1538-1579 yılları arasındaki 41 yıllık süreçte insanın temel tüketim maddesi olan buğday ve hayvamcılıkta kullanılan başta arpa olmak üzere diğer bitkilerin üetiminde %50 ile %100 civarında artışlar meydana gelmiştir. Bu durum doğrudan sahada insan nüfusunun fazlalaşmasına bağlı olarak insanın ekonomik faaliyetlerinin artmasına yönelik bir durum olup, çiftlerin dağılışında da bahsedildiği gibi, başta jeomorfoloji olmak üzere coğrafi şartların' da buna imkan verdiğini göstermektedir.

3.2. YEM BİTKİLERİ

Tahrirlerde *alaf* ın yulaf bitkisi karşılığı olarak kullanılmış olduğu görülse de, çalışma sahasında bu, kış mevsiminde özellikle atlara verilmek için fiğ ve yulaf gibi bitkilerin yeşilken biçilmesi, evin yakınında çardak denilen toprağa temas etmeyen dört direk üzerinde kurutulan fiğ ve yulaf bitkilerini ihtiva etmektedir. Bunun sebebi ise diğer büyükbaşlara saman verilirken atların saman yememesi nedeniyle onlara da saman yerine alaf verilmesi zorunluluğudur. Bundan da yulaf ve darının birlikte (mahlut) olarak kaydedilmiş olduğu anlaşılmaktadır

İncelenen mufassal tahrir defterlerindeki vergiler arasında *Kiyah maa hîme* isminde bir vergi kalemi görülmektedir. Bahsedilen terimlerin lügat manasına bakıldığında Farsça kökenli olup *giyah, ot*; *hîme*nin ise *odun* anlamına geldiği tespit edilmiştir. Kanunnamelerde ise bunların Gayri Müslimlerden ot ve odun vergisi ismiyle alınan bir raiyyet vergisi olduğu anlaşılmıştır. İlk defter olan 1538 yılı mufassal tahririnde bu vergi *giyah ve hîme* olarak kayıtlı iken, sonraki defterlerde *giyah ve hîme beher müzevvec fî 12,* yani *her evli hâneden 12 akçe* olarak kayıtlıdır (Bkz. Fotoğraf 23).

Fotoğraf 23. *1538, 1557 ve 1579 Tarihli Defterlerde Giyah ve Hîme Vergisi Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.153; BOA., TT. d, nr. 382, s.582; TKGM., TADB, TT. d, nr. 42, s.193.

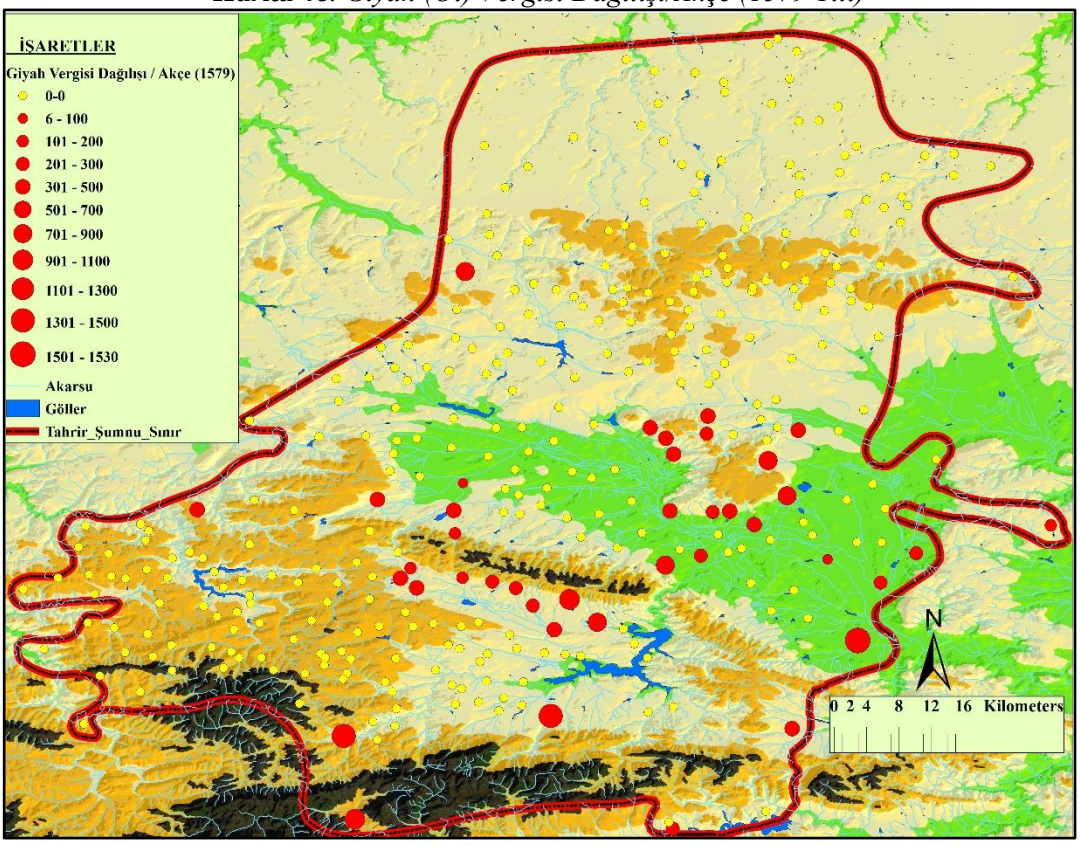
Kanunnamelerde bu vergi ile ilgili kayıtlara bakıldığında Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Niğbolu Kanunnamesinde "Ve odun ve otluk cem' olunmasının mevsimi çayıra orak girdikde evvela her nahiyenin çayırına orak ne zamanda girür ise, otluğu ol zamanda cem' oluna. Odun ve otluk rüsumın kadılar ol nahiyede orak çayıra girdüği gün kangi sipahi tahviline düşerse ana hükmideler. Ve vilayet yazıldıkda her ki, müzevvec hane yazılmak kanundur, her müzevvec odun-otluk akçesin vereler. Vilayet yazıldıktan sonra mezkûr müzevvec yazılan re'ayanın mücerred oğullarından eğer evlenecek olur ise, madam ki, intifa' babasından olub bir evde sakin olalar, odun ve otluk taleb olunmaya. Ayrılub başka hane olsa, andan dahi alalar"[533] kaydından otluk vergisinin çayıra orak girdiği dönemde alınması; III. Murad döneminde hazırlanan Niğbolu Kanunnamesinde ise "Ve odun ve otluk her müzevvecden on ikişer akçe alına"[534] kaydından ise bu verginin hane başına 12 akçe olarak alındığı bilgisi bulunmaktadır. Nitekim defterlerde alınan vergi meblağı 12'ye bölündüğünde o köydeki hanelerin toplamının çıktığı görülmüş olup bu durumun 1538 yılı defterinde de aynı şekilde olduğu anlaşılmıştır. II. Selim döneminde Silistre kanununda ise "Resm-i hîme ve giyah dahi on iki akçedir altı akçe resm-i hime ve altı akçesi giyah dır müzevvec kafirden alınur mücerredden alınmaz ve odun ve otluk toprağa tabidir"[535]. Bunun 6 akçesinin ot, 6 akçesinin ise odundan alındığı bilgisinden hareketle bu verginin yarısının yem bitkilerinden elde edilen gelirler arasında gösterilebileceği anlaşılmaktadır.

---

[533]Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 416.
[534]Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 484.
[535] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 718.

Kanunnamelerde *giyah ve hîme* vergisinin altı akçesinin giyah ve altı akçesinin odun olduğu bilgisinden hareketle bu çalışmada defterlerdeki bu verginin meblağı ikiye bölünerek yarısı yem bitkileri ve diğer yarısı da ormancılık ürünleri arasında gösterilerek değerlendirilmiştir. Tablo 26'ya bakıldığında yem bitkileri ile ilgili vergi kalemleri arasında g*iyah* vergisinin yüksekliği dikkati çekmektedir. Bu vergi Gayri Müslim hanelerinin tamamından alındığı için tahrirlere göre sürekli olarak yükselmesi bahsedilenlerin hane sayılarının da sürekli olarak artmış olduğunu göstermektedir. Hane sayısında artış oldukça hayvancılığa bağlı yem bitkileri üretiminde de artış olduğu yorumunu yapmak mümkündür. İlgili haritada kırmızı dairelerle sahada giyah vergisi alınan Gayri Müslim köylerinin dağılışı ve kırmızı dairelerin büyüklük oranı ile buradan giyah vergisinin alınma miktarı; sarı dairelerle ise giyah vergisi vermeyen Müslüman Türk köyleri gösterilmiştir (Bkz Harita 46).

***Harita 46**. Giyah (Ot) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Haritadaki dağılışa dikkat edildiğinde çalışma sahasında bulunan 37 civarındaki Gayri Müslim yerleşmesinden giyah vergisinin alındığı görülmektedir.

Bunlardaki vergi miktarının ise 6-1530 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Bahsedilen yerleşmeler arasında en fazla giyah vergisi verenler nüfusu diğerlerine göre fazla olan İsmedova, Vırbitsa ve Çıtak köyleri olduğu anlaşılmaktadır. Diğerlerinin ise genelde 1000 akçenin altında olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 46).

***Tablo 26**. Mufassal Tahrir Defterlerinde Yem Bitkilerinden Alınan Öşür Vergisi Miktarları*

Yıllar	Giyah Vergisi/ Akçe[536]	Çayır-ı Hassı Vergisi/ Akçe	Mukataa-i Çayır	Öşri Çayır	Fiğ	Toplam	Artış %
1538	8995	1530	200	-	-	10725	-
1557	15950	2264	225	260	88	18787	%75
1579	19950	2570	330	-	43	22.893	%21,8

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Defterlerde yem bitikleri olarak değerlendirebileceğimiz diğer vergiler ise *Çayır-ı Hassa; Mukataa-i Çayır* ve *Öşr-i Çayır* olarak kaydedilmiş olan çayır vergisi ve fiğ bitkisinden alınan vergiler olarak görülmektedir. Bunların içinde giyah vergisinden sonra en fazla vergi gelirinin hassa çayırlarından alınmış olduğu dikkati çekmektedir. Bahsedilen çayırlar, parsellenip köylüye dağıtılmamış, doğrudan sipahinin tasarrufunda bırakılmış yerlerdir. Osmanlı'da bu çayırlar özellikle sınıra yakın yerlerde yaygın olup savaş atlarının özellikle de akıncı atlarının yayılım alanlarıdır. Geniş olmaları nedeniyle bu yerlerde otların biçim işi de köylüye angarya olarak yaptırıldığı bilinmektedir [537]. Nitekim tahrir defterlerindeki kayıtlardan bir bedel karşılığında buraların çayırlarından istifade ettirildiği ve bundan elde edilen gelirin yıllara göre sürekli artış gösterdiği görülmektedir (Bkz. Harita 26).

Devlet ve vergi ödeyen yani mükellef arasında anlaşma yapılarak alınan toplu vergilere *maktu;* bu sisteme ise *mukataa* denilmektedir [538]. Defterlerde görülen *mukataa-i çayır* vergisi ise isminden de anlaşıldığı üzere mukataaya verilen çayırlardan alınan vergiye işaret etmektedir. Bu, devlete ait bazı arazilerin çift olarak belirlenen arazi genişliği şartlarına dikkat edilmeden ve çiftçi olma şartı aranmadan ihale ile belli bir bedel karşılığında bazı kişilere kiralanması esasına dayanmaktadır.

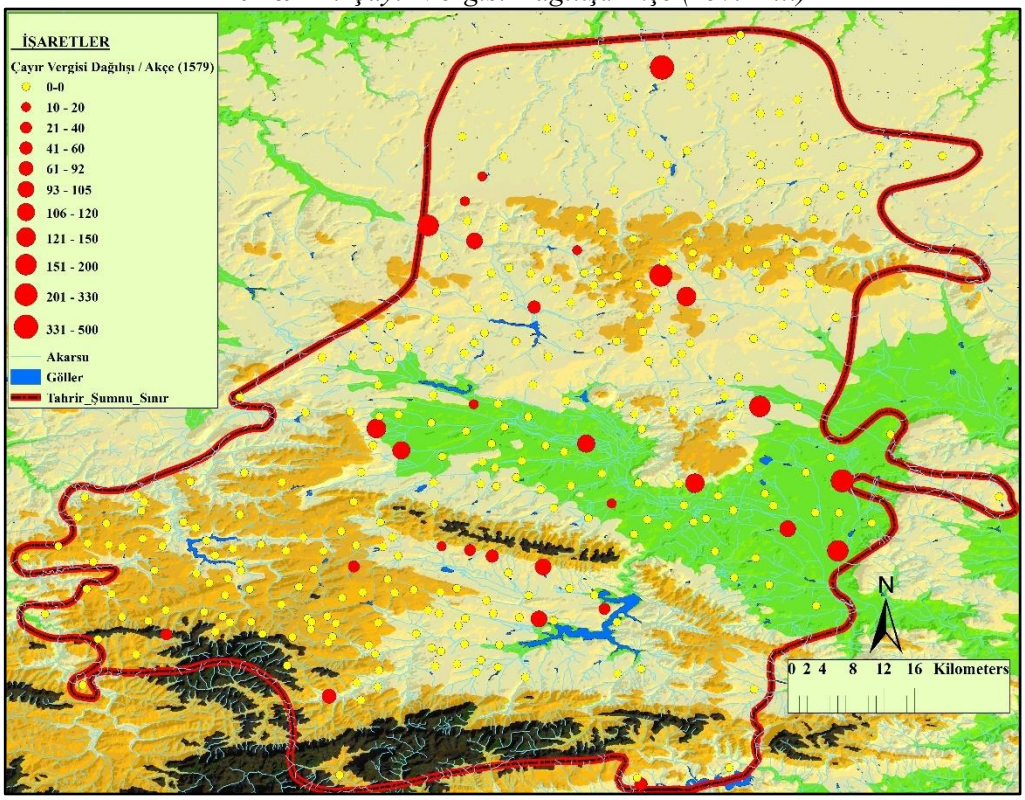
[536] Defterlerde kaydedilmiş olan *Giyah maa Hîme* vergisi ikiye bölünerek yarısı ot vergisi (Giyah) olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 1579 yılı defterine eklenen Voynuk Zevaidlerinden hane başına 12 akçe alınmış olan giyah ve hime vergisinin yarısı bu meblağa ilave edilmiştir.

[537] Barkan, *a.g.e.,* 1980, s. 879.

[538] İnalcık, *a.g.e.,* 2004, ss. 152-153.
Halil İnalcık, "Autonomous Enclaves in Islamic States: Temlîks, Soyurghals, YurdluḳOcaḳlıḳs, Mâlikâne-Muḳâša'as and Awqâf", ed. Judith Pfeiffer and others, *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East; Studies in Honor of John E. Woods,* Wiesbaden: Harrasowitz 2006, s. 128.

Çayır mukataasının ise raiyyet çiftliği dışında ve boş kalan hazine arazilerinde yetişen çayırların ihale ile insanların faydasına sunulması olduğu anlaşılmaktadır. Bundaki temel mantık ise gelir getirebilecek arazilerin boş bırakılmamış olmasıdır [539]. Çayır mukataası 1538 tarihli defterde görülmeyip 1557 yılı defterinden itibaren görülürken sonraki defterde de artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Çayır mukataasının mevcut olduğu defterlerde görülen bir diğer vergi ise *öşr-i çayır* yani ayni olarak alınan çayır vergisi olup bunun da aynı şekilde 1557 yılı ve sonraki defterde mevcut olduğu ve meblağının da giderek artış gösterdiği görülmektedir.

***Harita 47**. Çayır Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Çalışma sahasında 1579 yılı verilerine göre 30 civarında köyden 10-500 akçe arasında değişen oranda yani çayırların büyüklüğüne göre çayır vergisi alınmış olduğu görülmektedir. Bunların içinde en geniş çayırlıklara sahip olan yerleşmelerin sahanın kuzeyinde yer alan Deliorman Platosu'nda bulunduğu görülmekte olup, bunların başında 500 akçe vergiyle Kemaller köyü gelmektedir. Beyli Hacı ve Kadıköy ise bu platodan geniş çayırları olan diğer köylerdir. Sahada geniş çayırların bulunduğu diğer

[539] İnalcık., a.g.m., 1993, ss. 5-6.

yerler ise Vrana ovasında yer alan Bulgarine, Yalımlar, Kara Selman, Küçük İncik ve Köprüköy isimli yerleşmelerdir. Kirilova Platosu üzerinde yer alan bazı yerleşmelerde de çayır vergisi alınmış olsa da bunlar içinde en geniş çayırlıkların İsmilofça ve Bekirli köylerinde bulunduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 47).

Tahrirlerde vergisi alınan ve yem bitkisi olarak değerlendirebilecek ürünler arasında *fiğ* bitkisi de bulunmaktadır. *Fiğ,* Yunanca kökenli bir sözcük olup yaban böğrülcesi, ak burçak olarak ta adlandırılan bir bitkiyi tanımlamaktadır[540]. Bu bitkinin 1538 tarihli defterde vergisi görülmezken, sonraki tahrirlerde düşük meblağlı da olsa vergisinin alındığı anlaşılmaktadır. Sahada yapılan araştırmalarda bunun genelde yeşil olarak biçilip, otluk denen yerlerde kurutularak hayvanlara verildiği anlaşılmıştır.

Yem bitkileri ile ilgili genel bir değerlndirme yapılmak istendiğinde vergi meblağı açısından bu vergilerin sahadaki vergi kalemleri içinde önemli bir yere sahip olduğu ve devamlı bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bunların toplamı 1538 yılnda 10000 akçe civarındayken 1557 yılına gelindiğinde %78 artışla 19000; 1579 yılında ise 23000 civarına yükseldiği görülmekte olup bu da 41 yıllık süreçte iki katı geçen bir artış anlamına gelmektedir. Bahsedilen artışlarda en önemli pay giyah ve hassa çayırlarından elde edilen vergilere aittir. Giyah vergisindeki artış sahada aynı zamanda doğrudan hane sahibi Gayri Müslim nüfusundaki artışın, hassa çayırları vergisi ise sahada has çayırlarındaki genişlemenin anlaşılmasını sağlamaktadır.

3.3. SANAYİ BİTKİLERİ

Sanayi ya da endüstri bitkileri olarak adlandırılan bazı tarım ürünleri bir takım fabrikasyon işlemlerinden geçirilerek insanların kullanımına hazır hale getirilmektedir [541]. Bunların üretimi günümüzde mevcut ve son derece yaygınken her ne kadar işleme teknikleri günümüze göre modern olmasa da geçmişte de sanayi diyebileceğimiz bir takım atölye işletmelerinin olduğu bilinmektedir. İncelenen defterlerde mufassal vergi kayıtlarının olduğu 1538, 1557 ve 1579 yılı tahrirlerinde mevcut olan *keten* ve *kendir* vergilerini de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

---

[540] Bkz. Parlatır, *a.g.e.,* s. 465.
[541] Doğanay v.d., *a.g.e.,* 2011, s. 234.

Keten, Arapça kökenli *kettan* teriminden türeyen bir terim olup tohum ve liflerinin sanayide işlendiği bir lifli bitki özelliği taşımaktadır [542]. Kanunnamelere bakıldığında "ve penbe ve ketan ve burçak kısmından hem öşür hem salariye alalar. Öşür ve salarlık müdde ikibuçuk kile olur. Sekiz kilede bir kile öşür alınmak hisabı üzere müdde iki kile öşür ve buçuk kile sâlâriye olur. Eğer raiyyet terekesin harmana getürmeden öşrün sipahisine demed idüb virse yüz demedden on demed öşür ve üç demed sâlâriye vere. Mâ-hasal yüz demedin on üçün sipahi ala, seksenyedisin ra'iyyet ala"[543]. Ketenden alınan verginin, harmana getirirse tohumunu, tarladan verirse demet olarak, tıpkı tahıllarda olduğu gibi 1/8 yani %12,5 oranında alındığı anlaşılmaktadır. Bahsedilen ürünün kayıtlarda *keten* veya *keten maa hoşk* (kuru keten) olarak iki şekilde kaydedildiği görülmektedir. Bu bitki yetişme koşulları açısından sulu ortam gerektirdiğinden dolayı akarsuların geçtiği yerleşmelerde yetiştirilmiştir. Keten ve kuru keten üretimine ilk defter olan 1538 yılı kaydında Vrana ve Büyük Kamçı akarsuları havzasında bulunan Gayri Müslim köylerinde rastlanmaktayken, daha sonrakilerde Vrana, Ak Lom ve Kara Lom nehirlerine dökülen akarsu vadilerindeki Müslim köylerinde de yetiştirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Bu bitki su içerisinde yetiştirilmekte, biçilerek kurutulmaktadır. Yapılan saha çalışmasında bahsedilen bitkinin geleneksel yöntemlerde taraklardan geçirilerek işlenip, liflerinin çıkarıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu bitki, daha çok Gayri Müslimler tarafından işlenip liflerinden potur, çakşır, şalvar ve çuval yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Müslim köylerinde ise kuru keten yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 27. *Mufassal Tahrir Defterlerine Sanayi Bitkilerinden Alınan Öşür Vergisi Miktarları*

Yıllar	Öşr-i Keten-i Hoşk (Kuru Keten) Yıllık Vergi/Akçe	Öşr-i Keten Yıllık Vergi/Akçe	Kendir Yıllık Vergi/Akçe	Toplam	Artış Oranı (%)
1538	450	1818	-	2268	-
1557	11450	1.848	34	13.332	%487
1579	13871	3204	0	17.075	%28

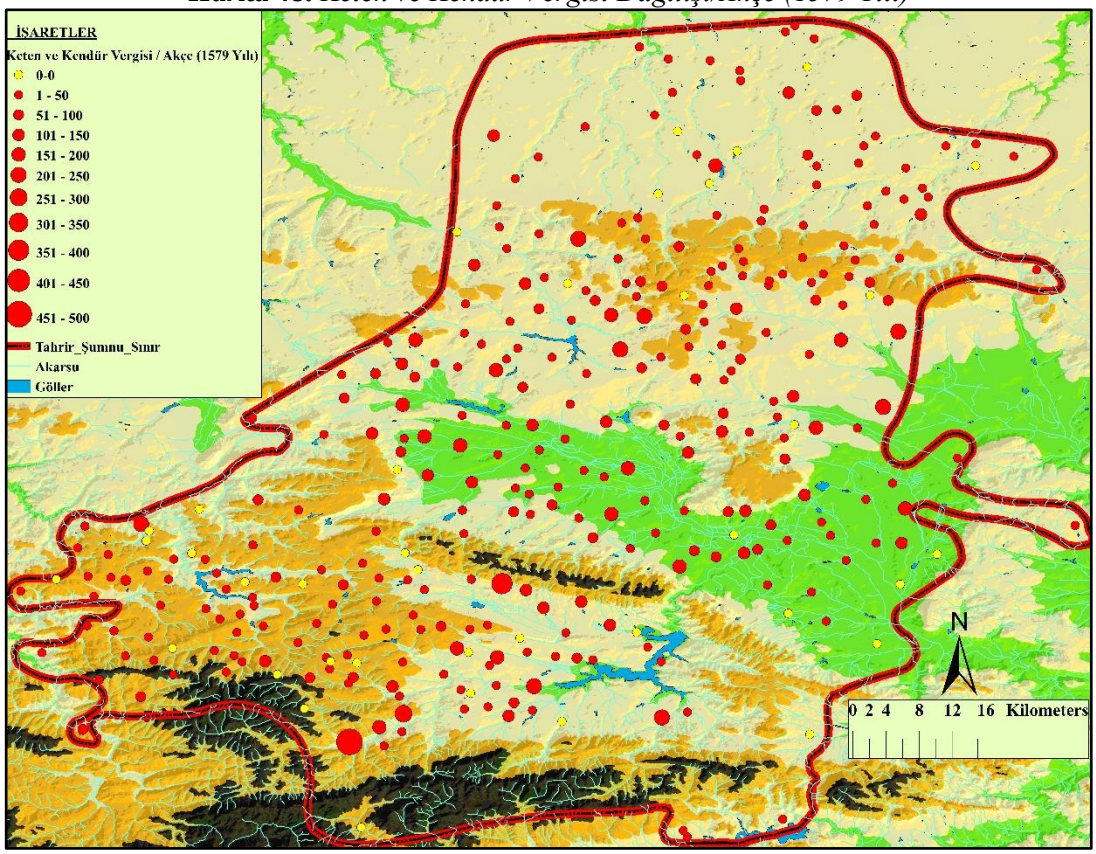
Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Mufassal defterlere göre keten ve kendir bitkisinden alınan vergi meblağı Tablo 27'de gösterilmiştir. Buna göre 1538 yılından sonra keten vergilerinde görülen

[542] Parlatır, *a.g.e.,* s. 890.
[543] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap*, 1991, s. 417.

astronomik artış, bahsedilen bitkinin Müslüman köylerinde tarımının yaygınlaşmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Bahsedilen artış azalmasına rağmen 1557-1579 yılları arasında da devam etmiş olup, bu da aslında bahsedilen bitkinin insanlar tarafından faydalanılma oranına bağlı bir artış olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Kendir vergisine, ilk defterde rastlanamazken, 1557 tarihli defterde görülebilmektedir. Sahamızda bunun üretiminin yapıldığı tek yer ise *Doymuşlar nâm-ı diğer Arnavud* isimli köydür (Bkz. Tablo 27).

Harita 48. *Keten ve Kendür Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Çalışma dönemine ait son tahrir olan 1579 yılı mufassal defterindeki vergi kayıtlarına göre yapılan dağılış haritasında sahadakişköylerin çok büyük kısmından keten vergisinin alındığı görülmektedir ki bu da bahsedilen yerleşmelerde bu bitkinin üretildiğinin açık bir delilidir. Bu vergi Şumnu kazası köylerinde 1-500 akça arasında oranı değişen miktarda tahsil edilmiş olup bu da yerleşmelerdeki toplam keten üretimiyle alakalı bir durumdur. Çalışma alanında bu bitkinin yetiştirildiği jeomorfolojik birimin başında kuzeydeki Deliorman Platosu gelmektedir. 1579 yılında

bu platonun kuzey kesimindeki kapalı havza özelliği gösteren sahada bulunan köylerin çoğunda keten vergisinin 100 akçeyi aşmayan oranda tahsil edilmiş olduğu görülmektedir. Bahsedilen sahanın merkezi ve güney kısmındaki köylerde ise vergi miktarının artmış olduğu görülmektedir ki bu doğrudan üretimle ilgili bir durum olup Demirciler, Kadı, Kocacıklar, Mirahor, Küçük Buhular ve Mirahor köyleri bunların arasındadır. Kirilova Platosu köylerinden 10 tanesi hariç diğerlerinde bu üründen vergi alındığı yani bu ürünün yetiştirildiği görülmektedir. Üretimi yapılan yerleşmelerde ise bu üründen alınan verginin 300 akçeyi pek geçmediği görülmüştür. Bu verginin tahsili ova kenarındaki köylerde daha yüksek iken (300-400 akçe) ovanın merkezi kısımdaki yerleşmelerde daha düşük miktarda (200 akçe ve altında) kaldığı görülmektedir. Şumnu kazasında bu kalemdeki vergi miktarının en fazla olduğu köyler Kirilova Platosu'nda, bu platonun kuzey ve kuzeydoğusunda Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde bulunan birikinti konilerinde bulunmaktadır. Zira sahada bu verginin en yüksek miktarda tahsil edildiği yerleşmeler burada bulunmakta olup, Çıtak, Topuzlar, Güne köyleri bu yerleşmeler arasındadır. Diğer jeomorfolojik birimlerde bulunan köylerin büyük kısmında bu verginin 1-100 akçe arasında değişen miktarlarda tahsil edilmiş olduğu, dolayısıyla üretiminin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır (Bkz Harita 48).

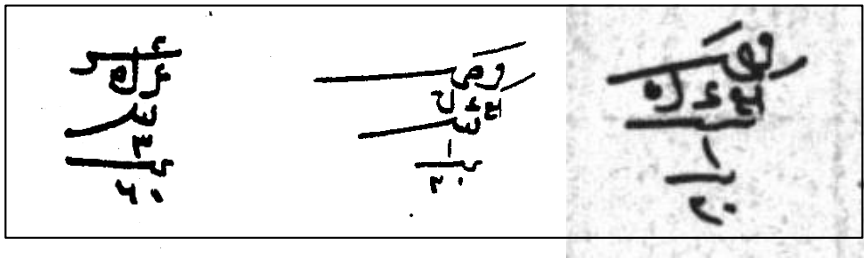
3.4. BAKLAGİLLER

Mufassal defterlerdeki vergi kalemlerinde baklagiller kapsamında değerlendirebileceğimiz üç bitki olduğu anlaşılmaktadır. 1538 tarihli defterde *gırah,* sonraki defterler olan 1557 ve 1579 tarihli defterlerde ise *mercimek maa gırah* vergi kaydı bulunmaktadır ki *gırah* olarak kaydedilmiş olan bezelyedir[544]. Yani ilk mufassalda mercimek kaydı olmayıp bezelye öşrünün kendisi mevcutken sonrakilerde bunun vergisinin mercimekle birlikte alındığı anlaşılmaktadır. Fotoğraf 24'te görüldüğü üzere gırah yani bezelyeden öşür alındığı, Yavuz döneminde hazırlanan Niğbolu kanunnamesine bakıldığında ise "Ve nohuddan ve mercimekden ve bakladan ve böğrülceden ve gügülden ve za'ferandan ve erguvandan ve meyveden ve bostandan

[544] *Bezelye,* İtalyanca yani Latince *pisello* dan türemiş ve dilimize *bezelye* olarak geçen bir terim olup, "nohuda benzeyen bir tür yeşil sebze ve bu sebzenin yeşil tanesi nin ismidir". Bkz. Parlatır, *a.g.e.,* s. 465.

öşür alına"[545] hükmüyle mercimekten de öşür alındığı anlaşılmaktadır. Yavuz dönemi kanunnamesine ait bu hüküm, III. Murad dönemine ait Niğbolu kanunnamesinde de tekrar edilmiştir. Yine fotoğraf 24'te görüldüğü üzere bu ürünlerin kilesinin 20 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise çalışma döneminde baklagilelrin ekonomik değer olarak buğdayın en az iki katı, arpa ve yulafın ise yaklaşık dört katı bir değere sahip olduğunu anlamamıza neden olmaktadır.

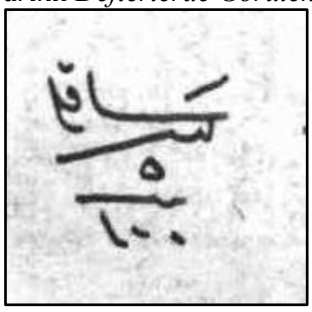
Fotoğraf 24. *1538,1557 ve 1579 Tarihli Defterlerde Mercimek maa Grah Vergisi*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.153; BOA., TT. d, nr. 382, s. 388; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s.117.

Baklagillerden taneli bir sebze olan ve bu türe ismini veren *bakla* bitkisine ise 1579 tarihli mufassal tahrir defterinde rastlanmıştır. Bu defterde 20 kile bakla öşründen 100 akçelik vergi tahsis edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Fotoğraf 25)[546].

Fotoğraf 25. *1579 Tarihli Defterlerde Görülen Bakla Öşrü*

Kaynak: TKGM., TADB. TT. d, nr. 559, s.26.

Baklagiller kapsamına giren bu üç ürünün defterlerdeki vergi kayıtları tahıllarda olduğu gibi araştırmacılara birtakım hesaplamalar yapma imkânı vermektedir. Nitekim mufassal tahrir defterlerinde bulunan bu ürünlerle ilgili kayıtlar aşağıda Tablo 28'in ikinci ve üçüncü sütununda verilmiştir. Elde olan bilgilerden

[545]Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 417.
[546] Bkz. Parlatır, *a.g.e.,* s. 151.

hareketle diğer sütunlardaki bilgiler hesap edilerek tahmini rakamlara ulaşılmıştır (Bkz. Tablo 28).

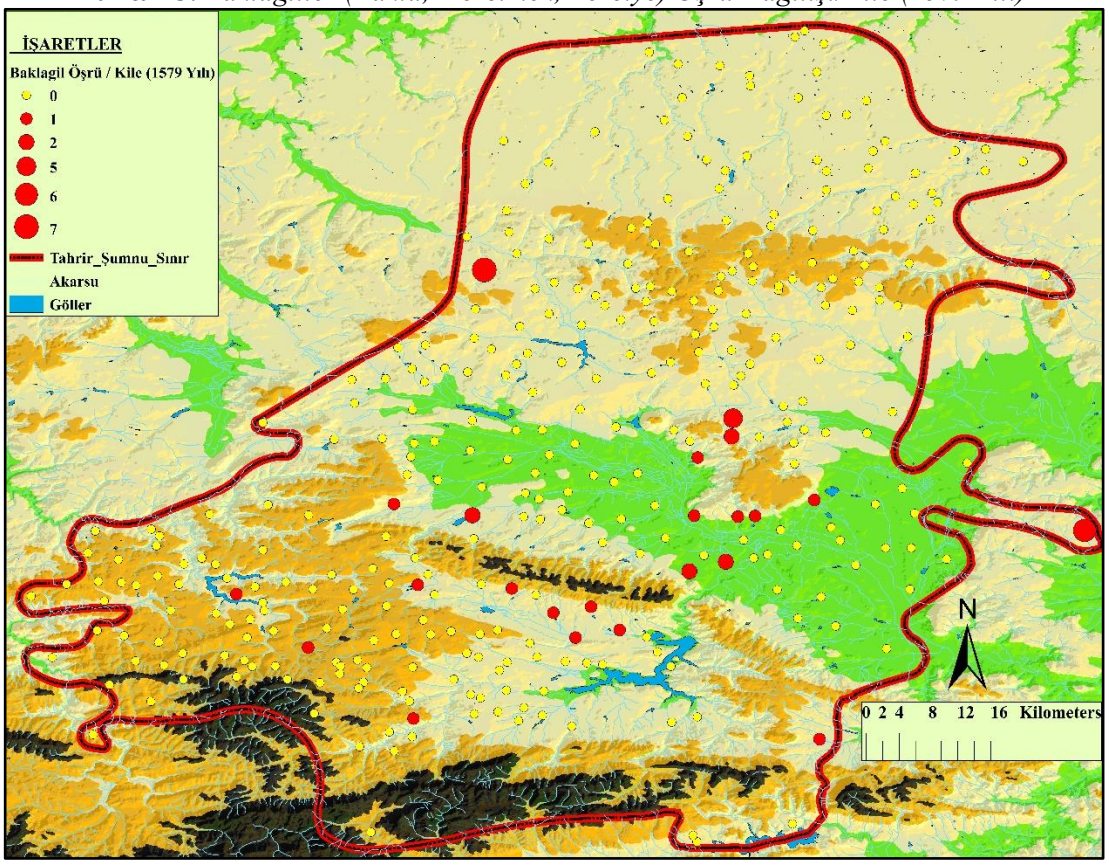
Tablo 28. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Baklagillerden Alınan Öşür Vergisi ve Buna Göre Belirlenen Üretim Miktarı*

Grah (Bezelye)						
Yıllar	Mercimek maa Grah Kile Değeri/ Akçe	Alınan Vergi Yıllık/ Akçe	Alınan Vergi Vergi/ Kile	Toplam Üretim/ Kile	Toplam Üretim/ Kg.	Toplam Üretim/ Ton
1538	20	620	31	248	19096	19
Mercimek maa Grah (Mercimek ve Bezelye)						
1557	20	480	24	192	14768	14,7
1579	20	760	38	312	23408	24
Bakla						
Yıllar	Kile Değeri (Akçe)	Alınan Vergi Yıllık/ Akçe	Alınan Vergi Vergi/ Kile	Toplam Üretim/ Kile	Toplam Üretim/ Kg.	Toplam Üretim/ Ton
1579	20	100	5	40	3080	3

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Tablo 28 verilerine göre XVI. yy ortasında bezelye ve mercimek üretiminde bu yüzyılın ilk yarısına göre hafif bir düşüş olduğu, ikinci yarısında ise arttığı anlaşılmaktadır. Bakla ise 1579 tarihli defterde görülmekte olup diğer defterlerde görülmemesinden dolayı üretim dönemleri arasında bir kıysalama yapılamamıştır. 1579 yılı defterinde baklanın defterlerde görülen diğer baklagillerin yarısı kadar bir ürün değerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 49. *Baklagiller (Bakla, Mercimek, Bezelye) Öşrü Dağılışı/Kile (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

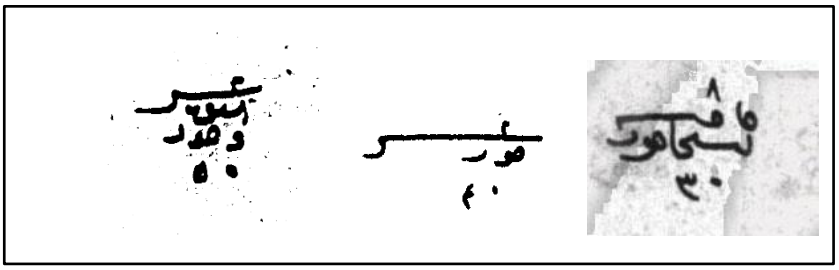
İlgili tabloda görüldüğü üzere XVI. yy Şumnu kazası sınırları dahilinde baklagil vergisinin düşük meblağlarda kalmış olduğu görülmektedir ki bu vergi belli orana sahip öşür vergisi olduğu için doğrudan üretimle ilgili bir durumdur (Bkz. Tablo 28). Nitekim 1579 yılı tahririndeki kayıtlara göre sahada bu vergi kaleminin alındığı yerleşmelere ve miktarına dikkat edildiğinde yaklaşık 25 yerleşmede 1-7 kile arasında değişen miktarlarda alınmış olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 49). Bahsedilen ürünün yetişme yerleri ile ilgili diğer defterlerdeki kayıtlarda benzerlik göstermekte olup bu da baklagil üretiminin saha geneline yayılmamış ve belli yerleşmelerle sınırlı kalmış olduğunu göstermektedir. Bu yerleşmelerin ise Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmeler olma özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır.

3.5. MEYVECİLİK

Mufassal tahrir defterlerinde *öşr-i meyva, öşr-i ceviz, hass-ı eşcar-ı ceviz* olarak kaydedilen vergileri meyvecilik başlığı altında değerlendirmek mümkündür.

(Bkz. Fotoğraf 26). Bunlardan ö*şr-i meyva* vergisinin nelerden alındığına dair bilgiler 1569 yılına ait Silistre kanununda "öşri meyve dahi müstakil olan bağçelerden ve bedel-i öşr-i şire deyü resm-i dönüm bağlanan kefere bağlarından ve bağlar sınurlarında ve haricde olanlardan alınur. Ev yanında olandan alınmaz. Ve öşri- bostan ve meyve bozulduğu zamanda alınur" [547] müstakil bağçelerde bulunan meyva ağaçlarından meyve ağaçtan toplandığında bu verginin alındığı, evlerin yakınlarında bulunan meyva ağaçlarından meyva öşrü alınmaması gerektiği hükmü yer almaktadır. Yavuz dönemine ait olan Niğbolu Kanunnemsinde ise "Ve bağçe öşründen dahi meyve ağaçdan devşirdüği ve bostan bozulduğı kangi sipahi tahviline düşer ise, öşr-i bostan ve meyve ana hükmoluna. Kable'l-vakt devşürülmeğe amel olunmaya"[548].

Fotoğraf 26. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Görülen Meyve Vergileri*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.153; BOA., TT. d, nr. 382, s. 427; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s.191.

Meyve vergisinin rastlandığı ilk kayıt olan 1538 tarihli deftere göre bu faaliyetin yoğun olarak Şumnu merkezi ve civarındaki köylerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde meyvecilik yapılan köylerin genel özelliği ise büyük çoğunluğunun Gayri Müslim köyleri olmasıdır. Müslim köylerinden ise bu verginin bahsedilen defterde oldukça az olduğu görülür. Bu tarihten sonraki defterlere bakıldığında ise diğer Müslim köylerinde de yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Tablo 29'da yıllara göre meyvacılıktan alınan öşür vergisinin artması da bunu doğrular niteliktedir. 1538 tarihli defterde Gayri Müslim yerleşmelerinin çoğunda olmasına rağmen Müslim yerleşmelerinin çok azında görülmesinin temel sebebi Türklerin büyük kısmının sahaya yeni gelmiş olması, yerleşik hayata geçseler bile, henüz bağ ve bağçelerindeki ağaçların meyve verecek duruma gelmemiş olması, dolayısıyla da meyva öşrü vermemelerinden kaynaklanmış olduğu anlaşılmaktadır. Oysa ikinci

[547] Barkan, *a.g.e.,* 2001, s. 284.
[548]Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 416.

mufassal tahrir olan 1557 yılı defterinde bu nüfusun yerleşik hayata adapte olduğu, evlerinin yakın çevresinden ziyade müstakil alanlarda meyve ağaçları yetiştirerek devlete meyve öşrü vermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim ilk defterde meyvecilik öşrü beş Müslim ve on sekiz Gayri Müslim köyünden alınmakta iken, bundan sonraki defterde bu rakama 150 civarında Türk köyü eklendiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili tablo da görüldüğü gibi 1557 yılında meyvacılıktan alınan vergiler bir önceki tahrir dönemine göre iki katından fazla artış gösterirken, 1579 yılında ise yaklaşık iki kat arttığı görülmektedir.

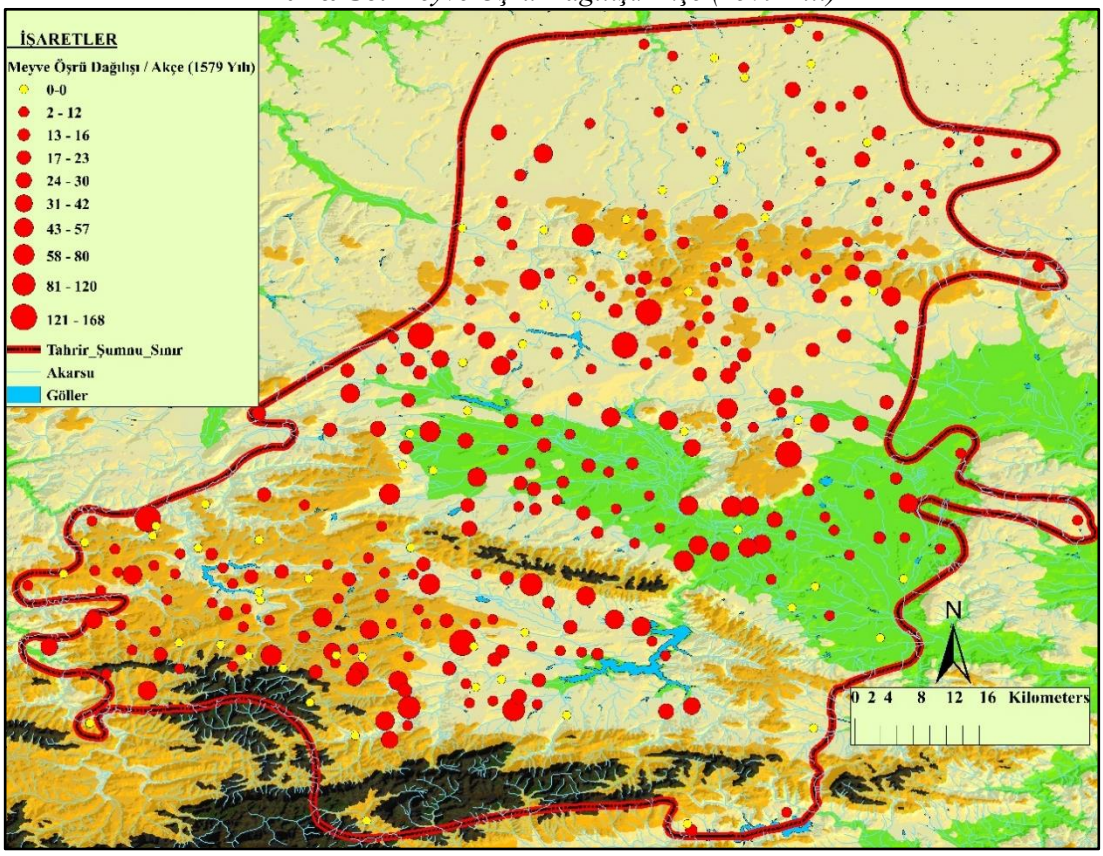
Tablo 29. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Meyvecilikten Alınan Vergi Miktarı ve Bağlık Alanları*

Yıllar	Öşrü MeyvaAlınan Vergi Yıllık/Akçe	Öşrü Ceviz Alınan Vergi Yıllık/ Akçe	Hassı Eşcar-ı Ceviz Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Resmi Dönüm-ü Bağat-ı Müslim7 Alınan Vergi/ Akçe	Resmi Dönüm-ü Bağat-ı Gebran/ Vergi/ Akçe	Aveng Engür	Toplam Meyve Vergisi/Akçe	Artış Oranı %
1538	1508	266	1033	4380	-	2676	9862	
1557	3218	472	201	4700	300	3710	12601	%27
1579	6186	538	230	6160	2080	4366	19560	%55
Yıllar	Müslü-man Bağları/ Dönüm	Gayri Müslim Bağları/Dönüm	Latin Bağları	Toplam Bağlık Alanı/ Dönüm	Artış Oranı%			
1538	1095	-	-	1094	-			
1557	1175	8	-	1183	%8			
1579	1540	8	24	1572	%32			

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

41 yıllık süreç sonunda meyve vergisi alınan köylerin sayısında 9 kata ulaşan bir artış gösterirken, meyveden alınan öşrün 4 kat artış göstermesinin temel sebebi yerleşmelerde bu faaliyetin yoğunluğu ile alakalı bir durumdur. Zira defterlere göre az sayıda Gayri Müslim yerleşmesinde yoğun bir meyvecilik faaliyeti sürdürülürken, çok sayıda Müslüman yerleşmesinde bu faaliyet oldukça düşük kalmıştır. Bu durumun sebebini tahrir defterlerinde bulmak mümkün olmadığı için yoruma muhtaçtır. Sahada yetiştirilen meyvaların başında elma, erik, armut ve kiraz gibi kabuksuz meyveler gelmektedir. Kabuklu bir meyve olan cevizden ayrı vergi alınmıştır (Bkz. Tablo 29).

Harita 50. *Meyve Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

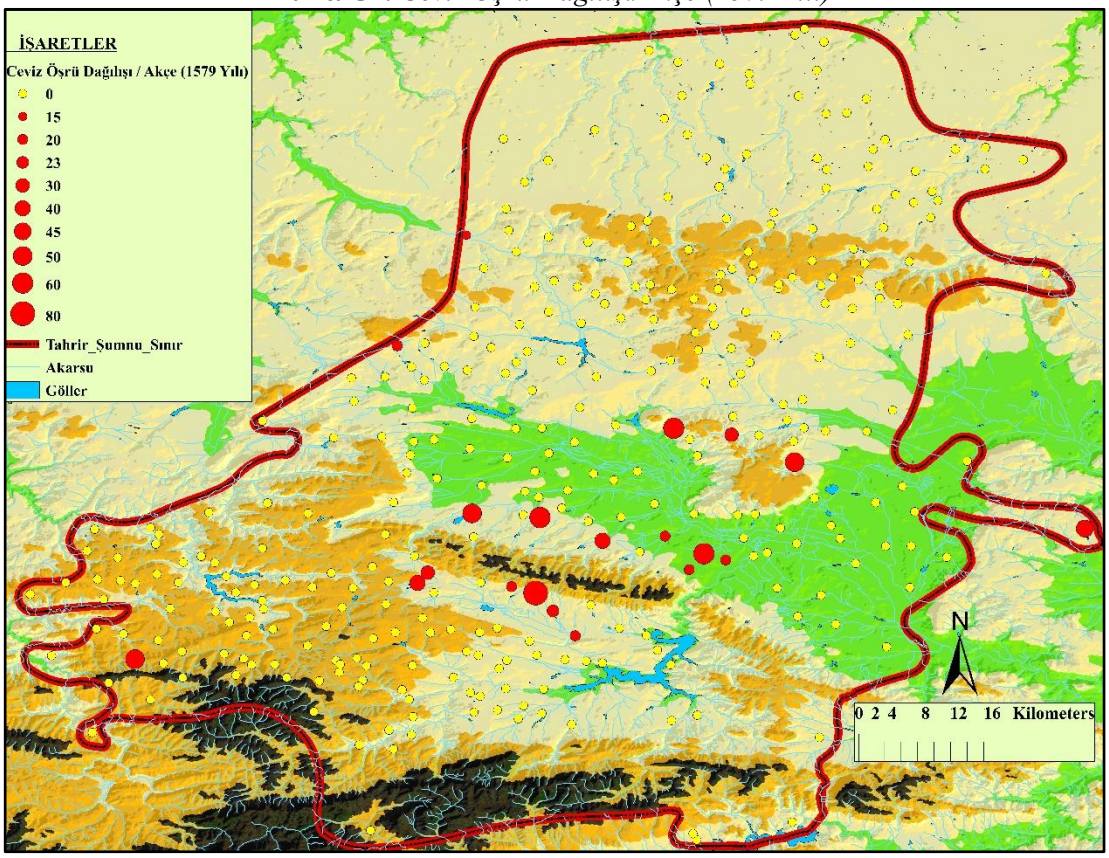
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ – Harita Arşivi

Meyveciliğin çalışma döneminde en son kayıtlarını içeren 1579 yılı mufassal defterine göre sahada meyva öşrü alınan yerleşmeler ve bunların verdiği öşür değerine göre yapılan dağılışta bu verginin yerleşmelerden 2-168 akçe arasında değişen oranda tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Harita 50'de gösterilmiştir. Buna göre meyvacılık faaliyeti bu dönemde daha önce de bahsedildiği üzere saha geneline yayılmış durumda olup, en yoğun yapıldığı yerlerin ise genelde Şumnu Platosu etekleri ve Eski İstanbulluk Dağları eteklerindeki birikinti konilerinde yer alan ve Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında da Şumnu nefsi yani merkezi gelmektedir. Bahsedilen dönemde sahaya sonradan gelen nüfus tarafından kurulan yerleşmelerde bu kalemdeki verginin oldukça düşük olduğu görülmekle birlikte Deliorman Platosu'nda Demürciler, Kocacıklar, Balabancı, Sofular; Eski Cuma Platosu'nda Seydioğlu; Kirilova Platosu'nda Tekyeler, Balcı Balaban; Osman Pazarı Platosu'nda Öksüz Ali; Tomine köylerinde de meyveciliğin hızla geliştiği ve yoğun meyvecilik faaliyetinde bulunulduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 50).

Ceviz üretiminden alınan vergilere bakıldığında üretilen üründen vergi olarak *Öşr-i Ceviz*; miri arazilerdeki ceviz ağaçlarından ceviz meyvesi olarak değil ceviz ağacı sayısına göre alınan *hass-ı eşcar-ı ceviz* olarak alındığı görülmektedir [549]. Tablo 29'dan da anlaşıldığı gibi bu üründen alınan verginin ilk defterde meyva öşrüne yakın iken 1557 yılı defterinde yaklaşık 1/5; 1579 tarihli mufassalda ise 1/9'una tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Cevizden ve ceviz ağaçlarından alınan vergi yekununa bakıldığında ilk mufassal tahrirden sonra önemli bir azalma, son tahrirde ise nisbi olarak artış görülmektedir. Defterler incelendiğinde ilk tahrirden sonra görülen azalmanın temel sebebinin *hass-ı ceviz* vergisindeki azalmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ceviz vergisi ile ilgili dikkati çeken bir husus ise Müslüman köylerinden olan *Genizler köyü* ismi ile ilişkisidir. Nitekim 1557 ve 1579 yılı defterlerinde k*arye-i Genizler* olarak kayıtlı ve 20 akçe *öşr-i ceviz* vergisinin alındığı yerleşmenin isminin Celeb ve Ağnam Defterlerinde k*arye-i halife-i Genizler;* XV. yy son çeyreğinden XVII. ortalarına kadar olan periyottan sonra ise *Cevizli Kalfa*'ya dönüşmesi, burada yetiştirilen cevizden de esinlenmiş olabileceğini düşündürmektedir (Bkz. Tablo 29).

[549] "Öşri esmar ve eşcar, meyvalardan alınan öşürdür. Öşri botsan kavun karpuz v.b. alınan öşürdür. Resmi güvârâ turfanda meyve ve sebzelerden alınan vergidir. Kevvâre ise kovan resmidir". Bkz. Ahmet Akgündüz; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Kitap, İstanbul 1991, s. 178.

Harita 51. *Ceviz Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Çalışma dönemine ait defterlerde ceviz vergisinin son kaydı olan 1579 yılı defterinde kayıtlı ceviz vergisine göre yapılan dağılış haritasında çalışma sahasında yaklaşık 17 yerleşmeden bu verginin 15-80 akçe arasında tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Sınırlı sayıda yerleşmeden sınırlı miktarda alınan bu verginin alındığı yerleşmeler daha çok Şumnu Platosu etekleri ile Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde yer alan ve Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmeler olmakla birlikte sahada Osmanlı döneminde kurulan yerleşmelerden de alınmış olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Harita 51).

Meyvecilik içinde bir faaliyet alanı olan bağcılıkla ilgili mufassal tahrirlerdeki kayıtlara bakıldığında *Bağat-ı Müslümanan, Resm-i Dönüm-i Bağat-ı Gebr, Bağ-ı der yed-i Latinyan* isimlerinin doğrudan bağcılıktan alınan vergiler olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Fotoğraf 27). Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Niğbolu sancak kanunnamesinde "Ve Müslümanların bağlarından dönümden dönüme dörder akçe dönüm akçesi alına, ta'şir olunmaya. Kafirlerin şıralarından hem öşür hem salariye alına; yüz medreden on medre öşür ve üç medre salariye virmek emr olunmuşdur, artuk

oldurmayalar" [550] hükmüyle Müslümanların bağlarının dönümünden dörder akçe vergi alınması Gayri Müslimlerin ise buna karşılık şıra vergisi vermeleri şartlarından bahsetmektedir. İncelenen mufassal tahrir defterlerinde gerçekten de *dönüm-ü bağat* vergisinin bir köy hariç diğerlerinin hepsinde Müslüman köylerinden alındığı ve bu verginin sonuna *Müslümanan* yazıldığı görülmüştür. Mufassal tahrirlerde dönüm-ü bağat vergisinde genel durum böyle iken bazı özel durumlarla da karşılaşılmıştır. Onlardan birisinde sahada bulunan bir Gayri Müslim köyünde 1557 ve 1579 yılı mufassal tahrir defterlerinde *resm-i dönüm-ü bağat-ı gebr* ismiyle sekiz dönümlük bir bağ vergisinin alınmış olması bir diğeri ise Şumnu merkezde *Bağ-ı der yed-i Latin…* ismiyle 24 dönümlük bir bağ vergisinin verilmiş olmasıdır (Bkz. Fotoğraf 27).

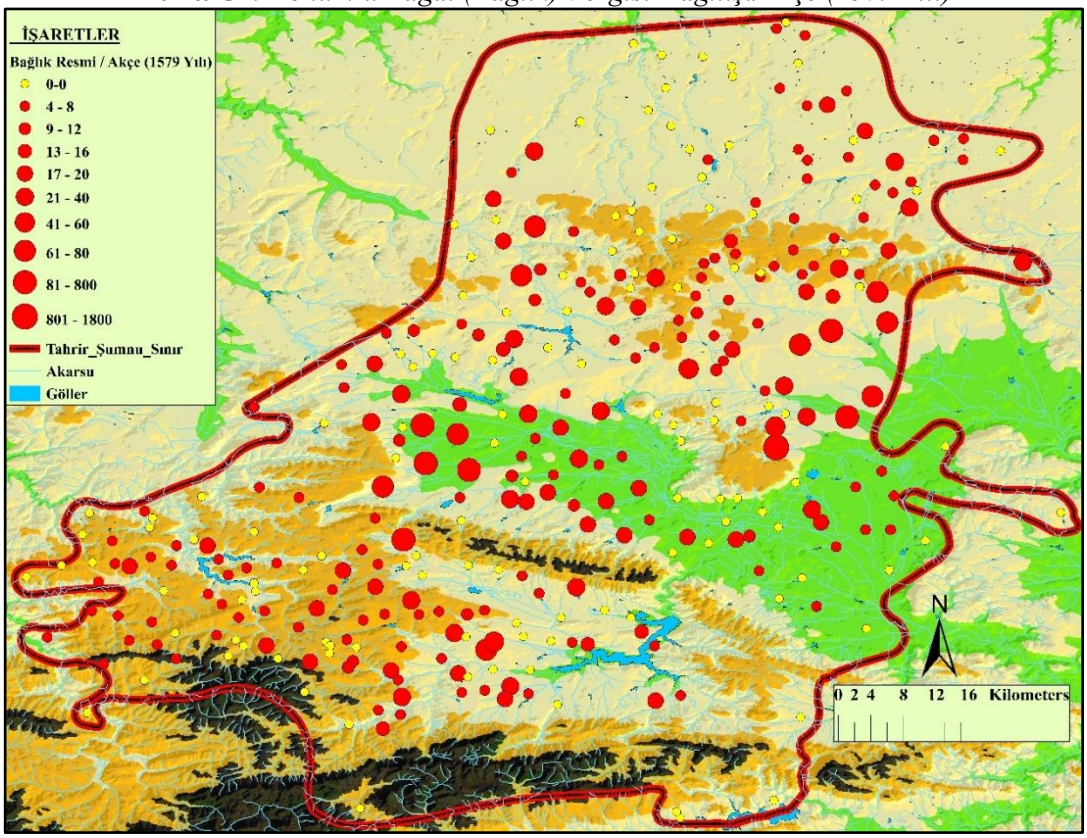
Bu konuda II. Selim döneminde Silistre Kanunnamesine ait "Öşr-i Şıra ve dönüm-ü bağat defterde kefere bağlarından bazı yerde öşür ve bazı yerde öşre bedel resm-i dönüm ve bazı yerde kadun-z kaydolunmuşdır" [551] şeklinde bir hüküm karşılaştığımız bu duruma açıklık getirmekte ve doğrulamaktadır. Buna göre Müslümanların bağcılık faaliyeti ile ilgili verginin *resm-i dönümü bağat;* Gayri Müslimlerin ise *öşr-i şıra* olduğu, bazı yerlerde ise şıra öşrüne bedel olarak Gayri Müslimlerin de dönümüne göre bağ vergisi olan *resm-i dönüm-ü bağat-ı gebr* ismiyle bir vergi verdiği belirtilmekte olup bu da sahayla ilgili bahsedilen örneğe oldukça uygun düşmektedir. Nitekim Tablo 29'un altıncı sütunundaki veriler de bunu doğrular niteliktedir. Çalışma sahasından alınan şıra vergisi bağcılık faaliyetlerinin Gayri Müslimler tarafından da yoğun şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Şıra üretimi, sanayi faaliyetleri kapsamına alındığı için ondan alınan meblağ meyvacılıktan alınan vergiler arasında gösterilmeyip, sanayi vergileri arasında gösterilmiştir.

Dönüm-ü bağat resminin sahada ilk mufassal defter olan 1538 yılı kaydından itibaren görüldüğü ve aynı zamanda artış gösterdiği görülmekte olup, en fazla artışın 1557-1579 yılları arasındaki dönemde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Sınırlı sayıda Gayri Müslim yerleşmesinden de alınmış olan bağat vergisi *resm-i dönüm-ü bağat-ı gebr* kaydıyla ilk olarak 1557 yılında 1 köyde 300 akçe olarak görülmekte olup,

[550] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 417.
[551] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 718.

yüzyılın ikinci yarısında Şumnu nefsi yakınlarında bulunan Latin bağlarından da aynı statüde tahsil edilmesi ile bunun 2080 akçeye çıkmış olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 29).

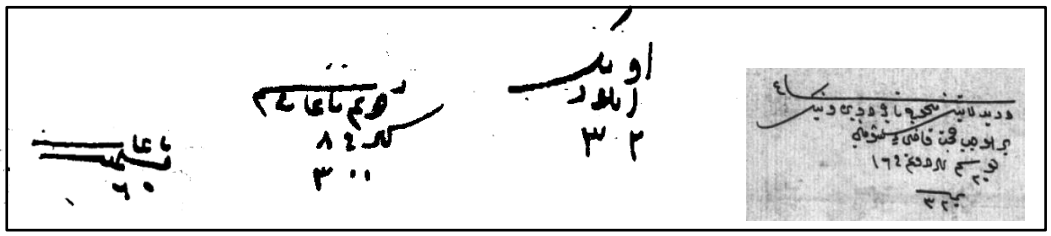
***Harita 52**. Dönüm-ü Bağat (Bağlık) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Son mufassal defterdeki kayıtlara göre yapılan dağılış haritasında çalışma sahasında bulunan 334 yerleşmede 4-1800 akçe arasında değişen oranda bağat vergisinin tahsil edildiği görülmektedir. Sahanın kuzey ve güneydoğusu hariç bağcılığın kaza genelindeki Müslüman köylerinde oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Şumnu kazasının kuzeyinde yer alan Deliorman Platosu'nun merkezi ve güney kısmı, Vrana Ovası'nın kuzeybatı kesimi, ile Kirilova Platosu'nda bulunan Müslim köylerinde bu faaliyetin diğer yerlere göre daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 52).

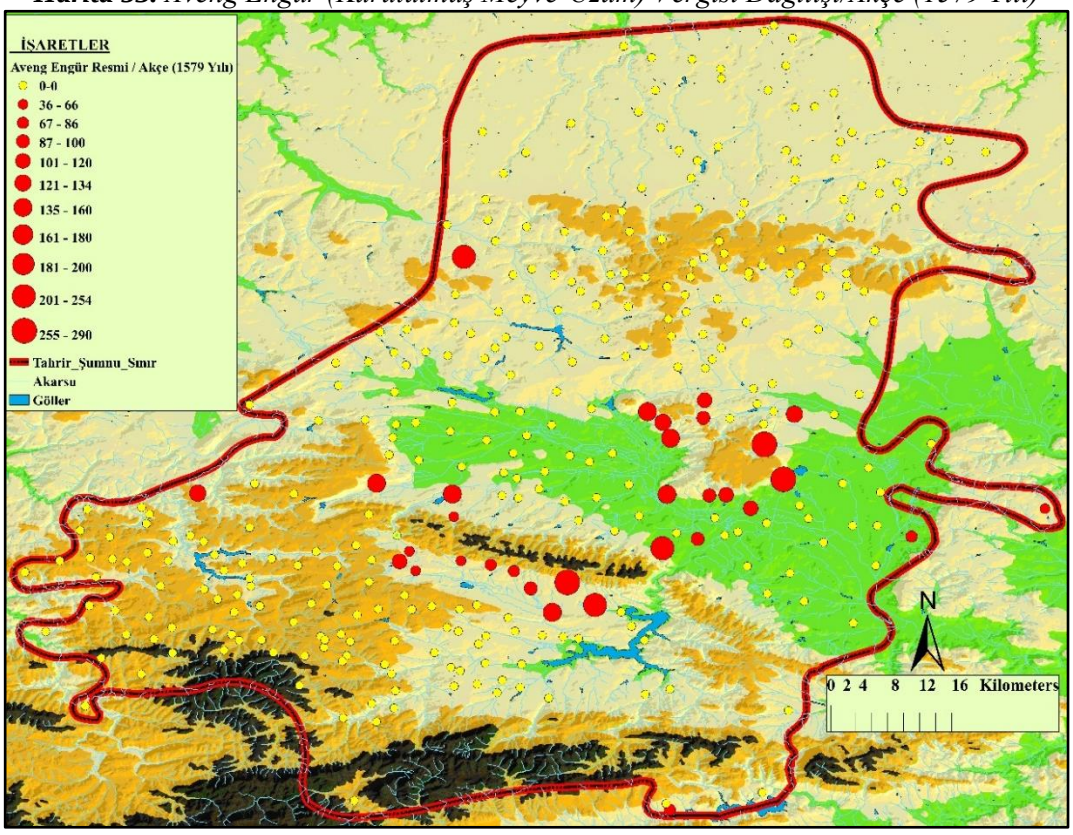
Fotoğraf 27. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Görülen Bağcılıkla İlgili Vergi Kayıtları*

Kaynak: TT. d, nr. 439, s.149, 388; TT. d, nr. 382, s.399, TT. d, nr. 42. s.168

Mufassal tahrirlerde *aveng-engür* ismiyle kaydedilen verginin ise terim olarak *kuru üzüm* anlamına geldiği anlaşılmış ve bununla ilgili veriler bağcılık faaliyetleri arasına dahil edilmiştir (Bkz. Fotoğraf 27). Aveng engürden alınan vergi yıllık vergi meblağı olarak bağcılık faaliyetleri arasında önemli bir yekuna sahip olup XVI. yy ilk yarısında hazırlanan ilk mufassal tahrirden sonra sürekli olarak artış göstermiş olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 29).

Harita 53. *Aveng Engür (Kurutulmuş Meyve-Üzüm) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Son mufassal defterdeki kayıtlara göre yapılan dağılış haritasında çalışma sahasında bulunan 29 yerleşmede 36-290 akçe arasında değişen orande aveng engür vergisinin tahsil edildiği görülmektedir. Bahsedilen verginin tıpkı baklagiller ve ceviz vergisinde olduğu gibi sahada Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmelerden tahsil edildiği dolayısıyla buna yönelik ekonomik faaliyetlerin de bu köylerde mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 53). Bu verginin ismi her ne kadar *kuru üzüm vergisi* olarak anlaşılsa da yapılan saha çalışmasında buna kurutulan diğer meyvelerin vergisinin de dahil olabileceği kanaati oluşmuştur [552].

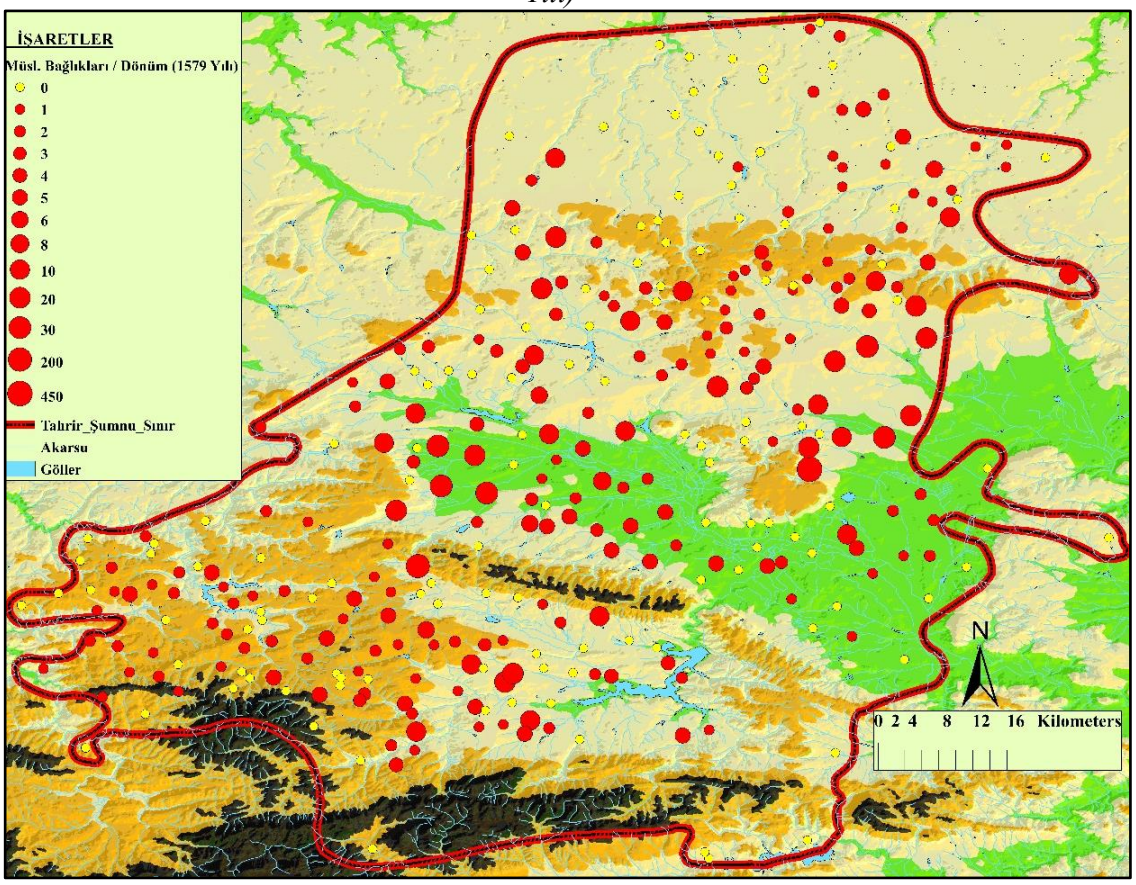
Meyvecilik vergisi olan meyve, ceviz ve bağ vergilerinin mufassal defterlerdeki toplamına bakıldığında ise 1538 yılından itibaren artış gösterdiği ve 1557 yılında bu artışın yaklaşık %27 olduğu görülmektedir. 1557-1579 yılı defterleri kıyaslandığında ise bahsedilen 22 yıllık süreçte bu artışın %53'lük bir oranla bir önceki dönemden daha yüksek gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1538-1579 yılları arasındaki 41 yıllık süreç karşılaştırıldığında ise meyvecilik vergisindaki artışın iki katına ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu artışta ise yukarıda da bahsedildiği gibi sahaya kaza dışından (Anadolu'dan) gelen nüfusun yerleşik yaşam kabiliyetlerinin artarak bunlara ait yerleşmelerde meyve yetiştirmeye başlamalarının etkisi önemlidir. Daha önce de ifade edildiği üzere meyva vergisinin verilmesi için, meyva ağaçlarının dikilmesi ve bunların ürün verebilir duruma gelmiş olması gerekmektedir ki bu durumun 1538 yılı defterinde daha az iken sonraki defterlerde daha fazla olduğu yorumunu yapmak mümkündür.

Defterlerde *dönüm-ü bağat* olarak kaydedilen vergi, vergisi alınan dönüm birimine bölündüğünde sahada bağcılık faaliyeti yapıp *dönüm akçesi* verenlerin toplam bağlık alanlarının hesaplanmasına imkân sağlamaktadır. Buna göre sahada bulunan Müslüman bağlıklarının yüzyılın ortasından itibaren artış göstererek 1095-

[552] Yapılan saha çalışmasındaki incelemeler ve 1950 yılına kadar devam eden geleneksel üretim tarzına vâkıf olan şahsiyetlerle gerçekleşen görüşmelerde genel olarak ailelerin mevsimlik yaş meyve ve kışlık kuru meyve ihtiyacını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu, Gayri Müslim yerleşmelerinde ise bu faaliyetin yoğun olarak yapılması üretilen ürünün ticari meta olarak kullanılmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Özellikle Şumnu Platosu'nun güney eteklerindeki birikinti konileri üzerinde bulunan Toroviçe, Osmar, Çenger köylerinde meyvaların olgunlaşma devresi daha kısa olup, sahanın ilk ürünleri pazarlara buralardan gönderilmiştir. Kirilova Platosu'nun, Eski İstanbulluk Dağları eteklerindeki birikinti konisi üzerinde bulunan köylerinde ise toplanan meyveler, kaklanarak (ortasına iğne kaklanıp, ipe dizilip kurutularak) hoş-âb lık olarak Osman Pazarı, Eski Cuma ve Şumnu gibi pazarlarda satışa sunulduğu bilinmektedir. Kaynak:Osman Kılıç ile mülakat 15.11.2015.

1540 dönüm arasında değiştiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 29). Sahada bağcılık yapıp dönüm resmi vermekte olan 1 yerleşmede 1557 ve 1579 yıllarında 8'er dönüm bağlık bulunmaktayken 1579 yılında Latinler tarafından Şumnu şehri yakınlarında 24 dönüm bağlık arazinin işletildiği anlaşılmaktadır.

Harita 54. *Dönüm-ü Bağat-ı Müslümanan (Müslüman Bağlıkları) Dağılışı/Dönüm (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Çalışma dönemine ait son mufassal tahrir olan 1579 yılı defterinde 334 Müslüman yerleşmesinde Müslümanlara ait bağlıkların 1-450 dönüm arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Bağlık alanların Deliorman Platosu'nun doğusu, Vrana Ovası'nın kuzeybatısı ve Kirilova Platosu'nun batısındaki Müslüman yerleşmelerinde genelde 20 dönüm ve üzerinde olduğu görülmekteyken bunların dışında kalanlarda bu rakamın altında olduğu görülmektedir[553] (Bkz. Harita 54). Daha önce de bahsedildiği

[553] Yapılan saha çalışmasında yakın zamanlara kadar çalışma sahasının doğusunda yer alan başta Şumnu nefsi olmak üzere çevrede bağcılığın önemli bir ekonomik faaliyet olduğu anlaşılmıştr. Bağcılık yapılan yerler genelde platoların güney yamaçlarında bulunmaktadır. Özellikle şehir ve kasaba özelliği gösteren yerlerde bağlıklar mevcut olmuştur. Şumnu bunların başında gelmekte, buralarda yaşayan ailelerin 2 da. genişliğinde bağçesi olup bunun en

gibi buraya kadar verilenler çalışma sahasındaki Müslüman bağlıklarına yönelik değerlendirmelerdir. Saha genelindeki bağcılığa yönelik değerlendirmeler yapmak için tablo 37'de görülen şıra vergisi alınan Gayri Müslimlere ait bağcılığın ve bağlıkların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Öşrü alınmadığı için meyvecilik faaliyeti içinde değerlendirilmesi zor olmasına rağmen, sahada yapılan çalışmada geleneksel bir karakter kazanan ve *yabani meyve toplayıcılığı* olarak adlandırabilecek bir faaliyet tespit edilmiştir. Bu faaliyet, Eski İstanbulluk Dağları başta olmak üzere sahanın yüksek kesimlerinde doğal olarak yetişen (*hüdâ-i nâbit*) yabani elma, erik, armut, ahlat, kızılcık, fındık gibi meyvelerin çevredeki köylerin halkı tarafından toplanıp değerlendirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Toplanan yabani meyveler kurutularak ya da salamura haline getirilerek özellikle kışlık tüketim için kullanılmıştır.

3.6. SEBZECİLİK

Mufassal tahrir defterlerinde *öşr-i bostan, öşr-i sebze* ve *öşr-i piyaz* isimleri ile kayıtlı olan vergilerin sebzecilik faaliyeti ile ilgili olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Fotoğraf 28). Nitekim Yavuz döneminde hazırlanan Niğbolu sancak kanunnamesinde "Ve öşr-i bostan, evleri önünde ve havluları içinde reaya azacuk bostan dikse veya kendü yemeklik içün sebzevat ekseler ikişer akçe öşr-i bostan alına. Zira ta'şir olunmağa kâbil değüldir. Ekmese nesne alınmaya"[554] hükmüyle bostan öşrünün evlerinin önünde ya da yakınında yapılan sebze üretiminden alındığı belirtilmektedir. Ancak yapılan saha çalışmasında ise kanunnamedeki bilgilerle reel veriler arasında bazı farklılıklar olduğu anlaşılmış ve bu durum cevabı bulunması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Defterlerde görülen bostan vergisi, evlerin havlularının içindeki küçük bağçeler midir? Yoksa platoların vadi tabanlarındaki küçük tarım alanları mıdır? İlk defter olan 1538 tarihli deftere bakıldığında bostan öşrünün en fazla alındığı köylerin

---

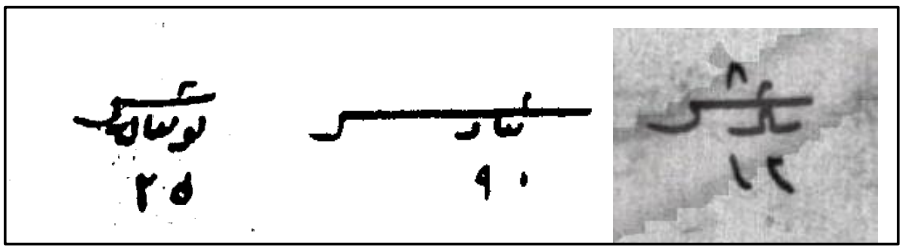
az 1 da. çotuk üzüm için; geriye kalan 1 da. ise kiraz, ceviz, kayısı gibi meyveler için ayrılmış olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Yani buralarda meyvelik ve bağlıklar yan yana yer almaktadır. Mevki olarak İzlatar köyünün güneyindeki Eski Dağlarda bu faaliyet son derece yaygındır. Kirilova alçak Platosunda ise bağcılık halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar harman denilen yasaklarda yapılmıştır. Sahada Gayri Müslimler şıralık üzüm yetiştirirken, Müslümanların *Hafizali* üzümünü sofralık üzüm olarak yetiştirmiş olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

[554]Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 416.

Aynı kanunnameye ait bir diğer hükmünde "Ve nohuddan ve ve mercimekden ve bakladan ve böğrülceden ve gügülden ve za'ferandan ve erguvandan ve meyveden ve bostandan öşür alına". bostan vergisinin öşür yani ayni olarak alınan bir vergi olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 417.

Şumnu Platosu eteklerindeki Gayri Müslim köyleri olduğu anlaşılmaktadır. Sahadaki Müslim köylerinin bazılarında bu verginin az miktarda alındığı anlaşılmakta, daha sonraki defterlerde ise artış göstermektedir. Sahada yapılan araştırmada ise sebze yetiştiriciliğinin çok yaygın ve köklü bir faaliyet olduğu anlaşılmıştır. Geleneksel evlerin bodrum katında salamura sebzeler (turşu v.s.) için yerler tahsis edildiği görülmektedir. Diğer taraftan sahaya komşu olan Silistre sancağı kanununda ise "Öşr-i besatin defterde mukayyeddir gerek kır bostanı olsun gerekse suvarılur bostan olsun öşür bağlanmışdır"[555] hükmünden bostanlıkların bir kısmının *suvarılır,* yani sulanır alanlar olduğundan bahsedilmektedir ki bu da çalışma sahamızdaki tespitlerle uyuşmaktadır. Bahsedilen Silistre kanununda bulunan bir diğer hükümde ise "Ve öşr-i bostan ve meyve bozulduğu zamanda alınur" [556] bu verginin sebzelikler lağvedildiğinde yani güz mevsiminde tahsil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen bilgilerden hareketle defterlerde geçen bostan öşrünün evlerin avlularındaki bağçelerle birlikte, köy yakınlarındaki küçük vadi tabanlarında *bostanlık* ya da *lahanalık* denen yerlerde yapılmış olan sebzecilik faaliyetlerinden alınmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fotoğraf 28. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Görülen Sebze Vergileri*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.253; BOA., TT. d, nr. 382, s.355; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 205.

Sebzeler mayıs ayında ekilmekte ve en geç 6 ay içinde ürünleri toplanmaktadır. Bunların içinde domates, biber, patlıcan, patates, mısır, fasulye, kavun-karpuz vb. bulunmaktadır. Bu hususta şunu da belirtmek gerekmektedir ki sahada bostan sözcüğü

[555] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 719.
[556] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 719.

aynı zamanda kavun karpuz anlamına geldiği için buralarda sadece sebze değil bu tür meyvelerin de üretilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

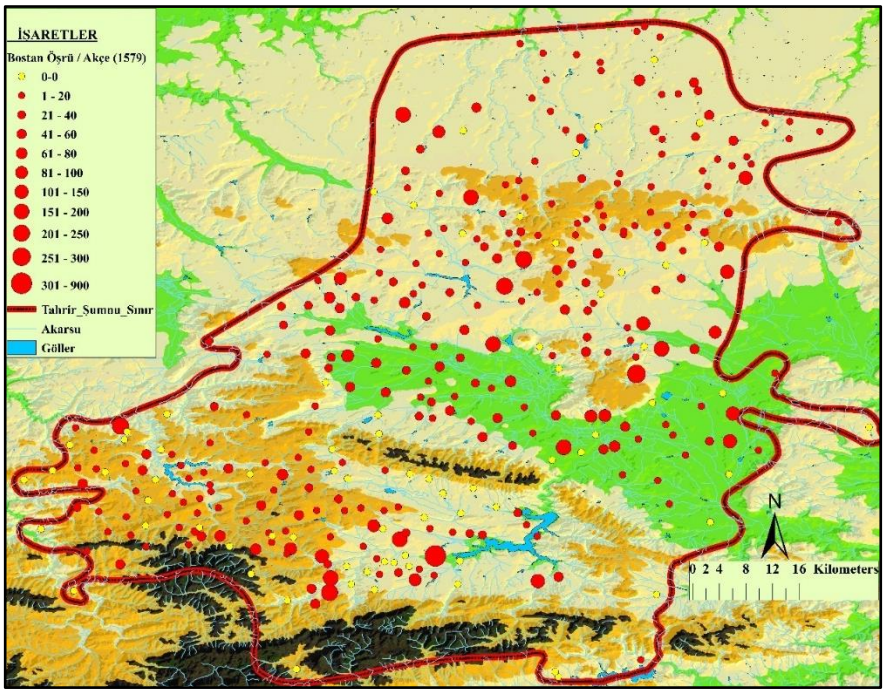
Tablo 30. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Sebzecilikten Alınan Vergi Miktarı*

Yıllar	Bostan	Sebze	Piyaz	Sebzecilik Alınan Vergi Toplamı /Akçe	Artış Oranı (%)
	Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Alınan Vergi Yıllık	Alınan Vergi Yıllık		
1538	5533	-	-	5533	-
1557	7995	-	95	8.090	%46
1579	11500	79	109	11.688	%44

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Sebzecilik vergileri arasında en yüksek vergi kaleminin bostan öşrü anlamına gelen *öşr-i bostan* vergisine ait olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 30). Bu verginin yıllara göre meblağına bakıldığında 1557 ve 1579 yılları verilerinde bir önceki kayda göre %50'ye yaklaşan oranda artış gösterdiği görülmektedir. 1579 yılına gelindiğinde 41 yıllık sürecin sonunda yani 1538 yılına oranla bostan öşrünün iki katı geçen oranda artmış olduğu görülmüştür. Bu ise bahsedilen ekonomik faaliyetin bu dönemde sahada hızlı bir gelişme gösterdiğini anlamamız bakımından önemlidir.

Harita 55. *Bostan Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Son defter olan 1579 yılı mufassal tahririne göre kaza sınırları içindeki yerleşmelerde akçe cinsinden bostan öşrü dağılışına dikkat edildiğinde bu ekonomik faaliyetin Kirilova Platosu hariç diğer jeomorfolojik birimlerde yer alan yerleşmelerin pek çoğunda yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Kirilova Platosu'nda ise yerleşmelerin en az yarısında bu vergi mevcut değilken mevcut olan yerleşmelerin çoğunda ise önemli miktarlara ulaştığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 55). Saha genelindeki yerleşmelerden alınan bostan vergisi miktarına dikkat edildiğinde 1-900 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Nitekim kaza sınırları içinde 900 akçe ile en yüksek miktarda bostan öşrü'nün Kirilova'da yer alan Mezidçe'den tahsil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu köyün çevresinde bulunan diğer bazı Kirilova Platosu köylerinde de bu verginin önemli miktarlarda olduğu görülmektedir.

Değişik tarımsal ürünlerin bol miktarda üretilmiş olduğu birikinti konisi özelliği taşıyan yerleşmelerin çoğunda ise bostan öşrünün olmadığı görülmekte olup bu da bahsedilen faaliyetin buralarda tercih edilmemiş olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Bostan öşrünün yüksek olduğu diğer yerleşim birimlerinin ise Vrana Ovası'nın merkezi kısmı ile Deliorman Platosu'nun merkezi ve güney kısımlarında bulunduğu görülmektedir. Vrana Ovası'nda Beşevli, Kel Yörük köyleri; Deliorman Platosu'nda Kalova, Kocacıklar, Balabancı ve Kadı isimli köyler bu özelliğe sahip yerleşmelerdir. Bunun haricindeki yerlerde ise bostan öşrünün genelde 100 akçenin altında tahsil edildiği görülmekte olup bu da bahsedilen yerlerde bu faaliyetin henüz gelişmediğini anlamamızı sağlamaktadır (Bkz. Harita 55).

1579 yılına ait mufassal tahrir defterinde sahadaki iki köyde *öşr-i sebze* vergisinin alındığı anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 30). Genel itibari ile sebzecilik faaliyeti içinde önemsiz bir yekuna sahip olan bu vergi kaleminin bostan öşrünün haricinde yani bahsedilen iki köyde sebze ve bostan öşürlerinin ayrı ayrı alındığı anlaşılmıştır.

Defterlerde görülen *öşr-i piyaz* [557] 'ın soğandan alınan öşrü gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu vergi 1538 tarihli defterde görülmezken, 1557 tarihli defterde Konak derbendinden 90 akçe, Razboyna köyünden 5 akçe: 1579 tarihli defterde ise Çirkovne, Keşkekçi Kulfal, Tekyeler ve Uruşlar köylerinden toplam 109 akçe olarak

[557] Kubbealti Lugati – www.lugatim.com/s/piyaz (Erişim: 30.12.2021).

tahsil edildiği anlaşılmıştır. Dönem itibari ile insanların bostan yerlerinde normal olarak kendi ihtiyaçları için soğan yetiştirdikleri anlaşılmaktayken, bu verginin 1557 ve 1579 yıllarında bazı köylerde ayrı olarak alınması bu ürünün yetiştirilme amacıyla ilgili bir durum olması gerekmektedir. Yani yukarıda bahsedilen soğan vergisinin alındığı yerleşmelerde bu ürün geçimlik olmaktan ziyade ticari olarak üretildiğinden dolayı öşrünün bostan öşründen ayrı alındığı şeklinde anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 30).

Mufassal tahrir defterlerinin hazırlandığı dönemlere göre sebzecilik vergisinin geneline bakıldığında ilk defter olan 1538 tarihli mufassal tahrirden tibaren önemli bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu artışın 19 yıllık sürecin sonunda 1557 yılında %46; bu tarihten sonra yirmi iki yıllık sürecin sonunda 1579 yılına gelindiğinde ise %44 olduğu görülmektedir. 1538-1579 yılları arasındaki 41 yıllık süreçte ise bu verginin dolayısıyla üretiminin iki katı geçen bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 30).

4. HAYVANCILIK

İnsanlar tarımdan önce hayvancılık faaliyeti ile uğraşmışlar ve tarımı hayvancılığı destekleyen bir faaliyet olarak yapmışlardır. Hayvancılık, her ne kadar geçmişte kendi başına bir sektör olarak görülse de bu özelliğini tarımla birlikte kaybetmeye ve giderek ona bağımlı ve onun içinde bir faaliyet alanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Tarımın kendine göre var olan özel şartları hayvancılıkla uğraşan konar-göçeleri yerleşikliğe taşımış ve giderek tarımsal üretim ön plana geçmiştir [558].

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde hayvancılık faaliyetleri, devlet ekonomisi içinde önemli bir gelir kalemini oluştursa da devletleşme döneminde ekonomisinin içinde tarım gelirleri önem kazanmış ve teşkilatlanmasını buna göre yapmıştır. Bu durum onun tebaasını mümkün olduğu kadar köylü yapmaya ya da köylü olanları toprağa bağlı tutmaya çalışmasına yol açmıştır[559]. Balkanlar fethedildiğinde *Ulah (Eflaklı)* ve *Kıptîler* hariç buradaki nüfusun yerleşik bir yaşam tarzına sahip olduğu bilinmektedir. Tarımsal ürünler başlığı altında da görüldüğü gibi bunların

[558] Doğanay v.d., *a.g.e.*, 2011, s. 248.
[559] Faroqhi, *a.g.e.*, 1994, s. 364.

ziraat alanında oldukça ileri oldukları anlaşılmaktadır. Defterlerde bunların hayvancılık faaliyetleri ile ilgili vergiler de bulunmaktadır.

Çalışma sahasında Osmanlı fethinden sonra XV. yy'da bölgeye yerleşen Müslüman unsurlara bakıldığında genelde konar-göçer Yörükler olduğu anlaşılmaktadır. Bunu da 1479, 1483 ve 1512 yıllarına ait olan icmallerde yer alan *etrafta Yörükler perakende ziraat ederler* ifadesinden anlamak mümkündür. Bunların, genelde Şumnu'nun fethinden sonra fethe katılan komutanların maiyeti olduklarından daha önce bahsedilmişti. Bunların oranı XVI. yy ilk çeyreğine kadar Gayri Müslimlere göre daha az olup hayvan sürüleriyle yaylak ve kışlaklar arasında konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmüşler bu arada az da olsa mezralarında tarımsal faaliyet yürüttükleri anlaşılmaktadır. Sahada bunların yerleşikliğe geçmesi ve köylerin teşekkülü XV. yy da başlamasına rağmen tamamlanması, XVI. yy başlarında ikinci ve asıl grubun gelmesiyle olduğunu yukarıda da bahsetmiştik. Zira ilk gelenler devletten ziyade başlarındaki komutanların emrinde ve daha serbest olarak hareket ettikleri halde, XVI. yy başlarında gelenler ise devletin iskân politikası çerçevesinde gönderilen ve iskân edilen büyük kütleyi oluşturmaktadır. Sonradan gelen ikinci grupla beraber, daha önce gelen küçük grubun XVI. yy ilk yarısında yerleşikliğe geçtiği anlaşılmaktadır. Yerleşikliğe geçişle birlikte, bunların asıl gelir kaynağı ziraat olmuş, hayvancılık ikinci plana düşmüştür [560]. Bundan da anlaşılmaktadır ki sahadaki Müslüman unsur içinde hayvancılık; XV. yy'da temel faaliyet alanı; XVI. yy'da ise tarımı destekleyen bir faaliyet alanı olup her halükârda ekonomi içinde önem arz etmektedir.

Tahrir defterlerine dikkat edildiğinde hayvancılıkla ilgili sınırlı bilgilerin var olduğu görülmekte olup bunlar da küçükbaş hayvanlara aittir. Nitekim Osmanlı,

---

[560] *Yürümek* fiilinin isimleşmesi ile oluşmuş olan *Yürük-Yörük* ismi Balkanlarda XVI. yy'dan önceki kayıtlarda göçebe oğuz boylarının yaşam tarzını ifade ederken, XVI. yy'da kurulan *Yörüklük Teşkilatı* ile artık Osmanlı ordusuna yardımcı bir geri hizmet sınıfını temsil etmeye başlamıştır. Gökbilgin., *a.g.e.*, 1957, ss. 2-33. Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı devletinin merkeziyetçiliği daha önce hiç olmadığı kadar arttırılmıştır. Bu da Osmanlı toplum yapısında önemli değişikliklere neden oldu. Bu dönemdeki devlet politikaları Osmanlı toplum yapısını derinden etkilemiş ve değişimin önünü açmıştır. Bahsedilen durum Yörükan ve etrakiye kabilelerinin yerleşik hayata geçişini hızlandırmış, köylerin oluşmasının önünü açmış, hayvancılıkla beraber ziraatin de gelişmesine imkan sağlamıştır. O dönemde yaygın olan sürgünlerde bunu hızlandırmıştır. Bkz. Mehmet Öz, "Some Notes on the Changes in the Early Ottoman Society from the 14th to the late 15th Century", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700.yılı Özel Sayısı*, Ankara, 1999, ss. 36-37.
Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.13, S.1-4, 1952, ss. 209-211.

koyun, keçi ve domuz gibi küçükbaşlardan vergi alırken; deve, camus, manda, öküz gibi hayvanlar *vesait-i ziraat*; at, merkep ise *vesait-i harb* olduğundan dolayı vergiden muaf tutmuştur[561]. Adı geçen defterlerde Müslüman ve Gayri Müslimlerin hayvancılık faaliyeti ile ilgili vergilerinin farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu defterlerde kayıtlı *hınzır, bojik, gortine, pelüt* vergilerinin Gayri Müslim nüfustan alınan ve hayvancılıkla ilgili doğrudan bilgiler olup, bunlarla hınzır sayısı hakkında bilgiye ulaşmak mümkünken *ağıl ve ağnam, yaylak, otlak, kışlak, çayır, kiyah* vergileri ise hayvancılık faaliyeti ile ilgili dolaylı bilgiler vermektedir. Bu durum aşağıda açıklığa kavuşacak olup Celebkeşan ve Ağnam defterlerindeki bilgilerden yararlanılarak sahadaki küçük baş hayvancılık faaliyetleri hakkındaki bilgi daha da genişletilecektir. Zira kanunnamelerde de belirtildiği üzere ağnam vergisinin mîrî yani devlet için tahsis edildiğinden mufassal defterlerde yazılmadığı "Ve defter-i hakanide hasılı tahtında âdet-i ağnamı bile yazılmayan karyelerin reayası ellerinde bulunan koyunlarının âdet-i ağnamı ve resm-i ağıl-ı mîrî içün alınur Nesl-i Timurhan Şeyh olanlar şimdiye değin âdet-i ağnam virmediklerinin veçhi olmamağın mîrî içün alınmak ferman olınmışdır Ve âdet-i ağnam Abril evvelinde lazım olur" belirtilmektedir [562]. Nitekim yapılan incelemede bahsedilen vergi için hususi olarak hazırlanan *Ağnam Defterleri* nin mevcut olduğu anlaşılmıştır.

Defterlerde *resm-i hanazır* ismiyle geçen vergi, Gayri Müslimlerin domuzlarından alınan vergi olup bazı tahrirlerde bu vergi *resm-i canavar* olarak da kayıtlıdır[563]. Yavuz dönemine ait Niğbolu kanunnamesinde **"**Ve resm-i hınzır dahi kovan hakkı devşürildiği vakit cem' oluna. İki canavara bir akçe alına. Ve bojik için kafirler canavar besleseler, ol asılda beslenmiş canavarın birinden bir akçe alalar, ziyade almayalar" [564]. şeklinde olup, bu bilgiden hareketle hınzır vergisinin iki domuza bir akçe, *bojik* vergisinin ise domuz başına bir akçe alındığı anlaşılmaktadır. Bojik terimi Gayri Müslimler için *ilahi kurban* anlamına gelmektedir. Bu vergi noelde kesmek için beslenen domuzlardan alınmıştır. Ortodokslar, tıpkı Müslümanların Kurban Bayramı'na hazırlandığı gibi, Noel için domuz beslemekte ve kesmektedirler.

---

[561] Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap,* 2006, s. 187.
[562] Barkan, *a.g.e.,* 2001, s. 285.
[563] Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap,* 2006, s. 187.
[564] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 199, s. 417.

Sahada bu olay *domuz kırımı* olarak da adlandırılmaktadır. Kanunnamelerde belirtildiği üzere Bojik için beslenen domuz başına yani her domuz için bir akçe alınmıştır. Domuz yetiştiriciliği ile ilgili bir diğer vergi ise g*ortine* vergisi olup bu vergi ile ilgili III. Murad döneminde hazırlanan Niğbolu kanunnamesinde "Ve gortine dedükleri kafirlerin dağda yatan kara canavarlarıdır ki mîr-i livaya hasıl olarak kayd olunmuşdur, evde yatan canavarları dağda otlayub eve gelse, gortine deyü sancakbeği andan nesne alamaz. Amma âdet-i kadîme üzere sipahisi iki canavardan bir akçe resm-i hınzır alur" [565] hükmünden Gayri Müslimlerin dağlarda otlayan kara domuzlarından alınan vergi olarak bahsedilmekte ve bunun da iki domuza bir akçe olduğu anlaşılmaktadır. 1557 ve 1579 tarihli mufassal tahrir defterlerinde *resm-i bellut*, yani pelüt vergisi isminde bir verginin alındığı anlaşılmaktadır. Kanunnamelere bakıldığında Niğbolu kanununda bununla ilgili bir hüküm bulunmamaktayken III. Murad dönemine ait Sirem Kanunnamesinde "Ve liva-i mezburda vaki olan dağlarda ki anda resmi bellut kaydolunmuşdur ol makule dağların bellutı aher sancakdan gelene miriye nafi olmakla anın gibilerün hınzır başına ikişer akçe ve etrafında olan kurâdan gelüb giceleyenden resm-i bellut diyü hınzır başına birer akçe alınugelmişdir girü olveçhile kaydolundı. Ve resm-i ağıl diyü her sürünün ağılından altışar akçe viregeldükleri 'âdet-i mu'tâdeleri olmağın yine ol minval üzere kaydolundı. Amma altı aylıkdan aşağı olan hanazirden yavrularından ve mezbur dağların etrafında yakın yerlerde olan kuradan varub gündüz bellut yiyüb ahşam olıcak köylerine varub dağda gicelemeyen hanazirden nesne alınugelmemişdir girü alınmaya" [566] hükmünden bunun komşu sancaktan ya da çevre köylerden başka bir sancağın ya da köyün dağlarında pelüt yiyen yani beslenen domuzlardan alınan bir vergi olduğu anlaşılmaktadır. Bu verginin kayıtlarda yalnızca çalışma sahasının güneyinde Şumnu kazasının güneyinde Niğbolu sancağı ile Silistre sancağı sınırında bulunan *Murad Viranı* isimli bir köyden alındığı görülmektedir. Bundan ise kanunnamede belirtildiği gibi bu verginin Silistre sancağı sınırlarında bulunan köylerden gelen ve Murad Viranı

[565] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 486.
[566] Barkan, *a.g.e.*, 2001, ss. 310- 311.

köyü sınırları içinde bulunan dağlık arazide pelüt yiyen domuzların sahibinden alındığı anlaşılmaktadır.

Tablo 31. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Domuz Vergisi ve Buna Göre Hesaplanan Domuz Vergileri*

Domuz Vergileri (Resm-i Hınzır, Resmi Gorine, Resmi Bojik, Resmi Bellüt)						
Yıllar	Resmi Hanazır Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Resmi Bojik Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Gortine Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Resmi Pelüt Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Toplam Alınan Vergi Yıllık/Akçe	Artış Oranı (%)
1538	11470	-	-	-	11470	
1557	4840	645	580	21	6086	-%46
1579	4495	1675	425	5	6600	%8
Vergilere Göre Domuz Adedi						
Yıllar	Resm-i Hanazır Alınan Domuz Adedi	Bojik Vergisi Alınan Domuz Adedi	Gortine Vergisi Alınan Domuz Adedi	Resmi Pelüt Vergisi Alınan Domuz Adedi	Toplam Domuz/Adedi	Artış Oranı (%)
1538	22940	-	-	-	22940	
1557	9680	645	1160	21	11506	-%49
1579	8992	1675	950	5	11622	%1

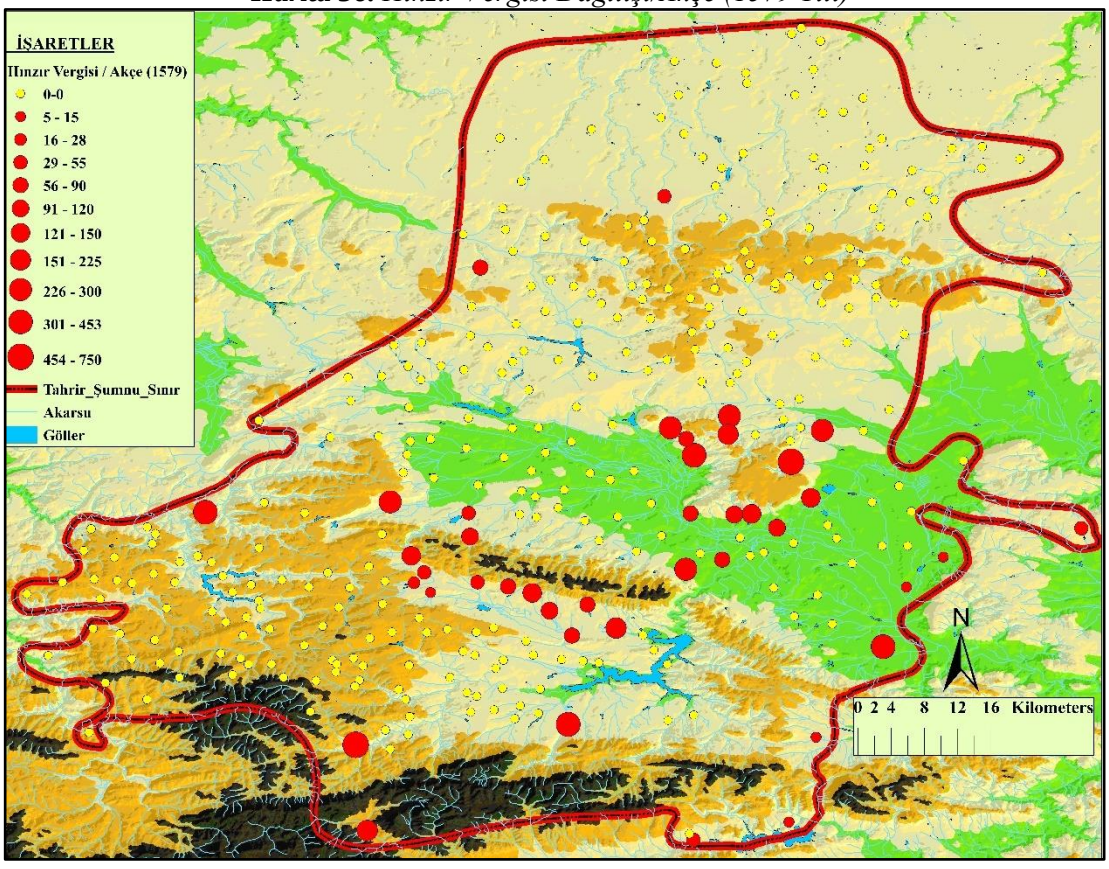
Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Tablo 31'in birinci bölümünde mufassal tahrirlerdeki domuz vergilerinin vergi kalemlerine göre akçe cinsinden dağılışı gösterilmiştir. Tablonun ikinci bölümünde ise yukarıda verilen vergi meblağları ve kanunnamelerdeki hükümlerden hareketle bu vergilerin alındığı domuzların adedi hesaplanarak gösterilmiştir. Domuza bağlı vergilere bakıldığında en fazla gelirin r*esm-i hınzır* kaleminden tahsil edildiği görülmektedir. Bu vergide ilk defter olan 1538 yılından sonraki 19 yıllık sürecin sonunda 1557 yılına gelindiğinde %50'den fazla bir azalma olduğu görülmektedir ki bu durumun bahsedilen verginin alındığı domuz adedinde de aynı oranda bir azalma olduğunu anlamamıza neden olmuştur. Bundan sonraki 22 yıllık süreçte düşük te olsa bu azalmanın devam ettiği görülür (Bkz.Tablo 31).

*Resm-i hınzır*dan sonraki en önemli gelir kalemi ise *bojik*ten alınan vergidir. Bu vergi ilk defterde mevcut değilken 1557 yılı defterinden itibaren görülmektedir. Gayri Müslimlerin kutsal günlerinde kesilen domuz başına alınan bu verginin 22 yıllık süreçte iki buçuk katını aşan oranda arttığı görülmektedir. Bu durum bojikte kesilen domuz sayısının da aynı sayıda ve aynı oranda artış gösterdiğini anlamamızı

sağlamıştır. Gortine vergisi ise domuz vergilerinin sıralamasında üçüncü sırada yer almakta olup bojik vergisinde olduğu gibi döneme ait ilk mufassalda mevcut değilken ikinci mufassal olan 1557 tarihli defterden itibaren görülmektedir. Sonraki kayıtta bu vergi ve bu verginin alım kaynağı olan Gayri Müslimlerin dağlarda yatan kara domuzları adedinde de azalma olduğu anlaşılmaktadır. Domuzdan alınan vergi sıralamasında son sırada yer alan ise pelüt vergisi ve bu verginin kaynağı olan dağlık sahalarda başka köyün arazisinde pelüt yiyen domuz sayısı gelmektedir. Bahsedilen vergi de 1557 ve 1579 yılına ait mufassal defterlerde mevcut olup sonraki defterde önemli oranda azalma olduğu görülmektedir. Zaten bu verginin meblağı ve vergi kaynağı olan domuz adedi de genelin içinde oldukça düşük kalmıştır (Bkz.Tablo 31).

Harita 56. *Hınzır Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

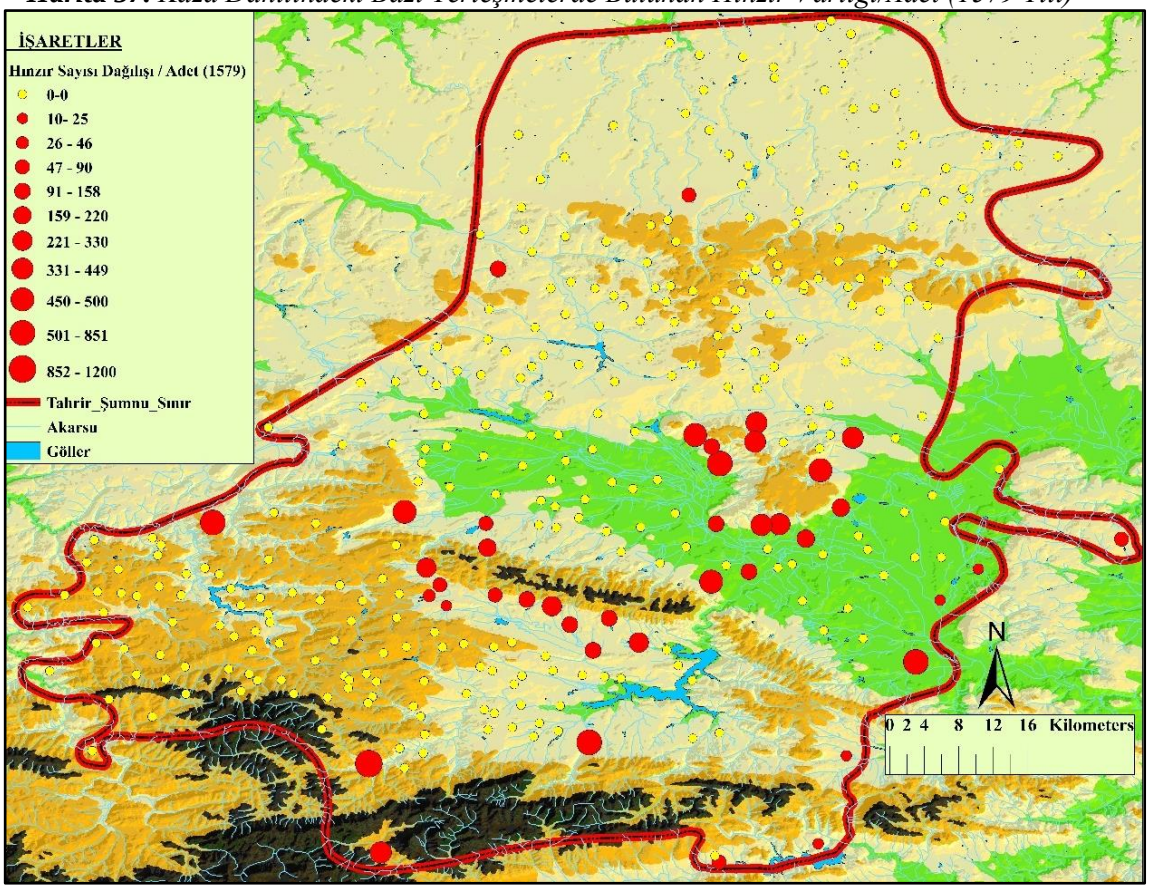

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1579 yılına ait mufassal tahrir verilerine göre kaza sınırları dahilinde bulunan 40 civarındaki yerleşmeden 5-750 akçe arasında değişen hınzır ve türevleri vergi alındığı anlaşılmaktadır. Hınzır vergisi toplamı olan 6600 akçenin sahada bu verginin alındığı yerleşmelere dağılışına bakıldığında büyük kısmının Şumnu Platosu etekleri

ile Eski İstanbulluk Dağlarının eteklerinde yer alan birikinti konisi yerleşmeleri ile kadim ya da sonradan kurulmuş vadi yerleşmeleri olan derbentlerin Gayri Müslim halkından tahsil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Şumnu Platosu eteklerinde yer alan birikinti konileri ve derbent yerleşmelerinde bu verginin 400 akçe ve yukarısında; Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde yer alan birikinti konilerindeki yerleşemelerde ise genelde 200 akçenin altında olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 56).

Harita 57. *Kaza Dahilindeki Bazı Yerleşmelerde Bulunan Hınzır Varlığı/Adet (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1579 yılı mufassal kaydında mevcut olan hınzır vergisi ki bu tablo 31'de meblağı, harita 56'da ise bu verginin dağılışı gösterilmiş olup, bu verginin kanunnamelerdeki hükümlerden hareketle sahadaki tahmini hınzır sayısı hesaplanarak aynı tablonun alt bölümünde buna dair bilgiler verilmiştir. Sahada bulunan hınzır sayısının yerleşmelere göre dağılışı da Harita 57'de gösterilmiştir. Buna göre sahada hınzır vergisi alınan yerleşmelerde 10-1200 arasında değişen rakamlarda hınzır bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların sahadaki dağılışında yerleşmelere göre büyüklüğü ise hınzır vergisinin dağılışıyla aynıdır (Bkz. Harita 57).

Buraya kadar verilenlerden genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde domuz vergisinde XVI. yy'ın ortasında ilk yarısına göre yaklaşık %50 oranında bir azalma olmuştur. XVI.yy'ın ikinci yarısında hazırlanan 1579 tarihli deftere bakıldığında ise hafif bir artış olsa da bu son derece düşük kalmıştır. XVI. yy ortasında vergide görülen bu azalmalardan her ne kadar sahadaki domuz sayısının azalmasından kaynaklandığı düşünülse de gerçekte bunun sebebi Gayri Müslim nüfus içinde derbentçi oranının artması ve derbentçilerin de bu vergiden muaf olmalarından kaynaklandığını düşünmek mümkündür.

Mufassal defterlerde hayvancılığa bağlı bazı vergiler tespit edilmiştir. Bunlar *âdet-i deştibani, resm-i ağıl ve ağnam, resm-i yaylak, resm-i otlak, resm-i kışlak* isimleriyle kaydedilen vergilerdir. Bu vergiler hayvancılıkla ilgili doğrudan kayıtlar olmayıp, hayvancılığa bağlı arızi vergiler özelliği taşımaktadır. Bu yüzden de Osmanlı kanunlarında bunlara *bâd-ı heva* vergileri denilmiştir. Yani bunların alınması için hayvancılıkla ilgili bazı vukuatların olması gerekmektedir. Bu durum aşağıda daha iyi anlaşılacaktır. Tablo 32'ye bakıldığında bunların başında *âdet-i deştibani* vergisi gelmekte olup kanunnamelerde bu vergi "hayvanların yapmış olduğu zarardan dolayı mal sahiplerinden alınan vergi"[567] olarak tanımlanmıştır. Bu vergi ile ilgili Silistre Kanunnamesinde daha mufassal bilgiler "Ve adet-i deştibani dahi her karyenin korıcılığı sipahisine hasıl kaydolınmışdır. Adet-i kadime üzere korunugelen yerler korunır. Evvela reayaya tenbih oluna ki korınan yere davar salıvermeyeler. Ba'de't tenbih içinde tutulan davarın kanun-ı kadim üzere lazım olan resmi alınur ve eyledüği ziyan sahibine tazmin etdirilür" [568] görmek mümkün olup korunan yerler ki bunların başında ziraat alanları gelmektedir. Bu yerlere hayvan girdiğinde içinde yani zarar anında yakalanıp lazım gelen ölçüde zararın tazmin ettirildiği anlaşılmaktadır. Mora Kanunnamesinde bu vergi, ayrıntıları ile "Bir kimesnenin at ve katır ve öküzü ekine girse zararı tazmin itdükden sonra davar başına beş değnek urub ve beş akçe alına İnek girse dört; buzağı girse bir; koyun girse ikisine bir değnek urub bir akçe alınur" [569] giren hayvana göre para cezası ve sahibine verilecek cezalar belirtilmiştir.

---

[567] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 2006, s. 426.
[568] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 286.
[569] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 331.

Tablo 32'de görüldüğü üzere bahsedilen deştibani vergisinin arızi vergilerden hayvancılığa bağlı vergiler arasında en yüksek meblağa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu verginin ilk mufassal kayıt olan 1538 tarihli defterde mevcut olmadığı görülmekte olup ilk kaydına 1557 tarihli mufassal defterde 7793 akçe gibi yüksek bir meblağla rastlanmıştır. Sonraki defter olan 1579 yılı mufassalında ise bu meblağın daha da arttığı görülmektedir. Bu ise sahadaki hayvancılığın boyutlarının anlaşılması açısından önemlidir. Zira hayvancılık olmasaydı bu verginin alınması mümkün olmayacaktır. Hayvancılık faaliyetlerinin artması en azından sabit kalması da bu verginin artışını ve devamlılığını sağlamıştır.

Tablo 32. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Hayvancılığa Bağlı Vergiler*

Yıllar	Âdet-i Deştibani	Resm-i Yaylak	Resm-i Otlak	Resm-i Kışlak	Resm-i Ağıl ve Ağnam	Yıllık ToplamVergi/ Akçe	Artış Oranı (%)
1538	-	600	-	-	60	660	-
1557	7.793	690	647	18	1343	10491	%148
1579	9525	682	870	30	1884	12.991	%23,8

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

"Yaylak, su ve bitkisinden yazın yararlanılan yüksek yerlere denilir. Kışlak ise dağ köylerinin kışın hayvanlarını otlatmak ve sulamak için kullandıkları alçak yerlerdir. Kendiliğinden ot biten ve hayvan otlatmaya elverişli olan metruk araziye otlak denilmektedir. Bu resimler sipahi uhdesinde bulunan reayadan değil, hariçten gelip hayvanlarını otlatanlardan alınmaktadır"[570]. Defterlerde görülen *yaylak, otlak* ve *kışlak* resimlerinin bir köyün arazisine dışarıdan gelen hayvan sürülerinin sahiplerinden alındığı anlaşılmaktadır. Bu vergilerden yaylak resminde değişik tahrir yıllarına göre bir kararlılık söz konusudur. Otlak ve kışlak vergilerinin ise yüzyılın ortalarında alınmaya başladığı, ikinci yarısında otlak vergisinde kayda değer bir artış görülmekteyken kışlak vergisinde ise ufak bir artış görülmektedir. Hayvancılığa bağlı vergilerin geneline bakıldığında ise XVI. yy ortalarında ilk yarısına göre astronomik bir artış olduğu görülmüş ikinci yarısında ise hızının azalmasına rağmen artış devam etmiştir. XVI. yy ortalarında görülen bahsedilen astronomik artışın temel nedeni ise ilk defterde başta â*det-i deştibani* olmak üzere *resm-i otlak, resm-i kışlak* vergilerinin mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır (Bkz. Tablo 32).

[570] Akgündüz, *a.g.e., IV,* 2006, ss. 386-387.

Mufassal defterlerde kayıtlı yerleşmelerin bazılarında *resm-i ağıl ve ağnam* isimli vergi görülmektedir. Arapça ganemin çoğulu olan *ağnam* vergisi Osmanlı vergi hukukunda şer'i vergilerden zekât kapsamına girmekte, mîrî (hazine) arazisi yani meralardan beslenen koyun ve keçilerden alındığı bilinmektedir [571]. Bu konuda Niğbolu kanunnamelerinde açık bir hüküm bulunmamakla birlikte II. Selim devri Silistre kanunnamesinde "Âdet-i Ağnam ve ağıl dahi reayadan iki koyuna bir akçe resmi ganem ve her üç yüz koyuna beş akçe ağıl hakkıdır Amma eşkünci taifesi üç koyuna bir akçe virür eşdükleri yıl koyun hakkı virmezler Ve Medine-i Münevvere ve Buri? raiyetleri ve Hazreti Eyyub El-Ensari ve Süleyman Paşa ve Evrenos Beğ vakfı raiyetleri adet-i ağnamların vakfa virirler Ve defter-i hakanide hasılı tahtında adet-i ağnamı bile yazılmayan karyelerin reayası ellerinde bulunan koyunlarının adet-i ağnamı ve resmi ağılı miri içün alınur nesl-i Timurhan Şeyh olanlar şimdiye değin adet-i ağnam virmediklerinin veçhi olmamağın miri içün alınmak ferman olınmışdır. Ve adet-i ağnam Abril evvelinde lazım olur"[572] şeklinde hükmedilmiştir. Bahsedilen kanunnameden de anlaşıldığı üzere ağnam vergisi miri hazineye gittiği için mufassal defterlere kaydedilmemiştir. Şu halde incelediğimiz defterlerde görülen cüz-î miktardaki *ağıl ve ağnam* kaydı ise sadece ağıl vergisini ihtiva etmiş olmalıdır. Bunun için de mufassal defterlerde bahsedilen değerleri küçükbaş hayvancılık için değerlendirmek mümkünken, küçükbaş hayvan sayılarının tespitinde kullanılamayacağı anlaşılmıştır. Küçükbaş hayvan sayılarının tespiti için ise ayrı olarak tutulan ağnam defterlerindeki bilgiler değerlendirilmiştir.

Müslüman ve Gayri Müslim nüfusun küçükbaş hayvancılık faaliyeti ile ilgili yukarıda verilmiş olan bilgilerin dışında doğrudan bilgilerine ulaşmak için ağnam ve celebkeşan defterlerine bakmak gerekmiştir. Zira ağnam defterlerinde vergisi alınan küçükbaş hayvan sayıları yer almakta iken, celebkeşan defterlerinde ise İstanbul'a koyun götürmekle yükümlü celebkeşanlar ve bunların götürmesi gereken hayvan sayıları bulunmaktadır. Yapılan arşiv çalışmasında Şumnu'ya ait H.1009, M.1601; H.1013, M.1605 ve H.1014, M.1606 tarihli ağnam defterlerine ulaşılmıştır. Bunlardan 1605 ve 1606 yıllarına ait olan iki defterde sahada bulunan yerleşmelerin bir kısmının

[571] Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap,* 2006, s. 185.
[572] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 285.

ağnam kayıtları olduğu, H.1009 tarihli defterin ise daha geniş kapsamlı olduğu anlaşılmıştır. Bu sebepten dolayı da H.1009, M.1601 tarihli defterden yararlanılması yoluna gidilmiştir. Bu vergi miri hazine için miri arazide beslenen koyun ve keçilerden alınmıştır [573]. Kanuni kanunnamesine göre bu verginin, 2 koyuna 1 akçe olarak alınması gerektiği bildirilmiştir. Verginin oluşması için gerekli asgari koyun sayısı ise 24'tür. Yani hayvan sayısı bunun altında olanlardan ağnam vergisi alınmamıştır [574]. Ağnam vergisinde kanun hükmü bahsedildiği şekilde olmakla birlikte eşkinci, ellici ve voynuk gibi birtakım ayrıcalıklı nüfusa ağnam vergisinde de bazı ayrıcalıklar imtiyazlar tanındığı anlaşılmaktadır.

Tablo 33'te görüldüğü gibi 1601 tarihli defterde sahadaki yerleşmelerden 199.800 akçe ağnam vergisi alınmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Kanuni kanunnamesine göre iki koyundan bir akçe alınması şartına göre sahada 399.170 adet koyun bulunmaktadır. Ağnam vergisinin belli sayıda koyuna sahip kişilerden alındığı eşkinci, ellici ve voynuk gibi birtakım ayrıcalıklı nüfusa ağnam vergisinde de bazı imtiyazlar tanındığı bilgisinden hareketle bunun asgari bir rakam olup gerçekte daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

XVI. yy'da İstanbul'un nüfusu 700.000 kişiye ulaşmış olduğundan buranın nüfusunun ihtiyaçları, geniş bir coğrafyadan karşılanmak zorundadır. İstanbul'da et ihtiyacının karşılanması gereken yerlerin başında ordu kışlaları ve saray mutfakları gelmektedir[575]. Özellikle burada iaşesi sağlanması gereken bir kapıkulu ordusu mevcut olup bunun haricinde de büyük bir şehirli nüfus kitlesi yer almaktadır. Bu ihtiyaç Rumeli ve Anadolu'dan getirilen hayvanlarla sağlanmış olup getirilen yıllık hayvan sayısı ise 500-600 bin koyunu bulmuştur. Mühimme defterlerinden anlaşıldığına göre

---

[573]Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap,* 2006, s. 185.

[574] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006, s. 397. Ziraatin yanında hayvancılık yapanlar ise zirai vergilerin dışında bir de adet -i ağnam ödemekteydiler. Bunun için asgari koyun adeteinin 24-33 arasında değiştiği bilinmektedir. Eğer bir konar-göçer yerleşik hayata geçip ziraat yapmaya başlarsa derhal statüsü değişmekte ve reaya vergileri talep edilmektedir. Raiyyetin durumu onun ekonomik faaliyetine göre belirlenmiştir. Bkz. Tufan Gündüz, *Türkmeler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, ss. 113-119.

[575] Bunların mutfaklarında küçükbaş etinden başka tavuk eti ve oyun kuşlarının etleri görülmekte olup, balığa rastlanmamıştır. Bkz. Greenwood, a.g.m., ss. 9-10.

sarayın ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak Rumeli'den İstanbul'a don yağı ve bal gibi hayvansal ürünlerin de gönderildiği anlaşılmaktadır [576].

Tablo 33. *1584-85 Tarihli Celebkeşan ve 1601 tarihli Ağnam Defteri Kayıtları*

Celebkeşan Defteri			Adet-i Ağnam (Koyun Vergisi Defteri)		
Tarih	Celebkeşan Sayısı	İstanbul'a Giden Koyun Sayısı	Tarih	Alınan Vergi (Akçe)	Sahadaki Toplam Koyun Sayısı
H 992 (1584-1585)	591	18655	H 1009 (M.1600-1601)	199.800	399.170

Kaynak: MAD 01774, MAD 4452, MAD 1558

İstanbul'un et gereksiniminin sağlanmasıyla görevli olan devlet görevlisi *Koyun Emini* dir [577]. *Celepkeşanlık*[578], İstanbul'un et ihtiyacını karşılayacak küçükbaş hayvanların temini ve getirilmesiyle görevli, koyun emini idareciliğinde taşrada

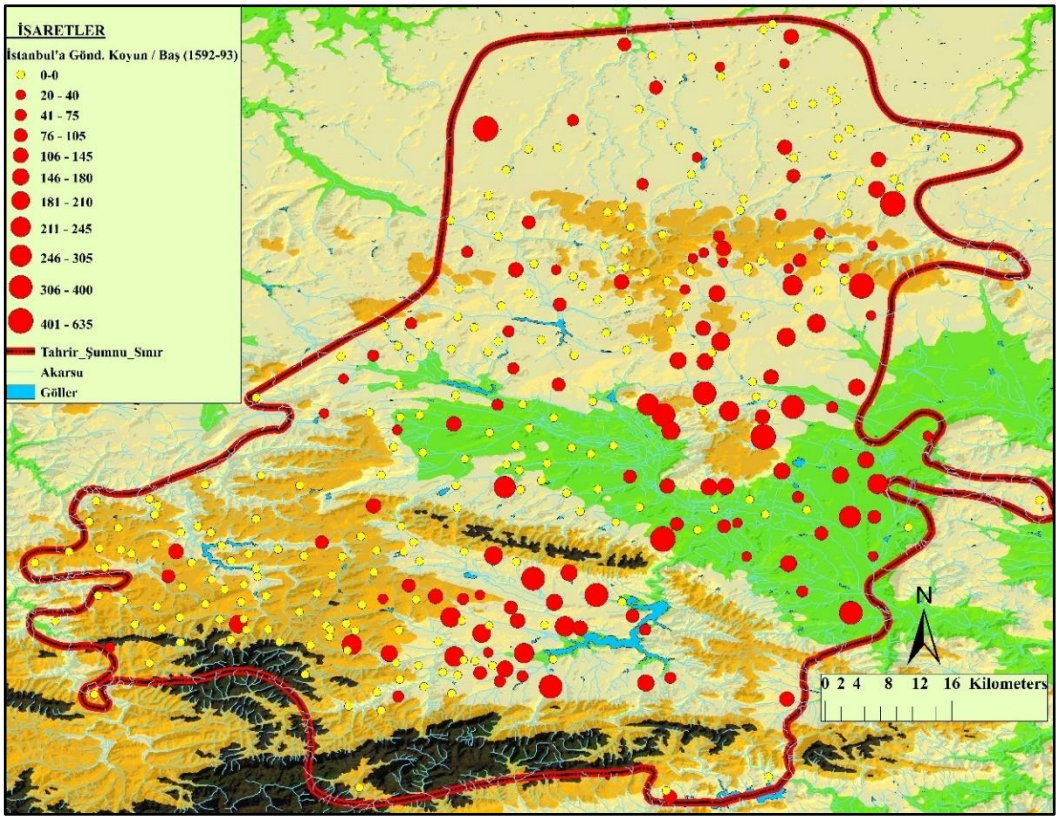
[576] BOA., *12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 33, C. 2, Ankara 1996, s. 10.

[577] Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 271-369. Karşılanması gereken ihtiyaçların başında buğday ve et gelmektedir. Sahadan et gereksinimi ihtiyacını karşılamanın yanında İstanbul zahiresi için mahsul toplandığı görülmektedir. BOA., *3 Numaralı Mühimme Defteri* 966-968/1558-1560, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995, s. 550-551. BOA., *6 Numaralı Mühimme Defteri* 972/1564-1565, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 28, Ankara, 1995, ss. 75-136.

[578] "Payitaht, yani İstanbul, Osmanlı imparatorluğunun en büyük şehri olup, burada büyük bir nüfus yaşamakta, kapıkulu ordusu ve saray halkı da bu nüfusun içinde bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması önemli bir zorunluluk olarak görülmüş özellikle et ihtiyacının karşılanması için klasik dönemde *celeb-keşan* ismiyle bir teşkilatın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. *Celeb* terimi sözlük manası olarak *satmak için mal ya da hayvan getiren kişi,* Osmanlı belgelerinde ise *İstanbul'un et ihtiyacını karşılamak için koyun getiren ve kasaplara satan kişi* yi tanımlamaktadır. *Celeb-keşan teşkilatı* da bu faaliyetlerin merkezi idarenin kontrolünde sistemli ve düzenli olarak yürütülmesi işleminin adıdır. Bu sistemin ne zaman kurulduğu tam olarak belli olmamakla birlikte eldeki belgelere göre Fatih dönemine kadar götürmek mümkündür. Adı geçen sistem 1590 lı yıllara kadar faaliyette bulunmuştur. Bahsedilen organizasyon resmi bir teşkilat olup, örgütlenme sahası Rumeli bölgesinde bulunan Paşa, Vize, Gelibolu, Çirmen, Silistre, Niğbolu, Sofya, Köstendil, Üsküp, Selanik, Tırhala Sancaklarını kapsamaktadır. Bu teşkilatın imparatorluğun Rumeli topraklarında örgütlenmesinin temel sebebi bu bölgede yürütülen yoğun koyunculuk faaliyeti ve İstanbul'a ulaşımın daha kolay olmasıdır. 1580-83 yılları arasında Rumelinin 101 kazasından 76'sında 20.770 Celepkeşan kaydı bulunup, İstanbul'a yıllık 651.109 koyun gönderilmiştir. İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasından sorumlu olan koyun emini, yeterli koyunun gelmediği dönemlerde divana celep tahririnin yenilenmesini arz etmekte, divandan çıkarılan kararla kazalara çavuş ve mübaşirler gönderilerek celep teftişi ve yazımı yapılmıştır. Celep tahrirleri bir tahrir heyetiyle birlikte yapılmakta, bu heyette köy ve kazalarda bulunan ve celeplik şartlarına haiz olan insanlar tespit edilerek bunların sermayelerine göre sevk etmek zorunda oldukları koyun sayısı belirlenmekteydi. Bir önceki kayıttan sonra yeni tahrire kadar ölüm, iflas ve göç gibi sebeplerle celeplikten düşürülenler belirlenerek meydana gelen açığın giderilmesi için yeni celepler kaydedilip kayıtların bir sureti İstanbula gönderilmekte, defterler burada incelenip onaylandıktan sonra ilgili kadılıklara gönderilmektedir. Bu görev riskli ve meşakkatli olduğu için bu teşkilattan çıkmak isteyenlerin denetimi ilgili kadılıkların sorumluluğuna verilmiştir. Celep olarak seçilecek kişilerde belli şartlar aranmaktadır. Bunlardan ilki bu kişilerin legal yollardan sahip olduğu servetli ve hayvancılıktan anlayan kişiler olmasıdır. Nitekim, bunların en az 100.000 akçelik servetlerinin olması gerekmekte, servetleri 200.000 akçenin üzerinde olanlara ise İstanbulda kasaplık görevi verilmektedir. Devletin hizmet görevlisi olan subaşı, voyvoda, sipahi, derbentçi, madenci, kömürcü, küreci, yürük, voynuk, eşkinci, müsellem, çeltikçi, ulakçı, menzilci ve vakıf reayası celep olarak yazılmamaktadır. Celepler tarafından İstanbula getirilen koyunlar ya doğrudan kasaplara satılır ya da salhanede kesildikten sonra kasaplara satılmaktadır. Koyunların İstanbula getirilme işlemi bahar, yaz, sonbahar ve kış olmak üzere yılda dört dönemde gerçekleştirilmektedir. Deliorman koyunu, Deliorman dönemi denilen yaz mevsiminde İstanbul'a sevk edilmektedir. Celepler avarız vergisinden muaflardır". Bkz. Türkhan, a.g.m., ss. 255-257.

örgütlenen teşkilatın adıdır. Bunlar, Rumeli ve Anadolu'da halkın içinde durumu iyi olanlar içinden seçilmekte, her yıl merkeze belli miktarda koyun temin etmek zorundaydılar. Rumeli'de en fazla koyunu sağlamak zorunda olan güzergâh ise çalışma sahasının da içinde yer aldığı sağ kol[579] olup buradan gönderilen koyun sayısının yıllık 233.460'a kadar çıktığı bilinmektedir. Celepkeşanlar normalde avarız vergisinden muaf olup yükümlü olduğu koyunu temin edemezse bu vergi onlardan talep edilmektedir [580]. Bunlar topladıkları koyunlar ve ellerindeki defterleriyle birlikte her yıl belli aylarda İstanbul'a gelmektedirler [581].

Harita 58. *Şumnu Kazası Dahilindeki Yerleşmelerden Yıllık Olarak İstanbul'a Gönderilen Celeplik Koyun Sayısı/Baş-Adet (1592-1593 Yılları)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

[579] Balkanlardan Osmanlı'ya koyun akışı, Rumeli yol güzergâhının (sağ, orta, sol) belirlenmesinde de etkili olmuştur. Balkanların koyunu saray tarafından özel tercihler arasındadır. Çünkü buranın koyununun Anadolu koyunu gibi büyük yağlı kuyruğu bulunmamakta, ona göre daha lezzetlidir. İstanbulun et ihitiyacının başlıca temincisi durumunda olan celepkeşanların sağ kolda en yoğun örgütlenme alanları Yanbolu- Burgaz- Karnobat hattıdır. Bkz. Kokdaş, *a.g.e.,* 2007, ss.18-53. Sahadan İstanbula gelen koyunun sayısının düşmemesi için zaman zaman halkın koyun kesmesi yasaklanarak keçi kesmeye yönlendirildiğide anlaşılmaktadır. Bkz. Faroqhi., *a.g.e.,* 1994, ss. 271-278.

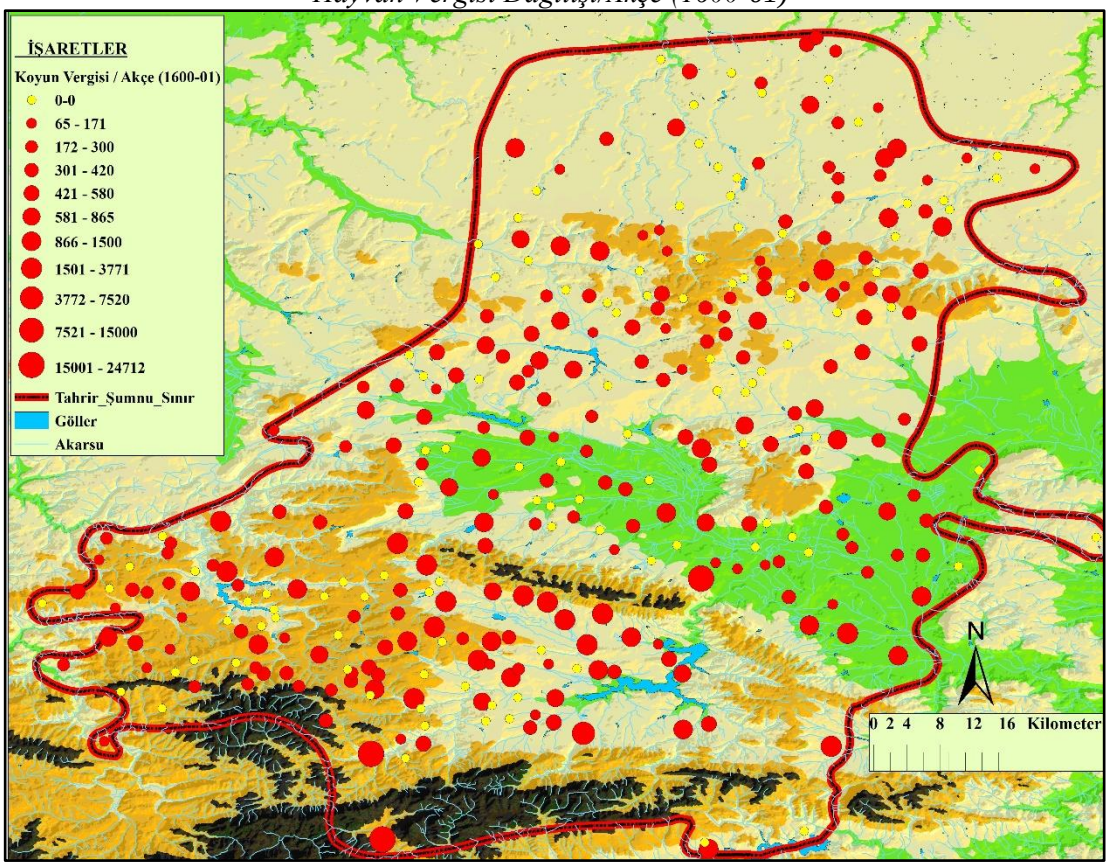
[580] Kokdaş, *a.g.e.,* 2007, ss. 54-63.

[581] BOA., 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 33, C. 1, Ankara 1996, s. 223.

H.992, M.1584-5 tarihli celebkeşan tahririne göre günümüz Şumnu idari alanına tekabül eden 120 civarındaki yerleşmeden 631 celepkeşan tarafından yıllık 18.655 koyun temin edilerek payitahta götürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu rakam sahada bulunan asgari koyun sayısının ise %4,6'sına, Rumeli sağ kolundan bu dönemde payitahta giden koyunların ise yaklaşık %8'ine tekabül etmekte, bu ise sahanın hayvancılık açısından önemini göstermektedir (Bkz. Tablo 33; Harita 58).

Celepler tarafından toplanarak İstanbul'a götürülen koyunların toplandığı yerlere bakıldığında Kirilova Platosu geneli, Vrana Ovası ve Deliorman Platosu'nun ise daha çok doğu kesimlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Eski Cuma ve Osman Pazarı Platosu'ndan ise oldukça az miktarda koyunun toplanarak sevk edildiği anlaşılmaktadır. Celeplik koyunların Şumnu kazasındaki yerleşmelerde toplanma miktarına bakıldığında 20-635 baş arasında değiştiği görülmektedir (Bkz. Harita 58).

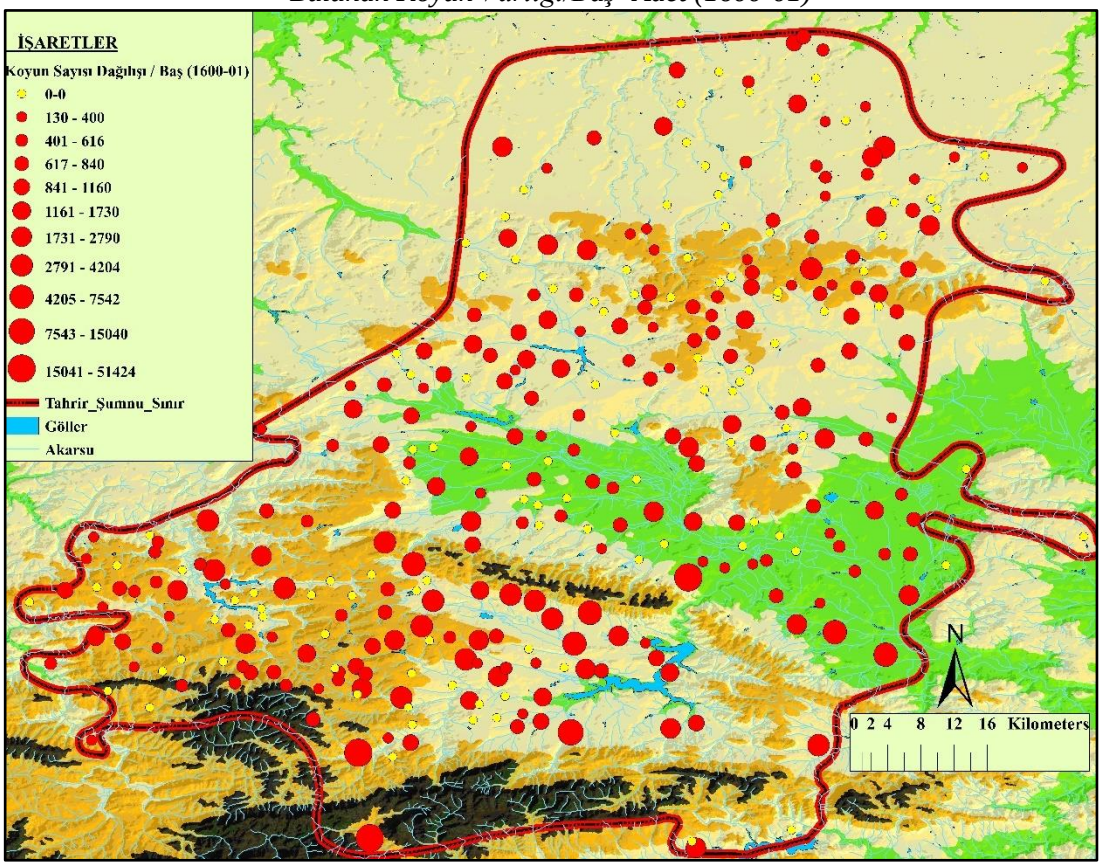
***Harita 59**. Şumnu Kazası Dahilindeki Yerleşmelerden Yıllık Olarak Alınan Küçük Baş Hayvan Vergisi Dağılışı/Akçe (1600-01)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Yerleşmelerde bulunan koyun sayısının yarısı adedinde akçe cinsinden alınan 1600-01 tarihli ağnam vergisinin 65-24712 akçe arasında değişen oranda kazanın geneline dağılmış olan 160 civarındaki yerleşmeden tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Kirilova Platosu, birikinti konileri ve vadilerde bulunan yerleşmelerde bu miktarın genel olarak 1000 akçe ve üzerinde olduğu görülmekteyken diğer jeomorfolojik birimlerde ise genel olarak 1000 akçenin altında kaldığı anlaşılmaktadır. Kaza idari alanında bu verginin en yüksek miktarda tahsil edildiği yerleşmenin ise Çıtak kasabası (24.712 akçe) olduğu anlaşılmış olup ikinci sırada ise Kazanpınarı (20.210 akçe) gelmekte olup bunlar küçükbaş hayvancılık açısından istisna oluşturmaktadır. Zira bu yerler ve çevresi Balkan yaylaları sayesinde günümüzde de bu bölgedeki hayvancılık faaliyetleri açısından önem taşımaktadır (Harita 59).

Harita 60. *Alınan Küçük Baş Hayvan Vergisine Göre Kaza Dahilindeki Yerleşmelerde Bulunan Koyun Varlığı/Baş- Adet (1600-01)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Ağnam vergisinin daha önce de bahsediliği gibi 24 baş ve üzerinde küçükbaş sahibi olanlardan 2 koyuna 1 akçe olarak alındığı bilgisinden hareketle 1600-01 tarihli

ağnam vergisi defterine göre kazanın geneline dağılmış olan 160 civarındaki yerleşmede minimum 130-51424 baş arasında değişen oranda küçükbaş hayvanın bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında Kirilova Platosu, birikinti konileri ve vadilerde bulunan yerleşmelerde küçükbaş hayvan sayısının genel olarak 5000 baş ve üzerinde olduğu görülmekteyken diğer jeomorfolojik birimlerde ise genel olarak bu rakamın altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bunlar içinde kaza idari alanında hayvan varlığının en yüksek olduğu yer Çıtak kasabası (51.424 baş), ikinci sırada ise Kazanpınarı (40.420 baş) kasabası gelmekte olup bunların hayvancılık açısından ayrı bir öneme sahip oldukları anlaşılmaktadır (Harita 60).

Ağnam defterlerinden küçükbaş hayvanlar için bir hesap yapılabilse de büyükbaşlar için bu dönemde bahsedilen defterler ya da başka defterlerde kayıt bulunmamaktadır[582]. Bu konuda bir tahmin yapabilmenin mümkün olup olmadığı araştırılmış ve geleneksel tarım modelinin 1950'li yıllara kadar yani Bulgaristan'ın komünizm etkisi altına girinceye kadar devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu tarih öncesinde ise tarımsal üretim açısından geleneksel modelin var olduğu, yani geçmişle benzer özellikler gösterdiği anlaşılmıştır. Yapılan saha çalışmalarındaki mülakatlarda ise sahanın güneyinde yer alan Kirilova ve Alakilise nahiyelerinde bulunan köylerdeki hanelerde oratalama olarak 5 büyük baş (2 inek, 2 öküz ve 1 manda) beslendiği; sahanın kuzeyinde yer alan Deliorman Platosu'ndaki köylerdeki hanelerde ise ortalama olarak 9-10 büyükbaş (2 öküz 1 inek, 2 manda ya da 2 at, 4 veya 5 hergele[583]) bulunduğu bilgisine ulaşılmış, bu veriler çalışma dönemimizin kayıtları ile desteklenemediği için bunun ötesinde bir değerlendirme yapılmamıştır.

Tahrir defterlerinde *öşr-i kovan* ve *zemin-i kovanlık* olarak geçen vergi kalemleri çalışma sahasındaki arıcılık faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Bu konuda Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Niğbolu Kanunnamesinde "Ve zikr olan sancak mukaddemâ kitabet olundukda hâli ve ıssuz yerleri çoğ olub ve karye ve karyelerinin sınur-ı mukarrerleri olmamağın kovan rüsumun üç sınıf eyleyüb sülüsün

[582] Koyun, keçi ve domuzdan vergi alınmıştır. Deve, camus, manda, öküz gibi hayvanlar vesait-i ziraat, at, merkep ise vesait-i harb olduğundan dolayı vergiden muaf tutulmuşlardır. Bkz. Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap,* s. 2006, s. 187.
[583] Farsça *Har* kökünden gelmekte olup, *Har-gele; eşek sürüsü, başıboş hayvan sürüsü* anlamına gelmektedir. Kubbealtı lügati www.lugatim.com/s/hergele 30.12.2020 Sahada kullanılan tarım anlamı ise hasat meviminde, harmanda desteleri çiğnemek için beslenen atlara denilmektedir.

sancak beğine ve sülüs-ü âherin kurbunda ze'amet vâki olmuş ise subaşısına ve sülüs-ü aherin timar erine ve eğer kurbında zeamet yok ise, sülüsanın sahib-i timara hasıl kaydedilmişler imiş. Ba'dehu mürur-u zaman ile ol âdet bozulub bir kovandan bir akçe sancakbeğine ve bir akçe sahib-i timar almak 'âdet idilüb bir kimesnenin kovanı olsa bir sancakbeği adamı varub resmin cem' edüb ve bir timar eri dahi cem' eyleyüb ve ze'ametle sülüs kaydolan yerlere subaşı dahi dahl eyleyüb kovan gerek iyi olsun gerek yaramaz olsun rüsumun ma'a ziyadetin cem' eyledükleri ecilden halk kovan beslemekden vazgeçüb kovan hakkında fahiş zarar irişüb ve halk ziyade müteşekki oldukları sebebden götürü sahib-i timara buyrulub on kovanda bir kovan virmek emr olunub ve eyi kovandan eyüsin alub ve yaramaz kovandan yaramazın ala akçe taleb eylemeye. Eğer kovan on dan eksik olur ise birkaç kimesne mahzarında bahaya tutalar on akçede bir akçe alalar, dahi ziyade almayalar. Ve kovan hakkından sancakbeğine hâsıl kaydolunmayub kovan rüsumundan ihraç olundı. Min ba'd livây-ı mezkure sipahilerinin resm-i kovanına sancakbeyleri dahleylemeyeler. Eğer dahl eyleyecek olur ise kuzât men' eyleyeler. Eğer memnu' olmaz ise dergâh-ı muallâya arzeyleyeler"[584]. III. Murad döneminde hazırlanan Niğbolu Kanunnamesinde ise "Ve liva-i mezburede mutlak on kovanda bir kovan öşür alına ve eyü kovandan eyüsün alub ve yaramaz kovandan yaramazın alub akçe taleb eylemeye. Eğer kovan ondan eksik olur ise, birkaç kimesne mahzarında bahaya koya, on akçede bir akçe alalar, dahi ziyade almayalar" [585] hükmünlerinde kovan öşrünün mahiyeti belirtilmiştir. Başka bir kanun hükmünde "Ve badehu öşr-i kovan kanun üzere orak mevsiminde alına Ve resm-i asiyab ve bidat-i hanazır evvelden alınagelen kanun üzere harman sonunda alına" **[586]** kovan öşrünün orak mevsiminde yani harman döneminde alındığı hakkında bilgi vermektedir.

Çalışma sahası zengin bitki örtüsü ve dolaysıyla zengin çiçek çeşitliliği ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de yoğun arıcılık faaliyetinin yürütüldüğü bir

[584]Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, ss. 415-416.
[585]Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 483.
[586] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 469.

sahadır. Burada üretilen balın ürün değeri oldukça önemli olup[587] özellikle dağlık alanlardaki çam ve ıhlamur balı üretimi oldukça yaygındır. Tahrirlerde alınan kovan vergisine dikkat edildiğinde köylerinin çoğunda arıcılığın yapıldığı görülmektedir. Hatta bazı Müslim yerleşmelerinin ismini bu faaliyetten aldığı anlaşılmaktadır. Kovancılar (Pchelina), Kovancı Mahmud (Pçelno) köyleri buna örnek olarak verilebilir. Bu faaliyetin Müslümanlar arasında çok yaygın olmasının en önemli sebebi de balın İslamiyette ayrı bir önemi olmasından kaynaklanmaktadır [588].

Çalışma sahasındaki vergi kalemleri içinde önemli bir meblağa sahip olan kovan öşrünün Tablo 34'te görüldüğü üzere ilk mufassal tahrir olan 1538 tarihli defterden itibaren yüzyılın ortasına kadar azalma gösterdiği görülmektedir. Bu vergide 1557-1579 yılları arasındaki dönemde ufak bir yükseliş görülse de ilk mufassal kayıttaki rakamın oldukça altında kaldığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 34). Genel itibari ile bu vergide bir durgunluk ve bir azalma olmasının arıcılık faaliyetinin azalmasından ziyade, sahada derbent sayısı arttıkça derbentçi kaydedilen hanelerin sayısındaki artışın etkili olduğu düşünülmektedir. Zira derbentçi kaydedilen haneler bu görevi aldıktan sonra hınzır vergisi ve kovan öşründen muaf olmakta bu da kovan öşrü gelirlerini etkilemektedir.

Tablo 34. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Arıcılık Vergileri*

Arıcılık				
Yıllar	Öşr-i Kovan	Zemin-i Kovanlık fi sene	ArıcılıkToplam Yıllık Vergi/Akçe	Artış Oranı (%)
1538	44.534	397	44931	-
1557	37.669	200	37869	-%15
1579	41.654	-	41654	%9,9

Kaynak: TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

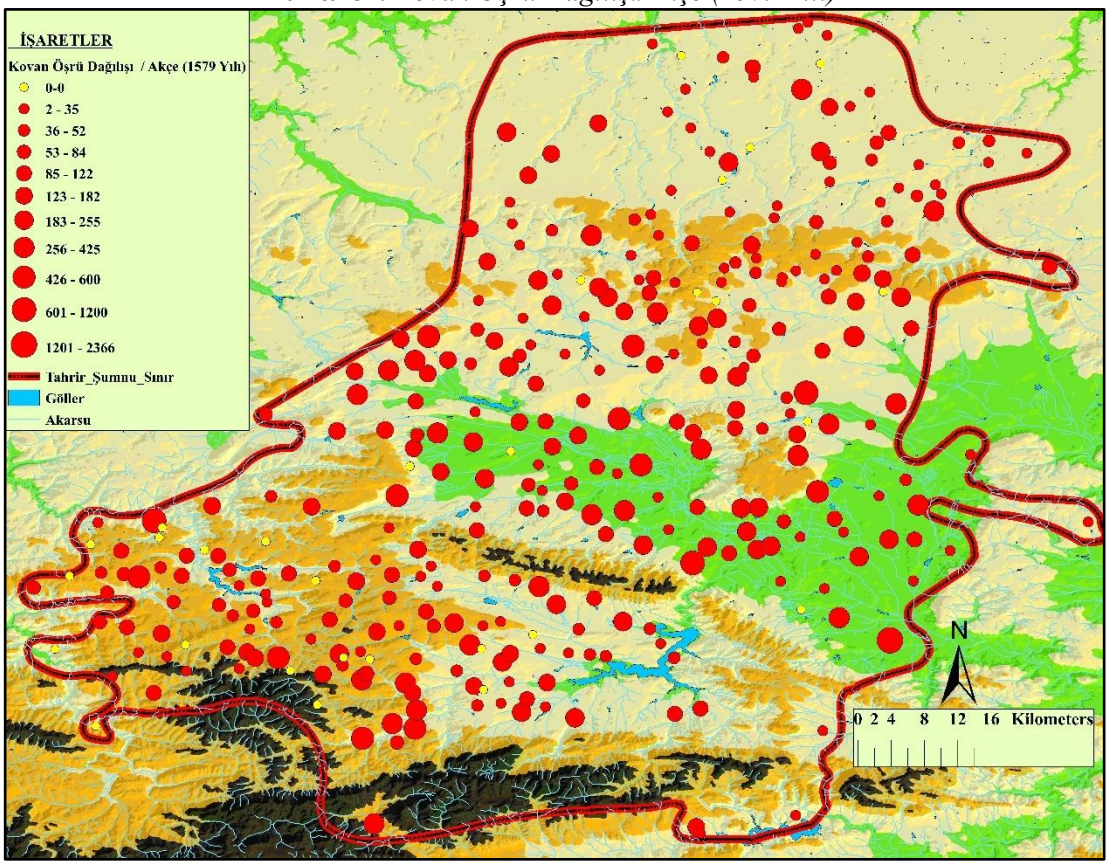
Zemin vergisi, sipahi elinde bulunup, tapuya verilmeyen arazilerin sipahi tarafından kullandırılmasıyla alınan vergi olmasından hareketle bu köylerde *mîrî arazi* yani hazine arazisi arıcılık faaliyetinde kullandırılarak bundan vergi alındığı

[587] Maria Lazarova ve Lilyana Yurukova, *Pollen and Inorganıc Analyses of -Bee Honey fromShumen Dıstrıct (North-Eastern Bulgarıa)*, Comptes rendus de l'Acad´emie bulgare des Sciences, Tame 60, No:11, 2007, ss. 1191-1192.

[588] Kur an-ı Kerimde "Nahl" yani "arı" isimli bir sure olup, arı ya bal yapması için vahy edildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca cennette, "asel-i musaffa", yani süzme bal akan bir nehrin olduğu bildiirlmektedir. Ayrıca bal şerbeti Hz. Muhammed tarafından sevilen bir içecektir.

anlaşılmaktadır [589]. Nitekim bahsedilen yerlerde yapılan arıcılık faaliyetinden alınan verginin de *zemin-i kovanlık* olarak kaydedildiği görülmektedir. Bahsedilen zemin vergisinin de kovan öşründen alınan vergi ile uyum gösterdiği yani 1538 yılından sonra azalma gösterdiği görülmektedir. Bu durumun arıcılıktan alınan vergi toplamına da yansıdığı açıktır (Bkz. Tablo 34).

Harita 61. *Kovan Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1579 yılına ait mufassal tahrir kayıtlarında Şumnu kazası idari alanıdaki yerleşmelerin büyük kısmından (303 köyde) kovan öşrünün 2-2366 akçe arasında değişen oranlarda tahsil edilmiş olduğu görülmektedir. Sahadaki dağılışı bakımından bu vergi sahanın tüm jeomorfolojik birimlerindeki yerleşmelerden tahsil edilmekle birlikte Deliorman Platosu'nun güneyi, Vrana Ovası'nın mekezi kısımları, Kirilova ve Osmanpazarı Platosu'nun batısı ile Eski Cuma Platosu'nun kuzeyinde bulunan

[589] "Dönüm normal adımlarla eni ve boyu 40 adım olan alandır. Kanunnamelerde resmi zemin, resmi dönüm olarak geçmektedir. Bu topraklar sipahi elinde olup tapuya verilmeyen ve mücerred ya da caba bennaklere işletilen arazilerdir. Bunlara hariç raiyyet denir". Bkz. Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap*, s. 2006, s. 175.

yerleşmelerde genelde daha fazla (100 akçe ve üzeri); bunların dışında kalan yerleşmelerde ise genelde (100 akçenin altında) daha düşük değerlerde tahsil edildiği görülmekte bu ise aynı zamanda sahadaki arıcılık faaliyeti yoğunluğunun dağılışını göstermektedir. Nitekim kazada arıcılıkla ilgili verginin en yüksek tahsil edildiği yerleşme İsmedova kasabası (2366 akçe) olup bu aynı zamanda bu yerin bahsedilen ekonomik faaliyetin en fazla icra edildiği yer olarak anlaşılmasına neden olmaktadır.

Güğül, lügatte ipek kozasını tanımlamaktadır [590]. *Öşr-i güğül*'ün ise üretilen ipek kozasından alınan vergi anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sahada 1538 tarihli defterden itibaren bu verginin alındığının görülmüş olması, bunun sahada yürütülen eski bir ekonomik faaliyet olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. İpek böcekçiliğinden alınan vergi tahrir dönemlerine göre artış göstermekle birlikte genel olarak vergi kalemleri içinde oldukça düşük kalmıştır. Dolayısıyla bunun ekonomik boyutunun düşük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sahayla ilgili yapılan araştırmalarda geçmişte bunun ihtiyacı karşılamaya yönelik yapılmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır [591].

Tablo 35. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre İpek Böcekçiliği Vergisi*

İpek Böcekçiliği		
Yıllar	Öşr-i Gügül (İpek)[592]	Artış Oranı (%)
1538	210	-
1557	520	%147
1579	696	%33

Kaynak: TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

İpekböceği yetiştiriciliği dut ağacına gereksinim duyduğundan defterlerde bunun genel olarak meyvecilikte gelişmiş büyük Gayri Müslim köylerinden alındığı dolayısıyla buralarda yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen verginin 1538-1557 yılları arasındaki 19 yıllık süreçte iki katını geçen bir artış göseterdiği görülmektedir ki, bu durum bahsedilen dönemde bu faaliyetin de aynı oranda artmış olduğunu

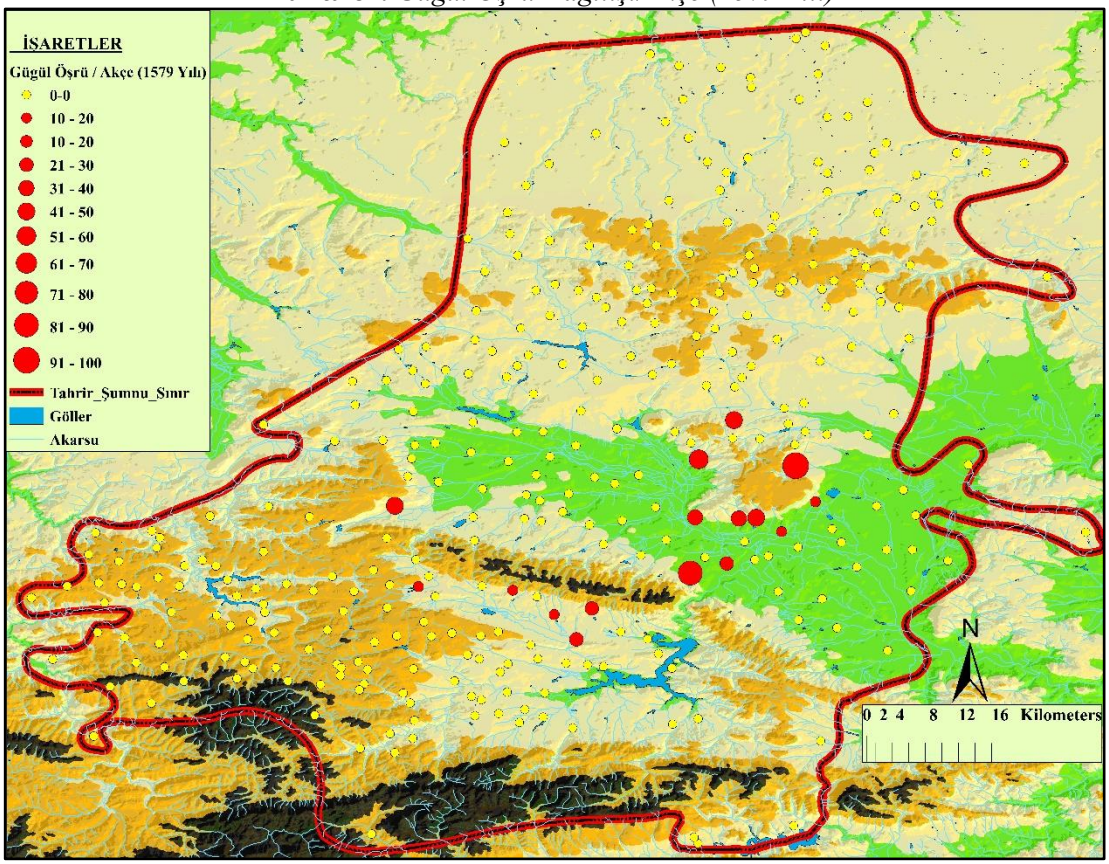
[590]Parlatır, *a.g.e.*, s. 530.

[591] Çalışma sahasında ipeğe geçmişte *Büründük* denilmiş, ipekböceği ise genelde nişanlanmış kızı olan aileler tarafından beslenmiştir. Geçmişte dönemin şartları gereği aileler kızlarının çeyizlerini kendileri hazırlamışlardır. Bunun içinde kız nişanlandıktan sonra çeyiz hazırlanması için 1-2 yıl nişanlı kalmakta ve bu süreye *sepinmek* denilmiştir. Bu süre zarfında ihtiyaçları hazırlanmaktadır. Bu ihtiyaçlardan bir tanesi de ipekli dokumalardır. Özellikle iç çamaşırı amacıyla giyilen ve kolları ipekten dokunan gömlekler için ipeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için de ipek böcekleri 6 ay kadar dut yaprağıyla beslenip bunun sonunda elde edilen kozalar kaynatılarak ipek lifleri elde edilmekte ve kadın giysisi dokunmaktadır. Kaynak: Osman Kılıç ile Mülakat 15.11.2015

[592] "Osmanlı toplumunda zenginler ipekli, orta halliler ise pamuklu elbiseler giymişlerdir". Bkz. Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 157.

göstermektedir. 1557-1579 yılları arasındaki 22 yıllık süreçte ise ipekböcekçiliğinden alınan vergideki artış devam etse de artış hızının yavaşladığı görülmektedir (Bkz. Tablo 35).

Harita 62. *Gügül Öşrü Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Son mufassal tahrirde kayıtlı ipekböcekçiliği faaliyeti ile ilgili verilere göre sahada bulunan 18 civarındaki köyden 10-100 akçe arasında değişen miktarda bahsedilen verginin tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu yerleşmeler genelde Şumnu Platosu çevresi ile Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde bulunan birikinti konilerinde yer almakta olup gügül vergisi vermelerinin haricinde bir diğer ortak özellikleri de Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmeler olmasıdır. Bunlar içinde bahsedilen vergi kaleminde en fazla gügül öşrü, yani ipekböceği vergisi Şumnu merkezinden alınmış olup, bunu Eski İstanbulluk takip etmektedir (Bkz. Harita 62).

Çalışma sahasında kısmen hayvancılık faaliyeti içinde telakki edebileceğimiz bir diğer faaliyet ise padişahın av kuşlarının eğitimiyle uğraşan *doğancı, şahinci, kayacıyan-ı şahin, yuvacıyan-ı şahin, atmacacı, balanabcı* hane kayıtlarına

rastlanmaktadır. Bunlardan doğancıların bâzdar olarak kaydedildiği de anlaşılmaktadır. Bu işlerle görevli nüfusa ait kayıtlar defterlerde mevcutken, eğittikleri kuş adedine ait bilgiler bulunmamaktadır. Yapılan saha çalışmasında bu işlerle görevli nüfusun bulunduğu bazı köylerde *kuşçular* lakablı ailelerin olması bize yukarıda bahsedilen görevlileri hatırlatmıştır. Nüfusun ekonomik sektörlere dağılımı başlığı altında bunlara tekrar değinilecektir. Kuş eğiticilerinin durumuna benzer bir durum da voynuklar için geçerlidir. Bunlar Osmanlı döneminde genel olarak padişaha ait has ahırlarda görev yapmış olan nüfus olup birtakım ayrıcalıklar verilerek defterlere *voynuk* olarak kaydedilmişlerdir [593]. Bahsedilen görevli nüfus hakkında hizmetler başlığı altında ayrıca bilgi verilecektir.

Çalışma sahasının kuzeyinde bulunan Deliorman Platosu, karstik yapısı bakımından su kaynakları açısından son derece fakirdir. İnsanlar sahada kendi ihtiyaçları için geçmişte karstik arazide derin kuyular açıp bu kuyuların sularını kullanmış, hayvanların su ihtiyacı için ise köylerin yakınlarında yapay olarak oluşturulan ve azmak [594] adı verilen su toplanma alanlarında biriken suları kullanmışlardır. Yapılan saha çalışmasında bu rezervlerin geçmiş dönemde de var olduğu anlaşılmıştır. Bu durumu hayvancılığı destekleyen bir özellik olarak görmek mümkündür.

---

[593] Voynukların harac ve ispençesi ve baştinasında ürettiğinden öşrü, öşrü kovan ve resmi hınzırı ve koyunu varsa 100 koyuna kadar mafuvdur. Eğer koyunu 100 koyundan fazlaysa iki koyuna 1 akçe vermekle mükelleftir. Baştinasının dışında herhangi bir timardan yer işleyecek olursa bunun öşrünü ve salariyesini verir. Avarız-ı divaniyeden muaf ve müsellemdir. Voynuklar ya seferi hümayunda ya da padişaha ait miri ahırlarda görevlendirilmilerdir. Eğer seferi hümayuna giderse döndüğünde arta kalan zamanda vilayet subaşuları çayır biçdürüp arpa salabilmektedir. Voynuk büyük suç işlemedikten sonra cezasını çeribaşı vermekte, eğer büyük suç işlerse cezasını vermek üzere sancak beyine teslim edilir. Bkz. Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 2006, s. 418. "Voynuklar değişik vergilerden muaf olmasına rağmen bazı durumlarda vergiyle mükllefirler. Eğer voynuklar çocuklarıyla beraber kalıyorsa harac ve 25 akçe ispençe vermek zorundadır. Eğer evli olanlar voynuk babalarıyla beraber kalıyorsa 25 er akçe ispençe ve 12 akçe giyah ve hime, 30 akçe *Resmi Nân* vermekle mükelleftir. Eğer veliler babalarından ayrı kalıyorsa ziraati de ayrıysa bunlar resmi nan ı 50 akçe vermekle mükellef olup ayrıca kovan resmi de vermektedirler. Hınzır vergisi de 2 hınzıra 1 akçe olmak üzere vermektedir. Bağ resmi de vermektedirler. Eğer voynuklar hariçten fıçı ile hamr getirip satacak olursa çeribaşısına 15 akçe rsmi fıçı vermekle mükelleftir. Eğer bunu voynuğun evladı yapacak olursa onun vergisi has hazineye toplanır". Bkz. Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 2006, s. 419. Voynukların cürüm ve cinayet vergisi çeribaşısına evladının cürüm cinayet vergisi hasaya gider. Bkz. Ahmet Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 2006, s. 420.

[594] Bunların doğal olarak oluşanlarına ise *gölcük* denilmiştir. Kaynak: Osman Kılıç ile mülakat 15.11.2015

5. ORMANCILIK

Odun anlamına gelen *hîme*[595] mufassal tahrir defterlerinde Gayri Müslim köylerinde *resm-i hîme ve giyah* yani *odun ve ot* vergisi olarak karşımıza çıktığını yukarıda bahsetmiştik. Bu vergi hakkında kanunnamelere bakıldığında "Resm-i hime içün beher haneden ruz-ı kasım eyyamlarında birer araba odun viregelmeleriyle girü öylece alınub lakin sipahileri odunları kalmadıkça cebren kendilerine kifayet kadar odun getürtmek teklifi ile reayayı rencide eylemeyeler" [596] kaydından bu verginin kasım ayında hane başına birer araba odun olarak tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bir başka kanun hükmünde "Resm-i hime ve giyah dahi on iki akçedir altı akçe resm-i hime ve altı akçesi giyah dır Müzevvec kafirden alınur mücerredden alınmaz Ve odun ve otluk toprağa tabidir"[597] bilgisinden bu verginin yarısının ot; diğer yarısının da odundan alındığı anlaşılmaktadır.

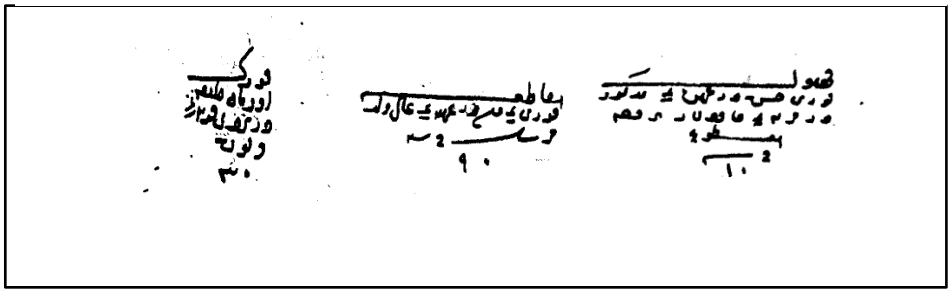
Yem bitkileri başlığı altında da belirtildiği üzere kanunlardaki bilgilere göre bahsedilen odun ve ot vergisinin yıllık meblağı ikiye ayrılmış ve giyahtan dolayı yarısı ot yani yem bitkileri içinde yarısı ise *hîme* yani ormancılık başlığı altında değerlendirilmiştir [598]. Dolayısıyla bahsedilen hîmeyi ihtiva eden %50'lik kısım ormancılık faaliyetleri kapsamında değerlendirilmeye alınmış ve Tablo 36'da gösterilmiştir. Bahsedilen hîme vergisinin araziye bağlı bir vergi olduğu anlaşılmaktadır.

Koru, korumak fiilinin isimleşmiş hali, bakılıp korunmuş orman anlamına gelmektedir[599]. Korular, ormancılık ve orman ürünleri açısından önemli üretim alanları olup burada aşılanmış ağaçlar ve diğer ağaçlardan orman ürünleri üretilebilmektedir. Bunların başında da meşe gelmektedir. Ekonomik verilerini değerlendirdiğimiz mufassal tahrir defterlerinde *koru-i orman çalı, mukataa-i koru-i mişe, mahsul-i koru,* ismiyle alınan vergiler ise bu korunmuş ormanlardan istifadeyi yani ormancılık faaliyetlerine işaret etmektedir. Kanunnameler incelendiğinde bunlar hassa koruları, yani vergisi padişah ya da üst düzey devlet ricalinin uhdesinde bulunan gelir

[595] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap*, 1991, s. 419.
[596] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 313.
[597] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 283.
[598] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 283.
[599] Parlatır, *a.g.e.*, s. 922.

kaynakları olduğu anlaşılmış yıllık meblağları ilgili tablonun dördüncü sütununda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 36; Fotoğraf 29).

Fotoğraf 29. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Ormancılık Vergileri*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.228; BOA., TT. d, nr. 382, ss. 326-368.

Bahsedilen korularla ilgili kanun hükmüne bakıldığında "Hükm-i şerifim ile mezkur vardıkda taht-ı kazanızda vaki olan hassa korularım içinde mumaileyh dame uluvvuhuya aid olan resm-i ağılların ve resm-i otlakların ve hassa davarlara vefa edeceğinden ziyade ola, kışlalarında ve yaylaklarında konulan koyunların ve sair davarların otlakları ve resm-i ağılları ve hassa korularımda olan sazlıklar ve otlaklar ve resm-i çalı ve resm-i korulardan ve resm-i tokad ve korularım kurbinde ekilen tereke öşürlerin ve resm-i bağat ve resm-i bostan ve bunlardan gayrı korucuların ve kürecilerin ve yond oğlanlarının resm-i arusanelerin ve ispençelerin ve gayrıyı şimdiye değin mümaileyh mirahurum dame uluvvuhu canibinden ne vecihle zabt olunu gelmiş ise, her korunun korucularına ve bölükbaşılarına mezkur marifetiyle zabt etdüresiz. Ve hasıl olan akçeyi mezkur ile kapuma gönderesiz" [600] bu yerlerin korucuların kontrolünde olup bunlar aracılığıyla vergisinin toplatılarak merkeze gönderildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 36. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Ormancılık Vergileri*

Yıllar	Hîme (Odun)Vergisi/Akçe[601]	Koruy-ı Orman, Çalı/ Akçe	Toplam	Artış %
1538	8995	50	9045	
1557	15950	100	16050	%77
1579	19950	165	20.115	%25,3

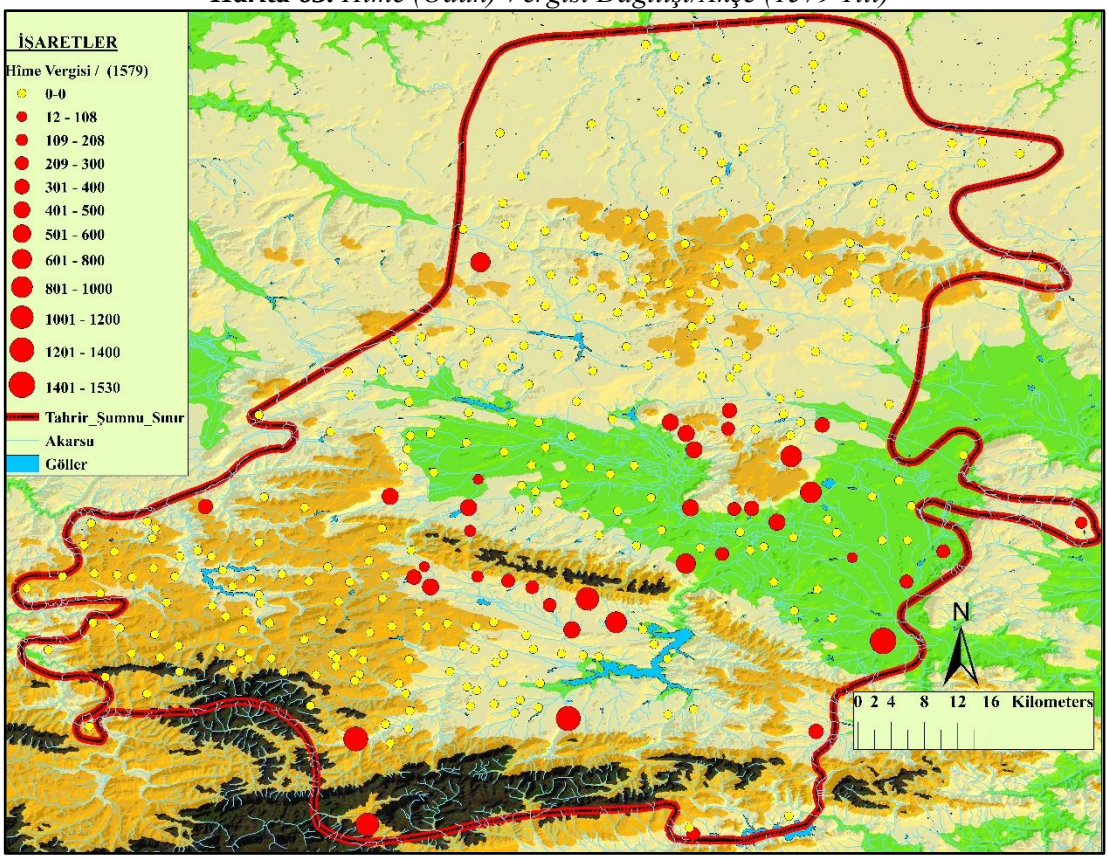
Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

[600] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 6.Kitap, Kanuni Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri II,* FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1, İstanbul 1993, s. 366.

[601] Defterlerde kaydedilmiş olan *Giyah maa Hîme* vergisi ikiye bölünerek yani yarısı verilmiştir.
Ayrıca 1579 yılı defterine eklenen Voynuk Zevaidlerinden hane başına 12 akçe alınmış olan giyah ve hime vergisinin yarısı bu meblağa ilave edilmiştir.

Tahrirlere göre sahada ormancılık vergileri olarak değerlendirilen hîme vergisi ile koru mukataalarından alınan gelirler arasında büyük farklılık bulunmaktadır. Bunun temel sebebi hîme yani odun vergisinin Gayri Müslimlerin müzevvec yani hane sahibi olanlarından alınırken korulardan yıllık maktu olarak alınmasına dayanmaktadır. Bahsedilen vergilerin meblağları arasında önemli fark bulunmakla birlikte artış hızlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bunu da koruların alanının genişlemesinden ziyade bunlardan yararlanmak isteyen kişi sayısının fazlalaşması ve buna bağlı olarak yıllık maktu değerinin arttığı yorumu ile açıklamak mümkündür. Nitekim Demürciler köyü yakınlarında bulunan korunun yıllık maktu değeri 1538 yılında 20 akçe iken, 1579 yılında 100 akçeye ulaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 36, Harita 64).

Harita 63. *Hîme (Odun) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

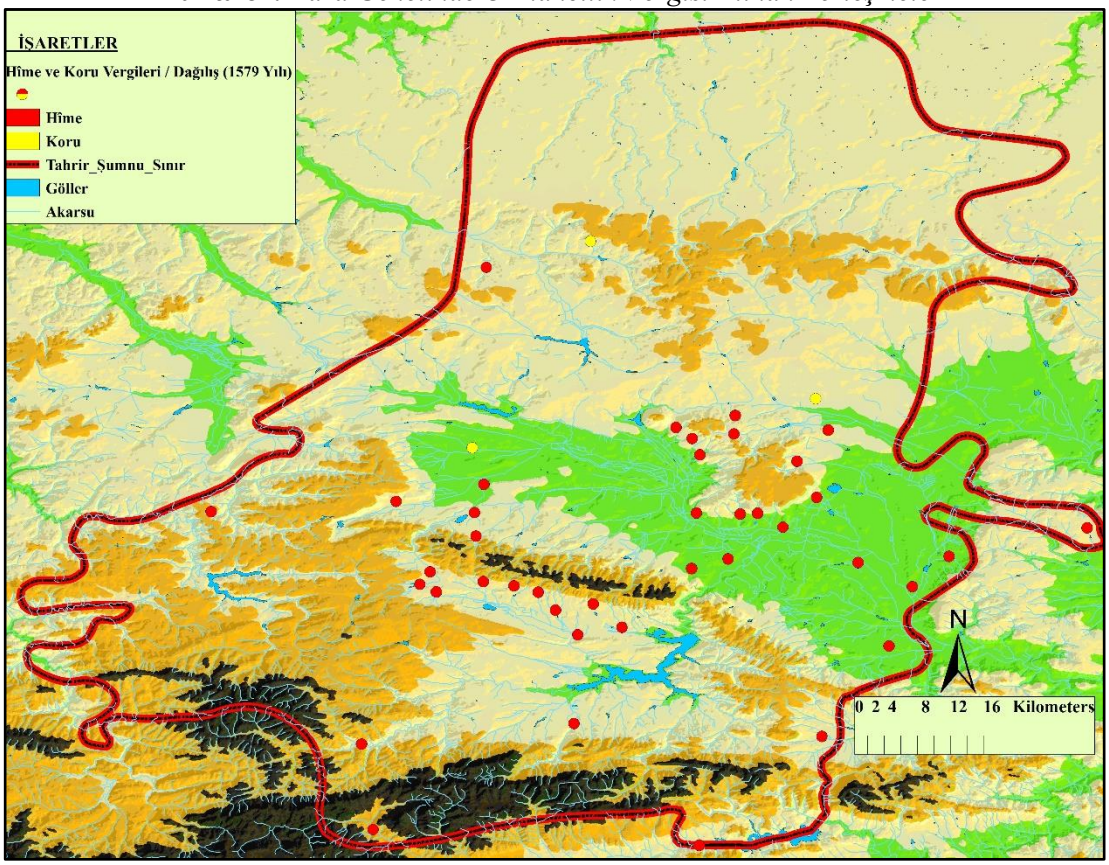

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Son mufassaldaki kayıtlara göre çalışma sahasında bulunan 40 civarında yerleşmeden 12-1530 akçe arasında değişen oranda hîme vergisi tahsil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hîme vergisi alınan yerleşmeler aynı zamanda ve aynı oranda hîme

vergisinin alındığı yerleşmelerdir. Bunların ortak özelliği ise Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmeler olmasıdır. Bunların Şumnu Platosu ve Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde bulunan birikinti konileri üzerinde ve vadilerde bulunan yerleşmeler olduğu anlaşılmakta olup bahsedilen verginin de zaten Gayri Müslimlere has olarak tahsil edildiği kanunnamelerde mevcuttur (Bkz. Harita 63).

Harita 64. *Kaza Genelinde Ormancılık Vergisi Alınan Yerleşmeler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

1579 yılı mufassalına göre sahada bulunan ve ormancılıkla ilgili vergilerin alınmış olduğu yerleşmeler Harita 64'te gösterilmiştir. Bu yerleşmelerin 3 tanesi hariç diğerlerinin ortak özelliği ise *hîme* vergisi alınan yerleşmeler olup bunlardan *hîme* vergisinde bahsedildiğinden burada durulmayacaktır. Koru vergisinin alınmış olduğu yani korulara sahip olan 3 köyden iki tanesi (Kadı köy ve Demürciler) Deliorman Platosu; 1 tanesinin (Davudlar) ise Vrana Ovası'nda yer aldığı görülmekte olup bunların ortak özelliği ise sahada sonradan kurulmuş yerleşmeler olmalarıdır (Bkz. Harita 64).

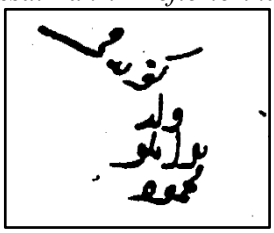
Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığına göre ormancılığa ait vergiler sahada sınırlı sayıda köyden tahsil edilmiştir. Yukarıda verilen kanunname hükümlerinden de anlaşıldığı üzere bu vergilerin büyük kısmının (giyah ve hîme) Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmelerin kadim vergileri yani Osmanlı öncesi vergileri iken bu durumun Osmanlı tarafından da devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bununla ilgili bazı hükümlerde doğrudan odunun vergi olarak alınması belirtilirken bazılarında ise belirlenen oranda Gayri Müslim hane başına nakdi, yani akçe karşılığının alınmasından bahsedilmektedir. Defter kayıtlarına göre sahada tahsil edilmiş olan hime vergisinin de bunlardan ikincisine tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Ancak zamanın şartları gereği bu nakdi karşılığı elde etmeleri için ilgili Gayri Müslim hanelere ormanlardan faydalanma hakkı tanınmış olabileceği düşüncesi ile bahsedilen vergi Ormancılık başlığı altında değerlendirilmiştir.

6. MADENCİLİK

Defterlerde madencilik faaliyeti ile ilgili vergi kalemi bulunmamaktadır. Ancak defterlerde kayıtlı bazı hanelerin üzerinde *küreci* ismiyle görülen kayıtlar görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 30). Bu kayıtlar genelde Müslüman hanelerde görülmekle birlikte bazen Gayri Müslim hanelerde de çıkabilmektedir (Bkz. Tablo 37). Kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulunan bu isim lügatte *küre* olarak kayıtlı olup *madenci ocağı* anlamına gelmektedir [602]. Şu halde kayıtlarda *küreci* olarak kaydedilenlerin de bu ocağın üyeleri olması lazım gelmektedir. Nitekim Osmanlı kanunnameleri arasında *Rumeli Yağcılar, Küreciler ve Yaycılar Kanunnamesi* adlı bir kanun mevcut olup bu da aslında bunların bir teşkilatı olduğunu göstermekte ancak kanunda teşkilat yapısı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır [603].

[602] Şemseddin Sami, "Küre", *Kâmûs-ı Turki*, Çağrı Yayınları , Lügatlar Dizisi 1, İstanbul 2010, s. 1198. Tahrirlerde kullanılan "küreci" kaydıyla kastedilen ise, Orduya metal savaş malzemesi üretenleri işaret etmektedir. Buisimle yani Küre ismi ile Türkiyede yerleşim yerleri de mevcuttur. Küre İlçesi (Kastamonu), Güre/Küre kasabası (Uşak)
[603] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 2. Kitap II. Bayezid Devri, FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1*, İstanbul 1990, s. 355.

Fotoğraf 30. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Küreci Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.148.

Mufassal tahrir defterlerinde bu teşkilata üye olan küreci nüfusun 1538 yılı mufassal defterinde *resm-i çift* vergisinden muaf iken sonraki defterlerde ise bu muafiyetin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Tablo 37'de görüldüğü gibi bu teşkilata üye olan nefer sayısı XVI. yüzyılın ortasında artış gösterirken, ikinci yarısında düşüş olmuştur. Bundan ise madenci nüfusun ihtiyaca göre artış ve azalış gösterdiği anlaşılmaktadır. Küreci nüfus arasında 1557 yılı tahririnde 11 hane Gayri Müslim bulunmakta olup diğerlerinin Müslüman olduğu görülmektedir.

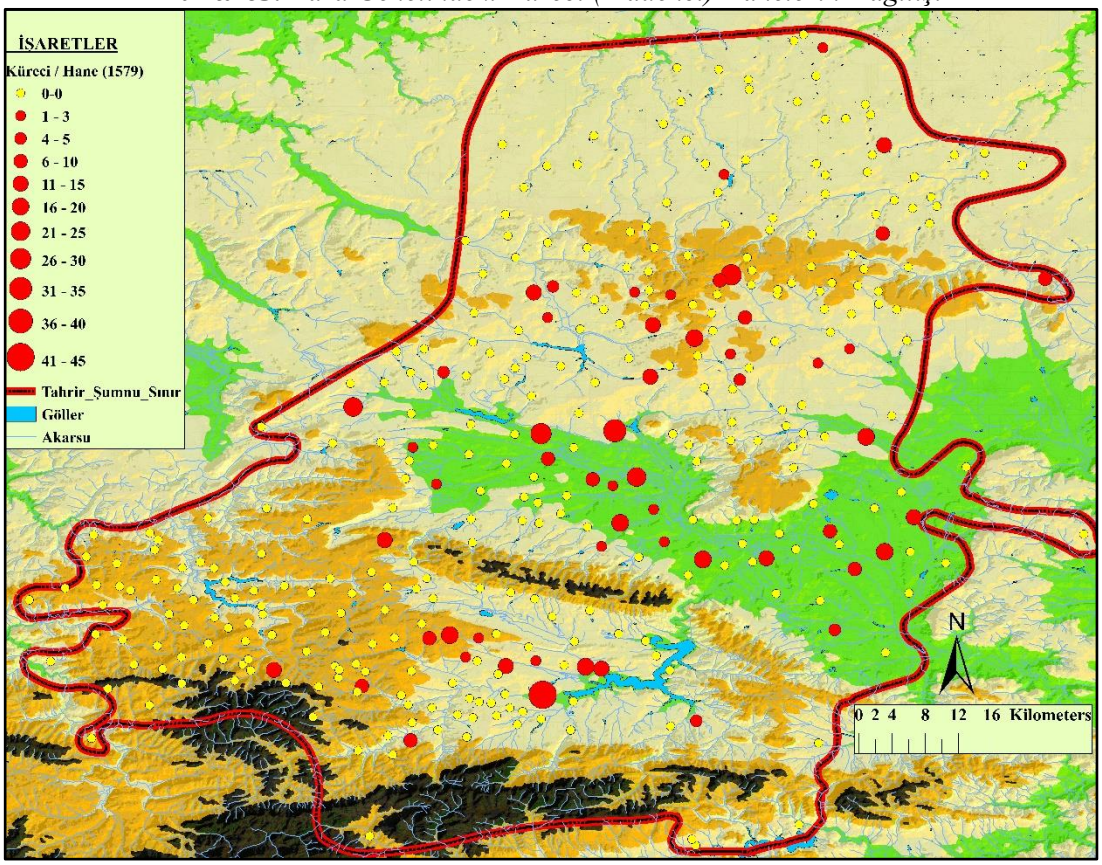
Tablo 37. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Küreci Neferleri*

Yıllar	Müslim Küreci Nüfus/Hane	G.Müslim Küreci Nüfus/Nefer	Toplam	Artış Oranı %
1538	379		379	-
1557	1074	11	1085	%186
1579	585		585	-%48

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Bahsedilen teşkilat üyelerinin 1579 yılına ait mufassal tahrir defteri kayıtlarındaki bilgilerine göre 46 yerleşim yerinde 1-45 hane arasında bulundukları ve toplamda da 585 haneye sahip oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 37; Harita 65). Bunların en yoğun bulundukları jeomorfolojik birimlerin Deliorman Platosu ve Vrana Ovası'nın merkezi kısımları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim buralarda yer alan yerleşmelerin önemli bir kısmında küreci nüfusun 20 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Kürecilerin bulunduğu diğer jeomorfolojik birimler Kirilova ve Osman Pazarı Platoları olup buralarda az sayıda yerleşmede bulundukları anlaşılmaktadır. Bu sahalarda en fazla bulundukları köyler Mezidçe/Köpekköy (45 hane) ve Anadolu Hüseyin/Kıdır (Hızır) Sipahi (17 hane) olarak görülmektedir. Bunların haricindeki jeomorfolojik birimlerdeki köylerde ise oldukça az oldukları görülmektedir (Bkz. Tablo 37; Harita 65).

Harita 65. *Kaza Genelindeki Küreci (Madenci) Hanelerin Dağılışı*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Defterlerde *Yenice nâm-ı diğer Mâden Geçidi* isimli bir derbendçi köyü kaydına rastlanmış olup yapılan lokalizasyon çalışmasında bu yerleşmenin günümüzde *Köprü Köy-İvanski* olduğu anlaşılmıştır. Bu köyün isminin altındaki malumatta ise ise kış günlerinde gelip geçen yolcuların Kamçı suyundan kendileri ve mallarının zarar görmemesi ile görevli oldukları bildirilmekte, her ne kadar isminde mâden sözcüğü geçse de kayıtlarda madenle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır[604].

Yapılan saha çalışmasında ve saha ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda bölgede günümüzde kaolin ve kuvars yatakları bulunduğu anlaşılmıştır[605]. Nitekim saha sınırları içinde yer alan tahrir defterlerinde *Bozca İnebeyi,* günümüzde halk arasında *Bohçalar* ismiyle bilinen köyde bulunan *kaolin* madenine izafeten Bulgarca *Kaolinovo* isminin verildiği anlaşılmaktadır. Bu madenle ilgili tahrir defterlerinde bir bilgi

[604] BOA., TT. d, nr. 382, s. 433.
[605] Ulusoy, *a.g.e.*, 2003, s. 48.

bulunmazken çalışma döneminde bunun inşaatlarda kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

7. SANAYİ

Sanayi, ham maddelerin fiziksel ve kimyasal yapılarında bir seri değişiklik yaparak ihtiyaç mallarının imal edilmesi işlemidir[606]. Bu işlem sanayi devrimi öncesinde el işçiliği ile sınırlı ve uzun zamanda olmaktayken, bahsedilen devrimden sonra seri üretime geçilmesi ile daha az emekle ve daha az zamanda gerçekleşmiştir. Çalışma dönemi olan Osmanı klasik döneminde sanayi devriminden bahsedilemeyeceği için bu işlem, atölyelerde ve küçük işletmelerde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim incelenen kaynaklar olan tahrir defterlerinde yerleşmelerden alınan vergilere bakıldığında sanayi faaliyeti olarak adlandırabilece kayıtlar olduğu anlaşılabilmektedir. Defterlerde alınan vergi meblağlarına göre bir sıralama yapılmak istendiğinde bunları *şıra, asiyab, mengene* ve *saz* vergileri olarak sıralamak mümkündür.

Vergi kalemlerine bakıldığında sanayi olarak adlandırabilecek faaliyetlerin başında şıra üretimi gelmekte olup bu verginin bağcılık yapan Gayri Müslim yerleşmelerinden alındığı daha önce ifade edilmişti. Defterlerde bu vergi *şıra-medre* olarak geçmekte olup öşre bedel olarak alınan bir vergi olduğu bilinmektedir [607]. Farsça kökenli bir terim olan *şıra*nın lügat manasında genel olarak *meyvelerin suyu;* özellikle de *henüz mayalanmamış üzüm suyu* olarak tanımlanmış olduğu görülmektedir. Sahaya ait ilk kanunnamelerden Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Osmanlı kanunnamesinde "Ve Müslümanların bağlarından dönümden dönüme dörder akçe dönüm akçesi alına, ta'şir olunmaya. Kafirlerin şıralarından hem öşür hem salariye alına; yüz medreden on medre öşür ve üç medre salariye virmek emr olunmuşdur, artuk aldırmayalar" [608] şeklinde belirlenmiş olup bu kanun sonraki dönemde hazırlanan III. Murad kanununda da tekrar edilmiştir **[609]**. Bu kanunlardan anlaşıldığı üzere üzüm yetiştiren yani bağcılık yapılan yerlerde Müslümanlardan

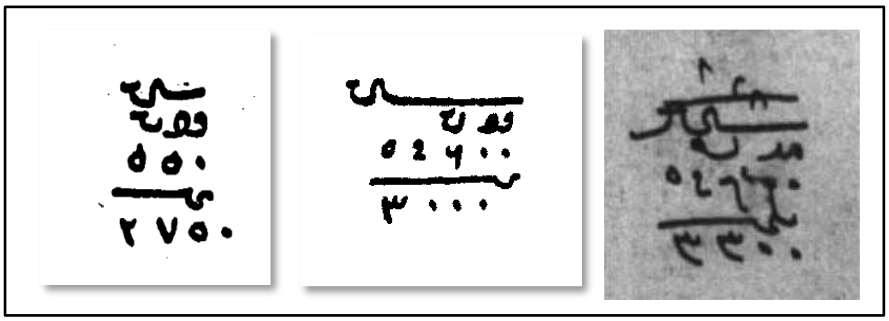
---

[606] Doğanay, v.d., *a.g.e.*, 2011, s. 314.
[607] Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap*, 2006, s. 178.
[608] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap*, 1991, s. 417.
[609] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 1994, s. 485.

dönüm-i bağat yani bağlık arazinin dönümüne göre [610] vergi alınırken Gayri Müslimlerden *şıra*, yani üzümün işlenerek mamul madde durumuna getirilmesinden sonraki süreçte vergi alındığı anlaşılmaktadır. Bundan da üzümün işlenmesi durumunun genelde Gayri Müslimlere ait bir özellik olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Kanunnamede de belirtildiği üzere şıra vergisinin *medre* ölçü birimi üzerinden alındığı görülmektedir ki, *bir batman, 6 okkalık şarap kabı* karşılığında kullanılmıştır [611]. Yine kanunnamede şıra vergisinin %10 *öşür* ve %3 s*alariy*e olmak üzere üretilen toplam ürünün %13'ü oranında alındığı anlaşılmaktadır. Bu verginin defterdeki kayıtları incelendiğinde 1538 yılı defterinde alınan %13'lük verginin medre cinsinden değeri ve onun altında da bunun akçe olarak karşılığı; 1557 ve 1579 yılı defterlerinde ise şıranın medresinin (1 medre) akçe olarak karşılığının da kayıtlı olduğu görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 31).

Fotoğraf 31. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Şıra Vergisi Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.177; BOA., TT. d, nr. 382, s.421; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s.179.

1538 yılı defterinde akçe cinsinden alınan vergi medre cinsinden alınan değere bölündüğünde bu defterde de şıranın 1 medresinin akçe cinsinden değeri belirlenerek diğerlerine göre eksikliği giderilmiştir. Buna göre şıra üretiminin yapıldığı köylerde bu vergiye ait üç temel bilgi mevcuttur. Bunlar; şıranın medre değeri, devletin almış olduğu %13'lük şıra vergisinin kaç medreye tekabül ettiği ve alınan %13'lük verginin akçe cinsinden toplam meblağıdır. Şıra üretimi yapılan köylerde bahsedilen vergiye ait bilgiler defterlere göre ayrı ayrı toplandığında 1538, 1557 ve 1579 yıllarında şıranın

[610] Kanunda da belirtildiği üzere **b**u dört dönüme bir akçedir.
[611] Parlatır, *a.g.e.,* s. 1036.

medre değeri, yıllara göre alınan toplam şıra öşrü ve bunların toplam medre değeri tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 38). Defterlerde şıra vergisine ait bu üç sabit bilgiden hareketle şıra üretimine ait farklı bilgiler de üretmek mümkündür. Nitekim dönemlere göre şıradan medre üzerinden alınan öşür toplamı 13'e bölündüğünde üretilen şıranın %1'lik değeri tespit edilmiş bunun 100 ile çarpılması ile sahada üretilen şıranın toplam medre değeri hesaplanarak dördüncü sütunda gösterilmiştir. 1 Medre şıranın 6 okkaya tekabül ettiği bilgisinden hareketle üretilen şıranın toplam medre değeri altı ile çarpıldığında ise sahada üretilen şıranın okka ağırlık cinsinden değeri tespit edilerek altıncı sütunda verilmiştir. 1 okkanın 1,282 gr'a tekabül ettiği bilgisinden hareketle sahada üretilen şıranın toplam okka değeri 1,282 ile çarpılarak defterlere göre şıranın kg cinsinden toplam üretim miktarı tespit edilerek yedinci sütunda gösterilmiştir. Yedinci sütundaki bilgilerin 1000'e bölünmesi ile sahada üretilen şıra ağırlık ölçüsü olarak kg dan tona çevrilerek sekizinci sütunda gösterilmiştir.

Tablo 38. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şıra Vergisi ve Şıra Üretimi*

Yıllar	Şıranın 1 Medre[612] Ölçü Biriminden Yıllara Göre Akçe Değeri	Şıra, Öşrünün (Akçe Değeri)	Şıra, Öşrünün (Medre Cinsinden Değeri)	Üretilen Toplam Şıranın Medre Cinsinden Değeri	Toplam Şıra Üretimi (Okka)	Toplam Şıra Üretimi (kg)	Şıra Üretimi (ton)	Artış Oranı
1538	5	19610	3922	30.169	181.014	232.059	232	-
1557	5	25030	5006	38507	231046	296.201	296	%27,5
1579	5	24780	4956	38.123	228.738	293.242	293,2	-%1

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

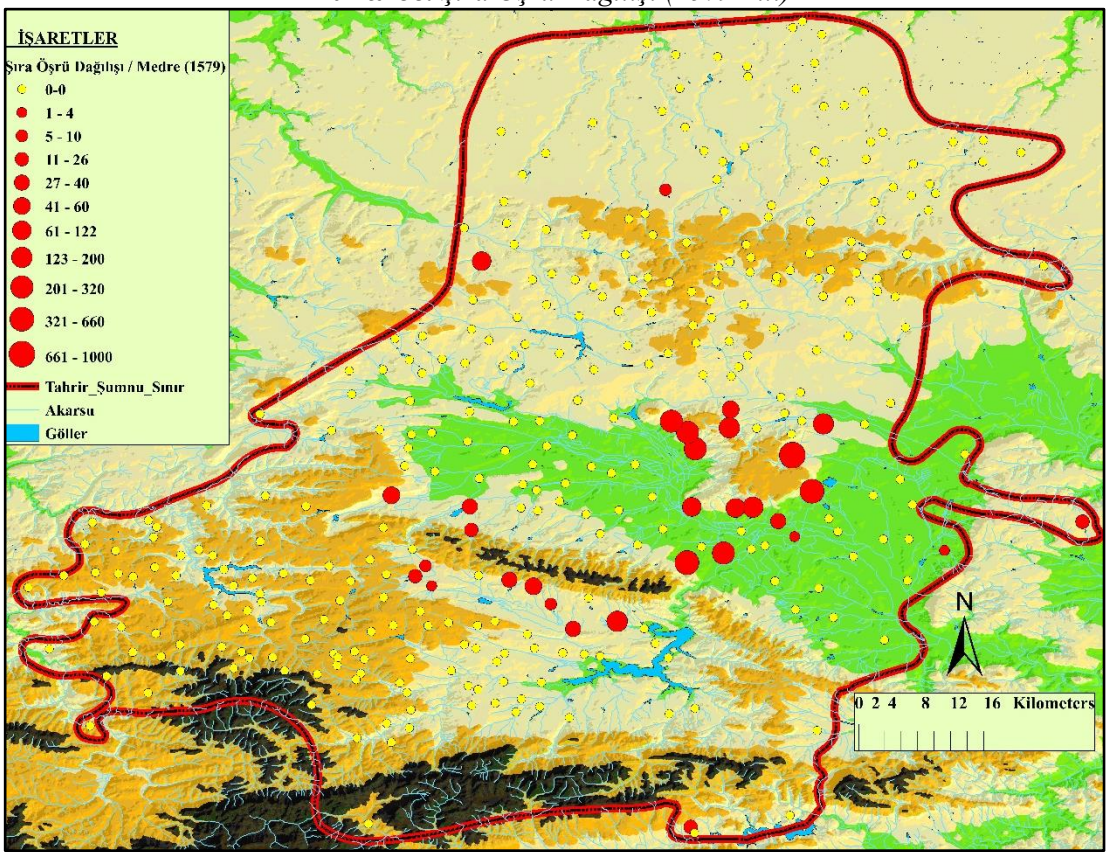
Yukarıda belirtilen tespitlere göre bir değerlendirme yapılmak istendiğinde çalışma sahasında 1 medre şıranın akçe olarak değerinin ilk kayıt olan 1538 yılı defterinde 5 akçe olduğu ve sonraki sayım dönemleri olan 1557 ve 1579 yıllarında da değişmeden aynı kaldığı görülmektedir. 1538-1557 yılları arasını kapsayan 19 yıllık sürecin sonunda şıra üretimi ve buna bağlı olarak alınan vergide yaklaşık %28 oranında bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemden sonraki süreci oluşturan ve 1557, 1579 yılları arasını kapsayan 22 yıllık sürecin sonunda ise şıra üretimi ve bundan alınan verginin -%1,5 oranında azalma gösterdiği görülmüştür. 1538-1557 yılları arası baz alındığında bu azalışın mutlak olmayıp nisbi bir azalma olduğu anlaşılmakta olup

[612] Medre: Bir batman, 6 okkalık şarap kabı. Bkz. Parlatır, *a.g.e.,* s. 1036.

1538-1579 yılları arası dönemde, şıra üretiminde yaklaşık %26 oranında artış olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak bakıldığında şıra üretiminin sahanın önemli sanayi üretim faaliyetleri arasında olduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Tablo 38).

Medre cinsinden alınan şıra öşrünün 1579 yılı verilerine göre sahadaki dağılışına dikkat edildiğinde bu vergi kaleminin de genel olarak Şumnu Platosu etekleri ve Eski İstanbulluk Dağları'nın eteklerinde yer alan birikinti konileri üzerinde bulunan Osmanlı'ya tevarüs eden yerleşmelerden tahsil edildiği görülmektedir. Genel durum böyle iken bu verginin tahsil edildiği yerleşmelerden 2 tanesinin ise (Hırsovapınarı, Arnavud) XVI. yy ortalarında kurulan yerleşmelerden olduğu anlaşılmıştır. Bu verginin toplamı olan 4956 medre, bahsedilen toplam 31 yerleşmeden 2-1000 akçe arasında tahsil edilerek toplanmış ve bundan devlet 24780 akçe vergi tahsil etmştir. Kazada bulunan bunların haricindeki yerleşmelerden ise bu verginin tahsil edilmemiş olduğu görülmektedir (Bkz. Harita 66).

Harita 66. *Şıra Öşrü Dağılışı (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

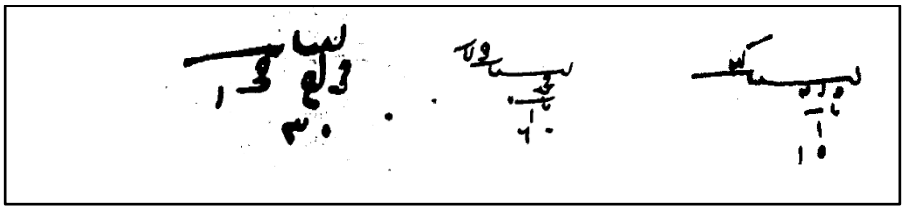
Bahsedilen verginin alınmış olduğu yerlere bakıldığında Şumnu Platosu çevresinde bulunan birikinti konilerinden genelde 1000 medre ve üzeri, Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde bulunan yerleşmelerden ise genelde 150 medre ve altında tahsil edilmiş olduğu görülmektedir. Bundan da Şumnu çevresinde bulunan ve meyvecilikte ilerlemiş olan eski yerleşmlerin şıra üretimi yani bağcılıkta da diğerlerine nazaran ilerlemiş olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 66).

Defterlerde *asiyab* ismiyle kaydedilen vergi, Farsça kökenli bir terim olup *su değirmeni* anlamına gelmektedir [613]. Bunların defterlerde *asiyab-ı karaca* ve *asiyab-ı dolab* olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Bu konuda Niğbolu sancağı kanunnamelerine bakıldığında III. Murad zamanında hazırlanan Niğbolu sancak kanunnamesinde "ve resm-i âsiyab zikr olunan vilayetde harman götürüldükden sonra cem oluna. Yerde harman varken cem olunmaya. Yerden kalkub ve cemi harman götürüldüği eyyamda kangi sipahinin tahviline düşerse rüsum-ı asiyab ana hükm oluna" **[614]**. şeklinde bir kanun hükmüne rastlanmıştır. Bundan asiyab vergisinin alınma zamanı ile ilgili bir bilgi mevcut olup hangi oranda alındığına dair bir bilgi ise mevcut değildir. Bu verginin hangi oranda alınması gerektiği ile ilgili hükme Silistre sancağı Kanunnameleri arasında rastlanmakta olup "Resm-i Asiyab dahi dolab olub bütün yıl yürüse altmış akçe, nîm sale ise nısfı alınur: Ve karaca değirmenin bütün yıl yürüyeninden otuz ve nim salesinden onbeş akçe alınur"[615] kanun metninden de anlaşıldığı üzere bunların dolab ve karaca değirmen olarak ikiye ayrıldığı ve bunların dolap olanlarının yıl boyu çalışanlarından 60 akçe; altı ay yürüyenlerinden 30 akçe: karaca değirmenlerin yıl boyunca yürüyenlerinden 30; altı ay yürüyenlerinden 15 akçe alınması gerektiği belirtilmektedir. İncelenen defterlerde de bu durum mevcut iken bahsedilen değirmenlere ek olarak bir de *asiyab-ı kebe,* yani *kebe değirmeni* kaydına rastlanmaktadır (Bkz Fotoğraf 32).

---

[613] Bkz. Parlatır, *a.g.e.*, s. 107.
[614] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 484.
[615] Akgündüz, *a.g.e, 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 720.

Fotoğraf 32. *Resm-i Asiyab*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.79, 157, 169.

Bunların anlamlarına bakıldığında *asiyab-ı karaca*nın halk arasında *kara değirmen* olarak isimlendirilen ve rüzgârla çalışan değirmenler; *asiyab-ı dolab* ise akarsu üzerinde kurulan dolabın hareketiyle yani su gücünün hareket enerjisine dönüştürülmesi ile çalışan değirmenlerdir. Bahsedilen Karaca değirmenler sahada genelde yem bitkilerinin öğütülerek hayvan yemi haline; dolap değirmenlerin ise buğdayın öğütülerek una dönüştürülmesi için kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır. *Asiyab-ı kebe,* yani *kebe değirmenleri'* nin defterlerde dolap değirmenlerinin bulunduğu yerlerde mevcut olduğu görülmekte bundan da onların su gücü ile yani dolap değirmenlerle aynı sistemde çalıştığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmada hayvan yünlerinin insanlar tarafından eğirilmesi ile oluşan aba ipliğinin değirmen dolaplarında dövülmesi ile *şayak* denilen bir çeşit kumaşa dönüştürüldüğü, bu işlemde de bahsedilen kebe değirmenlerine ihtiyaç duyulmuş olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 39. *Mufassal Tahrir Defterlerine Asiyab Vergisi ve Buna Göre Değirmen Sayısı*

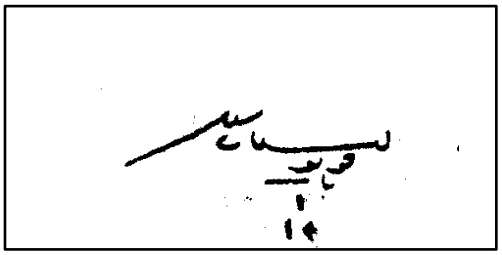
Asiyab (Değirmen) Akçe								
Yıllar	Asiyab-ı Karaca Yıllık Alınan Vergi (30 Akçelik)	Asiyab-ı Karaca Yıllık Alınan Vergi (15 Akçelik)	Asiyab-ı Dolab Yıllık Alınan Vergi (60 Akçelik)	Asiyab-ı Dolab Yıllık Alınan Vergi (30 Akçelik)	Asiyab-ı Kebe Yıllık Alınan Vergi (30 Akçelik)	Resmi Sengi (Taş) Asiyab Yıllık Alınan Vergi (Akçe)	Toplam	Artış Oranı %
1538	7140	615	180	0	15	-	7950	-
1557	7845	1530	2805	465	320	-	12965	%63
1579	8040	1605	2640	285	180	55	12805	-%,1
Asiyab (Değirmen) Aded								
Yıllar	Yıl Boyu Çalışan Karaca Değirmen (Adet)	Altı Ay Çalışan Karaca Değirmen (Adet)	Yıl Boyu Çalışan Dolap Değirmen (Adet)	Altı Ay Çalışan Dolap Değirmen (Adet)	Kebe Değirmeni Adet		Toplam	Artış Oranı %
1538	238	41	3	0	1		283	-
1557	262	102	47	15	11		437	%54
1579	268	107	44	9	6		434	-%,06

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr.42.

Tablo 39'un ilk bölümünün 2-7 sütunları arasında defterlerde alınan değirmen vergisinin akçe cinsinden yıllık toplam meblağı verilmiştir. Bu bilgilerin toplamı sekizinci sütunda, yıllara göre artış oranları ise hesaplanarak dokuzuncu sütunda gösterilmiştir. Tablonun alt bölümündeki sütunlarda ise üst kısımda verilen ve yıllara göre alınan vergi meblağı toplamlarının yıllık akçe miktarına bölünmesi ile hesaplanan değirmen sayıları hesaplanarak verilmiştir.

İlgili tablonun üst kısmında yıl boyu çalışarak devletin yıllık 30 akçe vergi aldığı, yılın altı ayı çalışarak devletin yıllık 15 akçe vergi aldığı karaca değirmen olarak da adlandırılan değirmenlerinden alınan vergilerin ilk defterden itibaren sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bu veriye bağlı olarak hesaplanan ve tablonun alt bölümünde yer alan ikinci ve üçüncü sütunlarda gösterilen yel değirmenlerinin sayısında da artış olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan altı ay çalışan ve yıllık 15 akçe vergi alınan karaca değirmenlerinin bazılarının üzerinde arapça kökenli bir terim olan *seyl* ifadesinin yer aldığı görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 33). Bu terim Türkçeye *sel* olarak geçmiş ve *şiddetle akan su* anlamına gelmektedir[616]. Bundan da yılın altı ayı çalışan kara değirmenlerinin bazılarının yağışlı dönemde sel suları ile de çalışabildiği yani dolabının olduğu anlaşılmaktadır. Bu değirmenlerin genelde Eski İstanbulluk Dağları eteklerinde birikinti konileri üzerinde yer alan köylerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 33. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Asiyab-ı Seyl Vergisi Kayıtları*

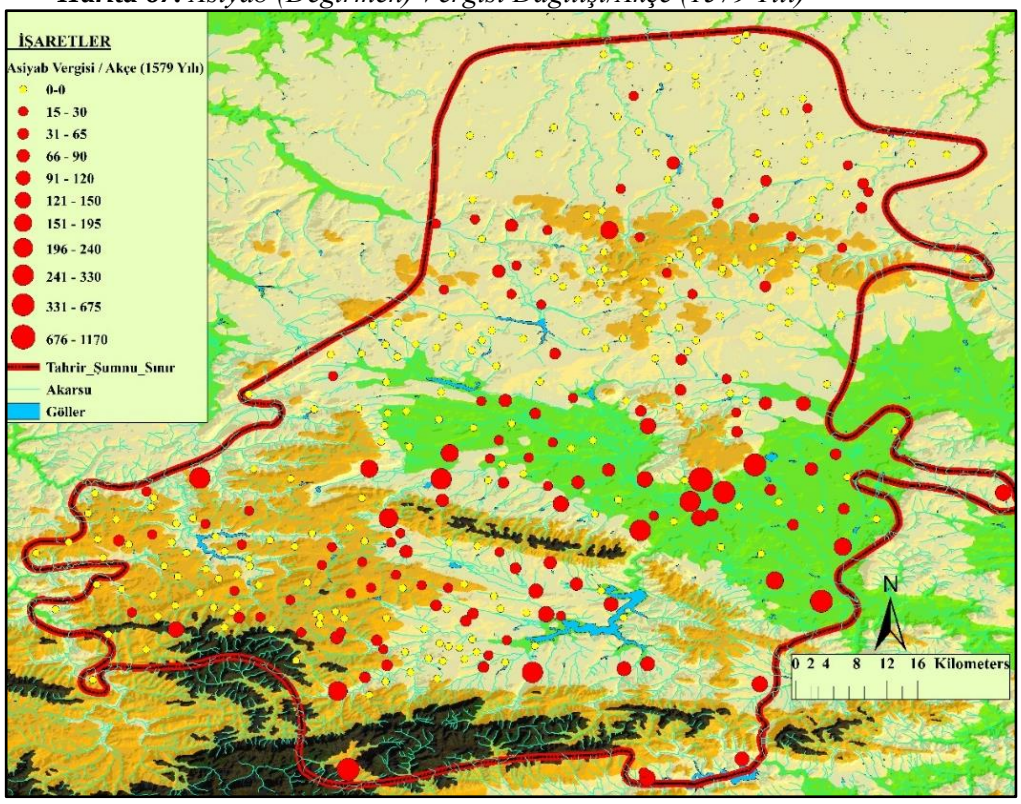
Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.185.

Dolap değirmenlerinden bütün yıl çalışan ve 60 akçe vergi alınanlar ile 30 akçe vergi alınan ve altı ay çalışanlarından alınan vergilere bakıldığında bir tutarlılık olmadığı, buna göre hesaplanan değirmen sayısında da yüzyılın ortasında bir artış olduğu görülürken bu rakamların yüzyılın ikinci yarısında azalma gösterdiği

[616] Bkz. Parlatır, *a.g.e.*, s. 1499.

görülmektedir. Dolap değirmenlerinin gerek vergi ve gerek sayı olarak karaca değirmenlere göre daha az olduğu anlaşılmaktadır. Aynı durum kebe değirmenleri için de söz konusuudur. 1579 yılına ait tahrir deferinde bir köyde 50 akçelik *resm-i seng-i asiyab* ismiyle kayıtlı bir vergi olduğu görülmektedir ki bunun *değirmen taşı* vergisi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan ise bahsedilen köyde değirmen taşına göre vergi alındığı anlaşılmaktadır. Defterlerde verilen yıllık vergi meblağından hareketle toplam meblağ ve değirmen sayılarına bakıldığında yüzyılın ortasında iki katına yaklaşan bir artış olduğu, bu durumun yüzyılın ikinci yarısında eksiye düştüğü görülmektedir. Bundaki temel sebep ise daha önce de bahsedildiği gibi dolap değirmenlerinden alınan verginin ve dolayısıyla bunların sayısında yüzyılın ikinci yarısında görülen azalmadan kaynaklanmaktadır.

Harita 67. *Asiyab (Değirmen) Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

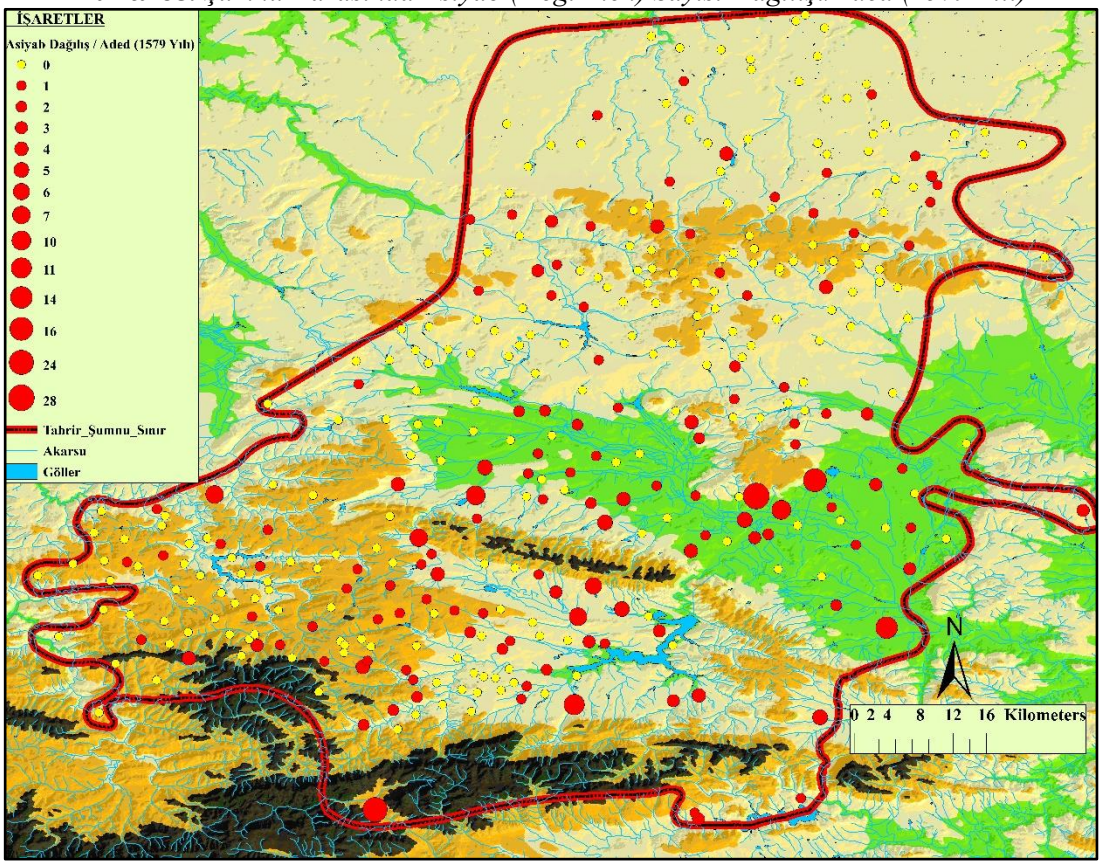
Mufassal tahrirlerin sonuncusu olan 1579 yılı defterine göre çalışma sahasında bulunan 127 yerleşmeden 15-1170 akçe arasında değişen miktarda toplam 12805 akçe değirmen vergisinin tahsil edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Değirmenlerden alınan verginin çalışma sahasındaki dağılışına dikkat edildiğinde dağ ya da plato

yamaçlarından inen dereler, büyük akarsu ya da akarsuya karışan büyük derelere yakın olan yerleşmelerden daha fazla miktarda tahsil edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 29; Harita 67).

Vrana Ovası merkezi kesiminde Vrana Nehri yakınlarında bulunan yerleşmelerle Kamçı Nehri kolları yakınlarında bulunan yerleşmeleri değirmen vergisi dağılışının yoğun olduğu yerlere örnek vermek mümkündür. Nitekim Şumnu Platosu yamaçlarından inen dereler ve Vrana Nehri yakınlarında bulunan Toroviçe köyü 1170 akçe ile sahada değirmen vergisinin en fazla alınmış olduğu yerleşme olarak görülmektedir. Bunu ise aynı sahadaki Kel Yörük ve Çireşofça köyleri takip etmektedir. Akarsulara yakın olan yerleşmelerden alınan değirmen vergisi miktarının daha yüksek olması, buralarda dolap değirmenlerin çalışmasından kaynaklanan bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Zira bunlar akarsuların bulunduğu yerde sıklaşmışlardır. Diğer taraftan çalışma süreleri aynı olsa bile dolap değirmenlerinden devletin almış olduğu verginin kara değirmenlere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 67).

1579 yılı mufassal tahrir defterine göre çalışma sahasında asiyab vergisi alınan 127 yerleşmede 1-28 adet arasında değişen miktarda toplam 434 değirmenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Sahada bulunan değirmenlerin dağılışına ve yoğunluğuna bakıldığında değirmen vergisi dağılışı ve yoğunluğuyla uyum göstermektedir. Nitekim yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı sahada bulunan yerleşmeler arasında en fazla değirmen 28 adet olarak Toroviçe köyünde görülmekte olup, bunu 24 değirmenle Kazanpınarı kasabası takip etmektedir. Deliorman Platosu'nda değirmen bulunan yerleşmelerin çoğu 1 değirmene sahip olup, defter incelemelerinde ve yapılan saha çalışmasında burada genelde yel değirmenlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu bölgede günümüzde de yel değirmenlerinden mevcut olanlar (Akçalar köyünde) vardır (Bkz. Tablo 29; Harita 68).

Harita 68. *Şumnu Kazasında Asiyab (Değirmen) Sayısı Dağılışı/Aded (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Mengene terimi Yunanca kökenli bir sözcük olup "sıkıştıracak ya da basacak alet takımı"[617] anlamına gelmektedir. Lügatteki manası bu olmakla birlikte defterlerde kullanılan *resm-i mengene* yani mengene vergisini anlamak için kanunnamelere bakmak gerekmektedir. Kanunnameler incelendiğinde çalışma sahasının da içinde bulunduğu Niğbolu sancak kanunnamesinde bu vergiye rastlanmazken, bu sancağa komşu olan Silistre sancağının II. Selim döneminde hazırlanan kanunnamesinde "Resm-i Mengene dahi mengene başına beş akçedir ziyade alınmaya. Resm-i Mengene şire zamanında alınur" [618] bilgisi bulunmaktadır. Bahsedilen kanunnamedeki bilgilerden mengenenin şıra üretimi ile ilgili bir alet olduğu anlaşılmaktadır. Saha ile ilgili yapılan çalışmalarda başvurulan uzman görüşlerinden ise bunun üzümün suyunu

[617] Parlatır, *a.g.e.*, s. 1055.

[618] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 719.

çıkarmak yani şıra üretmek için kullanılan bir nevi silindirden alınan bir vergi olduğu bilgisine ulaşılmıştır [619].

Sahada bulunan yerleşmelerdeki mengene vergisinin önemli bir meblağa sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim defter kayıtlarında bu vergi Gayri Müslim nüfusun bulunduğu şıra üretimi yapılan köylerin bazılarında görülmektedir. Cebeci'nin görüşlerine göre şıra üretimi normalde mengene kullanılmadan şıralık üzümün büyük teknelere doldurulup insanlar tarafından ezilmesi ile üretilirken, üretimin fazla olduğu bazı köylerde bu işlemin köy meydanına kurulan ve *mengene* ismi verilen bu aletle yapıldığı, mengene vergisinin de bu işlemden alındığı anlaşılmıştır [620]. Bahsedilen verginin üzümün mamül madde haline getirilmesini sağlayan faaliyetten alınan vergi olma özelliği taşıdığı, yani şıra üretimi ile doğrudan ilgili bir vergi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 40. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Mengene Vergisi*

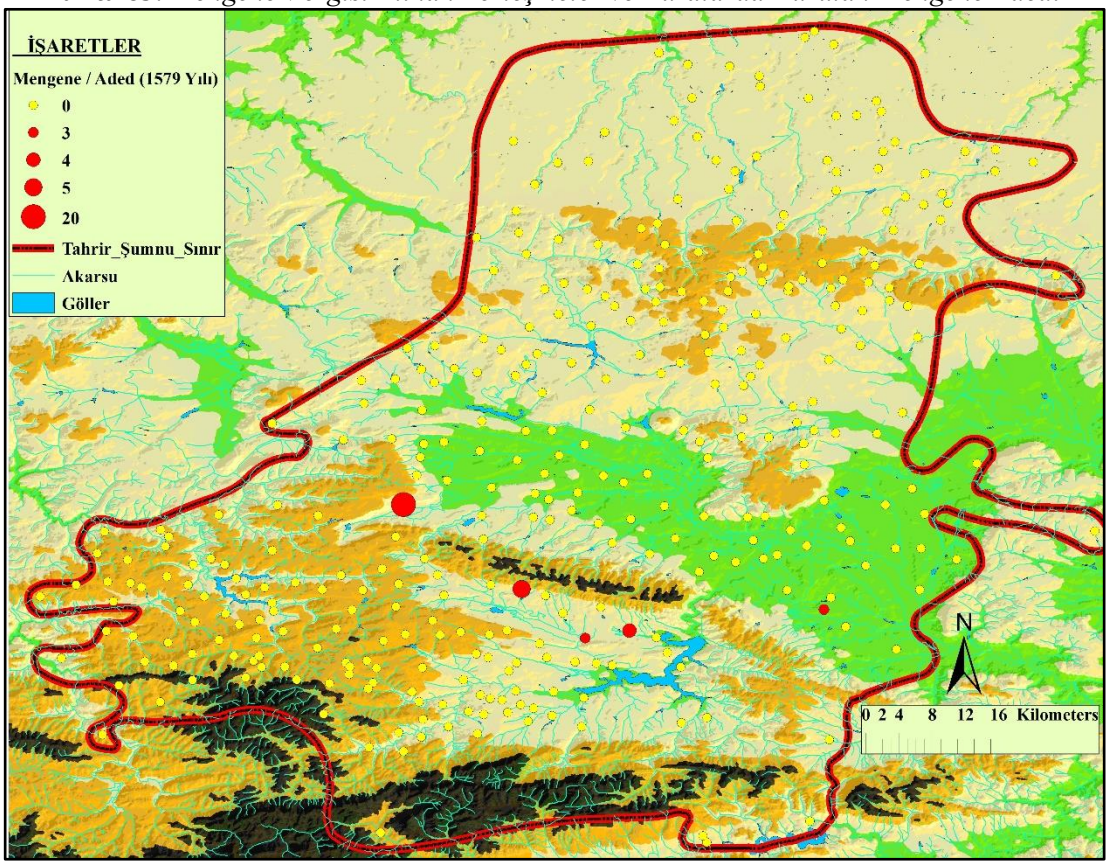
Yıllar	Yıllık Vergi/Akçe	Mengene Adedi	Artış Oranı%
1538	-	-	-
1557	150	30	-
1579	175	35	%16,6

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

İlgili tabloda mengene vergisi 1538 yılı defterinde olmayıp 1557 ve 1579 yıllarına ait defterlerde mevcut olduğu görülmektedir. Kanunnamede mengene başına 5 akçe vergi alınması bilgisinden hareketle şıra üretimi döneminde çalışma sahasında 1557 yılında 30; 1579 yılında ise 35 mengenenin çalıştığı hesap edilerek üçüncü sütuna kaydedilmiştir. Tabloya göre sahada şıra üretiminde mengene kullanımı 1557'den itibaren artarken buna bağlı olarak alınan vergi de artmış, defterlere göre bu faaliyetin yürütüldüğü köy sayısında (beş) ise bir değişiklik olmamıştır. Cebeci'nin de ifade ettiği üzere mengene vergisinin alındığı köyler sahada şıra üretiminin diğerlerine göre daha fazla yapıldığı yerleşmeler olma özelliğine sahiptir (Bkz. Tablo 40; Harita 69).

[619] Kaynak: Ahmet Cebeci ile Mülakat. 09.11.2020.
[620] Kaynak: Ahmet Cebeci ile Mülakat. 09.11.2020.

***Harita 69**. Mengene Vergisi Alınan Yerleşmeler ve Buralarda Kurulan Mengene Adedi*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

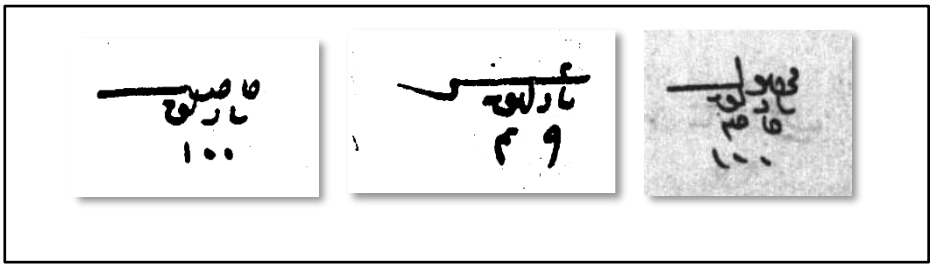
1579 yılı mufassal tahrir defterindeki kayıtlara göre çalışma sahasındaki 5 yerleşmeden (Çıkandın, Güne, Draganofça, Huyvan, Ducine) 3-20 adet arasında değişen mengene vergisi alındığı anlaşılmaktadır. Bunlardan 1 tanesi Eski İstanbulluk Dağları eteklerindeki birikinti konileri üzerinde, 2 tanesi Kirilova Platosu'nda, 1 tanesi ise Eski Cuma Platosu'nda bulunmaktadır. Bu yerler aynı zamanda şıra üretimi yani bağcılığın önemli miktarda yapıldığı yerler olma özelliği taşımaktadır (Bkz. Harita 69).

Farsça kökenli bir terim olan *saz,* lügatte değişik anlamları olmakla birlikte genel olarak "hasır ve sepet yapılan ince kamış; sazlık ise saz ve kamış ile memlu, saz biten yer"[621] olarak tanımlanmaktadır. Defterlerde geçen saz vergisinin çalışmada sanayi faaliyetleri içinde gösterilmesinin sebebi ise sazlıklarda yetişen su bitkilerinin dokuma ve inşaatta kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kamış ve papur

[621] Parlatır, *a.g.e.,* s. 1468.

bitkileri, güz mevsiminde biçilip kurutulmakta ve kullanıma hazır hale getirilmektedir. Kamış, evlerin çatılarında, hayvan çitlerinin çevrilmesi; papur ise dokunarak evlerin içinde tabana serilen ve hasır olarak adlandırılan dokuma yaygının yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan saha çalışmasında bunun sahadaki Kıptî nüfus tarafından sepet yapımında da kullanıldığı anlaşılmıştır.

Fotoğraf 34. *Mufassal Tahrir Defterlerinde Sazlık Vergisi Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.161; BOA., TT. d, nr. 382, s. 294; TKGM., TADB, TT. d, nr. 42, s.171.

Sazlık vergisi defterlerde *hass-ı sazlık, öşr-ü sazlık* ya da *mahsul-ü sazlık-ı hassa* olarak kaydedildiği de görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 34). Bunların arasındaki farkı tespit etmek için kanunnamelere bakılma gereği duyulmuş ve Kanuni devrine ait olan hassa koruları ile ilgili hükümler arasında *hassa korularımdan olan sazlıklar ve otlaklar* [622] ifadesinde bunların hasslara ait olduğu ifade edilmiştir. III. Murad dönemine ait olan Niğbolu sancağı Kanunnamesinde *sazlık öşrü hassa-i hümayun içün zabt olunur* [623] ifadesinden bu yerlerden alınan sazlık öşrünün padişah haslarına gittiği; Silistre Kanunnamesinde ise "Ve hassa yazılan çayır ve saz kimesneye tapuyla virilmez ve kimesneye dahi mahsus değildir"[624] bilgilerinden defterlerde *hass-ı sazlık* olarak kaydedilen verginin de hass-ı hümayun gelirlerine aktarıldığı bildirilmiştir. Defterlerde ve kanunnamelerde öşr-i sazlık veya hass-ı sazlık olarak kaydedilen verginin oranı hakkında bir bilgi bulunmazken kayıtlarda geçmeyen *resm-i sazlık* vergisinin oranı hakkında "Resm-i Giyah ve saz hususında bir raiyet ve gayri her kim olursa çayırdan ot biçse toprak sahibine biçdüğü otluğın arabasına ikişer akçe vireler"

[622] Akgündüz, *a.g.e., 6.Kitap,* 1993, s. 366.
[623] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 493.
[624] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 718.

[625] bilgisi bulunmakta, bu kural çalışma sahasında bulunan sazlıklara da uygulanarak bazı çıkarımlara ulaşılmış ve bunlar Tablo 41'in beşinci sütununda verilmiştir.

Tablo 41. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Saz Vergileri*

Yıllar	Öşrü Sazlık/ Yıllık Akçe	Hassı Sazlık/ Mahsul-ü Sazlık-ı Hassa Yıllık Akçe	Toplam Vergi Akçe	Toplam Biçilen Sazlık /Araba	Artış %
1538	50	250	300	150	-
1557	60	538	598	299	%99,3
1579	42	678	720	360	%20

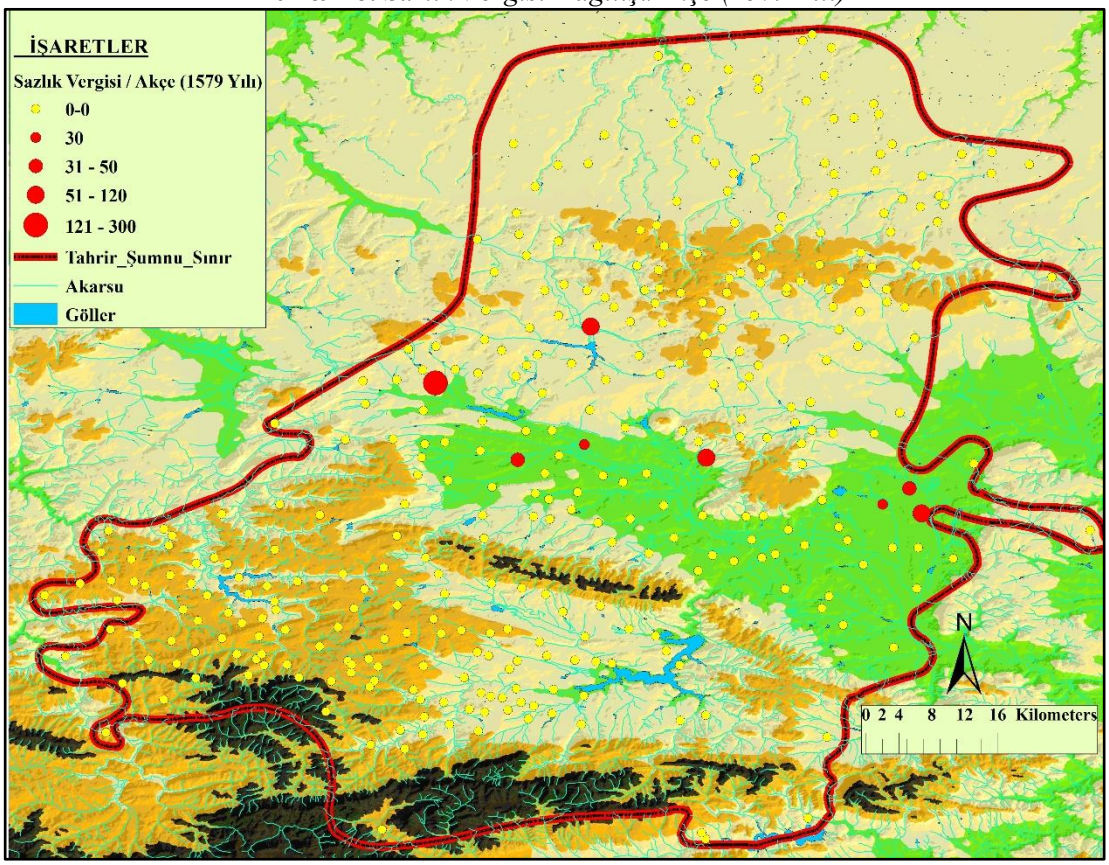
Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Tablo 41'e göre sazlık vergisi ilk defterlerden itibaren mevcut olup 1538 yılından sonra önemli bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışın en fazla olduğu dönem ise 1538-1557 yılları arasındaki 19 yıllık süreçte gerçekleşmiştir. Sonraki süreçte ise bu artışın azalarak devam ettiği anlaşılmaktadır.

Sazlık vergisi alınan yerlerde sulak alanların bulunması gerekmektedir. Defterlerde bu verginin alındığı yerleşmelerin bulunduğu jeomorfolojik birimlerin Vrana Ovası (6 yerleşme); Eski Cuma Platosu (1 yerleşme); Deliorman Platosu (1 yerleşme) olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen birimlerde bulunan 8 yerleşmeden 30-300 akçe arasında değişen oranda sazlık vergisinin tahsil edildiği görülmektedir. Bu verginin tahsil edildiği yerleşmelerin çoğunun Vrana Ovası'nda bulunmasının başlıca nedeni bahsedilen ovanın Vrana ve Kamçı Nehri kolları tarafından adeta örümcek ağı gibi örülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira çevresine göre alçak ve düzlük alanlar dünyanın çoğu yerinde drenaj şartlarının gelişmemesine bağlı olarak 50 yıl öncesine kadar durgun suların toplanma sahası durumunda olup bu yerler yerleşmeler için bile fazla tercih edilmeyen yerler arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen ovada sazlık vergisi alınan yerleşmelerin çevresinde dönem itibari ile sazlıkların var olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 70).

[625] Akgündüz, *a.g.e. 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri*, 1994, s. 718.

Harita 70. *Sazlık Vergisi Dağılışı/Akçe (1579 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Eski Cuma Platosu'nda yer almakla birlikte Vrana Nehri'nin yukarı havzasında yer alan Bazergan Hızır köyünün çevresinde de bu tür sulak alanların olduğu anlaşılmakta olup sahanın fiziki haritasına göre bunun yerleşmenin batısındaki dar vadide olması kuvvetle muhtemeldir. Adı geçen salık vergisi Deliorman Platosu'nda Kopuzcu köyünden tahsil edilmiştir. Kopuzcu köyü civarındaki plato yamaçlarından ise Ak Lom Nehri'nin yukarı havzasındaki dereler kaynağını almakta bunlar kuzeybatı yönünde akış gösterip birleşerek bahsedilen nehri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu sahanın da dönem itibari ile sazlık alanlar için elverişli ortama sahip olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 70).

Defterlerde vergi kaydı bulunmamasına rağmen bu dönemde sanayi kapsamında değerlendirebileceğimiz diğer faaliyelerden birisi de Deliorman taligası denilen süslemeli at arabaları üretiminin yapılmış olmasıdır. Nitekim araba üretiminin bu dönemde önemli bir faaliyet alanı olduğu *Arabacı Osman, Arabacıoğlu* gibi

yerleşme isimlerinden de anlaşılabilmektedir. Bunların haricinde fıçı, marangoz, ve saraçlık gibi atölyeye dayalı üretim faaliyetlerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır[626].

8. TİCARET

Arapça kökenli bir terim olan *ticaret*, kâr amaçlı mal değişimi anlamına gelmektedir. Bu faaliyetin üretimi teşvik edici, yeni pazarlar ve değişik üretim sektörleri arasında bağlantı sağlama, ham ve yarı mamül mallar tedarik etme ve ekonomiyi canlandırma özelliği bulunmaktadır [627]. Defterler incelendiğinde sahada iç ticaretle ilgili bazı vergiler ve dış ticaretle ilgili bazı bilgiler olduğu anlaşılmıştır. Nitekim iç ticaretle ilgili ticari vergilerin *bâc-ı bazar, bâc-ı şıra, bâc-ı hamr* şeklinde kayıtlı olduğu görülmekteyken, dış ticaretin izlerini Latin nüfustan anlamak mümkündür.

Bâc, Fars dilinde eşya ve mallar anlamına gelmektedir. Osmanlı vergi sistemindeki *bâc* ise pazar ve panayırlara gelip giden, alınıp satılan mallardan alınan örfi vergidir [628]. Tahrir defterlerinde bu vergi bir tamlama ile *bâc-ı* .... olarak kullanılmış ve bu terimden sonra ticareti yapılan ürünün ismi ya da satışın yapıldığı yer belirtilmiştir. Nitekim defterlerde kayıtlı *mahsul-i bâc-ı bazar;* çarşı ve pazarda satılan ürünlerden alınan ticaret vergisini tanımlamaktadır. Çarşı ve pazarlarda satılan ürünlerden ürün çeşitlerine göre alınması gereken meblağ ise ayrı ayrı hükümlerle belirtilmiştir. Örneğin Yavuz Sultan Selim dönemine ait Niğbolu sancağı Kanunnamesinde "ve pirinç ve buğday ve çavdar ve mercimek ve böğrülce ve nohud ve bunun emsali arabadan dört akçe bâc alınur ve semer at yükünden iki akçe ve eyer at yükünden bir akçe bâc alınur"[629] bilgisinden pazarlarda ticaret metaı olan değişik ürünlerden kanunnamede belirtildiği şekilde vergi alındığı anlaşılmakta olup bu örneklerin sayısını arttırmak mümkündür. Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere bu verginin alındığı yerlerde pazarın kurulması gerekmektedir.

---

[626] Ulusoy, *a.g.e.,* 2003, sa. 70-71.
[627] Cengiz Kallek, "Ticaret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 134-144.
[628] Akgündüz, *a.g.e.,* I. Kitap, 1991, s. 190.
[629] Akgündüz, *a.g.e., III. Kitap,* 1991, s. 420.

Tablo 42. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Ticari Vergiler*

Yıllar	Mahsul-i Bac-ı Bazar	Niyabet ve Bac-ı Şıra	Bac-ı Hamr	Toplam	Artış Oranı%
1538	2500	6734	-	9234	%
1557	3500	401	2513	6414	-% 30
1579	4100	810	3024	7934	% 23,6

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Bâc vergilerinden *bazar* vergisi ilk defterden itibaren sürekli olarak artmıştır (Bkz. Tablo 42). Bu verginin alındığı yerler pazar kurulan yani alışverişin yoğun olduğu yerler olma özelliği taşımaktadır. Bu ise aynı zamanda şehirleşmenin bir ölçüsü durumundadır. Çalışma sahasında pazar vergisi olan yani pazar kurulan yerler aşağıda görüldüğü üzere Şumnu nefsi (merkezi) ve Eski Cuma yerleşmeleridir (Bkz. Tablo 43; Harita 71). Nitekim daha önce de belirtildiği üzere bunlardan Şumnu, nüfus açısından da şehir özelliği göstermekte iken Eski Cuma ise çalışma döneminden sonra bu özelliğe sahip olabilmiştir.

Tablo 43. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Bâc-ı Bazar Vergisinin Görüldüğü Merkezler*

Yıllar	Şumnu	Eski Cuma
1538	2000	500
1557	2000	1500
1579	2500	1600

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Osmanlı Devleti'nin ticari mekânlarının başında pazarlar[630], panayırlar ve bedestenler gelmektedir. Pazarlar ve panayırların merkezi idarenin izniyle kurulmakta, aralarındaki temel fark ise pazarların haftanın belli günlerinde özellikle de cuma günleri belli yerlerde bir günlük olarak; panayırlar ise belli yerlerde senede bir ya da birkaç defa kurulmasıdır. Pazarlarda katılım daha çok yerel olmakla birlikte panayırlar bölgelerarası hatta uluslararası bir nitelik göstermektedir. Defterlerde geçmemesine rağmen, sahayla ilgili çalışmalarda Osmanlı'da ilk panayırların, XVI. yy'da Rumeli'de kurulduğu bilinmektedir[631]. Türkçeye bedesten olarak geçen terim aslen Farsça bir terim olup *Bez-istan* yani bez satılan yer anlamına gelmektedir. Osmanlı şehirlerinde görülen bedestenler ise başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere silahlar, koşum

[630] "Osmanlı döneminde *pazar* terimi, hem alışverişi hem de alışveriş yapılan mekanı tanımlamaktadır. *Çarşı* ise pazar karşılığı olarak kullanılmıştır. Kaynaklarda XVI. yy sonlarına kadar *pazar* terimi kullanılırken bundan sonra çarşı kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonra *pazar*, köy, kasaba ve şehirlerde haftanın belli günlerinde kurulan açık alışveriş yerleri için kullanılmıştır. Çarşı terimi sabit olan esnafların bulunduğu alışveriş yerlerini ifade eder hale gelmiştir". Bkz. Tahsin Özcan,"Pazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 206-208.

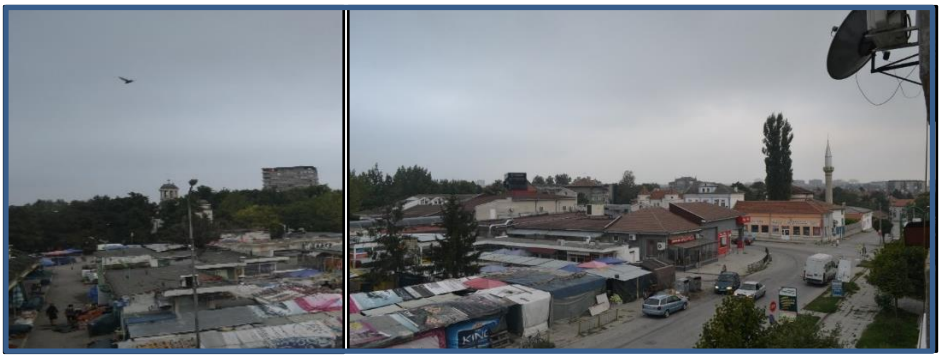
[631] Özer Küpeli, *Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dai*r, Osmanlı 3 İktisat, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 491-492.

takımları ve değerli kumaşların satıldığı kapalı ticaret alanlarıdır [632] . Yapılan çalışmalardan anlaşıldığına göre pazarlar iç ticarete yönelikken, bedesten ve panayırlarda iç ticaretle beraber dış ticaretin de gerçekleştiği anlaşılmaktadır [633].

Tablo 42 ve 43'e göre çalışma sahasında pazar kurulduğu anlaşılan Eski Cuma ve Şumnu'da buna bağlı vergilerin (bâc-ı bazar) artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışın en fazla olduğu yer Eski Cuma; dönemi ise 1538-1557 yılları arasına tekabül etmektedir. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde pazar vergilerinin artışı devam etmekle birlikte artış hızının yavaşladığı dikkati çekmektedir. Bu durum bahsedilen yerleşmelerin nüfus artışıyla da uygunluk göstermektedir. Yani ticari hareketlilik ve şehirleşme faaliyetleri arasında bağlantı bulunmaktadır. 41 yıllık süreçte bahsedilen yerleşmelerden alınan bazar vergisinin Şumnu'da %25 artış gösterirken Eski Cuma'da üç katı geçtiği anlaşılmakta olup bu durum aşağıda değerlendirilecektir.

1538 tarihli defterde Cumalı isminde bir köy olarak görülen yerleşme aynı dönemde iskân edilen konar-göçer Yörükler tarafından cuma günü kurulan hayvan pazarı sayesinde gelişmeye başlamıştır. Burada kurulan hayvan pazarı Kirilova nahiyesi, Vrana ve Kara Lom nahiyeleri için önemli bir alışveriş yeri olma özelliği göstermiştir. Bahsedilen pazar, önemini XX. yy ortalarına kadar korumuş olup, günümüzde buradaki tarihi pazarın yeri ise Eski Cuma merkezinde bulunan şu anki camiin çevresindeki mevkii olduğu söylenmektedir (Bkz. Fotoğraf 35).

Fotoğraf 35. *Eski Cuma, Tarihi Pazar Yeri Çevresinin Günümüzdeki Görünümü*

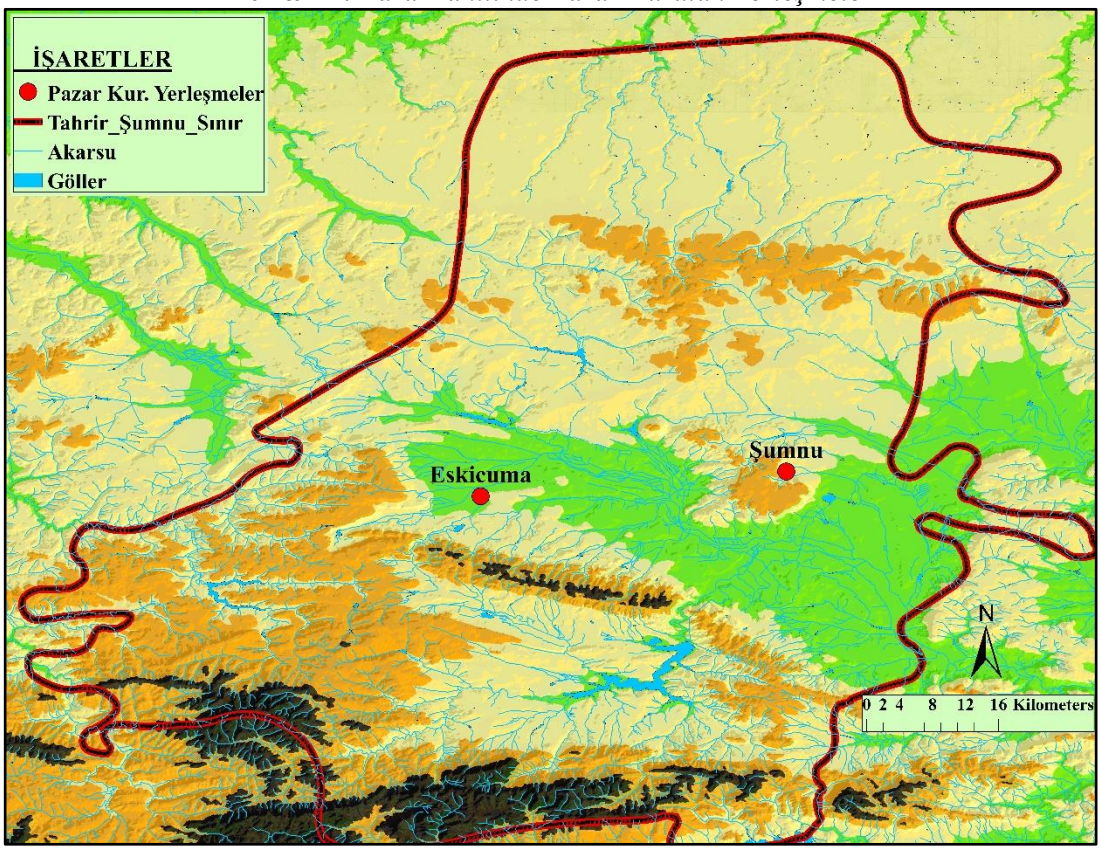
Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Fotoğraf Arşivi

[632] Semavi Eyice, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 302-311.
[633] Faroqhi, *a.g.e.*, 1994, s. 49.

Eski Cuma'daki pazarın Cuma günü kurulmasının sebebi ise, bu gününün Müslümanlar için ibadet yerlerinde özel toplanma günü olmasından kaynaklanmaktadır. Cuma namazı, hakkında ayrıca sure olan bir namaz olup (öğle namazı vaktinde) dinen beldenin en büyük camiinde ve toplu olarak kılınmaktadır. İşte bunun için Anadolu ve Balkanların çoğu yerlerinde Müslüman Türkler cuma günlerini hem ibadet hem de ticaret günü olarak belirlemişler buna uygun olarak pazarlar kurmuşlardır. Sahada bu amaçlarla cuma günü kurulduğu anlaşılan pazar sonucu gelişen yerleşme ilk önce *Cumalı;* daha sonra *Eski Cuma Bazarı* ve nihayet *Eski Cuma* ismini almış ve giderek şehir özelliği kazanmıştır (Bkz. Harita 71). Bahsedilen yerleşme günümüzde Bulgaristan Cumhuriyeti siyasi sınırları içinda halk tarafından Eski Cuma; resmi ismi Targovişte (Pazar) olan oblast/il merkezi durumundadır (Bkz. Ek 1, Satır: 74). İlk tahrirlere göre Eski Cuma'da Gayri Müslim nüfus yok iken ticaretin gelişmesine bağlı olarak daha sonraki kayıtlarda burada Gayri Müslim nüfus da görülmeye başlamıştır[634].

[634] TT. d, nr. 42., s.225.

Harita 71. *Kaza Dahilinde Pazar Kurulan Yerleşmeler*

Kaynak: Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ – Harita Arşivi

Çalışma sahasında bazar vergisinin görüldüğü bir diğer merkez olan Şumnu'daki ticaret yerlerini şu şekilde tanımlamak mümkündür. Bunlardan birincisi şehrin çarşısı ki bunlar şehirlerde camilerin etrafında kurulmakta olup Şumnu'da bunun Eski Cami kurulurken camiye gelir elde etmek için etrafında vakıf dükkânlarının kurulduğu ve şehrin çarşısının da burası olduğu bilinmektedir. Bu çarşı sonraki dönemde *şeytan çarşısı* ismiyle adlandırılmış olup daha çok şehir içi ticarete yönelik olduğu bilinmektedir. Bir diğer ticaret yeri olan pazarlar ise haftanın belli günlerinde Şumnu halkına hizmet vermiş olup 1538 yılındaki deftere göre Eski Bazar isimli bir mahallenin bulunması burada bir pazaryerinin olduğunu anlamamıza neden olmuşken ilgili tabloda görülmekte olan şehrin vergilerinde de bu açıkça görülmektedir (Tablo 43). Defterlerdeki hane kayıtlarına bakıldığında bahsedilen mahallenin isminin sonraki dönemde Şaban Bey mahallesine tevdi edildiği anlaşılmaktadır. Klasik dönemde Şumnu'da ticaretin boyutunu gösteren bir başka emare ise 1580 yılında yapılan Şaban Bey Camii'nin hemen yakınında 1604 yılında

inşa edilen saat kulesidir (Bkz. Fotoğraf 7). Bu kule şehir halkının yanında özellikle şehir esnafına iş saatlerini ayarlamak için hizmet vermiş, aynı zamanda ticaret merkezinin de sembolü olmuştur. Burası Şerif Halil Paşa Camii'nin güneyinde bitpazarı mevkii denen yerin civarı olup günümüzde bu kule ve yakınındaki camii mevcut değildir [635].

***Fotoğraf 36**. Tarihi Şumnu Bedesteni*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Fotoğraf Arşivi

XVI. yy'da inşa edilen Şumnu bedesteni de bir ticaret merkezi olarak gelişmiştir (Bkz. Fotoğraf 37). Bunun yapılması ile buradaki ticaretin hareketlilik kazandığı ve bu hareketliliğin yaklaşık 200 yıl sürdüğü bilinmektedir [636]. XV ve XVI.

---

[635] Bkz. Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 34.

[636] "Bina zaman zaman tamirat geçirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yapı 41,48 m uzunluğa ve 22,90 m genişliğe sahiptir. Binanın bir tanesi 2,6 m genişliğinde ana giriş kapısı olmak üzere iki ayrı girişi vardır. Bunun içinde bulunduğu alana geçmişte *Şeytan Çarşısı* denilmekte olup, isminden de anlaşıldığı gibi burası şehrin eski ticaret alanı, bedesten ise bunun merkezidir. XIX. yy ortalarında şehrin ticaret alanının doğu yönünde genişlemesi ile bedesten de canlılığını yitirmiştir". Bkz. Embiev, *a.g.e.,* ss. 48-49. "Şeytan Pazarı dağılınca şu anki Kıllak Parkının bulunduğu yere Kıllak Pazarı; Saat Kulesi ve hemen yakınıdaki Saat Camii (Şaban Bey Camii) civarına da Bit Pazarı kurulmuştur". Bkz. İsmail, *a.g.e.*, ss. 26- 42. Bkz. Ulusoy, *a.g.e.*, 2003, s. 17. Osmanlılar Latin dünyası ile ilişkilerini Adriyatik şehri olan Dubrovnik üzerinden yapmışlardır. Bu ise Osmanlıların Balkanlarda hakimiyet kurmasından sonra gelişmiştir. Onlarla anlaşmalar yaparak ticaretin gelişmesine imkân sağladılar. Bu da tarihimizde Venedik kapitülasyonları olarak da bilinmektdir. Osmanlı özellikle dünya ticaretinde söz sahibi milletlerle yakın ticari ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Coğrafyanın onlara sağlamış olduğu avantajın farkındaydılar ve bunu kullanmak için de çaba sarf etmişlerdir. Osmanlı sahip olduğu ticari politikalar ve dünya görüşü sayesinde iç ve dış ticarette son derece esnek ve liberal davranmıştır. Bkz. Mehmet Bulut., "Erken Modern Dönem Osmanlı Ticaret Literatürüne Genel Bir Bakış", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* S. I, 2003 s. 239-243. Dubrovnik, Balkan ticaretinde önemli bir yere sahip olup adeta Balkanların Avrupaya açılan kapısı durumundadır. Osmanlıdan bir takım haklar elde etmiş olan bu şehir Balkanlarda üretilen ham ya da yarı mamül

yy'larda Şumnu'nun da aralarında bulunduğu Bulgaristan şehirlerinde Raguzalı tüccarların (Dubrovnik) olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1579 yılı defterinde Şumnu merkezinde *cemaat-i latinyan* ismiyle 4 hanenin kayıtlı olması bunun delilidir. Buna göre Osmanlı'nın Rumeli eyaletlerindeki şehirlerinin Şumnu da dahil olmak üzere dış ticarette rol oynadığı anlaşılmaktadır. Klasik dönemden sonra bu ticarette Orta Avrupa'ya doğru bir kayma olduğu bilinmektedir. Nitekim bahsedilen dönemde Orta Avrupa'yla ticari ilişkilerin panayırlar vasıtasıyla kurulduğuna dair bilgiler bulunmaktadır[637]. Bu panayırlar uluslararası malların satış ve sergi yerleri olup ilkbahar dönemlerinde kuruldukları anlaşılmaktadır. Çalışma sahasında 1852 yılında Eski Cuma panayırının varlığı bilinmekte olup bu panayırda Avrupa mallarından Avusturya-Alman ve İngiliz malları geniş yer kaplamaktadır[638]. Kaynaklarda bulunmamasına rağmen saha ile ilgili görüşmelerde Vırbitsa'da da bir panayırın kurulduğu ve 1940'lı yıllara kadar devam ettiğine dair sözlü bilgilere ulaşılmıştır. Evliya Çelebi seyahat ettiği dönemde Şumnu'nun 300 dükkânı olduğunu ifade etmektedir[639]. İnciciyan ise Trabzon limanı vasıtasıyla şehre, Anadolu'dan ham bakır getirildiğini işlenip mutfak malzemesi ve gereçler olarak Varna limanı vasıtasıyla İstanbul'a gönderildiğini ifade etmektedir[640].

Arabacı Osman isimli yerleşmede çalışma döneminde pazar vergisi görülmemesine rağmen sonraki dönemde sahada ticaretin geliştiği bir yerleşme olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim XVI. yy tahrirlerinde bu yerleşmenin ismi *Arabacı Osman* olarak kayıtlı iken, 1642 tarihli defterde *Kaza-i Osman Pazarı, nam-ı diğer Alakilise* olarak kayıtlı olduğu görülmüştür. Bahsedilen yerleşmenin 1579 tarihli tahrir defterindeki kaydının üzerine H.1234/ M.1819-1820 tarihinde eklenen bir malumatta buradan *bâc-ı bazar* vergisinin alındığı, diğerinde ise H.1284/ M.1868-69 yılında isminin Osman Pazarı olarak değiştirildiği belirtilmiştir (Bkz. Fotoğraf 36)[641].

---

yünlüleri İtalya ve Fransaya ihrac ederken , buralarda üretilen tekstillerin'de Balkanlara ithalatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Bkz. Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 511.

[637] Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 490.

[638] Küpeli, *a.g.e.*, ss. 491- 492.

[639] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Ahmed Cevdet Paşa Baskısı, Dersaadet İkdam Matbaası, C. 3, İstanbul, 1314 (1898), s. 309-310.

[640] İnciciyan ve Andereasyan, a.g.m., ss. 130-132.

[641] BOA., TT. d, nr. 42, ss. 276-277.

Fotoğraf 37. *1579 Tarihli Mufassal Tahrir Defterinde Osman Pazarı'na Ait Kayıtar*

Kaynak: TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 210.

Tahrir defterlerinde *bâc-ı şıra* adında bir vergiye rastlanmakta olup buna ait yekunlar ilgili tabloda verilmiştir. *Mayalanmamış tatlı üzüm suyu* anlamına gelen *şıra,* ile ilgili kanunnamelerde "Ve şiresi olmayan karyeler, gayrı karyelerden şire satun alub kendü karyelerine getürseler yahud şiresi olan karyeler, şiresi olmayan karyelere yükle şire iledüb satsalar, her yükden ikişer akçe bâc alınur. Ve araba ile fuçılarla haricden gelüb bazarda satılan sirke ve şire fuçılarından her fuçıdan on beşer akçe bac alınur"[642] hükmünden anlaşıldığı üzere şıranın köyler arasında bir ticaret metaı olduğu ve bundan da devletin vergi aldığı anlaşılmaktadır. Niğbolu kanunnamesinde "Ve subaşılar monopolye dutmalu oldukda senenün hangi ayların dilerlerse ol aylarda iki ay on gün monopolye dutalar. Ol zamanda kanun budur ki, kafirlerün cemi' kübleri ve fuçıları mühürlenüb kimesneye hamr satmayalar; ol kadar zamanda subaşının şırası satıla. Eğer ol mikdar zamanda satılmayacak olur ise, artuk zamanda monopolye dutmaya. Ve monopolye eyyamında satduğı gibi güç ile reaya üzerine dökmeğe. Meğer ki illerden olan narh üzerine kafirler rızalarıyle kabul eyleyeler" [643] hükmünden de ayni vergi olarak alınan *şıra* yani *öşr-ü şıra'*nın pazarlarda satılmasının kazadaki şıra üreticilerine göre öneclikli olduğu vurgulanmakta, devletin topladığı şıra öşrü bitmeden kazadaki üreticilerin şıra satışı yapamayacağını belirtmekte *monopolye dutulmak* olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kanunnamede "Eğer ol mikdar zamanda satılmayacak olur ise, artuk zamanda monopolya dutmaya, Ve gücile monopolya

[642] Akgündüz, *a.g.e., 2. Kitap,* 1991, s. 511.
[643] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 485.

eyyamında satduğu gibi re'âya üzerine dökmeğe. Meğer ki illerden olan narh-ı ruzi üzere kafirler rızalarıyla kabul eyleyeler" [644]. Eğer belirlenen zamanda şıra öşründen alınan ayni verginin satışı tamamlanmazsa kazadaki şıra üreticilerinin satış kısıtlamasının uzatılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Bütün bunlardan *bâc-ı şıra*nın sahada yerleşmeler arasında şıra satışından alınan vergi olduğu anlaşılmıştır.

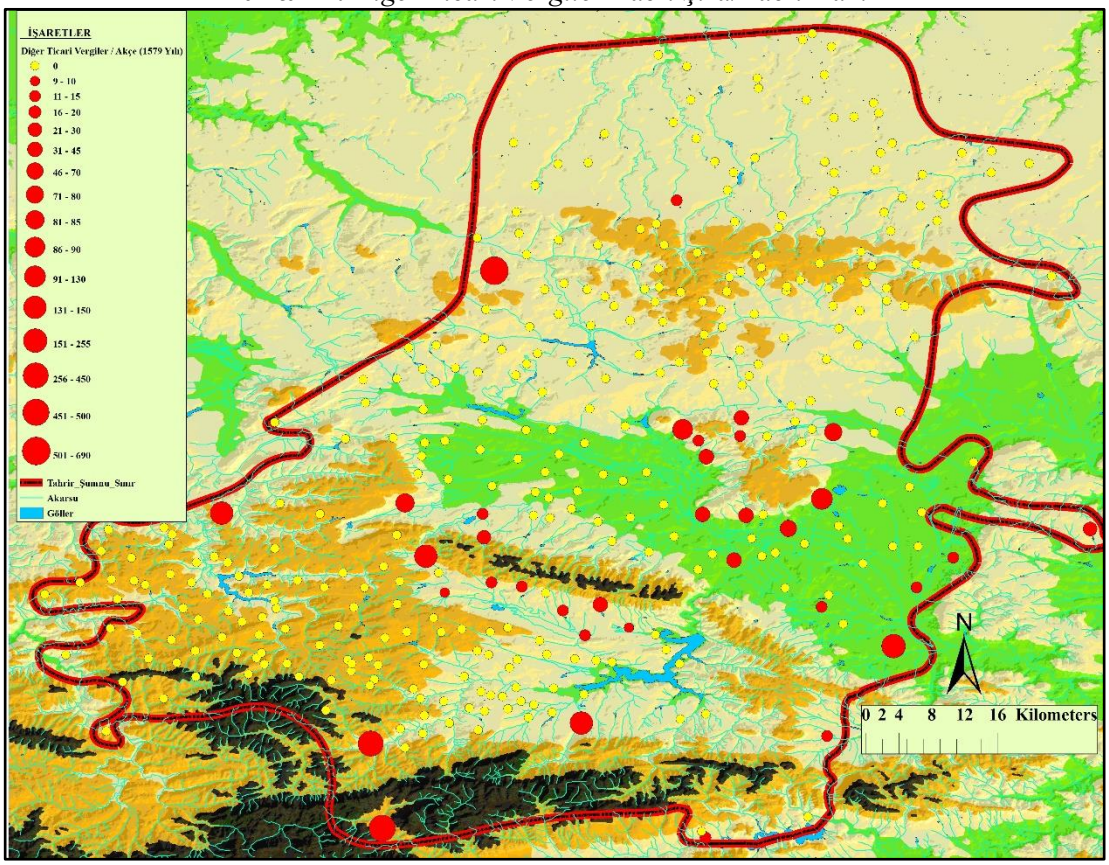
Şıranın mayalanmış hali olan şarabı tanımlamak için defterlerde Arapça bir terim olan *hamr* teriminin kullanıldığı anlaşılmaktadır[645]. Tıpkı şırada olduğu gibi bunun ticaretinden alınan vergi de *bâc-ı hamr* olarak kaydedilmiş olup bunun oranı III. Murad devrinde hazırlanan Niğbolu sancak kanunnamesinde "ve gelen hamr fuçısından dörder akçe bac alınur" [646] hükmünde belirtildiği üzere pazara gelen şarap fıçılarının her birinden dörder akçe alındığı anlaşılmaktadır.

Tablo 42'de şıra vergisi meblağına bakıldığında ilk defterde diğerlerine göre oldukça yüksek olduğu, sonrasında ise düşüş olduğu görülmektedir. Defterler incelendiğinde bunun sebebi ilk defterden sonraki defterlerde ayrı olarak gösterilen *bâc-ı hamr* vergilerinin ilk defter olan 1538 yılı defterinde *niyabet ve bâc-ı şıra* vergisinin içinde alınmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim *bâc-ı hamr* vergisi ilk defterde mevcut olmayıp, sonraki defter olan 1557 yılında görülmekte ve sonraki kayıtta da arttığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 42).

---

[644] Akgündüz, *a.g.e., 3. Kitap,* 1991, s. 417.
[645] Kubbealtı Lügati http://www.lugatim.com/s/Hamr 30.12.2020
[646] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 488.

Harita 72. *Diğer Ticari Vergiler Bâc-ı Şıra/Bâc-ı Hamr*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Bazar vergisinin alındığı yerleşmeler çalışma sahasında son derece sınırlı iken şıra ve hamr ticaretinin yapıldığı ve bundan da devletin vergi tahsil ettiği yerleşmelerin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim bu verginin 1579 yılı tahrir kaydına göre 9-690 akçe arasında değişen oranda sahada bulunan 35 yerleşmeden tahsil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen yerleşmelerin ortak özelliği ise büyük kısmının Şumnu Platosu ve Eski İstanbulluk Dağları eteklerindeki birikinti konileri üzerinde iken diğer kısmının ise vadilerde bulunan derbent yerleşmeleri olması ve yine genelinin (Hırsova pınarı ve Konak derbendi hariç) Osmanlı'ya tevarüs etmesidir (Bkz. Harita 72).

Tablo 42'de yer alan beşinci ve altıncı sütuna dikkat edildiğinde defterlerde kayıtlı ticari vergiler toplamının da ilk defterden itibaren azaldığı görülmektedir. Şu hâlde ticari vergi kayıtlarının bulunduğu mufassal tahrirlerden 1557 ve 1579 yılına ait kayıtların kendi arasında daha tutarlı olduğu, buna karşılık 1538 yılı kaydında birden

fazla verginin *bâc-ı şıra* altında toplandığı bunun da bahsedilen dönemde bu verginin oldukça yüksek olmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın sahada ticareti geliştirmek için bazı önlemler aldığı da tahrirlerde açıkça görülebilmektedir. Bu dönemde ticari malların taşınmasında en büyük problem güvenlik olduğu için bu önlemlerin başında yol güvenliğini sağlamaya yönelik oluşturulan derbentler gelmektedir. İncelenen kaynaklarda ismi geçen 11 derbent yerleşmesi ile yolcu ve malların güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim bu durum bir derbent yerleşmesi olan Çireşofça'ya ait bir derkenarda şu şekilde belirtilmektedir. "Mezkur karye mahuf ve muhataralı yerde olup Tırnovi'ye gider yolun üstünde olup defaatle bazarkanlar basulup katl-ü nefs olup derbent olması elzem olduğu için ellerine hükm-ü şerif virildi" [647] şeklinde ifade edilmiştir. Bu çalışmanın lokalizasyon bölümünde değerlendirildiği halde diğer bölümlerinde kullanılmayan 1642 yılı avarız defterinde Şumnu'da 25 hane Ermeni kaydı bulunmaktadır. Bunların da bahsedilen şehirlerde ticaretin gelişmesine yönelik yerleştirildiği bilinmektedir.

Issız yerlerde kurulan tekye ve zaviyelerin de güvenliği arttırıcı etkileri olmuştur. Zira bunların *ayende vü revende* yani gelene geçene hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durum ulaşım başlığı altında daha detaylı açıklanacaktır. Ayrıca sahaya nüfus iskân edilirken nüfusun ekonomik kabiliyetlerine de dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1642 tarihli defterde Ermenilerin Şumnu şehir merkezine yerleştirilmesi bunun açık delilidir. Sonraki dönemde Yahudi nüfusun da ticaretin gelişmesi ile bağlantılı olarak şehre yerleştiği anlaşılmaktadır.

İktisat tarihçisi Mehmet Genç'in çalışmasında Varna-Batum hattından bahsedilmektedir ki bunun kuzeyinde kalan toprakların tarım ve tarımsal ürünler, güneyinde kalan alanların ise mamul madde üreterek imparatorluğun zenginleşmesinde etkili olduğu vurgulanmıştır [648]. Mufassal tahrir defterlerinde açıkça belirtilmemesine rağmen Celeb ve Mühimme Defterlerinde Şumnu kazasının ülke içi ticaret ve özellikle de ordunun geçeceği yerlerde ordunun ve İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasında tedarikçi bir idari birim olduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında

[647] BOA., TT. d, nr. 439, s.198.
[648] Genç, *a.g.e.* 2013, ss. 320-322.

celepler vasıtası ile İstanbul iaşesinin karşılanması gelmekte olup bu durum ayrıca hazırlanan celep defterlerinde mufassal olarak belirtilirken, mühimme defterlerinde de konuyla ilgili birçok hüküm bulunmaktadır. Nitekim mühimme defterlerine bakıldığında celepler ve onların getireceği koyunlarla ilgili "Tekfurgöli ve Çernovi ve Varna ve Nigbolı ve Sumnı ve Lofça ve Hırsova ve İvraca kadılarına; "Orman ve Dobruca koyunından taht-ı kazânuzda bâkî kalup henüz irişmemis koyun olup ihrâc idüp gönderesiz"[649] hükümlerin yanında, hayvansal ürün sevkiyatına dair bilgiler; "Rusçuk, Hezergrad, Çernovi kadılarına hüküm ki ……..mahmiye-i Edirne'de kışlamak için …niyet-i hümayunu olup zahire lazım olmağın taht-ı kazanızda bulunan yollardan don yağı ve bal ve yağ tedarik olunup gönderesin emr idüp buyurdum ki vardukda bu babda gereği gibi mukayyed olup mahmiye-i mezbur içün taht-ı kazanızda bulunan yerlerden don yağı ve bal ve yağ tedarik eyleyüp ….eyyâm-ı mahruse-i mezbura gönderin …. Ve ol babda mahmiye-i mezkurda …… bu hususda tamamı mukayyed oluna gaflet itmeyesün"[650]; bu döneme ait bir başka hükümde ise "Paşa sancagınun sag-kolında vâkı' olan kadılara hüküm ki: Rûm ili Beglerbegisi Ahmed Pasa'ya Rûm ili askeriyle Sofya'da cem'ıyyet itmeğe emrüm olup inşâ'Allah teveccüh itmek üzredü[r]. Eyle olsa; müşârun-ileyh tarafından mektûb ile Rûm ili çavuşları vardukda, her birinüzün kazâsından ne mikdâr zahîre ta'yîn iderse etmekden ve arpadan ve yağ ve peynirden bulunan yirlerden ve sâyir havâyicden adâlet üzre tedârük idüp her ne mikdâr zahîre ihrâc idersen yazup defter idüp yarar âdemlerün ve nâyiblerün koşup sâhıbleri ile müşârun-ileyhün ordusına gönderüp muzâyaka çekdürmeyesin ki, sâhiblerine ticâret ve asker halkına si'at ü ma'îşet hâsıl ola. Bu husûs ehemm-i mühimmâtdandur; sâyir umûra kıyâs eylemeyeler. Şöyle ki; müşârun-ileyh tarafından ihmâlinüz arzoluna, özrinüz makbûl olmaz. Ana göre dikkat ü ihtimâmda dakika fevt itmeyesiz"[651] bilgileri ile kaza ve kazanın yakın çevresinde tarımsal ürün sevkiyatı yani ticaretinin yapıldığı açıkça anlaşılabilmektedir.

---

[649] BOA., *6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 28, C. 2, Ankara, 1995, s.75.
[650] BOA., *12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 33, C. 2, Ankara, 1996, s.10.
[651] BOA., *6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 28, C. 2, Ankara, 1995, s. 246; Tümertekin ve Özgüç, *a.g.e.*,1999, s.543.

9. ULAŞIM

İnsan, eşya ya da haberin bulunduğu yerden farklı yerlere taşınması işlemine *ulaştırma,* bunun coğrafi dağılış ve yayılışını ve her türlü yol ve taşıtın özelliğini coğrafi usullere göre araştıran ve ortaya koyan bilim dalı ise *ulaştırma coğrafyası* [652] olarak adlandırılmaktadır. Çalışılan dönemde ve sahada ulaşım ağırlıklı olarak kara yolları vasıtası ile gerçekleşmiştir. Yollar, insanlar ve insanların yaşadığı bölgeler arasında bağlantıyı sağlayan başlıca araçlardır. Bir ülke insan vücuduna benzetilirse, yollar bu vücudun kan taşıyan damarları gibi, ülkenin değişik yerlerine hayat götürmektedir. Ulaşım ağının genişliği ülkelerin ekonomik gücüyle doğru orantılı olup bu, aynı zamanda milletin siyasi teşkilatlanması olan devletin hâkimiyet gücünü de göstermektedir. Nitekim *ulaşamadığın yer, senin değildir* sözünden hareketle, ülke sınırları içinde olsa da ulaşım imkanından yoksun olan yerlerde devlet, gücünü hissettirememekte, bu yerlerin ülke ekonomisine katkısı da bulunmamaktadır.

Ulaşımın gelişmesi için ilk önce etkin bir ulaşım ağının kurulması gerekmektedir. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de en yaygın ulaşım aracı kara ulaşımı, bunun önündeki en önemli sorun ise doğal engeller olmuştur. Doğal engellerin başında dağlar ve akarsular gelmektedir. Bu engellerin aşılması için belli geçit yerlerinin kullanılması gereği doğmuştur. Dağlık alanlarda ulaşımın sağlanması için akarsu vadileri ve tektonik çöküntü alanları geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanılmaktadır. Akarsu engelleri ise belli yerlere yapılan köprülerle aşılmaya çalışılmıştır.

Ulaşımın gelişmesinde doğal engeller kadar etkili olan bir diğer faktör ise beşerî şartlardan kaynaklanan ulaşım güvenliğidir. Zira güvenliğin olmadığı yerlerde ulaşımın gelişmesi söz konusu değildir. Bu yerler doğal engellerin bulunduğu yerler olduğu gibi, doğal engellerin olmadığı ıssız yerler de olabilmektedir. Nitekim yerleşmeler seyrekleşip alan ıssızlaştıkça güvenliği sağlamak zorlaşmaktadır. Bunun için de özellikle tarihi dönemlerde bu tür yerlerin devletler tarafından iskân için teşvik edildiği, buralardaki insanların ulaşım güvenliği için görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

---

[652] İzbırak, *a.g.e.,* s. 322.

Ulaşım araçları modern ve tarihi dönemlerde farklılık gösterdiği için yapılan yatırımlar ve alınan önlemler de mevcut şartlara göre olmuştur. Nasıl ki günümüzde şehirlerarası yollarda insanların ihtiyaçlarını karşılamak için belli mesafelerde yakıt istasyonları vs. bulunuyorsa tarihi dönemlerde de özellikle ana yollar boyunca o dönemin şartlarına uygun konaklama ve geçit merkezlerinin kurulduğu anlaşılmaktadır.

Balkanlarda ulaşımın gelişmesini Büyük İskender'e kadar götürmek mümkündür. Nitekim onun zamanında Balkanlardan başlayıp Anadolu üzerinden, Hindistan'a kadar ulaşan bir askeri ulaşım hattı kurulmuştur. Romalılar ise yeni ulaşım teknikleri ve yeni ulaşım ağları geliştirmişlerdir. Bu nedenle bölgede ulaşım sistemleri özellikle Roma İmparatorluğu zamanında büyük ilerlemeler kaydetmiştir [653] . Balkanlardaki bu ulaşım sistemlerini başlıca üç hatta ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi *Via Egnitia* olup Adriyatik sahillerinden başlayarak Ege Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Bir diğeri ise Balgrad-İstanbul arasında uzanan *Via Militaris*; sonuncusu ise yine İstanbul'dan başlayıp Karadeniz kıyısını takip ederek kuzeye çıkan *Via Pontic* tir [654]. Bu yollar aynı zamanda doğal yollar olup Roma zamanında bunların özellikle geçit kısımları teknik açıdan geliştirilerek yan yollarla bağlantı sağlanıp etkili bir ulaşım ağı oluşturulmuştur. Yukarıda bahsedilen Roma yollarının Osmanlı'da *sağ kol*, *Via Pontic*; *orta kol*, *Via Militaris*; *sol kol* ise *Via Egnitia* nın karşılığı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir [655].

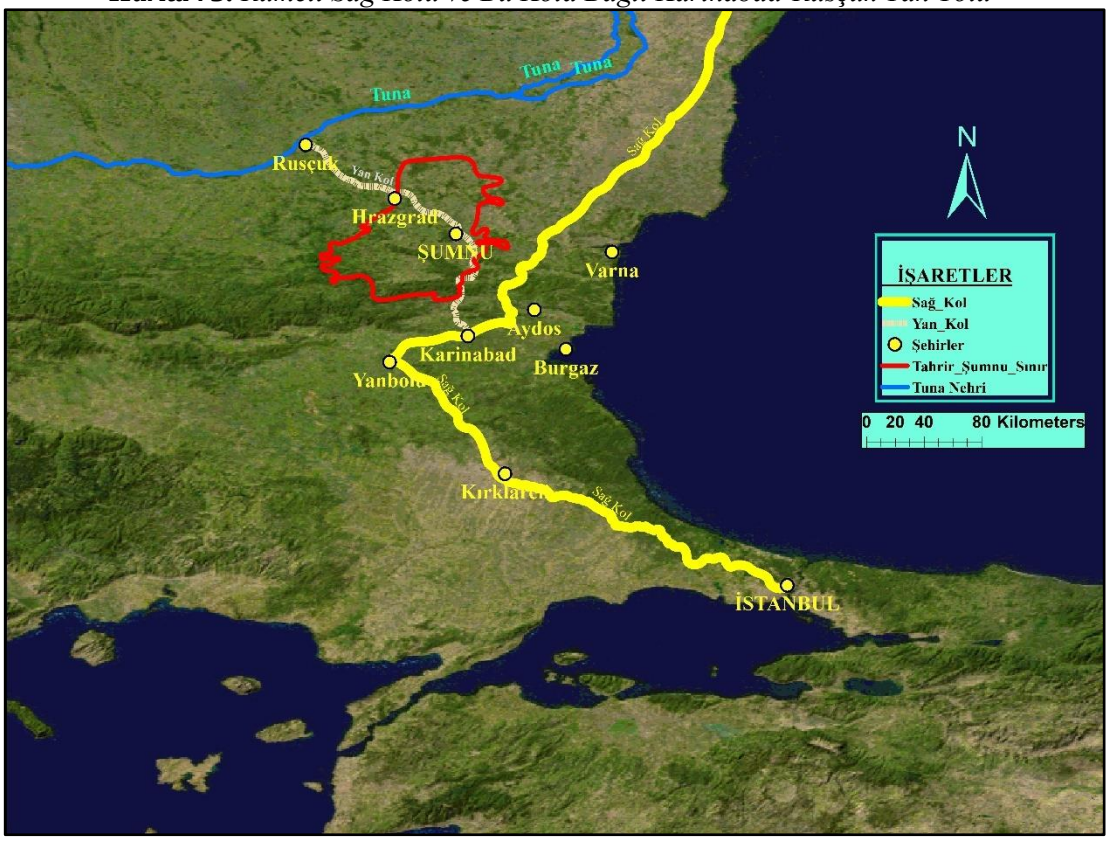
Rumeli'de sağ kol, İstanbul'dan başlayıp Kırkkilise'ye (Kırklareli) ulaşmakta, Kırkkilise'den kuzeye uzanarak burada Edirne'den gelen yolla birleşip, Yanbolu'ya ve oradan da Karinabad'a ulaşmaktadır. Bu yol Karinabad'da ikiye ayrılarak biri yan yol olarak Şumnu-Rusçuk hattını oluşturmakta, diğeri ise ana yol olarak Dobruca'ya, Dobruca üzerinden Kırım'ın batısı ve Ukrayna üzerinden Baltık Denizi'ne kadar

---

[653] Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571: The Fifteenth Century*, The American Phılosophical Society, V. II The Fifteenth Century, Phidelphia 1978, s. 5.
[654] Jelavich, *a.g.e.,* s. 4-10; Galip Çağ, "Kadim Yollar Bağlamında Osmanlı Balkan Fetihlerinin Stratejik Unsurları; Üsküp'ün Fethi Örneği", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5 , 2020, ss. 148-152; Cemal Çetin, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi*, Osmanlı İdaresinde Balkanlar I, ed. Alaatin Aköz, Slobodan Ilıc, Doğan Yörğk, Danko Leovac, Selçuk Üniversitesi Matbaası, 2020, ss. 138-139.
[655] Bunun simetriğini Anadolu'da görmek mümkündür.

uzanmaktadır. Şumnu, tarihi Rumeli sağ kolunu Tuna limanı olan Rusçuk'a bağlayan yan yol üzerinde bulunmaktadır (Bkz. Harita 73) [656].

Harita 73. *Rumeli Sağ Kolu ve Bu Kola Bağlı Karinabad-Rusçuk Yan Yolu*

Kaynak: Hasan Hüseyin Yılmaz tarafından uydu görüntüleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Balkanları fethiyle birlikte ulaşımı geliştirmeye çalışmış, özellikle Roma'dan kalan yolların bakım ve güvenliğine önem vermiştir [657]. Bunun en önemli göstergesi ise geçit yerlerinde yol güvenliğini sağlamak için kurulan

---

[656] "Sağ kolda yapılan akınlar Mihaloğulları idaresinde gerçekleşmiş olup genelde bu kol ticaret ağırlıklı olup bu yoldan merkeze buğday, et ve tuz sağlanmıştır. Hububat ve hayvanlar, kara ve deniz yolu üzerinden Varna, Misivri, Köstence ve Burgaz limanları vasıtasıyla Dersaadete ulaştırılmaktaydı". Bkz. Doğru, *a.g.e.*, 2011, s. 4.
Sağ kolda XVII. Yy a kadar ticari faaliyetler görülmekte iken bu yy dan itibaren askeri hareketlilikte görülmektedir. Bunlardan en önemlleri özellikle II. Osman'ın 1621 Hotin Seferi, IV. Mehmet'in 1672-73 Lehistan seferleridir. I. Lehistan Seferi, diğeri ise 1673 yılında gerçekleştirmiş olduğu II. Lehistan seferidir. II. Seferde padişahın Hacıoğul Pazarında kışladığı bilinmektedir. Bkz. Doğru, *a.g.e.*, 2011, ss.18-19; Osmanlı Donanmasıın 1771 Çeşme baskınından sonra Tuna Ordusunun karargâhı Hacıoğul Pazarından onun 40 km batısında bulunan Şumnu'ya taşındı. Bkz. Doğru, *a.g.e.*, 2011, ss. 21-22; Şumnu'dan Rusçuk'a giden yolun üzerinde Hezergrad Menzili bulunmaktadır. Sema Altunan, "XVIII. yy da Silistre Eyaletinde Haberleşme ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara 2005, s. 11; Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 486. Rumeli'de sağ kol İstanbul'dan başlayıp, Bulgaristan'ın doğusunu takib ederek Dobruca üzerinden Kırım'ın batısı ve Ukrayna üzerinden Baltık Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Bu yoldaki özellikle ticari faaliyetler XVI. ve XVII. yy'da Ermenilerin kontrolünde gelişmiştir.
[657] İnalcık, *a.g.e.*, 2004, ss. 152-153.

derbentçi yerleşmeleridir[658]. İmparatorluk ulaşım ağının belli yerlerinde kurulan derbentçi yerleşmeleri, ıssız geçitler için devlet tarafından desteklenen işlevsel olarak vakıflara benzerlik göstermektedirler. Derbentçiler özellikle yol emniyetini sağlamaktayken bunun yanında, yol bakım ve onarımı, köprü bakımı gibi işlerle de meşgul olmuşlardır. Çağın şartlarına göre bu hizmet imparatorluk topraklarının genelinde verilmeye çalışılmıştır. Şumnu, Rumeli sağ kolunu Balkanlar'ın kuzeyine bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Bu yol üzerinde özellikle Balkan ve Eski İstanbulluk Dağlarında çok sayıda geçit yeri bulunmakta olup bunların güvenliği, adı geçen teşkilatla sağlanmaya çalışılmıştır. Bahsedilen derbent hizmetlerinin, çalışma sahasında özellikle Kazan Dağı, Sakar Balkan ve Eski İstanbulluk Dağları vadilerinde ve akarsuların geçit yerlerinde oluşturulan derbent köylerinde Gayri Müslim derbentçi nüfus tarafından verildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 74). Bu yerleşmelerdeki görevli nüfusa devletin bazı mali imtiyazlarda bulunması, buraların bir nüfus toplanma merkezi durumuna gelmesine neden olmuştur. Böylece, ıssız yerler şenlendirilip yolların güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır [659].

Derbendçilerin başlıca görevleri, geçitlerin asayişini sağlamak, yolların muhafaza ve tamir işleri ile ıssız yerlerin şenlenmesidir. Tehlikeli zamanlarda bunlar yolcuları birbirlerine teslim etmişlerdir. Sahadaki derbent yerleşmelerine ait bilgilerde *mâhuf ve muhataralu* yani korkutucu ve tehlikeli geçit yerleri olduğu, *defaatle âdem katl idülüp* yani insanların öldürüldüğü yerler olduğu bilgileri yer almaktadır [660].

---

[658] Derbendçi müesesesinin menşei İllhanlılara kadar dayanmakta olup, bunun Osmanlı devletinde ilk olarak görülmesi II. Murat ve II. Mehmed dönemine ait tahrir defterilerdir. Derbend kurulmasının temel gerekçesi ise o günün şartlarında yol güvenliğinin sağlanması gereksinimidir. Nitekim bu durum derbend yerleşmelerindeki isimlerin altında bulunan derkenaralarda "mahuf ve muhatarlu yer olup sık sık adem katlolunup" ifadesiyle karşılığını bulmuştur. Bu yerler genelde ısız yerler, kavşaklar, köprü ve nehirlerin geçit yerleri ile, güvenliğin sağlanmasının zor olduğu etrafın kontrol edilebileceği geçit yerleri olduğu görülmektedir. Buralardaki güvenliğin sağlanması özellikle ticaret için son derece önemli ve gereklidir. Bu tür yerlerin güvenliğinin sağlanması için kaza ve eyalet kadılarının teklifi ve padişahın beratıyla bu yerlere yakın olan bir köy bazı vergilerden muaf tutularak derbençi köyü haline getirilmiştir. Bu tür yerler derbendin büyüklüğüne göre 30'ar kişilk gruplarla korunmakta bunlardan her birine ise *tabl* denilmiştir. Çalışma sahamızdaki derbend yerleşmelerine bakıldığında en fazla 90 hanelik derbendçi grubunun yani üç *tabllık* derbendçinin var olduğu görülmektedir. Bazı yerleşmelerde bunun 60 hane yani iki *tabl* olduğu görülür. Bunlardan oluşturulan *tablların* ayrı ayrı yerlerde derbend beklemekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bu müesesenin özellikle Avarız vergisinden muaf olmak için tercih edilen bir hizmet grubu olduğu görülmüştür. Bkz. Orhonlu, *a.g.e.*, ss. 8-14, 34. Derbendçilerin bir bölüğü timarla bir bölüğü muafiyetledir. Bkz. Akgündüz, *a.g.e., IV*, 2006, s. 483.

[659] Antov, *a.g.e.*, ss. 236-242.

[660] Orhonlu, *a.g.e.*, s. 61- 69. Şumnu'da da yol güvenliğinin tehlikeli olduğunu görmek mümkündür. Nitekim bir Mühimme kaydında Mora'dan alınan vergilerin bu bölgeden geçerken baskına uğradıklarından bahsedilmektegdir. Musa Günay, *55 Numaralı Mühimme Defteri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 166. Osmanlı Devleti fethettği yerlerde ulaşıma önem vermiş olup tali yolları

Bahsedilen derbent yerleşmelerini tahrirler incelendiğinde ilk tahrirlerden itibaren sahada görmek mümkündür. En eski derbentlerin Kazanpınarı ve Çalık Kavak olduğu görülmekte, bunların kayıtlarına 1483 tarihli icmal defterde rastlanmaktadır. Bir Trakya şehri olan Yanbolu ile bir Misya yerleşmesi olan Şumnu topraklarını birbirine bağlayan Kazan Pınarı derbendi ile ilgili 1483 tarihli defterdeki malumata bakıldığında, "Karye-i Kazanpınarı, hariç ez-defter, hali ve ıssuz derbend hıfz ve hıraset mahalli olunmağın Şumnu'dan Yanbolu'ya giden yolda iki yerde beklerler"[661] bilgisi bulunmaktadır. Bu yerleşmeye ait 1516 ve 1538 tarihli defterlerde bir önceki defterde kayıtlı olan bilgilerin aynısı görülmektedir. 1557 ve 1579 tarihli defterlerde bu derbend hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. "Mezkur karye-i Kazan … olup mahuf ve muhatarlı yerde oturup tarik-i âm olduğundan ve karye-i mezbure mukabelesinde cari olan Kazan Nehri üzerine bina itdikleri köprünün lazım olan mühimmatı eytdikleri içün iki yerde derbend bekleyüp ellerine hükm-ü şerif verilmiş ki nüzuldan ve kürekçiden ve cem-i avarız-ı divaniden ve tekalif-i örfiyeden muaf ve müsellem olup altmış hanesi derbend adeti üzere ispençlerin on ikişer akçe ve …hane birer kile buğday ve bir kile arpa vireler deyü meşruh ve mukayyed olunmakla haliya dahi arz olundukda hıdmetleri mukabelesinde kemakan altmış hanesi derbend adetince ispençlerin on ikişer akçe ve bir kile arpa ve bir kile buğday vireler ve altmış haneden zîdesi ispençlerin vesair rüsumların bi't-temam eda itmek ferman olmağın defter-i cedide kayd olundu"[662]. Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere yerleşme sakinlerinin Kazanpınarı Nehri'nin üzerine köprü bina ettikleri ve bu nehrin iki yerinde derbend beklediklerinden bahsedilmektedir. 1579 tarihli deftere sonradan düşülen bir der kenarda ise "Hicri 29 Zilkade 1250 tarihinde ref olundu"[663] kaydından bu yerleşmenin derbentçilik görevinin Miladi 29 Mart 1835 tarihinde lağvedilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

---

ana yola bağlayan geçitlerde yol güvenliğini sağlamak için teşkilatlar kurmuş görevli kişileri bazı vergilerden muaf tutmuştur. Balkanlarda bu temelde ana yol olmakla birlikte bu yollara bağlanan tali yollarla diğer yerlere ulaşım sağlanmıştır. Geof Mortimer, *Early Modern Military History 1450-1815*, Palgra ve Macmillan Ltd., Newyork, 2004, ss. 48-49.

[661] NBKM., OAK. 12-9, s. 36a.

[662] BOA., TT. d, nr. 439, s. 217; BOA., TT. d, nr. 382, s. 447.

[663] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42. s. 192.

1483 tarihli defterde Çalıkkavak derbendine ait kayıtta "Karye-i Çalıkkavak, Dobral? yolunda iki yerde derbent beklerler cemi'-i avarız ve tekalif-i örfiyeden muaf olurlar ellerinde hükm-i hümayunları vardır"[664] kaydından burada iki yerde derbend beklenildiği bilgisi bulunmaktadır. 1516 yılı mufassal tahririne göre hazırlanan 1530 tarihli icmal muahsebe defterinde ise "Karye-i Çalıkkavak derbenddir, Edirne'den Silistre'ye ve Niğbolu'ya giden yolun Balkan içinde derbend bekler, avarızdan muaflardır ber muceb-i emri şerif"[665], bilgisinden Çalıkkavak derbendinin ulaşım açısından önemi vurgulanmaktadır. Nitekim Harita 74'te görüldüğü gibi, bu derbendin sağ kola bağlı yan yol üzerinde önemli bir merkez olduğu görülmektedir. 1538 tarihli defterde ise "mezkur karye kadîmî derbend olup defter-i atikte dahi meşruhdur ki avarızdan ve kürekçiden muaf içün ellerinde dahi hükmü şerifleri olup ve adet-i derbend-i ispençlerin ..virülür üç yerde bekleyüp 90 hanesi derbendi hıfz ve hıraset itdikleri içün hıdmetleri mukabelesinde değer olan adetden gayrı resm-i kovan ve resm-i hanazırda virmezler, oğullarıyla doksan haneden zîdesi gerü kemakan ispençleri ve rüsumların tamam eda eylemek ferman olmağın defter-i cedide kayd olundu"[666] bilgilerinden, bu yerleşmede derbend beklemekle yükümlü olan hane sayısının 90'a çıkarıldığı anlaşılmaktadır. 1557 ve 1579 tarihli defterlerde, 1538 tarihli bilgiler tekrarlanmaktadır. 1642 tarihli defterde bu yerleşme "derbend-i kadîm"[667] olarak kayıtlıdır. 1579 tarihli deftere sonradan düşülen bir derkenarda "Hicri 29 Zilkade 1250 tarihinde ref olundu"[668] kaydından bu yerleşmenin derbentçilik görevinin Miladi 29 Mart 1835 yılında lağvedildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

İsmedova Derbendine ait ilk kayda 1516 tarihli mufassal deftere göre hazırlanan 1530 yılı muhasebe defterinde rastlanmaktadır. Bu defterde "Bunlar dahi Çalıkkavak nam derbend kafirleridir. Çalıkkavak'da derbende kaim kemniyyet üzere sebt eylemek mümkün olmadığı sebebden derbendçiler bir olup eyyam-ı şitada ... ve konak yeri bulunmadığı ecilden mezkur kafirleri kaldurub mahall-i mezkurda mesken

[664] NBKM., OAK. 12-9, s. 36a.
[665] BOA., TT. d, nr. 370, s. 551.
[666] BOA., TT. d, nr. 439, s. 174.
[667] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.
[668] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42. s. 184.

edindirmişler bir derbendde müzmin iderler avarızdan muaftırlar ber muceb-i emr-i şerif"[669] kaydından bahsedilen yerleşmenin Çalıkkavak derbendinden ayrılan nüfus tarafından kurulduğu, yani devlet tarafından sonradan ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Bu derbendin 1538, 1557 ve 1579 yılına ait kayıtlarda "mezkur karye kadîm derbend olup defter-i atikada dahi mufassal ve meşruh avarızdan ve kürekçiden muaf içün ellerinde dahi hükm-i şerifleri olup ve adet-i derbendi ispençleri virmeğe …virmekle ..virürler üç yerde bekleyüp doksan hanesi derbend hıfz ve hıraset itdükleri içün hıdmetleri mukabelesinde zikr olan adetden gayrı resm-i kovan ve resm-i hanazır dahi virmez oğullarıyla doksandan zidesi gerü kemakan ispençlerin ve rüsumların tamam eda itmeyle ferman olmağın defter-i cedîde kayd olundu"[670] bilgisine göre bahsedilen derbendde 90 hane derbendçi nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır. 1642 tarihli defterde bu yerleşme "derbend-i kadîm"[671] olarak kayıtlıdır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılına ait muhasebe defterinde "Karye-i Ayvaluca, derbenddir"[672] bilgisi bulunmaktadır. 1538 yılına ait mufassal defterde ise "Karye-i Ayvaluca nâm-ı diğer Virbüce der Kirilova tabi-i m., mezkur karye kadimi derbentçilerden olup haliya ferman-ı padişahi olup üzerine cari olduğu doksan nefer adamı…derbendçi olup ispençleri adet-i derbend üzere 12'şer akçe caba olundu ve gallatlarından birer kile buğday ve birer kile arpa öşri vireler deyü caba olundu derbendçiler …ispençleri yazılır ki yirmişer akçe caba olunup gallatları yedine sekizde birlik caba üzerine ve sair rüsum-ı şeriyelerin ve öşr-i kovanların caba olunup …"[673] bilgisi bulunmaktadır. 1557 ve 1579 tarihli defterlerde Virbüçe olarak kaydedilen yerleşmede derbendçi nüfus ve derbend âdetleri 1538 yılına ait bilgilerin tekrar edilmesi şeklindedir. 1642 yılına ait defterde ise "Karye-i Ayvacık nam-ı diğer Virbiçe, derbendi kadim"[674] olarak kaydedilmiştir. 1579 tarihli deftere sonradan düşülen bir derkenarda "Hicri 29 Zilkade 1250 tarihinde ref olundu"[675] kaydından bu

[669] BOA., TT. d, nr. 439, s. 551.
[670] BOA., TT. d, nr. 439, s. 171; BOA., TT. d, nr. 382, s. 404; TKGM., TADB. TT. d, nr.42, s. 173.
[671] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.
[672] BOA., TT. d, nr. 370, s. 549.
[673] BOA., TT. d, nr. 439, s. 450; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 193.
[674] BOA., TT. d, nr. 771, s. 7a.
[675] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42. s. 176.

yerleşmenin derbentçilik görevinin Miladi 29 Mart 1835 tarihinde lağvedildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Çıtak derbendine ait ilk kayıt 1538 yılı defterinde görülmekte, ancak derbende ait malumatta 1557 yılı defterinde "mezkur karye kadîmî derbendçilerden olup doksan hanesi derbendçiler hıdmedin eda idüp mukabelesinde avarız-ı divaniden ve takalif-i örfiyeden muaf ve müsellem olup ve ..âdet-i derbendi on ikişer akçe ispenç ve bir kile buğday ve bir kile arpa vireler ve doksan haneden zidesi … ve yirmişer akçe ispenç ve öşrü ğallattan ve sair cemi'-i rüsumat bittemam eda ideler deyü ellerine hükm-ü hümayunları olup defter-i atike meşruh ve mukayyed olundu …dahi ..üzere arz olundu …meşruh buyurulup defter-i cedide kayd olundu" bilgisi bulunmakta, bu bilgiler 1579 yılı defterinde de tekrar edilmiştir. 1642 yılı kaydında "Karye-i Çıtak, derbend-i kadim"[676], bilgisi bulunmaktadır. 1579 tarihli deftere sonradan düşülen bir derkenarda "Hicri 29 Zilkade 1250 tarihinde ref olundu"[677] kaydından bu yerleşmenin derbentçilik görevinin Miladi 29 Mart 1835'te lağvedildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Koteşova derbendine ait 1538 yılı kaydında "mezkur karye tarik-ı âm üzere olup defaatle âdem katl olunup .. olduğu sebebden … derbend olması elzem olmağın sancak beyi ve kadı ellerine arz virilüp hıfz ve hıraset idib ..olup ancak avarız-ı divaniye ve kürekçiden muaf olup bir yerde bekleyüp otuz hanesi derbend olup rüsumların ispençlerin tamam eda itdikden sonra otuz haneden zidesi rüsumları tamam verdikde avarız dahi vire deyü ferman olmağla defter-i cedîde kayd olundu"[678] bilgisinden buranın bir yerde bekelenen bir derbend olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler 1557 ve 1579 yılına ait defterlerde de tekrar edilmiş, 1642 yılı kaydında "Karye-i Koteş, derbend-i kadîm" bilgisi ile kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Çıtak derbendine ait ilk kayıt 1538 yılı defterinde görülmekte, ancak derbende ait malumat 1557 yılı defterinde görülmektedir. Bu kayda göre "mezkur karye kadîmî derbendçilerden olup doksan hanesi derbendçiler hıdmedin eda idüp mukabelesinde

[676] BOA., TT. d, nr. 771, s. 7a.
[677] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 193.
[678] BOA., TT. d, nr. 439, s. 165; BOA., TT. d, nr. 382, s. 389; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 436.

avarız-ı divaniden ve takalif-i örfiyeden muaf ve müsellem olup ve ..adet-i derbendi on ikişer akçe ispenç ve bir kile buğday ve bir kile arpa vireler ve doksan haneden zidesi … ve yirmişer akçe ispenç ve öşr-i ğallattan ve sair cemi'-i rüsumat bittemam eda ideler deyü ellerinde hükm-ü hümayunları olup defter-i atike meşruh ve mukayyed olundu …dahi ..üzere arz olundu …meşruh buyurulup defter-i cedîde kayd olundu"[679] bilgisi bulunmakta, bu bilgiler 1579 yılı defterinde de tekrar edilmiştir. 1642 yılı kaydında "Karye-i Çıtak, derbend-i kadîm"[680], bilgisi bulunmaktadır. 1579 tarihli deftere sonradan düşülen bir derkenarda *Hicri 29 Zilkade 1250 tarihinde ref olundu* kaydından bu yerleşmenin derbentçilik görevinin Miladi 29 Mart 1835'te lağvedildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Huyvan derbendine ait 1538 yılı kaydında "Mezkur karye mahuf ve muhataralu yerde oturup ..üzerine varulup teftiş olduktan karye-i mezbure kurbune Akçahisar ve Koca Pınarı ve Kilise Pınarı ve Karagöz kayası …olup …,Yanbolu'ya ve Silistre'ye ve Edirne'ye ve Sofya'ya ve Filibe'ye giden yolcuların malı garez olunup derbent olması lazım varid olmak içün sancak beyi ve kadı dahi ellerine arz virüp bir yerde bekleyüp otuz hane derbendçi hıfz ve hıraset idüp avarız-ı divaniden ve kürekçiden muaf olup gerü kemakan rüsumların eda idüp 30 haneden zide olursa rüsumların eda itdükden sonra avarızı dahi virmek ferman olup defter-i cedide kayd olundu" bilgisi bulunmaktadır. Bu bilgiler 1557 ve 1579 tarihli defterlerde de tekrar edilmiş, 1642 tarihli defterde ise "Karye-i Huyvan, derbend-i kadîm"[681], bilgisi bulunmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Çireşofçe derbendine ait 1538 yılına ait kayıtta ise "mezkur karye mahuf ve muhataralı yerde olup Tırnovi'ye gider yolun üstünde olup …bazarkanlar basulup katl-i nefs olup derbent olması elzem olduğu için ellerine hükm-ü şerif virilüp …derbendir eda itdikden sonra avarız-ı divaniden muaf ve müsellem olmak içün hükm-ü şerif verülüp iki yerde bekleyüp altmış hane derbendi hıfz ve hıraset idüb rüsumların tamam ve ispençlerin virürler altmış haneden zidesi rüsumların tamam eda eyledükleri ..avarızların dahi virmek ferman olunup defter-i cedide kayd

[679] BOA., TT. d, nr. 382, s. 450; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 193.
[680] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.
[681] BOA., TT. d, nr. 439, s. 191; BOA. TT. d, nr. 493, s. 404; TKGM. TADB. TT. d, nr.42, s. 198; TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.

olundu"[682] bilgisi bulunmaktadır. Bu bilgiler 1557 ve 1579 tarihli defterlerde de tekrar edilmiş, 1642 tarihli defterde ise "Karye-i Çireşofça, derbend-i kadim"[683], bilgisi bulunmaktadır[684] (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Eski İstanbulluk derbendine ait 1538 yılına ait kayıtta "Mezkur karye mahuf ve muhataralı yerde oturup Kamçı suyu kenarına ..nam mevzide ….defaatle adem katl olunup …virmekden perakende olup tarik-ı âm üzere olmağla derbend olması elzem olup sancak beyi ve kadısı dahi ellerine arz virüp bir yerde bekleyüp otuz hane hıdmetletleri mukabilinde avarız-ı divaniden ve kürekçiden muaf olmak içün rüsumların gerü kemakan virmekle mültezim olup otuz haneden zîdesi rüsumlar ve avarızı dahi virmeğe ferman olmağın defter-i cedîde kayd olundu" [685] bilgisi bulunmakta, bu bigiler 1557 tarihli defterde de tekrarlanmaktadır. 1579 tarihli defterde ise "Mezkur karye mahuf ve muhataralı yerde oturup Kamçı suyu kenarına ..nam mevzide nice defa maktul adem bulunup …virmekden perakende olup tarik-ı âm üzere olmağla derbend olması elzem ve labid olup sancak beyi ve kadı dahi ellerine arz virüp iki yerde bekleyüp 60 hanesi hıdmetleri mukabilinde avarız-ı divaniden ve tekalif-i örfiden ve kürekçiden muaf ve müsellem olup 60 haneden zîde olursa rüsumların ve avarızların vireler deyü defter-i atikte meşruh ve mukayyed olup haliya dahi vukuu üzere arz olundukta hıdmetleri mukabelesinde avarız-ı divani ve tekalif-i örfiden muaf ve müsellem olub yirmibeşer akçe ispençlerin vesair mecmu rüsumların vireler deyü defter-i cedide kayd olundu"[686] bilgileri olup bu dönemde derbend bekleyen hane sayısının 60'a yükseldiği anlaşılmaktadır. 1642 yılı kaydında "Karye-i Eski İstanbulluk, derbend-i kadim"[687], bilgisi bulunmaktadır. 1579 tarihli deftere sonradan düşülen bir derkenarda "Hicri 29 Zilkade 1250 tarihinde ref olundu"[688] kaydından bu yerleşmenin derbentçilik görevinin Miladi 29 Mart 1835'te lağvedilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

---

[682] BOA., TT. d, nr. 439, s. 198.
[683] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.
[684] BOA., TT. d, nr. 439, s. 198; BOA. TT. d, nr. 382, s. 525; TKGM. TADB. TT. d, nr. 42, s. 429.
[685] BOA., TT. d, nr. 439, s. 169.
[686] BOA., TT. d, nr. 382, s. 402; TKGM. TADB. TT. d, nr. 42, s. 172.
[687] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.
[688] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 172.

Yenice köy nam-ı dier Maden Geçidi isimli yerleşmenin 1557 yılına ait kaydında "Mezkur karye tarîk-i âm üzerinde kamçı suyu nam nehr-i azimin geçüdü başında teskin idilüp ve hali ve hatırnak yer olup nehr-i mezbur eyyam-ı şitada gayrı ekser ...dahi geçüd virmeyüp mahal-i mezburda yeniden köprü ihdas olunmak lazım ve labid olmağın karye-i mezbure ehalisi bir köprü bina eyleyüp harab oldukça ta'mir ve termim … ve çayırında bölük orman nam mahuf iki yerde derbend bekleyüp Müselmanların ve gelen giden kimesnelerin mallarına ve canlarına emanet eylemek üzere hıfz ve hıraset etmek iltizam eyledikleri ecilden altmış hanesini ispençlerin vesair rüsumların derbend-i adet üzere virüp kürekçiden ve cemi'-i avarız-ı divaniyeden ve tekalif-i örfiyeden muafiyetli padişahı alempenah hazretlerinin paye-i serir-i a'lâlarına arz olundukta muhafazatları mukabelesinde altmış hanesi ispençlerin ve baki rüsumların derbend adeti üzerine virip altmış haneden zidesi rüsumların ve ispençlerin sair reya gibi bittemam eda idüp cemi'-i avarız-ı divaniden muaf olmağın defter-i cedide kayd olundu"[689] bilgisinden bu yerleşmenin 1538-1557 yılları arasında derbendçi yerleşmesi olarak kurulduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen bilgiler 1579 yılı kaydında da tekrarlanmıştır. 1642 tarihli defterde ise bu köy "Yenice köy, nam-ı diğer Köprü, derbend-i kadîm"[690] ifadesi ile kayıtlıdır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Karbunpınarı derbendine ait 1579 yılına ait kayıtta "Zikr olan karye hâliya tahrirde hariç ez defter iken şenlenüp Eflak'dan gelen tarik-i âm üzere mahuf ve muhataralı yer olup her zaman katl-ü nefs olmakdan hâli olmayup derbend olması lazım olduğun ehl-i vukuf haber virdükleri ecilden zikr olan karye ahalisi öşür ve rüsumların ve ispençlerin bittemam eda idüp hıdmetleri mukabelesinde avarız-ı divani ve tekalif-i örfiden ve nüzuldan ve kürekçiden ve pençik oğlandan muaf ve müsellem olmak üzere derbend hıdmeti itdürüp bâlânın zikr olan hücceti görüp geregi gibi gönderüp ayende ve revendeye geçüdüp kimesnenin malına canına ve zararunuz tedabir görmeyüb hıdmetleri kusurları olmaya hukuk ve rüsumlarına ve ispençlerine bittemam eda itdikden sonra hıdmetleri mukabelesinde vech-i meşruh üzere avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden ve nüzuldan ve kürekçiden ve pençik oğlanından muaf ve müsellem olup kimesne mani ve müzahim ve rüsumların ve ispençlerin bittemam

[689] BOA., TT. d, nr. 382, s. 433; TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 184.
[690] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 193.

eda itmek üzere defter-i cedîde kayd olundu. Zikr olan karyenin ibtida sınıru ulu yol Haravelpova deresinden Karakoza andan Taşlıca Pınarına andan Balkan dorusundan Kartal Öyüğüne andan Galik Deresine andan Kozman yurduna andan Balkan Dorusundan ..... voyvoda şehid olduğu yere andan dülbendyolu … deresine andan İzlatar sınıruna müntehi olur"[691] bilgileri bulunmaktadır. 1642 tarihli defterde ise bu köy "Karye-i Karbun, derbend-i kadîm"[692] olarak kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Tablo 44. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasındaki Derbentçi Yerleşmeleri*

Yerleşme Adı	1483	1530	1538	1557	1579	1642
Ayvaluca (Virbüçe)	-	90 hane	90 hane	90 hane	90 hane	90 nefer
Çalıkkavak	60 hane	60 hane	90 hane	90 hane	90 hane	90 nefer
Çireşofça	-	-	60 hane	60 hane	60 hane	60 nefer
Çıtak (Tiça)	-	-	90 hane	90 hane	90 hane	90 nefer
Eski İstanbulluk	-	-	30 hane	30 hane	60 hane	60 nefer
Giriş	-	-	60 hane	60 hane	60 hane	60 nefer
Hırsova Pınarı	-	-	-	-	60 hane	-
Huyvan	-	-	30 hane	30 hane	30 hane	30 nefer
İsmedova	-	90 hane	90 hane	90 hane	90 hane	90 nefer
Karbunpınarı	-	-	-	-	60 hane	60 nefer
Kazanpınarı	60 hane	60 hane	60 hane	60 hane	60 hane	60 nefer
Koteşova	-	-	30 hane	30 hane	30 hane	30 nefer
Konak	-	-	-	60 hane	60 hane	60 nefer
Yeniceköy (MadenGeçidi)	-	-	-	60 hane	60 hane	60 nefer

Kaynak: NBKM OAK 12-9, TT. d, nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42. TT. d, nr. 771.

1557 yılına ait mufassal defterde Konak derbendine ait kayıtta "Mezkur karye zeyl … ve mahuf ve muhataralu yerde oturub ve etrafında her zaman katl-i nefs olmakdan hâli olmayıb karye-i mezbure halkı iki yerde köprü bina idüb ve lazım olan hıdmetin dahi idüb hali ve hıtırnak olan mahalleri hıfz ve hıraset idüb iki yerde derbend beklemeğe iltizam itdikleri ecilden zikr olan karyenin derbend olması lazım ve mühim olmağın paye-i serir-i âlâya arz olundukda hıdmetleri mukabelesinde altmış hanesi derbend olub ve bir adet-i derbendi bir kile buğday ve bir kile arpa ve on ikişer akçe

[691] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 178.
[692] TKGM., TADB. TT. d, nr. 771, s. 7a.

ispenç virdiklerinden sonra nüzuldan ve kürekçiden ve cemi'-i avarız-ı divaniden ve tekalif-i örfiden muaf ve müsellem olıb ve altmış haneden zide olursa avarızların yirmibeşer akçe ispençlerin ve cemi'-i rüsumların bittemam eda itmek üzere ferman olmağın defter-i cedide kayd olundı"[693] bilgileri bulunmatadır. Bu bilgiler 1579 tarihli defterde de tekrar edilmiştir. 1642 tarihli avarız defterinde ise 60 hanesi derbendçidir kaydı yer almaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

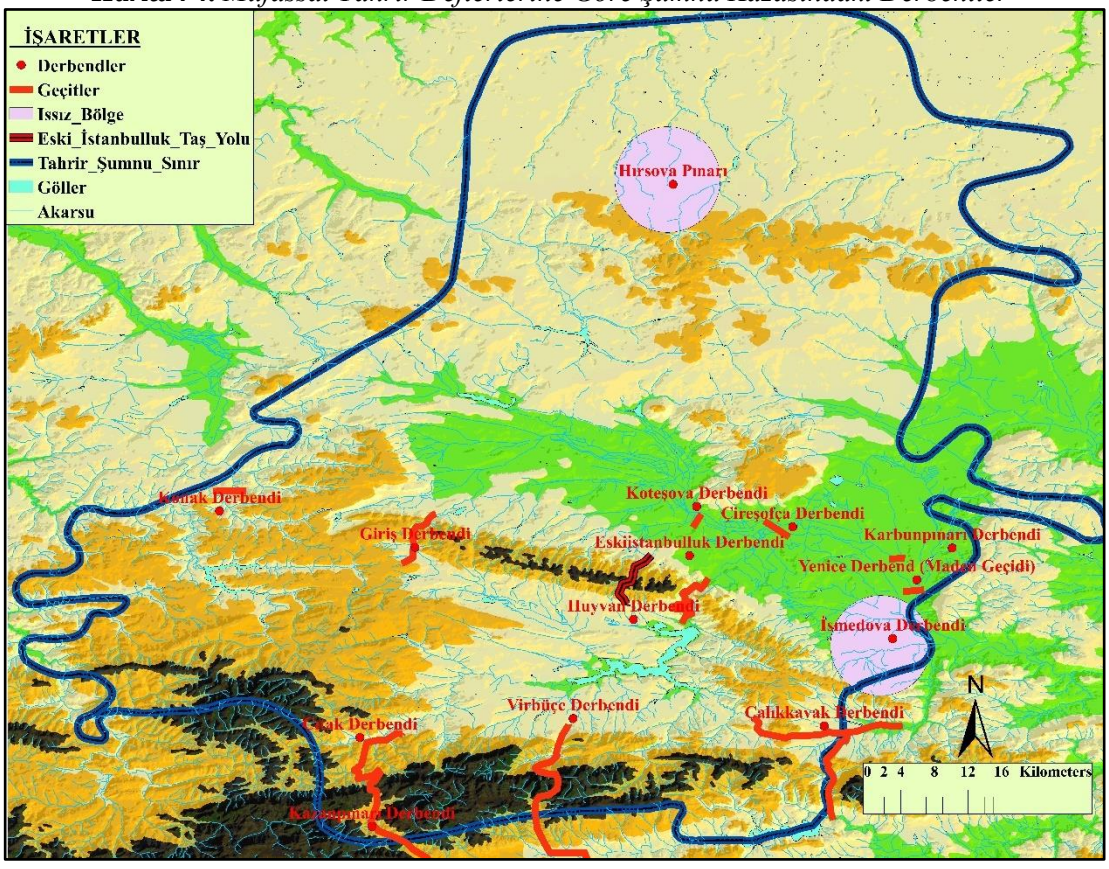
Hırsova Pınarı yerleşmesine ait 1579 yılı evkaf defterine ait kayıtta "Zikr olan karye sâbıka ıssuz, hâli ve muattal yer olub kanun-u pâdişahi mucebince tapuya müstehak olmağın Liva-i Silistre Niğbolu mevkufatına ve hassa beytülmalına nâzır olan vilayet-i Rum-ili Zuamasından Mehmed Zeyd bin Mecid tahvilinden düstur-u mükerrem ….Silistre canibine gider yolda Esenkova deresinden berü fındıklık içinde Tutrakan kal'asına gider yolda iki yerde derbend beklemek iltizam itdükleri pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukda vech-i meşruh üzere derbend olunması mukarrer olunmak ferman olunub ve hüccet-i mezkurun hududu içün dahi varid olan ahkam-ı şerifenin ……..alâ vechi'l-me'mur defter-i cedîde kayd olundu deyü mukayyeddir defter-i atik haliya dahi vukuu üzere arz olundukda kadimde derbendçiler olan altmış hanesi gerü derbendçiler olup vech-i meşruh üzere muaf ve müsellem olub maadası yirmibeş akçe ispençlerin vesair cemi'-i rüsumların bittemam eda ideler deyü ferman olunmağın defter-i cedide kayd olundu"[694] bilgilerinden bu yerin ıssız bir yer olduğu için altmış hanelik bir derbent yerleşmesi olarak kurulduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Derbent kurulması için belli bir nüfusun toplanması gerekmektedir. Tablo 44'te görüldüğü üzere yerleşmelerde görülen derbentçi nüfus, 30, 60, 90 hanelik gruplar halinde görülmektedir. Bu durum derbentte beklenilen yer sayısından kaynaklanmaktadır. Eğer derbent bir yerde bekleniyorsa 30; iki yerde bekleniyorsa 60; üç yerde bekleniyorsa 90 hanelik nüfus görevlendirilmiştir. Bahsedilen tabloda görüldüğü üzere Koteşova ve Huyvan derbendinde 30 hane, yani bir yerde derbend beklenildiği anlaşılmaktadır. Eski İstanbullukta ise 1579 yılına kadar bir yerde

[693] BOA., TT. d, nr. 382, s. 266; TKGM. TADB. TT. d, nr. 42, s. 104.
[694] TKGM., TADB. TT. d, nr. 559, s. 59.

beklenirken bu tarihten sonra iki yerde beklenilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Çireşofça, Karbun, Yenice köy, Giriş, Kazanpınarı, Konak, Hırsova Pınarı derbendlerinde iki yerde beklenildiği anlaşılmaktadır. Çalıkkavak'ta ise 1538 yılına kadar iki yerde beklenirken bu tarihten sonra üç yerde beklenilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Çıtak, İsmedova, Ayvacık yerleşmelerinde ise 90 hane derbendçi nüfusun üç yerde derbent beklediği, yani bunların büyük derbentler olduğu anlaşılmaktadır. Bunlarda bahsedilen görevli nüfus avarız, kovan ve hınzır vergisinden muaf tutulmuş, raiyyet vergilerinde ise bazı imtiyazlar tanınmıştır. Bahsedilen yerleşmelerde derbentçi olmayan nüfusa ise herhangi bir imtiyaz ya da muafiyet uygulanmamıştır (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Harita 74. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasındaki Derbentler*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Derbent yerleşmelerinin sahanın güney ve güneydoğusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan güneyde bulunanlar dağların arasında bulunan tektonik ya da flüvyal vadi geçitlerinin bulunduğu yerlerdir. Nitekim Kazanpınarı derbendi, Kazan Nehri vadisini kontrol etmekteyken, bu vadinin kuzey yönünde giriş noktası Çıtak

derbendi; güney yönünde giriş noktası ise Dican derbendi tarafından kontrol edilmiştir[695]. Vırbitsa Dağında bulunan tektonik vadinin kuzey yönünde giriş noktası ise Ayvacık-Vırbitsa derbendi tarafından sağlanmıştır. Çalıkkavak derbendi ise Vırbitsa Dağı ve Eski İstanbulluk Dağları arasında bulunan tektonik çöküntü alanında yer almakta, bu derbend Kirilova Platosu, Vrana Ovası ve Trakya Ovası'na giden yolların kontrol noktası durumundadır. Eski İstanbulluk Dağlarının merkezinde Büyük Kamçı Nehri tarafından açılan antesedant boğazın kuzeydoğu yönünde giriş noktası Eski İstanbulluk derbendi; güneybatı yönünde giriş noktası ise Huyvan derbendi tarafından kontrol edilmiştir. Eski İstanbulluk Dağlarının kuzeybatı ucunda bu dağlarla Çekendin Platosu arasında bulunan tektonik vadi ise Giriş derbendi tarafından kontrol edilmiştir. Çalışma sahasının güneydoğusunda yer alan Vrana ovası üzerinde bulunan derbendler ise bu sahada Kamçı Nehri kollarının geçiş noktaları üzerinde kurulan köprülerin bakım, onarım ve güvenliklerinin sağlanması için, İsmedova ve Hırsova derbendlerinin ise ıssız yerlerin güvenliğinin arttırılması için kurulduğu anlaşılmaktadır. Sahanın batısında bulunan Konak derbendinin ise Yantra Nehri'nin kollarından olan Kara dere flüvyal vadisinde yer alan köprünün güvenliğini sağlamakla görevli olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma alanında Kirilova Platosu ile Vrana Ovası'nı Eski İstanbulluk Dağlarında yer alan Derviş tepesi üzerinden birbirine bağlayan bir taş yolun geçmişte kullanılmış olduğu bilgisine ulaşılmış olup bahsedilen yol igili haritada gösterilmiştir (Bkz. Tablo 44; Harita 74).

Ulaşımın gelişmesinde bir diğer önemli unsur ise, sahada kurulan tekye ve zaviyelerdir[696]. Bunların dini boyutu olduğu gibi ekonomik ve ulaşım açısından

[695] Dican Derbendi, XV. yy son çeyreğinden XVII. ortalarına kadar olan periyotta Yanbolu kazası idari sınırları içinde yani Kazanpınarı yerleşmesinin güneyinde sahamız sınıralarına yakın olmakla birlikte dışında bulunmaktadır. Bahsedilen yerleşme günümüzde Sliven İli idari alanında yer alan *Dilciler-Gradets* köyüdür.

[696] "Türkler, Tekyelerle Horasanda tanışmış olup, bunlara orada *Hankah* denilmiştir. Buralar aynı zamnada cami vazifesi gören yerlerdir. Tekyeler büyük yapılar olmakla birlikte zaviyeler genelde bir şeyh ve dervişin yaşadığı küçük kapsamlı yapılardır. Tekkelerde ibadet, eğitim, ziyaret, barınma, beslenme, temizlik ve ulaşım hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetlerden ibadet ve eğitim iç içe bir durum arzeder. Bunların öğrencilerine *Sûfi* denilmekte olup, bu isim Hz. Muhammed'in Mescid-i Nebevi'deki öğrencileri olan *Ashabı Suffe* den gelmektedir. Buralarda amaç, sufiye bir şeyler öğretmekten çok, onu değiştirmek ve ruhunu kemale erdirmeye çalışmaktır. Bunun içinde buralarda dervişle şeyhi arasında sır olan bir eğitim verilmektedir. Hz. Muhammed ise ilk şeyh olarak kabul edilir. Buralarda şeyhin ailesiyle birlikte yaşadığı harem, odalar, abdesthane, hela, büyük mutfak, küçük mutfak, hamam, gusulhane, şeyh odası, meydan odası, câkir odası, kahve ocağı, sohbet odası, meşk odaları, zakirbaşı odası, kahve ocağı, derviş hücreleri, fırın, şeyhlerin gömüldüğü türbeler, kiler, çeşme ve sebil bulunmaktadır". Bkz. M. Baha Tanman, "Harisizade Tekkesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 370-375.

öneminin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Saha ile ilgili tahrirler incelendiğinde bunların örneklerine XVI. yy ilk yarısından itibaren rastlanılmaktadır. Barkan'ın da ifade ettiği gibi bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında bunların önemli rolleri olmuştur.

Tekye ve zaviyeler, bu dönemde genelde köyler arasında ıssız yerlere kurulmakta, burada onlara verilen temlikler ise zamanla vakıf toprağına dönüşmektedir [697]. Bahsedilen yerlerde dini ayrım yapılmaksızın herkese yardım edilirken konar-göçer obalarına da irşad faaliyetleri devam etmiştir. Kendi vakıf arazilerinin üzerinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürütmüşler ve devlete vergilerini genelde maktu olarak vermişlerdir. Derbentçi köyleri önemli geçit merkezlerinin yakınlarında kurulurken, tekye ve zaviyeler genelde ıssız ve boş yerlerde kurulmuş olup bunların geçit yerlerinde bulunanları da vardır [698] (Bkz. Harita 75).

10. EĞİTİM

Osmanlı devlet yapısında devlet, adli ve idari görevleri üstlenmiş olup sosyal devlet olma ilkesini ise vakıflara bırakmıştır. Vakıflar genelde Osmanlı askeri sınıfının üst tabakası ve varlıklı kişiler tarafından oluşturulmuş, bunlar kuruluş döneminde özellikle tekyeler vasıtasıyla iskanın kökleşmesini sağlarken diğer dönemlerde ise yerleşmelerin sosyal açıdan birçok ihtiyacını karşılamışlardır. XVII. yy vakıflarının durumu ile ilgili yapılan bir çalışmada bunların gelirlerinin %23,78'inin dini

---

[697] "Temlik edilmiş topraklar malikâne divani sistemden farklılık göstermektedir. Bunda temlik sahibi örfî ve şer'î hukukla tamamen serbest bırakılmış ve bunlara devlet memurları girememektedirler. Bu toprak sahiplerine hariçten insan getirip köy kurma yetkisi de verilmiştir. İmparatorluğun bu mülk ve vakıfları genelde iskân ve amme ihtiyaçlarını karşılayarak devletin hizmetlerini azaltmak için kullanılmıştır". Barkan, *a.g.e,*. 1980, s. 254.

[698] "Vakıflar yolu ile ulaşım sisteminin gelişmesi, ülkenin bayındır hale gelmesi, vakfı kuran ailelenin sosyal güvenlik sistemi olarak kullanılması, halkın su, sağlık, temizlik, eğitim, din, kültürel htiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır". Bkz. Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rol*ü (1585-1683), Dilek Matbaası, Sivas, 1988. Zaviyelerin bir kısmı normal vergilerini timar usulüne göre verirken bir kısmının da maktu yani toptan vergi verdiği görülmektedir. Buralar sosyal ve dini hizmet merkezleri olmakla birlikte aynı zmanada bir tarımsal üretim merkezi özelliği göstermektedir. Nitekim bunların tarımsal ve hayvansal üretim yerleri mevcuttur. Padişah tarafından bu tür yerler için temlik toprağı verilmekte olup, bu topraklar genelde vakfa dönüştürülerek bunların arazileri evlatlık vakıflar olarak, nesilden nesile geçmiştir. Bu durum ise buraların çiftlik gibi sahiplenilmesine ve üzerinde ekonomik faaliyetler yürütülmesine ortam hazırlamıştır. Bunların devlete vermiş olduğu vergilere bakıldığında buralardaki üretimle ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. İlk kayıtlarda dikkati çeken ise buralarda tahıl üretiminin yapılmış olduğudur. Bunların başında da arpa ve buğday gelmektedir. Bir diğer vergi birimi ise kovan vergisidir ki buralarda aynı zamanda arıcılık yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Zaviye-i Doyran, Çoban Pınarı dahi derler. BOA., TT. d, nr. 439, s. 133.

hizmetler; %16'sı eğitim hizmetleri; %59,89'u sosyal hizmet müesseseleri; ‰22'lik kısmının ise vakıfların idaresini desteklediği görülmektedir [699].

Osmanlı'da başlıca eğitim kurumları tekye, zaviye ve medreselerdir. XV. yy Osmanlı sosyal yapısında kişiye bağlılık ön planda gelmektedir. Bağlanılacak bu kişi liderlik, ilim ya da karizmatik özelliklere sahip olan insanlardır. Bunu dönemin siyasal yapısı açısından ele aldığımızda devletin başında padişah bulunmaktayken, yönetilenler ise onun kulları yani reayasıdır. Aile yapısı açısından ele alındığında bunu baba-evlat; eğitim sistemi açısından ele alındığında ise hoca-talebe; manevi eğitimin bir başka boyutunu oluşturan tasavvuf eğitimi açısından ele alındığında ise pîr-mürit ilişkisi olarak kabul etmek mümkündür [700].

Bunlardan tekye ve zaviyeler daha çok kuruluş döneminde kırsalda etkili iken, medreseler Fatih zamanından itibaren merkezi yerlerde önem kazanmaya başlayan örgün eğitim kurumlarıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi tekye ve zaviyelerde halkın yaşayış tarzına uygun sözlü irşad yöntemi uygulanmıştır. İstanbul'un fethinden itibaren kuruluş döneminin coşkun tarikatleri ve şeyhlerin etkisi, giderek azalmaya, medreseler önem kazanmaya başlamıştır [701]. Medreseler başta padişah olmak üzere yüksek dereceli devlet adamları ve varlıklı şahsiyetler tarafından kurulmuştur. Bunların kurulması sadece medrese binasının yapılması anlamına gelmemektedir. Nitekim bunlar kurulurken akarlarının yani gelir kaynaklarının oluşturulması, işleyiş tarzının belirlenmesi gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bütün bu ihtiyaçlar vakıflar yoluyla sağlanarak o zamanın şartlarında devletin yükü hafifletilmiştir [702].

---

[699] Yüksel, a.*g.e.,* 1988, ss.129-142.

[700] "İslam, Hicri II. Yy dan itibaren iki yörüngede gelişmeye başlamıştır. Birincisi cami ve medrese, ikincisi ise tasavvuf ve takva kanalıyla olmuştur. Yüzyıllar boyunca İslami sufi gelenek üç karakteristik bölge oluşturmuştur. Muhiddin-i Arabi kanalıyla temelinde Vahdet-i Vücud anlayışıyla K. Afrika ve Endülüs; Zühd hayatı şeklinde Mısır Suriye ve Irak; ilahi aşk ve cezbe şeklinde Horasan, Maveraünnehr ve Azerbaycan'da görülmüştür". Bkz. Rıza Yıldırım, *Dervıshes ın Early Ottoman Socıety and Polıtıcs: A Study Of Velayetnames As A Source For Hıstory*, (Yayınlanmmış Yüksek Lisans Tezi), The Institute of Economics and Social Sciencesof Bilkent University, Ankara, 2001, ss. 40-44.

[701] Günay, a.g.m. 2003/1, ss. 31-41

[702] Medreseler hükümdar, hükümdar ailesi, devlet adamları ve zenginler tarafından vakıf olarak, devlet teşebbüsünün dışında kurulur, vakıfname ile geliri gösterilerek ilmiye teşkilatına bağlanmaktadır. Vakıf yönetim kurulu sadece mali işlerle ilgilenirken eğitim öğretim işleriyle ilmiye teşkilatı ilgilenmektedir. Medreseler müderrisin ders okuttuğu dershane, öğrencilerin kaldığı hücreler ve temzilik yerlerinden oluşmaktadır. Müderris ve talebelere medresenin vakfiyesinde belirtilen ücret ödenmiştir. Müderrislerin günlük aldığı akçeye göre medreseler onlu, onbeşli, onsekizli, yirmili, yirmibeşli, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı olarak sınıflanmaktadır. Medreselerde tefsir, hadis, kelam, fıkıh, mantık, dilbilim, edebiyat, yabancı dil, matemaik, tıb, hey'et v.s. dersler okutulmaktaydı. Medreseden müderrisin aldığı günlük akçe aynı zamanda onun derecesini ve vakfı kurucunun mali

Bir Müslüman çocuğunun temel eğitim ve öğretimini aldıktan sonra ilmiye sınıfına girebilmek için medreseye gitmesi gerekmektedir. İlk Osmanlı medresesi[703] İznik'te kurulmuş olup Rumeli sahası bu kurumların Anadolu'ya göre çok daha fazla yayılmış olduğu bir sahadır. Bu kurumların mali gelir kaynakları oluşturulduktan sonra eğitim öğretim hizmetleri açısından ilmiye teşkilatına bağlanmış ve onlar tarafından atanan müderrisler tarafından tedrisat verilmiştir. Medreseler genelde bir vakıf kompleksinin parçası durumundadır. Zira bunlar, bir külliyenin müştemilatı yani tamamlayıcı unsurları olarak görülmektedir. Bunların içinde ders verilen dershane, öğrenci hücreleri, günlük ihtiyaçların karşılanacağı bölümler mevcuttur. Burada ücret, sadece eğitim kadrosuna değil, öğrenim kadrosuna da vakfiyede belirtilen miktarda ödenmektedir. Müderrisin aldığı günlük akçeye göre kendi aralarında onlu, onbeşli, onsekizli, yirmili, yirmibeşli, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı olarak sınıflanmakta, altmışlı olanlar, sadece padişahların kurmuş olduğu medreseler özelliğini taşımaktadır. Bu kurumlarda tefsir, hadis, kelam, fıkıh, mantık, dilbilim, edebiyat, yabancı dil, matemaik, tıb, hey'et v.s. dersler okutulmuştur [704].

Medreslerde öğrenim görenler ileride ilmiye sınıfına girmeye aday olanlardır. Bunun için de tahsilin tamamlanıp *icazetmname* alınması gerekmektedir [705]. Osmanlı ilmiye teşkilatında öğretim, adalet ve yüksek bilginler tabakaları mevcuttur. Bunlardan öğretim ve adalet tabakalarının idaresi kadıaskerlik makamına aittir. Bu makam eski Türk devlet geleneğine göre Osmanlı'nın geniş topraklarından dolayı 1480 yılında ikiye ayrılarak idare edilmiştir. İstanbul'un doğusunda Anadolu Kadıaskerliği, batısında kalan yerlerdeki öğretim ve adalet hizmetleri ise Rumeli Kadıaskerliğinin idaresindedir. İlmiye sınıfı kendi içinde de bir hiyerarşiye sahip olup Halep, Kudüs, Şam, Medine, Kahire, Bursa, Edirne, Mekke, İstanbul kadılıkları ile Anadolu-Rumeli Kadıaskeri ve Şeyhülislam üst düzeydeki ilmiyelilerdendir. Bu sınıfın yarısından

---

durumunu göstrmekte olup altmışlı medrese kurma hakkı sadece padişahlara mahsustur. Bkz. M. Kemal Özergin, "Eski Bir Rûznamye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S. 4-5, İstanbul 1974, ss. 264-265.

[703] Orhangazi zamnaında İznikte ilk medrese kurularak başına Sadreddin Konevi nin öğrencisi Davud-u Kayseri getirilmiş, medreselerde yetişen ulema Gazali çizgisinde Sünni anlayışın Fatih zamanından itbaren yerleşmesine imkân sağlamıştır. Tekkler ise kendi öğretim tarzlarını medreselerin haricinde özellikle kırsalda devam ettirmişlerdir. Tekke ve tarikatlar topluma belli ölçüde dinamizm kazandırmıştır. Bkz. Ünver, a.g.e. 2003/1, s. 37-38.

[704] Özergin., a.g.m., ss. 263-265.

[705] Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, İstanbul, 1986, ss. 59-61.

fazlası medreselerde öğretim faaliyetlerini yürütmüş, bazıları da şehzadelerin eğitiminde görevlendirilmiştir. Bunların önemli bir bölümü İstanbul'da yetişmiş olup ya İstanbul'da doğmuş ya da önemli bir zaman İstanbul'da bulunmuş insanlardır. İstanbul, imparatorluğun en önemli ilim merkezi olmakla birlikte, İstanbul dışında da ilim merkezleri bulunmaktadır. Nitekim Balkanlarda Florina, Sofya, Saraybosna ve Edirne bu merkezler arasındadır [706].

Tablo 45. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu'da Eğitimle İlgili Nüfus*

Yıllar	Tekyenişin	Tekye Hıdmedkarı	Zaviye Şeyhi	Derviş	
1538	21	-	1	11	
1557	17	17	1	1	
1579	9	15	-	-	
Yıllar	Muhassıl	Danişmend	Talib-i İlm	Emin-ilim	Hafız
1538	3	-	5	2	-
1557	6	15	-	-	1
1579	2	-	-	-	-

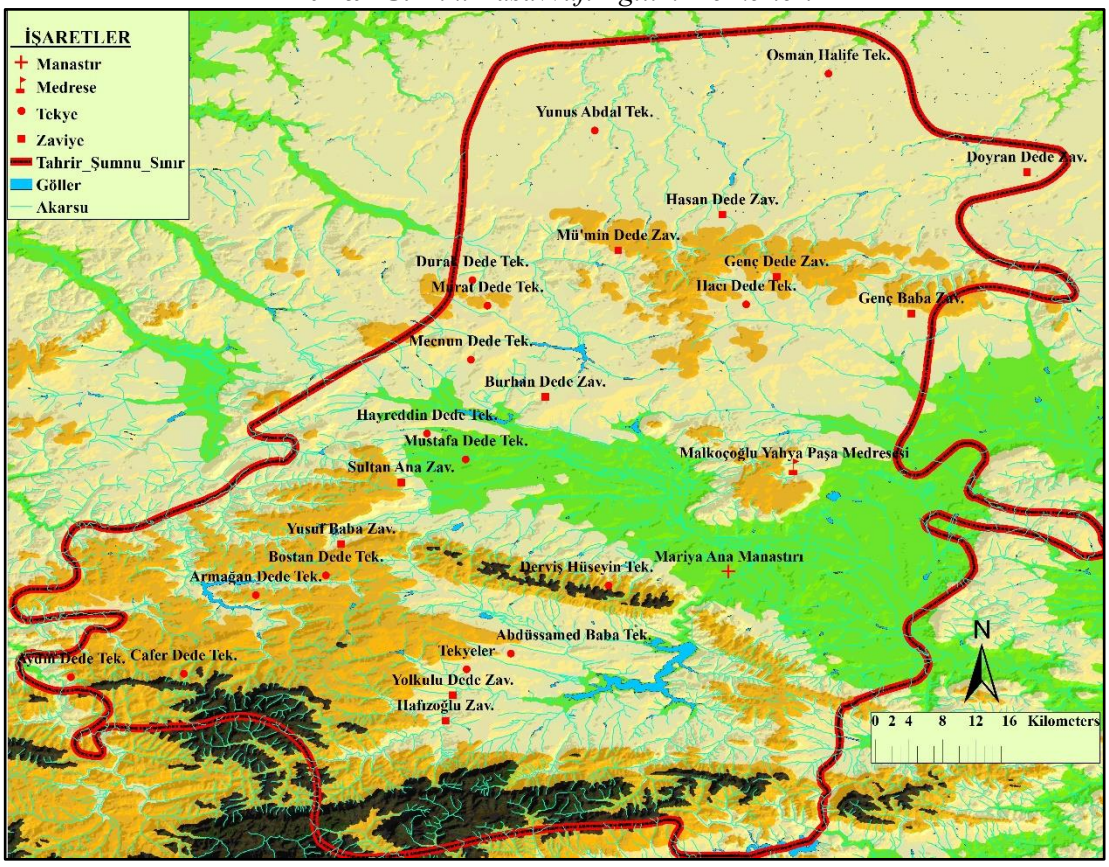
Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr.42.

Çalışma sahası olan Şumnu kazası idari alanında çalışma döneminde müstakil 16 tekye 10 zaviye tespit edilmiştir. Bunların sahanın farklı yerlerine dağıldığı, özellikle de ıssız alanların bunlar için yerleşim yeri olarak tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen bu sosyal hizmet kurumlarında görevli nüfusun çevredeki yerleşmelerde yaşayan nüfusa tasavvuf eğitimi verdiğinden daha önce bahsedilmişti. Bu eğitimi veren nüfusun defterlere derviş, tekyenişin, zaviye şeyhi olarak kaydedildiği görülmektedir. Bahsedilen nüfus değişik tahrir dönemlerinde sayısal farklılıklar göstermektedir. Nitekim Derviş ve Zaviyenişin kayıtlarına bazı dönemlerde rastlanmış olmasına rağmen bazılarında hiç rastlanmamıştır (Bkz. Tablo 45). Bunun sebebi bahsedilen nüfusun dönemler arasında büyük değişiklikler göstermesinden ziyade, dönemler arasında farklı isimlerle kaydedilmiş olması ile açıklanabilir. Örneğin *a* defterinde belli bir yerde zaviye şeyhi olarak kaydedilen *b* defterinde sıfatı ve görevi belirtilmeden kaydedilebilmektedir. Bunun yanında bazı defterlerde Âl-i Resul olarak kaydedildikleri de görülmüştür. Çalışma döneminde Şumnu kazası sınırları dahilinde sahanın değişik yerlerine dağılmış toplam 26 tekye

[706] Suraiya Faroghi., "Social Mobility Among The Ottoman Ulema in the Late Sixteenth Century", *Journal Of Middle East Studies*, Great Britian, 1973, ss. 204-210.

ve zaviyede, bahsedilen 30 civarında görevlinin, çevre yerleşmelerde bulunan nüfusun yaşayışına uygun olarak sözlü irşat yolu ile tasavvuf eğitimi vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca bahsetmek gerekirse bu dönemde çalışma sahasında yoğun bir tasavvufi eğitimin mevcut olduğunu söylemek mümkün olup tasavvuf ocaklarının sahadaki dağılışları ilgili tespitler haritada gösterilmiştir (Bkz. Harita 75).

Harita 75. *Dînî-Tasavvufî Eğitim Merkezleri*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Barkan'ın Kolonizatör Türk dervişleri olarak isimlendirilen çalışmasında fakihlerden de bahsedildiği görülmektedir. Fıkıh, yani İslam hukuku alimi anlamına gelen *fakih*[707] ler ilk medreselerin fedakâr hocaları olarak, tekke ve zaviyelerde değil bizzat halkın içinde önemli roller oynadıkları belirtilmektedir[708]. Bunlar kitabi olan Sünni İslam'ın temsilcileri konumundadır[709]. Bahsedilen fakihler defterlerde sayısal olarak ayrıca verilmemiş şahıs isimlerine sıfat olarak eklenmiş olduğundan Tablo

[707] Hayreddin Karaman, "Fakih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul 1995, ss. 126-127.
[708] *Çelik. a.g.e.*, s. 44-48.
[709] Şahin, *a.g.e.*, 2007, s. 322.

45'te sayısal olarak gösterilmemiştir. Nitekim Şumnu ile ilgili tahrirlerde bazı köylerin nüfusu içinde bunların kayıtlı olduğu, bunun yanında fakihlerin isimleriyle kurulan köylerin de mevcut olduğu görülmektedir[710]. Bu durum bunların sahadaki iskân faaliyetindeki önemini açıkça göstermektedir. 1530 tarihli muhasebe defterinde Şumnu kadısı Mevlâna Abbas Fakih'in İzlatar köyünde vakıf gelirleri olduğu kaydı bulunmaktayken, 1538 tarihli defterde bir köy isminde *Veled Fakih nam-ı diğer Sarı Kadı* bilgisi bulunmaktadır[711]. Bu bilgiler, fakihlerin Osmanlı uleması içinde yer aldığını göstermektedir. Köylere ait bazı timar kayıtlarında bunlara sipahi timarı verildiği de anlaşılmaktadır[712]. Kaza genelinde bunların sayısı 1557 yılına kadar artış göstermekte iken bu tarihten sonra azalmıştır. Açıklamalardan da anlaşıldığı üzere bunlar sahadaki halkın kitabi olarak eğitiminde önemli rol oynayan unsurlardandır. 1538 tarihli defterde Evhadlar köyünde iki tane *emin-i ilim* yani ilim sahibi kaydına rastlanmıştır. Bunları da sahada eğitici nüfus kapsamına sokmak mümkündür (Bkz. Tablo 45).

Defterlerde, eğitim gören talebe nüfusuyla ilgili bazı kayıtlara da rastlanmış olup bu durum XV. yy son çeyreğinden XVII. yy ortalarına kadar olan periyottaki eğitim faaliyetleri açısından değerlidir. Nitekim 1538 yılına ait olan defterde öğrenci olan beş kişinin kaydı *talib-i ilim* olarak geçmektedir[713]. Bir sonraki defter olan 1557 tarihli defterde 15 Danişment, yani medrese öğrencisi kaydına rastlanmıştır. Bundan da bu dönemde sahada eğitim öğretim veren medreselerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır[714].

---

[710] Yakub Fakih, Kadı Fakih, BOA. TT. d, nr. 439, s. 552,554; İdris Fakih, Deniz Fakih, İslam Fakih, Durali Fakih, Nebi Fakih; Hüseyin Fakih, Hasan Fakih; BOA., TT. d, nr. 439, s.197, 206, 245, 254, 283, 307, 110; Piri Fakih, Aydınfakihoğulları, Abdi Fakih, Terbi Fakih, Bkz. BOA., TT. d, nr. 382, s. 464, 472, 507, 537.

[711] BOA., TT. d, nr. 370, s. 549; BOA., TT. d, nr. 439, s. 187.

[712] Karalar, Kelanik, Kilisecik, Yavaşlar köylerinin timarı Yusuf Sarrac Fakih'e timar olarak verilmiştir. Bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 207, 208, 250.

[713] Nefsi Şumnu, Mahalle-i Söğüd Pınarı Talib-i İlim, 2; Karye-i Bazarkan Hızır, 1; Karye-i Podayva,1 BOA., TT. d, nr. 439, s. 158, 247, 249. İlim tahsil etmek genelde belli kesimlerin meşguliyeti olduğunu söylemek mümkündür. Bu kesim kendini ilime vermiş insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Bazargan hızırda *talib-i ilim* olarak kayıtlı olan ismin bu köyün imamının kardeşi olduğu görülmektedir. Bu da eğitime belli bir tabakanın yöneldiğinin açık bir göstergesidir.

[714] Nefsi Şumnu, Mahalle-i Yolcu, 1, Bkz. BOA., TT. d, nr. 382, s. 381. Danişmend: "İcazet alma seviyesine gelmiş, mederesede oda sahibi talebe" Bkz. Bkz. İpşirli, a.g.m., s. 464. Osmanlı döneminde Bulgar topraklarında toplam 144 medrese bulunmaktadır. Sahamızda bulunan Hezergrad şehrinde 3, Osman Pazarı'nda,2; Şumnu'da 3 medresenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Şumnu'da bulunanlar, Muşvaklı Medresesi, Tombul Camii Medresesi, Ağa Camii Medreseleridir. Bkz. Mücteba İlgürel, "Bulgaristan'da Menzil Teşkilatı ve Yöre Halkı ile Münasebeti", Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, Sofya, Nisan 21-23, 2000, ss. 253-259. Şumnu'da Medrese eğitimi Osmanlı'dan sonra da devam etmiştir. Nitekim kurulan Nüvvab Medresesi, bölgenin

Çalışma sahasındaki Gayri Müslimlerin eğitimine bakıldığında, Ortodoks-Slav kültür kurumları görülmektedir. Nitekim Bulgarlar IX. yy sonlarından itibaren Çar Simeon zamanından sonra yoğun bir Ortodoksluk furyasına kapılmış, bu durum bizzat devlet eliyle sürdürülmüştür. Yeni kültürün ilk başkenti bir süre *Preslav-Eski İstanbulluk* olmuş, II. Bulgar Devleti kurulduktan sonra Tırnovi önem kazanmıştır. Bahsedilen merkezler yoğun bir Slav-Ortodoks kültür hareketine sahne olmuş, bu canlılığın Osmanlı hâkimiyetinden sonra da devam ettiği bilinmekte, özellikle Tırnovi'nin Osmanlı döneminde Balkanların en önemli kültür merkezi olduğu bizzat yabancı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir [715].

Osmanlı Döneminde "Bulgar Sanat ve Toplum Hayatı" başlıklı doktora tezi hazırlayan Machiel Kiel, Osmanlı bölgeyi fethettikten sonra Bulgar kültürünün yok olmadığını canlılığını yitirerek devam ettirdiğini ifade etmektedir. Yazar, canlılığın yitirilmesindeki temel nedeni 1444 Varna Savaşı'nda Katolik Haçlıların vermiş olduğu zarara bağlamakta, birçok manastırın bu dönemde gizli yerlere taşındığını ifade etmektedir. Türk hakimiyetinde Gayri Müslimlerin kendi hiyerarşisi içinde varlıklarını devam ettirmiş olduklarını da eklemektedir. Nitekim manastırlar çevresinde açılan ve Osmanlı medreslerine benzeyen eğitim kurumları bu kültürün verilmiş olduğu eğitim merkezleridir. Bunlar Bulgarların yoğun olarak yaşadığı kasaba ve köylerde kurulan manastırlara ait olan ve bu manastırda görevli *daskal* olarak adlandırılan eğitimciler tarafından verilmiştir. Manastırlarda eğitim görenlerin sayısı bir veya birkaç kişi olup dini akidelerle birlikte edebiyat ve pedagoji eğitimleri de verilmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde bahsedilen kurumların işleyişi, ufak farklılıklarla Osmanlı'dan önceki dönemde olduğu gibi devam etmiştir. Farklılığın temelinde de bu kurumların Osmanlı öncesi mali sponsorları büyük Bulgar asilzadeleri olan boyarlar olduğu halde, Osmanlı'dan sonra bunların yerini voynuklar, derbentçiler, madenciler, zanaatkarlar

---

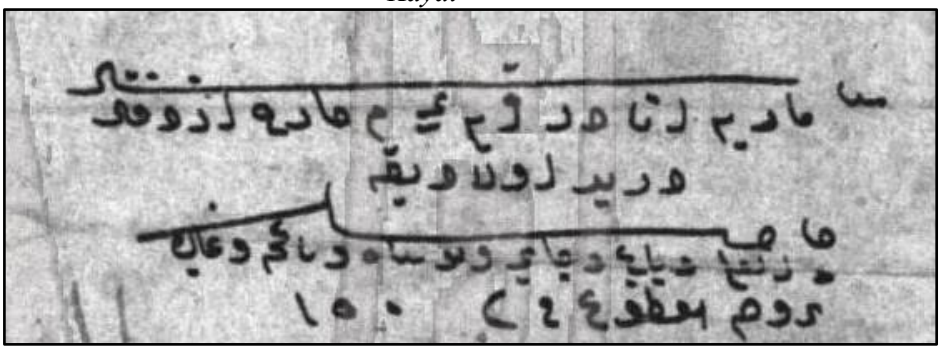
eğitiminde önemli rol oynamıştır. Bkz. Osman Kılıç- H. Hüseyin Yılmaz, *Şumnu Nüvvab Medresesi, Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umut*, C. 4, 2016. ss. 469-511 https://www.tika.gov.tr/upload/publication/4.cilt.pdf 30.12.2020.

[715] Hupchick, *a.g.e.,* s. 99.

XIII. yy da Kuzey Bulgaristan Tırnovi Psikoposluğuna bağlı olup bu durum XIV. yy sonlarına kadar devam etmiştir. Ancak bu dönemde Aleksandır'ın oğlu Stratshmir'in İvan Şişman'ın yönetiminden ayrılmasından sonra Vidin bu bağlılıktan ayrılmıştır. Hristiyan Türkler yönetimindeki Dobruca ise İstanbul'a bağlanmıştır. Bkz. Kiel, *a.g.e.,* 1985, s. 294. Bulgarlar diğer dindaşları içinde Latin ve Grek egemenliğini kırarak anadilde kendi edebiyatını geliştiren tek millettir. Bogomilizm'de Balkanlara Bulgaristan'dan yayılmıştır. Bkz. Kiel, a.*g.e.,* 1985, s. 37.

ve celepkeşanların almış olmasıdır[716]. Bahsedilen bu yerel manastırlarda verilen eğitim temel eğitim niteliğinde olup Bulgaristan genelinde bunların toplam sayısı 69'dur. İleri düzeyde eğitim almak isteyenlerin ise güneydeki Rila Dağı ve Athos Dağı'ndaki manastırlara gitmeleri gerekmektedir. XVII. yy'a kadar eğitim manastırlarda verilmekte iken bu yy'dan sonra kiliselerde de eğitim verilmeye başlanmış, finansmanını ise aileler karşılamıştır. Kiliselerdeki faaliyetin eğitimcileri ise Rila ve Atos manastırlarında eğitim alanlar olmuştur [717].

Fotoğraf 38. *1579 Tarihli Defterde Eski İstanbulluk Kasabasında Mariya Ana Manastırı Kaydı*

Kaynak: TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s.172.

Çalışma dönemine ait tahrir defterlerinde sahada Gayri Müslimlerin eğitimleri ile ilgili doğrudan bir bilgi bulunmazken, 1579 tarihli defterde Eski İstanbulluk yerleşmesindeki Maria Ana Manastırı'nın bağ, çayır ve bostanından senelik 150 akçe mukataa alındığı bilgisine rastlanmıştır (Bkz. Foto 38). Bundan da bahsedilen yerleşmede bir manastırın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi burası Bulgarların Ortodoksluğu kabul ettikten sonraki ilk başkenti olma özelliğine sahiptir (Bkz. Tablo 45; Fotoğraf 75).

11. SAĞLIK

Mufassal defterlerde hane kayıtlarının üzerindeki bazı kayıtlar çalışma döneminde tahrirlerde kayıtlı erkek nüfusun sağlık bilgileri ile ilgili birtakım malumatlar vermektedir. Bunlar tasnif edilmek istenildiğinde kronik rahatsızlıklar ve akıl sağlığı ile ilgili problemler olarak izah etmek mümkündür. Bunların içinde sayısal olarak en fazla olan başta yaşlanma olmak üzere kronik rahatsızlıklar gelmektedir. Bu

[716] Kiel, a.*g.e.,* 1985, s. 74-353

[717] XVII. yy'da Bulgaristanda toplam Bulgar yerleşmesi 3400 civarındadır. Razrgrad, Şumnu ve Eski Cuma'da ortalama köy büyüklüğü 264 kişi olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Hupchick, *a.g.e.,* ss. 99-103, 185.

kategori içinde değerlendirilen *pîr-i fâni, pîr-i natuvan* pek güçsüz ve yaşlı; p*îr ve müflis* yaşlı ve yoksul; *pîr, müflis, a'ma* yaşlı yoksul ve gözleri görmeyen; *a'mâ* gözleri görmeyen; *ma'lul* hastalıklı; *kötürüm* rahatsızlığından dolayı ayağa kalkamayan; l*enk ve fakir* topal ve yoksul; *marîz* verem v.s akciğer rahatsızlığı çeken kişiler; günümüz Türkçesiyle aynı olan *sağır ve dilsiz* kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içinde yaşlanmaya bağlı sorunlar yaşıyanlar ilk defterlerden itibaren sayısal olarak azalma gösterirken önemli bir orana sahip olmaya devam etmişlerdir. Bu tür bilgilerin yanında bazen kişilerin ekonomik durumu da belirtilmiş olup maddi olarak o dönemde yoksul olarak kabul edilenler *müflis* ya da günümüzde kullanıldığı şekilde *fakir* olarak kaydedildikleri anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 46)[718].

Tablo 46. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Sağlıkla İlgili Veriler*

Yıllar	Pir-ü Fani	Pir-ü natuvan	Pirve müflis	Pir, Müflis, A' ma	Ma' lul	Kötürüm	A' ma	Lenk ve Fakir	Müflis	Sağır ve Dilsiz	Mariz	Mecnun	Mezub-u Hak	Divane
1538	22	11	14	2	3	2	4	-	5	-	2	7	4	
1557	22	-	8	-	16	5	13	-	5	1	-	-	1	1
1579	10	-	-	-	2	2	1	1	7	1	-	1	-	1

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Akıl sağlığı ile ilgili problemi olanların ise mufassal defterlerde *mecnun, divane*[719]*; meczub-u hak*[720] olarak kaydedildikleri görülmektedir. Bunlardan *mecnun,* akıl sağlığını tamamen yitirmiş kimseleri tanımlamak için kullanılırken, m*eczub* ise Allah aşkı ile cezbeye tutulup toplumdan kendini soyutlayan kimseler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunların sayı ve oranının diğer gruba göre düşük olduğu, kendi içlerinde de genel olarak ilk defterden itibaren azalma görülmektedir (Bkz. Tablo 46).

[718]Bkz. Parlatır, *a.g.e.,* s. 83, 923, 968, 1008, 1013, 1165, 1365. "İmparatorlukta mal varlığına göre kişilerin maddi durumu sınıflamaya tabi tutulduğunda kişilerin mal varlıkları 100 kuruşun altındaysa bunlar dönemin şartlarına göre *fakir* olarak kabul edilmekte, bunlar toplumun en düşük gelirli sosyal tabakasını oluşturmaktaydı. 1000-2000 kuruş arasında olanlar orta gelirli insanları oluşturmakta olup bunların alışveriş yeri gibi önemli bir işletmesi vardır, 5000 kuruşun üzerindekiler ise zengin tabakayı oluşturmaktadır". Bkz. Todorov, *a.g.e.,* 1983, s. 183.

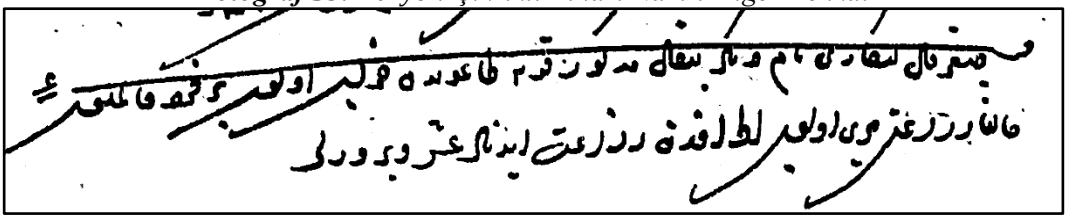
[719] Kubbealti Lugati – www.lugatim.com/s/mecnun 30.12.2.2020.

[720] Kubbealti Lugati – www.lugatim.com/s/meczub 30.12.2.2020.

Salgın Hastalıklar

Bu dönemde salgın hastalıklar arasında veba salgınınn yaygın olduğu bilinen bir gerçektir. Veba salgınına Osmanlı'da *taun* denilmekte olup 1495 yılından itibaren Osmanlı'nın Anadolu'da ve diğer topraklarında görülmüştür[721]. Bu hastalık hem Müslüman nüfusta hem de Gayri Müslimlerde görülmüştür. Vebanın Osmanlı ve Balkanlar'a etkisi konusunda çok az şey bilinmektedir[722]. Yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalar göstermektedir ki 1350-1600 yılları arasında Batı Avrupa ve Akdeniz'de *kara ölüm* olarak isimlendirilen *vebâ* nedeniyle fiyatlarda %100'e varan bir artış meydana gelmiş nüfus artışı durmuştur. Nitekim Osmanlı'nın Balkanlar'a vardığında sahanın boş olmasının sebeplerinden birinin de 1348'den itibaren sahada görülen veba salgını olduğu ifade edilmektedir [723].

Fotoğraf 39. *Karye-i Çıkrıklı Pınarı Nâm-ı Diğer Benkal*

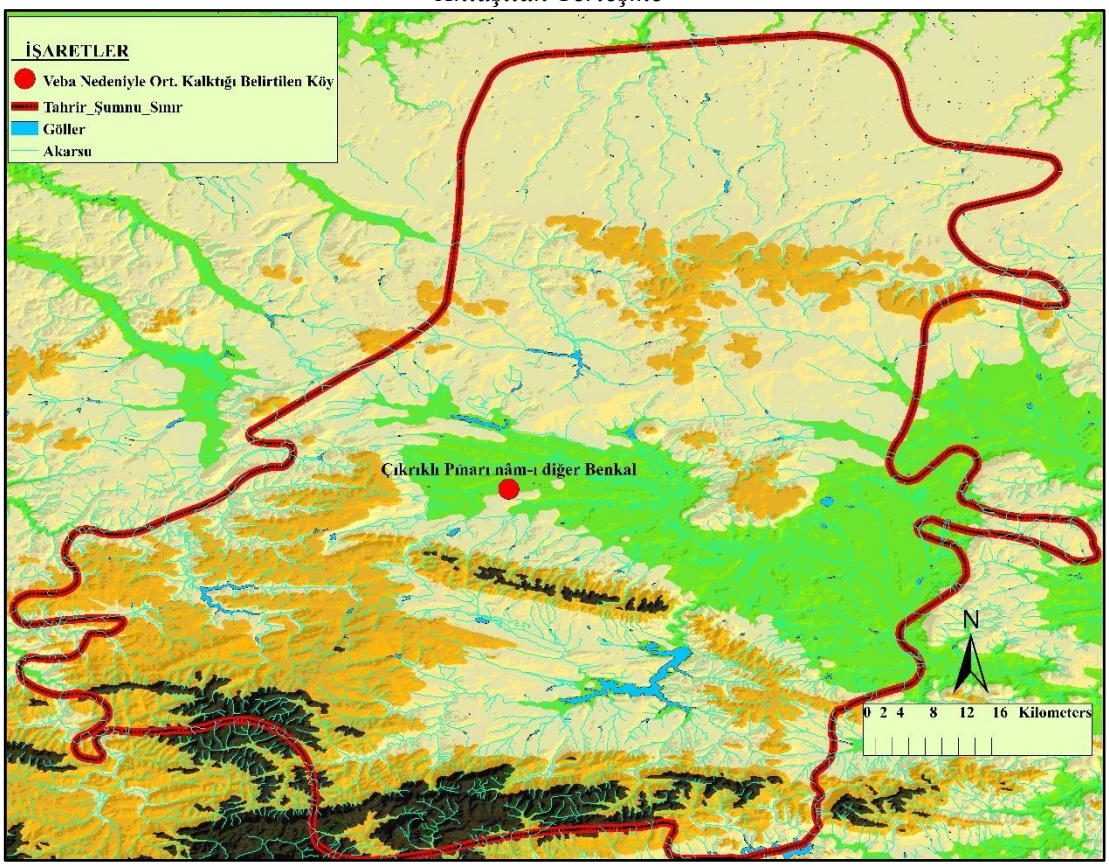
Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.274.

Araştırma alanında yapılan saha çalışmasında birçok köyde farklı kişiler tarafından ifade edilen benzer bilgilerle karşılaşılmıştır. O da köylerinin kuruluş yerinin şu anki yeri olmadığı, ilk yerleşim yerinin şu anki yerinden birkaç km uzakta kaldığı, hâlihazırdaki yerine ise geçmişte yaşanılan vebadan sonra gelip yerleşildiği bilgisidir. Bu bilgilerin kaynağı sorulduğunda ise atalarından geldiği cevabı alınmıştır. Sahada ulaşılan bu bilgi defterlerle kıyaslandığında, özellikle mufassal tahrir defterlerinde bununla ilgili sınırlı bir bilgi bulunmakla birlikte bunun geçmişte yaşanılan bir realite olduğunu da ispatlamaktadır. Nitekim 1538 yılı defterinde *Çıkrıklı*

[721] Elif Gül Akman, *XVI. Asır Osmanlı Toplumunda Belli Başlı Kızılbaş İsyanları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 3; Ocaklı, *a.g.e.*, s. 79.
[722] Pamuk, *a.g.e.*, 2007, ss. 292-300.
[723] Kiel, a.g.e., 2009, s. 145.

Pınarı adlı bir köy isminin muzâfâtında *ta'un* yani vebadan dolayı harab olduğu ve bir kişinin bile kalmadığı bilgisi bulunmaktadır (Bkz. Foto 39; Harita 76) [724].

Harita 76. *1538 Tarihli Deftere Göre Ta'un (Vebâ) Nedeniyle Ortadan Kalkmış Olduğu Anlaşılan Yerleşme*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Mühimme defterlerindeki bu hastalıkla ilgili bilgiler ise bu yıkımın mufassal defterlerde belirtildiği üzere bir köyle sınırlı olmayıp çok daha büyük olduğuna işaret etmekte ve bir nevi saha çalışmasında köylülerin ifade ettiklerini doğrular niteliktedir. Nitekim 1570 tarihli bir mühimme hükmünde "Yörük taifesinin ta'undan zarar görmesi ve çoğunun vefat edip hizmete yarar eşkinci ve yamak sayısının azalması sebebiyle defter harici Yörüklerin ve haymanelerden her ocağa 5'er nefer yamak kaydedilmesi" [725] bilgisi yer almaktadır ki bu da vebanın ürkütücü boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir.

---

[724] "*Mezraa-i Çıkrıklı Pınarı nam-ı diğer Benkal, mezkûr karye Taunda harap olup bir ferd kalmayup haliya ziraat-i mezri olup etraftan ziraat edenler öşrün virirler*." Bkz. BOA., TT. d, nr. 439, s. 274.

[725] BOA *12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Özet Transkripsiyon ve İndeks Yayın No:33, C. I, Ankara 1996, s. 504.

12. ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN VERGİLERİN DURUMU

12.1 EKONOMİK SEKTÖRLER DIŞINDA KALAN VERGİLER

İncelenen mufassal defterlerdeki bazı vergiler niteliği gereği birincil, ikincil ve üçüncül ekonomik sektörlerin kapsamına girmemesi dolayısıyla bunların sektör dışı kaldığı anlaşılmıştır. Şu halde bu vergilerin toplam vergiden çıkarılarak geri kalanının sektörel dağılımının yapılması gereği duyulmuştur. Bahsedilen vergilerin daha iyi anlaşılması için isimleri, nitelikleri ve miktarları üzerinde durmak gerekmektedir.

Farsça terimler olan makiyan, tavuk; nan ise ekmek anlamına gelmektedir. Bahsedilen bu verginin mufassal defterlerde *mâkiyan ve nân* olarak kaydedildiği ve Gayri Müslimlerden alındığı görülmektedir. Bu vergi Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Niğbolu kanunnamesinde "Ve harman mevsiminde zikrolan vilayetin kanun-ı kadimesi üzere her müzevvecden sipahisine bir tavuk ile bir boğaca alına. Ve tavuğu olmayandan bir akçe alına. Ve gayrı eyyamda tekrar tavuk ve boğaca alınmaya" [726] hükmüyle karşılığını bulmuş aynı hüküm III. Murad kanunnamesinde de takrarlanmıştır[727]. Bahsedilen verginin burada dikkati çeken iki farklı özelliğinden ilki kanunnamelerde *makiyan ve poğaça;* mufassal tahrir defterinde *makiyan ve nân* olarak kaydedilmiş olduğu yani nân ifadesinin poğaça karşılığında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğeri ise kanunnamede *kanun-ı kadimi* üzerine ifadesidir. Bu ifadeyle verginin Osmanlı öncesinde mevcut olup Osmanlı'ya tevarüs ettiği anlaşılmaktadır [728].. Tahrir defterlerinde bu vergi ile alınan tavuk ve poğaçanın nakdi olarak akçe cinsinden değeri gösterilmiştir. Gayri Müslim hane sayısındaki artışa bağlı olarak defterler arasında bu verginin de yıllara göre artış gösterdiği görülmektedir (Bkz. Tablo 47).

---

[726]Akgündüz, *a.g.e., 3. Kitap,* 1991, s. 416.
[727]Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 484.
[728] Tavuk ve poğaça vergisi, Bulgarlar için tavuğun kutsiyetinden ya da ayrıcalığından kaynaklanan bir vergi değildir. Ancak Ortodoks slavların yumurta ile ilgili özel bir durumu vardır. Mayıs ayında yapılan paskalyada her aile onlarca yumurta pişirmekte ve bunlar boyanmaktadır. Özellikle kırmızı renge boyanırlar ve poğaça denilen ekmekle birlikte paskalyaya katılanlara ikram edilmektedir. Bahsedilen vergi de bu özel durumun bir neticesi olarak Ortodoks-slavlarda Osmanlı öncesi teşekkül etmiş, Osmanlı zamanında da devam etmiştir. Kaynak: Osman Kılıç ile mülakat. 10.10.2020.

Tablo 47. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ekonomik Sektörlerin Dışında Kalan Vergiler*

Yıllar	Makiyan ve Nan	Niyabet ve Bâd-ı Hava	Niyabet ve Resm-i Gerdek	Resm-i Arus	Mahsul-i Beytül Mal ve Yave ve Kaçkun ve Mal-ı Gaib ve Mal-ı Mefkud	Resm-i Tapu-yı Ruy-ı Zemîn	Toplam
1538	1477	-	13317	-	-	-	14.794
1557	2656	17432	-	11507	650	212	32.457
1579	3190	25.400	-	16326	1020	295	46.231

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Farsça kelimeler olan *bâd,* rüzgar; *hava* ise günümüzde olduğu gibi havanın karşılığı olarak kullanılmıştır.[729] Defterlerde kayıtlı olan *bâd-i hava* vergisi ise kelime olarak *hava ve rüzgardan gelen* yani hesab edilmeden gelen gelirler olduğu anlaşılmakta, bu terim dilimize *bedava* olarak geçmiştir. Mufassal defterler ve kanunnameler incelendiğinde bu, hem aynı adı taşıyan bir verginin ismini, hem de arızi olarak yani gelişen şartlar neticesinde ortaya çıkan vergi grubunu tanımlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen mufassal defterlerde bu vergi *niyabet ve bad-ı hava ismi ile* 1557 ve 1579 yılı mufassallarında mevcut olup ilk kaydından sonra artış gösterdiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 47). Defterlerde görülen r*esm-i arus* ve *resm-i gerdek* vergileri de arızi vergiler arasında bulunmakta olup 1538 yılı mufassal tahrir defterinde *niyabet ve resm-i gerdek;* 1557 ve 1579 tarihli mufassal defterlerde ise *resm-i arus* olarak kayıtlıdır [730] (Bkz. Tablo 47)**.** Bu vergiler sipahiye gitmekte olup vergilerin başında bulunan *niyabet* ise beylik yani sipahiye ait olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.

Kanunnamelere bakıldığında Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanmış olan Niğbolu Sancak Kanunnamesinde "Ve resm-i 'arus kızda 60; seyyibede 30 akçe alına. Ve resm-i gerdek bir raiyetin kızı çıksa i'tibar toprağadır resm-i gerdek raiyet sahibine hükm oluna" [731] hükmünden anlaşıldığı gibi kız evlense 60; dul kadın evlense 30 akçe

[729] http://www.lugatim.com/s/bâd.
[730] Akgündüz, *a.g.e., I. Kitap,* 2006, s. 185.
[731] Akgündüz, *a.g.e., 3. Kitap,* 1991, s. 418.

babasının tabi olduğu sipahiye bedel ödenmesinden doğan vergidir. Bahsedilen vergi Tablo 47'de görüldüğü üzere XVI. yy ortasında bir azalma ondan sonra da artış göstermiştir. Genel olarak bakıldığında ise sahada bu verginin evlilik sayısı ve evlenenlerin kız ya da dul olmasına bağlı olarak 13000-16000 akçe arasında değişmiş olduğu görülmektedir. Ünlü iktisat tarihçilerinden Barkan, bunun feodal artığı bir vergi olduğunu ifade etmektedir [732].

Sektörel dağılımda değerlendirilmeye alınmayan vergilerden sonuncusu ise mufassal tahrir defterlerinde *Mahsul-i beytül mal ve yave ve kaçkun ve mâl-ı gaib ve mâl-ı mefkud* olarak kaydedilen vergiler olup bunlar Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan Niğbolu kanunnamesinde "Mal-ı gaib şuna derler ki, bir kimesne fevt olsa varis bulunmasa, vaki' olduğu gibi vilayet kadıları defterlerine yazub beytülmalcılara teslim eyleyeler" [733] hükmünden bu verginin, varisi olmayan kişilerin mallarının devlet hazinesine kaydedildiğini bildirdiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen kanunnamenin sonraki hükmünde "Ve eğer fevt olan kimesne haric-i memleketden olub mekanı ma'lum olmaz ise, ol mal-ı gaib olmaz, ol asıl mala mâl-ı mefkud ederler. Bir yıl mikdarı kıbel-i şer'den vasi ta'yin olunub ol mal bir yıl ol vaside emanet dura. Sahibi zahir olmaz ise, beytülmalcıya teslim oluna; fe illa her evden çıkub sefere giden ve seferden gitdüği vakit malını bir emin yerde emanet koyan kimesnenin malına mal-ı gaib ve mal-ı mefkud denilmeye"[734] bilgisinden kendi memleketlerinin dışında ölmüş ise buna mefkud mal denilmekte ve bu kişilerin malları kadı tarafından belirlenen kişilerde bir yıl emanet durup eğer vasisi çıkmazsa devlet hazinesi yetkilisine teslim edilmesi gerektiği bildirilmektedir.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek bir değir vergi birimi ise *resm-i tapu-yı rû-yı zemîn* olarak kaydedilmiştir. Bu vergi, kaynaklarda "Kanunnamelerde resm-i zemin, resm-i dönüm olarak geçer. Bu topraklar sipahi elinde olup tapuya verilmeyen ve mücerred ya da caba bennaklere işletilen arazilerdir. Bunlara haric raiyyet denir. Timar arazisine dışarıdan gelenler de bu tür arazi işlediği zaman bu vergiyi vermekle

[732] Barkan, *a.g.e.,* 1980, ss. 837- 838.
[733] Akgündüz, *a.g.e., 3. Kitap,* 1991, s. 429.
[734] Akgündüz, *a.g.e., 3. Kitap,* 1991, s. 429.

mükelleftir[735]. Bir sipahinin arazisine dışarıdan gelip geçici bir süre için yerleşen ancak ziraat yapmayan raiyyetin ödediği vergidir. Buna tütün vergisi veya kışlak vergisi de denir[736]" şeklinde belirtilmiştir. İncelenmiş olan defterlerden 1557 ve 1579 yılı mufassal defterlerinde bahsedilen vergi cüz'î miktarlarda görülmektedir. Ekonomik sektörler dışında kalan vergilerin yekununa bakıldığında ise 41 yıllık süreçte üç katına çıkmış olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 47).

Tablo 48. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ekonomik Sektörlerin Dışında Kalan Vergilerin Toplam Vergi Meblağından Çıkarılması*

Yıllar	Toplam Vergi- Sektör Dışı Kalan Vergi/ Akçe	Sektörel Vergi/ Akçe
1538	473890-14794	459.096
1557	739246-32.457	706.789
1579	930388-46.231	884.157

Kaynak: TT. d, nr. .439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Tablo 47'de görülen sektör dışında kalan vergilerin toplamı Tablo 48'in ikinci sütununda toplam vergiden çıkarılmış ve bu çıkarım sonucu sektörel değerlendirme kapsamında kalan meblağ üçüncü sütunda gösterilmiştir. Buna göre toplam vergi miktarı ve sektörel değerlendirme dışında kalan vergi miktarı mufassal tahrir dönemlerine göre sürekli olarak artmıştır. Ancak oransal olarak değerlendirildiğinde 1538 yılında sektörel değerlendirme dışında kalan vergilerin toplam vergiye oranı %3; 1557 yılında %4,5; 1579 yılında ise %4,9 olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise toplam verginin içinde sektör dışında kalan vergilerdeki artışın ekonomik sektör içinde kalanlara göre daha fazla artış gösterdiğinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

12.2 EKONOMİK SEKTÖRLER KAPSAMINDA BULUNAN VERGİLER

12.2.1. Primer Sektör Vergileri

Daha önce de bahsedildiği üzere temel maddelerini doğrudan ya da dolaylı olarak doğal çevreden alan üretim şekli olan *primer (birincil) ekonomik sektör*e ait vergileri incelenen defterlerdeki bilgilere göre tarımsal vergiler, hayvancılığa dayalı vergiler, ormancılık vergileri başlıkları altında toplamak mümkündür. Primer sektör

[735] Ahmet Akgündüz; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006, ss.174-175.

[736] Ahmet Akgündüz; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006, s.175.

kapsamına giren bahsedilen faaliyet alanlarına ait vergiler bazı istisnalar haricinde çok büyük oranda tarımsal üretimi ve çiftçi nüfusunu yansıtmaktadır.

Bahsedilen istisnaların başında özellikle 1538 ve 1557 yılına ait defterlerde bazı gruplara tanınan vergi muafiyeti ve imtiyazları olup bunlardan nüfusun ekonomik sektörlere dağılımı başlığı altında bahsedilmiştir. 1579 yılı defterinde ise bahsedilen muafiyetlerin asgari seviyeye indiği anlaşılmaktadır. Bir diğeri ise daha önce de bahsedildiği üzere klasik dönemde Osmanlı vergi kalemleri arasında sadece domuz ve küçükbaşlara ait vergilerin olmasıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere domuz vergisi *resm-i hınzır* adıyla mufassal tahrirlerde mevcutken, bu defterlerde *resm-i ağıl ve ağnam* ya da *resm-i adet-i ağnam* ismiyle kayıtlı sınırlı miktarda *ağnam* vergisi ise sahada bulunan vakıf köylerinin vergilerinde görülmektedir. Zira bu vergiler vakıflara gittiği için incelenmiş olan mufassal vakıf defterlerinde kayıtlı olduğu görülmüştür. Bunların haricindeki görülen ağıl ve deştibani vergisi ise sürü sahiplerinden ve arızi olarak çıkan hayvansal zararlardan alınan vergilerdir. Saha ile ilgili yapılan çalışmada ise küçükbaş hayvan vergilerinin padişah haslarına tahsis edildiği bu yüzden de bunların ayrıca yapılan tahrirler sonucu hazırlanan *resm-i âdet-i ağnam* defterlerine kaydedildiği anlaşılmıştır. Yapılan arşiv çalışmasında ağnam defterleri araştırılmış ve bunların sahada XVI. yy sonlarından itibaren mevcut olduğu anlaşılmıştır. Kısacası daha önceki dönemlere ait defterler günümüze ulaşmamış ya da çok az bir ihtimal de olsa şu an için arşivde tasnif edilmemiş olabilir. Yapılan araştırmada çalışma dönemine en yakın ve kapsamlı olan ağnam defterinin H.1009, M.1601 yıllarına ait olduğu anlaşılmıştır. Bahsedilen kayıttaki vergiler kanunlardaki ilgili hükümlere göre hesaplanmış ve hayvancılık başlığı altında değerlendirilmiştir.

Buraya kadar bahsedilenlerden hareketle defterlerdeki bilgilerden ekonomik değerlendirmelerle primer (birincil) ekonomik sektöre ait vergilerin tahsisinde o döneme ait ekonomik realiteye yaklaşılmaya çalışılmıştır. Mufassal tahrirlerde primer (birincil) sektöre ait vergiler aşağıdaki tasnif ve açıklamalarla daha iyi anlaşılacaktır.

12.2.1.1 Tarımsal Vergiler

Mufassal tahrir defterlerindeki kayıtlara göre öşür kapsamında doğrudan zirai ürünlerden alınan vergiler olduğu gibi sipahi tarafından çift işletenlerden, yani ziraatle

uğraşan nüfustan da raiyyet vergileri alınmıştır. Dolayısıyla bunlar tarımsal vergiler kapsamında değerlendirilebileceği gibi kendi içinde de *Tarımla Uğraşan Nüfustan Alınan Vergiler, Tarım Ürünlerinden* ve *Bağlıklardan Alınan Vergiler* olarak ayırarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 49. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Tarımsal Vergiler*

Yıllar	Resm-i Çift ve Resm-i Çifte Karşılık Alınan Vergiler/Akçe	Tarım Ürünlerinden Alınan Vergiler/ Akçe	Bağlıklardan Alınan Vergiler/ Akçe	Tarımsal Vergi Toplamı/ Akçe	Tarımsal Vergi Artış Oranı %	Sektörel Vergiler İçindeki Tarımsal Vergi Oranı (%)
1538	122.050	229.256	4.380	355.686	%	%77,4
1557	303.841	281.775	5000	590.616	%66	%83,6
1579	348.085	399.362	8240	755.687	%27,9	%85,4

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Daha önce de bahsedildiği üzere sipahiler raiyyetlerinden kendi hesabına birtakım vergiler almakta olup bunun başında çift vergisi gelmektedir. Çift vergisi vermenin koşulu raiyyetin sipahiden raiyyet çiftliği büyüklüğünde bir ziraat alanını işletiyor olması gerekmekte olup bu imkana sahip olan Müslümanlardan *resm-i çift* adıyla yıllık 22 akçe vergi alındığı görülmektedir. Çifte karşılık alınan vergilerin başında ise Gayri Müslimlerin evlilerinden ve mücerred bekarlardan *ispençe* adıyla yıllık 25 akçelik vergi gelmektedir. Bahsedilen vergiler tahrirlerde çift vergisi haricinde Müslümanların içinde yarım çiftten az tarım toprağı işleten mücerred yani bekar ve bennaklerden 8'er akçe; Gayri Müslimlerin mücerredlerinden ise tıpki evli haneler gibi 25'er akçe *ispençe* vergisinin tahsil edildiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 49).

Çiftçilikle uğraşıp özel hizmet görevi olanlar ya da bazı özel durumları olanlardan da özel hizmet görevinden ya da nesebinden dolayı resm-i çift vergisi için bazı imtiyaz ve muafiyetler uygulanmıştır. Bahsedilen imtiyaz ve muafiyetler genelde 1538 tarihli defterde mevcutken 1557 yılı defterinde büyük çoğunluğu kaldırılmıştır. Bunların içinde muafiyet uygulananlar defterlerde resm-i çift ya da resm-i çifte mukabil bir vergi vermemişken imtiyaz, yani vergi indirimi uygulananlar ise bu imtiyaza neden olan özel durum ya da görevi belirtilerek indirimli olarak vermiş olduğu vergi miktarı belirtilerek yazılmıştır. Bunun için incelenen 1538, 1557 ve 1579

yılına ait mufassallardaki vergi birimleri ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmiştir. Nitekim bu defterlerden 1538 yılı mufassalında *küreci* olarak kaydedilen neferlerden *resm-i çift* vergisi alınmadığı, *nesl-i Temürhanşeyh, seyyid, şerif, âl-i Resul, eşkinci, ellici, yağcı* neferlerinden 12 akçe resm-i çift vergisi alınmış ve bu vergi *resm-i çift* adıyla değil de indirime neden olan özel durumlarının altında sayıları verilerek gösterilmiştir. 1557 tarihli deftere bakıldığında ise bunlardan sadece *nesl-i Temürhanşeyh* olanların ayrıcalığının devam ettiği ve 12 akçe vergi verdikleri görülmekte, diğerlerinin ise bir önceki defterde muaf olan küreciler de dahil raiyyetlerin ödemiş olduğu resm-i çift tutarını 22 akçe eksiksiz olarak ödediği görülmektedir. 1579 tarihli defterde ise *nesl-i Temürhanşeyh* olarak kaydedilenlerin de ayrıcalığının kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 49'un ikinci sütununda kazadaki 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassallardaki Müslümanların 22 akçe olarak ödemiş olduğu resm-i çift vergisi, 1538, 1557 yılı mufassallarında Müslümanlardan imtiyazlı neferlerinin 12 akçe olarak resm-i çift mukabilinde vermiş oldukları vergiler, 1538, 1557 ve 1579 yılı mufassallarında Müslümanların büluğa ermiş *kesbe kâdir* yani yarım çiftten az tarla işleten ama henüz evlenmeyenlerinden 8 akçe olarak alınan *resm-i mücerred* vergisi, yalnızca 1538 yılı defterinde sınırlı sayıda görülen Müslümanların içinde evlenmiş ancak henüz kendisine sipahi çiftliği tahsis edilmemiş *kesbe kâdir* ve yarım çiftten az oranda tarla işleten ve *bennak* olarak kaydedilen ve 8 akçe olarak ödemiş oldukları vergiler yer almaktadır. Aynı sütuna Gayri Müslim hane sahibi ve bekarların resm-i çifte mukabil olarak ödedikleri 25 akçelik *ispençe*; bunların içinde çift sahibi olup kocası ölen kadınların ödemiş olduğu 6 akçelik *bive* vergisi toplamı da dahil edilmiştir.

Tablo 49'un üçüncü sütununda 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassallarda üretilen tarımsal ürünlerden alınan vergi meblağları verilmiştir. Bu ürünlerin başında insanın temel gıdası olan hınta (buğday) gelmektedir. Bunu şair (arpa), alaf (yulaf), erzen (darı) gibi tahıl ürünleri takip etmektedir. Bunların haricinde meyvacılıkla ilgili aveng engür (kurutulmuş üzüm ve meyveler), ceviz, meyva; sebzecilikle ilgili bostan (sebzevat), biyaz (soğan), sebze; baklagillerle ilgili grah (bakla), mercimek; sanayi bitkileri ile ilgili keten, kendür; yem bitkileri ile ilgili çayır, giyah (ot), fiğ vergilerini kapsamaktadır. Bu gruba 1579 yılı mufassal tahririnde sahada bulunan 11 Gayri

Müslim köyünde kayıtlı 172 voynuk hanesinden hane başına alınan topam öşür bedeli olan *bedel-i öşr-i galle;* tekye ve zaviye yerleşmelerinde yerleşmede üretilen ürünün tamamı için alınmış olan mukataa[737] ve mahsul[738] vergileri de dahil edilmiştir. Bunlardan gerek voynuk hanelerinden alınan *bedel-i öşür-i galle*[739] de neferin evli ya da bekar olma durumuna göre üretilen ürünler toptan belirlenen bir bedele göre alınması, gerekse tekye ve zaviyelerden yerleşmeye ait tüm vergilerin toptan yapılan bir hesaba göre alınması durumu vergi kalemlerine göre alınan vergilere imtiyaz sahibi olduklarını göstermektedir. Zira bunlardan daha az vergi alındığı anlaşılmaktadır.

Gayri Müslimlerin yapmış olduğu bağcılık faaliyetinde yetiştirdikleri üzümün şırasından öşür alınırken Müslümanların bağlık arazilerinden dört dönüme bir akçe vergi alınmıştır (Bkz.Tablo 49). Bahsedilen sebepten dolayı Gayri Müslimlerden alınmış olan şıra vergisi ikincil sektör kapsamına giren sanayi vergileri içinde değerlendirilirken Müslümanlardan alınan bağlık vergisi tarımsal vergiler kapsamında değerlendirilmiştir.

İlgili tabloda da görüldüğü üzere devlet tarımsal vergiler arasında en fazla geliri tarım ürünlerinden sağlamaktadır. Nitekim bu vergi ilk mufassal defterden itibaren sürekli artış göstermiş olup bu da sahada üretilen tarımsal ürün miktarının sürekli olarak arttığını göstermektedir. Tarımsal vergiler içinde tarım ürünlerinden sonra devletin tahsil ettiği en fazla gelirin ziraat alanı işleten çiftçi nüfustan sağlandığı görülmektedir. 1538 yılında çiftçi nüfustan alınan vergiler tarım ürünlerinden alınan vergilerin yaklaşık yarısı kadar iken 1557 yılında çiftçi nüfustan alınan vergilerdeki aşırı artışla tarım ürünlerinden alınan vergileri geçtiği görülmektedir. 1579 yılı defterinde bu vergilerin durumuna bakıldığında her iki vergide de bir önceki deftere göre artış görülmekte iken tarımsal ürünlerden alınan vergilerdeki artışın daha yüksek olduğu açıktır. Bu vergilerin 1538-1579 yılları arasındaki 41 yıllık süreçteki seyrine bakıldığında tarım ürünlerinden alınan vergilerin iki kata yaklaşan bir oranda çiftçi

[737] Mukataalı araziler, boş kalmış ya da boşaltılmış olan yerlerdeki toprakları işletmek isteyene devletle yapılan genel bir vergi anlaşmasıyla belirlenen bir bedel karşılığında kiralanıp kullanılmasıya meyana gelmiştir. İnalcık, a.g.m., 1993, ss. 5-6.

[738] Mahsul "Buğday, arpa, meyve v.b. topraktan elde edilen ürünler".
Bkz. Kubbealtı Lügati www.lugatim.com/s/mahsul. 03.01.2021

[739] Galle: Topraktan alınan ürün zahireye verilen gen bir addır. Bkz. Kubbealtı Lügati www.lugatim.com/s/galle. 03.01.2021.

nüfustan alınan vergilerin ise üç kata yaklaşan bir oranda artış gösterdiği görülmüştür. Bunun da temelde iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda da bahsedildiği üzere 1538 yılı defterinde imtiyaz ve muafiyeti olan neferlerin bu ayrıcalıklarının çok büyük oranda 1557 yılı defterinde kaldırılmış olması, bir diğeri ise çiftçi nüfusun artmasına bağlı olarak sahadaki raiyyet çiftliği sayısının artmış olmasıdır. Zira bu durum tarım ürünlerinden alınan vergilerde de kendisini göstermektedir. Kısacası sahada raiyyet çiftlikleri artmış buna bağlı olarak tarımsal ürün miktarı ve dolayısıyla tarımsal ürünlerden alınan vergilerde de artış olmuştur.

1538-1579 yılları arasındaki 41 yıllık süreçte Müslümanlardan dört dönüme bir akçe olarak alınan bağlık vergilerinin iki kata yaklaşan bir oranda, tarımsal vergilerin toplamı ise iki katı geçen oranda artış gösterdiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki bahsedilen süreçte tarımsal vergilerden tarım ürünleri ve bağlıklardan alınan vergiler bu süreçte iki kata yaklaşan bir oranda artış göstermektedir. Tarımsal vergilerden çiftçilerden alınan resm-i çift ve mukabilinde alınan çiftlik vergisi ise üç kata yaklaşan bir artış göstermiş olup bu durum 1557 yılı defterinden itibaren muafiyet ve imtiyazların çok büyük oranda kaldırılmasından kaynaklanmaktadır. Nüfusun bazı kesimlerine tanınan imtiyaz ve muafiyetler 1538 yılı defterinde olmasaydı bahsedilen üç verginin de 41 yıllık süreçte yaklaşık iki kat artış göstereceği tahmin edilmektedir. Bu ise raiyyet çiftlikleri, tarım ürünleri ve bağlıkların aynı oranda arttığını göstermiş olacaktır. Tarımsal vergilerin defterlerde ekonomik sektör kapsamında bulunan toplam vergi miktarı içindeki oranına bakıldığında XVI. yy ilk yarısı olan 1538 yılında %77,4; 1557 de %83,6; bahsedilen 41 yıllık sürecin sonunda 1579 yılında ise %85,4'e yükselmiş olduğu görülmektedir.

12.2.1.2. Hayvancılık Vergileri

Osmanlı vergi sisteminde büyükbaş hayvanlardan vesait-i ziraat ve ulaşımda yararlanıldığı için vergi alınmamış olduğunu dolayısıyla defterlerde bunlara ait vergilerin bulunmadığından daha önce bahsedilmişti. İncelenen mufassal tahrir defterlerinde hayvancılık ve hayvancılıkla ilgili vergilere bakıldığında hınzır, bojik, gortine, pelüt ismiyle domuz; ganem, yaylak, otlak, kışlak, deştibani ismiyle küçükbaş hayvacılık; kovan, kovanlık ismiyle arıcılık; gügül ismiyle ipekböcekçiliğine ait

vergiler görülmektedir. Dolayısıyla bunları hınzır (domuz) vergisi, küçükbaş hayvancılıkla ilgili vergiler, arıcılıkla ilgili vergiler ve ipekböcekçiliği vergileri olarak tasnif edip değerlendirmek mümkündür.

Yukarıda verilen küçükbaş vergi kalemlerinden ganem, yani ağnam vergisi küçükbaş koyun ve keçiden alınmıştır. Ancak bu vergi 1557 mufassal defterinin vakıf kayıtlarında sahada bulunan 1 vakıf köyünden 60 akçe; 1579 yılı Niğbolu vakıf defterinde ise sahada bulunan üç vakıf köyünden 360 akçe olarak tahsil edildiği görülmüştür. Bunların haricindeki köylerde ağnam vergisi görülmemektedir. Yapılan araştırmada bu eksikliğin sebebi ise ağnam vergilerinin haslara aktarılmasından dolayı tahririnin ayrı yapıldığı ve defterlerinin de ayrı tutulmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Nitekim yapılan arşiv çalışmasında saha ile ilgili yapılan ağnam tahrirlerine göre hazırlanan ağnam defterleri arasında incelenen üç mufassal tahrir defterlerine en yakın ve kapsamlı olanının 1600-1601 tarihli Niğbolu'nun bazı kazalarını içerdiği anlaşılmıştır. Şumnu'ya ait bu defterde yer alan ağnam kayıtları farklı tarihleri ihtiva ettiği için 1579 yılı defterindeki ağnam vergisine eklenmemiştir. Şu halde bunlarla ilgili defterlerde var olan cüz'i kısımla iktifa edilecektir.

Tablo 50. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Hayvancılık Vergileri*

Yıllar	Hınzır Vergisi/ Akçe	Küçükbaş Hayvancılıkla İlgili Vergileri/ Akçe	Arıcılıkla İlgili Vergiler/ Akçe	İpekböcek çiliği Vergisi/ Akçe	Hayvacılık Vergileri Toplamı/ Akçe	Sektörel Vergiler İçindeki Hayvansal Vergi Oranı (%)
1538	11469	660	44.931	210	57270	% 12,4
1557	6086	10491	37.869	520	54966	% 7,7
1579	6600	12.991[740]	41654	696	61941	% 7

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

İncelenen defterlerde hayvancılıkla ilgili vergiler arasında bulunan domuz vergisinin ilk defterden itibaren mevcut olduğu görülmektedir. Küçükbaş hayvancılıkla ilgili vergilere bakıldığında ilk defterde oldukça düşük görülmekteyken

[740] 12.991 akçe mufasal defterlerdeki hayvancılıkla ilgili vergiler; 199.800 akçe ağnam defterlerindeki Şumnu ile ilgili ağnam vergileri; 212.791 akçe ise ikisinin toplamını ihtiva etmektedir. Tablo'da ağnam defterindeki vergiler ilave edilmemiştir.

bir sonraki dönemde önemli bir artış olmuş 1557 yılı defterinde 10491 akçe iken 1579 yılı defterinde ise 12991 akçeye yükseldiği görülmektedir (Bkz. Tablo 50).

Hayvancılık vergileri arasında önemli bir meblağa sahip olan arıcılık vergilerinin bu dönemde 40.000 akçe civarında sabit kaldığı görülmektedir. Bir diğer kalem olan ipekböcekçiliği vergileri ise hayvancılık vergileri içinde oldukça düşük kalmıştır. Bahsedilen vergilerin defterlerde sektörel vergi toplamı oranına bakıldığında genel olarak yüzyılın ilk yarısında %12 iken ortasından itibaren %7 civarına gerilediği görülmektedir (Bkz. Tablo 50). Eğer hayvancılıkla ilgili vergilerdeki eksiklik giderilmiş olsa, bu kalemin ekonomik değerlendirmeye alınan toplam vergiye oranı da oldukça yükselecektir.

12.2.1.3. Ormancılığa Ait Vergiler

Ormancılık başlığı altında ifade edildiği gibi defterlerde ormancılık vergileri olarak değerlendirebilebilecek temelde iki vergi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Gayri Müslim müzevvec yani hane sahibi evli ailelerden 12 akçe olarak alınan *kiyah ve hîme* yani *ot ve odun* vergisidir. Daha önce de bahsedildiği üzere bu verginin kanunnamelerde 6 akçesinin ot ve 6 akçesinin de odundan tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiden hareketle bahsedilen verginin toplamı ikiye bölünüp yarısı yani giyahı yem bitkileri ve diğer yarısı olan hîmenin ise ormancılık vergileri arasında değerlendirilmesi yapılmıştır. Tablo 51'de görüldüğü üzere bahsedilen hîme vergisi ormancılık vergileri arasında en yüksek kalemi oluşturmakta olup tahrir yıllarına göre ilk defterden itibaren arttığı görülmektedir. Bu artışta en önemli neden hiç şüphesiz Gayri Müslim hanelerin artışı etkili olmuştur. Zira hane sayısı arttıkça kanun gereği her hanenin bu verginin mukabili olan odunu sipahisine verme yükümlülüğü bulunmaktadır.

Tablo 51. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ormancılık Vergileri*

Yıllar	Hîme-Odun Vergisi/Akçe	Koru Vergisi/ Akçe	Ormancılık Vergileri Toplamı/ Akçe	Sektörel Vergiler İçindeki Ormancılık Vergi Oranı (%)
1538	8995	50	9045	%1,9
1557	15950	100	16050	%2,2
1579	19950	165	20115	%2,2

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Köylerin yakınlarında korunan ağaçlıklar anlamına gelen koruların mukataa yani ihale ile işletilerek gelirlerinin haslara aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bunlara ait kayıtlara defterlerde birkaç köyde rastlanmış olup ilk mufassaldan itibaren görülmesine ve artış göstermesine rağmen vergi meblağı açısından oldukça düşük kalmıştır. Bahsedilen vergilerin toplam vergi içindeki oranına bakıldığında %1,9 ile %2,2 arasında değiştiği görülmektedir (Bkz. 51).

12.2.2. Seconder Sektör Vergileri

Sanayi Vergileri

Şumnu kazasına ait mufassal tahrir defterlerinde şıra, değirmen, sazlık ve mengene vergilerini sanayi vergileri içinde değerlendirmek mümkündür. Bahsedilen vergilerin Tablo 52'de gösterilen meblağlarına bakıldığında en fazla vergi kaleminin şıra vergisine ait olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu vergi sahada Gayri Müslimlerin yaşadığı köylerde ve Şumnu merkezinde bulunan Gebran mahallesinde görülmektedir. Bahsedilen vergiyi meblağı bakımından değirmen vergileri takip etmektedir. Sazlık ve Mengene vergileri yıllara göre artış göstermekle beraber toplam vergi içinde önemli bir meblağa sahip değildir (Bkz. Tablo 52).

Tablo 52. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Sanayi Vergileri*

Yıllar	Şıra Vergisi/ Akçe	Asiyab-Değirmen Vergisi/ Akçe	Sazlık Vergisi/ Akçe	Mengene Vergisi/ Akçe	Sanayi Vergileri Toplamı/ Akçe	Sektörel Vergiler İçindeki Sanayi Vergi Oranı (%)
1538	19610	7950	299	-	27859	%6
1557	25030	12965	598	150	38743	%5,4
1579	24780	12805	720	175	38480	%4,3

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Sanayi vergilerinin toplam vergi miktarına dikkat edildiğinde ilk defter olan 1538 yılı defterinden sonra artış göstermiş, 1557 yılından sonra ise nisbi bir düşüş olduğu görülmüştür. Bu vergilerin toplam vergi miktarına oranının 1538 yılı defterinde %6 civarında iken 1579 yılı defterinde %4,3'e gerilediği görülmektedir. Bu da bahsedilen 41 yıllık süreçte sanayi vergileri artış hızının sanayi dışı vergilerin artış hızının gerisinde kaldığını göstermektedir.

12.2.3. Tersiyer Sektör Vergileri

Ticaret Vergileri

Ticaret başlığı altında da belirtildiği üzere mufassal defterlerde görülen *bâc* vergilerinin görüldüğü yerde ticari hareketliliğin olduğu anlaşılmaktadır. Bunların içinde en fazla meblağa sahip olan pazar vergisi olup bunlar şehir özelliği gösteren iki yerleşmede görülmektedir. Bahsedilen vergi ilk defterden itibaren sürekli artış göstermiştir. Bunu Gayri Müslim nüfus tarafından üretilen şıra ve hamr yani şarap vergisinden alınan vergiler takip etmektedir. Bunların toplam miktarına bakıldığında şıra vergisindeki azalmaya bağlı olarak bir azalma olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 53).

Tablo 53. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ticaret Vergileri*

Yıllar	Bac-ı Pazar Vergisi/ Akçe	Bac-ı Şıra Vergisi/ Akçe	Bac-ı Hamr Vergisi/ Akçe	Ticaret Vergileri Toplamı/ Akçe	Sektörel Vergiler İçindeki Ticari Vergi Oranı (%)
1538	2500	6734	-	9234	%2
1557	3500	401	2513	6414	%0,9
1579	4100	810	3024	7934	%0,8

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42

Bahsedilen vergilerin toplam vergi miktarı içindeki oranına dikkat edildiğinde toplam ticari vergideki düşüşe bağlı olarak azalma olduğu görülmektedir. Ancak tahrir dönemlerine göre ticari vergilerin toplam vergi miktarı içindeki oranının düşüşü 1538 yılı defterinden itibaren toplam ticari vergi miktarındaki azalma oranından daha fazla olması ticari vergi dışında kalan vergilerin artış hızının gerisinde kaldığını göstermektedir (Bkz. Tablo 53).

12.3. VERGİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Çalışma sahasında ekonomik değerlendirmeye tabi tutulan ilk mufassal olan 1538 tarihli defterden itibaren vergilerin sektörel dağılımında tarımsal, hayvancılık, ormancılık faaliyet alanlarını kapsayan primer (birincil) ekonomik sektöre ait vergiler diğer sektörelere göre oransal olarak büyük bir üstünlüğe sahip olup bunların yıllara göre sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Nitekim primer sektör vergilerinin toplam vergiye oranının 1538 yılında %92, 1557 yılında %94, 1579 yılında ise %96'ya yükseldiği görülmektedir. Bunlardan da anlaşılmaktadır ki temel maddelerini

doğrudan ya da dolaylı olarak doğal çevreden alan üretim şekli olan primer ekonomik sektör yani tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri sahada gelişmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere bunların içinde en fazla gelişme tarımsal faaliyetlere aittir (Bkz. Tablo 54; Şekil 10).

Tablo 54. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Vergilerin Sektörel Dağılımı*

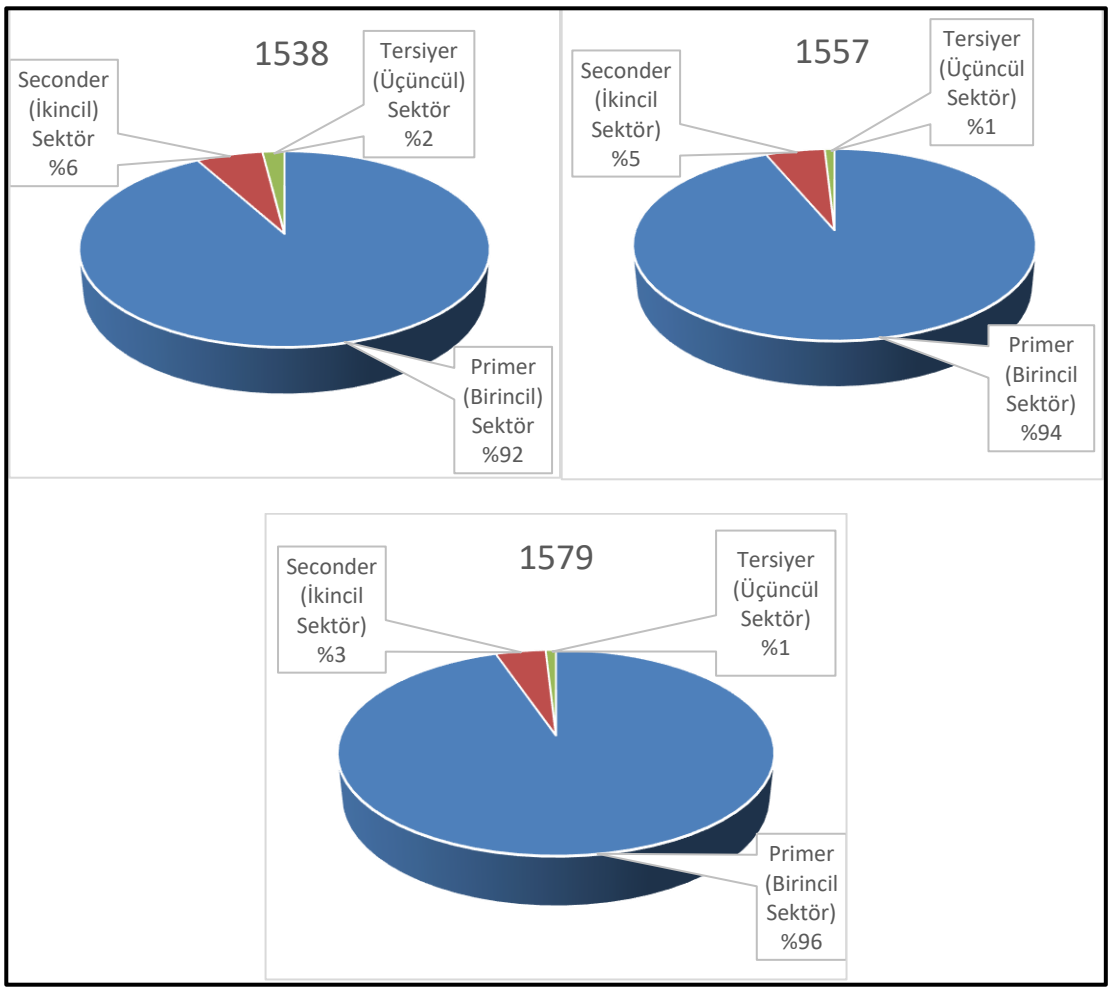
Yıllar	Primer (Birincil) Ekonomik Sektör/ Akçe	Seconder (İkincil) Ekonomik Sektör/ Akçe	Tersiyer (Üçüncül) Ekonomik Sektör/ Akçe
1538	422.002[741]	27860	9234
1557	661.632[742]	38743	6414
1579	837.743[743]	38480	7934

Kaynak: TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Bahsedilen sektörü şıra, değirmen, saz ve mengene vergilerini kapsayan ve genel olarak hammaddeyi yarı mamul ya da mamul madde durumuna getiren ve sanayi faaliyetleri olarak da adlandırabilecek seconder (ikincil) sektör takip etmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu sektör içinde en fazla vergi şıradan alınmış olup onu değirmen vergileri takib etmektedir. Tablo 54'te görüldüğü gibi bu sektör kapsamına giren vergilerin yekunu ilk defterden sonra önemli bir artış göstermekle birlikte ikinci defterden sonra bir duraklama hatta ufak bir düşüş görülmektedir. Bahsedilen dönemdeki duraklama ve düşüşteki temel etken şıra vergisindeki düşüşten kaynaklanmıştır. Bu sektöre ait vergilerin toplam vergi içindeki durumuna bakıldığında ise 1538 yılında %6; 1557'de %5 ve 1579 yılında %3'e gerilediği görülmektedir. Bu durum seconder sektörün 1538 yılından itibaren toplam ekonomi içindeki hacminin küçüldüğünü göstermektedir (Bkz. Şekil 10).

[741] 299952 akçesi üretimden, 122050 akçesi çift ve çifte karşılık gelen vergileri ihitiva etmektedir.
[742] 357791 akçesi üretimden, 303841 akçesi çift ve çifte karşılık gelen vergileri ihitiva etmektedir.
[743] 489658 akçesi üretimden, 348085 akçesi çift ve çifte karşılık gelen vergileri ihitiva etmektedir.

Şekil 10. *Vergilerin Sektörel Dağılımı*

Genel olarak ticari vergileri kapsayan ve tersiyer (üçüncül) olarak adlandırılan ekonomik sektör vergilerinin yekununa bakıldığında ilk mufassal olan 1538 yılı defterinden sonra genel olarak bir azalma olduğu görülmüştür. Bu azalmanın en fazla olduğu dönem ise 1538-1557 yılları arasında gerçekleşmiş, 1557 yılından sonra nisbi bir artış olsa da yine de 1538 yılı defterlerindeki rakamın gerisinde kalmıştır (Bkz. Tablo 54). Bahsedilen vergilerin defterlere göre toplam vergi miktarı içindeki oranına bakıldığında ise 1538 yılında %2, 1557 ve 1579 yıllarında %1 olduğu görülmektedir. Bahsedilen sektörün ekonomi içinde küçülmesinin başlıca sebebi rakamlardan da anlaşıldığı üzere sektörel gerilemedir. Bu gerilemenin sahada şıra ve şarap ticaretindeki azalmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buraya kadar verilenler kısaca ifade edilmek istenirse 1538 yılı defterinden itibaren kaza ekonomisinde hızlı bir büyüme gerçekleşmiş olup bunda ise en önemli sebep primer (birincil) ekonomik

sektördeki büyümedir. Tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerindeki artış ise bahsedilen sektördeki büyümenin motor gücünü oluşturmaktadır. Diğer sektörler ise genel ekonomi içinde primer sektöre göre oldukça düşük kalmış ve hatta ilk mufassaldan sonra küçülme gösterdikleri anlaşılmıştır.

12.4. TEMEL EKONOMİK FAALİYET ALANLARINA GÖRE SEKTÖREL AÇIDAN NEFERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altındaki nüfus değerlendirmesinde 1479, 1483 ve 1512 yıllarına ait icmal defterler; 1530 tarihli icmal muhasebe; 1538, 1557 ve 1579 yılı mufassal defterler ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede neferlerin hane sahibi ya da bekar olup olmama durumu gözönünde bulundurulmadan her bir rakamla bir kişi belirtilmiştir. Yapılan incelemede mufassal defterlerde her yerleşmede ayrı ayrı isimleri yazılıp sayısal olarak ta belirtilen kişlerin bir kısmının yukarıda verilen üç temel sektörün dışında kaldığı yani mal ya da hizmet üretmediği anlaşılmaktadır. Bunun için de ilk önce bunların tespit edilerek toplam nefer sayısından düşülmesi gerekmektedir. Zira bahsedilen işlemden sonra geriye kalan nüfusun sektörel bazda değerlendirilmeye başlanmasının daha gerçekçi olacağı düşünülmüştür.

Ekonomik Sektörler Dışında Kalan Neferler

İncelenen defterlerde gerek sağlık ve gerekse yaşlılık bakımından düşkün ya da başkasına bağımlı olan neferlere ait kayıtlar da mevcut olup bunlar sağlık başlığı altında mufassal olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tablo 55'te görüldüğü üzere yaşlılığa bağlı sorunlar yaşayanlar bunların içinde en fazla nefere sahiptir. Kanunnamelerde bunlarla ilgili hükümlere bakıldığında Kanuni dönemine ait Silistre Kanunnamesinde "Ve defterde a'ma ve pir-i fani ve müflis ve kötürüm ve mariz yazılanlar dahi çifte malik değiller ise hiç nesne virmezler. Amma çifte malik olıcak tutduğı yerlerün kemakan resmin virürler"[744] hükmü yer almaktadır. İlgili tabloda sayıları verilen neferlerin defterlerdeki kayıtları incelendiğinde bunlardan çift vergisi alınmadığı anlaşılmıştır. Bu ise bahsedilenlerin çifte malik olmadıklarını yani zirai üretime katılmadıklarını anlamamıza neden olmuştur.

[744] Akgündüz, *a.g.e., 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri*, 1994, s. 714.

Tablo 55. *Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Ekonomik Sektör Dışında Kalan Neferler*

Yıllar	Müslim Pirü fani	Müslim Pir ve Müflis	Müslim Pir ve Nauvan	Müslim Ma' lul	Müslim A' ma	Müslim Meczub-u Hak	Müslim Mariz	Müslim Kötürüm	Gayri Müslim Ma' lul	Gayri Müslim A' ma	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1516	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1538	22	21	3	3	5	6	1	2	1	-	64
1557	22	9	22	-	8	5	-	9	1	4	80
1579	7	11	-	5	1	-	-	-	1	1	26

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT. d, nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Tablo 56. *Tahrir Defterlerine GöreŞumnu Kazasında Sektörel Kapsamda Bulunan Nefer Sayısının Belirlenmesi*

Yıllar	Toplam Nefer Sayısı- Sektör Dışı Kalanlar/Nefer	Sektörel Kapsamda Bulunan Nüfus/Nefer
1479	843	841
1483	2436	2436
1512	2094	2094
1516	5114-1	5113
1538	8292-64	8228
1557	17635-80	17555
1579	19352-26	19326

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT. d, nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382,TT. d, nr.42.

Kanunname hükmüne göre yukarıda sayıları verilmiş olan nüfus değerlendirildiğinde bunların ekonomik açıdan mal ve hizmet üretiminde bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Bu ise bahsedilenlerin ekonomik açıdan başkalarına bağımlı olarak yaşayan bağımlı nüfusu teşkil etiğini anlamamızı sağlamaktadır. Bahsedilen nüfus ait oldukları yılların toplam nefer sayısından çıkarıldığında kalan

neferleri özelliklerine göre değerlendirerek ekonomik sektörlere tahsis etmek mümkündür (Bkz. Tablo 55, 56).

Tablo 56'nın üçüncü sütununda görülen ekonomik sektörler kapsamında bulunan neferler aşağıda özelliğine göre ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede daha önce belirtilen sıra takip edilmiştir.

12.5. EKONOMİK SEKTÖRLER KAPSAMINDA BULUNAN NEFERLER

12.5.1. Primer Sektör Kapsamında Bulunan Neferler

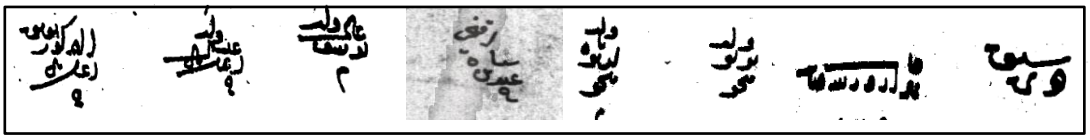
12.5.1.1. Medeni Duruma Göre Belirlenen Büyüklükte Sipahi Arazisi İşleten Ve Raiyyet Vergisi Verenler

İncelenmiş olan mufassal tahrir defterlerinde kayıtlı olan nüfusun üretim yapıp yapmadığı yani arazi işletip işletmediğinin defterlerdeki temel kanıtını çift vergisi teşkil etmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu vergi sipahi tarafından reayaya dağıtılan çift büyüklüğündeki arazilerden alınan bir raiyyet vergisi olup defterlerde Müslim nüfusta raiyyet hanelerinin ve mu'takların isimlerinin altında cim harfi ج koyularak belirtilmiştir. Silistre kanunnamesinde bu durum "Ve defterde esami tahtında olan cim müzevvece ve mim mücerrede işaretdir çifte işaret değildir"[745] şeklinde hükmedilmiş, ancak çalışma sahasının da içinde bulunduğu Niğbolu sancağında bahsedilen altında ج *Cim* olan hanelerin aynı zamanda çift vergisi verenleri işaret etmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu durum Niğbolu sancağı ile Silistre sancağının tahrir usulündeki farklılıktan kaynaklanmış olabilir. Müslim nüfus içinde büluğa ermiş ancak henüz evlenmemiş olan neferlerin defterlerde isimlerinin altında Mim م harfi yazılmış olup bununla *Mücerred* yani bekar oldukları belirtilmiştir. Bunlar yarım çiftten az toprak tasarruf ederek çift vergilerini de daha az ödemişlerdir. Gayri Müslim nüfusta ise isimlerinin üzerinde herhangi bir görevi belirtilmemiş olan raiyyetlerle derbentçi köylerinde *gayri ez-derbentçi* olarak kaydedilenler ve *bîve* olarak kayıtlı olanların raiyyet çiftliği büyüklüğünde arazi işlettikleri bilinmektedir. Bahsedilen

[745] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 279.

Gayri Müslimlerin isimlerinin altında *Cim* harfi ج bulunmamaktadır (Bkz. Fotoğraf 40)

Fotoğraf 40. *Çift İşleten Müslim ve Gayri Müslim Raiyyetlerin (Müslim Mu'tak, Müslim Hane, Müslim Mücerred, Müslim Akıncı, Gayri Müslim Hane, Gayri Müslim Gayri-ez Derbentçi, Gayri Müslim Bîve, Gayri Müslim Mücerred) Defterlerdeki Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 151,333; TKGM, TADB, TT. d, nr. 42, s.240; BOA., TT. d, nr. 382, s. 404.

Fotoğraf 40'ta gösterilen kayıtlardan Müslim Mücerred ve Gayri Müslim Bivelerin haricindekiler raiyyet vergisi olan çift vergilerini eksiksiz olarak ödeyenleri ihtiva etmektedir. İmtiyazsız raiyyetlerin tarafımızdan Müslim ve Gayri Müslim olarak tasnif edilmesinin temel sebebi ise Müslim olanlarının raiyyet vergisini *resm-i çift* adıyla 22 akçe; Gayri Müslim hane ve Gayri Müslim mücerredlerinin ise bahsedilen vergiyi *ispençe* adıyla ve 25 akçe olarak vermesi dolayısıyladır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu vergi Gayri Müslim bivelerin kocası vefat etmiş olmasından dolayı 6 akçe; Müslim mücerredlerden ise işletmiş olduğu arazinin daha az olmasından dolayı 8 akçe olarak tahsil edilmiştir.

Tablo 57. *Tahrir Defterlerinde Raiyyetik Vergisi*

Yıllar	Müslim Hane	Müslim Mu' tak	Müslim Akıncı	Müslim Mücerred	Gayri Müslim Hane	Gayri Müslim Bîve	Gayri Müslim Mücerred	Toplam
1479	78	-	-	-	624	43	-	745
1483	200	-	-	29	915	85	595	1824
1512	326	-	-	50	821	86	221	1504
1516	898	-	-	513	1421	49	995	3876
1538	1108	57	-	1296	1793	24	1383	5661
1557	4455	246	-	3563	2632	41	2849	13786
1579	4921	43	1700	3745	3253	-	2419	16081

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT. d, nr. 439, TT. d, nr. 382, TT. d, nr. 42.

Tablo 57 incelendiğinde Müslümanlardan hane sahibi olan neferlerin ilk defterden itibaren sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Bunlara ait mutak kaydına ilk

olarak 1538 tarihli mufassal defterde rastlanmış olup 1557 yılı defterinde bunların en yüksek rakama ulaştığı, sonraki dönemde ise azalma gösterdiği görülmektedir. Müslim neferler arasında akıncı kayıtlarına yalnızca 1579 yılı mufassalında rastlanmıştır. Bu da iki köyde iki nefer olup Fotoğraf 40'ta üstten dördüncü sıradaki görüntüde görüldüğü üzere neferin isminin üzerinde akıncı; isminin altında da cim harfi bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmada bunlara ait ayrıca teşkilat defterleri bulunduğu anlaşılmış, sahadaki akıncıları ihtiva eden tek akıncı defterinin ise 1586 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu defter üzerinde yapılan incelemede sahadaki Müslim köylerinde 1720 nefer akıncının kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Buradaki kayıtlar 1579 yılı mufassal defterindeki kayıtlarla karşılaştırıldığında akıncı defterlerinde kayıtlı olanların 1579 yılı mufassalında da mevcut olup bunların sipahi raiyyeti olarak kaydedildikleri anlaşılmıştır. Bu sebepten dolayı da 1579 yılı mufassalında kayıtlı olan toplam Müslim nefer sayısından 1720 nefer ayrılarak bunlar akıncı olarak kaydedilmiştir. Akıncılar ve bunların teşkilatından ilerleyen safhalarda ayrıca bahsedilecektir. Daha önce de bahsedildiği üzere Müslimlerin mücerred neferlerine ilk defter olan 1479 yılı icmalinde rastlanmazken bundan sonra hazırlanmış olan 1483 yılı icmalinde rastlanmış olup bu durum 1479 yılı defteri için ciddi bir eksikliktir. Mücerredler bahsedilen ilk kayıt olan 1483 yılından itibaren artış göstermekle birlikte en yüksek artışın XVI. yy'da hazırlanan mufassallarda kaydedildiği görülmektedir (Bkz. Tablo 57).

Defterlerde *hane-i gebran* olarak kaydedilen Gayri Müslim nüfus ise ilk defterden itibaren önemli bir artış göstermekte olup XVI. yy başlarında ise bir düşüş olduğu görülmektedir. Bir önceki defterle karşılaştırıldığında bu durumun daha önce kayıtlı olan bazı yerleşmelerin 1512 yılı defterinde kaydedilmemiş olmasından kaynaklanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen Gayri Müslim neferlerin sayısında XVI. yy başlarında önemli bir yükseliş görülmekle birlikte bu yüzyılın ortalarına doğru bir azalma olmuş, sonraki süreçte tekrar yükseldiği görülmüştür. Bu durumun başlıca sebebi ise önemli oranda nüfus barındıran derbentçi yerleşmelerinde 1538 yılı defterinden itibaren derbentçilik görevi olmayanların *hane-i gebran* olarak değil de *hane-i gayri-ez derbentçi* olarak kaydedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim defterlerde Gayri Müslim nüfusun bazılarının üzerinde görülen *gayri-ez derbentçi*

kayıtları, derbent köylerinde derbentçi görevi bulunmayan haneleri ihtiva etmektedir. Defterlerde bu köylerle ilgili malumatta *zîdesi gerü kemakan ispençlerin ve rüsumların tamam eda olmağın defter-i cedide kaydolundu* şeklinde açıklanmış olup bundan da bahsedilenlerin normal Gayri Müslim raiyyet hukukuna tabi oldukları anlaşılmıştır. Bu bilgiden hareketle bunlar Gayri Müslimlerin normal raiyyet hanelerine ilave edilmiş ve bunun sonucunda da bahsedilen azalma ortadan kalkmıştır. Gayri Müslimlere ait b*ive* kayıtları ise son defter hariç diğer defterlerde belli sayıda görülmektedir. Gayri Müslimlerin mücerredlerinin ise tıpkı Müslim mücerredlerde olduğu gibi ilk defter haricindeki diğer defterlerde mevcut ve kayıtlı olduğu 1483 yılı defterinden itibaren ise hızlı bir artış gösterdiği görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde kaza genelinde raiyyetlik vergisi veren neferlerin sayısında ilk defterden itibaren önemli bir artış görülmektedir (Bkz. Tablo 57).

Yapılan arşiv çalışmasında bazı akıncı gruplarına dair hususi teşkilat defterlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bunların sayısı son derece sınırlı olmakla birlikte çalışma sahasında etkili olan *Mihallü* akıncılarına ait kayıtlar son derece önemlidir. 1586 tarihinde hazırlanmış olduğu anlaşılan bir defterde özellikle Niğbolu ve Silistre sancağına bağlı yerlerde Mihaloğulları ocağına bağlı akıncı neferlerin mevcut olduğu görülmüştür. Yapılan incelemede çalışma alanı olan Şumnu ve çevresinin, Balkanlarda Mihaloğulu ailesine bağlı akıncıların en yoğun yaşadığı saha olduğu anlaşılmıştır[746] (Bkz. Tablo 58). Osmanlı döneminin kuruluş ve yükseliş devirlerinde Mihaloğulları, başarılı akınlarla ün salmışlardır[747].

Akıncılık bir askeri teşkilat olması ve sahada olan akıncı neferlerin de bu teşkilatın üyesi olmaları sebebi ile bahsedilen teşkilat üzerinde ayrıca durulmasına gerek duyulmuştur. Nitekim akıncı teşkilatı dahilinde sahadaki Türk nüfusunun Yörük teşkilatında olduğu gibi ocaklar halinde örgütlendiği anlaşılmaktadır. Akıncılar Osmanlı askeri teşkilatında hafif süvari kuvvetleri olup hızlı hareket ettikleri için bu adı almışlardır. Bunlar sınırlara yakın yerlerde bulunup, yaz ve kış mevsiminde düzenli

[746] Orlin SABEV (ORHAN SALİH), "Osmanlıların Balkanlardaki Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XIV.-XIX. Yüzyıllar)": *Mülkler, Vakıflar, Hizmetler, OTAM, 33/*Bahar 2013, ss.229-244. Kayapınar ve Özünlü, *a.g.e.*, ss. 679-708.

[747] Agâh Sırrı Levend, *Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-namesi 2. Baskı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XI. Dizi-S. 8, Ankara 2000, ss. 181-183.

bir şekilde düşman arazisine seferler düzenleyerek mal, para ve esir elde etmekle beraber, düşman ve düşman memleketleri hakkında her çeşit bilgiyi devlet merkezine ulaştırmışlardır[748].

Sefer zamanlarında bunlarda on kişiye onbaşı; yüz kişiye subaşı, bin kişiye binbaşılar kumanda edip akıncı beyi ise komuta kademesinin en üstünde bulunmaktadır. Her akıncı grubu kendi beylerinin adıyla anılmış olup bunlara Mihaloğullarının yanında Turhanlı ve Malkoçoğullarını da örnek vermek mümkündür. Akıncı beylerinin katıldığı seferler *akın*; yüz kişinin katıldığı seferlere *harâmîlik* ve daha küçük birliklerle yapılan seferler ise *çete* veya *potera* isimleri ile tanımlanmıştır. Bunlar mıntakalarında *toyca* olarak isimlendirilen bir nevi bölge komutanı konumunda olan kişilerin maiyetinde bulunmuşlardır. Bunlar sefer olmadığı zamanlarda daha önce de ifade edildiği gibi çiftçilikle meşgul olmuşlardır[749].

Sahadaki akıncıları ihtiva eden hususi akıncı defterlerinden günümüze 1586 yılında hazırlanmış olan bir tanesinin ulaşmasından dolayı bu tarihten öncesine ait kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır. Bahsedilen 1586 yılı Mihaloğulları akıncı defterinde çalışma sahasındaki yerleşmelerde bulunan akıncılara ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 58).

[748] Akgündüz, *a.g.e. 6.Kitap,* 1993, s. 391.
[749] Akgündüz, *a.g.e., 6.Kitap,* 1993, s. 391.

Tablo 58. *1586 Tarihli Mihaloğlu Akıncıları Defterine Göre Çalışma Sahasındaki Köylerde Bulunan Akıncılar*

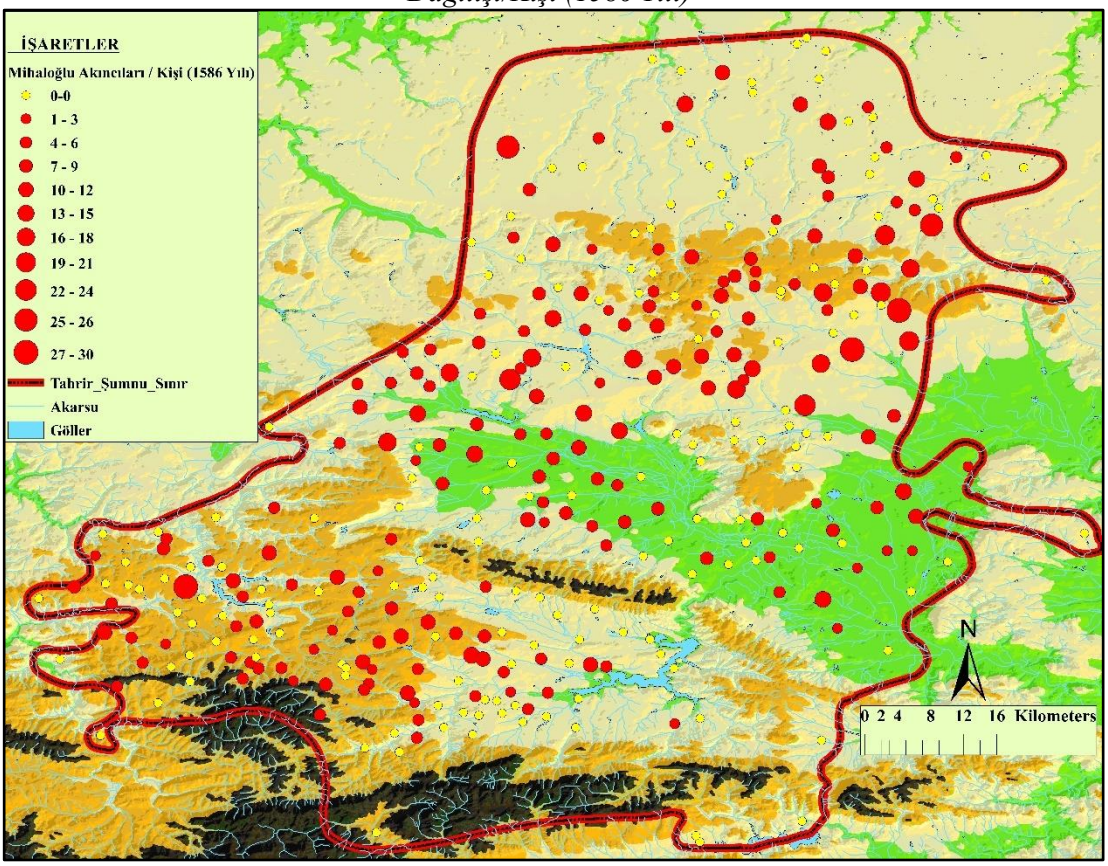
Sıra No	Yerleşme Adı	Akıncı Nefer Adedi	Sıra No	Yerleşme Adı	Akıncı Nefer Adedi	Sıra No	Yerleşme Adı	Akıncı Nefer Adedi
1	Abdal Hızır	7	53	Dündar Bınarı	8	105	Kuru Veli	7
2	Ahadlar	4	54	Dağ-ı İsa	2	106	Keşk.maa Resuller	5
3	Ak Mehmedi	18	55	Divane Ahmed	10	107	Kopuzcu	6
4	Akçalar	14	56	Durali Fakih	12	108	Küçük İncik	11
5	Akdere	2	57	Divane Mustafa	6	109	Kelanik	6
6	Alpular	4	58	Divane Ömer	5	110	Kalova, mahallât	25
7	Anadolu Hüseyin nam-ı diğer Hızır Sipahi	8	59	Dişbudak	9	111	Koçaşlu	5
8	Arabacılar maa mahalle-i Karabaşlı	21	60	Durakçı	5	112	Kassablu	9
9	Arabacı Osman	6	61	Dobrucalar	8	113	Kokarca	15
10	Aşık Abdi	6	62	Demürciler	2	114	Kenezler nam-ı diğer Derzi Hüseyin	15
11	Âşıklar Uzun	5	63	Derziler	4	115	Kasım Fakih	3
12	Âşıklar	4	64	Duraklar	3	116	Kutbeddin	22
13	Âşıklar	3	65	Elvanoğlu	10	117	Kırklar	3
14	Ali Fakih	3	66	Emir Ahur	21	118	Kuş Hasan	5
15	Avcı Hasan	4	67	Enbiyalar	4	119	Kara İnehanler	5
16	Ayladın	8	68	Erikli	6	120	Kara Bahşi	10
17	Aydın Fakih	2	69	Ekizce	18	121	Kademlü	2
18	Bahşiler	5	70	Eğerci	6	122	Kölemen	6
19	Bahadırlar	10	71	Gani Fakih	6	123	Kestane Pınarı	7
20	Barçınlar	5	72	Gökçe Su	7	124	Kara Ahadlar	15
21	Balabancı	17	73	Göçbeyi	6	125	Küçük İncik	11
22	Balabanlar	4	74	Geren	8	126	Keçililer	11
23	Balcı Ahmed	10	75	Gürgenlü	10	127	Kileciler	11
24	Bayezidçe	7	76	Hassı köy	9	128	Karaca Hayreddin nam-ı diğer Sovucuk	5
25	Bazergan Hızır	6	77	Habib	4	129	Karamiçe	6
26	Bazergan	7	78	Halifelü nam-ı diğer Kenezler	5	130	Kızılkaya	28
27	Bekirler	4	79	Hacıköy maa diğer Timurciler	4	131	Kara veli	4
28	Beşevli	8	80	Hacı Hamza	5	132	Kırtıllı	5
29	Beyli Hacı	10	81	Hüseyinler	5	133	Kemaller	12
30	Bıyıklu	3	82	Işıklar	5	134	Kalaycı Doğan	21
31	Borazanlu	9	83	İmrahor	21	135	Kulfallar	12
32	Bozcalar	6	84	İzlatar	3	136	Kovancılar	10
33	Büyük Buhular	14	85	İlyaslar	3	137	Köklüce	11
34	Burhanlar	4	86	İnehan Derzi	5	138	Kara Hüseyin	8
35	Büyük İncik	14	87	İsacıklar	7	139	Karagöz	11
36	Burhanoğlu nam-ı diğer Balçık Hisarı	5	88	İlancılar	6	140	KarasinanBoğazkesen	10
37	Burhanlar	4	89	Kassablu	9	141	Koca Doğan	10
38	Cüllahlar	14	90	Kara Veli	4	142	Kılıççılar	10
39	Çanakçılar	8	91	Karaca İbrahim	5	143	Küpelüler	5
40	Çamurlu	10	92	Karaoğulları	4	144	Kaygı	5
41	Çıkrıkçılar	11	93	Kulağuzlar	5	145	Kovancılar	1
42	ÇukurkışlAğnam-ı diğer Burhan Dede	12	94	Karahızırlar maa Kasırga	12	146	Küçük Buhular	3
43	Çirkovna	5	95	Kara Doğanlar	3	147	Köse Ahmed	5
44	Çavuş	3	96	Kocacıklar	11	148	Köse Bazergan	6
45	Çukurova	17	97	Köseler G. Davud	12	149	Kulaklı Davud	10
46	Çıkrıkçı Murad	5	98	Kayacık	30	150	Kuru Veli	7
47	Çukurkışla-i Küçük	2	99	Kayalu Dere	30	151	Mürsel	16
48	Çenger	3	100	Kadı köy	24	152	Mandıra	1
49	Dalgaç	7	101	Karlı	5	153	Makaklar	10
50	Davudlar	14	102	Karakaşlu	8	154	Nasuhca	13
51	Divane Mahmud	6	103	Kalaycılar	4	155	Nadır	8
52	Doğancılar	5	104	Kovancılar	1	156	Mestanlar	3

157	Nasırlu	3	175	Topçu köyü	10	193	Mezidler nam-ı diğer Köpekçi	5
158	Osmanlar	5	176	Tospatlar	11	194	Meçikçiler	5
159	Okçular	2	177	Topuzlar	5	195	Maraş maa mahalle-i Karaağaç	9
160	Öksüz Hasan	3	178	Türbeler	6	196	Uzunlar nam-ı diğer Akçayar	5
161	Piri Fakih	7	179	Taşkın	9	197	Ütükler	15
162	Podavya	11	180	Toroviçe	9	198	Veled Fakih	7
163	Söğütlü nam-ı diğer Geylani oğlu köy	16	181	Türkeşler	6	199	Veledler	1
164	Sığırlı Turhan	10	182	Tatarlı	3	200	Veli Bey	5
165	Selman	3	183	Terbi Fakih	6	201	Yavaş nam-ı diğer Kuru Dere	13
166	Saferci	4	184	Temürlenk	4	202	Yağcılar	11
167	Samedler	7	185	Taşçı	7	203	Yeniceköy	9
168	Senebirlik	26	186	Turhançi	8	204	Yunus Abdallar	6
169	Sadıklar	10	187	Uruşlar	5	205	Yörük Kasım	3
170	Sarı Yusuf	5	188	Omarca	8	206	Yörük Salih	18
171	Seydioğlu	6	189	Umranlar	2	207	Yörükler	10
172	Söbüceler	4	190	Uruzlar	9	208	Yunusköy	5
173	Şekeriyye	16	191	Uzun İsmail	14	209	Zağra-i Hızır	4
174	Şüca’	9	192	Mutyablar	5			

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 625.

1586 yılına ait Mihaloğulları Akıncı Defteri’nde çalışma sahasında bulunan 209 Müslüman köyünde 1720 nefer akıncı tespit edilmiştir. Bu ise teşkilatın bu dönemde sahada oldukça yaygın ve gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bunlar sahada daha önceki dönemlerde de olduğu halde çift vergisi muafiyetleri olmadığı için mufassal tahrirlerde normal raiyyet hanesi olarak kaydedilmiş olup isimlerinin üzerinde görevleri belirtilmemiştir. Bu ise sahada bu teşkilata ait bilgilerin yalnızca 1586 tarihli defterle sınırlı kalmasına sebep olmuştur (Bkz. Tablo 58; Harita 77).

***Harita 77**. Şumnu Kazası Köylerinde Mihaloğlu Akıncı Grubuna Bağlı Akıncıların Dağılışı/Kişi (1586 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Mihaloğlu akıncıları defterindeki bilgilere göre hazırlanan dağılış haritasında çalışma sahasında değişik jeomorfolojik birimlerde Anadoludan gelen Müslüman Türk nüfus tarafından kurulmuş olan yerleşmelerin çok büyük kısmında sayıları 1-30 nefer arasında değişen oranda akıncı kayıtları görülebilmektedir. Genel durum bu olmakla birlikte bunu biraz özelleştirmek gerektiğinde Şumnu kazasında akıncı neferlerin en fazla bulunduğu birimin Deliorman Platosu olduğunu söylemek mümkündür. Burada ise platonun doğu kısmında bulunan Kalaycı Doğan, Kızılkaya, Arabacıoğlu karyelerinde 20 neferden fazla olduğu; Kalova hariç platonun diğer yerlerinde ise 20 neferin altında olduğu anlaşılmıştır. Deliorman Platosu'nun yerleşme ve nüfus açısından daha seyrek olduğu kuzeybatısında yer alan büyük Türk köylerinden Kalova'da bu dönemde 25 akıncı kaydı görülmektedir. Eski Cuma Platosu'nda akıncı kaydının fazla olduğu yerleşmelerin başında Kutbeddin köyü gelmekte olup burada 22 nefer akıncı kaydı bulunmaktadır. Bahsedilen platonun diğer

Müslüman köylerinde ise bu rakamın 20 neferin altında olduğu görülmüştür. Diğer jeomorfolojik birimlerdeki Müslüman Türk köylerinde ise genel olarak 1-20 nefer arasında değişen oranda akıncı kayıtları görülmüştür (Bkz. Harita 77).

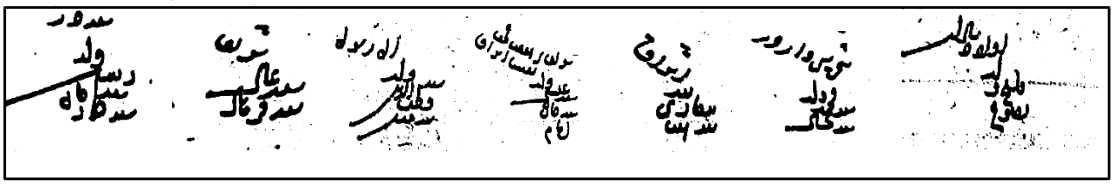
12.5.1.2. Neseb Özelliklerinden Dolayı İmtiyaza Sahip, Sipahi Çiftliği İşleten Neferler

Müslim nüfus içinde bazı hane isimlerinin altında cim harfi bulunmamakta, buna karşılık isimlerinin üzerinde özel durumlarını belirten bazı açıklamalar yer almaktadır. Defterlerdeki bilgilerle kanunnamelerdeki hükümler karşılaştırıldığında bunların vergiler bakımından bazı imtiyaz ve muafiyetlere sahip oldukları anlaşılmıştır. Yine kanunname hükümlerine göre bahsedilen ayrıcalıklı nüfusun imtiyaz sebeplerini soy özellikleri, bir teşkilat dahilinde devlete yapmış oldukları bir takım özel hizmetler ve askeri sınıfa dahil olmaları gibi üç temel sebebe dayandığı anlaşılmış ve bunlar aşağıda değerlendirilmiştir.

İncenlenmiş olan mufassal tahrir defterlerinde Müslüman nüfus içinde Hz. Muhammed'in soyundan gelen şahsiyetler olduğundan daha önce bahsedilmişti. Osmanlı tahrirlerinde bu kayıtlara gerek Anadolu ve gerekse Rumeli'de erken dönemlerden itibaren rastlanmaktadır. Bunu Anadolu için Osmanlı öncesine yani Anadolu Selçukluları zamanına kadar götürmek te mümkündür. Nitekim Anadolu Selçuklu devletinde bunlarla ilgili *nakiplik* müessesesi kurulmuş ve bahsedilen kutsal soyun devletle olan işleri ve denetlenmeleri bu sayede yapılmıştır. Osmanlı'da bahsedilen teşkilat aynı adla Yıldırım Bayezid'den itibaren görülmekte olup teşkilatın başında *Nakibü'l-Eşraf* isimli şerif ve seyyidlerin içinden seçilen bir görevli bulunmaktadır. Bu kurumun eyalet, sancak ve kazalarda da örgütlenmesi bulunmaktadır. Nakibü'l-Eşraf defterlerine kayıtlı olan seyyid ve şerifler devletten bir takım maddi ve manevi ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Bunların başında bazı vergilerden muafiyet elde etmeleri olup avarız ve sürsat bu vergiler arasında yer almaktadır. Bütün bunlar için kendi ellerinde padişahın beratına uygun kadı tarafından verilmiş bir *hüccet* olması gerekmektedir. Bahsedilen imtiyazlı nüfusun tahrir defterlerinde isminin üzerine *Seyyid, Şerif, Âl-i Resul, Şerif ber muceb-i hüccet-i nakibül eşrâf, şeceresi vardır, evlâd-ı sâdât, sâdât* tabirleri yazılarak kaydedildiği görülmektedir. Mufassal

defterlerde bunların kendi ve babalarının isimlerinin önünde *seyyid* sıfatlarının da bulunduğu görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 41).

Fotoğraf 41. *Hz. Muhammed'in Soyundan Gelenlerin (Seyyid, Şerif, Al-i Resul, Şerif Ber Muceb-i Berat, Eşrâf, Şecereli Seyyid, Evlad-ı Sadat) Mufassal Defterlerdeki Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 148, 163, 204, 222, 284, 285, 294.

Yukarıdaki metinde bahsedildiği ve Fotoğraf 41'de görüldüğü gibi kutsal soydan gelenler için aynı anlama gelen farklı sıfatlar kullanıldığı görülmektedir. İsimlerinin önünde seyyid ya da şerif sıfatı olduğu halde üzerine ayrıca not düşülmeyen kayıtlara da rastlanmaktadır. Seyyid ve şeriflere Osmanlı öncesi İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı'da da derin bir saygı ve sevgi gösterilmiştir. Nitekim padişahların tahta çıkması, seferde sancak taşınması gibi durumlarda bu kurumun başındaki görevli ve diğer teşkilat görevlilerinin yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı'da seyyidlerle ilgili kayıtlara tahrir defterleri haricinde, bunlar için hazırlanan nakib defterleri, şer'iye sicilleri ve mühimme defterlerinde de rastlanmaktadır. Bahsedilen nüfus Osmanlı'da, Nakîbu'l-Eşraf kurumu vasıtasıyla sıkı bir denetime tabi tutularak bunların seyyidliği unutturulmamış, kendilerine yaraşmayan kişilerle evlenmeleri ve kendilerine yakışmayan işlerde çalışmaları ve birtakım istismarlar önlenmeye çalışılmıştır. Tahrir defterlerindeki kayıtlar daha çok vergi muafiyetleri için olup muafiyet kalktıktan sonra bunların seyyidliğinin belirtilmesine gerek duyulmamıştır. Ancak Nakibül Eşraf defterlerinde Osmanlı'nın son zamanına kadar bunların kayıtlarını bulmak mümkündür[750]. Araştırma konusu gereği incelenmiş olan tahrir defterlerinde bunlarla ilgili kayıt bilgileri ilgili tablo da verilmiştir (Bkz. Tablo 59).

[750] Rüya Kılıç., *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yanınevi Tarih ve Coğrafya Dizisi, İstanbul 2005, s. 15-133; Günay, a.g.m., 2003/1, ss. 36-37.

Tablo 59. *Tahrir Defterlerine Göre Seyyidler (Seyyid, Şerif, Al-i Resul,Şerif Ber Muceb-i Berat, Eşrâf, Şecereli Seyyid, Evlad-ı Sadat) Ve Temürhan Şeyh Nesli/ Nefer*

Yıllar	Seyyid	Şecereli Seyyid	Seyyid ber Muceb-i Hüccet-i Nakibül Eşrâf	Şerif	Şerif ber Muceb-iHüccet-i Nakibül Eşraf	Al-i Resul	Eşrâf	Sadat	Temürhan Şeyh Nesli	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1516	-	-	-	-	-	-	-	13	-	13
1538	7	3	12	28	58	2	3	1	59	173
1557	2	-	-	83	8	16	-	-	54	163
1579	-	-	-	-	-	-	-	-	24	24

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

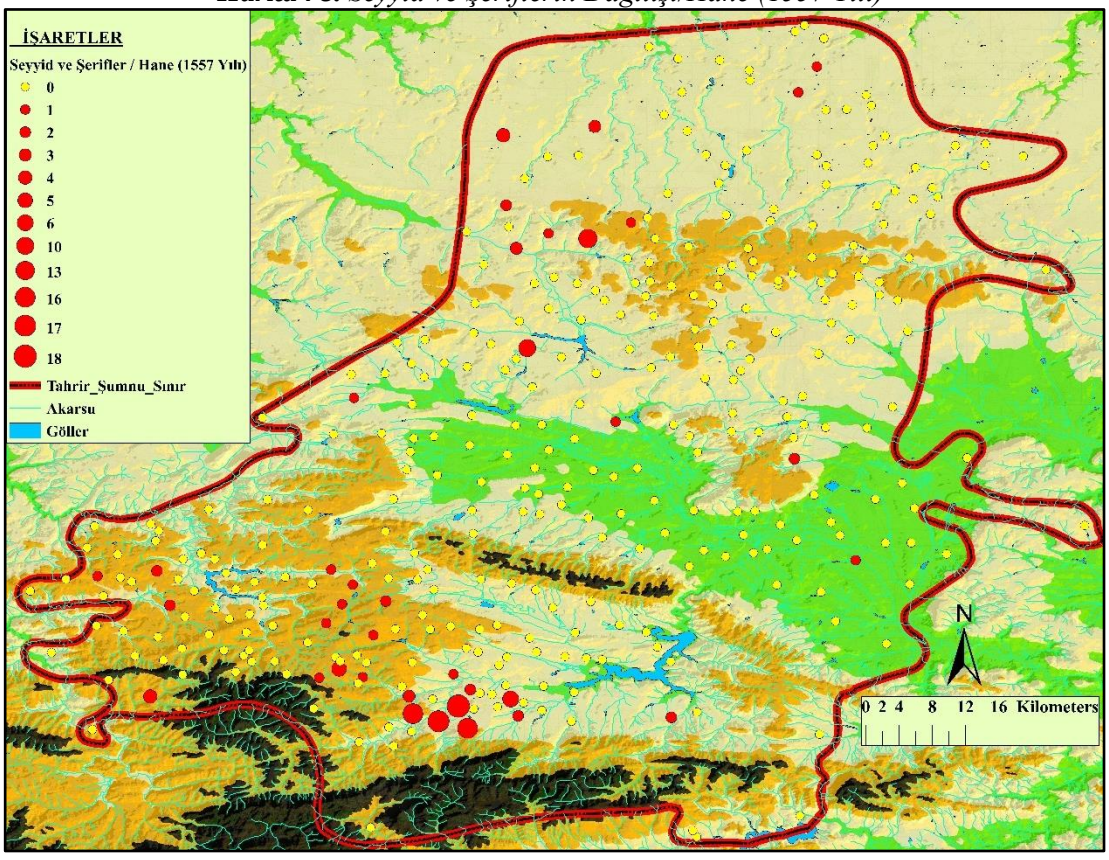
Kutsal soydan geldiği anlaşılan şahıslara ait ilk kayda 1530 yılı icmal muhasebe defterinde rastlanmıştır. Bahsedilen defterde bunlar üç köyde toplam 13 hane *sâdât* olarak kayıtlıdır[751]. Sonraki kayıt olan 1538 yılı defterinde toplam 114 hane[752] olarak görülmekte olup çift vergisinden muaf oldukları anlaşılmaktadır. 1557 yılında ise bunlara ait 117 hane kaydına rastlanmış olup bu tarihten sonra muafiyetleri kalktığı için 1579 yılı defterinde ayrıca belirtilmemişlerdir.

Defterlerde seyyidlerin kazanın değişik yerlerinde genelde de yeni kurulmuş olan Müslüman köylerinde bir veya birkaç hane olarak bulunduğu görülmektedir. Bunlar bulundukları köylerde genelde ilk hane olarak, bir kısmının da *fakih* ve köyün imamı olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Osman Halife Tekyesi örneğinde olduğu gibi bunların bazı yerlerde de *tekyenişin* yani tasavvuf ehli olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Tablo 59'da görüldüğü üzere bunların defterlerde 1516 yılından itibaren mevcut olup 1516-1538 yılları arasında büyük bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu ise bahsedilen nüfusun büyük miktarda bahsedilen tarihler arasında Anadoludan gelen nüfusla birlikte sahaya ulaştığına işaret etmektedir. 1557 yılı

[751] Sağırlar 3 hane; Börklüce 10; Barçınlar 3 hane olarak kayıtlıdır. Bkz. BOA., TT. d, nr. 370, s. 553.
[752] Bulgarine 2 hane; Şumnu Söğüd Pınarı Mahallesi 1; Yolcu Mahallesi 2; Zekeriyya 9; Balcıoğlu 2; Meçükçiler 1; Divane Ahmed 1; Veled Fakih 3; Abdi 1; Kılavuz 8; Akdere Yakası 1; Uzun İsmail 1; Kalova 3; Cumalu 1; Makaklar 1; Karlı 1; Demürciler 10; Söğütlü 2; Yenice 1; Rum Ahmed 8; Saruca Bazergan 4; Sığırcı 4; Bahşioğulları 1; Kademlü 5; Üveysler 1; Yusuf Cüllah 2; Yörükler 2; Topuzlar 21; Koçaklu 1; Kara Evhadlar 1; Hacı Hamza 1; Bekirli 2; Aşağı Aşıklar 1; Sarı Yusuflar 1; Tekyeler 3; Balluca Balaban 1; Yağcılar 2; Kabakulak 1; Hüseyin Demirci 1.

defterinde bunlara genelde *hâriç-ezdefter* yani bir önceki defterde olmayan yeni kurulmuş olan köylerdeki nüfus içinde rastlanmıştır. Bir önceki defterde sadat yazılanların ise 1557 yılı defterinde isimlerinin üzerinde seyyid ya da şerif olduklarına dair bir ibare yer almamaktadır. Bu ise bahsedilen nüfusun sahaya göçünün 1538-1557 yılları arasında da devam ettiğini göstermektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere 1579 yılı defterinde bunlara ait bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum bunların sahada olmamasından değil resm-i çift imtiyazlarının kaldırılmasından kaynaklanmaktadır. Buraya kadar verilenlerden anlaşılacağı üzere bunların devlet tarafından bazı imtiyazlar verilen ve halk arasında da saygı duyulan sahadaki iskana öncülük etmiş, manevi önderler olduğunu söylemek mümkündür.

Harita 78. *Seyyid ve Şeriflerin Dağılışı/Hâne (1557 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

İlgili haritada sahaya 1557 defterinde kayıtlı olan 109 hane seyyidin 1-18 hane arasında değişen oranda burada bulunan 30 civarındaki köyde dağılışı gösterilmiştir. Buna göre bahsedilen nüfus ağırlıklı olarak Kirilova Platosu'nda yer almakta olup, bunu Osman Pazarı ve Deliorman Platoları takip etmektedir. Vrana Ovası'nda 1 köyde

(Kara Selman), Eski Cuma Platosu'nda da 1 köyde (Durali Fakih) meskun oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. Harita 78).

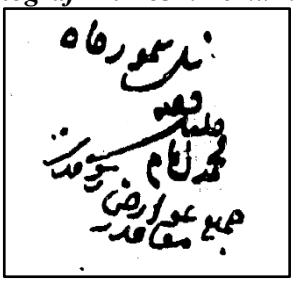
Kanuni dönemine ait Silistre kanunnamesinde "Mesela zuama ve sipahi ve hademe-i şahi ve eimme ve sadat ve tovıca ve ehl-i berat ve eşkünci ve yamak ve müsellem ve tatar ve canbaz ve küreci ve çakırcı ve şahinci ve atmacacı ve sair doğancı ve nesl-i Timurhan Şeyh ve Medine-i Münevvere ve Buri? raiyetleri ve hazret-i Eba Eyyub el Ensari aleyhi'r-rahmeti'l-bari reayası ve evkaf-ı selatinin raiyetleri ve merhuman Süleyman Paşa ve Evrenos Beğ vesair vüzera ve ümera evkafının perakende olub sipahi timarında ve gayrıda sakin olan raiyetleri ki defterde isimleri üzere işaret olunmuşdır zikrolan tavaif-i muhtelife ve hane-i avarız ve gayrı avarız olanlar her kim olursa olsun kankı timarda çift tutub ziraat iderlerse kanun üzere yiğirmi iki akçe resm-i çiftlerin ve öşür ve salariyelerin sahib-i timara vireler"[753] hükmünden kutsal soydan gelenlerin çift tutanlarından resmi çift vergisinin alınması gerektiği hükmedilmiştir. III. Murad zamanında hazırlanan Niğbolu kanunnamesinde "Ve liva-i mezburede vaki olan eşrafın ve sadatın çift tasarruf edenlerine emr-i şerif ile yirmi ikişer akçe resm-i çift ve mücerredlerinden sekizer akçe kayd olunmuşdur"[754] hükmü bulunmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere bunlardan 1557 yılından itibaren çift resminin alınması dolayısıyla bunların üretici nüfus içinde oldukları anlaşılmaktadır. Buraya kadar verilenler bahsedilen kutsal soydan gelen neferlerin resm-i çift vergisinden tamamen muaf oldukları 1538 yılında da çift büyüklüğünde arazi işlettiği ancak çift resmini vermemelerinden dolayı bunun mufassal defterlere kaydedilmemiş olabileceği yorumunu yapmamıza neden olmuş ve bu şekilde değerlendirilmiştir.

Sahaya ait mufassal defterlerdeki bazı nefer kayıtlarının üzerinde *Neseb-i Temürhan, Nesl-i Temürhan* ya da *Nesl-i Temürhan Şeyh* olarak özel durumları belirtilen bir nüfus kitlesi belirtilmiştir. Mufassal defterler incelendiğinde ilk iki mufassal olan 1538 ve 1557 yılı defterlerinde bunların da resm-i çift vergilerinden muaf tutuldukları anlaşılmaktadır. Nitekim 1538 yılına ait Kara Cüllahlar köyünün ilk

[753] Akgündüz, *a.g.e. 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* , 1994, s. 713.
[754]Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 510.

hanesinin kaydında *Mehmed oğlu İmam Halil Fakih, nesl-i Temürhan, cemi avarız-ı rüsumdan muafdır* bununla ilgili açıklama görülmektedir (Bkz Fotoğraf 42). 1579 tarihli mufassal defterde ise bu muafiyetlerinin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Bunlarla ilgili kanunname hükümleri ise mufassal tahrirlerdeki bilgileri doğrular nitelikte olup ayrıca II. Selim dönemine kadar bunların a*ğnam vergisi* nden de muaf tutuldukları hakkında da bilgiler vermektedir [755].

Fotoğraf 42. *Nesl-i Temürhan*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 184.

Yapılan incelemede bunlara verilen imtiyazın Balkanlardaki Türk iskânının öncülerinden olan *Demir Baba* nesli olmalarından kaynaklandığı yönünde bilgiler mevcuttur[756]. Bahsedilen nüfusun en yoğun bulunduğu kaza Şumnu olup sahada bulunan bazı köylere bir ya'da birkaç hane olarak dağıldıkları görülmektedir. Nitekim ilk mufassal olan 1538 tarihli defterde 59[757]; 1557 yılı defterinde 57[758] ; 1579 yılında ise 24 nefer kaydının bulunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 59). Bahsedilen Demir Baba nesli, defterlerde 1538 yılı mufassalından itibaren görülmekle birlikte sayısı değişmiştir. Bunun temel sebebi ise bu nüfusun bir kısmının ilk kaydından sonra aynı köydeki ikinci ya da üçüncü kaydında sipahi raiyyeti olarak yazılması yani ayrıcalıklarının peyderpey kaldırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1538 yılı defterinde Demürciler, Saruca Bazergan, Sığırcı, Keçililer, Davudlar köylerinde

---

[755] "Ve defter-i hakanide hasılı tahtında adet-i ağnamı bile yazılmayan karyelerin reayası ellerinde bulunan koyunlarının adet-i ağnamı ve resmi ağılı miri içün alınur Nesli Timurhan Şeyh olanlar şimdiyedeğin adet-i ağnam virmediklerinin veçhi olmamağın miri içün alınmak ferman olınmışdır". Bkz. Akgündüz, *a.g.e. 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* 1994, s. 720.

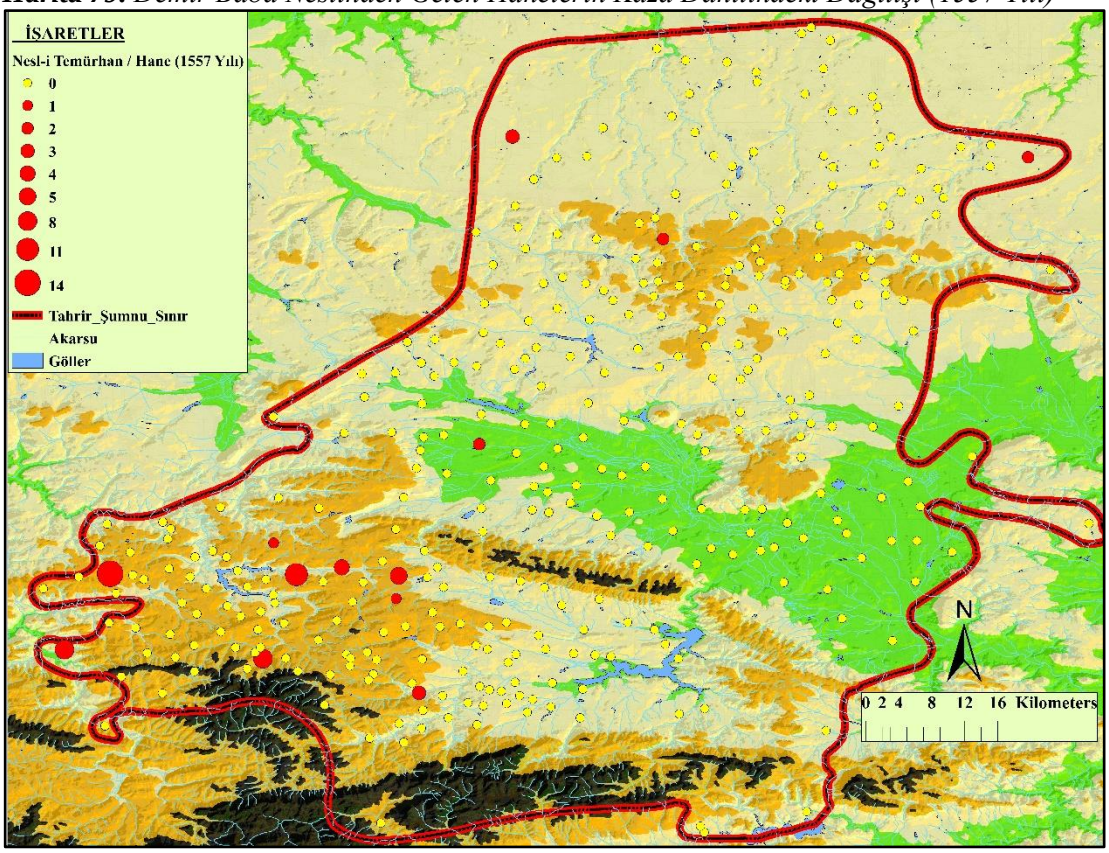
[756] Selçuk Demir, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesl-i Timurhanlar", *Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* ed. Gölen Zafer-Temizer Abidin, Balkan Tarihi C.I, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Yayınları1, 2016, ss. 150-152.

[757] Kara Cüllahlar karyesinde 6 hane; Divane Ahmed 3; Balabancı-Kokarca 2; Kılavuz 7 ; Abdi 4; Kalova 7; Demürciler 2; Araplar 1; Saruca Bazerkan 2; Sığırcı 1; Kademlü 3; Keçililer 2; Topuzlar 2; Sağırlar 1; Balluca Balaban 1 ; Çanakçılar 2; Davudlar 1; Hüseyinler köyünde 4 hane olarak kayıtlıdır.

[758] Cansız Ahad Karyesinde 14 hane; Saruca Bazergan 1; Aydın fakih 1; Kademler 3; Kara Cüllahlar 5; Hüseyinler 11; Kulavuzlu 8; Kara Hızırlar 1; Doyuran Dede 2; Kalova 3; Hoyna Pınarı 2, Davudlar 2; Divane Ahmed 4 hane olarak kaydedilmiştir.

kayıtlı bulunanlar 1557 yılı defterinde bu köylerin normal raiyyeti olarak kaydedilmiştir. Kademlü, Hüseyinler, Divane Ahmed, Kara Cüllahlar, Kalova köylerinde bulunanların ise imtiyazları ikinci defterde de devam etmiştir. 1579 tarihli defterde ise Honya Pınarı, Kademlü, Hüseyinler, Kara Cüllahlar, Doyuran Dede Zaviyesi ve Kalova köylerinde bunların isimlerine çift hanesi olarak rastlanmış yani normal raiyyet durumuna düşürüldükleri anlaşılmıştır.

Harita 79. *Demir Baba Neslinden Gelen Hanelerin Kaza Dahilindeki Dağılışı (1557 Yılı)*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Defterlerde bu imtiyazlı aileye mensup olanların, bulundukları köylerde köyün kuruluşunun hemen akabinde buraya gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bu nüfusun niteliğine dikkat edildiğinde ise genelde bulundukları yerlerin ileri gelenleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bahsedilen aileler bulundukları köylerin önemli bir kısmında imam, fakih, tekyenişin, tekye hıdmedkarı, şerif, seyyid sıfatları ile köyün ilk hanesi olarak kaydedilmişlerdir. Bu durum ise bunların normal reayadan farklı şer'i ve tasavvufi ilimlerde öne çıkan, kutsal soy olan Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerle hısımlık kurmuş sahadaki iskanın önderleri vasfına sahip olduğunu anlamamıza yol

açmaktadır. İlk mufassallarda verilen imtiyazlardan da devletin bu ailelerin bahsedilen özelliklerinden yararlanmak istemesinden kaynaklandığı gayet açıktır. İskân kökleşmeye başladıktan sonra devletin de mali ihtiyaçlarına binaen bu ayrıcalıkların lağvedildiği anlaşılmaktadır. Çalışılan dönemde bu nüfusun niceliğine dikkat edildiğinde ikinci ve üçüncü kayıtlarda bunlardan olup da nesebi belirtilmeyenler de dahil edildiğinde 1579 yılına gelindiğinde bunların sahada 100 haneden az olmadığı anlaşılmaktadır.

İlgili haritada sahaya 1557 yılı defterinde kayıtlı olan 54 hane Nesli Temürhan'ın 1-14 hane arasında değişen oranda burada bulunan 13 civarındaki köyde dağılışı gösterilmiştir. Buna göre bahsedilen nüfus 8 köyle ağırlıklı olarak Osmanpazarı Platosu'nda yer almaktadır. Nitekim bahsedilen platoda Cansız Ahad köyünde 14; Hüseyinler köyünde ise 11 haneye rastlanmıştır. Bunların haricinde Deliorman Platosu'nda 3 (Kalova, Honya Pınarı ve Doyran Dede); Vrana Ovası'nda 1 (Davudlar); Kirilova Platosu'nda 1 köyde (Kademlü) hane kayıtları bulunmaktadır (Bkz. Harita 79).

Buraya kadar verilenlerden anlaşıldığına göre sahada Temürhan Şeyh neslinden gelenler sahaya ilk geldiklerinde tıpkı seyyidler gibi başlangıçta avarız, çift resmi ve ağnam vergilerinden tamamen muaf olsa da bunlar daha sonra normal reaya statüsüne düşürülmüş ve vergi muafiyetleri de kaldırılmıştır. Bunların seyyidlerden farkı ise ayrıcalıklarının 1557 yılındaki defterde de devam etmiş olmasıdır. Gerek kanunnamelerdeki hükümler ve gerekse mufassal defterlerdeki kayıtlarına bakarak bunların sahada ilk bulundukları dönemden itibaren normal raiyyet gibi çift büyüklüğünde toprak işleyerek zirai üretime katılmış oldukları, normal raiyyet vergilerini ise imtiyazları kaldırıldıktan sonra vermeye başladıkları yorumunu yapmaya imkân sağlamaktadır. Bu yoruma bağlı olarak çalışmada bunlara ait nüfus, ilk defterlerden itibaren üretici nüfus içinde değerlendirilmiştir.

12.5.1.3. Vakıf Raiyyeti Olmalarından Dolayı İmtiyaza Sahip, Sipahi Çiftliği İşleten ve XVI. yy Ortasına Kadar Raiyyet Vergisine Mukabil Vergi Ödeyenler

Arapça kökenli bir kelime olan *vakıf* sözlük manasında *durdurmak, alıkoymak,* ıstılahta ise "bir malın maliki tarafından dini, ictimai ve hayri bir gayeye ebediyyen

tahsis edilmesi" [759] anlamına gelmektedir. Vakıfların mülkiyet devri ve satışı yasaktır. İslamdan önceki bazı devletlerde vakfa benzer kurumlar olmakla birlikte, orijinal olarak vakıf kurumunun oluşturulması İslamiyetle başlamıştır. Nitekim Hz. Muhammed'in kendi arazisini Haremeyne vakfetmesi ile de İslam dünyasındaki ilk vakıf kurulmuştur. Bu müesseseler daha sonraki İslam devletlerinde de devam etmiştir [760].

Tablo 60. *Tahrir Defterlerine Göre Vakıf Reayası / Nefer*

Yıllar	Raiy. Vakfı Süleyman Paşa Vakf.	Raiy. S. Yıldırım Han Vakfı	Raiyy S. Murad Han Vakfı (Yağcıyan)	Raiy. S. Bayezid Han Vakfı	Evkaf-ı Sultan Selim Han	Raiyyet-iVak. Evrenos Bey Vakfı	İbrahim PaşaVakfı/Hane	Rüstem Paşa Vakfı	Tanrıvermiş Bey Vakfı	Raiy. Vak. Evyyub El Ensari Hane	Raiy. Medine-i Münevvere Vakfı	Mevlâna Abbas Fakih ve Mesud Vakfı/Hane	Genç Baba Zaviyesi Vakfı	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45
1512	-	-	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
1516	-	-	57	-	-	-	-	-	-	-	-	(10)	-	57
1538	-	34	567	4	-	18	(36)	-	-	3	3	-	-	629
1557	2	50	5	(33)	-	34	2 (116)	-	-	9	13	-	-	115
1579	-	51	-	-	(66)	36	(183)	(166)	(62)	-	65	-	(5)	152

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

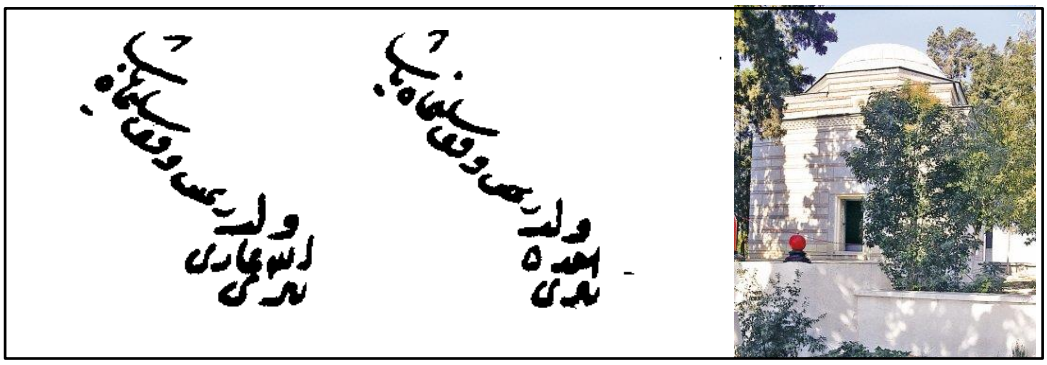
Bahsedilen kurumlar insanların hizmetine sunulan, *hayrat* olarak adlandırılan ve bu hayratların devamı için *akar* ya da *akaret* denilen gelir kaynakları olmak üzere iki parçadan oluşan bir bütündür[761]. Osmanlı devlet yapısında devlet adli ve idari görevleri üstlenmiş, sosyal devlet olma ilkesini ise vakıflara bırakmıştır. Camiler, medreseler, yollar, şifahaneler, imaretler vb. bu şekilde kurulmuş ve işletilmiştir.

[759] Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul 2012, ss. 475- 479.
[760] Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar),* Tarih ve Tabiata Vakfı, İstanbul, 2002, ss. 10-11.
[761] Bahaeddin YEDİYILDIZ, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 479-486.

Osmanlı'da vakıflar genelde askeri sınıfın üst tabakası ve varlıklı kişiler tarafından kurulmuştur[762].

Selatin vakıfları olarak ta adlandırılan Sultan vakıfları, Osmanlı'da hanedan üyelerinin kurmuş oldukları vakıflardır. Balkanlarda selatin vakıflarının ilki ise Rumeli'de ilk fetih hareketlerini başlatan ve daha sonra buralara *Paşaeli* denmesini sağlayan Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'ya aittir. Babası Sultan Orhan'dan sonra tahtın en büyük varisi olarak görülürken onun bir kaza sonucu zamansız öldüğü bilinmektedir. Süleyman Paşa'nın Bolayır'da bulunan vakfının ise babası Sultan Orhan tarafından onun adına yaptırılan cami, zaviye, imaret ve türbeden oluşan bir külliye inşa edilmiş ve vakfı kurulmuştur[763]. Bu vakfın akarlarının genel olarak hayratın bulunduğu çevredeki köylerden sağlandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Gümülcine'ye tabi Eşyalar köyünde sakin Yörük cemaatlerinin akarları bahsedilen vakfa bağışlanmış daha sonra bu cemaatlerin Silistre sancağına göç etmesiyle buradan sağlanmaya devam etmiştir[764](Bkz. Tablo 60; Fotoğraf 43).

Fotoğraf 43. *Süleyman Paşa Vakfı Kayıtları - Türbesi*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 382, s. 345. https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-pasa-camii-ve-turbesi

Çalışma sahasında raiyyet vergileri Süleyman Paşa vakıflarına aktarılan hane kayıtları yalnızca 1557 tarihli mufassal tahrir defterinde Koçak isimli bir köyde 2 hane

[762] Yüksel, a.*g.e.*, 1988, ss.129-142.
[763] M. Baha Tanman, "Süleyman Paşa Camii ve Türbesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul 2010, ss. 163-165.
[764] Vedat Turgut, *Yitirilen Mirasımız: Balkanlarda Kurulan Osmanlı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar),* Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 2016, ss. 7-9.

olarak görülmektedir. Bu köy 1538 tarihli defterde mevcut olmayıp ilk kaydının 1557 yılı defterinde olması ve *hariç-ez defter* olarak kaydedilmesi onun 1538-1557 yılları arasında kurulmuş olduğunun anlaşılmasına neden olmaktadır. Buraya kadar verilen bilgilerden Koçak köyünde görülen 2 hane Süleyman Paşa vakfı raiyyetinin de Gümülcine'den Silistre'ye göç eden Yörük cemaatlerinin üyeleri olabileceği yorumunun yapılmasına neden olmaktadır. Zira defterde bu köyün Aslanköy kurbünde yani yakınlarında olduğu bilgisi bulunmaktadır. Aslanköy günümüzde de mevcut olup Şumnu'nun kuzeyinde ve o dönem için Silistre sancağı sınırları yakınlarında bulunmaktadır. 1579 tarihli mufassal defterde ise bu köyün dağılarak müstakil bir mezraya dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Osmanlı hanedan sıralamasında dördüncü sırada tahta çıkan I. Bayezid, 1389-1402 yılları arasında tahtta kalmıştır. Anadolu'da özellikle Karamanoğulları üzerine başarılı seferler düzenleyerek *Yıldırım* lakabını almıştır. Rumeli'de de Haçlılar ve Bulgarlar üzerine seferler düzenlemiştir. Sultan Yıldırım 13 yıllık salatanatı boyunca Niğbolu, Tırnovi ve Edirne'de vakıflar kurmuş ve bu vakıflara da akarlar bağlanmıştır. İncelenen mufassal tahrirler olan 1538, 1557, 1579 defterlerinde sahada toplam 10 civarında köyde farklı defterlerde 34 ile 51 arasında değişen Yıldırım'ın Edirne'deki vakfına kayıtlı olan raiyyet kayıtları bulunmaktadır [765] (Bkz. Tablo 60, Fotoğraf 44).

***Fotoğraf 44**. Sultan Yıldırım Han Vakfı Kayıtları ve Camii*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 382, s.197.
https://www.google.com/search?q=ED%C4%B0RNE+YILDIRIM

[765] Turgut, *a.g.e.*, ss. 14-18.

Sultan Yıldırım Bayezid'in Edirne'de Kapıkule yolu üzerinde bulunan vakıf hayratının 1397-1400 yılları arasında cami, imaret, şehzadeler türbesi ve hamam olarak inşa edildiği bilinmektedir. Bunlardan günümüze bütünlüğünü koruyarak yalnızca cami ulaşmıştır. İmaretin ise 1877-1878 Rus işgalinde yıkılmış günümüze yalnızca bacası ulaşmıştır. I. Murad'ın oğlu Ahmed ve ismi bilinmeyen başka bir şehzadenin medfun olduğu türbenin ise 1910 yılında yıkıldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin eserinden bu vakfın bir parçası olduğunu bildirdiği hamama ait seyahatnameden başka bir bilgi ya da günümüze ulaşan bir kalıntı mevcut değildir [766].

Çelebi Mehmed'in büyük oğlu ve Osmanlı tahtının altıncı padişahı olan Sultan Murad, Osmanlı tarihinde *Sultan Murad-ı Sâni* yani II. Murad olarak tanınmaktadır [767]. Osmanlı tahtına 1421'de babası Çelebi Mehmed'in vefatı üzerine çıkmış büyük oğlunun ölümü gibi bazı gelişmelerden sonra 1444 yılında tahtı 13 yaşındaki oğlu Sultan II. Mehmed'e bırakmış, ancak sonraki gelişmeler nedeniyle 1446 yılında tekrar tahta çıkmış ve öldüğü yıl olan 1451 yılına kadar tahtta kalmıştır. Sultan Murad saltanatı boyunca hayır işlerine çok önem vermiş bu yüzden de *Ebu'l-Hayrat* elkâbıyla da anılmıştır. Bursa, Edirne ve Selanik'te hayır eserleri yaptırarak vakıflar kurmuştur. Bunlar içinde özellikle Edirne'de Tunca Nehri kenarında 1435-1443 yılları arasında yaptırmış olduğu külliye, hayratları içinde oldukça önemlidir. Bu külliye'ye bir imaret ve mevlevihanenin de sonradan eklendiği bilinmektedir. Vakıf kayıtlarından bahsedilen imaret ve mevelevihanenin akarlarının son derece zengin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim vakıf defterlerinde bunların akarlarından gelen gelirlerin ihtiyacı karşıladıktan sonra fazlasının da devlet hazinesine aktarıldığı bilgileri bulunmaktadır [768].

Çalışma sahası ile ilgili defterlerde vakıflara ait ilk kayıtların da bahsedilen II. Murad vakıflarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1483 tarihli defterde Sultan Murad Han'ın Edirne'deki vakıflarına *yağcıyan* olarak kaydedilen raiyyet haneleri olduğu görülmektedir. Bunlar sayıları değişmekle birlikte 1530 yılına ait icmal

---

[766] Nesrin Çiçek Açıkel, "Yıldırım Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 531-532.
[767] I. Murat ise Osmanlı tarihinde Murad Hüdavendigar olarak bilinir.
[768] Halil İnalcık, "Murad II" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, 2006, ss. 164-172; Turgut, *a.g.e.*, ss. 18-25.

muhasebe defterinde de aynı isimle, 1538 yılı mufassal defterinde ise *Yağcıyan-ı İmaret-i Muradiye der Edirne* ibaresiyle kaydedilmişlerdir.

Çalışma sahasında bazı köylerdeki hanelerin *yağcı* olarak kaydedildiği görülmüştür. Bu konuda Kanuni döneminde hazırlanan Niğbolu Kanunnamesine bakıldığında "Ve ba'zı reaya vardır imaretler yağcılarıdır anlar raiyyet kısmındandır yerlerinden göçüb her kangı köyde mütemekkin oldularsa defter-i cedid ve kanun üzere ber muceb-i emir anlar ol yere ra'iyet kaydolundılar minba'd evvelki sahibinin dahli olmaya Amma hazine-i amire yağcıları ki akçelerin hazineye virürler anlar kangi köyde çift dutarlarsa yukaruda zikrolunduğu üzere olalar" [769] hükmünden yağcılığın bir teşkilat olduğu, bunların imaret yağcıları ve hazine-i âmire yağcıları olmak üzere ikiye ayrıldığı bilgisi bulunmaktadır. Defterlerde bunlarla ilgili kayıtlara bakıldığında sahada bunların 1483, 1512 tarihli icmal defterler ve 1530 yılı icmal defterinde *Yağcı;* 1538, 1557, 1579 tarihli defterlerde *Yağcıyan-ı İmaret-i Muradiye* olarak kaydedildikleri görülmektedir. Bahsedilen kanun hükmündeki bilgilerle incelenmiş olan defterlerde yağcılarla ilgili kayıtlar karşılaştırıldığında ilk üç icmaldeki yağcıların hazine-i amire yağcıları olabileceği düşünülmüş olmasına rağmen sonraki defterlerde hepsinin İmaret-i Muradiye'ye kayıtlı olması, ilk defterdekilerin de *İmaret-i Muradiye* yağcıları olduğunun düşünülmesine ve bu şekilde değerlendirilmesine neden olmuştur. Bunlarla ilgili III. Murad zamanında hazırlanan Niğbolu kanunnamesinde "Liva-i Niğbolu'da vaki olan Sultan Murad Han tabe serahu imareti yağcıları sabıkan imaret-i ammeye avarız-ı divaniyye mukabelesinde Edirne Önkesiyle ikişer önke revgan-ı sade verürler idi. Ve evladının cemi i rüsumı ve bad-i hevası ve cürm-ü cinayetleri ve adet-i ağnamı ve yava ve kaçkun ve müjdeganeleri imaret-i mezbure içün zabt olunurdı. Sahib-i arza ancak on ikişer akçe resm-i çift ve öşürlerin verürlerdir"[770] hükmünden bahsedilen yağcıların geçmişte de *İmaret-i Amme* yani Sultan Murad'ın kamu yararına yaptırmış olduğu imareti için avarız-ı divaniye vergisine mukabil olarak ikişer Edirne önkesi sade yağı verdikleri, bu kişilerin çocuklarına ait tüm raiyyet ve bad-i hava vergilerinin bahsedilen imarete aktarıldığı kendilerinin ise sipahilerine 12

[769] Akgündüz, *a.g.e.,* 3. Kitap, 1991, s. 469.
[770] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 509.

akçe verdikleri yani raiyyet vergilerinin yarısını verdikleri bilgisi bulunmaktadır. Bundan da bahsedilen yağcıların sabıkan yani geçmişte hizmetleri mukabilinde avarız-ı divaniyyeden tamamen resm-i çift vergisinden ise kısmen muaf odlukları anlaşılmaktadır. Bahsedilen hükmün devamında ise "Liva-i mezkûr emr-i şerifle tahrir olunub paye-i serir-i alaya arz olundukda taife-i mezbure reayaya ilhak olunub sair reaya gibi avarız-ı divaniyyelerin ve yirmi ikişer akçe resm-i çift ve mücerredlerinden sekizer akçe resm-i mücerred defter-i cedidde sipahiye hasıl kayd olunmuşdur. Ve resm-i ganemleri ve yavaları ve kaçkunları ve beytülmalları miriye zabt olunmak ferman olunmuşdur" [771] hükmünden ise bunların geçmişte vergilerinin çok büyük bir kısmını vakfa ödedikleri halde artık imtiyazlarının kaldırıldığı ve normal raiyyetten farklarının kalmadığı belirtilmiştir. Çalışma sahasına ait defterler incelendiğinde ise bu imtiyazın 1557 yılı defterinde kaldırılmış olduğu anlaşılmıştır. Nitekim 1538 yılı mufassal defterinde 573 hanenin *İmaret-i Muradiye* yağcısı olarak kayıtlı ve bunlardan da kanunnamede ifade edildiği gibi 12 şer akçe resm-i çift vergisi alındığı bilgisi yer almaktadır. 1557 yılı defterinde ise imaret yağcılarına ait bir bilgi bulunmazken yalnız 5 neferin üzerinde *Raiyyet-i Sultan Murad Han* ibaresi görülmekte olup vergi dökümünde de onların da resmi çift vergisini 22 akçe, yani tam ödedikleri anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 60; Fotoğraf 45).

Fotoğraf 45. *Sultan Murad Han Raiyyeti, Sultan Murad Han İmareti Yağcıları Kayıtları ve İmaretin Günümüzdeki Panoroması*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 331, 500. Muradiye İmareti Fotoğraf Arşivi

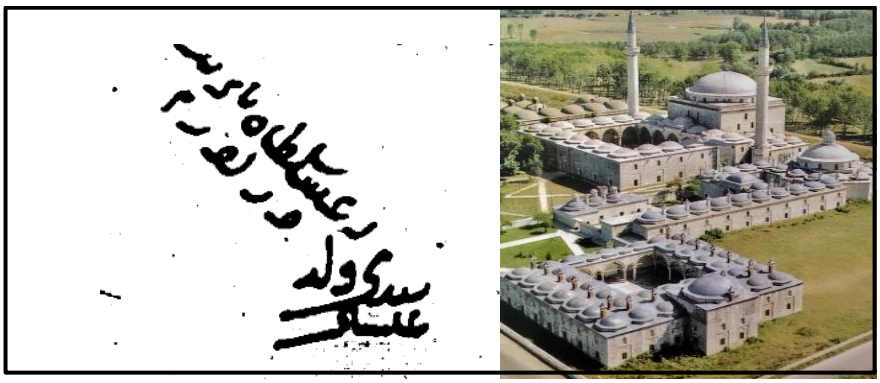
[771] Akgündüz, *a.g.e., 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 509.

İlgili tabloda görüldüğü üzere bahsedilen yağcıların ilk defterlerde oldukça fazla olmakla birlikte daha sonraları azaldığı ve 1579 yılında gerek yağcı ve gerek *İmaret-i Muradiye* raiyyetine ait bir kayıt bulunmadığı görülmektedir. 1538 yılı defterleri incelendiğinde Sultan Murad İmareti yağcılarının kazada çok sayıda köyde genelde birkaç hane olarak mevcut olduğu ve bunların 1 tanesi hariç diğerlerinin Müslim köyleri olduğu görülmektedir. 1557 yılı defeterinde ise Sultan Murad İmareti reayasının sadece bir köyde mevcut olan beş haneden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Buraya kadar verilenlerden anlaşılacağı üzere bahsedilen Sultan Murad İmareti yağcıları raiyyet vergisi imtiyazlarının kaldırıldığı 1557 yılından itibaren sipahi raiyyeti olarak ziraat yapıp çift vergisi verdikleri gibi 1557 yılından önce de bulundukları yerlerde tarımsal ve hayvansal üretim yaptıkları ve bu üretimle bahsedilen imaretin hizmetinde gerek ayni ve gerekse nakdi olarak destek sağladıkları anlaşılmaktadır. Buraya kadar verilen bilgilerde bahsedilen şahısların temel geçim kaynağı çiftçilik olup bunun yanında vakıf hizmeti görevleri ve bu hizmet mukâbilinde 1557 yılına kadar raiyyet ve avarız vergisi muafiyeti ile yaklaşık %50 oranında raiyyet vergisi imtiyazı; 1557 yılından sonra ise raiyyet vergisi imtiyazı kaldırılırken avarız vergisi imtiyazının devam ettiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 60).

Osmanlı tahtına çıkış sıralamasında sekizinci padişah olan Sultan II. Bayezid, Fatih Sultan Mehmed'in büyük oğlu olup Osmanlı tarihinde *Bayezid-i Velî* olarak ta bilinmektedir. Sultan II. Bayezid 1481-1512 yılları arasında Osmanlı tahtında kalmıştır. İstanbul, Amasya, Edirne, Osmancık gibi ülkenin değişik yerlerinde çok sayıda hayratı bulunan II Bayezid, Balkanlardaki sancaklarda bunlar için akarlar tesis etmiş olup çalışma sahasının içinde bulunduğu Niğbolu sancağı da bu akarların bulunduğu yerler arasındadır. Bahsedilen padişahın sahadaki raiyyetlerinin üzerinde *Raiyyet-i Sultan Bayezid der Edirne* kaydı bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf 46)[772].

[772] Şerafettin Turan, "Bayezid II" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5. İstanbul 1992, ss. 234-238.

Fotoğraf 46. *Sultan Bayezid Han Raiyyeti Kaydı – Edirne Sultan Bayezid Han Külliyesi*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 148. https://www.google.com/search?q=Sultan+Bayezid.

İncelenmiş olan defterlerden 1538 tarihli defterde bahsedilen raiyyet hanesi sayısı dört olup bunlar Karaca Doğan ve Bulgarine-Geren köyleri hanelerindendir. 1557 tarihli mufassala bakıldığında ise bunların raiyyet haneleri bulunmazken daha önceki defterlerde ulema vakıflarına kayıtlı olan toplam 33 hane bulunan Kuru Dere ve İzlatar köylerinin bu defterde Sultan Bayezid Han vakfına kayıtlı olduğu görülmüştür. 1579 tarihli mufassal tahrirde bu vakfa ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (Bkz. Tablo 60).

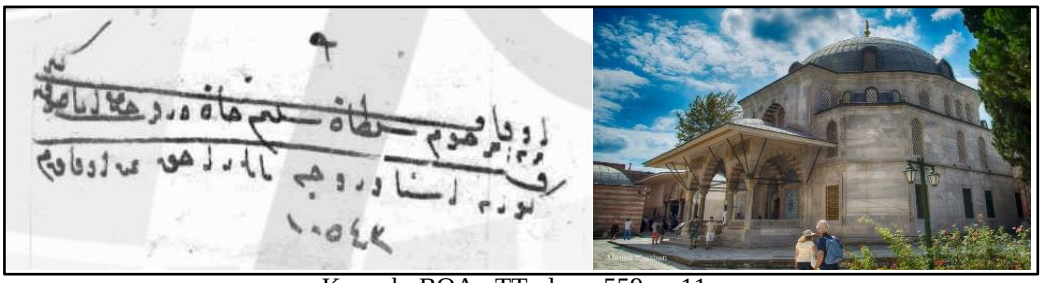
Timurhan Şeyh bahsinde daha önce de belirtildiği üzere II. Selim dönemine ait Silistre kanunnamesinde [773] bunların sonradan sipahilerine çift vergisi vermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Buraya kadar verilenlerden bir sonuca ulaşmak gerekirse Sultan Bayezid evkafı reayasının ilk defterlerden itibaren tarımsal üretim yaptığı ve bir takım tarımsal vergilerini raiyyeti oldukları vakıflara vererek hizmet sektörü içinde de yer aldıkları yorumunu yapmak mümkündür.

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu ve tarihte *Sarı Selim* olarak ta bilinen Sultan II. Selim, Osmanlı tahtının 11. padişahıdır. Babasının 1566 yılında vefatının ardında tahta çıkmış ve 8 yıl tahtta kalmıştır. Döneminin en önemli siyasi ve askeri olayı Kıbrıs'ın fethidir. Sultan II. Selim, sağlığında birçok hayrat yaptırmış olup bunlardan en çok bilineni Edirne'deki Selimiye Camii'dir. Bir diğeri Ayasofya Camii avlusunda kendisi tarafından yaptırılan türbe olup vefatından sonra da buraya defnedilmiştir. Bahsedilen türbe İstanbul'da Mimar Sinan tarafından yapılan en güzel türbelerden

[773] Akgündüz, *a.g.e. 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri*, 1994, s. 713.

birisi olup toplam 42 sanduka yer almaktadır. Niğbolu sancağından 19 köy bu türbe için vakfedilmiştir [774]. Bunlardan iki tanesi de bu araştırmanın çalışma sahası içinde bulunmaktadır (Bkz. Tablo 60, Fotoğraf 47).

Fotoğraf 47. *Sultan Selim Vakfı Kaydı, Sultan Selim Türbesi*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 559, s. 11.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?from=tabbar&text=SULTAN.

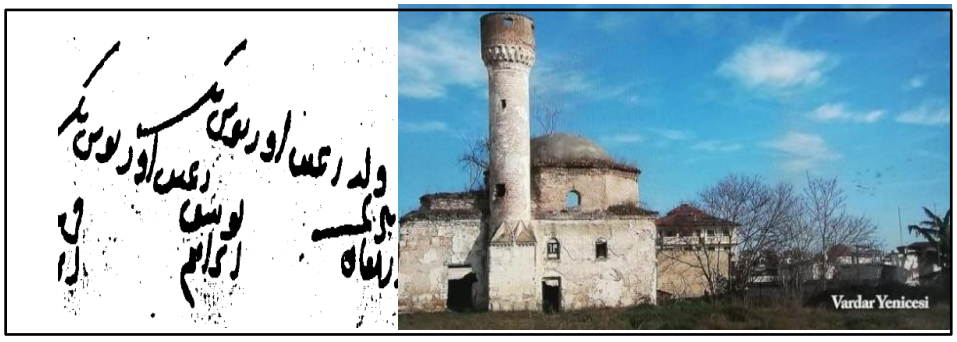
1587 tarihli mufassal evkaf defterinde toplam 66 haneye sahip olan çalışma sahasındaki Uzun İsmail ve Yağcıoğulları isimli iki köyün Ayasofya kurbünde bulunan Sultan Selim Han Türbesi vakfına kayıtlı olduğu görülmüştür (Fotoğraf 47). Bahsedilen iki köyün 1579 yılı mufassal tahrir defterinde ise mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bunun Sultan Selim Han'ın 1574 yılında vefat etmesinden dolayı bunların 1574-1579 yılları arasında timardan Sultan Selim evkafına aktarılmasından kaynaklanmış olmalıdır. Sultan Selim Han türbesi evkafına bağlı olan ve yukarıda bahsedilen köylerdeki hanelerin XVI. yy'da mufassal tahrir ve mufassal evkaf defterlerindeki kayıtlarda raiyyet ve öşür vergilerine ait kayıtlar mevcut olup bu da onların zirai üretim yaptıklarının anlaşılmasını sağlamaktadır.

Araştırma sahasında görülen bir diğer vakıf türü ise ümera, yani askeri kökenlilerin yaptırmış olduğu vakıflardır. Evrenos Bey, Evrenosoğullarının atası olup Orhan Bey'in oğlu Rumeli fatihi Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'de fetihlerde bulunmuştur. Süleyman Paşa'nın ani ölümünden sonra bu faaliyetleri şehzade I. Murad devam ettirmiştir. I. Murad padişah olduktan sonra Rumeli'nin sol kolunda fetih hareketlerinde bulunmuş, bu faaliyetler Yılıdırım Bayezid ve Fetret devrinde de devam etmiştir. Evrenos Bey fetih hareketlerini devam ettirirken fethedilen yerlerde aynı zamanda imar faaliyetleri de yürütmüştür. Osmanlı kaynaklarında *Yenice-i*

[774] Feridun Emecen, "Selim II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 414- 418.

Vardar ya da *Vardar Yenicesi* olarak bilinen yerleşme adeta onun ismiyle bütünleşmiştir. Yunanistan Makedonyası içinde kalan ve Vardar Ovası kenarında iki eski Bizans kalesinin arasına inşa edilen vakıf eseri olan külliye sayesinde Evrenos Bey, burada bir şehir kurmuş ve bu şehir uzun süre akıncılar için bir karargâh aynı zamanda bilim, edebiyat ve tasavvuf merkezi olmuştur. Evrenos Bey 1417 yılında vefat ettiğinde 100'ü aşan bir yaşa sahip olup burada Selçuklu tarzı bir türbeye defnedilmiş, mezar kitabesinde *Melikü'l-Guzatü'l-Mücahidin* ibaresiyle kayıtlıdır. Onun ölümünden sonra akıncılık faaliyetlerini çocuklarının devam ettirdiği bilinmektedir. Bahsedilen yerleşme günümüzde Yunanistan sınırları içinde *Yeniça-Gannitsa* ismi ile mevcuttur. Ancak Evrenosoğullarının vakıf eserleri özellikle Balkan Savaşlarında zarar görmüş olduğundan, günümüze çok az şey ulaşabilmiştir[775] (Bkz. Fotoğraf 48).

Fotoğraf 48. *Evrenos Bey Vakfi Kaydı ve Evrenosoğulları Vakfi Kalınıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 197.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=EVRENOS%20BEY%20VAKIFLARI...

Çalışma sahasında bulunan bazı yerleşmelerde Evronos Bey'in kurmuş olduğu Vardar Yenicesi isimli şehirdeki vakıflarının raiyyeti bulunmaktadır. Tablo 60'ta görüldüğü üzere bunlar 1538 yılı defterinden itibaren mevcut olup bahsedilen ilk kayıttan itibaren artış göstermiştir. Vakıf raiyyetleri ile ilgili daha önce bahsedilen

[775] Fehameddin Başar, "Evrenosoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 539-541.
Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 445- 448.
Semavi Eyice, "Gazi Evrenosoğlu Camii ve Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, ss. 448-450.

kanun hükmünden de anlaşıldığı üzere bunların bulundukları yerlerde ziraai üretim yaptıkları, raiyyet vergilerinin ise bahsedilen vakfa aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı tarihinin üst sıralardaki ümerasından olan İbrahim Paşa, günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunan Parga'da doğmuştur. Yaygın görüşe göre bahsedilen sahaya yapılan akınlarda Osmanlı birliklerine katılmış ve Manisa'da şehzade Süleyman'ın hizmetinde bulunmuştıur. Bundan sonra padişah olan Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte yıldızı parlamış, sarayda önemli görevlere yükselmiştir. Nihayet Rumeli Beylerbeyliği ve Vezir-i Âzamlığa yükselen Pargalı, padişahın kızkardeşiyle evlenerek saraya damat olmuş ve *Damat Makbul İbrahim Paşa* elkâbını almıştır. Padişahın Macaristan seferleri, Anadolu'daki bazı ayaklanmaların bastırılması ve en son Irakeyn seferinde kazanmış olduğu başarılardan sonra yıldızı iyice parlayan paşanın, bazı başına buyruk hareketleri padişahın dikkatini çekmiş ve 1536 yılında bir Ramazan gecesi saraya davet edilip boğularak öldürülmüştür. Bazı kaynaklarda Galata tersanesi ardındaki Canfeda zaviyesi yanına defnedildiğinden bahsedilmektedir. Bu olaydan sonra ise *makbul iken maktul olan İbrahim Paşa* elkâbıyla anılır olmuştur [776].

Fotoğraf 49. *İbrahim Paşa Kayıtları - Razgrad İbrahim Paşa Camii*

Kaynak: NBKM., OAK, 217-8, s. 11.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=RAZGRAD%20%C4%B0BRAH..

İbrahim Paşa, İstanbul ve Rumeli'de birçok hayır eserleri yaptırmış ve bunlar için vakıflar kurmuştur. Rumeli'deki hayratının içinde en dikkati çeken ise Niğbolu sancağında Eski Hrazgrad köyü yakınlarında yaptırmış olduğu cami, medrese ve zaviye gibi hayır eserleri olup bunların akarları için bu çevrede sekiz köy

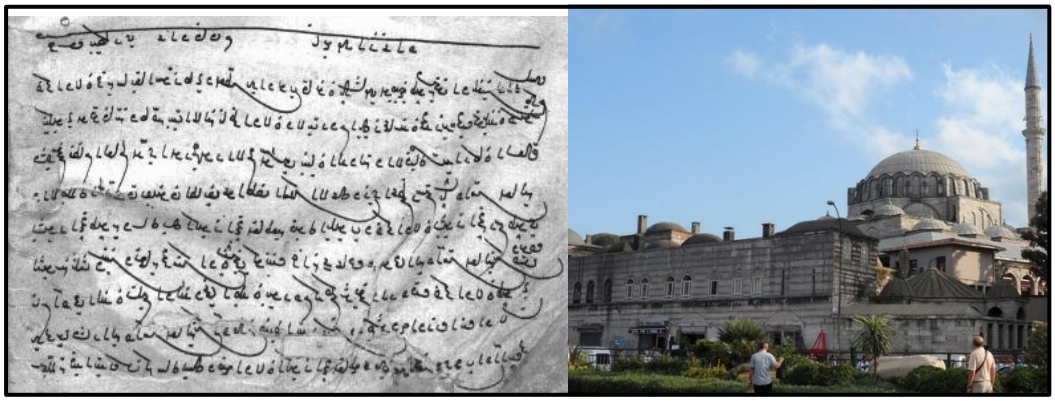
[776] Feridun Emecen, "İbrahim Paşa, Makbul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 333-335.

vakfedilmiştir[777]. İbrahim Paşa'nın kurmuş olduğu vakıflar sayesinde bahsedilen yerde *Yenice* isimli bir yerleşme kurulmuş ve bu yerleşme daha sonra *Hrazgrad-ı Cedid* ismini almış, sonraki dönemlerde *Hrazgrad* ismini almıştır. Bahsedilen yerleşme günümüzde Razgrad isimli şehirdir. İbrahim Paşa'nın buradaki hayratından cami hariç diğerleri komünist dönemde ortadan kalkmıştır. Bahsedilen cami restore edilmeyi beklemekte olup günümüzde ibadete açık değildir (Bkz. Fotoğraf 49). Niğbolu sancağı idari alanında bulunan *Yenice nam-ı diğer Hrazgrad-ı Cedid*'de kurduğu hayrata vakfedilen ve yukarıda belirtilen sekiz köyden bazıları 1538 yılı mufassal tahririne göre belirlenen Şumnu idari sınırları içinde kalmaktadır. Defterler incelendiğinde bunlar 1538 yılına ait evkaf defterinde 36 haneye sahip olan *Doymuşlar;* 1557 yılı mufassalında toplam 118 haneye sahip olan *Doymuşlar nâm-ı diğer Arnavud, Dişbudak* ve *Sofular;* 1579 yılı defterinde toplam 183 haneye sahip olan *Doymuşlar nâm-ı diğer Arnavud, Dişbudak, Sofular* köyleridir. Ayrıca 1557 tarihli mufassal defterde Kilisecik ve Çirkovne-i Müslim köylerinde birer nefer İbrahim Paşa raiyyeti bulunmaktadır (Bkz. Tablo 60).

Aslen Balkan kökenli olup 1500'lü yılların başında Saraybosna yakınlarında bir köyde doğmuş olan Rüstem Paşa, acemioğlanları ocağından yetişerek sarayda yükselmiştir. Anadolu Beylerbeyliğinden sonra ilki 9 ve ikincisi 5,5 yıl olmak üzere toplam 14,5 yıl Vezir-i Âzamlık yapmıştır. Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan ile evlenerek sarayın damadı olmuştur. Onun sadareti döneminde Osmanlı maliyesi oldukça zenginleşmiştir. Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde Rüstem Paşa'nın çok sayıda vakfı ve bu vakıflara bağlı akarları bulunmaktadır [778] (Bkz. Fotoğraf 50).

[777] Turgut, *a.g.e.*, ss. 172-177.
[778] Feridun Emecen "Rüstem Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, ss. 288-290.

Fotoğraf 50. *Rüstem Paşa Kayıtları ve İstanbuldaki Rüstem Paşa Camii*

Kaynak: TKGM., TADB. TT.d . nr. 559, s.59.
https://www.google.com/search?q=R%C3%9CSTEM+PA...

Çalışma sahasında Rüstem Paşa vakıfları ile ilgili kayda 1579 tarihli evkaf defterinde rastlanmıştır. Bu defterde *Karye-i Hırsova Pınarı an evkaf-ı mezbur tabi-i Hrazgrad* kaydı bulunmakta olup bu köyün ilk görülmüş olduğu defter olan 1579 yılı mufassal defterinde her ne kadar Hrazgrad kazasına bağlı olsa da, 1538 yılı mufassalına göre belirlenen Şumnu kazası idari sınırları içinde kaldığı için bu çalışmada değerlendirmeye alınmıştır. Bahsedilen köyün nüfusu Rüstem Paşa vakfına bağlı olan Tırnovi kazası sınırları içinde bulunan *Baylova nâm-ı diğer Arnavud* isimli köyden sonra verilmiş ve bahsedilen köyden nüfus getirilerek kurulan ve aynı vakfa bağlı olan bir derbent yerleşmesi olduğu belirtilmiştir. Sahanın çevresinde bulunan Rüstem Paşa vakıf akarlarının onun İstanbul'daki vakıflarına aktarıldığı bilgisinden hareketle Hırsova Pınarı köyü gelirlerinin de adı geçen vakfa aktarıldığı anlaşılmıştır[779]. Bu köyün 1642 tarihli avarız defterinde *Hırsova-i Vakf* ve *Arnavud-u Vakf* ismiyle 183 haneden oluşan iki yerleşmeye ayrıldığı anlaşılmaktadır. 1579 tarihli evkaf defterindeki vergi kayıtlarına göre adı geçen vakıf köylerinde zirai üretim yapıldığı anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 60; Fotoğraf 50).

1579 tarihli vakıf defterinde *Tanrıvirmiş Bey* evkafına ait Lofça kazasına bağlı Senova köyünden sonra Şumnu kazasına bağlı olan İzlatar ve Kuru Dere köyleri kaydı bulunmaktadır. İzlatar köyünün isminden sonra verilen malumatta "Mezkur karye vakfı evvelden fesh olunup timar virilmiş imiş el'an Mevlana Abbas ve Mesud Kemal

[779] Turgut, *a.g.e.*, s.185.

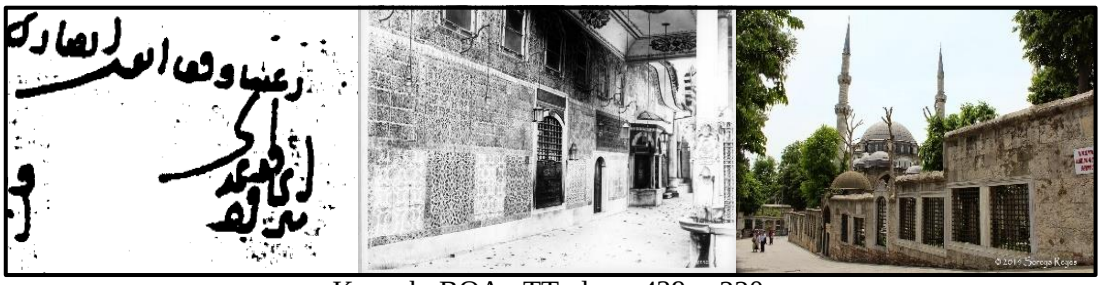
Paşa, vakfiye üzerine mutasarrıf olalar deyü defter-i köhneden mestur bulunup haliya berat-ı hümayun ile Seyyid Mehmed nam emir tasarrufundadır deyü vukuu üzere arz olundukta berkarar-ı sabık kayd olunup mukaddema dahi Seyyid Abdi Çelebi'nin dahi berat-ı şerifle tasarrufunda ola deyü defter-i atikte mukayyed olup hala Mevlana Bedreddin ve Mevlana Sinan ve Hüseyin nam kimesneler ber vech-i iştirak berat-ı hümayun ile mutasarrıflar deyü defter-i cedide kayd olundu"[780] bilgisinden bu köyün vakfiyesi üzerindeki hükümden dolayı vakıf köyü olmakla birlikte tasarruf edenlerinin sürekli değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim İzlatar ve Kuru Dere köylerinin ilk defterde Mevlâna Abbas ve Mes'ud vakfına kayıtlı iken, 1557 yılı defterinde Yıldırım Bayezid Evkafına kayıtlı oldukları görülmektedir. 1579 tarihli evkaf defterindeki bilgilerde 62 haneye sahip olan bu köyleri tasarruf edenlerin vergilerini Tanrıvimiş Bey evkafına aktarmış oldukları yorumu yapılmıştır. İsminden askeri ümera zümresinden olduğu anlaşılan Tanrıvirmiş Bey'in hayatı ve faaliyetleri hakkında bir bilgi bulunamamıştır[781]. Defterdeki vergi kayıtlarına göre bahsedilen İzlatar ve Kuru Dere isimli vakıf köyleri raiyyetinin zirai üretim yaptıkları anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 60).

İslam tarihinin önemli isimlerinden ve sahabeden olan Eba Eyyub El Enasari'nin asıl adı Ebu Eyyub Halid bin Zeyd bin Küleyb olup ülkemizde *Eyüp Sultan* olarak bilinmektedir. İslam tarihindeki öne çıkan özelliklerinin başında Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinde onu belli bir süre evinde misafir etmesi gelmektedir. Bunların haricinde vahiy katipliği yapması ve Hz. Muhammed'in katıldığı savaşların hemen hepsine katılmış olması, hatta dört halife döneminde de seferlere iştirak etmesi vasıflarına da sahiptir. Nitekim katıldığı seferlerden sonuncusu ise ilerlemiş yaşına rağmen Yezid b. Muvaiye komutasındaki İslam donanmasının yapmış olduğu İstanbul kuşatması olmuştur. Bahsedilen kuşatma esnasında hastalanmış ve vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cenazesi Haliç tarafından surlara en yakın yere defnedilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra Akşemseddin keramet gösterip kabrini keşfetmiş ve buraya adına türbe, camii ve imaret yapılarak vakıf tesis edilmiş, bunun için de Balkanların çeşitli yerlerinde akarlar oluşturulmuştur. Bahsedilen cami ve türbe günümüzde İstanbul'un Eyüp semtindeki

[780] TKGM., TADB. TT. d, nr. 42, s. 178.
[781] Turgut, *a.g.e.*, s. 216.

Eyüp Camii ve türbesini ihtiva etmektedir. İslam tarihindeki önemine binaen yeni Osmanlı padişahlarına tahta çıktıklarında burada, yani Eyyub El-Ensari Türbesinin önünde Şeyhülislam ve Nakibül Eşraf huzurunda kılıç kuşanma merasimleri gerçekleştirilmiştir[782] (Bkz. Fotoğraf 51).

Fotoğraf 51. *Eyyub El Ensari Vakfı Kayıtları ve Eyyub El Ensari Camii ve Türbesi*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.220.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?from=tabbar&text=EYYUB%20EL%20ENSAR..jpg

Tablo 60'ta görüldüğü üzere 1538 ve 1557 tarihli mufassallara göre bahsedilen vakfın çalışma sahasında sınırlı sayıda da olsa raiyyetlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. 1538 tarihli defterde Beşevli köyünde 1; Cumalu'da 2, 1557 tarihli mufassalda Beşevli'de 2; İzlatar'da 5; Doğancı köyünde 2 raiyyetinin bulunduğu tespit edilmiştir. Vakıf raiyyetleri ile ilgili daha önce bahsedilen kanun hükmünden de anlaşıldığı üzere bunların bulundukları yerlerde ziraai üretim yaptıkları raiyyet vergilerinin ise bahsedilen vakfa aktarıldığı anlaşılmıştır.

Vakıfların dini hizmetlerinin başında cami, mescid, namazgahların tüm masraflarının karşılanması, değişik tarikat ve türbelerin desteklenmesi ve mukaddes beldelere yapılan maddî destekler gelmektedir. İslâmi anlayışa göre Medine'nin diğer tüm İslam şehirlerinin anası olarak kabul edilmesi ve diğer İslam şehirlerinin Medine'ye bağlı olduğu anlayışı Harameyne yönelik vakıfların kurulmasına neden olmuştur. Harameyn için ayrılan vakıf gelirleri bütün dini hizmetler için kurulan vakıfların %20,37'sini oluşturmaktadır. Bütün zürri vakıflarda zürriyet kesildikten sonra gelirin Harameyn vakıflarına aktarılması şartı konulmuştur[783].

[782] Turgut, *a.g.e.*, ss. 267-270.
[783] Yüksel, a.*g.e.*, 1988, ss.129-142.

Fotoğraf 52. *Medine-i Şerîf Vakıfları Kayıtları ve Medîne Şehri*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 534; BOA., TT. d, nr. 382, s.326.
https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=MED%C4%B0NE%20%C4%B0%20M%C3%9CNEVVER
Ejpg

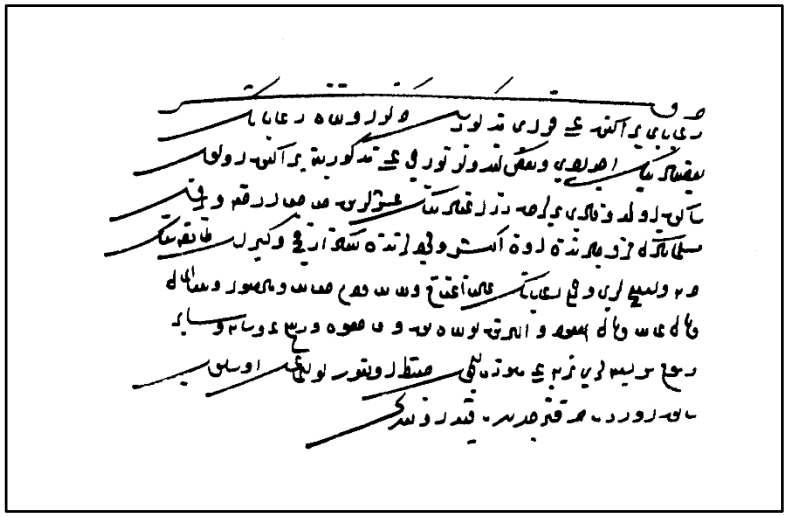
Osmanlı döneminde Harameyn yani Mekke ve Medine için kurulan vakıfların idaresi Harameyn Nezaretine, muhasebesi ise Haremeyn Nezareti başmuhasebecisi tarafından tutularak *Surre Alayları*[784] ile her yıl Receb ayı içerisinde Mekke ve Medine'ye ulaştırılmış ve burada kutsal yerler için sarf edilmiştir[785]. Defterlerde Medine raiyyetlerinin *Raiyyet-i Medine-i Şerif* ya da *Raiyyet-i Medine-i Münevvere* olarak kaydedildiği görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 52).

Bahsedilen raiyyetler mufassal defterlerde Fotoğraf 52'de görüldüğü gibi yerleşmelerde hane kayıtlarının üzerinde belirtildiği gibi gösterilirken bunların ayrıca kayıtlı olduğu defterler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi tarihsiz olan TT. d, nr. 0309 nolu defter olup burada *Fihrist-i Evkaf-ı Medine-i Münevvere* olarak kayıtlı olup kazalardaki vakıf sahipleri ve burada neleri bu vakıflar için vakfettikleri belirtilmiştir. Bunların içinde temliklerini vakf eden devlet görevlileri de bulunmaktadır. Ancak çalışma sahasının da içinde bulunduğu defterin ikinci kısmının başında "Defter-i reâyay-ı perakende-i kura-i mezkurin zikr olunan reayanın bazılarının ecdadı ve bazı kendüler törüce-i? mezkurine perakende olub sakin oldukları yerlerde ziraatlerin öşürlerin sahib-i arza virüb Müselmanların müzevveclerinden on ikişer ve mücerredlerinden sekizer akçe ve Gebran taifesin cizye ve ispençleri ve cümle reayanın âdet-i ağnam ve niyabet ve cürm-ü cinayet ve bad-ı heva ve beytülmal, mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve ellerinde bulunan yave ve kaçgun ve resm-i arusane vesair

[784] "Her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtmak için yollanan para, altın ve diğer eşyaları tanımlamaktadır" Bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 2009, ss. 567-569.
[785] Güler., *a.g.e.*, ss.10, 11.

rüsum-u şer'iyeleri türbe-i münevvere içün zabt olunur bulunmağın üslub-u sabık üzere defter-i cedide kayd olundu"[786] bilgisi yer almaktadır(Bkz. Fotoğraf 53). Bundan sonra verilen kazalar arasında 70 ve 71. sayfalarda Şumnu da yer almaktadır. 1557 yılı mufassal defterindeki Medine-i Münevvere raiyyeti olanlar ile bahsedilen Medine-i Münevvere kayıtlarını ihtiva eden 0309 nolu defterdeki kayıtların aynı olduğu görülmüş, bu da defterlerin aynı dönemde hazırlanmış olduğunu anlamamıza neden olmuştur.

Fotoğraf 53. *Niğbolu Medine-i Şerif Vakıfları Kaydı*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 0309, s. 44.

İlgili tabloda görüldüğü üzere incelenen mufassal defterlerde ilk kayıt haricinde diğerlerinde Medine vakıflarına kayıtlı raiyyetlerin mevcut olduğu ve sayılarında da sürekli bir artış olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 60). Yukarıda verilen bilgilerden çalışma sahasında bulunan Medine-i Münevvere raiyyetlerinin ziraai üretim yaptığı ve bir kısım vergilerinin de tıpkı raiyyet kanununda da belirtildiği üzere Medine-i Münevvere vakıfları için zabt edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bahsedilen defterden 1530 tarihli icmal muhasebe defterinde bunlardan ilki daha önce de bahsedildiği üzere kale dışında gelişen Şumnu şehrinin bânisi olarak tanımlanabilecek Yahya Paşa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim "Vakf-ı İmaret-i merhum Yahya Paşa der Üsküb, dekâkin-i der nefs-i Şumnu maa dükkân-ı başhane ve

[786] BOA., TT. d, nr. 0309, s. 44.

bozahane ve karban saray dekakin bab 57, fi sene 3500. Mukataa-i Hammam der nefsi Şumnu fi yevmi sene 300 akçe" [787] kaydından Yahya Paşa tarafından Şumnu merkezinde yaptırılan mezbaha, bozahane ve kervansarayla 57 dükkânın senelik geliri olan 3500 akçe ve merkezde bulunan hamamın mukataa gelirleri olan 3000 akçe olmak üzere toplam 6500 akçenin Yahya Paşa'nın Üsküp'te yaptırmış olduğu vakıf imaretine tahsis edilmiş olduğu bilgisi yer almaktadır. Kısacası Yahya Paşa'nın Üsküp'te yaptırmış olduğu imaretin bir kısım akarlarının Şumnu şehrinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen vakıfla ilgili kayıtlar, bu defterden sonra mufassal tahrirlerden ayrılarak ayrıca hazırlanan vakıf defterleri arasında görülmektedir. Bahsedilen icmale göre bir diğer vakıf sahibi ise *Vakf-ı Çavuş Hüseyin, berayı camii hod, der karye-i hod cami-i cedid der karye-i cedid hasıl 2200 akçe,* Çavuş Hüseyin isimli şahsa ait olduğu, aynı isimli köyde aynı isimde yaptırmış olduğu bir yeni cami için yıllık geliri 2200 akçe olan bir akarı vakfettiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen icmal muhasebe defterinde *Çavuş Hüseyin* ismiyle bir köy tespit edilememiş ancak *Çavuş* isminde küçük bir köy olduğu tespit edilmiştir. Bir sonraki defter olan 1538 yılı defteriyle karşılaştırıldığında ise o dönemde nispeten diğer köylere göre daha büyük olan *Cumalı nam-ı diğer Çavuş timar-ı Osman veled-i Hüseyin mir-i miran* bilgileri ile bir köy tespit edilmiştir. Daha sonra hızla genişleyerek Eski Cuma Pazarı ismini alacak olan bu yerleşmenin Çavuş Hüseyin vakfının bulunduğu yerleşme olabilecği düşünülmüştür. Bu vakfa ait daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Bahsedilen defterde bir diğer vakıf kaydı ise *Vakf-ı Durbeg tabi-i mezbur ber muceb-i ahkam-ı şerif Mezra-i Dalgaç tabi-i Şumnu Hacı Bayram Yeri demekle ma'rufdur ber muceb-i defter-i köhne fi sene 200 akçe* olarak Dalgaç mezrasından yıllık 200 akçe akarı olan Durbeg vakfı olduğu anlaşılmış, hayratın yeri hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Bahsedilen icmal muhasebe defterinde 10 hane nüfusun bulunduğu İzlatar mezrasının ise Mevlâna Abbas Fakih vakfına tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bahsedilenlerin icmal defterde raiyyet kaydı olmadığı için tablo 60'ta gösterilmemiştir.

Mevlâna Abbas Fakih ve Mes'ud Vakfının sahada akarları bulunan ilk vakıflardan olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 60). 1530 tarihli icmal muhasebe

[787] BOA., TT. d, nr. 370, s. 555.

defterinde "Mevlâna Abbas Fakih ve Mes'ud mutasarrıf olanlar defter-i köhnede mestur yazılub haliya berat-ı şerif ile Seyyid Mehmed nam emir ellerindedir"[788] şeklinde mukayyed olub hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Dönem itibariyle değerlendirildiğinde Mevlâna sıfatının Mevleviyete has kadılıklar için kullanıldığı bilinmektedir. Bundan hareketle bu şahsın ulemadan olduğu anlaşılmakla birlikte Şumnu kadılarından olabileceği akla gelmektedir.Yukarıda da bahsedildiği üzere bu vakfın gelirlerinin o dönemde 10 haneye sahip İzlatar köyünden sağlandığı anlaşılmaktadır. Defterlerde vakıf hayratının nerede olduğu ile ilgili bir bilgi bulunmazken, bu köyün 1557 yılı defterinde Sultan Bayezid vakfına, 1579 yılına ait bir vakıf defterinde ise Tanrıvermiş Bey vakfının uhdesine geçtiği anlaşılmaktadır.

Ömer Lütfi Barkan'ın vakıflar dergisinde yayınlanan ve *Kolonizatör Türk Dervişleri* olarak anılan çalışmasında da bahsetmiş olduğu *Genç Baba Zaviyesi;* 1579 yılına ait vakıf defterine göre çalışma sahasında bulunan Mirahor köyünde olduğu bilgisi bulunmaktadır. Bahsedilen Mirahor köyü günümüzde de mevcut olmasına rağmen bu köyde bu zaviyeye ait bir kalıntı bulunmamaktadır (Bkz. Fotoğraf 54).

Fotoğraf 54. *1579 Tarihli Mufassal Deftere Göre Genç Baba Zaviyesi Kaydı*

Kaynak: TKGM., TADB. TT. d, nr. 559, s. 122.

Nüfus hareketleri başlığı altında Genç Baba zaviyesine ait malumatta da belirtildiği üzere bahsedilen zaviyede zirai üretim yapıldığı, devletin bunlardan öşür

[788] BOA., TT. d, nr. 370, s. 555.

alırken gelene geçene hizmetten dolayı raiyyet vergisinden muaf oldukları bilgisi bulunmaktadır. Vakıflarla ilgili buraya kadar verilenlerden bir sonuca ulaşmak lazım geldiğinde gerek vakıf köylerindeki hanelerin ve gerekse değişik yerlerdeki vakıfların raiyyetlerinin toprak işlettiği ve buna bağlı olarak zirai üretim yaptıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunlar bu çalışmada vakıf hizmetinde bulunan üretici çiftçi nüfus olarak değerlendirilmiştir (Bkz. Tablo 60).

12.5.1.4. Yarı Askeri Hizmetler Dolayısıyla İmtiyaza Sahip, Sipahi Çiftliği İşleten ve XVI. yy Ortasına Kadar Raiyyet Vergisine Mukabil Vergi Ödeyenler

XV. yy'da raiyyetlikten askeriliğe geçme oranı asker ihtiyacı olduğundan dolayı oldukça yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Bunlar askeri hizmete alınmış raiyyetlikten ve kulluktan feragat etmişlerdir. Yayalar, Müsellemler, Yörük ve Tatarlar bu şekilde askerî olmuşlardır. Bunlar eşkinci yazılarak her yıl sefere giden hazır asker durumuna gelmiş olup doğancı, yuvacı, yağcı, at çeken, voynuk, yaya-müsellem, tatar, ve canbazlar bu sisteme tabidir. XVI. yy'da bunlar vergilerden tamamen olmasa da kısmen muaftırlar. Osmanlı Devleti'nde vergilerden muafiyette üç aşama bulunmaktadır. Bu, ilk önce avarız, sonra raiyyet rüsumu en son ve en az olan grup ise şer'i vergilerden muafiyet şeklinde gerçekleşmiştir. XVI. yy'da muafiyet genelde *avarız-ı divaniyye* den olmuştur [789] .

Kısaca ifade etmek gerekirse bunlar Rumeli fethi yıllarında bazı askeri görevlerde bulunup, sonraki yıllarda daha çok geri hizmetlerde görevli köylü çiftçi nüfusu ihtiva etmektedir. Hizmetlerinden dolayıda bazı imtiyaz ve muafiyetlere sahip olmuşlardır. Bahsedilenlerden Yörük Teşkilatı üyeleri Müslim nüfus içinde mevcutken küreci, doğancı, şahinci, çakırcı, bazdalar olarak kaydedilen diğerlerinin Müslim ve Gayri Müslim nüfus içinde; voynukların ise Gayri Müslim nüfus içinden belirlendiği anlaşılmaktadır. Çalışma sahasında yarı askeri hizmet görevlilerinden en fazla bulunan ise Yörük Teşkilatı üyeleri olduğu görülmüştür.

Yörükler, bazı kaynaklarda yürük olarak ifade edilmekte olup bu, bir kavmin ismi olmayıp genellikle Oğuzların Kızılırmak'ın batısındaki konar göçerlerine

[789] İnalcık, a.g.m., 1993, s. 52.

denilmiştir. Kızılırmak'ın doğusundaki Oğuz boyları ise çoğunlukla *Türkmen* olarak adlandırılmışlardır.Yörüklerin Rumeli ile olan teşrik-i mesaisi ise Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki bir takım konar-göçer grupları Rumeli'ye yönlendirmesi ile başlamıştır. Bu göçler daha önce de ifade edildiği gibi ihtiyari ya da gayri ihtiyari olmuştur. Devlet, Rumeli'deki Yörükleri ocaklar halinde teşkilatlandırarak *Yörük Teşkilatı* namıyla bir yapılanmaya gitmiştir. Bütün bunlarla amaçlanan ise orduya bir geri hizmet biriminin oluşturulmasıdır. Ocaklar 30'ar kişilik ünitelerden oluşmakta bunlardan 5 kişi hizmet için hazır bekletilmekte olup *eşkinci* olarak isimlendirilmiştir. eşkinci isminin ise hazır asker anlamına geldiği bilinmektedir. Nitekim belgelerde *sefere eşmek* tabiri kullanılmıştır ki bu da *her an görev bekleyen hazır asker* anlamına gelmektedir. Grubun geriye kalan 25 kişisi ise *yamak* olarak adlandırılmakta, bunlar sefere ya da hizmete giden 5 kişi için 50'şer akçe bedel ödemektedirler. Bu özellikleri onların kayıtlarda ellici olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bunlar Rumeli'de *Vize Yörükleri, Ofçabolu Yörükleri, Selanik Yörükleri, Yanbolu Yörükleri, Kocacık Yörükleri* ve *Naldöken Yörükleri* ismiyle Yörük Teşkilatına dahil olmuşlardır. Bu grupların hepsinin bir subaşı (komutan), ve bu subaşıların hepsi Yörük sancağı beyine bağlıdır. Bu da demek oluyor ki Rumeli'de bir Yörük sancağı bulunmaktadır, ancak kaynaklardan anlaşıldığına göre böyle bir sancağın kayıtlarda resmi olarak var olduğu ama sancak merkezinin olmadığıdır. Dolayısıyla Yörük sancağı, merkezi olmadığı halde Yörük beylerinden birisinin Yörük sancakbeyi olarak atanması ile oluşturulmuştur. Bahsedilen Yörük sancakbeyi ise Rumeli Beylerbeyi'ne bağlıdır [790].

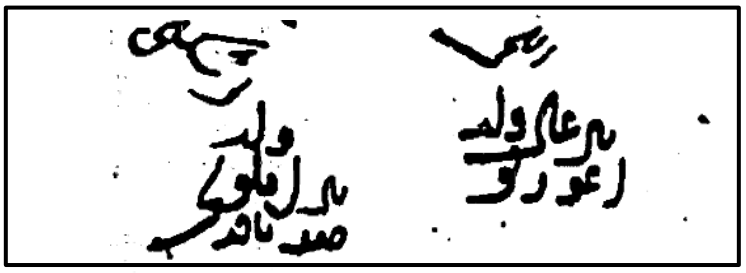
Buraya kadar verilen malumattan da anlaşıldığı üzere kuruluş döneminde Osmanlı'ya asker sağlayan konar-göçer Oğuz boyları sonraki zamanlarda da fethedilen yerlere iskân olmuşlar ve iskân edildikleri yerde devletin siyasi varlığına vermiş oldukları destekle birlikte devlet otoritesinin pekişmesini sağlamışlardır. Rumeli'de bunların çok büyük oranda XVI. yy başlarında yerleşikliğe geçtikleri görülmekteyken, devlet tarafından kurulan Yörük Teşkilatına bağlanarak bunlara idari ve mali olarak farklı statüler kazandırılmıştır. İdari olarak başlarındaki Yörük beylerine veya kethüdalarına, adli olarak bulundukları bölgenin kadılıklarına bağlı

[790] Arslan., a.*g.e.*, 2001, ss. 226- 227.

olup mali açıdan ise bazı imtiyazları mevcuttur[791]. 1691 yılında ise Yörük Teşkilatının yerine *Evlad-ı Fatihan Teşkilatı* kurulmuş ve bahsedilen teşkilat varlığını 1838 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanına kadar devam ettirmiştir [792].

İncelenmiş olan defterlerde bahsedilen teşkilat üyelerinin isimlerinin üzerinde *eşkinci* ya da e*llici* ibareleri bulunmakta, isimlerinin altında ise herhangi bir ibare yer almamaktadır (Bkz. Fotoğraf 55). Defterlerde kayıtlı olan bu teşkilatın üyeleri 1538 yılı mufassal defterinde çift vergisini 22 akçe yerine *resmi eşkinci maa ellici* adı altında 12 akçe olarak verirken sonraki mufassallar olan 1557 ve 1579 yılı mufassal defterlerinde bu vergiyi tam, yani 22 akçe olarak verdikleri görülmektedir. Bu da bahsedilen teşkilat üyelerine XVI. yy ilk yarısında resmi çiftte yaklaşık yarı yarıya bir imtiyaz uygulandığı ancak sonraki deftelerde bu imtiyazın kaldırıldığını ifade etmektedir.

***Fotoğraf* 55.** *1579 Tarihli Mufassal Deftere Göre Eşkinci ve Ellici Kayıtları*

Kaynak: TKGM. TADB. TT. d, nr. 42, s.139.

Çalışma sahasında XVI. yy Rumeli Yörükleri Teşkilat defterleri incelendiğinde Naldöken, Kocacık, Tanrıdağı ve Selanik Yörükleri defterlerinde ocaklar halinde eşkinci ve ellicilerinin kayıtlı olduğu 200'ün üzerinde Yörük köyü bulunduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 61). Bunlar arasında en fazla eşkinci ve ellici kaydı Naldöken ve Kocacık Yörük grubunda mevcut olup bunu ise Tanrıdağı ve Selanik Yörükleri takip etmektedir. Bazı köylerin birden fazla Yörük defterinde kayıtlı olması onların her iki Yörük grubuna da eşkinci ve ellici kayıtlarının olmasından kaynaklanmaktadır.

[791] Yörükler kuruluş devri sonrası zamanlarda daha çok askeri ulaştırmada yer almışlar ve Avarız vergisinden de muaf olmuşlardır. XVII. yy'dan sonra bozulan bu teşkilat 1691 yılından sonra "Evlad-ı Fatihan" olarak tekrar yardımcı kuvvetler şeklinde işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bkz. Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, s. 535.
[792] Faroqhi., *a.g.e.*, 1994, ss. 436-535.

Tablo 61. *Rumeli Yörük Teşkilat Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Yörüklerin Kayıtlı Olduğu Köyler*

Sıra No	Naldöken Yörükleri Defterlerinde Eşkinci ve Ellici Kaydı Bulunan Köyler	Kocacık Yörükleri Defterlerinde Eşkinci ve Ellici Kaydı Bulunan Köyler	Tanrıdağı Yörükleri Defterlerinde Kaydı Bulunan Köyler	Selanik Yörükleri Defterlerinde Kaydı Bulunan Köyler
1	Ahad	Abdaloğlu	Arabacı Osman	Ahiler
2	Ahiler	Arabacı	Balabanlar	Akçalar
3	Alaaddin	Arabacı Osman	Bahşiler	Arslan
4	Ali Bey	Bayezidçe	Ballıcalalar	Beyli Hacılar
5	Anadolu Hüseyin	Beş Evli	Bahadırlı	Börklüce
6	Arablar	Buhular	Bekirli	Ekizce
7	Aşıklar	Çamurlu	Bostan	Enbiyalar
8	Balabancı	Çavuşlar	Buhular	Gürgenli
9	Balabanlı	Çukurkışla	Doğancı	Hacı İsa
10	Bayezidçe	Cuma Bazarı	Elbasan	Hasanca
11	Beşpınar	Çobanoğulları	Erikli	Hassılı
12	Buhular	Davudlar	Eski köy	Kalaycı
13	Burhanlar	Dere köy	Evhad	Kara Hüseyinler
14	Cuma-i Atik (Eski Cuma)	Divane Mahmud	Gürgenli	Öyüklü
15	Çobanoğulları	Elbasanlar	Hassı köy	Piri Fakih
16	Davudlu	Esenkova	İdris	Sakallı
17	Divane Ömer	Geren	İnebey	Temürciler
18	Doğancılar	Gök Davudlar	Karalar	Umurhanlar
19	Durakçı	Hamzalar	Kassablı	
20	Eskice	Hüseyin	Kadıköy	
21	Ekizce	Işık	Kara Evhadlar	
22	Elvanlar	İncik	Kara Cüllahlar	
23	Erikli	İsacık	Kara Hızırlı	
24	Gürgenler	İzlatar	Karagöz	
25	Hasanca	Karlı	Kara İsa	
26	Hassı	Karalar	Kara Salihler	
27	Hızır Sipahiler	Karaağaç	Kalaycılar	
28	Hüseyinler	Kara Ahmedlü	Kalova	
29	İnehan Derzi	Karakaşlı	Kayacık	
30	İsa Fakih	Kara Doğan	Keçiler	
31	Kadıköy	Kara Hasanlar	Kırtıllı	
32	Karalar	Kara Yakub	Kırklar	
33	Karakaşlı	Kasım Bey	Kovancılar	
34	Karamancı	Kayacık	Kulauzlu	
35	Kara Musa	Kilisecik	Kuru Dere	
36	Karagöz	Köseler	Kuşpınarı	
37	Karagözler	Köse Ahmed	Küpeli	
38	Karaaağaç	Küçük Aşık	Meçikçiler	
39	Karlı	Kassablı	Mestanlar	

40	Kara İsalar	Kayalı Dere	Mürseller	
41	Kassablı	Keremeddin	Nadırköy	
42	Kavaklı	Koçaşlar	Nedoklan	
43	Kayacık	Kopuzcu	Osmanca	
44	Kemaller	Kovancılar	Okçular	
45	Keşkekçiler	Küçük İncik	Öksüz Hasan	
46	Kırtıllı	Mandıra	Sakçılar	
47	Kışla köy	Nadır	Saltıklar	
48	Koçaşlı	Nasuhca	Sultan	
49	Kokarca	Nasırlı	Söğütlü	
50	Kovancılar	Osman Obası	Okçular	
51	Köpek	Sadıklar	Temürciler	
52	Köseler	Sazlıgöl	Umurca	
53	Kulfallar	Selmanlar	Üveys	
54	Kutbeddin	Senebirlik	Yağcılar	
55	Küpeliler	Sırt Alanı	Yeniceköy	
56	Mestanlar	Söğütlü	Yüklüler	
57	Mü ‘min Dede	Şah Geldi	Zekeriye	
58	Mürseller	Şekere		
59	Nasırlı	Temirci		
60	Selmanlı	Turhan		
61	Seyyidoğlu	Umranlar		
62	Seyyid Ali	Umurca		
63	Sofular	Uzun İsmail		
64	Şekeriye	Velibey		
65	Şuca’a	Yalımlar		
67	Şumnu Nefsi	Yavaşlar		
68	Taşçı	Yenice		
69	Temürciler	Yeniceköy		
70	Turhanlar	Yörük Kasım		
71	Turhançi	Yörükler		
72	Türkeşler	Zağralı		
73	Umuranlar			
74	Uruşlar			
75	Uzunoğlu			
76	Veli Bey			
77	Veli Sofu			
78	Yörükler			
79	Yörük Salih			
80	Yunuslar			

Kaynak: Naldöken Yörükleri: BOA., TT. d, nr. 0223, (H.950, M.1542 Naldöken Yörükanı), s. 57-59; BOA., TT. d, nr. 0357 (H.973, M.1565-66) Naldöken Yörükanı), s. 83-86; BOA. TT. d, nr. 0616 (H.991, M.1583-4 Naldöken Yörükanı), s. 150-156; BOA., TT. d, nr. 0620 (H.981, M.1573-4 , Naldöken Yörükanı), s. 139-142; BOA., TT. d, nr. 0685 (H.1005, M.1596 Naldöken Yörükanı) s. 149-154; BOA., TT.d. nr. 0707 (H.1017, M.1608-9, Naldöken Yörükanı), s. 73.

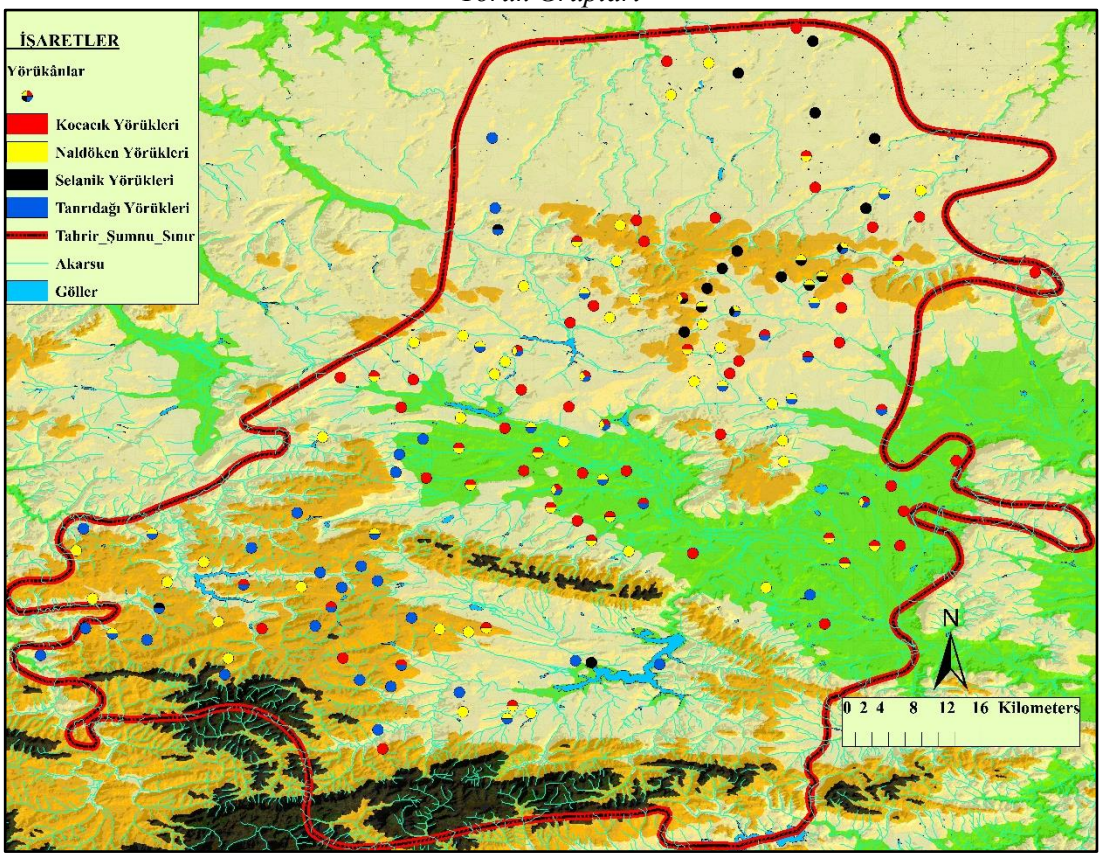
Kocacık Yörükleri: BOA., TT. d, nr. 0222 (H.950, M.1542 Kocacık Yörükanı), s. 33-38; BOA., TT. d, nr. 0614 (H.992, M.1584 ,Kocacık Yörükanı), s. 78-84.
Tanrıdağı Yörükleri: BOA., TT. d, nr. 0774 (H.1051, M.1641- Tanrıdağı Yörükanı), s.166-171; BOA., TT. d, nr. 0230 (H.950, M.1542 Tanrıdağı Yörükanı), s. 166-171; MAD06678 (H1028-M.1618).
Selanik Yörükleri: BOA., TT. d, nr. 0225 (H.950, M.1542-Selanik Yörükanı), s. 272; BOA., TT. d, nr. 0121, (Selanik Yörükanı), s. 3-24.

Defterler incelendiğinde ilk defterler olan 1479, 1483 ve 1512 yılına ait defterlerde bunların *Yörükân* olarak kaydedildiği görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere bu dönemde bahsedilenlerin henüz konar-göçerliklerini de devam ettirdikleri yönünde bilgiler mevcuttur. Nitekim Yörük kanunlarında bunların konar-göçerliği ile ilgili fasıllar bulunmaktadır[793]. Tablo 62'de bunlara ait bilgilerin 1516 yılı kayıtlarıyla karşılaştırıldığında aralarında sayısal bir tutarlılık olduğuda açıktır. 1530 tarihli muhasebe defterinde ise bunların tamamının *ellici;* 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassal defterlerde ise bu teşkilat üyelerinin *eşkinci, ellici* olarak kaydedildiği görülmektedir. Sahada Yörük Teşkilatı mensuplarının en fazla olduğu defter ise 1557 yılı defteri olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 62).

Harita 80'deki dağılışa dikkat edildiğinde Yörüklerin sahadaki farklı jeomorfolojik birimlerde bulunan yerleşmelerde kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır ki bu durum genel olarak dengeli bir dağılım olmasına neden olmuştur. Genel durum böyle olmakla birlikte konu biraz daha özelleştirilmek istendiğinde Vrana Ovası, Deliorman ve Eski Cuma Platolarında Naldöken ve Kocacık; Osmanpazarı ve Kirilova Platolarında Tanrıdağı Yörük gruplarının yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Selanik Yörük grubunun ise çalışma sahasında sınırlı sayıda köyde mevcut olduğu ve bunların büyük kısmının da Deliorman Platosu üzerinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

[793] Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 6.Kitap, Kanuni Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri II,* FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1, İstanbul 1993, s. 694.

Harita 80. *Şumnu Kazasındaki Yerleşmelerde Bulunan Müslim Nüfusun Kayıtlı Olduğu Yörük Grupları*

Kaynak: Hasan Hüseyin YILMAZ - Harita Arşivi

Ayrıntılı ekonomik verilerin bulunduğu mufassallardan ilki olan 1538 tarihli defterde e*şkinci, ellici,* olarak kaydedilen nüfustan resmi çifte mukabil *resm-i eşkinci, resm-i ellici* adıyla 12 akçe çift vergisi alındığı anlaşılmıştır. Sonraki mufassallarda bu rakam 22 akçeye çıkarılmış yani resm-i çift imtiyazı kaldırılmıştır. 1584 tarihli bir kanun hükmünde "Ve şol yürük ki konar ve göçer olmayup bir yerde temkin idüb çifte ve çubuğa malik olsalar tamam çiftlik yer tutalar 12'şer akçe ve nısf çiftlik yer tutan 6 akçe resm-i çifti sahib-i timara vireler"[794] kaydı bulunmaktadır. Defter bilgileri ile kanun hükmü karşılaştırıldığında sahada bulunan Yörük Teşkilatı üyelerinin bazı hizmetlerinin yanında temel ekonomik faaliyetlerinin zirai üretime dayalı olduğu anlaşılmıştır.

[794] Barkan, *a.g.e.*, 2001, s. 264.

Tablo 62. *Yarı Askeri Hizmet Mensupları/Nefer*

Yıllar	Müslim Yörükân	Müslim Eşkinci	Müslim Ellici	Müslim Küreci	Gayri Müslim Küreci	Müslim Doğancı	Gayri Müslim Doğancı	Müslim Görünceci-i Doğan	Müslim Şahinci	Gayri Müslim Şahinci	Müslim Görünceci-i Şahin	Gayri Müslim Kayacıyan-ı Şahin	Toplam
1479	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	98
1483	431	-	-	22	-	-	-	-	-	-	-	-	453
1512	496	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	508
1516	-	-	485	317	-	-	-	-	-	-	-	-	802
1538	-	64	309	379	-	3	-	-	-	-	1	3	759
1557	-	259	788	1074	11	13	8	3	7	-	-	9	2172
1579	-	150	572	585	-	3	-	-	1	15	-	188	1518

Yıllar	Gayri Müslim Yuvacıyan-ı Şahin	Müslim Bazdar	Gayri Müslim Bazdar	Müslim Atmacacı	Müslim Çakırcı	Müslim Görünceci-i Çakır	Gayri Müslim Derbentçi	Zevaid-i Voynuğan	Kellefiye?	Çiftlikçi	Çiftlikçi Mazul	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	113	-	-	-	-	113
1512	-	-	-	-	-	-	53	-	-	-	-	53
1516	-	-	-	-	-	-	300	-	-	-	-	300
1538	5	-	2	2	5	18	480	42	159	15	1	729
1557	-	-	-	11	8	7	660	21	-	-	-	707
1579	-	1	2	22	1	-	881	172	-	-	-	1079

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

Madencilik başlığı altında da açıklandığı üzere *madenci*, anlamına gelen küreciler de 1483 tarihli icmalden itibaren görülmekte olup bunların 1557 yılı defterinde sayısal olarak Yörük teşkilatı üyelerinden fazla olduğu görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere *küreci* olarak kaydedilenler 1538 yılı mufassal tahririnde çift resminden tamamen muafken sonraki defter olan 1557 yılı defterinde çift vergisi muafiyeti kaldırılarak normal raiyyet durumuna düşürülmüş, 22 akçelik çift vergileri eksiksiz alınmaya başlamıştır. Bundan da sahadaki *kürecilerin* tıpkı e*şkinci* ve *ellici*ler gibi zirai üretim yaptıkları yorumuna ulaşılmıştır. Bahsedilen teşkilat üyelerinin 1579 yılında Şumnu merkez Gebran mahallesinde kayıtlı 11 Gayri Müslim küreci neferi haricindekilerin tamamının Müslim olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 62).

Bir diğer hizmet kolu ise padişahın av kuşlarını yetiştiren ve eğitenler olup bunlar genel olarak defterlerde *bazdar* olarak adlandırılmıştır [795]. Mufassal tahrirler genel sayımlar olduğu için bahsedilen hizmet grubu üyeleri bazı vergi muafiyetlerinden dolayı mufassal defterlerde belirtilmiş olup *bazdar* isimli kendi teşkilat defterlerinde de bunlar hususi ve tafsilatlı olarak kaydedilmişlerdir (Bkz. Tablo 62).

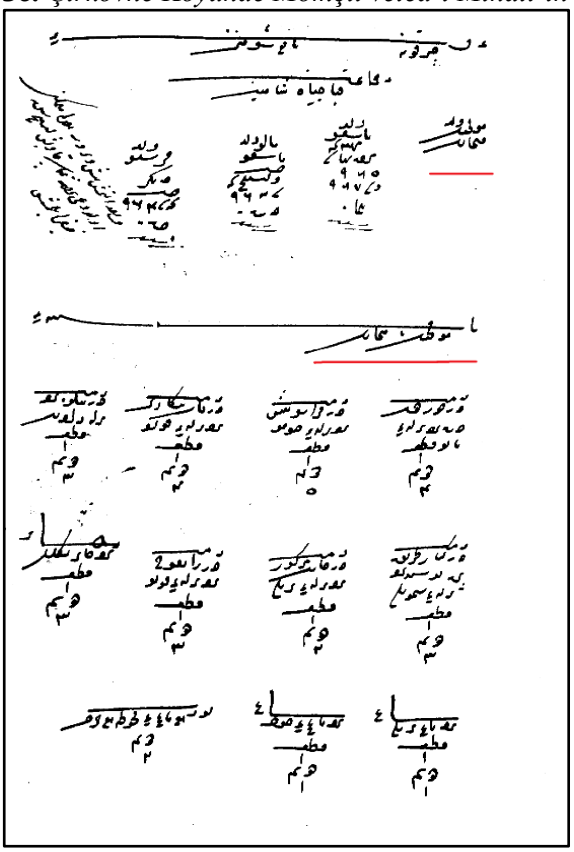
Bunlar yakaladıkları ve eğittikleri kuşun ismine göre atmacacı, çakırcı, doğancı, şahinci olarak isimlendirilmişlerdir. Kanuni kanunnamesine göre doğancı, şahinci ve atmacacıların bir bölüğü timar tasarruf ederken, bir bölüğününde de baştinaları bulunmaktadır. Timar tasarruf edenler iki bölük olup bir bölüğü *götürücü,* bir bölüğü ise *görünceci* dir. Bu iki taife her sene doğancıbaşılarıyla İstanbul'a gitmekte (Bazhane-i Sultani-İstanbul Üsküdar Doğancılar Semti) burada götürücülük ve görüncecilik hizmeti vermektedirler. Görünceciler, yavru kuşların bakımı ve büyütülmesi ile ilgilenirken götürücüler ise kuşların avı için gerekli terbiyeyi vermektedir. Kuş yetiştiricilerin bir kısmı da timar veya baştina sahibi olmayıp bazı muafiyetleri bulunmaktadır. Bunlar, *yuvacı, kayacı, yavrucu* ve *avcı*lardır. Bunların azl ve nasbi çakırcıbaşıya bağlıdır [796] (Bkz. Tablo 62).

Defterlere bakıldığında ilgili tabloda belirtildiği üzere bunların kayacı ve yuvacılar Gayri Müslim nüfus içinde görülürken diğerlerinin ise Müslim ve Gayri Müslimlerde mevcut olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 62). İncelenen defterlerde bunların vergi durumuna bakıldığında 1538 yılı defterinde çift vergisi vermedikleri halde daha sonraki defterlerde bu vergiyi normal raiyyet gibi 22 akçe olarak ödedikleri görülmektedir. III. Murad döneminde hazırlanan Niğbolu kanunnamesindeki "Ve liva-i mezburede vaki olan doğancıyan ve atmacacıyanın çift tasarruf edenleri sipahiye yirmi ikişer akçe resm-i çift ile öşürlerin verürler. Ve taife-i mezburenin yer tasarruf etmeyen evladının vaki olan rüsumı ve yavaları ve kaçkunları ve adet-i ağnamları ve bil-cümle cemi'-i müteveccihatı cüz'i ve külli miri için zabt olunur" [797] hükümde

[795] Pakalın, *a.g.e.,* C. 1, 1983, s. 182.
[796] Akgündüz, *a.g.e. IV,* 2006, ss. 481- 482.
[797] Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 510.

bahsedilen grubun çift işlettikleri ancak 1557 yılından önce imtiyaz tanındığı için çift vergisini ödemedikleri, sonrasında ise daha önce de bahsedildiği üzere *eşkinci, ellici, Nesl-i Timurhan* ve *Seyyid* lerle birlikte bu imtiyazlarının kaldırıldığı ve çift vergisini normal raiyyet gibi ödemeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 56. *Çirkovne Köyünde Momçil veled-i Mihail'in Baştinesi*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 317, s.68.

Defterlerde bunlarla ilgili dikkati çeken bir başka özellik ise 1538 ve 1557 yılı kayıtlarında bazdarlara ait timarlara rastlanırken, 1579 yılı defterinde rastlanmamış olmasıdır. Ayrıca Kanuni kanunnamesinde de belirtildiği üzere kayacı ve yuvacı olanlarına bazı vergi muafiyetleri uygulanmıştır. Nitekim saha ilgili bir bazdar defterinde *yuvacıyan-ı şahin* ve *kayacıyan-ı şahin* olarak kaydedilenlerin kendi baştinalarının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen kayıtlardaki bilgilerden bunların *ispenç, ağnam* ve *kovan* vergileri verdiği görülmektedir[798] (Bkz. Fotoğraf 56).

[798] BOA., TT. d, nr. 317, s. 68.

Farsça bir terim olan *derbend,* dağ geçidi, boğaz gibi yerde bulunan karakol manasını ifade ederken bunların muhafızları ise tahrirlerde *derbendçi* olarak kaydedilmiştir [799]. Ulaşım ve ticaret için son derece önemli olan bu hizmeti verenlerle ilgili, tahrirlerde ayrı kanunların mevcudiyeti ile birlikte çalışılan sahada olduğu gibi sancak kanunnamelerinin içinde de bunlarla ilgili hükümler bulunmaktadır. Nitekim III. Murad döneminde hazırlanan ve sahanın da tabi olduğu Niğbolu Kanunnamesinde "Ve şol derbendçiler ki derbend zabt ederler, bir yerde davul çalınsa otuz hane beklemek bazı hükümde yazılmışdır ve iki yerde çalınsa altmış hanedir, bunların derbend adetince defter-i atikde vaki olan her müzevvecden on ikişer akçe ispençe kayd olunub ve birer kile buğday ve birer kile arpa alınur ve avarızdan ve kürekçiden mu'aflardır. Ve kiyah ve hime ve nan ve makiyan ve engür alınmaz. Derbendçilerden maada kaç hane ise öşürlerin tamam verürler ve yirmibeşer akçeleri ve avarızları alınur ve oğullarının ispençeleri dahi alınur" [800] hükmü ile bunların hizmetlerine karşılık avarız vergilerinden muaf oldukları anlaşılmaktadır. Gayri Müslimlerin çift vergisine mukabil verdikleri *İspenç* vergisini ise 12 akçe yani diğerlerine göre yarı yarıya daha az ödedikleri, buğday ve arpa öşürlerinin birer kile olarak sabitlendiği, *Kiyah ve Hime, Makiyan ve Nan, Avengengür* vergi kalemlerinden de muaf tutuldukları anlaşılmaktadır. Kanunnamede bahsedilen bu bilgiler sahadaki derbentlerle ilgili tahrir kayıtlarında tahşiye olarak verildiği anlaşılmakta olup ulaşım başlığı altında bunlara değinilmiştir. Tablo 62'de görüldüğü üzere sahadaki derbendçi nüfusu hizmet karşılığı vergi imtiyazına haiz nüfus içinde önemli bir orana sahip olup tahrir dönemlerine göre sürekli artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Kanunnameden de anlaşıldığı üzere bunların bazı muafiyet ve imtiyazlara sahip oldukları halde ispençe vergisi verdikleri, yani zirai üretim yaptıkları anlaşılmaktadır.

Voynuk, Osmalı tarihinde Bulgar ismiyle müsemma olmuştur. Bu kavram Slav dilinden gelmekte olup *yardımcı–asker* anlamına gelmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında Bulgar isminden ise 1795 yılında dağlı isyanları için Boğdan voyvodasına yazılan hükümde bahsedilmiştir. Bu teşkilat Osmanlı Bulgaristanı'nın genel

[799] Akgündüz, *a.g.e. 2. Kitap,* 1991, s. 357.
[800] Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 487.

karakteristiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bu teşkilata Anadolu topraklarında rastlanılmayıp hemen hemen günümüz Bulgaristan'ı dâhilinde rastlanmaktadır. Voynuklar, Osmanlı fethi öncesi Sırbistan ve Makedonya'da küçük toprak sahibi asiller sınıfını oluşturmakta iken bunlar daha sonrada Osmanlı'ya tevarüs etmiş ve Osmanlı da bunu bir teşkilatla kurumsallaştırmıştır. Osmanlı'da Voynuk teşkilatının kurulmasına yönelik 1377 tarihinde I. Murad döneminde Bulgar Kralı Şişman'ın sükûtundan sonra Timurtaş Paşa tarafından çalışıldığı ve teşkilatlanmanın yapıldığı bilinmektedir [801].

Voynukların ilk fetih yıllarında askeri teşkilat içerisinde muharip olarak derbent ve kale muhafızlığında bulundukları halde daha sonraki zamanlarda Balkanlarda Osmanlı'nın asli unsuru olan Türk nüfusunun artmasına bağlı olarak bunlara olan ihtiyaç azalmıştır. Buna mukabil geri hizmete alınarak devlete olan hizmetlerinin devam etmesi sağlanmıştır. Bunların bundan sonra temel görevleri ise sefer ve çayır hizmetleri olmuştur. Çayır hizmetlerine katılanlara *Istab-ı Âmire Voynukları* da denilmekte olup bunların görevleri her yıl Hızır İlyas'tan 15 gün önce yani 20 nisanda başlamaktadır. Bahsedilen hizmette bunlar padişahın ve devlet adamlarının at, beygir, katır ve develerine seyis hizmeti vermektedirler. Sefer voynukları ise ordu sefere gittiğinde geri hizmette bulunmuşlardır [802].

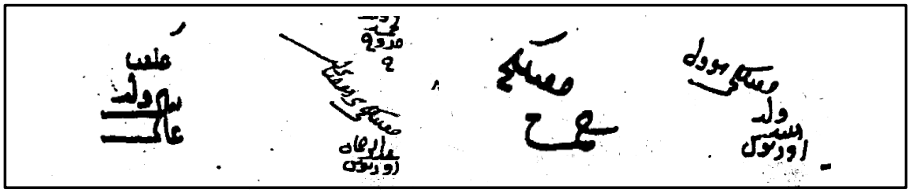
Tahrirlerde Müstakil Voynuk Kanunları bulunmakla birlikte sancak kanunlarının içinde o sancakta bulunan voynuklarla ilgili fasılların bulunduğu'da görülmektedir. Nitekim Yavuz döneminde hazırlanan Niğbolu sancak kanunu "Derbeyan-ı Kanunname-i Voynuğan faslında Voynuğun haraç ve ispençesi ve baştinasinda eküp biçdiğinin öşrü ve öşr-i kovan ve resm-i hınzırı ve koyun varsa 100 koyuna değin resmi ma'füvvdür. Amma 100 koyundan ziyade olsa, ziyadesinin iki koyuna bir akçe resim alına. Ve baştinesinden ziyade gayrı yerde ve sipahi timarlarında zira'at eyleyecek olursa ve bağ dikerse, kanun üzere öşrün ve salariyesin virür. Ve 'avârız-ı divaniyeden mu'af ve müsellemlerdir" [803] hükümlerinden voynukların en asgari seviyede mülk çiftlikleri olan *Baştina* işlettikleri ve geniş bir

[801] Ercan, *a.g.e.,* 1989, ss. 1-3.
[802] Ercan, *a.g.e.,* 1989, ss. 8-27.
[803] Akgündüz, *a.g.e. 3. Kitap,* 1991, s. 418.

vergi muafiyetine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunun uygulamasının sahadaki voynuklarda nasıl olduğunu anlamak için defter kayıtlarının kontrol edilmesi gerekmektedir.

İncelenmiş olan mufassal tahrir defterlerinden 1538 yılı mufassalında 42; 1557'de 21; 1579 yılı mufassalında ise sahamızdaki 11 Gayri Müslim köyünde 172 *zevaid-i voynuk,* yani voynuk adayına rastlanmıştır. III. Murad döneminde hazırlanan Niğbolu kanunnamesinde "Ve taife-i voynuganın evlad-ı zevaidi külliyen hassa-i hümayun içün zabt olunmak ferman olunmuşdur" [804] hükmünden bunlardan alınan vergilerin padişah haslarına gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1579 yılına ait mufassal Niğbolu tahririnde "An mahsul-ü Zevaid-i Voynuğan an hasha-i padişahı alempenahı halledalahu mülkehü der liva-i Niğbolu" [805] başlığının altında sancağın nahiye ve kazlarındaki zevaid-i voynuklardan alınan vergi yekunları ve kalemleri verilmiş olup bunlar arasında çalışma sahasında bulunanlar da kayıtlıdır. Bahsedilen kayıtlar incelendiğinde Hrazgrad nahiyesinde 1; Şumnu nahiyesinde 10 köyün çalışma sahasının alanını belirleyen 1538 yılı Şumnu kazası sınırları içinde bulunduğu anlaşılmıştır. Bahsedilen Voynuk zevaidlerinin devlete vermiş olduğu vergiler incelendiğinde çift vergisini tam, yani hane başına 25 akçe, ispençe ve öşür vergilerini belli miktarlarda *bedel-i öşür* adıyla, diğerlerini ise aynı miktarda zevaid eminine ödemiş olduğu anlaşılmıştır [806]. Buraya kadar verilenlerden XVI. yy kayıtlarında *zevaid-i voynuk* olarak kaydedilenlerin öşür ve ispençe vergisi ile sipahi raiyyetinden bir farkı bulunmadığı yani ziraat yaptıkları anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 62).

Fotoğraf 57. *1538 Tarihli Defterde KayıtKellefiye, Çiftlikçi, Çiftlikçi Mazul Kayıtları*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s. 148, 167, 226, 242.

[804] Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 507.
[805] BOA. TT. d, nr. 58, s. 380.
[806] Akgündüz, *a.g.e. 8/I. (Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri), 8/II. (Kitap III. Mehmed Devri Kanunnameleri),* 1994, s. 524.

1538 yılı defterinde hane kayıtlarının üzerindeki bazı ibareler ise çözümlenememiştir. Bunlardan ilki bahsedilen defterde 15 Müslim köyünde toplam 159 hane olarak görülen ve bazı yerlerde *Kellefiye;* bazı yerlerde ise *Gül-âb* şeklinde okunmuştur. Bir diğeri ise aynı defterde 3 Müslim köyünde 16 hane olarak görülen ç*iflikçi* ve ç*iftlikçi mazul* olarak kaydedilenlerdir (Bkz. Fotoğraf 57). Bahsedilen 1538 tarihli mufassal defterde bu terimlerin üzerinde bulunduğu neferler bu defterde çift vergisinden muaf iken sonraki defterlerde bahsedilen terimlerin bu hanelerin üzerinden kaldırıldığı resm-i çift vergisini de vermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bu ise 1538 yılı defterinde bahsedilen terimlerle adlandırılan bir teşkilatın mevcut olup bu teşkilat mensuplarının resm-i çift'te dahil olmak üzere vergi muafiyetlerinin bulunduğu, sonraki dönemde ise bunların lağvedilmesi ile mensuplarının raiyyetliğe tevdi edildiği yorumunun yapılmasına neden olmuştur. Ancak bunlarla ilgili gerek kanunnamelerde ve gerekse tahrire dayalı çalışmalarda bir bilgiye ulaşılamamış olup bunların Anadolu'nun çiftçi yayaları gibi olabilecekleri düşünülmüştür. 1538 yılından sonraki defterlerde çift vergisini vermiş olmaları, bu dönemde çift işlettiklerini göstermektedir. 1538 yılı defterinde çift vergisinin mevcut olmaması ise bunların çift işletmediğinden değil muafiyetlerinden dolayı çift vergisi vermemiş olabilecekleri yorumu ile açıklanmıştır.

12.5.2. Tersiyer Sektör Kapsamında Bulunan Neferler

12.5.2.1. Hizmetleri Kaşılığında Vergilerden Muaf Olan Askeri Görevliler

Osmanlı toplumunda temelde iki sosyal sınıf vardır. Bunlar *reaya* ve *askeri* olarak adlandırılmıştır. Askeriler devletten gelir elde eden askerlerle birlikte, ulema ve diğer devlet görevlilerdir. Reaya ise bunların dışında kalan ve devlete vergi veren kesim olup incelenen defterlerde bu kapsama giren nefer bilgilerinden yukarıda bahsedilmiştir. Askeri sınıf raiyyet rüsumu vermemektedir. Bunlar devletten ulufe ve timar alan hizmetliler, saray halkı, ulema ve ümerayı içermektedir. Devlet erkânı, kapıkulları, timarlı sipahiler, kadı ve müderrisler, medrese talebeleri ve mezunları da bu gruba dâhil olup bunlar da padişah beratıyla devlet hizmetine girmiş olanlar yani *ehl-i berat* [807] lardır. İncelemiş olduğumuz mufassal defterlerde askeri olarak

[807] İnalcık, a.g.m.,1993, ss.30-50.

değerlendirebileceğimiz kayıtların başında bunları görmek mümkündür. Nitekim incelediğimiz defterlerdeki bazı neferler doğrudan *ehl-i berat* olarak kaydedilmiş ve bunların hizmet sınıfının ne olduğu belirtilmemiştir. Defter kayıtlarına göre bunların sayısının 1-35 arasında değiştiği görülmektedir. Bahsedilen askeri sınıfa kayıtlı olanlara bakıldığında tarafımızdan bunların kazada, kadı, naib ve müderris gibi beratlıları ihtiva edebileceği yorumu yapılmıştır.

Tablo 63. *Askeri Hizmet Mensupları ve Esnaflık Yapan Kıptîler*

Yıllar	Müslim Ehl-i Berat	Müslim Sipahi	Gayri Müslim Sipahi	Müslim Sipahizade	Müslim Sipahi Mazul	Müslim Mazulcu	Müslim Kuloğlu	Müslim Müsellem	Müslim Merd-i Kala	Müslim Silahdaran-ı Mütekaid	Müslim Vazife-i Devlet	Müslim Küttab-ı Mukataat	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1512	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
1516	5	16	1	16	-	-	-	-	14	-	-	-	52
1538	6	-	-	29	2	-	14	2	38	1	3	2	97
1557	25	1	-	31	4	-	18	15	21	-	-	-	115
1579	1	15	-	13	23	-	-	3	23	-	-	-	78
Yıllar	Müslim Toviçe	Müslim Toviçe Mazul	Müslim Ehl-i ilim	Müslim Muhassıl	Müslim Talib-i ilim	Müslim Danmişmend	İmam	Müezzin	Kayyım	Hatîb	Naibüşşer	Hafiz (Beratlı)	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1516	8	-	-	-	-	-	3	1	1	-	-	-	13
1538	6	6	2	3	5	-	95	-	1	-	1	-	119
1557	25	-	-	6	-	15	44	-	2	1	-	1	94
1579	20	-	-	2	-	-	70	-	-	-	1	-	93
Yıllar	Müslim Tekyenişin	Müslim Evlad-ı Yolkulu Dede	Tekye Hıdmedkarı	Müslim Derviş	Müslim Zaviye Şeyhi	Müslim Bekdaşiyan	G. Müslim Kıptîyan	-	-	-	-	-	Toplam
1479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1512	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1516	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1538	21	11	-	11	1	-	319	-	-	-	-	-	363
1557	17	19	17		1	1	348	-	-	-	-	-	403
1579	9	21	15	-	-	-	357	-	-	-	-	-	402

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382, TT.d, nr. 42, TT.d, nr. 120, TT.d, nr. 416, TT.d, nr 452.

Askeri sınıf mensupları arasında *ehl-i berat*lar haricinde ilk göze çarpan ise s*ipahi*lerdir. Daha önce de belirtildiği üzere bunlar Osmanlı toprak sisteminin işletme mahallerindeki koruyucusu, kollayıcısı ve gözetleyicisi durumundaki görevlilerdir[808]. Bunlar asil bir sınıf olmayıp, devlet tarafından sipahiliğe atanmakta gerektiğinde de görevine son verilerek azledilmektedir. Yani raiyyetlik ve sipahilik arasındaki geçişler oldukça basittir[809]. Kanunnamede *Ve subaşıların ve sipahilerin cüz'i bahane ile timarları alınmaya* [810] ifade edildiği ve incelediğimiz defterlerde de görüldüğü üzere sipahiler timar sahibidir. Yani küçük çapta toprak gruplarının kontrolü ve denetimini sağlarken bir kısım vergilerini de kendileri tahsil etmektedirler. Tablo 63'te görüldüğü üzere incelenen defterlerde *sipahi* olarak kaydedilenlerin sayısının yıllara göre 10-16 arasında değiştiği, bunlardan 1 tanesi hariç diğerlerinin Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen *sipahi* nüfusu devlete hizmet sunan üretici olmayan nüfus olarak yorumlanmıştır.

Defterlerde s*ipahizade* olarak kaydilenler sipahioğullarını tanımlamakta olup bunlar timar sahibi olmaya aday kişilerdir. Bahsedilenler timar alabilmek için devletin vereceği görevleri yerine getirmekle mükellef olup eğer devletin vereceği görevleri yerine getirmezlerse raiyyetliğe geçirilmektedirler[811]. Tablo 63'te görüldüğü üzere çalışma sahamızda bunların sayısında ilk defterlerden itibaren genel olarak artış gösterip yıllara göre sayılarının 13-31 arasında değiştiği görülmektedir. Defterler incelendiğinde Yukarı Aşıklar köyünde Sipahi Veli Bey'in çocukları ile, Küçük Buhular köyünde Sipahi Selim'in çocuklarının sipahiliği nesilden nesile devam ettiği anlaşılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere bu köylerin isimleri sipahilerin isimlerine tevdi edilmiştir.

Defterlerde s*ipahi-mazul* olarak kaydedilenler sipahilikten azledilmiş yani görevi sona ermiş kişileri tanımlamaktadır. Bu kişiler görevleri sona erse bile sınıflarının ayrıcalığını devam ettirmişlerdir[812]. Tablo 63'te görüldüğü üzere çalışma

[808] İnalcık, a.g.m., 1993, ss. 3-4.
[809] Barkan, *a.g.e.,* 1980, s. 786.
[810] Akgündüz, *a.g.e. 3. Kitap,* 1991, s. 414.
[811] Barkan, *a.g.e.,* 1980, s. 786.
[812] Barkan, *a.g.e.,* 1980, s. 850.

sahasında bunlara ilk mufassalda rastlanmazken 1538 tarihli mufassal defterden itibaren değişik defterlere göre sayılarının 2-23 arasında değiştiği görülmektedir.

1826'dan önce Osmanlı'nın muvazzaf askerleri genel olarak *yeniçeri* olarak adlandırılmıştır. Hükümdarın emri altında olması nedeniyle bunlara *kapı kulu* da denmiştir. Tarihi kayıtlarda bunlar *kul taifesi* olarak adlandırlmıştır. Ulufe olarak adlandırılan devletten üç ayda bir aldıkları maaşları bulunmaktadır [813]. Yavuz Sultan Selim dönemine kadar yeniçerilerin evlenmesine izin verilmezken bundan sonra izin verilmeye başlamıştır. Evlenmesine müsaade edilenlerden çocuğu olup da ölenler, yani vefat eden yeniçerilerin çocukları *kuloğlu* olarak tanımlanmış ve bunlar devlet tarafından bir görev tahsis edilinceye kadar her açıdan desteklenmiş ve gözetilmiştir [814]. Bunların sahamızdaki nüfusuna bakıldığında Bükülmük köyünde 1538 yılında 14; 1557 yılında 18 nefer olarak mevcut olup 1579 kaydında ise mevcut olmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 63).

Müsellemler, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde harbe iştirak eden devletten ulufe alan ya da devlet tarafından verilen çiftliği işleten muvazzaf süvari askerleri iken, daha sonra yeniçeri askerlerinin bunlara duyulan ihtiyacı karşılaması ile, geri hizmete alınmışlardır[815]. Geri hizmete alındıktan sonra bunlar top çeken, kale muhasarası esnasında metris yollarının açılması, askerin geçeceği yerlerdeki yolların tamiri, zahire nakli gibi hizmetlerde görev almışlardır [816]. Müsellemlerle ilgili Niğbolu sancağı kanunnamesinde açık bir hüküm bulunmamakla birlikte Kanuni dönemine ait Silistre sancağı Kanunnamesinde "Ve liva-i mezkurda müsellem ve doğancı ve yağcı ve küreci ve yürük ve tatar ve canbaz her kangi timarda mütemekkin olub ziraat ve hıraset iderlerse çiftlik tutan çiftlüsü oniki akçe çift resmin vireler. Zikr olan taifenin isimleri sahib-i timarın defterinde gerek mukayyed olsun ve gerek olmasun ziraat eden çift dutanlar oniki akçe çift resmin vireler. Ben senin defterinde mukayyed değilim dedüklerine 'amel olunmaya" [817] hükmü yer almaktadır. İncelediğimiz defterlerden

---

[813] Pakalın, *a.g.e.*, C. 3., 1983, ss. 617-624.
[814] Pakalın, *a.g.e.*, C. 2., 1983, ss. 320-321.
[815] Feridun Emecen, "Yaya ve Müsellem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, ss. 354-355.
[816] Pakalın, *a.g.e.*, C.3., 1983, ss. 617- 624.
[817] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 3.Kitap, Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri, FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1*, İstanbul 1991, s. 466.

1538 yılına ait 2; 1557 yılına ait 15; ve 1579 yılına ait 3 müsellem kaydı incelendiğinde bunların çift vergisi ya da ona mukabil *resm-i müsellem* adıyla bir vergi vermedikleri görülmüş dolayısıyla çift işletmedikleri anlaşılmıştır. Bu ise bahsedilenlerin hizmetlerine mukabil devletten ücret aldıklarının anlaşılmasını sağlamaktadır. Sahamızda bulunan müsellemlerden bazılarının üzerinde bulunan *müsellem-i kal'a* ibaresinden bunların kale kuşatmalarında görev aldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim 1579 yılı mufassal tahrir defterinde *Sırnova, nâm-ı diğer Balcı Ahmed* ismiyle kayıtlı olan köyde ilk hane olarak kaydedilen *Ahmed veled-i İbrahim* buna bir örnek teşkil etmektedir (Bkz. Fotoğraf 58). Köyün ilk hanesi olarak kaydedilmesi onun toplum içindeki statüsünü gösterirken, bu statünün gereği olarak isminin de köye isim olarak verildiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 58. *1579 Tarihli Defterde Müsellem-i Kal'a Kaydı*

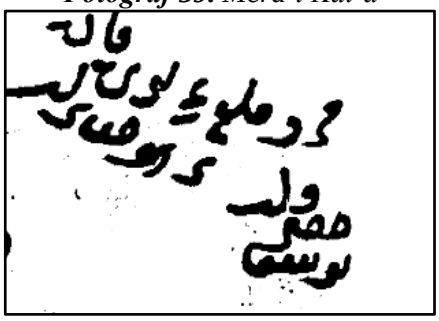
Kaynak: TKGM. TADB. TT. d, nr. 42, s. 91.

İncelediğimiz mufassal defterlerde kalelerde görevi olan neferlerin isimlerinin üzerinde *merd-i kal'a* ya da *merd-i hisar* ibaresinin bulunduğu görülmektedir. Niğbolu kanunnamesinde bulunan "Ve erbab-ı timar ve merdan-ı kıla' timarları yukarıda meşruhdır"[818] hükmünden bunların da timar sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim incelemiş olduğumuz defterlerde bunların *resm-i çift* vergisi vermedikleri görülmektedir ki bunlar bahsedilen kale görevlilerinin çiftlik işletmediğini anlamamıza neden olmaktadır. Kale görevlilerine ait kayıtların farklı defterlerde 14-40 nefer arasında değiştiği görülmektedir. Bu defterlerden 1538 yılı mufassal defterinde nefer sayılarının 40 olduğu görülmekte ve kayıtlardaki bilgilerden bunların hangi kalelerde görevli oldukları da nalaşılmaktadır. Bu kalelerin ise Tuna Nehri kenarında bulunan *Yergöğü Berü Yaka Hisarı, Yergöğü Öte*

[818]Akgündüz, *a.g.e. 3. Kitap*, 1991, s. 418.

Yaka Kalesi ve *Tutrakan Kalesi* olduğu anlaşılmaktadır. Bu görevlilerin sahamızda en fazla bulunduğu yerleşme Kirilova nahiyesinde bulunan *Yusuf Cüllah köyü*dür. Nitekim 1538 tarihli mufassalda bahsedilen köyün ilk hanesi olarak Tutrakan Kalesi Merdi olduğu anlaşılan *Hızır veledi Yusuf kaydı* yer almaktadır ki bu ismin aynı zamanda köyün ismi olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Fotoğraf 59).

Fotoğraf 59. *Merd-i Kal'a*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.252.

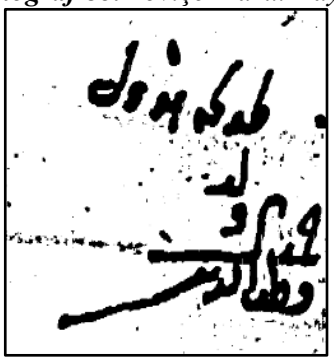
Silahdar, yüksek dereceli saray görevlilerindendir. Başlıca görevi merasim ve alaylarda at üzerinde, başında zülüf ve kırmızı kadifeli üsküf olduğu halde padişah kılıcı sağ omuzunda bulunduğu halde hükümdarın sağ gerisinde yürümektedir[819]. Çalışma sahamıza ait 1538 tarihli defterde Kelanik köyünde 1 nefer *Silahdaran-ı Mütekaid* olarak kaydedilmiştir. Bundan da bahsedilen şahsın tekaüde yani emekliye ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen defterde diğer devlet görevlileri olan *vazife-i devlet* 3 nefer; mukataa kâtibi olduğu anlaşılan *küttab-ı mukataat* ise 2 nefer olarak görülmektedir.

Akıncılar bölge bölge Toviçe (Tviça) denilen timarlı çeribaşılarına tabi olup sefer olmadığı zamanlarda çiftçilikle meşgul olmuşlardır[820]. İncelemiş olduğumuz mufassal defterlerde sahamızdaki akıncı nüfusuyla ilgili çok fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte bazı hanelerin üzerinde *toviçe* ya da *toyça* ibaresi bulunduğu görülmüştür. Bu terim Slavca tvitsadan gelmekte, defterlerdeki terim anlamı daha önce de açıklandığı üzere akıncıların çeribaşı anlamına gelmekte olup bunlar hizmet ve sefer haberlerini akıncılara ulaştıran kişilerdir[821] (Bkz. Fotoğraf 60).

---

[819] Pakalın, a.g.e., C. 3., 1983, ss. 221-223.
[820] Akgündüz, *a.g.e. 6.Kitap,* 1993, s. 391.
[821] Akgündüz, *a.g.e. IV,* 2006, s. 479.

Fotoğraf 60. *Toviçe Mazul Kaydı*

Kaynak: BOA., TT. d, nr. 439, s.212.

Tablo 63'te görüldüğü üzere 1516 tarihli mufassal defterden itibaren *toviçe* kayıtları yer almakta olup bunların sayısında 1557 yılına kadar sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Defterlerde bunlarla ilgili kayıtlara bakıldığında Fotoğraf 60'ta görüldüğü üzere (isminin altında ج harfi yok) çift vergisinden muaf oldukları anlaşılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bunların arpalık timarları olduğu yani askeri zümreden olup timar tasarruf ettikleri ve devlete vergi vermedikleri anlaşılmaktadır. Bu özellikleri ise onların mufassal defterlerde belirtilmesi gereksinimini doğurduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı'da askeriler ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birisi *Seyfiyye* yani kılıç erbabı, muvazzaf görevi olan askerler olup defterlerde bunlarla ilgili kayıtlara yukarıda değinilmiştir. Bir diğeri ise *kalemiyye* olarak adlandırılan ilim erbabını oluşturmaktadır[822]. Tahrirlerde bunlarla ilgili kayıtlar değişik tahrir terimleri ile karşımıza çıkmaktadır. Bunları, ilim öğrenenler ve öğretenler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Nitekim 1538 yılı mufassal tahrir defterindeki kayıtlara göre 2 nefer *ehl-i ilim* yani eğitim kadrosu kaydına rastlanmaktayken, ilim öğrenenler kategorisinin ise *talib-i ilim* ve *muhassıl* olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu grubun sonraki defterlerde ise *danişmend* ve *muhassıl* olarak kaydedildiği anlaşılmıştır. Osmanlı eğitim sisteminde medrese öğretim kadrosu ve öğrencilerinin medreseyi kuran tarafından oluşturulan vakıflardan gelirleri bulunmaktadır (Bkz. Tablo 63).

[822] Social Structures in the Balkans During The Eighteenth and Nineteenth Centuries, ss. 48-50.

Gelirlerini vakıflardan elde eden bir diğer grup ise din görevlileri olup bunlar cami, tekye ve zaviyelerde hizmet vermektedir. Bunlardan cami görevlilerinin başında imamlar gelmekte olup defterlerde din görevlilerinin arasında en fazla nefere sahip oldukları görülmektedir. Çalışma sahamızdaki çok sayıda köyde kaydı bulunup, köyün ilk hanesi olarak kaydedilmişlerdir. Bundan sonra ise imamın yardımcısı olan *müezzin;* cami idare heyeti olan *kayyım,* cami temizlik görevlisi olan *ferraş;* cuma namazı kılınan camilerde bulunan *hatib* ve diğer görevliler olan *Naibüşşer'* ve *hafız* gelmektedir. Bunlardan imamların haricindekilerin defterlerin tamamında kaydı bulunmamaktadır. Zira bahsedilenlerin defterlerde kayıtlı bulundukları yerlere bakıldığında Şumnu şehri ve Eski Cuma'da bulunan büyük camilerde görevli oldukları anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 63).

Tekye ve zaviyelerde dini tasavvufi eğitim verip gelirlerini hizmet verdiği kurumların vakıflarından elde edenler arasında en fazla nefere sahip olanların Tekyenişinler olduğu görülmektedir. Bunların sayısının tahrir dönemlerine göre farklılık göstererek nefer olarak 14-21 arasında değiştiği görülmektedir. Bahsedilenlerin hizmet sektörünün içinde gösterilmesinin sebebi ise, bunlara belli vakıflardan ücret ödenmesinden dolayıdır. 1538, 1557 ve 1579 yılı defterlerinde görülen ve *Evlad-ı Yolkulu Dede* olarak kaydedilenler Yolkulu Dede Zaviyesi vakfından gelir tasarruf eden ve buradaki vakıfta hizmet veren Yolkulu Dede'nin çocukları olduğu anlaşılmaktadır. Defterlerde tekyelerin idari olarak işleyişinde görevli olanlar ise *tekye hıdmedkarı* olarak kayıtlı olduğu bunların nefer sayısının da Tekyenişin sayısına yakın olduğu görülmektedir. Bunları ise mensubu oldukları tekyelerde tasavvuf eğitimi alan *derviş* ve *zaviyenişin*ler takip etmektedir. 1557 yılı mufassal tahrir defterinde 1 nefer *Bekdaşiyan* yani Bekdaşi tarikatı mensubu kaydına rastlanmıştır (Bkz. Tablo 63).

12.5.2.2. Çalışma Sahasında Ticaretle Uğraşan Göçerler

Kendilerine ait tahrir kayıtlarında *Kıptîyan* olarak ve cemaatleriyle kaydedilen Çingene nüfusu mensuplarının çalışılan dönemde çok büyük kısmı Gayri Müslimdir. Genel olarak çalışma döneminden sonra bunların Müslüman olanlarının sahadaki Müslim köylerinde yerleşikliğe geçtiği, Gayri Müslim olanlarının ise

göçebelik hayatını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim çalışma döneminden sonraki bazı Kıptî defterlerinde sahada bulunan Gayri Müslim Çingeneler *Gezenbenan,* yani *Göçer* olarak kayıtlı iken, Müslüman olanların ise bulundukları yerde *Esnaf* olarak kaydedildiği görülmüştür. Çalışma dönemine ait üç Kıptî defteri incelendiğinde bu sahada bulunan 5 Kıptî cematinin tahrir yıllarına göre 319-357 hane arasında değişen Gayri Müslim neferlerinin göçer olduğu, dolayısıyla zirai üretim yapmadıkları anlaşılmaktadır **(**Bkz. Tablo 63). 1538 yılında bunlar arasında 3; 1557 yılında 35; 1579 tarihli defterde 32 Müslim Kıptî görülmekte iken Hırsova Pınarı köyünde de 10 hane Kıptînin yerleşikliğe geçtiği anlaşılmaktadır. Çalışma döneminden sonraki Kıptî defteri kayıtlarında bunların Gayri Müslim olup *Gezenbenan* olarak kaydedilenlerinin sahada köyden köye gezerek *kaşık, eliği, gözer* gibi bazı malların üretimi ve ticaretini yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bilgiden hareketle çalışma döneminde sahada bulunduğu anlaşılan üç yüzden fazla Gayri Müslim Çingene neferini de birtakım gereçlerin üretimi ve ticaret hizmeti veren nüfus olarak değerlendirmek mümkündür.

12.5.3. Neferlerin Sektörel Dağılımı

İncelenmiş olan defterlerdeki neferlerin dağılışına bakıldığında ürünleri doğrudan ya da dolaylı olarak çevreden elde eden faaliyetleri ihtiva eden primer (tarım, hayvancılık, madencilik) ekonomik sektörde istihdam olanlar sayısal olarak en büyük grubu oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 64).

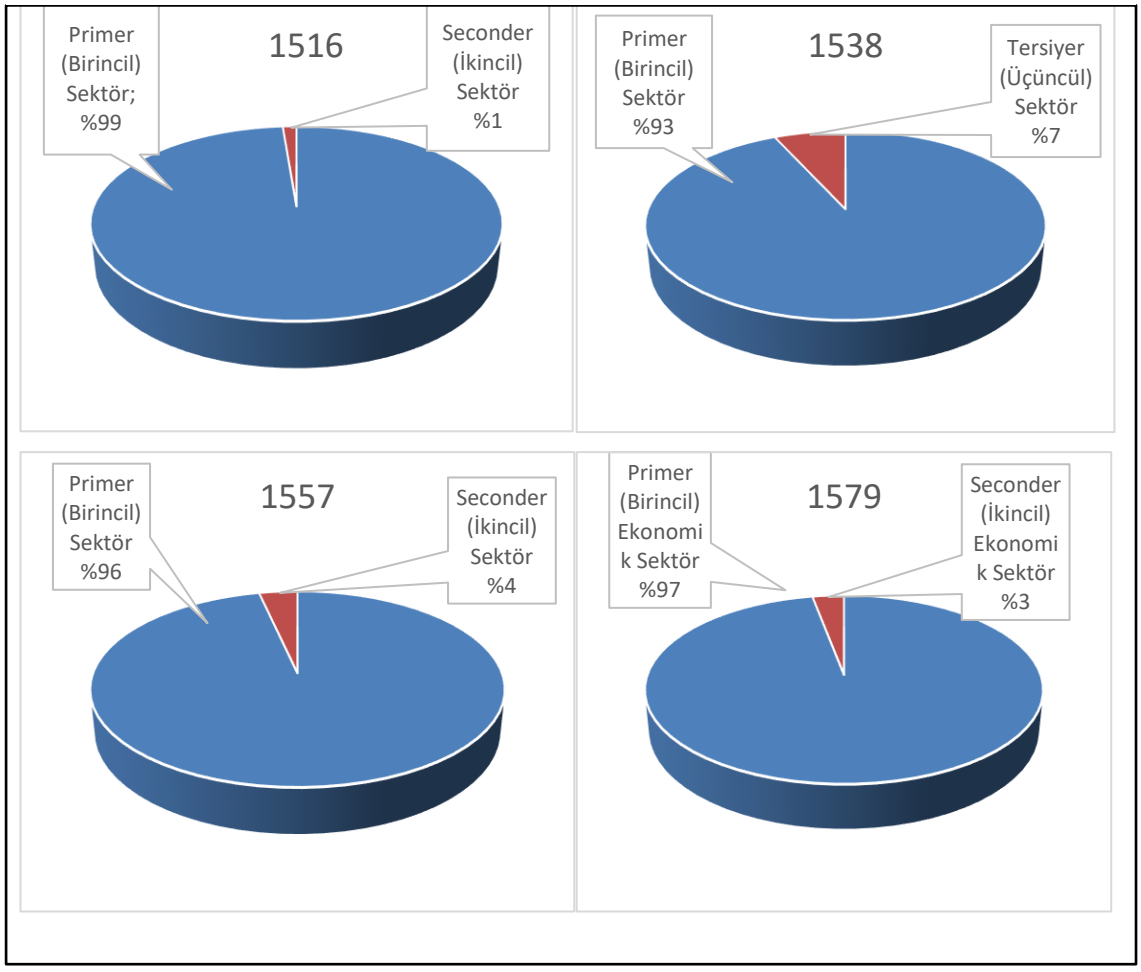
Tablo 64. *Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasında Neferlerin Sektörel Dağılımı*

Yıllar	Primer (Birincil) Ekonomik Sektör/ Nefer	Seconder (İkincil) Ekonomik Sektör/ Nefer	Tersiyer (Üçüncül) Ekonomik Sektör/ Nefer
1479	843	0	0
1483	2435	0	1
1512	2090	0	4
1516	5048	0	65
1538	7951	0	579
1557	16943	0	612
1579	18753	0	573

Kaynak: NBKM OAK 45-29, NBKM OAK 12-9, TS.MA. d, nr. 167, TT.d, nr. 370, TT.d, nr. 439, TT.d, nr. 382,TT.d, nr. 42.

Vergilerin sektörel değerlendirmesinde sanayi sektörü vergilerini (asiyab, şıra, saz) tespit etmek mümkünken neferlerin sektörel değerlendirmesinde sanayi faaliyetleri ile uğraşan neferler tespit edilememiştir. Çünkü bunun ayrı bir ekonomik faaliyet olmayıp tarım ve hayvancılıkla birlikte yürütüldüğü anlaşılmıştır ki bu faaliyetlerde tarım ve haynavcılığın asıl gelir kaynağı olduğu açıktır. Nitekim şıra üretenlerin temel istihdam alanı tarım olup aslında kendi ürettikleri üzümleri işlemişlerdir. *Resm-i asiyab* adıyla değirmenlerden alınan vergiler ayrıca verildiği halde değirmen işletenler nüfus içinde *değirmenci* veya bu anlama gelen bir ifade ile ayrıca gösterilmemiş olup bu, bahsedilen faaliyetle uğraşanların da temel geçim kaynağının tarım ve hayvanlık olduğu şeklinde düşünmeye neden olmuştur.

Şekil 11. *Neferlerin Sektörel Dağılımı*

Defterlerdeki nefer bilgilerine göre istihdam alanı olan bir diğer sektör ise tersiyer ekonomik sektördür. İncelenen defterlerden ilk üç icmalde askeri hizmet ve ticaretle uğraşan nüfus oldukça sınırlı olup bu verilere göre üçüncül ekonomik sektör hakkında bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. 1516 yılı mufassal defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal defterine bakıldığında ise tersiyer sektörde istihdam olanlarda artış olduğu görülmektedir. 1557 tarihli mufassal defterde ise bahsedilen artışın zirveye ulaştığı görülmektedir. İlgili tablo da görüldüğü üzere bu artışın Kıptî nüfustan kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 63; Şekil 11).

Defterlerde primer ve tersiyer sektörde istihdam olan neferler karşılaştırıldığında 1530 tarihli icmal defterde primer sektörde istihdam olanların %99, tersiyer sektörde istihdam olanların ise %1 olduğu görülmektedir. Sonraki defterlerde bunlar arasındaki orana bakıldığında bu oranın 1538 yılında %7'ye kadar ulaştığı görülmektedir. 1557 yılı defterinde ise bu oranın %4'e gerilediği görülmektedir ki bu, tersiyer sektörde istihdam olanların sayısının mutlak olarak değil nisbi olarak azalmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1557 yılı defterinde tersiyer sektörde istihdam olanların sayısı genel olarak artmış ve toplamda 613 nefere ulaştığı halde oransal olarak %4'e gerilediği görülmekte olup bu durum artış hızının tersiyer sektördeki artışın gerisinde kaldığını anlamamıza neden olmaktadır. 1557 yılı defterinden sonra ise tersiyer sektörde istihdam olanların sayısında genel olarak azalma meydana gelmiş ve %3'e gerilemiştir. Buraya kadar verilenlerden genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde çalışılan dönemde çalışma sahasında primer (birincil) ekonomik faaliyetlerde istihdam olan neferlerin oranının defterlere göre %93-%99 arasında değiştiği görülmektedir (Bkz. Tablo 64; Şekil 11). Bu durum vergilerin sektörel dağılımı ile karşılaştırıldığında oranların aynı olmasa da birbirine yakın olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmanın çalışma dönemi olan 1479-1579 yılları arasında Şumnu kazasının 1538 yılı idari sınırları içinda kalan yaklaşık 4300km²'lik alanında 471 yerleşme olduğu anlaşılmıştır. Defterlerdeki timar sırasının takibi, topoğrafya haritası çalışması ve saha çalışması ile bunların 465 tanesinin lokalizasyonu yapılarak %98,7 oranında yüksek bir lokalizasyon seviyesine ulaşılmıştır. Lokalizasyonu yapılan yerleşmelerin 333 tanesi (%70,7) tarihsel süreçte kesintiye uğramadan devam etmiş ve günümüzde de defterlerdeki isimleriyle mevcut durumdadırlar. Defterlerde ismi mevcut olan 6 yerleşmenin (%1,3) ise lokalizasyonu yapılamamıştır.

Şumnu kazası idari alanında nüfus açısından kasaba özelliği taşıyan ilk yerleşme 1530 yılı icmal defterinde rastlanan Şumnu kasabası; ilk şehre ise 1557 yılına ait mufassal defterde rastlanmış olup bunun da Şumnu şehri olduğu anlaşılmıştır. XVI. yy ortalarından itibaren diğer bazı yerleşmelerin de yoğun bir kasabalaşma süreci geçirdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1557 yılı defterinde Çıtak, İsmedova, Çalıkkavak ve Virbüçe yerleşmelerinin kasaba vasfı kazanarak şehirleşme sürecine girdiği, bir kısım büyük köylerin de kasabalaşma eğilimi gösteridikleri anlaşılmaktadır. Nüfus açısından XVI. yy ortalarında kasabalaşma süreci geçirenlerin tamamının ortak özelliği derbent yerleşmesi olmalarıdır. Vergiler açısından bakıldığında Şumnu ve Eski Cuma'da ticaret vergilerinin olduğu yani hizmet sektörünün geliştiği anlaşılmaktadır. Şehir özelliği kazanmak için gerekli nüfus ile şehir olmanın aranan unsurlarından biri olan ticari faaliyetlere sahip olan tek yerleşme çalışma sahasının idari merkezi durumunda olan Şumnu'dur.

Sahada bulunan yerleşmeler genel itibari ile kırsal ve köy yerleşmesi özelliği göstermektedir. Bunların en fazla bulunduğu jeomorfolojik birim alçak platolar olmakla birlikte bunu ovalık alanlar takip etmektedir. Nüfus yoğunuğunun en fazla olduğu jeomorfolojik birimler ise birkinti konileri ve vadi yerleşmeleri olmuştur. Sahada bulunan köylerin büyük kısmı suları Karadeniz'e dökülen Kamçı Nehri yukarı havzası sınırları içinde yer almaktadır. Bunu Deliorman Kapalı Havzası, sularını Tuna Nehri'ne ulaştıran Yantra Nehri Yukarı Havzası, Karadeniz'e akışı olan Prevadi Nehri Yukarı Havzası, sularını Tuna Nehri'ne ulaştıran Ak Lom ve Kara Lom nehirlerinin

yukarı havzalarında yer alan yerleşmeler takip etmektedir. Sahada bulunan köylerin yaklaşık %6'sının birden fazla çekirdeğe sahip olan mahalleli yerleşmeler olduğu analaşılmıştır. Bu mahallelerin bir kısmı sonraki süreçte köye dönüşürken bir kısmının da ortadan kalktığı ya da yakınındaki yerleşme ile birleşmiş olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma sahasında köy altı yerleşmeleri ya da köyün bağlıları yerleşmeleri olarak tanımlanabilecek mezra ve çiftlik yerleşmelerinin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlardan mezraların önemli bir kısmının XVI. yy ortalarında üzerinde köy kurulduğu, bir kısnmının da ekinlik mezra olarak bir köy; müstakil mezralar olarak ise birden fazla köy halkı tarafından işletilen yerleşim yerleri olduğu anlaşılmıştır. Çiftliklerin ise başta sipahiler olmak üzere askeri hizmete mensup kişiler tarafından işletildiği anlaşılmıştır.

XVI. yy çalışma sahasında nüfus açısından yoğun hareketliliğin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde sahanın nüfus açısından adeta dolduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ilk defterler ve son defter kıyaslandığında gayet açık bir şekilde görülebilmektedir. Nitekim toplam nüfus açısından bir değerlendirme yapılmak istenildiğinde bazı bilgilerin eksik ve bazı bilgilerin de okunamaz durumda olduğu 1479 yılı defteri ile nüfus açısından değerlendirmeye alınan son defter olan 1579 tarihli mufassal tahrir arasındaki 100 yıllık süreçteki artışın 16 katı aştığı anlaşılmaktadır. 1479 yılı defterine göre daha sağlam ve bilgi kayıtlarının tam olduğunu düşündüğümüz 1483 yılı icmalinde Şumnu kazası dahilinde tespit edilen toplam nüfus ile son kayıt olan 1579 tarihli defterdeki toplam nüfus kıyaslandığında ise bu artışın 6,5 kat civarında olduğu anlaşılmıştır. Bu da yaklaşık 100 yıllık süreçte çalışma sahasının nüfunda en az 6,5 katlık bir artışın gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Bu artıştaki temel sebep nüfus hareketleri kapsamında değerlendirilen göçlerden kaynaklanmaktadır. Sahaya yapılan göçlerin çok büyük kısmı Anadolu menşeili Müslüman Türk göçleri olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında çalışma sahasının batısında bulunan Tırnovi kazasında bulunan mülk köylerinden Gayri Müslim Arnavut ve Bulgar göçleri de olmuş ancak bunlar Anadolu kökenli Türk göçlerine göre oldukça düşük kalmıştır. Bahsedilen göçler sahada nüfusu arttırırken bir çok yeni yerleşim yerlerinin kurulmasına da sebep olmuştur.

İncelenmiş olan 1538, 1557 ve 1579 tarihli mufassal tahrirlerdeki vergi kayıtları kazanın ekonomik özellikleri açısından değerlendirmeler yapmaya imkan vermektedir. Bahsedilen vergilere göre sahada primer (birincil), seconder (ikincil), tersiyer (üçüncül) ekonomik sektörler kapsamına giren ekonomik faaliyetler olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan en büyük ekonomik sektörün ürünü direk çevreden elde eden primer ekonomik sektörün, 1538 yılında %92; 1557 yılında %94; 1579 yılında %96 oranında diğerleriyle kıyaslanamayacak oranda fazalık gösterdiği anlaşılmış olup bu da devrin ekonomik şartları ile tenasüp göstermektedir. Bu sektör içinde en büyük faaliyet alanı tarım; tarımın içinde de en fazla üretim yapılan ürünlerin tahıllar olduğu görülmüştür. Hayvancılık faaliyetleri ile ilgili tahrirlerdeki sınırlı bilgiler Ağnam ve Celeb Defterleri ile genişletilmeye çalışılmış olup sahanın gerek sahip olduğu küçük baş hayvan varlığı ve gerekse İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasında Rumeli sağ kolunda önemli bir merkez olduğu anlaşılmıştır. Sahada vergi kaydı bulunan bir diğer ekonomik sektör seconder (ikincil) sektör olarak adlandırılan sanayi faaliyetlerine ait olup değirmenler, şıra üretimi ve saz vergileri bu faaliyet kapsamında değerlendirilmiştir. Ticaret vergileri ise tersiyer (üçüncül) ekonomik sektör kapsamında değerlendirilmiş olup bunlar sıralamada vergi meblağı açısından son sırada yer almakta olup Şumnu ve Eski Cuma merkezindeki pazarlar ile şıra alım satımı yapan Gayri Müslim köylerinden tahsil edildiği anlaşılmıştır.

Vergilere ait mufassal kayıtlar üç defterle sınırlı iken defterlerde kayıtlı olan neferlerin raiyyetlik ve statülerine göre bunların ekonomik sektörlerdeki istihdam oranlarına ait birtakım değerlendirmeler yapmak ta mümkün olmuştur. Buna göre en büyük istihdam alanı vergilerde olduğu gibi primer (birincil) sektöre ait olup bunun 1516 yılında %99; 1538 yılında %93; 1557 yılında %96; 1579 yılında %97 oranında bir büyüklüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Seconder (ikincil) ekonomik sektör kapsamında bulunanlar aynı zamanda tarımsal üretici olduğu için bu sektöre ait bir istihdam oranı belirlenememiştir. Askeri hizmetler ve ticaret faaliyeti yürüttükleri anlaşılan tersiyer (üçüncül) ekonomik sektör kapsamında istihdam olunan neferlerin toplam istihdam içinde 1516 yılında %1; 1538 yılında %7; 1557 yılında %4; 1579 yılında %3 olduğu anlaşılmış ve tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. KAYNAK ESERLER, ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ACAROĞLU, Türker. *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, S. 200, Ankara, 2006.

ACUN, Fatma. "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, İstanbul 1999, ss.319-332.

AÇIK, Turan. "Şehirköy; Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Hükmünde Köyler" *History Studies, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Journal of History* 13/1, Şubat-February, 2021, ss. 51-68.

AÇIKEL, Nesrin Ç. "Yıldırım Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 531-532.

AFYONCU, Erhan. "Rüstem Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 288-290.

AFYONCU, Erhan. "Semiz Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 495-496.

AFYONCU, Erhan. "Sipahi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 256-258.

AFYONCU, Erhan. "Sokullu Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 354-357.

AFYONCU, Erhan. "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, C.1, S. 1, 2003, ss.267-286.

AHMEDOVA, Zamira. *Türkler Arasında İslamiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

AKAY ERTÜRK, Selma. "Şumnu Şehri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Süha Göney'e Armağan),* ed. M. Bayartan, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 5150, Edebiyat Fakültesi Yayın No. 3452, İstanbul, 2013, ss. 281-318.

AKENGİN, Hamza. *Siyasi Coğrafya (İnsan ve Mekân Yönetimi)*, Pegem Akademi, Ankara, 2010.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 2. Kitap II. Bayezid Devri,* FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1, İstanbul, 1990.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I. Kitap*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 3.Kitap, Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri,* FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1, İstanbul, 1991.

AKGÜNDÜZ Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 6.Kitap, Kanuni Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri II,* FEY Vakfı Yayınları No: 1 İlmi Araştırmalar Serisi No: 1, İstanbul, 1993.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 7/I. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri (ıv), 7/II. Kitap II. Selim Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları No:1 İlmi Araştırmalar Serisi No:1, İstanbul, 1994.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 8/I. Kitap III. Murad Devri Kanunnameleri, 8/II. Kitap III Mehmed Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları No:4 İlmi Araştırmalar Serisi No:3, İstanbul, 1994.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri III,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006.

AKMAN, Elif Gül. *XVI. Asır Osmanlı Toplumunda Belli Başlı Kızılbaş İsyanları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

AKTAN, Coşkun Can. "Osmanlı İltizam Sistemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 71, 1991, 73-79.

AKTAN, Coşkun Can, Dilek DİLEYİCİ, Özgür SARAC. *Osmanlı Vergi Sistemi ve Anayasal İktisat Perspektifinde Bir Değerlendirme,* Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.

AKTEPE, M. Münir. "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası* C. X, İstanbul, 1953, ss.300-311.

AKYILMAZ, Bahtiyar. "Osmanlı Devleti'nde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Konya, 1999, ss.127-156.

ALEXANDROV, S. "Prehistoric Graves Between The Danube And The Balkan Range: Stratigraphy and Relative Chronology" *Ancestral Landscapes: Burial Mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe- Balkans- Adriatic- Aegean, 4th-2ud Millenium), Centre National De La Rechercne Scientifique, Archeorient* (UMR 5133 du CNRS, Lyon) Universite Lumiere-Lyon-,1998, ss. 307-320. https://www.persee.fr/issue/mom 2259-4884, 2012, act, 58,1.

ALİAĞAOĞLU, Alpaslan, Abdullah UĞUR. *Şehir Coğrafyası*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, Yay. No: 302, 2. Basım, Ankara, 2012, s.1.

ALTUNAN, Sema, *XVI ve XVII. Yüz Yıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1999.

ALTUNAN, Sema. "XVIII. yy da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2005, ss. 2-12.

ANTOV, Nikolay. *Imperial Expansion, Colonization, And Conversion to İslam İn The Islamic World's 'Wild West': The Formation Of The Muslim Community In Ottoman Deliorman (N.E. Balkans), 15th-16th cc.,* A Dissertation Submitted to The Faculty Of The Division Of The Social Sciences In Candidacy For The Degree Of Doctor Of Philosophy Department Of History, Chicago, Illinois, 2011.

ARMAĞAN, A. Latif. "XVII. Yüzyılın Sonu ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu Ve Balkanlarda Görülen Veba Salgınlarının Sosyo-Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma" *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı,* ed. N. Sarı, Ali Haydar Bayat, Yeşim Ülman, Mary Işın, C. III, Ankara 2005, ss.907-914.

ARPAGUŞ, Safi. "Pîr", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 272-273.

ARSLAN, H. Çetin. *Türk Akıncı Beyleri ve Bölgenin İmarına Katkıları (1300-1451),* T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

ÂŞIK PAŞAZADE. *Osmanoğulları'nın Tarihi,* Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, K. Kitaplığı, İstanbul, 2003.

ATALAY, İbrahim. *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir, 2005.

ATALAY, İbrahim. *Genel Fiziki Coğrafya (Genişletilmiş 6. Baskı)*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir, 2005.

ATAMAN, Bekir Kemal. “Ottoman Demographic History (14th-17th Centuries)”, *Journal Of Economic and Social History of the Orient*, Vol. 35, No.2 1992, s.187-198.
ATASOY, Emin. *Beşerî ve Kültür Coğrafyası Işığında BULGARİSTAN*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
ATİYA, A.S.-E. Uras, *Niğbolu Haçlılar Seferi*, Güney Matbaası, Ankara, 1956.
AYAR, Mesut, Yunus KILIÇ. “Osmanlı’da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 17/2Kış, İzmir 2017. ss 163-181.
Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, (Haz. İlhan Ayverdi), Kubbealtı Lûgatı, MAS Matbaacılık, İstanbul, 2008.
BAİLEY, Rayna. *Global Issues: Immigration and Migration*, Infosable Publishing, New York 2008.
BAJENARU, Radu, “Cultural identities, structures of power and military conflict in northern Balkan Peninsula during 4th-3rd millennia BC, Identități culturale, structuri de putere şi conflict. Militarin nordul Peninsulei Balcanice in mileniile” *IV-III a. Chr*, Fondul Social European Programul Operational Sectorial Dezvoltarea Resuselor Umanemilitarîn nordul Peninsulei Balcanice în mileniile, Bucureşti, 2007-2013, ss.284-291.
BAKER, Alan R.H. “The Dead Don't Answer Questionnaires: Researching and Writing Historical Geography”, Journal of Geography in Higher Education, 1997, ss.231-243.
BARDOS, Gordon N. Alex DRACE, Jasna DRAGOVİC, Christian VOSS, “Entangled Histories of Balkans”, d. Zoran Milutinoviç, *Balkan Studies Library*, ss.11 https://www.scribd.com/document/346399864/Entangled-Histories-of-the-Balkans-Volume-Three-Shared-Pasts-Disputed-Legacies (Erişim Tarihi: 27.03.2020).
BARKAN, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, İstanbul 1942, ss. 281-365.
BARKAN, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.13, S.1-4, 1952, ss. 209-237.
BARKAN, Ömer Lütfi. *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.
BARKAN, Ömer Lütfi, Enver MERİÇLİ. *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
BARKAN, Ömer Lütfi. “Çiftlik”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C.3, Ankara, 1994, ss. 393-397.
BARKAN, Ömer Lütfi. *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraa-i Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Birinci Cilt Kanunlar Tıpkı Basım*, Yay. Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No:4302, İktisat Fakültesi Yayın No:568, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayın No:4, İstanbul, 2001.
BARKEY, Karen. “Scheduling and Social Kontrol in the Ottoman Empire, 1550 to 1650”, *Comperattive Studies and Society and History*, Vol.38, No.3, Cambridge University Press, 1996, ss.460-483.
BARTINLI İbrahim Hamdi. *Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı, Numara 2044.
BAŞAR, Fahameddin. “Evrenosoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 539-541.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 33, C. 1, Ankara, 1996.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 33, C. 2, Ankara, 1996.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Tıpkı Basım Yayın No 28, C. 2, Ankara, 1995.

BAYARTAN, Mehmet. "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi,* S.13, ss.93-107.
BAYARTAN, M. "Tarihi Coğrafya", *Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, ed. Mesut Doğan-Özlem Sertkaya Doğan, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2018, ss. 147-160.
BAYKARA,Tuncer. "Kasaba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 525-526.
BAYKARA, Tuncer. "Kaza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 119-120.
BELDICEANU, Nicoara. *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay., Teori Yayınları, Ankara, 1985.
BENEDİCTOV, Ole J. *The Black Death* (1346-1353), The Boydel Press, Woodbridge, Wiltshire, 2004.
BOSTAN, İdris. "Pertev Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 235-236.
BOYKOV, Grigor. "Balkan City or Ottoman City: A Study on the Models of Urban Development ın Ottoman Usser Thrace, From the Fifteenth To the Seventeenth Century", *Proceedings of the Third International Congress on the Islamic Civilisation in the Balkans* 1-5 November 2006, Bucharest Romania (Istanbul IRCICA,2010), ss.69-85.
BOZHİKOV, Veselin. *Naselenite Mesta Fe Tsarstvo Bulgariya 1878-1944*, Sofya, 2008.
BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay., DOĞUBATI, Ankara 2017.
BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay., DOĞUBATI, Ankara 2017.
BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası III*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay., DOĞUBATI, Ankara 2017.
BULUT, İhsan. *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2006.
BULUT, Mehmet. "Erken Modern Dönem Osmanlı Ticaret Literatürüne Genel Bir Bakış", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. I, 2003, ss.219-244.
BUZPINAR, Ş.Tufan. "Surre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 567-569.
CEBECİ, Ahmet Hasan. *XVI. Yüzyılda Silistre Sancağı Vakıfları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 1994.
CEBECİ, Ahmet Hasan. *XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagauzlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, Ankara, 2008.
CHOLAKOV, İvo D. Krastyu Evtimov CHUKALEV, "Archeology in Bulgaria", *American Jorunal of Archeology,* V. 114, No:4, 2010, pp.715-741.
COŞGEL, Metin. Thomas J. MİCELİ. "Tax Collection in History: Public Institutions and Institutional Change in the Ottoman Empire", *For Presentation at the International Economic History Congress*, Helsinki, 2006, ss. 2-37.
CRAMPTON, R.J. *The Bulgarian lands from prehistory to the arrival of the Bulgarians*, Second Edition, Cambridge Concise Histories. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University 2005.
CUMALI, Mehmet Arslan. *Ağmaç köyü (Balcı Ahmet)*, Anadolu Matbaası, İzmir 2002.
ÇAĞ, Galip. "Kadim Yollar Bağlamında Osmanlı Balkan Fetihlerinin Stratejik Unsurları; Üsküp'ün Fethi Örneği", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2020, ss. 147-157.
ÇAĞATAY, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayanın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları", *IV. Türk Tarih Kongresi,* Ankara, 1948, ss.426-433.

ÇAKAR, Enver, "Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, Elâzığ, 2002, ss.261-282.

ÇALIK, Sıddık. *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15-16. Yüzyıllar)*, Bosna Hersek Dostları Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

ÇELİK, Gülfettin. "Osmanlı'da İskân Tarihi ve Ömer Lütfi Barkan, Osmanlıda Nüfus ve İskân Politikaları", *Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi*, 10, İstanbul, 2009, ss. 49-109.

ÇETİN, Cemal. *XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi*, Osmanlı İdaresinde Balkanlar I, ed. Alaattin Aköz, Slobodan Ilıc, Doğan Yörük, Danko Leovac, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya, 2020.

DELİLBAŞI, Melek, Muzaffer ARIKAN. *Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

DEMİR, Selçuk. *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.

DEMİR, Selçuk. "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesl-i Timurhanlar", *Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* ed. Gölen Zafer-Temizer Abidin, Balkan Tarihi C.I, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Yayınları 1, 2016, ss. 97-111.

DENY, John, Metin KUNT, "Sandjak", *The Encyclopedia of İslam (New Edition),* Ed. C.E. Bossworth, Evan Danzel, W.P. Heınrıchs and G. Le Comte, Volume IX, Leidin Brill 1997, ss. 11-13.

DERGACHEV, A. Valentin. Pavel M. DOLUKHANOV. "*The Neolithızation of The North Pontıc Area and The Balkans In The Context of The Black Sea Flood*", Yanko-Hombach et al. (Eds.), The Black Sea Flood Question, 2007, ss.489-514.

DEVELLİOĞLU, Ferit. "İskân" Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, ss. 20,105,114.

DİNGEÇ, Emine. *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2004, ss. 221-229.

DİNGEÇ, Emine. "Ottoman Gypsies and The Head Tax Collection: A Cese Study of the Gypsies Living in 1843", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* Konya, 2007, ss. 211-229.

DİNGEÇ, Emine. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, S. 20, ss.33-46.

DOĞANAY, Hayati. *Türkiye Beşerî Coğrafyası,* PEGEM AKADEMİ, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Ankara, 2004.

DOĞANAY, Hayati. *Ekonomik Coğrafya 3, Tarım Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2007.

DOĞANAY, Hayati, Ünal ÖZDEMİR, İ. Fevzi ŞAHİN. *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya,* Pegem Akademi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.

DOĞRU, Halime Kozlubel. *XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.7, Eskişehir, 2000.

DOĞRU, Halime Kozlubel. *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

DÖĞÜŞ, Selahattin. "Şeyh Bedreddin ve Rumeli Gazileri*", Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 18, 2005, ss.71-96.

DRAGANOVA, Slavka. *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII., S. 201, Ankara, 2006.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. *Tarihçe-i Vakıa-i Zağra (Zağra Müftüsünün Hatıraları),* Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.

ELİBÜYÜK, M. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufasal Defterler" *Coğrafya Araştırmaları*, C.I, Ankara 1990, ss. 11-42.
EMBİEV, Hilmi. *Şumnu'da Türk Kültürü (Camiler, Sivil Yapılar ve Aydınlar)*, Razgrad, 2014.
EMECEN, Feridun. "Mufassaldan İcmale", *The Journal Of Ottoman Studies, XVI*, İstanbul 1996, ss. 37-44.
EMECEN, Feridun. "İbrahim Paşa, Makbul". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss.333-335.
EMECEN, Feridun. "Osmanlı Divanında Ana Defter Serileri: Ahkam-ı Miri, Ahkam-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkamı Şikâyet", *TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C.3, S. 5, İstanbul, 2005, ss.107-139.
EMECEN, Feridun. "Selim II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 414- 418.
EMECEN, Feridun. "Yaya ve Müsellem", *DİA*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 354- 355.
ERCAN, Yavuz. "Türkiye'de XV ve XVI. yylarda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu", *Belleten Dergisi,* C.XLVII, S.1143, 1983, ss. 1119-1149.
ERCAN, Yavuz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgar ve Voynuklar*, Türk Tarih Kurumu Ankara Basımevi, Ankara, 1989.
ERDER, Leila. "The Measurement of Preinustrial Population Changes: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century", *Middleeast Studies*, XI/3, 1979, ss. 288-301.
ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, Ayşe KAYAPINAR, *1472 ve 1560 Tarihli Akıncı Defterleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017.
ERİNÇ, Sırrı. *Jeomorfoloji I,* Güncelleştiren Ahmet Ertek- Cem Güneysu, Der Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2000.
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ahmed Cevdet Paşa Baskısı, Dersaadet İkdam Matbaası, C. 3, İstanbul 1314 (1898).
EYİCE, Semavi. "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 302-311.
EYİCE, Semavi. "Gazi Evrenosoğlu Camii ve Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 448-450.
FAROQHİ, Suraiya."Social Mobility Among The Ottoman Ulema in the Late Sixteenth Century", *Journal Of Middle East Srudies*, Great Britian, 1973, ss.204-218.
FAROQHİ, Suraiya. "1590-1699, in an Economic and Social History of the Ottoman Empire", *Crisis and Change*,ed. Halil İnalcık with Donald Quatraert, Part II, Cambridge Universşty Press, 1994 ss. 424-434.
FAROQHİ, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2. Baskı*, İstanbul, Ekim 1994.
FAROQHİ, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,* çev. Neyyir Berktay, İstanbul, 2011.
FAYDA, Mustafa. "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 30-36.
FORBES, Nevil, Arnold J. TOYNBEE, David MİTNARY, David George HOGARTH, *The Balkans: AHistory of Bulgaria-Sırbia-Greece-Rumania-Turkey,* Oxford: Clorondon Pres, Toronto, 1915, s.7-33.
GENÇ, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
GERORGE, Pierre. *Nüfus Coğrafyası*, İletişim Yayınları, çev. Tanju Gökçöl, Press Universıtaires De France, İstanbul, 1991.
GÖKBİLGİN, M. TayyiB. "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1952, s.433-444.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib. *Rumelide Yürükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.748, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1957.
GÖKBİLGİN, M. Tayyib. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2272, İstanbul, 1977.
GÖKÇE, Turan. "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından 'Mufassal-İcmal' Avarız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazası Örnekleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C./V. XX; S./Number: I, Temmuz/July 2005, ss.71-134.
GÖYÜNÇ, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
GRADEVA, Rositsa. Rumeli Under The Ottomans, 15th-18th Centuries: Instıtutions and Communities, The Isıs Press, İstanbul, 2004.
GREENWOOD, Antony. *İstanbul's Meat Provisioning: A Study Of The Celepkeşan System, A Dissertation Submitted to A Study Of The Celepkeşan System*, Chıcago, Illınois, 1988.
Kuman Lehçesi Sözlüğü (Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini), (Haz. K. GRÖNBECH), çev. Kemal Aytaç, /Kültür Bakanlığı Yayınları/1396, Türk Dünyası Edebiyat Dizisi/27, 1992.
GURAVA, Maria. *Establishing the Identity of Bulgaria's First Farmers –a New Perspective,* Archeologıa Bulgarica, XVI, 2012.
GÜLER, Mehmet Nuri. "Günümüzdeki İktisat (Ekonomi) Bilimi'nin Adlandırılma Problematiği", *İslami Araştırmalar Dergisi,* C. 18, S. 4, 2005, ss. 377-386.
GÜLER, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar),* Tarih ve Tabiata Vakfı, İstanbul, 2002.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. "Tarihi Coğrafyanın Coğrafya İçindeki Yeri ve Önemi", *Temelleri Gelişimi ve Yapısıyla Tarihi Coğrafya*, ed. Osman Gümüşçü, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s.385-408.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. "Osmanlı Mufassal Tahrir Defterlerinin Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1999, ss.1-13.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. "Ulaşım Şartlarının Ortaya Çıkardığı Şehir: Karapınar'ın Kuruluş Öyküsü", Konya- Karapınar Belediyesi Karapınar Sempozyumu, Konya, 2001, ss. 53-68.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. "Internal Migrations in Sixteenth Century Anatolia", *Journal of Historical Geography*, 30/2, 2004, ss. 231-248.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. "The Concept Of Village Boundary in Turkey",*Archıvum Ottomanicum*, Harrassowitz verlag-Wiesbaden 2007, ss. 37-60.
GÜMÜŞÇÜ, Osman. *Tarihi Coğrafya,* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.
GÜMÜŞÇÜ, Osman, KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri. "Köy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2 (Ek), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, ss. 85-87
GÜNAY, Hacı Mehmet. "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 475- 479.
GÜNAY, Musa. *55 Numaralı Mühimme Defteri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
GÜNAY, Ünver. "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo- Kültürel Yapı, Din ve Değişme", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 14, Yıl: 2003/1, ss. 21-48.
GÜNEY, Süha. *Şehir Coğrafyası I,* ed. Mehmet Bayartan, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2017.
GÜNEY, Süha. *Şehir Coğrafyası II,* ed. Mehmet Bayartan, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2017.
GÜNDÜZ, Tufan. *Türkmenler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.
GÜZELEV, Vasil, Georgi MARKOV, Doyno DOYNOV, Plamen MITEV, Stephan ANDREV, *Reçnik Na Selişti İmane İ Nazvaniya na Administrativno Teritorialni Edinitsi,* ed. Martin İvanov, Sofia, 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf. "XVI. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten, LIII/207-208*, Ankara, 1989, ss. 637-681.
HALAÇOĞLU, Yusuf. "Bulgaristan", *DİA*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992 ss. 399-401.
HALAÇOĞLU, Yusuf. *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2009.
HEZARFEN, Ahmet. *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiyası-2*, Kaynak Yayınları, 2004.
Historical Dictionary of Bulgaria, (Haz. Raymon Dertez), Published by Rowman &Littlefield, Maryland, 2015.
HOCA SADETTİN EFENDİ. *Tacü't Tevarih I*, (Yayınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/ 301 Yayımlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi 5, Ankara, 1999.
HUERTA, JR, Frank. *The Cıtıes Of Phılıp And Alexander: Early Macedonıan Colonızatıon*, A Thesis Submitted İn Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Arts İn History İn The School Of Social Sciences California State University, Fresno, 1996.
HUPCHİCK, D.P. *The Bulgarians in the Seventeenth Century (Slavic Orthodoks Society and Under Otoman Rule)*, Mc Farland& Company, Publishers Jefferson, North Carolina, and London, 1993.
HÜTTEROTH, W. D. *Landliche Siedlungen im Südlichen Inneralatolien*, in den Letzten Vierhundert Jahren. Im Selbstverlag des Geographiscen Instituts der Universitat Göttingen 1968.
ILGAR, İhsan. "Şumnu Kalesinin Mehmedi", *Deniz Mecmuası*, S. 418, İstanbul, 1957.
İLGÜREL, Mücteba. "Bulgaristan'da Menzil Teşkilatı ve Yöre Halkı ile Münasebeti", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Sofya, Nisan 21-23, 2000, ss. 253-259.
İbn-i Haldun, *Mukaddime I*, çev. Turan Dursun,Onur Yayınları, Ankara 1977.
İBRAHİMGİL, Mehmet. "Balkanlarda Osmanlı Mimarisi", Yeni Türkiye, Yıl 6 S. 34, Ankara, 2000, ss. 490-509.
İMBER, Colin. *Crusade Texts in Translation (The Crusade Of Varna, 1443-45)*, Published Ashgate Publishing Limited Gower House Croft Road Aldershot , Hampshire GU11 3HR, Humpshire-England, 2006.
İNALCIK, Halil. "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na (XVI. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri)", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, Osman Yalçın Matbaası*, 1953, ss. 208-248.
İNALCIK, Halil. "Raiyyet Rüsumu", *Belleten XXIII*, S. 92, 1959, ss.575-610.
İNALCIK, Halil. "The Emergence Of Big Farms, çiftliks: State, Landlords And Tenants", *Contributions al histtorie Economique At Sociale de I' Empire Ottoman*, Peeters Press, Louvain, 1984, ss. 105-126.
İNALCIK, Halil. *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
İNALCIK, Halil, Mevlüd OĞUZ. *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehmed Han- İzladi ve Varna Savaşları (1443-144) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
İNALCIK, Halil. "İslamization of Ottoman Laws on Land and Land Tax", *Essas in Ottoman History*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992, ss.155-169.
İNALCIK, Halil. "Village, Peasant and Empire,", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society,* Indiana University Turkish Studies and Turkısh Mınıstry of Culture Joint Series Volume 9, 1992, ss. 137-157.
İNALCIK, Halil. "Çiftlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 313-314.

İNALCIK, Halil. "Köy Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1993, ss.1-30.
İNALCIK, Halil. "State and Ideology under Sultan Süleyman I", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire-Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, ss.70-91.
İNALCIK, Halil. "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1993, ss. 31-63.
İNALCIK, Halil. "Eyalet", *DİA*, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
İNALCIK, Halil. "Timar", The *Encyclopaedia İslam*, V.I, Prepared By A Number Of Leading Orientalists, Leiden, E. J. Brill, 2000.
İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezen, Yapı Kredi Yayınları, 1825, Tarih 20, I. Baskı İstanbul, Mayıs 2003, S. Baskı, İstanbul, 2004.
İNALCIK, Halil. "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss.18-25.
İNALCIK, Halil. "Autonomous Enclaves in Islamic States: Temlîks, Soyurghals, YurdluḳOcaḳlıḳs, Mâlikâne-Muḳâša'as and Awqâf", ed. Judith Pfeiffer and others, *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods*, Wiesbaden: Harrassowitz 2006, ss. 112-134.
İNALCIK, Halil. "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar", *GAMER, 2012*, ss.1-10. *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/66/1680/17908.pdf* (Erişim Tarihi: 27.06.2021)
İNALCIK, Halil. *Osmanlı Sultanı Orhan, (1324-1362) Avrupa'da Yerleşme*, Öncü Basımevi, Ankara, 2009.
İNCİCİYAN, P.L., Hrand D. ANDEARASYAN. "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası, "GDAAD", S. 2-3, İstanbul, 1974.
İPŞİRLİ, Mehmet. "Danişmend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 464-465.
İSMAİL, Osman. *Şumnu ve Tarihte Bıraktığı İzler*, İzmir, 2014.
İVANOV, Martin. *Reçnik Na Selişti İmane İ Nazvaniya na Administrativno Teritorialni Edinitsi (Köy İsimleri ve İdari Birimleri)*, 2013.
İVANOVA, Maria. *Tells, İnvasion Theories and Warfare in Fifth Millenium B.C. Noerth-Eastern Bulgaria*, Offprint Of: War and Sacrifice (Studies in the Archeology of Conflict, Edited by Tony Pollard and Iain Banks, Brill, Leiden-Boston, 2007.
Coğrafya Terimleri Sözlüğü Almanca, Fransızca, İngilizce Karşılıkları Eski ve Yeni Şekilleriyle. (Haz. Reşat İzbırak), Ankara: Doğuş Matbaası, 1964.
JELAVİCH, Barbara. *Balkan Tarihi (18 ve 19. Yüzyıllar)*, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
KADERLİ, Zehra. "Deliorman Türk Sözel Kültüründe Adam Odaları ve Oda Geleneği", *Türkbilig* ,2010/20, ss.107-126.
KAFESOĞLU, İbrahim. *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,1985.
KALLEK, Cengiz. "Ticaret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss.134-144.
KARA, Mustafa. "Tekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 368-370.
KARAGÖZ, Senem. *XV-XVI. Yüzyıllarda Deliorman-Tozluk Hattında Osmanlı Yerleşmesi (Fetih, İskân Ve Nüfus)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
KARAMAN, Hayreddin. "Fakih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 126-127.
KARAMAN, Kıvanç, Şevket PAMUK, "Ottoman State Finances in European Perspective 1500-1915", *The Journal Of Economic History*, V. 70, No. 3. September 2010, sa.594-629.

KASABA, Reşat. *Do States Always Favor Stasis? The Changing Status of Tribes in the Ottoman Empire,* Boundaries and Belonging, edited by:joel s. mıgdal Cambridge University Press, 2004.
KAYA, Filiz. *Osmanlı Devleti' nin Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti (XV. XVI. Yüzyıllar),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ankara, 2006.
KAYAPINAR, Ayşe. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defterleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.
KESKİN, İhsan. "Osmanlı Arşivciliğinin Teorik Dayanakları Hakkında", *Türk Kütüphaneciliği 21*, 3, Trabzon, 2007, ss. 271-303.
KESKİOĞLU, Osman. "Bulgaristan'da Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri", *Vakıflar Dergisi*, S. VII, Baha Matbaası İstanbul, 1968, Tıpkı Basım PYS Vakıf Sistemi Matbaası, Ankara, 2006, ss. 129-139.
KIEL, Michael. "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", *Türk Dünyası Araştımaları Dergisi*, Yıl:2, S.3, çev. Fikret ELPE, 1980, ss. 26,27; Vasary, *a.g.e.*, ss. 77-78.
KIEL, Michael. *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period,* Printed by Van Gorcum, Assen, Netherlands, 1985.
KIEL, Michael. "Deliorman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 141-144.
KIEL, Michael. "Eskicuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss.396-397.
KIEL, Michael. "Filibe", *DİA*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
KIEL, Michael. "Hezargrad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 297-300.
KIEL, Michael. "The Herat of Bulgaria Populztion and Settlement History of the District of Provadia, Novi Pazar and Shumen from the Late-Middle Ages till the end of the Ottomsn Period", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk- Bulgar İlişkileri Sempozyumu,* Eskişehir, 2005, ss.15-38.
KIEL, Michael. "The İncorporation of the Balkans into the Ottoman Empire 1353-1453", Turkey V. 1, Bizantium to Turkey, ed. by. Kate Fleet, Cambridge University Press, UK, 2009, pp.138-191.
KIEL, Michael. "Şumnu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 227-230.
KIEL, Machiel. "The Origin and Spread of the Türbe in Islamic Architecture: Old Theories, New Synthesis." (İslam Mimarisinde Türbelerin Ortaya Çıkışı ve Yayılması: Eski Teoriler, Yeni Sentezler), (10.12.2012, saat 14:00-15:00) te Uşak Üniversitesi Mustafa Kemal Paşa Amfisinde vermiş olduğu konferans.
KIEL, Michael. "Yenice-i Vardar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 445-448.
KILIÇ, Osman, Hasan Hüseyin YILMAZ. *Şumnu Nüvvab Medresesi, Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umut,* C.4, 2016. ss.469-511. https://www.tika.gov.tr/upload/publication/4.cilt.pdf (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
KILIÇ, Rüya. *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yanınevi Tarih ve Coğrafya Dizisi, İstanbul, 2005.
KOCA, Nusret. *Ekonomik Coğrafya (Genel Coğrafya),* ed. Hakkı Yazıcı, Koca Nusret, Pegem Akademi, 8. Baskı, Ankara, 2018.
KOÇ, Ümit. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, ss.395-420.
KOÇ, Yunus. "Osmanlıda Kent İskanı ve Demografisi, (XV-XVIII. Yüzyıllar)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, Say 6, 2005, ss.161-174.

KOKDAŞ, İrfan. *Celeps, Butchers, And The Sheep: The Worlds Of Meeat in The Sixteenth-Seventeenth Centuries*, Submitted to the faculty of Arts and Social Sciences in Partial Fullfillment of the Requirements fort the Degree of Master of Arts, Sabancı University Spring 2007.

KONTEVA, Mimoza. Petur STOYNOV, Georgi UZUNOV, Geogri KINEV. *Geografski Atlas Na Bulgaruya*, 10. Klas, Sofia, 2013.

KOVAÇEV, Rumen. *Opis na Nikopolskiya sancak ot 80-te godini na XV vek Sofya [1480'li Yıllara Ait Niğbolu Sancağı Tapu Tahrir Defteri],* National Biblothek Hll. Kyrill und Methodius Press, Sofya, 1997.

KÖKSAL, Osman. *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası ŞUMNU*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2006.

KURAT, Akdes Nimet. *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

KUTLUER, İ., "Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, ss. 296-297.

KUYUCUKLU, Nazif. "Bulgaristan Bağımsızlık Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 396- 399.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri. "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 40-43.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri. "Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss.441-446.

KÜPELİ, Özer. *Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dai*r, Osmanlı 3 İktisat, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

LABİB, Subhi. "The Era of Süleyman the Magnificient: Crisis of Orientation", *International Journal of Middle East Studies*, V.10, No.4, Published: Cambridge University Press, Nov,1979, ss.435-451.

Landscape, Vegetation and Habitats in Northern Bulgaria, Organized by Department of Phytocoenology&Ecologyat, the Institute of Botany, Sofia, (Anonim 2010).

LAZAROVA, Maria, Lilyana YURUKOVA. "Pollen and Inorganıc Analyses of -Bee Honey fromShumen Dıstrıct (North-Eastern Bulgarıa)", *Comptes rendus de l'Acad´emie bulgare des Sciences*, Tame 60, No.11, 2007 ss.1187-1192.

LEVEND, Agâh Sırrı. *Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-namesi 2. Baskı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XI. Dizi, S. 8, Ankara, 2000.

MARUSHİEVKO, Elena. *Gypsies in the Otoman Empire,* University of Hertfordshire Pres Printed in Great Britain by J.W. Arrowsmith Ltd. Published, 2001.

McCHARTY, Justin. *The Population of Ottoman Anatolian the End Of the Empire*, Newyourk University Press- Newyork and London, 1983.

MESHİNEV, Tenyo. *Vegetation and Phytogeography: A Brief Characteristic (Biogeography and Ecology of Bulgaria),* Ed: Victor Fet ve Popov Alexi, Published by Springer, P. O. Box 17,3300 AA Dordrecht, Netherlands, 2007, ss. 581-588.

MEYDAN, Ali. *Coğrafya Nedir? Genel Coğrafya,*8. Baskı, (ed. H. Yazıcı ve N. Koca), Pegem Akademi, Ankara, 2017, ss.9-19.

MİÇEV, Nikolay, Peter KOLEDAROV. *Promenute v Umenata u Statuta Na Seliştata v Bulgariye 1878-1973,* Nauka i İzkustvo, Sofia, 1973.

Reçnik na Seliştata i seliştniti imena (Yerleşim Yerleri ve Yerleşim Adları Sözlüğü), (Haz. N. Miçev ve P. Koledarov), Sofia, 1989.

MİNKOV, Anton *Conversion to İslam in the Balkans: Kisve Bhasi Petitions and Ottoman Social Life*, 1670-1730, by Kroninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands, Leiden, Boston, 2004.
MİROĞLU, İsmet. *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
MORTIMER, Geof. *Early Modern Military History 1450-1815,* Palgrave Macmillan Ltd., Newyork.
MOŞKOV, Valentin A., *Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri*, çev. Elena İvanova, Manas Yayıncılık, 1974.
MUTLU, Nasıf. *Doğancı Çobanın İzinde*, Stüdyo Star Ajansı Ltd. Şti, Bursa, 2016.
NİŞANCI, Şükrü. *14-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Yayıncılık ve Hizmetleri, İstanbul, 2002.
OCAK, Ahmet Yaşar. "*Zaviyeler, (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)"*, Vakıflar Dergisi XII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Mars Matbaası, Ankara, 1978, ss. 247-269.
OCAKLI, Nuray. *Demographic Structue and Settlement Paterns of North-Eastern Bulgaria: Acase Study on Niğbolu Sandjak (1479-1483),* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The Institute of Economic and Social Sciencesof Bilkent University, Ankara, 2006.
ORAL, Ertuğrul. *993-995 (1585-1586) Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznamesi (İstanbul Şer'i Siciller Arşivi, Rumeli Kadıaskerliği nr.3),* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1980.
ORHONLU, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1967.
Oxford Dictionary of English (Third Edition), Edited by Angus Stevenson, Oxford University Press, New York.
ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş, Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara),* C. I, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 1991.
ÖNTUĞ, M. Murat. *Özü ile İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hükümleri ve Kalesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 1995.
ÖZ, Mehmet. "Some Notes on the Changes in the Early Ottoman Society from the 14th to the late 15th Century", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700.yılı özel sayısı, Ankara 1999, ss. 33-42.
ÖZ, Mehmet. "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım"*, Osmanlı-III İktisat, Yeni Türkiye Yayınları*, ed. Güler Eren- Kemal Çiçek-Cem Oğuz, c.III, ss.66-78.
http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/osmanliklasikdonemindetarim.html
(Erişim Tarihi:29.06.2021)
ÖZCAN, Abdülkadir. "Akıncı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 248-249.
ÖZCAN, Tahsin. "Pazar", *DİA*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 206-208.
ÖZÇAĞLAR, Ali. "Türkiye'de İdare Bölümlerin İdari Coğrafi Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2005, 3 (1), ss.1-25.
ÖZDEMİR, Fatih. *TD 382 Numaralı Tahrir defterine Göre Kanuni Devri Şumnu Nahiyesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
ÖZEL, Oktay. "Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri", ed. Halil İnalcık-Şevket Pamuk, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2000, ss.35-50.
ŞANS, Ömür, Göksal BAŞ, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kriz ve Dönüşüm" Yüzyıl Krizi, 2014. https://www.academia.edu/7074186/17 (Erişim Tarihi: 25.03.2020).

ÖZERGİN, M. Kemal. "Eski Bir Rûznamye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S. 4-5, İstanbul 1974, ss.263-290.

ÖZKAN, Hilmi Selim. "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları*, S.14, 2007, ss.47-62.

ÖZLEM, Kader. "Bulgaristan Ermenileri ve 1915 Olayları'na İlişkin Ermeni İddiaları Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir Değerlendirme (2005–2014)", Tesam Akademi Dergisi, Ocak 2015, ss. 221-243.

ÖZTUNA, Yılmaz. *93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Babali Kültür-BKY, İstanbul, 2006.

ÖZTÜRK, Necdet. *Tevarih-i Al-i Osman (Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

ÖZYURT ULUTAŞ, Selcen. *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Yanbolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDA-Türk Tarihi Anabilim Dalı İzmir, 2006.

ÖZYURT ULUTAŞ, Selcen. *XIV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Alevî-Bektaşî Toplulukların Oluşumu ve Merkezi Yönetim İle İlişkileri (Sivas-Dobruca Örneğinde Karşılaştırmalı İncelenmesi)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDA-Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2004, ss. 101-104.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (Haz. Mehmet Zeki Pakalın), C. 1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1983.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (Haz. Mehmet Zeki Pakalın), C. II, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1983.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (Haz. Mehmet Zeki Pakalın), C. III, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1983.

Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, (Haz. İsmail Parlatır), Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

PEHLİVAN, Gürol. "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazavatnameler", International Periodical For the Languages, Literatureand History of Turkish or Turkic, V. ¾, 2008, ss.598-617.

PEREMECİ, Osman Nuri. *Ecdad Tarihi,* Şumnu Matbaası,1340 (1924).

PETROVA, Elenora. "Bryges and Phrygians: Paralellism Between The Balkans and Asia Minor Through Archeological", *BALCANICA XXVIII*, Belgrad'e,1997, ss. 45-47.

POPESCU, Anca. "The Region of Dobrudja Under Ottoman Rule (Osmanlı İdaresi'ndeki Dobruca Bölgesi)". (2008). *Encyclopaedia of the Hellenic World. Black Sea* URL: http://blacksea.ehw.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12392 (Erişim Tarihi: 10.12.2019).

REED, Jane. Boris KRYSTUFEK, Warran J. EASTWOOD, *The Physical Geography of the Balkans and Nomenclature of Place Names*, Edited by Huw I. Griffiths, Boris Krystufek and Jane M. Reed, Balkan Biodiversity in the European Hotspot, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, 2004.

RUSSEL, Nerissa. *Hunting herding and feasting: Human Use Of anaimals in Neolithic Southeast Europe*, University Of California, Berkeley, 1993.

SABEV (ORHAN SALİH), Orlin "Osmanlıların Balkanlardaki Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XIV.-XIX. Yüzyıllar)": *Mülkler, Vakıflar, Hizmetler, OTAM, 33*/Bahar 2013, ss. 229-244.

SAMİ, Şemsettin. "Küre", *Kâmûs-ı Turki,* Çağrı Yayınları, Lügatlar Dizisi 1, İstanbul, 2010.

SARAL, Osman Yavuz. *Kaybettiğimiz Rumeli*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1974.

SAVAŞ, Saim. "Temettuat Defterleri Işığında Uşak/Eşme Yöresinde Harmandalı Aşireti", Tuncer Baykara Armağanı, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını*, Ankara 2011, ss.273-304.

SELÇUK, Havva. "Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Dfterlere Göre Rumeli'de İhtida Hareketleri (1432-1482)", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*S.12, Kayseri, 2002, ss.89-104.
SERTOĞLU, Midhat. *Osmanlı Tarihi Lügatı*, Kurtuba Kitap, 2015.
SEZER, Musa. "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Köstendil (Ilıca) Mahalleleri", *Journal of History and Future*, April 2017, Volume 3, İssue 1, ss. 136-150.
SETTON, Kenneth Meyer. *The Papacy and the Levant, 1204-1571: The Fifteenth Century*, The American Phılosophical Society, V. II, The Fifteenth Century, Phidelphia, 1978.
SEVİNÇ, Pervin. *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyleri Tevvih Defteri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1994.
SHİSKOV, Toma, Nikola KOLEV. *The Soils of Bulgaria*, ed. Alfred E. Hartemnik, Springer Netherlands, 2014.
Social Structures in the Balkans During The eighteenth and nineteenth centuries (Anonim)
STAMATOV, Atanas. "Biblical Genealogy of Peoples and The Place of Bulgarians According to Scrıptural Exegesis" *The Bulgarian Atlas*, ed. Alexander Fol, Sofia, 2001.
STOİKOV, Rusi. "Has, Zeamets et Timars du Sandjak de Nikopol", *Turski İzvori za Balgarskata İstorija, Serija XV-XVI*, ed. Nikolai Todorov, Boris Nedkov, Academia Litterarum Bulgarica, Vol. II, Sofya 1966, ss. 160-297.
STOYANOV, Valeri. "Bulgar Tarihinde Kumanlar (XI-XIV. yylar)" *Türkler,* 3. C., Orta çağ ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 798-810.
STRNADEL, Leslie, Patrick ERDLEY. *Bulgaria (Discover the Real Bulgaria)*, Other Places Publishing, 2012.
SÜMER, Faruk. Oğuzlar (Türkmenler), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 170, Ankara, 1967.
SYME, Ronald. "Lentulus and the Origin of Moesia", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 24 (1934), Published by: *Society for the Promotion of Roman Studies*, pp. 113-137.
ŞAHİN, Haşim. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler (1299-1402),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ,İstanbul, 2007.
ŞAHİN, İlhan. "Mezraa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, ss. 546-548.
ŞAHİN, İlhan. "Nahiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 306-308
ŞAHİN, İlhan. "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 97-99.
ŞAHİN, İlhan. "Sofya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 344-348.
ŞAHİN, İlhan. "Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 449-451.
ŞAHİN, Salih. *Geçmiş, Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, Gazi Kitabevi, Beşevler, Ankara, 2010.
ŞAHİNÖZ, Ahmet, Teoman ÖZGÜR. "Osmanlı Tarımında Bir Sistem Tartışması: Timar", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Ankara, 2002, ss.67-88.
ŞANS, Ömür, Göksal BAŞ. "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kriz ve Dönüşüm Yüzyıl Krizi", ss.3-6. https://www.academia.edu/7074186/17 (Erişim Tarihi: 25.03.2020)
ŞENTÜRK, Hüdai. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* S.11, Yıl:2, C. 2, Nisan 1981 s. 89-111.

ŞERİFGİL, Enver M. "Rumeli'de Eşkinci Yörükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1981, ss.64-80.
ŞEŞEN, Ramazan. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe, İstanbul, 2010.
TANMAN, M. Baha. "Hasirizade Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 370-375.
TANMAN, M. Baha. "Süleyman Paşa Camii ve Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 163-165.
TANOĞLU, Ali. "İskân Coğrafyası, Esas Fikirler Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü Osman Yalçın Matbaası, C. XI, İstanbul, 1954, ss.1-32.
TANOĞLU, Ali. *Nüfus ve Yerleşme,* İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 1183; Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Neşriyatı No.45, İstanbul, 1969.
TİMUR, Taner. *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, İstanbul, 1986.
TODOROV, Nikolai, *The Balkan City 1400-1900*, University of Washington Press Seattle, USA, 1983.
TODOROVA, Maria. *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, 2003, ss.166-236.
TOPÇU, Emel. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih Dönemi Kamu Yönetimi Yapısı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, Ocak Yayınları, Ankara, 1988.
TUNÇDİLEK, Necdet. *Türkiye İskân Coğrafyası (Köy-Altı İskanı)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:1283, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 49, İstanbul, 1967.
TUNÇDİLEK, Necdet. "Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Gelişimi ve Evrimi", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 1980, ss. 1-26.
TUNÇEL, Harun. "Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5 Ayrıbasım, Ankara 1996, ss.73-98
TURAN, Şerafettin. "Bayezid II", *DİA*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.234-238.
TURGUT, Vedat. *Yitirilen Mirasımız: Balkanlarda Kurulan Osmanlı Vakıfları (Fethinden XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar),* Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 2016.
TURGUT, Vedat. "Germiyanoğullarının Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu 'nun Türkleşmesi Üzerine" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, C./V. III, S./Issue: 4, Yıl/Year 2017, ss. 1-98.
TÜMERTEKİN, Erol, Nazmiye ÖZGÜÇ, *Beşerî Coğrafya (İnsan- Kültür-Mekan)*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002.
TÜMERTEKİN, Erol. Nazmiye ÖZGÜÇ, *Ekonomik Coğrafya (Küreselleşme ve Kalkınma)*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2018.
TÜRKAY, Cevdet. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler,* Tercüman Kaynak Eserler Serisi: 1, I. Basım, İstanbul, 1979.
TÜRKHAN, M. Sait. "Celep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1 (Ek) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, İstanbul, 2016, ss. 255-257.
ULUDAĞ, Süleyman. *İbn Haldun (Hayatı-Eserleri-Fikirleri)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
ULUSOY, Embiya, *Deliorman*, Sayfa, İstanbul, 2016.
ULUSOY, Embiya. *Deliorman*, İstanbul 2003.
UNAT, Faik Reşit, Mehmed A. KÖYMEN, *Mehmed Neşri, "Kitab-ı Cihannüma" Neşri Tarihi*, I. C. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi II,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, I. C., 5. Baskı, Ankara 1988.
Nüfus Bilim Sözlüğü, (Haz. Sunday Üner), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-17, Ankara, 1972.

VASARY, Istvan. *Cuman and Tatars (Oriental Military in the Pre Ottoman Balkans, (1185-1365)*, Cambridge University Press, New York 2005.
VRANIC, Ivan, "The Classical and Hellenistic Economy and the "Paleo Balkan" Hinterland: A case Study of the Iron Age Hellenized Settlements", *BALCANICA XLIII,* Belgrad, 2012, ss.29-50.
WHITE, Sam. *Climate, and Crisis in the Ottoman Near East,* Submitted İn Partial Of the Ruirements Ror The Degree Of Doctor Of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 2008.
YAKUB, Hasan. *Nikoi Predpolojeniya Za Preimenuvaneto Na Seliştata v Obiştina Omurtag Prez 1934 Godina, Sistornie i Problemi Na Bılgarskata Onomastika 12*, Veliko Tırnovo, 2012.
YEDİYILDIZ, Bahaeddin. "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 11-13 Eylül-1984, ss.25-41.
YEDİYILDIZ, Bahaeddin. "Vakıf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 479-486.
YEDİYILDIZ, Bahaeddin, Ümit ÜSTÜN. *Ordu Yöresi Tarihi'nin Kaynakları I- 1455 Tarihli Tahrir Defteri-, Türk* Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992.
YEDİYILDIZ, Bahaeddin, Ümit ÜSTÜN. *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II- 1485 Tarihli Tahrir Defteri-*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2002.
YEDİYILDIZ, Bahaeddin, Mehmet ÖZ, Ümit ÜSTÜN. *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları III -1520 Tarihli Tahrir Defteri,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2002.
YEL, Ali Murat, , Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI. "Mahalle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, ss.323-326.
YENİ, Harun. "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl batı Trakyası'nda Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar", *Kebikeç, 2013*, ss.143-149.
YILDIRIM, Onur. *Ottoman Guilds in the Early Modern Era,* International Instituut voor Sociale Geschiedenies, 2008.
YILDIRIM, Rıza. *Dervishes in Early Ottoman Society and Politics: A Study Of Velayetnames As A Source for History,* (Yayınlanmmış Yüksek Lisans Tezi), The Institute of Economics and Social Sciencesof Bilkent University Ankara, 2001.
YILDIRIM, Sercan. "Osmanlı Kentini Okumak; Osmanlı-Rumeli Kentlerinin Düşündürdükleri" *Yeni Türkiye*, Yıl 6, S. 34, Ankara, 2000, ss.498-504.
YILDIRIM, Ali. Hasan ŞİMŞEK, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 10. Baskıdan tıpkı 11. Baskı, Ankara, 2018.
YILMAZ, Hasan Hüseyin. "Tanım, Kapsam ve Amaç", *Tarihi Coğrafya,* ed. Osman Gümüşçü, Anadolu Üniversitesi Yayını No:3046, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1995, 2013. ss. 84-110.
YILMAZ, Hasan Hüseyin. "Tanım, Kapsam ve Amaç", *Tarihi Coğrafya,* ed. Osman Gümüşçü, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014. ss.291-377
YİĞİT, İlker, Musa SALAN. "XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu ve Toponimik Analizi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literatüre and History of Turkish or Turkic*, V. 8/6, Ankara, 2013, ss. 825-852.
YİNANÇ, Refet. Mesut ELİBÜYÜK, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1983.
YİNANÇ, Refet. Mesut ELİBÜYÜK, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:1, Ankara, 1988.
YİNANÇ, Refet. "Dulkadiroğulları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 553-557.
YÖRÜK, Doğan. "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 2007, ss. 625-652.

YÜCEL, Mualla Uydu. "Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar", *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Derl. O. Karatay; B. Gökdağ , Karam&Vadi, Çorum 2006, ss.185-214.
YÜCEL, Mualla Uydu. "Balkanlarda Peçenekler" *Türkler*, C. 3, Orta Çağ ed. H. C. Güzel-, K. Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
YÜCEL, Yaşar. "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Âdem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 149-152, 1974, ss.657-708.
YÜKSEL, Hasan. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683*), Dilek Matbaası, Sivas, 1988.
ZHELYAZKOVA, Antonina. "Islamization in the Balkans as a Historiographical Problem: the Southeast European Perspective", *The Ottomans and The Balkans*, ed. Adanır, Fikret-Faroqhi, Suraiya, Brill, Leiden, Boston, Köln 2002, ss. 223-267
ZIMMERMAN, Aaron, Holly J. STEİN, Judith L. HANNAH, Kaman BOGDANOV, Tudor BERA v.d., *Tectonic configuration of the Apuseni–Banat—Timok–Srednogorie Belt*, Balkans-South Carpathians, Miner Deposita, 2008- 43, ss.1-21. https://www.academia.edu/12199644/Tectonic_configuration_of_the_Apuseni_Banat_Timok_Srednogorie_belt_Balkans_South_Carpathians_constrained_by_high_precision_R_e_O_s_molybdenite_ages (Erişim Tarihi: 23.03.2021)
ZINKEISEN, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu,* çev. Nilüfer Epçeli, Tarihi-1 ed. Erhan Afyoncu, 1. Baskı, Topkapı-İstanbul, 2011.
ZIZEK, Slavoj. "Dikkat! Ufukta Yeni Bir Apartheid" *Radikal*-01/10/2011 (Slavoj Zizek ile röportaj). (http://www.metiskitap.com/catalog/interview/5785) (Erişim Tarihi: 20.05.2020)

İnternet Kaynakları

- https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/%c5%9eumnu_bulgaristan_727233 (Erişim Tarihi: 29.06.2021).
- https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/razgrad_bulgaristan_727696 (Erişim Tarihi: 29.06.2021).
- https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/eski-cuma_bulgaristan_726174 (Erişim Tarihi: 29.06.2021).
- Kubbealti Lugati – www.lugatim.com/s/piyaz (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Kubbealtı lügati www.lugatim.com/s/hergele (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Kubbealtı Lügati http://www.lugatim.com/s/Hamr (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- http://www.lugatim.com/s/bâd (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- www.lugatim.com/s/mahsul (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- www.lugatim.com/s/galle. (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- http://www.lugatim.com/s/KOZ, (Erişim Tarihi: 16.04.2021).
- 1/50000 ölçekli Bulgaristan topoğrafya haritaları: web.uni-plovdiv.bg/vedrin/index.html#section2 (Erişim Tarihi: 05.02.2020).
- 1/200000 ölçekli Balkan Yarımadası haritaları: http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-43.jpg (Erişim Tarihi: 01.09.2018).
- TDK "Lokalizasyon" www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.594059994075c9.63528038
- Eski Cami Fotoğrafları: https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/3618937808162475/ (Erişim Tarihi: 22.11.2021) https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/3618937808162475/ (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- Şumnu Mahalle Camileri https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/2871521166237480/

(Erişim Tarihi: 22.11.2021)

- Aynı Yerden Değişik Tarihlerde Şumnu'ya Bakış https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/789728434416774/ (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- Vayıslar köyü https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1705460472990216&id=100005788381997 (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- Preslav Surları: https://www.google.com/search?q=preslav+kalesi&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiVjfrdnqz0AhWu7rsIHWTBBD4Q_AUoAnoECAEQBA&biw=1536&bih=722&dpr=1.25#imgrc=xTWyMm7BO-AjJMb (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/4932516540137922/
- Bkz. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 06.06.2021).
- Kazanpınarı Derbendi https://www.google.com/search?q=kotel+municipality&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir...
- https://yandex.com.tr/gorsel/search?from=tabbar&text=EYYUB%20EL%20ENSAR%C4%B0%20T%C3%9CRBES%C4%B0&family=yes&p=1&pos=33&rpt=simage&img_url=http%3A%2F%2Fhowtoistanbul.com%2Fwp-content%2Fuploads%2F2013%2F07%2F481Y-779-17-022.jpg (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://yandex.com.tr/gorsel/search?from=tabbar&text=EYYUB%20EL%20ENSAR%C4%B0%20T%C3%9CRBES%C4%B0&family=yes&p=1&pos=44&rpt=simage&img_url=http%3A%2F%2Fwww.istanbuldakicamiler.com%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2015%2F05%2Feyup-sultan-camii-eyup-kubbe-minareler-1200x800.jpg (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=MED%C4%B0NE%20%C4%B0%20M%C3%9CNEVVERE&family=yes&from=tabbar&p=29&pos=893&rpt=simage&img_url=https%3A%2F%2Fimg.piri.net%2Fmnresize%2F900%2F%2Fresim%2Fimagecrop%2F2021%2F09%2F16%2F03%2F27%2Fresized_7c651-74637f09ahmed_pasa8.jpg(ErişimTarihi:22.11.2021)
- https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/razgrad_bulgaristan_727696. (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://www.meteoblue.com/tr/hava/historyclimate/climatemodelled/%c5%9eumnu_bulgaristan_727233 (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://www.facebook.com/groups/195103183879305/permalink/663451737044445 (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://www.google.com/search?q=ED%C4%B0RNE+YILDIRIM+BAYEZ%C4%B0D+CAM%C4%B0%C4%B0&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwjKg-Ofk7b0AhVMzKQKHdPGASIQ_AUoAnoECAEQBA&biw=1536&bih=722&dpr=1.25#imgrc=GIeVAZjKDWsZJM (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://www.google.com/search?q=Sultan+Bayezid+K%C3%9CLL%C4%B0YES%C4%B0+ED%C4%B0RNE&tbm=isch&ved=2ahUKEwjlnNrZlLb0AhWSP-wKHcE3ArMQ2-cCegQIABAA&oq=Sultan+Bayezid+K%C3%9CLL%C4%B0YES%C4%B0+ED%C4%B0RNE&gs_lcp=CgNpbWcQAzoFCAAQgAQ6BAgAEB46BggAEAUQHjoGCAAQCBAeOgQIABAYUP8WWI1xYNRyaAFwAHgAgAFniAHLDpIBBDEzLjaYAQCgAQGqAQtnd3Mtd2l6LWltZ8ABAQ&sclient=img&ei=zOSgYeWGM5L_sAfB74iYCw&bih=722&biw=1536#imgrc=V99iVHbcvET-EM (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://yandex.com.tr/gorsel/search?from=tabbar&text=SULTAN%20SEL%C4%B0M%20T%C3%9CRBES%C4%B0&family=yes&pos=37&img_url=https%3A%2F%2Fwww

.gpuphoto.com%2Fcomponent%2Fjoomgallery%2Fimage-2476-img%3Fformat%3Djpg%26ext%3D.jpg&rpt=simage (Erişim Tarihi: 22.11.2021)

- https://www.google.com/search?q=R%C3%9CSTEM+PA%C5%9EA+CAM%C4%B0%C4%B0&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiJstCEm7b0AhWqhP0HHQqABvMQ_AUoAnoECAEQBA&biw=1536&bih=722&dpr=1.25#imgrc=ALMJ0ZqJC2SZjM (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=EVRENOS%20BEY%20VAKIFLARI%20VARDAR%20YEN%C4%B0CES%C4%B0&family=yes&from=tabbar&pos=1&img_url=http%3A%2F%2Fkameraarkasi.org%2Fyonetmenler%2Fbelgeseller%2Fgonulyolu_01.jpg&rpt=simage (Erişim Tarihi: 22.11.2021)
- https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=RAZGRAD%20%C4%B0BRAH%C4%B0M%20PA%C5%9EA%20CAM%C4%B0%C4%B0&family=yes&from=tabbar&p=2&pos=85&rpt=simage&img_url=https%3A%2F%2Frandylewis.org%2Fwp-content%2Fuploads%2F2015%2F10%2FRazgrad.jpg&rlt_url=https%3A%2F%2Fupload.wikimedia.org%2Fwikipedia%2Fcommons%2Fthumb%2F8%2F8b%2FIbrahim_Pasha_Mosque%252C_Razgrad.jpg%2F1200px-Ibrahim_Pasha_Mosque%252C_Razgrad.jpg&ogl_url=https%3A%2F%2Frandylewis.org%2Fwp-content%2Fuploads%2F2015%2F10%2FRazgrad.jpg (Erişim Tarihi: 22.11.2021)

Mülakat

Ahmet CEBECİ ile 01.03.2014 tarihinden itibaren değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.
Ahmet YÜCETÜRK ile 2015-2017 yılları arasında değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.
Embiya ULUSOY ile 01.5.2015 tarihinden itibaren değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.
Nasıf MUTLU ile 2015-2017 yılları arasında değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.
Osman KILIÇ ile 2011-2021 yılları arasında değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.
Selahaddin AHMEDOVA ile 2015-2017 yılları arasında değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.

2.ARŞİV KAYNAKLARI

2.1.Başkanlık Osmanlı Arşivi (BAO)

A-Tahrir Defterleri (TT.d)

No: 65, 120, 121,222, 223, 225, 230,233, 317, 357, 370, 382,416, 439,452, 467,614, 616, 620, 625,685,707, 771,774,788, 860, 1125

B-Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

No: 11, 1558, 1774, 4452, 6678, 15962, 21599

C-Kamil Kepeci Tasnifi (KK.d)

No: 2591,2790, 2913,2915, 3961, 3962, 6328, 6475

D. Bâb-ı Defteri (D.HSK.AAG.d.)

No: 25939

E. Maliye Varidatı Muhasebesi, Cizye Defteri (ML. VRD, CMH.d)

No: 262, 327

F. Cizye Mukataası (ML_VRD_CMH_D)

No: 262

G. Mühimme Defterleri (MD)

No: 2, 3,6, 7, 12

2.2.Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM)

No: 42,58,559, 233

2.3.Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.)

No: 167

2.4.Bulgaristan Narodna Biblioteka Sv. Sv. Kiril Metodij Kütüphanesi (NBKM)

No: 12/9, 45/29, 217/8

AE.SABH.I.., 290,19512

2.5. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi

No: 24

EKLER (DİZİNİ)

Sayfa

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu* 551
Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar* 653
Ek 3. *Ekinlik Mezraalar* 661
Ek 4. *Müstakil Mezraalar* 664

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
1	Abderrezak Çif./ Balabanlar	-	-	-	-	Abdürrezzak Çif.. Şumnu'ya tâbi, s.306	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
2	Abdi	-	-	-	-	Abdi K. Şumnu'ya tâbi, s.204	Abdi Fakih K. Kirilova'da, s.466	Abdi Fakih K. Kirilova'da , s.243	-	-	-	-	Saha Çalışması
3	Abdi Fakih Mah./ Tekyeler	-	-	-	-	-	Abdi Fakih Mah., Tekyeler'de , s.553	Abdi Fakih Mah., Tekyeler'de, s.211	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Tekyeler-Cami mah.-Obitel) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.947. https://en.wikipedia.org/wiki /Targovishte_Province
4	Abdüssamed Baba Tekyesi/ Sığırcılar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Abdüssamed Baba Tek. Sığırcılarda, Şumnu'ya tâbi, s.213	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Yukarı Sığırcı köyü-Gorna Ratlina) Bozhikov, *a.g.e.*,s. 85; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.62. https://en.wikipedia.org/ wiki/Targovishte_Province
5	Ada	-	-	-	-	Ada Mez. Şumnu'ya tâbi, s.205	-	-	-	-	-	Ada-i Karşı K., Hrazgrad'a tâbi, s.99	(Razgrad ili- Zavet ilçesi, Büyük Ada köyü-Ostrovo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.161. https://en.wikipedia.org/ wiki/Zavet_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
6	Ahioğulları	-	-	-	Ahioğullar ı K., Şumnu'ya tâbi, s.550	Ahioğullar ı K., Şumnu'ya tâbi, s.276	Ahioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.562	Ahioğullar ı K., Şumnu'ya tâbi, s.203	-	Ahiler, Şumnu'ya tâbi, s.50	Ahiler, Şumnu'ya tâbi, s.8	Ahiler, Şumnu'ya tâbi, s.212	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Ahlar köyü-Drentsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.16 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.10. https://en.wikipedia.org/wiki/ Venets_Municipality
7	Ahmed Hâce Mah./ Köse Bazergan	-	-	-	-	-	Ahmed Hâce Mah. Köse Bazergan'a tâbi, s.508	Ahmed Hâce Mah. Köse Bazergan' a tâbi, s.224	-	-	-	Hüsrev Hâce Mah. Hasancılar 'a tâbi, s.210	(Şumnu ili-Şeytancık ilçesi, Karalar köyü-Çerna) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.520; https://en.wikipedia.org/ wiki/Hitrino_Municipality
8	Ak Mehmedi	-	-	-	Ak Mehmedi K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Ak Mehmedi K. Şumnu'ya tâbi, s.263	Ak Mehmedi K. Hrazgrad'a tâbi, s.363	Ak Mehmedi K. Hrazgrad'a tâbi, s.118	Ak Mehmedi K. Hrazgrad' a tâbi, s.73	Ak Mehmedi K. Hrazgrad' a tâbi, s.9	Ak Mehmedi K. Hrazgrad' a tâbi, s.21	Ak Mehmedi K. Hrazgrad' a tâbi, s.106	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Mehmedköy-Podgoritsa) Bozhikov, a.g.e.,s. 90; İvanov, a.g.e., 2013, s.35 https://en.wikipedia.org/ wiki/Targovishte_Province
9	Akça Gebeşler	-	-	-	-	Kovancılar K., Akça Seller dahi derler Şumnu'ya tâbi, s.311	Akça Gebeşler K., maa Mah.le-i Hızır, Şumnu'ya tâbi, s.460	Akça Gebeşler K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Akçalar K., Şumnu'ya tâbi, s.87	Akçalar K., Şumnu'ya tâbi, s.51	Akça Gebeşler K. Şumnu'ya tâbi, s.6	Akçalar K., Şumnu'ya tâbi, s.229	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Akçalar köyü-Belintsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 83; https://en.wikipedia.org/ wiki/Isperih_Municipality
10	Akçörek Mez. /Küçük İncik	-	-	-	-	-	-	Akçörek Mez. Küçük İncik'de, s.220	-	-	-	-	Defter ve Hraita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
11	Akdere-i Gebran	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Akdere-i Gebran K., Şumnu'ya tâbi, s.227	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Akdere Yeni mah.-Nova Byala Reka) Bozhikov, a.g.e., s.86; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.16. https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
12	Akdere Yakası	Akdere Yakası Mez. Şumnu'ya tâbi, s.33	Akdere Yakası Mez. Şumnu'ya tâbi, s.8a	Akdere Yakası Mez. Şumnu'ya tâbi, s.37	Akdere Yakası K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Akdere Yakası K. Şumnu'ya tâbi, s.210	Akdere Yakası K., Mah.le-i Yörük, Yahya maa Ali bin Hasan, Mustafa maa Güneş, Şumnu'ya tâbi, s.589	Akdere Yakası K. Şumnu'ya tâbi, s.216	Akdere K. Kirilova'da, s.105	Akdere K. Kirilova'da, s.54	Akdere K. Kirilova'da, s.17	Akdere-i Müslim K, Şumnu'ya tâbi, s.226	(Şumnu ili-Vırbitsa ilçesi, Akdere köyü-Byala Reka) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 86; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.16. https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
13	Alakilise	-	Alakilise Nah., Şumnu'ya tâbi, s.35a	Alakilise Nah., Şumnu'ya tâbi, s.8	Arabacı Osman K., Şumnu'ya tâbi, s.551	Arabacı Osman nam-ı diğer Öksüz Hasan K., Şumnu'ya tâbi, s.208	Arabacı Osman K., Şumnu'ya tâbi, s.597	Arabacı Osman K.s.210	Arabacı Osman K., s.104	-	-	Osman Pazarı Kaz. nam-ı diğer Alakilise, s.259	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçe merkezi-Omurtag) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.27; Bozhikov, a.g.e. 2008, s. 85; Yakub, a.g.m., s. 295; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
14	Ala Dağlu	-	Aladağlu K., Kirilova'da, s.30a	Aladağlu K., Kirilova'da, s.3	-	-	-	-	-	-	-	-	Lokalize edilememiştir.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
15	Alanlı	-	-	-	-	-	Alanlı K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Alanlı K. Şumnu'ya tâbi, s.207	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Hasan Fakı köyü- Kamburovo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.407; https://en.wikipedia.org/ wiki/Targovishte_Province
16	Ali Mah./ Tuğrul Obası	-	-	-	-	-	Ali Mah. Tuğrul Obası'nda 319	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
17	Ali Mah./ Podayva	-	-	-	-	-	Ali Mah. Podayva'da 569	Ali Mah. Podayva'da 224	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Öyüklü köyü- Apaz mah. - Slavçitsa) Bozhikov, *a.g.e.*, s.83; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.42.
18	Ali Sipahi Çif.	-	-	-	-	Ali Sipahi Çif. Şumnu'ya tâbi, s.279	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
19	Alpullar Mah. / Karaisaoğulları	-	-	-	-	-	Gedük Çakırı K. Şumnu'ya tabi, s.607	Gedük Çakırı K. nam-ı diğer Karaisaoğulları, Şumnu'ya tabi, s.21	Alpullar K. Alakilise'de1s.12	Alballar K. s.5	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Alballar köyü- Orach) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.38; https://en.wikipedia.org/ wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
20	Alyadın	-	-	-	-	-	Alyadın K., Bazarkan Hızır nam karyeden bulunmuştur, Hrazgrad'a tâbi, s.326	Alyadın K., Bazarkan Hızır nam karyeden bulunmuştur, Hrazgrad'a tâbi, s.146	Alyaaddin, Hrazgrad'a tâbi, s.73	-	Aladın, Hrazgrad'a tâbi, s.22	Alaaddin K. maa İnehan Derzi, Hrazgrad'a tâbi, s.92	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Aladın köyü-Bistra) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 90; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
21	Anadolu Hüseyin	-	-	-	Anadolu Hüseyin K., Şumnu'ya tâbi, s.550	Hüseyin Anadolu K., Şumnu'ya tâbi, s.279	Hüseyin Anadolu K., Şumnu'ya tâbi, s.566	Hüseyin Anadolu K., Şumnu'ya tâbi, s.226	Anadolulu Hüseyin nâm-ı diğer Hızır Sipahi K., Kirilova'da, s.102	Hızır Sipahi, Kirilâbad'da, s.54	Hızır Sipahi, Şumnu'ya tabi, s.12	Hızır Sipahi, Şumnu'ya tabi, s.212	(Eski Cuma ili, Omurtak ilçesi, Kıdur Sipahi köyü-Ugledno) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 85; Yakub, a.g.m., s. 293. Martin İvanov, Reçnik Na Selişti İmane İ Nazvaniya na Administrativno Teritorialni Edinitsi, 2013, s.134
22	Arabacıoğlu	-	-	-	Arabacıoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Arabacıoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.232	Arabacıoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s. 458	Arabacıoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.202	-	Arabacılar, Şumnu'ya tâbi, s.51	Arabacılar Osman[823], Şumnu'ya tâbi, s.4	Arabacı, Şumnu'ya tâbi, s.212	(Şumnu ili- Köklüce ilçesi, Karabaşlı köyü-Çernoglavtsi) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.502; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality

[823] 1600-1601 tarihli A'nam defterinde bu köy *Arabacılar* yazılması gerekirken, muharrir tarafından sehven *Arabacılar Osman* ismiyle keydedilmiştir.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
23	Araplar	-	Araplar Mez. Şumnu'ya tâbi, s.34a	Araplar Mez. Şumnu'ya tâbi, s.09	Araplar K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Araplar K. Şumnu'ya tâbi, s.248	Arablu K., Şumnu'ya tâbi, s.509	Arablu K., Arabacı Şeca'a köy dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.22	Şeca'a K., Şumnu'ya tâbi, s.80	Şeca'a K., Şumnu'ya tâbi, s.50	Şeca'a K., Şumnu'ya tâbi, s.7	Şeca'a K., Şumnu'ya tâbi, s.198	(Şumnu ili-Şeytancık ilçesi, Şücâköy-Studenitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.931; Bozhikov, a.g.e., s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
24	Arnavud Hırsova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Arnavud Hırsova K., Hrazgrad'a tâbi, s.82	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Kara Arnavut köyü-Golyam İzvor) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.500; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
25	Aşağı Âşıklar	-	-	-	Aşağı Âşıklar K., Şumnu'ya tâbi, s.554	Aşağı Âşıklar K., Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi,s.302	Aşağı Âşıklar K., Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi,s. 230	Aşağı Âşıklar K., Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi,s. 226	Turuca K., Şumnu'ya tâbi, s.94	-	-	Turuca K., Şumnu'ya tâbi, s.220	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Durarca köy-Stanyantsi). Acaroğlu, *a.g.e.,* s.306; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality.
26	Aydın Fakih	-	-	-	-	Pınarlık Mez. Şumnu'ya tâbi, s.197	Aydın Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.472	Aydın Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.241	Aydın Fakih, Alakilise de, s.112	-	-	Aydın Fakih, Osman Pazarına tâbi, s.268	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Hoca mah.-Pirinets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.426; Harita Çalışması https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
27	Aydın Fakihoğulları Mah./ Türkeşler	-	-	-	-	-	Aydın Fakihoğulları Mah. Türkeşlerde, s.540	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kazalarköy-Devino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.596.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
28	Azizler Mez.	Azizler Mez. Şumnu'ya tâbi, s.19	Azizler Mez. Dive Hamza yeridir, Şumnu'ya tâbi, s.28a	Azizler Mez. Dive Hamza yeridir, Şumnu'ya tâbi, s.57	Divane Hamza K., Şumnu'ya tâbi, s.553	Divane Hamza K., Alakilise'de, Şumnu'ya tâbi, s.196	Divane Hamza K., Şumnu'ya tâbi, s.592	Divane Hamza K., Eski Cuma'ya tâbi, s.259	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Popköy ilçesi, Hamzaköy -Bankovets) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.398) https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
29	Bağçeciler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bağçeciler K., Şumnu'ya tâbi, s.218	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Bahçalar köyü- Gradinka) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.88.
30	Bahadırlar	-	Bahşi Mez., Şumnu'ya tâbi, s.32b	-	Bahşioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.551	Bahşioğulları K., Kirilova'da, s.271	Bahşioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.459	Bahşioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.204	Bahadırlar K., Kirilova'da, s.102	Bahadırlarmaa Kaygılar K, Kirilova'da,s.55	Bahadırlar K., Şumnu'ya tâbi, s.23	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Pâdırlar köyü-Pıdarino) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.87; Yakub, a.g.m., s. 287.
31	Bahşioğlu	-	-	-	Bahşioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.303	Kara Bahşi Mah. Şumnu'ya tâbi, s.553	Kara Bahşilü Mah. Kara Bahşi Mah. Şumnu'ya tâbi, s.211	Kara Bahşi K. Mah. Şumnu'ya tâbi, s.103	Kara Bahşiler K. Kirilovada, Şumnu'ya tâbi, s.55	Kara Bahşiler K. Şumnu'ya tâbi, s.8	Kara Bahşi K. Kara Bahşi Mah. Şumnu'ya tâbi, s.204	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Karabaşköy-Çernokaptsi) Bozhikov, *a.g.e.*, 2008, s.85; Yakub, a.g.m., s. 294.
32	Bahşioğulları	-	Köse Bahşi Mezr., Şumnu'ya tâbii, s.32b	-	Bahşioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.551	Bahşioğulları Kirilova'da, s.271	Bahşioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.459	Bahşioğulları K., Şumnu'ya tâbi, s.204	Bahşiler K., Kirilova'da, s.103	Bahşiler K., Kirilova'da, s.55	Bahşiler K., Şumnu'ya tâbi, s.22	Kaygılar ve Bahşiler K., Osman Pazarına tâbi, s.275	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Başlar köyü-Parvan) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 85; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.109; Yakub, a.g.m., s. 287.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
33	Bakacak	Bakacak K. Şumnu'ya tâbi, s.79	-	Bakacak K. Şumnu'ya tâbi, s. 94	-	Bakacak K. nâm-ı diğer Furun Sekisi, Şumnu'ya tâbi,s.264	Bakacak K. nâm-ı diğer Furun Sekisi, Şumnu'ya tâbi,s.524	Bakacak K. nâm-ı diğer Furun Sekisi, Karakaşlık öy dahi derler, Eski Cuma'ya tâbi,s.254	Karakaşlı K. Eski Cuma'ya tâbi, s.96	Karakaşlı K. Eski Cuma'ya tâbi, s.57	-	Karakaşlık öy K., Eski Cuma'ya tâbi, s.300	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Karakaşlıköy-Probuda) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
34	Balaban mah./ Yunuslar	-	-	-	-	-	-	222 Balaban Mah. Yunuslarda	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Ortaköy-Sredişte ile Temürcüler arasındaki mahalle) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.774.
35	Balabancı	-	-	-	-	Balabancı K. nâm-ı diğer Kokarca, Şumnu'ya tâbi, s.201	Balabancı K. nâm-ı diğer Kokarca, Şumnu'ya tâbi, s.492	Balabancı K. nâm-ı diğer Kokarca, Şumnu'ya tâbi, s.218	Kara Sinan K. nâm-ı diğer Boğazkesen, Şumnu'ya tâbi, s.80	Boğazkesen K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Boğazkesen K., Şumnu'ya tâbi, s.39	Boğazkesen K., Şumnu'ya tâbi, s.191	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Boğaz Kesen köyü-Presyak) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.141. https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
36	Balabancı mez.	Balabancı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.75	Balabancı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.30b	Balabancı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.57,96	Balabancı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.549	Balabancı K. Şumnu'ya tabi s.317	Balabancı K. nâm-ı diğer Topçu, Şumnu'ya tâbi, s.563	Balabancı K. nâm-ı diğer Topçu, Şumnu'ya tâbi, s.232	Balabancı K. Şumnu'ya tâbi, s.80	-	-	-	Harita Çalışması (Gradişte Köyünün 3km. kuzey batısındaki eski yerleşim mevkii)

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
37	Balabanlar mah./ Tomine	-	-	-	-	-	Balabanlar mah. Şumnu'ya tâbi, s.558	Balabanlar mah. Eski Cuma'ya tâbi, s.251	Balabanlar K. Alakilise de, s.112	Balabanlar, Kirilova da, s.54	Balabanlar K. s.13	Balabanlar K. Osman Pazarında, s.265	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Balanablar köyü-Razdeltsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.93; Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; https://en.wikipedia.org/wiki/ Targovishte_Province
38	Balabanlı Mah./ Urum Ahmed	-	-	-	-	.	Balabanlı Mah. Urum Ahmedde,s. 606	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Benliköy-Kruşolak) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.126; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
39	Barçınlar	-	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.31a	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.59	-	Barçınlar K. Sindel Mez.sında otururlar, Şumnu'ya tâbi, s.237	Barçınlar K. Şumnu'ya tâbi, s.506	Balarçınlar K. Şumnu'ya tâbi, s.209	Barçınlar K. maa Mürseller K. Şumnu'ya tâbi, s.81	Mürseller K.maa Barçınlar K. Şumnu'ya tâbi, s.5	-	Mürseller K.maa Barçınlar K. Şumnu'ya tâbi, s.206	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Dereköy-Struino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.266; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
40	Balcı Balaban	-	-	-	Balcı Balaban K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Balluca Balaban K., Şumnu'ya tâbi, s.305	Balluca Balaban K., Şumnu'ya tâbi, s.555	Balluca Balaban K. Şumnu'ya tâbi, s.212	-	Ballıca Balaban K. Kirilovada, s.34	Balcı Balaban K. Şumnu'ya tâbi, s.34	Ballı Balaban K. Şumnu'ya tâbi, s.221	(Şumn ili, Vırbitsa ilçesi, Aşağı mah.-Bozhurovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.60; https://en.wikipedia.org/wiki/ Varbitsa_Municipality
41	Balcılar	-	-	-	Balcılar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Sırnova K. nâm-ı diğer Balcı Hâce Şumnu'ya tâbi, s.167	Sırnova K. Balcı Ahmet dahi derler, Hrazgrad'a tâbi, s.215	Sırnova K. Balcı Ahmet dahi derler, Hrazgrad'a tâbi, s.91	Balcı Ahmed K. Hrazgrad' a tâbi, s.69	Balcı Ahmet K. Hrazgrad' a tâbi, s.7	Balcı Ahmed K. Hrazgrad' a tâbi, s.27	Balcı Ahmet K. Hrazgrad' a tâbi,88	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Ağmaçköy-Mortogonovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.39.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
42	Baltalı Hüseyin	-	-	-	Baltalu Hüseyin K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Baltalu Hüseyin Mez. Şumnu'ya tâbi, s.340	Baltalu Hüseyin K. Şumnu'ya tâbi, s.534	Baltalu Hüseyin K. Şumnu'ya tâbi, s.244	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Tellal köy-Glashatay) Acaroğlu, a.g.e. s.947; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
43	Barak Mah./ Topuzlar	-	-	-	-	-	Barak Mah. Topuzlarda, s. 520	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Merkezi ilçesi,, Tabak köyü-Zvezditsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* 850; https://en.wikipedia.org/wiki/ Targovishte_Province
44	Başa Yiğit Mez.	Başa Yiğit Mez. Yörükler oturur, Şumnu'ya tâbi, s.10	-	Başa Yiğit Mez. Yörükler oturur, Şumnu'ya tâbi, s.9	Umurca K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Umurca K. nam-ı diğer Başa Yiğit, Şumnu'ya tâbi, s.257	Umurca K., Hrazgrad'a tabi, s.347	Umurca K., Hrazgrad'a tabi, s.117	Umurca K., Eski Cuma'ya tabi, s.97	Umurc A K., Hrazgrad' a tabi, s.56	Umurca K. Hrazgrad' a tabi,21	Umurca K., Hrazgrad' a tabi,127	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Omarca köyü-Ralitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.766; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
45	Baybani Sinan Çif.ği/ Baybani Sinan	-	-	-	-	-	-	Baybani Sinan Çif.ği, Şumnu'ya tâbi, s.235	-	-	-	-	Harita Çalışması (Pındık mahalle arazilerinin bir kısmı)
46	Baybani Sinanlar	-	-	-	-	-	Baybani Sinanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.512	Baybani Sinanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.235	-	Sadıklar K. maa Bındıklar, s.22	-	Sadıklar maa Baybani Sinanlar, Osman Pazarında, s.273	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Pındık mah. –(Sadıklar) Verentsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.845; https://en.wikipedia.org/ wiki/Targovishte_Province.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
47	Bayezidce	-	-	-	Bayezidci K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Bayezidci K. Şumnu'ya tâbi, s.294	Bayezidci K. Şumnu'ya tâbi, s.580	Bayezidci K. Eski Cuma'ya tâbi, s.258	Bayezidci K. Eski Cuma'ya tâbi, s.96	Bayezidci K. Eski Cuma'ya tâbi, s.56,57	Bayezidci K. Eski Cuma'ya tâbi, s.41	Bayezidci K., Şumnu'ya tâbi, 307	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Bayezidce köyü-Bayachevo) Bozhikov, *a.g.e.,*2008, s. 91; https://en.wikipedia.org/ wiki/Targovishte_Province
48	Bazergan Hızır	-	-	-	-	Bazergan Hızır K.Şumnu' ya tâbi, s.247	Bazergan Hızır K.Hrazgrad 'atâbi, s.351	Bazergan Hızır K.Hrazgra d'atâbi, s.152	Bazergan Hızır K.Hrazgra d'atâbi, s.75	Kara Yakub K Hrazgrad' a tâbi, s.10	Kara Yakub K Hrazgrad' a tâbi, s.20	Kara Yakub K Hrazgrad' a tâbi, s.113	(Razgrad ili-Kubadın ilçesi, Karaip köyü-Çudomir) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.515; https://en.wikipedia.org/ wiki/Loznitsa_Municipality
49	Bekirli	-	-	-	Bekirli K.Şumnu' ya tâbi, s.550	Bekirli K.Şumnu' ya tâbi, s.301	Bekirli K.Şumnu'y a tâbi, s.541	Bekirli K.Şumnu' ya tâbi, s.239	Bekirli K.Şumnu' ya tâbi, s.100	Bekirli, Kirilova'd a, s.33	Bekirli, Şumnu'ya tâbi, s.16	Bekirli, Şumnu'ya tâbi, s.212	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Bekirli köyü-Konevo) Bozhikov, a.g.e. 2008, s. 87
50	Beş Evli	-	-	-	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.229	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.599	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.201	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.93	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.50	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.12	Beş Evli K. Şumnu'ya tâbi, s.193	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Beşevli köyü-Kirkovo) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s. 87.
51	Beşpınar	-	-	-	-	-	Beşpınar K. İmranlar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.606	Beşpınar K. İmranlar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.237	Umranlar K. Cuma Bazarına tâbi, s.95	Umur K. Eski Cuma'ya tâbi, s.56	Umurhanl u K. Şumnu'ya tâbi, s.39	Umranlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.304	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, İmrenler köyü-İmrenchevo) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 87; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.445; https://en.wikipedia.org/wiki/Veli ki_Preslav_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
52	Beypınarı	-	-	-	Beypınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Beypınarı K. nâm-ı diğer Düşbudak Hrazgrad'a tâbi, s.256	Düşbudak K. Hrazgrad'a tâbi, s.861	Düşbudak K. Hrazgrad'a tâbi, s.158	Düşbudak K. Hrazgrad'a tâbi, s.69	-	-	Düşbudak K. Hrazgrad'a tâbi, s.86	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Dişbudak köyü-Yasenovet) Bozhikov, a.g.e., s. 89; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.282.
53	Beyli Hacı	-	-	-	Hasanca maa Mez.a-i Beyli Hacı, Şumnu'ya tâbi, s554	Beyli Hacı K. ve nâm-ı diğer Hasan Kulu, Şumnu'ya tâbi, s.319	Beyli Hacı K. Şumnu'ya tâbi, s.502	Beyli Hacı K. Şumnu'ya tâbi, s.231	Beyli Hacı Mah. Şumnu'ya tâbi, s.85	Beyli Hacılar maa Umurhanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Beyli Hacı, K. Şumnu'ya tâbi, s.7	Beyli Hacı K.maa Umurhanlar, Şumnu'ya tâbi, s.210	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Baykocalar köyü-Baykovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 92; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
54	Bolana	-	Bolana K. Şumnu'ya tâbi, s.311	Bolana K. Şumnu'ya tâbi, s.58	Bolana K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Bolana Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması.
55	Bolulu Süleyman Yurdu Mez.	Bolulu Süleyman Yurdu Mez. Kirilova'ya tâbi, s. 33	Bollu Süleyman Yurdu Mez. Kirilova'ya tâbi, s. 8a	Bollu Süleyman Yurdu Mez. Kirilova'da tâbi, s. 38	-	-	-	-	-	-	-	-	Defter, Harita ve Saha Çalışması (Bolluksu köyü Yakınında)
56	Borazanlu	-	-	-	-	Borazanlu K. Şumnu'ya tâbi, s.314	Borazanlu K. Hrazgrad'a tâbi, 354	Borazanlu K. Hrazgrad'a tâbi, s.117	Borazanlı K. Hrazgrad'a tâbi, s.66	-	-	Borazanlu K. Hrazgrad'a tâbi, s.106	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Borazanlı köyü-Trıbaç) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
57	Bostan Baba/Mahalle-i Divane Ahmed	-	-	-	-	-	Divane Ahmet Mah. Şumnu'ya tâbi, s.462	-	-	Bostan Baba K. Kirilova'da, s.55	Bostan Dede K. Kırtıllu nezdi, s.36	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Bostan köyü-Bostan) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.145; Yakub, a.g.m.,s. 294.
58	Boynu Eğri Halil	-	-	-	Boynu Eğri Halil K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Boynu Eğri Halil K. Şumnu'ya tâbi, s.275	Boynu Eğri Halil K. Şumnu'ya tâbi, s.539	Boynu Eğri K, nâm-ı diğer Duraklar, Şumnu'ya tâbi, s.205	Duraklar K. Kirilova'da, s.106	Duraklar K. Kirilova'da, s.55	Duraklar K. Şumnu'ya tâbi, s.22	Duraklar maa Gani Fakih K. Osman Pazarına tâbi, s.264	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Duraklar köyü-Stanets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.304; Yakub, a.g.m., s. 289; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
59	Bozca İnebeg	-	-	-	-	Bozca İnebeg Mez.Şumnu'ya tâbi, s.204	Bozca İnebeg K. Şumnu'ya tâbi, s.586	Bozca İnebeg K. Şumnu'ya tâbi, s.208	Bozcalar K. Şumnu'ya tâbi, s.90	Bozcalar K. Şumnu'ya tâbi, s.50	Bozcalar K. Şumnu'ya tâbi, s.11	Turuca İnebegi K. Şumnu'ya tâbi, s.207	(Şumnu ili, Bohçalar ilçe merkezi-Kaolinovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.149.
60	Börklüce	Karabaşlu Mez., Şumnu'ya tâbi, s.77	-	Karabaşlu Mez., Şumnu'ya tâbi, s.94	Börklüce K., Şumnu'ya tâbi, s. 553	Börklüce K., Şumnu'ya tâbi, s.299	Börklüce K., Mah.le-i Müsim Abdal maa İskender, Şumnu'ya tâbi, s.536	Börklüce K., Şumnu'ya tâbi, s.203	Karabaşlı Mah. Arabacılarda, Şumnu'ya tâbi, s. 88	Karabaşlı K., Şumnu'ya tâbi, s.51	-	Karabaşlu K., Şumnu'ya tâbi, s.104	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Karabaşlı köyü-Çernoglavtsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.502; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality.
61	Buhlar-ı Büzürk	-	-	-	-	Buhlar-ı Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.308	Buhlar-ı Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.489	Buhlar-ı Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.199	Büyük Buhular K. Hrazgrad'a tâbi, s.99	Buhlar-ı Kebir K. Eski Cuma'ya tâbi, s.56	-	Buhular K. Eski Cuma'ya tâbi, s.300	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Buhular köyü-Buhovtsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.69; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
62	Buhlar-ı Küçük	-	-	-	Buhlar-ı Küçük K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Buhlar-ı Küçük K. Şumnu'ya tâbi, s.225, 226	Buhlar-ı Küçük K. Hrazgrad'a tâbi,s.357	Buhlar-ı Küçük K. Hrazgrad'a tâbi,s.144	Küçük Buhular K. Hrazgrad' a tâbi, s.74	Selim K. Hrazgrad' a tâbi, s.11	-	Selim K. Hrazgrad' a tâbi, s.85	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Selim köy-Mirovets). Acaroğlu, *a.g.e.,* s.868; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
63	Bulgarine	Bulgarine Mez.nâm-ı diğer Kayalı Geren, Şumnu'ya tâbi, s.33	-	Bulgarine K. Şumnu'ya tâbi, s.27	Bulgarile K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Bulgarine K. Şumnu'ya tâbi, s.148	Bılgarine K. nam-ı diğer Geren, Hrazgrad'a tâbi, s.195	Bılgarine K. nâm-ı diğer Kayalı Geren, Hrazgrad'a tâbi, s.78	Geren K. Cuma Bazarına tâbi, s.97	Geren K. Eski Cuma'ya tâbi, s.10	Geren K. Hrazgrad' a tâbi,s.21	Geren K. Hrazgrad' a tâbi, s.57	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Geren köyü-Bıbel) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.359.
64	Burhan Dede	-	-	-	-	-	Burhan Dede K. Çukur Kışladan bulunuştur, Hrazgrad'a tâbi, s.349	Burhan Dede K. Çukur Kışladan bulunuştur Hrazgrad'a tâbi, s.148	Çukurkışla K. nâm-ı diğer Burhan Dede, Hrazgrad' a tâbi, s.73	Çukurkışla -i Kebir K. Hrazgrad' a tâbi, s.9	Çukurkışla K. Hrazgrad' a tâbi, s.23	Çukurkışla K. Hrazgrad' a tâbi, s.83	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Tekke mahalle-Manastirtsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.128 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.237; Bozhikov, a.g.e. 2008, s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.128 Acaroğlu, *a.g.e.;* s.237.
65	Burhan Dede Zaviyesi	-	-	-	-	-	Burhan Dede Zav. Hrazgrad'a tâbi, s.350	Burhan Dede Zav. Hrazgrad'a tâbi, s.161	-	-	-	Tekye Mah. Burhan Dede Zav. Hrazgrad' a tâbi, s.84	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Tekke mah.-Manastirtsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.128 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.237; İvanov, a.g.e., 2013,s.128; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
66	Burhanlar	-	-	-	-	-	Burhanlar K. Balçık nâm karyeden bulunmuştur, Hrazgrad'a tâbi,s.367	Burhanlar K. Balçık nâm karyeden bulunmuştur, Hrazgrad'a tâbi,s.151	Burhanoğulları K. nâm-ı diğer Balçıkhisarı, Hrazgrad'a tâbi, s.73	Burhan K., Hrazgrad'a tâbi, s.8	Balçıkhisarı K. Hrazgrad'a tâbi, s.26	Burhanlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.102	Saha Çalışması. (Toprakkale mevkii)
67	Burhanoğulları	-	-	-	Burhanoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Burhanoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.226	Burhanoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.479	Burhanoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.239	Burhanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.84	-	-	Hacı İsalarmaa Burhanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.196	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Burhanlar köyü-Edinakovts) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
68	Burhanoğul-ları	-	-	-	Burhanoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Burhanoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.289	Burhanoğulları K.Karadoğanlar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.611	Burhanoğulları K.Karadoğanlar dahi derler, Eski Cuma'ya tâbi, s.255	Karadoğanlar K. Şumnu'ya tâbi,s.82	Kara Doğan K. Eski Cuma'ya tâbi, s.57	-	Karadoğan K., Eski Cuma'ya tâbi, s.297	(Eski Cuma ili, Pop Köy ilçesi, Aşağı Kabdağ- Dolna Kabdağ) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.59; (Eski Cuma ili, merkez İlçesi, Yukarı Kabdağ, - Gorna Kabdağ) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.469; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
69	Büyük Ekizce	-	-	-	Büyük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Büyük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s297	Ekizce-i Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.506	Büyük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.209	Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.86	Ekizce-i Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Büyük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.4	Büyük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.232	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Ekizce köyü-Bliznatsi) İvanov, a.g.e., 2013, s.36 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.443; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
70	Büyük İncik	-	-	-	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.230	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.573	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.246	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.92	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Büyük İncik K. Şumnu'ya tâbi, s.30	Büyük İsmail[824] K. Şumnu'ya tâbi s.200	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, İcik köyü-Vasil Drumev) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; İvanov, a.g.e., 2013, s.54 https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
71	Bükülmük	Bükülmük K. s.9	-	-	-	Bükülmük K. Şumnu'ya tâbi, s.166 Bükülmük K. Eski Zağraya tâbi, s.324	Bükülmük K. Eski Zağraya tâbi, s.655	Bükülmük K. Eski Zağraya tâbi, TT.d.42 s.277 Bükülmük K. Eski Zağraya tâbi, TT.d.58, s.434	-	-	-	-	Kaynak ve Harita Çalışması
72	Cafer Dede / Balcı Balaban	-	-	-	-		Cafer Dede Mah. Balcı Balabanda, s.555	Cafer Dede Mah.. Balcı Balabanda, s.212	-				(Şumn ili, Vırbitsa ilçesi, Rahmanlar köyü-Kraygortsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.2,513; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality

[824] *Karye-i Büyük İncik* olarak yazılması gerekirken Avarız yazıcısı tarafından sehven *Karye-i Büyük İsmail* yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
73	Cansız Ahad	-	-	-	-	-	Cansız Ahad K. Şumnu'ya tâbi, s.458	Cansız Ahad K. Şumnu'ya tâbi, s.206	-	-	-	Küçük Derviş maa Yaylacık K. Osman Pazarına tâbi, s.265	(Eski Cuma ili, Yayla köy (Ereviş)-Antonovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.327.
74	Cumalu	-	-	-	Cumalu K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Cumalu nam-ı diğer Çavuş, Şumnu'ya tâbi, s.220	Cumalu K. Şumnu'ya tâbi, s.527	Eski Cuma Kaz. s.255	Eski Cuma Kaz. s.95	Cuma Kaz. s.56	Cuma Pazarı Kaz. s.40	Eski Cuma Pazarı Kaz. s.290-294	(Eski Cuma-Targovishte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.330; İvanov, a.g.e., 2013, s.26 https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
75	Çalıkkavak Derbendi	-	Çalıkkavak Derbendi K. Şumnu'ya tâbi, s.36a	-	Çalıkkavak K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Çalıkkkavak Derbendi K. Şumnu'ya tâbi, s.174	Çalıkkavak Derbendi, Şumnu'ya tâbi, s.410	Çalıkkavak Derbendi K. Şumnu'ya tâbi, s.184	-	Çalıkkavak K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Çalıkkavak K. Şumnu'ya tâbi, s.38	Çalıkkavak Derbendi K. Şumnu'ya tâbi, s.14	(Şumnu ili, İsmedova ilçesi, Çalıkkavak köyü-Riş) Bozhikov, a.g.e. 2008, s. 86 https://en.wikipedia.org/wiki/Smyadovo_Municipality
76	Çamurlu	-	-	-	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Çamurlu, Şumnu'ya tâbi, s.296	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.196,	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.93	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.3	Çamurlu K. Şumnu'ya tâbi, s.210	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Çamurlu köyü-Kalino) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
77	Çanakçılar	-	-	-	Çanakçılar K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Çanakçılar Kirilova'da, s.316	Çanakçılar K. Kirilova'da, s.531	Çanakçılar K. Kirilova'da, s.232	Çanakçılar K. Kirilova'da, s.104		Çanakçılar K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Çanakçılar K. Osman Pazarına tâbi, s.266	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı İlçesi, Çanakçılar köyü-Paniçino) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; İvanov, a.g.e., 2013, s.126 Yakub, a.g.m., s. 293; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
78	Çark Sebili	-	Çark Sebili K. nâm-ı diğer Selişte, Şumnu'ya tâbi, s.33a	-	-	Kara Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.275	Kara Hasan Selişte dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s. 267	Kara Hasan, Selişte dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s. 246	-	-	-	Kuru Veli maa Keremeddin ve Kara Hüseyinler K. Osman Pazarına tâbi, s.275	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Karalar köyü-Taymişte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.520; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
79	Çaruk Ali mez./ Ala Dağlu	-	Çaruk Ali Mez. Ala Dağlu ya tâbi, s.30a	Çaruk Ali Mez. Ala Dağlu ya tâbi, s.3	-	-	-	-	-	-	-	-	Lokalize edilememiştir.
80	Çavuş	-	-	-	Çavuş, Şumnu ya tâbi, s.552	Çavuş, Şumnu ya tâbi, s.265	Çavuş, Hrazgrad a tâbi, s.364	Çavuş, Hrazgrad a tâbi, s.119	Çavuş, Hrazgrad a tâbi, s.73	Çavuş, Hrazgrad a tâbi, s.6	-	-	Saha Çalışması (Karagöz köyü ve Duranköy arasındaki sahada)
81	Çenger	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.4	-	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.55	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.177	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.421	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.179, TT.d.58, s.428	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.12	Çenger K. Şumnu'ya tâbi, s.208	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Çengel köy-Divdyaoevo) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; İvanov, a.g.e., 2013, s.126
82	Çerançe	-	Çerançe K. Şumnu'ya tâbi, s. 32a	Çerançe K. Şumnu'ya tâbi, s.59	Çerançe K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Çeraçe K. Şumnu'ya tâbi, s.288	Çerançe K. Şumnu'ya tâbi, s.414	Çerançe K. Şumnu'ya tâbi, s.175	-	Çerançe K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Çerançe, Şumnu'ya tâbi, s.30	Çerançe, Şumnu'ya tâbi, s.195	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Çerençe köyü) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; İvanov, a.g.e., 2013, s.121 https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
83	Çıkandınova	Çıkandınova K. Şumnu'ya tâbi, s.75,77	Çıkandınova, K. Şumnu'ya tâbi, s. 34a	Çıkandın, K. Şumnu'ya tâbi, s.3	Çıkandınova K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Çıkandın K. Şumnu'ya tâbi, s.168,319	Çekendin, Hrazgrad'a tâbi, s.247	Çekendin, Hrazgrad'a tâbi, TT.d.42, s.91 TT.d.58,s. 427,s.436	-	Çıkandın, Hrazgrad' a tâbi, s.10	Çıkandın Hrazgrad' a tâbi, s.22	Çekendin, Hrazgrad' a tâbi, s.88	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Çekedin köyü-Lilyak) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
84	Çıkrıkçılar Mah./ Yağcılar	-	-	-	-	-	Çıkrıkçılar Mah. Şumnu'ya tâbi, s.574-575	Çıkrıkçılar Mah. Şumnu'ya tâbi, s238	Çıkrıkçılar Kirilova' da, Şumnu'ya tâbi, s. 101	Çıkrıkçılar maa Durali Derzi K. Kirilov'da, s.55	Çıkrıkçılar K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Çıkrıkçılar K. Şumnu'ya tâbi, s.272	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Çıkrıkçılar-Petrino) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; Yakub, a.g.m., s. 293; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
85	Çıkrıklar	-	-	-	Çıkrıkla, Şumnu'ya tâbi, s.553	-	Çıkrıkçı Murat, Şumnu'ya tâbi, s.455	Çıkrıkçı Murat, Şumnu'ya tâbi, s.200	Çıkrıkçı Murat, Şumnu'ya tâbi, s.80	Çıkrıkçı Murat, Şumnu'ya tâbi, s.58	-	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Muratlar köyü-Buynovo) Acaroğlu, a.g.e. s.742; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
86	Çıkrıklı Pınarı	-	-	-	-	Çıkrıklı Pınarı nam-ı diğer Benkal K, Şumnu'ya tâbi, s.274	Çıkrıkçı Pınarı K, Şumnu'ya tâbi, s.552	Çıkrıkçı K. der nezdi Yavaşlar, Eski Cuma'ya tâbi, s.256	-	-	-	-	Harita Çalışması
87	Çireşofça Derbendi	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Çereşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.31b	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.59	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.198	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.525	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.187, 429	-	-	-	Çireşofça K. Şumnu'ya tâbi, s.18	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Çatallar köyü-Han Kurum) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.200; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
88	Çirkovne	Çirkovne K. Şumnu'ya tâbi, s.19	Çirkovine, Şumnu'ya tâbi, s.35a	Çirkovine K. Şumnu'ya tâbi, s.09	Çirkovine K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Çirkovine, Kirilova'da, s.166,277	Çirkovna, Şumnu'ya tâbi, s.529	Çirkovne, 427, Eski Cuma'ya tâbi, s.256, TT.d.58: s. 427	-	Çirkovne, Eski Cuma'ya tâbi, s.24	Çirkovne, Eski Cuma'ya tâbi, s.42	Çirkovne, Eski Cuma'ya tâbi, s.303	(Eski Cuma ili, Merkez ilçe, Çirkovne köyü) Bozhikov, a.g.e., s. 90; İvanov, a.g.e., 2013, s.120 https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
89	Çirkovne	-	-	-	Çirkovne K. Şumnu'ya tâbi, s.558	-	Çirkovne-i Müslim K. hariç ezfedter, Hrazgrad'a tâbi, s.249	Çirkovne-i Müslim K. Hrazgrad'a tâbi, s.112	Çirkovne K. Hrazgra'a tâbi, s.71	-	Çirkovne K. Hrazgrad'a tâbi, s.29	Çirkovne-i Müslim K. Hrazgrad'a tâbi, s.103	(Razgrad ili, Merkez İlçesi, Çirkovne) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.215; https://en.wikipedia.org/wiki/Razgrad_Municipality
90	Çirkovne Mez.	-	-	-	-	Çirkovne Mez. Kirilova'da, s.319	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
91	Çiroka	-	-	-	-	-	Çiroka, Akça Gebeşler de, s. 510	Çiroka, Akça Gebeşler de, s. 228	-	Hisarlık, Şumnu ya tâbi, s.56	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi , Nasuhçular köyü - Duhovets) Bozhikov, *a.g.e.*, 2008, s. 83; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_
92	Çitak Mustafa Mah. / Yağcılar	-	-	-	-	-	Çıtak Mustafa Mah. Yağcılarda, s.574-575	Çıtak Mustafa Mah. Yağcılarda, s.238	-		Mürüvvet K., Şumnu'ya tâbi, s.21	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Yağcılar-Murat Mah.-Veselets) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.1014; Yakub, a.g.m., s. 284,285; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
93	Çoban Mustafa	-	-	-	-	Çoban Mustafa K., nâm-ı diğer Bıyuklu, Şumnu'ya tâbi, s.246	Çoban Mustafa nam-ı diğer Bıyuklu, tâbii Şumnu, s.482	Çoban Mustafa K., nâm-ı diğer Bıyuklu, Şumnu'ya tâbi, s.200	Bıyıklu K. Şumnu'ya tâbi, s. 89	-	Bıyıklı K. Şumnu'ya tâbi, s.9	Bıyıklu K. Şumnu'ya tâbi, s.228	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Bıyık köy-Bortsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.135; Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
94	Çukurkışla	-	Çukurkışla Mez. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s.34a	Çukurkışla Mez. Şumnu'ya tâbi, s.9	Çukurkışla K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Çukurkışla K. Şumnu'ya tâbi, s.287	Çukurkışla K. Şumnu'ya tâbi, s.348	Çukurkışla K. Hrazgrad'a tâbi, s.151	Çukurkışla-i küçük K. Hrazgrad' a tâbi, s.66	Çukurkışla-i Sagir K. Hrazgrad' a tâbi, s.9	Küçük Çukurkışla K. Hrazgrad' a tâbi, s.25	Çukur Kışla-i Sagir K., Hrazgrad' a tâbi, s.91	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Tekke mah.-Manastirtsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.128 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.237.
95	Çukurova	-	-	-	Çukurova K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Çukurova K. Şumnu'ya tâbi, s.276	Çukurova K. Hrazgrad'a tâbi, s.343	Çukurova K. Hrazgrad'a tâbi, s.134	Çukurova K. Hrazgrad' a tâbi, s.75	-	Çukurova K. Hrazgrad' a tâbi, s.24	Çukurova, Hrazgrad' a tâbi, s.108	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Çukurova köyü-Trapişte) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 89; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.238. https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
96	Çulha İnebegi	-	-	-	-	-	Çulha İnebegi K. Şumnu'ya tâbi, s.461	Çulha İnebegi K. Şumnu'ya tâbi, s.222	CüllahlarK. Şumnu'ya tâbi, s.90	CüllahlarK. Şumnu'ya tâbi, s.32	Çulhalar K. Şumnu'ya tâbi, s.10	Cüllah İnebeg K. Şumnu'ya tâbi, s.223	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Çufa köyü-Takach) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; İvanov, a.g.e., 2013, s.129 https://en.wikipedia.org/wiki/Kaolinovo_Municipality
97	Dağ Âlisi	-	-	-	-	-	-	-	Dağ Âlîsi K. Kirilova'da, s.106	-	Dağ Âlîsi K, Şumnu'ya tâbi, s.28	Söbüceler maa Dağ Âlîs K. Osman Pazarına tâbi, s.261	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Dağköy-Gorsko Selo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.242; Yakub, a.g.m., s. 286.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
98	Dağ Mah./ Topuzlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Dağ Mah. Topuzlarda, Şumnu'ya tâbi, s.223	Harita Çalışması
99	Dalgaç	Dalgaç Mez. Hacı Bayram Yeri demekle meşhurdur Şumnu'ya tâbi, s.78	-	Dalgaç Mez. Hacı Bayram Yeri demekle meşhurdur Şumnu'ya tâbi, s.102	Dalgaç Mez. Şumnu'ya tâbi, s. 549	-	Dalgaç Mez. Şumnu'ya tâbi, s.870	Dalgaç Mez. Şumnu'ya tâbi, TT.d.559: s.122	-	-	-	Dalgaç K. Şumnu'ya tâbi, s.299	(Eski Cuma ili, Merkez ilçes, Dılgaç köyü) Bozhikov, *a.g.e.* 2008, s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.127 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.243; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
100	Dalgaç-ı Büzürk	Dalgaç-ı Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.20	Dalgaç-ı Büzürk K. Şumnu'ya tâbi, s.301	Dalgaç-ı Büzürk, Şumnu'ya tâbi, s.96	-	-	-	-	-	-	-	-	Defter ve Harita Çalışması
101	Davudlar	-	-	-	-	Davudlar K. Şumnu'ya tâbi, s.340	Davudlar K. Şumnu'ya tâbi, s.368	Davudlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.161	Davudlar K. Cuma Bazarına tâbi, s.97	-	Davudlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.22	Davudluca K. Hrazgrad'a tâbi, s.119	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Davudlar köyü-Davidovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 90; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.247; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
102	Deli Hasan	-	-	-	-	Deli Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.205	Deli Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.587	Deli Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.208	-	-	-	-	(Silistre Bohçaları, Bojidar-Kaolinovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.149.
103	Delice Mah./ Mürseller	-	-	-	-	-	Delice Mah. Mürsellerde Hrazgrad a tâbi, s. 317	-	-	-	-	Yenice, Hrazgrad a tâbi, s.108	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Oluklu Yeniköy-Visoka Polyana) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1036; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
104	Demircioğlu	-	-	-	Demircioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Demircioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.297	Demircioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Demircioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.197	-	-	Temürciler K. Şumnu'ya tâbi, s.6	Temürciler K. Şumnu'ya tâbi, s.198	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Demirciköy -Sthrahilitsa) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 91; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.259; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
105	Demürciler	-	-	-	Demürciler K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Demürciler K. Şumnu'ya tâbi, s.224	Demürciler K. Hrazgrad a tâbi, s.326	Demürciler K. Hrazgrad a tâbi, s.553	Demürciler, Hrazgrad a tâbi, s.71	-	Temürciler, Hrazgrad a tâbi, s.27	Demürciler, Hrazgrad a tâbi, s.86	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Demirciler köyü-Zhelyazkovets) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 85; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
106	Deniz Fakih	-	-	-	-	Deniz Fakih Mez.Şumnu'ya tâbi, s.206	Deniz Fakih K. Çayırköy dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.598	Deniz Fakih K. Çayırköy dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.237	-	-	-	-	Harita ve Saha Çalışması
107	Derviş Hüseyin Dede Tekyesi	-	-	-	-	Derviş Hüseyin Dede, Küçük Aşık da Şumnu'ya tâbi, s.331	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
108	Derzi Ali Mez.	Derzi Ali Mez., Şumnu'ya tâbi, s.78	-	Derzi Ali Mez. Şumnu'ya tâbi, s.93	Hasan Derzi K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Hasan Derzi K. Şumnu'ya tâbi, s.249	Hasan Derzi K. Hrazgrad'a tâbi,s.333	Hasan Derzi K. Hrazgrad'a tâbi, s.146	Dündar Pınarı K. Hrazgrad' a tâbi, s.74	-	Hasan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s.25	Hasan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s.104	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Hasan Terzi köyü-Kroyach) Bozhikov, *a.g.e.*, s.89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
109	Derziler	-	-	-	-	-	Derziler K., Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.523	Derziler K. Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.233	Derziler K. Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.91	-	-	-	Saha Çalışması
110	Desbodlular	-	-	-	-	-	Desbodlular K. Kulağuzlar dabulunmuştur Şumnu'ya tâbi, s.568	Desbodlular K. Kulağuzlar dabulunmuştur Şumnu'ya tâbi, s.227	-	-	Tospatlar K. Şumnu'ya tâbi, s.26	Despotlar K. Osman Pazarı'na tâbi, s.267	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Tospatlar köyü-Rositsa) Bozhikov, a.g.e. 2008, s. 85; Yakub, a.g.m., s. 290.
111	Devlethan	-	Devlethan K. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s.31a	Devlethan K. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s. 59	-	-	-	-	-	-	-	-	Defter ve harita çalışmasına göre Kara Selman köyü yakılarındadır.
112	Devlethan	Devlethan K. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s.30	Devlethan K. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s.6a	Devlethan K. Şumnu'ya tâbi, s.67	-	-	-	-	-	-	-	-	Defter ve harita çalışmasına göre Nasuhca ve Elvanoğlu köyleri arasındaki sahada bulunduğu anlaşılmaktadır.
113	Divane Ahmed	-	-	-	Divane Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Ahmed Divane K. Kirilova'da, s.185	Divane Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.462	Divane Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Divane Ahmed K. Kirilova'da, s.105	Divane Ahmed K. Kirilova'da, s.55	-	Divane Ahmed K. Osman Pazarına tâbi, s.259	(Eski Cuma ili Osman Pazarı lçesi, Bostan köyü-Bostan) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.145; Yakub, a.g.m.,s. 294.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
114	Dîvane Hamza	Azizler Mez. Şumnu'ya tâbi, s.19	Azizler Mez. Dive Hamza yeridir, Şumnu'ya tâbi, s.28a	Azizler Mez. Dive Hamza yeridir, Şumnu'ya tâbi, s.57	Divane Hamza K., Şumnu'ya tâbi, s.553	Divane Hamza K., Alakilise'de, Şumnu'ya tâbi, s.196	Divane Hamza K., Şumnu'ya tâbi, s.592	Divane Hamza K., Eski Cuma'ya tâbi, s.259	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Popköy ilçesi, Hamzaköy -Bankovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.398; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
115	Divane Hamza	-	-	-	-	-	Divane Hamza K. Topuzlarda bulunmuştr Şumnu'ya tâbi, s.470	Divane Hamza K. Topuzlarda bulunmuştr Şumnu'ya tâbi, s.238	-	Hamzalar K. Kirilova'da, s.56		Hamzalar K. Şumnu'ya tâbi, s.223	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Hamzalar Yukarı mah.- Filaretevo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.399; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality
116	Divane Hızır	-	-	-	Divane K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Divane Hızır K. Şumnu'ya tâbi, s.254	Divane Hızır K. Şumnu'ya tâbi, s.477	Divane Hızır K. Abdaloğulları dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.203	Abdal Hızır K. Cuma Bazarına tâbi, s.96	Abdaloğlu Eski Cumya tâbi, K. S.57	Abdallar K. Eski Cumya tâbi, S.41	Abdallar, Eski Cumya tâbi, s.300	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Avdallar köyü-Lovets) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e. 2013, s.13 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.70; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
117	Divane Köpek	-	-	-	Divane Köpek K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Divane Köpek K. Şumnu'ya tâbi, s.211	Divane Köpek K. Hrazgrad'a tâbi, s.359	Divane Köpek K, Hrazgrad'a tâbi, s.156	Divane Ömer K. Hrazgrad'a tâbi, s. 66,76	-	Divane Ömer nâm-ı diğer Divane Köpek, Hrazgrad'a tâbi, s.23	Divane Sinan K. Hrazgrad'a tâbi, s. 104	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Omarköy) Saha Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
118	Divane Mustafa	-	-	-	Divane Mustafa K. Şumnu'ya tâbi, s. 554	Divane Mustafa Mez. Şumnu'ya tâbi, s.211	Divane Mustafa K. Hrazgrad'a tâbi, s.297	Divane Mustafa K. Hrazgrad'a tâbi, s.119	Divane Mustafa K. Hrazgrad' a tâbi, s.66	-	-	Gazi Bali Bey bin Yahya Paşa Tek., Hrazgrad' a tâbi, s.133	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Tekke -Manastirsko) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.946; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
119	Divane Mustafa Çif.	-	-	-	-	-	-	Divane Mustafa Çif. Eski Cuma'ya tâbi, s.215	-	-	-	-	Harita Çalışması
120	Divane Şakir	-	-	-	-	-	Divane Şakir K, Çukurov nâm karyeden bulunmuştr, Hrazgrad'a tâbi, s.367	Divane Şakir K, Çukurov nâm karyeden bulunmuşt Hrazgrad'a tâbi, s.100	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Çukurova köyü-Trapište) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 89; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.238.
121	Dobrika	Dobrika K. Yörükler ekerler, Şumnu'ya tâbi, s.29	Dobrika K. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s.7b	Dobrika K. Yörükân, Şumnu'ya tâbi, s. 37	Dobrika K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Dobrikova nâm-ı diğer Sığırcı, Şumnu'ya tâbi, s.270	Dobrikova nâm-ı diğer Sığırcı, Şumnu'ya tâbi, s.465	Dobrikova K.nâm-ı diğer Sığırcı, Şumnu'ya tâbi, s.202	Sığırcı K. Kirilova'da, s.101	Sığırcılar K. Kirilova'da, s.54	Sığırcıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.18	Sığırcılar K. Şumnu'ya tâbi, s.213	(Eski Cuma ili, Osmanpzazarı ilçesi, Sığırcılar (Aşağı Sığırcı-Dolna Ratlina; Yukarı Sığırcı- Gorna Ratlina) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.62; Yakub, a.g.m., s. 298.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
122	Dobrucalılar Mah./ Tomine	-	-	-	-	-	Dobrucallıl ar Mah. Şumnu'ya tâbi, s.558	Dobrucallı lar Mah. Eski Cuma'ya tâbi, s.251	-	-	Durcalı, s.28	Dobrucalıl ar, Osman Pazarı'nda , s.265	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Dobrucalar köyü- Dobrotitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.285; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
123	Doğancılar	-	-	-	Doğancılar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Doğancı K. Şumnu'ya tâbi, s.262	Doğancı K. Şumnu'ya tâbi, s.456	Doğancı K. Şumnu'ya tâbi, s.189	Doğancılar K. Cuma Bazarına tâbi, s.98	Doğancılar K. Cuma Bazarına tâbi, s.57	Doğanlı K. s.42	Doğancılar , Cuma Bazarına tâbi, s.304	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Doğancı köyü-Osen) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
124	Doğancılar Mah./ Topuzlar	-	-	-	-	-	Doğancılar Mah. Topuzlar da, s.520	-	-	Doğancılar Kirilova da, s.54	-	Doğancılar Osman Pazarında, s.276	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Doğancılar köyü-Sokolartsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.288; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality
125	Doğanoğul-ları	-	-	-	-	Doğanoğull arı K. Şumnu'ya tâbi, s.235	Doğanoğulla rı K. Şumnu'ya tâbi, s.541	Doğanoğull arı K. Şumnu'ya tâbi, s.233	-	-	Doğanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.26	Doğanlar K. Osman Pazarına tâbi, s.274	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Doğanlar köyü-Yastrebino) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
126	Doymuşlar	-	-	-	Doymuşlar K. Çernoviye tâbi, s.558	Toymuşlar ki Beypınarı Ayağında otururlar. OAK.217-8, s. 16	Toymuşlar K. nam-ı diğer Arnavud, Hrazgrad'a tâbi, s.859	Toymuşlar K. nâm-ı diğer Arnavud, Hrazgrad'a tâbi, s. TT559:48	Arnavudlu K. Hrazgrad' a tâbi, s.76	Arnavud Mah. Ütüklere tâbi, s.51	-	Arnavud-ı vakf K. Hrazgrad' a tâbi, s.135	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Arnavut köyü-Poroişte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.52.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
127	Draganofça	Draganofça K. Şumnu'ya tâbi, s.27	Draganofça K., Şumnu'ya tâbi, s.35b	Draganofça K. Şumnu'ya tâbi, s.9	Draganofça K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Draganofça K. Şumnu'ya tâbi, s.190	Draganofça, Şumnu'ya tâbi, s.440	Draganofça K. Şumnu'ya tâbi, s.190 TT.d.58: s.428	-	Bollukısığı K. Kirillova'da, s.54	Dranuçe, Şumnu'ya tâbi, s.14	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Bolluksu köyü-Draganovets) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.87 https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
128	Ducine	-	-	-	Ducine K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Ducine K. Şumnu'ya tâbi, s.183	Ducine K. Şumnu'ya tâbi, s.438	Ducine K. Şumnu'ya tâbi, s.191	-	-	Dragoy K. Şumnu'ya tâbi, s.12	-	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Dragoy köyü-Dragoevo) https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
129	Durakçı	-	-	-	-	-	Durakçı Divane Orman'da, Hrazgrad'a tâbi, s.275	Durakçı K. Hrazgrad'a tâbi, s.108	Durakçı K. Hrazgrad'a tâbi, s.70	Durakçı K. Hrazgrad'a tâbi, s.37	Durakçı K. Hrazgrad'a tâbi, s.27	Durakçı K. Hrazgrad'a tâbi, s.113	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Duraçköy- Ludogortsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 82; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.304. https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
130	Dülbend Alanı Mez.	-	-	-	-	-	Dülbend Alanı Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.243	Dülbend Alanı Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.159	-	-	-	-	Harita Çalışması
131	Düşbudak Pınarı Mez.	-	-	-	-	Düşbudak Pınarı Mez. Şumnu'ya tâbi, 315	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
132	Eğlence Mah./ Üveysler	-	-	-	-	-	Eğlence Mah. Üveyslerde, s.515	-	-	-	Eğlence K., tâbi-i Şumnu, s.28	Eğnceler K. maa Üveysler., Osman Pazarında, s.273	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Vayıslar köyü-Orlovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1000; Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
133	Elvanoğlu	-	-	-	Elvanoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Elvanoğulları Şumnu'ya tâbi, s.294	Elvanoğlu, Şumnu'ya tâbi, s.580	Elvanoğlu K. Eski Cuma'ya tâbi, s. 257	Elvanoğlu K. Cuma Bazarına tâbi, s.97	Elvanoğlu, Eski Cuma'ya tâbi, s.57,11	Elvanoğlu, Eski Cuma'ya tâbi, s.42	Elvan, Eski Cuma'ya tâbi, s.306	(Eski Cuma ili, Merkez ilçe, Alvanköy-Alvanovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.38; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
134	Elvanoğlu Mah./ Topuzlar	-	-	-	-	-	Elvanoğlu Mah. Topuzlarda, s.520	-	-	Elvanlar, Kirilovada, s.55	Elvan K. s.22	Elvanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.224	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Alvanlar köyü-Yablanovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.38; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality
135	Emir Doğan Mez./ Ala Dağlu	-	Emir Doğan Mez. Ala Dağluya tâbi, s.30a	Emir Doğan Mez. Ala Dağluya tâbi, s.3	-	-	-	-	-	-	-	-	Lokalize edilememiştir.
136	Emirce Ali	Emir Ali Mez. Şumnu'ya tâbi, s.78	-	Emir Ali Mez. Şumnu'ya tâbi, s.94	Emirce Ali K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Emirceoğlu nâm-ı diğer Soyakdı K. Şumnu'ya tâbi, s.213	Emirce nam-ı diğer Soyakdı K. Hrazgrad'a tâbi, s.357	Emirce nam-ı diğer Soyakdı K. Hrazgrad'a tâbi, s.141	Eğerci K. Hrazgrad'a tâbi, s.67	-	Eğerci, Hrazgrad'a tâbi, s.24	Eğerci K. Hrazgrad'a tâbi, s.101	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Erci köyü-Gradina) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.325; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
137	Enbiya	-	-	-	-	-	Enbiya, nezdi Uruşlar, Şumnu'ya tâbi, s.564	Enbiya der nezdi Uruşlar, Şumnu'ya tâbi, s.233	-	-	-	Küçük Derviş maa Yaylacık, Osman Pazarına tâbi, s.265	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Antonovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.327.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
138	Erikli	-	-	-	Erikli K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Eriklü K. Şumnu'ya tâbi, s.295	Erikli K. Mah.le-i Savur Havace, Osman. Şumnu'ya tâbi, s.517	Erikli K. Şumnu'ya tâbi, s.230	Erikli K. Şumnu'ya tâbi, s.85	Erikli, Şumnu'ya tâbi, s.50	-	Erikli K. Şumnu'ya tâbi, s.196	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Erikli köyü-Slivak) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.18 https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
139	Eski Hrazgrad	-	-	-	-	Eski Hrazgrad K. Şumnu'ya tâbi, s.298	Eski Hrazgrad K. Hrazgrad'a tâbi, s.370	Eski Hrazgrad, Hrazgrad'a tâbi, s.134	-	-	-	-	(Arbitos-Razgrad) Saha çalışması
140	Eski İstanbulluk	-	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.30b, 31b, 38a	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.58, 60, 64,	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.550	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.169	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.402	Eski İstanbulluk, nam-ı diğer Preslav, Şumnu'ya tâbi, s. TT.d 42:172, TT58:429	-	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.52	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.13	Eski İstanbulluk, Şumnu'ya tâbi, s.14	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk-Preslav) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 87.
141	Eskice Mah./ Mürseller	-	-	-	-	-	Eskice Mah. Mürsellerde, s.317	-	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Eski mah.-Staro Selişte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.334; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
142	Evhadlar	-	-	-	-	Evhadlar K. Şumnu'ya tâbi, s.283	Ahadlar K. Şumnu'ya tâbi, s.515	Ahadlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.252	Ahadlar K. Cuma Bazarına tâbi, s.98	Ahadlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.57	Evhadlar K. s.42	Evhadlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.299	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Atlar köyü-Sıedineni) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; İvanov, a.g.e., 2013, s.14.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
143	Evrenos	-	-	-	-	-	Evrenos K.Bıyıklı yakınında Şumnu'ya tâbi, s.232	Evrenos K Bıyıklı yakınında Şumnu'ya tâbi, s .246	-	-	-	-	Harita Çalışması
144	Eymirhan	-	Miline Mez. Eymirhan demekle meşhurdur Şumnu'ya tâbi, s.32b	-	Sarı Yusuflar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Sarı Yusuflar K. Eymirhan Mez.sında oturur, Şumnu'ya tâbi, s.303	Sarı Yusuflar K. Şumnu'ya tâbi, s.545	Sarı Yusuflar, K. Şumnu'ya tâbi, s.217	Sarı Yusuf, Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.100	Sarı Yusuflar K. Kirilova'da, s.54	Sarı Yusuf K. K. Şumnu'ya tâbi, s.19	Sarı Yusuflu K. K. Şumnu'ya tâbi, s.231	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Sarsıplı köyü-Tserovişte) 2008, s.85; Yakub, a.g.m., s. 298; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
145	Faryaloğulları Mah./ Senebirlik	-	-	-	-	-	Feryaloğulları Mah. Senebirlikte, s.598	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Ağalar mah.-Senebirlik-Sini-vir) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.873; Saha Çalışması
146	Ferhadça Yurdu Mezı	-	-	-	-	-	-	Ferhadça Yurdu Mez. Yörük Salih te, s.223	-	-	-	-	Harita Çalışması (Yörük Salih yakınlarında)
147	Ferhadlar	-	-	-	Ferhadlar K. Şumnu'ya tâbi, s.551	-	-	-	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Varadlar köyü-Delçovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 83; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
148	Gâni Fakih	-	-	-	-	-	Boynu Eğri K. Şumnu'ya tâbi, s.539	Boynu Eğri nam-ı diğer Duraklar K.Şumnu' ya tâbi, s.205	Gani Fakih, Alakilised e, s.113	-	-	Duraklar maa Gani Fakih K. Osman Pazarına tâbi,s.264	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Bayramlıköy-Velikdençe) İvanov, a.g.e. 2013, s. 89; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.117; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
149	Gedik Çakırı	-	Gedik Çakırı Mez. Şumnu'ya tabi, s.35b	Gedik Çakırı Mez. Şumnu'ya tabi, s.62	Gedik Çakırı K. Şumnu'ya tabi, s.553	Gedük Çakırı K. Şumnu'ya tabi, s.333	Gedük Çakırı K. Mah.le-i Karaisaoğul -ları, Şumnu'ya tabi, s.607	Gedük Çakırı K. nâm-ı diğer Karaisaoğ ul-ları, K. Şumnu'ya tâbi, s.218	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi ,Çıkrıkçılar köyü-Malka Çerkovna) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.189; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
150	Gedük Öreni Mez.	-	-	-	-	-	Gedük Öreni Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.373	-	-	-	-	-	(Kediören-Rosina köyü arazileri) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.569.
151	Genç Baba[825] Zaviyesi	-	-	-	-	-	-	Genç Baba Zav. Mirahor'd a , TT.d. 0559, s.122	-	-	-	-	Saha Çalışması

[825] "Bu dönem dervişlerinin ortak özelliği başında bulunduğu Yörük kitne manevi önderlik yaparken aynı zamanda yerleştikleri yerlerde bizzat tarım ve özellikle de hayvancılık bağ ve bağçecilikle uğraşan insanlar olara karşımıza çıkmaktadırlar. Bu da demek oluyor ki bu dervişler bu dönemde bir devlet memuru özelliği göstermeyip ictimai hayatın bizzat içinde olup irşad faaliyetlerini yürütürken bedenen de çalışan ve üreten insanlardır. Şumnu'ya bağlı Mirahor Köyüne gelip yerleşen ve Genç baba namıyla bilinen dervişin oğlu Hüseyin Dede ve 5 oğlu zaviyelerinde gelene geçene hizmet vermişlerdir." Bkz.Barkan, a.g.e. 1942, 294.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
152	Genç Dede Zaviyesi	-	-	-	-	-	Genç Dede Zav. Kütükçü Alagözden bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.503	Genç Dede Zav. Kütükçü Alagözden bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.246.	-	-	-	-	Saha Çalışması
153	Geyikli Mah./ Hasanca	-	-	-	-	-	Hasançi, Geyikli dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.545	Hasançi, Geyikli dahi derler. Şumnu'ya tâbi, s.217	-	-	Avcı Hasan maa Geyüklüler, Şumnu'ya tâbi, s.16	-	Harita Çalışması
154	Giriş Derbendi	-	-	-	-	Giriş Derbendi, Şumnu'ya tâbi, s.154	Giriş Derbendi, Şumnu'ya tâbi, s.399	Giriş Derbendi, Eski Cuma'ya tâbi, s.249	-	-	Giriş K. s.40	Giriş Derbendi, Eski Cuma'ya tâbi, s.308,14 1125 evkaf 1085=1669, s.35	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Dervent köyü-Prolaz) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 90; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.263.
155	Göçbeyi	-	-	-	-	-	Göçbeyi K. Akça Gebeşler yakınında, Şumnu'ya tâbi, s.565	Göçbeyi K. Akça Gebeşler yakınında, Şumnu'ya tâbi, s.234	-	Göçeri K. Şumnu'ya tâbi, s.31	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Göçperi köyü-Krupishte) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.371.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
156	Gök Davudlar	Gök Hamza Mez, Şumnu'ya tâbi, s.77	-	Gök Hamza Mez. Şumnu'ya tâbi, s.94	Gök Davud K. Şumnu'ya tâbi, s.550	-	Gök Davudlar Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.151	Gök Davudlar Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.203	Köseler nam-ı diğer Gök Davud K. Hrazgrad' a tâbi, s.81	-	-	-	Harita Çalışması
157	Gradişte	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Gradişte, Şumnu'ya tâbi, s.34b	Gradişte, Şumnu'ya tâbi, s.61	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.149	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.391	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.170	-	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.35	Gradişte K. Şumnu'ya tâbi, s.189	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Gradişte köyü) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
158	Gürgenlü	-	-	Gürgenlü Mez. Şumnu'ya tâbi, s.3	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.241	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.542	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.223	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.90	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Gürgenler K. Şumnu'ya tâbi, s.5	Gürgenlü K. Şumnu'ya tâbi, s.231	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Gürgenli köyü-Gabritsa) Bozhikov, a.g.e., s.91; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.385; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
159	Habibler	-	-	-	-	-	Habibler K. Hasanca'da Şumnu'ya tâbi, s.525	Habibler,K. Hasanca'da Şumnu'ya tâbi, s.235	Habibler Mah. Hasanca'da Şumnu'ya tâbi, s85.	Habibçe Mah. Hasanca'da Şumnu'ya tâbi, s.30		Habib Mah. Hasanca'da Şumnu'ya tâbi, s.103	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Cıvgar mah. -Civgartsi -Boyan) https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality; http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-43.jpg
160	Hacı Hamza	Hamza Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.19	Hamza Fakih, K. Şumnu'ya tâbi, s.28a	Hamza Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.56	Hacı Hamza, K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Hacı Hamza K. Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.300	Hacı Hamza K. Kiriova'da Şumnu'ya tâbi, s.474	Hacı Hamzalı K. Kiriova'da Şumnu'ya tâbi, s.227	Hacı Hamza, Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.100	Hacı Hamza K. Kirilova da Şumnu'ya tâbi, s.55	Hacı Hamzalar K. Şumnu'ya tâbi, s.25	Hacı Hamzalı K. Şumnu'ya tâbi, s.225	(İslimye ili, Kazan ilçşesi, Hamzalar-Aşağı mah.-Filaretevo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.399.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
161	Hacı İsa	-	-	-	-	-	Hacı İsa K. Burhanoğullarından bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.604	Hacı İsa K. Burhanoğullarından bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.221	-	-	Hacı İsa K. Şumnu'ya tâbi, s.7	Hacı İsalar K. maa Burhanlar, Şumnu'ya tâbi, s.196	Harita Çalışması
162	Hacı İskender	-	-	-	Hacı İskender K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Hacı İskender Kirilova'da, s.278	Hacı İskender K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Hacı İskender K. Şumnu'ya tâbi, s.222	Kileciler K. Kirilova'da, s.103	Kileci İskender K. Kirilova'da, s.55	Hacı İskender K. Şumnu'ya tâbi, s.22	Hacı İskender K. Şumnu'ya tâbi, s.217	(Eski Cuma İli, Osman Pazarı ilçesi, Kileciler köyü-Krasnoseltsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; Yakub, a.g.m., s. 292; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
163	Hacı Kılıç Mah./ Tuğrul Obası	-	-	-	Tuğrul Obası K. Şumnu'ya tâbi, s. 554	Tuğrul Obası, Şumnu'ya tâbi, s.213	Hacı Kılıç Mah. Hrazgrad a tâbi, s.319	-	-	-	-	Şehriman maa Kılınç Abdal K. , Şumnu'ya tâbi, s.91	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Kılıç köy-Nojarovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.82; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
164	Hacı Kulfal Mah. /Kara Hızırlar	-	-	-	-	-	Hacı Kulfal Mah. Kara Hızırlar da, s.609	-	-	Uzun Aşıklar maa Kulfal Dede K. s.56		-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kulfallar köyü-Konop) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s.85.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
165	Hacı Salih	-	-	-	Hacı Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Hacı Salih K. nam-ı diğer Yağcılar, Şumnu'ya tâbi, s.306	Hacı Salih K. Yağcılar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.574-575	Hacı Salih K. Yağcılar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.238	Yağcılar K. Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.101	Yağcılar K. Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.55	Yağcılar K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Yağcılar K. Osman Pazarına tâbi, s.272	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Yağcılar köyü-Veseletsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1014; Yakub, a.g.m., s. 284,285; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
166	Hafızoğlu Mehmed Dede Zaviyesi	-	-	-	-	Hafızoğlu Mehmed Dede Zav. nâam-ı diğer Armudlu Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.33	Hafızzade Zav. Nam-ı diğer Armudlu Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.404	Hafızzade Zav. Nam-ı diğer Armudlu Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Saha Çalışması
167	Halil Viranı	-	Halil Viranı K. Şumnu'ya tâbi, s.32a	Halil Viranı, K. Şumnu'ya tâbi, s.60	Murad Viranı K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Murad Viranı K. Şumnu'ya tâbi, s.216	Murad Viranı, K. Şumnu'ya tâbi, s.427	Murad Viranı K. K. Şumnu'ya tâbi, s.184	-	-	-	Murad Viranı maa Rupçular K. K. Şumnu'ya tâbi, s.234	(Burgaz ili, Sungurla ilçesi, Muradere köyü-Zmeevo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.741. Harita Çalışması (http://lazarus.elte.hu/ hun/digkonyv/topo/ 200e/45-43.jpg.)
168	Hasan Dede Zaviyesi	-	-	-	-	-	Hasan Dede Zav.Hrazgrad'a tâbi, s.368	Hasan Dede Zav.Hrazgrad'a tâbi, s.92	-			-	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Hasan mah.-Golyama Voda) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
169	Hasan Derzi	Derzi Ali Mez., Şumnu'ya tâbi, s.78	-	Derzi Ali Mez. Şumnu'ya tâbi, s.93	Hasan Derzi K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Hasan Derzi K. Şumnu'ya tâbi, s.249	Hasan Derzi K. Hrazgrad'a tâbi,s.333	Hasan Derzi K. Hrazgrad'a tâbi, s.146	Dündar Pınarı K. Hrazgrad' a tâbi, s.74	-	Hasan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s.25	Hasan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s.104	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Hasan Terzi köyü-Kroyach) Bozhikov, *a.g.e.,* s.89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
170	Hasanca	-	Hasan Kulu Mez. tâbi-i Şumnu'ya tâbi, s.32a	Hasan Kulu Mez. tâbi-i Şumnu'ya tâbi, s.60	Hasanca maa Mez.-i Beyli Hacı K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Karye-i Beyli Hacı ve nâm-ı diğer Hasan Kulu K. Şumnu'ya tâbi, s.316	Hasanca K. Eymirhan dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.500	Hasanca K. Eymirhan dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.207	Hasancalar K. Şumnu'ya tâbi, s.85	Hasancalar K. Kirilova'da, s.54	Hasanca K. Şumnu'ya tâbi, s.5	Hasancılar K. Şumnu'ya tâbi, s.210	Harita çalışması
171	Haşiga Mez. /İstraja	-	-	-	-	-	Haşiga Mez. İstraja da, s.484	Haşiga Mez. İstraja da, s.214	-	-	-	-	Harita Çalışması (İstraja köyü Yakınları)
172	Helvacı Bahadır	-	-	-	-	-	Helvacı Bahadır K. Şumnu'ya tâbi,s.597	Helvacı Bahadır K. Eski Cuma'ya tâbi, s.261	-	-	-	Helvacı Bahadır, Osman Pazarına tâbi, s.299	(Eski Cuma ili, Ereviş İlçesi, Halvacılar köyü-Halvadzhisko) Acaroğlu, a.g.e. s.397, 746; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
173	Helvacı Musa Yurdu Mez.	-	-	-	-	-	Helvacı Musa Yurdu Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.317	Helvacı Musa Mez. Hrazgrad'a tâbi, s.88	-	-	-	-	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
174	Hırsova Pınarı	-	-	-	-	-	-	Hırsova Pınarı K., Hrazgrad'a tâbi, TT.d.559: s.59	-	Hırsova K., Hrazgrad' a tâbi, s.40	-	Hırsova-i vakf K., Hrazgrad' a tâbi, s.82	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Hırsova-Harsovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.52; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality.
175	Hızırca	-	-	-	Hızırca K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Hızırca K. Şumnu'ya tâbi, s.265	Hızırca K. nâm-ı diğer Divane Mahmud, Hızırca K. Şumnu'ya tâbi, s.468	Hızırca K. nâm-ı diğer Divane Mahmud, Eski Cuma'ya tâbi, s.260	Divane Mahmud K. Cuma Bazarına tâbi, s.95	Divane Mahmud K. Eski Cuma'ya tâbi, s.58	-	Divane Mahmud K. Eski Cuma'ya tâbi, s.300	(Şumnu İli, Eski İstanbulluk ilçesi, Mahmutköy-Alusiyan-Mostiç) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.702; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
176	Honya Pınarı	-	-	-	-	Honya Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.251	Honya Pınarı K. Hrazgrad'a tâbi, s.320	Honya Pınarı K. Hrazgrad'a tâbi, s.140	Âşıklar K. Hrazgrad' a tâbi, s.72	-	Âşıklar K. Hrazgrad' a tâbi, s.27	Âşıklar K. Hrazgrad' a tâbi, s.108	(Razgrad ili,Işıklar ilçe merkezi-Samuil) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.64; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
177	Hoşkadem	-	-	-	Hoşkadem K. Kirilova da Şumnu'ya tâbi, s.552	Hoşkadem K. nâm-ı diğer Rakovniçe Şumnu'ya tâbi, s.271	Hoşkadem K. nâm-ı diğer Rakovniçe, Şumnu'ya tâbi, s.547	Hoşkadem K. nâm-ı diğer Rakovniçe Şumnu'ya tâbi, s.242	-	Kara Demürlü K. Kirilova'd a, s.54	Kara Demür K. Şumnu'ya tâbi, s.15	Kara Temür K. Şumnu'ya tâbi, s.189	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Kara Demir köyü-Vinitsa) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 87; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
178	Hoşkadem	-	-	-	-	-	Hoşkadem K. Akdereden bulunmuştr, Şumnu'ya tâbi, s.603	Hoşkadem K. Akdereden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.219	-	-	Hoşkadem K. Şumnu'ya tâbi, s.15	-	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Tuşovsa köyü-Tuşovitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.973; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
179	Huyvan	-	-	-	Huyvan K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Huyvan K. Şumnu'ya tâbi, s.191	Huyvan K. Şumnu'ya tâbi, s.493	Huyvan K. Şumnu'ya tâbi, s.198 TT.d.58, s.428	-	Huyvan K. Kirilova da, s.54	Huyvan K. Şumnu'ya tâbi, s.15	Huyvan Derbendi, Şumnu'ya tâbi, s.14, 196	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Uyvan köyü-İvanovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 87; İvanov, a.g.e., 2013, s.136 https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
180	Hüseyin Dede Pınarı	-	-	-	-	Karaca İbrahim Güz nam-ı diğer Hüseyin Dede Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, 197	Karaca İbrahim Kışlası K., Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tâbi, s.581	Karaca İbrahim Kışlası K. Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tâbi, s.206	Karaca İbrahim K. Alakilise'de, Şumnu'ya tâbi, s.110	-	-	Elbasanlumaa Karaibrahim K. Osman Pazarına tâbi, s.262	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Elbasan Karalar köyü-Panayot-Hitovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.319; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
181	Hüseyin Demirci	Derzi Hüseyin Mez. s.19	-	-	-	Hüseyin Demirci K. Şumnu'ya tâbi, s.85[826]	Hüseyin Derzi, Hrazgrad'a tâbi, s.298	Hüseyin Derzi, Hrazgrad'a tâbi, s.121	Hüseyin Derzi nâm-ı diğer Kenezler, Hrazgrad'a tâbi, s.68	-	Hüseyin Derzi, Hrazgrad'a tâbi, s.28	Kenezler, Hrazgrad'a tâbi, s.131	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Hüseyinler köyü-Dragomaj) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.434; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
182	Hüseyin Fakih Mez.	-	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tâbi, s.33b	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tâbi, s.3	-	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tâbi, s.307	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması

[826] *Derzi Hüseyin* olarak yazılması gerekirken muharrir taraffından sehven yapılan hata sonucu *Hüseyin Demirci* olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
183	Hüseyinler	-	-	-	Hüseyinler K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Hüseyinler K. Şumnu'ya tâbi, s.197	Hüseyinler K. Şumnu'ya tâbi, s.592	Hüseyinler K. Şumnu'ya tâbi, s.234	Hüseyinler K. Alakilise de, s.110	Hüseyinler K. Eski Cuma'ya tâbi, s.58	Hüseyinler K. s.22	Hüseyinler K. Osman Pazarına tâbi, s.261	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Hüseyinler köyü-Gorna, Dolna-Hubavka) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.59; Yakub, a.g.m., s. 296; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
184	Hüsrev Bey Çif.ği /Aşağı Aşıklar	-	-	-	-	Çif.k-i Hüsrev Bey, Şumnu'ya tâbi, s.302	-	-	-	-	Sofular, Şumnu'ya tâbi, s.20	Sofular, Şumnu'ya tâbi, s.224	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Sofular köyü-Malomir) Bozhikov, *a.g.e.,* s.87; Acaroğlu, *a.g.e.,*s.892; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
185	İdris	-	-	-	İdris K. Şumnu'ya tâbi, s.554	İdris K. Şumnu'ya tâbi, s.214	İdris K. Hrazgrad'a tâbi, s.341	İdris K. Hrazgrad'a tâbi, s.146	Eynehan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s.65	-	Eynehan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s. 23	Alaaddin maa İnehan Derzi K. Hrazgrad' a tâbi, s.92	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Ence köyü-Novak (Gökçe Su)) Acaroğlu, *a.g.e.*,s.1044; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
186	İlyas Mah./ Senebirlik	-	-	-	-	-	İlyas Mah. Senebirlikte , s.598	-	-	-	-	-	(Şumnu.-Senebirlik-Ese Mah - Sini-vir) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.873; Saha Çalışması
187	İlyas Yurdu Mez.	-	Yolunca İlyas Mez. Şumnu'ya tâbi, s.35	Yolunca İlyas Mez. Şumnu'ya tâbi, s.62	-	-	İlyas Yurdu Mez. Şumnu'ya tâbi, s.609	İlyas Yurdu Mez. Yolunca İlyas Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
188	İsalar Mah. /Yağcılar	-	-	-	-	-	İsalar Mah. Yağcılarda, s.574-575	İsalar Mah. Yağcılarda, s.238	İsacıklar, Kirilova'da, s.103	İsalar K. Kirilova'da, s.55	İsacıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.21	İsacıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.269	Saha Çalışması (Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Sadıklar köyü- Eseler Mezarlığı Çevresi)
189	İskender	-	-	-	-	.	İskender K. Köse Musadan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.613	İskender K. Köse Musadan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.230	-	-	-	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Embiye İskender köyü- Sveti Kliment) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.320; https://en.wikipedia.org/wiki/Kaolinovo_Municipality
190	İslam Fakih	-	-	-	-	İslam Fakih K. Şumnu'ya tâbi, 245	İslam Fakih, Hrazgrad'a tâbi, s.319	İslam Fakih K. nâm-ı diğer Gökçe Su, Hrazgrad'a tâbi, s.133	Gökçe Su K. Hrazgrad'a tâbi, s.67	-	Gökçe Su K. Hrazgrad'a tâbi, s.24	Gökçe Su K. Hrazgrad'a tâbi, s.101	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Gökçe Su-Sinya Voda) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
191	İsmail Dede-Yayla Pınarı Mah./ Tekyeler	-	-	-	-	-	İsmail Dede Mah. Yayla Pınarı,Tekyelerde, s.553	İsmail Dede Mah.maa Mah.le-i Hüseyin Dede Tekyelerde, s.211	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Küçük Tekyeler –Malko Tsarkvişte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.947.
192	İsmedova Derbendi	-	-	-	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.551	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.171	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.404,870	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.173, TT.d.559, s. 121	-	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.50	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.31	İsmedova K. Şumnu'ya tâbi, s.14	(Şumnu ili, İsmet köy ilçesi-Smyedova) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 87; https://en.wikipedia.org/wiki/Smyadovo_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
193	İsmilofça	-	İsmilofça K. Şumnu'ya tâbi, s. 35b	İsmilofça K. Şumnu'ya tâbi, s.10	İsmilofça, Şumnu'ya tâbi, s.551	İsmilofça K. Şumnu'ya tâbi, s.188	İsmilofça K. Şumnu'ya tâbi, s.429	İsmilofça K. Şumnu'ya tâbi, s.188 TT58, s.428,	-	Çavuşköy, Kirilova da, s.54	Çavuşköy, Şumnu'ya tâbi, s.17	İsmilofça K. nâm-ı diğer Çavuş Pınarı[827], Şumnu'ya tâbi, s.191	(Eski Cuma ili, Vırbitsa İlçesi, Çavuşköy-Metodievo) Bozhikov, a.g.e., s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
194	İstanislav Mez.	-	-	-	-	-	İstanislav, Mez. Şumnu'ya tâbi, s.196	İstanislav, Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Harita Çalışması (Virbiçe köyü yakınları)
195	İstiyan Mez.	-	-	İstiyan Mez. s.27	-	-	-	-	-	-	-	-	Lokalize edilememiştir.
196	İstraja	-	İstraja K. maa Prevadili bu iki köy bir arada oturur, Şumnu'ya tâbi, s.31a	İstraja K. maa Prevadili bu iki köy bir arada oturur, Şumnu'ya tâbi, s.58	İstraja K. Şumnu'ya tâbi, s.552	İstraja K. Şumnu'ya tâbi, s.236	İstraja K. Şumnu'ya tâbi, s.483	İstraja K. Şumnu'ya tâbi, s.213	-	İstraca K. Şumnu'ya tâbi, s.50	İstraja K. Şumnu'ya tâbi, s.34	İstraca K. Şumnu'ya tâbi, s.207	(Şumnu kuzeyi Peti Kilometır-5.km.) İvanov, a.g.e., 2013, s.22; Miçev ve Koledarov, *a.g.e.,* s.237.

[827] Çalışma sahasında dergâhı âli çavuşlarının timarları sıkça görülebilmektedir. Tüm üst düzey askerilerde olduğu gibi bunlarında bölgenin imarına olan katkılarını görmek mümkündür. Şumnu sınırları içinde kalan Çavuşköy de bulunan bir çeşme kitabesinden de anlaşıldığı üzere, bu çeşmenin bir Dergâh-ı Mualla çavuşu tarafından yaptırıldığı, köyün isminin de daha sonra buna izafeten *Çavuş Pınarı* olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
197	İstratice	İstratice K. Şumnu'ya tâbi, s.33	-	İstratice K. Şumnu'ya tâbi, s.27	İstratice K. Şumnu'ya tâbi, s.552	İstratice K. Şumnu'ya tâbi, s.157	İstratice K. Şumnu'ya tâbi, s.398	İstratice K. s. 249 Eski Cuma'ya tâbi, TT.d.58: s.429,437	-	İstratice K. Kirilova'da, s.11	İstratice K. Eski Cuma'ya tâbi, s. 41	İstratiçe K. Eski Cuma'ya tâbi, s. 306	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Sıratça köyü-Straja) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
198	İzlatar	İzlatova Mez. nâm-ı diğer Akpınar Şumnu'ya tâbi, s.19	-	İzlatar Mez. Şumnu'ya tâbi, s.102	İzlatar Mez. Şumnu'ya tâbi, s 549	-	İzlatar K. Şumnu'ya tâbi, s.869	İzlatar K. Şumnu'ya tâbi, s245 TT.d.0559: 121	İzlatar K. Şumnu'ya tâbi, s.92	-	-	Kuru Dere K. .maa İzlatar, Şumnu'ya tâbi, s.201	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Zlatar köyü) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 87; İvanov, a.g.e., 2013, s.56 https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
199	Kabakulak	-	-	-	-	Kabakulak K. nâm-ı diğer Nedoklan, Şumnu'ya tâbi, s.338	Kabakulak K. Hrazgrad'a tâbi, s.272	Kabakulak K. Hrazgrad'a tâbi, s.108	-	-	-	Kabakulak K. Hrazgrad'a tâbi, s.104	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Kabakulak köyü-Uşintsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.470; https://en.wikipedia.org/wiki/Razgrad_Municipality.
200	Kabroviçe	-	Kabroviçe K. Kirilova'da, s.35a	Kabroviçe K. Kirilova'da, s.8	Çıtak K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Çıtak, K. Şumnu'ya tâbi, s.241	Çıtak K. Şumnu'ya tâbi, s.450	Çıtak,K. Şumnu'ya tâbi, s.193	-	Çıtak K. Kirilova'da, s.55	Çıtak, K. Şumnu'ya tâbi, s.35,38	Çıtak K. Şumnu'ya tâbi, s.18, 232	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Çatak köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.228; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
201	Kademler	-	-	-	Kademler K. Kirilova'da, s.551	Kademlü K. Kirilova'da, s.272	Kademleri, Kirilova'da, s.513	Kademler K. Kirilova'da, s.199	Kademler K. Kirilova da, s.102	-	-	Veledli maa Kademli K., cümle ahalisi sâdât olmağın irade verilmiştir, Şumnu'ya tâbi, s.218	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Kademler köyü-Bulgaranovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 84; Yakub, a.g.m., s. 284; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
202	Kadı	-	-	-	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.228	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.484	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.236	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.84	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.11	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.216	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Kadıköy, Panayot Volovo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.475; Bozhikov, *a.g.e.*, s.91; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
203	Kadı	-	-	-	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.269	Hassı K. defteri atikte Kadıköy kayd olunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.561	Hassı köy Kadıköy dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.231	Hassı K. Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.83	Hassı K. Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.51	-	Hassı köy, Kadı K. Şumnu'ya tâbi, s.194	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Hassıköy-Dobri Voynikovo) Acaroğlu, *a.g.e.*,s.411; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
204	Kadı Fakih	-	-	-	Kadı Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Veled Fakih Mez. nâm-ı diğer Sarı Kadı, Şumnu'ya tâbi, s.187	Veled Fakih K. Şumnu'ya tabi, s.590	Veled Fakih, K. Şumnu'ya tabi, s.217	Veled Fakih K. Alakilisede, s.111	-	-	-	(Eski Cuma İli, Osman Pazarı İlçesi, Hasan Fakı köyü-Kamburovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.407.
205	Kalaycı	-	-	-	-	-	Kalaycı K. Hrazgrad'a tâbi, s.274	Kalaycı K. Hrazgrad'a tâbi, s.108	-	Kalaycı K. Hrazgrad' a tâbi, s.7	Kalaycı K. Hrazgrad' a tâbi, s.26	Kalaycı K. Hrazgrad' a tâbi, s.131	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Kalaycıköy-Radingrad) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.481.
206	Kalkancı Doğan	-	-	-	Kalkancı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kalaycı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Kalaycı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.583	Kalaycı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.196	Kalaycı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.86	Kalaycı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.52,53	Kalaycı Doğan, Şumnu'ya tâbi, s.4	Kalaycı Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.228	(Şumnu İli, Şeytancık İlçesi, Kalaycıköy-İglika) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.481; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality.
207	Kalaycı Durak	-	Kalaycı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.31b	-	Kalaycı Durak K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Kalaycı Durak Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	Kalaycı Durak Mez. Şumnu'ya tâbi, s.540	Kalaycı Durak Mez. Şumnu'ya tâbi, s.260	-	-	-	-	Saha ve Harita Çalışması
208	Kalaycı Salih	-	Kalaycı Salih K. tabii Şumnu, s. 34 a	Kalaycı Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.9	Kalaycı Salih Mez. Şumnu'ya tâbi, s554	-	Kalaycı Salih, Kirilov'da, s.551	Kalaycı Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.207	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Salihoğlu-Zvezditsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s. 850; Yakub, a.g.m., s. 298; https://en.wikipedia.org/wiki/Omurtag_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
209	Kalova	-	-	-	Kalova K. Şumnu'ya tâbi, 553	Kalova K. Şumnu'ya tâbi, s.219	Kalova, Hrazgrad'a tâbi, s.307-309	Kalova, Hrazgrad'a tâbi, s.97	Kalova, Hrazgrad' a tâbi, s.70-71	Kalova, Hrazgrad' a tâbi, s.36	Kalova, Hrazgrad' a tâbi, s.29	Kalova maa Mah.lat, Hrazgrad' a tâbi, s.107	(Razgrad İli, Merkez İlçesi, Kalova köyü-Dyankovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 89; Acaroğlu, *a.g.e.,* s. 486; https://en.wikipedia.org/wiki/Razgrad_Municipality.
210	Kalugerovo Mez.	Kalugerovo Mez. s.21b	Kalugerovo Mez. nâm-ı diğer Maraşoğlu s.31b	Kaluger Mez. nâm-ı diğer Maraşoğlu s.60	Kaluger Mez. s.554	Kaluger Mez. s.59	Kaluger Mez. s.707	Kaluger Mez. s.464	Kaluger Mez. s.204	-	-	-	Defter ve harita çalışması
211	Kanagöl Mez.	-	-	Kanagöl Mez. s.94	-	-	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması (Kanagöl Deresi Yakın Çevresi)
212	Kara Ahadlar	-	-	-	Kara Ahadlar K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Kara Evhad K. nâm-ı diğer Hırsuzlar Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.355	Kara Ahadlar K. Hırsuzlar Pınarı dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.556	Kara Ahad K. Hırsuz Pınarı dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.213	Kara Ahadlar K. Kirilova'da s.106	Kara Ahadlar K. Kirilova'da s.54	Kara Evhadlar K. Kirilova'da s.32	Kara Evhadlar K. Şumnu'ya tâbi, s.216	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Karaatlar köyü-Vrani Kon) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 84; İvanov, a.g.e., 2013, s.137; Yakub, a.g.m., s. 285; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
213	Kara Ahmed	-	-	-	-	Kara Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.295	Kara Ahmed, K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Kara Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.212	-	-	Kara Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.7	Kara Ahmedler K. Şumnu'ya tâbi, s.189	Saha Çalışması Kaynak: Mustafa Ehlimanoğlu

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
214	Kara Cüllahlar	-	-	-	Kara Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Kara Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.184	Kara Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.591	Kara Cüllahlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.253	Karaoğulları K. Alakilise de, s.110	Kara Cüllahlar K Şumnu'ya tâbi, s.58	Kara Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.40	Kara Cüllahlar, Eski Cuma'ya tâbi, s.302	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Kara Çufalar köyü-Prezviter Kozma) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s.85; Yakub, a.g.m., s. 295; https://en.wikipedi,a.org/wiki/Targovishte_Province
215	Kara Dirlik Mez.	-	-	-	-	Kara Dirlik Mez. Şumnu'ya tâbi, s.283	Kara Dirlik Mez. Şumnu'ya tâbi, s.316	Kara Dirlik Mez., Hrazgrad a tâbi, s.88	-	-	-	-	Harita Çalışması (Haydar-Kardam köyünün doğusunda)
216	Kara Hasan Mah./Kara Hızırlar	-	-	-	-	-	Kara Hasan Mah. Kara Hızırlarda, s.609	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Hocaköy-Kitino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.426; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
217	Kara Hızırlar	-	-	-	-	-	Kara Hızırlar K. Şumnu'ya tâbi, s.609	Kara Hızırlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.253	Kara Hızırlar, Alakilise de, s.110	-	Kara Hızırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.25	Kara Hızırlar K. maa Kasırgalu, Osman Pazarına tâbi, 269	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kara Hızırlı köyü-Moravka) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.515; Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
218	Kara Hüseyin	-	-	-	-	-	Kara Hüseyin K. Şumnu'ya tâbi, s.503	Kara Hüseyin K. Şumnu'ya tâbi, s.231	Kara Hüseyin Mah. Şumnu'ya tâbi, s.85	Kara Hüseyin K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Kara Hüseyin K. Hasancılar'da Şumnu'ya tâbi, s.7	Kara Hüseyin Mah. Hasancılar'da Şumnu'ya tâbi, s.210	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
219	Karaisaoğulları Mah./Gedik Çakırı	-	-	-	-	-	Gedük Çakırı K Mah.le-i Karaisaoğulları, K. Şumnu'ya tabi, s.607	Gedük Çakırı K. nam-ı diğer Karaisaoğulları K. Şumnu'ya tabi, s.218	-	-	Kara İsalar K. K. Şumnu'ya tabi, s.27	Kara İsaoğulları K. Osman Pazarına tâbi, s.274	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Hasıköy(Kara İsalar)-Svoboditsa) (Tekkeciler-Dabravitsa, Eski Cuma) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.947; (Huranlar-Bojitsa- Eski Cuma) Acaroğlu, a.g.e. s,410,427,947 Balkocalar? Ekizce? Garğa? https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
220	Kara Mustafa	-	-	-	-	Kara Mustafa K. nâm-ı diğer Durali Fakih, Şumnu'ya tabi, s.254	Kara Mustafa nam-ı diğer Durali Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.320	Kara Mustafa nam-ı diğer Durali Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.156	Durali Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.67	Durali Fakih, tabii Hrazgrad a tâbi, s.9	Durali Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.20	Durali Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.90	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Dralfa köyü) Bozhikov, *a.g.e.*, s.86; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
221	Kara Mustafa Pınarı	-	-	-	-	Kara Mustafa Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.246	Kara Mustafa Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.594	Kara Mustafa Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.238	Mutyablar, K. Kirilovada, s.101	Mutablar K., Kirilovada	Mutaflar K. Şumnu'ya tâbi, s.17	Kara Mustafalar K. Şumnu'ya tâbi, s.213	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Mutaflar köyü-Plıstina) Bozhikov, *a.g.e.*, s.85; Yakub, a.g.m., s. 298; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
222	Kara Sait Mah./Podayva	-	-	-	-	-	Kara Sait Mah.Podayva da, s.569	Kara Sait Mah.Podayva da, s.224	-	-	-	Kara Saitler K. maa Hızır Dede, Hrazgrad a tâbi, s.140	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Kıdır köy-Kitanchevo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.576; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
223	Kara Salihler	-	-	-	-	-	Kara Salihler K. Şumnu'ya tâbi, s.567	Kara Salihler K. Şumnu'ya tâbi, s.240	-	-	Kara Salihler K.Şumnu' ya tâbi, s.33	Kara Salihler, K. Şumnu'ya tâbi, s.137	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kara Seller köyü-Poroyno) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.531; Bozhikov, *a.g.e.,* s.8; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
224	Kara Selman	-	-	-	Kara Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kara Selman K. Devlethan Mez.na malikdir, Şumnu'ya tâbi, s.163	Kara Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.987	Kara Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.168	Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.30	Selman K. Şumnu'ya tâbi, s.205	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Kara Selman köyü-Salmanovo) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s. 87; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
225	Kara Veli	-	-	-	-	Kara Veli K. Kulağuzlar nezdinde Şumnu'ya tâbi, s.275	Kara Veli K. Kulağuzlar nezdinde Şumnu'ya tâbi, s.560	Kara Veli K. Kulağuzlar nezdinde Şumnu'ya tâbi, s.190	Kara Veli, Şumnu'ya tâbi, s.108	Kara Veli, Şumnu'ya tâbi, s.40	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kara Veli köyü-Velikovtsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
226	Karaağaç	-	-	-	Karaağaç K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Karaağaç K. Şumnu'ya tâbi, s.206	Karaağaç K. Şumnu'ya tâbi, s.486	Karaağaç K. Şumnu'ya tâbi, s.214	Karaağaç K. Maraş yakınında , Şumnu'ya tâbi, s.91	Karaağaç K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Karaağaç K., nâm-ı diğer Maraş, Şumnu'ya tâbi, s.30	Maraş K., Şumnu'ya tâbi, s.190	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Maraş köyü-Marash) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
227	Karabaşlu Mez.,	Karabaşlu Mez., Şumnu'ya tâbi, s.77	-	Karabaşlu Mez., Şumnu'ya tâbi, s.94	Börklüce K., Şumnu'ya tâbi, s. 553	Börklüce K., Şumnu'ya tâbi, s.299	Börklüce K., Mah.le-i Müsim Abdal maa İskender, Şumnu'ya tâbi, s.536	Börklüce K., Şumnu'ya tâbi, s.203	Karabaşlı Mah. Arabacılar da, Şumnu'ya tâbi, s. 88	Karabaşlı K., Şumnu'ya tâbi, s.51	-	Karabaşlu K., Şumnu'ya tâbi, s.104	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Karabaşlı köyü-Çernoglavtsi) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.502; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality.
228	Karaca Doğan	-	Karacaoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.32b	Karacaoğulları Şumnu'ya tâbi, s.59	-	Karaca Doğan K. Şumnu'ya tâbi, s.255	Karaca Doğan K. Hrazgrad a tâbi, s.329	Karaca Doğan K. Hrazgrad a tâbi, s.142	Koca Doğan K. t Hrazgrad a tâbi, s.75	Karacadoğan K. Hrazgrad a tâbi, s.11	Koca Doğan K.s.20	Koca Doğan K. Hrazgrad a tâbi, s.112	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Koca Doğan köyü-Golyama Sokolovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s.90; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
229	Karaca Hayrededin	-	Hayreddin Mez. Şumnu'ya tâbi, s.31a	Hayreddin Mez. Şumnu'ya tâbi, s.58	Karaca Hayreddin K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Karaca Hayreddin K. Şumnu'ya tâbi,s.309	Karaca Hayreddin K. Hrazgrad'a tâbi, s.327	Karaca Hayreddin K. Hrazgrad'a tâbi, s.152	Karaca Hayreddin nâm-ı diğer Sovucuk, K. Hrazgrad' a tâbi, s.66	-	Sovucuk Dere, s.25	Sovucuk Dere, Hrazgrad' a tâbi, s.101	(Razgrad ili, Kubadın İlçesi, Sovucuk köyü- Studenets) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.891; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
230	Karaca İbrahim Güzlesi	-	-	-	-	Karaca İbrahim Güz K. nâm-ı diğer Hüseyin Dede Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.197	Karaca İbrahim Güz K. Şumnu'ya tâbi, s.563	Karaca İbrahim Güz K. Şumnu'ya tâbi, s.207	-	-	-	-	Harita Çalışması (İlyaz Karalar Mevkii)

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
231	Karaca Nasuh	-	Karaca Nasuh K. Şumnu'ya tâbi, s.32a	Karaca Nasuh K. Şumnu'ya tâbi, s.60	Nasuhca K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Nasuhca K. Devlethan Mez.sında oturular. Şumnu'ya tâbi, s.292	Nasuhca K. Şumnu'ya tâbi, s.473	Nasuhca K. Eski Cuma'ya tâbi, s.253	Nasuhca K. Cuma Bazarına tâbi, 98	Karaca Nasuh K. Eski Cuma'ya tâbi, s.57	Nasuhca K. s.42	Nasuhcular K. Eski Cuma'ya tâbi, s.301	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Nasçıköy–Makariopolsko) Bozhikov, *a.g.e.*, s.91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
232	Karagözoğulları Mah./ Balcı Balaban	-	-	-	-	Karagözoğul-ları Mah. Balcı Balabanda s.305	Karagözoğul-ları Mah. Balcı Balabanda s.555	Karagözoğul-ları Mah. Balcı Balabanda s.212	-	Karagöz K. Şumnu'ya tâbi,s.34	Karagözler K., Şumnu'ya tâbi,s.32	Karagözler K. Şumnu'ya tâbi,s.227	(Şumn ili, Vırbitsa ilçesi, Karagözler köyü-Çernookovo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.513; Bozhikov, *a.g.e.*, s.87; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
233	Karalar	-	-	-	Karalar K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Karalar K. Şumnu'ya tâbi, s.207	Karalar K. Şumnu'ya tâbi, s.487	Karalar K. Şumnu'ya tâbi, s.215	-	-	-	-	Saha Çalışması
234	Karamancı	-	-	-	-	Karamancı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.314	Karamancı K. Durmuş Hâce Mah. ile birlikte Şumnu'ya tâbi, s.247	Karamiçe K. Durmuş Hâce Mah. ile birlikte Şumnu'ya tâbi, s.240	Karamiçe K. Şumnu'ya tâbi, s.93	Karamiçe K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Karamitçe K. Şumnu'ya tâbi, s.14	Karamitsa K. Şumnu'ya tâbi, s.200	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Karamitsa köyü-Mokreş) Bozhikov, *a.g.e.*, s.87; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
235	Karapınar Mez.	-	-	-	-	-	Karapınar Mez. Maden Geçidinde, s.435	Karapınar Mez. Maden geçidinin ekinliği, s.184	-	-	-	-	Harita Çalışması (Köprü köy'ün ekinliği)

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
236	Karbunpınarı Derbendi	-	-	-	-	-	-	Karbunpınarı K.ve Kurt alanı ve Kalaycı, Şumnu'ya tâbi, s.178	-	-	-	Karbun Derbendi, Şumnu'ya tâbi, s.14	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Eskiköy-Vehtovo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.334; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
237	Karlı	Karlı Obası K. Şumnu'ya tâbi, s.12	-	-	Karlı K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Karlı K. Şumnu'ya tâbi, s.223	Karlı K. Şumnu'ya tâbi, s.578	Karlı K. Eski Cuma'ya tâbi, s.258	Karlı K Cuma Bazarına tâbi s.96	Karlı K. Eski Cuma'ya tâbi, s.58	Karlı K. Eski Cuma'ya tâbi, s.41	Karlı K. Eski Cuma'ya tâbi, s.296	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Karlıköy-Kralevo) Bozhikov, *a.g.e.*, s.91; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.541; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
238	Kasım Bey	-	-	-	-	Kasım Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.286	Kasım Bey K. Hrazgrad a tâbi, s.344	Kasım Bey K. Hrazgrad a tâbi, s.157	Kasım Fakih K. Hrazgrad a tâbi, s.67	-	-	Kasımlar K. maa Musa Dede, Hrazgrad a tâbi, s.131	Harita Çalışması
239	Kasırga Mah./Kara Hızırlar	-	-	-	-	-	Kasırga Mah. Kara Hızırlar da, s. 609	-	-	-	-	Kara Hızırlar K.maa Mah.le-i Kasırga, Osman Pazarına tâbi, s.269	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kasırga köyü-Treskavets) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.515; Bozhikov, *a.g.e.*, s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
240	Kassablu	-	-	-	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.180	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.424	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.180	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.30	Kassablu K. Şumnu'ya tâbi, s.200	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Kasaplı-Dibich) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 92; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
241	Kavaklı	-	-	-	Kavaklı K. Şumnu'ya tâbi, s.553	-	Kavaklı K. Şumnu'ya tâbi, s.593	Kavaklı K. Şumnu'ya tâbi, s.218	-	-	Kavaklı K. Şumnu'ya tâbi, s.42	Kavaklı K. Şumnu'ya tâbi, KK 2591s.292	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Kavuklu köyü-Belokopitovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.554; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
242	Kayacık	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.29	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.2b	-	-	Kayacık K. nâm-ı diğer Uruşlar, Şumnu'ya tâbi, s.273	Kayacık K. nâm-ı diğer Uruşlar, Şumnu'ya tâbi, s.457	Kayacık K. nâm-ı diğer Uruşlar, Şumnu'ya tâbi, s.233	-	-	-	Kayacık K. Hrazgradr ad a tâbi, s.125	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kayapınar köyü-Skalni Kladenets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.559.
243	Kayacık	-	-	-	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.550	251 Kayacık K. . Şumnu'ya tâbi, s.251	Kayacık K. hassı mirliva-i Niğbolu, Şumnu'ya tâbi, s.419	Kayacık K. hassı mirliva-i Niğbolu, Şumnu'ya tâbi, s.181	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.82	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.11	Kayacık K. Şumnu'ya tâbi, s.198	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Timar Kayacık köyü-Timarevo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.557.
244	Kayacık	-	-	-	-	Kayacık K. Meşhur Göl Deresi dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.340	Kayacık K. nâm-ı diğer Sığırlı Turhan, Şumnu'ya tâbi, s.461	Kayacık K. nam-ı diğer Sığırlı Turhan, Şumnu'ya tâbi, s.223	Sığırlı Turhan K. Şumnu'ya tâbi, s.82	-	Sığırlı Turhan K. Şumnu'ya tâbi, s.7	Turhan K. Şumnu'ya tâbi, s.196	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Sulu Turhan köyü–Tvardintsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
245	Kayalu Dere	-	-	Kayalu Dere Mez. Şumnu'ya tâbi, s.3	Kayalu Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Kayalu Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.291	Kayalu Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.601	Kayalu Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.179	Kayalu Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Kayalu K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Kayalı Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.4	Kayalı Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.203	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Kayalı Dere köyü-Kamenyak) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.558; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
246	Kaygıcılar	-	-	-	-	-	Kaygıcılar K. Uruzlardan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi,s.470	Kaygıcılar K. Uruzlardan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi,s. 204	-	Bahadırlarmaa Kaygılar K., Kirilova'da, s.55	-	Kaygılar ve Bahşiler K., Osman Pazarına tâbi, s.275	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Başlar köyü-Aşağı Mah.-Parvan) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.109. Bozhikov, *a.g.e.*, s. 85.
247	Kaygılar	-	-	-	-	Kaygılar K. Şumnu'ya tâbi, s.253	Kaygılar K. Şumnu'ya tâbi, s.478	Kaygıcılar K. Eski Cuma'ya tabi, s.258	Kaygı K. Cuma Bazarı K. Şumnu'ya tâbi, s.98	Kaygılar K. s.58	-	Kaygılar K. Eski Cuma'ya tabi, s.295	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Kaykılar köyü-Bryag) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 90.
248	Kazanpınarı	-	Kazan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.36a	Kazan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.63	Kazgan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Kazan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.217	Kazgan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.447	Kazan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.192	-	Kazgan K. Şumnu'ya tâbi, s.55	Kazganpınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.39	Kazan Pınarı, K. Şumnu'ya tâbi, s.13,285	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Kotel) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.566; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality.
249	Keçililer	-	-	-	Keçililer K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Keçililer K.Kirilovada Şumnu'ya tâbi, s.278	Keçililer K. Şumnu'ya tâbi, s.548	Keçililer K. Şumnu'ya tâbi, s.221	Keçililer K. Şumnu'ya tâbi, s.103	Keçilüler, Kirilovada, s.55	Keçilüler, Şumnu'ya tâbi, s.20	Keçililer, Şumnu'ya tâbi, s.199	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Keçililer köyü, Efraz Keçililer-Has Keç ilier-Gorno-Dolno Kozerovo) Bozhikov, a.g.e., s.85; Yakub, a.g.m., s. 291-292; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
250	Kel Yörük	-	-	-	Kel Yörük K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kel Yörük K. Şumnu'ya tâbi, s.310	Kel Yörük K. Şumnu'ya tâbi, s.496	Kel Yörük K. Şumnu'ya tâbi, s.181	Veli Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.93	Veli Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.27	Veli Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.34	Velibey K. Şumnu'ya tâbi, s.199	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Velibey köyü-Milanovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s.87; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
251	Kelânik	-	Kelânik Mez. Şumnu'ya tâbi, s.28a	Kelânik Viranı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.59	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.208	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.488	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.214	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.93	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.28	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.839	Kelânik K. Şumnu'ya tâbi, s.199	Harita Çalışması (Kel Yörük köyünün 500m doğusu)
252	Kemal	-	-	-	-	Kemal Mez. Şumnu'ya tâbi, s.248	Kemalceler, Hrazgrad a tâbi, s.233	Kemalcele r K. Hrazgrad a tâbi, s.94	Kemaller K. Hrazgrad a tâbi, s.69	Kemaller K. Hrazgrad a tâbi, s.7	-	Kemaller K. Hrazgrad a tâbi, s.97	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi-İsperih) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.570; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality.
253	Kenezler	-	Kenezler, Mez. Şumnu'ya tâbi, s.26b	-	-	Kenez K. Şumnu'ya tâbi, s.282	Kenezler K. Hrazgrad a tâbi, s. 343	Kenezler K. Hrazgrad a tâbi, s.108	Halifelü K. nâm-ı diğer Kenezler, Hrazgrad a tâbi, s.67	Halifeli Mah. Akçayar da Hrazgrad a tâbi, s.39	-	Halife-i Kenezler K. Hrazgrad' a tâbi, s.103	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Cevizli Kalfa köyü-Miladinovtsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.179; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
254	Kestane Pınarı	-	-	-	-	Yörükler K. nâm-ı diğer Kestane Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s. 280	Yörükler K. nâm-ı diğer Kestane Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.479	Yörükler K. nâm-ı diğer Kestane Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.215	Kestane Pınarı K. Kirilova da, s.102	Kestane Pınarı K. Kirilova da, s.33	Kestane Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.18	Kestane Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.233	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Kestane Yeni mah.-Kestenovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.575; Yakub, a.g.m., s. 292; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
255	Keşkekçi Kulfal	-	-	-	-	-	Keşkekçi Kulfal K. Kirilova da, s. 471	Keşkekçi Kulfal, K. Şumnu'ya tâbi, s.205.	-	Keşkekçile r K. Şumnu'ya tâbi, s.55	Keşkekçile r K. Şumnu'ya tâbi, s.26	Keşilciler K. maa Resüller, Osman Pazarına tâbi s,267	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Keşkekçiler köyü-Izvorovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
256	Kınalu	-	-	-	-	-	Kınalu K. Araplardan bulunmuştur, Hrazgrad a tâbi, s.361	Kınalu K. Araplarda bulunmuştur. Hrazgrad a tâbi, s. 140.	Kınalı Ahad K. Hrazgrad a tâbi, s.82	-	-	Kınalı K. maa Mürseller, Hrazgrad a tâbi, s.108	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Kınalı köyü-Huma) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 89; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
257	Kırca Musa	-	-	-	-	-	Kırca Musa K. Kirilova da, s.515	Kırca Musa K. Kirilova da, s. 227	-	Kırca Musa K. Kirilova da, s.55	-	-	(Eski Cuma ili, Vırbitsa ilçesi, Göl mah.- Zvezditsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* 850.
258	Kırcaoğulları maa Musaoğulları Mah./Kara Evhadlar	-	-	-	-	-	Kırcaoğulları Mah.maa Musaoğulları, Şumnu'ya tâbi, s.556	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Kuru mah. -Karaatlar-Vrani Kon) Bozhikov, *a.g.e.,* s.84; İvanov, a.g.e., 2013, s.137.
259	Kırklar	-	-	-	-	-	Kırklar K. Şumnu'ya tâbi, s.436	Kırklar K. Şumnu'ya tâbi, s.237	Kırklar K. Kirilova da, s.104	Kırklar K. Kirilova da, s.57	-	Kırklar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.302	Saha Çalışması (Kırklar Korusu Mevkii)
260	Kırtıllı	-	-	-	-	Kırtıllı K. Şumnu'ya tâbi, s.233	Kırtıllı K. Şumnu'ya tâbi, s.414	Kırtıllı K. Şumnu'ya tâbi, s.187	Kırtıllı, Cuma Bazarına tâbi, s.105	Kırtıllılar, Eski Cuma'ya tâbi, s.57 Koçaklar s.36	Kırtıllı, Alakilise de, Eski Cuma'ya tâbi, s.32	Kırtıllı, Eski Cuma'ya tâbi, s.298	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Koçak-Köçekler-Payduşka) (Oruçhan,Kırtıllı Cami- Orçanlar -Bojurka) (Ali Bey-Enovets-Bratovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.32,768; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
261	Kızılca Hamza Mah. /Yağcılar	-	-	-	-	-	Kızılca Mah. Yağcılarda, s.574-575	Kızılca Mah. Yağcılarda , s.238	-	-	Kızılcalar K., Şumnu'ya tâbi, s.22	Kızılcalar Orhan Mustafa K. Şumnu'ya tâbi, s.272	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Sadıklar köyü- Kızılca Avul mevkii) Saha Çalışması
262	Kızılkaya	-	-	-	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.584	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.216	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.88	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Kızılkaya K. Şumnu'ya tâbi, s.4	Kızıl Veli K. nâm-ı diğer Kızılkaya, Şumnu'ya tâbi, s.218	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Kızılkaya köyü-Zhivkovo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.594; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
263	Kilisecik	Kilisecik Mez. Şumnu'ya tâbi, s.39	-	-	Kilisecik K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Kilisecik K. Şumnu'ya tâbi, s.250	Kilisecik K. Şumnu'ya tâbi, s.484	Kilisecik, Şumnu'ya tâbi, s.236	-	-	-	-	(Şumnu ili, Civel ilçesi, Kilisecik köyü-Tsırkvitsa) Bozhikov, a.g.e. 2008, s. 84 https://en.wikipedia.org/wiki/Kaspichan_Municipality
264	Kireçlik	-	Kireçlik Mez. Şumnu'ya tâbi, s.35b	Kireçlik Mez. Şumnu'ya tâbi, s.63	Kireçlik K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Kireçlik K. Şumnu'ya tâbi, s.268	Kireçlik K. nam-ı diğer Uzun Aşıklar, Şumnu'ya tâbi, s.544	Kireçlik nam-ı diğer Uzun Aşıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.236	Uzun Âşıklar K. Alakilise de, s.112	Uzun Âşıklar K. maa Kulfal Dede, Kirilovada , s.56	Kireççiler K. Şumnu'ya tâbi, s.25	Uzun Âşıklar K. maa Kalaycılar, Osman Pazarına tâbi, s.266	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Aşıklar köyü-Lyubichevo) Bozhikov, *a.g.e.*, s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
265	Kirilova	-	Kirilova Nefsi, Şumnu'ya tâbi, s.35a	Kirilova Nefsi, Şumnu'ya tâbi, s.8, 103	Kirilova, Şumnu'ya tâbi, s.551	Kirilova, Şumnu'ya tâbi, s.181	Kirilova, Şumnu'ya tâbi, s.441	Kirilova, Şumnu'ya tâbi, s.260	-	-	-	Küçük Kirilovacık, Şumnu'ya tâbi, s.306	Harita Çalışması (Kirilova-Gerlovo Nahiye Merkezi) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.361; http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-43.jpg

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
266	Kocacıklar	-	-	-	Kocacıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Kocaklar[828] K. Şumnu'ya tâbi, s.225	Kocacıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.495	Kocacıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.215	Kocacıklar Şumnu'ya tâbi, s.81	Kocacıklar Şumnu'ya tâbi, s.52	Kocacıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.7	Kocacıklar, Şumnu'ya tâbi, s.192	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Kocacıklar köyü-Tervel) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
267	Koçak	-	-	-	-	-	Koçak K. der nezdi Arslan köy, Hrazgrad a tâbi, s.345	Koçak Mez., nezdi Arslanköy nezdinde, Çernoviye tâbi, s.48	-	-	-	-	Harita Çalışması
268	Koçak Mah. maa Mustafa Mah/ Kovancılar	-	-	-	-	-	Koçak Mah. Maa Mustafa Mah, s.510	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Işıklar ilçesi, Küçük Tursun-Zdravets) Acaroğlu, a*.g.e.*,2008, s. 973.
269	Koçaşlu	-	-	-	-	Koçaşlu K. Şumnu'ya tâbi, s.290	Koçaşlu K. Hrazgrad a tâbi, s.341	Koçaşlu K. Hrazgrad a tâbi, s.153	Koçyaşlu K. Hrazgrad a tâbi, s.67	Koçaşlı tabii Akçayar da Hrazgrad a tâbi, s.39	Koçaşlı K. Hrazgrad a tâbi, s.19	Koçaşlı K. Hrazgrad a tâbi, s.91	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Koçaşlı köyü-Makovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.634; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
270	Kokarca-i Kebir	-	-	-	-	-	Büyük Kokarca K. Hrazgrad a tâbi, s.235	Kokarca-i Kebir K. Hrazgrad a tâbi, s.95	Kokarca K. Hrazgrad a tâbi, s.68	Büyük Kokarca K. Hrazgrad a tâbi, s.36	-	Kokarca-i Kebir maa Sağir K. Hrazgrad a tâbi, s.116	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Büyük Kokarca köyü-Golyama Porovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.167; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality

[828] Bu defterde sehven "Kocaklar" olarak yazılmıştır.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
271	Kokarca Pınarı	-	-	-	-	-	Kokarca Pınarı K. Hrazgrad a tâbi, s.257	Kokarca Pınarı K. Hrazgrad a tâbi, s.111	Kokarca K. Hrazgrad a tâbi, s.68	Küçük Kokarca K. Hrazgrad a tâbi, s.37	-	Kokarca-i Kebir maa Sağir K. Hrazgrad a tâbi, s.116	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Küçük Kokarca köyü-Malık Porovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.612; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
272	Konak Derbendi	-	-	-	-	-	Konak Derbendi, Hrazgrad a tâbi, s.266	Konak Derbendi, Hrazgrad a tâbi, s.104	-	-	Konak K. Hrazgrad a tâbi, s.2	Konak K. Hrazgrad a tâbi, s.132	(Eski Cuma ili, Pop köy ilçesi, Konak köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.616.
273	Kopuzcu	-	-	-	Kopuzcu K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kopuzcu K. nâm-ı diğer Kızılca Danişment, Şumnu'ya tâbi, s.161	Kopuzcu K. nâm-ı diğer Kızılca Danişment, Hrazgrad a tâbi, s.198	Kopuzcu, Hrazgrad a tâbi, s.79	Kopuzcı K. Hrazgrad a tâbi, s.72	-	Kopuzcu K. Hrazgrad a tâbi, s.25	Kopuzcu, Hrazgrad a tâbi, s.120	Saha Çalışması
274	Kopuzcu	-	-	-	-	Kopuzcu K. Şumnu'ya tâbi, s.204	Kopuzcu K. Mah.le-i Aydın, Yolkulu tâbi-i Hrazgrad tâbi, s.359	Kopuzcu K. Hrazgrad a tâbi, s.144	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Yolcu köy- Çerni Bryag) Acaroğlu, *a.g.e.,* 2008, s.184.
275	Koteşova Derbendi, tâbi-i Şumnu	Koteşova K. Şumnu'ya tâbi, s.14	Koteşova K. Şumnu'ya tâbi, s.33b	Koteşova, K. Şumnu'ya tâbi, s.61	Koteş K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Koteş K. Şumnu'ya tâbi, s.165	Koteş, K. Şumnu'ya tâbi, s.389	Koteş K. Şumnu'ya tâbi, s.169, TT58: 436	-	Köteş K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Koteş K. Şumnu'ya tâbi, s.11	Koteş K. Şumnu'ya tâbi, s.18, 194	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Köteş köyü-Koçovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.87.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
276	Kovancılar	-	-	-	-	Kovancılar, Akça Seller dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.311	Kovancılar, Şumnu'ya tâbi, s.510	Kovancılar Şumnu'ya tâbi, s.220	Kovancılar Şumnu'ya tâbi, s.87	Kovancılar Şumnu'ya tâbi, s.53	Kovancılar Şumnu'ya tâbi, s.9	Kovancılar Şumnu'ya tâbi, s.215	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Kovancılar köyü-Pchelina) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.626; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
277	Kovanlar	-	-	-	Kovanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Kovanlu K. Kirilovada, s.266	Kovancı Mahmud K. Kirilovada, s.610	Kovancı Mahmud K. Kirilovada, s.244	Kovancılar K. Alakilisede, s.112	-	Kovancılar, s.27	Kovancılar K. maa Türbe-i Bali Bey, Osman Pazarına tâbi, s.271	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kovanlı köyü-Pçelno) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s.85. https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
278	Kovanlık Mez./Çıtak	-	-	-	-	Kovanlık Mez. Çıtakta, s.196	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması (Çatak köyü yakınları)
279	Kozpınarı Mez.	-	-	-	-	-	Kozpınarı Mez. s.611	Kozpınarı Mez. s.231	-	-	-	-	Harita Çalışması (Timar Kayacık köyü Yakınlarında)
280	Köklüce	-	-	-	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.231	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.570	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.234	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.87 Mah.le-i Sarı, s.87	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s. Mah.le-i Sarı, s.52	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.8	Köklüce K. Şumnu'ya tâbi, s.198	(Şumnu İli, Köklüce İlçe Merkezi-Venets) Bozhikov, *a.g.e.,* s.9; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
281	Kölemen Mah./Bekirli	-	-	-	-	-	Kölemen Mah. Bekirlide, s.542	Kölemen Mah. Bekirlide, s.239	Kölemen K. Kirilovada, s.100	Kölemen K. Kirlovada, s.54	Kölemen K. Şumnu'ya tâbi, s.17	Kölemen maa Uzun Barak K. Şumnu'ya tâbi, s.220	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Kölemen köyü-Kolmen) Acaroğlu, a*.g.e.,* s.634; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
282	Köse Ahadlar	-	-	-	-	-	Köse Ahadlar K. Esenkova'dan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.477	Köse Ahadlar Esenkova'dan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.208	-	-	-	-	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Abdulköy-Bogdantsi) Acaroğlu, a.g.e. s.1; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
283	Köse Ahmed	-	-	-	-	Köse Ahmed K. nâm-ı diğer Sarı Göllüler, Şumnu'ya tâbi, s.310	Köse Ahmed, Hrazgrad a tâbi, s.293	Köse Ahmed, Hrazgrad a tâbi, s.122	Köse Ahmed, Hrazgrad a tâbi, s.76	-	Köse Ahmed, Hrazgrad a tâbi, s.20	Köse Ahmed, Hrazgrad a tâbi, s.92	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Köseköy-Krashno) Acaroğlu, *a.g.e.,* s. 638; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
284	Köse Bazergan	-	-	-	-	Köse Bazarkan Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	Köse Bazergan K. maa Uz Mah. Şumnu'ya tâbi, s.508	Köse Bazergan K. maa Uz Mah. Şumnu'ya tâbi, s.224	Köse Bazergan Mah. Hasancılarda, Şumnu'ya tâbi, s.85	Köse Bazergan Mah. Hasancılarda, Şumnu'ya tâbi, s.30	Köse Bazarkan K. Hasancılarda, Şumnu'ya tâbi, s.5	Köse Bazergan Mah. Hasancılarda, Şumnu'ya tâbi, s.210	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Orta mah.-Dennitsa) Bozhikov, a.g.e., s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality; http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-43.jpg
285	Köse Durmuş	-	Köse Aziz Mez. Şumnu'ya tâbi, s. 26 b	Köse Aziz Mez. Şumnu'ya tâbi, s. 55	-	Köse Durmuş K. Şumnu'ya tâbi, s.235	Köse Durmuş K., Şumnu'ya tâbi, s.416	Köse Durmuş K. Şumnu'ya tâbi, s.241	-	Durmuş K. Şumnu'ya tâbi, s.29,50	Durmuş K. Şumnu'ya tâbi, s.3	Durmuş K. Şumnu'ya tâbi, s.192	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Durmuşköy-Lozevo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.306; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
286	Köse Mustafa mez.	-	Köse Mustafa Mez. Şumnu'ya tâbi, s.32a	-	Köse Musa K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Köse Musa K. Şumnu'ya tâbi, s.299	Köse Musa K. Enbiya dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.521	Köse Musa K. Enbiyalar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.225	Enbiyalar K. Şumnu'ya tâbi, s.90	Enbiyalar K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Enbiyalar K. Şumnu'ya tâbi, s.11	Enbiyalar K. Şumnu'ya tâbi, s.217	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Embiye Solak-Sveti Goradz) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.320.
287	Köse Salih mah./ Urum Ahmed	-	-	-	-	-	Köse Salih Mah., Şumnu'ya tâbi, s.607	-	-	Köse Salihler K. maa Durmuş, Kirilova da, s.55	-	Köse Salihler K. maa Mah.lat, Osman Pazarında, s.273	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Köseler köyü-Kösevtsi) (Duranköy-Stoynovo) (Öte mah.-Ostreştna) (Küllüce-Pepelka) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.305, 639,682,790; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
288	Köseler	-.	-	-	-	Köseler K. Şumnu'ya tâbi, s.339	Köseler K. Şumnu'ya tâbi, s.564	Köseler K. Şumnu'ya tâbi, s.242	Köseler K. nam-ı diğer Gök Davud, Şumnu'ya tâbi, s.81	Köseler K. Şumnu'ya tâbi, s.53		Köseler K. Şumnu'ya tâbi, s.194	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Köseler köyü-Zvegor) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
289	Kulağuzlar	-	-	-	Kulağuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Kulağuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.209	Kulağuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.596	Kulağuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.239	Kulavuzlar K., Alakilise de, s.110	-	Kulağuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.24	İlyaslar K. maa Kılavuzlar, Osman Pazarı nda, s.274	Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi (Şaveller-Slınçevo) (Kılavuz-Kray-pole) (Aydın- Meçovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.74; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
290	Kulaklı Davud	-	-	-	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.303	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.211	Kulaklı Davud K. Kirilova da, s.100	Kulaklı Davud, Kirilova da, s.54	Kulaklı Davud K. Şumnu'ya tâbi, s.19	Kulaklı Davud K. Şumnu'ya tâbi, s.209	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Tekkeler köyü-Obitel) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.947.
291	Kulfallar	Kulfal Obası Mez. Şumnu'ya tâbi, s.19	Kulfal Obası Mez, Şumnu'ya tâbi, s.28a	Kulfal Obası Mez. Şumnu'ya tâbi, s.56	-	Kulfallar K. Şumnu'ya tâbi, s.227	Kulfallar K. Şumnu'ya tâbi, s.576	Kulfallar K. Şumnu'ya tâbi, s.229	Kulfallar K. Şumnu'ya tâbi, s.83	Kulfallı K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Kulfallar K. Şumnu'ya tâbi, s.26	Kulfallar K. Şumnu'ya tâbi, s.198	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Kulfallar köyü-Razvigorovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
292	Kurt Bey	-	-	-	-	Kurt Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.308	Kurt Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.511	Kurt Bey K. Eski Cuma'ya tâbi, s.256	Yavaş K. nâm-ı diğer Kuru Dere, Cuma Bazarına tâbi, s.95	Yavaş K. Eski Cuma'ya tâbi, s.56	Yavaşlar K., Eski Cuma'ya tâbi, s.41	Yavaşlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.308	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Yavaşköy-Vasil Levski) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1024.
293	Kuru Dere	-	-	-	-	-	Kuru Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.870	Kuru Dere K. Şumnu'ya tâbi, s. TT.d.559: s.121	-	Kuru Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.29	Kuru Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.13	Kuru Dere K.maa İzlatar, Şumnu'ya tâbi, s.201	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Kuru Dere köyü-Suha Reka) Bozhikov, *a.g.e.,* s.87; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
294	Kuskunoğlu.	-	-	-	-	Kuskun İsalar Mez., Şumnu'ya tâbi, s.206	Kuskunoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.588	Kuskunoğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.225	-	-	-	Kuz K. Şumnu'ya tâbi, KK 2591: s.292	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Kuzköy-Kus) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.669.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
295	Kuş Hasan	-	-	-	-	Kuş Hasan Mez. nâm-ı diğer Temür Baba, Şumnu'ya tâbi, s.286	Kuş Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.467	Kuş Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Kuş Hasan K. Kirilova'da s.105	Kuşlu Hasan K. Kirilova'da, s.55	Kuşçular K. Şumnu'ya tâbi, s.24	Yunuslar maa Kuşlar K. Osman Pazarına tâbi, s.275	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Kuşluköy-Ptichevo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; Yakub, a.g.m., s. 287.
296	Kutbeddin	-	-	-	Kutbeddin K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Kutbuddin K. Şumnu'ya tâbi, s.212	Kutbeddin K. Hrazgrad a tâbi, s.340	Kutbeddin K. Hrazgrad a tâbi, s.137	Kutbeddin K. Hrazgrad a tâbi, s.74	-	Kutbeddin K. Hrazgrad a tâbi, s.22	Kutbeddin K. Hrazgrad a tâbi, s.90	(Razgrad ili, Kubadın ilçe merkezi-Loznitsa) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 91.
297	Küçük Açan Pınarı	-	-	-	-	Küçük Açan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.251	Küçük Açan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.608	Küçük Açan Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.244	-	-	Kerememddin K. Şumnu'ya tâbi, s.28	Kerememddin K. Osman Pazarına tâbi, s. 275	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kanlıköy- Kınino) Acaroğlu, *a.g.e.,*s. 493; (Keremeddin-M ilino-Eski Cuma) Acaroğlu, a.g.e. s.572; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
298	Küçük Âşık	-	-	-	-	Küçük Âşık K. Şumnu'ya tâbi, s.331	Küçük Âşık K. Şumnu'ya tâbi, s.579	Küçük Âşık K. Şumnu'ya tâbi, s.254	Âşıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.97	Âşıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.57	-	Âşıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.295	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Âşıkköy–Pevets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.64; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
299	Küçük Dalgaç	Küçük Dalgaç K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Çoban Yurdu K. Şumnu'ya tâbi, s.30b	Çoban Yurdu K. Şumnu'ya tâbi, s.57	Dalgaç-ı Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Dalgaç-ı Müslim K. nâm-ı diğer Çoban Yurdu, Şumnu'ya tâbi, s.262	Dalgaç K. nâm-ı diğer Çoban Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.533	Dalkaç K. nâm-ı diğer Çoban Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.259	Dalkaç K. Cuma Bazarı K. Şumnu'ya tâbi, s.98	Dalgaç K. Eski Cuma'ya tâbi, s.58	Dalgaç K. Şumnu'ya tâbi, s.41	Çoban Dere K. Şumnu'ya tâbi, s.296	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Çoban Dere köyü-Ovçarovo) İvanov, a.g.e., 2013, s.127; Bozhikov, a.g.e. , s. 91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
300	Küçük Ekizce	-	-	-	Küçük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Küçük Ekizce, Şumnu'ya tâbi, s.297	Küçük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.613	Küçük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.202	Ekizce K. Şumnu'ya tâbi,s.86	Ekizce-i Küçük K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Küçük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.4	Küçük Ekizce K. Şumnu'ya tâbi, s.215	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Aşağı İkizler köyü-Bliznatsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.443.
301	Küçük Enbiya Pınarı	-	-	-	-	Küçük Enbiya Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.245	Küçük Elbasanlar K.Enbiya dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.579	Küçük Elbasanlar K. Enbiya dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.244	Elbasanlar K. Alakilise de, s.110	-	Elbasanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.25	Elbasanlu K.maa Karaibrahim, Osman Pazarına tâbi, s.262	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Elbasan Karalar köyü-Panayot-Hitovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.319; Yakub, a.g.m., s. 289.
302	Küçük Hacı Yurdu /Baybani Sinanlar	-	-	-	-	-	Küçük Hacı Yurdu Mah. Şumnu'ya tâbi, s.512	Küçük Hacı Yurdu Mah. Şumnu'ya tâbi, s.235	-	-	-	-	(Baba Koru Mevkii). Acaroğlu, *a.g.e.,* s.845.
303	Küçük İncik	-	Küçük İncik Mez. Yörükân, Şumnu'ya tabi, s.31b	Küçük İncik Mez. Yörükân, Şumnu'ya tabi, s.59	-	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi, s.307	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi, s.516	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi, s.220	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi, s.92	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi, s.52	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi, s.3	Küçük İsmail[829] K. Şumnu'ya tabi, s.201	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, İcik köyü-Ilia Blaskovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 92; İvanov, a.g.e., 2013, s.54; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

[829] *Karye-i Küçük İncik* olarak yazılması gerekirken Avarız yazıcısı tarafından sehven *Karye-i Küçük İsmail* yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
304	Küçük Kozluca	-	-	-	-	-	Küçük Kozluca K. Çalıkkavak yakınlarında, Şumnu'ya tâbi, s.545	Küçük Kozluca Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Harita Çalışması
305	Küpeli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Küpeli K.maa Bağçeci, Şumnu'ya tâbi, s.218	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Piller köyü-Starçişte) Saha Çalışması https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
306	Küpelüler	-	-	-	-	-	Küpelüler K. Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.547	Küpelüler K. Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.218	Küpelüler K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Küpelüler K. Şumnu'ya tâbi, s.52	-	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Senebirlik köyü, Küpeli Kulağı Mevkii) Saha Çalışması
307	Kütükçü Alagöz	-	-	-	-	-	Kütükçü Alagöz K. Bahadırlar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.571	Kütükçü Alagöz K. Bahadırlar dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.235	-	-	-	-	Saha Çalışması (Karalar köyü yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir.)
308	Lirofça	-	Lirofça K. Şumnu'ya tâbi, s.33a	Lirofça K. Şumnu'ya tâbi, s.8	Dobrofça K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Dobrofça K. Şumnu'ya tâbi, s.181, 319	Dorofça K. Şumnu'ya tâbi, s.436	Dobrofça K. TT42, s.192 TT.d.58: s.428,437	-	Güne K. Kiriova da, s.55	Güne K. Şumnu'ya tâbi, s.18	Güne K. Şumnu'ya tâbi, s.02	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Güneköy-Koprets) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 90; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
309	Makaklar	-	-	-	-	-	Makaklar K. Rum Ahmedden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.463	Makaklar K. K.Urum Ahmedden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.204	Kuru Veli K. Kirilovada, s.113	-	Kuru Veli K. Şumnu'ya tâbi, s.26	Kuru Veli K.maa Keremeddin ve Kara Hüseyinler, Osman Pazarına tâbi, 275	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Makak köyü-Makaklar-Çekantsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.704; (Eski Cuma İli, Ereviş İlçesi, Kuru Veli köyü-Velovo) Acaroğlu, a.g.e. s.665 https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
310	Makaklar	-	-	-	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.222	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.504	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.208	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.92	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.54	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.2	Makaklar K. Şumnu'ya tâbi, s.216	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Makak köyü) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.703.
311	Mandıra	-	-	-	-	Mandıra K. Şumnu'ya tâbi, s.287	Mandıra K. Şumnu'ya tâbi, s.276	Mandıra K. Şumnu'ya tâbi, s.213	Mandıra K. Şumnu'ya tâbi, s.82	Mandıra K. Şumnu'ya tâbi, s.53	-	Mandıra K. Şumnu'ya tâbi, s.234	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Madara köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.697; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
312	Manoliç-i Gebr	Manoliç K. Şumnu'ya tâbi, s.21	Manoliç K. Şumnu'ya tâbi, s.32b	Manoliç K., Şumnu'ya tâbi, s.61	Manoliç K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Manoliç-i Gebr K. Şumnu'ya tâbi, s.214	Manoliç-i Gebr K. Şumnu'ya tâbi, s.425	Manoliç-i Gebr K. Şumnu'ya tâbi, s.182	-	Manoliç K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Manoliç K. Şumnu'ya tâbi, s.32	Menaliç K. Şumnu'ya tâbi, s.235	(Burgaz ili, Sungurla ilçesi, Manoliç köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.711; https://en.wikipedia.org/wiki/Burgas_Province#Sungurlare_Municipality
313	Manoliç-i Müslim	Manoliç-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.56	-	-	Manoliç-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Manoliç-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.215	Manoliç-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.428	Manoliç-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.184	-	-	-	-	(Burgaz ili, Sungurla ilçesi, Manoliç köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.711; https://en.wikipedia.org/wiki/Burgas_Province#Sungurlare_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
314	Markova	-	Markova K. nâm-ı diğer Resene, Şumnu'ya tâbi, s.33a	Markova K. Şumnu'ya tâbi, s.62	Markova K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Markova K. nâm-ı diğer Resene, Şumnu'ya tâbi, s.215	Markova K. Şumnu'ya tâbi, s.426	Markova K. Şumnu'ya tâbi, s.182	-	-	-	Markofça K. Şumnu'ya tâbi, (KK 2591) s.296	(Şumnu ili, Kaspiçan ilçesi, Markova köyü-Markovets) Bozhikov, *a.g.e.,* s.84; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.714; https://en.wikipedia.org/wiki/Kaspichan_Municipality
315	Meçükçiler	-	-	-	Meçükçiler K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Meçükçiler K. Şumnu'ya tâbi, s.185	Meçükçiler K. Şumnu'ya tâbi, s.439	Meçükçiler K. Şumnu'ya tâbi, s.191	Meçikçiler K. Alailise de, Şumnu'ya tâbi, s.111	-	-	Meçükçiler K. Osman Pazarına tâbi, s.260	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Meçikçiler köyü-Belomortsi) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; Yakub, a.g.m., s. 294; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
316	Mehmed	-	-	-	Mehmed K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Mehmed K. nâm-ı diğer Maraş, Şumnu'ya tâbi, s.180	Mehmed K. nâm-ı diğer Maraş, Şumnu'ya tâbi, s.512	Mehmed K. nâm-ı diğer Maraş, Şumnu'ya tâbi, s.230	Maraş K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Maraş K. Şumnu'ya tâbi, s.28	Karaağaç K.nm-ı diğer Maraş, Şumnu'ya tâbi, s.30	Maraş, K. Şumnu'ya tâbi, s.190	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Maraş-Marash)[830] Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
317	Mehmed Dede Pınarı Mez.	-	-	-	-	Mehmed Dede Pınarı Mez. Şumnu'ya tâbi, s.270	Mehmed Dede, Hrazgrad a tâbi,296	-	-	-	-	-	Harita Çalışması (Arnavud köy yakınlarında)

[830] Maraş ismi, sahamıza komşu olan Yanbolu kazasında da görülmektedir. Bkz. "Karye-i Maraş", TT.d. nr. 86, s. 179 b.
Ayrıca bu kazadaki yeleşme isimlerinde "Karye-i Karesilü"; Bkz. TT. d, nr. 65 s. 113, "Karye-i Germiyanlu", Bkz. TT. d, nr. 86, s. 201b; "Karye-i Büyük Saruhanlu nam-ı diğer Duru Beyli", bkz. TT. d, nr.86, s. 204b; "Karye-i Küçülk Saruhanlu" bkz. TT. d, nr. 86 s. 207 b; "Karye-i Eymürlü" bkz. TT. d, nr. 86, s. 212a; "Karye-i Çerkeşli", bkz. TT. d, nr. 59 s.189b; "Karye-i Bolayırlu", TT. d, nr. 86 s. 197 b; "Mezra-i Germiyanlu" TT. d, nr. 65 s.113; "Karye-i Kastamonulu" bkz. TT. d, nr. 65 s.120; "Karye-i Tavaslu" TT. d, nr. 65 s.115 köylerinde olduğu görülmektedir.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
318	Mehmedi Mah., Dursun Mah., Ahmed Mah./ Kovancılar	-	-	-	-	-	Mehmedi Mah. Ahmed Mah. Dursun Mah. Şumnu'ya tâbi, s.510	-	Dursun Mah. Şumnu'ya tâbi, s.87	-	-	-	(Razgrad İli, Işıklar İlçesi, Büyük Tursun köyü-Zdravets) Acaroğlu, *a.g.e.*,s. 973; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
319	Mestanlar	-	-	-	-	-	Mestanlar K. Kulauzlardan bulunmuştur.Şumnu'ya tâbi, s.476	Mestanlar K. Kulauzlardan bulunmuştur Şumnu'ya tâbi, s.207	Mestanlar K. Alakilise de, s.111	-	Küçük Mestanlar K.s.25	Mestan-ı Sagir K. Osman Pazarına tâbi, s.272	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Yukarı Mestanlar köyü- Gorna Zlatitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.60; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
320	Mestanlar Mah./Tomine	-	-	-	-	-	Mestanlar Mah. Tomine de Şumnu'ya tâbi, s.558	Mestanlar Mah. Tomine de Eski Cuma'ya tâbi, s.251	-	-	Büyük Mestanlar K.s.25	Mestanlar K. Osman Pazarına tâbi, s. 265	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Aşağı Mestanlar köyü- Dolna Zlatitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.60; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
321	Mezidçe	-	-	-	-	Mezidce K. Kirilovada, Şumnu'ya tâbi, s.233	Mezidce K. Kirilovada, Köpek Mah. İskender Mah. Şumnu'ya tâbi, s.559-560	Mezidce K. Kirilovada, Şumnu'ya tâbi, s.225	Mezidli K. Kirilovada, s.106	Köpekçi K. Kirilovada, s.55	Mezidçe K. nâm-ı diğer Köpekli, Kirilovada, s.18	Mezidli K. nâm-ı diğer Köpekli K. Şumnu'ya tâbi, s.221	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Köpekköy-Mengişevo) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
322	Mihal Bey	-	-	-	-	Mihal Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Mihal Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.585	Mihal Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.216	-	Kara Mihal K. Şumnu'ya tâbi, s.52	-	Sarı Habib K. maa Kara Mihal, Şumnu'ya tâbi, s.220	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Kara Mihal köyü-Rozino)[831] Acaroğlu, *a.g.e.*, s.523; Bozhikov, *a.g.e.*, s.83; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
323	Mihal Bey Çiftliği	-	-	-	-	Mihal Bey Çift, Şumnu'ya tâbi, s. 244	-	-	-	-	-	-	Defter ve Harita Çalışması (Kara Mihal köyü arazilerinin bir kısmı)
324	Miline	-	Miline Mez. Eymirhan demekle meşhurdur , Şumnu'ya tâbi, s.32b	Miline K. Şumnu'ya tâbi, s.57	Sarı Yusuflar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Sarı Yusuflar K. Eymirhan Mez.sında oturur, Şumnu'ya tâbi, s.303	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
325	Mirahor	Mirahor K. nâm-ı diğer Bazvasel, Şumnu'ya tâbi, s.41	-	-	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.292	Mirahor K. maa Mah.le-i Mehmedi ve Kara Veli, Şumnu'ya tâbi, s.417	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.195	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.86	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.54	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.3	Mirahor K. Şumnu'ya tâbi, s.209	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, İmrahor köyü-Velino) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.444; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

[831] Sahanın güneyinde yer almasına rağmen özellikle demogarik olarak Şumnu ya benzer özellikler gösteren Yanbolu kazasında' da Mihal Bey'in adına olan köyleri görmek mümkündür. "Karye-i Kavaklu nam-ı diğer Mihal Bey m"a mahalle-i Köseler tabii Yanbolu", Bkz. TT86, S. 183A Bahsedilen yerleşmelerin kurucu unsuru olarak Osmanlı hizmetine girdikten sonra Harmankaya'dan (Günümüzde Bilecik ili, İnhisar ilçesi Harmanköy yerleşmesi civarındadır.) göç edip Balkanlara yerleşerek özellikle Kuzey Bulgaristan'da bir çok akıncısı olan Mihaloğlu akıncı ailesiyle bağlantısı olabileceği düşünülmektedir.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
326	Momine	-	-	-			-	-	-	-	-	Mamine K. (Ev. 1125) s.35	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi,Momino köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.588,589; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
327	Muradoğulları Mah./ Balcı Balaban	-	-	-	-	Murad oğulları Mah. Balcı Balabanda, s.305	Balabanlar Mah. Balcı Balabanda, s.555	Balabanlar Mah. Balcı Balabanda, s.212	-	-	-	-	(Şumn ili, Vırbitsa ilçesi, Karagözler köyü-Çernookovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.513; Bozhikov, *a.g.e.,* s.87.
328	Musa İlyas	-	-	-	Musa İlyas K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Musa ve İlyas Mez.sı,K. Şumnu'ya tâbi, s.340	Musa İlyaslar K. Şumnu'ya tâbi, s.467	Musa İlyaslar K. Şumnu'ya tâbi, s.201	İlyaslar K. Alakilisede, s.110	İlyaslar K. Kirilovada, s.55	İlyaslar K. Şumnu'ya tâbi, s.24	İlyaslar K. maa Kulağuzlar, Osman Pazarına tâbi, s.274	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Ellezler köyü- İliyno) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 85; Yakub, a.g.m., s. 287; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
329	Mü'min Dede	-	-	-	-	-	Mü'min Dede K. hariç-ezdefterdir Bakacak yaınlarında, Hrazgrad a tâbi s.238	Mü'min Dede K. Bakacak yakınlarında, Hrazgrad a tâbi, s.135	-	-	-	Kasımlar K. maa Musa Dede, Hrazgrad a tâbi, s.131	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Musa Baba -Tsırkvino- Razgrad) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.744.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
330	Mürsel	-	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.31a	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.59	Mürsel K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Mürsel K. Sindel Mez.sında otururlar, Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.264	Mürsel K. Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.534	Mürsel K. Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.240	Barçınlar K. Şumnu'ya tâbi, s.81 Mürseller Şumnu'ya tâbi, s.81	Mürseller K. maa Barçınlar, Şumnu'ya tâbi, s.52	-	Mürseller K.maa Barçınlar, Şumnu'ya tâbi, s.206	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Dereköy- Mürseller Mevkii-Struino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.266.
331	Mürseller	Mürsel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.33	Küçük Mürsel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.32b	Mürsellü Evladı Mez., Şumnu'ya tâbi, s.56	Mürseller K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Mürseller K. Şumnu'ya tâbi, s.200	Mürseller K. nâm-ı diğer Balcık, Hrazgrad a tâbi, s.317	Mürseller nâm-ı diğer Balcık, Hrazgrad a tâbi, s.139	-	-	-	Kınalı maa Mürseller K. Hrazgrad a tâbi, s.108	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Oluklu Yeniköy-Visoka Polyana) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1036.
332	Müsellem	-	-	-	-	-	Müsellem K. Tekyelerden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.482	Müsellem K. Tekyelerden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.241	-	-	-	-	Saha Çalışması
333	Nadır	-	-	-	-	Nadır K. Şumnu'ya tâbi, s.259	Nadır K. Şumnu'ya tâbi, s.455	Nadır K. Şumnu'ya tâbi, s.189	Nadır K. Cuma Bazarına tâbi, s.96	Nadır K. Eski Cuma ya tâbi, s.56	Nadır K. s.41	Nadır K. Eski Cuma'ya tâbi, s.304	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Nadırköy-Nadarevo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
334	Narpaşa	-	-	-	Narpaşa K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Narpaşa K. Şumnu'ya tâbi, s.261	Narpaşa K. Şumnu'ya tâbi, s.535	Narpaşa K. Eski Cuma'ya tâbi, s.251	Kalaycılar K. Alakilise de, s.111	-	-	Uzun Aşıklar K. maa Kalaycılar, Osman Pazarına tâbi, s.266	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kalaycılar köyü (Mestanlar)-Prisoyna) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.482; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
335	Narpaşa-i Küçük	-	-	-	Narpaşa-i Küçük K. Şumnu'ya tâbi, s.552	-	-	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kalaycılar köyü (Mestanlar)-Prisoyna) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.482; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
336	Nasrat Sekisi	Nasrat Sekisi Mez. ve Hamza Yeri, s.78	-	Nasrat Sekisi Mez. Şumnu'ya tâbi, s.93	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.179	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.423	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.18	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.91	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Nasırlı K. Şumnu'ya tâbi, s.31	Nasır Mah. Şumnu'ya tâbi, s.206	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Nasırlı köyü-Radko-Dimitrievo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92, https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
337	Nebi Dede-Elhanlar mah./Tekyeler	-	-	-	-	-	Nebi Dede Mah. Elhan Mah. Şumnu'ya tâbi, s.553	Nebi Dede Mah. maa Mah.le-i Elhan, s.211	Kara Eynehanlar K. Kirilovada, s.101	Kara İnehan K.maa Kirilovada, s.55	-	Eynehanlar K. maa Tekyeler, s.232	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Karabaş - Çernokaptsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.947; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
338	Nebi Fakihler	-	-	-	-	Nebi Fakihler K. Şumnu'ya tâbi, s.283	Nebi Fakihler K. nâm-ı diğer Arslanköy, Hrazgrad a tâbi, s.292	Nebi Fakihler K. nâm-ı diğer Arslanköy, Hrazgrad a tâbi, s.143	Semiz Arslan K. Hrazgrad a tâbi, s.72	Arslan K. Hrazgrad a tâbi, s.6	Arslan K. Hrazgrad a tâbi, s.28	Arslan K. Hrazgrad a tâbi, s.138	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Aslanköy-Lavino) Bozhikov, *a.g.e.,* s.82; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.54.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
339	Nebiler	-	-	-	Nebiler K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Nebiler K. Şumnu'ya tâbi, s.228	Nebiler K. Hrazgrad a tâbi, s.288	Nebiler K. Hrazgrad a tâbi, s.142	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Aslanköy-Lavino) Bozhikov, a.*g.e.,* s.82. https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
340	Nedoklan	-	-	-	-	Kabakulak K.nâm-ı diğer Nedoklan, Şumnu'ya tâbi, s.338	Nedoklan K. Hrazgrad a tâbi, s.330	Nedoklan K. Hrazgrad a tâbi, s.142	-	-	-	Nedoklan K. Hrazgrad a tâbi, s.86	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Nedoklan köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.756 https://en.wikipedia.org/wiki/Razgrad_Municipality
341	Novaçka Mez.	-	-	-	-	-	-	Novaçka Mez. s.206	-	-	-	-	Harita Çalışması
342	Novosel	Novosel K. Şumnu'ya tâbi, s.22	Novosel K. Şumnu'ya tâbi, s.30a	Novasel K. Şumnu'ya tâbi, s.57	Novosel K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Novasil K. Şumnu'ya tâbi, s.151	Novosel K. Şumnu'ya tâbi, s.393	Novasil K. Şumnu'ya tâbi, s.171, TT.d.58:s. 436,	-	Novasel K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Novasel K. Şumnu'ya tâbi, s.29	Novasel K. Şumnu'ya tâbi, s.204	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Novosil köyü) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
343	Odul Mah./Kara Ahadlar	-	-	-	-	-	Odul Mah. Kara Evhadlar da, s.556	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Hoca mah.-Karaatlar-Vrani Kon) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 84; İvanov, a.g.e., 2013, s.137.
344	Okçu Pınarı	-	-	-	-	-	Okçu Pınarı K. Umurcadan bulunmuştur, Hrazgrad a tâbi, s.322	Okçu Pınarı K. Umurcadan bulunmuştur, Hrazgrad a tâbi, s.156	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Okçular köyü-Zdravets) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 90; İvanov, a.g.e., 2013, s.52 https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
345	Okçular	-	-	-	Okçular K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Okçılar K. Şumnu'ya tâbi, s.258	Okçular K.Umurca dan Hrazgrad a tâbi, s.295	Okçular K. Umurca da Hrazgrad a tâbi, s.145	Okçular K. Hrazgrad a tâbi, s.98	Okçular K. Hrazgrad a tâbi, s.11	Okçular K. Hrazgrad a tâbi, s.21	Okçılar K. Hrazgrad a tâbi, s.110	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Okçular köyü-Zdravets) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 90; İvanov, a.g.e., 2013, s.52; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
346	Oraşniçe	Oraşniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.56	Oraşniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.33a	Oraşniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.32	Oraşniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Oraşniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.202	Oraşniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.594	Oraşniçe K. nâm-ı diğer Orta köy, Şumnu'ya tâbi, s.185	-	Orta köy K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Orta köy, Şumnu'ya tâbi, s.29	Orta köy, Şumnu'ya tâbi, s.206	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Ortaköy-Srednya) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.775; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
347	Oraveş	-	-	-	Oraveş K. Şumnu'ya tâbi, s.541	-	Uruşlar K. Hrazgrad a tâbi, s.355	Uruşlar K. Hrazgrad a tâbi, s.143	Uruşlar K. Alakilise de, s.111	Uruşlar K. Hrazgrad a tâbi, s.56	Oraveş K. Hrazgrad a tâbi, s.27	Oraveş, Hrazgrad a tâbi, s.112	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi-Antonovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.327.
348	Osman Halife Mah/Podayva	-	-	-	-	-	Osman Halife Mah. Podayvada, s.569	Osman Halife Mah. Podayvada , s.224	-	Osman Halife Mah. Podayvada , s.53	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Podayva köyü, Osman mahalle-Peçenitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.780; Bozhikov, *a.g.e.,* s.83; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
349	Osmancı Mah./ Senebirlik	-	-	-	-	-	Osmancı Mah. Senebirlikte, s.598	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Senebirlik köyü- Cerci mahalle) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.873; Saha Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
350	Osmanlar	-	-	-	-	-	Osmanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.612	Osmanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.245	Osmanlar K. Kirilova da, s.103	-	Osmanlar K. s. 41	Osmanlar K. Omanpaza rına tâbi, s.271	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Osmanlar köyü-Visok) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; Yakub, a.g.m., s. 29; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.782; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
351	Osmar	-	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.31b	-	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.153	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.182	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.172	-	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.31	Osmar K. Şumnu'ya tâbi, s.207	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Osmar köyü) Bozhikov, *a.g.e.,*s.87; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.782; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
352	Öksüz Hasan	Öksüz Ali Mez. Şumnu'ya tâbi, s.78	-	Öksüz Ali Mez. Şumnu'ya tâbi, s.94	-	Arabacı Osman K. nam-ı diğer Öksüz Hasan, Şumnu'ya tâbi, s.208	Öksüz Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.298	Öksüz Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.219	Öksüz Hasan K Kirilova da,104	-	-	Öksüzler K. Osman Pazarına tâbi, s.264	Harita Çalışması
353	Öyüklü	-	-	-	-	-	Öyüklü K. Şumnu'ya tâbi, s.600	Öyüklü K. Şumnu'ya tâbi, s.190	-	-	Öyüklü K. Şumnu'ya tâbi, s.10	Öyüklü K. maa Umurca, Şumnu'ya tâbi, s.219	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Öyüklü köyü-Todorovo) Bozhikov, *a.g.e.,* 2008, s. 83; İvanov, a.g.e., 2013, s.53 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.767; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
354	Palancılar	-	-	-	-	-	Palancılar K. Taşçılardan bulunmuştur. Hrazgrad tâbi, s.365	Palancılar K. Taşçılardan bulunmuştur. Hrazgrad tâbi, s.154	-	-	-	Palancılar Mah. Taşçılarda, s. 87	Saha Çalışması (Kaynak: Ali Ganuz)
355	Parmaksız Hasan	Parmaksız Hasan K. Şumnu'ya tâbi, s.78	-	-	Hasanca K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Hasanca, Kirilovada, s.301	Hasançi, Geyikli dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.545	Hasançi, Geyikli dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.217	Avcı Hasan K. Kirilovada, s.100	Avcı Hasan K. Kirilovada, s.56	Avcı Hasan K. maa Geyüklüler, Şumnu'ya tâbi, s.16	Avcı Hasan K, Şumnu'ya tâbi, s.232	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Hasanköy-Lovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.407; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
356	Petirdiç	-	-	-	-	Petirdiç K. Şumnu'ya tâbi, s.295	Petirdiç K. Şumnu'ya tâbi, s.5	Petirdiç K. Şumnu'ya tâbi, s.223	-	-	-	-	Harita Çalışması
357	Pir Ahmed Mah/Podayva	-	-	-	-	-	Pir Ahmed Mah. Podayvada, s.569	Pir Ahmed Mah. Podayvada, s.224	-			-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Apaz mah.- Slavçitsa) Bozhikov, *a.g.e.,* s.83; Acaroğlu, *a.g.e.* s.42.
358	Piri Fakih	-	-	-	-	-	Pîrî Fakih K. Hasancadan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s. 537	Pîrî Fakih K. Hasancadan bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s. 219	Pîrî Fakih Mah. Şumnu'ya tâbi, s.85	Sinan Fakih Mah. Şumnu'ya tâbi, s.53		Pîrî Fakih Mah. Şumnu'ya tâbi, s. 210	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Piri Fakih köyü-Boyan) Bozhikov, *a.g.e.* s.91.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
359	Podavye	-	-	-	-	Podavye K. Şumnu'ya tâbi, s.249	Podavye K. Şumnu'ya tâbi, s.568	Podavye K. Şumnu'ya tâbi, s.223	Podavye K. Şumnu'ya tâbi, s.87	Podavye K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Podavye K. Şumnu'ya tâbi, s.10	Podavya K. Şumnu'ya tâbi, s.222	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Podayva köyü) Miçev ve Koledarov, *a.g.e.*,s.197; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
360	Popine	-	-	-	Popine K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Popine K. Kirilova da, s.235	Popine K. Şumnu'ya tâbi, s.586	Popine K. Şumnu'ya tâbi, s.206	Türbeler K. Alakilise de, s.112	Türbe K. nâm-ı diğer Divane Ali, Kirilova da, s.56	Türbe K. Şumnu'ya tâbi, s.27	Kovancılar K. maa Türbe-i Bali Bey, Osman Pazarında, s.271	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Türbeköy-Kapişte) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.976; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
361	Rahim Mah. / Podayva	-	-	-	-	-	Rahim Mah. Podayva da, s.569	Rahim Mah. Podayva da, s.223	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Orta mahalle-Sredno Seltsi)
362	Rahmanoğulları Mah. /Balcı Balaban	-	-	-	-	Rahmanoğulları Mah. Balcı Balabanda, s.305	Rahmanoğulları Mah. Balcı Balabanda, s.555	Rahmanoğulları Mah. Balcı Balabanda, s.212	-	Rahmanlar K. Kirilova'da, s.54	Rahmanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.13	Rahmanlar K. Şumnu'ya tâbi, s.225	(Şumnu ili, Vırbitsa İlçesi Rahmanlar köyü-Kraygortsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.2,513.
363	Rakovniçe	Rakovniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.72	Rakovniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.31a	Rakovniçe K. Şumnu'ya tâbi, s.58	-	-	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
364	Ravna	-	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.32b	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.63	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.164	Ravna K Şumnu'ya tâbi, s.388	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.169	-	-	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.2	Ravna K. Şumnu'ya tâbi, s.205	Defter-Harita Çalışması (1762 yılında Eski İstanbulluk mahallatına eklendiği anlaşılmaktadır.)

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
365	Razboyna	An Razboyna, Şumnu'ya tâbi, s.75	Razboyna, Şumnu'ya tâbi, s.30b	Razboyna K. Şumnu'ya tâbi, s.10	Razboyna K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Razboyna K. Şumnu'ya tâbi, s.313	Razboyna K. Şumnu'ya tâbi, s.498	Razboyna K. Eski Cuma'ya tâbi, s.250	-	Razboyna K. Eski Cuma'ya tâbi, s.56	Razboyna K. Eski Cuma'ya tâbi, s.41	Razboyna, Eski Cuma'ya tâbi, s.295	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Razboyna) Bozhikov, *a.g.e.*, s.91, https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
366	Resene	-	Markova K. nâm-ı diğer Resene, Şumnu'ya tâbi, s.33a	-	-	Markova K. nâm-ı diğer Resene, Şumnu'ya tâbi, s.215	-	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Kaspiçan ilçesi, Markovo köyü) Bozhikov, *a.g.e.*, s.84; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.714; https://en.wikipedia.org/wiki/Kaspichan_Municipality
367	Resuller	-	-	-	-	Resüller K. Şumnu'ya tâbi, s.112	Resüller K. Kulağuzlar nam karyeden bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.464	Resuller K. Kulağuzlar nam karyeden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.240	Resuller K. Şumnu'ya tâbi, s.108	Resuller K. Şumnu'ya tâbi, s.55	-	Keşkekçiler K. maa Resüller, Osman Pazarına tâbi, 267	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Sefer mahalle- Vozartsi) Bozhikov, *a.g.e.*, s.85; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.866.
368	Rupçalar	-.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	234 Murad Viranı K. maa Rupçular, Şumnu'ya tâbi, s.234	Harita Çalışması (http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-43.jpg.)

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
369	Rüstem Mah. /Yağcılar	-	-	-	-	-	Rüstem Mah. Yağcılarda, s. 574-575	Rüstem Mah. Yağcılarda , s.238	-	Çıkrıkçılar maa Durali Derzi K. Kirilova'da, s.55	Durali Derzi K. s.22	Durmuş K. S.272	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Sadıklar köyü- Urustanlar mah.- Verentsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.845.
370	Sâdık	-	-	-	-	-	Sadık K. Nazar Ağacı dahi Derler. Şumnu'ya tâbi, s.476	Sadık K. Nazar Ağacı dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.241	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Göç mahalle (Sadıklar)-Verentsi) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.845; Yakub, a.g.m., s. 291.
371	Sâdıklar	-	-	-	-	-	Sadıklar K. Yağcılardan bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.604	Sadıklar K. Yağcılardan bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.228	Sadıklar K. Kirilovada, s.101	Sadıklar K. Kirilovada, s. 55	Sadıklar K. Şumnu'ya tâbi, s.22	Sadıklar K. maa Baybani Sinanlar, Osman Pazarına tâbi, s.273	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi Sadıklar köyü-Verentsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.845; Yakub, a.g.m., s. 291.
372	Sağırlar	-	-	-	Sağırlar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Sağırlar K. Şumnu'ya tâbi, s.299	Sağırlar K. Şumnu'ya tâbi, s.522	Sağırlar K. Şumnu'ya tâbi, s.226	Işık Abdi K. Şumnu'ya tâbi, s.89	Işık Abdi K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Işık Abdi K. Şumnu'ya tâbi, s.10	Abdi Âşık K Şumnu'ya tâbi, s.230	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Işıkköy-Osenovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.65; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
373	Sakallı Mustafa Mah., Musaoğulları Mah., Hüseyin maa Samed Mah../ Köse Musa	-	-	-	-	Sakallı Mustafa Mah. Musaoğulları Mah. Hüseyin maa Temir Mah. Köse Musaya tâbi, s.299	-	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Sakallı- Aslar -Naum) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.323; https://en.wikipedia.org/wiki/Kaolinovo_Municipality
374	Sakçı Pınarı	-	Sakçı Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.34a	Sakçı Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.3	İshak K. Şumnu'ya tâbi, s.549	İshak Mez. Şumnu'ya tâbi, s.247	-	-	-	-	-	-	Harita Çalışması
375	Saltıklar	-	-	-	-	-	Saltıklar K. Kara Cüllahlar yakınlarında, Şumnu'ya tâbi, s.577	Saltıklar K. Kara Cüllahlar yakınlarında, Eski Cuma'ya tâbi, s.254	-	Saltık K. Eski Cuma'ya tâbi, s.58	Saltıklar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.40	Saltıklar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.297	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi Saltıklar köyü-Presiyan) Bozhikov, *a.g.e.*, s.91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
376	Samedler	-	-	-	-	-	-	-	Samedler K. Eski Cumma'ya tâbi, s.112	-	-	-	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
377	Sarı Habibler Mah./ Kara Mihal	-	-	-	-	Mihal Bey K. Şumnu'ya tâbi, s.243	Sarı Habibler Mah. maa Maha. Sa'dullah, Şumnu'ya tâbi, s.585	-	-	-	Sarı Habibler K. Şumnu'ya tâbi, s.28	Sarı Habib K. maa Kara Mihal, Şumnu'ya tâbi, s.220	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Hebibköy-Viladimirovtsi) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.387; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality
378	Sarı Yusuflar.	-	Miline Mez. Eymirhan demekle meşhurdur, Şumnu'ya tâbi, s.32b	-	Sarı Yusuflar K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Sarı Yusuflar K. Eymirhan Mez.sında oturur, Şumnu'ya tâbi, s.303	Sarı Yusuflar K. Şumnu'ya tâbi, s.545	Sarı Yusuflar, K. Şumnu'ya tâbi, s.217	Sarı Yusuf, Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.100	Sarı Yusuflar K. Kirilova'da, s.54	Sarı Yusuf K. K. Şumnu'ya tâbi, s.19	Sarı Yusuflu K. K. Şumnu'ya tâbi, s.231	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Sarsıplı köyü-Tserovişte) 2008, s.85; Yakub, a.g.m., s. 298; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
379	Sarıyar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Sarıyar K. nâm-ı diğer Yeni köy, Hrazgrad a tâbi, s.128	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Büyük Yeniköy-Golyamo Novo) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.172; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
380	Sarnıç	-	-	-	-	-	Sarnıç K. Tomineden Bulunmuştur. Hrazgrad a tâbi, s.287	Sarnıç K. Tominede n bulunmuştur. Hrazgrad a tâbi, s.204	-	-	Sarnıç K. s.3	-	(Eski Cuma ili, Pop köy ilçesi, Sarınasıf köyü-Zavetno) Acaroğlu, *a.g.e.*,s.861.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
381	Saruca Bazergan	-	-	-	Saruca Bazergan K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Saruca Bazergan K. Şumnu'ya tâbi, s.268	Saruca Bazergan K. Şumnu'ya tâbi, s.504	Saruca Bazergan K. Şumnu'ya tâbi, s.244	Bazergan K. Kirilva da, s. 105	Saru Bazarkan K. Kirilva da, s.55	Sarı Bazarkan K. Şumnu'ya tâbi, s.6	Sarı Bazargan K. Osman Pazarı'na tâbi, s.260	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Bezirgânköy-Tapçıleştovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s.85; Yakub, a.g.m., s. 296; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
382	Saruca Bazergan Çiftliği	-	-	-	-	Saruca Bazergan Çift, Kirilova'da, s. 268	-	-	-	-	-	-	Defter ve Harita Çalışması
383	Sazlıgöl Mez.	-	-	-	Sazlıgöl Mez. Şumnu'ya tâbi, s.554	Sazlıgöl Mez. Yüklüler yakınında Şumnu'ya tâbi, s.335	Sazlıgöl Mez. Bekirli yakınlarında Şumnu'ya tâbi, s.539	Sazlıgöl Mez. Bekirli yakınlarında Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Saha Çalışması (Bekirli- Yüklüler arasındaki mevkii)
384	Selişte	Hisar Bey Mez.33	Hisar Bey Mez. Selişte'de meskundur 8a	37 Hisar Bey Mez.	554 Selişte	Mez.a-i Selişte, etrafta ziraat ederler. s. 223	Mez.a-i Selişte, s.614	Selişte Mez., Çireşofça halkı ziraat eder. s.187	-	-	-	-	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
385	Semeciler	-	-	-	-	-	Semeciler K. Tomineden bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.469	Semeciler K. Tominede n bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.237	-	-	-	Semeciler K. Osman Pazarında, s.262	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Semeciler köyü-Semertsi) Bozhikov, *a.g.e.*, s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
386	Senkova	-	-	-	-	Senkova K. Şumnu'ya tâbi, s.281	Esenkova K. Hrazgrad a tâbi, s. 300	Esenkova K. Hrazgrad a tâbi, s.123	-	Esenkova, Şumnu'ya tâbi, s.53	-	Esenkova K. Hrazgrad a tâbi, s.207	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Çukurköy-Yasenkovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 92; İvanov, a.g.e., 2013, s.128; Acaroğlu, *a.g.e.*,s.237. https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
387	Seydi Ali	-	-	-	-	-	Seydi Ali K. Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.480	Seydi Ali K. Senebirlikte, Şumnu'ya tâbi, s.226	-	-	-	-	Saha Çalışması
388	Seydioğlu	-	-	-	Seydioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Seydioğlu K. Şumnu'ya tâbi, s.253	Seydioğlu K. Hrazgrad a tâbi, s.331	Seydioğlu K. Hrazgrad a tâbi, s.141	Seydioğlu K. Hrazgrad a tâbi, s.66, 76	Seydi K. Hrazgrad a tâbi, s.40	Seydioğulları K. Hrazgrad a tâbi, s.20,21	Seydioğlu K. Hrazgrad a tâbi, s.125	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Seydioğlu köyü-Seydol) Bozhikov, *a.g.e.*, s.89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar	
389	Sığır Alanı	-	-	-	-	-	-	Sığır Alanı K. Hrazgrad a tâbi, s.241	-	Sindel Mez.	-	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.31a	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.59	-
390	Sindel Mez.	-	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.31a	Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.59	-	Barçınlar ve Mürsel Otururlar. Sindel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.237, 264	-	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Dereköy mevkii-Struino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.266; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality.	
391	Sofular	-	-	-	-	-	Sofular K. Hrazgrad a tâbi, s.861	Sofular K. Hrazgrad a tâbi, TT.d.559: s.49	-	Sofular, Hrazgrad a tâbi, s.9	-	-	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Sofular köyü-Bogomiltsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.892; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality	
392	Solak Ali Mah. /Senebirlik	-	-	-	-	-	Solak Ali Mah. Senebirlikte, s.598	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi - Senebirlik Panayır mahalle-Sini-vir) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.873; Saha Çalışması.	
393	Söbüceler Mah. /Uruzlar	-	-	-	-	-	Söbüceler Mah. Şumnu'ya tâbi, s.503	-	Söbüceler Mah. Kirilovada, s.105	Söbüceler Mah. Kirilovada, s.55	Söbüceler K. Şumnu'ya tâbi, s.29	Söbüceler K. maa Dağ âlisi, Osman Pazarına tâbi, s.261	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Sütçüler köyü-Ostra Mogila) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.242; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality	

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
394	Söğütlü	-	-	-	Söğütlü K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Söğütlü K. Şumnu'ya tâbi, s.244	Söğütlü K. Şumnu'ya tâbi, s.472	Söğütlü K. Şumnu'ya tâbi, s.204	Söğütlü K. nâm-ı diğer Geylanioğlu, Şumnu'ya tâbi, s.84	Söğütlü K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Söğütlü K. Şumnu'ya tâbi, s.6	Söğütlü-i Geylani K. Şumnu'ya tâbi, s.203	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Kabüyük Söğütlüsü köyü-Vırbak) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.470; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
395	Subirler	-	-	-	Subirler K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Senübirler K. Şumnu'ya tâbi, s.231	Senebirlik K. Şumnu'ya tâbi, s.598	Senebirlik K. Şumnu'ya tâbi, s.211	Senebirlik K. Şumnu'ya tâbi, s.89	Senebirlik K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Senebirlik K. Şumnu'ya tâbi, s.6	Senebirlik K. Şumnu'ya tâbi, s.214	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Senebirlik köyü-Sini-vir-) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.873; https://en.wikipedia.org/wiki/Kaolinovo_Municipality
396	Sultan Ana	-	-	-	-	Sultan Ana K. Şumnu'ya tâbi, s.308	Sultan Ana K. nâm-ı diğer Sait Baba, Hrazgrad a tâbi, s.369	Sultan Ana K. nâm-ı diğer Sait Baba, Hrazgrad a tâbi, s.161	-	Kızana K. Hrazgrad a tâbi, s.9	-	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Kızana Tekkesi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.588.
397	Sülemi	-	Sülemi K. Şumnu'ya tâbi, s.34a	Sülemi K. Şumnu'ya tâbi, s.9	-	-	-	-	-	-	-	-	Lokalize edilememiştir.
398	Şah Geldi	-	-	-	-	-	Şah Geldi K. Şumnu'ya tâbi, s.575	Şah Geldi K. Eski Cuma'ya tâbi, s.260	-	-	Şahgeldi K Eski Cuma'ya tâbi, s.41	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Şâfeller köyü-Tsarevtsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.917; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
399	Şahinoğulları	-	-	-	-	-	Şahinoğulları K. Şumnu'ya tâbi, s.497	Şahinoğulları K. Aydoğdu köy dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.234	-	Aydoğdu K. Şumnu'ya tâbi, s.51	Aydoğdu K. Şumnu'ya tâbi, s.10	Aydoğdu K. Şumnu'ya tâbi, s.215	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Aydoğduköy-İzgrev) Bozhikov, a.g.e. 2008, s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
400	Şehriman	-	-	-	-	-	Şehriman K. Esenkovadan bulunmuştur, Hrazgrada tâbi, s.367	Şehriman K. Esenkovadan bulunmuştur, Hrazgrada tâbi, s.154	-	-	-	Şehriman K. Esenkovadan bulunmuştur, Hrazgrada tâbi, s.91	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Kılıççı Şerman köyü-Bardokva) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.921; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
401	Şeyh	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Şeyh köy, Şumnu'ya tâbi, s.32	Şeyh K. Şumnu'ya tâbi, s.214	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, İzlatar nâm-ı diğer Şeyh) İvanov, a.g.e.s.56; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.922.
402	Şuaybçe	-	-	-	Şuaybçe K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Şuaybçe K. Şumnu'ya tâbi, s.285	Şuaybçe K. Şumnu'ya tâbi, s.481	Şuaybçe K. Eski Cuma'ya tâbi, s.255	-	-	-	Cuaypçılar K.[832] nam-ı diğer Yörükler, Eski Cuma'ya tâbi, s.298	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi Yörükler köyü -Ruets) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.1068.

[832] Bu köy tahrir yazıcıları tarafından son defter hariç diğerlerinde *Şuaybçe* ismiyle kayıtlı iken avarız defterinde sehven *Cuaypçılar* olarak yazılmış olduğu tespit edilmiştir.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
403	Şumnu	Şumnu nefsi, s.20	An Şumnu nefsi, s.30a, 31a	Nefsi Şumnu,s. 58, 60	Nefsi Şumnu,549	Nefsi Şumnu, s.157-161	Nefsi Şumnu, s.380	Nefsi Şumnu, s.166	Nefsi Şumnu, s.79-80	Nefsi Şumnu, s.50	Nefsi Şumnu, s.2	Nefs-i Varoş-u Şumnu Kazası s. 188,243 Nefs-i Kaza-i Şumnu	(Şumnu-Shumen) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.92.
404	Taşçı	-	-	-	Taşçı K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Taşçı K. Şumnu'ya tâbi, s.224	Taşçı K. Hrazgrad a tâbi, s.248	Taşçı K. Hrazgrad a tabi, s.112	Taşçı K. Hrazgrad a tabi, s.73	Taşçı K. Hrazgrad a tâbi, s.38	Taşçı K. Hrazgrad a tâbi, s.26	Taşçı K. Hrazgrad a tâbi, s.112	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Taşçıköy-Kamenar) Bozhikov, *a.g.e.,* s.89; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.936; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
405	Taşkun Abdal	-	-	-	-	Taşkun Abdal Mez. Şumnu'ya tâbi, s.205	Taşkın K. Şumnu'ya tâbi, s.587	Taşkun K. Şumnu'ya tâbi, s.242	Taşkın K. Şumnu'ya tâbi, s.90	Taşkın K. Şumnu'ya tâbi, s.52	Taşkın K. Şumnu'ya tâbi, s.9	Taşkın K. Şumnu'ya tâbi, s.230	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Taşkınköy -Buynovitsa) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
406	Taşlık Pınarı Mez.	-	-	-	-	-	Taşlık Pınarı Mez. s.612	Taşlık Pınarı Mez. s.245	-	-	-	-	Harita Çalışması (Osmanlar-Visok köyü Yakınları)
407	Tekyeler	-	-	-	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.303	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.553	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.211	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.103	Tekyeler K. Kirilovada, s.55	Tekyeler K. Şumnu'ya tâbi, s.18	Eynehanlar K. maa Tekyeler, Şumnu'ya tâbi, s.232	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Tekkeler köyü-Obitel) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.947.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
408	Temür Baba Mezrası	-	-	-	-	286 Kuş Hasan Mez. nâm-ı diğer Temür Baba, Şumnu'ya tâbi, s.286	-	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Kuşçular Yukarı mahalle-Gorna mahalle) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.666.
409	Temürlenk	-	-	-	Temürlenk K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Temürlenk K. Şumnu'ya tâbi, s.286	Temurlenk K. Şumnu'ya tâbi, s.571	Temürlenk K. Eski Cuma'ya tâbi, s.260	Temürlenk K. Cuma Bazarına tâbi, s.95	-	-	-	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Demirciler köyü-Jelazari) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.259.
410	Terbi Fakih	-	-	-	-	-	Terbi Fakih K. Kuyucak Pınarı dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.507	Terbi Fakih K. Kuyucak Pınarı dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.224	Terbi Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.85	Kara Fakih Mah. Şumnu'ya tâbi, s.53	Terbi Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.8	Terbi Mah. Hasancılarda, Şumnu'ya tâbi, s.210	(Şumnu ili, Köklüce içesi, Terbiköy-Kapitan Petko) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
411	Tırnofça	-	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.35a	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.62	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.189	Tırnofça K Şumnu'ya tâbi, s.432	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.210	-	-	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.32	Tırnofça K. Şumnu'ya tâbi, s.206	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Tırnovtsa köyü) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
412	Tomine	-	Tomine K. Kirilovada, s.35b	Tomine K. Şumnu'ya tâbi, s.62	Tomine K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Tomine K. Abdülhamidoğlu dahi derler. Şumnu'ya tâbi, s.280	Tomine K. Şumnu'ya tâbi, s.558	Tomine K. Eski Cuma'ya tâbi, s.25	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kokarca köyü-Yazovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.612.
413	Topçu mah./ Balabancı	-	-	-	-		Balabancı K.nam-ı diğer Topçu, Şumnu'ya tâbi, s.563	Balabancı K.nam-ı diğer Topçu, Şumnu'ya tâbi, s.232	Topçu K. Şumnu'ya tâbi, s.83	Topçu K. Şumnu'ya tâbi, s.51	-	Topçu K. Şumnu'ya tâbi, s.213	(Şumnu ili, Şeytancık ilçe merkezi, -Hıtrino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.923,924; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
414	Topuzlar	-	-	-	Topuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Topuzlar K. Kirilovada, s284	Topuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.519	Topuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.221	Topuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.107	-	-	Topuzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.222	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Topuzlar köyü -Topuzevo) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.961; https://en.wikipedia.org/wiki/Kotel_Municipality
415	Topuzlar Mah./ Topuzlar	-	-	-	-	-	Topuzlar Mah. Şumnu'ya tâbi, s. 521	-	-	-	Küçükler K. Şumnu'ya tâbi, s.29	Küçük Mehmedi Mah. Şumnu'ya tâbi, s.223	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Küçükler köyü-Malka Selo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.678.
416	Toroviçe	Toroyça K. Şumnu'ya tâbi, s.20	-	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.67	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.153	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.395	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.171	-	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.52	-	Toroviçe K. Şumnu'ya tâbi, s.193	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Troytsa köyü) Bozhikov,*a.g.e.,*s.87; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
417	Toyuran Zaviyesi	-	-	-	-	Toyuran Zav. Çoban Pınarı dahi derler. Şumnu'ya tâbi, s.269	Toyuran Zav. Çoban Pınarı dahi derler. Hrazgrad a tâbi. s. 295	Toyuran Zav. Çoban Pınarı dahi derler. Hrazgrad a tâbi. s.146	-	-	Çobanpınarı K s.10	-	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Doyranlar köyü- Doyrantsi) Bozhikov, a.g.e., s. 83; https://en.wikipedia.org/wiki/Kaolinovo_Municipality
418	Tuğrul Obası	-	-	-	Tuğrul Obası K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Tuğrul Obası K. Ali Mah. Şumnu'ya tâbi, s.213	Tuğrul Obası K. Hrazgrad a tâbi, s.319	Tuğrul Obası K. Hrazgrad a tâbi, s.140	-	-	-	-	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Topalköy -Krivitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.959; https://en.wikipedia.org/wiki/Samuil_Municipality.
419	Turhan	-	-	-	Turhan K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Turhan K. Kirilova da, s.279	Turhan K. Kirilova da, s.463	Turhan K. Kirilova da, s.198	-	Turhan K. Kirilova da, s.54	Turhan K. Şumnu'ya tâbi, 39	-	(Eski Cuma ili, Osmanpzarı ilçesi, Efraz Kestane köyü-, Gorno- Novkovo) Bozhikov, a.g.e. 2008, s.85; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.311,575; Yakub, a.g.m., s. 297; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
420	Turhançi	-	-	-	Turhançi K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Turhançi K. Şumnu'ya tâbi, s.252	Turhançi K. Hrazgrad a tâbi, s.371	Turhançi K. Hrazgrad a tâbi, s.158	Turhançi K. Hrazgrad a tâbi, s.67	-	Turhançi K. Hrazgrad a tâbi, s.26	Turhanca K. Hrazgrad a tâbi, s.124	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Duranköy-Beli Lom) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.305; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality.
421	Turhanoğulları Mah./Kırtıllı	-	-	-	-	-	Turhanoğulları Mah. Şumnu'ya tâbi, s.414	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Turhanlar köyü-Tsvetnitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,*972; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
422	Türkeşler	-	-	-	Türkeşler K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Türkeşler, Kirilovada, Şumnu'ya tâbi, s.244	Türkeşler K. Şumnu'ya tâbi, s.540	Türkeşler K. Şumnu'ya tâbi, s.232	Türkeşler, Alakilisede, s.111	Türkeşler K. Kirilova'da, s.56	Türkeşler K. Şumnu'ya tâbi, s.27	Türkeşler K. Osman Pazarına tâbi, s.268	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Türkeşe köyü-Şişkovitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.981.
423	Türkeşler Mah./ Türkeşler	-	-	-	-	-	Türkeşler Mah. Türkeşlerde, s.540	-	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Kargaköy (Kazalar) -Devino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.596; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
424	Uğur Pınarı Mez.	-	-	-	-	Uğur Pınarı Mez. s. 270	-	-	-	-	-	-	Lokalize edilememiştir.
425	Umur	-	-	-	-	-	Umur, K. Köse Abdi yakınında, Hrazgrad a tâbi, s.237	Umur K. Köse Abdi yakınında, Hrazgrad a tâbi, s.135	-	-	-	Öyüklü K. maa Umurca, tâbi-i Şumnu, s.219	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Omur köyü-Stariçene) Todorovayla birleşmiştir. Acaroğlu, *a.g.e.,* s.767; http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-44.jpg
426	Umur Fakih	-	-	-	-	-	Umur Fakih K. Podavya da, Şumnu'ya tâbi, s.491	Umur Fakih K. Podavya da, Şumnu'ya tâbi, s.242	-	-	Umur Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.34	Umur Fakih, Hrazgrad a tâbi, s.127	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi (Hacı Kamber mahalle) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.391;Bozhikov, *a.g.e.* 2008, s. 83.

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
427	Umurca	Başa Yiğit Mez. Yörükler oturur, Şumnu'ya tâbi, s.10	-	Başa Yiğit Mez. Yörükler oturur, Şumnu'ya tâbi, s.9	Umurca K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Umurca K. nam-ı diğer Başa Yiğit, Şumnu'ya tâbi, s.257	Umurca K., Hrazgrad'a tabi, s.347	Umurca K., Hrazgrad'a tabi, s.117	Umurca K., Eski Cuma'ya tabi, s.97	Umurc A K., Hrazgrad' a tabi, s.56	Umurca K. Hrazgrad' a tabi,21	Umurca K., Hrazgrad' a tabi,127	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Omarca köyü-Ralitsa) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.766; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
428	Umurhan	-	-	-	-	-	Hasanca K. Umurhan dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.500	Hasanca K.Umurhan dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s.207	-	Beyli Hacılar maa Umurhanlar K.,Şumnu' ya tâbi, s.52	Umurhan K., Şumnu'ya tâbi, s.5	Beyli Hacı K. maa Eymirhanlar, Şumnu'ya tâbi, s.210	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Umranköy-Trem) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.736; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality.
429	Urum Ahmed	-	Urum Ahmed K. Kirilova da Şumnu'ya tâbi, s.35b	Urum Ahmed K. Kirilova da Şumnu'ya tâbi, s.62	Rum Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Rum Ahmed K. Kirilova da, s. 267	Urum Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.606	Urum Ahmed K. Şumnu'ya tâbi, s.235	-	-	-	-	(Eski Cuma ili, Ereviş ilçesi, Urum Beyler köyü-Greevtsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.986.
430	Uruz Obası	-	-	-	Uruz Obası K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Uruz Obası K. Şumnu'ya tâbi, s.267	Uruzlar K. K. Şumnu'ya tâbi, s.503	Uruzlar K. K. Şumnu'ya tâbi, s.229	Uruzlar K. Kirilova da, s.102	-	Uruzlar K. Şumnu'ya tâbi, s.34	Uruzlar K. Osman Pazarına tâbi, 261	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Yeşiloğlu köyü-Zelena Morava) Acaroğlu, *a.g.e.,*2008, s.1047; Yakub, a.g.m., s. 287; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
431	Uz (Oğuz) Mah./Köse Bazergan	-	-	-	-	-	Uz Mah.s. 508	Uz Mah.s. 225	-	-	-	-	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
432	Uzun Barak	-	-	-	-	-	Uzun Barak K. Bekerliden bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.605	Uzun Barak K. Bekerliden bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.229	-	-	Baraklar K. Şumnu'ya tâbi, s.16	Kölemen K. maa Uzun Barak, Şumnu'ya tâbi, s.220	Harita Çalışması (Bekirli köyü yakınlarında)
433	Uzun İsmail	-	-	-	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s.215	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s.429	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s. TT.d.559:11	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s.89	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s.51	-	Uzun İsmail K. Şumnu'ya tâbi, s.217	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Uzunlar köyü-Dlazhko) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.992; Bozhikov, *a.g.e.*, s.91. https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality.
434	Uzun Sefer Mah. /Akçayar	-	-	-	-	-	-	-	-	Akçayar maa Uzun Sefer Mah. Hrazgrad'a tâbi, s.9	-	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Sepetçi köyü -Koshniçari) Miçev ve Koledarov, *a.g.e.*, s.223; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
435	Uzunlar	-	-	-	-	Uzunlar K. Şumnu'ya tâbi, s.263	Uzunlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.362	Uzunlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.152	Uzunlar K. nâm-ı diğer Akçayar, Hrazgrad'a tâbi, s.61	Uzunlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.9	Uzunlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.21	Uzunlar K. Hrazgrad'a tâbi, s.103	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Kediören köyü-Rosina) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.569; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
436	Ütükler	-	-	-	-	Ütükler K. Şumnu'ya tâbi, s.315	Ütükler K. Hrazgrad'a tâbi, s.346	Ütükler K. Hrazgrad'a tâbi, s.119	Ütükler K. Hrazgrad'a tâbi, s.72	Ütükler Mah. Hrazgrad'a tâbi, s.51	Ütükler Mah. Hrazgrad'a tâbi, s.25	Ütükler K. Hrazgrad'a tâbi, s.104	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Ütükler köyü-Gorotsvet) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.996; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
437	Veledler	-	-	-	-	Kademlü K. Kirilova da, s.272	Kademler K. Kirilova da, s.513	Kademler K. Kirilova da, s.199	Veledler K. Kirilova da, s.102	-	-	Veledli K. maa Kademli, Şumnu'ya tâbi, 218	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi,Veletler köyü-Mogilets) Bozhikov, *a.g.e.,* s.84; Yakub, a.g.m., s. 285; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1001; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
438	Veli Bey Çif.ği/Yukarı Âşıklar	-	-	-	-	-	-	Veli Bey Evlâdı Çif.., Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Harita Çalışması
439	Veyseller.	Veysel Mez. Şumnu'ya tâbi, s.33	-	-	Üveysler K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Üveysler K. Şumnu'ya tâbi, s.273	Üveysler K. Şumnu'ya tâbi, s.514	Üveysler K. Şumnu'ya tâbi, s.227	Akıncı K. Kirilova da, s.105	Üveys K. Kirilova da, s.55	-	Eğlence K. maa Üveysler, Osman Pazarına tâbi, s.273	(İslimye ili, Kazan ilçesi, Vayıslar köyü-Orlovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1000.
440	Virbüçe	an Virbüçe K. Şumnu'ya tâbi, s.6, 7	-	-	Ayvaluca Derbendi K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Ayvaluca K. nâm-ı diğer Virbiçe, Şumnu'ya tâbi, s.192	Ayvacık K. nâm-ı diğer Virbiçe, Şumnu'ya tâbi, s.442	Ayvacık K. nâm-ı diğer Virbiçe, Şumnu'ya tâbi, s.176	-	Virbiçe K. Kirilova da, s.55	Virbünce K. Şumnu'ya tâbi, s. 39	Ayvacık K. nâm-ı diğer Virbiçe, s.18, 225	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1004.
441	Virdun	-	Virdun K. Şumnu'ya tâbi, s.35a	Virdun K. Şumnu'ya tâbi, s.8	Virdun K. Şumnu'ya tâbi, s.551	Virdun K. Şumnu'ya tâbi, s.167	Virdun K. Şumnu'ya tâbi, s.530	Virdun K. Eski Cuma'ya tâbi, s.256 TT.d.58:427	-	Virdun K. Kirilova da, s.58	Virdun K. Şumnu'ya tâbi, s.42	Virdun K. Eski Cuma'ya tâbi, s.305	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Vardun köyü) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.998; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
442	Virdun-u Köhne Mez/Virdun	-	-	-	-	Virdun Mez. Şumnu'ya tâbi, s.183	-	Virdun-u Köhne Mez. Şumnu'ya tâbi, s. 257	-	-	-	-	Harita Çalışması (Vardun köyü arazilerinde)
443	Visrof	Visrof K. Şumnu'ya tâbi, s.79	-	Visrof K. Şumnu'ya tâbi, s.97	Kışla K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Kışla K. Şumnu yakınların da, s.162	Kışla K. Şumnu'ya tâbi, s.386	Kışla K. Şumnu'ya tâbi, s.168	-	Kışla K. Şumnu'ya tâbi, s.28	Kışlak K. Şumnu'ya tâbi, s.31	Kışlak K. Şumnu'ya tâbi, s.201	Harita Çalışması (Şumnu şehri ile Durmuş köy arasında bir mevkii)
444	Yağcıoğulları	-	-	-	-	-	Yağcıoğulları K. Ağca Bazergan dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s. 519	Yağcıoğulları K. Ağca Bazergan dahi derler, Şumnu'ya tâbi, s. TT.d.559 s.11	İlancılar, Kirilova da, s. 104	Ağca Bazergan K. nâm-ı diğer Yılancılar, s. 10	Yılancılar K. Şumnu'ya tâbi, s. 26	Yılancılar K. Osman Pazarına tâbi, s.273	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi Yılancılar köyü-Zmeyno) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1048; Yakub, a.g.m., s. 287; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
445	Yakub Fakih	-	-	-	Yakub Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Yakub Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.149	Yakub Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.391	Yakub Fakih K. Şumnu'ya tâbi, s.250	Yörükler K. Cuma Bazarına tâbi, s.99	Yörükler K. Cuma Bazarına tâbi, s.57	Yörükler K. Eski Cuma'ya tâbi, s.41	Cuaypçılar K. nâm-ı diğer Yörükler, Eski Cuma'ya tâbi, s.298	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Yörükler köyü-Ruets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1068; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
446	Yalımlar	-	-	-	-	Yalımlar K. Şumnu'ya tâbi, s.232	Yalımlar K. Şumnu'ya tâbi, s.572	Yalımlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.259	Tatarlı K. Cuma Bazarına tâbi, s.98	-	-	Yalımlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.307	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Yalımlar köyü-Ostrets) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
447	Yalman Mah./ Kayacık	-	-	-	-	-	Yalman Mah. Kayacık ta, s.420	-	-	-	-	-	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Has Kayacık köyü-Timarevo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.557; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
448	Yamna	-	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.35a	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.62,63	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.186	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.582	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.200	-	Yamna K. Kirilova da, s.54	Yamna K. Şumnu'ya tâbi, s.19	-	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Yamna köyü-Preselets) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1018; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province.
449	Yavaşlar	-	-	-	Yavaşlar K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Yavaşlar K. Şumnu'ya tâbi, s.207	Yavaşlar K. Şumnu'ya tâbi, s.487	Yavaşlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.256	Yavaşlar K. nâm-ı diğer Kuru Dere, Cuma Bazarına tâbi, s.95	Yavaş K. Eski Cuma'ya tâbi, s.56	Yavaşlar K. Eski Cuma'ya tâbi, s.41	Yavaş K. Eski Cuma'ya tâbi, s.308	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Yavaşköy-Vasil Levski) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1024; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
450	Yenice	-	-	-	-	-	Yenice K. Oraşniçe nam karyede bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s. 242	Yenice K. Oraşniçe nam karyede bulunmuştur, Şumnu'ya tâbi, s.186	-	-	Yenice-i Gebr K. Şumnu'ya tâbi, s.29	-	Harita Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
451	Yenice -i Diğer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Diğer Yenice K. nâm-ı diğer Serüşçü, Hrazgrad a tâbi, s.128	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Küçük köy-Marchino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1044; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
452	Yenice-i Gebr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Yenice-i Gebr K. Şumnu'ya tâbi, s.214	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Sakartepe köyü-Lisi Vırah) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.848.
453	Yenice-i Müslim	-	-	-	Yenice-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Yenice-i Müslim nâm-ı diğer Sersemlü K. Şumnu'ya tâbi, s.259	Yenice-i Müslim K, Şumnu'ya tâbi, s.418	Yenice-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.210	Yenice köy K. Şumnu'ya tâbi, s.92	Yenice-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.54	Yenice-i Müslim K. Şumnu'ya tâbi, s.2	Yenice-i Müslim, Şumnu'ya tâbi, s.202	(Şumnu ili, Merkez ilçesi Yeniceköy -Tsarev Brod) Acaroğlu, *a.g.e.,*s.1044; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
454	Yenice	-	-	-	-	-	Yenice K. nâm-ı diğer Maden Geçidi, Şumnu'ya tâbi, s.433	Yenice K. nâm-ı diğer Maden Geçidi, Şumnu'ya tâbi, s.184	-	Yenice-i Gebr K. Yörük Kasım yakınlarında Şumnu'ya tâbi, s.28	Yenice K. nâm-ı diğer Köprü, Şumnu'ya tâbi, s.31	Yenice K. nâm-ı diğer Maden Geçidi, Köprü, s. 18, 193	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Köprüköy-İvanski) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.636; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
455	Yolkulu Dede Zaviyesi	-	-	-	-	Yolkulu Dede Zav. Şumnu'ya tâbi, s.234	Yolkulu Dede Zav. Şumnu'ya tâbi, s.475	Yolkulu Dede Zav. Şumnu'ya tâbi, s.205	-	Yolkulu Tek. Kirilova da, s. 55	-	Yolkulu Dede Zav. Şumnu'ya tâbi, s. 220	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Büyük Tekkeler köyü-Golyamo Tsırkvişte) Bozhikov, *a.g.e.,* s.84; Yakub, a.g.m., s. 285; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
456	Yörgüce	-	-	-	Yörgüce K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Yörgüce K. nâm-ı diğer Şecaat, Şumnu'ya tâbi, s.260	Yörgüce K. nâm-ı diğer Karagöz, Şumnu'ya tâbi, s.565	Yörgüce K. nâm-ı diğer Karagöz, Şumnu'ya tâbi, s.219	Karagöz K. Şumnu'ya tâbi, s.80	Karaagöz Divanı K. Şumnu'ya tâbi, s.28	Karagözler K. Şumnu'ya tâbi, s.32	Karagözler K. Şumnu'ya tâbi, s.219	(Razgrad ili, Işıklar ilçesi, Karagözler köyü-Veselina) Bozhikov, *a.g.e.,* s. 89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality
457	Yörük Kasım	-	-	-	-	Yörük Kasım K. Şumnu yakınlarında, s. 318	Yörük Kasım K. Şumnu'ya tâbi, s.565	Yörük Kasım K. Şumnu'ya tâbi, s.245	Yörük Kasım K. Şumnu'ya tâbi, s.93	Yörük Kasım K. Şumnu'ya tâbi, s.50	Yörük Kasım K. Şumnu'ya tâbi, s.3	Yörük Kasım K. Şumnu'ya tâbi, s.209	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Sırt maahalle-Vetrişte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.881; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality
458	Yörük Sadi	-	Yörük Sadi K. Şumnu'ya tâbi, s.35b	Yörük Sadi K. Kirilova da, s.62	Yörükler K. Şumnu'ya tâbi, s.550	Yörükler K. nâm-ı diğer Kestane Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.280	Yörükler K. nâm-ı diğer Kestane Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.479	Yörükler K. nam-ı diğer Kestane Pınarı, Şumnu'ya tâbi, s.215	Kestane Pınarı, Kirilova da, s.102	Kestane Pınarı K. Kirilova da, s.54	Kestane Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.18	Kestane Pınarı K. Şumnu'ya tâbi, s.233	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Has Kestene, Gorno-Dolno Novkovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.311,575; Yakub, a.g.m., s. 297.
459	Yörük Salih	-	-	-	-	-	Yörük Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.543	Yörük Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.223	Yörük Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.88	Yörükler K. s.52 Yörük Salih K. Şumnu'ya tâbi, s.53	Yörükler K. Şumnu'ya tâbi, s.6	Yörükler K. maa Gürgenlü, Şumnu'ya tâbi, s.231	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Yörükler köyü -Stanovets) Bozhikov, *a.g.e.,* s.84; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
460	Yörük Sinan	-	-	-	Yörük Sinan K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Yörük Sinan Mez. Şumnu'ya tâbi, s.247	Yörük Sinan Mez. Şumnu'ya tâbi, s.508	Yörük Sinan Mez. Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	-	Harita Çalışması
461	Yukarı Âşıklar	-	-	-	Yukarı Âşıklar K., Şumnu'ya tâbi, s.553	Yukarı Âşıklar K., Kirilova'da, Şumnu'ya tâbi, s.302	Yukarı Âşıklar K., Şumnu'ya tâbi, s.404	Yukarı Âşıklar K., Şumnu'ya tâbi, s.246	-	-	-	Velibey K., Şumnu'ya tâbi, s.220	(Eski Cuma ili, Omurtak ilçesi Velibey köyü -Veliçka) Bozhikov, *a.g.e.,* s.85; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
462	Yunus Abdal	-	-	-	-	Yunus Abdal K. Şumnu'ya tâbi, s.264	Yunus Abdal K. Hrazgrad a tâbi, s.364	Yunus Abdal K. Hrazgrad a tâbi, s.119	Yunus Abdal K. Hrazgrad a tâbi, s.69	Yunus Abdal K. Hrazgrad a tâbi, s.7	Yunus Abdal K. Hrazgrad a tâbi, s.27	Yunus Abdal, Hrazgrad a tâbi, s.132	(Razgrad ili, Kemaller ilçesi, Yunus Abdal köyü-Yonkovo) Bozhikov, *a.g.e.,* s.82; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
463	Yunus Mah./ Mürseller	-	-	-	-	-	Yunus Mah. Hrazgrad a tâbi, s.317	-	-	-	-	-	(Razgrad ili, Merkez ilçesi, Küçük Yunus Abdal köyü-Malko Yonkovo) https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
464	Yunus Mah. /Podayva	-	-	-	-	-	Yunus Mah. Podayva da, s.569	Yunus Mah. Podayva da, s.224	-	-	-	-	Saha Çalışması

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
465	Yunuslar	-	-	-	-	-	Yunuslar K. Kulauzlardan bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.549	Yunuslar K. Kulauzlardan bulunmuştur. Şumnu'ya tâbi, s.222	Yunus köy, Kirilovada, s.104	-	Yunuslar K. Şumnu'ya tâbi, s.24	Yunuslar K. maa Kuşlar, Osman Pazarına tâbi, s.275	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Ortaköy-Sredişte) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.774.
466	Yusuf Baba Zaviyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Yusuf Baba Zav. Eski Cuma'ya tâbi, s.308	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi Kırtıllı-Oruçhanlar-Bojurka-(Baba Kondu Mevkii) Bozhikov, *a.g.e.,* s.90; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.768.
467	Yusuf Cüllahlar	-	-	-	Yusuf Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.552	Yusuf Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.274	Yusuf Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.538	Yusuf Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.198	-	Cüllah Yusuf K. Kirilovada, s.50,54	Cüllah Yusuf K. Şumnu'ya tâbi, s.15	Yusuf Cüllahlar K. Şumnu'ya tâbi, s.189	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Çufaköy-Suşina) Bozhikov, *a.g.e.,* s.87; Acaroğlu, *a.g.e.,*s.239; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality
468	Yusuf Mah./ Podayva	-	-	-	-	-	Yusuf Mah.Podayva da, Şumnu'ya tâbi, s.568	Yusuf Mah.Podayva da, Şumnu'ya tâbi, s.224	-	-	-	-	(Razgrad ili, Kemellaer ilçesi, Kabıllar köyü-Kıpinovtsi) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.472; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
469	Yüklüler	-	-	-	Yüklüler K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Yüklüler K. Şumnu'ya tâbi, s.319	Yüklüler K. Şumnu'ya tâbi, s.532	Yüklüler K. Şumnu'ya tâbi, s.199	-	Yüklüler K. Kirilovada, s.33	Yüklüler K. Şumnu'ya tâbi, s.16	Yüklüler K. Şumnu'ya tâbi, s.224	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Yüller köyü-Staro Selka) Bozhikov, a.g.e. 2008, s.86

Ek 1. *Kaynak Lokalizasyonu Tablosu*

Sıra No	Yerleşmeler	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1586 (TT.d. nr.625)	1591 (MAD.d. nr.1774)	1601 (MAD.d. nr.1558/D.HS K.AAG.D. nr. 25939)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Güncel Kaynaklar
470	Zağralı	-	-	-	Zağralı K. Şumnu'ya tâbi, s.554	Zağralı K. Şumnu'ya tâbi, s.211	Zağralı K. Hrazgrad a tâbi, s.342	Zağralı K. Hrazgrad a tâbi, s.133	Zağra-i Hızır K. Hrazgrad a tâbi, s.75	Zağralı K. Hrazgrad a tâbi, s.40	Zağralı K. Hrazgrad a tâbi, s.22, 23	Zağralı K. Hrazgrad a tâbi, s.117	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Zağralıköy -Saedinenie) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1071; Bozhikov, *a.g.e.,* s.91. Miçev ve Koledarov, *a.g.e.,* s.241; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
471	Zekeriyya	-	-	-	Zekeriyya K. Şumnu'ya tâbi, s.549	Zekeriyya K. Şumnu'ya tâbi, s.162	Zekeriyya K. Hrazgrad a tâbi, s.198	Zekeriyya K. Hrazgrad a tâbi, s.79	Şekeriye K. Hrazgrad a tâbi, s.74	Şekeriye K. Hrazgrad a tâbi, s.40	Şekeriye K. Hrazgrad a tâbi, s.23	Şekeriye K. Hrazgrad a tâbi, s.105	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Şekere köyü-Lovsko) Bozhikov, *a.g.e.,* s.89; https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
1	Ada Mezraası	-	-	-	-	Ada Mez., Şumnu'ya tabi s.205	-	-	Ada-i Karşı K. Hrazgrad'a tabi s.99	(Razgrad ili- Zavet ilçesi-Büyük Ada köyü-Ostrovo)
2	Akdere Yakası Mez.	Akdere Yakası Mez. Şumnu'ya tabi s.33	Akdere Yakası Mez. Şumnu'ya tabi s.8a	Akdere Yakası Mez. Şumnu'ya tabi s.37	Akdere Yakası K. Şumnu'ya tabi s.554	Akdere Yakası K.Şumnu'ya tabi s.210	Akdere Yakası K., Şumnu'ya tabi s.589	Akdere Yakası K, Şumnu'ya tabi s.216	Akdere-i Müslim K., Şumnu'ya tabi s.226	(Şumnu ili-Vırbitsa İlçesi-Akdere köyü-ByalaReka)
3	Araplar Mezraası		Araplar mez. Şumnu'ya tabi s.34a	Araplar mez. Şumnu'ya tabi s.9	Araplar Şumnu'ya tabi s.552	Araplar K. Şumnu'ya tabi s.248	Arablu K., Şumnu'ya tabi s.509	Arablu K., Arabacı Şeca'a köy dahi derler, Şumnu'ya tabi s.228	Şüca' K. Şumnu'ya tabi, s. 198	(Şumnu ili-Şeytancık ilçesi-Şücaaköy-Studenitsa)
4	Azizler Mez.	Azizler Mez., Şumnu'ya tabi s.19	Azizler Mez. Dive Hamza yeridir, Şumnu'ya tabi s.28a	Azizler Mez. Dive Hamza yeridir, Şumnu'ya tabi s.57	Divane Hamza K., Şumnu'ya tabi s.553	Divane Hamza K, der, Alakilise s.196	Divane Hamza K., Şumnu'ya tabi s.592	Divane Hamza K., tâbi-i Eski Cuma s.259	-	(Eski Cuma ili, Popköy ilçesi-Hamza köy -Bankovets)
5	Balabancı Mez.	Balabancı Mez. Şumnu'ya tabi s.75	Balabancı Mez., Şumnu'ya tabi s.30b	Balabancı Mez., Şumnu'ya tabi s.57,96	Balabancı K. Şumnu'ya tabi s.549	Balabancı K. , Şumnu'ya tabi s.317	Balabancı K. nam-ı diğer Topçu , Şumnu'ya tabi s.563	Balabancı K. nam-ı diğer Topçu K., Şumnu'ya tabi s.232	Topçu K. Şumnu'ya tabi, s.213	Ortadan kalkmıştır.
6	Başa Yiğit Mez.	Başa Yiğit Mez. Yörükler oturur, Şumnu'ya tabi s.10	-	Başa Yiğit Mez. Yörükler oturur, Şumnu'ya tabi s.9	Umurca K. Şumnu'ya tabi s.554	Umurca K., nam-ı diğer Başayiğit, Şumnu'ya tabi s.257	Umurca K, mah.Mehmedçi Hrazgrad'atabi s.347	Umurca K, Hrazgrad'a tabi s.117	Umurca K, Hrazgrad'a tabi s.127	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Omarca köyü-Ralitsa)

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
7	Beyli Hacı Mez.	-	-		Hasanca K.maa Beyli Hacı Mez, Şumnu'ya tabi s.554	Beyli Hacı K. ve nam-ı diğer Hasan Kulu Şumnu'ya tabi s.319	Beyli Hacı K. Şumnu'ya tabi s.502	Beyli Hacı K. Şumnu'ya tabi s.231	Beyli Hacı K. maa Eymirhanlar K..s.210	(Şumnu ili, Şeytancık İlçesi, Baykocalar köyü-Baykovo-Şumnu)
8	Bozca İnebeyi Mez.	-	-	-	-	Bozca İnebeg,Mez. Şumnu'ya tabi s.204	Bozca İnebeg K. Şumnu'ya tabi s.586	Bozca İnebeg K. Şumnu'ya tabi s.208	TurucaİnebegiK. Şumnu'ya tabi s.207	(Şumnu ili, Bohçalar ilçe merkezi, Kaolinovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.149.
9	Bulgarine Mez.	Bulgarine Mez.nâm-ı diğer Kayalı Giran, Şumnu'ya tabi s.33	-	Bulgarine K., Şumnu'ya tabi s.27	Bulgarine K., Şumnu'ya tabi s.552	Bulgarine K., Şumnu'ya tabi s.148	BılgarineK. nam-ı diğer Geren, mahalle-i Mehmed, Kabil, Hrazgrad'a tabi s.195	Bılgarine nam-ı diğer Kayalı Geran, Hrazgrad'a tabi s.78	Geren K., Hrazgrad'a tabi s.57	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Geren köyü-Bıbel) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.359.
10	Dalgaç Mezraası	Dalgaç Mez., Hacı Bayram Yeri demekle meşhurdu, Şumnu'ya tabi s.78	-	Dalgaç Mez. Hacı Bayram Yeri demekle meşhurdur, Şumnu'ya tabi s.102	Dalgaç Mez., Şumnu'ya tabi s.549	-	Dalgaç Mez., Şumnu'ya tabi s.870	TT.d.559: Dalgaç Mez., Şumnu'ya tabi s.122	Dalgaç K., Şumnu'ya tabi s.299	(Eski Cuma ili, Merkez ilçes Dılgaç köyü) Bozhikov, *a.g.e.,* s.91; İvanov, a.g.e., 2013, s.127; Acaroğlu, *a.g.e.,* s.243; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
11	Derzi Ali Mezraası	Derzi Ali Mez., Şumnu'ya tabi s.78	-	Derzi Ali Mez., Şumnu'ya tabi s.93	Hasan Derzi K., Şumnu'ya tabi s.552	Hasan Derzi K., Şumnu'ya tabi s.249	Hasan Derzi K., Hrazgrad'a tabi s.333	Hasan Derzi K., Hrazgrad'a tabi s.146	Hasan Derzi K., Hrazgrad'a tabi s.104	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Hasan Terzi köyü-Kroyach) Bozhikov, *a.g.e.,* s.89 https://en.wikipedia.org/wiki/Loznitsa_Municipality

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
12	Düşbudak Pınarı Mezraası	-	-	-	-	Düşbudak Mez. Pınarı, Şumnu'ya tabi s.315	Düşbudak K. an evkaf ı İbrahim Paşa, Hrazgrad'a tabi s.299	Düşbudak K. an evkaf ı İbrahim Paşa, Hrazgrad'a tabi TT.d 559:48	Düşbudak K., Hrazgrad'a tabi s.86	(Razgrad ili, Merkez ilçe, Dişbudak köyü-Yasenovet) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 89; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.282.
13	Emirce Ali Mez.	Emir Ali Mez., Şumnu'ya tabi s.78	-	Emir Ali Mez., Şumnu'ya tabi s.94	Emirce Ali K., Şumnu'ya tabi s.554	Emirceoğlu K.nam-ı diğer Soyakdı, Şumnu'ya tabi s.213	Emirce K. nam-ı diğer Soyakdı, Hrazgrad'a tabi s.357	Emirce K. nam-ı diğer Soyakdı, Hrazgrad'a tabi s.141	Eğerci K., Hrazgrad'a tabi s.101	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Erci köyü-Gradina) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.325; https://en.wikipedia.org/ wiki/Loznitsa_Municipality
14	Eymirhan Mez.	-	M iline Mez. Eymirhan demekle meşhurdur, Şumnu'ya tabi s.32b	-	Sarı Yusuflar K., Şumnu'ya tabi s.553	Sarı Yusuflar K.Eymirhan mezrasında oturur, Şumnu'ya tabi s.303	Sarı Yusuflar K., Şumnu'ya tabi s.545	Sarı Yusuflar K., Şumnu'ya tabi s.217	Sarı Yusuflu K., Şumnu'ya tabi s.231	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Sarsıplı köyü-Tserovişte) 2008, s.85; Yakub, a.g.m., s. 298; https://en.wikipedia.org/wiki/ Targovishte_Province
15	Gök Hamza Mez.	Gök Hamza Mez, Şumnu'ya tabi s.77	-	Gök Hamza Mez., Şumnu'ya tabi s.94	Gök Davud K., Şumnu'ya tabi s.550	-	Gök Davudlarmez., Hrazgrad'a tabi s.373	Gök Davudlarmez. Hrazgrad'a tabi s.203	-	Harita çalışması

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
16	Gürgenlü Mezraası	-	-	Gürgenlü Mez. Şumnu'ya tabi s.3	Gürgenlü K., Şumnu'ya tabi s.550	Gürgenlü K., Şumnu'ya tabi s.241	Gürgenlü K. Şumnu'ya tabi s.542	Gürgenlü K., Şumnu'ya tabi s.223	Gürgenlü K., Şumnu'ya tabi s.231	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Gürgenli köyü-Gabritsa) Bozhikov, a.g.e. 2008, s.91 Acaroğlu, *a.g.e.,* s.385; https://en.wikipedia.org/wiki/ Venets_Municipality
17	Hasan Kulu Mez.	-	Hasan Kulu Mez. Şumnu'ya tabi s.32a	Hasan Kulu Mez., Şumnu'ya tabi s.60	Hasanca K. maa Beyli Hacı Mez. Şumnu'ya tabi s.554	Beyli Hacı K. ve nâm-ı diğer Hasan Kulu, Şumnu'ya tabi s.316	Hasanca K., Eymirhan dahi derler, Şumnu'ya tabi s.500	Hasanca K. Eymirhan dahi derler, Şumnu'ya tabi s.207	Hasancılar K., Şumnu'ya tabi s.210	Harita çalışması
18	Hayreddin Mezraası	-	Hayreddin Mez., Şumnu'ya tabi s.31a	Hayreddin Mez., Şumnu'ya tabi s.58	Karaca Hayreddin K., Şumnu'ya tabi s.554	Karaca HayreddinK., Şumnu'ya tabi s.309	Karaca HayreddinK, Hrazgrad'a tabi s.327	Karaca Hayreddin K. Hrazgrad'a tabi s.152	Sovucuk Dere K., Hrazgrad'a tabi s.101	(Razgrad ili, Kubadın ilçesi, Sovucuk köyü-Studenets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.891; https://en.wikipedia.org/wiki/ Loznitsa_Municipality
19	İzlaotva Mezraası	İzlatovamz. nâm-ı diğer Akpınar Şumnu'ya tabi s.19	-	İzlatarmez., Şumnu'ya tabi s.102	İzlatarmez. Şumnu'ya tabi s.549	-	İzlatar K., Şumnu'ya tabi s.869	Şumnu'ya tabi TT.d.42:245 TT.d.0559: 121	Kuru Dere maaİzlatar, Şumnu'ya tabi s.201	(Zlatar-Şumnu) Bozhikov, *a.g.e.,* s.87; İvanov, a.g.e., 2013, s.56 https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
20	Karabaşlu Mez.	Karabaşlu Mez., Şumnu'ya tabi s.77	-	Karabaşlu Mez., Şumnu'ya tabi s.94	Börklüce K., Şumnu'ya tabi s.553	Börklüce K., Şumnu'ya tabi s.299	Börklüce, Mahalle-i Müsim Abdal maa İskender, Şumnu'ya tabi s.536	Börklüce K., Şumnu'ya tabi s.203	Karabaşlu K., Şumnu'ya tabi s.104	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Karabaşlı-Çernoglavtsi) Acaroğlu, a.g.e. s.502 https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
21	Karamancı Mezraası	-	-	-	-	Karamancı Mez. Şumnu'ya tabi s.314	Karamancı K. maa Durmuş mahallesi Hâce, Şumnu'ya tabi s.247	Karamiçe, K., Durmuş Hâce, mahallesi Şumnu'ya tabi s.240	Karamitsa K., Şumnu'ya tabi s.200	(Şumnu ili, Eski İstanbulluk ilçesi, Karamitsa köyü-Mokreş) Bozhikov, *a.g.e.*, s.87; https://en.wikipedia.org/wiki/Veliki_Preslav_Municipality
22	Kayalu Dere Mez.	-	-	Kayalu Dere Mez. Şumnu'ya tabi s.3	Kayalu Dere K., Şumnu'ya tabi s.551	Kayalu Dere K.,Şumnu'ya tabi s.291	Kayalu Dere K,Şumnu'ya tabi s.601	Kayalu Dere K., Şumnu'ya tabi s.179	Kayalı Dere K., Şumnu'ya tabi s.203	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Kayalı Dere köyü-Kamenyak) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.558; https://en.wikipedia.org/wiki/Hitrino_Municipality
23	Kelânik Mezraası	-	Kelânik Mez., Şumnu'ya tabi s.28a	Kelânik.Viranı Mez. Şumnu'ya tabi s.59	Kelânik K., Şumnu'ya tabi s.549	Kelânik K., Şumnu'ya tabi s.208	Kelânik K., Şumnu'ya tabi s.488	Kelânik K., Şumnu'ya tabi s.214	Kelânik K., Şumnu'ya tabi s.199	Harita Çalışması (Kel Yörük köyünün 500m doğusu)
24	Kemal Mezraası	-	-	-	-	Kemal Mez. s.248	Kemalceler K., Hrazgrad'a tabi s.233	Kemalceler K., Hrazgrad'a tabi s.94	Kemaller K., Hrazgrad'a tabi s.97	(Razgrad ili, Kemaller ilçe merkezi-İsperih) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.570; https://en.wikipedia.org/wiki/Isperih_Municipality
25	Kenezler Mez.	-	Kenezler Mez., Şumnu'ya tabi s.26b	-	-	Kenez K., Şumnu'ya tabi s.282	Kenezler K., Hrazgrad'a tabi s.343	Kenezler K., Hrazgrad'a tabi s.108	Halife-i Kenezler, Hrazgrad'a tabi s.103	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Cevizli Kalfa köyü - Miladinovtsi) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.179; https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
26	Köse BahşiMez.	-	Köse Bahşi Mez, Şumnu'ya tabi s.32b	-	Bahşioğulları, K.Şumnu'ya tabi s.551	Bahşioğulları K. der Kirilova s.271	Bahşioğulları K., tabii Şumnu s.459	Bahşioğulları K., tabii Şumnu s.204	Kaygılar ve Bahşiler, tabi-i Osman Pazarı s.275	(Eski Cuma ili, Osman Pazarı ilçesi, Başlar köyü-Parvan) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 85; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.109; Yakub, a.g.m., s. 287.
27	Köse Bazergan Mezraası	-	-	-	-	Köse Bazarkan Mez. Şumnu'ya tabi s.246	Köse Bazergan K. maa mahalle-i Uz Şumnu'ya tabi s.508	Köse Bazergan K., maa mahalle-i Uz Şumnu'ya tabi s.224	Köse Bazergan Mah. Şumnu'ya tabi s.210	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Orta Mahalle-Dennitsa)
28	Köse Mustafa Mez.	-	Köse Mustafa Mez. Şumnu'ya tabi s.32a	-	Köse Musa K., Şumnu'ya tabi s.553	Köse Musa K., Şumnu'ya tabi s.299	Köse Musa K., Enbiya dahi derler, Şumnu'ya tabi s.521	Köse Musa K.Enbiyalar dahi derler, Şumnu'ya tabi s.225	Enbiyalar K., Şumnu'ya tabi s.217	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Embiye Solak köyü-Sveti Goradz) Acaroğlu, a.g.e., s.320.
29	Kuskun İsalar Mez.	-	-	-	-	Kuskun İsalar Mez., Şumnu'ya tabi s.206	Kuskunoğlu K.Şumnu'ya tabi s.588	Kuskunoğlu, K.Şumnu'ya tabi s.225	Kuz K., Şumnu'ya tabi KK 2591: 292	(Şumnu ili, Bohçalar ilçesi, Kuzköy-Kus) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.669.
30	Kuş Hasan Mez.	-	-	-	-	Kuş Hasan Mez. nâm-ı diğer Temür Baba, Şumnu'ya tabi s.286	Kuş Hasan K., Şumnu'ya tabi s.467	Kuş Hasan K.Şumnu'ya tabi s.243	Yunuslar K. maa Kuşlar K. Osman Pazarı'na tabi s.275	(Eski Cuma ili, Merkez ilçesi, Kuşluköy-Ptichevo) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 85; Yakub, a.g.m., s. 287.

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
31	Küçük İncik Mezraası	-	Küçük İncik Mez. Yörükân, Şumnu'ya tabi s.31b	Küçük İncik Mez. Yörükân, Şumnu'ya tabi s..59	-	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi s.307	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi s.516	Küçük İncik K. Şumnu'ya tabi s.220	Küçük İsmai833 K. Şumnu'ya tabi s.201	(Şumnu ili, Merkez ilçes, İcik köyü-Ilia Blaskovo) Bozhikov, *a.g.e.*, s.92; İvanov, a.g.e., 2013, s.54; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality.
32	Mürsel Mez.	Mürsel Mez. Şumnu'ya tabi s.33	Küçük Mürsel Mez., Şumnu'ya tabi s.32b	Mürsellü Evladı Mez., Şumnu'ya tabi s.56	Mürseller K., Şumnu'ya tabi s.552	Mürseller K., Şumnu'ya tabi s.200	Mürseller K. nâm-ı diğer Balcık, Hrazgrad'a tabi s.317	Mürseller K. nâm-ı diğer Balcık, Hrazgrad'a tabi s.139	Kınalı K. maa Mürseller, Hrazgrad'a tabi s.108	(Şumnu ili, Şeytancık ilçesi, Oluklu Yeniköy-Visoka Polyana) Acaroğlu, *a.g.e.*, s.1036.
33	Nasrat Sekisi Mez.	Nasrat Sekisi Mez.ve Hamza Yeri s.78	-	Nasrat Sekisi Mez. Şumnu'ya tabi s.93	Nasırlı K., Şumnu'ya tabi s.554	Nasırlı K., Şumnu'ya tabi s.179	Nasırlı K., Şumnu'ya tabi s.423	Nasırlı K., Şumnu'ya tabi s.180	Nasır Mah. Selman köyü-Şumnu'ya tabi s.206	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Nasırlı köyü-Radko-Dimitrievo) Bozhikov, *a.g.e.*, s. 92; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality.
34	Öksüz Ali Mez	Öksüz Ali Mez., Şumnu'ya tabi s.78	-	Öksüz Ali, Mez., Şumnu'ya tabi s.94	-	Arabacı Osman K. nam-ı diğer Öksüz Hasan, Şumnu'ya tabi s.208	Öksüz Hasan K., Şumnu'ya tabi s.298	Öksüz Hasan k., Şumnu'ya tabi s.219	Öksüzler K. Osman Pazarı'na tabi s.264	Harita Çalışması

833*Karye-i Küçük İncik* olarak yazılması gerekirken Avarız yazıcısı tarafından sehven *Karye-i Küçük İsmail* yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ek 2. *Hariç Raiyyet Tarafından İşletilen ve Üzerinde Köy Kurulmuş Olan Mezraalar*

Sıra No	Mezralar	1479 (NBKM., OAK. nr. 45-29)	1483 (NBKM., OAK. nr. 12-9)	1512 (TS. MA. D. nr. 167)	1516 (MAD., d.11/TT.d. nr.370	1538 (TT.d. nr.438/ TT.d. nr.416/OAK. nr. 217-8)	1557 (TT.d.nr.382)	1579 (TKGM TADB TT.d. nr.58/ TKGM TADB TT.d. nr.42/ TKGM TADB TT.d. nr.559)	1642 (TT.d. nr. 0771)	Kaynaklar
35	Parmaksız Hasan	Parmaksız Hasan K., Şumnu'ya tabi s.78	-	-	Hasanca K., Şumnu'ya tabi s.554	Hasanca K. Kirilova'da s.301	Hasançi K. Geyikli dahi derler, Şumnu'ya tabi s.545	Hasançi K. Geyikli dahi derler, Şumnu'ya tabi s.217	Avcı Hasan K. s.232	(Şumnu ili, Vırbitsa ilçesi, Hasanköy-Lovets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.407; https://en.wikipedia.org/wiki/Varbitsa_Municipality
36	Pınarlık Mez.	-	-	-	-	Pınarlık Mez. s.197	Aydın Fakih K., Şumnu'ya tabi s.472	Aydın Fakih K., Şumnu'ya tabi s.241	Aydın Fakih K., Osman Pazarı'na tabi s.268	(Eski Cuma ili, Hoca Mahalle-Pirinets) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.426; Harita Çalışması https://en.wikipedia.org/wiki/Targovishte_Province
37	Sindel Mezraası	-	Sindel Mez., Şumnu'ya tabi s.31a	Sindel Mez., Şumnu'ya tabi s.59		Sindel Mez.Barçınlar K.ve Mürsel K. otururlar, Şumnu'ya tabi s.237, 264	-	-	-	(Şumnu ili, Merkez ilçesi, Dere köy-Struino) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.266; https://en.wikipedia.org/wiki/Shumen_Municipality.
38	Taşkun Abdal Mezraası	-	-	-	-	Taşkun Abdal Mez., Şumnu'ya tabi s.205	Taşkın K, Şumnu'ya tabi s.587	Taşkun K., Şumnu'ya tabi s.242	Taşkun K., Şumnu'ya tabi s.230	(Şumnu ili, Köklüce ilçesi, Taşkınköy-Buynovitsa) Bozhikov, *a.g.e.,* s.92; https://en.wikipedia.org/wiki/Venets_Municipality.
39	Veysel Mez.	Veysel Mez., Şumnu'ya tabi s.33	-	-	Üveysler K., Şumnu'ya tabi s.551	Üveysler K., Şumnu'ya tabi s.273	Üveysler K., Şumnu'ya tabi s.514	Üveysler K., Şumnu'ya tabi s.227	Eğlence K.maa Üveysler K. Osman Pazarı'na tabi s.273	(İslimye ili, Kazan İlçesi, Vayıslar köyü-Orlovo) Acaroğlu, *a.g.e.,* s.1000.

Ek 3. *Ekinlik Mezraalar*

Sıra No	Karyeler	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579	Vergisine Tabi Olduğu köy
1	AkçörekMez. /Küçük İncik	-	-	-	-	-	-	Akçörek Mez. s.220	Küçük İncik
2	Bolulu Süleyman Yurdu Mez.	Bolulu Süleyman Yurdu Mez. Kirilova'ya tâbi, s. 33	Bollu Süleyman Yurdu Mez. Kirilova'ya tâbi, s. 8a	Bollu Süleyman Yurdu Mez. Kirilova'da tâbi, s. 38	-	-	-	-	(Bolluksu köyü yakınında)
3	Çaruk Ali Mezraası/ Ala Dağlu	-	Çaruk Ali Mez. s.30a	Çaruk Ali Mez. s.3	-	-	-	-	Ala Dağlu
4	ÇirkovneMezraası	-	-	-	-	Çirkovne Mez., Kiriova'da s.319	-	-	Çirkovne
5	Dülbend Alanı Mez.	-	-	-	-	-	Dülbend Alanı Mez. s.243	Dülbend Alanı Mez. s.159	Bakacak
6	Emir Doğan Mezraası/ Ala Dağlu	-	Emir Doğan Mez. s.30a	Emir Doğan Mez. s.3	-	-	-	-	Ala Dağlu
7	Ferhadça Yurdu Mezrası/Yörük Salih	-	-	-	-	-	-	Ferhadça Yurdu Mez. s.223	Yörük Salih
8	Gedük Öreni Mezraası	-	-	-	-	-	Gedük Öreni Mez., Hrazgrad'a tabi s.373	-	Durali Fakih
9	Haşiga Mez. / İstraja	-	-	-	-	-	Haşiga Mez. s.484	Haşiga Mez. s.214	İstraja
10	Helvacı Musa Yurdu mez.	-	-	-	-	-	Helvacı Musa Yurdu Mez.,Hrazgrad'a tabi s.317	Helvacı Musa Mez. Uruşlara yakın, Hrazgrad'a tabi s.88	Uruşlar

Ek 3. *Ekinlik Mezraalar*

Sıra No	Karyeler	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579	Vergisine Tabi Olduğu köy
11	Hüseyin Fakih Mez.	-	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tabi s.33b	Hüseyin Fakih Mez., Şumnu'ya tabi s.3	-	Hüseyin Fakih Mez., Şumnu'ya tabi s.307	-	-	Yağcılar
12	İlyas Yurdu Mez.	-	Yolunca İlyas Mez. Şumnu'ya tabi s.35b	Yolunca İlyas Mez., Şumnu'ya tabi s.62	-	-	İlyas Yurdu Mez., Şumnu'ya tabi s.609	İlyas Yurdu Mez., Şumnu'ya tabi s.246	Çıkrıkçılar
13	İstiyan Mez.	-	-	İstiyan Mez. s.27	-	-	-	-	
14	İstanislav Mezraası /Virbiçe	-	-	-	-	-	İstanislav Mez. Şumnu'ya tabi s.196	İstanislav Mez., Şumnu'ya tabi s.246	Virbiçe
15	Kalugerovo Mez.	Kalugerovo Mez. s.21b	Kalugerovo Mez. nam-ı diğer Maraşoğlu s.31b	Kaluger Mez. nam-ı diğer Maraşoğlu s.60	Kalugerovo Mez. s.554	Kalugerovo Mez. s.59	Kalugerovo Mez. s.707	Kalugerovo Mez. s.464	
16	Kanagöl Mez.	-	-	Kanagöl Mez. s.94	-	-	-	-	Çireşofça
17	Karapınar Mez./Maden Geçidi	-	-	-	-	-	Karapınar Mez. s.435	Karapınar Mez., Maden geçidinin ekinliği s.184	Köprü köy yakınları
18	Kara Dirlik Mez./ Haydar	-	-	-	-	Kara Dirlik Mez., Şumnu'ya tabi s.283	Kara Dirlik Mez. Şumnu'ya tabi s.316	Kara Dirlik Mez., Hrazgrad'a tabi s.88	Haydar
19	Kovanlık Mez./Çıtak	-	-	-	-	Kovanlık Mez. s.196	-	-	Çıtak

Ek 3. *Ekinlik Mezraalar*

Sıra No	Karyeler	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579	Vergisine Tabi Olduğu köy
20	KozpınarıMezraası	-	-	-	-	-	Kozpınarı Mez. s.611	Kozpınarı Mez. s.231	Kayacık
21	Mehmed Dede Pınarı Mez.	-	-	-	-	Mehmed Dede Pınarı Mez., Şumnu'ya tabi s.270	Mehmed Dede Mez., Hrazgrad'a tabi s.296	-	Arnavudköy yakınlarında
22	Novaçka Mezraası	-	-	-	-	-	-	Novaçka Mez. s.206	
23	Taşlık Pınarı Mez.	-	-	-	-	-	Taşlık Pınarı Mez. s.295	Taşlık Pınarı Mez. s.612	Osmanlar yakınlarında
24	Uğur Pınarı Mezraası	-	-	-	-	Uğur Pınarı Mez. s.270	-	-	
25	Virdun-u Köhne Mez/ Virdun	-	-	-	-	Virdun Mez. s.183	-	Virdun-u Köhne Mez. s.257	Virdun

Ek 4. *Müstakil Mezraalar*

Sıra No	Yerleşmeler	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579	1642
1	Bolana	-	Bolana K. Şumnu'ya tabi s.31a	Bolana K. Şumnu'ya tabi s.58	Bolana K. Şumnu'ya tabi s.554	Bolana Mez. sabıka karye idi perakende olmuştur. s.246	-	-	-
2	Çıkrıklı Pınarı	-	-	-	-	Çıkrıklı Pınarı K. nam-ı diğer Benkal, Şumnu'ya tabi s.274	Çıkrıkçı Pınarı K. Şumnu'ya tabi s.552	Çıkrıkçı Mez., der nezdi Yavaşlar, Şumnu'ya tabi s.256	-
3	Devlethan	-	Devlethan K. Yörükân, Şumnu'ya tabi s.31a	Devlethan K. Şumnu'ya tabi s.59	-	Nasuhca K. Devlethan mezrasında oturular., Şumnu'ya tabi s.292			-
4	Devlethan	Devlethan K. Şumnu'ya tabi s.30	Devlethan K. Yörükân, Şumnu'ya tabi s.6a	Devlethan K. Şumnu'ya tabi s.67	-	Kara Selman K. Devlethan Mezraasına malikdir, Şumnu'ya tabi s.163			-
5	Eski Hrazgrad	-	-	-	-	298 Eski Hrazgrad K. tâbi-i Şumnu	370 Eski Hrazgrad K. tâbi-i Hrazgrad	134 Eski Hezergrad Mez. sabıka karye olup on beş seneden berü perakende olmağın mezraakayd olundu hariçten ve nefsi	-

Ek 4. *Müstakil Mezraalar*

Sıra No	Yerleşmeler	1479	1483	1512	1516	1538	1557	1579	1642
								hezergraddan bazı müselmanlar ziraat idüp öşrün virirler ez hariç 1100 akçe[834]	
6	Hüseyin Fakih Mez.	-	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tabi s.33b	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tabi s.3	-	Hüseyin Fakih Mez. Şumnu'ya tabi s.307	-	-	-
7	Kalaycı Durak Mez.	-	Kalaycı Mez. Şumnu'ya tabi s.31b	-	Kalaycı Durak K., Şumnu'ya tabi s.554	Kalaycı Durak Mez. Şumnu'ya tabi s.246	Kalaycı Durak Mez. Şumnu'ya tabi s.540	Kalaycı Durak Mez. Şumnu'ya tabi s.260	-
8	Kemal Mezraası	-	-	-	-	248 Mezraa-i Kemal Mez.	233 Kemalceler, tâbi-i Hrazgrad	94 Kemalceler, tâbi-i Hrazgrad	-
9	Küçük Kozluca	-	-	-	-	-	Küçük Kozluca K. Çalık yakınlarında Şumnu'ya tabi s.545	Küçük Kozluca Mez., hariç- ezdefterdir. Sabıkta karye olup reayası perakende olmağın mezraa kayd olundu. Şumnu'ya tabi, s.246	-
10	Sakçı Pınarı	-	Sakçı Pınarı K. Şumnu'ya tabi, s.34a	Sakçı Pınarı K. Şumnu'ya tabi, s.3	İshak K. Şumnu'ya tabi, s.549	Mezraa-i İshak Mez. Şumnu'ya tabi, s.247	-	-	-

[834]Arbitos ta Osmanlı zamanında definecilerin kazılar yaptığı ve bunlarla ilgili merkezden hükümler gönderildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Ahmet Hezarfen, *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiyası-2*, Kaynak Yayınları, 2004, s. 249